

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

EDİTÖR

Dr. Bülent POLAT

EDİTÖR YARDIMCILARI

Arş. Gör. Hasan KIZILDAĞ
Uzm. Çiğdem ŞAHİN

Year: 8 Number: 31 - June 2022

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

EDİTÖR/EDITOR IN CHIEF/ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Dr. Bülent POLAT

EDİTÖR YARDIMCILARI/SUBEDITORS/ПОМОЩНИК РЕДАКТОРА

Arş. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

E-mail: kesitakademi@gmail.com

Web: www.kesitakademi.com

ISSN: 2149-9225

Firat University Faculty of Education
Department of Turkish Education
Elazığ-TURKEY

ИССН: 2149-9225

Фиратский Университет, Факультет Образования
Турецкий Образования Департамент
Элазиг-ТУРЦИЯ

25/06/2022

Yıl/Year/Год: 8, Sayı/Number/Номер: 31, Haziran/June/Июнь 2022

Hakkında

Kesit Akademi Dergisi, 2015 yılında yayın hayatına başlayan, akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelerin yayınlandığı uluslararası indeksli-hakemli bir dergidir. Kesit Akademi Dergisi, özel sayılar dışında, yılda düzenli olarak Mart, Haziran, Eylül ve Aralık dönemlerinde yayınlanmaktadır.

Amaç

Kesit Akademi Dergisi, bilim insanları ve araştırmacılar için açık erişimli bir yayın platformu olarak hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

Kapsam

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), "Eğitim Bilimleri Temel Alanı, Filoloji Temel Alanı, Güzel Sanatlar Temel Alanı, Hukuk Temel Alanı, İlahiyat Temel Alanı, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı, Spor Bilimleri Temel Alanı, Sağlık Bilimleri Temel Alanı" gibi doçentlik temel alanlarında yayın yapan akademik, açık erişimli bir dergidir.

Çift Taraflı Kör Hakemlik

Yayınların incelenmesi için çalışmaların içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre en az dört hakem editör(ler) tarafından atanır. Tüm hakem değerlendirme raporları elektronik ortamda isimsiz olarak gönderilir. Değerlendirmeyi yapan hakemlerin isimleri çifte körleme yöntemi gereği raporlarda ve dergide belirtilmemektedir. Talep edilmesi halinde, hakem olarak dergiye katkı sağlanıldığına ilişkin yazılı bir belge hakemlere verilebilir. Dergide yayın yapmış tüm yazarlar, gelecek sayılarda hakem olarak dergiye katkı sağlamayı kabul etmiş sayılırlar.

Açık Erişim Politikası

Kesit Akademi Dergisi, herkesin yayınlanan

About

The Journal of Kesit Academy is an international indexed-peer-reviewed journal that begins its publication life in 2015 and publishes academic, scientific and research-based articles. The Journal of Kesit Academy, regularly published in March, June, September, and December periods.

Aim

The Journal of Kesit Academy aims to serve as an open access publishing platform for scientists and researchers.

Scope

The Journal of Kesit Academy is an academic, open access journal that publishes in Social Sciences, Psychological Sciences, Economics and Business, Education Sciences, Social sciences, Right, Political science, Social and economic geography, Mass media and mass communications, Other social sciences, Humanities, History and Archaeology, Linguistics and literary studies, Philosophy, ethics, religious studies, Art History, Other humanities.

Peer-Review Process

The Journal of Kesit Academy is a double-blind peer-reviewed international academic journal. A minimum of four peer reviewers, who are recognized specialists specific to the topic and area of the submissions, are appointed by the editors. All peer review reports are electronically and anonymously delivered to the contributors. Reviewers' names are withheld by the journal to protect the integrity of the double-blind peer-review process. Upon request, written reports can be provided to the reviewer that attests to their contribution. All published authors accept to act as reviewers for future issues.

Open Access Policy

The Journal of Kesit Academy allows anyone to

makalelerin tüm metinlerini okumasına, indirmesine, kopyalamasına, dağıtmasına, yazdırmasına, aramasına, bağlantı vermesine veya atıf yapmak suretiyle faydalanmasına izin vermektedir. Kesit Akademi Dergisi, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin kararlarını esas almaktadır.

Yayın Etiği

Kesit Akademi Dergisi, yayın etiği konusunda editörler ve yazarlar için uluslararası ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors), BOAI ve COPE (Committee on Publication Ethics) kriterlerini benimseyen açık erişimli bir dergidir.

Etik Kurul Onayı

Kesit Akademi Dergisi tarafından, "insan, toplum ve insanın etkileşim içinde bulunduğu tarihi eser ve kültürel varlıklar üzerinde yürütülecek anket, test, ölçek, mülakat, gözlem, bilgisayar ortamında test, video/film kaydı ve ses kaydı" gibi veri toplama yöntemleri ile yapılacak her türlü bilimsel araştırma ve çalışmalara ilişkin "Etik Kurul Onayı" talep edilmektedir.

İntihal Politikası

Dergi sistemine yüklenen bütün çalışmalar intihal taramasından geçmek zorundadır. Çalışmaların tamamı ileri düzeyde intihal tespit yazılımı İntihal.net tarafından kontrol edilir.

Telif Hakkı

Kesit Akademi Dergisi, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 (CC-BY-NC) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Kesit Akademi Dergisi, kullanıcıların bir makaleyi kopyalamasına, dağıtmasına ve iletmesine, yazarın atfedildiği ve makalenin ticari amaçlar için kullanılmadığı sürece makaleyi uyarlamasına olanak tanır.

Feragat Politikası

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) editörleri dergide yayın gönderen gelişmekte olan ülkelerdeki (Research4Life Countries) yazarlara feragat ve indirimler sunabilir. Feragat ve indirimler için editörler kurulu kararıyla belirlenmiş olan ülkelerdeki yazarlar, taleplerini dergiye yazılı olarak bildirdikleri takdirde talepleri editörler kurulu

read, download, copy, distribute, print, search, link, or make use of texts of published articles through its open access model. The Journal of Kesit Academy is based on the decisions of the Budapest Open Access Initiative on open access.

Publication Ethics

The Journal of Kesit Academy is an open-access journal that adopts the international ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors), BOAI and COPE (Committee on Publication Ethics) criteria for editors and authors about publication ethics.

Ethics Committee Approval

The Journal of Kesit Academy request "Ethics Committee Review" for all kinds of scientific research and studies related to data collection methods such as "human, society, and human interact with historical artifacts and cultural assets to be conducted on the survey, test, scale, interview, observation, computer environment test, video/film recording and voice recording".

Plagiarism Policy

All studies uploaded to the journal system must undergo plagiarism screening. All studies are controlled by advanced plagiarism detection software İntihal.net.

Copyright

The Journal of Kesit Academy is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC-BY-NC). The Journal of Kesit Academy allows users to copy, distribute, and transmit an article, adapt the article as long as the author is attributed and the article is not used for commercial purposes.

Waiver Policy

The Journal of Kesit Academy editors may offer waivers and discounts to writers in developing countries (Research4Life Countries) who submit publications in the journal. If the authors in the countries determined by the decision of the editorial board for waivers and discounts report their requests to the Journal in writing, their requests will be evaluated by the editorial board.

tarafından değerlendirmeye alınır.

Dizinlenme

Kesit Akademi Dergisi, SOBİAD (Sosyal Bilimler Atif Dizini), EBSCO, Index Copernicus, MLA, Microsoft Academic, ScienceGate, ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources), Academickeys, Wizdom, Scite_, Readcube, Research Journal Impact Factor, Worldcat, Scientific Indexing Services (SIS), ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), DRJI (Directory of Research Journals Indexing), MIAR (Information Matrix for The Analysis of Journals), SIFr, Sparc Index, IJIF, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), Research Bible, CIF, I2OR, ARAŞTIRMAX, SJIF, Citefactor, İdealonline, Rootindexing, Scilit, SAJI, ISI gibi onlarca uluslararası veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

Dil

Makalelerin dili, başta Türkçe olmak üzere, İngilizce, Almanca, Rusça, Fransızca ve Arapça'dır.

Makale İşlem Ücreti

Kesit Akademi Dergisi, YÖK ve ÜAK şartnameleri bakımından "Kabul veya ret şartına bakılmaksızın başvuru sırasında yayın ücreti alan dergiler" kategorisindedir. Dergiye gönderilen çalışmalardan 310 TL yayın ücreti talep edilmektedir.

Кесит Академии Журнал это международный рецензируемый журнал открытого доступа, который публикуется четыре раза в год. Все статьи, опубликованные в Кесит Академии журнале, язык, наука и все авторские права защищены Кесит Академии журналом. Опубликованные статьи частично или полностью никоим образом не могут быть напечатаны, воспроизведены без письменного разрешения издателя. Редакция журнала абсолютно свободна в том, публиковать или не публиковать все статьи, присланные в журнал. Представленные работы авторам не возвращаются. Кесит Академии Журнал имеет лицензию CC-BY-NC. Все исследования, загруженные в систему журнала, должны пройти проверку на плагиат. Кесит Академии Журнал-это двойной слепой рецензируемый международный академический журнал.

ISSN: 2149-9225

Firat University Faculty of Education
Department of Turkish Education
Elazig-TURKEY

Indexing

The Journal of Kesit Academy scanning by Sobiad (Sosyal Bilimler Atif Dizini), EBSCO, Index Copernicus, MLA, Microsoft Academic, ScienceGate, ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources), Wizdom, Scite_, Readcube, Academickeys, Research Journal Impact Factor, Worldcat, Scientific Indexing Services (SIS), ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), DRJI (Directory of Research Journals Indexing), MIAR (Information Matrix for The Analysis of Journals), SIFr, Sparc Index, IJIF, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), Research Bible, CIF, I2OR, ARAŞTIRMAX, SJIF, Citefactor, İdealonline, Rootindexing, Scilit, SAJI, ISI ...

Language

The Journal of Kesit Academy accepts articles in Turkish, English, German, Russian, French and Arabic languages.

APC

The Journal of Kesit Academy is in the category of "Journals that receive a publication fee at the time of application regardless of acceptance or rejection conditions". A publication fee of 310 TL is requested from the studies submitted to the journal.

ИССН: 2149-9225

Фиратский Университет, Факультет Образования
Турецкий Образования Департамент
Элазиг-ТУРЦИЯ

25/06/2022

Yıl/Year/Год: 8, Sayı/Number/ Номер: 31, Haziran/June/Июнь 2022

EDİTÖR/EDITOR IN CHIEF/ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Dr. Bülent POLAT

EDİTÖR YARDIMCILARI/SUBEDITORS/ПОМОЩНИК РЕДАКТОРА

Arş. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

EDİTÖRLER KURULU/EDITORIAL BOARD/РЕДКОЛЛЕГИЯ

- Prof. Dr. Sedat Cereci-Mustafa Kemal Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Orhan Küçük-Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nuri Gömleksiz-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Hanife Nalan Genç-Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Fulya Topçuoğlu Ünal-Kütahya Dumlupınar Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Esra Dereli-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Damla Bulut-Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Bülent Kırmızı-Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Ali Haydar Şar-Sakarya Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tofiq Abdühasanli-Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-Azerbaycan
Prof. Dr. Leyla Gadyiveya-Dağıstan Devlet Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Yasin Doğan-Pamukkale Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Uğur Abakay-Gaziantep Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Turgay Bucak-Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Meltem Akın Kösterelioğlu-Amasya Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Gürlek-İstanbul Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. İlker Kösterelioğlu-Amasya Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Hatice Güngör Seyhan-Sivas Cumhuriyet Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Fazıl Karahan-Pamukkale Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Fatih Özek Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Emre Özşahin-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Çağatay Benhur-Selçuk Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Cemile Zehra Köroğlu-Uşak Üniversitesi-Türkiye
Dr. Suzana Canhasi-Piriştine Üniversitesi-Kosova
Doç. Dr. Liailia Ihsanovna Mingazova-Kazan Federal Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Kulzhanova Bakytgul-Kazakistan Milli Üniversitesi-Kazakistan
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz Yeşil- Trakya Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Ali Köroğlu-Uşak Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Sağıroğlu Arslan-Erciyes Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi A. Nurdan Tümbek Tekeoğlu-İstanbul Ticaret Üniversitesi-Türkiye
Dr. Menent Shukrieva-Shumen Üniversitesi-Bulgaristan
Dr. Julia Bartha-Debrecen Üniversitesi-Macaristan
Dr. Guzaliya Khazieva-Tataristan Bilimler Akademisi-Rusya
Dr. Elbrus Veliyev-Nahçıvan Devlet Üniversitesi-Azerbaycan
Dr. Bulat Sıbgatov-Tataristan Bilimler Akademisi-Rusya
Dr. Rahil Necefov-Azerbaycan Milli İlimler Akademisi-Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Alireza Zadeghan-Tebriiz Üniversitesi-İran
Dr. Öğr. Üyesi Fatima Hocin-Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi-Makedonya

**YABANCI DİL EDITÖRLERİ/EDITORS FOR FOREIGN LANGUAGE/РЕДАКТОРЫ
ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ**

Almanca/German/Германский

Doç. Dr. Şenay Kaygın-Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Seval Karacabey-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aykut Haldan-Trakya Üniversitesi-Türkiye

Rusça/ Russian/Русский

Doç. Dr. Reyhan Çelik-Akdeniz Üniversitesi-Türkiye

Arapça/Arabic/Арабский

Dr. Öğr. Üyesi Mürüvvet Türken Çakır-Mardin Artuklu Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. İsmail Bayer-Artvin Çoruh Üniversitesi-Türkiye

Fransızca/French/Французский Язык

Dr. Öğr. Üyesi Zühre Yılmaz Güngör-Anadolu Üniversitesi-Türkiye
Öğr. Gör. Senem Seda Şahenk Erkan-Marmara Üniversitesi-Türkiye

İngilizce/English/Английский

Dr. Öğr. Üyesi Özge Gümüş-Adıyaman Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öznur Yemez-Selçuk Üniversitesi-Türkiye

Türkçe/Turkish/Турецкий

Doç. Dr. Fatih Özek Fırat Üniversitesi-Türkiye

İNDEKS SORUMLUSU/PRINCIPAL OF INDEXING/СПЕЦИАЛИСТ ПО ИНДЕКСАЦИИ

Arş. Gör. Hasan KIZILDAĞ Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye

GRAFİK TASARIM/ GRAPHIC DESIGN/ГРАФИЧЕСКИЙ ДИЗАЙН

Furkan KARAKAYA -Türkiye

YAZI İŞLERİ SORUMLUSU/EDITORIAL OFFICER/СОТРУДНИК РЕДАКЦИИ

Ekrem Demir-Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD/КОНСУЛЬТАТИВНЫЙ СОВЕТ

Prof. Dr. Hayati Develi-İstanbul Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. İbrahim Kavaz-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Musa Duman-Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Hülya Argunşah-Erciyes Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Ömür Ceylan-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Özkan-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Argunşah-Erciyes Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Abdullah Uçman-İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler-İstanbul Medeniyet Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Günay Karaağaç-Ardahan Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Hanife Nalan Genç-Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. İsmail Bekçi-Süleyman Demirel Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nuri Gömleksiz-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Sedat Cereci-Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Muhittin Eliaçık-Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tarık Özcan-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nadir İlhan-Ahi Evran Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Vedat Çınar-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Cihan Işıksan-Dokuz Eylül Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tofiq Abdühasanli-Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-Azerbaycan
Prof. Dr. Mustafa Bulat-Atatürk Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. İsa Eliri-Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Murat Sunkar-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Bahir Selçuk-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Engin Öner-Van Yüzüncüyıl Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nedim Bakırcı-Ömer Halis Demir Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Güneş-Marmara Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Gülay Karşıcı-Marmara Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Süleyman Can-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Ganire Hüseynova-Erciyes Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Ergün Serindağ-Çukurova Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Esin Ozansoy-İstanbul Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. İrfan Kalaycı-İnönü Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Hüsamettin Karataş-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Beşir Mustafayev-Siirt Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Leyla Gadyiveya-Dağıstan Devlet Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Ayşe Derya Kahraman-İstanbul Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Fatih Özek-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Önder Yağmur-Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Turan Sinan-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Liailia Ihsanovna Mingazova-Kazan Federal Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Kulzhanova Bakytgul-Kazakistan Milli Üniversitesi-Kazakistan
Dr. Rahil Necefov-Azerbaycan Milli İlimler Akademisi-Azerbaycan
Doç. Dr. İnci Bilgin Tekin-Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tahir Çelikbağ-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Celal Aslan-Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Sümerli Sarıgül - Kayseri Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Alireza Zadeghan-Tebriz Üniversitesi-İran
Dr. Öğr. Üyesi Fatima Hocin-Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi-Makedonya
Dr. Guzaliya Khazieva-Tataristan Bilimler Akademisi-Rusya
Dr. Bulat Sıbgatov-Tataristan Bilimler Akademisi-Rusya
Dr. Elbrus Veliyev-Nahçıvan Devlet Üniversitesi-Azerbaycan
Dr. Suzana Canhasi-Piriştine Üniversitesi-Kosova
Dr. Menent Shukrieva-Shumen Üniversitesi-Bulgaristan
Dr. Julia Bartha-Debrecen Üniversitesi-Macaristan

**DIŞ TEMSİLCİLER / REPRESENTATIVE OF FOREIGN COUNTRY/ПРЕДСТАВИТЕЛЬ
ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН**

Dr. Menent Shukrieva-Shumen Üniversitesi-Bulgaristan
Dr. Guzaliya Khazieva-Tataristan Bilimler Akademisi-Rusya
Dr. Elbrus Veliyev-Nahçıvan Devlet Üniversitesi-Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Alireza Zadeghan-Tebriz Üniversitesi-İran
Dr. Öğr. Üyesi Fatima Hocin-Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi-Makedonya
Doç. Dr. Kulzhanova Bakytgul-Kazakistan Milli Üniversitesi-Kazakistan
Dr. Suzana Canhasi-Piriştine Üniversitesi-Kosova
Dr. Öğr. Üyesi Alireza Zadeghan-Tebriz Üniversitesi-İran

KESİT AKADEMİ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

GENEL İLKELER

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), uluslararası hakemli bir dergi olup yılda 4 kez yayınlanır. Gerekli durumlarda özel ya da ek sayılar da yayınlanabilir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), sosyal ve bilimlerin her alanından yazı yayınlayan bir dergidir. Bu çerçevede özgün bilimsel makaleler, çeviriler, çeviri-yazılar, röportajlar, kitap, makale, sempozyum, panel ve bilimsel etkinlik tanıtma çalışmaları ile nekroloji metinleri yayınlar. Ayrıca, sunulduğu yer, toplantı ve tarihin kaydedilmesi ile başka bir yerde yayınlanmamış olması şartıyla sempozyum bildirimleri de yayınlanabilir. Ancak bu yayın etkinliğinden kaynaklanması muhtemel herhangi bir sorunun sorumluluğu yazara aittir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'ne gönderilen yazıların daha önce herhangi bir mecrada yayınlanmamış olması ve sisteme eklendiğinde bir başka yayının yayını değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'ne yayınlanması için yazı göndermek isteyenlerin, yazılarını www.kesitakademi.com adresinde yer alan Makale Takip Sistemi'ne üye olarak buradan göndermeleri gerekir.

Yayınlanma aşamasında, yayınlanmaya değer bulunan çalışmaların yazar kısmına üyelikte kullanılan isim ekleneceğinden dolayı, yazarların, Makale Takip Sistemi'ne akademik etkinliklerini yürütürken kullandıkları isimleriyle üye olmaları gerekir.

Herhangi bir yazının Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Dergisi'nin elektronik sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirilme süreci başlar.

Başvurunun yapılmasından yazının yayınlanması aşamasına kadar uzanan süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda gerçekleşir.

Yayınlanması için Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'ne gönderilen yazıların basım ve yayın hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayının organında yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), yayınlamış olduğu metinleri çeşitli mecralarda yayınlatabilir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'ne gönderilmiş yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazarlarına aittir. Dergi herhangi bir yükümlülük kabul etmez.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'nin yayını dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce, Almanca, Rusça, Fransızca ve Arapça dillerinden gelen yazılar da değerlendirmeye tabi tutulur ve hakemler tarafından yayımlanması uygun görüldüğü takdirde yayınlanır.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'ne gönderilen yazılara isim veya yazarın kimliğini deşifre edici herhangi bir bilgi yazılmamalıdır. Hakem sürecinden geçerek yayınlanması uygun görülen yazıların yazarlarına ait bilgiler yayını aşamasında editörler tarafından eklenir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'nin sistemine yüklenen her yazı, ilk olarak editör veya editör yardımcısı tarafından yazım ve yayını ilkelerine uygunluğu bağlamından değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda, yazar tarafından yapılması gereken düzeltmeler olursa, yazı, editörler tarafından düzeltme istenerek yazara iade edilir.

Yazım ilkelerine uygun olmayan yazılar hakeme gönderilmez.

Yazım ve yayın ilkeleri açısından değerlendirilmeye uygun bulunan yazılar hakemlere yönlendirilir. Editör onayından geçen her yazının değerlendirilmesi için en az iki hakem görevlendirilir. Ancak editörün bilgisi ve incelemeleri dâhilinde yazılar tek hakeme de gönderilebilmektedir. Hakemler yazının temsil ettiği alan ve anabilim dalında uzmanlıkları bulunan kimseler arasından seçilir.

Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirlerinden gizli tutulur.

Hakemlerin kendilerine gönderilen yazıyı değerlendirme süreleri azami 20 gündür. Bu süreç sonunda rapor edilmeyen yazı için yeni bir hakem tayin edilir.

Alan değerlendirmesinden iki olumlu hakem raporu alan yazı yayınlanmaya hak kazanır. Bir olumlu bir olumsuz hakem raporu alan yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve yazının yayınlanıp yayınlanmaması üçüncü hakemin raporu doğrultusunda belirlenir. Ancak, yazı eğer editör incelemesinden sonra tek hakeme gönderildiyse, tek hakem raporuyla da yayın durumu tayin edilebilir.

Hakemler, düzeltme istedikleri yazıyı yayınlanmadan önce bir kez daha görmek isteyebilirler. Bu talebin raporda belirtilmesi durumunda metnin düzeltilmiş biçimi sistem tarafından otomatik olarak hakeme gönderilir.

Yazarlar, makul çerçevede ve ikna edici verilerle birlikte hakem raporuna itiraz edebilirler. İtirazlar dergi yönetimi tarafından incelenir ve uygun görüldüğü takdirde konu ile ilgili olarak farklı bir hakemin (ya da hakemlerin) görüşlerine başvurulabilir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'nin elektronik sistemine eklenen yazıların değerlendirme sürecinin hangi evresinde olduğu, yazarlar tarafından kendi üyelik bilgileri kullanılarak takip edilebilir. Hakem süreci titizlikle izlenmeli, sistem yalnızca bir kez değişiklik hakkı verebildiğinden dolayı yapılması muhtemel değişiklikler için her iki hakem değerlendirmesinin de sonuçlanması ve raporların sisteme girilmesi beklenmelidir.

Dergi editörleri, hakemler tarafından verilen düzeltmeleri titizlikle takip eder. Bu doğrultuda, editörler tarafından bir yazının yayınlanması ya da yayınlanmaması yönünde karar alınabilir.

Dergide yayınlanacak yazıların vergi, intihal raporu, tasarım, uluslararası indekslere tanıtımı, DOI numarasının satın alınması Asos Eğitim Bilişim Danışmanlık Hiz. San. Tic. Ltd. Şti. tarafından yapılmaktadır. Makalenin hakem sürecinin başlatılması; intihal raporunun alınması ve intihal raporunda herhangi bir sıkıntı olmaması koşulu ile başlatılır. Makale intihal raporu dergi yönetimi tarafından alınacak olup oranın yüksek çıkması durumunda yazara bilgi verilecektir.

YAZIM İLKELERİ

Yayınlanması amacıyla Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Dergisi'ne gönderilmiş olan özgün makalelerin başında en az 100, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe (Özet), İngilizce (Abstract) ve 3-5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler), İngilizce (Keywords) ile Türkçe ve İngilizce başlık yer almalıdır.

Özetler (Türkçe-İngilizce) anahtar kelimelerde dahil olmak üzere sağ ve sol taraftan 1 cm içeride olmalıdır.

Makalelerde yapılan atıflar için yazarların tercihinine uygun olarak ve elbette metin içerisinde bütünlüklü bir standart gözetilerek öncelikle APA sistemini kullanmalıdır.

Metnin sonunda KAYNAKÇA başlığı altında çalışmada kullanılan kaynakların bir listesi verilir. Çalışmada kullanılan referansların listelendiği bu kaynakça, yazar soyadı sıralamasına göre ve alfabetik olarak hazırlanır.

Yazılara, yazar bilgisi, üst-bilgi, alt-bilgi ve sayfa numarası verilmez. Yazılar kesinlikle kimliksiz olmalıdır.

İmla ve noktalama işaretleri için, metnin içeriği ile ilişki olan farklılıklar dışında TDK'nın yazım ve imla kılavuzu esas alınır.

Microsoft Word programında yer almayan özel bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, sisteme makale ile birlikte font dosyası da eklenir.

Sisteme eklenecek yazıların sayfa düzeninin yazar tarafından ve şu değerlere uygun bir biçimde yapılmış olması gerekir:

Kâğıt Boyutu: A4 Dikey (Makalede yatay sayfalara yer verilmemeli)

Üst Kenar Boşluk: 3 cm

Alt Kenar Boşluk: 3 cm

Sol Kenar Boşluk: 3 cm

Sağ Kenar Boşluk: 3 cm

Yazı Tipi: Palatino Linotype

Yazı Boyutu: Başlıkta 10, metinde 10, özetlerde 10 ve dipnotlarda 9 punto

Paragraf Aralığı: Önce 6 nk – sonra 0 nk

Paragraf Girintisi: Metinde İlk Satır (First Line) 1 cm, dipnotlarda Asılı (Hanging) 0.4 cm

Satır Aralığı: Metinde 1.15, dipnotlarda Tek

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Yayın İlkeleri'ne herhangi bir açıdan uygunluk arz etmeyen yazılar değerlendirilmeye alınmaz.

Metin içi göndermede hangi metot kullanılmışsa Kaynakça için de aynı metot kullanılmalıdır. Metin içi göndermeler ve Kaynakça örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır.

APA 7:

Tek yazarlı kitap ya da makale:

Yapıtta “gerçekçiliği bazıları daha çok yöntem bakımından benimsemiştir, bazıları ise konu bakımından ele almıştır (Moran, 1994: 36);

Berna Moran, gerçekçiliği bazıları daha çok yöntem bakımından benimsemiştir, bazıları ise konu bakımından ele almıştır (1994: 36).

Kitabın bütününe gönderme yapılmışsa: (Kansu, 2009).

İki yazarlı kitap ya da makale:

İki yazarı olan yapıtlara gönderme yapılırken her iki yazarın soyadı verilir. Türkçe makalelerde: (Sümer ve Güngör, 1999: 25); yabancı dildeki makalelerde, (Johanson and Jessica, 2003: 21)

Yazar sayısı ikiden fazla olan yayınlar:

İlk göndermede tüm yazarların isim ve soy isimlerinin tamamı yazılır: (Selçuk, Günaydın, Sümer ve Uysal, 2005: 26). Daha sonraki göndermelerde ise: (Selçuk vd., 2014: 17). veya Selçuk vd. (2005: 17)'ne göre

Aynı yazarın farklı yıllarda yayımlanan eserlerine gönderme:

... (Hesse, 1996: 12; 1999: 38–40)

Aynı gönderme aynı yazarın aynı yılda yayımlanan iki farklı yayınına yapılırsa:

... (Bayrak, 2011a: 24-31; 2011b: 31-50).

Aynı Gönderme ayrı yayınlara yapılırsa:

(Şahin, 2009: 37-40; Yıldırım, 2010: 29). Gönderme yayının tamamına yapılmışsa: (Dinçol, 2003; Gökçek ve Akyüz, 2013).

Yazarı belli olmayan yapıt:

Yapıtın yazarı belirtilmemişse alıntı yaparken yapıtın adının ilk birkaç sözcüğü kullanılır. Diğer bir kaynakta (College Cost Book, 1983) belirtildiği gibi... College Cost Book'ta (1983) belirtildiği gibi... Yazarı belli olmayan eserin belli bir cümle, kavram ya da paragrafına gönderme yapılıyorsa gönderme yapılan kısmın sayfa numarası tarihten sonra verilir: (College Cost Book, 1983: 48).

Anonim yayına gönderme:

(Anonim, 1997: 18).

Aynı soyadını taşıyan yazarlar:

Jale Parla (1989); Taha Parla (1993).

Kişisel görüşme:

Kişisel görüşmeler metinde belirtilmeli ama kaynakçada yer almamalıdır. (E. Öztan, kişisel görüşme, 24 Aralık, 2011).

Kuruma gönderme: (Türkiye İstatistik Enstitüsü, 2013).

Web adresine gönderme:

Web adresine gönderme yapılacaksa metin içerisinde, alıntılanan metin veya materyalin sonuna dipnot eklenir ve dipnotlar bölümünde "URL-1, URL-2, URL-3..." şeklinde sıralama yapılır. Kaynakçada ise "Kaynakça" başlığının sonuna "İnternet Kaynakları" başlığı yazılır ve internet alıntıları "URL-1, URL-2 ..." şeklinde sıralanır. (URL-1: "Kişisel Verilerin İşlenme Şartları". <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4190/Kisisel-Verilerin-Islenme-Sartlari> (Erişim Tarihi: 27.06.2020).)

Alıntılanan ya da aktaran kaynak:

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama bazı güçlükler nedeniyle ulaşılamamışsa, göndermede alıntılanan kaynak belirtilir: (alıntılanan Gürbilek, 2004: 115);

Alıntılanan metin, orijinal kaynaktan değil de ondan yararlanan bir kaynaktansa; yani dolaylı alıntı yapılıyorsa bu durum, parantez içinde kısa künye bilgileri verilirken şöyle belirtilir: Orijinal kaynağın yazarının soyadı yayın yılı: sayfa; aktaran: soyadı yayın yılı: sayfa. Örnek: (Arat 1951: 74; akt.: Tezcan 1994: 49).

Kısaltmalar metinde ilk kez sunulurken paranteze alınır, sonraki kullanımında alınmaz:

Sayısal veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınmıştır. TÜİK, belli dönemlerde araştırmalar yaparak bu verileri ortaya koymaktadır. Sayfa numarası olmayan bir web belgesinden aktarma yapılıyorsa, paragraf numarası belirtilmelidir. Örnek: Dursun, Avatar filmindeki hikâyenin anti emperyalist veya ABD karşıtı olmadığını öne sürmektedir (Dursun, 2009, parag. 10).

APA Kaynakçanın Hazırlanması Kaynaklar yazarların soyadına göre alfabetik olarak sıralanır. Eğer yazar adı yoksa yapıt adı esas alınır. Bir yazarın birden çok yapıtı kullanılmışsa kaynaklar kronolojik sırayla yazılır. Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla yapıtı kullanılmışsa yapıt adlarının alfabetik sırasına göre "2008a", "2008b" şeklinde sıralanır.

Kitap isimleri ve dergi isimleri italik olarak yazılmalıdır.

Tek yazarlı ya da editörlü kitap:

Ülgen, G. (2001). *Kavram geliştirme*. Pegem.

Erdoğan, N. (Ed). (2002). *Yoksulluk halleri: Türkiye’de kent yoksulluğunun görünüşleri*. Demokrasi Kitaplığı Yayınevi.

İki yazarlı kitap:

Çağdaş, A. ve Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve ergende sosyal ve ahlak gelişimi*. Nobel Yayınları.

Bassnett, S. and Lefevere, A. (1990). *Translation, history and culture*. Printer.

Çok yazarlı kitap:

Rodopman, A.A.; Bereket, A. ve Ateş, E. (2011). *Kim korkar ergenlikten (gençler ve anne babalar için ergenlikle başa çıkma rehberi)*. Doğan Egmont Yayıncılık.

Dergide makale:

Tekerek, N. (2007). Yaratıcı dramanın özgürlüğü, alışkanlıkların kalıpları ve bir uygulama örneği. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 189-219.

Gözden geçirilmiş ya da genişletilmiş baskılar:

Alpay, N. (2004). *Türkçe sorunları kılavuzu* (2. baskı). Metis.

Yazarı belirsiz kitaplar:

The 1995 NEA almanac of higher education. (1995). *National Education Association*.

İki ya da daha fazla ciltten oluşan kitaplar:

Moran, B. (1995). *Türk romanına eleştirel bir bakış* (Cilt 2). İletişim.

Çeviri Kitaplar:

Bolman, L. ve Deal, T. (2008). *Organizasyonları yeniden yapılandırmak* (Çev.: A. Aypay ve A. Tanrıoğen). Seçkin Yayıncılık.

Bir dergide çeviri makale:

Bruce, T. (1994). Çocukların yaşamında oyunun rolü (Çev.: A. F. Altınoğlu). *Eğitim ve Bilim*, 18 (92), 64-69.

Derlemede yer alan bir yazı ya da bölüm:

İrzık, S. (2004). Öznenin vefatından sonra kadın olarak okumak. İçinde Parla ve İrzık (Ed.), *Kadınlar Dile Düşünce* (s. 35-56). İletişim.

Başvuru kitaplarındaki bölüm ya da yazı:

Akün, Ö. F. (1992). Divan Edebiyatı. İçinde *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 9, ss. 398-422). Türkiye Diyanet Vakfı.

Ansiklopediler:

Akün, Ö. F. (1992). Divan Edebiyatı. İçinde *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 9, ss. 398-422). Türkiye Diyanet Vakfı.

Bergman, P. G. (1993). Relativity. In *New Encyclopaedia Britannica* (Vol. 26, pp. 501-508). Encyclopaedia Britannica.

Sözlük:

Türk Dil Kurumu (1969). *Türkçe sözlük (genişletilmiş baskı)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (6th ed. Vols. pp.1-20). Macmillan.

Dergi:

Aydemir, İ. (2002). Altay Tuvaları-Altaylarda unutulmuş bir Türk halkı. *Bilig*, 48, 1-12.

Yayımlanmamış Yüksek lisans/Doktora Tezi:

Arslan, Ş. (2006). *Fıtrat kavramı çerçevesinde eğitimde insanın ne'liği sorusu* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yayımlanmış Bildiri:

Kaygısız, A. C. (2021). Türkiye'nin Nazi Almanyası ile ticari ilişkileri (1933-1939). İçinde M. Özcan (Ed.), *USVES Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabı* (ss. 23-36). <https://kongre.akademikiletisim.com/>

Elektronik Kaynaklar:

"Kişisel Verilerin İşlenme Şartları". <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4190/Kisisel-Verilerin-Islenme-Sartlari> (Erişim Tarihi: 27.06.2020).

Filmler:

Fleming, V. (Director). (1939). *Gone with the wind* [Film]. Selznick International Pictures; Metro-Goldwyn-Mayer.

Kaya, O. (Yönetmen). (2018). *Deliler: Fatih'in Fermanı* [Film]. Angel Film.

Yasaların Kaynaklarda Gösterilmesi:

Milli Eğitim Temel Kanunu (24 Haziran 1973). Resmi Gazete, 1739/14574. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982).

Derleme eserlerden yapılan alıntılarının kaynaklarda gösterilmesi derleme eserlerin kaynaklarda gösterimi kitaplarla aynı şekilde yapılmalıdır. Ancak, yazar ya da yazarların adlarından sonra parantez içerisinde "derleyen" yer almalıdır. Özel, Oktay ve Öz, Mehmet (drl.) (2000). Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar. Ankara: İmge Kitabevi.

Gazetelerden yapılan alıntılarının kaynaklarda gösterilmesi:

Kızılot, Şükrü (7 Kasım 2009). "Neriman Teyzenin Torunu Evlenince Vergiden Kurtulacak". Hürriyet Gazetesi. 31.

GENERAL PRINCIPLES

The Journal of Kesit Academy is a peer-reviewed journal and its publishing place is Elazığ-Turkey. It is published 4 times a year. When necessary, it can be also published as special publications and extra-publications apart from these publications.

The Journal of Kesit Academy is an academic journal that publishes studies such as presentation articles, translations, interviews, scientific articles about all branches of education scholarship, theology, economic and administrative sciences, drawing, music, physical education, history, the history of art, geography, linguistics all branches about liberal arts like literature. That scientific articles, interviews, translations, and presentation articles are added to the journal system and are accepted as an application for publishing the article, and the article is sent to peer-reviewed journals.

All the copyrights of the articles sent to The Journal of Kesit Academy belong to the journals, and it can't be published in another journal copied or used without showing as a source without getting a permit from The Journal of Kesit Academy.

The publication language of The Journal of Kesit Academy is Turkish, French, English, Arabic, Russian and German. On the other hand, if necessary, the article can be accepted in other languages. There must be at least 200 vocabulary Turkish (summary) and English (abstract), 3-5 vocabulary Turkish (keywords), and English (keywords). There must be Turkish and English titles. The articles which don't fulfill these conditions are not published even if they completed their peer-reviewed duration.

Because the articles sent to The Journal of Kesit Academy are going to be in the process of the referee, there mustn't decipher knowledge of the identification or the name of the author in the articles added to the system. After completed the duration of the article's peer-reviewed, it will be added in the information about the author or authors.

After the article is stored in the system by the author, the processes below have occurred. The loaded article has been checked about the rules of publishing and spelling by the editor or the assistant of the editor. After the editor has completed the approval, the article has been directed to the writing referee. Three referees have been appointed for every article having been confirmed. One of these referees is the language summary referee. The other two referees consist of professional academics in their branches. The author must check the duration of the referee of his own article from his main page.

After the articles are sent from the personal page in The Journal of Kesit Academy through the e-mail and password, the referee duration of the articles can be followed from the same page. After this stage, it must have waited for the reports to come to do the correction. Because the author can add only one correction. When one referee does the correction he wanted and the article is added to the system, in the next stage, if the second referee wants to correct something, these corrections won't be done.

The articles added to the system of the journal mustn't be published in another place. The symposium report can be published with the expression of the situation in the article.

The work referred under the title of REFERENCES at the end of the article must be organized by the way in the order of the author's surname, the author's surname is in the capital author's name is in small letter.

When you want to a member of The Journal of Kesit Academy as an author or a referee, all information required must be filled completely. The work and interests of the author/referee in the title of autobiography must be put in order. In the title of the main branch first, the main branch must be written and then the branch must be written. Ex: Management/management an organization; Turkish language and literature/new Turkish language

Writing must be organized just like measures below while they are added to the journal system.

Articles must be written in the Microsoft Word/WPS Office/Libre Office Writer programs and pages must be organized like below. FORMAT A4 Vertical Top margin 3 cm Bottom margin 3 cm Left margin 3 cm Right margin 3 cm. Font Palatino linotype. Font style normal. Writing and gap size of 10

Size (footnote text). 9 Paragraph spacing first 6 nk-then 0 nk paragraph indent 1,15 cm line spacing only 1.

In the writings used a special font which isn't in the Microsoft Word Programme, font style which is used must be added while the article is added to the system.

There are not be details such as page number, header, and footer in the articles.

In the terms of spelling and punctuation, except when the article or the topic is compulsory, the Turkish Language Institute spelling guide must be taken essentially.

In the referred system done in the articles, one of the APA 7 system could use. But there must be a references at the end of every article.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 – 9225

Yıl/Year: 8

Sayı/Number: 31

Haziran/June 2022

ИССН: 2149-9225

Год: 8

Число: 31

Июнь 2022

İÇİNDEKİLER-CONTENTS-СОДЕРЖАНИЕ

Araştırma Makalesi /Research Article/ Научная Статья

Investigation of Teacher Candidates' Academic Literacy Levels and Critical Thinking Tendencies

1-24

Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeyleri ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi

Ayşegül AYYILDIZ ÇOLAK

Leadership and Narcissism

25-41

Liderlik ve Narsisizm

Müge DOĞANER

The New Woman Identity in Halide Edib's Novel Handan

42-51

Yeni Osmanlı Kadını Örneği olarak Halide Edib Adivar'ın Romanı Handan

Sinem ÇAPAR İLERİ

Milli Sporcuların Batıl İnanç Eğilimlerinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi

52-70

Sociological Evaluation of Superstition Tendencies of National Athletes

Figen KANBİR

Causes of Mathematics Anxiety and the Effect of Teacher's Gender on This Situation

71-90

Matematik Kaygısının Nedenleri ve Öğretmenin Cinsiyetinin Bu Durum Üzerindeki Etkisi

Kamil AKBAYIR-Gamze ALKAN

Fransızcanın Türkiye Serüveni

91-136

The Journey of French in Turkey

Cansu AVCI-Erdoğan KARTAL

19. Yüzyılda Bir Kadın Besteci Portresi: Fanny Mendelssohn Hensel

137-153

A Woman Composer Portrayal in the 19th Century: Fanny Mendelssohn Hensel
Gökçe ALTAY ARTAR

Şiir Çevirilerinin Makine Çevirisi Üzerinden Değerlendirilmesi: Paul Celan Şiirlerini
Makine Çevirisi ile Okumak

154-179

Evaluation of Poetry Translations through Machine Translation: Reading Paul Celan
Poems with Machine Translation
Ümmügülsüm ALBİZ

Baraj Havzasında Kalan Kültür Varlıklarının Taşınarak Koruma Yöntemlerinin
Karşılaştırılması

180-208

Comparison of Conservation Methods by Moving the Cultural Heritage Remaining in
the Dam Basin

Hicran Hanım HALAÇ-Bahar OĞUZ DOĞAN

Fen Bilimlerinde Kavram Yanılgılarına Sebep Olan Etkenlerin Tartışılması
209-219

Discussion of the Factors Causing Misconceptions in Science

Ali YILDIZ

Kentlerin Biyoklimatik Şartlara Etkisinin Analizine Dair Bir Yaklaşım: Erzurum Örneği
220-239

An Approach to Evaluate the Effects of Cities on Bioclimatic Conditions: The Sample of
Erzurum City

Savaş ÇAĞLAK-Süleyman TOY-Aslıhan ESRİNGÜ

Türkiye’de Yaşam Boyu Öğrenme Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi
240-258

Analysis of Postgraduate Theses in the Field of Lifelong Learning in Turkey

Zafer TANGÜLÜ-Rabia Kübra DENİZ

Edgar Allan Poe’nun Gammaz Yürek ve Amontillado Fıçısı Hikâyeleri ve Sami Paşazade
Sezai’nin Bu Büyük Adam Kimdir? Hikâyesinin Anlatım Yönünden İncelenmesi

259-275

A Narrative Analysis of Edgar Allan Poe's Stories The Tell-Tale Heart and The Cask of
Amontillado and Sami Paşazade Sezai's Bu Büyük Adam Kimdir? [Who is this Great
Man?]

Erden EL

Carrickmacross Dantelleri ve İğne Oyalarıyla Uygulama Örneğinde Tekstil ve Lif Sanatı
Kavramlarına Bir Bakış

276-299

An Overview of Textile and Fiber Art Concepts through an Application Example of
Carrickmacross and Needle Laces

Sedef ACAR-Gözde AĞCA

Sanatçı Personasının İnşasına Bir Örnek: Joseph Beuys

300-318

An Example of Construction of Artist Persona: Joseph Beuys

Gökçen ERGÜR-Banuhan ULUSOY

Bir Ölüm Sosyolojisi Çalışması: Sosyal Medyada Ölüme Yüklenen Anlamlar

319-349

A Study about Death Sociology: Meanings to Death in Social Media

Adem SAĞIR-Mert CANAYAZ

Türkiye’de İletişim Alanında Bazı Doktora Tezleri Üzerine Nitel Bir İnceleme

(1985-2020)

350-379

A Qualitative Analysis of Some Doctoral Theses in the Field of Communication in Turkey (1985-2020)

Gökhan İLHAN-İsmail DALAY

Rükû ve Secdenin Kur’ân’daki Semantiği

380-404

The Semantic of Rokû and Progress in the Qur’ân

Mekki SOLMAZ

Ortaokul Öğrencilerinin Medya Okuryazarlık Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Öğrenci Görüşlerine Göre İncelenmesi

405-416

The Factors of the Affecting the Media Literacy Levels of Secondary School Students with According to Students' Opinions

Salih SARIŞIK-Mehtap AYDOĞDU BİLGİÇ-Orhan ATMACA-Sinan ÇELEN-İlyas KAHYA

Empati ve Hızın Beyin Fırtınasında Yaratıcılığa Etkisi

417-436

The Influence of Empathy and Velocity on Creativity in Brainstorming

Yasemin ERTAN KOÇAK-Hamit COŞKUN

Kur’ân’da Sabır ve Mükâfatı

437-457

Patience and its Reward in the Qur’an

Hüseyin ÇELİK

Sosyal Medya Platformlarının Ceza Yargılaması Sürecine Etkisi

458-475

The Effect of Social Media Platforms over the Process of Criminal Procedure

Selin Büşra FİDAN

“Zeytin Ağaçlarının Altında” ve “Şehrin Son Sakinleri” Belgesel Filmleri Üzerinden Suriye İç Savaşındaki Göçün Mekânsal İncelemesi

476-496

Spatial Research of Migration in Syrian Civil War by the Way of Documentary Movies

“Zeytin Ağaçlarının Altında” and “Şehrin Son Sakinleri”

Zeynep Selma SARI-Onur TAYDAŞ

Farklılaşmanın Göstergesi Olarak Tüketim Pratiklerinin Sosyolojik Analizi

497-527

Sociological Analysis of Consumption Practices as an Indicator of Social Differentiation

Zuhal ÇİÇEK

III

Mistik Tecrübe İle Benlik Saygısı ve Mutluluk Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma
528-564

A Research on the Relationship between Mystical Experience, Self-Esteem and
Happiness

Hatice ÇELİK-Nurten KIMTER

Değerlendirme (Derleme) Makaleleri/Review Article/Обзорная Статья

Dil ve Toplum: Dillerarası Etkileşim ve İlgili Kavramlar

565-586

Language and Society: Language Contact and Related Concepts

İsmail Orkun ATASOY-Gülsüm Songül ERCAN

Uyku Sorunlarının Kişilik Bozuklukları ve Tedavi Yöntemleri Açısından
Değerlendirilmesi

587-621

The Evaluation of Sleep Disorders and Treatments in terms of Personality Disorders

Bahar ATBAKAN İKİZLER-Haydeh FARAJİ

Sosyalist Estetiğin Hegemonyası

622-635

The Hegemony of Socialist Aesthetics

Veysel KOÇ

Çocuklarla Felsefe Çalışmalarında Kullanılabilecek Bazı Matematiksel ve Mantıksal
Paradoks Örnekleri

636-651

Some Examples of Mathematical and Logical Paradoxes that can be used in Philosophy
Studies with Children

Habip TAŞ

Kitap Kriği/ Book Review/ Обзор Книги

Hayrettin Günay, Kültür Hazinemiz Kemeçemin Üstüne -Kemeç, Türkü, Horan
Yazıları-, İstanbul 2022, Arı Sanat Yayınları

652-657

İlkyaz YILDIZ

"Hz. Peygamber Döneminde Ulûhiyyet" Adlı Eser Üzerine

658-665

About of the "Divinity in the Time of the Prophet (Muhammad)" Named Book

Hüsnü AYDENİZ

IV

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Editörden

Bilim dünyasının değerli insanları,

Kesit Akademi Dergisi (*The Journal of Kesit Academy*) otuz birinci sayısını yayınlamış bulunmaktadır. Kesit Akademi Dergisi olarak amacımız uluslararası bir boyutta “Eğitim Bilimleri Temel Alanı, Filoloji Temel Alanı, Güzel Sanatlar Temel Alanı, Hukuk Temel Alanı, İlahiyat Temel Alanı, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı, Spor Bilimleri Temel Alanı, Sağlık Bilimleri Temel Alanı” gibi doçentlik temel alanlarında nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına hizmet etmektir. Kesit Akademi Dergisi uluslararası akademik bir dergi olmakla birlikte, yazı ve düşünce ile meşgul olan herkesin söz söyleyebileceği disiplinlerarası bir bilim platformudur. Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, bilim dünyasının siz değerli insanlarını yazar ve hakem olarak yanımızda görmek; ayrıca görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmeniz bizlere güç katacaktır. Bu bağlamda Kesit Akademi Dergisi (*The Journal of Kesit Academy*) olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

From the editor

Distinguished scientists,

The Journal of Kesit Academy has published number thirty one. Our aim as The Journal of Kesit Academy is to serve the world of science by publishing qualified publications in the fields of “social sciences, psychological sciences, economics and business, education sciences, social sciences, right, political science, social and economic geography, mass media and mass communications, other social sciences, humanities, history and archaeology, linguistics and literary studies, philosophy, ethics, religious studies, art history, other humanities” in an international dimension. In addition to being an international academic journal, The Journal of Kesit Academy is an interdisciplinary science platform where anyone engaged in writing and thinking can have a say. In this journey that we have embarked on to contribute a little bit too academic life, it will add strength to us to see you valuable people of the scientific world as writers and reviews, as well as to guide us to the point of transportation to the most perfect with your opinions and suggestions. In this context, I would like to thank and pay our respects to you for all your support as The Journal of Kesit Academy.

Editör/Editor in Chief

Dr. Bülent POLAT

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Investigation of Teacher Candidates' Academic Literacy Levels and Critical Thinking Tendencies

Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeyleri ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi

Ayşegül AYYILDIZ ÇOLAK*

Article Information/ Makale Türü/ Информация о Статье: Research Article/ Araştırma Makalesi/ Научная Статья

Citation / Atıf / Цитата

Ayyıldız Çolak, A. (2022). Investigation of Teacher Candidates' Academic Literacy Levels and Critical Thinking Tendencies. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 1-24.

Ayyıldız Çolak, A. (2022). Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeyleri ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 1-24.

 10.29228/kesit.54776

Submitted/ Geliş/ Отправлено: 28.11.2021
Accepted/ Kabul/ Принимать: 04.03.2022
Published/ Yayın/ Опубликованный: 25.06.2022

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. Эта статья была проверена Интихал.нет This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Assist. Prof. Dr., Hakkari University, Turkey, aysegulkadi.33@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Investigation of Teacher Candidates' Academic Literacy Levels and Critical Thinking Tendencies

Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeyleri ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi

Assist. Prof. Dr. Ayşegül AYYILDIZ ÇOLAK

Abstract: The aim of study is to examine academic literacy levels and critical thinking tendencies of teacher candidates. Survey and relational model was preferred. Academic literacy do not differ by the gender of teacher candidates. Critical thinking tendency do not differ by the gender of teacher candidates. Academic literacy do not differ by the class of teacher candidates. Systematicity differ by the class of teacher candidates. Academic literacy do not differ by the department of teacher candidates. Critical thinking tendency scores differ by the class of teacher candidates. Academic literacy do not differ by the mother's education level. Critical thinking tendency do not differ by the mother's education level. Academic literacy do not differ by the father's education level. Critical thinking tendency do not differ by the father's education level. There is a moderately positive and significant relationship between academic literacy level scores and critical thinking tendency scores of teacher candidates.

Keywords: Academic literacy, critical thinking, teacher candidates.

Öz: Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerini ve eleştirel düşünme eğilimlerini incelemektir. Araştırmada tarama modeli ve ilişkisel model tercih edilmiştir. Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmamaktadır. Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri cinsiyete göre farklılaşmamaktadır. Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri sınıfa göre farklılık göstermemektedir. Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğiliminin alt boyutlarından sadece sistematiklik sınıfa göre farklılık göstermektedir. Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri bölüme göre farklılık göstermemektedir. Öğretmen adaylarının sistematiklik ve eleştirel düşünme eğilimleri sınıfa göre farklılık göstermektedir. Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri anne eğitim düzeyine göre farklılaşmamaktadır. Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri anne eğitim düzeyine göre farklılaşmamaktadır. Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri baba eğitim düzeyine göre farklılaşma-

maktadır. Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri baba eğitim düzeyine göre farklılaşmamaktadır. Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyi puanları ile eleştirel düşünme eğilimi puanları arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Anahtar Kelimeler: Akademik okuryazarlık, eleştirel düşünme, öğretmen adayı.

1. Introduction

Changes in the world have brought about developments in acquiring and using information. It is important for today's individuals to acquire critical thinking skills, which is one of the high-level thinking skills, through education for the development of society, the needs of the contemporary world and the success of individuals in life (Akbiyık & Seferoğlu, 2006). In general, one of the most criticized aspects of education systems is that, with a traditional understanding, it directs students to memorize rather than thinking, and as a result, a critical perspective cannot be gained (Bökeoğlu & Yılmaz, 2005).

By Halpern (1989), critical thinking is purposeful, logical and goal-oriented thinking that requires solving problems, determining inferences, calculating probabilities, and making judgments. Yıldırım (1997) thinks critical thinking; an opinion, value, behavior or situation; sees it as the ability to examine with an objective approach by applying its own criteria. Critical thinking is a multifaceted process that includes many mental activities. An individual with critical thinking skills is open to new ideas, questions the causes of a problem, tries to reach reliable sources, determines the main point without getting stuck in details, respects the opinions of others, takes others into account, but creates his own views on scientific grounds (Doğanay, 2000).

Critical thinking disposition emerges as a tendency that provides a mental discipline, increases the quality of life and also lays the groundwork for a democratic society (Ocak, Eymir & Ocak, 2016). Critical thinking tendency is seen as a requirement for an individual to use the criteria employed in critical thinking (Gürkaynak, Üstel & Gülgöz, 2008). In order to train individuals with critical thinking skills, it is necessary to train teachers who are aware of this skill before service and who can organize educational activities in line with this purpose. In addition to having a good content knowledge, teachers should be able to think critically, have a deep learning approach, and know that these will affect the learning levels of the students they train (Beşoluk & Önder, 2010).

Science is a phenomenon that humanity has been curious about since its existence. Science is an accumulation created with the effort to find solutions to the prob-

lems encountered in life. As this accumulation increased, academic literacy based on the acquisition, use and development of correct information became indispensable. One of the reasons for this is that academic literacy supports the welfare, economic progress, cultural development and accumulation of the society (Laugksch, 2000).

Academic literacy is the ability of an individual to be aware of the information and to use it in his/her life by comprehending it, to look at the problems he/she encounters from the perspective of scientific thinking, to produce solutions and to transfer the scientific knowledge he has obtained effectively. In this respect, academic literacy, which directs the development of humanity, is not only a skill that is effective in the academic life of the individual, but also a skill that surrounds the whole life of the human being in the name of universal accumulation and development (Demir & Deniz, 2020). Academic literacy is not only the ability to understand and use scientific methods, but also to systematize and present life knowledge, that is, to understand and cope with natural events in daily life (Branscomb, 1981). Academic literacy is the individual's ability to grasp and use knowledge by being aware of the knowledge, to direct his/her own life by looking at the problems he encounters from the perspective of scientific thinking, and to transfer the scientific knowledge he has acquired effectively. In this respect, academic literacy, which directs the development of humanity, is effective in the academic life of the individual, as well as surrounds the whole life of the person in the name of universal accumulation and development. Academic literacy skill is the ability of an individual to use his/her literacy at a functional level in reading and understanding scientific texts and expressing their views on scientific issues (Miller, 1983).

There are many researches on critical thinking tendency and academic literacy in literature. Accordingly, the current studies examining these variables can be summarized as follows:

Demir and Deniz (2020) aimed to develop a reliable and valid measurement tool to measure the academic literacy of teacher candidates and they developed a reliable and valid academic literacy scale. Ulutaş (2009) investigated prospective science teachers' scientific literacy levels and their attitudes towards science. Analysis of the data showed that science teacher candidates' scientific literacy levels and attitudes towards science were at a sufficient level. However, it was found that participants' scientific literacy levels and attitudes towards science differed only by gender and family residence. Finally, the analyzes showed that there was a significant positive relationship between the scientific literacy levels of the participants and their attitudes towards science. As a result of the research conducted by Tekin, Aslan, and Yağız (2016) to examine the scientific literacy levels and critical thinking tendency of teacher candidates by various variables, scientific literacy scores and critical thinking tendency scores

of teacher candidates do not change by their gender. Likewise, while critical thinking tendency scores did not differ by the academic achievement variable of teacher candidates differences were found in scientific literacy sub-dimension scores and total scores. A moderate, non-significant positive correlation was found between scientific literacy sub-dimension scores and scientific literacy scores and critical thinking tendency scores. Can and Kaymakçı (2015) aimed to investigate the critical thinking tendencies of teacher candidates in terms of grade level, type of education, gender, high school type and parental education level. As a result of the research, it was determined that the critical thinking tendencies of teacher candidates were generally low. Ocak, Eymir, and Ocak (2016) examined teacher candidates' critical thinking tendencies by the variables of gender, department of education, field and grade level. As a result, it was determined that there was a significant difference in the critical thinking tendency and sub-dimensions of teacher candidates by gender, field and department. Özdemir, Buyruk, and Güngör (2018) aimed to determine the relationship between teacher candidates' critical thinking tendencies and leadership orientations. When the results obtained are examined, there are significant differences between participants' critical thinking tendencies by university, gender, program-class and mother's education level, and leadership orientations by university, program and class. By the results of the research, it is seen that there is a moderately positive and significant relationship between the critical thinking tendencies of participants and their leadership orientations. Çolak, Türkaş-Anasız, Yorulmaz, and Duman (2019) conducted a meta-analysis study to determine the effects of gender, grade level, mother's education level and father's education level on critical thinking tendencies of teacher candidates. By the results of the research, the variables of gender, grade level, mother and father education level affect the critical thinking tendencies of teacher candidates at a very low level.

By Ashton (1988), the biggest obstacle to raising critical thinkers stems from teachers' lack of critical thinking. In this context, it is important that teacher candidates, who are expected to free their students from mental stereotypes in the future, and to acquire a flexible and critical thinking style, realize how critically they can think and what kind of tendency they show in this direction. However, it is necessary to see which literacy skills affect the critical thinking styles of teacher candidates holistically. It is important to determine the teacher candidates' critical thinking tendencies and the relationship between critical thinking and academic literacy, which will guide them in gaining critical thinking skills. This study is important in terms of making suggestions to eliminate the deficiencies of teacher candidates about critical thinking. The aim of this study is to examine the academic literacy levels and critical thinking tendencies of teacher candidates. The following sub-problems were determined depending on the purpose:

1. Do teacher candidates' academic literacy levels differ by gender?
2. Do teacher candidates' academic literacy levels differ by the class?
3. Do teacher candidates' academic literacy differ by the department?
4. Do teacher candidates' academic literacy levels differ by mother's education level?
5. Do teacher candidates' academic literacy levels differ by their father's education level?
6. Do teacher candidates' critical thinking tendencies differ by gender?
7. Do teacher candidates' critical thinking tendencies differ by the class?
8. Do teacher candidates' critical thinking tendencies differ by the department?
9. Do teacher candidates' critical thinking tendencies differ by mother's education level?
10. Do teacher candidates' critical thinking tendencies differ by father's education level?
11. Is there a significant relationship between teacher candidates' ages, academic literacy levels and critical thinking tendencies?

2. Method

Research model

In the study, the survey model was preferred because it examined whether the academic literacy levels and critical thinking tendencies of teacher candidates differ by the variables of gender, class, department, parental education level. Survey models are research approaches that aim to describe a past or present situation as it is. The event, individual or object that is the subject of the research is tried to be defined in its own conditions (Karasar, 2015). In survey research, it is important to collect evidence and evaluate it in order to find facts, establish relationships and make judgments about past events (Kıncal, 2010). The research is also in the relational model as it examines whether there is a relationship between age, the academic literacy levels and their critical thinking tendencies. Relational model research is conducted to determine the relationships between two or more variables and to reach ideas about cause and effect (Christensen, Johnson, & Turner, 2015).

Population and sample

The population of this research consists of teacher candidates at Hakkari University. Convenient sampling was preferred as the sampling method. This method is the selection of the sample from easily accessible and applicable units due to the limita-

tions in terms of time, money and labor (Büyüköztürk, Kılıç, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2013). The research was conducted with 147 teacher candidates.

Table 1. Demographic variables

Variable	Groups	n
Gender	Female	90
	Male	57
	Total	147
Class	First grade	39
	Second grade	51
	Third grade	55
	Fourth grade	2
	Total	147
	Department	German Language Education
Physical Education		25
Maths Education		27
English Language Education		12
Psychological Counseling And Guidance		40
Fine Arts Education		2
Turkish Language Education		25
Total		147
Mother's education level	Uneducated	56
	Primary Education	61
	Secondary Education	16
	High School Education	13
	Undergraduate Education	1
	Total	147
Father's education level	Uneducated	15
	Primary Education	51
	Secondary Education	28
	High School Education	34
	Associate Degree	4
	Undergraduate Education	10
	Master Education	5
	Total	147

Demographic characteristics of 147 teacher candidates are as seen in the table.

Data collection tools

“Critical Thinking Tendency Scale” developed by Semerci (2016) and “Academic Literacy Scale” developed by Demir and Deniz (2016) were used. Critical Thinking Tendency Scale has 5 dimensions and its sub-dimensions are metacognition, flexibility, systematicity, perseverance-patience and open-mindedness. The scale consists of 49 items. The scale is in 5 likert type. The Cronbach Alpha coefficient of the scale was fo-

und 0.96. However, it was calculated as 0.95 in this study. Academic Literacy Scale has 3 dimensions and its sub-dimensions are academic tendency, research process, use of knowledge. The scale consists of 23 items. The scale is in 5 likert type. The Cronbach Alpha coefficient of the scale was found 0.87. However, it was calculated as 0.77 in this study.

Data analysis

SPSS 17.00 program was used in the analysis of the data. Parametric or non-parametric tests were used while performing data analysis by whether the data obtained in the study meet the assumptions. In the data analysis phase, parametric tests are used to analyze normally distributed data. In addition, there are non-parametric tests as an alternative to parametric tests in statistics (Kul, 2014).

3. Findings

In this section, data obtained from data collection tools are given. Findings for each sub-problem were interpreted.

Table 2. Academic literacy levels of teacher candidates by gender

	Gender	N	Mean	t	p
Academic Tendency	Male	57	28,3333	-1,200	,23
	Female	90	29,1778		
Use Of Knowledge	Male	57	14,9649	-1,316	,19
	Female	90	15,3889		
Research Process	Male	57	38,7193	-1,238	,22
	Female	90	39,5556		
Academic Literacy	Male	57	82,0175	-1,656	,10
	Female	90	84,1222		

As seen in the table, academic literacy and sub-dimensions of this literacy do not differ by the gender of teacher candidates ($p>,05$). Academic literacy scores of female teacher candidates and male teacher candidates are similar.

Table 3. Critical thinking tendencies of teacher candidates by gender

	Gender	N	Mean	t	p
Metacognition	Male	57	55,9649	-,731	,47
	Female	90	56,8000		
Flexibility	Male	57	43,3509	-1,998	,05
	Female	90	45,0556		
Systematicity	Male	57	51,3158	-,534	,59

	Female	90	51,9000		
Perseverance-patience	Male	57	31,5088	-,473	,63
	Female	90	31,8667		
Open-mindedness	Male	57	12,1053	-,088	,93
	Female	90	12,1333		
Critical thinking tendency	Male	57	194,2456	-,945	,35
	Female	90	197,7556		

As seen in the table, critical thinking tendency and sub-dimensions of this tendency do not differ by the gender of teacher candidates ($p>,05$). Critical thinking tendency scores of female teacher candidates and male teacher candidates are similar.

Table 4. Academic literacy levels of teacher candidates by class

	Class	N	Mean Rank	Chi-Square	p
Academic Tendency	First grade	39	73,27	1,171	,76
	Second grade	51	72,02		
	Third grade	55	75,26		
	Fourth grade	2	104,00		
Use Of Knowledge	First grade	39	71,03	0,835	,86
	Second grade	51	73,11		
	Third grade	55	76,18		
	Fourth grade	2	94,75		
Research Process	First grade	39	72,03	1,255	,74
	Second grade	51	70,16		
	Third grade	55	78,96		
	Fourth grade	2	74,00		
Academic literacy	First grade	39	73,06	1,172	,76
	Second grade	51	70,53		
	Third grade	55	77,09		
	Fourth grade	2	95,75		

As seen in the table, academic literacy and sub-dimensions of this literacy do not differ by the class of teacher candidates ($p>,05$). Academic literacy scores of first, second, third and fourth grade teacher candidates are similar.

Table 5. Critical thinking tendency levels of teacher candidates by class

	Class	N	Mean Rank	Chi-Square	p
Metacognition	First grade	39	69,88	3,507	,32
	Second grade	51	69,37		
	Third grade	55	82,04		

Flexibility	Fourth grade	2	51,25	2,332	,51
	First grade	39	65,55		
	Second grade	51	75,09		
	Third grade	55	78,97		
Systematicity	Fourth grade	2	74,25	8,514	,04
	First grade	39	63,31		
	Second grade	51	68,05		
	Third grade	55	86,71		
Perseverance- patience	Fourth grade	2	84,75	4,941	,18
	First grade	39	71,92		
	Second grade	51	67,42		
	Third grade	55	82,80		
Open-mindedness	Fourth grade	2	40,25	4,506	,21
	First grade	39	68,05		
	Second grade	51	70,31		
	Third grade	55	80,04		
Critical thinking tendency	Fourth grade	2	118,00	4,745	,19
	First grade	39	66,22		
	Second grade	51	69,80		
	Third grade	55	83,72		
	Fourth grade	2	65,50		

As seen in the table, only systematicity as sub-dimensions of critical thinking tendency differ by the class of teacher candidates ($p < ,05$). While the mean rank of the 3rd grade teacher candidates is the highest, the mean rank of the 1st grade teacher candidates is the lowest.

Table 6. Academic literacy levels of teacher candidates by department

	Department	N	Mean Rank	Chi-Square	p
Academic Tendency	German Language Education	16	67,84	5,761	,45
	Physical Education	25	86,84		
	Maths Education	27	66,93		
	English Language Education	12	60,96		
	Psychological Counseling And Gui- dance	40	74,96		
	Fine Arts Education	2	47,25		
Use of German Language Education	Turkish Language Education	25	79,60	7,737	,25
	of German Language Education	16	71,06		

knowledge	Physical Education	25	87,02		
	Maths Education	27	58,35		
	English Language Education	12	81,88		
	Psychological Counseling And Gui- dance	40	70,88		
	Fine Arts Education	2	68,00		
	Turkish Language Education	25	81,46		
Research process	German Language Education	16	63,97	7,745	,26
	Physical Education	25	80,58		
	Maths Education	27	62,76		
	English Language Education	12	98,25		
	Psychological Counseling And Gui- dance	40	71,41		
	Fine Arts Education	2	73,00		
Academic literacy	Turkish Language Education	25	78,56		
	German Language Education	16	65,69	7,662	,26
	Physical Education	25	89,38		
	Maths Education	27	59,22		
	English Language Education	12	81,58		
	Psychological Counseling And Gui- dance	40	73,96		
	Fine Arts Education	2	68,50		
	Turkish Language Education	25	76,76		

As seen in the table, academic literacy and sub-dimensions of this literacy do not differ by the department of teacher candidates ($p > ,05$). Academic literacy scores of German Language Education, Physical Education, Maths Education, English Language Education, Psychological Counseling And Guidance, Fine Arts Education, Turkish Language Education teacher candidates are similar.

Table 7. Critical thinking tendency of teacher candidates by department

	Department	N	Mean Rank	Chi- Square	p
Metacognition	German Language Education	16	73,53	10,344	,11
	Physical Education	25	91,70		
	Maths Education	27	56,15		
	English Language Education	12	81,88		
	Psychological Counseling And Gui- dance	40	69,43		

Flexibility	Fine Arts Education	2	79,50	10,603	,10
	Turkish Language Education	25	78,98		
	German Language Education	16	75,25		
	Physical Education	25	91,64		
	Maths Education	27	61,22		
	English Language Education	12	93,25		
	Psychological Counseling And Gui- dance	40	66,26		
Systematicity	Fine Arts Education	2	74,50	19,618	,00
	Turkish Language Education	25	72,46		
	German Language Education	16	79,28		
	Physical Education	25	104,16		
	Maths Education	27	57,48		
	English Language Education	12	75,21		
	Psychological Counseling And Gui- dance	40	63,36		
Perseverance- patience	Fine Arts Education	2	87,00	12,440	,05
	Turkish Language Education	25	73,70		
	German Language Education	16	70,50		
	Physical Education	25	98,30		
	Maths Education	27	60,81		
	English Language Education	12	76,46		
	Psychological Counseling And Gui- dance	40	71,48		
Open- mindedness	Fine Arts Education	2	99,00	11,930	,06
	Turkish Language Education	25	67,04		
	German Language Education	16	83,22		
	Physical Education	25	88,58		
	Maths Education	27	54,26		
	English Language Education	12	82,83		
	Psychological Counseling And Gui- dance	40	67,41		
Critical thinking tendency	Fine Arts Education	2	80,25	15,051	,02
	Turkish Language Education	25	80,64		
	German Language Education	16	75,84		
	Physical Education	25	98,78		
	Maths Education	27	56,76		
	English Language Education	12	84,04		

Psychological Counseling And Gui- dance	40	66,08
Fine Arts Education	2	81,75
Turkish Language Education	25	73,90

As seen in the table, systematicity and critical thinking tendency scores differ by the class of teacher candidates ($p < ,05$). While the mean rank of physical education teacher candidates is the highest, the mean rank of maths education teacher candidates is the lowest.

Table 8. Academic literacy levels of teacher candidates by mother's education level

	Mother's education level	N	Mean Rank	Chi-Square	p
Academic Tendency	Uneducated	56	70,87	1,328	,86
	Primary Education	61	75,29		
	Secondary Education	16	81,34		
	High School Education	13	74,69		
	Undergraduate Education	1	44,50		
Use of knowledge	Uneducated	56	70,23	2,991	,56
	Primary Education	61	77,19		
	Secondary Education	16	72,25		
	High School Education	13	81,65		
	Undergraduate Education	1	19,00		
Research process	Uneducated	56	72,00	,805	,94
	Primary Education	61	75,24		
	Secondary Education	16	70,44		
	High School Education	13	79,38		
	Undergraduate Education	1	97,50		
Academic literacy	Uneducated	56	70,08	1,129	,89
	Primary Education	61	76,98		
	Secondary Education	16	72,47		
	High School Education	13	79,77		
	Undergraduate Education	1	61,00		

As seen in the table, academic literacy and sub-dimensions of this literacy do not differ by the mother's education level of teacher candidates ($p > ,05$). Academic literacy scores of teacher candidates whose mother are uneducated, primary, secondary, high school and undergraduate education graduate are similar.

Table 9. Critical thinking tendency of teacher candidates by mother's education level

	Mother's education level	N	Mean Rank	Chi-Square	p
Metacognition	Uneducated	56	67,08	3,543	,47
	Primary Education	61	76,25		
	Secondary Education	16	83,50		
	High School Education	13	78,38		
	Undergraduate Education	1	115,50		
Flexibility	Uneducated	56	68,71	2,331	,68
	Primary Education	61	77,55		
	Secondary Education	16	70,13		
	High School Education	13	85,15		
	Undergraduate Education	1	70,50		
Systematicity	Uneducated	56	68,88	2,548	,64
	Primary Education	61	77,89		
	Secondary Education	16	82,72		
	High School Education	13	69,08		
	Undergraduate Education	1	48,00		
Perseverance-patience	Uneducated	56	65,19	5,575	,23
	Primary Education	61	81,73		
	Secondary Education	16	80,75		
	High School Education	13	69,96		
	Undergraduate Education	1	40,50		
Open-mindedness	Uneducated	56	73,21	2,416	,66
	Primary Education	61	72,84		
	Secondary Education	16	78,06		
	High School Education	13	82,12		
	Undergraduate Education	1	19,00		
Critical thinking tendency	Uneducated	56	67,69	2,204	,70
	Primary Education	61	77,61		
	Secondary Education	16	81,66		
	High School Education	13	75,08		
	Undergraduate Education	1	70,50		

As seen in the table, Critical thinking tendency and sub-dimensions of this tendency do not differ by the mother's education level of teacher candidates ($p > .05$). Academic literacy scores of teacher candidates whose mother are uneducated, primary, secondary, high school and undergraduate education graduate are similar.

Table 10. Academic literacy of teacher candidates by father's education level

	Father's education level	N	Mean Rank	Chi-Square	p
Academic tendency	Uneducated	15	82,17	9,495	,15
	Primary Education	51	73,56		
	Secondary Education	28	56,29		
	High School Education	34	87,19		
	Associate Degree	4	76,38		
	Undergraduate Education	10	63,80		
	Master Education	5	82,00		
Use of knowledge	Uneducated	15	68,73	4,425	,62
	Primary Education	51	74,07		
	Secondary Education	28	65,66		
	High School Education	34	81,16		
	Associate Degree	4	65,38		
	Undergraduate Education	10	90,15		
	Master Education	5	61,70		
Research process	Uneducated	15	65,73	5,211	,52
	Primary Education	51	77,06		
	Secondary Education	28	65,32		
	High School Education	34	82,96		
	Associate Degree	4	91,63		
	Undergraduate Education	10	63,70		
	Master Education	5	61,80		
Academic literacy	Uneducated	15	76,10	9,006	,17
	Primary Education	51	73,71		
	Secondary Education	28	57,50		
	High School Education	34	89,41		
	Associate Degree	4	74,88		
	Undergraduate Education	10	67,05		
	Master Education	5	71,50		

As seen in the table, academic literacy and sub-dimensions of this literacy do not differ by the father's education level of teacher candidates ($p > ,05$). Academic literacy scores of teacher candidates whose father are uneducated, primary, secondary, high school, associate degree, undergraduate education, master graduate are similar.

Table 11. Critical thinking tendency of teacher candidates by father's education level

	Father's education level	N	Mean Rank	Chi-Square	p
Metacognition	Uneducated	15	67,70	7,038	,32
	Primary Education	51	72,59		
	Secondary Education	28	64,34		
	High School Education	34	87,22		
	Associate Degree	4	49,75		
	Undergraduate Education	10	75,00		
	Master Education	5	88,90		
Flexibility	Uneducated	15	74,13	7,144	,31
	Primary Education	51	72,68		
	Secondary Education	28	59,88		
	High School Education	34	85,41		
	Associate Degree	4	77,38		
	Undergraduate Education	10	68,85		
	Master Education	5	96,20		
Systematicity	Uneducated	15	81,70	3,950	,68
	Primary Education	51	74,66		
	Secondary Education	28	61,68		
	High School Education	34	77,04		
	Associate Degree	4	76,75		
	Undergraduate Education	10	73,15		
	Master Education	5	92,00		
Perseverance- patience	Uneducated	15	73,57	2,072	,91
	Primary Education	51	75,76		
	Secondary Education	28	66,52		
	High School Education	34	77,03		
	Associate Degree	4	90,88		
	Undergraduate Education	10	74,80		
	Master Education	5	63,50		
Open-mindedness	Uneducated	15	77,53	6,977	,32
	Primary Education	51	74,93		
	Secondary Education	28	66,21		
	High School Education	34	83,88		
	Associate Degree	4	59,50		
	Undergraduate Education	10	51,05		

critical thinking tendency	Master Education	5	87,80		
	Uneducated	15	75,13	4,244	,64
	Primary Education	51	74,25		
	Secondary Education	28	61,91		
	High School Education	34	82,38		
	Associate Degree	4	70,50		
	Undergraduate Education	10	70,60		
	Master Education	5	88,30		

As seen in the table, critical thinking tendency and sub-dimensions of this literacy do not differ by the father's education level of teacher candidates ($p > .05$). Critical thinking tendency of teacher candidates whose father are uneducated, primary, secondary, high school, associate degree, undergraduate education, master graduate are similar.

Table 12. Relationship between teacher candidates' ages, academic literacy levels and critical thinking tendencies

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Age	1										
Academic tendency	-,040	1									
Use of knowledge	,073	,248**	1								
Research process	,022	,257**	,498**	1							
metacognition	-,026	,482**	,428**	,513**	1						
Flexibility	-,014	,486**	,444**	,506**	,838**	1					
Systematicity	,053	,412**	,370**	,438**	,764**	,789**	1				
Perseverance-patience	-,031	,353**	,327**	,390**	,699**	,658**	,751**	1			
Open-mindedness	,066	,329**	,419**	,447**	,645**	,681**	,653**	,533**	1		
Academic literacy	,008	,750**	,653**	,797**	,646**	,648**	,553**	,483**	,524**	1	
Critical thinking	,004	,482**	,446**	,521**	,923**	,913**	,920**	,837**	,742**	,654**	1

As seen in the table, there is no significant relationship between age and academic literacy level scores and critical thinking tendency scores of teacher candidates ($p>0.01$). There is a moderately positive and significant relationship between academic literacy level scores and critical thinking tendency scores of teacher candidates ($p<0.01$). There is a moderately positive and significant relationship between the sub-dimension scores literacy levels and the sub-dimension scores of their critical thinking tendency scores of teacher candidates ($p<0.01$).

4. Discussion and recommendations

In this section, the results were written by the findings and suggestions were made. Academic literacy and sub-dimensions of this literacy do not differ by the gender of teacher candidates. Academic literacy scores of female teacher candidates and male teacher candidates are similar. Critical thinking tendency and sub-dimensions of this tendency do not differ by the gender of teacher candidates. Critical thinking tendency scores of female teacher candidates and male teacher candidates are similar. Ulutaş (2009) found that teacher candidates' scientific literacy levels and attitudes towards science differ only by gender. Tekin, Aslan, and Yağız (2016) found that there were no significant differences in teacher candidates' scientific literacy sub-dimensions, scientific literacy total scores and critical thinking tendency scores by gender variable. Can and Kaymakçı (2015) determined that gender affect the sub-dimensions of teacher candidates' critical thinking tendencies. Ocak, Eymir, and Ocak (2016) found teacher candidates' critical thinking tendency, analyticity and open-mindedness differ by gender. Bayrak (2014) found that information literacy scores and critical thinking tendency scores of teacher candidates did not change by gender. By Çolak, Türkkaş-Anasız, Yorulmaz & Duman (2019), gender affect teacher candidates' critical thinking tendency at a very low level. Tekin (2013) stated that there was no significant gender difference in the scientific literacy sub-dimensions, scientific literacy total scores and critical thinking scores of teacher candidates.

Academic literacy and sub-dimensions of this literacy do not differ by the class of teacher candidates. Academic literacy scores of first, second, third and fourth grade teacher candidates are similar. Only systematicity as sub-dimensions of critical thinking tendency differ by the class of teacher candidates. While the mean rank of the 3rd grade teacher candidates is the highest, the mean rank of the 1st grade teacher candidates is the lowest. Can and Kaymakçı (2015) determined that class affect the sub-dimensions of teacher candidates' critical thinking tendencies. Ocak, Eymir, and Ocak (2016) found that by the class variable, there was no significant difference in the critical thinking tendency and sub-dimensions. Benzer (2020) found that scientific literacy differs significantly by class, but media literacy does not differ significantly by class. By Çolak, Türkkaş-Anasız, Yorulmaz & Duman (2019), class affect teacher candidates' critical

thinking tendency at a very low level. Saçlı and Demirhan (2008) found that first-year students' critical thinking tendencies were lower than those of second-, third-, and fourth-year students. Tekin (2013) found the grade point average increased, scientific literacy sub-dimensions and total scores also increased.

Academic literacy and sub-dimensions of this literacy do not differ by the department of teacher candidates. Academic literacy scores of German Language Education, Physical Education, Maths Education, English Language Education, Psychological Counseling And Guidance, Fine Arts Education, Turkish Language Education teacher candidates are similar. Systematicity and critical thinking tendency scores differ by the class of teacher candidates. While the mean rank of Physical Education teacher candidates is the highest, the mean rank of Maths Education teacher candidates is the lowest. Can and Kaymakçı (2015) determined that sub-dimensions of critical thinking tendency of teacher candidates were not affected by the program type. Ocak, Eymir, and Ocak (2016) found that by the department variable, a significant difference was found in the sub-dimensions of critical thinking tendency, self-confidence, truth seeking and systematicity.

Academic literacy and sub-dimensions of this literacy do not differ by the mother's education level of teacher candidates. Academic literacy scores of teacher candidates whose mother are uneducated, primary, secondary, high school and undergraduate education graduate are similar. Critical thinking tendency and sub-dimensions of this tendency do not differ by the mother's education level of teacher candidates. Academic literacy scores of teacher candidates whose mother are uneducated, primary, secondary, high school and undergraduate education graduate are similar. Ulutaş (2009) found that teacher candidates' scientific literacy levels and attitudes towards science differ only by where the family lives. Can and Kaymakçı (2015) determined that sub-dimensions of critical thinking tendency of teacher candidates were not affected by parent education level. By Çolak, Türkktaş-Anasız, Yorulmaz & Duman (2019), education level of mother affect teacher candidates' critical thinking tendency at a very low level.

Academic literacy and sub-dimensions of this literacy do not differ by the father's education level of teacher candidates. Academic literacy scores of teacher candidates whose father are uneducated, primary, secondary, high school, associate degree, undergraduate education, master graduate are similar. Critical thinking tendency and sub-dimensions of this literacy do not differ by the father's education level of teacher candidates. critical thinking tendency of teacher candidates whose father are uneducated, primary, secondary, high school, associate degree, undergraduate education, master graduate are similar. Can and Kaymakçı (2015) determined that sub-dimensions of critical thinking tendency of teacher candidates were not affected by parent education

level. By Çolak, Türkkaş-Anasız, Yorulmaz & Duman (2019), education level of father affect teacher candidates' critical thinking tendency at a very low level.

There is no significant relationship between age and academic literacy level scores and critical thinking tendency scores of teacher candidates. There is a moderately positive and significant relationship between academic literacy level scores and critical thinking tendency scores of teacher candidates ($p < 0.01$). There is a moderately positive and significant relationship between the sub-dimension scores literacy levels and the sub-dimension scores of their critical thinking tendency scores of teacher candidates. Ulutaş (2009) found that there is a significant positive relationship between teacher candidates' scientific literacy levels and their attitudes towards science. Tekin, Aslan, and Yağız (2016) found that there is no significant relationship between scientific literacy sub-dimension scores and scientific literacy scores and critical thinking tendency scores of teacher candidates. Bayrak (2014) determined that critical thinking scores are a significant predictor of information literacy scores. Benzer (2020) found a moderate and positive relationship between scientific literacy and media literacy. Argon and Selvi (2011) found a moderate, positive and significant relationship between the total score of teacher candidates from the critical thinking tendency scale and the total score they got from the conflict management styles questionnaire. Özdemir, Buyruk, and Güngör (2018) found that there is a moderately positive and significant relationship between teacher candidates' critical thinking tendencies and leadership orientations. Memduhoğlu & Keleş (2016) found a significant relationship between teacher candidates' critical thinking tendencies and problem solving skills. Şahin, Tunca, and Ulubey (2014) found a significant relationship between teacher candidates' educational beliefs and critical thinking tendencies. Hakkoymaz (2017) found a low and significant negative correlation between the critical thinking tendency of education faculty students and their writing anxiety. Koçak, Kurtlu, Ulaş and Epçapan (2015) determined that there is a low, positive and significant relationship between teacher candidates' critical thinking levels and their attitudes towards reading. Özgün (2019) found a positive and high level relationship between teacher candidates' critical thinking dispositions and their democratic attitudes. Kezer, Oğurlu and Akfırat (2016) found that both hopelessness and general self-efficacy levels predicted critical thinking tendency both separately and together. Karaman (2016) found a positive relationship between teacher candidates' media literacy levels and critical thinking tendencies.

In teacher education, it can be suggested that the content should be organized in a way that will develop pre-service teachers' critical thinking dispositions and academic literacy skills, and that the learning-teaching environment should be organized in such a way that activities can be carried out to use this tendency and skill. Experimental research on the subject can be done in education faculties. Qualitative research can be

conducted to determine how realistic the education provided in education faculties is, especially in which the observation technique is used. These studies will provide feedback to faculty members working in education faculties. In addition, in order to emphasize the relationship between academic literacy and critical thinking, research can be conducted on larger study groups with different measurement tools that measure these variables. Achieving more generalizable results in this regard will contribute to the structuring of the curriculum applied in education faculties. Tekin (2013) found there were insignificant relationships between scientific literacy sub-dimensions and total scientific literacy scores and critical thinking.

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval:

Declaration of Conflicting

Interests:

Financial Support:

Statement of Support and

Acknowledgment:

Double-Blind Peer Review:

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:

Çıkar Çatışması Beyanı:

Finansal Destek:

Destek ve Teşekkür Beyanı:

Çifte Kör Hakem

Değerlendirmesi:

This study was prepared with the approval of Hakkari University Scientific Research and Ethics Committee (No: 2021/64-1).

It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.

-

External-independent

Bu çalışma Hakkari Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Etik Kurulu'nun 2021/64-1 sayılı onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.

-

Dış-bağımsız

5. References

- Akbıyık, C. ve Seferoğlu, S. S. (2006). Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (32), 90-99.
- Argon, T. ve Selvi, Ç. (2011). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ve tartışma yönetimi stilleri. *Journal of Educational and Instructional Studies in the World*, 1(1), 93-100.
- Ashton, P. (1988). *Teaching higher-order thinking and content: An essential ingredient in teacher preparation*. University of Florida.
- Bayrak, B. (2014). A research about information literacy level and critical thinking tendencies of the teacher candidates. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 25-I, 439-456
- Benzer, E. (2020). The relationship between scientific literacy and media literacy: Example of preservice science teachers. *Research And Experience Journal (REJ)*, 5 (1)10-23.
- Beşoluk, Ş. & Önder, İ. (2010). Investigation of teacher candidates' learning approaches, learning styles and critical thinking dispositions. *İlköğretim Online*, 9 (2), 679-693.
- Bökeoğlu, O. Ç. & Yılmaz, K. (2005). The relationship between attitudes of university students towards critical thinking and research anxieties. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 41, 47-67.
- Branscomb, A. W. (1981). Knowing how to know. *Science, Technology & Human Values*, 6(36), 5–9.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri (14. Baskı)*. Pegem Akademi.
- Can, Ş. & Kaymakçı, G. (2015). Pre-service teachers' critical thinking tendencies. *E-Journal of New World Sciences Academy*. 10, (2), 66-83.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz*. (Çev. Ed.: A. Aypay). Anı.
- Coşkun, M. (2013). Critical thinking level and dispositions of pre-service teachers of religious culture and ethics knowledge. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (1), 143-162.
- Çolak, İ., Türkkaş-Anasız, B., Yorulmaz, Y. İ. & Duman, A. (2019). The Role of gender, grade level, and parents' educational attainment variables on teacher candidates' critical thinking dispositions: A meta-analysis. *E-Uluslararası Eğitim Araş-*

- tırmaları Dergisi*, 10(1), 67-86.
- Demir, S. ve Deniz, H. (2020). Akademik okuryazarlık ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1366-1379.
- Doğanay, A. (2000). *Yaratıcı öğrenme*. Eğitim-Sen.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F. ve Gülgöz, S. (2008). *Eleştirel düşünme*. Eğitim Reformu Girişimi.
- Hakkoymaz, S. (2017). The relationship between critical thinking tendency teachers of education faculty and writing anxiety. *IHEAD*, 2(2), 24-38.
- Halpern, D. F. (1989). *Thought and knowledge: An introduction to critical thinking*. Lawrence Earlbaum Associates.
- Karaman, M. (2016). A study on preservice teachers' level of media literacy and critical thinking dispositions. *Gümüşhane University E Journal of Faculty of Communication*, 4(1), 326-350.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.
- Kezer, F. Oğurlu, Ü. & Akfırat, O. (2016). Investigation of the relationship between critical thinking disposition, general self-efficacy and hopelessness. *Mustafa Kemal University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 34(13), 202-218.
- Kıncal, R. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel.
- Koçak, B., Kurtlu, Y., Ulaş, H. & Epçapan, C. (2015). Examining of the elementary class teachers' critical thinking levels and their attitudes towards reading. *EKEV Akademi Dergisi*, 19(61), 211-228.
- Kul, S. (2014). Guideline for suitable statistical test selection. *Plevra Bülteni*, 8(2), 26.
- Laugksch, R. C. (2000). Scientific literacy: A conceptual overview. *Science Education*, 84(1), 71-94.
- Memduhoğlu, H. B., & Keleş, E. (2016). Evaluation of the relation between critical-thinking tendency and problem-solving skills of pre-service teachers. *Journal of Educational Sciences Research*, 6(2), 75-94.
- Miller, J. D. (1983). Scientific literacy: A conceptual and empirical review. *Daedalus*, 29-48.
- Ocak, G., Eymir, E. & Ocak, İ. (2016). Investigation of pre service teachers' critical thinking tendencies in terms of different variables. *EÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18-1 (2016), 63-91.
- Özdemir, Y., Buyruk, H. & Güngör, S. (2018). The relationship between teacher candi-

- dates' critical thinking tendency and leadership orientations. *Mersin University Journal of the Faculty of Education* 14(2), 548-571.
- Özgün, A. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin demokratik tutumlarına etkisinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saçlı, F. & Demirhan, G. (2008). A determination and comparison of critical thinking levels of students in physical education teacher training program. *Hacettepe J. of Sport Sciences*, 19 (2), 92-110.
- Semerci, N. (2016). The development of critical thinking disposition scale (CTDH): Study on the revision of validity and reliability. *Turkish Studies*, 11(9).
- Şahin, S., Tunca, N. & Ulubey, Ö. (2014). The relationship between pre-service teachers' educational beliefs and their critical thinking tendencies. *Elementary Education Online*, 13(4), 1473-1492,
- Tekin, N. (2013). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel okuryazarlıkları ve eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tekin, N., Aslan, O. ve Yağız, D. (2016). Fen bilimleri öğretmen adaylarının bilimsel okuryazarlık düzeyleri ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 23-50.
- Ulutaş, Ö. (2009). *An investigation of pre-service elementary science teachers' scientific literacy level and their attitudes towards science* [Unpublished master thesis]. The Graduate School Of Social Science. Middle East Technical University, Ankara.
- Yıldırım, C. (1997). *Bilimsel düşünme yöntemi*. Bilgi.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Leadership and Narcissism

Liderlik ve Narsisizm

Müge DOĞANER*

Article Information/ Makale Türü/ Информация о Статье: Research Article/ Araştırma Makalesi/ Научная Статья

Citation / Atıf / Цитата

Doğaner, M. (2022). Leadership and narcissism. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 25-41.

Doğaner, M. (2022). Causes of mathematics anxiety and the effect of teacher's gender on this situation. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 25-41.

 10.29228/kesit.62400

Submitted/ Geliş/ Отправлено: 12.05.2022
Accepted/ Kabul/ Принимать: 19.06.2022
Published/ Yayın/ Опубликованный: 25.06.2022

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. Эта статья была проверена Интихал.нет This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Dr., Independent Researcher, Turkey, muge.doganer@hotmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Leadership and Narcissism

Causes of Mathematics Anxiety and The Effect of Teacher's Gender on This Situation

Dr. Müge DOĞANER

Abstract: Studies on leadership, which have increasingly continued from the past to the present, have necessitated a more comprehensive approach to the subject and the examination of other variables related to leadership, as the importance of the concept has come to the fore in all sectors. Narcissism, a concept as old as Greek mythology, is evaluated clinically in the field of organizational behavior as a personality trait. In this study, the relationship between the concept of leadership, which is the subject of many studies in the management literature and narcissism which has an important place in psychology is discussed in the context of a comprehensive literature review and other similar studies.

Keywords: Leadership, narcissism, comprehensive literature review.

Öz: Geçmişten günümüze kadar artarak devam eden liderlik hakkındaki çalışmalar, kavramın öneminin tüm sektörlerde ön plana çıkmasıyla birlikte, konunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını ve liderlik ile bağlantılı olan diğer değişkenlerin de incelenmesini gerekli kılmıştır. Yunan mitolojisi kadar eski bir kavram olan narsisizm ise bir kişilik özelliği olarak, örgütsel davranış alanında klinik düzeyde değerlendirilmektedir. Bu çalışmada yönetim alan yazınında pek çok araştırmaya konu olan liderlik kavramı ile psikolojide önemli bir yeri olan narsisizm arasındaki ilişki, kapsamlı bir literatür taraması ve diğer benzer çalışmalar bağlamında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, narsizm, literatür taraması.

Introduction

Leadership, which is a concept as old as the history of humanity, is an important skill that came to life in primitive times in order to maintain life and meet basic needs such as nutrition, according to sociologists. Leadership understanding in the past has followed a process similar to that of animals in order to reach the needs of the group to which it belongs to maximum efficiency.

The development of the concept of leadership has accelerated after the formation of societies with the increase of interaction between people and the gathering of individuals who cooperate to meet their basic needs and leaders have begun to be defined as people who play a key role in social welfare. When we look at the historical process, it is seen that the concept of leadership is mentioned in myths and epics of bravery and that the heroic characteristics and leadership characteristics are similar (Bass, 1990).

The first written sources belong to the ancient Egyptian civilization, the concept of leadership and characteristics of leaders were defined by many philosophers and statemen; however the process of evaluating the concept in a scientific framework started with the industrial revolution. On the other hand Bass and Burns, as a results of their research in the 1980's, brought leadership styles to the literature; they used the concepts of transactional and transformational leadership for the first time. At the same time the research belonging to Burns is within the scope of the public sector; it is possible to say that Bass evaluated the issue with an approach that would include the private sector (Onay, 2018: 1).

Narcissism, which has its roots in Greek mythology, expresses a series of distorted understanding of love such as admiration and arrogance towards one's own self. A certain amount of narcissism is found in all people and is seen as a reflection of one's self-esteem. However, narcissism, which turns into an inflated self-perception, is considered pathological and evolves into a personality disorder.

Today, with the effect of social media, the living conditions we are in are getting harder, narcissistic behaviors and self-perception of individuals are increasing day by day. In this context, it is seen that the need for power and approval leads some people to leadership positions. Although the previous studies conducted to examine the effects of organizational narcissism mainly focused on job satisfaction, organizational commitment and employee performance, this study deal with the effects of leaders who play a key role in the success of organizations and their leadership characteristics on narcissistic personality disorder tendencies and their reflections on the organization.

I. Leadership Concept and Leadership Styles

A. Leadership Concept

Leadership, which is a concept as old as the history of humanity, has been the subject of many researces from past years and studies on the concept gained momentum in the 20 th century. Along with global and technological develeopments, the definitions have been replaced by new ones.

It is derived from the word lead, which is a foreign word, meaning to lead; it

corresponds to the English word leadership. Derived from the same root, the leqader is used to mean guiding and leadership is used to mean leadership. In our language, the synonym of the concept of leader is the leader.

Different definitions of leadership are given below:

Leadership; a process by which a person influences others to lead them to a specific goal and motivates the organization to be more effective and consistent (Sharma ve Jain, 2013: 311).

Leadership; it is a process in which the individual influences the groups within the organization to reach the determined goals (Northouse, 2007: 6).

Leadership; it is a concept that direts employees to the point they want to reach in the future in line with common goals and transforms them (Bass, 1990: 16).

Leadership is the ability of a person to direct and persuade the masses and groups within the organization to a certain behavior by following them (Doğan, 2002: 252).

Leadership; it is all of the abilities that motivate followers to take action to achieve a defined goal (Eren, 1998: 342).

Looking at the definitions above, it is seen that some common points are express in different ways. These common points are; a predetermined goal, individuals coming together to achieve this goal and the leader's process of directing individuals in line with the goal.

B. Leadership Styles

In this section, with an emphasis on leadership styles; laissez-faire leadership, transactional leadership and transformational leadership will be discussed.

Laissez-Faire Leadership:

Laissez-faire leadership is a type of leadership where the leader gives a wide range of freedom to subordinates and does not interfere in any way. According to many studies in the literature, Laissez-faire leadership is a situation encountered in managers who apparently exist but do not fully posses leadership qualities.

On the other hand, when we look at the studies, it is seen that the laisses-faire leadership style is under the interactionist leadership. However, there are also studies that point out that this classification is incorrect. According to Karip (1998: 450); in this type of leadership, there is no mutual interaction since there is a behavior if leaving the followers alone; therefore it differs from transactional leadership. Dereli (1976: 194) on the other hand, stated that in the studies on laissez-faire leadership, the conflicts between group members are at a high level and at this point organizational success and

job satisfaction remain low (Onay, 2018: 21).

Transactional Leadership:

According to Bass (1990) a transactional leader is a person who makes cost-benefit analysis and pursues economic transformation in order to meet the physical and spiritual needs of employees. In this type of leadership the subordinates, who are expected to complete the task assigned to them in a timely and complete manner work in the context of the determined goals and the final results achieved. Transactional leadership expresses positive or negative change according to productivity of the employee (Bass ve Avolio, 1993: 119). In the other words, when it comes to reward and punishment, the performance and success level of the employee are taken into consideration. The interactional leader focuses on the determined goals and performs the planning and control functions within the framework of the hierarchical order to achieve these goals. (Onay, 2018: 22).

The interactional leader focuses on the determined goals and performs the planning and control functions within the framework of the hierarchical order to achieve these goals.

Transformational Leadership:

Transformational leadership is a type of leadership that is open to change and provides positive transformation and development to the organization. It motivates both employees and the organization for change. Taking into account the wishes and needs of its employees, it supports them in their own leadership journeys; motivates them in line with these wishes and needs (Hinkin ve Schriesheim, 2008; Jones, 2008; Xirasagar, 2008).

The first study on transformational leadership was the book *Leadership* written by Burns in 1978. Burns, who made some descriptions of political leaders in the book, used the concepts of leadership and transformation together for the first time, contributing to the inclusion of transformational leadership in organizational behavior and psychology literature. According to Burns (1978), transformational leadership denotes a process in which leaders and employees intensely support and moralize each other at every stage. The transformational approach, which causes great changes in the lives of employees and organizations, shapes the current expectations of individuals by adding new meanings to their perspectives and value judgments (Burns, 1978).

Burns state that transformational and transactional leadership, which have fundamentally different characteristics, cannot be found in one person at the same time. Bass, on the other hand, took Burns' approach to an advanced level by addressing the psychological Dynamics that underlie the concepts of transformational and transac-

tional leadership in subsequent studies. Bass argues that for a leader to be called a transformational, there must be a visible change in behavior in the employees and argues that working with a leader who has gained the respect and trust of his subordinates, who has a positive effect on them, will play a key role in achieving higher efficiency. Bass also states that, unlike Burns, transformational leadership and transactional leadership can be exhibited simultaneously (Onay, 2018: 23).

II. The Concept of Narcissism

The concept of narcissism is based on the story of the character of Narcissus in Greek mythology and Narcissus and Echo in the book of the Roman poet Ovid. Narcissism is a concept used to describe Narcissus, who has been told in different ways from the past to the present, and who is in love with his reflection in the water in Greek mythology, in other words, he is in love with himself and therefore pursues a love that impossible to reach. (Karaziz ve Atak, 2013: 46). Although there are many stories in the literature with different details, other narratives are basically similar to the above.

When we look at the history of narcissism, the concept was first used in the scientific community in 1898 by Dr. It is seen that it was used by Ellis and that Ellis included the expression "narcissus-like" to describe a patient. Following this, the German psychiatrist Nacker wrote a German summary of an article by Ellis in 1899; used the term "Narcissismus" in the context of sexual perversion (Kızıltan, 2000: 3). On the other hand, Freud, in his book on Narcissism, published in 1914, likened the concept to megalomania after schizophrenia and defined narcissism as the individual's return to the ego in infancy.

When we look at the recent past, narcissism was included as a personality disorder in the Diagnostic Manual of the American Psychiatric Association in the 1980s, and thus, it was officially recognized in psychiatry in the context of its category (Onay, 2018: 26).

Narcissism, which emerges as a part of the development process and exists in every person, is a phenomenon that enables the individual to create an identity by maintaining its existence safely. If a certain level of narcissism is considered normal as part of the personality; narcissism, which has turned into a grandiose self-image, is considered a pathological disorder (Atay, 2010:16; Kartopu, 2013:627).

The American Psychiatric Association, which defines narcissism as a pattern that begins in adulthood and is shaped under different conditions, dominated by the desire to be admired, lack of empathy and the illusion of being superior to others, stated that at least five of the following symptoms must be present at the same time in order for a person to be diagnosed with narcissism (Amerikan Psikiyatri Birliği, 1994:247-248):

1. Person believes self to be an important individual different from others and exaggerates abilities.
2. Mind is constantly preoccupied with influencing others, acting smart and getting unlimited love.
3. Person think that can only be understood by certain superior people and institutions due to special abilities, therefore person should only talk to them.
4. The desire to be liked is very high.
5. Person believes that entitled and should be favored.
6. Person establishes a relationship of interest with people and exhibits malicious behaviors to obtain own wishes.
7. Person is reluctant to try to feel other people's emotions by empathizing.
8. Person believes that is jealous and is jealous of others.
9. They exhibit arrogant and arrogant behaviors.

Narcissistic people, whose self-love is at the level of admiration, see themselves as more important, more beautiful, and smarter than others. This state of smugness is not caused by feelings of trust, on the contrary, narcissists tend to display such as attitude to hide their emptiness and feelings of inadequacy. Narcissists, who are highly sensitive and sensitive about their self-perceptions, often feel that their value is not understood (Kırpınar, 2009:27-28).

Kohut (1971, 1977), states that, narcissistic individuals are stuck in the childhood development process, which needs the guidance of the environment and plays an important role in the formation of personality. The child, whose desire to be noticed, approved and appreciated, which is one of the most basic needs of the development process, is not met by caregivers, cannot learn to communicate with other individuals and cannot form a healthy self-perception (Geçtan, 2013:257). In this process, where the feeling of trust and self-esteem is formed, the evolution of the individuals need for acceptance and self-expression without fear of criticism to negative features such as extreme sensitivity and shyness maybe an indicator of a possible future narcissistic personality disorder (Kohut & Wolf, 1978:422).

III. Organizational Narcissism

The concept of narcissism is used in studies on organizational behavior in the literature to describe the personality traits of individuals and organizations. In this context, it is possible to say that organizations exhibit grandiose and self-righteous narcissistic behaviors just like individuals, All efforts towards the personality of the organization and the continuity of its existence are a normal (Schein, 1992).

It known that the founding partners, employees and managers of the organization have a direct impact on the success of the organization. At this point, in order to maintain the job satisfaction, motivation and organizational commitment of the employees, all harmful behaviors that may cause inefficiency should be avoided (Muradoğlu, 2020).

In addition to their individual identities, the employees of the organization also have a corporate identity that shapes their organizational sense of belonging and commitment. This second identity of employees is affected by the narcissistic structure of the organization, causing individuals to consider themselves bigger than their competitors by giving too much importance to the organization, and employees can do their best to maintain the current situation. Organizations with narcissistic tendencies also legitimize their perception of superiority by rewarding these behaviors of their employees. On the other hand the effort to institutionalize the narcissistic structure is an approach that can cause problems as it may cause organizations to lose their connections with the market (Onay, 2018: 29).

Duchon and Drake (2009), defined the self-seeking behavior called narcissism as a defense mechanism used to strengthen an easily hurt and sensitive self-perception. They stated that, due to their corporate identity, organizations are also prone to preserve their personalities and autonomy just like people, and therefore they may exhibit undesirable narcissistic behaviors from time to time. They stated that these behaviors are a coping mechanism for protection, however, as with all excessive display of these behaviors may lead to functional dysfunction an deven the liquidation of the organization (Duchon & Drake, 2009, p. 303).

IV. The Relationship of Leadership and Narcissism

Although narcissism, which is one of the most talked about topics in today's psychology world, is a concept used to Express self-centered and self-centered people, empirical studies show that mant leaders who have left their mark in history have narcissistic personalities. It is thought that individuals with narcissistic tendencies, with their ambitious personality structures and their need for success and power, elevate themselves to a leadership position (Muradoğlu, 2020).

The influence of leaders on employees plays a key role in achieving organizational goals. In this context, leaders who follow the masses and whose basic principles are to acvieve success have been discussed in many ways. Studies have shown that these leaders tend to show symptoms of narcissistic personality disorder in term of their current attitudes and behaviors and their thoughts. (Kernberg, 1979; Maccoby, 2004; Vries ve Miller, 1985). The desire of narcissistic individuals to rise and be a pioneer is seen as the driving force that enables them to reach the management levels and

then the leadership position (Hogan ve Kaiser, 2005: 175). Because narcissists are ambitious individuals who can direct their employees and act with the motivation to achieve their goals, and they make great efforts to suppress their sense of inadequacy (Kanten, 2014: 164; Maccoby, 2002: 41).

It is possible to say that there is a direct correlation between the concentration of studies on organization all behavior on narcissistic individuals and the potential of these individuals to be leaders. On the other hand, it is also stated that these narcissistic structures of leaders or managers who are active in organizational life have some positive or negative returns (Paunonen vd., 2006:476; Resick vd., 2009:1367; O'Reilly vd., 2014:220-221; Reina vd., 2014:961).

In studies examining the relationship between narcissistic leaders and successful leaders, it has been observed that both leaders have positive characteristics such as being able to direct the masses towards goals, self-confidence and self-control and narcissism is associated with perceived charisma (O'Reilly vd., 2014:220; Deluga 1997:59), Galvin et al. (2010:511), narcissistic inclined leaders are visionary, courageous, ambitious, and risk-taking individuals; They also stated that this makes them look more impressive. Goncalo et al. (2010:1486), stated that narcissistic individuals encourage creativity within the organization and inspire other employees at this point. Gupta and Spangler (2012) on the other hand, revealed that the controlling, dominant and social structures of narcissists contribute positively to the performance of organizations operating in sectors with high stress levels (Tra: O'Reilly vd., 2014:221).

When the studies investigating the negative aspects of narcissistic leaders are examined, it has been observed that these leaders have some undesirable features such as seeing themselves above others, exaggerating the achievements, being overly ambitious, being closed to criticism, not compromising what is right (Resick vd., 2009:1367). According to Morf and Rhodewalt (2001:188), narcissistic leaders tend to use a lot of the information they obtain for their own benefit, due to their close personality structure and thinking primarily of themselves in every situation. Similarly, Van Dijk and De Cramer (2002) revealed that narcissists have a very high desire to be liked by others, and they manipulate other people by turning certain situations in their favor in order to beautify their shop windows (Tra: Reina vd., 2014:961). Narcissistic leaders can use their employees for their own purposes within the framework of a Machiavellian understanding that separates management and moral principles (Paunonen vd., 2006:476). However, narcissistic people who always see themselves as perfect are very closed to development as they assume that they are already successful and know everything (Raskin vd., 1991:912).

In addition to all these, Maccoby (2000:73) stated that narcissists do not tolerate criticism and do not consciously listen to what they do not want to hear. On the other

hand, the lack of empathy in understanding other people is another negative feature of narcissists. Paunonen et al. (2006:476) state that leaders with narcissistic personality can be good leaders if they keep these characteristics at a reasonable level, and that they can also establish healthy and safe relationships with their employees; on the other hand, leaders who show symptoms at the pathological level stated that their employees may lose their commitment (İrmiş ve Çoban, 2018: 131).

Maccoby (2003), pointed out that narcissistic personality disorder, which has a negative reputation among individuals, should not be perceived as bad, on the contrary, leaders with narcissistic tendencies who exhibit superior and unconventional behaviors can show the courage to change the world. In this context, he considered Napoleon Bonaparte, a visionary leader who came to power after the French Revolution, and Abraham Lincoln, who made a name for himself in American politics with he reform, as typical examples of narcissistic leadership. He stated that successful narcissist are determined individuals who have a perspective that will change the course of history, a free spirit and a charismatic stance (Maccoby, 2003, pp. 1-251).

Braun (2007), in his literature research examining the effects of narcissistic leaders on the organization revealed that these people desire to be at the forefront as a result of their ambitious nature, they mostly target leadership positions and are supported by other employees at this point. On the other hand, he stated that the concepts of narcissism and leadership are clearly related to each other in the theoretical plane, but it is not possible to reach a definite judgement about how the different characteristics of narcissistic leaders, which can be describes as good and bad, will affect the organization and employees. As a result Braun (2017) stated that leaders with narcissistic personality disorder can contribute to the image of the organization for a short time, but they are highly likely to damage the reputation of the company in the long run (Braun, 2017, pp. 1-17).

V. Literature Review

In recent years, the concept of narcissism has been frequently the subject of studies on organizational behavior in international literature. It is also noteworthy that these studies are particularly focused on the relationship between narcissism and leadership (Deluga, 1997; Maccoby, 2000; Paunonen vd., 2006; Resick vd., 2009; Galvin vd., 2010; Nevicka vd., 2011). When the national literature is examined it is seen that narcissism is mostly the subject of studies in the field of psychology and social sciences; in the field of management, it has been observed that it has been dealt with relatively less (Ertekin & Yurtsever, 2001; Timuroğlu & İşcan, 2008; Atay, 2010).

Although the concept of narcissism is frequently pronounced in our country, it is included in a limited number of academic studies; on the other hand, there are many

studies on narcissistic leadership in foreign literature. In these studies, narcissistic personality disorder was examined in depth with all its positive and negative aspects (Muradoğlu, 2020). The fact that the narcissistic structure is related to concepts that directly affect the continuity of organizations such as productivity, organizational commitment, citizenship and job satisfaction makes it necessary to consider narcissism at the level of management (İrmiş ve Çoban, 2018: 141).

Sankowsky (1995) stated that employees secretly transfer narcissistic leaders to their parents in their research to examine the relationship between narcissistic leaders' impressive personality structures and their tendency to abuse power. On the other hand, he stated that the leader who uses his authority for his own interests can greatly disrupt the psychological peace of the employees, the narcissistic structure of a leader who has charisma by nature will be effective on his followers and may cause him to abuse the opportunities he has (Sankowsky, 1995, pp. 57-69).

Wallace and Baumeister (2002) in their study, which deals with the relationship between subclinical narcissism and performance, found that many people care about personal development, but self-righteous narcissists make special efforts due to their vanity (Campbell, Reeder, Sedikides & Elliot, 2000; John & Robins, 1994; Morf & Rhodewalt, 2001; Robins & Beer, 2001). On the other hand they found that the relationship between the variables was controlled by the "perceived opportunity for self-development" and that narcissists were more productive when they had the opportunity to realize themselves. In addition they stated that the value of self development at the point of high performance is closely related to the difficulty of the task and the presence of an evaluative group (Wallace & Baumeister, 2002, pp. 819-830).

Galvin, Waldman and Balthazard (2010) in their research on narcissism and charismatic leadership, positive between narcissism and visionary courage; they found that there is a negative relationship between socialized vision and narcissism. The findings obtained as a result of the research have shown that leaders can turn their narcissistic tendencies into a potential power when they put aside their personal interests and display an attitude open to interaction (Maccoby, 2004) On the other hand, it has been stated that such leaders, thanks to their special abilities, will contribute to the welfare and peace of the organization by directing the employees to the common future goals (Galvin, Waldman, & Balthazard, 2010, pp. 509-533).

427 people working in the public and private sectors participated in the research conducted by Onay (2018) to examine the relationship between leadership styles and narcissism, significant relationships were found between interactionist, transformational and laissez-faire leadership and narcissism. It has been observed that there is a positive relationship between transactional leadership and laissez-faire leadership and narcissism, while there is a negative relationship between transformational leadership

and narcissism. In addition, in the context of the individual support dimension, there is a significant difference between the answers of the participants working in the private and public sectors.

Muradoglu (2020), found that narcissistic leaders, have an entrepreneurial personality and that narcissistic personality has an entrepreneurial personality and that narcissistic personality has an effect on social intelligence revealed that intelligence also has a significant effect on entrepreneurial personality.

Conclusion

Narcissism, which is used to express the love and deep admiration of the individual for herself, is a very old concept that dates back to Greek mythology. Narcissism, which is the result of an arrogant, grandiose personality structure, is a kind of defence mechanism that also includes features such as displaying excellent behaviors and insensitivity. Narcissistic individuals are individuals who have undesirable characteristics such as seeing themselves as different from others, putting pressure on the people they interact with, being vulnerable, being closed to criticism and being overly controlling (Raskin & Terry, 1988:890). Narcissism, which every person on the stage of existence needs in order to understand his own worth in the development process, is accepted as normal up to a certain level; in fact, it is seen as necessary for the development of self perception, the formation of self-esteem and the acquisition of social skills. Acceptably narcissistic people are courageous and successful people who are satisfied with their work (Pincus vd. 2009:366).

When narcissism is considered as a disease, it is seen that it includes some clinical symptoms such as extreme vulnerability in interpersonal interaction, anomaly of admiration and approval lack of empathy and selfishness (Kernberg, 1975:228; Besser & Zeigler-Hill, 2011:200). In the studies examining the relationship between organizational behavior patterns and narcissism, subjects such as motivation, job satisfaction and productivity were discussed (Atay, 2010:103-123) and also the positive and negative characteristics of leaders who direct employees towards common goals and role models for followers were examined.

In a study that revealed the positive aspects of narcissistic leaders, it was stated that these people are perceived as charismatic by the people they communicate with thanks to their vision and self confidence, their risk-loving courageous nature creates attraction in their environment and as a result, they lead the employees (Galvin vd., 2010:511). On the other hand, it has been revealed that narcissistic leaders encourage organizational creativity with their social skills and dominant characters, which are part of their personalities (Goncalo vd., 2010:1486) and contribute positively to the productivity of organizations operating in sectors where stress is intense (O'Reilly vd.,

2014:221).

In studies revealing the negative aspects of narcissistic leaders, it has been observed that, these people care about themselves admirably, exaggerate their success, are more power and success-oriented than necessary, obsessively defend what they think is true and are closed to criticism (Resick vd., 2009:1367). As a result of their ego-centric nature, narcissistic leaders evaluate many situations in their own interests (Morf & Rhodewalt, 2001:188), they consciously manipulate individuals and institutions in order to leave a positive impression in the minds of others (Reina vd., 2014:961), moral legal and it is stated that they use the employees as a tool to their advantage, regardless of religious values (Paunonen vd., 2006:476).

As a result, leaders with an acceptable level of narcissism can be successful as long as they are self-confident and prioritize the rights of others; it has been stated that leaders who have narcissism at the level of personality disorder will lose the loyalty and commitment of their followers (Paunonen vd., 2006:476). For this point of view, it is possible to say that associating narcissism with concept such as organizational commitment performance and job satisfaction, which are necessary for the continuity of organizations, necessitates dealing with narcissism at the leadership level.

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

References

- Abdulrauf F. H. (2014). Perception of organizational justice as a predictor of organizational citizenship behavior: An empirical study at schools in Sri Lanka. *European Journal of Business and Management*, 6(12), 124-130.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (1994). *Mental bozuklukların tanısai ve sayımsal el kitabı* (Çev.: E. Köroğlu). Hekimler Yayın Birliği.
- Atay, S. (2010). *Çalışan narsist: Örgütler, liderler, yöneticiler ve astlar*. Namar Yayınları.
- Bass, B. M. (1990). *Bass & Stogdill's handbook of leadership theory, research & managerial applications*. The Free Press.
- Bass, B. M. and Avolio B. J. (1993). Transformational leadership and organizational culture. *Journal Article*, 17(1), 112-121.
- Besser, A. and Zeigler-Hill, V. (2011). Pathological forms of narcissism and perceived stres during the transition to the university: The Mediating role of humor styles. *International Journal of Stress Management*, 18(3), 197-221.
- Braun, S. (2017). Leader narcissism and outcomes in organizations: A review at multiple levels of analysis and implications for future research. *Frontiers in Psychology*, 8, 773.
- Burns, J. M. (1978), *Leadership*. NY.
- Deluga, R. J. (1997). Relationship among american presidential charismatic leadership, narcissism, and rated performance. *Leadership Quarterly*, 8(1), 49-65.
- Dereli, T., (1976), *Organizasyonlarda davranış*. İstanbul Üniversitesi.
- De Vries, M. F. K. And Miller, D. (1984). Narcissism and leadership: An object relations perspective. *Human Relations*, 38(6), 583-601.
- Doğan, M. (2002). *İşletme ekonomisi ve yönetimi*. Anadolu Matbaacılık.
- Duchon, D. and Drake, B. (2009). Organizational narcissism and virtuous behavior, *Journal of Business Ethics*, 85(3), 301-308.
- Eren, E. (1998). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. Beta Yayıncılık.
- Ertekin, Y. and Yurtsever, G. (2001). Yönetimde narsizm üzerine bir deneme. *Amme İdaresi Dergisi*, 34(3), 37-46.
- Galvin, B. M., Waldman, D. A. & Balthazard, P. (2010). Visionary communication qualities as mediators of the relationship between narcissism and attributions of leader charisma. *Personnel Psychology*, 63, 509-537.
- Geçtan, E. (2013). *Psikodinamik psikiyatri ve normaldışı davranışlar*. Metis Yayınları.

- Goncalo, J. A., Flynn, F. J. & Kim, S. H. (2010). Are two narcissists better than one? The link between narcissism, perceived creativity, and creative performance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(11), 1484-1495.
- Hinkin, T. R. and Schriesheim, C. A. (2008). An examination of "Nonleadership": From Laissez-faire leadership to leader reward omission and punishment. *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1234-1248.
- Hogan, R. & Kaiser, R. (2005). What we know about leadership. *Review of General Psychology*, 9, 169-180.
- İrmiş, A. ve Çoban H. (2018). Yöneticilerde narsisizm üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 123-145.
- Jones, D. (2008). Transactional, transformational or laissez- faire leadership: An assessment of college of agriculture academic program leaders' (deans) leadership styles. *Journal of Agricultural Education*, 49(2), 88-97.
- Kanten, P. (2014). Narsistik kişilik özelliğinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde örgüt ikliminin düzenleyici rolü. *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25(76), ss. yok.
- Karaaziz, M. and Atak, İ. E. (2013). Narsisizm ve narsisizmle ilgili araştırmalar üzerine bir gözden geçirme. *Nesne Dergisi*, 1(2), 44-59.
- Karip, E. (1998). Dönüşümcü liderlik. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 16(16), 443-465.
- Kartopu, S. (2013). Narsisizmin dindarlık eğilimleriyle ilişkisi: Gümüşhane üniversitesi örneği. *International Journal of Social Science*, 6(6), 625-649.
- Kernberg, O. (1975). *Borderline conditions and pathological narcissism*. Jason Aronson.
- Kernberg, O. F. (1979). Regression in organizational leadership. *Psychiatry*, 42(1), 24-39.
- Kırpınar, İ. (2009). Narsist kişi-narsisizmin kültürü. *Türk Yurdu*, 29(266), 26-31.
- Kızıltan, H. (2000). *Narcissistic personality inventory (NPI) ölçeğinin Türkçe formu dil eşdeğerliliği, güvenirlik ve geçerlilik çalışmaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kohut, H. (1971). *The Analysis of the self*. The University of Chicago Press.
- Kohut, H. and Wolf, E. S. (1978). The Disorders of the self and their treatment: An outline. *International Journal of Psycho-Analysis*, 59, 413-425.
- Maccoby, M. (2000). Narcissistic leaders: The Incredible pros, the inevitable cons. *Harvard Business Review*, 78(1), 68-78.
- Maccoby, M. (2003). *The Productive narcissist: The Promise and the peril of visionary lea-*

- dership. Broadway Books.
- Maccoby, M. (2004). Why people follow the leader: The Power of transference. *Harvard Business Review*, (82), 76-85.
- Morf, C. C. and Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic selfregulatory processing model. *Psychological Inquiry*, 12(4), 177-196.
- Muradoğlu, S. (2020). *Liderlerin narsistik kişilik özelliklerinin girişimci kişilik üzerindeki etkisinde sosyal zekanın aracı rolü* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Neivicka, B., Hoogh, A. H., Vianen, A. E., Beersma, B., & Mcllwain, D.(2011). All ı need is a stage to shine: Narcissists' leader emergence aperformance. *The Leadership Quarterly*, 22, 910-925.
- Northouse, P. G. (2007). *Leadership: Theory and practice*. Sage.
- Onay, A.. (2018). *Liderlik stilleri ve narsisizm arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- O'Reilly, C. A., Doerr, B., Caldwell, D. F., & Chatman, J. A. (2014). Narcissistic ceo's and executive compensation. *The Leadership Quarterly*, 25, 218-231.
- Paunonen, S. V., Lnnqvist, J.-E., Verkasalo, M., Leikas, S. & Nissinen, V. (2006). Narcissism and emergent leadership in military cadets. *The Leadership Quarterly*, 17, 475-486.
- Pincus, A. L., Ansell, E. B., Pimentel, C. A., Cain, N. M., Wright, A. G., & Levy, K. N. (2009). Initial construction and validation of the pathological narcissism inventory. *Psychological Assessment*, 21(3), 365-379.
- Raskin, R. & Terry, H. (1988). A Principal-components analysis of the narcissistic personality inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(5), 890-902.
- Raskin, R., Novacek, J., & Hogan, R. (1991). Narcissistic self-esteem management. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(6), 911-918.
- Reina, C. S., Zhang, Z., & Peterson, S. J. (2014). CEO grandiose narcissism and firm performance: The Role of organizational identification. *The Leadership Quarterly*, 25, 958-971.
- Resick, C. J., Whitman, D. S., Weingarden, S. M., & Hiller, N. J. (2009). The Bright-side and the dark-side of ceo personality: Examining core self-evaluations, narcissism, transformational leadership, and strategic influence. *Journal of Applied Psychology*, 94(6), 1365-1381.

- Russell, G. A. (1985). Narcissism and the narcissistic personality disorder: A comparison of the theories of Kernberg and Kohut. *British Journal of Medical Psychology*, 58(2), 137-148.
- Sankowsky, D. (1995). The Charismatic leader as narcissist: Understanding the abuse of power. *Organizational Dynamics*, 23(4), 57-71.
- Schein, E. H. (1992). *Organizational culture and leadership*. Jossey-Bass.
- Timuroğlu, K. & İşcan, Ö. F. (2008). İşyerinde narsisizm ve iş tatmini ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 239-264.
- Wallace, H. M.& Baumeister, R. F. (2002). The Performance of narcissists rises and falls with perceived opportunity for glory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(5), 819-834.
- Xirasagar S. (2008). Transformational, transactional and laissez-faire leadership among physician executives. *Journal of Health Organization and Management*, 22(6), 599-613.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

The New Woman Identity in Halide Edib's Novel
Handan

Yeni Osmanlı Kadını Örneği olarak Halide Edib
Adıvar'ın Romanı *Handan*

Sinem ÇAPAR İLERİ*

Article Information/ Makale Türü/ Информация о Статье: Research Article/ Araştırma Makalesi/ Научная Статья

Citation / Atıf / Цитата

Çapar İleri, S. (2022). The New woman identity in Halide Edib's novel *Handan*. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 42-51.

Çapar İleri, S. (2022). Yeni Osmanlı kadını örneği olarak Halide Edib Adıvar'ın romanı *Handan*. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 42-51.

10.29228/kesit.57267

Submitted/ Geliş/ Отправлено: 13.01.2022
Accepted/ Kabul/ Принимать: 10.06.2022
Published/ Yayın/ Опубликованный: 25.06.2022

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. Эта статья была проверена Интихал.нет This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Res. Assist., Ege University, Turkey, sinem929292@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

The New Woman Identity in Halide Edib's Novel *Handan*¹

*Yeni Osmanlı Kadını Örneği olarak Halide Edib Adıvar'ın Romanı
Handan*

Res. Assist. Sinem ÇAPAR İLERİ

Abstract: Halide Edib Adıvar's novel *Handan* (1912) was written in a period of the dissolution of nearly six-hundred-year-old Ottoman empire and in the eve of the World War I. *Handan* whose attitude towards men is unladylike and is considered as a nontraditional woman in Ottoman society. She talks about philosophy, sociology and even politics. As a nationalist, Adıvar gives the example from "purely Turkish" tribes or the 'Yuruks' while asserting that the position of women in 'Yuruks' women is better than Ottoman women. While Adıvar praises the "purely Turkish" tribes such as "Yuruks", she advocates a society where equality between men and women is maintained. Similar to Adıvar, *Handan* has a thirst for knowledge and the belief in equality. As a self-assertive, intelligent woman, *Handan* behaves like the early Ottoman or 'Yuruk' girls that discussed about public issues with men, rode horses with them and dares to travel on her own. To sum up, with reference to Simone de Beauvoir's famous statement in the book *The Second Sex*, "One is not born, but rather becomes, a woman" (1973: 301), unfortunately *Handan* dies without reaching her desire to become the woman who is independent and self-assured due to traditional values in the late Ottoman period.

Keywords: Literature, women writers, Turkish literature, British literature, Ottoman Empire.

Öz: Halide Edib Adıvar'ın eseri *Handan* (1912), neredeyse altı yüz yıl hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde ve I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda yazılmıştır. Roman boyunca *Handan*, Osmanlı toplumunun geleneksel kadın tipine uymayan bir karakter olarak nitelendirilir. O felsefe, sosyoloji hatta politika gibi konular hakkında konuşabilecek düzeyde bilgi sahibidir. Milliyetçi bir yazar olarak, Adıvar, eserinde, Yörüklerden örnek verirken Yörük kadınlarının erkeklerle eşit konuda bulunduğunu ve Osmanlı döneminden daha iyi şartlarda yaşadık-

¹ Bu çalışma, yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. This work was derived from the first author's master's thesis.

larını öne sürer. Adıvar'ın öne sürdüğü toplum düzeni de Türk boylarında olan eşitlikçi toplum modelidir. Handan'da Adıvar gibi eşitliğe ve bilgiye inancı olan genç bir kadındır. Handan da Yörük kadınları gibi özgürce ata biner, erkekler çeşitli konularda serbest bir biçimde fikir alışverişinde bulunur ve kendi kendine seyahat edebileceğine bile inanır. Özetle, Simone de Beauvoir'ın kitabı İkinci Cins kitabını referans verirse, "Kadın olunmaz, kadın doğulur" (1973: 301) ve Handan'da istediği gibi bağımsız ve kendinden emin bir kadın olamadan ölecek geleneksel Osmanlı toplumunda kendini var edemez.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, kadın yazarlar, Türk edebiyatı, İngiliz edebiyatı, Osmanlı İmparatorluğu.

Introduction

One of the most prominent women writers of Turkish (Adıvar, 2007) Republic, Halide Edib Adıvar's novel *Handan* (Adıvar, 1912/2007) was written in a period of the dissolution of the six-hundred-year-old Ottoman Empire and in the eve of the World War I. Handan whose attitude towards men is unladylike; she shakes hands with a man like a man (Adıvar, 1912/2007: 38), rides a horse like a man with Nazım (Adıvar, 1912/2007: 59-60), declares that she can travel around the world on her own (Adıvar, 1912/2007: 107) is considered as a nontraditional woman in Ottoman society. She talks about philosophy, sociology and even politics. As a nationalist, Adıvar gives the example from "purely Turkish" tribes or the 'Yuruks' while asserting that the position of women in 'Yuruks' women is better than Ottoman women: "There is absolute equality; work is shared...Marriage is contracted between the young without any interference of the parents...An equal standard of morality applies to both men and women" (Adıvar, 1912/2007: 206). While Adıvar praises the "purely Turkish" tribes such as "Yuruks", she advocates a society where equality between men and women is maintained. Similar to Adıvar, Handan has a thirst for knowledge and the belief in equality. As a self-assertive, intelligent woman, Handan behaves like the early Turkish tribes in Central Asia or 'Yuruk' girls in Anatolia that discussed public issues with men, rode horses with them and dare to travel on her own.

Victorian Femininity versus Ottoman Woman in the Late Nineteenth Society

In the late nineteenth century England, as a rebellion against the ideal Victorian femininity, the New Woman emerges as the antithesis of the Angel in the House who is considered as unwomanly, wild and odd. Subsequently, New Woman becomes the representative of the independent, self-assured and educated woman in the traditional Victorian society. On the other hand, as the Eastern counterpart of the New Woman, the causes of the New Woman in Ottoman society derive from the sociocultural back-

round of the late nineteenth-century empire. (Çapar, 2017: 8-19) The emancipation of the Ottoman woman as Yaprak Zihniöğlu asserted, is divided into three periods: from 1868 till the Second Constitutional Period, Second Constitutional Period till the Turkish War of Independence (1908-1922) and the First Wave Republican Movement (1923-1935) (Zihniöğlu, 2016). The process of women's transformation of "slave into an individual" begins with the modernization of the Ottoman Empire. Initially, the modernization of the empire was an era of two hundred years that started with Tanzimat period (1839-1876) and concluded with the foundation of the Republic of Turkey in 1923. Tanzimat means the reestablishment of the chief administrative organ with major executions which is aimed to bring the European mindset by considering the Ottoman traditions as a backbone.

The Ottoman Woman's Emancipation

Moreover, the constitutional monarchy in the Ottoman Empire accelerated the modernization process with the declaration of Kanun-i Esasi (Ottoman Constitution) initially in 1876 with Abdul Hamid's declaration of the First Constitutional Era which only lasted for two years. Then, nearly after forty years, in 1908, with the beginning of Second Constitutional Era, the modernization process continued. Also, these developments in the Empire affects the Ottoman woman's condition. Because, for the first time in the history of the Ottoman Empire, the Ottoman woman had the possibility to achieve proper education in schools that had accepted only girls in their establishment like Teacher Training College, named as *Darülmüallimat*. Furthermore, braver Ottoman women like Halide Edib, Nezihe Muhiddin, Nimet Cemil, Emine Semiye and Fatma Aliye after the Tanzimat reforms, especially due to the increasing education levels, took the liberty to raise their own voices in magazines, newspapers, journals, charities that eventually constituted the movement of women's emancipation named *Hareket-i Nisvan*. For instance, *Kadınlar Dünyası* was the major publication of the feminist association "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Derneği" (Ottoman Association of Defense of Women's Rights) in the Late Ottoman Period. Beginning with the Second Constitutional Period till the Turkish War of Independence, publications like *Şükufezar* (Flower Garden) (1886) and *Hanımlara Mahsus Gazete* (Newspaper for Ladies) (1895), advocated women's rights by giving importance to the education to be more powerful in the household.

In these publications, Ottoman women regarded Islam not as an obstacle for their emancipation but a support. Fatma Aliye who was a prominent author in the nineteenth century, wrote about Muslim women writers in her book *Meşahir-i Nisvan-ı İslam* (Famous Women of Islam) and advocated that Islam is not a misogynist religion (Demirdirek, 2011: 68-69). Fatma Aliye and other women were informed about the Suffragette Movement in Europe, but they chose not to be "destructive" like Western

suffragettes. They differentiated their attitude towards European feminism as İsmet Hakkı, one of the writers of women's magazine *Demet*, stated: "Yalnız bizler, nisvan-ı İslamız" (We are Muslim women). They declared that every feminist was different in her own unique way and the union or sisterhood of feminists could be possible to be powerful (Demirdirek, 2011: 69-70). Since these women were still repressed by traditional moral values of the late Ottoman society, their writings were mostly occupied by repressions in family and public sphere. In *Kadınlar Dünyası*, they even declared that only women could truly understand themselves in their struggle for emancipation:

We are thankful that some Ottoman men are defending us for gaining rights. But as Ottoman women, we have our own ways, behaviors and attempts and Men cannot understand our system of thoughts about how a woman could be capable of thinking. Please leave us alone and do not mock our attempts. We, ourselves, can defend our own rights for our own sake truly. (1)

So, Ottoman women who had the consciousness of the importance of being an individual, rejected to see "man" as the savior of them. They symbolically rejected being the damsel in distress who had been waiting for all her life to be rescued by a courageous, handsome chevalier. Instead, they tried to be their own "heroine" even in a traditional society like the Ottoman society. (Çapar, 2017: 16-39)

Turkish Woman After the Foundation of the Turkish Republic

After the foundation of the Turkish Republic, the First Wave Republican Movement (1923-1935) begins. Halide Edib Adıvar's contribution to the emancipation of the Ottoman woman also needs to be emphasized because Adıvar established *Teal-i Nisvan* (Society for the Elevation of Women) which was a women's club where they had the opportunity to be educated about nursing, childcare, and housekeeping. Atatürk's reformations at the beginning of the 20th century changed Ottoman society fundamentally with the introduction of the new Turkish Latin alphabet (1928), the University Reform (1933) or Turkish Civil Code (1926). As a result, Turkish women gained the equal civil, social, and political rights in the secular republic of Turkey. (Çapar, 2017: 32-33)

On the other hand, Ayşe Durakbaşa in her influential essay "The Memoirs of Halide Edib: A Turkish Woman Writer in Exile" analyzes Halide Edib Adıvar's heroines and states that Adıvar created heroines who represent a new ideal in the Ottoman and Republican Turkey:

As a writer in the canon of nationalist literature in Turkey, Halide Edib creates heroines who represent a new ideal, forged out of the crisis of gender roles during the period of modernization and Westernization in Ottoman and Republican Turkey at the

turn of the century. Unlike many of the male writers of the period, whose response to social and political flux was to associate female sexuality with chaos and cultural disorder, and whose solution was to construct heroines in need of male patronage and control to manage their undisciplined virginal sexuality, Halide Edib tried to create a new kind of heroine, sexually powerful yet still subject to self-control and to a sexual code. (Durakbaşı, 1997: 163-164)

So, as one of the new kind of heroines of Adivar, Handan is a young Ottoman girl who is intelligent and self-assertive, throughout her life, tries to be independent and have proper education. The novel, *Handan* takes place in Istanbul between the years 1902-1906. Moreover, in İnci Ergünün's influential book *Halide Edip Adivar*, Handan is depicted as a strong charactered woman whose education is influenced by European culture, especially British culture. (Enginün, 1986: 34). Thus, in Neriman's words who is the domestic cousin of Handan, Handan's passion for learning is explained:

Handan was different. Learning was a passion for her. Not just learning, but trying to learn everything, not just in the books, but in the nature, people and the all unknown ideas about everything, she had a thirst for knowledge. But her mind was not a dead area like some other women scholars, Refik. She loved what she learned with her heart like a woman and passionate about it. Trees, herbs, animals, sea, stars, people and everything she knew, she loved with her soul affectionately. (Adivar, 1912/2007: 47)

Moreover, Ayşe Durakbaşı asserts that Halide Edib became a "Corporal in the Turkish War of Independence...assumed the role of spokeswoman for the Turkish nation in the making: she went on lecture tours and published a number of books about cultural and political experience of Westernization and modernization in Turkey" (Durakbaşı, 1997: 157). Adivar's situation in Turkish Republic was significant since she was one of Atatürk's counselors during that period. As she embraced the role of intelligentsia both in Ottoman Empire and Turkish Republic, she advocated a new ideal of feminism that has its origins in Turkish culture (Doğan, 2012: 207). Moreover, in Jale Parla and Sibel Irzık's significant book *Kadınlar Dile Düşünce – Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, it is asserted that especially in Adivar's early novels like Handan, Adivar created an ideal new woman who resembles Adivar herself (Parla and Irzık, 2011: 162-163).

Halide Edib's Handan as the New Woman in Late Ottoman Period

Similarly, in the novel, Handan as it is stated in the quotation above, Adivar constructed the heroine Handan who represents the new ideal whose sexuality is still subjected to traditional codes. Even though Handan tries to establish her identity as an

individual person, she struggles to fulfill her desire to obtain knowledge, freedom and love. Eventually, New Woman in Ottoman society like Handan cannot survive in the traditional social norms of society and dies. But, in her real life, Halide Edib Adivar can put Handan's ideals into practice as a modern Turkish woman and earned the reputation of being the "Corporal in the Turkish War of Independence" and being one of the most prolific and respected writers of the modern Turkish republic.

In the novel, Handan's life is narrated in an epistolary form. Characters communicate through letters and sometimes with telegraph. Important characters like Handan, Refik Cemal, Neriman, Hüsnü Pasha and Nazım generally live far away from each other and that is the reason they choose to write letters to communicate. Initially, throughout the novel, generally men correspond with each other. For instance, Refik Cemal's letters to his close friend Servet form a significant part of the plot. Refik Cemal who is also husband of Handan's domestic cousin Neriman narrates his life so as Handan's and as a reader, we listen to Handan's story from a male point of view. (Çapar, 2017: 39-41) Even though in the beginning, Refik Cemal is depicted to be a happy husband and father of Neriman's two children, later, in the book, Refik Cemal admits that "he loves Handan desperately and it is impossible to cure" (Adivar, 1912/2007: 168).

On the other hand, female characters like Handan's or Neriman's letters constitute minor parts in the novel. Handan sends letters to her cousin Neriman, and her husband Hüsnü Pasha. Every time she writes a letter to Hüsnü Pasha, she writes two letters, because she cannot send the first letter where she expresses her real thoughts and emotions to her husband. Because Handan continually waits for Hüsnü Pasha to return from his lovers to her, but he neglects Handan till she becomes sick in the end. In the novel, Handan is childless, thus she explains the emptiness of someone that she can call her own:

-Refik Bey, a person can only call his child as his own. What am I saying? Not for everyone, only for the woman. Because every man has a mother, sister, lover that he can call his own. But the woman is not like that. No woman can say that this man is mine, she has her child only. This child is the woman's own child till it reaches maturity and shapes his or her own identity... But you cannot know that when a woman devotes herself and her soul, she devotes herself to her man limitlessly. If this is not sufficient for her man, she tries to open new ways, new possibilities for him to make it enough. (Adivar, 2007: 105)

Considering these lines above, it can be derived that Handan knows that man always treats female like his property. Even though, she willingly looks for someone to love and take care, she is aware of the fact that man always wants more from woman. That is the reason, throughout the novel she is constantly searching for an equal partner to love.

In her marriage, Handan experiences her husband Hüsni Pasha's bad behaviors even he commits adultery. She wants to be assertive like him who has the right to speak his mind. During her childhood, she is a free-spirited girl who does not obey the rules of haremlık-selamlık in her house. She does not hide from the male gaze, even she befriends her father Cemil Bey's old-aged friends. It can be said that she tries to enlighten herself with their knowledge and life experience. Handan says to her cousin Neriman: "You know that I do not love to talk to young fellows. I really do not know what they are talking about. All of them, have this awkward, crazy look in their eyes" (Adivar 200: 48-50). Instead, she chooses to discuss poetry, art, literature etc. with her father's friends. When Handan mentions the craziness in the eyes of young men, she refers to sexual connotations. Because a young man regards a charming girl like Handan as a potential lover. Thus, Handan chooses to talk with older men whom she wants to benefit from their knowledge. Also, her stepmother Sabire Hanım considers Handan as a non typical Ottoman girl who is intelligent and unusual (Çapar, 2017: 42-48):

I have no doubt that a girl is more intelligent than a man and in fact, what Handan lacks is not intelligence. It is her unusual behaviors that do not have a resemblance to other girls in the society that I am afraid they will make her a spinster in the end. How I wish she were so beautiful that her craziness could be forgotten easily. (Adivar, 2007: 69)

In the later parts of novel, Halide Edib Adivar wrote two parts named Handan'ın Tahassüsleri (Handan's Expression of Emotions). Before finishing the novel, Adivar gave a last chance to Handan to utter her last words about her life. Handan narrates her thoughts and emotions in a way that have a resemblance to the stream of consciousness. These two sections are depicted with Handan's internal monologue where her words are flowing with her chaotic thoughts and feelings. In Handan'ın Tahassüsleri (Handan's Expression of Emotions), she starts with calling herself a sinner and draws a parallel between Judah and herself. Her mind wanders back and forth in her childhood, then her adulthood. Her internal monologue involves her encounters with Neriman, Refik Cemal, Nazım and Hüsni. In the end of the novel, Handan who aspires to be mentally and physically strong suffers from her unfulfilled desire to become a free individual and eventually, even though Refik Cemal looks after Handan in her illness like a nursemaid, she dies. (Çapar, 2017: 68-79)

Conclusion

All in all, Handan, who symbolizes one of the earliest examples of the New Woman in nineteenth century Ottoman Empire, her condition as a nontraditional woman decreases the possibility for her to become a free individual. Even though she resists, it cannot happen within the traditional norms. But, like the first wave feminists

who believed in the emancipation of the women in the future, maybe not for Handan's generation, who dies without reaching her desire to become the woman who is independent in the late Ottoman period but the emancipation for the Turkish women in the future will be possible.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

References

- Adıvar, H. E. (2007). *Handan*. Can Yayınları.
- Beauvoir, S. D. (1973) *The second sex*. Vintage.
- Çapar, S. (2017). *Metaphors of disease and desire in the works of Olive Schreiner and Halide Edib Adıvar* [Unpublished master thesis]. Ege University.
- Demirdirek, A. (2011). *Osmanlı kadınlarının hayat hakkı arayışının bir hikayesi*. Ayizi Kitap.

- Doğan, S. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e aydın kadınlar şair ve yazarlar (1850-1950)*. Akademik Kitaplar.
- Durakbaşı, A. (1993). *Reappraisal of Halide Edib for a critique of Turkish modernization*. [Unpublished master thesis]. Department of Sociology, University of Essex.
- Durakbaşı, A. (1997). The memoirs of Halide Edib: A Turkish woman writer in exile. In Trev Lynn Broughton and Linda Anderson. (Eds.) *Women's lives/women's times: New essays on auto/biography* (pp. 157-71). University of New York.
- Durakbaşı, A. (2009). *Halide Edib: Türk modernleşmesi ve feminizm*. İletişim.
- Enginün, İ. (1986). *Halide Edip Adıvar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Irzık, S; Parla, J. (2011). *Kadınlar dile düşünce – Edebiyat ve toplumsal cinsiyet*. İletişim Yayınları.
- Zihnioğlu, Y. (2016). *Kadınsız inkılap: Nezihe Muhittin, Kadınlar Halk Fırkası, kadın birliği*. Metis Yayınları.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Milli Sporcuların Batıl İnanç Eğilimlerinin
Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi

Sociological Evaluation of Superstition
Tendencies of National Athletes

Figen KANBİR*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Kanbir, F. (2022). Milli sporcuların batıl inanç eğilimlerinin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 52-70.

Kanbir, F. (2022). Sociological evaluation of superstition tendencies of national athletes. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 52-70.

 10.29228/kesit.62562

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 12.05.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 19.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Türkiye, f.kanbir@siirt.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Milli Sporcuların Batıl İnanç Eğilimlerinin Sosyolojik Açından
Değerlendirilmesi

Sociological Evaluation of Superstition Tendencies of National Athletes

Dr. Öğr. Üyesi Figen KANBİR

Öz: İnsan, yaşamı içerisinde müphem olana ve korktuğu nesne ya da olaya yönelik anlam bulma arayışındadır. İnsanın anlam arayışı mantığa dayalı tatmin edici bir sonuca bağlanmadığında ise tesadüfler önem kazanmaktadır. Bunlardan biri olan batıl inanç, sosyalizasyon sürecinde bireyin başkalarından veya kendi tecrübelerinden edinerek kuşaklara aktardığı olaya ya da nesneye karşılık gelecek şekilde oluşturulan anlam pratikleridir. Çalışma milli sporcuların kendileri ve çevrelerinin beklentilerini karşılamak üzere bu batıl inançlara neden yöneldikleri ve bu batıl inançların neler olduğu konusuna eğilmektedir. Bu kapsamda Avcılar ve Esenyurt'ta bulunan spor salonlarında çalışan Avrupa ya da Dünya şampiyonlarında derece almış eski ve faal sporcularla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada katılımcıların önemli müsabakalar öncesi, esnası ve sonrasında doğrudan sporla ilgili batıl inançları değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre sporcular sosyo-ekonomik durumlarına bağlı olarak kendilerinin ve çevrelerinin beklentilerini tatmin etmek ve statü elde etmek için batıl inançları benimseme eğilimindedirler. Sporcularda öne çıkan batıl inanç eğilimleri ise başarıyı hissetme, renk veya sayının uğur getireceğine inanma, fal baktırma olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Batıl inanç, milli sporcu, spor müsabakası.

Abstract: Human seeks to find meaning for the ambiguous and feared objects or events in their life. When a human's search for meaning does not lead to a satisfactory conclusion based on logic, coincidences gain importance. Superstition, which is one of them, is the meaning of practices created in the socialization process in a way that corresponds to the event or object that the individual acquires from others or their own experiences, and transfers to the next generation. The study focuses on why national athletes turn to these superstitions to meet the expectations of themselves and their environment, and what these superstitions are. In this context, a semi-structured interview was conducted with former and active athletes

who have earned degrees in European or World champions working in the gyms in Avcılar and Esenyurt. In the study, the superstitious beliefs of the participants directly related to sports before, during, and after important competitions were evaluated. According to the findings of the study, athletes tend to adopt superstitions to satisfy their own and their environment's expectations and achieve status, depending on their socio-economic status. Superstitious tendencies in athletes were determined as the success of feeling, believing that color or number will bring good luck, and fortune-telling.

Keywords: Superstition, national athlete, sports competition.

Giriş

“Bir inanç ferdi dünyasının bir yönüne ait idrak ve bilgilerin devamlı bir organizasyonudur” (Krech ve Chutchfield, 1980: 179). Bireysel veya kültürel özelliklerden bir veya birden fazla unsur bireyleri inanç konusunda motive eden nedenler arasında yer almaktadır. Farklı türevleri olan inanç türlerinden biri de batıl inançtır. Gürbüz Enginer (2006: 51)’e göre yeryüzündeki halk kültürlerinin soyut ve somut özelliklerinin tamamen zıt karakterli olduğu söylenebilse de batıl inançlar söz konusu olduğunda büyük benzerliklerle karşılaşmaktadır. Ona göre, batıl inançlar konusundaki benzerliğin temel nedeni insanların temel biyolojik gereksinimlerinin benzer bir tabiata sahip olmasıdır. Tarihsel süreçte batıl inançlar insanların kültürel etkileşiminde önemli bir rol oynamıştır. Sözelimi günümüzde hamile kadınların, gelinlerin ve çocukların batıl inanışlarının incelendiği bir çalışmada batıl inançların Eski Türk inanışlarından izler taşıdığı ortaya çıkmıştır (Kapağan, 2019). Başka bir çalışmada ise Osmanlı toplumunu oluşturan bütün halkların birbirlerinden birçok batıl inanç aldığı ve batıl inançlara teslimiyet konusunda birbirleriyle yarıştıkları ifade edilmiştir (Uluğ, 2017: 21). Batıl inançlar tarihsel süreç içerisinde insanın ve toplumsal hayatın olduğu her alanda varlık göstermektedir.

Batıl inançlar konusunda farklı alanlarda yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalara bakıldığında din (Çobanoğlu, 2006; Oktan, 2020; Turgay, 2006; Varlı, 2014), etnoloji (Örnek, 1966), psikoloji (Çalışkan ve İlter, 2016; İnce, 2021; Wiseman ve Watt, 2015), sosyal psikoloji (Doğan, 2006), işletme (Özgüven, 2013), edebiyat (Özdemir, 2021; Zengin ve Sütücü, 2018), spor (Çakmak, 2019; Işık, Ağbuğa ve Elçi, 2015; İnce, 2021; Kurudirek, 2018; Paratore, 1974; Zaugg, 1980), sosyoloji (Develi, 2019), tarih (Uluğ, 2017) alanları öne çıkmaktadır.

Çalışma sporcuların batıl inançlarının neler olduğu ve bunlara inanma eğilimlerinin nedenlerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır zira Paratore (1974: 18)’nin çalışması spor alanındaki batıl inanç eğilimlerinin çok ve çeşitli olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda çalışma farklı alanlarda uzmanlaşmış milli sporcuların batıl inançlara yönelimini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada İstanbul ili Avcılar ve

Esenyurt ilçelerinde spor salonlarında antrenör ve öğrenci pozisyonunda olan (emekli ve faal) milli sporculara yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Sporculara ulaşmak için amaca yönelik ve kartopu örneklem kullanılmıştır.

Batıl İnanç Kavramı

Batıl inanç korku, çaresizlik, çağrışım gibi psikolojik nedenlerle beliren; geleceği bilmek isteğiyle bazı rastlantısal benzerlikleri iyiliğin veya kötülüğün ön belirtileri olarak değerlendiren; bilimin ve geçerli bir dinin reddettiği birtakım tabiatüstü kuvvetlerin varlığını kabul eden, kuşaktan kuşağa geçen yanlış ve boş inanmalardır (Örnek, 1971: 42; Maller ve Lundeen, 1934: 592; Enginer, 2006: 50). Oğuz Adanır'a göre batıl inançlar insanların çaresiz kaldıkları durumlarda (korku, neşe, üzüntü, sevinç gibi içgüdüsel durumlarda) ortaya çıkan edinilmiş alışkanlıklardır. Öyle ki, batıl inançlar insan türü henüz rasyonel düşünmeye ve konuşmaya başlamadan önce ortaya çıkmıştır (Adanır, 2018: 97).

Batıl inanç ile hurafe ve bid'at kavramları sıklıkla karıştırılmakta ve birbirinin yerine kullanılmaktadır. Hem Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi hem de Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde bid'at; İslam dininde Hz. Muhammed döneminden sonra ortaya çıkan değişik yargılar ve ilkeler olarak açıklanmıştır. Aynı sözlükte hurafe ise dine sonradan girmiş yanlış inanç olarak tanımlanmıştır. Batıl inanç ise tabiatüstü olaylara, gizli ve akıl dışı güçlere, kehanetlere aşırı derecede bağlı boş inanç olarak açıklanmıştır (TDK, 2022). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (2022)'ne göre batıl inanç ve hurafe aynı anlamı veren iki kavramdır. Buna göre batıl inanç ya da hurafe mantıkî temeli olmayan telakki ve uygulamaları, din adına ileri sürülüp benimsenen batıl inanç ve davranışları ifade etmektedir. Mozzani (2018: 15)'ye göre ise batıl inançlar dinden çok önce var olmuştur. Sözelimi İslam dininin kutsal metni Kuran'da batıl inanç ve hurafelerin kaynağının önceki inançlar olduğu ifade edilmektedir (Kurt, 2020: 20). Bu duruma benzer şekilde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki batıl itikatlar da semavi dinler öncesi yaygın pagan inanç sistemlerinin ve çoktanrılı eski dinlere ait bazı inanışların zaman içerisinde şekil değiştirmiş devamı niteliğinde gündelik yaşamda yer almıştır (Uluğ, 2017: 286). Türkiye Cumhuriyeti'nde ise batıl inançlar Osmanlı Devleti'nde yer edinmiş pek çok inancı yansıtır niteliktedir. Anadolu'da her türlü büyü¹, nazarlık, fal, çaput bağlama, insan yaşamının geçiş dönemlerine hitap eden (doğum, evlilik, ölüm) ve kısırlığı gidermeye yönelik uygulamalar bunlar arasında sayılabilir (Enginer, 2006: 54-5, 57).

Malatya'da alt, orta ve üst sosyo-ekonomik özelliklere sahip 166 kişiyle gerçek-

¹ Gürbüz Enginer (2006: 50) büyüü batıl inanma olarak değerlendirmektedir ve gerçekte ilgisi olmayan batıl inanmaların din ve ritüelle birleştirilmiş canlı, cansız bir varlık veya bir durum üzerinde isteğe dayalı etki yaratma çabası olarak açıklamaktadır.

leştirilmiş alan araştırmasında batıl inançların birey temelinde psikolojik, toplum temelinde ise kültürel özelliklerden kaynaklandığı ifade edilmiştir (Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012: 256). Başka bir anlatımla batıl inançlar kişisel duygu durumlarının bir getirisi olduğu gibi kimi durumda ise toplumun fertleri arasında ortak, genellikle doğal olarak oluşan hadiseleri talih, kader, şans gibi tabiatüstü sebeplerle açıklamaktır (Krech ve Chutchfield, 1980:198). Batıl inanç ve davranış kavramlarının genel kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Çünkü bazı insanların tuhaf gördüğü ve batıl olarak kabul ettiğini başka insanlar normal olgular ve alışılmış durumlar olarak kabul edebilmektedir. Bununla birlikte bugün yalnızca birkaç kişinin inandığı bir şey ileride yaygın kabul edilen bir inanç haline gelebilir (Köse ve Ayten, 2009: 49; Shermer, 2002; Özgüven, 2012: 70). Batıl inanç ve davranışlar içerik açısından, bireyin hayatındaki önemli olaylar (doğum, evlilik, ölüm gibi), günlük işler, hayvanlar ve din ile ilgili dört grupta değerlendirilmektedir (Köse ve Ayten, 2009: 51).

Sedat Veyis Örnek'e göre çeşitli halkların dinlerinde, geleneklerinde, toplumsal ve manevi kurumlarında kesin farklılıklar görülmesine rağmen batıl inançların gerek ana şekillerinde gerekse temel düşüncelerinde benzerlikler bulunmaktadır. Örnek (1966: 15)'e göre bunun nedenini insanlığın manevi hayatında aramak gerekmektedir. Batıl inançlar bilimsel, akılsal gerçekliklerle; kurumsal dini prensiplerle, halk inanışları gibi kutsalla ilişkilendirilebilecek inanışlarla doğrudan uyuşmamaktadır (Arslan, 2004: 10). Sivas ve çevresinin etnolojik özelliklerinin incelendiği bir çalışmada batıl inançlar ve büyüsel işlemlerin temellerinin ilkel ya da az gelişmiş düşüncenin özelliklerini kapsamakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmada, her çeşit batıl inanç ve büyüün karşısında olması gereken dinin, pratikte birçok batıl inanç ve büyüsel işlemin güç kaynağını teşkil ettiği ifade edilmiştir (Örnek, 1966: 129). Bu bakımdan din ve bilimin batıl inancın karşısında yer aldığı söylenebilse de bazı durumlarda din, batıl inançların kaynağını oluşturabilmektedir. Düzce'de ev bark ile ilgili uygulama ve inanışlar üzerine gerçekleştirilmiş bir çalışmada halk arasındaki inanışların kimi zaman İslami bir karaktere sahip olduğu, kimi zaman ise batıl inanışlar olduğu ve eski inanışlara dair izleri barındırdığı ifade edilmiştir (Zengin ve Sütçü, 2018). Konya'da yapılmış bir çalışmada da halk inanışlarının İslamiyet öncesi ve İslam dinine dayandırılarak benzetim yoluyla yaygınlık kazandığından söz edilmiştir. Söz konusu çalışmada inanışların daha çok geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölümle ilgili olduğu saptanmıştır (Özdemir, 2021: 30-31).

Batıl inançlarla ilgili çalışmalar değerlendirildiğinde kadınların erkeklere (Arslan, 2004; Çalışkan ve İltar, 2016; İnce, 2021; Maller ve Lundeen, 1933; Rudski, 2003; Tunçel, 2013; Zaugg, 1980), yaşça büyüklerin küçüklere (Özgüven, 2012; Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012), alt sosyo-ekonomik tabakaların üst sosyo-ekonomik tabakalara (Arslan, 2004; Karaca, 2001), temel dini bilgiye sahip olmayanların olanlara (Çobanoğlu,

2006; Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012) göre batıl inançlara daha eğilimli oldukları saptanmıştır. Diğer taraftan eğitim ve zekâ ile batıla inanma eğilimi arasında olumsuz bir ilişki bulunmaktadır. Zekâ ve eğitim seviyesi arttıkça kişinin batıl inancı azalmaktadır (Köse ve Ayten, 2009: 68; Arslan, 2004: 22; Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012). Bu çalışmalarla birlikte batıl inançlı kişinin tanımıyla ilgili alanyazında çelişkiler bulunmaktadır. Bu çelişkilerden söz eden Jean Paratore (1974: 15) batıl inancın zekâ, eğitim, yaş, cinsiyet gibi değişkenlere göre açık ve tanımlanabilir bir değişken olmadığını ifade etmektedir.

Mustafa Doğan (2006: 9)'a göre batıl olarak nitelendirilen şey dışarıdan bakıldığında temelde bir sapmadır; algı yanılmasıdır. Bu sapmanın veya algı yanılması'nın üstesinden gelebilmek için farklı çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında dini, bilimi ve akli ön planda tutan çalışmalar bulunmaktadır. Robert L. Park bilimin sunduğu kanıtların karşısında dine/tabiatüstüne dayandırılarak açıklanan ve taraftar bulan savları sorgulamaya açmaktadır. Park, batıl inançları insan olmanın bir koşulu olarak tanımlamakta ve bu inançların izinin yaşamın ilk yıllarına dek uzandığından söz etmektedir. Din/tabiatüstü ile oluşturulan savların yetersizliğini farklı dayanaklar üzerinden temellendirmekte ve bilgilenme konusundaki tek yolun bilim olduğunun altını çizmektedir (2010: 152-175).

Batıl inançlar konusunda bir başka husus ise dini eğitimidir. Türkiye'nin değişik bölgelerinde yaşayan ve ilk anda göze çarpan bid'at ve hurafelerin Kuran ve sünnet açısından incelendiği bir çalışmada, bid'at ve hurafelerle mücadele etmenin en etkili yolunun tatmin edici bir din eğitimi ve öğretimi olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda söz konusu çalışmada halk arasında din adına iş yapan ve görüş beyan eden kimse-lerin sağlam bir dini hayata sahip olması gerektiği belirtilmiştir (Varlı, 2014: 27).

Batıl inançların karşısında dine, akla ve bilime dayalı yapılan bu açıklamalara rağmen belirsizliği denetlemeye yönelik her yeni keşif aslında bazı denetlenebilir olguları belirsizleştirmektedir. Böylelikle, batıl inançlar yaşamın herhangi bir kesitinde varlığını devam ettirmektedir. Bu yönüyle değişen batıl inanca ilişkin kabuller değil, onu yaşama biçimidir (Doğan, 2006: 30). Halk inanışları üzerine yapılan çalışmalarda bu inanışlara inanmanın çağdaşlaşmakla ortadan kalkmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Özdemir, 2021: 31). Kişi ne kadar eğitilmiş olursa olsun geleneklerine bağlılığıyla bu inanışlar konusunda ısrarcılığını sürdürebilmektedir. Buna örnek olarak Rusya'da bir üniversitede Pedagoji Enstitüsü'nde tarih, fizik ve matematik fakültelerinde öğrenim gören 132 öğrenci ile gerçekleştirilen bir çalışma gösterilebilir. Söz konusu çalışmada öğrencilerin büyük çoğunluğunun batıl inançlara inandığı ve buna göre hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Saenko, 2005: 80). Görüldüğü gibi batıl inançlar yaşamın her alanında vardır. Bu alanlardan biri olan sporda da batıl inançlar kişinin kendisi ve yakın çevresinin beklentilerini karşılamak ve kaygılarını azaltmak amacıyla giriştiği faa-

liyetler arasında yer almaktadır.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Bu çalışma sporcuların batıl inançlarının neler olduğu ve bu batıl inançların nedenlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla spor salonlarının çoğunlukta olması nedeniyle İstanbul ili Avcılar ve Esenyurt ilçelerinde bulunan 20 spor salonu ile görüşülmüştür. Ancak, milli olmayan sporcular ve araştırma için gerekli onayı veremeyenler sebebiyle görüşmeler yedi spor salonunda gerçekleştirilebilmiştir. Söz konusu spor salonlarında altısı eski dördü faal toplam on sporcu ile görüşülmüştür. Eski milli sporcuların faal olarak antrenörlük yapması da bir değişken olarak çalışmada değerlendirilmiştir. Katılan sporcuların cinsiyet dağılımına bakıldığında ise faal sporcuların ikisi erkek ikisi kadın; eski milli sporcuların ise biri kadın beşi erkektir.

Katılımcıların belirlenmesinde amaca yönelik ve kartopu örnekleme teknikleri birlikte kullanılmıştır. Amaca yönelik örneklem milli sporculara, kartopu örneklem ise aynı spor salonunda bulunan sporculara ulaşabilmek için kullanılmıştır. Katılımcıların eğitimleri de analiz aşamasında başvuru bir diğer değişkendir. Bu bağlamda aktif milli sporcu olan dört katılımcının lisans öğrenimini de spor alanında tamamladığı görülmektedir. Antrenör olmayan katılımcılardan biri ise hâlihazırda Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda (BESYO) lisans öğrenimi görmektedir.

Tüm kadın sporcuların çocukluk çağında savunma/korunma amaçlı; erkekler sporcuların ise fazla enerjiden kurtulmak için ailelerinin yönlendirmesiyle spora başladığı görülmüştür. Aynı zamanda katılımcıların çoğunun ailesinde (özellikle babası) antrenör bulunmaktadır. Bu nedenle sporcuların branş seçiminde aile yönlendirmesi önem kazanmaktadır. Sporu bir hayat tarzı olarak benimsediklerini ifade eden bu kişilerin ikisi dışında ikamet ettikleri yer de Avcılar veya Esenyurt'tur. Kırsalda yaşamaktan farklı olarak kentte yaşamının yaratmış olduğu bir dezavantaj okulları dışında çocukların boş zamanlarına ayırabilecekleri bir aktivitenin bulunamamasıdır. Bu bakımdan katılımcılar için spor başlangıçta bilinçli bir yönlendirme girişimi olarak boş zamanları değerlendirmek için aktivite olarak görülse de zamanla yaşam tarzı haline gelmiştir. Katılımcıların ailelerinin eğitim durumu ise ilk veya ortaöğrenim düzeyindeyken kendi sosyo-ekonomik durumlarına bakıldığında iki üst gelirli sporcu dışında diğerlerinin orta sınıf olduğu söylenebilir. Katılımcıların ve ailelerinin dine yönelimleri ise inançlı ve dindar olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

İsim ²	Yaş	Öğrenim durumu	Uzmanı olduğu spor alanı	İlk kez milli sporcu olduğu yaş
Murat	30	Lise	Karate	15
Derya	21	Lisans (BESYO)	Kick boks, muayt-hai, fitness	19
Tekin	18	Üniversite öğrencisi (BESYO)	Tekvando	15
Erhan	33	Lisans (Dış ticaret)	Fitness	26
Resul	53	Lise	Judo	16
Vakkas	24	Lisans (Spor akademisi)	Tekvando	17
Mesut	17	Lise öğrencisi	Tekvando	17
Yeliz	29	Önlisans (Çocuk gelişimi)	Tekvando	21
Mahmut	26	Lisans (BESYO)	Tekvando	18
Eylem	28	Lisans (BESYO)	Tekvando	20

Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcılar 17-53 yaşları arasında değişen öğrenim düzeyinde ve farklı branşlarda sporculardır. Çalışmanın kısıtlarından biri örneklem grubunu tek bir çatı altında toplanmasındaki zorluktur. Başka bir deyişle tamamı Avrupa ve Dünya şampiyonalarında derece almış katılımcıları ilgilendikleri spor dalı konusunda ortak bir paydada buluşturmak oldukça zordur. Bu nedenle örneklem seçimi konusundaki temel kistasımız Avrupa ya da Dünya şampiyonalarında derece almış olmalarıdır. Katılımcıların hepsi aktif spor yaparken milli müsabakalara hazırlanmayan ve sporu antrenör olarak devam ettiren altı kişi bulunmaktadır. Antrenör olarak çalışanlar yeni sporcular yetiştirmektedir.

Çalışmada sporcuların gündelik hayattaki batıl inançlarına da rastlanmıştır. Bunlar arasında çok gülmenin ağlamaya neden olacağı, evleneceği kişinin gelinlikle görmesinin uğursuzluk getireceğine inanma gibi batıl inançlar sıralanabilir. Çalışma spordaki batıl inançları merkeze almakla birlikte özellikle önemli müsabakalar öncesi, esnası ve sonrasında sporcular tarafından kullanılan batıl inançların neler olduğunu ve spordaki batıl inançların nedenlerini sorgulamaya açmaktadır. Bu nedenle gündelik hayatta sık karşılaşılan batıl inançlara yer verilmemiştir.

Çalışma Avcılar ve Esenyurt’ta spor salonlarında bulunan sporcularla yarı yapılandırılmış görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirilmesine Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu 10.03.2022 tarihinde saat 13:00’te 339 numaralı oturum sayısında izin verilmiştir.

² Araştırmada, gizlilik ilkesi uyarınca katılımcılara takma isimler verilmiştir.

Sporcuların Batıl İnanç Eğilimleri

Tarihin hemen hemen her döneminde farklı eğitim düzeyi, yaşam beklentisi, dini inanışa sahip toplumlar ve daha özeldede insanlar batıl inanca eğilim göstermiştir. Sözelimi Osmanlı Devleti'nin hemen her döneminde özellikle sıradan insanların hayatlarının dış etkilere en açık olduğu geçiş dönemlerinde veya bireyin toplumsal statüsünün değişikliğe uğradığı anlarda batıl inançlara eğilim artmıştır (Uluğ, 2017: 183). Bu duruma benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nde de sıradan insanlar geçiş dönemlerinde ve toplumsal statülerinin değişime açık olduğu anlarda batıl inanca eğilim göstermektedir.

Çalışmada toplumsal statünün değişime açık olduğu alanlarından biri olan sporda kırılma anları esas alınarak batıl inançlara yönelik eğilim tespit edilmektedir. Katılımcıların yaşadıkları çevre, aile ve sosyo-ekonomik geçmişleri spora yönelimlerini ve spordan beklentilerini açıklamaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin kırsal kesimlerinde sporla uğraşan gençlerde gelecek kaygısı ailenin, yakın çevrenin ve ülkenin beklentilerine paralel olarak artış göstermektedir. Geleceğe dair belirsizlikten duyulan korkunun telafi edicisi olarak yorumlanabilecek bu durum batıl inançlarda belirgin bir artışa neden olmaktadır. Güreşte erkeklik ve şiddet ilişkisini ele alan bir çalışmada güreş sporunun diğer sporlardan farklı olarak kırsal bölgelerde, alt sınıf bir arka plana sahip yoksul erkekler için en önemli sermaye olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu çalışmada erkekler kendi kimliklerini ispat edecekleri bir araç olarak güreşe eğilim göstermektedir. Alternatiflerin sınırlı olduğu bir ortamda sporcular için bedenleri en önemli sermaye haline gelmektedir (Hacısoftaoğlu ve Bulgu, 2015: 122-3). Çalışmamızda ise karate, judo, fitness gibi spor alanlarını seçen sporcular için bedenleri bir sermaye olarak ifade edilmemiştir. Bu durumun en önemli nedeni ailelerinin maddi durumlarının onları bu tür bir sorumluluğa sevk etmemesinde görülmektedir. Başka bir anlatımla çalışma seçilen evren itibariyle kentli gençlerin ekonomik sermayelerini artırmak için sporu tercih etmediklerini göstermiştir. Bununla birlikte sporcular da motivasyon kaynağı olan şey sosyal ve simgesel sermaye edinmektir. Genç ve ileri yaşta kişileri spora teşvik eden önemli bir neden de İstanbul gibi bir metropolde ailelerinin çocuklarının aktif bir sosyal hayata sahip olmaları konusunda yaşam şansı oluşturmalarıdır. Bir başka husus ise ailede sporcu geçmişi bulunmasıdır. Bu durum genç sporcular üzerinde aileden ve yakın çevrelerinden kaynaklı bir baskı yaratmakta, başarı beklentisini artırmaktadır.

Mustafa Doğan'a göre çeşitli davranış kalıplarının bireylere aşılmasında batıl inanç ve eğilimler birer eğitim aracıdır. Özellikle çocukluk dönemlerinden itibaren kişiliğe kazandırılan bu inançlar bireyin yaşamının bir döneminde davranışlarına yansımaktadır (Doğan, 2006: 30). Milli sporcular derece yaptıkları gençlik dönemlerinde batıl inançları spor yaşamlarındaki davranışlara daha fazla yansıtma eğilimindedir.

Bu kapsamda katılımcılar maçtan önce okunmuş pirinç, okunmuş tuz, okunmuş şeker yemenin uğur getireceğine inanmaktadır:

(Maça çıkmadan önce) okunmuş pirinç yedim. Okunmuş şeker, okunmuş tuz (gülüyor)... (Eylem, tekvando, 28 yaşında)

Koşullanma, sporcuların şans getireceğine inandıkları batıl inanç ritüellerinin nedenini açıklamaktadır (Ayhan ve Yazar, 2005: 17). Maçtan önce atletin ters giyilmesi, kendisine su dökülmesi ya da vurulmasının istenmesi koşullanma ile aynı bağlamdadır:

Atletleri ters giyerdik ya. Bi de şöyle bir şey yapardık biz. Maça çıkmadan önce kendimize gelelim diye hep hocamız bize vururdu. Hep vur derdik hani kendimize gelelim de maçı aslanlar gibi kazanalım falan filan derdik yani öyle. Ama öyle şey vurmasından değil, birine dayak atmak gibi değil... Hani su dökerdi mesela. Her zaman maça çıkmadan önce enseme su dökerdi. Çok soğuk, buz gibi su alırdık. Enseme dökerdi. Kendime gelirdim. Öyle çıkardım maça. Çok da iyi atıyorduk yani maçları. Öyle söyleyeyim. (Eylem, tekvando, 28 yaşında)

Benzer şekilde 2018-2019 futbol sezonunda forma giyen 60 futbolcunun batıl inançlara eğilimi araştırmasında sporcuların müsabaka ve karşılaşma öncesi iç ve dış kontrolü sağlamak amacıyla gerçekleştirdikleri batıl inanç ve davranış eğilimlerinin temelinde başarılı olma arzularının yattığı sonucuna ulaşılmıştır (Çakmak, 2019: 81). Bu çalışmanın katılımcıları başarıyı yakalamanın motive edici kaynakları arasında özdenetim sağlamayı müsabaka sonucundan duydukları kaygıyı azaltmak için kullanmaktadır. Eylem adlı katılımcının yukarıda ifade ettiği gibi kendisine vurulmasının ve su dökülmesinin istenmesi özdenetim sağlayıcı faaliyetler arasında bulunmaktadır.

David Krech ve Richard S. Crutchfield (1980: 115)'a göre eşyanın olduğu gibi görüldüğü haller nadirdir. İnsanların heyecanları, ruh halleri, şahsiyetleri ve mizaçları etraflarında gördükleri şeyi renklendirmekte ve tayin etmektedir. Bu duruma benzer şekilde sporcuların da yanında taşıyarak uğur saydıkları eşya (spor kıyafeti, takı vb.) ile kurdukları ilişki analogiktir. Eşya ve renkle ilgili sosyal yaşamda daha fazla kendisini gösteren batıl inanca yönelik eğilimler sporda kendisini daha az gösterme eğilimindedir. Bunun bir nedeni müsabakalarda takı, toka, eşya, farklı renkte kıyafet gibi yasakların ya da sınırlamaların olmasıdır. Bununla birlikte antrenmanlarda kullanılan kolye ve giyilen kıyafetteki rengin uğur getirdiği inancı kimi durumda ilgili olduğu spor müsabakası ile örtüştürerek anlatılmaktadır:

Yani zaten boksörlerin taktığı bir kolye var. Onla antrenmana çıkar herkes. Biz de o şekilde... Herkes için değil, bazıları bileklik takar... O şekilde ama yani çoğu kolye takar. (Nasıl bir kolye bu diye sorulduğunda)

(Kolyede) Boks simgesi (var). Uğur getirdiği söylenir ki öyle zaten. (Der-ya; kick boks, muaythai, fitness; 21 yaşında)

Benim seçtiğim ama çoğunlukla sporcular giyiyor. Özel tercihim siyah, daha da rahat hissediyorum antrenman yaparken. Baskı anlamında etraf-taki... (Nasıl bir baskı diye sorduğumuzda) Gözler üstünde oluyor ya ant-renman yaparken filan... (O seni görünmez mi yapıyor diye sorduğu-muzda) Evet... Öyle bir his oluyor. (Mesut, tekvando, 17 yaşında)

Batıl inançların sadece inanç düzeyinde kaldığı sıradan anlar haricinde, özellikle zor ve çaresizlik hissedilen zamanlarda sığınılan bir eylem olduğu katılımcıların ifadelerinde görülebilmektedir. Bu bulgu alanyazında yer alan batıl inanç ve davranış-ların hedefinin başarıyı yakalamaktan çok başarısızlıklardan ve kötü şeylerden kaçın-mak olduğu (Köse ve Ayten, 2009: 60, 68) tespitini doğrulamaktadır. Benzer bağlamda araştırmada toplanan verilerde, batıl inanç örneği olarak renk tercihinin sporcunun psikolojik durumuna yaptığı katkı da görülmektedir:

Benim sevdiğim renk sarı... (Neden diye sorduğumuzda) Açık renk, hatta üstümde de var (Gülüyor). Daha hani böyle renklerin de insan psikoloji-sinde biliyorsunuz önemli yeri var. Açık renkleri işte ben de şey olarak tercih ediyorum. İç açıcı buluyorum yani. Karatede de zaten beyaz elbi-semiz. O da saflığı, temizliği temsil ediyor. Açık renklere herhalde o yüz-den ilgim var. (Murat, karate, 30 yaşında)

Bizde şöyle müsabakada bir mavi bi de kırmızı şey vardı. Genelde hep içime kırmızı sinerdi o sıra. Kırmızı serkaf veya mavi serkaf giyerdik ye-lek. Yani bu o andaki şansa göre geliyordu. Ama genelde hep kırmızı is-terdim yani. Mavi böyle bilmiyorum hep yani... Mavi çünkü daha sert bir renkti ama kırmızı her zaman gözüme hitap ediyordu. Keşke kırmızı giy-sem falan diyordum. Belki de yakıştığı içindir yani. (Mahmut, tekvando, 26 yaşında)

(Maçta kullandığımız kıyafette) Kırmızı olmasını isterim yani. (Neden di-ye sorduğumuzda) Bilmem kırmızıyı severim. Yani (çorabını gösteriyor) çorabımda bile vardır kırmızı (Gülüyor). Ama şey yok... Maçta öyle (kıya-fet sınırlamasından ötürü) kırmızı bir şey takmam. (Vakkas, tekvando, 24 yaşında)

12-18 yaş arası lisanslı aktif sporcularla yapılan bir çalışmada batıl inancın algı-lanan stresi azalttığı ortaya çıkmıştır (İnce, 2021: 2332). Aktif spor yapan 166 öğrenciyle yapılmış bir başka çalışmada ise kaygı düzeyinin artmasına paralel olarak batıl inanca yönelimin arttığı ifade edilmiştir (Işık vd., 2015). Bu duruma benzer şekilde bir katılım-cı müsabaka esnasında renklerin kaygıyı azalttığını şu şekilde açıklamıştır:

...Bizde iki maça çıkarken bir mavi köşe biri de kırmızı köşe oluyor. Genelde kırmızı köşe olduğunda kendimi daha iyi hissediyorum yani. (Neden diye sorduğumuzda) Yani maçları genelde kırmızı köşe olduğunda yeniyorum yani maçlarda. Mavi köşe olduğunda yeniliyorum. (Tekin, tekvando, 18 yaşında)

Renkler ve takımın dışında katılımcılar kendileri için rakamları da uğurlu/uğursuz sayabilmektedir. Bununla birlikte batıl inanca yönelik eğilimin neden kaynaklandığı genç yaşlarda bilinmiyorken ileriki yaşlarda bunun nedeni konusunda bilinçlilik seviyesi artmaktadır:

Uğurlu rakamım üç... Ama neden önemli olduğunu bilmiyorum. Sevdiğim için onu şey yapıyorum yani. (Tekin, tekvando, 18 yaşında)

Benim her zaman uğurlu rakamım 1. Her zaman zirvede olmayı seviyorum (gülüyor). (Başka bir nedeni var mı diye sorduğumuzda) Yo sadece birincilik değil. Bi de adımdan kaynaklı bir durum. Hani ... birdir, tektir her zaman, dimdiktir. Hiç eğri olmamıştır, dosdoğrudur diye o yüzden yani. Tek olmayı tercih ediyorum. Tabi bu yalnızlık her zaman Allah'a mahsustur da yani ama seviyorum her zaman bir olmayı. Adım gibi olmayı seviyorum öyle söyleyeyim size ordan gelen bir şey. (Eylem, tekvando, 28 yaşında)

6 var, 19 var. (Bu sayılar size neyi ifade ediyor diye sorduğumuzda) 19 Mayıs 1919 Atatürk'ün (avucunu tutup öpüyor, gülüyor) 6 sayım da altıncı hissim... Ben onu önceden hissederim. Olur. Yemin ediyorum. Yani gerçekten maçlarda da evet... Şimdi mesela olimpiyatlar var ve ben onlara gitmedim. Kaybedeceğimi bildiğim için gitmedim. Tamamen hissi, hissiyatıma kalmış bir şey... Mesela 2017 olimpiyatlarında benim hocam da gelmişti. Samsun'da olmuştu zaten. Ben orda ilk maçında İran'la yaptım. Ben öndeydim 7-0. Sonra ikinci rauntta dinleniyoruz. Dedim ki ben bu maçı vereceğim dedim. Hâlbuki iyiyim yani öndeyim, 7-0 öndeyim. O hissiyatıma kaldı. Oysa ilk maçı verdim ben. Hissiyatım tamamen ben öndeyim yani. Tamam, kız benden kötü... Ama nasıl verdim? Cezalarla, diskalifiyeyle... Normal hayatımda da mesela öyle... (Yeliz, tekvando, 29 yaşında)

Batıl itikatların meydana gelişi dayanılan otoritelerin (öğretmenler, gazeteler, kitaplar, radyo, televizyon) güvenilirlik derecesine ve bilimsel yöntemlere göre yetiştirme derecesine, şahsî tecrübenin genişliğine, temel ihtiyaç ve arzuların tatmin olma derecesine göre değişmektedir (Krech ve Crutchfield, 1980: 220). Milli sporcu oldukları dönemlerde sporcular lise veya ortaokul çağında oldukları için üst düzeyde eğitim ve

yaşam tecrübesine sahip değildirler. Bununla birlikte arkadaşlık ağlarının sporcular üzerinde belirgin bir etkisi bulunmaktadır. Batıl inancın kaynağının en yüksek düzeyde arkadaşlar olduğu hususu başka çalışmalarca da ortaya konulmuştur (Maller ve Landeen, 1933; Paratore, 1974). Arkadaşlar, aile, yakın çevre ve kitle iletişim araçlarının yanı sıra çalışmanın yapıldığı zamanın koşulları dikkate alındığında sporcular üzerinde büyük oranda sosyal medya etkisi de bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada arkadaş ve sosyal medyanın batıl inanç yaratıcı etkisine örnek genç bir sporcudan hareketle verilebilir:

(Batıl inançları) sosyal medya(dan öğrendim). (Batıl inançları ilk olarak ne zaman öğrendin diye sorduğumuzda) Yani öyle genelde lisede arkadaş ortamında hep konuşuyorduk. Yani burçları, şeyleri sorardık böyle ilk tanıştığımızda. O oradan beri var yani. (Tekin, tekvando, 18 yaşında)

Yaşları ilerledikçe ve lisans eğitimi gördükten sonra aile ve antrenörün etkisi kişiler üzerinde azalmaktadır. Bazı katılımcılarımızda bunun yerine yakın çevre içerisinde gerçekleşen gelişigüzel dost muhabbetleri etkili olmaktadır. Bu durum aşağıdaki katılımcının kahve falına yönelik inancına yansımıştır:

Falda şöyle bir şey var. Yani benim yakın çevrem olsun, arkadaşlarım olsun, eş dost olsun ya da akrabalardan bakabilen varsa kuzenlerden hani mesela böyle hazırlık sürecindeyken filan böyle bir fal bakayım dediği zaman ya da ben bi baksam ne görüyorsun falan böyle baktırdığım olmuştur işte. (Ne falına baktırıyordunuz diye sorduğumuzda) Kahve falına... Kahve falına filan baktırıp işte uçakla bir yere gidiyorsun işte görüyorum tarzı muhabbetler oluyor... İnanıyor muyum? Eh işte... Söylemesi insanı hoş ediyor filan böyle biraz daha böyle motive, umut falan ettiriyor ama ya tabi ki sonuçta bi şey yani... (Erhan, fitness, 33 yaşında)

Literatürde yer alan bilgilerde batıl inanca yönelim yaşlılarda gençlerden daha belirgindir. Buna rağmen kimi durumlarda gençlerde de batıl inançlara inanma eğilimi görülmektedir. Bu duruma çalışma paralelinde gösterilebilecek örnekler bulunmaktadır. Özellikle sporda başarılı olma beklentisine bağlı olarak genç sporcularda müsabaka öncesi ve sırasında inanç, batıl inanç ve farklı davranış eğilimlerine yönelim artmaktadır (Çakmak, 2019). Bu durum çalışmada ortaya çıkan bulgularla benzerlik taşımaktadır. Çalışmada genç sporcular kendilerinin, ailelerinin ve antrenörlerinin beklentisiyle daha fazla batıl inanca yönelim göstermiştir.

Kimi durumlarda sporcuların kişisel geçmişleri ile dine yönelimleri de batıl inançlara yönelik ilgilerini açıklamaktadır. Kanada'da farklı düzeylerde (ortaokul, lise, kolej ve üniversite) öğrenim gören 310 basketbol oyuncusu ile yapılan bir anket çalışmasında; kadın basketbolcular erkek basketbolculara, daha genç basketbolcular yaşça

kendilerinden büyük basketbolculara, düzenli olarak kiliseye gidenler gitmeyenlere, kazanan takımdaki basketbolcular kaybeden takımlardaki basketbolculara göre daha fazla batıl inanca sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Zaugg, 1980). Bu durum sporcuların batıl inanca yönelik eğilimini belirlemede birden fazla faktörün etkili olduğunu göstermektedir. Bu etkiler farklı kültürlere, sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşmaktadır.

Batıl inançları ister teşvik etme, isterse batıl inançları düzeltme yönünde olsun farklı kaynakların etkileri bireyin toplam geçmişine bağlıdır (Maller ve Landeen, 1933: 341). Başka bir anlatımla batıl inanca yönelik eğilim kişinin yaşam tecrübesine, eğitim düzeyine, aile geçmişine, yaşına bağlı olarak kabul edilebildiği gibi reddedilebilmektedir. Çalışmada yetişkin sporculardan biri batıl inançları alanyazında yer aldığına benzer şekilde dine, akla ve bilime aykırı olarak ifade etmiştir. İnsanların korkuları ve kaygılarının onları batıl inanca sevk ettiğini batıl inanca yönelik eğilimler yerine akla, bilime ve çalışmaya inandığını ifade etmiştir:

Tabi inanç olan her yerde bu tür şeyler var. Çünkü insanların korkuları var, kaygıları var, bilmem neleri var. Sığınacak bir şey arıyorlar. Benim öyle bir şeyim olmadı yani. Ben kendime güvendim. Kendi inandığıma... Mantık ve bilimin güzergâhında hareket ettim sadece. Öbürleri saçma şey... O beni kurtarmaz ki... Bilime inanmak lazım. Çalışma ve bilim yani bu... İnsan iyi çalışmalı hazır olduğu zaman da o gün ne biriktirdiysen, ne kadar hazırsan o kadar gereğini, geri dönüşünü alırsın (Resul, judo, 53 yaşında).

Yukarıdaki ifadeden de görülebileceği gibi sosyal ilişkilerin yanı sıra bireyin psikolojik özellikleri batıl inanca yönelimi ortaya çıkarabileceği, artırabileceği gibi yok da edebilmektedir. Resul adını taşıyan katılımcının diğer katılımcılara göre yaşça daha büyük olmasının yanı sıra tüm inançlara, özellikle dine eleştirel duruşu batıl inançlara yönelimi konusundaki farkı açıklamaktadır.

Çalışmadan elde edilen veriler her ne kadar küçük bir örnekleme yansıtıyor olsa da, batıl inançlara yönelim konusunda genel bir değerlendirme yapılması yanltıcı olmayacaktır. Her ne kadar 7 erkek, 3 kadın sporcuyla görüşülmüş olsa da batıl inanca yönelik eğilim kadınların anlatılarında daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte genç yaşta ki faal ve popüler kültüre yatkın sporcularda batıl inançlara yönelik eğilim daha fazladır. Bununla birlikte ailenin eğitimi ile çocuğun eğitim düzeyindeki artış ile dine inanış ya da dine inanmayış iki uçta batıl inanca yönelimi azaltmaktadır.

Sonuç

Batıl inançlar kültürel etkileşimlerin de bir ürünü olduğu gibi kültürden kültüre farklılık arz etmektedir. Bu bakımdan kabul edilmiş asal bir açıklama batıl inançların farklı formlarını açıklarken yetersiz görünmektedir. Sporcularda batıl inançlara yönelimleri genellikle kaygıyı bertaraf eden ve/veya başarıya ulaşmalarına yardımcı olduğunu düşündükleri alanlarda yoğunlaşmıştır. Sporcuların batıl inanç eğilimleri başarıyı hissetme, renk veya sayının uğur getireceğine inanma, fal baktırma gibi konularda öne çıkmıştır. Çalışma batıl inançların sporcuların yaşam tecrübesi, ailesi, sosyo-ekonomik durumu, yaşı, dine ve bilime yönelik eğilimleri, cinsiyeti gibi farklı özelliklerin kesişim noktasında yer aldığını göstermiştir. Çalışmada alanyazında yer alan bilgilere benzer şekilde eğitim durumu, cinsiyet farkı gözetmeksizin sporcularda batıl inanç eğilimlerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar batıl inançlara yönelimin, bir erkek katılımcı dışında, her iki cinsiyette de olduğunu göstermiştir. Söz konusu katılımcı inancın türevleri karşısında aklın parametrelerini ön planda tutmaktadır. Sporcuların batıl inançlarının ne olduğu ve nasıl inşa edildiği bahsi bağlı bulunan kültürün ve bireysel özelliklerin etkisini taşımaktadır.

Batıl inancın pek çok dayanak noktası bulunmaktadır. Batıl inançlar alanyazında yer aldığı gibi aklın, bilimin ve dinin açıklayamadığı bilgi boşluğunun (bilinmeyen-den duyulan korkunun) giderilmesi için araç vazifesi görmektedir. Çalışmada da buna benzer şekilde katılımcılar batıl inançlarını büyük ölçüde çoğunluğu sporcu olan aile geçmişlerine uygun bir sonuç beklentisine yönelik kaygının ve stresin, müsabaka sonucundan duyulan korkunun ve endişenin telafi edilmesinde etkili görmektedir. Çalışmanın kısıtlarından biri milli sporculara yönelik homojen bir örneklem grubuna ulaşamamış olmasıdır. Bununla birlikte sporda batıl inanca yönelik eğilimler seçilen evrenin özelliklerini yansıtır niteliktedir. İstanbul ili Avcılar ve Esenyurt ilçelerinde yapılan bu çalışmada sporcular, sporda başarılı olmayı sosyal ilişkilerinde onama mekanizması göstermektedir. Statülerinin belirleyeni olarak sosyal ve simgesel sermayeyi elde etme çabasını ön planda tutmaktadır. Sporcular kendilerinin, ailelerinin, ülkenin beklentilerini karşılamak için derece yapmak istemektedirler. Bireysel, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerin sporda yansıma bulmasının yanı sıra meslek ve mesleki deneyim de kişilerin farklı batıl inançlara yönelimlerini açıklamaktadır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu’nun 10.03.2022 tarih ve 339 sayılı izni çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	This study was prepared with the approval of Siirt University Ethics Committee.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Adanır, O. (2018). Orta Asya ve Anadolu ekseninde batıl inanç ve âdetler. *Doğu Batı Dergisi*, (84), 97-108.
- Arslan, M. (2004). Kişilerin batıl inanç kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(6), 8-34.
- Ayhan, İ. ve Yarar, F. (2005). Batıl inançların psikolojisi. *Pivolka*, 4(17), 15-19.
- Çakmak, R.F. (2019). *Profesyonel futbolcuların antrenman, müsabaka öncesi veya sırasındaki inanç, batıl inanç ve farklı davranış eğilimlerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Çalışkan, N. ve İlter P. (2016). Psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü öğrencilerinin batıl inanç eğilimlerinin analitiği. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 7(23), 206-218.
- Çobanoğlu, A. (2006). *Halk arasında yaşayan hurafeler üzerine bir alan araştırması (Bur-*

- sal/Osmangazi Örneği) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Develi, H. (2019). *Modern toplumlarda batıl inançlar ve New Age akımı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Doğan, M. (2006). *Halk arasında batıl olarak nitelendirilen ve kutsal mekanlarda uygulanan inanç ve davranışların sosyal psikolojik açıdan incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Enginer, G. (2006). Anadolu'da batıl inanmalar ve büyü. İçinde E. Işın (Ed.), *Elemterefiş: Anadolu'da büyü ve inanışlar* (ss.50-61). Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hacısofaoğlu, İ. ve Bulgu, N. (2015). Yedi dağın ötesindeki çocuklar: Güreşte erkeklik ve şiddet. İçinde B. Yarar (Der.), *Şiddetin cinsiyetli yüzleri* (ss.113-140). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Işık, U, Ağbuğa, B. ve Elçi, G. (2015). Aktif spor yapan üniversite öğrencilerinde sporda batıl inanç eğilimi ile sürekli kaygı seviyeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 31-39.
- İnce, B. (2021). 12-18 Yaş arası lisanslı sporcularda batıl inançların stresle baş edebilme becerilerinin incelenmesi. *International Multilingual Journal of Science and Technology (IMJST)*. 6(1), 2318-2342.
- Kapağan, E. (2019). Geçmişten günümüze Safranbolu'da batıl inançlar (hamile kadınlar, gelinler ve çocuklar örneğinde). *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*. (14), 1-11.
- Karaca, F. (2001). Heteredoks inanç ve davranışlar ölçeği üzerine bir deneme. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (15), 145-168.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2009). Bâtil inanç ve davranışlar üzerine psikososyolojik bir analiz. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(2),: 45-70.
- Krech, D. ve Crutchfield, R.S. (1980). *Sosyal psikoloji: Teori ve problemler (3. Baskı)* (Çev.: Erol Güngör). Ötüken Neşriyat.
- Kurt, F. (2020). *Geçmişten günümüze hurafeler*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kurudirek, M.İ. (2018). *Buz hokeyi oyuncularında batıl inanç ve kaygı ilişkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi Kış ve Spor Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Maller, J. B. & Lundeen, G. E. (1933) Sources of superstitious beliefs. *The Journal of Educational Research*, 26(5), 321-343. doi:10.1080/00220671.1933.10880314
- Maller, J.B. & Lundeen, G.E. (1934). Superstition and emotional maladjustment. *The*

- Journal of Educational Research*, 27(8): 592-617. [10.1080/00220671.1934.10880441](https://doi.org/10.1080/00220671.1934.10880441)
- Mozzani, E. (2018). Batıl inançlar kitabı: Mitler, inançlar, efsaneler. *Doğu Batı Dergisi* (84). 11-21.
- Oktan, Y. (2020). Ritüel, batıl inanç ve bilimsel veriler bağlamında hapsirme ve esne-meyle ilgili rivâyetlerin değerlendirilmesi. *Tokat İlmîyat Dergisi* 8(2), 573-599. doi: 10.5281/zenodo.4399239
- Örnek, S.V. (1966). *Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili bâtil inançların ve büyüsel işlemlerin etnolojik tetkiki*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, S.V. (1971). *Etnoloji sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özdemir, D. (2021). Halk inanışlarının mitolojik kökenleri: Konya (Kadınhanı) örneği. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*. 2(1), 18-33.
- Özgüven, N. (2012). Batıl inançlar ve yaşam tatmini ilişkisi: İzmir’de bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. 31(2), 59-73.
- Özgüven, N. (2013). Batıl inançların yenilikçilikteki rolünün analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. 27(3), 111-124.
- Paratore, J. (1974). *Superstitions of athletes* [Unpublished master's thesis]. University of North Carolina, ABD.
- Park, R.L. (2010). *Batıl inanç: Bilim çağında itikat* (Çev.: E. R. Pekünlü). İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Rudski, J. (2003). What does a “superstitious” person believe? Impressions of participants. *The Journal of General Psychology*, 130(4), 431-445. [10.1080/00221300309601168](https://doi.org/10.1080/00221300309601168)
- Saenko, I.U.V. (2005). The Superstitions of today's college students. *Russian Education & Society*, 47(12), 76-89.
- Shermer, M. (2002). Smart people believe weird things: Rarely does anyone weigh facts before deciding what to believe. *Skeptic*, 10(2), 35.
- Sinanoğlu, A.F. ve Sinanoğlu, A. (2012). 21. Yüzyıl Malatya’sında batıl inançlar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. (31), 239-257.
- Tunçel, C. (2013). *Cinsiyet, meslek grubu, yaş ve eğitim düzeyi değişkenlerinin, bireylerin batıl inançlara sahip olma düzeyleri üzerindeki etkileri* [Yayımlanmamış yüksek li-sans tezi]. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Turgay, N. (2006). Kur’ân çerçevesinde hurâfeler ve korunma yolları. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(8), 21-40.

TDK. 21 Ocak 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25 Ocak 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/> adresinden erişilmiştir.

Uluğ, N.E. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda batıl itikatlar ve büyü (1839-1923)*. Doğan Kitap.

Varlı, M. (2014). *Bid'at, hurâfe ve bâtil inançlar (2. Baskı)*. Ensar Neşriyat.

Wiseman, R. ve Watt, C. (2015). Batıl inançları ölçmek: Şanslı takılar neden önemsenir?. (Çev.: A. B. Gören,). *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 149-158.

Zaugg, M.K. (1980). *Superstitious beliefs of basketball players*. [Unpublished graduate student thesis]. University of Montana, ABD.

Zengin, H. ve Sütçü, Ç. (2018). Düzce kültüründe ev ile ilgili inanç ve uygulamalarda eski inanışlara dair izler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 7(2), 1139-1148.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Causes of Mathematics Anxiety and the Effect of
Teacher's Gender on This Situation

Matematik Kaygısının Nedenleri ve Öğretmenin
Cinsiyetinin Bu Durum Üzerindeki Etkisi

Kamil AKBAYIR*

Gamze ALKAN**

Article Information/ Makale Türü/ Информация о Статье:

Research Article/ Araştırma Makalesi/ Научная Статья

Citation / Atıf / Цитата

Akbayır, K. & Alkan, G. (2022). Causes of mathematics anxiety and the effect of teacher's gender on this situation. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 71-90.

Akbayır, K. ve Alkan, G. (2022). Matematik kaygısının nedenleri ve öğretmenin cinsiyetinin bu durum üzerindeki etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 71-90.

 10.29228/kesit.57846

Submitted/ Geliş/ Отправлено: 02.03.2022

Accepted/ Kabul/ Принимать: 11.06.2022

Published/ Yayın/ Опубликованный: 25.06.2022

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. Эта статья была проверена Интихал.нет This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Assist. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Turkey, kamilakbayir@gmail.com

** Teacher, Çayırbağı Multi-Program Anatolian High School, Turkey, galkan65@hotmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Causes of Mathematics Anxiety and The Effect of Teacher's Gender on This Situation ¹

Matematik Kaygısının Nedenleri ve Öğretmenin Cinsiyetinin Bu Durum Üzerindeki Etkisi

Assist. Prof. Dr. Kamil AKBAYIR

Gamze ALKAN

Abstract: The aim of this study is to determine the factors that affect students' attitudes towards mathematics lesson and the effect of teacher's gender on this situation, especially to examine the causes of mathematics anxiety. The universe of the research consisted of 129 students, 75 (58.1%) girls and 54 (41.9%) boys, who were studying at schools in the city center of Van in the 2018-2019 academic year. The data obtained from the research were analyzed with the SPSS (Statistical Package for Social Sciences) Package Program. Questionnaire technique consisting of two parts was used as a data collection tool in the research. While the first part of the questionnaire is the personal information form to determine the demographic characteristics of the students, the second part is the Mathematics Attitude Scale, which is used to determine the students' attitudes towards the mathematics lesson. As a result of the analysis of the data obtained from the study, it was seen that the attitudes of the students towards the mathematics lesson were moderately positive. Again, as a result of the statistical analysis, it was seen that the attitudes of the students who stated that they liked the mathematics lesson, those who stated that they were satisfied with the teacher's presentation of the mathematics lesson, and those whose parents were praising the students towards the mathematics lesson were significantly more positive. In our study, it was seen that the education level of the parents and the number of siblings of the students did not cause a significant difference on the attitudes of the students towards the mathematics lesson. In addition, it was seen that the gender of the teacher did not have a

¹ This study derived from second author's master's thesis. This study presented orally at International Siirt Scientific Research Congress. Bu çalışma ikinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Bu çalışma Uluslararası Siirt Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuştur.

significant effect on the attitude towards the mathematics lesson.

Keywords: Mathematics education, mathematics, attitude, gender, anxiety.

Öz: Bu çalışmanın amacı öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumları üzerinde etkili olan faktörlerin ve öğretmenin cinsiyetinin bu durum üzerindeki etkisini belirlemek, özellikle matematik kaygısının oluşum nedenlerini irdelemektir. Araştırmanın evreni 2018-2019 eğitim öğretim yılı Van ili merkezindeki okullarda öğrenim görmekte olan 75'i (%58.1) kız, 54'ü (%41.9) erkek olmak üzere ilköğretim 6. sınıfa giden toplam 129 öğrenciden oluşmuştur. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) Paket Programıyla analiz edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan anket tekniği kullanılmıştır. Anketin birinci bölümü öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik kişisel bilgi formu iken ikinci bölüm ise matematik dersine yönelik öğrenci tutumlarının belirlenmesinde kullanılan Matematik Tutum Ölçeği'dir. Çalışmadan elde edilen verilerin analizi neticesinde öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumlarının orta düzeyde olumlu olduğu görülmüştür. Yine yapılan istatistiksel analizler neticesinde öğrencilerin, matematik dersini sevdiğini ifade edenlerin, öğretmenin matematik dersi sunumundan memnun olduğunu ifade edenlerin, anne-babası öğrenciye karşı övücü tutum sergileyen öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumlarının anlamlı şekilde daha olumlu olduğu görülmüştür. Yapmış olduğumuz çalışmada anne-baba eğitim düzeyinin, öğrencilerin kardeş sayısının öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumları üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür. Ayrıca öğretmenin cinsiyetinin matematik dersine yönelik tutum üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Matematik eğitimi, matematik, tutum, cinsiyet, kaygı.

Introduction

Mathematics teaching is extremely important because of the importance of mathematics in human life and its contribution to the development of science. It is seen that a large amount of time is allocated to mathematics teaching starting from pre-school period and primary education and afterwards. As the education level continues, although the time allocated to mathematics increases in some programs and decreases partially in other programs according to students' interests and career choices, mathematics is almost certainly included among the courses (Alkan & Altun, 1998). So much so that mathematics appears as an important discipline in many exams (SBS, LYS, YGS, KPSS, etc.) that individuals take from their studentship to their professional life.

Üludaş (2005) states that the diversity, flexibility and perfection of thought, which is the acquisition of mathematics for the individual, and the functioning of the brain are in a natural harmony with each other. However, he states that many people

are not aware of how necessary an activity for the development and healthy functioning of the brain is while learning mathematics. Üldaş (2005) also states that when this lack of awareness is combined with negative attitudes and prejudices about mathematics from the environment, learning mathematics becomes rejected, and this is a situation related to mathematics that limits the person, reduces his performance, causes stress, pressure and restlessness in the person. It claims to cause a series of negative emotions, thoughts, and behaviors. In this context, the mathematical power that every student should have gains great importance.

In the 2005 education reform in Turkey, the "Constructivism Theory", which was accepted mainly in Europe, was adopted. This theory accepts that the active perceiver, interpreter and constructor of the information is the person himself, contrary to the "traditional (behavioral) approach, which advocates the idea of transferring knowledge to the person through others. According to the Constructivist Approach, individuals reach the information themselves, perceive and interpret new information by relating it to existing information, and shape it with their own cognitive structures (Özgan & Turan, 2010). With this system, it is inevitable to abandon the learning-teaching technique based on rote learning. Otherwise, as it was in the past, it remains in the minds as a difficult lesson to be learned and perceived by many individuals today, and the name of mathematics is mentioned with negative feelings.

In the studies conducted on students, pre-service teachers and teachers, it is seen that mathematics is perceived as one of the most difficult areas to be learned and taught by many individuals (Delice et al., 2009). Baykul (2001) states that many students in our country have great anxiety because of the thought that mathematics is difficult, they cannot succeed in mathematics, and therefore they develop a negative attitude towards mathematics. In studies on mathematics anxiety, it has been reported that there is a decrease in positive attitudes towards mathematics due to the increase in students' mathematics-related experiences (Alkan & Altun, 1998; Baykul, 2001).

Baykul (2004) reported that student behaviors towards mathematics lessons changed continuously from the 5th grade of primary school to the last grade of high school and equivalent schools. It is stated that success in a subject area that is extremely important is generally low, and that mathematics is one of the lessons that students fear most in schools. Although it is accepted that mathematics occupies a very important place in the education system, there are also those who argue that students who succeed in this course can be more successful in other courses (Albayrak et al., 2006).

As a result of a research carried out on the reasons for the non-realization of the primary school mathematics course goals, the reasons for not realizing the goals of the math course; They are grouped under 3 main groups as "reasons originating from the

program", "reasons originating from the teacher" and "other reasons". Among the other reasons, it was stated that 33% of the participants in the research convinced themselves that it was difficult for students to learn mathematics (Albayrak, 1999). The teaching system and the teacher's approach play an important role in students' mistaken belief that they are not smart enough to learn mathematics (Alkan et al., 2004).

Importance of Research

Mathematics education teachers, teaching is a subject that interests students more, but teachers have vital importance in both teaching and learning. For this reason, it would not be wrong to say that education faculties play an important role in raising mathematics teachers. When the mathematics programs that have been renewed in recent years are examined, it is stated that every student can learn mathematics in some way if the necessary guidance service is given to the students, based on the understanding of "every student can learn mathematics" (MEB, 2018).

Teachers' attitudes towards mathematics and teaching the lesson also affect students' attitudes (Karakas Türker & Turanlı, 2008). Considering all these reasons, it is very important to analyze the role of teachers and their beliefs about teaching mathematics (Baki & Gökçek, 2007). Teachers who love mathematics, teachers who make every effort for mathematics can make the lesson interesting, provide positive motivation in students on the subject and contribute to creating a positive attitude at the desired level (Alkan et al., 2004). It has been stated that teachers who are inadequate or unwilling raise unsuccessful students who do not like the lesson and school, and it is revealed that teachers should love their profession, people and children (Akbayır & Taş, 2009). Akbuğa (2009) stated that a teacher who portrays mathematics as difficult, boring and unpleasant cannot expect his students to like mathematics.

Akbuğa (2009), besides, the reasons for the failure of the students who cannot take the mathematics lesson are not investigated and it is said that the mathematics lesson is difficult and it is possible to encounter behaviors that support the students frequently, and it is not easy to alleviate the judgment of students against the mathematics lesson. It has been stated that the new situations that may occur in students against mathematics lessons (anxiety towards mathematics) are mostly related to teachers or teaching methods to be applied during teaching. (Albayrak et al., 2006).

Purpose of the Research

In this study, it was aimed to determine the factors causing mathematics anxiety in students and the effect of the gender of the mathematics teacher on mathematics anxiety.

Research Methods

Universe and Sample

The universe of the research consists of 6th grade students studying at schools in the city center of Van in the 2018-2019 academic year. The sample of the study consists of 129 students.

Data Collection Tools

Questionnaire technique was used as a data collection tool in the research. The questionnaire will consist of two parts, the first part is the personal information form to determine the demographic characteristics of the students, and the second part is the Mathematics Attitude Scale, which is used to determine the attitudes of the students towards the mathematics lesson.

Mathematics Attitude Scale (MBI):

It was developed by Aşkar (1986) and consisted of 20 items and a 5-point Likert type MBS was used. The feelings, thoughts and behaviors expressed in the items of the MBL were answered as "totally appropriate", "appropriate", "undecided", "not appropriate", "not at all appropriate", depending on what kind of attitude these expressions evoke in the person. These answers are respectively; "5: totally suitable", "4: suitable", "3: undecided", "2: not suitable", "1: not suitable at all". was calculated as the attitude score. While the reliability coefficient (Cronbach's Alpha) of the Mathematics Attitude Scale was found to be 0.96 by Aşkar (1986), it was found to be 0.853 in this study.

Analysis of Data

The data obtained from the research were analyzed with the SPSS (Statistical Package for Social Sciences) Package Program. Mean, standard deviation (\pm) and percentage distributions are given as descriptive statistics. Independent variables t-test in comparisons of parametric binary variables, Mann Whitney U test in comparisons of non-parametric binary variables, one-way analysis of variance in comparisons of variables with more than two parametric parameters, Kruskal Wallis H test in comparisons of variables with more than two non-parametric parameters. test was applied. Pearson Correlation analysis was used to determine the relationship between variables. The results obtained were evaluated at 95% ($p < 0.05$) significance level.

Findings

Findings on Demographic Characteristics

Table 1: Distribution of Students by Gender

		n	Percent(%)
Student's Gender	Famale	75	58.1
	Male	54	41.9
	Total	129	100.0

When table 1 is examined, it was seen that 75 (58.1%) of the 6th grade students participating in the study were girls and 54 (41.9%) were boys.

Table 2: Distribution of Students According to Their Liking for Mathematics

		n	Percent(%)
Situation of Lov- ing Mathematics	Yes	112	86.8
	No	17	13.2
	Total	129	100.0

When table 2 is examined, 112 (86.8%) of the students who participated in the study stated that they liked the mathematics lesson, while 17 (13.2%) stated that they did not like it.

Table 3: Distribution of Students According to Their Satisfaction with The Mathematics Teacher's Presentation of The Mathematics Lesson

		n	Percent(%)
From the Teacher's Presentation of the Math- ematics Les- son	I am satisfied	104	80.6
	I am partially satisfied	21	16.3
	I am not satisfied	4	3.1
	Total	129	100.0

When table 3 is examined, 104 (80.6%) of the students who participated in the study stated that they were satisfied with the mathematics presentation of the mathematics teacher, 21 (16.3%) were partially satisfied, and 4 (3.1%) were not satisfied.

Table 4: Distribution of Students According to Their Parents' Status

		n	Percent(%)
Parent Status	They live together	129	100.0
	They live apart	0	0
	They are divorced	0	0

When table 4 is examined, the parents of all (100%) students who participated in the study lived together.

Table 5: Distribution of Students According to Their Mothers' Educational Status

	n	Percent(%)	
Mother Education	Illiterate	95	73.6
	Primary education	34	26.4
	High school	0	0
	University	0	0
	Total	129	100.0

When table 5 is examined, the mothers of 95 (73.6%) of the students participating in the study were illiterate, while 34 (26.4%) were primary school graduates.

Table 6: Distribution of Students by Education Level of Their Fathers

	n	Percent(%)	
Father Education	Illiterate	39	30.2
	Primary education	79	61.2
	High school	8	6.2
	University	3	2.3
	Total	129	100.0

When table 6 is examined, the fathers of 79 (61.2%) students who participated in the study were primary school graduates, 39 (30.2%) were illiterate, 8 (6.2%) were high school graduates, and 3 (2.3%) were university graduates.

Table 7: Distribution of Students According to the Number of Siblings

	n	Percent(%)	
Number of siblings	0-5	61	47.3
	6 and above	68	52.7
	Total	129	100.0

When table 7 is examined, 61 (47.3%) of the students participating in the study had 0-5 siblings, while 68 (52.7%) had 6 or more siblings.

Table 8: Distribution According to Parents' Attitudes towards Students

	n	Percent(%)	
Attitudes of Parents Towards Students	Excessively rejecting	8	6.2
	Psychologically and physically oppressive	10	7.8
	Humiliating	12	9.3
	Laudatory	75	58.1
	Punitive	5	3.9
	Indulgent	19	14.7
Total	129	100.0	

When table 8 is examined, 75 (58.1%) of the students participating in the study

were praised by their parents, 19 (14.7%) indulgent, 12 (9.3%) humiliating, 10 (7.8%) psychologically and physically oppressive. stated that 8 of them (6.2%) were excessively rejecting and 5 of them (3.9%) were punishing.

Table 9: Distribution of Students' Mathematics Teachers by Gender

		n	Percent(%)
Gender of the Mathematics Teacher	Famale	26	20.2
	Male	103	79.8
	Total	129	100.0

When table 9 is examined, 103 (79.8%) of the students included in the study stated that the mathematics teacher was female, and 26 (20.2%) were male.

Findings Regarding Attitudes towards Mathematics Lesson

Table 10: Comparison of Students' Attitudes towards Mathematics Lesson by Gender

	Gender	n	Average	Sd (\pm)	t	p
Attitude	Famale	75	69.18	14.28	-2.168	.032*
	Male	54	74.79	14.79		

When table 10. is examined, it was seen that male students' attitudes towards mathematics lesson were significantly higher than female students ($p < 0.05$) as a result of the independent variables t-test performed to determine whether students' attitudes towards mathematics lesson differ according to their gender. In other words, male students have a more positive attitude towards mathematics than female students.

Table 11: Comparison of Students' Attitudes towards Mathematics Lesson According to Whether They Like Mathematics Lesson or Not

		n	Average	Sd (\pm)	U	p
Attitude	Situation of Loving Mathematics Lesson Yes	112	73.34	14.33	423.500	.000
	No	17	59.58	11.36		

When table 11 is examined, it was found that the students who stated that they liked the mathematics lesson had a significantly higher level of positive attitude towards the mathematics lesson as a result of the Mann Whitney U test we conducted to determine whether there was a difference between the attitudes of the students who stated that they liked and did not like the mathematics lesson ($p < 0.001$). seen.

Table 12: Comparison of Students' Attitudes towards Mathematics Lesson According to Teacher's Satisfaction With Mathematics Lesson Presentation

	n	Average	Sd (\pm)	χ^2	p
I am satisfied	104	73.79	14.89	13.867	.001
I am partially satisfied	21	61.33	8.51		
I'm not satisfied	4	66.25	13.50		
Total	129	71.53	14.70		

When table 12 is examined, a significant difference was found between the groups as a result of the Kruskal Wallis H test, which we conducted to determine whether there was a difference between the attitudes of the students towards the mathematics lesson, depending on whether the teacher was satisfied with the presentation of the mathematics lesson ($p < 0.05$). As a result of the Mann Whitney U test, which was conducted to determine between which groups the difference was, it was seen that the difference was between the students who stated that they were satisfied with the teacher's presentation of the mathematics lesson and the students who stated that they were partially satisfied, and that the attitudes of the students who were satisfied with the mathematics lesson were significantly more positive.

Table 13: Comparison of Students' Attitudes towards Mathematics Lesson According to Mother's Education Level.

	Mother Education Status	n	Average	Sd (\pm)	t	p
Attitude	Illiterate	95	72.01	14.71	.613	.541
	Primary education	34	70.20	14.81		

When table 13 is examined, as a result of the independent variables t-test conducted to determine whether the attitudes of the students participating in the study towards the mathematics lesson differ according to their mothers' educational status, it was seen that the attitudes of the illiterate mothers towards the lesson were higher, but the difference was not at a significant level ($p > 0.05$).

Table 14: Comparison of Students' Attitudes towards Mathematics Lesson According to Father's Education Level

Father Educational Status	n	Average	Sd (\pm)	χ^2	p
Illiterate	39	69.64	12.50	1.622	.654
Primary education	79	71.82	15.76		

High school	8	77.62	15.39
University/Graduate	3	72.33	11.23
Total	129	71.53	14.70

When table 14 is examined, the independent variables used to determine whether the attitudes of the students participating in the study towards the mathematics lesson differ according to their fathers' educational status. It was seen that it did not have a significant effect on their attitudes towards the mathematics course ($p>0.05$).

Table 15: Comparison of Students' Attitudes towards Mathematics Lesson According to the Number of Siblings

	Number of siblings	n	Average	Sd (\pm)	t	p
Attitude	0-5	61	72.04	15.92	.375	.708
	6 and above	68	71.07	13.61		

When table 15 is examined, as a result of the independent variables t-test performed to determine whether there is a difference between the attitudes of the students towards the mathematics lesson according to the number of siblings, it was seen that the attitudes of those with 0-5 siblings towards the lesson were higher, but the difference between the groups was not significant ($p<0.05$).

Table 16: Comparison of Students' Attitudes towards Mathematics Lesson According to Parents' Attitudes

Attitude of Parents	n	Average	Sd (\pm)	χ^2	p
Excessively rejecting	8	62.12	11.99	12.458	.029
Psychologically and physically oppressive	10	74.80	15.60		
Humiliating	12	72.25	15.43		
Laudatory	75	74.10	15.04		
Punitive	5	60.80	11.45		
Indulgent	19	66.00	10.82		
Total	129	71.53	14.70		

When table 16 is examined, a significant difference was found between the groups as a result of the Kruskal Wallis H test, which was performed to determine whether there was a difference between the attitudes of the students towards the mathematics lesson according to the attitudes of the parents ($p<0.05$). As a result of the Mann Whitney U test, which was conducted to determine between which groups the difference was, it was seen that the attitudes of the students whose parents showed a praising attitude towards the mathematics lesson were significantly more positive than the students whose parents had an excessively rejecting, punishing and pampering attitude.

Table 17: Comparison of Students' Attitudes towards Mathematics Lesson According to Teacher's Gender

	Teacher's Gender	n	Average	Sd (\pm)	t	p
Attitude	Famale	26	69.19	10.83	-.908	.365
	Male	103	72.12	15.51		

When table 17 is examined, as a result of the independent variables t-test conducted to determine whether the attitudes of the students towards the mathematics lesson differ according to the gender of the mathematics teachers, it was seen that the attitudes of the female teachers towards the mathematics lesson were more positive and the gender of the teacher did not have a significant effect ($p>0.05$).

Discussion, Conclusion and Recommendations

Argument

People often attribute various meanings to the events around them and reflect these meanings in the form of acquired individual experiences. People's beliefs and approaches are shaped according to these experiences, which are also called attitudes (Yenilmez & Özabacı, 2003).

Attitudes also have an important place in education life. It is a known fact that student attitudes towards mathematics lessons are generally negative compared to other lessons. This leads to anxiety about the mathematics lesson. In the study we conducted on 6th grade students in order to determine the reasons for the students' anxiety towards the mathematics lesson and the effect of the teacher's gender on this situation, it was seen that the attitudes of the students towards the mathematics lesson were moderately positive.

As a result of the analysis of the data obtained from the study, it was seen that the attitudes of male students towards mathematics lesson were significantly more positive than female students. In the study conducted by Uysal (2007) on secondary school students, it was reported that male students' attitudes towards mathematics lesson were significantly higher than female students. Studies have shown that generally female students have more positive attitudes towards mathematics. In a study conducted by Güzel (2004) on university students, it was reported that female students' attitudes towards mathematics lesson were more positive than male students. In the study conducted by Süren (2019) on secondary school 8th grade students, it was determined that the female students participating in the study had lower levels of anxiety towards the mathematics lesson than male students. In a study conducted by İpek (2019) on secondary school students, it was determined that students' math anxiety differs according to gender. In addition to these studies, there are also studies reporting that the attitude towards the mathematics lesson does not differ according to gen-

der (Akın, 2002; Yetim, 2002; Akdemir, 2006; Kalın, 2010; Tuncer & Yılmaz, 2016; Şimşek et al., 2017; Eskici and Ilgaz, 2019).

In our study, it was determined that the attitudes of the students who stated that they liked the mathematics lesson were significantly more positive than those who stated that they did not like the mathematics lesson. In a study conducted by Koca (2011) on primary school 8th grade students, it was reported that students who stated that they liked the mathematics lesson had a more positive attitude towards the mathematics lesson. In a study conducted by Turpçu (2014) on high school students, it was reported that those who love mathematics have higher mathematics achievement scores and attitudes towards the mathematics lesson. Simsek et al. (2017) on primary school students, it was reported that their attitudes towards mathematics differ according to the variables of the influential person in liking mathematics.

In our study, it was observed that the attitudes of the students who stated that they were satisfied with the teacher's presentation of the mathematics lesson were significantly higher than the students who stated that they were partially satisfied with the mathematics lesson. In a study conducted by Bekdemir (2007) on primary school teacher candidates, it was reported that one of the factors causing anxiety is the way teachers teach the lesson. According to the results obtained from these studies, in mathematics teaching, firstly, teaching conceptual knowledge and then providing operational knowledge makes learning easier and more enjoyable, as well as making it permanent. In this case, it was observed that the negative attitude towards mathematics reversed and turned it into a positive one.

In our study, it was determined that the attitudes of the students towards the mathematics lesson did not differ according to the education level of the parents. In the study conducted by Yetim (2002) on primary school students, it was stated that the educational status of the parents did not have a significant effect on the attitudes of the students towards the mathematics lesson. However, there are also studies reporting that the educational status of parents has a significant effect on the attitude towards the mathematics lesson. Primary 4-8 by Akın (2002) In the study carried out on primary school students, it was determined that the attitudes of the students towards the lesson became significantly more positive depending on the increase in the education level of the parents. Similarly, in a study conducted by Kalın (2010) on primary school students, it was reported that students' attitudes towards mathematics lesson became more positive depending on the increase in the education level of parents. Simsek et al. (2017) on primary school students, it was reported that the attitudes of primary school students towards mathematics did not change according to the variables of mother's profession, father's occupation, mother's education level, and father's education level. In a study conducted by Tuncer and Yılmaz (2016) on secondary school students, it

was reported that mother's education level did not significantly differentiate attitudes and anxiety towards mathematics. In a study conducted by İpek (2019) on secondary school students, it was reported that students with low parental education status experienced higher levels of mathematics anxiety.

In our study, it was seen that the number of siblings did not cause a significant difference on students' attitudes towards mathematics. Simsek et al. (2017) on primary school students, it was reported that the attitudes of primary school students towards mathematics did not change according to the number of siblings.

In our study, it was seen that the attitudes of the students whose parents showed a praising attitude towards the mathematics lesson were significantly more positive than the students whose parents exhibited an excessively rejecting, punishing and pampering attitude. No research has been found in the literature examining the relationship between parents' attitudes towards students and student attitudes towards mathematics.

In our study, it was observed that there was a positive, strong and statistically significant relationship between the mathematics course grade and the attitude towards the mathematics course. In other words, the higher the attitude towards the mathematics lesson, the higher the grade received from the mathematics lesson. In the study conducted by Tağ (2000) to determine the relationship between attitude towards mathematics lesson and mathematics achievement, a positive and significant relationship was found between attitude and mathematics achievement. In the study conducted by Peker and Mirasyedioğlu (2003) on high school students, a positive and significant relationship was found between students' attitudes and achievement scores. Güzel (2004) similarly reported that students with a high level of positive attitude towards the mathematics lesson had significantly higher scores from the mathematics lesson. In the study conducted by Sezgin (2013), it was reported that there is a positive and significant relationship between the attitude scores towards the mathematics course and the scores obtained from the mathematics course. Duran et al. (2018), it was reported that there is a significant difference between the attitude towards mathematics activities and the mathematics exam grade. Simsek et al. (2017) on primary school students, it was reported that primary school students' attitudes towards mathematics did not change according to their grades. In a study conducted by İpek (2019) on secondary school students, it was reported that students with high mathematics achievement had lower mathematics anxiety.

In our study, it was seen that the attitudes of the students whose mathematics teacher is female are more positive than the students whose mathematics teacher is male. In a study conducted by Koca (2011) on 8th grade primary school students, it was reported that students whose teachers were female had more positive attitudes

towards mathematics.

Conclusion

Considering the results obtained from the study we have done, students' attitudes towards the mathematics lesson are moderate, gender on the attitude towards the lesson, whether they like the mathematics lesson, satisfaction with the teacher's lecture, the perception of threat about the grade to be taken from the mathematics lesson, the place where the parents or students live. It can be said that the attitudes of the parents towards the students and the gender of the teacher are the factors that have a significant effect.

Suggestions

Negative attitudes of students towards mathematics lessons due to anxiety affect the emergence of their mathematical abilities in a negative way, and students under the influence of such anxiety cannot acquire mathematical knowledge at the desired level, and they can go to memorization without fully assimilating and comprehending the information they have acquired. For this reason, teachers should take care to convey the lesson with activities that will make students love the mathematics lesson.

Mathematics education should be arranged in a way that does not cause anxiety in students, and more attention should be paid to this situation, especially in the primary education period.

In the first stages of mathematics education, the factors that cause anxiety in students should be determined, and studies should be carried out to reduce their effects.

Mathematics teachers need to create a supportive and democratic classroom environment in order to eliminate the fear of making mistakes in students and to enable them to answer questions without fear.

Teachers should exhibit understanding, patient and gentle attitudes and behaviors towards their students, both inside and outside the classroom, and should avoid behaviors that frighten them and alienate them from the lesson.

Teachers should take care to give every student as equal voice and responsibility as possible, inside and outside the classroom.

Students with extreme math anxiety should be referred to guidance services and their treatment should be started with advanced new techniques.

Besides teachers, parents also have important responsibilities. Parents should act consciously in directing their children's attitudes towards mathematics and ensure

that they engage in activities related to daily life that make the mathematics lesson popular.

Parents and teachers should be in constant communication, and they should act jointly to eliminate this problem by consulting the factors that cause math anxiety.

The number and scope of scientific studies on math anxiety should increase. Thus, the factors that cause math anxiety are revealed in more detail, which is very important in eliminating this anxiety.

The results obtained can be compared by conducting this study with a larger sample.

In this study, the math anxiety levels of 6th grade students and the effect of the teacher's gender on this were investigated, it is thought that different results will be obtained in a similar study. For this reason, similar studies can be carried out for different classes of primary education. In addition, similar studies can be carried out in different courses and the results obtained can be compared on the basis of courses.

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%70-%30
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Kamil AKBAYIR
Double-Blind Peer Review:	External-independent

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma 2019 yılında yüksek lisans tezi çerçevesinde toplanan verilerle hazırlandığı için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%70-%30
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-

Sorumlu Yazar:

Kamil AKBAYIR

Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:

Dış-bağımsız

References

- Akbayır, K. & Taş, Z. (2009). Opinions of pre-service teachers on mathematics education and teacher training in Turkey. *Journal of Qafqaz University*, 27, 190-197. http://www.bingol.edu.tr/documents/journal_qu_edu_az_article_pdf_1004_51.pdf
- Akbuğa, S. (2009). *The effect of group activities structured according to cooperative learning principles on student achievement and attitudes in primary school 4th grade mathematics course* [Unpublished master's thesis]. Dokuz Eylül University.
- Akdemir, Ö. (2006). *Attitudes and achievement motivation of primary school students towards mathematics* [Unpublished master's thesis]. Dokuz Eylül University.
- Akın, F. (2002). *Examination of primary school 4th, 5th, 6th, 7th and 8th grade students' attitudes towards mathematics lesson according to various variables* [Unpublished master's thesis]. Pamukkale University.
- Albayrak, M. (1999). Reasons for not realizing primary school mathematics lesson objectives. *Pamukkale University Faculty of Education Journal*, 6(6), 81-84. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114939>
- Albayrak, M., İpek, S. & Işık, C. (2006). Problem posing and solving exercises in teaching basic operation skills. *Journal of Erzincan Faculty of Education*, 8(2), 1-11. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/67227>
- Alkan, H. & Altun, M. (1998). *Teaching mathematics*. Anadolu University Press.
- Alkan, H., Bukova Güzel, E. & Elçi, A. N. (2004). *Determining the roles of mathematics teachers in students' attitudes towards mathematics*. XIII. national congress of educational sciences, 6-9 July 2004 İnönü University Faculty of Education.
- Alkan, G. (2019). *Causes of math anxiety and the effect of teacher's gender on this situation*. [Unpublished master's thesis]. Yüzüncü Yıl University.
- Aşkar, P. (1986). Developing a likert-type scale measuring attitude towards the mathematics lesson. *Education and Science*, 62, 31-36.
- Baki, A. & Gökçek, T. (2007). Some clues about the teacher model adopted by pre-service mathematics teachers. *Journal of Hacettepe University Faculty of Education*, 32, 22-31 <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/575->

published.pdf

- Baykul, Y. (2001). *Teaching mathematics in primary education* (For Grades 1-5) (5th Edition). Pegem Publishing.
- Baykul, Y. (2004). *Mathematics teaching in primary education*. Pegem Publishing.
- Bekdemir, M. (2007). Causes of mathematics anxiety in primary school mathematics teacher candidates and suggestions for reducing it (Erzincan Education Faculty Example). *Journal of Erzincan Faculty of Education*, 9(2), 131-141. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/67809>
- Delice, A., Ertekin, E., Aydın, E. & Dilmaç, B. (2009). A study on the relationship between prospective teachers' mathematics anxiety and epistemological beliefs. *International Journal of Human Sciences*, 6(1), 361-375. <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/637/352>
- Duran, C., Sidekli, S. & Yorulmaz, A. (2018). Examination of primary school fourth grade students' attitudes towards mathematics activities. *International Primary Educational Research Journal*, 2(1), 17-26. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/614358>
- Eskici, M. & Ilgaz, G. (2019). High school students and mathematics in the light of attitude, achievement and gender. *Anemon Mus Alparslan University Journal of Social Sciences*, 7(1), 335-345. <https://doi.org/10.18506/anemon.422161>
- Güzel, H. (2004). The relationship between success in general physics and mathematics courses and attitude towards mathematics. *Turkish Journal of Science Education*, 1(1), 49-58. <https://www.tused.org/index.php/tused/article/view/41/16>
- İpek, H. (2019). *Examining middle school students' mathematics anxiety, mathematics self-efficacy beliefs and self-regulation skills for mathematics lesson* [Unpublished master's thesis]. Marmara University.
- Kalın, (2010). *Examination of primary school students' mathematics attitudes, self-efficacy, anxiety and success in the course* [Unpublished master's thesis]. Baskent University.
- Karakaş Türker, N. & Turanlı, N. (2008). Developing an attitude scale for mathematics education lessons. *Journal of Gazi Education Faculty*, 28(3), 17-29 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/77103>
- Koca, S. (2011). *An Investigation of the Differences in Mathematics Achievement, Attitudes and Anxiety of 8th Grade Primary School Students According to Learning Styles* [Un-

- published master's thesis]. Afyon Kocatepe University.
- MEB (2018). *Elementary math lesson 6-8. classes curriculum*. T.R. Ministry of Education. Board of Education and Discipline.
- Özgan, H. & Turan, H. (2010). *Teachers' expectations from administrators for the solution of problems encountered in the implementation of the constructivist approach*. 9th National Primary Teacher Education Symposium, 20 -22 May, 724-729.
- Peker, M. & Mirasyedioğlu Ş. (2003). The relationship between the attitudes and achievements of high school 2nd grade students towards mathematics. *Pamukkale University Faculty of Education Journal*, 14(14), 157-166. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114806>
- Sezgin, M. (2013). *Examining students' attitudes towards mathematics in terms of academic self-efficacy perceptions and perceived teacher behaviors* (Master's thesis). Istanbul University.
- Süren, N. (2019). *Examining the effects of anxiety and motivation on mathematics achievement* [Unpublished master's thesis]. Balıkesir University.
- Şimşek, H., Şahinkaya, N. & AYTEKİN, C. (2017). Examination of primary school students' mathematics anxiety and attitudes towards mathematics lesson in terms of various variables. *Necatibey Faculty of Education Journal of Electronic Science and Mathematics Education*, 11(2), 82-108. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.373143>
- Tag, Ş. (2000). *The reciprocal relationship between attitude towards mathematics and achievement in mathematics* [Unpublished master's thesis]. Middle East Technical University.
- Tuncer, M. & Yılmaz, Ö. (2016). Evaluation of secondary school students' views on attitudes and anxiety towards mathematics. *Kahramanmaraş Sutcu Imam University Journal of Social Sciences*, 13(2), 47-64. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/222175>
- Turpçu, L. (2014). *Reasons for failure of high school students in mathematics lessons (Adana province example)* [Unpublished master's thesis]. Okan University.
- Uysal, O. (2007). *Primary Education II. Evaluation of the relationships between high school students' problem solving skills, anxieties and attitudes towards mathematics lesson*. [Unpublished master's thesis]. Dokuz Eylül University.
- Ültaş, İ. (2005). *Developing the mathematics anxiety scale (MKÖ-Ö) for teachers and pre-*

service teachers and an evaluation of mathematics anxiety [Unpublished master's thesis]. Marmara University.

Yenilmez, K. & Özabacı, N. Ş. (2003). A research on the relationship between the attitudes towards mathematics and mathematics anxiety levels of boarding teacher school students. *Pamukkale University Faculty of Education Journal*, 14, 132–147. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114804>

Yetim, H. (2002). *A research on the academic achievement of primary school students in mathematics and Turkish lessons* [Unpublished master's thesis]. Dokuz Eylül University.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Fransızcanın Türkiye Serüveni

The Journey of French in Turkey

Cansu AVCI*
Erdoğan KARTAL**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Avcı, C. ve Kartal, E. (2022). Fransızcanın Türkiye serüveni. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 91-136.

Avcı, C. & Kartal, E. (2022). The Journey of French in Turkey. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 91-136.

10.29228/kesit.57966

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 13.12.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать: 07.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, Türkiye, cansu.avci@marmara.edu.tr

**✉ Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkiye, ekartal@uludag.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Fransızcanın Türkiye Serüveni¹

The Journey of French in Turkey

Öğr. Gör. Dr. Cansu AVCI

Prof. Dr. Erdoğan KARTAL

Öz: 17. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı İmparatorluğu ve onun ardından kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti nezdinde Fransızca, her daim birinci yabancı dil olma ayrıcalığını korumuştur. Ancak I. Dünya Savaşı (1914-1918)'nin hemen ardından küresel ölçekte siyasi ve ekonomik güç dengelerinin değişmesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya sahnesine çıkması, II. Dünya Savaşı (1939-1945)'nin hemen ardından da bilhassa bilim ve teknoloji alanında egemenliğinin artmasına bağlı olarak İngilizce de bir dünya dili haline gelir. Bununla birlikte, sözü edilen yıllarda Türkiye'nin Fransa ile olan siyasi ilişkilerinde yaşanan kimi olumsuzluklar sebebiyle de Fransızca Türkiye'deki eski görkemini yavaş yavaş yitirerek, tüm dünyada olduğu gibi başta diplomasi olmak üzere, eğitim, sanat ve kültür gibi pek çok alanda yerini İngilizceye bırakır. Bu çalışmada, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, Cumhuriyet'ten de günümüze yaklaşık beş asırlık bir süreçte Türklerin Batılılaşma çabalarına aracılık eden Fransızcanın dünü ve bugünü tarihsel bir perspektifle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fransızca, Osmanlı İmparatorluğu, Fransa, Kapitülasyonlar, Batılılaşma, Türkiye Cumhuriyeti.

Abstract: French had enjoyed its privilege of being the primary foreign language from the 17th century until the second half of the 20th century in the Ottoman Empire and the young Turkish Republic established afterwards. However, also English became a world language due to the debut of the

¹ Bu çalışma, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Fransız Dili Eğitimi Bilim Dalı'nda 2021 yılı Aralık ayında savunulan *Katılımcı İnternet sözlüklerinde yabancı dil olarak Fransızca: "Fransızca" başlıklı girdilerin Web tabanlı söylem çözümlemesi yoluyla incelenmesi* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. This study is based on a doctoral thesis titled *French as a foreign language in collaborative online dictionaries: Examining the entries for "French" through Web-based discourse analysis*, which was defended in December 2021 at the Section of French Language Education of the Institute of Educational Sciences at Bursa Uludağ University.

United States of America on the world stage with the changes in the political and economic balances of power on a global scale immediately after the World War I (1914-1918) as well as the increased dominance of the United States, especially in the field of science and technology, following the World War II (1939-1945). Besides, French slowly lost its former glory, backed up by the deterioration of the political relations of Turkey with France in the aforementioned years, and ceded its place to English in many fields such as education, art and culture, particularly diplomacy, in the country as in the whole world. Embracing a historical perspective, this study examines the past and present of French, which mediated the Westernization efforts of the Turkish people over a period of nearly five centuries extending from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, and from the Republic of Turkey to the present day.

Keywords: French, Ottoman Empire, France, capitulations, westernization, Republic of Turkey.

Giriş

Türklerin tarihte önce içerisine doğdukları Doğu medeniyetini benimsedikleri, ardından da İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte Arap ve İslam kültürüne yöneldikleri bilinmektedir. Ancak Batı ile ilk karşılaşmaları önce Anadolu topraklarında Ermeni ve Rumlarla, ardından ise Balkan halklarıyla Rumeli'nde gerçekleşir. Anadolu ve Avrupa halklarıyla bu temasları neticesinde Türklerin böylelikle yüzünü Batıya çevirdikleri anlaşılmaktadır. Tarihi ve kültürel bir perspektifle bakıldığında ise son iki asırda Türklerin, Batılı ülkeler arasında özellikle Fransa ve Fransız uygarlığına büyük önem attığı görülmektedir. Öyle ki 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransız kültür ve medeniyetinin de etkisiyle Batılılaşma yoluna girdiği söylenebilir.

1. Kapitülasyonlardan Cumhuriyet'e (1536-1923)

1.1. Fransızcanın Osmanlı Topraklarında Tanınmaya Başlanması

Türklerin, Fransızlarla olan etkileşimlerinin tarihsel sürecine bakıldığında her iki toplumun birbiriyle ilk olarak *Haçlı Seferleri* (1096-1272) vesilesiyle karşılaştıkları anlaşılmaktadır (Ceran, 2014: 98). Yılcıoğlu (2011: 47)'nin belirttiğine göre Fransızlar ve Türkler bu seferlerin ilki olan *I. Haçlı Seferi* (1096- 1099) sırasında 1097 yılında İznik yakınlarında karşı karşıya gelmişlerdir. Fransa her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde ilk defa 1525 yılında daimî elçilik açma hakkı da elde etmiş (Günce, 2020: 107) olsa da iki devlet arasında gerçek anlamda siyasi, diplomatik ve ticari ilişkilerin 1536 yılında Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566) ile Fransa Kralı I. François (1515-1547) arasında imzalanan *Kapitülasyonlar* aracılığıyla başladığı bilinmektedir (Bozkurt, 2010: 126).

Resim 1: Fransa Kralı 1. François ve Kanuni Sultan Süleyman

Gökmen (2017: 2-3) ise bu antlaşmaları takiben 16. yüzyıl boyunca ticari, siyasi ve askeri alanlarda Türk- Fransız ilişkilerinin ilerlediğini, Fransız dili ve kültürünün de bu sayede Osmanlı topraklarında yayıldığını, böylelikle de ilk yabancı dil öğretim etkinliklerinin başladığını belirtmektedir. Buna örnek olarak da 1551 yılında Frère-Mineur Capucins diye bilinen Fransız misyonerlerinin İstanbul'a gelmesi ve 1626 yılında Galata'da St. Georges Kilisesi'nin yakınında bir okul açarak Fransızca eğitime başlanmasını göstermektedir.

Ancak Osmanlı Devleti her ne kadar 1606 yılına kadar Avrupa karşısında siyasi, 1699 yılına kadar ise mutlak askeri üstünlüğünü devam ettirse de *II. Viyana Kuşatması* ya da *Viyana Bozgunu* (1683) olarak bilinen yenilgi sonrası 26 Ocak 1699 yılında imzaladığı *Karlofça Antlaşması*'ndan sonra Batı karşısındaki üstünlüğü giderek azalmıştır. Özkan (2010: 1787), Avrupa'nın bu üstünlüğünü takiben Osmanlı Devleti'nin Avrupa'yı daha yakından tanımak için bir anlamda buralara elçi göndermek zorunda kaldığını belirtmektedir. Söz konusu durum, Osmanlı devlet adamları ve aydınları arasında, kendileri dışında da bir dünya ve güç olduğunun algılanmasına zemin hazırladığı şeklinde nitelendirilebilir. Bu bağlamda *Karlofça Antlaşması*'nın ardından başlayan *Lale Devri* (1718-1730)'nde de Osmanlı'nın Batıya açılma politikası devam eder. Paris, Viyana, Varşova ve Rusya'ya yollanan elçiler sayesinde Batı diplomasisi, kültürü, sanatı, sanayisi ve tarımı örnek alınır. Böylelikle Batı'nın hem askeri hem de teknolojik gücü hakkında da bilgi sahibi olunur.

Sözü edilen zaman aralığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa ile yakın ilişkiler kurmasına neden olan bir başka gerekçe ise askeri alanda yaşadığı başarısızlıklar gösterilmektedir. Şöyle ki 1664 yılında Osmanlı ordusunun peşi sıra aldığı yenilgiler I. Mahmut döneminde (1696-1754) askeri alanda yenilenmeyi gerekli kılmış, bu sebeple yine Batı'nın bilim ve teknolojisi örnek alınarak Fransa ile askeri ilişkiler kurulmuştur. Örneğin; sonradan Müslüman olan Fransız asıllı Humbaracı Ahmet Paşa'nın, eski adıyla Comte de Bonneval (1675-1747)'in 1734 yılında *Humbaracı* denilen asker

oçağını düzene koyduktan sonra *Humbarahane ve Hendesehane* isimli ilk askeri topçu ve mühendislik okulunu Avrupa modeline göre kurar ve Yirmi Sekiz Çelebi Efendi (ö. 1732)'nin oğlu Said Efendi (ö. 1761) de okuldaki öğrencilerin eğitilmesi için Fransa'dan 22 Fransız topçusu getirir (Gökmen, 1999a: 3). Sonraki yıllarda benzer şekilde askeri reformlarda Fransızların örnek alınması sürdürülür. 24 Şubat 1793 yılında *Nizâm-ı Cedîd Ordusu*'nun kurulmasında da Fransız subay ve uzmanların etkisi büyüktür. Ancak daha sonra Napolyon'un *Mısır Seferi* (1798-1801) nedeniyle Osmanlı-Fransız ilişkileri bozulunca, bu subay ve uzman kadrosu Türkiye'den çekilmiş ve modernleşme girişimleri de sekteye uğramıştır (Örmeci, 2018: 7). Böylelikle Osmanlı, askeri alanda da olsa Batılılaşma ve yenileşme çabalarıyla dış dünyaya açılırken bunun bir aracı olarak da Fransız uygarlığından, dolayısıyla Fransız dili ve kültüründen faydalandığı görülmektedir.

Resim 2: Humbaracı Ahmet Paşa

Bu arada 17. yüzyıldan başlayarak Batılı devletlerin de Türk dili ve kültürüne yoğun bir ilgi duymaya başladığı görülür. Bu vesileyle Fransa Krallığı (843-1792) da Türkçe bilen tercümanlar yetiştirmek üzere Venedik Cumhuriyeti (697-1797)'nin İstanbul'da 1551'de kurduğu *Türk Dili Okulu* (Dil Oğlanı Okulu) (Dökmeci, 2018: 2)'nu örnek alarak 1669 yılında İstanbul'da *Doğu Dilleri Dil Oğlanları Okulu* (École des Jeunes de Langues)'nu kurar. Fransız uyruklu erkek öğrencilere küçük yaştan başlayarak İstanbul'da Türkçeyi ve Türk kültürünü öğretmeyi amaçlayan bu okulun mezunları ilerleyen yıllarda devlet kademelerinde önemli görevlere getirilir. Özellikle de uluslararası ilişkilerde diplomat ve çevirmen olarak Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa ülkeleri arasında bir köprü vazifesi görürler. Okulda 1700'lü yılların başından itibaren öğrenciler eğitimleri gözetiminde, özellikle Osmanlı tarihinden edebiyatına kadar birbirinden farklı konularda Osmanlıca kaleme alınmış pek çok el yazmasını Fransızcaya çevi-

rirler. Böylelikle sözü edilen çeviriler, dönemin Avrupa'sının Osmanlı dil ve kültürüne gösterdiği ilgi ve merakın en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir (Timur Ağıldere, 2010: 697-703). Hitzel (2013: 30) ise çevirisi yapılan bu eserlerin çoğunun Osmanlı İmparatorluğu'nun askeriyesi, sanatı, diplomasisi, gelenekleri, törenleri, kanunları ve yönetmelikleriyle ilgili olduğunu, ayrıca Fransızcadan Osmanlıcaya yapılan çevirilerde de Fransa'da gelişen edebi akımların bir şekilde takip edildiğini belirtir. Okul, 1795 yılında yerini halen Paris'te eğitim veren *Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü* (INALCO)'ne kısmen bıraksa da 1873 yılında tamamen kapanır.

Resim 3: Dil oğlanları ve tercümanlar

Diğer yandan, 17. yüzyıldan başlayarak Fransızca tüm dünyada zamanla varlığını hissettirir. Önce siyaset sahnesinde kendine yer edinir, ardından ise bir kültür, sanat ve edebiyat dili olarak İngiltere, Rusya ve Almanya gibi güçlü imparatorluk ve krallıkların saraylarında kabul görür ve konuşulur. Gökmen (1999: 1)'e göre bu ülkelerin Fransız dili ve kültürünü benimsemeleri, Fransızcanın söz konusu dönemde dünya dilleri arasındaki ayrıcalıklı yerine işaret etmektedir. Güzel (2015) ise söz konusu asırlarda Fransızcanın tüm dünyada bu denli yaygın bir dil olarak kabul edilmesinde gerek Fransa'nın devlet politikası gerek çeşitli filozof ve yazarlarının etkisinin büyük olduğunu altını çizer:

“Özellikle 17. yüzyıldan itibaren Batı yazın ve düşünce dünyasının en önemli temsilcilerinden olan Michel de Montaigne (1533-1592), Pierre Corneille (1606-1684), Jean Racine (1639-1699), Molière (1622-1673), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Victor Hugo (1802-1885), Gustave Flaubert (1821-1880), Émile Zola (1840-1902) gibi pek çok filozof ve yazar Fransızcanın 19. yüzyılda bir dünya dili olmasına katkı sağlamıştır” (320).

Bu arada Aksoy (2007: 2), Osmanlı Müslümanlarının “kâfir” dil olarak nitelendirdikleri Avrupalıların dillerini durgunluk dönemine kadar öğrenme gayretinde olmadıklarını, bu sebeple 1820-1830 yıllarına kadar Avrupa ile ilişkilerde gayrimüslim cemaatlere mensup tercümanları, özellikle de Feneryot Rumlarını ve Ermenileri kullandıklarını ifade eder. Her ne kadar zaman zaman bu tercümanların sadakatlerinden şüpheye düşülse de söz konusu dönemde devletin resmi eğitim kurumlarında herhangi bir Batı dili okutulmadığı için bir anlamda bu tercümanlarla çalışılması zorunlu bir hal almıştır. Özkan (2010: 1788), bu durumun 1821’de açılan *Bâb-ı Âli Tercüme Odası*’na kadar sürdüğünü ifade etmektedir. Öyle ki söz konusu odanın açılmasını, 1821’de patlak veren *Yunan İsyanı* sırasında Osmanlı memuru olarak hizmet veren tercümanların ihanete varan davranış ve tutumları gösterilmiştir.

Resim 4: Bâb-ı Âli tercümanı

Balcı (2007, 92) ise bu isyan sonrası kurulan *Tercüme Odası*’nın, Osmanlı Devleti’nde ilk defa sistemli şekilde yabancı dil öğreten bir kurum olarak nitelendirilebileceğini dile getirmektedir. Şöyle ki devletin tercüme işleri Saraya bağlı *Tercüme Odası*’nda, dil öğretimi ile ilgili çalışmalarını da yine bu odaya bağlı *Lisan Odası*’nda gerçekleştirilmekteydi. Böylelikle söz konusu her iki kurum bünyesinde devlet bürokrasisi için dil bilen memurlar yetişmeye başlar. Bununla da yetinilmeyip daha iyi dil öğrenebilmeleri ve Avrupa’yı tanıyabilmeleri için kimi yetenekli gençler Fransa’ya eğitim için de gönderilir (Çakır, 2007: 40).

Diğer yandan Güzel (2015: 320), 18. ve 19. yüzyılın aynı zamanda pek çok Fransız yazar, şair ve düşünürün “oryantalizmin büyüğü bahçelerine dalmak” için Osmanlı topraklarına geldiği dönem olduğunu da altını çizer. François-René de Chateaubriand (1806-1807), Alphonse de Lamartine (1832-1833 ve 1850) Gérard de Nerval (1842) ve Pierre Loti (1876 ve 1913) bunlardan sadece birkaçıdır. Bu ziyaretler neticesinde de Osmanlı toplumu üzerinde büyük bir Fransız kültürü ve Fransızca etkisinin yaratıldığı söylenebilir.

Aynı devirde Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız varlığının bir diğer kanıtı ise kimi şehirlerin özel mahallelerinde Fransız vatandaşların ikamet ediyor olmasıdır. Örneğin, 1838'de *Bâb-ı Âli* ile Büyük Britanya arasında ticari bir anlaşma imzalandıktan sonra Avrupalılar Galata ve Péra'ya kitlesel olarak gelmeye başlarlar. Ardından burada 1846 yılında bir opera, 1849'da ilk özel kulüp olan *Péra Kumarhanesi* ve 1852 yılında ise ticari bir borsa açarlar. *Kırım Savaşı* (1853-1856) da 19. yüzyılda kentsel, demografik ve ticari bir patlama yaşayan Péra ve Galata'nın Frank semtlerinin dönüşümünü hızlandırır. Böylelikle başta söz konusu semtlerde olmak üzere İstanbul'da restoran, kabare, tiyatro, otel, fotoğraf atölyesi, eczane, sağlık bürosu ve atlı tramvayların sayısı çoğalır (Işıksel & Szurek, 2019: 58). Söz konusu yıllarda Fransızcanın Osmanlı topraklarında etkin bir dil haline gelmesiyle birlikte bu dilde eğitim veren kurumların sayısında da artış görülür. Gökmen (1999: 3)'e göre 1783 yılında İstanbul'a gelen *Lazarist* isimli misyonerler önce İstanbul'da (1804) sonrasında İzmir'de (1829) Saint Benoit misyonu doğrultusunda okullar açarlar. Aksoy (2015: 41)'a göre de İmparatorluk topraklarında açılan bu türden Fransız okulların eğitim dili Fransızca olup müfredatları da Fransa'daki emsallerine göre düzenlenmekteydi. Böylelikle programlarında geleneksel Osmanlı eğitim siteminde yer almayan ahlâk, felsefe, resim, müzik, tarih, coğrafya, matematik, doğa bilimleri, fizik, kimya ve iş hayatında faydalı olabilecek ticaret, stenografi, daktilografi gibi derslerle birlikte Latince ve eski yunanca gibi ölü diller; İngilizce, Almanca ve İtalyanca gibi yaşayan Avrupa dilleri ve İmparatorluk içerisindeki Rum ve Ermeni gibi azınlıkların dillerinin de öğretildiği dersler bulunurdu. Türkçe ise bu okullarda zamanla zorunlu kılınmış ve 1914 yılına gelindiğinde ise kimilerinin programlarına Osmanlı coğrafyası ve tarihi dersleri de ilave edilmiştir. Mezunlar, olgunluk (bakalorya) sınavını verdikleri taktirde Fransa'daki yüksekokullarda öğrenim görme hakkı elde edebiliyorlardı.

1.2. Osmanlı Eğitim Sisteminde Fransızcanın Yeri ve Önemi

Genelde bütün ülkelerde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da eğitim devlet tarafından sağlanırdı. Din (İslam) esaslı bir devlet yapısına sahip olunması sebebiyle İmparatorluk'ta genel eğitim politikalarının büyük bir bölümü de Müslüman olan halkının beklentilerine göre düzenlenirdi. Ancak azınlıklar eğitim konusunda birtakım ayrıcalıklara sahipti. Hâlihazırdaki "ortaöğretim" halkasının yer almadığı eğitim sisteminde ilköğretim mekteplerde, "yükseköğretim" ise medreselerde verilirdi (Güven, 2001: 2).

Karal (1983: 5-6)'a göre ilköğretim düzeyindeki mekteplerde Arapça ayrıcalıklı bir yere sahipti. Öyle ki bu dil Arap harflerinin öğrenilmesiyle başlar, ardından dilsel yapılar ve kelimeler ezberlenir ve herhangi bir anlam kaygısı olmaksızın Kur'an okunmaya başlanırdı. Bu süreçte okuma, yazma ve din dersi gibi pek çok ders çocuğu gerçek hayata hazırlamaz ama bir anlamda "ebedi kurtuluşu" sağlamak için okutul-

muş olurdu. Mezunlar, Hristiyan din adamlarından pek bir farkı olmayan hiyerarşide müderris (profesör) olmak için kurum içinde farklı mevkilerde bulunarak önce imam, ardından hoca ve en nihayetinde ise özellikle kadı olmak için gayret ederlerdi (aktaran Güven, 2001: 2).

Eğitim sistemi içerisinde 18. yüzyılda Batılı ülkelerde, özellikle Fransa örneğinde olduğu gibi İmparatorluk'ta da yabancı dil öğretimine önem verilmeye başlanır. 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde de İmparatorluk'ta ordu ve eğitim bünyesinde modernleşmenin ve reformların hızla yaygınlaştığı görülür. Böylelikle Avrupa tarzında askeri okullar açılarak bu okullarda yabancı öğretmenlere görev verilir. Örneğin; I. Abdülhamit (1774-1789) döneminde açılan *Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun* (Askeri Deniz Okulu) (1795) ve III. Selim (1789-1807) döneminde faaliyet gösteren *Mühendishane-i Berrî-i Hümayun* (Askeri Topçu Okulu) (1795)'da Fransızca eğitim verilmeye başlanır (Demircan, 1988: 49-50).

Resim 5: Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun

Bunların yanı sıra, *Tersane Kumandanlığı*'na bağlı olarak 1805 yılında açılan ancak 1806 yılında kapatılan *Tıp Mektebi*'nde öğretim ilk başlarda İtalyanca olmasına rağmen 1826 yılında mektep yeniden açıldığında Fransızca eğitim verilmeye başlanırsa da başarılı olunamaz. Daha sonra, aynı mektep Doktor Charles Ambroisse Bernard yönetiminde 1827 yılında *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane* adı altında öğretimine başlar ve batı tarzında eğitim yapan bir okul haline getirilmeye çalışılır (Öztürk & Karasu, 2014: 125). Yoğun Fransızca programı uygulayan bu mektebin altı yıl olan normal öğretim süresine *idadi* sınıfları da eklenerek dokuz yıla çıkarılır (Demircan, 1988: 50). Tıbbiyede öğretim başlangıçta iki aşamadan oluşur. İlki bir tür hazırlık sınıfıdır, Arapça, Fransızca ve din dersi verilir ve ikinci aşamada ise matematik ve fen bilimleri dersleri öğretilir. Ancak 4 yılda tıp bilimleri, dil ve din öğretiminin zorluğu göz önünde bulundurulduğunda programların yeniden düzenlenmesi gerekir ve böylelikle okulun öğrenim süresi zorunlu olarak 6 yıla çıkarılır. Fakülte'deki öğrenim her zaman Fransızca olarak gerçekleştirilir (Güven, 2001: 5).

Resim 6: Mekteb-i Tibbiye-i Adliye-i Şahane

Bahsi geçen askeri okulların açıldığı dönemlerde Osmanlı-Fransız ilişkilerinin en ileri seviyede olması dolayısıyla bu okullarda Fransız eğitim modelinin örnek alındığı görülür. Ayrıca bu kurumlar bir anlamda Osmanlı'nın Batıya açılan ilk pencereleri olmaları sebebiyle de Fransız dili ve kültürünün Osmanlı Devleti'ne nüfuz etmeye başlamasına aracılık eden kurumlar olarak da bilinmektedirler. Böylelikle dil, kültür ve siyaset anlamında Batılı devletlerin varlıkları da toplumda hissedilir hale gelir. Güçtekin (2017: 43) ise Osmanlı Devleti'nin söz konusu devirden başlayarak, özellikle *Tanzimat Dönemi* (1839-1876)'ndeki yöneticilerinin Batılı eğitim kurumlarını tercih etmesinin nedeni olarak; Avrupa tarzında yeni açılımların yapıldığı sırada alternatifler üretmeyen medreselerin yetersizliği ve eski konumlarını koruyamamalarının da önemli rol oynadığının altını çizer.

Diğer yandan, bütün bu ıslahat hareketleri aynı zamanda beraberinde Osmanlı'da eğitim alanında da birtakım düzenlemeleri zorunlu kılar. Öyle ki *Tanzimat* (1839) ve *Islahat* (1856) *Fermanları*'nın ardından Batı ile geliştirilen yakın ilişkiler neticesinde Türkiye'de yabancılara ticaret ve yayın yapma imkânıyla birlikte okul açma ayrıcalığı da tanınmış olur (Altunya, 2006: 787).

Yukarıda da belirtildiği üzere, 19. yüzyılın başından itibaren misyonerlik faaliyetleri kapsamında Osmanlı topraklarında Fransız okullarının açılmasıyla birlikte Fransız dili ve kültürüne gösterilen ilgi ve özenin de arttığı gözlemlenir. Böylelikle Osmanlı Devleti, özellikle 19. yüzyılın başından itibaren Fransa'yı, başta eğitim ve askeri alanlar olmak üzere pek çok alanda örnek almaya devam eder. Buna koşut olarak da İmparatorluk'un kendi eğitim sistemindeki okullarında Fransızca yabancı bir dil olarak tercih edilmeye başlanır (Güzel, 2015: 320).

Batılılaşma hareketinin başlangıcı olarak kabul edilen *Tanzimat Dönemi*'nde ortaöğretim kurumlarında yabancı dil öğretimine yer verilmesine ise *sultanilerin* açılmasıyla başlanır. Günümüzdeki liselerin emsali olarak kabul edilen bu okullardan ilki

1868'de *Galatasaray Sultanisi* adıyla eğitime başlar (Demircan, 1988: 52). Lise düzeyinde Türkiye'de ilk defa yabancı dilde eğitim veren devlet okulu olma özelliğini taşıyan bu kurumda Fransa ve Fransız kültürünün etkisiyle eğitim dili de Fransızca olur. Söz konusu tarihlerde, *Galatasaray Sultanisi*'nden başka ortaöğretim kurumu bulunmayan Osmanlı'da *İdadi* ve *Sultani* adlarıyla 1869'dan başlayarak yeni ortaöğretim kurumları açılır. Bu okulların ders programlarında yabancı dil olarak da Fransızca derslerine yer verilir. 1908'den sonra ise Fransızca zorunlu yabancı dil olarak okutulmaya başlanır. Ancak İngilizce ve Almancanın da bu kurumlarda isteğe bağlı ikinci yabancı dil olarak okutulması uygun görülür (Demirel, 2011: 7).

Resim 7: Galatasaray Sultanisi

Benzer şekilde, Özkan (2010: 1789) da Osmanlı'da 19. yüzyılda başlayan eğitimdeki modernleşme çabalarında yabancı dile önem verildiğini ve bu dönemde açılan yeni eğitim ve öğretim kurumlarının müfredatlarında Arapça ve Farsçanın yanında Fransızcanın da öğretilmeye başlandığını dile getirir. Örneğin, 1839 yılında açılan *Mekteb-i Maarif-i Adliye*'de diğer derslere ek olarak müfredata Fransızca gramer dersi de konularak "yenileşme" döneminde Türkçenin dışında ikinci ve üçüncü bir yabancı dil öğretme geleneğinin sürdürülmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, *Maarif-i Umumiye* Nazırı Kemal Efendi (1808-1887), 3 Mart 1866 tarihli tezkeresinde *Rüşdiye Mektepleri*'nde yabancı dil olarak Arapça ve Farsçanın okutulduğunu ancak Fransızca öğrenmek isteyen kimi öğrencilerin de Galata ve Beyoğlu'nda bulunan yabancı okullara gittiklerini belirterek *Lisan Mektebi*'nin açılmasının bir zorunluluk olduğunu ifade eder. Sözü edilen tezkereye 26 Mart 1866 tarihinde verilen onayla *Lisan Mektebi* açılır ve sınavla seçilen 20 kadar öğrencisiyle birlikte öğrenime başlanır (Balcı, 2008: 85-86).

Lisan Mektebi'nde ağırlıklı olarak Fransızca dilbilgisi, çevir, konuşma ve yazma dersleri okutulmakla birlikte, tarih, coğrafya, edebiyat, kamu yönetimi, uluslararası anlaşmalar, devletler hukuku ve ekonomi gibi geniş bir alanı içeren dersler de okutu-

lur. Okulun 1892 yılında yapılan sınavlarında *Maarif Nezareti*'nce görevlendirilen *Maabeyn-i Hümayun* tercümanı Hasan Sırrı Bey (1861-1939), özellikle son sınıf öğrencilerinin çok iyi Fransızca öğrendiklerini rapor eder. Sırrı Bey'in bu raporuna rağmen *Lisan Mektebi* birkaç defa kapatılarak yeniden açılır. Ancak 18 Ağustos 1892 tarihinde *Hariciye Nazırı* Mehmet Sait Paşa (1838-1914) ve Sadrazam Cevat Paşa (1851-1900)'nın istenilen başarıyı sağlanamadığı yönündeki ortak tezkereleriyle okul tamamen kapatılır (Balci, 2008: 93).

Aynı devirde 1840 yılından başlayarak sivil okullarla birlikte askerî okullarda da yabancı dil olarak Fransızca müfredatlara konur. Ancak belirli bir zaman sonra özellikle askeri okullarda iyi derecede Fransızca öğrenilemediği gerekçesiyle 1857 yılında Paris'te *Mekteb-i Osmanî* adında yeni bir okul açılır (Şişman, 1986: 87). Bu okula başta tıbbiye ve harbiye olmak üzere diğer askerî okullardan da öğrenciler gönderilir. Ancak lisan konusunda bu uygulamadan da istenilen sonuç elde edilemeyince 1875 yılında *Askeri Rüştiyelerin* açılmasına karar verilir (Demircan, 1988: 67).

Diğer yandan, 1869 yılındaki *Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi* ile Osmanlı eğitim sistemi yeniden düzenlenir. Söz konusu düzenleme neticesinde Arapça ve Farsçayla birlikte Fransızcanın da yabancı dil olarak devlet okullarında öğretilmesine başlanır. Aynı yıl içerisinde *Maarif Nezareti* bünyesinde bir *Tercüme Cemiyeti*'nin kurulması da yabancı dile verilen öneme işaret eder (Demiryürek, 2013: 130-131). 1873 yılında ise Fransızca öğretimine büyük önem veren ilk özel Türk lisesi olan *Darüşşafaka* eğitim hayatına başlar (Çakır, 2007: 41).

Resim 8: Darüşşafaka'nın 1873'ten 1994'e kadar eğitim verdiği tarihi binası

Sultan II. Abdülhamid'in hükümdarlığındaki *I. Meşrutiyet* (1876) döneminde de eğitim alanındaki yeniliklerin sürdürüldüğü görülür. İmparatorluk genelinde başta teknik ve ticaret okulları olmak üzere hemen her düzeyde farklı eğitim faaliyetlerinin yapıldığı güzel sanatlar okulları açılır. 1876 yılında Padişahın emriyle Mehmet Sait Paşa'nın hazırladığı bir yasa kapsamında eğitim sistemi içerisindeki okulların müfre-

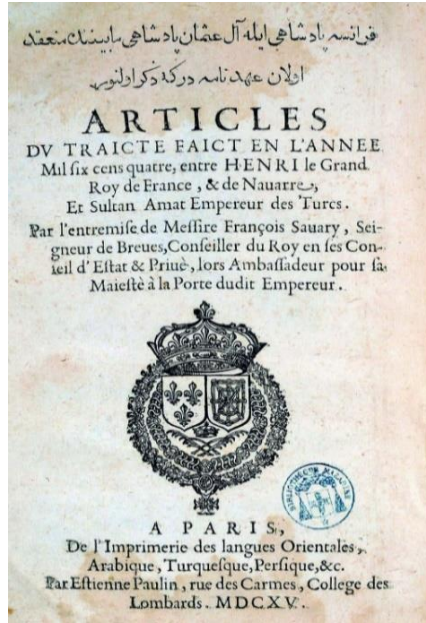
datlarında yenilenmeye gidilir. Örneğin, 1876-1886 yılları arasında Bursa, Edirne, Çanakkale ve İstanbul'da *Rüştiye Mektepleri*'nde yabancı dil olarak Fransızca dersleri okutulmaya başlanır (Karal, 1983: 387).

Öte yandan, 1876 yılından başlayarak rüştiyeler, idadiler ve kimi meslek okullarında yabancı dil olarak Fransızca dersleri zorunlu kılınca da bu okulların *Galatasaray Sultanisi* kadar başarılı olamadığı görülür. 1892 yılı müfredatına göre bu okullarda ders saati bakımından en çok Fransızca derslerinin okutulduğu, 1898 yılından itibaren ise Fransızca ders saatlerinden birinin tamamen çeviriye ayrıldığı, ilk yıllarda bu derslerde daha çok pratik yapılırken son iki yılda ağırlıklı olarak dilbilgisine yer verildiği ve 5. sınıftan itibaren de derslerin tamamının Fransızca yapıldığı anlaşılmaktadır. 1908 yılına gelindiğinde de *Nümune Rüştiyeleri* 'nin açılmasıyla birlikte bu okullarda da yabancı dil olarak ağırlıklı Fransızca derslerinin okutulduğu görülmektedir. Benzer şekilde, yüksek öğretim düzeyinde de 1916 yılında *Darülfünun*'a bağlı *Edebiyat Fakültesi* bünyesinde açılan beş yıl süreli *Diller Şubesi*'nde de Arapça, Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Yunanca, Çince ve Farsça gibi dillerinin öğretildiği bilinmektedir (Demircan, 1988: 57-68).

1.3. Kültür Dili Olarak Fransızca

Gümüş (2013: 299)'e göre; 16. yüzyıldan başlayarak Fransa'nın Türk dünyasına açılmasıyla birlikte Fransızca da İmparatorluk'un resmi işlerinde adeta bir "devlet dil" halini alırken eşzamanlı olarak kültürel ve sosyal hayatta da yüzyıllar boyu sürdüreceği varlığını da hissettirmeye başlamış olur.

Günümüz itibariyle Türkler ve Fransızların 500 yıla yakın tarihi ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda her iki toplumun da birbirlerini edebi, sanatsal ve kültürel alanlarda etkiledikleri görülür. 1592- 1604 yılları arasında her iki devlet bünyesinde gerçekleştirilen kimi çeviri çalışmaları bu etkileşimin tipik bir göstergesi olarak nitelendirilebilir. Sözü edilen yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız Büyükelçisi olarak görev yapan Savary de Brèves (1560-1628), Sultan I. Ahmet (1590-1617) ile Fransız Kralı Henri Le Grand (1553-1610) arasında 1604 yılında imzalanan antlaşmanın (Fransız-Osmanlı Kapitülasyonları) iki dilli çevirisini 1615 yılında Paris'te yayımlar. Ardından aynı tarihlerde oryantalist ve tercüman André du Ryer (1580-1672)'in hazırlamış olduğu ilk Türkçe-Fransızca sözlük ve gramer kitabı basılır (Duverdier, 1992: 275- 280).

Resim 9: Sultan I. Ahmed ve Fransa Kralı IV. Henry arasında imzalanan antlaşmanın iki dilli çevirisi

Diğer yandan, 18. yüzyılda Avrupa ve Fransa'daki modernleşme hareketleriyle birlikte ortaya çıkan kültürel yaşamdaki kimi gelişim ve değişimler de Osmanlı Devleti'ni kaçınılmaz olarak yakından etkiler (Örmeci, 2018, 6). Özellikle 1727 yılında İbrahim Müteferrika (1674-1745)'nin İstanbul'da ilk matbaayı kurması ve Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet'in Paris Büyükelçiliği sırasında oğlu Said Efendi ile birlikte Paris'teki matbaaları ve *Kral Kütüphanesi* (Bibliothèque du Roi-1692)'ni gezerek İstanbul'da bir basımevi kurma istekleri Fransa'nın ve Fransız kültürünün Osmanlı'nın günlük hayatına yansımaları olarak nitelendirilebilir (Gökmen, 2017: 3)

Matbaanın gelişimiyle birlikte gazete ve dergi gibi süreli yayınların basımı da İmparatorluk'un bir tür Batıya açılma çabaları olarak değerlendirilebilir. Bu arada, 1795 yılında Fransız Büyükelçiliği Türkiye'de *Bulletin des Nouvelles* adlı ilk Fransızca gazeteyi çıkarır. Söz konusu gazete bir yıl sonra adını değiştirerek *Gazette Française de Constantinople* adı altında yayın hayatına devam eder. 1821 yılında *Le Spectateur Orientale*, 1831 yılında ise ilk Türkçe gazete *Takvim-i Vekayi* yayımlanmaya başlar. Yine aynı dönemde Sultan II. Mahmut'un emriyle *Takvim-i Vekayi* Fransızca olarak *Le Moniteur Ottoman* adıyla çıkar (Göncü, 2012, 96). Bunların dışında sırasıyla; *L'impartial* (1841), *Le Courrier de Constantinople* (1847), *L'Echos d'Orient* (1853), *L'Echo de France* (1891), *Le Stamboul* (1875) (sonradan 1934 yılında İstanbul olan), *La République* (1925) ve *Le Milliyet* (1927) gazeteleri de İmparatorlukta söz konusu devirlerde Fransızca basılan gazetelerdir (Gökmen, 2017: 9). Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Fransızcanın basın dili olarak kullanılması bir kültürel olgunun Türk topraklarında kendini göstermesi şeklinde değerlendirilebilir.

Diğer yandan, Demircan (1988, 46) ise 1878 yılından itibaren artan baskılardan dolayı Fransızca basılan bütün bu gazetelerin siyasi içerikten arındığını ve kültürel içerikli basın haline geldiklerini vurgular. Bu doğrultuda, 1905 yılından itibaren Fransızca siyasi gazete çıkartmak yerine yurtdışında yayımlanan gazetelerin okunması yoluna gidilir ve aynı yıl çok sayıda Fransız gazetesi Osmanlı okurlarına ulaşmaya başlar.

Aynı dönemlerde Fransız dili ve kültürü, Türk edebiyatında da etkisini göstermeye başlar. Örneğin, 17. yüzyıl Fransız yazarlarının trajedilerinde ele aldıkları kimi konuların Osmanlı İmparatorluğu'nda geçmesi sebebiyle Osmanlıların da Fransız edebiyatına ilgileri artar. Diğer yandan, Fransız şair Charles Vernay (d. 1842)'in Türkçe öğrenerek 1860 yılında *Poésies nationales et religieuses Françaises, Italiennes, Turques et Persanes* (Farsça, Türkçe, İtalyanca ve Fransızca dini ve milli şiirler) divan tarzında şiirler yazması da yine söz konusu dönemde Fransız-Osmanlı etkileşiminin bir başka göstergesi olarak değerlendirilebilir (Aksoy, 2007: 2).

Resim 10: Charles Vernay

18. yüzyılda da Fransız kültürünün Osmanlı Devleti'nde etkisini devam ettirdiği görülür. Öyle ki Beşirli (1999, 138), ilk olarak Paris'teki Türk Büyükelçiliği'nin başlattığı Avrupa modasının kısa bir zaman içerisinde yeni bir yaşam biçimi olarak İstanbul'daki sosyal hayatta karşılık bulduğunu ve İmparatorluk'un kültürel anlamda da ilk defa kendinden ayrılarak bir başka kültüre yöneldiğini ifade eder.

19. yüzyılın başlarında İmparatorluğu modernize etmeye yönelik bir diğer önemli girişim ise *Tanzimat Fermanı* (1839)'nın yayınlanmasıyla birlikte yeni özgürleşme ve modernleşme hareketleridir. Bu dönemde Fénelon (1651-1715), Fontenelle (1657-1757) ve Voltaire (1694-1778) gibi büyük yazarların eserleri Türkçeye çevrilir (Işıksel & Szurek, 2019: 45-46). Bununla birlikte, *Tanzimat Fermanı*'nı takiben hem eğitim alanında hem de toplumsal yapıda büyük değişimler gözlemlenir. Özellikle Fransızcanın sosyal hayatta da kişiler üzerinde belirleyici etkisi göze çarpar. Fransızca bilenler eğitim kökenlerine bakılmaksızın devlet ve kamu görevlerinde önemli yerlere getirilir. Davison (1994: 174-175) ise, söz konusu devirde yöneticilerin özel yaşamlarında da Fransızca'yı

kullanıyor olmalarını, bu dilin Osmanlı Devleti'ndeki yeri ve önemine bağlar. Örneğin; Mehmet Emin Âli Paşa (1815-1871)'nin notlarını Fransızca tutması, Keçecizade Fuad Paşa (1814-1868)'nin oğluyla Fransızca mektuplaşmaları, *Tanzimat* sonrasında ise dışişlerinin kendi iç yazışmalarını bile bu dille yapmaları İmparatorlukta Fransızcanın ne denli etkin kullanıldığının bir göstergesidir.

Yüzyılın sonlarına doğru Fransızca İmparatorluğun adeta *Lingua Franca* (ortak iletişim dili)'si olurken, bu yıllarda Osmanlı seçkinlerinin kendi sosyal üstünlüklerini garanti altına almak için Fransızca'yı bir tür araç olarak da gördükleri anlaşılmaktadır. Bunun sebebi ise Fransızcanın İmparatorlukta 19. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak bir kültür dili olarak kabul görmesidir. Böylelikle idari ve siyasi herhangi bir kariyere sahibi olmak isteyen birinin İstanbul'da Fransızca eğitim veren *Mekteb-i Sultani* 'den mezun olması gerekmektedir. Hatta bazıları için Fransızca toplumsal bir statü edinmenin olmazsa olmazlarından biridir (Işıksel & Szurek: 2019, 60). Gümüş (2013, 309) ise, Osmanlı topraklarında söz konusu dönemde Fransızca konuşmanın adeta bir tür moda olduğunu ve çağdaşlıkla özdeşleştirildiğini ve bunun yanı sıra 3 milyondan fazla insanın da Fransızca konuştuğunu belirtmektedir.

Resim 11: Pierre Loti

Bu dönemde de dışı açılım dili olarak Fransızca seçilir. Böylelikle yasalar, ticaret anlaşmaları ve yazışmaların da çoğu bu dilde gerçekleştirilir (Demircan, 1988, 45). Sırasıyla Fransa'dan *Ceza Kanunu* (1858), *Ticaret Kanunu* (1860), *Usulü Muhakemeyi Ticaret Nizamnamesi* (1861), *Deniz Ticaret Kanunu* (1863), *Ceza Mahkemeleri Kanunu* (1879) ve *Hukuk Mahkemeleri Usulü Kanunu* (1880) alınır. Ayrıca bu yıllarda klasik Batı müziği Osmanlı Sarayı'na girer ve Fransız tiyatro oyunları da sahneye uyarlanır (Örmeci, 2018, 10).

Diğer yandan, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Osmanlı'da belediyeçilik alanında da reformlar yapılır. Şöyle ki ilk olarak 1856 yılında İmparatorlukta belediye idaresi reformu Galata semtinde başlatılır. Belediyeçilikte de Fransız sistemi örnek alındığından bu süreçte de güncel bilgileri edinebilmek için Fransızca bilen tercümanların istihdam edildiği anlaşılmaktadır (Işıksel & Szurek: 2019, 58).

Bununla birlikte, 19. yüzyılın edebiyat dünyasında da Türk-Fransız etkileşiminin en üst düzeyde olduğu söylenebilir. Söz konusu durum dönemin romanlarında da rahatlıkla görülebilir. Ayrıca Gümüş (2013: 309) bu devirde Türkçe yazılan öykü, roman ve tiyatro eserlerinde çok sayıda Fransızca kelimeye yer verildiğini, François-René de Chateaubriand (1768-1848), Alphonse de Lamartine (1790-1869), Gérard de Nerval (1808-1855) ve Pierre Loti (1850-1923) gibi yazar ve şairlerin fantastik ve egzotik atmosferi sebebiyle Osmanlı topraklarına akın ederek Türk toplumuyla içli dışlı yaşamaya başladıklarını dile getirmektedir.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda çağdaşlaşmanın başka bir göstergesi ise sözlük çalışmalarıdır. İstanbul'daki Avusturya Büyükelçiliği'nde 12 yıl boyunca baş tercüman olarak görev yapan Doğu dilleri uzmanı olan Ottokar von Schlecht-Wssehrd (1825-1894)'ın 1870 yılında yayımladığı *Manuel terminologique français-ottoman* adlı sözlüğün önsözünde, Avrupa düşünce ve kurumlarının Osmanlı İmparatorluğu topraklarında durmadan yayıldığını ve söz konusu durumun da dil üzerinde gözle görülür bir etki yarattığından söz eder. Sözlükte geçmiş yirmi yıl boyunca kanun, yazışma ve fermanlar da dâhil olmak üzere her türlü resmî belgeden ve en iyi İstanbul gazetelerinden toplamış olduğu yaklaşık beş bin Fransızca kelime ve deyim Türkçe karşılıklarıyla birlikte verilir. Sözlükte yeni terimlerden bazıları Türkçeye olduğu gibi geçen Fransızca sözcükler olsa da bu terimlerden çoğu Osmanlı İmparatorluğu'na Fransızca aracılığı ile getirilmiş olan nesnelere, oluşları, kurumları ve kavramları belirtmek için yeni bir biçimde kullanılmış olan Türkçe sözlükler ve deyimlerdir (von Ottokar, 1870). Davison (1994: 181)'un da belirttiği gibi bu Fransızca terimler sayesinde Osmanlılar, 19. yüzyılda diğer alanlarda görülen teknolojik gelişmelerle de tanışma olanağı elde etmiş olurlar. Böylelikle Fransızca terimleri alma ve kullanma süreci 19. yüzyıldan başlayarak günümüze dek devam eder.

Öte yandan, bu yüzyılda Fransızcanın Almancadan daha etkin ve sık kullanımı sebebiyle çevirilerde de genellikle Fransızcanın tercih edildiği görülür. Şöyle ki II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) *Darülfünun'*da Almanca kürsüsünün kurulmasına izin verildiği halde ders vermesi için buraya getirilen eğitmenlerin Fransızca bilmeleri ya da Fransızca bilen tercümanlar kullanmaları zorunlu kılınır. Gökmen (1999, 4-5) ise, söz konusu tarihlerde, özellikle askeri alanda Almanların Fransızlara göre her ne kadar bir üstünlüğü olsa da Türkçe- Almanca ve Almanca- Türkçe sözlüklerin geç dönemde ortaya çıkmaları sebebiyle Alman askeri "literatürünün" Türklere Fransızca çeviriler aracılığıyla geçtiğini belirtmektedir.

1.4. Diplomaside Fransızca

Yavuz (2019: 1625)'a göre "dış politika" ya da "uluslararası politika" ile eş anlamlı olarak kullanılan "diplomasi" kavramı, aynı zamanda bu politikaların yürütülme şekliyle de doğrudan ilintilidir. Kurtaran (2015: 109)'a göre ise "diplomasi" bu yönü-

le; bir devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinde barışı esas alarak, siyasi ve askeri konumuna göre süreç içerisinde değişen ilişkilerin bütünü olup, değişik zamanlarda değişik çıkarları yansıtan dış politikaların bir tür etkileşim sürecidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomasinin gelişmesi ise Avrupa'da 17. yüzyılda yaşanan *30 Yıl Savaşları* (1618-1648) ve Osmanlı'nın artık kendinde savaşma gücü görmeyerek savaş istememesinin etkili olduğu söylenir. Osmanlı'da özellikle askeri anlamda birbiri ardına yaşanan başarısızlıklar, ordunun bağnazlaşması ve İmparatorluğun geniş bir coğrafyada bulunması da diplomasiyi kendiliğinden geliştiren diğer unsurlarıdır (Kodaman & Akçay, 2010: 82).

Çalışmanın başında da vurgulandığı gibi Osmanlı-Fransız ilişkilerinin uzun ve köklü geçmişine bakıldığında, aslında Fransa'nın siyasi anlamda ilişki kurulan ilk Batılı ülke olduğu görülmektedir. Acartürk ve Kılıç (2011: 6)'ın da vurguladığı gibi İmparatorluk'ta 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından *Kapitülasyonlar* adı altında Fransızlara tanınan kimi ticari ayrıcalıklar, Fransa ile kurulan bu dostluğu devam ettirme ve Avrupa'da devamlı bir müttefik bulundurma amacı şeklinde ifade edilebilir. Aslında bu imtiyazların o güne kadar Osmanlı Devleti tarafından başka herhangi bir ülkeye verilmediği bilinmektedir. Böylelikle *Kapitülasyonlar* sayesinde Fransız gemileri Osmanlı hâkimiyetindeki limanlarda rahatlıkla ticaret yapar ve Fransız bayrağı taşıyan gemiler de Osmanlı himayesindeki denizlerde herhangi bir vergi ödemedi dolaşabilirlerdi. Güzel (2015: 320)'e göre bu ayrıcalıklar, Fransa'ya sadece ekonomik açıdan değil, sosyal, kültürel ve siyasi açıdan da önemli katkılar sağlamaktaydı. Örmeci (2018, 3) ise Kanuni döneminde her iki devlet arasında kurulan bu ittifakın etkilerinin 16. yüzyıl boyunca sürdüğünü ve bu sayede de Fransa'nın Osmanlı diplomasisinde ayrıcalıklı bir konumunun olduğunu ifade eder.

İmparatorluk'ta diplomasi ve siyasi alanda dilin önemi daha çok yabancı devletlerle yapılan ikili antlaşmalar ve elçilerle yapılan görüşmeler sırasında anlaşılır. Örneğin, Rus İmparatorluğu ile Bâbı-Âli arasında 21 Temmuz 1774 tarihinde imzalanan *Küçük Kaynarca Antlaşması* 1775 yılında Fransızcaya tercüme edilir (Davison, 2000: 219).

Tanzimat Dönemi'nde de Osmanlı'da Fransızca diplomasi dili olarak farklı bir ayrıcalığa sahiptir. Öyle ki İmparatorlukta devlet adamlarının hemen hemen hepsinin Fransızca'yı konuşuyor olmaları, onları kimi zaman padişahтан daha etkili kişiler konumuna getirdiği söylenebilir. Örneğin, Mustafa Reşid Paşa (1800-1858) Mehmet Emin Âli (1815-1871) ve Keçecizade Fuad Paşa (1814-1868) gibi Osmanlı diplomatları iyi derecede Fransızca konuşurlar. Adı geçen devlet adamlarının, Avrupa ülkeleri ve hükümetlerinin görüşlerini etkilemek için politik yazışmalarında ve demeçlerinde Fransızca'yı kullandıkları görülür. Örneğin, 1856 yılında Ali Paşa ve Fuad Paşa, *Hatt-ı Hümayun* (Osmanlı padişahlarının önemli konularda bizzat yazdıkları ya da notlar düştükleri fermanlara verilen ad) çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne baskı yapan Fransız, Rus ve

İngiliz Hükümetlerinin siyasi bild irilerine karşı cevap olarak Fransızca kaleme aldıkları bir muhtırayı yayınladılar (Davison, 1994: 184).

Resim 12: Keçecizade Fuad Paşa

Bu diplomatlar arasında özellikle Keçecizade Fuad Paşa, Batılı anlamda iyi bir Fransızca eğitimin verildiği *Mekteb-i Tıbbiye* mezunu olduğu için Fransızca bilgisiyle öne çıkar. Kendisinin beş kez *Hariciye Nazırlığı* (Dışişleri Bakanlığı), bir kez *Seraskerliği* (Başasker) görevlerinde bulunduğu ve ayıca iki kez de sadrazamlık yaptığı bilinmektedir (Akpınar, 2015: 175). Diğer yandan, aldığı diplomatik görevler neticesinde daha da geliştirdiği Fransızcası sayesinde tercüme odasına girmeye karar verdiği de söylenir (Erkan, 2019: 62-63).

İyi derecede Fransızca bildiği için İmparatorlukta önemli mevkilere gelen bir başka diplomat ise Mustafa Reşid Paşa'dır. Reşid Paşa *Rüştiye*'den sonra *Mekteb-i Sultani* 'ye girer ve bu okulda da oldukça başarılı olur. Ardından Fransızcasını geliştirmesi için diplomatik bir görevle II. Mahmut tarafından 1832 yılında Paris'e gönderilir (Davison, 1994: 174). 1834-1836 yılları arasında ise yine Fransızca bilgisi sayesinde Paris'te büyükelçi olarak görevini sürdürür ve böylelikle *Bâbı-Âli*'ye girdiğinde kısa sürede yükselen bir devlet adamı olur (Ata, 2014: 160).

Diğer yandan, sekiz kez *Hariciye Nazırlığı* ve beş kez *Sadrızamlık* yapan Mehmet Emin Alî Paşa da iyi derecede Fransızca bilen bir başka devlet adamıdır. Alî Paşa'nın kendi yazışmalarını Fransızca yaptığı bilinir (Davison, 1994: 174). Bununla birlikte, uluslararası diplomasiin gücünü de erken yaşta kavrayan Alî Paşa'nın Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) ve Voltaire (1694-1778) gibi ünlü Fransız yazarların fikirlerinden de etkilendiği söylenir (Gençer, 2017: 88).

Benzer şekilde, Fransızca bilen bir başka devlet adamı ise Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895)'dir. Devletteki görevine *ulema* (Eğitilmiş din âlimlerinden oluşan sınıf) olarak başlamasına rağmen sonraki dönemlerde önemli kademelerde bürokrat olarak görev alır. Fransızca'yı güzel konuşmasa da kolaylıkla okuyabildiği söylenir (Davison, 1994: 176). Cevdet Paşa, ilk ciltleri 1854 yılında, tamamı ise 1884 yılında yayımlanan 12 ciltlik *Tarih-i Cevdet* adlı Osmanlı tarihini anlatan eserinde Fransız Devrimi'ne dair düşüncelerine de yer verir (Erdem, 2020: 238).

Ancak Osmanlı'da Batılılaşma faaliyetleri sadece sadrazamlar veya büyükelçiler gibi bürokrat ve devlet adamları ile sınırlı kalmaz, Kırpık (2016, 63)'ın da ifade ettiği gibi 19. yüzyılda Mehmet Selim Efendi (1870-1937) ve Mahmut Oğlu Abdulmecid (1838-1861) gibi genç şehzadelerin de Fransızcaya büyük önem atfettikleri görülür.

Bununla birlikte, söz konusu devirlerde devletin dışişlerine dair tüm iç ve dış yazışmaları Fransızca yapılır. Hatta *Encümen-i Daniş* (Bilim Kurulu) (1851-1862)'e üye olabilmek için iyi derecede Fransızca bilmek gerekmektedir ve söz konusu kurul da zaten *Fransız Akademisi* (Académie Française) (1634) örnek alınarak kurulmuştur (Demircan, 1988: 65).

Resim 13: Encümen-i Daniş Üyeleri

1854-1910 yılları arasında ise *Hariciye Nazırlığı*'nın çalışma dilinin Fransızca olduğu görülür. Üstelik Osmanlı diplomatları ve söz konusu bakanlık bünyesinde çalışanlar da kendi aralarında Fransızca konuşurlar. Özellikle 1856 yılında toplanan *Paris Kongresi*'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun da büyük bir devlet olarak kabul edilmesinde ve söz konusu tarihten itibaren *Lahey Barış Konferansları* (1899-1907) gibi uluslararası hukuku düzenleyen diğer faaliyetlere dâhil olunmasında (Ünyılmaz, 2019: 425-426) devlet adamlarının ve diplomatların Fransızca konuşuyor olmalarının büyük bir rolü olduğu söylenebilir (Davison, 1994: 176).

Ancak bu dönemde İmparatorluğu oluşturan birbirinden farklı etnik ve dini grupların konuştukları ortak bir dil henüz bulunmamaktadır. Bu sorun ilk olarak 19 Mart 1877 yılında açılan *Meclis-i Umûmî* (Osmanlı Parlamentosu)'de kendini gösterir. *Kânûn-ı Esâsî* (1876)'de öngörülen resmi dil Türkçe olmasına rağmen mecliste bütün bölgelerden 11 farklı dilden yaklaşık 700 milletvekilinin bir araya gelmesiyle yine Fransızca bir anlamda hem yabancı ülkelerle olan iletişimin hem de ülke içindeki iletişimin ortak bir aracı haline gelir (Aksoy, 2007: 4).

1867 ve onu izleyen yıllarda ise çok sayıda Fransızca eserler basılır. Örneğin, 1868 yılında Hayreddin Paşa (1823-1890)'nın *Réformes nécessaires aux états musulmans* (Müslüman devlet için gerekli reformlar) adlı denemesi yayınlanır. Söz konusu eserde Hayreddin Paşa İslami öğretilerle uyum içinde bulunduğu kurumların aslında Batı'dan ödünç alındığını ve tek elden yönetimin (mutlakiyetin) bir temsilciler meclisinin kurulmasının ardından kaldırıldığını dile getirir. Benzer şekilde, 1869 yılında Mustafa Celaleddin (1826-1876) adlı bir Osmanlı subayı da devlet bütçesinin denetim altında bulunması gerektiğine dair Fransızca bir kitap yazar (Davison, 1994: 185).

İmparatorluk'ta diplomasi, 19. yüzyılda özellikle Avrupa'nın belli başlı başkentlerinde Osmanlı Büyükelçiliklerinin açılmasıyla daha da bir önem kazanır. Bu temsilciliklerde de Fransızca her daim bir diplomasi dili olarak diğer tüm dillerin üzerindedir. Söz konusu devirde sadece Osmanlı İmparatorluğu nezdinde değil, Rusya, Avusturya ve İtalya gibi büyük devletlerde de Fransızca diplomasi dili olarak kullanılmaktadır (Davison, 1994: 177).

Diğer yandan, bu yüzyılda gerek devletlerarası diplomatik ilişkilerde güç dengelerinin değişmesi, gerek Avrupa ülkelerinin bilim ve teknikteki birbirleriyle rekabeti hiç şüphesiz diller üzerinde de etkisini gösterir. Özellikle Almanya'nın bilim alanında önemli gelişmeler katetmesi dünya ülkeleri nezdinde saygın yer edinmesine neden olur. Ancak İmparatorluk her ne kadar bilim ve teknikte Almanları örnek alsada eğitim ve kültür alanında Fransızları örnek almaya devam eder (Gökmen, 2017: 6).

20. yüzyılın başından itibaren siyasi alanda “Fransız düşüncesi” Osmanlı’da da yankı bulur. Bu duruma, 1908-1918 yılları arasındaki *Jön Türkler* dönemi örnek olarak gösterilebilir. Yaklaşık olarak on yıl çoğulcu bir rejim izleyen Osmanlı İmparatorluğu’nda 1909 yılında milletvekillerinin 1876 anayasasını değiştirerek Fransız modeli bir parlamenter sistemi oluşturmak için çalıştıkları görülür (Tunaya, 1981: 165). Öyle ki var olan mutlak rejimi yıkmak ve anayasal bir rejim kurmayı hayal edenler Fransız düşüncesiyle temas kurarak bu hayallerini gerçekleştirebileceğine inanırlar (Işıksel & Szurek, 2019: 60). Böylelikle söz konusu tarihlerdeki siyasal ve sosyal eylemler de iyi bir Fransızca bilgisini gerekli kılmaktadır.

1.5. İmparatorluk’ta Fransızcanın Önemi Yitirmesi

16. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu’nda siyasi, ekonomik, eğitim ve kültürel alanlarda en sık kullanılan yabancı dil olma özelliğini koruyan Fransızcanın, Türk-Fransız ilişkilerinin 20. yüzyılın başından itibaren çalkantılı bir döneme girmesiyle giderek etkisini yitirdiği görülür. Ancak Fransızcanın İmparatorluk’taki önemini yitirme süreci birdenbire gelişmez. Özellikle devletlerarası siyasi ve ekonomik ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı-Fransız ilişkilerinin 20. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak eskisi gibi yolunda gitmediği söylenebilir. Söz konusu tarihlerde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki yakınlaşma ve ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin süper bir güç olarak dünya sahnesinde kendisini göstermesiyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler de olumsuz yönde etkilenmeye başlar. Böylelikle Fransızca da İmparatorluk nezdinde *lingua franca* olma özelliğini yitirme sürecine girmiş olur. Işıksel ve Szurek (2019: 63) ise Fransız-Türk ilişkilerinin bozulma sebebinin sadece iki ülke arasındaki kültürel, diplomatik ve ekonomik ilişkiler bakımından ele alınmaması gerektiğini, söz konusu durumun daha ziyade *II. Dünya Savaşı* (1939-1945)’ni takiben ABD’nin siyasi ve askeri bakımdan dünyadaki güç dengelerini kökten değiştirmesi sonucunda gerçekleştiğini ifade eder.

18. yüzyılın sonuna 1783’te yapılan *Versailles Antlaşması* ile Yeni Dünya olarak adlandırılan kıtada Amerika Birleşik Devletleri tarih sahnesinde yerini alırken Osmanlı İmparatorluğu ise çoktandır gerileme dönemine girmiş bulunuyordu. Amerikan Kongresi, 7 Mayıs 1784 tarihinde ABD’nin “kurucu babaları” olarak nitelendirilen Benjamin Franklin (1706-1790), Thomas Jefferson (1743-1826) ve John Adams (1767-1848) gibi devlet adamlarını ticaret ve dostluk anlaşmaları yapmaları için gönderdiği ülkeler arasında Osmanlı İmparatorluğu da bulunmaktadır (Köprülü, 1986: 927). Bu bağlamda, ABD’nin Akdeniz’e açılmasında Cezayir, Tunus ve Trablusgarp gibi ülkelerle yaptığı ikili anlaşmalar önemli bir rol oynar. Zira söz konusu tarihlerde Cezayir ve Tunus’un birer Türk Beyliği konumunda olması itibarıyla Osmanlı Devleti ve ABD arasındaki ilişkiler de dolaylı olarak başlamış olur. Bununla birlikte, gerek Akdeniz’in bir ticaret

merkezi olması gerek üç kıtada geniş bir yüzölçümüne sahip olması sebebiyle Osmanlı Devleti, ABD için jeopolitik, jeokültürel ve jeopetrol bakımından doğal bir müttefik halini alır (Güler, 2005: 231).

Diğer yandan, 20 Ekim 1827 tarihinde Osmanlı donanmasının *Navarin Deniz Muharebesi*'nde İngiliz, Fransız ve Ruslar tarafından yenilmesi, Türk-Amerikan ilişkilerine de yeni bir boyut getirir. Güler (2005: 232-233)'in de belirttiği gibi bu yenilginin ardından yaşanan 1828-1829 *Osmanlı Rus Savaşı*'nda da Osmanlı'nın yenilmesi, İmparatorluğu yeni dostluk arayışlarına iter. Nitekim ABD ile yapılan görüşmeler neticesinde iki ülke arasında 1830 tarihinde *Ticaret ve Seyrisefain (Gemi trafiği) Antlaşması* imzalanır. Bu antlaşma ile ABD'ye "en çok kayırılan ülke" statüsü tanınır (Şimşir, 1984: 47). 1862 yılında yenilenen antlaşmada da aynı ayrıcalıklı madde korunur. Böylelikle ABD, İmparatorluk nezdinde Fransızlardan sonra en imtiyazlı kapitülasyonlar imzalayan devlet olma özelliğini elde eder (Gökmen, 1999a: 6).

Osmanlı İmparatorluğu ve ABD arasındaki ticari ve askeri ilişkilerinin yanı sıra eğitim ve kültür alanlarında da ikili ilişkilerin geliştirildiği görülür. Bu doğrultuda, 1800'lü yılların ortasından başlayarak İstanbul'da *Robert Koleji* (1862) ve *Amerikan Kız Koleji* (1873), Antep'te *Merkezi Türkiye Koleji* (1876), Harput'ta *Fırat Koleji* (1878), Maraş'ta *Merkezi Türkiye Kız Koleji* (1882), Merzifon'da *Anadolu Koleji* (1886), Tarsus'ta *Paul Enstitüsü* (1888), bugünkü adıyla *Tarsus Amerikan Koleji* ve İzmir'de *Uluslararası Kolej* (1891) kurulur (Biçer, 2016). Güler (2005: 237)'e göre ise sözü edilen tarihlerde Osmanlı topraklarında Amerikan okullarının sayısındaki bu büyük artışla birlikte misyonerlik faaliyetlerinin de hızlandığı görülür.

Resim 14: Merzifon Anadolu Koleji

Diğer yandan, Köprülü (1986: 935)'nin de belirttiği gibi Türk-Amerikan ilişkileri 1877 yılındaki *Osmanlı-Rus Savaşı*, bir diğer adıyla *93 Harbi*'yle birlikte daha da sıkılaşır. Özellikle bu dönemde ABD'nin Osmanlı ordusunu güçlendirmek için İmparatorluğu ateşli silahlar ve cephane satışını arttırması da her iki devlet arasındaki ilişkileri

daha da güçlendirir.

Sözü edilen yıllarda Osmanlı-Fransız ilişkilerinin zedelenmesinin diğer bir nedeni ise İmparatorluk'un Almanya ile yakınlaşmasıdır. Şöyle ki Prusya liderliğindeki Almanya'nın 1866 yılında *Prusya-Avusturya Savaşı*'ni kazanmasıyla birlikte *Viyana Kongresi (1815)*'nde kendisine dayatılan imparatorluğun "küçük hissedar" rolünden kurtulmuş olur ve bu sayede İngiltere de *Birleşik Almanya* fikrini kabullenir. 1870'li yılların başında Avrupa siyaseti ve diplomasi çevreleri *Fransa-Prusya Savaşı (1870 – 1871)* ve onun getirdiği sonuçlara odaklanırken bu dönemin en büyük kaybedenleri Fransa ve Osmanlı Devleti olur. Hatta Alman ordularının bu savaşlardaki askeri başarıları İstanbul'da büyük bir endişeyle izlenir (Gençer, 2017: 97). Böylelikle 1871 yılında Almanya'nın kendi siyasi birliğini kurmasıyla birlikte Avrupa'daki siyasi dengeler de yeniden şekillenmiş olur (Doğan, 2014: 438).

Söz konusu tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman kurumlarının sayıları ise, öteden beri var olan ve yaygınlaşmaya çalışan Fransız, Amerikan ve İngiliz kurumlarının sayılarına nazaran oldukça az sayıdadır. Öyle ki 1898 yılı itibariyle İmparatorluk'taki tüm Alman okulları; başta İstanbul, İzmir ve Beyrut merkez olmak üzere birer lise, yine Hayfa'da bir lise ve ortaokul, Selanik'te ise bir ortaokuldan ibarettir. Bununla birlikte, sözü edilen tarihlerde Alman ekonomik ve kültürel nüfuzunun Bursa, Konya, Ankara, Sivas, Samsun, Trabzon, Adana ve Mersin gibi büyük Anadolu şehirlerinde yayılmasına yönelik çalışmalar yapılması öngörülür. Bu doğrultuda, ilerleyen yıllarda Almanların kimi kurumları İmparatorluk topraklarında, özellikle *Bağdat Demiryolu (1903)* hattında bulunan bölgelerde artmaya başlar (Doğan, 2014: 439-441).

Bağdat Demiryolu'nun İstanbul ve İzmit arasındaki ilk etabı 1873'te tamamlanır. 1883'te çıkarılan bir fermanla bu hattın işletimi ve *İzmit-Ankara Hattı*'nin yapımı Almanlara verilir. 1892 yılına gelindiğinde ise Almanlar, Haydarpaşa-Ankara arasındaki demiryolunun hizmete girmesini sağlarlar ve böylelikle *Anadolu Demiryolu Şirketi* de Almanların yönetimine geçer (Tamçelik, 2000: 498).

Diğer yandan, Işıksel ve Szurek (2019: 61)'e göre, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren topraklarında her kökenden insanların barınması sebebiyle İmparatorluk adeta bir fırsatlar ülkesi olarak görülür. Örneğin, 1840'lardan itibaren ortaya çıkan ve gelişen yeni sektörlerde İngiliz, İtalyan, Avusturya, Polonya ve Macar kökenli gibi teknisyenler İmparatorlukta yeni iş fırsatı elde ederler. 1850'lerden itibaren ise, benzer şekilde telgraf hatları, demiryolu şantiyeleri, yol yapımı ve madenlerde mühendis olarak görev yaparlar. Almanlar 1830'lardan itibaren özellikle askeri eğitim alanında, yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise arkeoloji alanında önemli gelişmeler kaydederek Avrupa'da güçlü bir ülke konumuna ulaşırlar. Böylelikle Alman rekabeti de bir şekilde kendisini Türk-Fransız siyasi, kültürel ve askeri ilişkileri üzerinde göstermiş olur (Gençer, 2017: 97).

20. yüzyılın ilk yıllarında ise İmparatorluk'un, eğitimde artık Almanları örnek alarak bu alanda Fransızlara dair kimi uygulamaları yavaş yavaş terk ettiği görülür. Söz konusu dönemde özellikle yükseköğretim için Almanya'ya daha çok öğrenci gönderilmesi sebebiyle Almanca yabancı dil olarak Osmanlı eğitim kurumlarında daha bir önem kazanır. Örneğin, 1898 yılında Bonn Üniversitesi'nden Dr. Robert Rieder (1861-1913), *Gülhane Askeri Tıp Okulu ve Hastanesi*'ni Alman modeline göre kurması için çağrılır. Bununla birlikte, 1900 yılında Almanya'dan bir anatomi profesörü ve bir tıp operatörü, ardından 1904'te *Haydar Paşa Okulu* için askeri hekim Volbrecht işe alınır. Diğer yandan, Berlin'deki *Askeri Tıp Akademisi*'nde eğitim görmek üzere de hükümet tarafından Almanya'ya gittikçe daha çok öğrenci gönderilmeye başlanır (Işıksel & Szurek, 2019: 95-96).

Resim 15: Dr. Robert Rieder

Gökmen (2017, 7)'nin de vurguladığı gibi bundan böyle Almanların Türkiye'ye adım atması sadece siyasi ve kültürel çıkarlar için değil aynı zamanda ekonomik çıkarlarıyla da doğrudan ilintilidir. Bu bağlamda Fransızcanın Osmanlı topraklarında artık eskisi kadar etkin bir dil olamamasının bir başka boyutu da her iki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerin bozulmasıdır. Söz konusu devirde İmparatorlukta yabancı yatırımcılar arasında Almanlar hızlı çoğalarak ticari bir ortak olarak da ağırlıklarını hissettirirler. Işıksel ve Szurek (2019: 52)'e göre 1888 yılından 1914 yılına kadar İmparatorlukta yabancı yatırımcılar içerisinde en çok payı olan Alman yatırımcılardır. Böylelikle Avrupa'da da Fransa'nın ana rakibi olarak İngiltere'nin yerini alan Almanya'nın yükselişi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Fransız-Alman kültürel rekabetinin ekonomik zemini de oluşturur.

Osmanlı İmparatorluğu bu yıllarda aynı zamanda Almanya'nın bilimsel yenilik, keşif ve teknikleriyle, özellikle de ordusuyla yakından ilgilenmeye başlar. Böylelikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde iki imparatorluk arasında kurulan ilişkiler sonunda da müttefikliğe dönüşür. Osmanlılar *I. Dünya Savaşı* (1914-1918) sırasında Almanların

yanında yerini alır. Ancak bu savaş, yenilen Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa da dâhil olmak üzere Avrupa'nın beş büyük gücü arasında paylaşılmasıyla sonuçlanır (Gökmen, 2017: 7).

2. Cumhuriyetten Günümüze (1923-2020)

2.1. Siyasi düzlemde Türk-Fransız İlişkileri

Yukarıda ayrıntılı olarak değinildiği gibi Türkiye ile Fransa arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler köklü bir tarihsel geçmişe dayanmasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti (1923)'nin kurulmasıyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk (1918-1938)'ün önderliğindeki Genç Cumhuriyet'in Fransızlarla olan ilişkileri de daha üst bir seviyeye taşınır. Böylelikle başta "kültür" olmak üzere pek çok alanda Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti, Fransa'yı kendisine "model ülke" olarak alır (Örmeci, 2016: 153).

Bununla birlikte, 20. yüzyılın başlarında dünya genelinde Fransızcanın eski geçerliliğini yitirmesi ve yerini İngilizceye bırakması belli bir siyasi süreç içerisinde kendini gösterir. Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu, *I. Dünya Savaşı* arifesine kadar pek çok eğitim kurumunun yeniden yapılandırılmasında Fransız modelinden yararlanır. İstisnasız söz konusu bu kurumların tamamında da Fransızca yabancı dil olarak her daim öncelikli ve ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Ancak Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından, 1924 yılında *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* (Öğretim Birliği Yasası)'nın kabul edilmesiyle birlikte eğitimin de millileştirilme yoluna gidilir. Bu bağlamda Türkçe eğitim zorunlu kılınarak *Maarif Vekâleti* (Millî Eğitim Bakanlığı) nezdindeki okullarda Fransızca öğretimi; edebiyat, dilbilgisi ve fen dersleriyle sınırlandırılır. Ayrıca bu arada her türlü dini, ayrımcı ve etnik propaganda da yasaklanarak, aralarında başta Fransızlar olmak üzere Alman ve Amerikalıların Türkiye'deki yabancı okullarıyla olan iş birliklerine kısıtlamalar getirilir. Böylelikle Anadolu topraklarındaki Fransız okul sayılarında da azalmalar görülür. (Gökmen, 2017: 8).

Aksoy (2007, 5) ise Fransızcanın Türkiye'deki bu hızlı düşüşünün, *I. Dünya Savaşı* sonrasında İngilizcenin yabancı dil olarak dünya diplomasisindeki yükselişinden kaynaklanmadığını, bilakis Osmanlıların siyasi bakımdan Fransızlara karşı bir kutupta yer almalarından kaynaklandığını savlamaktadır. Örneğin, *I. Dünya Savaşı* sırasında Türkiye, Çanakkale Boğazı, Kilikya ve Anadolu'nun güneydoğusunda Fransa ile savaşmak zorunda kalır.

Diğer yandan aynı tarihlerde, özellikle Almanya'nın Avrupa'da güçlenmesi ve *I. Dünya Savaşı*'nın ardından ABD'nin büyük devlet olarak dünya sahnesinde görünmesiyle birlikte Türk-Amerikan siyasi ve ticari ilişkileri de başka bir boyuta taşınır. Bu doğrultuda Türkiye, bilimsel, teknolojik ve ekonomik alanlarda gücünü pekiştirdiği dönemlerde Kuzeyindeki Rusya tehlikesine karşın Amerikan desteğine yönelir. Özellikle *II. Dünya Savaşı*'nın hemen ardından ABD'nin bilim ve teknoloji sahalarında dün-

ya genelinde belirgin bir güce ulaşmasıyla birlikte 1950'li yıllardan başlayarak İngilizce adeta bir küresel dil halini alır. Bu dönemde eşzamanlı olarak Fransız dili ve kültürünün de dünya genelinde giderek etkisinin azalmasıyla birlikte Türkiye'de de İngilizce hızla önem kazanmaya başlar (Gökmen, 1999b: 10).

Aslında 20. yüzyılın başlarında Genç Türkiye Cumhuriyet ile Fransa arasındaki ilişkilerin bozulması ilk olarak kendisini Hatay Sorunu'nda gösterir. 09 Eylül 1936 tarihinde Paris'te Fransa ile Suriye arasında imzalanan ve Suriye'nin bağımsızlığını öngören *Fransa-Suriye Bağımsızlık Antlaşması* ile birlikte İskenderun Sancağı'nın da Suriye'ye bağlanması öngörülür (Yorulmaz, 2000: 234). Türk Hükümeti ise sorunun halledilmesi için Fransa ve *Milletler Cemiyeti* (1920) nezdinde girişimlerde bulunur (Taşcıoğlu, 2018, 130-131). Ancak Sarımay (1996: 25)'a göre Fransa takip eden yıllarda *Dersim İsyanı* (1937-1938)'ni destekleyerek Türkiye'nin dikkatini Hatay'dan çok Dersim'e çekmeye çalışır. Böylelikle bir yandan Dersim ve Hatay'daki Alevileri Türklere karşı kışkırtan Fransa, diğer yandan da Hatay bölgesindeki Ermenileri silahlandırarak iç çatışmalar yoluyla ilişkilerin gerilmesine sebebiyet verir.

Amerika'nın bir anlamda Türkiye'nin koruyuculuğunu üstelendiği 1945-1952 yılları arasında ise Türk-Fransız ilişkileri daha ılımlı bir döneme girer. Örneğin, 1948 yılında Paris'te imzalanan ve daha sonra *Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü* (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) adını alan örgüte Türkiye'nin katılmasıyla birlikte Fransa, 1949 yılında kurulan *Avrupa Konseyi'*ne de Türkiye ve Yunanistan'ın alınması yönünde olumlu görüş bildirir (Karpuzcu, 2020, 249). Ancak 1950 yılına gelindiğinde ise Türkiye ve ABD'nin *Kore Savaşı* (1950-1953)'nda aynı cepheye yer almaları sebebiyle iki ülke arasındaki yakınlaşma daha da bir pekişir (Kahraman, 2020, 1376). Ardından, 1952 yılında *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü* (North Atlantic Treaty Organization-NATO, 1949)'ne üye olmasıyla birlikte Türkiye, Batı bloğunun önemli ve ayrılmaz bir parçası haline gelir. Böylelikle Örmeci (2018: 11)'nin de ifade ettiği gibi bu yıllarda, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kurucu iradenin sıcak baktığı Fransız kültürü de yerini yavaş yavaş Amerikan kültüre bırakmaya başlar.

Resim 16: Charles De Gaulle

Diğer yandan, yine Örmeci (2018: 12)'ye göre söz konusu dönemde Türk-Fransız ilişkileri gerilimli bir dönemden de geçer. Bu durumun öncelikli sebebi, kimi Avrupa ülkelerinin Türkiye'de demokrasi ve insan hakları konusunda birtakım eksikliklerin olduğunun sıklıkla gündeme getirmesidir. Bir başka sebebi de *Ermeni Meselesi*'dir; bu süreçte özellikle Fransa'da çok etkili bir diaspora topluluğu olan Ermenilerin, Türkiye ile olan tarihsel meseleleri nedeniyle Fransa-Türkiye ilişkilerine olumsuz etki de bulunmuştur. Diğer bir sebebi ise, iki ülkenin kimi uluslararası sorunlar karşısında sergiledikleri farklı tutumlardır.

1953 yılına gelindiğinde ise dönemin başbakanı Adnan Menderes (1899-1961) ve Dışişleri Bakanı Ali Fuat Köprülü (1890-1966) Fransa'yı ziyaret ederler. Bu görüşmeler sonucunda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirme kararları alınır. 1954-1964 yılları ise Fransa'nın içişleri ile meşgul olduğu dönemdir zira o tarihlerde sömürgesi olan Cezayir Fransızlara karşı bağımsızlık savaşı verirken Fransa, Türkiye'den *Bileşmiş Milletler* (1945) üyesi olarak kendisini desteklemesini ister. Türkiye ise Cezayir sorununu Fransa'nın bir iç mesele olarak nitelendirir ve destek vermez. Yine aynı dönemlerde Türkiye'nin Yunanistan'la yaşadığı Kıbrıs sorununu Fransa, İngiltere'nin müdahalesine rağmen bir iç sorun olarak değerlendirir ve İngiltere'nin bu olayın dışında kalmasını önerir. Ancak 1958 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Charles De Gaulle (1890-1970) ve Hükümeti'nin, Türkiye için oldukça büyük bir önem arz eden Kıbrıs sorununda her iki toplumun haklarına saygı gösterilerek dünya barışının sağlanması açısından Türkiye'nin önemli bir ülke konumunda olduğunu dile getirmesiyle birlikte Türk-Fransız ilişkilerinde de dostane yeni bir sürece girilmiş olur (Gökmen, 1999b: 12).

Bu süreçte siyasi ilişkilerin gelişmesi, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere de doğrudan yansımış olur. Öyle ki 1960'lı yıllarda Fransa ile yapılan ticaret, Türkiye'nin toplam ticaret hacminin %7' sine ulaşır. Eskişehir'de *Lokomotif* ve Bursa'da *Renault Otomobil Fabrikalarının* kurulması da bu döneme denk gelir. Ardından 1963 yılında Türkiye'nin *Avrupa Ekonomik Topluluğu* (AET)'na katılımıyla birlikte ticari, teknik ve kültürel ilişkiler daha da gelişir. Yine bu tarihlerde, kültürel ilişkileri geliştirmek ve yabancı dil olarak Fransızcanın Türk eğitim sisteminde yaygınlaşmasını sağlamak için de çalışmalar yapılır. Örneğin, Ankara'da *Tevfik Fikret Lisesi* (1967)'nin açılması, bu çabalardan biri olarak değerlendirilir (Gökmen, 2017: 12).

1970'li yıllar ise Türk-Fransız ilişkilerinin daha güçlendiği bir dönemdir. Dönemin Başbakanı Nihat Erim (1912-1980) 1972 yılında Fransa'ya bir ziyaret gerçekleştirerek Başbakan Jacques Chaban-Delmas (1915-2000) ile görüşür. Her iki ülke de Orta Doğu, Kıbrıs sorunu ve Akdeniz'in güvenliği konularında ortak görüşler paylaşır. Bu ziyarette Fransız Başbakan Chaban-Delmas: "*De Gaulle'ün geliştirmeye çalıştığı Türk-Fransız işbirliğini bizler daha da ileri götüreceğiz. Dünya, Avrupa ve Akdeniz barışı için el ele vermek zorundayız*" ifadelerini kullanır. Böylelikle her iki ülke de dünya barışı için bir-

likte hareket edeceğinin sinyallerini verir (Penez, 2006: 88).

Diğer yandan, Türkiye'den Avrupa'ya iş gücünün yoğun yaşandığı bu dönemlerde Fransa'ya göç eden Türklerin yoksul ve düşük eğitilmiş olmaları sebebiyle kent yaşamına uyum sağlayamamaları Fransa'daki Türk algısına olumsuz yönde etki eder. Ancak 1978 yılında imzalanan *Anadil ve Kültür Eğitimi Anlaşması (Enseignement de la Langue et Culture d'Origine-ELCO)* çerçevesinde Paris, Fransa'daki göçmen Türk işçi çocuklarının anadillerini de öğrenme ve geliştirme hakkını kabul eder (Çapanoğlu & Servantie, 2015: 79).

Ancak François Mitterand (1916-1996)'nın 1980'lerin başında Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Türk-Fransız ilişkilerinde de dostça olmayan bir dönemin başladığı görülür. Bu dönemde Ermeni terör örgütü ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia)'nın faaliyetleri, Paris ile Ankara arasındaki ilişkilerin ciddi anlamda gerilmesine neden olur. Örmeci (2018: 12), Türk diplomatlara suikast düzenleyen ASALA ile Fransız devletinin herhangi bir etkin mücadele içerisine girmemesini, Türkiye'nin Fransa'ya bakış açısını ciddi anlamda zedelediğini ifade eder. Tüm bu olumsuzlukların yanında Fransa'nın Ermeni meselesindeki yanlı tutumunu sürdürmesi ve 1 Temmuz 1981 tarihinde Kuzey ülkelerinin önerisi üzerine Türkiye'nin *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu* (1946)'na şikâyet edilmesine Fransa'nın da kayıtsız kalması ilişkilerin daha da bozulmasına sebep olur (Taşçıoğlu, 2018: 133).

1984-1995 yılları ise Türk-Fransız ilişkilerinin daha dostça yaşandığı bir dönemdir. 1984 yılının sonunda Fransa Başbakanı Roland Dumas (1922)'nin dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren (1917-2015)'e iki ülke arasındaki dostluğu geliştirmek adına bir ileti göndermesi ilişkilerin pekiştirilmesi adına olumlu bir adım olur. Bununla birlikte, 1985 yılında *Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü* (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO, 1946)'nın Paris'te gerçekleştirilen bir toplantısında dönemin Başbakanı Turgut Özal (1927-1993) ile Paris Belediye Başkanı Jacques Chirac (1932-2019)'ın Quai d'Orsay'da gerçekleştirdikleri dostluk görüşmesi iki ülke arasındaki ticaret anlaşmalarına da olumlu yönde katkıda bulunur (Gökmen, 1999b: 14). Benzer şekilde Fransa Savunma Bakanı ve bir grup iş insanının 1986 yılında Türkiye'yi ziyaret ederek iki ülke arasında *Karma İş Konseyi Kültür Komisyonu* ve *Bilimsel ve Teknik İşbirliği Komisyonlarının* toplanmasını sağlarlar. Söz konusu girişim, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da gelişmesine katkıda bulunur (Örmeci, 2018, 13).

1994 ve 1995 yılları ise Fransa ve Türkiye'nin dünya barışı ve güvenliği için aynı görüş ve düşüncelere sahip olduğu yıllardır. Bu yıllarda ülkeler arası kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkiler önceki yıllara oranla daha iyi durumdadır. Bu dönemin siyaset adamları Fransa'yı sıkça ziyaret eder ve uluslararası platformlarda da Fransız devlet adamlarıyla görüşmeler gerçekleştirirler. Örneğin, *Bosna-Sırp Savaşı* (1992-1995) esna-

sında Türkler ve Fransızlar Bosnalılara destek verir. Diğer yandan, Türkiye'nin *Gümrük Birliği*'ne kabul edilmesine Avrupa ülkelerinin sol kesimleri her ne kadar karşı gelseler de 1995 yılında dönemin Dışişleri Bakanı ve Avrupa Komisyonu üyesi Alain Juppé (1945)'nin Türkiye'nin yanında yer alması Türkiye-Fransa ilişkilerini güçlendirir. Bununla birlikte, 1995 yılında Fransa Cumhurbaşkanı seçilen Jacques Chirac'ın da Türkiye'nin *Avrupa Birliği* (AB)'ne adaylık başvurusunun kabul edilmesi yönünde çaba göstermesi, iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler bakımından olumlu bir adım olarak nitelendirilir (Çapanoğlu & Servantie, 2015: 79).

Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi, her ne kadar 90'lı yıllarda Türk-Fransız ilişkileri olumlu yönde bir seyir izlese de Aksoy (2007: 5)'un da belirttiği gibi 2001 ve 2006 yıllarında *Fransız Parlamentosu* tarafından kabul edilen, sözde soykırımın inkârının cezalandırılmasını amaçlayan *Ermeni Yasa Tasarısı*'nın kabulü Türkiye'nin itibarını zedelerken, siyasi, ekonomik, eğitim ve askeri alandaki ilişkilerde de sorunlara neden olur.

Aslında Örmeci (2016: 153)'nin de vurguladığı gibi sözü edilen yıllarda Türkiye-Fransa ilişkileri hiçbir zaman tam anlamıyla sorunsuz olmamıştır. Ancak son yıllarda farklı nedenlerden dolayı iki ülke arasındaki ilişkilerde tarihte rastlanmadık şekilde ciddi gerilimler yaşanır. Söz konusu gerilimler özellikle Nicolas Sarkozy (1955)'nin Cumhurbaşkanlığı dönemi olan 2007-2012 yılları arasında yaşanır ve toplumlararası ilişkilerin bozulmasına neden olur. Ayhan, Dalar ve Ataman (2010, 83)'ın da belirttiği gibi Sarkozy, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkarak, birlikteki ülkelerin ve Türkiye'nin farklı medeniyetlere ait olduklarını ve coğrafi olarak da farklı kıtalarda yer aldıklarını dile getirerek bu bağlamda AB'nin sınırlarını tartışmaya açar. Örmeci (2016: 154) ise, sözde Ermeni soykırımının inkârını suç sayan bir yasanın 2011 yılında *Fransız Parlamentosu*'nda kabul edilmesiyle birlikte Türkiye'de de Fransa karşıtlığının daha da güçlendiğini, ancak her ne kadar bu yasa *Fransız Anayasa Konseyi* (1958) tarafından sonradan iptal edilse de iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin önemli ölçüde zarar gördüğünü belirtir.

Bununla birlikte, 2012 yılında Fransa'daki Cumhurbaşkanlığı seçimini François Hollande (1954)'ın kazanmasıyla ikili ilişkilerin yeniden canlandığı gözlemlenir. Hollande, ilk olarak dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül (1950) ile bir NATO toplantısı vesilesiyle 2012 yılının mayıs ayında ABD'nin Chicago Eyaleti'nde bir araya gelir. Böylelikle ikili ilişkilerde de yeni bir sayfanın açılacağı sinyali verilir. Bu görüşmenin hemen ardından, aynı yılın temmuz ayında dönemin Fransız Dışişleri Bakanları Laurent Fabius (1946) ile Türk Mevkidaşı Ahmet Davutoğlu (1959) bir başka ikili görüşme gerçekleştirir (Billion, 2012, 1-2). 2014 yılına gelindiğinde ise François Hollande ocak ayında Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunur. Söz konusu ziyaret, bir Fransa Cumhurbaşkanı'nın 22 yıl aradan sonra resmi düzeyde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ilk ziya-

reti olması sebebiyle büyük yankı bulur (Çapanoğlu & Servantie, 2015: 80).

Aynı yılın ekim ayında bu sefer Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan (1954) Fransa'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirir. Bu vesileyle Hollande, Türkiye-Fransa ilişkilerinin çok yönlü ve küresel bir boyutta olduğuna dikkat çekerek havacılık, uzay, savunma sanayi, tarım, gıda ve nükleer enerji gibi pek çok alanda ikili ilişkilerin ve yatırımların sürdüğüne vurguda bulunur (Çapanoğlu & Servantie, 2015: 80). Böylelikle her iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde zaman zaman sorunlar yaşansa da söz konusu durumun ekonomik ilişkilere çok da yansımadağı görülür.

Ayrıca Hollande döneminde atılan kimi sembolik adımlar da her iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi açısından umut verici olarak görülür. Örneğin, 2013 yılının aralık ayında Türk asıllı girişimciler tarafından kurulan *Paris Kültürlerarası Dialog Platformu* (PDP) ve *Fransa-Türk İş Dünyası Federasyonu* (FEDIF) ortaklığıyla beşincisi düzenlenen geceye Fransız ve Türk milletvekillerinin yoğun bir katılım göstermesi de olumlu bir gelişme olarak algılanır (Örmeci, 2018: 15-16).

Bunun yanı sıra, Örmeci (2016, 155)'nin de belirttiği gibi 2015 yılı aralık ayında AB tam üyelik müzakereleri çerçevesinde *Ekonomik ve Parasal Politika* başlıklı 17. faslın açılması da bu dönemde yumuşayan Türkiye-AB ilişkilerinin, dolayısıyla Türk-Fransız ilişkilerinin somut bir ispatı niteliğindedir. Benzer şekilde, 2016 yılının mart ayında AB ile Türkiye arasında varılan bir anlaşma neticesinde Türkiye'nin Suriyeli mültecileri ülkesinde ağırlamaya devam etmesi durumunda kendilerine parasal destek sağlanacağı konusunda taahhütte bulunulması ve AB uyum kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin 72 kriteri yerine getirmesi durumunda da Türk vatandaşlarına Birlik ülkelerine vizesiz geçiş imkânı verileceği konusunda yeşil ışık yakılması her iki ülke ilişkileri açısından önemli gelişmeler olarak değerlendirilir (Aydın, 2016).

Hollande dönemindeki bir başka olumlu gelişme ise Türkiye'nin Fransa'daki dördüncü konsoloslughunu Bordeaux'da, beşincisinin ise Nantes'da açılmasına karar verilmesi olur. Buna ilave olarak, İslam teolojisi alanında Strasburg'da *Türk Diyanet İşleri Başkanlığı*'na bağlı görevlilerinin ders vereceği yeni bir fakülte kurulur (Schmid, 2014, 6). Ancak sonraki günlerde Hollande'nın Türkiye'yi 1915 olayları nedeniyle *Ermeni Soykırımı*'nı tanınması için çağrıda bulunması Türkiye kamuoyu nezdinde tepkilere neden olur ve tekrardan Sarkozy dönemindeki zıtlasma politikalarına dönüşün sinyalleri görülür (Örmeci, 2016: 155).

Bununla birlikte, 2016 yılının hemen başında Fransa Savunma Bakanı Jean-Yves Le Drian (1947) Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunarak birçok görüşme gerçekleştirir ve ardından *Irak ve Şam İslam Devleti* (İŞİD-1999) ile mücadele konusunda Türkiye ve Fransa'nın ortak hareket ettiklerini ifade eder (Örmeci, 2016: 156).

2017 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Emmanuel Macron (1977) döneminde ise

Türkiye-Fransa ilişkileri adına yeniden olumlu gelişmeler yaşandığı söylenebilir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2018 yılı başında Fransa'ya gerçekleştirdiği resmi ziyarete Avrupa basını büyük ilgi gösterir. Bu ziyaret kapsamında daha çok ekonomik ilişkiler bağlamında gerçekleştirilen anlaşmalar öne çıkar. Fransa-İtalya ortaklığındaki savunma sanayi firması *Eurosam* (1989) ile Türk firmaları *Aselsan* (1975) ve *Roketsan* (1988) arasında uzun menzilli hava savunma ve füze sistemleri projesi kapsamında bir anlaşma imzalanmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin de yeni bir sürece evirildiği görülür (Örmeci, 2018: 17).

2.2. Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Fransızcanın Durumu

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde asırladır Osmanlı'da geçerliliğini koruyan ve Türkler için adeta geleneksel bir yabancı dil halini alan Fransızcanın, 20. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak yerini İngilizceye bıraktığı görülür (Gökmen, 2017, 1-2). Bununla birlikte, Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen yıllar ve sonrasında Fransızca belirli bir süre Türkiye'de önemini korur. Kendisinin de bir Frankofon olduğu bilinen Mustafa Kemal Atatürk, 1789 *Fransız Devrimi*'nden ve cumhuriyetçi değerlerden beslenerek Fransız kültürüne ve diline önem atfederken Fransız laiklik anlayışını da Genç Cumhuriyet için model alır (Işıksel & Szurek, 2019: 175). Özellikle eğitim, dil ve kültür alanlarında gerçekleştirilen köklü devrimlerin yaşaması ve Türkiye'nin uluslararası platformlarda tanınması için 22 Mart 1934 tarihinde *Ankara* isimli Fransızca bir gazetesinin yayımlanması da bu dönemin Türkiye'sinin Fransız diline verdiği önemin somut kanıtıdır (Gökmen, 1999b: 9).

Aslında Cumhuriyetin ilanının hemen ardından "yabancı dil öğretimi" ve "yabancı dilde eğitim" konularında hızlı bir değişim süreci yaşanır. Öncelikle 1924 yılında *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* (Öğretim Birliği Yasası)'nın kabul edilmesiyle birlikte Türk eğitim sisteminde çift başlılığa sebep olan "mektep" ve "medrese" gibi kurumlar ile yabancı ve azınlık okullarının kendi başına buyruklukları ve ülke bütünlüğü adına zarar verici faaliyetlerine son vermek amacıyla ilk olarak *Şerriye ve Evkaf Vekâleti* (Vakıflar Bakanlığı) kaldırılır (Demircan, 1988: 92). Bu kapsamda medreselerin malî bağımsızlığına son verilirken bütün eğitim ve bilim kurumları *Milli Eğitim Bakanlığı* bünyesinde toplanır. Söz edilen kanunla aynı zamanda yabancı okullar denetim altına alınarak yeni okulların açılmaması için de sınırlamalar getirilir. Bu arada, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* öncesinde ağırlıklı olarak eğitim kurumlarında öğretilen Arapça ve Farsçanın yerini Almanca, Fransızca ve İngilizce gibi Batı Dilleri alır. Ayrıca Farsça tamamen kaldırılırken Arapçaya ise sadece dini eğitimin verildiği *İmam-Hatip Liseleri*'nin müfredatlarında yer verilir (Çakır, 2007: 42).

Diğer yandan, Osmanlı ve Fransızların farkı cephelerde yer aldıkları *I. Dünya Savaşı* Türk-Alman kültürel yaklaşmasının önünü açmasına rağmen savaş sonrası yıllarda İmparatorlukta Fransız dilinin önemi yeniden anlaşılır. Genç Cumhuriyet'in

eğitimcileri de Fransız dilinde eğitilerek belirli bir dilsel yetkinliğe ulaşır ve sosyalleşirler. İşkrel ve Szurek (2019, 63-64)'in de ifade ettiği gibi "Batı ufkunun" her şeyden önce bir "Fransız ufku" olduğu kabul görür. Böylelikle 1950'li yıllara kadar özellikle *Galatasaray Lisesi* ve diğer önemli Frankofon eğitim kurumları aracılığıyla Fransız kültürü Cumhuriyette etkisini sürdürür. Bu dönemde aynı zamanda uluslararası alanda söz sahibi birkaç bilimsel Türk dergisi de yayımlarında Türkçenin yanı sıra Fransızcaya da yer verirler. Ayrıca Fransız Hükümeti, Türk tarihine olan ilgisini göstermek için 1930 yılında Fransız Büyükelçisi Charles de Chambrun (1875-1952) aracılığıyla gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde İstanbul'da *Fransız Arkeoloji Enstitüsü* kurulur (Gökmen, 2017: 10).

Resim 17: Fransız Arkeoloji Enstitüsü

Bu dönemde aynı zamanda Türk idareciler ve siyasetçiler arasında da Fransızca konuşanların sayısında önemli bir artış olduğu görülmektedir. 1923-1938 yılları arasında Türkiye'deki vilayet teşkilatının %55'inin, 1920-1957 döneminde ise *Türkiye Büyük Millet Meclisi* (TBMM, 1920) milletvekillerinin neredeyse %85'inin Molière'in dilini konuşabildikleri bilinmektedir.

Cumhuriyet'in ilanının ardından Türk Devleti öğrencilerine kendi imkânlarıyla yabancı dil eğitimi vermek ister. Bu doğrultuda 1924 yılından başlayarak ortaokul ve lise müfredatlarında yabancı dil derslerine yer verilir. 1928 yılında Ankara'da *Türk Eğitim Derneği* (TED) Koleji, 1932 yılında ise *Gazi Lisesi* açılarak bu okullarda yabancı dil ağırlıklı bir program uygulamasına gidilir. Ancak *Gazi Lisesi*'nde istenilen başarıya ulaşılamazken TED Koleji'nde uzun zaman sonra bu başarı elde edilmiş olur.

Diğer yandan, 1920'li yılların ikinci yarısından başlayarak Fransa'nın yanı sıra özellikle Almanya, İsviçre, Belçika, Amerika ve Avusturya gibi batılı ülkelerden Türkiye'ye birçok akademisyen, bilim insanı, mimar, uzman ve teknisyenin getirilmesiyle birlikte Batılı kaynakların da çeşitlendirilmesi yoluna gidilir. Bu girişimler aracılığıyla her ne kadar kültürel bağlamda daha zengin ve büyük bir manevra alanının oluştu-

rulması arzu edilse de böylelikle bir yandan da Türkiye’de Fransızcanın geriletilmesi yönünde ilk adımlar atılmış olur.

Aslında Osmanlı İmparatorluğu’nda *I. Meşrutiyet* (1876)’e kadar eğitim kurumlarında öğretilen tek Batı dili Fransızca olmasına rağmen ABD’nin kendisini dünyanın en büyük güçlerinden biri olarak görmeye başladığı 1950’li yıllara kadar Fransızca Türkiye’de üstünlüğünü ve önemli koruyan bir yabancı dil olma özelliğini sürdürür. Ancak 1960’lı yıllardan itibaren özellikle Türk iş gücünün Federal Almanya’ya göçünün ardından Türkiye’de de ortaöğretim kurumlarında yabancı dil olarak Almancanın tercih edilmeye başlanması da Fransızcanın gerilemesine neden olur. Öte yandan, 1930’lu yılların ortalarından başlayarak Hitler zulmünden kaçan Alman ve Avusturyalı bilim insanlarının Türk üniversitelerine akın etmesiyle birlikte 1920’lerde pek çok Fransız eğitmenin çalıştığı İstanbul *Darülfünun’*unu adeta büyük bir Alman üniversitesi haline getirir. Söz konusu durum da yükseköğretim düzeyinde Fransızcanın, Almancanın gerisine düşmesine sebep olur (Işıksel & Szurek, 2019: 61-64).

Bilindiği üzere, ülkeler arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler, iletişim dilini de doğrudan etkileyen bir durumdur. Bu bağlamda Türkiye’nin 1950’li yıllardan başlayarak ABD ile olan siyasi ilişkilerinde iletişim dilinin İngilizce olması ve bu dilin aynı zamanda ABD’nin dünya üzerindeki siyasi ve ekonomik nüfuzuna koşut olarak yıllar içerisinde adeta bir “küresel iletişim diline” dönüşmesi sebebiyle *Türk Milli Eğitim* sistemi içerisinde de kendisine ilk sırada yer edindir. Fransızca ise De Gaulle dönemi (1958-1969) sonrasında eski etkinliğini hiçbir zaman yakalayamaz. Diğer yandan Çakır (2007, 42)’ın da ifade ettiği gibi, *II. Dünya Savaşı’nın* ardından İngilizcenin tüm dünyada bir bilim ve teknoloji dili olma yoluna girmesi, uluslararası ticarete kabul görmesi, ABD’nin zamanla süper bir güce dönüşmesi ve İngiltere’nin sömürgeleri sayesinde dilini daha da yaygınlaştırması bu dilin dünyada en çok konuşulan yabancı dil olmasının en önemli nedenleri arasında sayılabilir.

Ancak Gümüş (2013, 295)’ün de vurguladığı gibi günümüzde yabancı dil öğretiminde ilk tercih edilen dil İngilizce olmasına rağmen Fransızcanın Türkiye’deki etkisinin tamamen kaybolduğu söylenemez. Fransız dili, edebiyatı ve bilhassa kültürünün oldukça geniş bir kitleye hitap ettiği ülkemizde sadece İstanbul’da bir milyona yakın *Frankofon* (Fransızca konuşan) olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, eğitim ve kültür alanında pek çok resmi ve özel eğitim kurumuyla birlikte uluslararası kurum ve kuruluşların Türkiye’de Fransız dilinin öğretimi ve yaygınlaştırılması için çaba sarf ettiği söylenebilir.

Bugün itibariyle ülkemizde ortaöğretim düzeyinde başta İstanbul’da Galatasaray Lisesi (devlet) olmak üzere, Saint-Joseph, Notre Dame de Sion, Saint Benoît, Sainte Pulchérie, Saint Michel ve Pierre Loti Özel Liseleri, Ankara’da Özel Tevfik Fikret Okulları ve Charles de Gaulle Lisesi ve İzmir’de ise Özel Saint Joseph Lisesi’nin eğitim dili

Fransızcadır (Aksoy, 2015: 42-43).

Yükseköğretim düzeyinde ise 28'i devlet ve biri vakıf üniversitesi (İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi) bünyesinde olmak üzere lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim veren toplamda 29 Fransızca bölümü bulunmaktadır. Bu bölümlerin; 10'u *Fransız dili ve edebiyatı*, benzer şekilde 10'u *Fransızca öğretmenliği* ve dokuzu ise *Fransızca ya da İngilizce-Fransızca mütercim-tercümanlık* alanında eğitimlerini sürdürmektedir. Aydın Adnan Menderes, Ankara, Ankara Hacı Bayram Veli, Hacettepe, İstanbul, Pamukkale, Selçuk, Sivas Cumhuriyet ve Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi'nde *Fransız dili ve edebiyatı*; Anadolu, Atatürk, Çukurova, Dokuz Eylül, Gazi, Hacettepe, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Marmara, Ondokuz Mayıs ve Bursa Uludağ Üniversitesi'nde *Fransızca öğretmenliği*; Bilkent (İng.-Fr.), Hacettepe, İstanbul, Kafkas (İng.-Fr.), Kırıkkale, Marmara, Mersin, Sivas Cumhuriyet (İng.-Fr.) ve Yıldız Teknik Üniversitesi'nde ise *Fransızca mütercim-tercümanlık* bölümleri bulunmaktadır (Güleş, Uca & Kartal, 2021: 78).

Bununla birlikte, Ankara, İstanbul ve İzmir *Fransız Kültür Merkezleri* (Institut français), *Alliance Française*'in Bursa ve Adana'daki şubeleri özellikle Türk-Fransız kültürel ilişkilerinin gelişimine önemli ölçüde katkı vermektedirler. Ayrıca *Erasmus* değişim programları çerçevesinde yükseköğretim kurumları düzeyinde her iki ülke arasında öğrenci ve öğretim elemanı değişimi de yaşanmaktadır. Bütün bunlara ek olarak Billion (2012, 1)'da ifade ettiği üzere, *Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği* (TÜSİAD-1971) üyelerinin girişimiyle Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkileri güçlendirmek amacıyla 2009 yılında kurulan İstanbul merkezli düşünce kuruluşu *Paris Boğaziçi Enstitüsü* (Institut de Bosphore) ve Galatasaray Üniversitesi bünyesindeki *Avrupa Araştırmaları ve Dokümantasyon Merkezi* (Centre de documentation et d'études européennes-1997)'nin de iki ülke arasındaki siyasi, ticari ve kültürel ilişkileri geliştirmek için çaba sarf ettiği Fransa'da övgü konusudur.

Resim 18: Ekim 2009, Eyfel Kulesi Türk bayrağı renkleriyle ışıklandırıldı

Ancak yukarıda anılan tüm olumlu gelişmelere karşın Ardahan Vali Yardımcısı Deniz Pişkin (2013: 54), Fransa'daki Türkiye algısının halen oryantalist ve anakronik önyargılarla örülü olduğunu belirtmektedir. Oysaki Temmuz 2009-Mart 2010 tarihleri arasında Fransa'da *Türk Mevsimi* fuarları kapsamında gerçekleştirilen 400'ü aşkın etkinlik sayesinde sözü edilen önyargıların aşılması her iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve kültürel bağlamda yeni diyalogların kurulması ve ilişkilerin geliştirilmesinin mümkün olduğu görünmektedir.

Öte yandan, günümüz itibariyle turizm alanında da her iki ülke arasındaki ilişkiler hızla güçlenerek devam etmektedir. Yaklaşık bir milyonun üzerinde Fransız turistin 2012 yılında Türkiye'ye gelmesi, dahası Fransız *Kamuoyu Araştırmaları Enstitüsü* (Institut de Publique Sondage d'Opinion Secteur-IPSOS)'nün 2013 yılının aralık ayında gerçekleştirdiği bir ankete göre de Fransızların %17'sinin son 10 yılda bir kez de olsa Türkiye'yi ziyaret ettikleri ve hemen hemen %40'ının da Türkiye'ye yakın bir zamanda gelmek istedikleri anlaşılmaktadır (Schmid, 2014: 4).

Yine Schmid (2014, 5)'in vurguladığı gibi günümüzde Fransa'da yaşayan yaklaşık 600 bin civarındaki Türk vatandaşı ve 2012 yılı sonu itibariyle Türkiye'de kayıtlı 7-8 bin civarındaki Fransız vatandaşı her iki ülke ve toplumları arasında kültürel açıdan da bir tür köprü görevi görmektedir. Örmeci (2016: 163) ise Türkiye'de yaşayan Fransız vatandaşlarının sayısının oldukça az sayıda olmasına rağmen ülkedeki hayli geniş bir Frankofon nüfusun varlığına dikkat çekmektedir. Diğer yandan, bugün itibariyle Fransa'da yaşayan Türklerin de oldukça rahat bir yaşam sürdükleri ve büyük ölçüde uyum sorunlarını çözdükleri bilinmektedir. Hatta dini ve kültürel faaliyet gösteren 400'ün üzerindeki dernek aracılığıyla da son yıllarda siyaset sahnesinde boy gösterdikleri söylenebilir.

Ayrıca 2014 yılı verilerine göre Fransa, AB üye ülkeleri arasında Almanya, İngiltere ve İtalya'nın hemen arkasından Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 4. ülke konumundadır. Türkiye'nin Fransa'ya ihraç ettiği ürünlerin başında genellikle giyim eşyası, elektrikli alet ve makineler, yaş sebze ve meyve, tekstil ürünleri ve karayolu araçları gelmektedir. Türkiye ise Fransa'dan başta karayolu ulaşım araçları olmak üzere, makine, cihaz, demir ve çelik gibi ürünler ithal etmektedir (Çapanoğlu & Servantie, 2015: 80).

Bu arada Örmeci (2016: 161-162) ise her iki ülke arasındaki bunca siyasi sorun ve polemige karşın, Türkiye'ye gelen Fransız turist sayısının 2014 yılında 1 milyonu geçtiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, her iki ülke arasında her geçen gün artan ticaret hacmi de siyaset üzerinde ciddi bir baskı unsuru olarak dostane ilişkilerin kurulmasına katkı sağlamaktadır. Böylelikle ticari ilişkilerin de önümüzdeki süreçte daha bir yoğunluk kazanacağı varsayılmaktadır.

Ancak bütün bunlara rağmen 2018 yılında *Yüksek Öğretim Kurumu* (YÖK-1981), herhangi bir Fransız üniversitesinde lisans düzeyinde eğitim veren *Türkoloji Bölümü* bulunmadığı gerekçesiyle Türkiye'deki üniversitelerin kimi *Fransız Dili ve Edebiyatı* ve *Fransızca Öğretmenliği* programlarına öğretim elemanı ve öğrenci alımını durdurmaya karar verir. Söz konusu karar her iki ülke için kültürel bütünleşme açısından olumsuz bir durum teşkil etse de aslında yanlış bir bilgiden kaynaklanmaktadır. Zira Fransa'nın en eski ve en tanınmış üniversitelerinden biri olan *Strasbourg Üniversitesi* (Université de Strasbourg-1631) ve başkent Paris'teki *Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Ulusal Enstitüsü* (Institut National des Langues et Civilisations Orientales, INALCO-1669)'nde lisans ve lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) düzeyde yıllardır Türkoloji ve Türkiye çalışmaları alanında eğitim verildiği bilinmektedir (Örmeci, 2018: 15-16).

Resim 19: Paris'teki Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Ulusal Enstitüsü (INALCO)

Buna rağmen Örmeci (2018, 19)'nin de işaret ettiği gibi kültürel ilişkiler bağlamında aynı yıl içerisinde önemli faaliyetlerin gerçekleştirildiği de görülür. Örneğin, 28-30 Haziran 2018 tarihleri arasında *İstanbul Fransız Kültür Merkezi* ve *Bomontiada* işbirliği ve *TOTAL*, *TEB* ve *VFS* sponsorluğunda İstanbul'da *Parİstanbul* adlı bir festival düzenlenerek İstanbullulara Fransız kültürü ve Paris yaşamı tanıtılır.

Sonuç Yerine

Sonuç olarak; İmparatorluk ve Cumhuriyet topraklarında yaklaşık beş asırlık gibi uzun bir zaman dilimi içerisinde Türkler için siyasi, sosyal ve kültürel anlamda en ayrıcalıklı ve önemli bir yabancı dil olma özelliğini barındıran ve bunun yanında Türk toplumunun çağdaşlaşma ve Batılılaşma hareketine aracılık eden Fransızca bugün eski önemini yitirerek yerini İngilizceye bırakmış gibi görünmektedir. Ancak iki ülke arasında yıllardır kimi kesintilere rağmen süregelen güçlü siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler ve bağlar bu dilin Türkler nezdinde her daim ayrı bir yeri olduğunun açık bir göstergesidir. Diğer yandan, Fransızcanın günümüzde artık eskisi kadar geçerli ve önemli bir yabancı dili olmadığına dair yaygın ve genel bir kanının bulunması da Fransa-Türkiye arasındaki bir tür "düşmanlık" şeklinde yorumlanmamalıdır çünkü

tarihi süreçte de görüldüğü üzere kimi anlaşmazlık ve uyumsuzluklar iki dost ve mütefik ülke arasında sıklıkla karşılaşılabilen durumlardır. Bu türden olumsuzluklar ise ancak kamuoyunun olumlu ve bir o kadar da ılımlı tavır ve düşünceleriyle giderilebilir. Bütün bunlara ek olarak, iki ülke arasında yüzyıllardır süregelen geleneksel ve güçlü siyasi, diplomatik, ekonomik ve kültürel bağlar da sözü edilen olumlu düşünce ve tavırların yeşerebilmesi için uygun bir zemin teşkil etmektedir. Bu sebeple Türkiye ve Fransa'nın, tarihte örnekleri olduğu üzere, gelecekte de pek çok işbirliği ve anlaşma çerçevesinde bir arada olacaklarına dair herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Dahası, günümüz dünyasında teknolojinin gelişmesine koşut olarak bir ulusun gelişmesi ve daha ileri bir uygarlık seviyesine erişmesi diğer uluslarla olan etkileşimiyle doğrudan ilişkili olduğu da göz önünde bulundurularak, eğitim sistemimizde sadece tek bir yabancı dilin- özellikle de İngilizcenin- öğretimi değil, diğer başka yabancı dillerin de öğretiminin acilen önceleme gerektirmektedir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	
Sorumlu Yazar:	Erdoğan KARTAL
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	
Corresponding Author:	Erdoğan KARTAL
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Acartürk, E., & Kılıç, R. (2011). Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların iktisadi ve siyasi perspektiften analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huniibf/issue/7865/103707>
- Akpınar, M. (2015). Osmanlı hariciye nazırları (1836-1922). *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16(35), 173-205. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobbiad/issue/36421/412538>
- Aksoy, E. (2007). La francophonie en Turquie de l'Empire à nos jours. *Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde* [En ligne], (38/39), 1-8. <https://doi.org/10.4000/dhfles.138>
- Aksoy, E. (2015). Başlangıcından günümüze Türkiye'de Fransız okulları. *Synergies Turquie*, (8), 29-46. <https://gerflint.fr/Base/Turquie8/aksoy.pdf>
- Altunya, N. (2006). *Gazi eğitim enstitüsü: Gazi orta öğretmen okulu ve eğitim enstitüsü (1926-1980)*. Gazi Üniversitesi Yayını.
- Ata, R. (2014). Mustafa Reşit paşa ve tanzimat. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 159-175. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/111720>
- Aydın, M. (2016, 24 Mart). Unsustainable agreement between Turkey and the EU. *Hürriyet Daily News*. <https://www.hurriyetaailynews.com/opinion/mustafayaydin/unsustainable-agreement-between-turkey-and-the-eu-96829>
- Ayhan, V., Dalar, M., & Ataman, M. (2010). Fransa'daki Türkiye algısı: Türk dış politikası ve AB'ye üyelik süreci bağlamında bir analiz. *Ortadoğu Analiz*, 2(22), 82-89. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/9veysel.pdf
- Balcı, S. (2007). *Osmanlı Devleti'nde tercümanlık ve Babîali tercüme odası* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı, S. (2008). Osmanlı Devleti'nde modernleşme girişimlerine bir örnek: Lisan Mektebi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27(44), 77-98. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000410
- Beşirli, M. (1999). Osmanlı'da modernleşme ve aydınlar 1789-1908. *Dini Araştırmalar*, 2(5), 131-157. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/51597>
- Biçer, B. (2016). Türkiye'de Protestan eğitim dizgesi: "Amerikan Kolejleri 1839-1922". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016), 44-69. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/269306>
- Billion, D. (2012, 12 Aralık). De nouvelles perspectives dans les relations franco-turques. *Observatoire de la Turquie et de son environnement géopolitique* (pp. 1-3).

- Paris: Institut de Relations Internationales et Stratégiques (IRIS).
<https://www.yumpu.com/fr/document/read/17200015/de-nouvelles-perspectives-dans-les-relations-franco-turques-iris>
- Bozkurt, A. (2010). Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri himaye hakkı ve bunun sona ermesi. *Tarih Dergisi*, (52), 123-150.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9624/120213>
- Ceran, İ. (2014). İlk Osmanlı-Fransız ilişkileri, Haçlılar ile mücadeleler ve Cem Sultan olayı. *Turkish Studies- International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(1), 97-117.
<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6351>
- Çakır, İ. (2007). Osmanlıdan günümüze yabancı dil öğretimi süreci. *Nüsha- Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(24), 37-45. <https://dergipark.org.tr/en/download/issue-full-file/29745>
- Çapanoğlu, S., & Servantie, D. (2015). Fransa'ya Türk göçünün 50'nci yılında Türkiye Fransa ilişkileri. *Euronewsport*, (Mayıs), 78-81.
https://www.ikv.org.tr/images/files/document_fusionne.pdf
- Davison, R. (1994). On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı reformlarına araç olarak Fransız dili (Çev. Ç. E. İpek). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2(4), 171-188.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25230/266684>
- Davison, R. (2000). Küçük Kaynarca antlaşmasında Dosografa Kilisesi (Çev. D. M. Burak). *Bellekten*, 64(239), 213-222.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbellekten/issue/60296/879988>
- Demircan, Ö. (1988). *Dünden bugüne Türkiye'de yabancı dil*. Remzi Kitabevi.
- Demirel, Ö. (2011). *Yabancı dil öğretimi, dil pasaportu, dil biyografisi, dil dosyası*. Pegem Akademi Yayınları.
- Demiryürek, M. (2013). Türkiye'de yabancı dil olarak Fransızca öğretiminin tarihi gelişimi üzerine bir değerlendirme (1891-1928). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 130-140. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/87127>
- Doğan, A. (2014). Osmanlı Devleti'nde Alman kültürel yayılcılığı: Maraş örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(2), 437-462.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223199>
- Dökmeci, V. (2018). *İstanbul'daki Venedik dragomanları ve dil oğlanları (1551-1797)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duverdier, G. (1992). İlk Türk basımevinin kuruluşunda iki kültür elçisi: Savary De Brèves ile İbrahim Müteferrika (Çev.: T. Acaroğlu). *Bellekten*, 56(215), 275-306.

- <https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbelleten/issue/62219/932183>
- Erdem, E. (2020). Cevdet Paşa'nın Fransız Devrimi üzerine düşünceleri. *International Journal of Social Inquiry*, 13(1), 235-267. <https://doi.org/10.37093/ijsi.746479>
- Erkan, T. (2019). *Keçecizade Fuad Paşa ve Mehmet Emin Ali Paşa'nın siyasi vasiyetnamelerinin Tanzimat Dönemi mali politikaları açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gençer, M. (2017). Avrupa'nın unutulmuş devlet adamı Âli Paşa. *Tarih Kritik Dergisi*, 3(4), 85-99. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarihkritik/issue/31341/342196>
- Gökmen, A. (1999a). Fransızcanın Türkiye'de dünü. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1-7. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uefad/issue/26993/283709>
- Gökmen, A. (1999b). Fransızcanın Türkiye'de bugünü. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 9-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uefad/issue/26993/283710>
- Gökmen, A. (2017). The state of French on the territory of Turkey: From traditional to globalism. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(13), 1-18. <http://dx.doi.org/10.16989/TIDSAD.1336>
- Gönenç, E. (2012). Türk basınında Fransız modeli ve etkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (19), 93-105. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22874/244390>
- Güçtekin, N. (2017). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk eğitim sisteminde yabancı dil eğitimi. *Eğitime Bakış: Eğitim- Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 13(39), 43-52. https://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/egitime_bakis39_sayi.pdf
- Güler, Y. (2005). Osmanlı Devleti dönemi Türk-Amerikan ilişkileri (1795-1914). *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-240. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59536/856350>
- Güleş, H. N., Uca, Ç. & Kartal, E. (2021). Fransızca bölümlerinin tercih edilme istatistikleri ve bu bölümlere yerleşen öğrencilerin akademik profili. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9(4), 76-94. <https://doi.org/10.29228/ijlet.54022>
- Gümüş, H. (2013). Fransızca ve Francophonie: Niçin, ne zaman, nerede, nasıl? *Turkish Studies- International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(10), 295-311. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5930>
- Günce, Ş. (2020). Osmanlı Devleti'nde ilk daimi elçilikler ve diplomasiye olan etkileri. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 101-114. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1046829>

- Güven, H. (2001). Le rôle et la place du français dans le processus de modernisation de l'empire ottoman. *Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde* [En ligne], (27), 1-8. <https://doi.org/10.4000/dhfles.2566>
- Güzel, B. (2015). Fransızcanın gelişimi ve Fransızca öğretiminde motivasyon artırıcı bir yöntem: Fransızcadan Türkçeye geçen kelimeler. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, (UDES 2015), 317-327. <https://doi.org/10.18298/ijlet.227>
- Hitzel, F. (2013). L'école des jeunes de langue d'Istanbul: Un modèle d'apprentissage des langues orientales. Dans G. Buti, M. Janin-Thivos et O. Raveux (dir.), *Langues et langages du commerce en Méditerranée et en Europe à l'époque moderne* (pp. 23-31). Presses de l'université de Provence. <https://books.openedition.org/pup/14522>
- Işıksel, G. & Szurek, E. (2019). *Turcs et Français: Une histoire culturelle (1860-1960)*. Presses universitaires de Rennes.
- Kahraman, N. (2020). Kore Savaşı ve Türkiye'nin savaşa katılma kararının Türk basınına yansımaları üzerine bir analiz (Haziran- Ağustos 1950). *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(2), 1375-1408. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.733259>
- Karal, Z. E. (1983). *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri: 1876-1907* (Cilt 8). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpuzcu, T. (2020). Macron ve Sarkozy'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği konusunda söylemlerinin karşılaştırmalı analizi. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 3(2), 245-266. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/arhuss/issue/58342/768440>
- Kırpık, C. (2016). *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*. Ötüken Yayınları.
- Kodaman, T., & Akçay, E.Y. (2010). Kuruluştan yıkılışa kadar Osmanlı diplomasi tarihi ve Türkiye'ye bıraktığı miras. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 75-92. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11415/136339>
- Köprülü, O. F. (1986). Tarihte Türk-Amerikan münasebetleri. *Bellekten*, 51(200), 927-947. <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/1979/tur>
- Kurtaran, U. (2015). Osmanlı diplomasi tarihinin yazımında kullanılan başlıca kaynaklar ile bu kaynakların incelenmesindeki metodolojik ve diplomatik yöntemler üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (38), 107-139. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000677
- Örmeci, O. (2018, 15 Kasım). Fransa-Türkiye ilişkileri. *İstanbul Gedik Üniversitesi İktisadi*,

İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Semineri.
<https://www.researchgate.net/publication/344462290>

- Örmeci, O. (2016). Yakın dönem Türkiye-Fransa ilişkileri: Hollande döneminde yaşanan normalleşme ve geleceğe dair öngörüler. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 152-166. <https://doi.org/10.18221/bujss.84120>
- Özkan, S. H. (2010). Osmanlı Devleti'nde yabancı dil eğitimi. *Turkish Studies- International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 1783-1800. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1346>
- Öztürk, H., & Karasu, C. (2014). Mektep-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin kurucusu Charles Ambroisse Bernard'ın eserleri ve Osmanlıya etkileri üzerine bir değerlendirme. *Adli Tıp Bülteni*, 19(3), 125-134. <https://doi.org/10.17986/blm.2014193852>
- Penez, A. (2006). *Avrupa Birliği sürecinde Türkiye-Fransız ilişkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Pişkin, D. (2013). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Fransa'daki Türkiye algısı. *İdarecinin Sesi*, 157 (Temmuz-Ağustos), 54-59 <https://silo.tips/download/trkiye-nin-avrupa-birlii-ne-yelik-srecinde-fransadaki-trkiye-algs>
- Sarımay, Y. (1996). Atatürk'ün Hatay politikası I (1936 -1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*,12(34), 3-65. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/61231/903913>
- Schmid, D. (2014, Janvier). France-Turquie: Retour d'Alliance ? *Institut de Bosphore*. <http://www.institut-bosphore.org/wp-content/uploads/2020/11/IB-Note-Dorothee-Schmid-Janvier2014.pdf>
- Şimşir, B. (1984). *Ermeni propagandasının Amerika boyutu üzerine*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Şişman, A. (1986). Mekteb-i Osmani (1857-1864). *Osmanlı Araştırmaları*, 5(5), 83-160. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10972/131280>
- Tamçelik, S. (2000). Osmanlı Dönemi demiryollarının tarihi gelişimi içerisinde siyasî, iktisadî ve sosyal etkiler. *Erdem*, 12(35), 483-535. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44364/548596>
- Taşcıoğlu, Ö. L. (2018). Fransa'nın Cumhuriyet döneminde izlediği politikalar ve bu politikaların Türkiye ile ilişkilerine katkıları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 129-147 <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.437658>
- Timur Ağıldere, S. (2010). XVIII. yüzyıl Avrupa'sında yabancı dil olarak Türkçe öğre-

- timinin önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda *İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu* (1669-1873). *Turkish Studies- International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 693-704. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1416>
- Tunaya, T. Z. (1981). La France et le Français dans la vie politique et universitaire Turque. In P. Dumont & J.-L. Bacqué-Grammont (Eds.), *La Turquie et la France à l'époque d'Atatürk (Collection Turcica I)* (pp.161-178). Paris: Association pour le Développement des Études Turques.
- Ünyılmaz, H. (2019). Avrupa uygarlık eşliğinde Bâb-ı Âli: 1856 Paris Andlaşması temelinde uluslararası hukuk ve Osmanlı imparatorluğu ilişkisine Avrupalıların gözüyle bir bakış. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 418-437. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.571998>
- Von Ottokar, S. W. (1870). *Manuel terminologique français-ottoman contenant les principales expressions et locutions techniques usitées dans les pièces diplomatiques, administratives et judiciaires ainsi que différents néologismes inconnus aux vocabulaires français-turc en usage*. Vienne: Imprimerie Impériale. https://books.google.com.tr/books?id=_Wh75AGERSgC
- Yavuz, R. (2019). Modernleşme döneminde Osmanlı diplomasisinde görülen gelişmeler ve bunun Osmanlı hariciye teşkilatı üzerindeki etkileri. *Belgi Dergisi*, 2(18), 1625-1649. <https://doi.org/10.33431/belgi.54956>
- Yılancıoğlu, S. S (2011). Le Français, langue de la modernisation en Turquie. In M. Geat (dir.), *La Francophonie et l'Europe* (pp. 47-58). Rome: Artemide.
- Yorulmaz, Ş. (2000). Osmanlı-Fransız ilişkileri çerçevesinde Osmanlı topraklarında açılan Fransız kültür kurumları ve bunların meşruiyet kazanması (19. yüzyıl-20. yüzyıl başları). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11(11), 697-768. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000460 Tarihsel gelişimi

RESİMLER

Resim 1: "Fransa kralını esaretten Kânûnî kurtarmıştı." *Dünya Bülteni*: <https://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/fransa-kralini-esaretten-knn-kurtarmisti-h195135.html>

Resim 2: "İstanbul'da bir Fransız: Humbaracı Ahmet Paşa". *Bilim ve Gelecek*: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2020/02/29/istanbulda-bir-fransiz-humbaraci-ahmet-pasa/>

Resim 3: "L'école des jeunes de langue, drogman et interpètes." *Couleurs d'Istanbul* (Un

blog pour tous ceux qui veulent prendre le temps de voir les couleurs de la vie à İstanbul, en Turquie et ailleurs.) <http://couleurs-d-istanbul.over-blog.com/article-18-novembre-1669-ecole-de-langue-53672753.html>

Resim 4: "İstanbul'da anonim bir Yunan sanatçı tarafından tasvir edilen bir Bâb-ı Âli tercümanı." *Dragoman, or Chief Interpreter* (1809). <https://collections.vam.ac.uk/item/O916981/tercuman-or-dragoman-watercolour-anonymous-greek-artist/>

Resim 5: *Eski Zamanlarda İstanbul'un en Güzel Fotoğrafları ve Resimleri*: <https://www.facebook.com/EskiZamanlardaIstanbulunEnGuzelFotograflari/>

Resim 6: "Ecole militaire de medecine Haidar-Pacha, Constantinople." *Oğuz Topaloğlu*: <https://www.oguztopoglu.com/2012/08/mekteb-i-tbbiye-i-sahane-harem.html>

Resim 7: "Osmanlı Hoşgörüsünün Yansıdığı Sultani." *Fikriyat*. <https://www.fikriyat.com/tarih/2018/08/31/osmanli-hosgorusunun-yansidigi-sultn>

Resim 8: "Darüşşafaka Cemiyeti." *Darüşşafaka-1863 Cemiyet: Eğitimde Fırsat Eşitliği*: <https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>

Resim 9: *Fransa: Henry IV*: https://stringfixer.com/tr/Henry_III_of_Navarre

Resim 10: "Vernay's poetry in French, Turkish, Persian and other languages: unrecorded Royal folio issues, planned for presentation to the Ottoman Sultan Abdulmejid I and with extensive additions." *Asher Rare Books: Literature & Linguistics*: https://www.asherbooks.com/item/vernay_charles__po_eacute_sies_nationales_et_religieuses_fran_ccedil_aises_italiennes_.html?

Resim 11: "İstanbul Aşığı Pierre Loti Kimdir?" *Institute: Education for all*: <https://www.iienstitu.com/blog/istanbul-asigi-pierre-loti-kimdir>

Resim 12: "Keçecizade Mehmet Fuat Paşa ve MHP." *Turkish Forum*: <https://www.turkishnews.com/tr/content/2015/11/04/kececizade-mehmet-fuat-pasa-ve-mhp/>

Resim 13: *Encümen-i Dâniş*: <http://kainatingunesi.com/encumen-i-danis/>

Resim 14: "Merzifon Amerikan Koleji ve Pontusculuk." *Özhan Öztürk Makaleleri: Mito- loji, Gezi, Tarih*: <https://ozhanozturk.com/2018/01/07/merzifon-amerikan-koleji-pontusculuk/>

Resim 15: "Robert Rieder." *Wikipedia: Die Freie Enzyklopädie*: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Robert_Rieder_Pascha.jpg

Resim 16: "Flughafen Köln/Bonn, Adenauer, de Gaulle." *Presse- und Informationsamt der*

Bundesregierung - *Bildbestand* (B 145 Bild):
<https://www.bild.bundesarchiv.de/dba/de/search/?query=B+145+Bild-F010324-0002>

Resim 17: "Semavi Eyice Arşivinden: Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü - Fransız Sarayı - eski fotoğrafı - 116x179 mm." *Nadir Kitap*:
<https://www.nadirkitap.com/semavi-eyice-arsivinden-fransiz-anadolu-arastirmalari-enstitusu-fransiz-sarayi-eski-fotografi-116x179-mm-efemera17605061.html>

Resim 18: "Fransa'da Türk Mevsimi." *Murinaugap*:
<https://murinaugap.wordpress.com/2009/07/26/fransada-turk-mevsimi/>

Resim 19: "INALCO: Institut national des langues et civilisations orientales." *Pages Jaunes*: <https://www.pagesjaunes.fr/pros/55626927>

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

19. Yüzyılda Bir Kadın Besteci Portresi:
Fanny Mendelssohn Hensel

A Woman Composer Portrayal in the 19th
Century: Fanny Mendelssohn Hensel

Gökçe ALTAY ARTAR*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Altay Artar, G. (2022). 19. Yüzyılda bir kadın besteci portresi: Fanny Mendelssohn Hensel. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 137-153.

Altay Artar, G. (2022). A woman composer portrayal in the 19th century: Fanny Mendelssohn Hensel. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 137-153.

 10.29228/kesit.62610

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 14.05.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 19.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by İntihal.net. Эта статья была проверена
Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это
произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Prof. Dr, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye, altay5@yahoo.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

19. Yüzyılda Bir Kadın Besteci Portresi: Fanny Mendelssohn Hensel

A Woman Composer Portrayal in the 19th Century: Fanny Mendelssohn Hensel

Prof. Dr. Gökçe ALTAY ALTAR

Öz: Bu çalışmanın içeriği 19. yüzyılda kadın bestecilerin yeri ve önemini takiben, bu yüzyılın öne çıkan Alman kadın bestecilerinden Fanny (Mendelssohn Bartholdy) Hensel'in (1805-1847) yaşamı ve yaratıcılığını ele alınmaktadır. Çağlar boyu kendisine yüklenen toplumsal rol, inanç ve misyonlar nedeniyle arka planda kalmaya hatta kimi zaman yok olmaya mahkûm edilmiş kadın, bilim ve felsefe alanlarında olduğu gibi, sanatta da türlü mücadeleler vermiştir. Başlangıçta eğitimden yoksun bırakılan kadın, zamanla kazandığı haklar doğrultusunda eğitim olanağını elde ettikten sonra, bestecilik sanatında da kayda değer ilerlemeler göstermiştir. 19. yüzyılda kadınların besteci olarak erkeklerle eşit olmadıkları ve onların bu konuda doğuştan gelen eksiklikleri olduğu görüşü hakimdi. Bazı uzmanlar, kadın bestecilerin cinsiyetleri nedeniyle eksikliklerine yönelik teorileri iddia ederek tarih sahnesindeki bu sosyal mite sözde bilim adına destek vermekteydiler. 1880'lerden itibaren, bestecilik programında kısıtlı da olsa kadınlara da yer verilmeye başlanması kadın bestecilerin sayısında bir artışla sonuçlanmıştır. Böylelikle tarihte ilk olarak bazı kadın besteciler, erkeklerin egemen olduğu müzik sanatı alanına girmeye başladı. 19. yüzyılın en üretken kadın sanatçılarından biri olan Fanny Mendelssohn Hensel yaylı çalgılar dördlüsü yazan ilk kadın bestecilerdendi. Sanatçı, Bach, Beethoven ve kardeşi Felix Mendelssohn'un müziğinin bir ömür boyu savunucusu oldu. Fanny, Berlin'deki evinde düzenlediği konser dizilerinde özel dinleyicilerin gözünü kamaştıran, ender bir yetenek ve olağanüstü hafızaya sahip bir piyanist olarak kendini gösterdi. Yüksek sınıf statüsüne ilişkin toplumsal beklentilere karşı, besteciliğin çelişkili dürtüleriyle hayatı boyunca mücadele etti ve sonunda müziğini 41 yaşında erken ölümünden sadece bir yıl önce yayınlamaya karar verdi.

Anahtar Kelimeler: Güzel sanatlar, müzik, kadın besteciler, 19. yüzyıl, Fanny Mendelssohn Hensel, kadın çalışmaları.

Abstract: In this study, following the place and importance of female composers in the 19th century, the life and creativity of Fanny (Mendelssohn Bartholdy) Hensel (1805-1847), one of the prominent German female composers of this century, is discussed. Women, who have been condemned to remain in the background or even to disappear due to the social roles, beliefs and missions imposed on her for ages, have struggled in art as well as in the fields of science and philosophy. The woman, who was deprived of education at the beginning, has shown remarkable progress in the art of composing after she obtained the opportunity of education in line with the rights she gained over time. In the 19th century, the view was that women were not equal to men as composers and that they had innate deficiencies in this regard. Some experts were giving pseudo-scientific support to this social myth by putting forward theories about the lack of gender differences in the historical scene of female composers. From the 1880s onwards, women began to be included in the composition program, albeit to a limited extent. Thus, for the first time in history, a significant number of female composers began to enter the male-dominated field of music. One of the most prolific female artists of the 19th century, Fanny Mendelssohn Hensel was also one of the first female composers to write a string quartet. The artist was a lifelong advocate of the music of Bach, Beethoven and his brother Felix Mendelssohn. Fanny showed herself as a pianist with a rare talent and extraordinary memory. She struggled throughout his life with the contradictory impulses of composition against societal expectations, and finally decided to release her music just a year before his premature death at the age of 41.

Keywords: Fine arts, music, women composers, 19th century, Fanny Mendelssohn Hensel, women's studies.

Giriş

Çağlar boyunca herhangi bir tür klasik müziğe damgasını vurmuş erkek meslektaşlarına göre pek az sayıda kadın besteci vardır. Tarihsel olarak, profesyonel icracı ve besteci olarak kadınların önünde birçok engel olmuştur. Kadınların yokluğunun veya gölgede kalmalarının nedenleri çeşitlidir. 1990'da yazan müzikolog Marcia Citron, müzik tarihi ve müzik antolojileriyle ilgili pek çok eserde kadınlar tarafından yazılan müziğe çok az referans ve örnekler verildiğini veya bazen hiç olmadığını kaydetti (Citron, 1990: 102-103). Bunların nedenleri çeşitli olmakla beraber en dikkat çekici unsurlar kadınların müzik eğitiminden yoksun bırakılmaları, müzik kurumlarının erkek egemen olması, erkek müzik eleştirmenleri, düşünce adamları ve müzisyenlerin küçümseyici tutum ve davranışları, kadın bestecilerinin ev ya da salon ortamlarıyla sınırlandırılmaları gelebilmektedir. Tüm bu olumsuzluklar, kadınların toplumsal cinsiyetçilik bağlamında sosyal, politik ve kültürel anlamda soyutlanmaları ve arka plana itilmeleriyle ilişkilendirilebilir. Zamanla kadınlara bu alanda ayrımcılık

yapılmaması gerektiği ve kadınların erkeklerle birlikte sanat eğitimi almaları yönünde fikirler daha çok dillenmeye ve tartışılmaya başlansa da bu süreç özellikle de bestecilik alanında ancak 19. yüzyılın sonlarında – tüm ön yargularla birlikte – gündeme gelebilmiştir.

Toplumsal Cinsiyetçiliğin 19. Yüzyıl Almanya’sındaki Kadın Besteciler Üzerindeki Etkisi

Kadın bestecilere yönelik ayrımcılıklar, toplumsal cinsiyet veya kadın ve erkeklerin rolleri hakkındaki genel algı ve tutumlar bağlamında ele alınabildiğinden bu konulara yönelik olarak bilimsel çalışmalar başlatılmıştır. Bunların arasında müzikoloji, sosyoloji ve psikolojinin de dahil edildiği toplumsal cinsiyet çalışmaları halen yürütülmektedir. Bu çalışmalar bağlamında kadınların 19. yüzyılda profesyonel durumlarına uygun müzikler bestelemekle beraber erkeklere göre çok daha sınırlı bir konumda oldukları görülmüştür. Kadınlar büyük ölçekli eserler de bestelemekte ancak erkeklere oranla sayının çok daha düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bunun bir nedeni de kadınların eserlerinin icra edilmesi için fırsatlar sunan prestijli mevkilere sahip olmamalarında yatmaktadır (Feliciano, 2013).

Orta ve üst sınıflardan gelen kadınlar, eski çağlardan beri müzikte temel bir eğitim alabilmekteydiler (Kzinska, 2012). Bu eğitim genel olarak ideal gelin adayına, “iyi ev hanımına” değerli bir katkı olarak kabul edilen bir müzik aleti çalmayı içeriyordu. Klasisizm ve erken Romantizm döneminde bu enstrüman çoğunlukla piyanoydu (Burkholder, vd. 2010: 598). Bu nedenle birçok eser “*Hausmusik*” adı altında “ev kullanımı” için bestelendi (URL 1). Söz konusu eserler teknik olarak fazla karmaşık değildi. Clara Schumann gibi bazı kadınlar konser piyanisti olarak başarı elde etseler de bu durum kompozisyon alanında kolay olmadı. Bunun birçok nedeni vardı. Her şeyden önce kadınların (gerekirse) bir enstrüman çalarak müziği yorumlayabilecekleri ancak yaratamayacakları inancı, birçok kadın bestecinin başarılarına duyulan hayranlığa rağmen yaygındı. Uzun bir süre kadınlar entelektüel yaratıklardan ziyade -erkeklerin tam aksine- duygusal varlıklar olarak görüldü (Sturkenboom, 2000: 56).

Tüm önyargılara rağmen 19. yüzyılda profesyonel öncü figürler arasında Fanny (Mendelssohn) Hensel (1805-1847) ve Clara (Wieck) Schumann (1819 – 1896) ortaya çıktılar (Platinga, 1984: 254). Onların icralarına dair tasvirler ve kompozisyonları, Clara’nın eşi Robert Schumann ve Fanny’in kardeşi Felix Mendelssohn hiç doğmamış olsalar bile parlak müzisyenler olarak öne çıkacaklarını açıkça ortaya koymaktadır. Günümüzde, yeteneği desteklemek ve engellemek üzerine oluşan hikayeleri neredeyse sosyal tutumların nasıl olduğuna dair meseller gibi görünmektedir. Bu duruma istinaden mevcut araştırmalar, 19. yüzyılın diğer birçok yetenekli kadın bestecisinin müziğini gün ışığına çıkarma gayreti içinde devam etmektedir.

19. yüzyılın başlarında kadın bestecilere yönelik beklentiler ve sınırlamalar, Fanny (Mendelssohn) Hensel'in ve Clara (Wieck) Schumann'ın çelişen kariyerleriyle gösterilmektedir. Her ikisi de son derece yetenekli piyanist-bestecilerdi, ancak Clara halka açık konserler verip müziğinin çoğunu yayımlayabildi. Fanny ise neredeyse tamamen ev içi alanla sınırlandırıldı (Burkholder vd. 2010: 619).

Clara genç yaşta bir piyanist olarak ün kazandı. Başlangıçta eşi Robert Schumann'dan daha iyi biliniyor ve tanınmış bestecilerin eserlerini süslemelerle değil yazıldığı şekliyle çalarak dikkat çekiyordu (Claire, 1991: 15). Bu durum o dönem için alışılmışın dışındaydı. Zira Clara icracılığı değil, bestecinin eserini öne çıkaran bir yaklaşım sergiliyordu. Bununla beraber doğaçlama içeren performanslara da yer veriyor, konserlerinde hem kendisinin hem de eşinin eserlerini duyurmaya çalışıyordu. 1840'ların başında Clara'nın eserleri arasında polonzeler, valsler, çeşitlemeler, prelüd ve fügler ve sol minör piyano sonatı yer alıyordu (Zhu, 2016: 3).

Fanny ise iyi bir eğitim almakla beraber çoğunlukla özel ve yarı özel ortamlarda icracı ve besteci olarak yer aldı. Küçük yaşta piyano, gençliğinde teori ve kompozisyon dersleri aldı. Erkek kardeşi Felix kadar yetenekli ve erken gelişmişti, ancak bulunduğu toplumda hem kadın olması hem de zenginliği ve sınıfı itibarıyla bir müzik kariyeri sürdürmesi kendisine uygun görülüyordu. 19. yüzyılın sonunda kadın bestecilerin sayısı önemli ölçüde artmakla beraber bu genel kanı hüküm sürdü. Luise Adolpha Le Beau (1850–1927) dönemin kadın Alman besteci, piyanist ve öğretmenlerinden biriydi. Öğretmenlerinin arasında Clara Schumann da yer alıyordu (Reich, 2001: 167). Marquardt'a göre "özellikle müzik geçmişi olan bir aileden gelmediği gerçeği göz önüne alındığında, zamanın bir kadını için nispeten güçlü bir başarı elde etti" (Marquardt, 2017: 127). Kariyerini ilerletmek amacıyla Berlin'e giden Le Beau, eserini icra ettirmek için başarısız bir girişimde bulduktan sonra Georg Vierling ile temasa geçti. Vierling Berlin'in Kraliyet Sanat Akademisi üyesiydi ve Le Beau'yu "Royal School of Music" kürsüsüne aday göstermişti. Ancak bu girişim de kadınlara hiçbir zaman Profesör unvanı verilmediği için başarısız oldu (Forkert, 2018). Le Beau kadın olması nedeniyle başka engellerle de karşılaştı. Örneğin, kemancı Joseph Joachim'e gönderdiği op. 34 Yaylı Çalgılar Dörtlüsü Joachim tarafından bir yıl boyunca okunmadı. Ayrıca, önemli finansal yatırımları ve bağlantıları da bulamayan Le Beau'nun yeni eserleri Berlin'de neredeyse hiç icra fırsatını bulamadı (Forkert, 2018).

19. yüzyılda kadınların besteci olarak erkeklerle eşit olmadıkları ve onların bu konuda doğuştan gelen eksiklikleri olduğu görüşü hakimdi. "Bazı uzmanlar, kadın bestecilerin cinsiyet farklılığından kaynaklanan tarih sahnesindeki eksiklikleriyle ilgili teorileri ileri sürerek bu sosyal mite sözde bilimsel destek vermekteydiler. Filozoflar ve eleştirmenler de bu iddianın 'biyolojik' nedenlerini bulmaya çalışmış ve yüzyıl

ortalarında cinsiyetlerin zihinsel kapasitelerini araştıranlar olmuştur” (Özer, Sarıkaya, 2015: 102).

Kadın ve Müzik Eğitimi Konusunda Sosyal Algı

Avrupa toplumunda müzik, zengin ya da fakir fark etmeksizin her aileye geniş çapta yayılmıştı. Bununla birlikte kadınların eğitime erişmek için zorluklarla karşılaştıklarına, erkeklerin ise bu konuda önceliklerinin olduklarına dair bir eğilim bulunmaktaydı. Kadınlar uzun zamandır müziğin büyük tercümanları olarak kabul edilirken, beste alanına geleneksel olarak erkekler hâkim olmaktaydı.

Konservatuvarların 19. yüzyılda yükselişiyle birlikte, profesyonel kariyer için eğitim alabilen kadınların sayısı yavaş da olsa artmaya başladı. İlk başta kadın konservatuvar öğrencileri sadece icracılık alanlarına kabul edildi. Ancak yüzyılın sonunda kadınlar çoğu kurumda teori ve kompozisyon derslerine kaydolabiliyordu. 1880 ile 1920 yılları arasında, kendilerinden önce gelen kadının yarattığı ivme sayesinde beste yapan ve icracılık yapan kadınların sayısı büyük ölçüde arttı.

Leipzig Konservatuvarı 1843'te kurulmuştu ve akademik bünyesinde Robert Schumann, Felix Mendelssohn Bartholdy, Ignaz Moscheles, Ferdinand David gibi ünlü müzisyenlerini bulunduruyordu (Walker,1997: 200). Bu konservatuvar ciddi bir müzik kurumuydu ve tüm erkek öğrenciler teori derslerinin yanı sıra kompozisyon dersleri de almaktaydı. Oysa kadınlara kompozisyon dersleri verilmemekte, eğitim müfredatı çalgı müfredatının dışında temel teori derslerinden oluşmaktaydı (Altay, 2021: 151).

1880'lerden itibaren ise bestecilik programında kısıtlı da olsa kadınlar da yer almaya başladı. Böylelikle tarihte aşamalı olarak azımsanamayacak sayıda kadın besteci, erkeklerin egemen olduğu müzik sanatı alanına girdi. Bu büyük değişimin nedenleri arasında çoğunlukla kadınların eğitim haklarının genişletilmesi ve ilk feminist hareketin başlaması bulunur. Feminist hareket resmi olarak 1848'de *Seneca Falls Konvansiyonu*'nda üç yüz erkek ve kadının eşitlik davası için bir araya gelmesiyle başladı. Elizabeth Cady Stanton, bu yeni hareketin ideolojisini ve politik stratejilerini ana hatlarıyla belirten *Seneca Falls*'u kaleme aldı (McMillen, 2009: 3).

Tüm bu gelişmelere rağmen kadınların sözde eksikliklerini iddia eden genel önyargı, müzik camiasında halen hüküm sürmekteydi. Örneğin St. Petersburg İmparatorluk Konservatuvarı'nın kurucusu olan Anton Rubinstein'a göre kadın bestecilerin “derinlik, konsantrasyon, düşünce gücü, duygu seli ve özgürlükten yoksun” olduklarını dile getiriyordu (Özer, Sarıkaya, 2015: 103). Sadece erkeklerden müzik dehası bekleyen ve müziği kadınlar için hoş bir süs olarak gören bir yüzyılda kadınlar mücadelelerini sürdürdüler. Bu tür cinsiyetçi tutumlara karşı 20. yüzyılın son on yıllarında meydan okunduğu için bilim insanları, özellikle yüksek standartları karşılayan müzikler olmak üzere kadınların müziğini ortaya çıkarmaya başladılar.

Fanny Mendelssohn Hensel

Fanny Mendelssohn (14 Kasım 1805-14 Mayıs 1847), daha sonra Fanny [Cäcilie]

Mendelssohn Bartholdy ve evlendikten sonra Fanny Mendelssohn Hensel olarak da anılan Fanny Hensel, erken Romantik dönemin tanınmış Alman bestecisi ve piyanistiydi. Fanny ve erkek kardeşi Felix, Paris'te piyanist Marie Bigot ile kısa bir süre çalıştıktan sonra, Ludwig Berger'den piyano dersleri ve Carl Friedrich Zelter'den kompozisyon eğitimi aldılar. Bir noktada, Zelter Fanny'yi Felix'e tercih etti (URL 2).1816'da Alman besteci ve orkestra şefi Carl Friedrich Zelter, Abraham Mendelssohn'un erken gelişmiş çocuklarını ve babalarını Goethe ile tanıştırdırken şunları ifade etti: "Abraham Mendelssohn'un sevimli çocukları var ve en büyük kızı size Sebastian Bach'tan bir şeyler verebilir. Bu çocuk gerçekten özel bir şey" (URL 2). Ancak Fanny yalnızca mükemmel bir icracı değil, tüm engellere rağmen aynı zamanda bir besteci olacaktı.

Gençlik Yılları

Babası Abraham, ilk çocuğunun "Bach'ın füg parmaklarına" sahip olduğunu hemen anlar (URL 3). Küçük bir kızken, piyanoyu o kadar yoğun bir şekilde çalışıyor ki, akrabaları çocukken onun refahı konusunda endişeleniyorlardı. Aile, Elbe Nehri üzerindeki şehirden Spree Nehri üzerindeki Berlin'e taşındıktan sonra Fanny, dört yaş küçük kardeşi ile aynı seviyede birinci sınıf müzik eğitimi alır. Uzun yıllar ağabeyinin sanatsal konularda sırdaşı olarak hizmet eder ve ona otoritesinin bir göstergesi olarak "Kantor" lakabını verir (URL 3). Yine de Peder Abraham, müziğin Fanny için profesyonel bir çağrı haline gelmemesi gerektiğine ikna olmuş gibi görünür. Zira Abraham Mendelssohn bunu ileriki yıllarda yazdığı bir mektupta şöyle ifade eder: "Felix'e atıfta bulunarak ve onunla mukayese ederek müzikal uğraşlarınız hakkında bana yazdıklarınız hem doğru düşünülmüş hem de ifade edilmiş. Müzik belki onun mesleği olacak, sizin için ise sadece bir süs olabilir ve olmalı, asla varlığınızın ve yaptığınız işin kökü değil. Bu nedenle, onun için çok önemli görünen bir uğraşta kabul edilmek için bazı hırs ve arzusunu affedebiliriz, çünkü o bunun için bir meslek hissediyor, oysa bu konularda kendinizi her zaman iyi ve mantıklı gösterdiğiniz için size güveniyoruz ve onun kazandığı övgüden duyduğunuz sevinç, onun yerine senin de aynı şekilde onaylanmayı hak edebileceğini kanıtlıyor. Bu duygulara ve bu davranış biçimine sadık kalın; onlar kadınsıdır ve yalnızca gerçekten kadınsı olan şey, cinsiyetinizin bir süsüdür." (Rothenberg, 1993: 689). Benzer bir yaklaşım ağabeyi Felix tarafından da sergilenir: "... (Onun) eserini yayınlamaya teşvik etmek için bir şey yapamam çünkü bu benim görüşlerime ve kanaatlerime aykırıdır" (Rothenberg, 2018: 670).

Felix bununla da yetinmeyerek kız kardeşinin cesaretini daha da kırar: Profesyonel bir besteci olmak için, meselenin sadece ara sıra bir eser bestelemek değil, bunun yerine bir bestecinin eserleri düzenli olarak düzenlemesi ve ardından gelen kritik tepkilerle ilgilenmesi gerektiği konusunda uyarır. Böylelikle 19. yüzyılın piyanisti, şefi, impresario'su ve en önemli kadın bestecisi, yaratıcılığını başlangıçta yarı kamusal alanla sınırlandırır: Ailenin Pazar Konserleri'nin organizatörü ve sanat direktörü haline

gelir. Bu suareler akrabalar, arkadaşlar, tanıdıklar ve Berlin sosyetesinin üyelerinin yanı sıra şehre gelen sanatçıların katıldığı düzenli etkinliklere dönüşüyor. Leipziger Strasse'deki Reck'sche Palais'in cam kubbeli Bahçe Salonu'nda yalnızca birkaç kesintiyle, bu saygın konserler yaklaşık çeyrek yüzyıl yapılmaya devam eder (URL 2).

Hem Fanny hem de erkek kardeşi Felix, 1819'dan başlayarak Zelter'den kompozisyon eğitimi aldı. Ekim 1820'de, o zamanlar Zelter tarafından yönetilen akademiye her ikisi de katıldılar (Todd, 2003: 55). Çok daha sonra, 1831'de Goethe'ye yazdığı bir mektupta Zelter, Fanny'nin becerisini o zamanlar bir kadın için en yüksek övgüye sahip bir piyanist olarak tanımladı: "...Ignaz Moscheles ve Sir George Smart da dahil olmak üzere 1820'lerde, her iki kardeşten de eşit derecede etkilendi" (Todd, 2010: 146).

Evlilik ve Sonrası

1829'da birkaç yıllık bir flörtün ardından (ilk olarak 1821'de, o 16 yaşındayken tanışmışlardı), Fanny, ressam Wilhelm Hensel ile evlendi ve ertesi yıl, tek çocukları Sebastian Hensel'i dünyaya getirdi. Daha sonra 1832 ve 1837'de en az iki düşük veya ölü doğum yaptı (Christian, 2018).

Piyanodaki ilk performansı 1838'de, erkek kardeşinin 1 numaralı Piyoano Konçertosunu seslendirmesiyle öne çıktı.1846'da Fanny'nin şarkılarından oluşan bir derlemeyi (Op. 1 olarak) evlilik adı "Fanny Hensel Mendelssohn" altında yayınlamaya karar verdi. Söz konusu yayından sonra kardeşi Felix ona "Sana zanaatın bir üyesi olma konusunda profesyonel kutsamalarımı gönderiyorum ... Başkalarına zevk vermekten çok mutlu olabilir misin; sadece tatlıları tadabilir ve yazarlığın acılarından hiçbirini tadamaz mısınız? Halk seni gülle yağdırır, asla kumla yağmasın." (12 Ağustos 1846) (Hensel, 1884: 385-86). Ağustos'ta Fanny günlüğüne şunları yazdı: "Felix yazdı ve bana en kibar şekilde profesyonel kutsamasını verdi. Kalbinde tam olarak tatmin olmadığını biliyorum, ama bu konuda bana iyi bir söz söylediğine sevindim"(Hensel, 1884: 385-86). Ayrıca, yayın hakkında arkadaşı Angelica von Woringen'e şunları yazdı: "Doğrusu söyleyebilirim ki, olmasını sağlamaktan çok olmasına izin verdim ve özellikle beni neşelendiren de bu... Eğer (yayıncılar) benden daha fazlasını istiyorlarsa, bunu başarmak için bir teşvik görevi görmeli; o zaman iş biterse ben de üzülmem, çünkü hırslı değilim" (Kimber, 2004: 51).

Eserleri

Fanny Mendelssohn Hensel 450'den fazla eser verdi. Besteleri arasında bir piyano üçlüsü, bir piyano dörtlüsü, bir orkestra uvertürü, dört kantat, piyano için 125'in üzerinde minyatür parça ve 250'den fazla lied bulunmaktadır. Liedlerinin bir kısmı orijinal olarak Opus 8 ve 9 koleksiyonlarında Felix'in adı altında yayımlandı. Piyano çalışmaları genellikle ise şarkı tarzındadır ve çoğu, Felix'in *Lieder ohne Worte*'sine (Sözsüz Şarkılar) benzer şekilde *Lied für Klavier* (Piyano Şarkısı) adını taşır.

Bu piyano müziği tarzı en başarılı şekilde, ilk kataloğu (Op. 19b) 1829–1830'da ikinci kataloğu (Op. 30) 1833–34'te ortaya çıktı. Fanny'nin *Lieder für Klavier* katalogları, 1836-1837 döneminde, Felix'in opus kataloğu ile yaklaşık aynı zamanda yazılmıştır. Eserlerinin çoğu liedler ve piyano eserleriyle sınırlıdır ancak yaylı çalgılar dördlüsü de dikkate değerdir. Yaylı çalgılar dördlüsünü tamamladıktan sonra Fanny, 1835'te Felix'e "yetersizliğinden" yakınarak şöyle yazdı: "Fikirleri düzgün bir şekilde sürdürme ve onlara gereken tutarlılığı verme yeteneğim yok. Bu nedenle, lider bana en uygunu, eğer gerekirse, çok fazla potansiyeli olmayan güzel bir fikir. Bunu geliştirmem yeterli olabilir" (Mendelssohn, 1987: 174).

Fanny'nin evlendikten sonraki çalışmalarının çoğu küçük ölçekte şarkılar ve piyano parçaları olmuştur. 1831'de oğlu Sebastian'ın ilk doğum günü için *Lobgesang* (Övgü Şarkısı) adlı bir kantat yazar. O yıl orkestra, solist ve koro için iki eser daha besteler: *Hiob* ve on altı bölümlük bir oratoryo: *Höret zu, merket auf* (Dinle, not al). 1841'de *Das Jahr* (Yıl) adlı yılın aylarını tasvir eden bir dizi piyano parçası daha besteler. Bu eser, renkli kağıtlara yazılmış ve kocası tarafından resimlenmiş halde olup her parçaya kısa bir şiir eşlik etmiştir. *Das Jahr*'dan sonra tek büyük ölçekli çalışması, 1847'de bestelediği opus 11 sayılı Piyanolu Üçlüsü olmuştur.

Fanny'nin geç dönem eserlerinde duyduğu coşku, Beethoven ve klasik müzik formlarının romantik dönüşümü için Bach geleneğini yaratıcı bir şekilde benimsemesi onun müziğinin önemli çıkış noktalarıdır. Bestecinin çok daha fazla sayıda eseri olmasına rağmen sağlığında yayımlanan eseri ancak opus 7 kataloğuna kadar sınırlı, az sayıda eserden oluşmaktadır. Buna ek olarak ölümünden kısa bir süre sonra yayımlanan eserleri de eklendiğinde, Fanny'nin toplamda opus 11 katalog numarasına kadar eser verdiği ve buna ek olarak lied albümleri ve küçük formlu piyano eserleri bestelediği görülmektedir (bkz. Tablo 1.) Lied albümleri arasında opus 8, no. 2, 12 ve 13 ile opus 9, no. 7, 10 12 eserlerinin kardeşi Felix Mendelssohn adı altında yayınlanmış olması ise dikkat çekicidir. Fanny'nin kendi adıyla yayınlanan ilk liedi olan *Die Schiffende*, 1830'ların sonlarında basıldı. *Schloss Liebeneck* ise başka bir koleksiyonda çıktı. Görünüşe göre eşi Wilhelm Hensel (1794-1861) tarafından hazırlanan iki lied albümü, Opus 9 ve Opus 10, 1850'de yayınlandı. Wilhelm Hensel karısının ölümünden sonra sadece onun müziğini tanıtmakla kalmadı; 1840'larda bestelerini yayınlamaya ikna etme konusunda da güçlü bir etkisi oldu (Citron, 1983: 575).

- Opus 1: *6 Lieder für 1 Singstimme mit Pianoforte*. Berlin: Bote and Bock, [1846].
- Opus 2: *4 Lieder ohne Worte für Pianoforte*. Berlin: Bote and Bock, [1846].
- Opus 3: *6 Gesänge für S.A.T.B.* Berlin: Bote and Bock, [1846]. In English translation: *Part-Song Book*. 2nd series, Vol. 12. [London]: Novello, ca. 1874.
- Opus 4: *Mélodies pour Pianoforte*. Berlin: Schlesinger, [1847].
- Opus 5: *Mélodies pour Pianoforte*. Berlin: Schlesinger, [1847].
- Opus 6: *4 Lieder ohne Worte*. Berlin: Bote and Bock, [1847].
- Opus 7: *6 Lieder für 1 Singstimme mit Pianoforte*. Berlin: Bote and Bock, [1847].
- Opus 8: *4 Lieder ohne Worte*. Leipzig: Breitkopf and Härtel, [1850].
- Opus 9: *6 Lieder für 1 Singstimme mit Pianoforte*. Leipzig: Breitkopf and Härtel, [1850].
- Opus 10: *6 Lieder für 1 Singstimme mit Pianoforte*. Leipzig: Breitkopf and Härtel, [1850].
- Opus 11: *Trio pour Pianoforte, Violin, Violoncelle*. Leipzig: Breitkopf and Härtel, [1850]. Reprint edition: New York: Da Capo, 1980 (new introduction by Victoria Sirota).
- Die Schiffende* (Lied) in *Album*. Berlin: Schlesinger, 1837.
- Schloss Liebeneck* (Lied) in *Rhein-Sagen und Lieder*. Köln and Bonn: J. M. Dunst, 1839.
- 2 Bagatellen (Piano) für die Schüler des Schindelmeisserschen Musik-Instituts*. Berlin: T. Trautwein, 1848.
- Pastorella* (Piano). Berlin: Bote and Bock, [1852].
- Six Lieder published under Felix's name:
- Das Heimweh* (Op. 8, No. 2), *Italien* (Op. 8, No. 3), *Suleika und Hatem* (Op. 8, No. 12).
- Sehnsucht* (Op. 9, No. 7), *Verlust* (Op. 9, No. 10), *Die Nonne* (Op. 9, No. 12).

Şekil 1: Fanny Hensel'in Yayınlanmış Eserler Listesi, (Citron, 1983: 574)

Fanny'nin lied albümlerindeki bazı eserlerde göze çarpan ileri kromatizm ve gelişkin armonik elemanlar, bestecinin zengin bir armoni anlayışı ve "word painting" (Al. *Tonmalerei*) olarak adlandırılan "sözcük betimleme" sanatında da yetkin olduğunu ortaya koymaktadır. Bestecinin liedlerindeki bu nitelikleri, aşağıda yer alan iki eser kesitinin armonik analizinde de görülebilir. Söz konusu analizlerde bestecinin kromatizm öğelerinin yanı sıra (örneğin Alman Artık 6'lı akoru [Ger+6] ve yönelmeler), armonide genişletilmiş elemanlara (örneğin $ct^{\circ}7$ akoru ile *elipsis* hareketi) yer verdiği gözlemlenmektedir.

(a)

ist es die Ge - lieb - te, die Ge - lieb - te?

E: $V^6 V^{\frac{1}{2}} IV IV^6$ Ger^{+6} $(I^{\frac{1}{4}}) vii^{\circ 7} / VV^{\frac{1}{2}} I^6$ $I^{\frac{1}{4}}$ V^7 I

(b)

ist sie doch Le - bens - licht. Schei - de, ach schei - de, doch

nur von Lie - be nicht!

C: $I^{\frac{1}{4}}$ V^7 $(vii^{\circ 7} / vi) V^7 / N$ $(ci^{\circ 7})$ N $V^{\frac{1}{3}} / N$ N V^7 / N N

$[Ger^{+6} / I]$ V^7 I

$(N^7?)$

Şekil 2: (a) Fanny Mendelssohn Hensel "Auf der Wanderung" adlı eserin armonik analiz kesiti, (Kostka ve Payne, 2009: 405).

(b) Fanny Mendelssohn Hensel "Beharre" adlı eserin armonik analiz kesiti, (Kostka ve Payne, 2009: 458).

Fanny Mendelssohn Hensel'den, 1822'de anne ve babasının din değiştirmesinden 1829'daki evliliğine kadar 450'den fazla müzik eseri bestelediği bilinmektedir. Bunların yarısından fazlası solo ses için liedleri, geri kalanı ise piyano ve org, koro, orkestra eserleri, oda müziği, kantata ve oratoryo için parçalar içerir. Erken dönem liedlerinden bazıları, erkek kardeşinin adı altında yayınlanmıştır. Kendi adıyla yayınlanan ilk eseri olan "Ave Maria" (1820) ise İngiltere'de basılmıştır. Lied ve piyano parçalarının altı kitapçığı 1846/47'de çıkmıştır. Fanny, beste yapma ve icra etme konusunda deneyim kazanmak için küçük formlu çalışmalardan yararlanırken, zorlu Pazar Konserlerini bir tür forum olarak kullanır. Burada, 1825-1847 yılları arasında, aile ve arkadaşlardan gelen profesyonel ve amatörlerle müzik icra eder. Bach'ın kantatları, kendisinin, erkek kardeşinin ve diğer çağdaşlarının eserleri ile programın temel öğelerini çeşitlendirir (Christian, 2018). Kocasını ve on yaşındaki oğulları Sebastian ile İtalya'ya yaptığı ilk büyük gezinin en güzel anısı, özellikle de Roma Villa Medici'deki (Roma) diğer sanatçılardan aldığı arkadaşlık ve profesyonel tanınma ile sonuçlanır (URL 3).

Felix'in müziğinin Fanny üzerindeki etkisi ve Fanny'nin Felix üzerindeki etkisi hakkında bazı yorumlar olmakla beraber, her ikisinin de Ludwig van Beethoven'ın geç dönem müziğinden güçlü bir şekilde etkilendikleri dikkat çekicidir (Todd, 2003: 182). Fanny'nin eserleri zengin bir tonal armoni sergilerken müziğinde kontrpuantal yazının da hâkim olduğu güçlü dokular göze çarpar (Platinga, 1984: 255). Ayrıca kelime betimleme (*word painting*) sanatı Fanny'nin zengin müzikal dilinin önemli bir ögesi olarak öne çıkmaktadır.

Fanny Mendelssohn, yaşamı boyunca hiçbir yazı yayınlamadı. Seçilmiş mektuplar ve dergi makaleleri 19. yüzyılda, özellikle Sebastian Hensel tarafından Mendelssohn ailesi hakkındaki bir kitabında yayınlandı. Marcia Citron'un editörlüğünü yaptığı ve içeriğinde Felix'e yazdığı mektuplar bulunan kitap ise 1987'de yayınlandı. 1980'lerden itibaren Fanny'e ve eserlerine ilgi yeniden arttı. İki kardeşin hayatlarına ve çalışmalarına adanan Fanny ve Felix Mendelssohn Müzesi, 29 Mayıs 2018'de Almanya'nın Hamburg kentinde açıldı.

Sonuç

Müzik tarihçisi Richard Taruskin, "Fanny Mendelssohn Hensel'in yaşamı, kadınların kompozisyon alanında erkeklerle 'rekabet edememesinin' toplumsal önyargı ve ataerkil âdetlerin (19. yüzyıldaki) sonucu olduğunun ikna edici bir kanıtıdır" şeklinde bir yorum yapmıştır (Taruskin, 2010: 186). Müzik tarihinin yüzlerce yıllık göz alıcı, eklektik yaratımları ve çok kültürlü müzik uğraşları sonucunda ortaya çıkan repertuar boyunca kadınlar sürekli olarak susturulmaya çalışıldılar. Kadınların seslerini duyurmak için verdikleri mücadele ve beste yapmak konusundaki gayretlerinin sonucunda 20. yüzyıl öncesinde ancak bir avuç kadın besteci öne çıkabildi (URL 4). Bu mücadele içerisinde dikkat çekici besteciler vardı. Almanya özelinde bakıldığında bu besteciler arasında iki opera besteleyen piyanist, pedagog ve besteci Caroline Wisender (1807 – 1868) (URL 5); besteci yazar, pedagog ve kadın hakları konusunda bir devrimci olarak nitelendirilen, aynı zamanda Fanny Hensel'in arkadaşı olan ancak eşinden gördüğü baskılar sonucunda çalışmaları engellenen Johanna Kinkel (1810 – 1858), (Klaus, 2008: 53); aralarında sekiz senfoni ve pek çok uvertür gibi büyük ölçekli eserler bestelemenin yanı sıra Berlin Opera akademisinin Müdür Yardımcısı olan Emilie Mayer (1812 – 1883), (URL 6); üretkenliği ve yeteneğine rağmen türlü engellerle karşılaşan besteci Luise Adolpha Le Beau (1850–1927) gibi isimler yer almaktadır.

19. yüzyıl kadınlara, erkeklerin izni doğrultusunda ve burjuva evlerinde olmak kaydıyla kısıtlı bir yaşam hakkı tanıdı. Müzik kurumlarının, orkestraların, oda müziği gruplarının ve opera şirketlerinin yöneticileri genellikle erkek olduğundan ve kadınların müzikleri, topluluklara sunulan performans kopyalarında nadiren yayınlandığından, bir ulusun müzik yaşamında kadınları içeren çok az şey vardı (Harris, 2014: 19). Bu tür tutumlar, Fanny'nin bir besteci olarak faaliyetlerini desteklemekten ziyade hoş-

görülü olan babası tarafından sanatını bir “hobi” olarak devam ettirebileceği yönündeki demeçleriyle perçinlendi (Christian, 2018). Kardeşi Felix, besteci ve icracı olarak onu zaman zaman destekler gibi görünse de sözde aile ve gelenek nedenleriyle eserlerini kendi adı altında yayınlama konusunda çekimser kalmaya devam etti.

Ancak tüm bu sınırlandırmalara rağmen, Fanny'nin 1820'den sonra ayrılmış, cinsiyetine uygun bir şekilde organize edilmiş ev içi ve kamusal yaşam alanlarında sosyalleşmesinin etkisini de küçümsememek gerekmektedir. Müzisyenliği için övülmesine ve teşvik edilmesine rağmen toplumsal cinsiyetçilik faktörleri onun kompozisyonlarını ve bu bağlamda yeteneklerini sergileyebilmesi ya da yaptığı işi bir meslek haline dönüştürebilmesini kısıtladığı ise bir gerçek gibi görünmektedir. Fanny ve kardeşi Felix benzer müzik eğitimi almış ve her ikisi de yetenekli öğrenciler olarak kabul edilmiş olsalar da sadece Felix profesyonel bir statü elde edebilmiştir. Fanny Mendelssohn Hensel'in müzikal ve kişisel etkinlikleriyle tanışmak yalnızca daha önce müzik dünyasına gizlenmiş bazı yüksek değerler taşıyan eserleri ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda bizlere bilhassa lied sanatının inceliklerinin yanı sıra 19. yüzyıl toplumundaki kadının rolü, karşılaştığı zorluk ve engeller bakımından da kayda değer bir görüntü sergiler.

19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçiş, yetenekli ve başarılı kadın bestecilerin çoğalması için önemli bir dönem olmuştur. Bu dönemde çok daha fazla sayıda kadın, eserlerini halka açık bir şekilde seslendirmede başarılı olmuş ve profesyonel olarak besteci kimlikleriyle tanınmaya başlanmışlardır. Bu olgunun kadın hakları için her zamankinden daha sesli, militan ve görünür hareketlerin yükselişiyle çakışması ise, müzik ve kadın tarihi açısından literatürde şaşırtıcı bir şekilde az araştırılmış bir konudur (Harris, 2014: 19). Sürdürülmekte olan güncel araştırmalar ışığında kadın bestecilerin eserleri gün yüzüne çıkartılmaya ve besteci kimlikleri tanınmaya çalışılmaktadır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Altay, G. (2021). Tarihten günümüze çok sesli müzikte iz bırakan kadın besteciler. İçinde Doğuş Varlı, Ö. (Ed.), *Kadınlar Dünyayı Çalıyor Söylüyor Müzik ve Kadın Sempozyumu Tam Metin Kitabı* (ss. 146 – 162). Etnomüzikoloji Derneği.
- Burkholder, J.P., Grout, D. J., Palisca, C.V., (2010). *A history of western music*, (8th Edition). W.W. Norton and Company.
- Christian, M. A. (2018). Hensel [née Mendelssohn (-Bartholdy)], Fanny Cäcilie. *Grove Music Online*. Oxford University Press. . Erişim tarihi: 15.05.2021. [https://doi: 10.1093/omo/9781561592630.013.3000000159](https://doi.org/10.1093/omo/9781561592630.013.3000000159)
- Citron, M. (1990). Gender, professionalism and the musical canon. *Journal of Musicology*, 8, 102-117. [https://doi: 10.2307/763525](https://doi.org/10.2307/763525)
- Citron, M. (1983). The lieder of Fanny Mendelssohn Hensel. *The Musical Quarterly*, 69(4), 570-595.
- Claire, F. (1991). *The creative art of Clara Schumann* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. National University of Ireland.St. Patrick's Coege.
- Cooper, J.M., Todd, L. (2010). With true esteem and friendship: the correspondence of Felix Mendelssohn Bartholdy and Louis Spohr. *Journal of Musicological Research*, 29: 2-3, 171-259. Erişim tarihi: 19.12.2021. <https://doi.org/10.1080/01411896.2010.482512>
- Draper, B. W. (2012). *Text-painting and musical style in the lieder of Fanny Hensel*. Eugene, [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. University of Oregon. OLC 817677286.
- Feliciano, S. (2013). Women composers: from the middle ages to the present. *Hudson Park Library*. Erişim tarihi: 20.12.2021. <https://wayback.archive-it.org/18689/20220313042055/https://www.nypl.org/blog/2013/06/27/woman-composers-middle-ages-present>

- Fokkert, A. (2018). Luise Adolpha Le Beau (English version translated by Schumann, N.). *MUGI. Musikvermittlung und Genderforschung: Lexion und multimediale Präsentationen*, Hochschule für Musik und Theater Hamburg. 2003ff. Erişim tarihi: 22.12.2021. https://mugi-hfmt-hamburg.de/receive/mugi_person_00000477
- Gregory, A. (2016). A history of classical music (the women-only version). *New York Times, Arts*. Erişim tarihi: 21.12.2021. <https://www.nytimes.com/interactive/2016/12/02/arts/music/01womencomposers.html>
- Harris, A. (2014). The spectacle of woman as creator: representation of women composers in the French, German and English feminist press 1880–1930. *Women's History Review*, 23: 1, 18-42. <https://10.1080/09612025.2013.846113>
- Hensel, Sebastian, ed. (1884). *The Mendelssohn family (1729–1847) From letters and journals*. Klingemann, C. (Çev.) Sampson Low and Co.
- Kimber, M. W. (2004). Felix and Fanny: gender, biography and history. In Mercer-Taylor, Peter (ed.). *The Cambridge Companion to Mendelssohn*. Cambridge University Press.
- Klaus, M. (2008). *Johanna Kinkel. Der arbeitgemeinschaft für rheinische musikgeschichte e.V.* Köln., ss. 53 - 60.
- Kostka, S., Payne, D. (2009). *Tonal harmony with an introduction to twentieth-century music* (6th Edition). McGraw Hill. 404, 458
- Kzinska, K. (2012). Women composers as emerging from the shadows. *Meakultura*. Erişim tarihi: 20.12.2021. <http://meakultura.pl/artykul/women-composers-as-emerging-from-the-shadows-310#:~:text=But%20it%20was%20not%20until,Nancy%20Van%20de%20Vate%20or>
- Marquardt, R. (2017). *Women composers of the 19th century: arranged for guitar quartet*. CreateSpace Independent Publishing Platform
- McMillen, S. (2009). *Seneca Falls and the origins of the women's rights movement*. Oxford University Press
- Mendelssohn (Hensel), F. (1987). Citron, M. (ed.). *The letters of Fanny Hensel to Felix Mendelssohn*. Pendragon Press.
- Reich, N. B. (2001). Pendle, K. (ed.). *European composers and musicians ca. 1800 – 1890. Women and Music* (Second Ed.), Indiana University Press.
- Mendelssohn, F. (1888). *The musical times and singing class circular*, 29(544), 338-341. Erişim tarihi: 20.07.2021. <https://doi:10.2307/3359518>.

- Platinga, L. (1984). *Romantic music: A history of musical style in the nineteenth century Europe*. WW. Norton and Company.
- Rothenberg, S. (1993). *Thus far, but no farther: Fanny Mendelssohn-Hensel's unfinished journey*. *The Musical Quarterly*, Volume 77, Issue 4, 689-708
- Sarıkaya, E., Özer, M. (2016). *Kadının sanat, yaratıcılık ve romantik dönem bestecileri üzerinden bir okuması*. *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, (7), 97-109.
- Sturkenboom, D. (2000). Historicizing the gender of emotions: changing perceptions in Dutch enlightenment thought. *Journal of Social History*, 34(1), 55–75. Erişim Tarihi: 20.12.2021. <http://www.jstor.org/stable/3789510>.
- Taruskin, R. (2010). *Music in the nineteenth century (The Oxford history of western music)*. Oxford University Press.
- Todd, R. L. (2003). *Mendelssohn: A life in music*. Oxford University Press
- Toews, J. (1993). Memory and gender in the remaking of Fanny Mendelssohn's musical identity: The chorale in "Das Jahr". *The Musical Quarterly*, 77(4), 727-748.
- Walker, A. (1997). *Franz Liszt: the final years, 1861 – 1886*. Cornell University Press.
- Zhu, J. (2016). *Clara Schumann's piano sonata in g minor: a preview of things to come*. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. BSU Honors Program Theses and Projects. Item 134. Erişim tarihi: 23.12.2021. http://vc.bridgew.edu/honors_proj/134.

İnternet Kaynakları

URL-1: "Hausmusik".

<https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000012568>. (Erişim tarihi: 20.12.2021).

<https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000012568>. (Erişim tarihi: 20.12.2021).

URL-2: "Felix and Fanny Mendelssohn Myth and Musical Saga". <http://www.newberry.org/05142013-felix-and-fanny-mendelssohn-myth-and-musical-saga>. (Erişim tarihi: 24.07.2021).

URL-3: <https://www.mendelssohn-gesellschaft.de/en/mendelssohns/biografien/fanny-hensel>. (Erişim tarihi: 25.07.2021)

URL-4: <https://www.grammy.com/grammys/newa/how-female-classical-composers-are-encouraging-gender-equality> (Erişim tarihi: 24.12.2021).

URL-5: <https://fayllar.org/women-composers-of-classical-music.html?page=7> (Erişim tarihi: 24.12.2021).

URL-6: https://mugi.hfmt-ham-burg.de/receive/mugi_person_0000537;jsessionid=0FDC68CE89EB5DD150C0AFA19D19F823?lang=de (Erişim tarihi: 25.12.2021)

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Şiir Çevirilerinin Makine Çevirisi Üzerinden
Değerlendirilmesi: Paul Celan Şiirlerini Makine
Çevirisi ile Okumak

Evaluation of Poetry Translations through
Machine Translation: Reading Paul Celan Poems
with Machine Translation

Ümmügülsüm ALBİZ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Albiz, Ü. (2022). Şiir çevirilerinin makine çevirisi üzerinden değerlendirilmesi: Paul Celan şiirlerini makine çevirisi ile okumak. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 154-179.

Albiz, Ü. (2022). Evaluation of poetry translations through machine translation: Reading Paul Celan poems with machine translation. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 154-179.

10.29228/kesit.62610

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 21.04.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 10.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye, ualbiz@kmu.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Şiir Çevirilerinin Makine Çevirisi Üzerinden Değerlendirilmesi: Paul
Celan Şiirlerini Makine Çevirisi ile Okumak

*Evaluation of Poetry Translations through Machine Translation: Reading
Paul Celan Poems with Machine Translation*

Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülsüm ALBİZ

Öz: Çağımızda teknolojik gelişmelerin hızla artması, çevirinin de bu gelişmelerden bir pay almasına ortam hazırlamıştır. Hızla gelişen teknolojik ağ, çevirinin de makine çevirisi kapsamında bazı gelişmeleri yaşamasını sağlamıştır. Gelişen teknolojiye ayak uydurmak, çeviri sürecini kolaylaştırmak ve hızlandırmak açısından önem taşımaktadır. Fakat çeviri araçlarından ne ölçüde yararlanılması gerektiği bir tartışma konusudur. Özellikle metin türlerinde çeviri araçlarının yeri ve kullanılabilirliği tartışmaya açıktır. Bu çalışmada ise zor bir tür olan şiir çevirisinde çeviri araçlarının yeri ve çeviri ürün tartışılmaktadır. Şair Paul Celan'ın seçilen şiirleri, Google, Yandex ve Bing çeviride Almancadan Türkçeye çevirtilmiştir ve elde edilen çeviri ürün, çevirmen Ahmet Cemal'in çevirileri ile kıyaslanmıştır. Sonuç olarak şiir çevirilerinde makine çevirisinin tam bir eş değer çeviriyi yakalayamadığı ancak makine çevirisi çıktısının uzman bir çevirmenin elinden geçerek post-editing sürecinin önemi ve makinenin, insan çevirmenin yardımcı aracı olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, Makine Çevirisi, Paul Celan, Grabschrift für François, Largo ve Corona.

Abstract: The increase in rapidly developing technological developments in our age has prepared the environment for translation to take a share from these developments. Within the rapidly developing technological network, it has also enabled translation to experience some developments within the scope of machine translation. Keeping up with the developing technology is important in terms of facilitating and accelerating the translation process. However, the extent to which translation tools should be used is a matter of debate. The place and usability of translation tools, especially in literary text types, is open to discussion. In this study, the place of translation tools in poetry translation, which is a difficult genre, and the translation product are discussed. Selected poems of Paul Celan were translated from German

to Turkish in Google, Yandex and Bing translation, and the resulting translated product was compared with the translations of translator Ahmet Cemal. As a result, it is emphasized that machine translation cannot achieve an exact equivalent translation in poetry translations, but the machine translation output must be checked by an expert translator, the importance of the post-editing process and the machine should be the auxiliary tool of the human translator.

Keywords: Translation Studies, Machine Translation, Paul Celan, *Grab-schrift für François, Largo* and *Corona*.

Giriş

Gelişen günümüz teknolojisinin çeviribilimdeki en önemli karşılığının, makine çevirisi, otomatik çeviri ya da bilgisayar destekli çeviri adı altında yapılan çalışmalar olduğunu söylemek mümkündür. Yabancı bir dilde yazılmış kaynak metnin istenilen herhangi bir erek dile aktarılmasında insan çevirmene ihtiyaç duyulmadan yapılan çeviriye, makine çevirisi denilmektedir. Makine çevirisi ya da otomatik çeviri kapsamında günümüzde en çok kullanılan ücretsiz çeviri programları; Google, Yandex ve Bing çeviridir. Farklı birçok dilden çeviri yapma olanağı sunan bu programlar, aynı zamanda ücretsiz oldukları için günümüz çeviri çalışmalarında çok talep görmektedirler. Yapılan çeviri türü fark etmeksizin birçok profesyonel insan çevirmenin, çevirmen adayı öğrencilerin makine çevirisini önemli bir imkân olarak gördükleri ve bundan yararlanmaya çalıştıkları bir gerçektir. Çeviri sürecini kısaltması, yabancı dilde kelime ya da cümle bazlı bilgiye erişimi kolaylaştırması, otomatik çevirinin ya da makine çevirisinin cezbedici yönleri arasındadır. Bilgiye çabuk ulaşma çabası, iki dil arasındaki iletişimi sürdürme, çeviri eylemini gerçekleştirme açısından önem taşımaktadır. Çeviri eylemini, insan eli değmeden, tüm yönleri ile makine çevirisinin yapmasını beklemek gerçek dışı bir beklentidir ve gelecekte de yapay zekânın devreye gireceği düşünülüyor olsa bile gerçek dışı bir beklenti olarak kalmaya devam edecektir. Metin türü, makine çevirisinin başarısını önemli ölçüde etkileyen bir unsurdur. Teknik ya da terminolojik içerikli metinlerin makine çevirisi yoluyla başarılı çeviriler ortaya koyduğu gerçeği yadsınmamaktadır; fakat bu çevirilerde bile post-editing (makine çevirisi sonrası düzeltme işlemi) süreci önem taşımaktadır. Teknik ya da terminolojik kapsamlı metin türlerinin dışında kalan edebi metinlerin çevirisi söz konusu olduğunda makine çevirisinin katkı rolü, teknik metin çevirilerinde olduğu kadar büyük oranda olmamaktadır.

Çalışma kapsamında ise insan çevirmen eliyle bile yapılması zor bir tür olan şiir çevirisi seçilmiştir. Duyguyu yakalayıp yansıtabilme, nazım birimi ya da birimleri arasında uyumu yakalayabilme ve ifade ediş yetisinin devreye girdiği şiir çevirisinde, makine çevirisinin ne kadar başarılı olduğu tartışma konusudur. Alman şiirinin önemli isimlerinden olan şair Paul Celan'dan seçilen *Grabschrift für François, Largo* ve *Corona* başlıklı üç şiir, Google, Yandex ve Bing Çeviri ile Almancadan Türkçeye çevirtilmiştir.

Makine çeviri çıktılarına kısmi post-editing uygulanmış ve Ahmet Cemal'in kalemin-den çıkan çevirilerle kıyaslanarak sonuçları tartışılmıştır.

Makine Çevirisine ve Tarihçesine Kısa Bakış

Makine çevirisinin fikirsel olarak ortaya çıkışının 17. yy.'da evrensel dil arayışı fikrine dayandığı bilinmektedir ve Rene Descartes'in farklı dillerde ortak semboller üzerinden evrensel dil arayışının öncüsü olduğu varsayılmaktadır. Makinelerin ortaya çıkması ve teknolojinin ilerlemesi ile 1933 yılında, makine çevirileri için birisi Fransa'da Georges Artsrouni'ye diğeri ise Sovyetler Birliğindeki Petr Petrovic Smirnov Troyanskii' ye olmak üzere bağımsız iki paten verilmiştir (Somers, 2003: 4). Ulitkin (2011: 2), yine de tam anlamıyla bir makine çevirisinin gelişiminin 1940'larda ilk elektronik bilgisayarın tasarlanması ile başladığını ve Mart 1949'da Waren Weaver'ın Almanya'nın Enigma şifreleme makineleri ile üretilen askerî kodları kırmak için, İngilizlerin öncü bilgisayarları Colossus'u kullandığını ve makine çevirisi kavramını formüle ettiğini belirtmektedir. Somers (2003: 4) de Ulitkin'e benzer bir yaklaşım ile makine çevirisinin tarihinin genellikle bilgisayarların kod kırmak için kullanıldığı ikinci dünya savaşından hemen sonraki döneme dayandığını ve çevirinin bir anlamda hesaplama açısından benzer olduğu fikrinin Weaver'e atfedildiğini, Weaver'in 1947-1949 yılları arasında yeni dijital bilgisayarların çeviri için kullanılmasına dikkat çekmeye çalıştığını belirtmektedir. 1950'lerde ise makine çevirisine yönelik araştırmalar ve çalışmalar devam etmiştir. Massachusetts Institute of Technology (MIT)'de araştırmacı olarak çalışan Yehoshua Bar-Hillel, 1952 yılında ilk makine çevirisi konferansını düzenler ve daha sonraki yıllarda ilk kez Rusçadan İngilizce' ye gerçekleştirilen 'Makine Çevirisi' tanıtım gösterimi yapılmasını sağlar (Korkmaz, 2019: 158). Bunun bir başarı olarak kaydedilmesi ve ilgi uyandırması neticesinde makine çevirisi alanında daha büyük yatırımlar ve çalışmalar yapılmaya devam eder. Makine çevirisi ile ilgili beklentilerin çok yüksek olmasının sebebi, o yıllarda da insan çevirmene ihtiyaç duyulmadan yapılacak başarılı çevirilerin gerçekleşme arzusuna dayanmaktadır. Bar-Hillel, 1960'lı yıllarda makine çevirisine yönelik bu yüksek beklentileri, oldukça dikkatli ve sağduyulu bir şekilde değerlendirir. Bar-Hillel (1960), A Demonstration of the Nonfeasibility of Fully Automatic High Quality Translation adlı çalışmasında tam otomatik yüksek nitelikli çeviri (FAHQT) için bir yöntem geliştirme fikrinin öngörülebilir gelecekte yalnızca bir hayal olduğunu belirtmiştir ve 'The box was in the pen' cümlesini bağlamsal boyutları ile tartışarak bu durumun neden imkânsız olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Nirenburg (1995: 300), Bar-Hillel'i okuyup anlamının tam otomatik yüksek nitelikli makine çevirisi çıktısının mümkün olmadığına dikkat çekmesinden ötürü günümüz araştırmacıları için önemli olduğundan bahsederken, Macklovitch (1995: 137) ise Bar-Hillel'in tahminlerinin büyük ölçüde doğrulandığına inandığını belirtmiştir. Bar-Hillel'in tam otomatik yüksek kaliteli makine çevirisinin mümkün olmadığı, yakın gelecekte de bu-

nun hayata geçirilemeyeceği yönündeki söylemlerinin o sıralar çok fazla dikkat çekmediği muhakkaktır. Çünkü insan eli değmeden ya da post-editing sürecine ihtiyaç duyulmadan gerçekleşecek olan makine çevirisine yönelik beklenti daha güçlüdür. Günümüz makine çevirisindeki ilerlemeler dikkate alındığında Bar-Hillel'in ön görüşlerinin hâlâ geçerliliğini koruduğunu öne sürmek mümkündür; fakat 1960'lı yıllarda çok da üstünde durulmayan bu görüşlerin aksine makine çevirisi alanındaki heyecanlı çalışmalar, ALPAC (Automatic Language Processing Advisory Committee) raporu doğrultusunda sekteye uğratılır.

1966 yılında yayınlanan ve makine çevirisi tarihi açısından oldukça önemli bir boyutu olan ALPAC raporu, makine çevirisinin gerçek olması yönündeki tüm beklentileri bir anda boşa çıkarmıştır. Hutchins (1996: 9-12), bu raporun Amerika Birleşik Devletlerinde makine çevirisi araştırmaları için sağlanan finansal desteğin 20 yıl boyunca sona ermesine sebep olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu raporda verilen en açık mesajın ise makine çevirisinin imkânsız olduğu yönündedir. Raporu detayları ile tartışan Hutchins, raporun "Dil ve Makineler: Çeviri ve Dilbilimde Bilgisayarlar" başlığına dikkat çekmekte ve raporun sadece makine çevirisi ile ilgili olmadığını, bilişimsel dilbilim alanıyla da alakalı olduğunu vurgulamaktadır. Raporda dikkat çeken en önemli noktalardan birisi ise Rus dilindeki dokümanların analiz edilmesinde ve taranmasında ABD hükümetine ve askerî ihtiyaçlara odaklanmış olunmasıdır. Ayrıca ALPAC raporu, makine çevirisine daha fazla yatırımı gerekli görmemiş ve bunun yerine otomatik sözlükler gibi çevirmenler için makine destekli araçların geliştirilmesini ve bilişimsel dilbilim alanındaki temel araştırmaların desteklenmesini tavsiye etmiştir (Hutchins, 2006: 6). ALPAC raporunun içeriğinden ve Hutchins'in rapor ile ilgili yorumlarından hareketle raporun, makine çevirisine yönelik çalışmaları ciddi boyutta sekteye uğrattığı ve tam otomatik makine çevirisine yönelmek yerine insan çevirmene yardımcı olacak bilgisayar destekli araçların ön plana çıkmasının vurgulandığı anlaşılmaktadır. Burada ucuz iş gücünün de devreye girdiği insan çevirmenin, makine çevirisine yapılacak yatırımdan daha ucuza geldiği, otomatik ya da çevrimiçi sözlüklerin desteklenmesinin ise insan çevirmene yardımcı olmasından ziyade süreyi kısaltmak için önemsenmiş olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür.

1970'li yıllarda makine çevirisine yönelik beklentiler değişmeye, daha çok ticari ve idari talepler devreye girmeye başlar. Hutchins (2005), söz konusu talebin daha çok uluslararası ticaretin başlıca dillerinde ticari ve teknik belgelerin üstesinden gelebilecek düşük maliyetli makine destekli çeviri sistemlerine yönelik olduğunu belirtmektedir. 1980'lerde makine çevirisi ile ilgili çok sayıda türün ortaya çıktığı, 1990'larda istatistiksel yöntemlere dayalı bir sistemle (Candide) ilgili sonuçların yayımlandığı, bazı Japon grupların günümüzde örnek tabanlı olarak adlandırılan yöntemi kullanmaya başladıkları, farklı projelerin olduğu (JANUS, Verbmobil gibi), 1990'ların sonu 2000'lerin başla-

rında ise büyük kuruluşlar tarafından makine çevirisi ve çeviri araçlarının kullanımının hızla arttığı ve özellikle yazılım yerelleştirme alanında etkileyici bir artış görüldüğü ve kitlesel pazar haline geldiği gözlenmektedir (Hutchins, 2005). Tüm bu gelişmelerde internetin insan hayatına girmesi ile makine çevirisi anlayışında değişikliklerin olduğunu ve bu motorun istatistikle desteklenebileceğinin anlaşıldığını, bunların yanı sıra yapay zekâ kullanılarak gerçekleştirilen çevirilerin insan eliyle düzeltilip iyileştirilerek daha nitelikli çevirilerin amaçlandığını öne sürmek mümkündür (Aslan, 2018: 90).

Makine çevirisine yönelik talep ya da beklentiler, geçmişte yer yer sekteye uğratılmış olsa bile bu alanı geliştirmek maksatlı projeler, çalışmalar yine de devam ettirilmiştir. Günümüzde, makine çevirisi kapsamında daha aktif çalışmalar sürüyor iken bu alanda üç çeviri yaklaşımından bahsetmek gerekmektedir. İlki, kaynak ve erek dilin kurallarına dayanan makine çevirisi, ikincisi, istatistiksel makine çevirisini kapsayan yaklaşım ve üçüncüsü ise bilgisayar destekli çeviridir (Ulitkin, 2011). Bu yaklaşımları açıklayan Ulitkin, makine temelli çevirilerde en eski çeviri motorlarının tümünün sözde dönüştürücü yaklaşıma dayandığını ve kaynak dilin girdi cümlelerinin, basit bir ayrıştırma formu kullanarak doğrudan erek dilin çıktı cümlelerine dönüştürüldüğünü belirtmektedir. Bu sistemde ayrıştırıcı, kaynak metnin kaba bir analizini yapar ve kaynak metni, özne, nesne, fiil olarak bölümlere ayırırdı ve kaynak kelimeleri, sözlükten seçilen erek kelimeler ile değiştirir ve erek dilin kurallarına uygun hale getirmek için yeniden düzenlerdi. Bu yaklaşım, uzun bir süre kullanılmıştır. Ulitkin'in verdiği bilgilere dayanarak ikinci yaklaşımın çok sayıda paralel metni analiz ederek en sık kullanılan varyantları seçen ve bunları çeviride kullanan istatistiksel bir yöntem olduğunu belirtmek mümkündür. Bu yöntemde algoritmalar, geleneksel kural tabanlı analizden ziyade istatistiksel analize dayandığından gramer kurallarını tam olarak uygulayamaz. Ayrıca Ulitkin, bu yaklaşımın en iyi bilinen örneklerinden birisi olarak istatistiksel makine çevirisi yaklaşımını temel alan ve 2003 yılında hızlı makine çevirisi için düzenlenen DARPA yarışmasını kazanan Franz Josep Och'un araştırmasına dayanan Google Çeviriyi örnek olarak göstermektedir. Bilgisayar destekli çeviri ise makine çevirisinden oldukça farklı bir yaklaşımdır. Bilgisayar destekli çeviri fikri, ilk bilgisayarlar ile ortaya çıkmıştır: çoğu çevirmen, bilgisayar dilbiliminde birçok çalışmanın konusunu oluşturan makine çevirisine karşı çıkmışlardır, ancak aktif olarak çevirmenin çalışma tezgâhı olan bilgisayarların kullanımını desteklemişlerdir (Ulitkin, 2011: 3-4).

Makine çevirisinin tarihini genel hatlarıyla ortaya koymak ve bu bağlamda yapılmış olan ve yapılan çalışmaları takip ederek mevcut çalışmayı tartışmak önemlidir. Makine çevirisinin, çeviribilim alanında önemli bir yer tuttuğu, ayrıca insan çevirmenin meslek hayatının her aşamasında kolaylaştırıcı bir etki sağladığı gerçeği azımsanmadığından makine çevirisi sonrasındaki düzeltme sürecini de kısaca değerlendirmek

gerekmektedir.

Post-Editing Süreci ve Önemi

Makine çevirisinin ortaya çıkışından itibaren insan eli değmeden, tam otomatik çeviri beklentisi doğrultusunda yatırımların yapılmış olduğu ve çeviri teknolojileri için hâlâ ciddi boyutta yatırım yapıldığı bilinmektedir. Makine çevirisinin geçmişten günümüze tarihsel süreci analiz edildiğinde makineden çıkan çeviri ürünü insan eli değmeden kullanmanın pek mümkün olmadığı görülmektedir. Bu aşamada makine çevirisi sonrası düzeltme işlemi diye adlandırılan Türkçe literatürde de post-editing olarak yerleşmiş olan sürecin önemi ortaya çıkmaktadır. Makineden çıkan ham çevirinin düzeltilmesi, bu sürecin en önemli parçasıdır.

Nida (1964: 252), makine çevirisinden çıkan bir belgenin kaynak diline aşına olmayan bir okuyucu tarafından kullanılabilir bir şey üretmek için kayda değer bir post-editing sürecinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu düzenleme sürecinin de genellikle yetkin bir insanın belgeyi geleneksel bir şekilde çevirmesi için gereken süreye eşit olduğunu belirtmektedir. Makine tarafından yapılan bir çeviride son düzenleme miktarını belirleyen ana faktör, çıktının kalitesidir; bu da müşterinin gereksinimlerine, özellikle çevirinin amacına ve mevcut süreye bağlıdır (Arnold, Balkan, Meijer, Humphreys, Sadler, 2001: 30). Fiederer ve O'Brien (2009: 52-54), makine çevirisi yayın amaçlı kullanılacaksa ya post-editing sürecinin ya da makine çevirisi çıktısını iyileştirmek için belirsizlikleri ve karmaşıklığı azaltmak amacıyla kontrollü dil kurallarının¹ kaynak metne uygulanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Kontrollü dil kullanımı ya da ön düzeltme süreci, makineye girecek metin üzerinde çalışmayı gerektirirken post-editing süreci ise makineden çıkan ürün üzerinde çalışmayı gerekli kılmaktadır. Ayrıca aynı çalışmada Fiederer ve O'Brien, bunun için de BLEU², NIST³ ve WNMf (weighted N-Gram model) gibi otomatik değerlendirme metriklerinin geliştirildiği ve gelecekte

¹ Kontrollü dil kuralları, genellikle cümle uzunluğunu azaltarak, isim-fiilleri, uzun isim cümlecikleri, belirsiz göndermeleri ortadan kaldırarak makine çevirisi için daha uygun kaynak metin girdisi oluşturulmasıdır (Fiederer ve O'Brien, 2009, s. 53). Kontrollü dil kullanımının makine çevirisi süreci öncesi gerçekleştirilmesi durumunda makine çevirisi çıktısını önemli ölçüde nitelikli hale getirdiği muhakkaktır; fakat mevcut çalışmanın sınırları açısından çalışma kapsamında kontrollü dil kullanımı konu edinilmeyecektir.

² BLEU (Bilingual evaluation understudy), bir dilden diğer dile makine tarafından çevrilmiş bir metnin kalitesini değerlendirmek için bir algoritmadır ve bu algoritma kaliteyi makine çıktısı ve insan çıktısı arasındaki uygunluk olarak kabul etmekte ve "bir makine çevirisi insan çevirisine ne kadar yakınsa o kadar başarılıdır" fikri BLEU' nun arkasındaki ana fikri oluşturmaktadır (<https://en.wikipedia.org/wiki/BLEU>, erişim tarihi 30.01.2022).

³ NIST (National Institute of Standards and Technology), ağırlık ve zaman referanslarını bünyesinde barındırarak, ölçüm, metot ve standartları yayınlar (https://tr.wikipedia.org/wiki/Ülusal_Standartlar_ve_Teknoloji_Enstitüsü, erişim tarihi 30.01.2022).

makine çevirileri çıktılarının da otomatik metrikler tarafından yapılacağı yönünde beklentiler olduğunu belirtmektedirler. Makineden çıkan ham çevirinin yine bir makinede geliştirilmiş yazılımlar ile kontrol edilmesi olası bir beklentidir; fakat arzu edilen düzeyde kaliteli bir çevirinin ortaya çıkma ihtimali tartışmaya açıktır.

Makine çevirisine girdi olarak verilecek kaynak metne kontrollü dil kullanımı ya da pre-editing gibi uygulamalara ek olarak Somers farklı bir öneride bulunmaktadır. Somers (1997: 203), geleneksel anlayışın dışına çıkarak post-editing süreci öncesinde makine çevirisi sisteminin hataları ışığında gözden geçirilen girdi, eşit ölçüde ayarlandığı takdirde bunun bazı durumlarda çıktıya yapılan post-editing sürecinden daha etkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bunu kaynak metne post-editing olarak adlandırmayı önermektedir. Somers'in pre-editing sürecinden farklı kabul ettiği ve kontrollü dil kullanımına benzer bağlamda önerdiği kaynak metne post-editing uygulaması, makine çıktısının daha kabul edilebilir bir hal almasını sağlamak amaçlıdır. Fakat yine de bu çalışmanın odak noktası, kaynak metin öncesi süreç değil, sonraki süreçtir. Çünkü makineden çıkan ham çeviriye post-editing süreci uygulandığı takdirde çevirinin kullanılabilirliği asıl meseledir. Nitekim post-editing sürecine sokulmayan çeviri üründe istenilen değerde çeviri çıktısı elde edilmesi pek olası görünmemektedir.

Tüm araştırmalar, makine çevirisine yönelik tartışmaların iki noktaya odaklanmış olduğunu göstermektedir. Bunlardan ilki, makinenin insan çevirmenin yerini alacağı görüşüne dayanıyor iken bir diğeri ise makine çevirisinin çevirmene yardımcı bir araç olduğu yönündedir. Kay (1997: 20), makine çevirisi kapsamında üretilmiş bir çeviri aracının, insan çevirmenin kontrolü altında olmasını ve onun yerini almak için değil onun üretimini artırmaya yardımcı olmak için orda olduğunu vurgulamaktadır. Hutchins (2001: 19) de benzer yaklaşımla hareket ederek insan tarafından üretilen çeviriye talebin her zaman artacağını ve profesyonel çevirmenlerin, üretkenliklerini ve kaliteyi artırmak için çok çeşitli bilgisayar destekli çeviri araçlarına sahip olacaklarını ve otomatik çevirinin ya da makine çevirisinin çevirmenler için tehdit oluşturmayacağını vurgulamaktadır. Böyle bir yaklaşım ile makine çevirisi değerlendirildiğinde, makine çevirisinin başarılı ve büyük işlerin aynı zamanda çevirmen açısından iyileştirilmiş çalışma koşullarının aracı olması beklentisi oluşmaktadır. Ulitkin (2011) ise çeviriyi geliştirmek için insan editörlerin ya da düzenleme yazılımlarının kullanılabileceğini; fakat bunların insan çevirmenlerin yerini alamayacağını ve etkili çeviri üretemeyeceğini iddia etmektedir. Bu çalışma da daha çok Ulitkin'in görüşlerini destekler niteliktedir; çünkü makine çevirisinden çıkan çeviri, herhangi iyi geliştirilmiş bir algoritma ya da yazılım tarafından post-editing sürecine sokulmuş olsa bile profesyonel bir çevirmenin kaleminden çıkan çeviriye denk gelmeyecektir. Ancak "post-editing işleminin Çeviribilim alanında paradigma değişimine yol açtığı dikkate alınrsa çevirmenlerin de post-editing yaklaşımlarına uygun beceriler geliştirmesinin" (Çetiner, 2019: 469) önemi

ortaya çıkmaktadır. Mevcut bilgilerden hareketle öne sürmek mümkündür ki insan çevirmen ve makine çevirisi arasında aşılmayacak bir rekabet oluşturmak yerine birbirini destekleyen yaklaşımlar ortaya koymak ve post-editing sürecini bu yaklaşımlardan biri olarak görmek önemlidir. Makineden çıkan ham çevirinin olduğu haliyle kullanılması, birçok anlam kaymasına, yanlış anlaşılmaya ve kimi zaman eksik çeviriye sebebiyet vermektedir. Bu sebeple bir çevirmen tarafından yapılan post-editing süreci, ortaya çıkma ihtimali büyük olan bu olumsuzlukların giderilmesi bakımından oldukça gereklidir.

Makine Çevirisi ve Edebî Metin Türü Olarak Şiir Çevirisi

Söz konusu başlık altında makine çevirisi aracılığıyla metin çevirisi yapmanın ne kadar mümkün olduğu tartışılmaktadır. Makine çevirisinden çıkan çevirilerin bir son düzeltme sürecine tabi tutulması üzerinde duruluyor iken bu çıktının edebî metin olması durumunda düzeltme sürecinin nasıl olması gerektiği önemli sorunsaldır. Çoğunlukla makine çevirisinde teknik metin türlerinin çevirtildiği düşünüldüğünde, duyguların, düşüncelerin devreye girdiği, bölümler arası geçişlerin, bağlamın korunmasının önemli olduğu metinlerin makine çevirisi ile çevirtilmesinde büyük bir başarı beklenmemektedir. Özellikle roman, hikâye, şiir gibi içeriği yoğun olan edebî türlerde yüksek nitelikli çeviriler elde edilmesi mümkün görünmemektedir. Fakat edebî metin çevirilerinde makine çevirisinin kalitesini ölçmek maksatlı çalışmalar oldukça dikkat çekmektedir. Bütün bir romanın makine çevirisi çıktısına odaklanan Fonteyn, Tezcan ve diğerleri (2020: 3790), Agatha Christie'nin *Ölüm Sessiz Geldi* romanını makine çevirisi ile İngilizce'den Flemenkçeye çevirterek doğruluk ve akıcılık hataları üzerine odaklanmışlardır. Aynı eserden hareketle Tezcan'ın ve diğerlerinin oluşturduğu farklı bir çalışmada ise İngilizce-Flemenkçe dil çiftinde çeviri için makine çevirisinin kalitesi hakkında fikir edinmeye ve insan çevirisi ve makine çevirisi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmışlardır (Tezcan vd., 2019: 48).

Besacier ve Schwartz (2015) ise edebî bir eserin otomatik çevirisi üzerine yaptıkları bir çalışmada makine çevirisi ve post-editing gibi bir sürecin edebî eserin çevirisine uygulandığında değerinin ne olacağı, on bin kelime edebî bir eserin çevirisinin ne kadar süre alacağı, sonuçlarının kabul edilir olup olmayacağı yönünde bazı sorular yöneltilmektedir. Bu sorulara binaen Makine Çevirisi + Post Editörlük sıralaması ile yaptıkları çalışmada, çevrilen metnin okurlar için kabul edilebilir olduğunu ve sürenin kısaldığını vurgulamaktadırlar. James Hadley (2020: 15), edebî eserlerin makine çevirisi ile ilgili yaptığı çalışmada farklı bir noktaya dikkat çekmektedir ve bilgisayarların, çevirmenlerin yerini almayacağını sorgulamaktadır. Fakat Google çeviri gibi nöral sistemlerin henüz, yazarın üslubunu yeterli düzeyde aktaramadığını ve nöral sistemlerin belirli metin türlerini, özellikle kısa cümleler içeren kalıplaşmış metinleri çevirmede etkili olsa bile yapabilecekleri açısından hâlâ sınırlı olduğunu belirtmektedir. Çünkü

Hadley'in saptamasına göre edebiyatta yalnızca yazma gelenekleri farklı değildir, aynı zamanda yazarlar, dönemler, edebiyat türleri ve biçimleri arasında farklılıklar mevcuttur.

Besacier ve Schwartz'ın söz konusu pilot çalışmasından hareketle de post edisyonculuk sürecinin edebî metin çevirilerini okunabilir hale getirdiğini söylemek mümkündür; fakat makineden çıkan ham çevirinin edebiyat dünyasında yer alabileceği henüz söylenememektedir. Süreden tasarruf edilmesi çevirmenin üretkenliğini artırması bakımından önem arz edebilir. Ancak akıcılık ve anlaşılabilirlik açısından edebî çeviri de makine çevirisi ile hedefe varmak pek mümkün değildir. Ayrıca nöral sistemlere dayalı olsa bile bir makine çevirisinin insan çevirmenin yerini alması ve aynı kalite ve nitelikte çeviri yapması, günümüz koşullarında olası görünmemektedir. Nida (1964: 253), makine çevirisinin bazı metin türlerinde başarılı olsa bile edebî metin için kullanılmasında teorik sınırlamaların olduğunu ve belli durumlarda biçimsel ve anlamsal problemleri çözmesi için makineye yeterli arka plan bilgisi koymanın ne olası ne de mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu olasılığın, edebî metin çevirileri için düşük olması, bilhassa şiir çevirisi söz konusu olduğunda makine çevirisine yönelik gerçeklik algısını netleştirmektedir. Hadley (2020: 16), ikisi de şiir türü olmasına rağmen, bir sonenin limerick şiirden; her ikisi de fantastik tür olmasına rağmen *Harry Potter* 'in, *Yüzüklerin Efendisi*'nden oldukça farklı olduğunu belirtmektedir. Üslup farklılıklarının aktarılabilir olmaması ve böyle bir sistem inşa edecek emsalin bulunmaması, makine çevirisi için problem olarak kabul edilmektedir. Kendi türleri içerisinde bile farklılık gösteren edebî türlerde makine çevirisi ile tam bir çeviriye ulaşamayacağı anlaşılmaktadır. İnsan çevirmenin bile edebî bir eserin çevirisinden önce ciddi bir araştırma süreci içerisine girmesi gerekirken, makine çevirisinin kelime ve cümle temelli bazı eşleştirmeleri yaparak bu süreci ne kadar gerçeğe yakın yönettiği tartışma konusudur. Hadley' in (2020: 18) şiir çevirisi ile ilgili saptamada bulunduğu önemli bir diğer yaklaşım ise makine çevirisinin, bir şiir çevirmeyecek fakat insan çevirmene kaynak metinle ilgili anahtar detayları ilk bakışta verebilecek bir sistem inşa etmiş olmasıdır. Ona göre, yazılımların, kafiye kalıplarının, aliterasyonların, asonansların nerede olduğunu ve şiirde bulunan kelimelerin her biri için erek dilde eş anlamlılar vb. gibi sözcükleri verebilmesi mümkündür. Voigt ve Jurafsky (2012) ise *Towards a literary machine translation: the role of referential cohesion* başlıklı araştırmalarında, edebî ve bilgilendirici metinlerin, makine çevirisi ile göndergesel bağının nasıl ifade edildiğini, çeviriyi nasıl etkilediğini tartışmışlardır. Sonuç olarak ise insan çevirmenlerin, edebiyatta göndergesel bağlamı daha büyük oranda yakaladıklarını, Google çevirinin bu anlamda daha az performans gösterdiğini ortaya koymuşlardır.

Mevcut literatür taramasının ve yapılan araştırmaların neticesi, edebî alanda yapılan makine çevirisi çıktılarının yeterli sonuç vermediği yönünde olduğunu ortaya

koymaktadır. Edebî bağlamda makine çevirisini inceleyen bu araştırmalardan farklı olarak, söz konusu çeviride ise şiir çevirisinin makine çevirisi ile yaptırılması ve sonuçlarının manuel bir şekilde insan çevirmenin çevirisi ile kıyaslanması amaçlanmıştır. Mevcut çalışmada, bağlamsal geçişlerin zor olduğu, okunurluk, akıcılık ya da kafiye uyumunun sağlanması bakımından önemli bir tür olan şiir çevirisinin, makine çevirisi ile anlamının ortaya koyulabileceğini fakat çevirmen eli değmeden makine çıktıları ile ideal düzlemde bir çevirinin yapılamayacağını tanıtlamak temel amaçtır.

Yöntem

Çalışmada, Paul Celan'dan seçilen Almanca şiirler, Google, Yandex ve Bing çeviri aracılığıyla Türkçeye çevirtilmiştir. Çok dilli çevrim içi bir program olan ve istatistiksel yaklaşım kullanan Google çeviri, 2006'da ortaya çıkmıştır. İlk başta İngilizce, Arapça, Almanca, Fransızca ve İspanyolca dilleri arasında ve özellikle İngilizceye daha iyi çeviriler yaptığı bilinmektedir (Kovačević, 2014: 85). Yabancı dillerin karmaşık kurallarını bilmeyen Yandex çeviri ise istatistiki yöntemlerle analiz ederek çeviri yapmaktadır ve farklı dillerde karşılığı olan binlerce metni, birbiri ile karşılaştırarak aynı anlama gelen ifade ve kelimeleri bulmaktadır (Yandex, 2022). 100'den fazla dili ve lehçeyi destekleyen Microsoft Bing çeviri ise sözcük ve deyimleri diğer diller ile karşılaştırarak istatistiksel makine çevirisi teknolojisini kullanmaktadır, diğerlerinden farklı olarak Bing çevirinin konuşma çevirisi de mevcuttur (Microsoft Bing, 2022).

Aynı yaklaşımla çalışan üç otomatik çeviri, çalışmanın yöntemini belirlemek açısından etkili olmuşlardır. Bu makine çevirilerinden elde edilen çeviri çıktıları, kısmi post-editing sürecine sokulmuştur ve çevirmen Ahmet Cemal'in yaptığı çeviriler ile kıyaslanarak çıktıların kabul edilebilirliği tartışılmıştır. Fiederer ve O'Brien, (2009: 54) makine çevirisi değerlendirmesi üzerine birçok araştırmacının sonradan düzenlenmiş metinden ziyade ham makine çevirisi çıktısı ile ilgilendiğini ve ham makine çevirisi çıktısının insan çevirisinin son versiyonuyla kıyaslanmasının eşit olmadığı, sonradan düzenlenmiş makine çıktısının insan çevirmenin çevirisi ile karşılaştırılması gerektiğini belirtmektedir. Bu fikirler de dikkate alınarak makine çevirisinden çıkan ham çeviri ve post-editing süreci sonrasındaki çeviriler, Cemal'in çevirileriyle kıyaslanmıştır. Fakat post-editing sürecinde Besacier ve Schwartz'ın (2015) görüşleri dikkate alınarak tüm metnin bağlamı dikkate alınmadan parça parça yapılmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca "üslup, terminoloji, dilbilgisi ve sentaks tam olmasa bile son metnin anlaşılır hale getirildiği kısmi sonradan düzeltme (light post-editing) ile kusursuz dilbilgisi ve sentaks ile anlaşılır, doğru metin üreten tam düzeltme (full post-editing)" (Nitzke vd., 2019) arasındaki ayrım da dikkate alınarak buradaki post-editing sürecinde kısmi bağlamda düzeltme yapmak amaçlanmıştır. Bu kararın alınmasında en önemli etken şiirlerin kısalmıslardan oluşuyor olması, kelime ve cümle temelli eşleşmelerin olasılığının daha fazla olmasıdır. Bunun yanı sıra Hutchins ve Somers, bir çevirinin kalitesinin en açık

göstergesi olarak çevrilen metnin kaynak metinle aynı bilgiyi içermesini aslına uygunluk ve doğruluk; okuyucunun çeviriyi anlayabilmesini anlaşılabilirlik ve netlik, çevirinin içeriğine ve niyetine uygun dili ne ölçüde kullandığının göstergesi olan biçemi, geçerli ölçütler⁴ olarak belirlemişlerdir (aktaran Fiederer ve O'Brien, 2009: 54). Çalışma kapsamında da bu üç ölçüt üzerinde bilhassa durulmaya çalışılmaktadır. Bu ölçütler arasında en önemlisinin biçem-üslup olduğunu öne sürmek mümkündür. Çünkü makine çevirisinin- şayet hafızasına alınmadıysa- bir biçem oluşturması beklenemez. Yazarın üslubunu yakalaması ya da kendisine uygun bir üslup oluşturması olasılığının, yapay zekânın makine çevirisinde devreye girmesi ile artırması beklenmektedir. Oysa günümüz makine çevirisinde daha çok cümle ve kelime temelli çeviriyi görmek mümkündür.

Çalışmada seçilen şiirler, Hutchins ve Somers'in aslına uygunluk ve doğruluk; anlaşılabilirlik ve netlik; üslup; kabul edilebilirlik; bağlam olmak üzere beş temel başlık altında incelenmeye çalışılmaktadır. Google, Yandex, Bing çeviri sıralaması ile çevrilen şiirler, kelime ve cümle bazlı kısmi post-editing sürecine sokulmaktadır ve daha sonra bu ölçütler doğrultusunda çevirmen Ahmet Cemal'in çevirileri ile manuel bir yöntemle kıyaslanmaktadır.

Bulgular ve Yorumlanması

Paul Celan'dan seçilen *Grabschrift für François, Largo* ve *Corona* başlıklı üç şiir Google, Yandex ve Bing çeviri aracılığıyla çevirtilmiştir ve bu şiirlerin, kısmi uygulanan post-editing ile daha anlaşılır hale gelmesi amaçlanmıştır. Tablolar aracılığıyla kaynak metin, Google, Yandex, Bing çeviri çıktıları ve bu çıktılarda daha çok kelime temelli yapılan ve parantez içerisinde P.E. kısaltması ile verilen post-editing ve en son da Ahmet Cemal tarafından kaleme alınmış olan şiir çevirileri, erek metin başlığı altında verilerek çıktıların eşleşme düzeyi saptanmaya çalışılmıştır. Seçilen ilk iki şiir, kısa sözcük ve cümlelerden oluşmaktadır. *Corona*⁵ başlıklı üçüncü şiir ise içinde bulunduğumuz pandemi dönemine gönderme olması maksadı ile ve ilk iki şiire kıyasla daha uzun cümlelerden oluşması dolayısıyla seçilmiştir. Ayrıca Celan'ın en ünlü şiirlerinden olduğu gibi bir zamanlar gönül ilişkisi yaşadığı yazar-şair Ingeborg Bachmann'ın "senin en güzel şiirin "Corona", her şeyin mermere dönüştüğü ve ebedileştiği bir anın çok önceden kusursuz bir biçimde gerçekleşmesi o" (Bachmann-Celan,2014: 15) dediği şiirin, makine çevirisi ile bir erek metne dönüştüğü takdirde aynı kusursuzluğu okura verip vermediği merak konusu olmuştur. Kızıler-Emer (2021: 532), Celan'ın şiirlerinin

⁴ Fidelity or accuracy; Intelligibility or clarity; Style

⁵ Funda Kızıler Emer'in *Corona ve Paul Celan Ya da Aşk ve Pandemi* başlıklı çalışmasında hem şiirin daha detaylı incelemesini bulmak hem de pandemi ile bağıntısı(zlığı)nı okumak mümkündür.

otobiyografik bir özelliği olduğunu ve poetikasında travmatik yaşam deneyimlerinin belirleyici rol oynadığını belirtmiştir. Seçilen üç şiirin de melankolik söylem içerdiği gözlenmektedir ve makine çevirisi ile çıktığı elde edilen söz konusu şiirlerde bu bağlamda bir üslubun yakalanıp yakalanmadığı önemsenmektedir.

Tablo 1: Paul Celan'ın *Grabschrift für François* adlı şiirinin, otomatik makine çeviri çıktıları ile incelenmesi

Kaynak Metin		
GRABSCHRIFT FÜR FRANÇOIS Die beiden Türen der Welt stehen offen: geöffnet von dir in der Zweinacht. Wir hören sie schlagen und schlagen und tragen das ungewisse, und tragen das Grün in dein Immer (Celan, 1982: 29).		
Google Çeviri	Yandex Çeviri	Bing Çeviri
FRANÇOIS İÇİN <u>CE-NAZE YAZILI</u> (MEZAR YAZITI, P.E.) dünyanın iki kapısı açıklar: senin tarafından açıldı iki gecede. Vurduklarını ve vurduklarını duyuyoruz ve belirsizi taşımak ve yeşili her zaman içinizde taşıyın.	ADI SOYADI: <u>FRAN ALLG-REATS</u> (FRANÇOIS, P.E.) Dünyanın iki <u>Kapısı</u> (kapısı, P.E.) açık: senin tarafından açıldı iki gece. Biz onların vurduğunu ve vurduğunu duyuyoruz ve bilinmeyen taşırlar, ve her zaman yeşil taşımak.	FRANÇOIS İÇİN MEZAR YAZISI Dünyanın iki kapısı açık: sizin açtığımız İki gecelikken. Onları <u>dövüp dövüyorlar</u> (<u>dövüyor, dövüyor olduklarını duyuyoruz</u> , P.E.). ve belirsizleri taşı, ve yeşili <u>daldırmanıza taşıyın</u> (<u>her zaman</u> , P.E.).
Erek Metin		
FRANÇOIS İÇİN MEZAR YAZITI Açık duruyor dünyanın iki kapısı: Senin tarafından açılmış, alaca gecede. Çarptıklarını, sürekli çarptıklarını duyuyoruz, ve sana taşıdıklarını sonrasında, belirsizlikleri, ve yeşili sana, sonsuza kadar (çev. Cemal, 2020: 46).		

Grabschrift für François başlıklı şiir Cemal tarafından, *François için Mezar Yazıtı* olarak Türkçeye çevrilmiştir. Google çeviri, şiirin başlığını, François için 'cenaze yazılı' olarak çevirmiş olduğu için post-editing uygulama gereksinimi oluşmuş, Almanca 'Grabschrift' kelimesini 'cenaze yazılı' olarak algılayan otomatik çevirideki düzeltme

'mezar yazıtı' olarak verilmiştir. Yandex çeviri ise başlığı oldukça farklı çevirmiş, François adını 'Fran Allgreats' olarak aktarmış, bunun Almanca özel bir isim olduğunu, algoritmanın algılayamadığı varsayılsa bile Fran Allgreats ifadesinin François ismine karşılık Türkçe bir ifade olarak hafızaya alınmış olduğu çıkarımına varılabilir. Fakat Grabschrift sözcüğünü adı-soyadı olarak Türkçeye aktarması, kabul edilebilir bir çeviri olarak görülmüş ve herhangi bir post-editing süreci uygulanmamıştır. Çünkü bu sözcük, kökeni kazmak anlamına gelen 'graben' fiiline dayanan mezar, türbe anlamlarına gelen 'Grab' ismi ve yazı anlamına gelen 'Schrift' ismi ile birleşerek iki ismin birleşimiyle oluşmuştur. Leksik bağlamda anlamdan sapmış bir çeviri ortaya konmuş olsa da mezar taşına ad-soyad yazıldığı dini ve kültürel ritüeller bağlamında değerlendirildiği için kabul edilir bir çeviri olarak görülmektedir. Başlığı, 'François için mezar yazıtı' diye çeviren, Bing çeviride ise herhangi bir post-editing uygulama gereksinimi duyulmamıştır. Başlıkla beraber sekiz dizeden oluşan bu şiirde daha çok sözcüklerin ön plana çıktığı görülmektedir ve serbest uyakla yazıldığı saptanmaktadır. Şiiri, belirlediğimiz beş temel kriter doğrultusunda analiz ettiğimizde uygunluk-doğruluk başlığı altında Google çevirinin, kelime temelli çevirilerinin doğru olduğu saptanmaktadır. Kaynak metindeki sözcükler, erek metinde sözlük anlamında doğru olduğu için Google çevirinin başlık dışındaki dizelerinde kısmi bir post-editing uygulama gereksinimi duyulmamıştır. Aynı şekilde Yandex çeviride de sözlük anlamında uygun, doğru çevirinin yapıldığını öne sürmek mümkündür. Yalnızca kısmi bir post-editing uygulanmış, Almancada 'kapı' anlamına gelen ve isim olması dolayısıyla büyük harfle yazılan 'Tür' sözcüğünün, Yandex çeviride de büyük harfle yazıldığı saptandığı için Türkçe dilbilgisi kuralları açısından uygun hale getirilmiştir. Bing çeviride sözlük anlamı açısından kısmi anlamda uygunluk-doğruluk söz konusudur. 'Onları dövüp dövüyorlar' cümlesinde 'Wir hören sie schlagen und schlagen' kaynak cümlesine bakıldığında 'hören' fiilinin atılmış olduğu saptanmış ve daha kabul edilebilir bir çeviri olması amacıyla dövüp dövüyorlar sözcükleri yerine 'dövüyor, dövüyor olduklarını duyuyoruz' ifadesi düzeltilerek yazılmıştır. Ayrıca 'yeşili daldırmanıza taşıyın' çevirisi ile Bing çeviri, doğru olmadığı gibi anlamsız bir çeviri ortaya koymuştur. 'und tragen das Grün in dein Immer' ifadesinde özne saptaması yapamayan algoritma, 'in dein Immer' ifadesini 'daldırmanıza' diye uygun ve doğru olmayan bir aktarım ile vermiştir. Çalışmanın diğer inceleme kriterleri olan anlaşılabilirlik-netlik, kabul edilebilirlik, bağlam ölçütlerinin ise Google ve Yandex çeviride kısmen ön plana çıktığını, Bing çeviride ise uygulanan kısmi post-editinge rağmen bahsi geçen ölçütleri taşıyan bir saptama yapılamadığını iddia etmek mümkündür. Beşinci ölçüt olan üslup açısından üç çeviri değerlendirildiğinde yazarın hem söylemindeki hem de sözcük seçimindeki anlamsal derinliği yakalayamadıkları, insan çevirmenin kaleminden çıkan çeviri ile kıyaslandığında daha netleşmektedir. Üç otomatik çeviriye de şiir, kaynak metindeki biçimsel boyutuyla yazıldığı için insan çevirmenin kolayca algılayabildiği özne-yüklem sapta-

masını, makinenin yapamadığı (5. ve 7. dizeler örnek olarak kabul edilebilir), ayrıca vurgu yönünde bir saptama yapmasının zaten olası olmadığı (1. ve 2. dizeler dikkate alındığında) görülmektedir. Otomatik yapılan çevirilerde Google ve Yandex çevirinin Cemal'in çevirisine, ilk dört dizede kısmen yaklaşmış oldukları; fakat Cemal'in "Çarp-tıklarını, sürekli çarptıklarını, duyuyoruz ve sana taşıdıklarını sonsuz, belirsizlikleri ve yeşili sana, sonsuza kadar" dizeleri okunduğunda Google ve Yandex çeviriden çıkan çevirilerin, bu çeviriye hiç benzemediği ve sadece kelime bazlı bir ifadenin içeri-sinde oldukları görülmektedir.

Tablo 2: Paul Celan'ın *Largo* adlı şiirinin, otomatik makine çeviri çıktıları ile incelenmesi

Kaynak Metin		
<p>Largo Gleichsinnige du, heidegängerisch Nahe: über- sterbens- gross liegen wir beinander, die Zeit- lose wimmelt dir unter den atmenden Lidern das Amselpaar hängt neben uns, unter unsern gemeinsam droben mit- ziehenden weißen Meta- Stasen (Celan, 1975: 356).</p>		
Google Çeviri	Yandex Çeviri	Bing Çeviri
<p><u>largo (Largo,P.E.)</u> <u>Senin gibi düşünen, kafir</u> <u>yakın(sen aynı düşünen,</u> <u>çalılıklarda gezen yakınlık,</u> P.E.): bitmiş- ölümlü büyük yalan birlikteyiz, zaman gevşek iç içe sen nefes alma kapaklarının altında karatavuk çifti asılı yanımızda, aşağıda bizimki birlikte yukarıda- beyaz çizim meta <u>durağanlık (stazların, P.E.)</u></p>	<p>Largo <u>Sen, sen, sen, sen, sen, sen, sen,</u> <u>sen, sen, sen, sen, sen, sen: (sen</u> <u>aynı düşünen, çalılıklarda</u> <u>gezen yakınlık, P.E.)</u> hakkında- ölüm- büyük yalan biz birbirimize, zaman- gevşek iç içe <u>Ey gönül gönül gönül gönül</u> <u>gönül gönül gönül gönül(nefes</u> <u>alan göz kapaklarının altında,</u> P.E.) çift asılıyor yanımızda, altında bizimkilerle birlikte- beyaz Meta-</p>	<p>Largo <u>Sana da benzer, kafir gibi</u> <u>yakın(sen aynı düşü-</u> <u>nen,çalılıklarda gezen</u> <u>yakınlık):</u> hakkında- ölmek- geniş alanlar <u>10 kişi ölürüz, Zeit- (biz</u> <u>birlikteyiz, zaman-,P.E.)</u> <u>gevşek teeming (sız olan,</u> P.E.) nefes alan göz kapakları- nın altında karatavuk çifti asılı yanımızda, altında bizimki yukarıda birlikte- beyaz çekme <u>Merak(Meta- P.E.)</u></p>

	staz	stasen (ztaların,P.E.)
Erek Metin		
<p>LARGO</p> <p>Sen, ey yoldaşım olan başına buyruk yakınlık: kocaman bir ölümün büyüklüğü ile yatıyoruz birlikte, zaman- ötesi ise inlemekte senin soluyan gözkapaklarının arkasında, bir çift karatavuk asılı yanımızda, ta yukarıdan geçip giden ikimize ait beyaz metastazların altında (çev. Cemal,2020: 135).</p>		

İkinci inceleme nesnesi olarak Celan'ın noktalama işaretlerini özellikle kısa çizgi (-) çok kullandığı, söz oyunları yaptığı *Largo* isimli şiiri seçilmiştir ve otomatik çeviri araçlarının anlamsız geçişler olarak algılanması muhtemel olan kısa çizginin olduğu sözcükleri nasıl çevirdiği merak konusu olmuştur. Makine çevirisi öncesi pre-editing ya da kontrollü dil kullanımı amaçlar arasında olmadığı için, kelime oyunlarının olduğu bu şiirde herhangi bir ön düzenleme yapılmadığı ve tire işaretleri de kaldırılmadığı için makine çeviri çıktılarında anlamlı çevirilerin saptanmadığı ve kelime düzeyinde çevirilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Kelime temelli bir çeviri söz konusu olmasına rağmen, üç otomatik çevirinin çıktılarında birkaç basit eşleşmeden başka uyumlu bir çeviri ortaya çıkmamıştır. Üç otomatik çeviri de 'çalılık ve dine inanmayan' anlamlarına gelen 'die Heide' sözcüğünden türetilmiş 'heidegängerisch' sözcüğünü kâfir olarak algılamış, 'fundalıklarda, çalılıklarda gezinen' anlamını saptayamamıştır. Oysa Cem Yavuz'un belirttiği üzere anlamdaki derinlik incelendiğinde sözcüğün "Heidegger kelimesinin telaffuzuyla özdeş" (Özer, 2020) olduğu, öylesine bir kelime olmadığı anlaşılmaktadır. Burada yapılan post-editing kısmi ve kelime bazlı olduğu için daha çok kelimelerdeki anlamsal bütünlüğü yakalamak adına üç makine çevirisinde de ilk cümle "sen aynı düşünen, çalılıklarda gezinen yakınlık" olarak verilmiş, fakat bu dizede en ilginç çevirinin Yandex çeviriden çıktığını 'Gleichsinnige du, heidegängerisch Nahe' dizesinin yalnızca 'sen, sen, sen....' diye çevrildiği, makinenin sadece 'du' öznesine odaklandığı saptanmaktadır. 'Sana benzer', 'kâfir' gibi sözcüklere odaklanan bu üç makine çevirisinden farklı olarak Cemal ise şiirin ilk dizesini, 'Sen, ey yoldaşım olan başına buyruk yakınlık:' olarak Türkçeleştirmiştir. Şiirin ilk dizesi, dört kelimedenden oluşuyor iken ikinci ve üçüncü dizesi tirelemeli bir kelimedenden, dördüncü iki kelime-

den, beşinci üç tirelemeli kelimedenden oluşmaktadır ve şiirin bütününde sözcük sayısı hemen aynı iken tirelemeler de benzer şekilde kullanılmaya devam edilmiştir. Üç algoritma da ikinci, üçüncü ve dördüncü dizeyi yakın kelime anlamları ile vermiştir. Şiirin bütününe hâkim olan Cemal ise 'kocaman bir ölümün büyüklüğü ile' ifadeleri ile ilk üç dizeyi çevirmiştir. 'Wir beinander, die Zeit-' dördüncü dizesinde Google ve Yandex yine benzer yöntemle çeviri yapmışlar, kelimeleri aktarmışlardır. Bing çeviri ise '10 kişi ölürüz, Zeit-' diye kaynak dilde olmayan sözcüklerle çevirmeye çalışmış ve akabindeki dizeyi ise 'gevşek teeming' olarak aktararak hem çeviriye İngilizce bir sözcük katmıştır hem de doğruluğu ve anlaşılabilirliği olmayan bir çeviri çıktısı oluşturmuştur. Bing çevirinin tam algılayamadığı bu dizelerin peşine gelen 'dir unter den atmen-den Lidern' dizeyi Google ve Bing çeviri birbirine yakın anlamlar ile vermişken Yandex çeviri 'ey gönül, gönül, gönül...' diye doğruluğu, anlaşılabilirliği ve kabul edilebilirliği olmayan bir aktarım gerçekleştirmiştir. Bu dizeler için uygun ve doğru kelimeleri bile veremeyen makine çevirilerine kıyasla Cemal, 'yatıyoruz birlikte, zaman- ötesi ise inlemekte senin soluyan gözkapaklarının arkasında' diye anlaşılabilir, belli bir üsluba sahip ve bağlamı yakalamış bir aktarım ile vermektedir. Son iki dizeyi yine bir kelime oyunu ile oluşturan Celan'ın tek sözcük ama iki dizeden oluşan ifadeleri 'Meta- Stasen', Google tarafından 'meta- durağanlık', Bing çeviri tarafından ise 'merak stasen' olarak Türkçeleştirilmeye çalışılmıştır. Mevcut beş kriter kapsamında üç çeviri algoritmasının çıktıları bütüncül bir yaklaşım ile değerlendirildiğinde Google çevirinin, uygunluk-doğruluk kriteri kapsamında büyük oranda uygun kelime anlamlarını yakalamış olduğu fakat üç makine çevirisinin de anlaşılabilirlik-netlik, kabul edilebilirlik, bağlam ve üslup kriterlerini karşılayamadıkları görülmektedir. Üslubun kapalı, metaforların yoğun olduğu şiirde Cemal'in yaptığı gibi anlamsal derinliği yakalamanın uygun kelimeyi bulmaktan çok daha önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Kelimelerin çoklu anlamlarının olması, çevirideki zorlukların başlıca kaynaklarından biri (Nida, 1964: 262) olduğu için makine çevirisinde bu durumu yukarıdaki örnekle net bir şekilde görmek mümkün olmuştur. Tek sözcükten oluşan şiirlerde, kelimelerin anlamsal çeşitliliğinin özellikle önemli bir sorunsal olduğu ortaya çıkmaktadır, çünkü sözcükler, genelde gerçek anlamlarının dışında kullanılmakta ve makine çevirisinin bu anlamları yakalama olasılığı azalmaktadır. Bunun için de Nida'nın da belirttiği üzere sözcüklerin dilbilgisel işlevlerini belirlemek anlamların farklılığına ve çeşitliliğine ulaşmak bakımından yol gösterici olabilir. Buna ek olarak makine çevirisi, bağlam içerisinde hangi kelimelerin gerekli olup olmadığını ayırt edebilecek durumda olmadığı için insan müdahalesinin kesinlikle gerekli olduğu bazı üslup kusurlarına sebep olmaktadır (Koçak, 2019: 27). Üslup kusurlarını gidermek, üslup bağlamında bir bütünü yakalamak için de tam bir post-editing sürecinin uygulanması gerektiğini hatta makine çevirisi öncesi pre-editing sürecinin de önemli olduğunu iddia etmek çok afaki bir yaklaşım olmayacaktır. İncelenen her iki şiir çevirisi de makineden çıkan çevirilerin

ciddi anlamda üslup sorunları oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Paul Celan'ın Corona adlı şiirinin, otomatik makine çeviri çıktıları ile incelenmesi

Kaynak Metin		
<p>Corona Aus der Hand frißt der Herbst mir sein Blatt: wir sind Freunde. Wir schälen die Zeit aus den Nüssen und lehren sie gehn: die Zeit kehrt zurück in die Schale. Im Spiegel ist Sonntag, im Traum wird geschlafen, der Mund redet wahr. Mein Aug steigt hinab zum Geschlecht der Geliebten: wir sehen uns an, wir sagen uns Dunkles, wir lieben einander wie Mohn und Gedächtnis, wir schlafen wie Wein in den Muscheln, wie das Meer im Blutstrahl des Mondes. Wir stehen umschlungen im Fenster, sie sehen uns zu von der Straße: es ist Zeit, daß man weiß! Es ist Zeit, daß der Stein sich zu blühen bequemt, daß der Unrast ein Herz schlägt. Es ist Zeit, daß es Zeit wird. Es ist Zeit (Celan, 1980: 33).</p>		
Google Çeviri	Yandex Çeviri	Bing Çeviri
<u>korona</u> (<u>Korona</u> -P.E.)	Corona	Taç
Sonbahar yaprağını elimden yiyor: biz arkadaşız.	Sonbahar yapraklarını elimden yiyor: biz dostuz.	Sonbahar yaprağını elimden yiyor: Biz arkadaşız.
Cevizlerden zamanı soyuyoruz ve ona gitmeyi öğretiyoruz:	Zamanı Fındıklardan soyup yürümeyi öğretiyoruz.:	Fındıklardan zaman ayırıyoruz ve onlara gitmeyi öğretiyoruz:
zaman kabuğa döner.	zaman kabuğa geri döner.	zaman <u>kabuza</u> geri döner.(<u>kabuğuna</u> , P.E.)
Aynada bugün Pazar	Aynada Pazar günü,	Aynada pazar günü var.
rüyada uyuyor	Rüyada uyumak.	rüyada <u>uyunarak</u> (<u>uyunuyor</u> ,P.E.)
ağız doğru söylüyor.	ağız doğru söylüyor.	Ağız <u>doğru</u> konuşuyor.(<u>doğruyu</u> , P.E.)
Gözüm sevgilinin cinsiyetine iniyor:	Gözlerim aşıkların cinsiyetine iner:	Gözüm sevgilinin cinsiyetine iniyor:
Bakıyoruz	<u>bir göz atalım</u> (<u>birbirimize bakıyoruz</u> , P.E.),	Birbirimize bakıyoruz.

birbirimize karanlık şeyler söyleriz	kendimize <u>Karanlık</u> diyoruz,(<u>karanlık şeyler</u> , P.E.)	Birbirimize karanlık şeyler söyleriz.
haşhaş ve hatıra gibi seviyoruz birbirimizi,	birbirimizi haşhaş ve hafıza gibi seviyoruz,	Birbirimizi haşhaş ve hafıza gibi seviyoruz.
kabuklardaki şarap gibi uyuruz,	Deniz kabuklarında şarap gibi uyuyoruz,	Midyelerde şarap gibi uyuruz.
ayın kan ışını içindeki deniz gibi.	Ayın kanındaki deniz gibi.	Ay'ın kan gölündeki deniz gibi.
Pencerede kucaklaşıyoruz, bizi sokaktan izliyorlar:	Pencereye sarılı duruyoruz, bizi sokaktan izliyorlar:	Pencereye sarılı duruyoruz, bize sokaktan bakıyorlar:
bilmenin zamanı geldi!	bilmenin zamanı geldi!	Bilme zamanı!
Taşın çiçek açmaya razı olmasının zamanı geldi,	Taşın çiçek açmasının zamanı geldi,	Taşın rahatça çiçek açmasının zamanı geldi,
bu huzursuzluk bir kalbi atıyor.	<u>Gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül gönül (Bir kalbin huzursuz atmasının, P.E.)</u>	Bu huzursuzluk bir kalbi atar.
Zamanı geldi	Zamanı geldi.	Zamanı geldi.
Zamanı geldi.	Zamanı geldi	Zamanı geldi.
Erek Metin		
CORONA		
<p>Sonbahar avucumda yemekte yaprağını: biz dostuz. Badem kabuklarından soyup zamanı, ona gitmeyi öğretiyoruz: zaman, kabuğuna dönüyor. Aynadan yansımakta pazar, düşlerde uyuyor, ağızlar doğruyu söylemekte. Sevenlerin kavmine iniyor gözlerim: birbirimize bakıyoruz, karanlık şeyler söylediklerimiz, gelincik çiçeğiyle hatıraların birbirini sevmeleri gibi seviyoruz birbirimizi, istiridyelere sızan şarap, ay ışığında yüzen deniz gibi uyuyoruz. Birbirimize sarılmış, duruyoruz pencerede, sokaktan bizi seyrediyorlar: zamanı geldi artık bilmelerinin! Taşların çiçeklenmesinin, bir yüreğin tedirgin atmasının zamanı geldi. Zamanıdır artık zamanının gelmesinin. Zamanı geldi (çev. Cemal, 2020: 27).</p>		

Celan'ın 1952 yılında yayınladığı *Corona* başlıklı bu şiir, günümüz pandemi koşullarında yeniden bir popülerite kazanmış, üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda makine çevirisi çıktıları doğrultusunda incelemeye sokulan şiirin dize sayısı, ilk iki şiire kıyasla fazla olduğu için her bir tabloya bir dize sığdırılmaya

çalışılmıştır. Şiirin dize sayısı fazla olduğu gibi bir ya da iki kelimedenden oluşan dizeler ve tirelemeler olmadığı için otomatik çeviri çıktılarında cümle bütünlüğünün ve anlaşılabilirliğin daha ön planda olduğu görülmektedir. Google çeviride kelime ve cümlelerin aktarımı, anlamları ile örtüştüğü için herhangi bir post-editing işlemine gereksinim duyulmamıştır. Yandex ve Bing çeviride ise az miktarda düzeltme işlemi yapılmıştır. Ahmet Cemal'in 'Corona' olarak çevirdiği başlığı Google çeviri, 'Korona', Yandex çeviri 'Corona', Bing çeviri ise 'Taç' olarak Türkçeye aktarmıştır. Google çeviri, sözcüğü okunduğu gibi Türkçeye aktarırken Yandex çeviri ise sözcüğün yabancılığını korumuş ve Bing çeviri ise sözcüğün Türkçe anlamını vermiştir. Kızılar Emer (2021: 536), sözcüğün etimolojisini ve semantik açımlarını ele aldığı yazısında Corona sözcüğünün Latince'de 'çelenk', 'taç' anlamlarına geldiğini belirtmiştir. Bu durumda Bing çevirinin, Latince anlamı verdiği saptanabilir. İlk dizenin çevirisinde Google ve Bing çeviri, aynı çeviriyi üretmişken, Yandex çeviri 'Freund' sözcüğünü arkadaş değil dost diye çevirerek insan çevirmenin üslubuna yaklaşmıştır. 'Wir schälen die Zeit aus den Nüssen und lehren sie gehn.' dizesi, makine çevirileri tarafından neredeyse benzer şekilde çevrilmekte ve Almanca 'der Nuss' sözcüğü ceviz, fındık gibi kelime karşılığı ile verilirken Cemal, anlamdaki derinliğe inerek 'badem' olarak çevirmektedir. Google ve Yandex çeviri, 3. dizede de uygun ve anlaşılabilir çeviriyi devam ettirirken Bing çeviri, 'dış cephe, kabuk' gibi anlamlara gelen 'die Schale' sözcüğünü 'kabuza' diye anlamlandıramayan bir sözcük olarak çevirmiştir. Basit bir post-editing ile bu sözcük, 'kabuğuna' ifadesi ile yer değiştirilmektedir. 'Im Spiegel ist Sonntag,' dizesi, çevrimiçi çeviri araçları tarafından kelime ve cümle yapısına bağlı kalarak 'ayna da bugün Pazar', 'aynada Pazar var' gibi benzer ifadeler ile aktarılmışken, çevirmen 'Aynadan yansımakta pazar,' ifadesi ile vermekte, 5. dizede 'der Traum' kelimesi, otomatik makine çevirileri tarafından ilk kelime manasıyla algınalarak 'rüya' diye çevrilmişken Cemal, düş ifadesini tercih ederek hem şiirdeki bütünlüğü korumaya hem de şiirsel üslubu sürdürmeye devam etmektedir. Cemal'in 'Sevenlerin kavmine iniyor gözlerim' olarak çevirmeyi yeğlediği ifade, makine çevirisi tarafından 'Gözüm sevgilinin cinsiyetine iniyor:', 'Gözüm âşıkların cinsiyetine iner:' çevirileri, üslup açısından bir uyum yakalamamış olsa bile, kaynak metinde sevgilinin cinsiyetinin kastedildiği varsayıldığında uygunluk-doğruluk, anlaşılabilirlik ve kabul edilebilirlik kriterleri açısından uygun bir çeviri olduğu çıkarımına varılmaktadır. 'Wir sehen uns an,' gibi oldukça anlaşılır ve basit bir ifadeyi, Yandex çevirinin algılayamadığı, 'bir göz atalım' diye Türkçeleştirdiği saptandığı için 'birbirimize bakıyoruz' diye düzeltme işlemi yapılmıştır. Bu dizenin devamında da Yandex çeviri, yine doğru ve anlaşılır olmayan bir çeviri gerçekleştirmiş ve 'kendimize Karanlık diyoruz' içerikli bir çeviri ile post-editing süreci gerektiren bir çeviri gerçekleştirmiş ve 'Karanlık' sözcüğü 'karanlık şeyler' olarak kaynak metne bağlı olarak ve Türkçede uygun ifade ile verilmeye çalışılmıştır. Cemal, 'afyon çiçeği, gelincik, haşhaş' gibi anlamlara gelen 'der Mohn' sözcüğünü, anlamsal derinliğe inerek ge-

lincik çiçeği diye aktarmakta iken üç otomatik çeviri de kaynak metne bağlı bir çeviri gerçekleştirerek kelime karşılığı olan 'haşaş' ifadesine yer vermektedir. Akabindeki 'wir schlafen wie Wein in den Muscheln, wie das Meer im Blutstrahl des Mondes' ifadelerini, Google çeviri 'kabuklardaki şarap gibi uyuruz, ayın kan ışını içindeki deniz gibi.', Yandex çeviri 'Deniz kabuklarında şarap gibi uyuyoruz, Ayın kanındaki deniz gibi.', Bing çeviri ise 'Midyelerde şarap gibi uyuruz. Ay'ın kan gölündeki deniz gibi.' çeviri çıktıları ile üslup, bağlam, anlaşılabilirlik-netlik ve kabul edilebilirlik açısından bir uyum yakalayamıyor iken, uygunluk-doğruluk bakımından yeterli çeviri sunmaktadır. Ancak Cemal, 'istiridyelere sızan şarap, ay ışığında yüzen deniz gibi uyuyoruz.' dizeleri ile iki cümleyi birbirine bağlayarak beş kritere de uygun bilhassa üslup ve bağlam açısından uyumlu bir çeviri sunmaktadır. Sonraki dizelerde birbiri ile uyumlu ve kelimelerin Türkçe anlamlarına uygunluğu açısından geçerli çeviriler yapan makine çevirilerindeki benzer çeviri, on altıncı dizede bozulmakta Yandex çeviri 'daß der Unrast ein Herz schlägt.' ifadesini on beşinci dizeye bağlamak yerine 'Gönül, gönül, gönül...' diye tekrarlardan oluşan uygunluğu, anlaşılabilirliği ya da kabul edilebilirliği olmayan bir ifade ile vermiştir. Bu dize, 'bir kalbin huzursuz atmasının' ifadesi ile post-editing yapılarak düzeltilmiş fakat önceki cümleye bağlanmamıştır. Kaynak metindeki son iki dize 'Es ist Zeit, daß es Zeit wird. Es ist Zeit.' ifadeleri, makine çevirileri tarafından sadece 'zamanı geldi, zamanı geldi' çevirileri ile verilmişken Cemal'in kaleminde ise 'Zamanıdır artık zamanının gelmesinin. Zamanı geldi.' dizeleri ile okunmakta, tüm kriterlere uygun bir çeviri ile okura sunulmaktadır.

"Bilgi temelli makine çeviri sistemlerinin, semantik göstergelerin azaldığı uzmanlık alanlarına uygulandığı takdirde başarılı olması beklenirken" (Lopuszańska 2019: 148), edebî metinler gibi farklı ve çeşitli türleri olan, içerik yoğunluğunun değiştiği gibi semantik göstergelerin de arttığı metinlerde tek başına makine çevirisinden büyük oranda başarı beklenmesi, mümkün görünmemektedir. Yukarıdaki şiirlerden hareketle oluşturulan çalışmanın örneklem kısmı da kelimelerin çok farklı ve çeşitli anlamlarının olduğunu, bilhassa gizil anlam içeren cümle ve kelimelerin ön plana çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla makine ile tam bir şiir çevirisinin gerçekleşmeyeceğini ve bütüncül algılanması gereken şiirlerde, anlamsal bir derinliğin yakalanamadığını ortaya koymaktadır. Daha çok İngilizce temelli yola çıkan bahsi geçen çevrimiçi çeviri sistemlerde "çok fazla dil söz konusu olduğunda karmaşıklık ve hata potansiyelleri arttığı için" (Werthmann ve Witt, 2014: 83), Almanca gibi çözümlenmesi ve anlaşılması güç olan diller ile semantik ve leksik bağlamda anlamlı çeviriler üretmek zor görünmektedir. Örneklem kısmında verilen ilk iki şiirin makine çeviri çıktıları dikkate alındığında kısa cümle ya da kelime temelli olan dizelerde tam bir eşleşme sağlanamadığı, hata payının arttığı saptanmaktadır. Ancak üçüncü olarak seçilen *Corona* şiiri, cümlelerden oluştuğu için makine çevirisi tarafından kelime düzleminde anlamların yakalandığı saptanmaktadır; fakat yine de üzerinde detaylı çalışılması gerektiği göz-

lenmektedir. “Makine çevirisinin, doğru kullanıldığı takdirde çevirmene yardımcı olacak araçtan başka bir şey olmadığı” (Burchardt ve Porsiel, 2017: 17) dikkate alındığında, incelenen şiir çevirileri de makine çevirisinin, çevirmen için yardımcı bir araç olduğunu; fakat bu aracın anlamsal, bağlamsal ve bütüncül bir yaklaşımla çeviriyi gerçekleştiremediğini, kelimenin ardındaki anlamsal derinliği yakalayamadığını ortaya koyar niteliktedir.

Sonuç

Mevcut çalışma, yarım yüzyıldan uzun süredir devam eden makine çevirisi çalışmalarının, genel bağlamda edebiyat, özelde ise şiir çevirisine uygulanabilirliği üzerine odaklanmaktadır. Çalışmada makine çevirisinin tarihçesi, gelişim süreci detaylandırılarak, uzun süreli yatırımların sonucu olarak gelişmiş makine çevirisinin çıktılarını şiir çevirisi ile ortaya koymak amaçlanmaktadır. Uzmanlık alan çevirileri ya da terminolojik içerikli çevirilerin gerçekleşmesinde önemli düzeyde başarı elde etmiş olan makine çevirisi, söz konusu edebiyat olunca istenilen çıktılar henüz verebilmiş değildir. Edebî türlerin çevirisinde sözlük bilgisine ulaşma, zamanı kısaltma, içeriği anlama açısından makine çevirisi, insan çevirmene fayda sağlamaktadır. Edebî türlerden herhangi birini makine çevirisinin tam anlamıyla yapmasını beklemek zaten mümkün görünmemektedir, bu nedenle makine çevirisi, hedefe ulaşmak, süreci kolaylaştırmak, geleneksel yöntemlere bağlı kalmamak, çağı yakalamak için bir araç olarak kullanılabilir. Makine çevirileri ve bilgisayar destekli çeviri araçları, çeviri sürecinin muhakkak ki en önemli yardımcı araçlarını oluşturmaktadır. Bu sebeple insan çevirmen ile makine çevirisi arasında birbirinin yerine geçecek bir rekabet ortamı oluşturmak yerine birbirini destekleyen ve geliştiren, daha nitelikli çevirilerin ortaya çıkmasını hedefleyen bir odak noktasının olması önemsenmelidir.

Çalışma, makine çevirisini odak noktasına alarak en temelde, günümüz mevcut makineleri ya da çevrimiçi programlar ile henüz insan eli değmeden şiir gibi özel bir türü çevirmenin mümkün olmadığını tartışmayı amaçlamıştır. Bu tartışma, Almanca-Türkçe dil çiftinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır ve iki dilin de birbirinden farklı, zengin kelime dünyasının Almancadan Türkçeye çevirisi yapılan şiirlerde nasıl aktarıldığı, bulgular ve yorumlar kısmında ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Alman dilinin önemli isimlerinden olan, Yahudi etiketinin ona getirdiği olumsuzluklardan ötürü hayatı travmalarla geçmiş Paul Celan gibi usta bir şairin eserlerinden yalnızca üç örnek seçilerek iddialar desteklenmeye çalışılmıştır. Arkaik ve kapalı yazan, ötekilik ve melankolik üslubu, histerik duyguları şiirlerinde hissedilen Celan’ı tüm duyuları ile algılayarak çevirmiş olan Ahmet Cemal’in aksine, günümüz en çok kullanılan Google, Yandex ve Bing gibi çevrimiçi çeviri programlarının, kaynak metni nasıl Türkçeleştirdiği ve bu çevirilerin çıktılarının, duyuşsal ve bilişsel zekâsı ön planda olan Cemal’in çevirilerine kıyasla eksiklerinin neler olduğu tartışılmıştır. Yedi ila on üç dizeden olu-

şan ilk iki şiirin mısraları, çoğunlukla tek ya da iki kelimedenden oluşmasına rağmen eşit düzeyde kabul edilebilir, üslup, bağlam ve anlaşılabilirlik gibi niteliklere uygun çeviri çıktılarının makine çevirileri tarafından oluşturulmadığı, insan çevirmenin kolayca saptaması mümkün olan özne-yüklem geçişlerini, tirelemeleri, noktalama işaretlerinin anlamını, makine çevirilerinin yapamadığı sonucuna varılmaktadır. İki şiire kıyasla daha çok cümle mantığı ile oluşturulan üçüncü şiirde, makine çevirilerinin hem kendi çıktıları hem de insan çevirmen Cemal'in kaleminden çıkan çıktılar ile önemli oranda eşleşme yakaladığı görülmektedir. Üç çeviride de Google çevirinin, diğer çeviri algoritmalarına nispeten kelime temelli de olsa uygulanabilirlik-doğruluk açısından büyük oranda eşleşmeyi yakaladığı saptanmaktadır. Ancak bütüncül bir değerlendirme yapıldığı takdirde her üç çevirinin çıktılarına tam bir post-editing sürecinin uygulanması, anlaşılır ve kabul edilebilir bir çevirinin ortaya çıkması ve belli bir üslup oluşturulması açısından önemlidir. Nitekim belirtmek gerekmektedir ki her yazar gibi her çevirmenin de bir üslubu vardır ve henüz hiçbir makinenin, kendine özgü bir üslubu yoktur ve duygusal, bilişsel zekâsı olmadıkça da bir üslubunun olmayacağı kesindir.

Sonuç olarak makine çevirisinin edebî metin gibi türlerin çevirisinde henüz insan çevirmenin yerini alabilecek bir yetiye sahip olmadığı, ancak insan çevirmenin işini kolaylaştırmak için yardımcı araç olabileceği saptanmaktadır. Ayrıca profesyonel bir çevirmenin uyguladığı post-editing süreci olmadan makine çevirisi çıktılarının şiir türünde okunabilirliğinin ve anlaşılabilirliğinin olamayacağı çıkarımında da bulunmak mümkündür.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek:

Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.

Destek ve Teşekkür Beyanı:

Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:

Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:

Ethics committee approval is not required for this article.

Declaration of Conflicting Interests:

No conflicts of interest were reported for this article.

Financial Support:

It has been reported that this study did not receive financial support from any per-

Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Arnold,D., Balkan,L., Meijer, S., Humphreys R.L. & Sadler, L. (2001). *Maschine translation: An introductory guide*. NCC Blackwell.
- Aslan, E. (2018). Otomatik çeviri araçlarının yabancı dil öğretiminde kullanımı: Google çeviri örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (39). 87-104.
- Bachman, I., Celan,P. (2014). *Kalp zamanı mektuplar*. (Çev.: İ. Özdemir). Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Bar-Hillel, Y. (1960). A demonstration of the nonfeasibility of fully automatic high quality translation içinde *Advances in Computers*, vol.1. (p.158-163).
- Besacier, L., Schwartz,L. (June, 2015). *Automated translation of a literary work: a pilot study*. Fourth Workshop on Computational Linguistics for Literature - co-located with NAACL 2015, Denver, United States.
- “Bilgisayar Destekli Yandex Çeviri”.
<https://yandex.com.tr/company/technologies/ceviri> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).
- “BLEU (Bilingual evaluation understudy)”. <https://en.wikipedia.org/wiki/BLEU>. (Erişim Tarihi: 04.02.2022).
- Burchardt, A., Porsiel, J. (2017). Vorwort: Was kann maschinelle Übersetzung und was nicht? İçinde Porsiel, J. (Ed.) *Maschinelle Übersetzung, Grundlagen für den professionellen Einsatz*. BDÜ Fachverlag.
- Celan, P. (1975). *Gedichte II*. Suhrkamp.
- Celan, P. (1980). *Mohn und gedächtnis: Gedichte*. Suhrkamp.
- Celan, P. (1982). *Von schwelle zu schwelle: Gedichte*. Deutsche Verlags-Anstalt.
- Celan, P. (2020). *Ellerin zamanlarla dolu*. (Çev.: A. Cemal). Türkiye İş Bankası.
- Çetiner, C. (November 21, 2019). Makine çevirisi sonrası düzeltme işlemine (post-editing) yönelik kapsamlı bir inceleme. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmalar Dergisi*, 462-472.
- Fiederer, R., O'Brien (2009). Quality and machine translation: A realistic objective ? *The Journal of Specialised Translation* 11 (1),52-74.
- Fonteyne, M., Tezcan, A., Mackean, L. (2020). Literary machine translation under the magnifying glass: assessing the quality of an NMT-translated detective novel on document level. *Proceedings of the 12th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2020)*, pages 3790–3798 Marseille, 11–16 May 2020.

- Funda Kıziler Emer. (August 01, 2020). Corona ve Paul Celan ya da aşk ve pandemi. *Folklor/Edebiyat*, 26, 103, 527-544.
- Hadley, J. (2020). Literary machine translation: Are the computers coming for our jobs? *Counterpoint*, 4, 14-18. Erişim adresi: https://www.academia.edu/44701250/Literary_machine_translation_Are_the_computers_coming_for_our_jobs
- Hutchins, J. (2001). Machine Translation and human translation: in competition or in complementation?, *International Journal of Translation* 13, 5-20.
- Hutchins, J. (2005). The history of machine translation in a nutshell. Retrieved from <http://ourworld.compuserve.com/homepages/WJHutchins>.
- Hutchins, J. (2006). Machine translation: a concise history. Retrieved from <http://ourworld.compuserve.com/homepages/WJHutchins>
- Hutchins, J. (June,1996). ALPAC: The (In)famous report. *MT News International* 14, 9-12. Retrieved from <https://aclanthology.org/www.mt-archive.info/90/MTNI-1996-Hutchins.pdf>
- Kay, M. (1997). The proper place of men and machines in language translation. içinde *Machine Translation* 12(1/2),3-23, retrieved from <http://www.jstor.org/stable/4000902>
- Koçak, M., (2019). Maschinelle übersetzung anstelle von humanen übersetzern zwischen maschine und mensch. *Social Sciences (NWSASOS)*, 14(1):25-32, doi:10.12739/NWSA.2019.14.1.3C0181.
- Korkmaz, İ. (Januay 01, 2019). Makine çevirisinin kısa tarihçesi, *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, (6) 32, 155-166.
- Kovačević, M. (2014). Post-editing of machine translation output with and without source text. *Hieronymus*,(1),82-104.
- Lopuszańska, G.. (2019). Maschinelle übersetzung - grenzen und möglichkeiten. *Linguistische Treffen in Wrocław*, 15, 145-15.
- Macklovitch, E. (1995). The Future of mt is now and Bar-Hillel was (almost entirely) right. *Proceedings, Fourt Bar Ilan Symposium on Foundations of Artificial Intelligence, USA*.
- “Microsoft Bing Translator. Web sitelerini çevirme”. <https://help.ads.microsoft.com/apex/index/18/tr/40019>. (Erişim tarihi: 02.02.2022).
- “NIST (National Institute of Standards and Technology)”. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ulusal_Standartlar_ve_Teknoloji_Enstit%C3%BCs%C3%BC. (Erişim Tarihi: 07.02.2022).
- Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. E.J.Brill.
- Nirenburg, S. (1995). Bar Hillel and machine translation: then and now. *Proceedings, Fourt Bar Ilan Symposium on Foundations of Artificial Intelligence, USA*.

- Nitzke, J., Hansen-Schirra, S., & Canfora, C. (January 01, 2019). Risk management and post-editing competence. *Journal of Specialised Translation*, 31, 239-259.
- Özer, Nilay.(Haziran, 2020). Yaşamak ya da ölmek sanatı olarak şiir, çeviri, yazı: Cem Yavuzla söyleşi. Erişim adresi <https://terrabayt.com/dusunce/yasamak-ya-da-olmek-sanati-olarak-siir-ceviri-yazi-cem-yavuzla-soylesi/>.
- Somers, H. (November 01, 1997). A Practical approach to using machine translation software: 'Post-editing' the source text. *The Translator*, 3, 2, 193-212.
- Somers, H. (2003). Introduction (s.1-11). İçinde H. Somers (Ed.), *Computers and translation, A translator's guide*. John Benjamins Publishing Company.
- Tezcan, A., Daems, J., and Macken, L. (2019). When a 'sport' is a person and other issues for NMT of novels. İçinde J. Hadley, M. Popović, H. Afli, & A. Way (Ed.), *Proceedings of the Qualities of Literary Machine Translation*, (pp. 40-49). Dublin, Ireland: European Association for Machine Translation.
- Ulitkin, I. (2011). Computer-assisted translation tools. *Translation Journal*, 15(1), 1-8. Retrieved from <http://translationjournal.net/journal/55computers.htm>.
- Voigt, R., Jurafsky, D. (2012). Towards a literary machine translation: the role of referential cohesion. In *Proceedings of the NAACL-HLT 2012 Workshop on Computational Linguistics for Literature*, pages 18-25, Montréal, Canada. Association for Computational Linguistics
- Werthmann,A., Witt,A. (2014). Maschinelle übersetzung- gegenwart und perspektiven, içinde Gerhard Stickel (Ed.) *Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft (102)*, Frankfurt am Main/Berlin/Bern/Bruxelles/New York/Oxford/Wien: Lang.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Baraj Havzasında Kalan Kültür Varlıklarının
Taşınarak Koruma Yöntemlerinin Karşılaştırılması

Comparison of Conservation Methods by
Moving the Cultural Heritage Remaining in the
Dam Basin

Hicran Hanım HALAÇ*

Bahar OĞUZ DOĞAN**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Halaç, H. H. ve Oğuz Doğan, B. (2022). Baraj havzasında kalan kültür varlıklarının taşınarak koruma yöntemlerinin karşılaştırılması. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 180-208.

Halaç, H. H. & Oğuz Doğan, B. (2022). Comparison of conservation methods by moving the cultural heritage remaining in the dam basin. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 180-208.

10.29228/kesit.57612

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	15.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	12.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Prof. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Türkiye, hhhhalac@gmail.com

**✉ Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Türkiye, baharoguzz@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Baraj Havzasında Kalan Kültür Varlıklarının Taşınarak Koruma
Yöntemlerinin Karşılaştırılması

*Comparison of Conservation Methods by Moving the Cultural Heritage
Remaining in the Dam Basin*

Prof. Dr. Hicran Hanım HALAÇ

Bahar OĞUZ DOĞAN

Öz: Dünya genelinde sanayileşme, nüfus yoğunluğunun artması, enerji üretme, iklim krizi sonucu sulama ihtiyacı gibi sebepler suya yönelik yapılan politikaları arttırmıştır. Bu politikalar neticesinde baraj gibi büyük banyındırlık projeleri dünyada olduğu kadar ülkemizde de doğal ve arkeolojik sit alanlarının, taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının yok olma riskiyle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Türkiye'nin hızlı kalkınma süreci içerisinde olması ve coğrafyasının baraj yapımına uygun olması sebebiyle baraj yatırımları hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu barajların kültürel miras alanları ile çakışması önemli bir koruma sorununu beraberinde getirmektedir. Ülkemizde baraj havzasında kalan birçok kültürel mirasa günümüze kadar koruma önlemi alınmamıştır. Ancak son yıllarda taşınır taşınmaz kültürel mirasa verilen önem ve baraj sularının oluşturabileceği hasarlar göz önüne alınarak koruma projeleri hazırlanmaya başlanmıştır. Bu çalışmada dünyada ve ülkemizde baraj havzasında kalan kültür varlıklarının koruma yöntemlerinin neler olduğunu açıklamak ve taşıyarak koruma yöntemlerinin olumlu ve olumsuz yanları ortaya çıkarılarak farklı türdeki koruma yöntemlerine bütüncül bir bakış açısı geliştirmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda belirlenen anahtar kelimeler açık erişimli web sitelerinde taranmış ve 21 adet barajın verilerine ulaşılmıştır. Bu barajlardan 13 tanesinde kültürel mirasa koruma uygulaması yapılmadan sular altında bırakılmış, 8 tanesinde ise su altında yerinde koruma ve taşıyarak koruma yöntemleri ile koruma uygulamaları yapılmıştır. Taşıyarak koruma uygulaması yapılan ve literatürde verisine ulaşılan 5 baraj ve 13 yapı detaylı olarak incelenmiştir. Koruma yöntemlerinin yapının tekil olarak korunmasının yanı sıra kentsel hafızadaki yerinin sürdürülebilirliği açısından ele alınması gerekliliği de ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Baraj, koruma, yerinde koruma, taşıma, arkeolojik-kültürel miras, tarihi çevre.

Abstract: Reasons such as industrialization, increase in population density, energy production, and the need for irrigation as a result of the climate crisis have increased the policies towards water throughout the world. Major public works projects such as dams built as a result of these policies cause natural and archeological sites, movable and immovable cultural assets to face the risk of extinction in our country as well as in the world. Since Turkey is in a rapid development process and its geography is suitable for dam construction, dam investments are increasing rapidly. The conflict of these dams with cultural heritage sites brings along an important conservation problem. In our country, protection measures have not been taken for many cultural heritages remaining in the dam basin until today. However, in recent years, conservation projects have been started to be prepared considering the importance given to movable and immovable cultural heritage and the damages that can be caused by dam waters. In this study, it is aimed to describe the protection methods of cultural assets remaining in the dam basin in the world and in our country, to develop a holistic perspective on different types of conservation methods by revealing the positive and negative aspects of conservation methods by carrying them. The keywords determined in this context were scanned on open access websites and the data of 21 dams were reached. In 13 of these dams, cultural heritage was flooded without protection, and 8 were protected by on-site protection and protection methods underwater. 5 dams and 13 structures that were protected by carrying and whose data were obtained in the literature were examined in detail. In addition to the singular preservation of the structure, conservation methods also need to be addressed in terms of sustainability of its place in urban memory.

Keywords: Dam, conservation, on-site conservation, moving, the archaeological-cultural heritage, historic environment.

Giriş

Kültürel miras tarihsel süreç içerisinde yaşamış uygarlıkların yarattığı somut ve somut olmayan değerlerin toplamıdır. Bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması ve korunması toplumun ortak sorumluluğudur (Tuncer, 2014: 3).

Tarih boyunca yerleşim yerleri su açısından zengin bölgelere kurulmuştur. Bazı uygarlıklar ise suyu yerleşim bölgelerine ulaştırmak veya biriktirmek için çalışmalar yapmışlardır. Geçmişten günümüze suya duyulan ihtiyaç devam etmektedir (Ötekin Eke, 2014: 26). Bu ihtiyaç sonucu, teknolojinin de gelişmesi ile suyu çeşitli amaçlarda kullanmak için barajlar yapılmaya başlanmıştır. Dünya genelinde sanayileşme, nüfus yoğunluğunun artması, sudan enerji üretme gibi sebepler suya yönelik yapılan politikaları gerekli kılmaktadır. Bunun yanında yapılan baraj uygulamaları doğal ve tarihi çevrelerde tahribatlara neden olmakta ve birçok kültürel mirasın yok olmasına sebep olmaktadır (Çakırca, 2010:1).

Ülkemizin coğrafi yapısı sebebiyle baraj göllerinin yer seçimi yerleşim alanlarına denk gelebilmektedir. Bu sebeple birçok yerleşim yeri, taşınmaz kültür varlıkları ve kültürel miras alanları baraj suları altında kalmıştır. Bu olumsuzlukların yanında, baraj alanlarında yapılan kurtarma kazıları bölgelerin kültür tarihini de açığa çıkarmaktadır (Özdoğan, 2015: 46). Ülkemizdeki ve dünyadaki baraj uygulamaları kültürel miras alanlarının ve taşınmaz kültür varlıklarının koruma sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar ulusal ve uluslararası düzeyde önlemlerin alınmasını ve baraj uygulamalarında daha dikkatli ve planlı davranılmasını zorunlu kılmıştır (Çakırca, 2010:2).

Ülkemizde Baraj havzasında kalan birçok kültürel mirasa günümüze kadar önemli sayılabilecek bir koruma önlemi alınmamıştır. Ancak son yıllarda taşınır taşınmaz kültürel mirasa verilen önem ve baraj sularının oluşturabileceği hasarlar göz önüne alınarak koruma projeleri hazırlanmaya başlanmıştır. Bu çalışmada baraj suları altında kalmış olan yerleşimler, uygulanmış projeler ele alınmıştır. Bu kapsamda baraj havzasında kalan kültür varlıklarının alternatif koruma yöntemleri incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Baraj havzasında kalan kültür varlıklarının koruma yöntemlerinin; baraj projelerinin özelliklerine, kültürel mirasın yapım tekniğine, mimari özelliklerine, korunma durumuna ve önemine göre değiştiği görülmektedir. Bu kapsamda baraj havzasında kalan kültür varlıklarının koruma yöntemlerinin neler olduğu ve taşıyarak koruma yöntemlerinin olumlu olumsuz yanları ortaya çıkarılarak alternatif koruma yöntemlerine bütüncül bir bakış açısı geliştirmek amaçlanmıştır. Çalışma bu yönüyle literatüre katkı sağlamaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Türkiye’de baraj uygulamaları 1960’lı yıllardan itibaren artış göstermiştir. Günümüzde ülkemizde 778 barajın inşaatı tamamlanmışken 727 baraj ise proje ve yapım aşamasındadır (Yılmaz ve Sevgi, 2020: 21). Barajların yapılması ile birlikte birçok yerleşim yeri, taşınmaz kültür varlıkları ve kültürel miras alanları baraj suları altında kalmıştır.

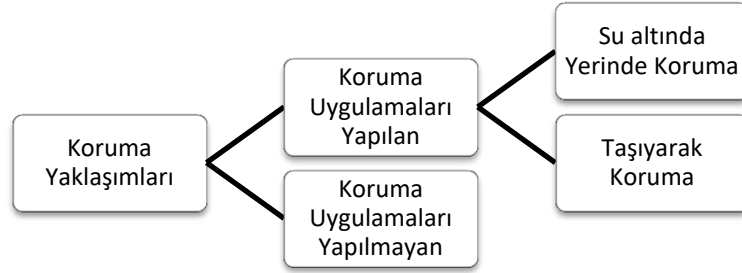
Çalışma kapsamı, baraj alanlarında yerleşim birimlerinin, arkeolojik kültürel mirasların ve taşınmaz kültür varlıklarının yer aldığı barajlar olarak sınırlandırılmıştır. Araştırmada, bu ölçütler doğrultusunda Google arama motorunda Kasım 2021’de, “baraj”, “baraj ve tarihi çevre”, “baraj altında kalan yerleşim yerleri”, “baraj altında kalan arkeolojik alanlar”, “baraj suları çekildi”, “baraj ve koruma”, “baraj alanından taşınan yapılar” anahtar kelimeleri ile tarama yapılmıştır. Bu kapsamda 21 adet barajın verilerine ulaşılmıştır. Bu barajlardan 13 tanesinde kültürel mirasa koruma uygulaması yapılmadan sular altında kalmış, 8 tanesinde ise su altında yerinde koruma ve taşıyarak

koruma yöntemleri ile koruma uygulamaları yapılmıştır. Bu çalışmada koruma yöntemlerinden taşıyarak koruma ele alınmıştır. Taşıyarak koruma uygulaması yapılan ve literatürde verisine ulaşılan 5 baraj ve 13 yapı detaylı olarak incelenmiştir.

Yöntem

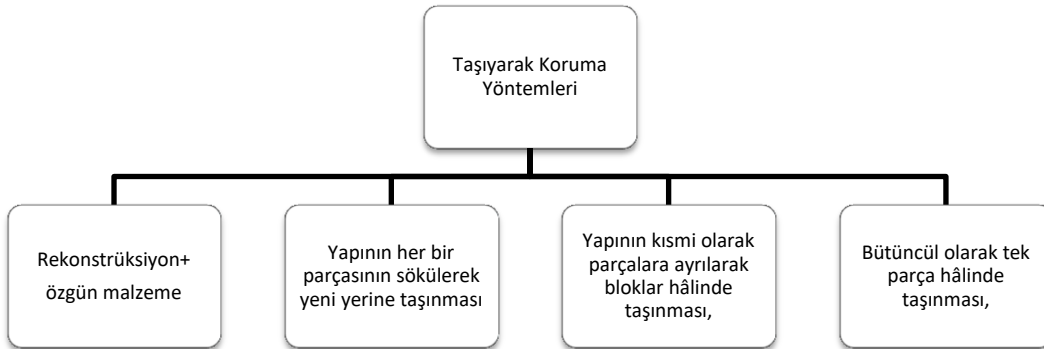
Çalışmada baraj suları altında kalma tehdidi olan mirasın korunmasına yönelik yapılan çalışmalara ait bilgiler; yayınlanmış kaynak, makale, rapor, tez ve gazete haberlerinden toplanmıştır. Konu bağlamında ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların izledikleri tutumlar ve bu yönde alınan karar ile çıkarılan yasa, tüzük ve yönetmeliklerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda, Dünya Barajlar Komisyonu, UNESCO, ICCROM, ICOMOS, Devlet Su İşleri (DSİ), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Türkiye Barajlar ve Kültürel Miras İzleme Kurulu faydalanılan kuruluşlardır.

Elde edilen verilerden yola çıkılarak incelenen barajlar koruma yöntemlerine göre sınıflandırılmıştır. Barajlar, koruma uygulaması yapılanlar ve yapılmayanlar olarak iki başlık olarak ele alınmış, koruma uygulamaları yapılanlar ise su altında yerinde koruma ve taşıma yöntemiyle olmak üzere 2 başlık altında toplanmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Koruma Uygulamaları (Yazarlar tarafından çalışma kapsamında hazırlandı)

Taşıyarak Koruma Yöntemleri de 4 başlık altında sınıflandırılmıştır. Ülkemizde uygulanmış örnekleri detaylı olarak incelenmiştir (Şekil 2).

Şekil 2: Taşıyarak Koruma Yöntemleri (Yazarlar tarafından çalışma kapsamında hazırlandı)

Baraj gölleri altında kalan kültürel mirasın korunması kapsamında ülkemizde

yapılan çalışmalar literatürde incelenmiştir. Bu kapsamda ulaşılan ilgili çalışmalar şu şekildedir;

Çakırca, 2010 yılında yayınlamış olduğu “Su politikaları bağlamında Fırat-Dicle Havzasında Kültürel Mirası Korumanın Koşulları” adlı doktora tezinde Türkiye’de su politikaları bağlamında Fırat-Dicle Havzası’nda yapılan barajların, arkeolojik kültürel miras üzerinde etkisini ve bu mirasın koruma koşullarını araştırmıştır.

Öztekin-Eke, “Baraj Gölleri Altında Kalan Kültür Mirasının Durumu ve Korunması” adlı 2014 yılında yayınlamış olduğu yüksek lisans tezinde koruma önlemlerinin alınma şekli, baraj yapımından sonra oluşabilecek değişiklikler, baraj suyunun bırakılması durumunda suların kalıntılarda yaratacağı tahribatın ölçüsü, eserlerin suyun basıncına olan direncinin ne derecede olabileceği ve kalıntıların üzerinin kapatılmasında kullanılacak olan malzemenin seçilmesi gibi konulara değinmiştir.

Bunun yanında Bakıroğlu Yılmaz, 2019 yılında yayınlamış olduğu “Türkiye’de Baraj Tehdidi Altındaki Arkeolojik Sit Alanlarının Yerde Korunma Yöntemleri” adlı yüksek lisans tezinde farklı türdeki arkeolojik sit alanlarının kurtarılması için uygulanmış yerinde koruma proje örneklerinin hedefi, tekniği, yöntemleri, malzeme seçimi ve başarılarının incelenmesiyle ve çağdaş koruma ilkelerinin belirlendiği uluslararası tüzük ve yönetmeliklerde yer alan hükümler doğrultusunda değerlendirilerek yerinde koruma yöntemlerinin neler olduğu hakkında bilgi vermektedir.

Yılmaz ve Sevgi (2020), “Hasankeyf Er Rızk Camisi Koruma ve Kurtarma (Taşıma) Uygulama Çalışmaları” adlı çalışmalarında İhsu Baraj suları altında kalma tehlikesi olan Hasankeyf Er Rızk Camisinin koruma ve kurtarma (taşıma) müdahalelerini ele almışlardır.

Yılmaz, Eskici, Eliüşük, Akgönül ve Şener (2019), “Hasankeyf Mardinike Külliyesi Kalıntılarının Sağlamaştırılması ve Su Altında Korunmasına Yönelik Uygulama Çalışmaları” adlı çalışmalarında su altında koruma projesi kapsamında Mardinike Külliyesi kalıntıları üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar, yapı malzemelerinin incelenmesi, kalıntılarda korunma sorunlarının tespit edilmesi ve su altında korunabilmesi için uygulanan restorasyon ve korumaya ilişkin müdahaleleri detaylı olarak ele almışlardır.

Yılmaz, Sevgi, Eskici, Şener ve Eliüşük (2020), “Kısmen Baraj Gölü Suları Altında Kalacak Olan Hasankeyf Yamaç Külliyesinin Sağlamaştırılması, Korunması ve Sergilenmesine Yönelik Uygulamalar” adlı çalışmalarında Yamaç Külliyesi kalıntılarının yerinde korunması projesi kapsamında gerçekleştirilen yapı malzemelerinin incelenmesi, korunma sorunlarının tespit edilmesi ve su altında ve suyun gel-git etkisine karşı korunabilmesi için uygulanan sağlamaştırılması ve korunmasına ilişkin müdahaleler detaylı olarak ele alınmıştır.

Sevgi, Çetin ve Yılmaz (2017), “Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi’nin Koruma ve Kurtarma (Taşıma) Projesi” adlı çalışmalarında Ilısu Baraj suları altında kalma tehlikesi olan Zeynel Bey Türbesi’nin koruma ve taşıma sürecini ve çalışmalarını ele almışlardır.

Başkan (2014), “Artvin Deriner Barajı Suları Altında Kalan Bazı Tescilli Tarihi Yapıların Koruma ve Sürdürülebilirlik Uygulamaları” adlı çalışmada Deriner baraj suları altında kalan Zeytinlik ve Oruçlu köylerinde bulunan kültür varlığı olarak tescilli iki türbe, iki cami ve bir de sivil konut olan 5 yapıdan ve yapılar ile ilgili koruma uygulamalarından söz etmektedir.

Orhan ve Gök (2016), “Baraj Yapımı Nedeniyle Yeri Değiştirilen Yerleşmelere İki Örnek: Oruçlu ve Zeytinlik Köyleri (Artvin)” adlı çalışmalarında Deriner Barajı su toplama havzası içerisinde kalan Oruçlu ve Zeytinlik köylerinin yerlerinin değiştirilmesi süreci ele alınmıştır. Söz konusu örnekler üzerinden, bu süreçte yeni yerleşim yerinin seçiminin önemi, yer değişiminin ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik sorunlar ile bunlara getirilebilecek çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Aytekin, “Çoruh Irmağı- Deriner Baraj Suları Altında Kalan Taşınmaz Kültür Varlıklarımızdan Kurtarılan Bazı Örnekler” adlı çalışmada Deriner Barajı ve HES göledinin rezerv alanı içerisinde kalan Zeytinlik ve Oruçlu köylerindeki tescilli taşınmazlardan 2 cami, 2 türbe ve 1 adet de konak olmak üzere toplam 5 adet taşınmaz kültür varlığının tanıtımı yapılmıştır.

Yapılan çalışmaların yapı veya baraj bazında tekil olarak ele alındığı ve koruma yöntemlerinin de tekil olarak değerlendirildiği görülmüştür.

Baraj Altında Kalma Tehlikesi Olan Kültür Varlıklarının Uluslararası ve Ulusal Yasal Çerçevedeki Yeri

Baraj projeleri gibi büyük bayındırlık projelerinin olumsuz etkilerinden sit alanlarındaki mirasın korunması konusunda ulusal ve uluslararası birçok tüzük ve sözleşme yayınlanmıştır. 1972 yılında UNESCO tarafından onaylanan Dünya Miras Sözleşmesi bu konuda yayınlanan ilk uluslararası belge niteliği taşımaktadır.

Bunun dışında Venedik Tüzüğü (ICOMOS,1964), Burra Tüzüğü (ICOMOS, 1999), UNESCO (Paris, 1968), Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesi (COE, Granada, 1985), Avrupa Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesi (COE, Valetta, 1992) isimli belgeler kültürel mirasın büyük bayındırlık projelerinden korunması yaklaşımları ve esaslarının yer aldığı uluslararası belgelerdir.

Venedik Tüzüğü’nün (ICOMOS,1964) 7. maddesinde “*Bir anıt tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Anıtın tümünün ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına-anıtın korunması bunu gerektirdiği ya da çok önemli ulusal ya da uluslararası çıkarların bulunduğu durumlar dışında izin verilmemelidir.*” ve 8. maddesinde

ise "Anıtın tamamlayıcı parçaları olan heykel, resim ya da süsleme unsurları, ancak bunları korumanın başka çaresi yoksa yerlerinden kaldırılabılır." denilmiştir.

Burra Tüzüğü (ICOMOS, 1999) 'nün 9. maddesinin 1. fıkrası ve 10. maddesinde tarihi yapıların buldukları alanla anlam kazandıkları ve buldukları çevre ile birlikte ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştur, bu bağlamda hayati bir durum olmadığı sürece yapıların buldukları konumdan taşınmaması dile getirilmiştir. Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler (ICOMOS, 2003)'in 37. Madde 1. Fıkrasında ise ancak yapının strüktür durumu ve malzemesinden dolayı başka bir koruma yöntemi olanaksız olduğunda, söküm ve tekrar birleştirme yöntemine başvurulması gerektiği belirtilmiştir.

Ulusal yasal çerçevede ise 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 36 sayılı "Baraj Alanlarından Etkilenen Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması" ile ilgili "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları Konulu" 660 sayılı ilke kararları baraj projelerinden etkilenen kültürel mirasa koruma yaklaşımlarını ve nasıl korunacağına dair temel esasların yer aldığı belgelerdir. İlgili ilke kararlarında baraj yapılması planlanan alanlarda envanter ve belgeleme çalışmalarının yapılması ve bu alanda sit alanlarının veya taşınmaz kültür varlıklarının bulunması durumunda planlanan alanın değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Planlanan alanların değiştirilmesinin mümkün olmadığı durumlarda ise bilim kurulunun oluşturulması, alanda belgeleme çalışmalarının yapılması ve uygun olan koruma yöntemlerinin hazırlanması gerektiği dile getirilmiştir.

Baraj Havzasında Kalan Kültürel Mirasın Koruma Yöntemleri

Uygulanmış örneklere bakıldığında Baraj alanlarında su altında kalacak kültürel mirasa, 3 tip koruma müdahalesi olduğu görülmektedir. Bunlar; Belgeleyerek koruma, Su altında yerinde koruma, Taşıyarak koruma olarak ele alınabilir.

Belgeleyerek Koruma

Su altında kalacak, alanda bulunan veya kazı çalışmaları ile açığa çıkarılan kültürel mirasın verilerinin çizim, fotoğraf vb. yöntemlerle kayıt altına alınmasıdır.

Su Altında Yerinde Koruma

Su altında kalacak kültürel mirasın stabilitesine yönelik sağlamlaştırma uygulamaları yapılarak daha sonra üzerinin geçirimsizliği yüksek dolgu (mil kumu) malzemeleri ile örtülerek suyun etkilerinden yapının zarar görmesini önleme yöntemidir.

Taşıyarak Koruma

Baraj Havzasında kalan yapıların, su altında kalmasını önlemek amacıyla yapı-

ların belirlenen başka alanlara çeşitli yöntemlerle nakledilmesidir. Bu yöntemler;

- 1.Rekonstrüksiyon+özgün malzeme,
 - 2.Yapının her bir parçasının sökülerek yeni yerine taşınması,
 - 3.Yapının kısmi olarak parçalara ayrılarak bloklar hâlinde taşınması,
 4. Bütüncül olarak tek parça hâlinde taşınması,
- Şeklinde sıralanabilir.

Dünyada Uygulanmış Baraj Havzasında Kalan Yapıların Taşıma Projelerinden Bir Örnek: Abu Simbel Tapınaklarının taşınması

Nil Nehri üzerinde kurulan Asvan Barajı nedeniyle sular altında kalma tehlikesi yaşayan Abu Simbel Tapınaklarının taşınması dünyada taşıma yönteminin kullanıldığı en önemli örneklerden biridir. Anıtların taşıma uygulaması öncesi bütün belgeleme çalışmaları yapılmış, taşıma sırasında ortaya çıkabilecek kopma ve dağılmaları önlemek amacıyla ana kaya sağlamlaştırılmıştır (Ahunbay,2014). UNESCO ve dünyadan birçok ülkenin yardımıyla yerinden sökülerek 65 metre daha yukarı ve 200 metre daha geriye yapay bir tepenin üzerine yerleştirilmiştir. El testereleri, buldozer gibi çeşitli araçlar kullanılarak 1964'te sökümüne başlanan heykellerin ve tapınakların yeni konuma taşıma işlemi 1968 de tamamlanmıştır. Yeni konumda yapıtlar 1980'e kadar tekrar bir araya getirilmiştir¹.

Görsel 1: Abu Simbel Tapınaklarının Taşınması²

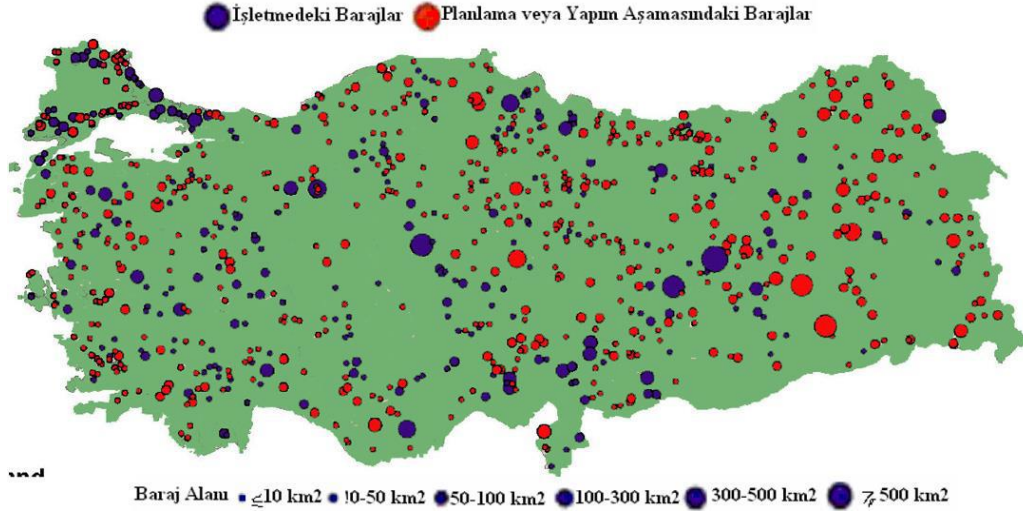
Bulgular

Türkiye hızlı bir kalkınma süreci içerisinde olan ve baraj projelerinin arttığı bir ülke konumundadır. Günümüzde akarsu havzalarında 778 barajın inşaatı tamamlan-

¹ URL-1

² URL-2

mışken 727 baraj ise proje ve yapım aşamasındadır (Yılmaz ve Sevgi, 2020: 21). Ancak bu baraj yapıları kültürel mirasın korunması sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda baraj projeleri yapılırken kültürel mirasın korunmasının göz ardı edilmemesi gerekir (Görsel 2).

Görsel 2: Türkiye de 2006 Yılında Tamamlanan ve Planlanan Baraj Projeleri

(Yalçın ve Eken, 2006: 262)

Barajlar projelerinin yapılmaya başlanması ile birlikte bu baraj alanlarına denk gelen yerleşim alanları üzerinde yüzey araştırması ve kurtarma çalışmaları başlamıştır. Baraj yapılarının tamamlanması ile yerleşim yerlerinin birçoğu tam olarak araştırılması bitirilmeden sular altında kalmıştır. Türkiye 'de Baraj uygulamalarından etkilenen kültürel miraslara yönelik arkeolojik yüzey araştırması ilk kez 1956 yılında Seyhan baraj sularından etkilenen Augusto antik kentinde Mahmut Akok tarafından yapılmıştır (Başgelen,2001: 5; Özdemir, 2010: 3) .1956 yılından itibaren baraj havzalarında kazı ve yüzey araştırma çalışmaları yapılmaya devam etmektedir. Baraj göl alanlarında kalan arkeolojik ve kültürel miras alanlarında arkeolojik yüzey araştırması ve kurtarma kazı çalışmaları yapılan alanlar Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1: Yüzey araştırmaları ve kurtarma kazı çalışmaları yapılan alanlar

Baraj	İl	Yıl
Seyhan	Adana	1956
Keban	Elâzığ	1965-1975
Arslantaş-Karatepe	Adana	1975-1984
Karakaya	Diyarbakır	1976-1987
Kestel	İzmir	1983-1988
Atatürk	Şanlıurfa	1983-1992
Kralkızı	Batman	1985-1997
Batman	Batman	1986-1998
Dicle	Diyarbakır	1986-1997
Tahtalı	İzmir	1986-1996

Bayramiç	Çanakkale	1986-1996
Erzincan	Erzincan	1991-1997
Yortanlı	İzmir	1993-2006
Kargamış	Gaziantep	1996-2000
Birecik	Şanlıurfa	1996-2001
Ilısu	Batman	2006-2018
Doğanpınar	Gaziantep	
Reşitköy	Balıkesir	
Alparslan II	Muş	
Gökırmak	Kastamonu	
Küçük Aksu	Antalya	
Büyükkuşlu	Bursa	
Gürdük	Manisa	
Yarseli	Hatay	
Aşağı Kaleköy	Bingöl	
Ambar	Diyarbakır	
Tahtaköprü	Gaziantep	

Baraj Gölleri Altında Kalmış Olan ve Koruma Uygulaması Yapılmayan Ülkemiz Kültürel Mirasından Örnekler

Ülkemizde su ve enerji ihtiyaçlarını karşılamak için barajlar yapılmaktadır. Barajların yapım yerlerinde, kimi zaman arkeolojik ve tarihi alanların, yerleşim yerlerinin baraj gölü altında kalma tehlikesi bulunabilmektedir. Barajlar tarihi ve toplumsal değerlerin değişime uğramasına veya yok olmasına sebep olabilmektedir. Baraj suları altında kalacak olan yerleşimlerin tahliyesi ve kamusallaştırılması; bu yerleşimlerde yaşayan insanların zorunlu göçe maruz kalmasına ve sahip oldukları değerlerin yok edilmesine neden olmaktadır.

Ülkemizde Baraj havzasında kalan birçok kültürel mirasa ve eski yerleşim alanlarına koruma önlemi alınmamıştır ve sular altında kalmışlardır. Kuraklık veya başka sebepler ile baraj sularının çekilmesi sonucu yapılar açığa çıkmıştır. “Baraj suları çekildi”, “Baraj altında kalan yerleşim yerleri”, “Baraj ve Koruma”, “Baraj ve Tarihi Çevre” anahtar kelimeleriyle Kasım 2021 tarihinde Google arama motoru üzerinden tarama yapılarak haber başlıklarından literatür incelenmiş bu kapsamda koruma uygulanması yapılmadan baraj altında kalan yerleşim yerleri örneklerine ulaşılmıştır.

Buna örnek olarak; Köprü Başı Barajı Kayabükü Köyü (Bolu Mergen), Pusatören Barajı Pusat Köyü(Sivas), Kasımlar Barajı Darıbüğü Köyü (Isparta), Kars Barajı Boğazköy Köyü, Yamula Barajı Kuşçu Köyü (Kayseri), Tahtalı Barajı Buruncuk Köyü (İzmir), Akyar Barajı Karaağaç Köyü (Ankara), Kozan Barajı (Adana), Sır Barajı Avşar Köyü (Kahramanmaraş), Boyabat Barajı (Sinop-Çorum), Bozkır Barajı Dedemli Köyü (Konya), Birecik Barajı Savaşan Köyü (Halfeti), Atatürk Barajı Samsat Köyü (Adıyaman) barajlarında yerleşim yerleri sular altında kalmıştır.

Görsel 3.(A) Kozan Barajı Adana ³ (B) Kasımlar Barajı Isparta ⁴ (C)Yamula Baraj Kayseri ⁵

Baraj uygulamalarının kültürel miras alanları üzerine yapılması kaçınılmaz olduğu durumlarda, Görsel 3'te görüldüğü gibi tarihi yapılar kaderlerine terk edilmemelidirler. Bu yapıları koruyabilmek ve geleceğe aktarılmasını sağlamak için gerekli yöntemlerin genişletilmesi gerekmektedir (Görsel 3).

Baraj Havzasında Kalmış Olan Ülkemiz Kültürel Mirasından Su Altında Yerinde Korunan Örnekler

Su altında yerinde koruma; su altında kalacak kültürel mirasın stabilitesine yönelik sağlamlaştırma uygulamaları yapılarak daha sonra üzerinin geçirimsizliği yüksek dolgu (mil kumu) malzemeleri ile örtülerek suyun etkilerinden yapının zarar görmesini önleme yöntemidir (Bakıroğlu Yılmaz,2019:63). Dünyada ve Türkiye’de baraj gölleri altında kalma tehlikesi olan kültürel mirasın su altında yerinde koruma uygulamaları incelendiğinde, yapılan uygulamaların; baraj projelerinin özelliklerine, kültürel mirasın yapım tekniğine mimari özelliklerine, korunma durumuna ve önemine göre değiştiği görülmektedir.

Ülkemizde baraj havzasında kalan birçok kültürel mirasa ve eski yerleşim alanlarına koruma önlemi alınmamıştır ve sular altında kalmışlardır. Ancak, son yıllarda baraj yapımı için seçilen yerler çok eleştirilmiş ve bu konu medyada çok fazla yer almıştır. Türkiye ‘de baraj göl alanlarında kalan kültürel mirasın korunmasına ve kurtarılmasına yönelik az sayıda da olsa yerinde koruma çalışmaları bulunmaktadır.

Ülkemizde baraj suları altında kalma tehlikesi olan bazı alanlarda mirasın kurtarılması için yapılan su altında yerinde koruma uygulamalarına örnek olarak; Birecik Barajı havzasında bulunan Zeugma arkeolojik alanındaki kalıntıların su altında (yerinde) korunması, Yortanlı Barajı alanında bulunan Alliano arkeolojik alanının su altında (yerinde) korunması, Ilısu Barajı kapsamında Hasankeyf Mardinike Külliyesinin su altında (yerinde) korunması ve Büyük Kumla Baraj havzasındaki Büyük Kumla Köyü’nde yer alan 2 adet hamam ve 1 adet camii yapılarının su altında (yerinde) korunması verilebilir. Bu yapıların gerekli sağlamlaştırma uygulamaları yapılarak suyun

³ URL-3

⁴ URL-4

⁵ URL-5

etkilerinden yapıların zarar görmesinin engellenmesi için üzerleri geçirimsizliği yüksek dolgu (mil kumu) malzemeleri ile örtülmüştür (Görsel 4).

Görsel 4. (A) Allianoi arkeolojik alanının su altında (yerinde) korunması (İMO İzmir, 2010)
(B)Hasankeyf Mardinike Külliyesinin su altında (yerinde) korunması (Yılmaz vd., 2019: 46)
(C): Büyük Kumla Köyü yapılarının Su altında (yerinde) korunması
(Arkeo Teknik Mimarlık arşivi)

Baraj Havzasında Kalan Ülkemiz Kültür Varlıklarının Taşıma Yöntemlerinin İncelenmesi

Baraj Havzasında kalan yapıların, su altında kalmasını önlemek amacıyla yapıların belirlenen başka alanlara çeşitli yöntemlerle nakledilmesidir. Çalışma kapsamında yapılan literatür araştırmaları ve incelenen uygulamalar sonucu edinilen bilgilere göre bu yöntemler;

- 1.Rekonstrüksiyon+özgün malzeme,
- 2.Yapının her bir parçasının sökülerek yeni yerine taşınması,
- 3.Yapının kısmi olarak parçalara ayrılarak bloklar hâlinde taşınması,
4. Bütüncül olarak tek parça hâlinde taşınması, olarak sınıflandırılmıştır.

Uygulanacak taşıma tekniği birçok parametreye göre değişkenlik göstermektedir. Bu teknikler, taşınacak tarihi yapının boyutu, malzeme ve yapım tekniği, teknik imkanlar, planlanan bütçe, zaman, yer aldığı fiziksel çevre ve taşıma mesafesine göre belirlenmesi gerekmektedir.

Rekonstrüksiyon + Özgün Malzeme

Baraj altında kalma tehlikesi olan tarihi yapıların bütünüyle taşınmadığı durumlarda, yeni konumunda mevcut durumundaki projelerine uygun olarak ve taşınabilen özgün malzemelerin de kullanılmasıyla yeniden inşa edilmesi tekniğidir. Bu yöntem kapsamında Deriner barajı havzasında kalan 3 camii incelenecektir.

***Artvin Deriner Barajı Suları Altında Kalan Bazı Tescilli Tarihi Yapıların Taşıma Uygulamaları:**

Yapımı 2006-2012 yılları arasında tamamlanan Deriner Barajı ve Hes Projesinden 30 köy etkilenmiştir (Toker, 2010:23). Bu 30 köy arasından Zeytinlik ve Oruçlu köy-

lerinin tamamı sular altında kaldığı için yerleşim yerleri değiştirilmiştir (Orhan-Gök,2016:133). Bu yerleşim yerlerinde yer alan 5 adet taş köprü ve 2 adet türbe Deriner baraj suları altında kalmıştır (Başkan,2018:192). Zeytinlik köyündeki H.1272/M.1857 tarihli Zeytinlik camii, Oruçlu köyünde yer alan H.1325/M. 1907 tarihli Oruçlu Köyü Camii ve Cevat-Ali Rıza Demiröz Evi (Gümrük Binası) yapıları ve İnanlı köyünün 19. Yüzyıl sonlarında yapıldığı düşünülen camii yapıları Deriner baraj rezervuar alanında kaldığı için söküm çalışmaları yapılmış ve yeni yerinde yeniden inşa edilmişlerdir.

Zeytinlik Köyü Camii

Deriner baraj rezervuarı altında kalma tehlikesi olan Zeytinlik Köyü camii ile ilgili 2011 yılında ilgili Kültür Varlıklarını Koruma Bölge kurulunca, sökülerek yeni yerinde tekrar inşa edilmesi kararı alınmıştır.2012 yılında sökümüne başlanan caminin rekonstrüksiyonu 2013 yılında tamamlanarak ibadete açılmıştır. Yeniden yapım projesinde; ahşap taşıyıcı elemanlar, ahşap çatı taşıyıcı elemanları, ahşap tavan kaplamaları, ahşap süsleme elemanları, ahşap harim giriş kapısı, ahşap minber, ahşap mahfil köşkü, ahşap mahfil korkuluk ve küpeşteler mevcut yerinden yeni yerleşkeye taşınarak kullanılmıştır. Ayrıca rekonstrüksiyon uygulamalarında özgün pencere açıklıkları ve temel seviyesi de özgün projesine göre yapılmıştır (Başkan,2018:200) (Görsel 5).

Görsel 5.(A) Söküm

Görsel 5.(B)Yeni yerleşkesi (Başkan,2018)

Oruçlu Köyü Camii

Oruçlu köyü camii Deriner baraj rezervuarı altında kalma tehlikesi olduğundan 2011 yılında ilgili koruma kurulunca sökülerek yeni yerinde tekrar inşa edilmesi kararı alınmıştır. Yeni yerleşim yeri olarak, eski yerlerinden yaklaşık 10 km uzaklıktaki Üç Dut Mahallesinde 12 ve 13 nolu kadastral paftalara giren 110 ve 109 nolu parseller üzerinde gerçekleştirilmiştir (Görsel 6). 2012 yılında sökümüne başlanan caminin rekonstrüksiyonu 2014 yılında tamamlanarak ibadete açılmıştır. Onaylı rekonstrüksiyon projesinde kat arası hatıllar tuğla iken düzeltmede ahşap istenmiş uygulanan projede ahşap yapılmıştır (Başkan,2018:204).

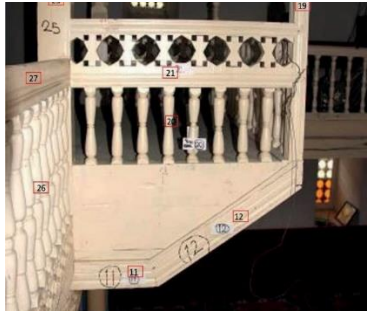
Görsel 6.(A) Söküm

Görsel 6.(B) Yeni yerleşkesi (Başkan,2018)

İnanlı Camii

Artvin ili Yusufeli ilçesine bağlı İnanlı köyü camiinin, 2011 yılında yapımına başlanan ve 2016 yılında tamamlanan Artvin Barajı ve HES tesisi rezervuar alanında kalması sebebiyle. Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından uygun bir alana taşınması kararı alınmıştır. Yapının taşınacağı alana karar verilememesi taşınmasını geciktirmiştir. 2015 yılı temmuz ayında barajın su tutmaya başlayacağını bildirilmesi üzerine yapının söküm çalışmalarına başlanmıştır. Sökülen malzeme ve yapı elemanları Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün Artvin'de bulunan bir deposuna kaldırılmıştır (Başkan,2018) (Görsel 7).

Görsel 7.(A) Söküm

Görsel 7.(B) Eski yerleşkesi (Başkan,2018)

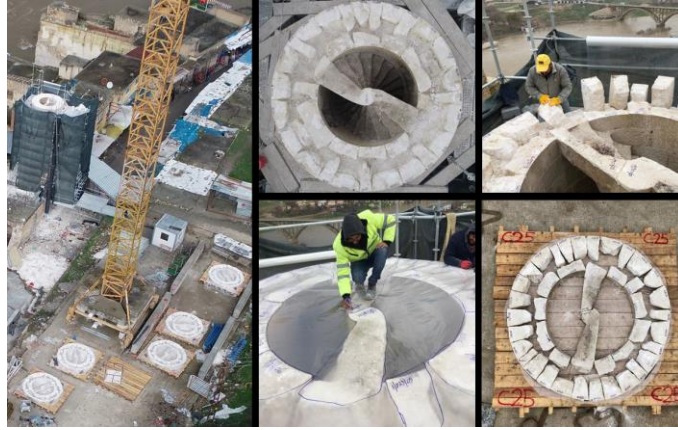
Yapının Her Bir Parçasının Sökülerek Yeni Yerine Taşınması

Tarihî anıtın tüm bileşenlerinin numaralandırılarak sökümünün yapılması, bu parçaların taşınması ve uygun başka bir alanda yeniden kurulması çalışmalarıdır. Söküm çalışmaları bu taşıma yönteminin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Taşıma öncesi yapının detaylı belgeleme çalışmaları yapılmalı, tüm detaylar fotoğraf ve video çekimleri ile kayıt altına alınmalıdır. Söküm öncesi yapının iç ve dış cephelerde yer alan tüm yapı bileşenleri hem içeriden hem dışarıdan numaralandırılmalı, yatay ve düşey düzlemde olan komşuluk ilişkileri işaretlenmelidir (Ahunbay, 2014). Bu yöntemde yapının harç bağlayıcı noktalarında malzeme kayıpları ve ufalanmalar görülebilmektedir. Bu fiziksel kayıplar yapının özgünlüğüne zarar verebilmekte olup ayrıca yapının tamamlayıcı unsurları olan boya, sıva ve harçların ise tamamına yakını kay-

betmesine sebep olabilmektedir (Curtis, 1979). Bu yöntem kapsamında Hasankeyf Er Rızk Camii minaresi ve Pertek Baysungur Camiinin taşınması uygulamaları incelenecektir.

Hasankeyf Er Rızk Camii Minaresinin Taşınması

Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesi'nin havzasında kalan tarihi Hasankeyf yerleşimindeki Hasankeyf Er Rızk Camii Minaresinin "Birim Yapı Elemanlarına Ayırarak Taşınması" kararı doğrultusunda birim yapı elemanlarının numaralanarak sökülmesi, taşınması ve Arkeopark alanında belirlenmiş olan yerde yeniden kurulması uygulamaları yapılmıştır. Minarenin taşınmasında; mevcut durumun belgeleme çalışmaları yapılmış ve bu çizimler üzerinde numaralandırma sistemi oluşturulmuştur. Bu sisteme göre minarenin birimleri numaralandırılmış, el aletleri kullanılarak yerlerinden çıkarılmış ve aynı koddaki taşıyıcı tablaya yerleştirilmiştir. Bu birimler uygun türde vinç kullanılarak önceden belirlenmiş alana taşınmış ve aslına uygun şekilde yeniden kurulmuştur. Uygulamada özgün birim yapı elemanı kaybı %2 oranında gerçekleşmiştir. Kaybolan bağlayıcı harç yerine, özgün harç örneklerinin analizleri sonucunda belirlenen benzer harç malzemesi kullanılmıştır (Yılmaz ve Sevgi ,2020:24) (Görsel 8).

Görsel 8: Hasankeyf Er Rızk Camii Minaresinin Birim Yapı Elemanlarının Numaralandırma ve Söküm Çalışmaları (Yılmaz ve Sevgi ,2020)

Keban Baraj Suları Altında Kalan Pertek Baysungur Camiinin Taşınması

Kuruluşundan 1971 yılına kadar Elâzığ'ın 40 km. kuzeyinde, Murat suyu kenarındaki Pertek kasabasında yer alan Baysungur Camii, Keban Baraj suları altında kalmasıyla 1971-1973 yılları arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Restorasyon Bölümü tarafından taşları numaralandırılarak sökülmüş ve Pertek ilçe merkezine taşınmış ve burada yeniden kurularak kullanıma açılmıştır (Burat,2006:289) (Görsel 9).

Görsel 9.(A) Söküm (Burat,2006) Görsel 9.(B)Yeni yerleşkesi⁶

Yapının Kısmi Olarak Parçalara Ayrılarak Bloklar Hâlinde Taşınması

Yapının kesilerek bloklar halinde taşınması, tarihi yapının boyutları, malzemesi, yapım tekniği, mevcut durumdaki konumu gibi sebeplerden yapının tek parça halinde bütüncül olarak taşınması ve birim elemanlarına ayrılarak taşınmanın mümkün olmadığı durumlarda başvurulan yöntemdir (Burat ,1973:289-298; Curtis,1979:1-2). “Yapının bloklar hâlinde taşınması, bütüncül taşımaya kıyaslandığında daha karmaşık, daha fazla zaman gerektiren bir uygulamadır. Moloz taş duvar örgü sistemiyle yapılmış yapılar, malzemelerin tek tek sökümünün yapılarak taşınmasına uygun değildir (Kendir,2020:38).” Bu yöntemde Hasankeyf Kalesi’nin orta kapısının taşıma uygulamaları incelenecektir.

Hasankeyf Kalesi’nin Orta Kapısı

İlisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesi’nin havzasında kalan Hasankeyf Kalesi’nin Orta Kapısı 2018 yılında 3 blok parçaya ayrılarak yeni Hasankeyf yerleşimindeki Arkeopark alanına taşınmıştır. Kapının mevcut konumunun ana kayaya dayanması ve çökme tehlikeleri sebebiyle 3 yapı bloğuna yatay şekilde ayrılarak taşınması uygun bulunmuştur (Yılmaz vd.,2021:99) (Görsel 10).

Görsel 10: Hasankeyf Kalesi’nin Orta Kapısı Taşıma Çalışmaları (Yılmaz vd. ,2021)

⁶ URL-6

Bütüncül Olarak Tek Parça Hâlinde Taşınması

Bütüncül taşıma, taşınmaz kültür varlıklarının buldukları konumda korunmalarının imkânsız hale geldiği durumlarda sökülmeden ve parçalanmadan bir bütün halinde en az kayıpla başka bir konuma nakledilebildiği yöntemdir. Bütüncül taşıma, teknolojinin gelişmesiyle ilerleyen mühendislik uygulamaları ile ileri seviyeye taşınmıştır (Ahunbay, 2014). ICOMOS tarafından 2003 yılında “Mimarî mirasın analizi, korunması ve strüktürel restorasyonu için ilkeler” belirlenmiştir. Yayınlanan belgede strüktürel taşımayla ilgili 3.17 maddesinde “söküm ve tekrar birleştirmeye ancak, strüktürün durumu ve malzemesi dolayısıyla başka bir yöntemle koruma olanaksız veya zararlı olduğunda, ek bir seçenek olarak başvurulmalıdır.” ifadesi yer almaktadır. Buna göre taşıma yönteminde öncelikli olarak bütüncül taşıma yönteminin ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yöntem altında Ilısu Barajı suları altında kalan bazı yapıların taşıma uygulamaları incelenecektir.

Ilısu Barajı Suları Altında Kalan Bazı Yapıların Taşıma Uygulamaları:

Batman’ın tarihi Hasankeyf ilçesinde yapımı sürdürülen Ilısu Barajı nedeniyle sular altında kalacak eserlerin kurtarılma çalışmaları kapsamında, Zeynel Bey Türbesi, Artuklu Hamamı’nın yalnızca soğukluk kısmı, İmam Abdullah Zaviyesi’nin türbesi ve minaresi, Eyyübi (Kızlar) Camisi, Er-rızık Camisi Revaklı Mekân yapıları bütüncül olarak taşınmıştır.

Yapıların zarar görmemesi için öncelikle restorasyon konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Yapıyı kaldırmak için temel seviyesine kadar kazı yapılmıştır. Yapı temelden kesilmiştir. Devamında yapılanlar krikolarla kaldırılması ve yapının altına giren kendinden tahrikli modüler lastik tekerlekli taşıyıcıların (SPMT) üzerine alınması, taşınması ve yeni konumunda işlemlerin tersi uygulanarak yerine montajının yapılması uygulamalarıdır.

Zeynel Bey Türbesi

Ilısu Barajı nedeniyle sular altında kalacak olan Zeynel Bey Türbesi için 2017 yılında taşıma uygulamaları yapılmıştır. Yapının taşıma sırasında zarar görmemesi için öncelikle restorasyon konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Taşıma uygulamalarında ilk olarak yüzeysel zemin iyileştirme çalışmaları yapılmış ve 30 cm kalınlığında kaldırma temeli imalatı yapılmıştır. Kaldırma işleminin gerçekleşebilmesi için duvarların alt kısımlarında delikler açılarak konsol kirişleri yerleştirilmiştir. Kaldırma platformu imalatı yapılarak Hidrolik krikolar ile SPMT’lerin üzerine alınmış, yeni yerinde inşa edilen temelin üzerine tersi uygulanarak yerine montajı yapılmıştır (Sevgi, Çetin ve Yılmaz, 2017) (Görsel 11).

A. Taşıma⁷B. Yeni konumu⁸

Görsel 11: Zeynel Bey Türbesinin Taşıma Çalışmaları

Artuklu Hamamı Soğukluk Bölümü

Hasankeyf ilçesinde yapılan Ilısu Barajı nedeniyle sular altında kalacak olan Artuklu Hamamının Soğukluk bölümü 2018 yılında modüler lastik tekerlekli taşıyıcılar kullanılarak belirlenen Arkeopark alanına bütüncül olarak taşınmıştır (Görsel 12).

A. Taşıma⁹B. Yeni konumu¹⁰

Görsel 12: Artuklu Hamamı Soğukluk Bölümü Taşıma Çalışmaları

Er-rızk Camisi Revaklı Mekan

Uygulama öncesinde yapının fotoğraflar videolar ve çizimler ile detaylı belgeleme çalışmaları yapılmış, yapı niteliksiz eklerinden arındırılmıştır. Yapının çevresinde kazı yapılarak temelleri açığa çıkarılmış, yapının koruma-onarım ve güçlendirme çalışmaları yapılmıştır. Er-rızk Camisi'nin Revaklı Mekânı kriko sistemiyle kaldırılarak kendinden tahrikli modüler lastik tekerlekli taşıyıcılar (SPMT) kullanılarak 2019 yılında yeni Hasankeyf'te bulunan Arkeopark alanındaki yerine bütüncül olarak taşınmıştır (Yılmaz ve Sevgi, 2020: 25) (Görsel 13).

⁷ URL-7

⁸ URL-8

⁹ URL-9

¹⁰ URL-10

A. Taşıma¹¹B. Yeni konumu¹²

Görsel 13: Er-rızık Camisi Revaklı Mekân Taşıma Çalışmaları

Eyyübi (Kızlar) Camisi

Baraj sularından etkilenecek bir diğer yapı olan Eyyübi (Kızlar) Camisi de yine bütüncül olarak taşınan yapılar arasında yer alır. Caminin taşınması için Dicle nehri üzerinde 104 metre uzunluğunda bir köprü yapılmıştır (Görsel 14).

A. Taşıma¹³B. Yeni konumu¹⁴

Görsel 14: Eyyübi (Kızlar) Camisi Taşıma Çalışmaları

İmam Abdullah Zaviyesi'nin Türbesi Ve Minaresi

Baraj sularından etkilenen İmam Abdullah Zaviyesi'nin 2018 yılında önce türbesi daha sonra ise minaresi modüler lastik tekerlekli taşıyıcılar (SPMT) kullanılarak belirlenen Arkeopark alanına bütüncül olarak taşınmıştır (Görsel 15).

¹¹ URL-10

¹² URL-11

¹³ URL-12

¹⁴ URL-10

A. Taşıma¹⁵B. Yeni konumu¹⁶

Görse 15: İmam Abdullah Zaviyesi'nin türbesi ve minaresi Taşıma Çalışmaları

Değerlendirme

Elde edilen verilerden yola çıkılarak incelenen barajlar koruma yöntemlerine göre sınıflandırılmıştır. Barajlar, koruma uygulaması yapılanlar ve yapılmayanlar olarak iki başlık olarak ele alınmış, koruma uygulamaları yapılanlar ise su altında yerinde koruma ve taşıma yöntemiyle olmak üzere 2 başlık altında toplanmıştır. Buna göre koruma uygulaması yapılmayanlar; Köprü Başı Barajı, Pusat-Ören Barajı, Kasımlar Barajı Darıbüyük Köyü (Isparta), Kars Barajı Boğazköy Köyü, Yamula Barajı Kuşçu Köyü (Kayseri), Tahtalı Barajı Buruncuk Köyü (İzmir), Akyar Barajı Karaağaç Köyü (Ankara), Kozan Barajı (Adana), Sır Barajı Avşar Köyü (Kahramanmaraş), Boyabat Barajı (Sinop-Çorum), Bozkır Barajı Dedemli Köyü (Konya), Birecik Barajı Savaşan Köyü (Halfeti), Atatürk Barajı Samsat Köyü (Adıyaman) olarak görülmekte, Koruma uygulaması yapılanlardan su altında yerinde koruma projeleri yapılanlar; Birecik Barajı (Zeugma arkeolojik alanındaki kalıntılar), Yortanlı Barajı (Alliano arkeolojik alanı), Ilısu Barajı (Hasankeyf Mardinike Külliyesi), Büyük Kumla Barajı (Büyük Kumla Köyü'nde yer alan 2 adet hamam ve 1 adet camii yapıları) ve Taşıyarak koruma uygulamaları da ; (Artvin Deriner Barajı (Tescilli 3 camii 1 konut) , Çankırı Akhasan Barajı (1 camii), Keban Barajı Pertek (1 camii), Ilısu Barajı Hasankeyf (3 camii, 1 hamam, 2 türbe 1 kale kapısı), Büyük Kumla Barajı (Büyük Kumla Köyü büyük hamamı malakari süslemeler) olarak ele alınmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Koruma Uygulamaları ve İncelenen Barajlar

KORUMA UYGULAMASI YAPILMAYAN	KORUMA UYGULAMASI YAPILAN	
	Su altında Yerinde Koruma	Taşıyarak Koruma
Köprü Başı Barajı Kaya bükü Köyü (Bolu)	Birecik Barajı (Zeugma arkeolojik alanındaki kalıntılar)	Artvin Deriner Barajı (Tescilli 3 camii 1 konut)
Pusat-Ören Barajı Pu-	Yortanlı Barajı (Alliano arkeolo-	Keban Barajı Pertek (1 camii)

¹⁵ URL-13

¹⁶ URL-10

sat Köyü (Sivas)	jik alanı)	
Kasımlar Barajı Darı bükü Köyü (Isparta)	İlisu Barajı (Hasankeyf Mardini- ke Külliyesi)	İlisu Barajı Hasankeyf (3 ca- mii,1 hamam,2 türbe 1 kale kapısı)
Kars Barajı Boğazköy Köyü (Kars)	Büyük Kumla Barajı (Büyük Kumla Köyü'nde yer alan 2 adet hamam ve 1 adet camii)	
Yamula Barajı Kuşçu Köyü (Kayseri)		
Tahtalı Barajı Burun- cuk Köyü (İzmir)		
Akyar Barajı Karaağaç Köyü (Ankara)		
Kozan Barajı (Adana)		
Sır Barajı Avşar Köyü (Kahramanmaraş)		
Boyabat Barajı (Sinop- Çorum)		
Bozkır Barajı Dedemli Köyü (Konya)		
Birecik Barajı Savaşan Köyü (Halfeti)		
Atatürk Barajı Samsat Köyü (Adıyaman)		

Araştırma kapsamında ele alınan Taşıyarak Koruma Yöntemleri de Rekonstrüksiyon + özgün malzeme, Yapının her bir parçasının sökülerek yeni yerine taşınması, Yapının kısmi olarak parçalara ayrılarak bloklar hâlinde taşınması, Bütüncül olarak tek parça hâlinde taşınması olmak üzere 4 başlık altında sınıflandırılmıştır. Ülkemizde uygulanmış örnekleri detaylı olarak incelenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Taşıyarak Koruma Yöntemleri ve İncelenen Barajlar

TAŞIYARAK KORUMA YÖNTEMLERİ				
Rekonstrüksiyon Özgün malzeme	Yapının her bir par- çasının sökülerek yeni yerine taşınması	Yapının kısmi olarak parçalara ayrılarak bloklar hâlinde ta- şınması	Bütüncül olarak tek parça hâlinde taşınması	
UYGULAMA	Artvin Deriner Ba- raji	İlisu Barajı	İlisu Barajı	
	Zeytinlik Köyü Camii	Hasankeyf Er Rızık Camii Minaresi	Hasankeyf Kalesi'nin Orta Kapısı	
	Oruçlu Köyü Camii	Keban Barajı Pertek Baysungur Camii		İlisu Barajı
	İnanlı Camii			Artuklu Hamamı Soğukluk Bölümü Eyyübi (Kızlar) Camisi
	Çankırı Akhasan Barajı			Sultan Süleyman Camisi'nin taç kapısı ve sökülün

Çerkeş Ağaca Köyü Camii	minaresi İmam Abdullah Zaviyesi'nin türbe- si ve minaresi
----------------------------	--

Çalışma kapsamında incelenen barajlarda yapılan taşıma yöntemlerinin olumlu ve olumsuz yanları irdelenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Taşınarak Koruma Yöntemlerinin Olumlu ve Olumsuz Yanları

TAŞIYARAK KORUMA YÖNTEMLERİNİN OLUMLU VE OLUMSUZ YANLARI				
	Rekonstrüksiyon Özgün malzeme	Yapının her bir parçasının sökülerek yeni yerine taşınması	Yapının kısmi ola- rak parçalara ayrıla- rak bloklar hâlinde taşınması	Bütüncül olarak tek parça hâlinde taşınması
Olumlu			Yapının özgünlüğü- nü yüksek oranla korumaktadır.	Yapının en az kayıpla taşına- bildiği ve özgün- lüğünü en iyi koruyabildiği yöntemdir.
Olumsuz	Yapının özgünlü- ğünü kaybetmesine sebeptir.	Yapının harç bağlayıcı noktalarında malzeme kayıpları ve ufalanmalar görülebilir. Bu fiziksel kayıplar yapının özgünlüğüne zarar vere- bilmekte olup ayrıca ya- pının tamamlayıcı unsur- ları olan boya, sıva ve harçların ise tamamına yakını kaybetmesine sebeptir.	Daha karmaşık ve daha fazla zaman gerektiren bir uygu- lamadır.	

Sonuç ve Öneriler

Türkiye coğrafyası tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış önemli bir kültürel miras alanıdır. Bu kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması ve korunması önemli bir noktadır.

Barajlar gibi büyük bayındırlık projeleri dünyada olduğu gibi ülkemizde de doğal ve arkeolojik sit alanlarının, taşınır taşınmaz kültür varlıklarının yok olma riskiyle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Türkiye'nin hızlı kalkınma süreci içerisinde olması ve coğrafyasının baraj yapımına uygun olması sebebiyle baraj yatırımları hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu barajların kültürel miras alanları ile çakışması önemli bir koruma sorununu doğurmaktadır.

Baraj projeleri gibi büyük bayındırlık projelerinin olumsuz etkilerinden kültürel mirasın korunması konusunda ulusal ve uluslararası birçok tüzük ve sözleşme yayın-

lanmıştır. Bu sözleşmeler incelendiğinde; baraj yapılması düşünülen alanda kültürel mirasın envanter ve belgeleme çalışmalarının yapılması, kültürel mirasın bulunduğu çevresiyle beraber ele alınması ve doğrultuda taşınmaz kültür varlıklarının tespit edildiği noktada planlanan alanın değiştirilmesi, barajın planlanan alanda mutlaka yapılmasının gerekliliği olduğu zamanlarda ise kültürel mirasa en az zarar verecek yöntemlerin uygulanması gerektiği vurgulanmıştır.

Ülkemizde Baraj havzasında kalan birçok kültürel mirasa koruma önlemi alınmamıştır. Ancak son yıllarda taşınır taşınmaz kültürel mirasa verilen önem ve baraj sularının oluşturabileceği hasarlar göz önüne alınarak koruma projeleri hazırlanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda baraj havzasında kalan kültür varlıklarının koruma yöntemlerinin neler olduğu ve taşıyarak koruma yöntemlerinin olumlu olumsuz yanları ortaya çıkarılarak alternatif koruma önerileri geliştirmek amaçlanmıştır.

Kültürel mirasa koruma çalışmaları yapılan barajlar incelendiğinde (Tablo 1 ve Tablo 2) yapılan uygulamaların; baraj projelerinin özelliklerine, kültürel mirasın yapım tekniğine, mimari özelliklerine, korunma durumuna ve önemine göre değiştiği görülmektedir.

Koruma yöntemi olarak taşıma yasal yönetsel açıdan doğru bir yaklaşım olarak görülmemektedir. Taşınmaz kültürel mirasın yerinde ve çevresi ile beraber korunması gerekliliği öngörülür. Venedik Tüzüğü'nün (ICOMOS,1964) 7. maddesinde "*Bir anıt tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Anıtın tümünün ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına-anıtın korunması bunu gerektirdiği ya da çok önemli ulusal ya da uluslararası çıkarların bulunduğu durumlar dışında izin verilmemelidir.*" ve 8. maddesinde ise "*Anıtın tamamlayıcı parçaları olan heykel, resim ya da süsleme unsurları, ancak bunları korumanın başka çaresi yoksa yerlerinden kaldırılabilir.*" denilmiştir. Anıt eserlerin bulunduğu çevreden soyutlanarak başka yere taşınması kültürel hafızayı zedelemekte olup korumada mecburi olmadığı sürece uygulanmaması gerekmektedir.

Baraj yapılmasının zorunlu olduğu durumlarda taşınmaz kültür varlığının devamlılığını koruyabilmesi için taşınması bir yöntem olarak uygulanabilir. Bu koruma yöntemi yapıyı bulunduğu çevresel bağlamdan koparmış olsa da aynı zamanda gelecek nesillere aktarılmasını da sağlayacaktır.

Taşıma yöntem olarak belirlendiğinde ise hangi teknik ile uygulamaların yapılacağı önem teşkil etmektedir. Uygulanacak taşıma tekniği birçok parametreye göre değişkenlik göstermektedir. Bu teknikler, taşınacak tarihi yapının boyutu, malzeme ve yapım tekniği, teknik imkanlar, planlanan bütçe, zaman, yer aldığı fiziksel çevre ve taşıma mesafesine göre belirlenmesi gerekmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen barajlarda yapılan taşıma yöntemlerinin olumlu ve olumsuz yanları irdelenmiştir. Taşıma yönteminde yapının bir bütün olarak taşın-

dığı “bütüncül taşıma” yönteminin yapıya en az zarar veren yöntem olduğu görülmüştür. Yapının ana strüktürü ve mimari öğelerinin olduğu gibi taşınması yapının özgün görünümünü korumasını sağlamaktadır. Fakat taşınmaz kültür varlığının bulunduğu konumun coğrafi şartlarının, yapım malzeme ve tekniğinin ve taşıma ağırlığı ve maliyetinin bütüncül taşımaya uygunluğu da bu yöntemin belirlenmesinde önemli ölçütlerdir.

ICOMOS tarafından 2003 yılında “Mimarî mirasın analizi, korunması ve strüktürel restorasyonu için ilkeler” adlı belgede strüktürel taşımayla ilgili 3.17 maddesinde “söküm ve tekrar birleştirmeye ancak, strüktürün durumu ve malzemesi dolayısıyla başka bir yöntemle koruma olanaksız veya zararlı olduğunda, ek bir seçenek olarak başvurulmalıdır.” ifadesi yer almaktadır. Yasal yönetsel çerçevede de vurgulandığı üzere taşıma yönteminde öncelikli olarak bütüncül taşıma yönteminin ele alınması gerekmektedir.

Yapının bütüncül olarak taşınmadığı durumlarda uygulanacak olan “her bir parçasının sökülerek yeni yerine taşınması” yönteminde yapının harç bağlayıcı noktalarında malzeme kayıpları ve ufalanmalar görülebilmektedir. Bu fiziksel kayıplar yapının özgünlüğüne zarar verebilmektedir. Ayrıca yapının tamamlayıcı unsurları olan boya, sıva ve harçların ise tamamına yakını kaybedilecektir. “Bloklar halinde taşınması” yöntemi ise daha karmaşık ve maliyetli bir yöntem olduğu görülmektedir. Bütün yöntemlerin uygulanmadığı durumlarda rekonstrüksiyona başvurulmalıdır. Rekonstrüksiyon uygulamasında yapının eskilik değeri ve özgünlüğü zarar görmektedir. Bu yöntem uygulansa dahi yapının önemli özgün parçaları taşınarak yeni yapıya monte edilmelidir.

Baraj yapılmasının zorunlu olduğu durumlarda kültür varlığının taşınması söz konusu olduğunda “bütüncül taşıma” tercih edilen yöntem olmalıdır. Fakat yöntem ne olursa olsun taşıma uygulamasıyla bulunduğu çevresel bağlamdan koparılan yapının kentsel hafıza mekanındaki yeri zarar görecektir. Anıt eserin taşındığı konumun eski yerleşim yerinden kopuk ve izole olmamasına dikkat edilmelidir. Kültürel varlıkları taşıma öncesi üçboyutlu olarak taranarak, özgün konumunda kentsel hafızadaki yerinin dijital yollar ile belgelenerek eski bağlamı kaydedilmeli ve bu veriler çeşitli yollar ile yeni konumunda ziyaretçilere gösterilmelidir. Bu yöntemler yapının korunması ve kentsel hafızadaki yerinin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Bahar OĞUZ DOĞAN
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Bahar OĞUZ DOĞAN
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (1999). Dünya kültür mirası ölçütleri açısından Hasankeyf ve kurtarıma olasılıkları. *Mimarlık Dergisi*, 290, 29-34
- Aytekin O. (2016). Çoruh Irmağı-Deriner Baraj suları altında kalan taşınmaz kültür varlıklarımızdan kurtarılan bazı örnekler. *XX. Uluslararası Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya,2(05), 711-725
- Bakıroğlu Yılmaz, A. (2019). *Türkiye’de baraj tehdidi altındaki arkeolojik sit alanlarının yerinde korunma yöntemleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başkan, S. (2018). Çoruh Barajları suları altında kalan tarihi üç caminin taşıma ve re-

- konstrüksiyon uygulamaları hakkında bir değerlendirme. *Vakıflar Dergisi*, 49,187-210
- Burat, O. (2006). Pertek Baysungur Camii'nin taşınması. *Vakıflar Dergisi*, 10, 289-298.
- Çakırca, D. (2010). *Su politikaları bağlamında Fırat Dicle Havzası'nda kültürel mirası korumanın koşulları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kendir, H. (2020). *Mimari restorasyonda taşıma yönteminin irdelenmesi İstanbul örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Orhan, F. ve Gök, Y. (2016). Baraj yapımı nedeniyle yeri değiştirilen yerleşmelere iki örnek: Oruçlu ve Zeytinlik Köyleri (Artvin). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 35, 131-146
- Öztekin Eke, D. (2014). *Baraj gölleri altında kalan kültür mirasının durumu ve korunması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevgi, S., Çetin, M. ve Yılmaz, M. (2017). Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi'nin koruma ve kurtarma (taşıma) projesi. *Kağır Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri IX bildirileri, 05-06 Aralık 2017, İstanbul*, 10-37.
- Yalçın, G. ve Eken, G. (2006). Türkiye'nin Baraj Politikası ve Önemli Doğa Alanları Doğa Derneği Kurumsal Görüşü. *TMMOB Su Politikaları Kongresi, 21- 23 Mart 2006, Ankara*, 250-264
- Yılmaz, M., Eskici, B., Eliüşük, M., Akgönül, M.S.ve Şener, Y.S. (2019). Hasankeyf Mardinike Külliyesi kalıntılarının sağlamaştırılması ve su altında korunmasına yönelik uygulama çalışmaları. *MASROP E-Dergi*, 13(1), 30-51.
- Yılmaz, M., Sevgi, S., Eskici, B., Şener, Y.S. ve Eliüşük, M. (2020). Kısmen baraj gölü suları altında kalacak olan Hasankeyf Yamaç Külliyesinin sağlamaştırılması, korunması ve sergilenmesine yönelik uygulamalar. *Amisos Dergisi*, 5(9), 413-439.
- Yılmaz, M.ve Sevgi, S. (2020). Hasankeyf Er Rızk Camisi koruma ve kurtarma (taşıma) uygulama çalışmaları. *Akademik Sanat Dergisi*, 5(10), 19-40.
- Yılmaz, M., Sevgi, S., Koparan, C. Ve Çetin, O. (2021). Hasankeyf Orta Kapı'nın korunması ve taşınmasına yönelik uygulamalar. *Lycus Dergisi*, 3, 93-104.
- 1968 Yaz Çalışmaları. (1970). *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları*, (1)

İnternet Kaynakları

- URL-1: “How to relocate giant Ancient Egyptian temples”.
<https://mashable.com/archive/abu-simbels-relocation/> (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- URL-2: “Vintage photographs show the Egyptian Temples of Abu Simbel being relocated, 1964-1968”. <https://rarehistoricalphotos.com/abu-simbels-relocation-1964-1968/> (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- URL-3: “Sular çekildi baraj altındaki tarihi yapılar ortaya çıktı”.
<https://www.yenisafak.com/foto-galeri/gundem/sular-cekildi-baraj-altindaki-tarihi-yapilar-ortaya-cikti-2054599?page=1> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
- URL-4: “Isparta’da sular altında kalan köy evlerinde seyirlik görüntüler”.
<https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/ispartada-sular-altinda-kalan-koy-evlerinde-seyirlik-goruntuler-41690977> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
- URL-5: “Sular çekilince baraj altında kalan köy görüldü”.
<https://www.ihha.com.tr/haber-sular-cekilince-baraj-altinda-kalan-koy-gorundu-488231/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
- URL-6: “Sungur Bey Camii”. <http://www.pertek.gov.tr/sungur-bey-camii> (Erişim Tarihi: 13.03.2022).
- URL-7: “Tarihi Zeynel Bey Türbesi taşındı”.
<https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/tarihi-zeynel-bey-turbesi-tasindi,b0b56QPw9U-2A4yZIXArwQ/7Ppu4oM6ukmwfNqOkqkhag> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).
- URL-8: “Hasankeyf yeni yüzüyle misafirlerini bekliyor”.
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/hasankeyf-yeni-yuzuyle-misafirlerini-bekliyor/1901065> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).
- URL-9: “650 yıllık tarihi Artuklu Hamamı taşındı”.
<https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/650-yillik-tarihi-artuklu-hamami-tasindi,7lSmR2vFEki2lISASAVfnw/-AyAI9yjfUqQUVd4Pw6mng> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).
- URL-10: “Yüzlerce Yıllık Tarihi Eserler Taşındı.”
<https://twitter.com/veyseleroglu/status/1250728741044719617> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).

URL-11: "Hasankeyf Er-Rızk Camisi'nin restorasyonunda sona yaklaşıldı."
<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-hasankeyf-er-rizk-camisinin-restorasyonunda-sona-yaklasildi-30969/> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).

URL-12: "Eyyubi Camisi'nin en ağır bölümü Yeni Kültürel Park Alanı'na taşınıyor."
<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/eyyubi-camisinin-en-agir-bolumu-yeni-kulturel-park-alanina-tasiniyor/1345051> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).

URL-13: "İmam Abdullah Zaviyesinin minaresi de SPMT ile taşındı."
<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-imam-abdullah-zaviyesinin-minaresi-de-spmt-ile-tasindi-16731/> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Fen Bilimlerinde Kavram Yanılgılarına Sebep
Olan Etkenlerin Tartışılması

Discussion of the Factors Causing
Misconceptions in Science

Ali YILDIZ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Yıldız, A. (2022). Fen bilimlerinde kavram yanılgılarına sebep olan etkenlerin tartışılması. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 209-219.

Yıldız, A. (2022). Discussion of the factors causing misconceptions in science. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 209-219.

10.29228/kesit.57908

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 08.03.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 12.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Türkiye, ayildiz@atauni.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Fen Bilimlerinde Kavram Yanılgılarına Sebep Olan Etkenlerin Tartışılması

Discussion of the Factors Causing Misconceptions in Science

Prof. Dr. Ali YILDIZ

Öz: Bu çalışmanın amacı, fen bilimlerinde görülen kavram yanılgılarına sebep olan etkenleri tartışmaktır. Çalışma, bir doküman incelemesidir. Çalışmada kavram yanılgılarıyla ilgili gerçekleştirilen ve yayınlanan çalışmaların dokümanları, betimsel analiz yaklaşımına göre incelenmiştir. Fen bilimleri öğretmenlerinin öğrencilerin her konuda ön fikirleri olabileceğini, konuların yüzeysel olarak geçirilmemesini, derslerde kullanılan dokümanların kavram yanılgılarını içerebileceğini, konuşma dili ile bilimsel dilin farklı olmasının sıkıntı oluşturduğunu ve bilimsel olmayan inanışların olumsuz etkileri olduğunu bilmeleri gerekir. Fen bilimleri öğretmenlerinin sıralanan bu hususları dikkate alarak daha duyarlı davranmaları ve tedbirler almaları kavram yanılgılarının oluşma olasılığını azaltabilir. Kavram yanılgılarının giderilmesi çok zor ve uzun zaman gerektiren bir süreçtir. O nedenle kavram yanılgılarının meydana gelmelerini önlemek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak tamamen giderilmelerini sağlamaktan daha kolaydır.

Anahtar Kelimeler: Fen bilimleri, fen eğitimi, kavram yanılgıları, oluşma nedenleri, tartışma.

Abstract: The aim of this study is to discuss the factors that cause misconceptions in science. The study is a document review. In the study, the documents of the studies carried out and published about the misconceptions were examined according to the descriptive analysis approach. Science teachers should know that students can have preliminary ideas on every subject, that the topics should not be overlooked, that the documents used in the lessons may contain misconceptions, that the difference between the spoken language and the scientific language causes problems, and those non-scientific beliefs have negative effects. Considering these issues listed, science teachers' acting more sensitively and taking precautions can reduce the possibility of misconceptions. Elimination of misconceptions is a very difficult and time-consuming process. Therefore, it is easier to take and im-

plement the necessary measures to prevent misconceptions from occurring, than to ensure that they are completely eliminated.

Keywords: Science, science education, misconceptions, causes of occurrence, discussion.

Giriş

Çeşitli araştırmalardan elde edilen bulgular, öğrencilerin doğal dünya konusunda bilim insanlarından oldukça farklı görüşlere sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Fen eğitimi, genelde bilim insanlarının düşünceleri etrafında yapılandırıldığı için, bu bulguların anlamları tümüyle devrim niteliğinde özellikler göstermektedir. Artık ön deneyimleri olmayan (The tabula rasa) öğrencilerin yerini kendileriyle birlikte sınıfa pek çok karışık kişisel bilgi ve anlayış getiren öğrenciler almıştır (Ausubel, 1968; Berg & Brouwer, 1991; Driver, 1981; Erickson, 1979; Osborne ve Gilbert, 1980; Pope ve Gilbert, 1983; Yıldız ve Büyükkasap, 2006). Bu nedenle öğretmenlerin, öğrencilerinin fen konuları hakkında sahip oldukları alternatif düşünceler nedeniyle sınıflarda nasıl bilimsel olmayan yeni düşünceler edinebileceklerinin farkında olması gerekir (Hashweh, 1988; Stepans, Beiswenger & Dyche, 1970; Watts, 1983). Derste veya sınıfta bir kavramı açıklamak için kullanılan örnekler, bazen öğrenciye tamamen farklı bir anlam iletebilir ve gerçek sonucun amaçlanandan farklı olmasına yol açabilir (Anderson, 1986; Berg & Brouwer, 1991).

Bir çalışmada (Rancière, 2015: 13) belirtildiği gibi insanoğlu ana dilini, en kısa zamanda ve en kalıcı şekilde öğrenmektedir. Bu avantaja rağmen dil konusu, zor ve karışıktır. Lev Vygotsky'ye göre çocuklar, dil ve deneyimleri yoluyla buldukları sosyal çevreleriyle etkileşerek öğrenirler, eğer sosyal çevre ve içindeki bireyler yeterli düzeyde donanımlı ise oluşacak etkileşim çocukların bilişsel gelişimini hızlandırabilir (Bağcı Kılıç, 2001). Genelde öğrenciler, öğrencilere; öğretmenler, öğretmenlere anlamlı gelen dili kullanmaktadır. Öğretmenlere anlamlı gelen dil, yaşantılarında edindikleri tecrübeler nedeniyle öğrencilere tamamen farklı anlamlar çağrıştırabilir. Öğrenciler tarafından anlamlı bulunan dil; bilimsel dokümanlarda, toplantılarda ve sınıflarda kullanılan ve konuşulan dilden farklı olabilir. Bu duruma karşı eğer tedbir alınmazsa ve seyirci kalınırsa kavramsal değişim gerçekleşmeyebilir (Gunstone & Watts, 1985), hatta yeni kavram yanlışlarının oluşması söz konusu olabilir. Kısacası konuşulan dil ile bilimsel dilin farklı olması, kavram yanlışlarının oluşmasının sebeplerinden biri olarak görülmektedir (Yıldız, 2021).

Strauss (1981), çocukların sezgisel düşüncelerinin öğretim üzerindeki etkilerini incelerken, kullanılacak stratejinin öğrencilerin hali hazırda birçok sezgisel düşünceye sahip olup olmadığına ve bunların bilim insanlarının sahip olduğu görüşlere ne kadar benzediğine bağlı olması gerektiğini ileri sürmektedir. Çocukların herhangi bir konuyla ilgili düşüncelerini etkileyen ön fikirlere her zaman sahip oldukları iddiası kabul

görmektedir. Bu kabul doğrultusunda özellikle çocukların, bilim insanlarından farklı, değişmez düşüncelere sahip oldukları durumlarla, fenomenlerle ve olaylarla ilgilenilmektedir (Osborne, 1995: 47). Öğretmenlerin çabaları, öğrencilerde mevcut alternatif düşünceleri bilim insanlarının görüşlerine uygun değiştirmelerini (Hewson, 1981), daha bilimsel bir çerçeve oluşturmalarını (West, 1982) veya ilk düşünceleri ile bağlantılı ilave bir perspektif sahibi olmalarını (Solomon, 1983) sağlayacak yönde olmalıdır.

Watts ve Zylbersztajn (1981), fen bilimleri öğretmenlerinin genelde öğrencilerin kuvvet ve hareket, etki-tepki kuvvetleriyle ilgili alternatif düşüncelerinin farkında olmalarına karşın, ağırlık ile yükseklik veya kuvvet ile çekim kavramları arasındaki ilişkiler hakkında öğrencilerin sahip oldukları düşünceleri tahmin etmekte yeterince iyi olmadıklarını tespit etmişlerdir. Osborne, Bell ve Gilbert (1983), öğretmenlerin öğrencilerin düşüncelerinden büyük oranda habersiz olduklarını ve genelde öğrencilerin fen derslerine getirdikleri görüşlere duyarlı olmadıklarını ortaya çıkarmışlardır. Anderson ve Smith'in (1985), beşinci sınıf öğretmenleri ile yaptıkları çalışmada benzer sonuçlara ulaştıkları görülmüştür. Araştırmaların sonuçları, öğrencilerin fizik kavramlarıyla ilgili alternatif düşüncelere sahip olduklarını, bu durumun onların fizik konularını öğrenmelerini zorlaştırdığını göstermektedir. Öğretmenin öğrencinin alternatif düşünceleri ve tercih edilen öğretim stratejileri hakkında bilgi sahibi olması; fiziği, öğrenmesi zor bir ders olarak gören çok sayıda öğrenci için bu zorlukları aşmada destekleyici açıklamalar sağlayacağından önemli görülmektedir (Berg ve Brouwer, 1991).

Kuvvetin bir vücutta toplandığı ve hareket yönünde etkisini gösterdiği görüşü, başını Buridan'ın çektiği 14. yüzyıl Paris fizikçileri tarafından savunulan yaygın bir görüştür. Buridan'ın bu görüşünün hala ortaokul öğrencileri arasında yaygın olarak kabul gördüğü ve genelde fen bilimleri öğretmenlerinin bilimsel düşüncelerinden etkilenmediği ifade edilmektedir (Osborne, 1995: 46).

Bilindiği üzere her yanlış cevap bir kavram yanılgısı olarak değerlendirilemez. Kavram yanılgılarının bilgi eksikliğinden ve hatadan ayırt edilerek tespit edilmesi gerekmektedir. Kavram yanılgılarının tespit edilmesi ve akabinde giderilmesi oldukça zor ve çok emek isteyen bir süreçtir. Fen derslerinde oluşan kavram yanılgılarının kaynaklandığı durumların bilinmesi, fen bilimleri öğretmenlerini fen konularının öğrenilmesi sürecinde tedbirli ve dikkatli davranmaya zorlayabilir ve böylece fen bilimleri ile ilgili kavram yanılgılarının oluşma olasılığını minimum düzeyde tutabilir.

Çalışmanın amacı

Çalışmanın amacı, fen bilimlerinde kavram yanılgılarına sebep olan etkenleri tartışmaktır.

Yöntem

Bu çalışma, bir doküman incelemesidir. Çalışmada kavram yanlışlarıyla ilgili yapılan, hazırlanan ve yayınlanan çalışmaların dokümanları, betimsel analiz yaklaşımına göre incelenmiştir. Nitel araştırmaların bulguları genelde görüşme, gözlem ve incelenen dokümanlardan toplanan verilerle sağlanmaktadır (Merriam, 2013). Dokümanlara ulaşılmasının zaman ve para bakımından daha ekonomik ve kolay olması genelde doküman incelemelerinin gözlem ve görüşmelere tercih edilmesinin sebebi olmaktadır. Alanında uzman kişiler tarafından gözden geçirilmiş, orijinaliği kontrol edilmiş, düzenlenmiş, organize edilmiş; ders kitapları, örgütsel dokümanlar, yıllık veya bilimsel çalışma raporları, lisansüstü tezler ve yayınlanmış makaleler gibi dokümanların her biri veri kaynağı olabilir. Belirtilen dokümanların nitel araştırmalarda kullanılması geçerliliğin ve güvenilirliğin artmasına katkıda bulunarak istenen desteği sağlayabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bulgular

İncelenen dokümanlar (Berg & Brouwer, 1991; Demirci, 2003: 109-113; Güneş, 2017; Orbay, 2017: 113-115; Osborne & Freyberg, 1995; Yıldız ve Büyükkasap, 2006; Yıldız, 2016; 2017a; b; 2018a; b; 2020; 2021) esas alınarak fen bilimlerinde oluşan kavram yanlışlarının nedenleri beş başlık altında toplanabilir.

1. Öğrencilerin günlük deneyimleri ile kazandıkları fikirlerden kaynaklanan kavram yanlışları

Öğrencilerin, sınıfa gelmeden önce sanıldığı gibi fen bilimleri konuları dâhil olmak üzere hiçbir konuda zihinleri boş değildir. Ön bilgileri ve deneyimleri olmayan (The tabula rasa) öğrencilerin yerini artık kendileriyle birlikte sınıfa birçok konuda karışık, doğru yapılandırılmamış kişisel bilgi ve anlayışlar getiren öğrenciler almıştır (Ausubel, 1968; Berg & Brouwer, 1991; Driver, 1981; Erickson, 1979; Osborne ve Gilbert, 1980; Pope ve Gilbert, 1983; Yıldız ve Büyükkasap, 2006). Yapılan araştırmalarda (Hashweh, 1988; Stepans, Beiswenger & Dyche, 1970; Watts, 1983), öğretmenlerin öğrencilerin fen konuları hakkında sahip oldukları alternatif düşünceleri nedeniyle sınıfta nasıl bilimsel olmayan yeni düşünceler edinebileceklerinin farkında olmaları gerektiği ifade edilmektedir.

2. Herhangi bir konunun sınıfta öğrenilmesi sırasında öğrencinin yanlış algılaması sonucu ortaya çıkan kavram yanlışları

Öğretmenler, kimi zaman fen derslerinde bazı konuları yeterince derine inmeden veya detaylandırmadan yüzeysel açıklamalar yaparak geçiştirmektedir. Bu durum öğrencilerin konunun temel ve kritik özelliklerini veya önemli alt kavramlarını öğrenmelerini engelleyebilir. Eksik kalan bilgi ve açıklamalar öğrencilerde yeni kavram ya-

nılgılarının oluşmasına sebep olabilir. İlginç olan bu yüzeysel geçişirmenin öğretmenler tarafından bazen zamandan kazanç sağladığı için gerekli görülmesidir.

3. Ders kitaplarında, öğretmenlerde mevcut olan ve sınıf ortamında öğrencilere geçen kavram yanılgıları

Çocuklar, yetişkinler, öğrenciler ve öğretmenler hakkında çalışmalar yapan araştırmacılar (Arons, 1981; Champagne, Gunstone & Klopfer, 1983), tüm yaş gruplarında alternatif düşünceler olduğunu ve bunların değişiminde dirençle karşılaşıldığını belirtmektedir. Genellikle yetişkinler ve öğretmenler gibi yaşça büyük insanların sahip oldukları kavram yanılgılarının onların önceki alternatif düşüncelerinin ileri biçimleri olduğu iddia edilmektedir (Clough, Driver & Wood-Robinson, 1987; Stepan, Beiswenger & Diche, 1970;). Işığın boşlukta sürati olan “c” evrensel sabitinin (c=300 000 000 m/s) Türkiye’de güncel kullanılan fizik ve fen bilimleri ders kitaplarında hala “ışığın boşlukta hızı” olarak isimlendirilmesi ve aynı hataya uluslararası alanda ders kitabı olarak kullanılan dokümanların Türkçeye çevirisinde rastlanması (Yıldız, 2014; Yıldız, 2017c), durumu açıklayan ve destekleyen güçlü bir kanıttır.

4. Konuşma dili ile bilimsel dilin farklı olmasından kaynaklanan kavram yanılgıları

Bilimsel çalışmalarda, dokümanlarda ve ortamlarda kullanılan dil ile konuşulan dilin farklı olmasından kaynaklanan kavram yanılgılarıdır. Günlük konuşmalarda kütle yerine ağırlığın, sürat yerine hızın, yer değiştirmenin yerine yolun, kuvvet yerine gücün, çözünme yerine erimenin ve araştırma yerine incelemenin yaygın olarak kullanıldığı ifade edilmektedir (Yıldız, 2016; 2017a; b; 2018b; 2020; 2021). Ayrıca iş kavramı ile ilgili karışık bir durumdan söz edilebilir. Bilindiği üzere iş, temel fen bilimlerinden biri olan fizik için önemli bir skaler niceliktir. Günlük yaşantıda zamanım yok, müsait değilim veya meşgulüm anlamında “işim var” ifadesinin yaygın kullanılması bilimsel olarak iş niceliği ($W = \vec{F} \cdot \vec{d}$) hakkında telafisi zor bir başka karışıklığa yol açtığı söylenebilir.

Bilim ve teknolojideki gelişme ve ilerlemeler, doğal olarak dilde birtakım gelişme ve değişimlere neden olmaktadır. Ancak bilim ve teknolojideki gelişmelerin dilde oluşturduğu zenginleşme genelde her tarafta ve her kesimde aynı anda gerçekleşmeyebilir. Yani bilim ve teknolojinin gelişimi sonucu ortaya çıkan yeni kavram ve sözcüklerin her tarafta ve her birey tarafından kullanılması uzun bir zaman gerektirebilir. Bilim ve teknoloji merkezlerine uzak yerlerde, özellikle kırsalda yaşayanlar için sözü edilen ve tartışılan zaman beklenenden daha uzun olabilir. Kırsalda yaşayanların kentlerde yaşayanlara göre bilim ve teknoloji sonucu oluşan dilsel gelişimlerinin daha yavaş kalması onları daha çok eski sözcükleri kullanma eğiliminde bırakabilir. Kısacası dile yansıyan yeni kavram ve sözcüklerin anlamlarının kırsalda yaşayanlar tarafından

yeterince bilinmemesi veya anlaşılmaması dilden kaynaklanan kavram yanlışlarının oluşmasını artırabilir.

5. Bilimsel olmayan inanışlar

Masalarda, efsanelerde, çizgi filmlerde, kurgusal ve uydurma öğrenmelerde bilimsel olmayan durumlardan ötürü ortaya çıkan kavram yanlışlarıdır. Bir felsefi dokümanda (Miandji, 2020: 72, 127) hayal gücünün önemi “En büyük güç, hayal gücüdür.” ve “İnsanı, hayal gücü büyütür.” ifadeleri ile belirtilmektedir. Çocukların masal dinledikleri veya okudukları, çizgi film izledikleri dönem; hayal gücünün zirve yaptığı dönemdir. Bu dönemde öğrenilen masalların etkisi ile kurulan hayaller çocukların birçok konuda yeni kavram yanlışlarını edinmelerine veya edinilen yanlışların kalıcılığına yol açabilir. Birçok ülkede bilinen ünlü “Ali Baba ve Kırk Haramiler” masalı okunduğunda veya filmi izlendiğinde “Açıl, susam açıl!” sihirli sözü yani şifresi çocuklarda hep çok ağır ve büyük nesnelere hareket ettirebilecek veya açılmayacak kapıları açacak sihirli ifadelerin var olduğu düşüncesinin oluşmasına sebep olabilir. Dolayısıyla çocukların yaşamlarında genelde büyük bir merak, istek ve azimle bu tür sihirli ifadelerin arayışı içinde olacakları fikrini öne çıkarmaktadır. O nedenle ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocukların çok uçuk masallara çok uzun bir süre (gereğinden fazla) maruz kalmalarına müsaade etmemeleri gerekebilir.

Sonuç ve Tartışma

Öğrencilerin zihinlerini, boş bir levha olarak kabul eden anlayışın aksine Ausubel’in (1968) yeni öğrenilen bilgiler öncekilerle ilişkilendirilerek yapılandırılır veya onların üzerine inşa edilir iddiası artık tartışmasız kabul görmektedir. Öğretmenlerin yeni bir konunun öğrenilmesini planlarken önce öğrencilerin o konuyla ilgili ön bilgilerini tespit etmelerinin sebebi bilimsel olmayan ön düşüncelerin kavram yanlışlarının oluşmasına neden olması ve akabinde öğrenmeyi engelleyici bir etki göstermesidir.

Çalışmada fen bilimleri derslerinde karşılaşılan kavram yanlışlarının oluşmasının sebeplerinin beş temel başlıkta toplanması ve öğretmenlerin yapılan bu sınıflandırmayı göz önünde bulundurarak öğrenme ortamlarında daha dikkatli davranmaları, öğrenme sürecinde kavram yanlışlarının minimum düzeyde kalmasını sağlayabilir. Fen bilimleri öğretmenlerinin öğrencilerin her konuda ön fikirleri olabileceğini, konuların yüzeysel olarak geçirilmemesini, derslerde kullanılan dokümanların kavram yanlışlarını içerebileceğini, konuşma dili ile bilimsel dilin farklı olmasının sıkıntı oluşturduğunu ve bilimsel olmayan inanışların olumsuz etkileri olduğunu bilmeleri gerekir. Fen bilimleri öğretmenlerinin belirtilen durumları dikkate alarak daha duyarlı davranmaları ve önlemler almaları kavram yanlışlarının meydana gelme olasılığını tamamen ortadan kaldırmaz, ama azaltabilir. Tam olarak istenen bu olmalıdır, çünkü oluşan kavram yanlışlarının giderilmesi çok zor ve uzun zaman gerektiren bir süreç-

tir. Bir başka deyişle kavram yanılgılarının meydana gelmelerini önlemek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak, tamamen giderilmelerini sağlamaktan daha kolaydır.

İncelenen bir çalışmada (Posner, Strike, Hewson ve Gertzog, 1982) belirtildiği gibi öğrencilerin, düşüncelerini değiştirmeleri için önce mevcut düşüncelerinin yeterli olmadığını anlamaları gerektiği ifade edilmektedir. Aynı çalışmada kavramsal değişim için yeni düşüncenin anlaşılabilir, mantıklı ve yararlı olması gerektiği vurgulanmaktadır. Yani kavramsal değişimin gerçekleşmesi için sunulan yeni bilimsel düşüncenin sıralanan bu üç niteliğe sahip olması zorunlu görülmektedir. Ancak belirtilen koşullar sağlansa bile kavramsal değişim hemen gerçekleşmeyebilir. O nedenle kavramsal değişim için uygun koşullar sağlandıktan sonra öğrencilerin kavram yanılgılarını bilimsel fikirlerle değiştirmeleri düşünülen daha uzun bir zaman aralığında gerçekleşebilir. Fen bilimleri öğretmenlerinin bu kavramsal değişim sürecinde sabırlı, tutarlı ve hoşgörülü davranarak, zamanla gerçekleşecek bir durum olduğu anlayışını göstermeleri yararlı ve uygun olacaktır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (1986). The experiential Gestalt of causation: A common core to pupils' preconceptions in science. *European Journal of Science Education*, 8(2), 155-171.
- Anderson, C., & Smith, E. (1985). *Children's preconceptions and content-area textbooks. Comprehension Instruction: Perspectives and Suggestions*. Longman, Inc.
- Arons, A. (1981). Thinking, reasoning and understanding in introductory physics courses. *Physics Teacher*, 166- 172.
- Ausubel, D. (1968). *Educational psychology*. Holt, Rinehart and Winston.
- Bağcı Kılıç, G. (2001). Oluşturmacı fen öğretimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 7-22.
- Berg, T., & Brouwer, W. (1991). Teacher awareness of student alternate conceptions about rotational motion and gravity. *Journal of Research in Science Teaching*, 28(1), 3-18.
- Champagne, A., Gunstone, R., & Klopfer, L. (1983). Naive knowledge and science learning. *Research in Science and Technological Education*, 1(2), 173- 183.
- Clough, E., Driver, R., & Wood-Robinson, C. (1987). How do children's scientific ideas change over time? *School Science Review*, 69, 255-267.
- Demirci, N. (2003). *Bilgisayarla etkili öğretim stratejileri ve fizik öğretimi* (1. Baskı, ss.109-113).
- Driver, R. (1981). Pupils' alternate frameworks in science. *European Journal of Science Education*, 3(1), 93-101.
- Erickson, G. (1979). Children's conceptions of heat and temperature. *Science Education*, 63(2), 221 -230.
- Gunstone, R., & Watts, M. (1985). Force and motion. In R. Driver, E. Guesene and A. Tiberghien (Eds.), *Children's ideas in science* (pp.85-104). Milton Keynes, Open University Press.
- Güneş, B. (Ed.). (2017). *Fizikte kavram yanlışları* (1. Baskı). Palme Yayıncılık.
- Hashweh, M. (1988). Descriptive studies of students' conceptions in science. *Journal of Research in Science Teaching*, 25(2), 121-134.
- Hewson, P. W. (1981). A conceptual change approach to learning science. *European Journal of Science Education*, 3, 383-396.

- Merriam, S. B. (2013). *Qualitative research a guide to desing and implementation* (Çev. Ed.: S. Turan,). Nobel Yayıncılık.
- Miandji, A. (2020). *Süzme felsefe* (6. Baskı). Bilgi Yayınevi.
- Orbay, M. (2017). Fizik öğretiminde kavram yanılgıları. A. İ. Şen ve A. R. Akdeniz (Ed.). *Fizik öğretimi içinde* (ss.111-139). Pegem Akademi.
- Osborne, R., & Gilbert, J. (1980). A technique for exploring students' views of the world. *Physics Education*, 15, 376-379.
- Osborne, R. (1995). Building on children's intuitive ideas. In R. Osborne and P. Freyberg (eds), *Learning in science* (pp. 41-50). Heinemann.
- Osborne, R., & Freyberg, P. (Ed). (1995). *Learning in science*. Heinemann.
- Osborne, R., Bell, B., & Gilbert, J. (1983). Science teaching and children's ideas of the world. *European Journal of Science Education*, 5(1), 1-14.
- Pope, M., & Gilbert, J. (1983). Explanation and metaphor in: some empirical questions in science education? *European Journal of Science Education*, 5(3), 249- 261.
- Posner, G., Strike, K., Hewson, P., & Gertzog, W. (1982). Accommodation of a scientific conception: towards a theory of conceptual change. *Science Education*, 66(2), 211-227.
- Rancière, J. (2016). *Cahil hoca* (5. Baskı). (S. Kılıç, Çev.). Metis Yayınları.
- Solomon, J. (1983). Learning about energy-how pupils think in two domains. *European Journal of science Education*, 5(1), 49-59.
- Stepans, J., Beiswenger, R., & Dyche, S. (1970). Misconceptions die hard. *The Science Teacher*, 37, 65-69.
- Strauss, S. (1981). Cognitive development in school and out. *Cognition*, 30, 295-300.
- Watts, D., & Zylbersztajn, A. (1981). A survey of some children's ideas about force. *Physics Education*, 15, 360-365.
- Watts, D. (1983). A study of schoolchildren's alternate frameworks of the concept of force. *European Journal of Science Teaching*, 5(2), 217-230.
- West, L. H. (1982). *The researchers and their work*. In C. Sutton and L. West (Eds), *Investigating Children's Existing Ideas about Science*. Occasional Paper, Shool of Education, University of Leicester.
- Yıldırım, A. ve Şimsek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

- Yıldız, A. (2014). Öğretmen adaylarının “ $C=3.10^8$ m/s” sabitiyle ilgili görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 28 (Autumn II), 13-21. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2474>.
- Yıldız, A. (2016, 25-27 Şubat). *A discussion on velocity–speed and their instruction*. [Sözlü bildiri]. *International Physics Conference at the Anatolian Peak, IOP Publishing, Journal of Physics: Conference Series 707* (2016) 012040. pp.1-7. <http://dx.doi.org/10.1088/1742-6596/707/1/012040>
- Yıldız, A. (2017a). Sürat ve hız niceliklerinin öss matematik sorularında kullanılan anlamlarının tartışılması. *Qualitative Studies (NWSAQs)*,12(3), 25-30. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2017.12.3.E0033>
- Yıldız, A. (2017b). Öğretmen adaylarının skaler ve vektörel nicelikleri anlama düzeylerinin incelenmesi. *Education Sciences (NWSAES)*, 12(3), 86-93. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2017.12.3.1C0670>
- Yıldız, A. (2017c). Bir dokümanda kütle için belirtilen bir kavram yanılığı hakkında yapılan bir betimlemenin tartışılması. *Journal of Current Researches on Social Sciences*,7(3), 203- 208. <http://dx.doi.org/10.26579/jocress-7.3.13>
- Yıldız, A. (2018a). Elementary education students’ understanding levels of one dimensional motion and instructors’ predictions related to their responses. *European Journal of Education Studies*, 5(3), 26-36. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.1438463>
- Yıldız, A. (2018b). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin vektörler konusunu anlama düzeyleri ve öğretim elemanlarının onların cevaplarına dair tahminleri. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8(1), 273-282. <http://dx.doi.org/10.26579/jocress-8.1.18>
- Yıldız, A. (2020). Bilimsel çalışmaların başlığında yer alan araştırma ve inceleme sözcüklerinin doğru kullanılmasının tartışılması. *The Journal of Academic Social Science*, 111, 14-20. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.47160>.
- Yıldız, A. (2021). Hızla ilgili ÖSS Matematik Testi soru ifadelerinin kavram yanılığarı açısından incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5715-5730. <http://dx.doi.org/10.26466/opus.915505>.
- Yıldız, A. ve Büyükkasap, E. (2006). Fizik öğrencilerinin kuvvet ve hareket konusundaki kavram yanılığarı ve öğretim elemanlarının bu konudaki tahminleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 268-277.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Kentlerin Biyoklimatik Şartlara Etkisinin
Analizine Dair Bir Yaklaşım: Erzurum Örneği

An Approach to Evaluate the Effects of Cities on
Bioclimatic Conditions: The Sample of Erzurum
City

Savaş ÇAĞLAK*
Süleyman TOY**
Aslıhan ESRİNGÜ***

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Çağlak, S., Toy, S. ve Esringü, A. (2022). Kentlerin biyoklimatik şartlara etkisinin analizine dair bir yaklaşım: Erzurum örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 220-239.

Çağlak, S., Toy, S., & Esringü, A. (2022). An approach to evaluate the effects of cities on bioclimatic conditions: The Sample of Erzurum city. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 220-239.

doi 10.29228/kesit.57438

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 30.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 19.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, savas_caglak@hotmail.com

**✉ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Türkiye, suleyman.toy@atauni.edu.tr

***✉ Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Türkiye, esringua@atauni.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Kentlerin Biyoklimatik Şartlara Etkisinin Analizine Dair Bir Yaklaşım:
Erzurum Örneği

*An Approach to Evaluate the Effects of Cities on Bioclimatic Conditions:
The Sample of Erzurum City*

Dr. Savaş ÇAĞLAK

Prof. Dr. Süleyman TOY

Doç. Dr. Aslıhan ESRİNGÜ

Öz: Kuruldukları günden buyana insanlığın gelişmesi için gerekli etkileşim ortamını kentler sağlamıştır. Kentlerin insan yaşamına olumsuz etkileri daha önce hiç ulaşmadıkları yüzey ve nüfus büyüklüğünü aştığı zaman olan Sanayi Devrimine kadar hissedilmemiştir. Kesintisiz genişleyen ve kalabalıklaşan kent ortamında başta yoğun insan faaliyetleri nedeniyle atmosferik ortamın özellikleri bozulmuştur. Bu bozulmadan insanların etkilenme sebeplerinden biri de biyoklimatik konfor açısından yaşanan olumsuzluklardır. Biyoklimatik konforu düşük alanlarda fiziksel ve ruhsal sağlık, enerji ve verimlilik bazlı ekonomik kayıplar ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliğinin etkisiyle gelecekte bu kayıpların artacağı kaçınılmazdır. Bu çalışmada, son yıllarda benimsenen ekonomi politikalarından kaynaklı toprak rantıyla hızlı yayılan Türk kentlerinden biri olan Erzurum kent merkezinde kentsel yayılmanın ve dolayısıyla yüzey artışının insan biyoklimatik konfor şartlarına etkisinin belirlenmesine dair bir yaklaşım geliştirilmiş ve bir yıllık verilerle yaklaşım test edilmiştir. Buna göre kentsel yüzeylerin etkisiyle kış – kent arası sıcaklık stresi farkı yıl boyunca %3,0 (kent sıcak), yaz döneminde ise %7,9'dur (kent sıcak). Kentsel planlama ve tasarım ilkelerinin uygulanması, yapı çevre ve yeşil alan dengesinin iyi kurgulanması biyoklimatik konfor şartlarını iyileştirecektir. Bu sayede gelecekte kentlerde daha yoğun hissedilmesi beklenen iklim değişikliğine karşı uyum daha fazla sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Biyoklimatik konfor, iklim değişikliği, kentsel alan, sürdürülebilir şehirler.

Abstract: Cities have functioned as the scene for the development of humanity due to the required interaction environment they provide since their first appearance on the earth. It was not until the Industrial Revolu-

tion when the surface area and population size of the city exceeded the threshold never experienced before that their negative impacts were felt on humans. In the urban environment, which is constantly expanding and becoming crowded, the characteristics of the atmospheric environment have deteriorated due to intense human activities. One of the reasons why people are affected by this deterioration is the negativities experienced in terms of bioclimatic comfort. Physical and mental health, energy and productivity-based economic losses occur in areas with low bioclimatic comfort. It is inevitable that these losses will increase in the future with the effect of climate change. In this study, an approach was developed to determine the effect of urban sprawl and thus surface increase on human bioclimatic comfort conditions in Erzurum city center, which is one of the Turkish cities that spread rapidly with land rent due to the economic policies adopted in recent years, and the approach was tested with one-year data. Accordingly, with the effect of urban surfaces, the heat stress difference between rural and urban is 3.0% throughout the year (urban is hotter) and 7.9% in summer (urban is hotter). The application of urban planning and design principles, and the good balance of built environment and green space will improve bioclimatic comfort conditions. In this way, adaptation to climate change, which is expected to be felt more intensely in cities in the future, will be achieved more.

Keywords: Bioclimatic comfort, climate change, urban areas, sustainable cities.

1. Giriş

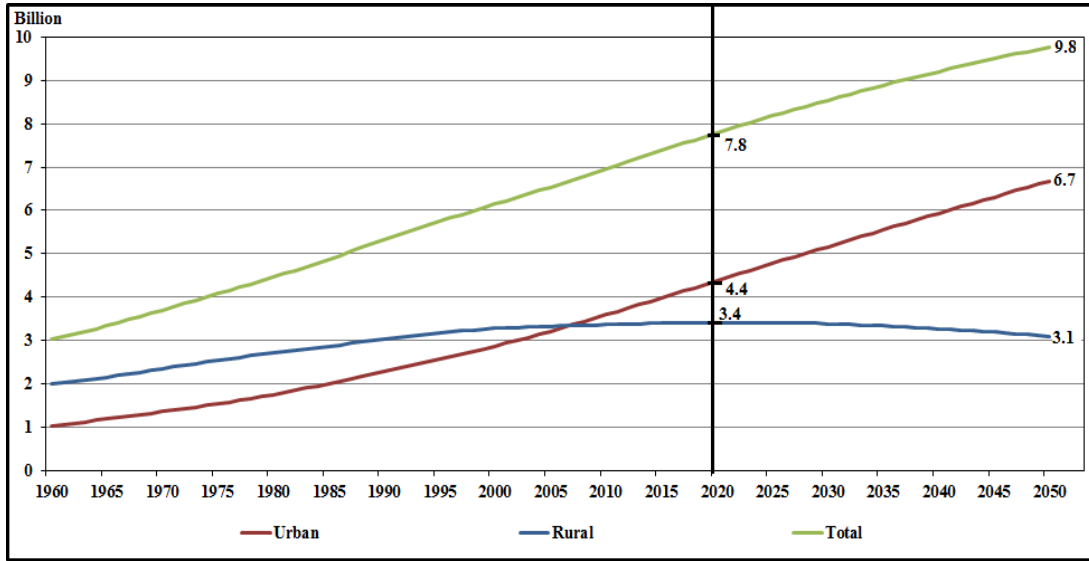
Dünya üzerinde oluşmaya başladıkları günden bu yana şehirler, insanlar arası etkileşimin ve çatışmanın merkezi olukları için insanlığın kültürel, sosyal ve ekonomik açıdan gelişmesinin daha fazla olduğu alanlar olmuştur (Yazar, 2006). Başlangıçta nüfus büyüklüğü, alan genişliği ve insan etkinliklerinin azlığı nedeniyle kentlerin hem çevrelerine hem de sakinlerine olumsuz etkileri çok fazla hissedilmemiştir. Doğal kaynak tüketim ve tahribatı insanların değişen üretim ve tüketim alışkanlıkları nedeniyle her geçen yıl en yüksek seviyelere ulaşırken (Durand, 1967; Rosi, 2004; Gonzalez and Lazora, 2011) kentler de hızla nüfus ve alansal olarak hiç ulaşmadıkları büyüklüklere gelmiştir.

Hem dünyada hem de Türkiye’de sanayileşmenin olduğu bölgelerde nüfus artışı yaşanmıştır. İnsanlar kırdan kente göç etmişlerdir (Lerner, 1964). Sanayileşme sonucunda nüfus yoğunluğu artan kentlerde şehirleşme hareketleri başlamıştır. Ülkemizde de 1950’li yıllar sonrasında kırsal alandan kentsel alana göçler gerçekleştirilmiştir. Ekonomik ve sosyal etkiler sonucu kırsal alanlardaki nüfus yoğunlukları azalmıştır (Çiftçi et al., 2013).

Günümüzde insanların dünya üzerindeki dağılımlarını inceleyecek olursak, in-

san nüfusunun %50'den fazlasının kentsel mekânlarda yaşadığı görülmektedir. Türkiye özelinde nüfus yoğunluğuna bakıldığında kırsal nüfusun 1950'lerde %50 oranında olduğu, günümüzde ise bu oran yaklaşık olarak %27'lik bir kayıp yaşadığı bilinmektedir. Kırsal yaşam alanlarında görülen bu kayıplar, insan nüfusunun kentsel alanlara yönelmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Koç, 2019).

Kentlerdeki nüfus artışı kır nüfusuna göre çok daha hızlı olurken 2008 yılında kent nüfusu kır nüfusunu geçmiştir. Kent nüfus oranı 2020 yılında %57 olmuş 2050 beklentisi ise %69'a ulaşacağı yönündedir (World Bank, 2018; Şekil 1).

Şekil 1. Dünya nüfusunun artışı (kır, kent, toplam)

Kentler; içinde barındırdıkları arazi kullanımlarının doğal arazi örtüsünden farklı olması ve kentlilerin üretim ve yaşam için tükettikleri enerji karşılığında ortaya çıkardıkları atmosferik kirlilik nedeniyle kalitesi düşük bir yaşam ortamı sunmaktadır. İş ve konut alanlarının ısıtması, endüstriyel üretim, motorlu taşıt trafiği ve doğal yüzey tahribatı gibi özetlenecek etkiler kentlerde atmosferik çevrenin özelliğini değiştiren unsurlar olmaktadır (Tablo 1). Özellikleri değişen kent atmosferinde çevresine göre daha fazla ısınma, daha az nem ve daha durağan bir iklim özelliği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. Kent iklimini etkileyen faktörler ve sonuçları

İnsan faaliyetleri	Sonuçları
Endüstriyel üretim	Partikül madde, sera gazı ve doğrudan ısı salımı
Motorlu taşıt trafiği	
Ev ve ticari alan ısıtması	
Doğal yüzeylerin kentsel yüzeye dönüşümü	Güneş radyasyonunun fazladan tutulması ve aşırı ısıya dönüştürülmesi

Atmosfer, hidrosfer, kriyosfer (buz küre), litosfer ve biyosfer olarak adlandırılan beş temel bileşen ve bunlar arasındaki etkileşimlerden meydana gelen küresel iklim sistemi; başlangıçtan günümüze farklı zaman periyotlarında önemli değişimlere maruz kalmıştır (Le Treut et al., 2007; Türkeş, 2013). İklim sistemi bileşenleri doğal ya da antropojenik (insan kaynaklı) faktörlerce değişime zorlanmaktadır. Uzun süredir etkisi artan antropojenik faaliyetler, tarım, ormansızlaşma ve kentleşmeden dolayı doğal yeryüzü özelliklerini değiştirerek ve atmosfere sera gazı, partikül madde ve fazladan (atık) ısı salarak iklim bileşenlerinin tamamında zorlamalara neden olmaktadır (Türkeş, 2012; IPCC, 2014; NASA, 2018). Kentsel çevrede;

1) Yüksek yapılaşmanın oluşturduğu kanyon geometrisi nedeniyle güneş ışınlarının (kısa ve uzun dalga radyasyon olarak) çarparak ısıtacağı yüzey genişliği ve çeşidi doğal alana göre daha fazla, yatay hava hareketleri (adveksiyon) ile ısı taşınımı daha azdır.

2) Kentsel yüzeyleri oluşturan materyallerin yapısı ve termal özellikleri güneşten gelen ısıyı daha fazla tutma ve iletme kapasitesine sahip olduğu için daha fazla ısınmaya neden olmaktadır.

3) Fosil yakıtların yakılmasını gerektiren insan aktiviteleri nedeniyle kirlenici gazların (başlıca sera gazları) ve partiküllerin atmosfere karışmasıyla uzun dalga güneş radyasyonu daha fazla tutulur ve ilave ısınma gerçekleşir.

4) Evsel ısınma, soğutma, taşımacılık gibi çeşitli insan faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde gerekli olan enerji tüketimi nedeniyle de ilave ısı üretimi söz konusudur.

5) Kentsel yüzeyler su geçirimsiz kaplı yüzeyler olduğundan yağış suları hızlı biçimde yüzey akışına geçerek uzaklaşır. Buna ilave olarak kent ortamı bir başka nem kaynağı olan yeşil alanlardan yoksun olduğu için bu alanlardan gelecek terleme ve buharlaşma (evapotranspirasyon) kaynaklı nem daha azdır.

Kentsel ortamın yukarıda sayılan bu özellikleri Kentsel Isı Adasına sebep olmaktadır. Kentsel ısı adası iklim değişikliğinin nedenleri arasında yer alırken bir yandan da değişen iklimle şiddeti artmaktadır (Demircan and Toy, 2019).

Günümüzde kentler sera gazlarına sebep olan enerjinin yüzde yetmişinden fazlasını tüketmektedir. Yirmi birinci yüzyılın ortalarına kadar dünya genelinde her on kişiden yedisinin kentlerde yaşayacağı öngörülmektedir. Bu olumsuz özellikleriyle beraber kentler aynı zamanda iklim değişikliğini azaltmak için yenilikçi çözümler üretmek, iklim değişikliğine uyum çalışmalarını güçlendirmek, iklim direncini artırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için yapılan çalışmaların da merkezi durumundadır (Basiago, 1999; UNHabitat, 2014; Raven et al., 2018).

Kentlerde yerleşim alanlarındaki arazi yapısı, yeşil alanların miktarı, yeryüzü

şekilleri, var olan doğal yaşamın korunması gibi faktörler, oluşan hava kirliliği üzerine önemli ölçüde etki etmektedir. Ülkemizdeki hava kirliliğinin de en önemli sebeplerinden biri hızlı şehirleşmedir. Nüfusun hızla artması sonucu ortaya çıkan konut artışları, beraberinde daha çok yakıt tüketimini getirmiştir. Ayrıca motorlu taşıtların kullanımındaki artış da hava kirliliğini tetiklemektedir (Rzepa, 2009; Çiftçi et al., 2013; Cheung vd., 2016).

Şehirlerdeki hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan çarpık kentleşme, havanın kirlilik düzeyinin yanı sıra sıcaklığını ve nem miktarını da etkilemiştir. Toplumdaki bireyler adına olumsuzluklara yol açmıştır. İnsanlar tarafından üretilen biyoklimatik stres, sağlıkları ve verimlilikleri için tehdit oluşturmuştur (Satterthwaite, 2008). Araştırmalar sonucu kırsal yaşam alanlarındaki yüzey ve hava sıcaklıklarının kentsel yaşam alanlarına göre daha düşük olduğu gözlenmiştir (Oke, 1973; Tuller, 1980; Mayer, 1993; Unger, 1999; Lee et al., 2009; Türkoğlu et al., 2012; Çalışkan and Türkoğlu, 2014; Çağlak, 2017; Tonyaloğlu, 2019; Toy vd., 2019). Biyoklimatik konfor şartları bakımından kent ormanları ve ağaçlık alanlar daha uygun koşullar sunmaktadır (Toy et al., 2007). Yoğun kentsel alanlar ile ağaçlık alanlar arasında 15 – 20 °C PET (biyoklimatik konfor indeks değeri; Physiological Effective Temperature) farkının ortaya çıktığı (Gulyas et al., 2006), binaların yoğun olduğu kent merkezi ile bina yoğunluğunun daha az olduğu ve bitkilerle örtülü çevreleri arasında 4-5 °C UTCI (biyoklimatik konfor indeks değeri; Universal Thermal Climate Index) farkının olduğu gözlenmiştir (Blazecjy et al., 2016). Bu olumsuz durumların çözümlenebilmesi için ekolojik tabanlı ve sürdürülebilirliği merkeze alan kentsel planlama ve tasarım yaklaşımlarının benimsenmesi ve ilkelerinin uygulanması, doğal yapının korunması ve konfor koşullarının sağlanması gerekmektedir (Çetin, 2016; Çağlak et al., 2021).

1.1. Biyoklimatik Konfor

İnsanoğlu var olduğundan beri beslenme, barınma, korunma, yerleşik bir düzene sahip olma gibi temel ihtiyaçlarını iklim şartları çerçevesinde şekillendirmiştir. İnsanların gündelik hayattaki aktivitelerini etkileyen iklim kavramı sürekli araştırılmış ve anlaşılmaya çalışılmıştır. İklim koşullarının insan hayatını olumlu yönde etkileyebilmesi adına planlamalar yapılmıştır. Bu planlamaların sürdürülebilir boyutlarda olabilmesi için dikkat edilmesi gereken ölçütler bulunmaktadır. Mevcut arazilerin fiziksel özellikleri ve nasıl kullanıldıkları iklimi etkilemektedir. Sürdürülebilir mekânların oluşturulabilmesi için fiziksel özelliklerin yanı sıra iklim parametrelerinin etkilerinin de dikkate alınması gerektiği bilinmektedir (Erkek et al., 2020).

İklim elemanlarının canlılar üzerindeki etkisine biyoklimatik etki denilmektedir. Günümüze kadar birçok kişi tarafından tanımlanan biyoklimatik konfor kavramının kabul edilen en genel tanımıysa, insanların buldukları ortamdaki iklim şartlarının, fazla enerji harcamadan sağlıklı ve canlı hissettirmesidir (Yılmaz et al., 2013). İnsan

biyoklimatik konforu ise en özet haliyle insanların bulunduğu ortamın hava koşullarından fizyolojik ve zihinsel olarak memnun olma durumu veya rahatsız olmama durumu olarak ifade edilir. Termal duyum veya termal rahatlık iki kutup arasındadır. Yani rahatsız edici sıcaklık ile rahatsız edici soğuk arasındaki nötr rahatsızlık durumudur (Parsons, 2003). Biyoklimatik konforun sağlanması, hava sıcaklığının tedirgin edici etkisinden dolayı mevcut ortamdan uzaklaşma hissini oluşmasını önleyebilmek ve toplumun mental sağlığını koruyabilmek adına önemlidir.

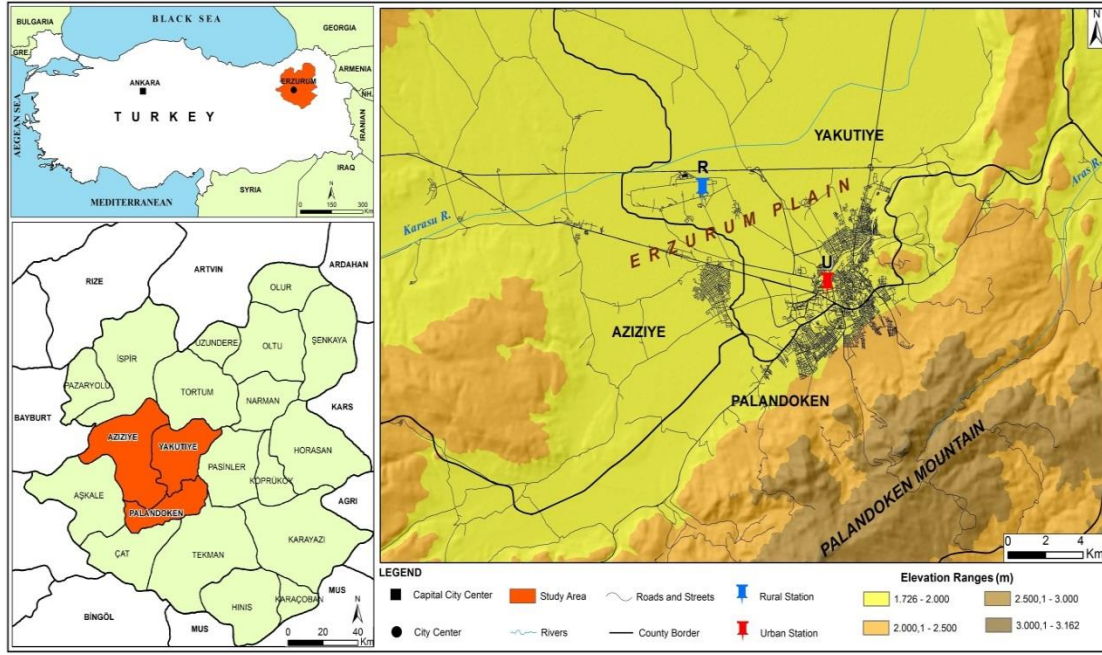
Biyoklimatik konforun sağlanamaması durumunda genel sosyoekonomik göstergelerinde önemli düşüşler görülebilecektir. Bunların başında halk sağlığı, enerji tüketim artışı, verimlilik kaybı gelmektedir. İklim değişikliğiyle birlikte gelen sıcak hava dalgaları gibi tehlikeler kentsel ortamın konfor düzeylerinde önemli derecede düşüşlere neden olarak ölümcül sonuçlar doğurabilecektir (Matzarakis et al., 2011; Nastos and Matzarakis, 2011). Çok yönlü olması nedeniyle 1900'lerin başından (Haldane, 1905) beri önemli bir bilimsel alan olarak ortaya çıkan biyoklimatik konfor kavramını belirleme ve derecelendirme amaçlı çok fazla formül ve model ortaya çıkmıştır (Epstein and Moran, 2006; de Freitas and Grigorieva, 2015).

Geçmişten günümüze kadar yapılan birçok bilimsel araştırmanın en temel gayesi toplumda yaşayan insanların refah düzeyini artırmaktır. Araştırmalar sonucu ortaya çıkan bulgular, insanların daha huzurlu ve daha konforlu olacakları ortamların hazırlanması için yol göstermektedir. Günümüz koşullarında bu araştırmalar biyoklimatik konforun sağlanmasını, böylece insanların yaşamının kolaylaşmasını ve daha sağlıklı koşullarda nefes almalarını amaçlamaktadır. Dünya genelinde insanların belirli bir sıcaklık ve nem düzeyine sahip alanlarda, hava kirliliğinin en aza indirildiği ortamlarda rahat ettiği gözlenmiştir (Kestane and Ülgen, 2013).

Bu çalışmada, son yıllarda benimsenen ekonomi politikalarından kaynaklı toprak rantıyla hızlı yayılan Türk kentlerinden biri olan Erzurum kent merkezinde kentsel yayılmanın ve dolayısıyla yüzey artışının insan biyoklimatik konfor şartlarına etkisinin belirlenmesine dair bir yaklaşım geliştirilmiş ve bir yıllık verilerle yaklaşım test edilmiştir.

2. Materyal ve Metot

Erzurum, Türkiye'nin kuzey doğusunda (39° 55'N ve 41° 16' E), Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde (TRA1 Düzey 2 Bölgesi) bulunmaktadır. Erzurum kenti, depresyon sahası olan Erzurum Ovası ve Palandöken Dağı eteklerinden ovaya doğru uzanan birikinti yelpazeleri üzerinde kurulmuş ve gelişmiştir (Atalay, 1983). Kent merkezi 1750 - 2100 m arasında değişen yükseklikte bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Çalışma alanının yeri

Kent merkezinde uzun yıllar ölçüm yapan meteoroloji istasyonundan elde edilen değerlere göre yıllık sıcaklık ortalaması $5,6^{\circ}\text{C}$ ($36,5^{\circ}\text{C}$ ile $-37,2^{\circ}\text{C}$ arası). Yıllık yağış toplamı 403.3mm (ilkbahar ve yaz başı) ve karlı gün sayısı 110,4 gündür (Tablo 1; Toy and Kantor, 2017).

Tablo 2. Uzun yıllar ortalama ve toplam iklim verileri

Ölçüm periyodu 1960 – 2020 ($39^{\circ} 55' \text{N}$; $41^{\circ} 16' \text{E}$; 1758 m)

Parametre	Değer	Dönem
Ortalama Sıcaklık	$5,7^{\circ}\text{C}$	Yıllık
Ortalama nispi nem	% 64,6	Yıllık
Ortalama rüzgar hızı	8,64 km/saat	Yıllık
Yağış toplamı	403,3 mm	Yıllık
Karla kaplı gün	110.4 gün	Yıllık
Rekor maksimum sıcaklık	$36,5^{\circ}\text{C}$	11.08.2006
Rekor minimum sıcaklık	$-37,2^{\circ}\text{C}$	28.12.2002
Rekor günlük yağış	59,6 mm	23.02.2004
Rekor kar yüksekliği	130cm	23.02.2004
Rekor rüzgar hızı	110,2 km/saat	16.04.1974

Çalışmada kent ve kır olarak kabul edilen iki meteoroloji istasyonunun 2014 yılı

saatlik; hava sıcaklığı (°C), nispi nem (%), rüzgâr (m/sec) ve bulutluluk (octa) verileri kullanılmıştır. Kent (U) istasyonu yoğun yapılaşmış kent merkezinde 1860 metre yükseltide kurulmuş, kır (R) istasyonu yapılaşmanın olmadığı açık bir alan olan Erzurum Havaalanında 1758 metre yükseltide kurulmuştur (Tablo 2; Şekil 3). Biyoklimatik konfor şartları radyasyon modeli olan RayMan yazılımı aracılığıyla PET (Physiological Equivalent Temperature) indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Çalışma kapsamında veri alınan meteoroloji istasyonları

Alan	Boylam (Doğu)	Enlem (Kuzey)	Yükseklik (m)	Yüzey özelliği
Kent	41°16'	39°55'	1758	Yoğun yapı
Kır	41°12'	39°58'	1860	Yapı yok

Şekil 3. Meteoroloji istasyonlarının çevresinin arazi kullanım özellikleri

PET (Physiological Equivalent Temperature) (Höppe, 1993; Höppe, 1999; Matzarakis et al., 1999) dünyada yaygın olarak kullanılan ve insan biyoklimatik konforuna ait değerleri insan vücudunun özelliklerini (boy, kilo, yaş, giysi, aktivite gibi) ve meteorolojik parametreleri (sıcaklık, nem, güneş radyasyonu, rüzgar) dikkate alarak hesaplayan bir indekstir (Höppe, 1999; Matzarakis et al., 1999; Gulyas et al., 2006). Elde

edilen değerler önceden belirlenmiş hissedilen sıcaklık değer aralıklarına göre sınıflandırılır (Fanger, 1970; Mayer, 1993; Matzarakis and Mayer, 1996) de belirlemiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Hissedilen sıcaklık ve stres seviyesi aralıkları (Matzarakis et al. 1999; Höppe, 1999)

PET (°C)	İnsanın sıcaklık hissi	Termal stres seviyesi
<4	Çok soğuk	Aşırı soğuk stresi
4,1–8,0	Soğuk	Güçlü soğuk stresi
8,1–13,0	Serin	Orta soğuk stresi
13,1–18,0	Hafif serin	Hafif soğuk stresi
18,1–23,0	Konforlu	Termal stres yok
23,1–29,0	Hafif ılık	Hafif sıcaklık stresi
29,1–35,0	Ilık	Orta sıcaklık stresi
35,1–41,0	Sıcak	Güçlü sıcaklık stresi
>41,0	Çok sıcak	Aşırı sıcaklık stresi

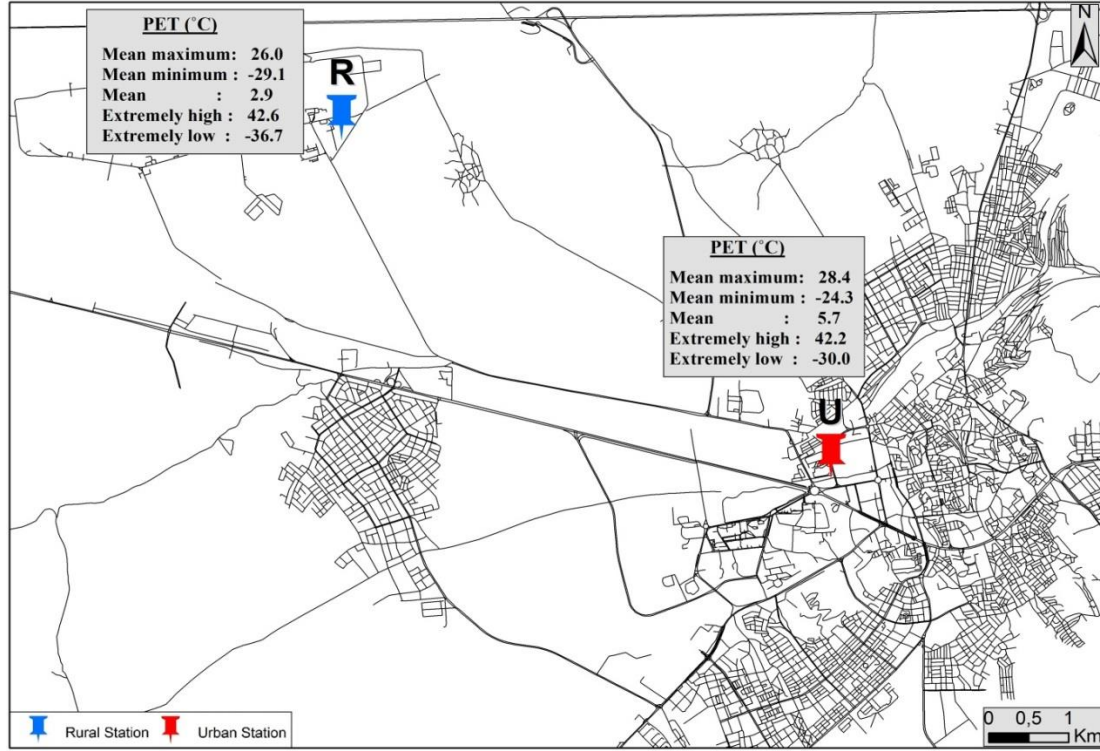
RayMan güneş radyasyonunu dikkate alarak PET gibi biyoklimatik konfor indekslerine göre değer hesaplamakta kullanılan bir bilgisayar modelidir (Matzarakis et al., 2000; Matzarakis et al., 2007). Çalışma kapsamında modelin son sürümü kullanılmıştır. RayMan modeline saatlik olarak hava sıcaklığı (Ta), nispi nem (RH), rüzgar hızı (WS; 1.1m'de) ve bulutluluk miktarı (10 okta) girilmiştir. İstasyonlar eş zamanlı 2014 yılı boyunca çalışmış ve saatlik veriler (her istasyon için 8760saatlik; 365 x 24) elde edilmiştir.

3. Sonuçlar

Kentler iklim değişikliğine neden olan ve sonuçlarından da en ciddi şekilde etkilenecek alanlar arasındadır. Mekânsal planlama ve tasarım ilkelerinden uzaklaştıkça kentler beraberinde doğal kaynak tahribatını, sağlıksız yaşam koşullarını ve her geçen gün büyüyen sürdürülebilirlik sorunlarını getirmektedir.

Kentleşmenin etkisiyle artan yapılaşmalar, doğal yaşam alanlarını tahrip etmekte, şehirlerde hızla yükselen binalar hava akımının oluşmasını engellemektedir. Sürekli yükselen binalar arasında kalan insanlar yoğun bir etkileşim alanında bulunmakta, kendilerini baskılanmış hissetmektedirler. Yaşam alanlarında biyoklimatik konforun sağlanamaması, fiziksel ve ruhsal rahatsızlıkların ortaya çıkış sebebi olarak gösterilmektedir.

Çalışma sonucunda kır ve kenti temsil eden meteoroloji istasyonlarının verileri kullanılarak hesaplanan biyoklimatik konfor değerlerine göre çalışma periyodunda kırsal alan daha olumlu özellikler göstermiştir (Şekil 4).

Şekil 1. Kırsal ve kentsel alandaki meteoroloji istasyonları

Çalışma sonucunda elde edilen PET değerlerinin ortalamasına göre kırsal alanın kentsel alandan $2,8^{\circ}\text{C}$, maksimum değerlerin ortalamasına göre $2,4^{\circ}\text{C}$ ve minimum değerlerin ortalamasına göre ise $4,8^{\circ}\text{C}$ daha serin olduğu tespit edilmiştir. Bu verilere göre kırsal alanlarda yaşayan insanların buldukları ortamda kentsel alanlarda yaşayanlara göre daha rahat olacakları, daha dinamik hissedecekleri öngörülmektedir. Sıcaklık hissine bağlı oluşan termal stres seviyelerinin de daha düşük olması gerektiği beklenilmektedir. Tablo 4 çalışma periyodu boyunca ve en yüksek sıcaklık değerine sahip dört ay (Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül) boyunca kırsal ve kentsel alanların konfor değerlerini vermektedir.

Tablo 4. Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki konfor değerleri farkı

Yıllık değerler						
PET (°C)	İnsanın sıcaklık hissi	Termal stres seviyesi	Kır (Saat)	Kır (%)	Kent (saat)	Kent (%)
<4	Çok soğuk	Aşırı soğuk stresi	4944	56,4	4181	47,7
4,1–8,0	Soğuk	Güçlü soğuk stresi	939	10,7	1053	12,0
8,1–13,0	Serin	Orta soğuk stresi	986	11,3	1193	13,6
13,1–18,0	Hafif serin	Hafif soğuk stresi	697	8,0	817	9,3
		Ara Toplam		86,4		82,6
18,1–23,0	Konforlu	Termal stres yok	454	5,2	522	6,0
23,1–29,0	Hafif ılık	Hafif sıcaklık stresi	363	4,1	440	5,0
29,1–35,0	Ilık	Orta sıcaklık stresi	311	3,6	393	4,5

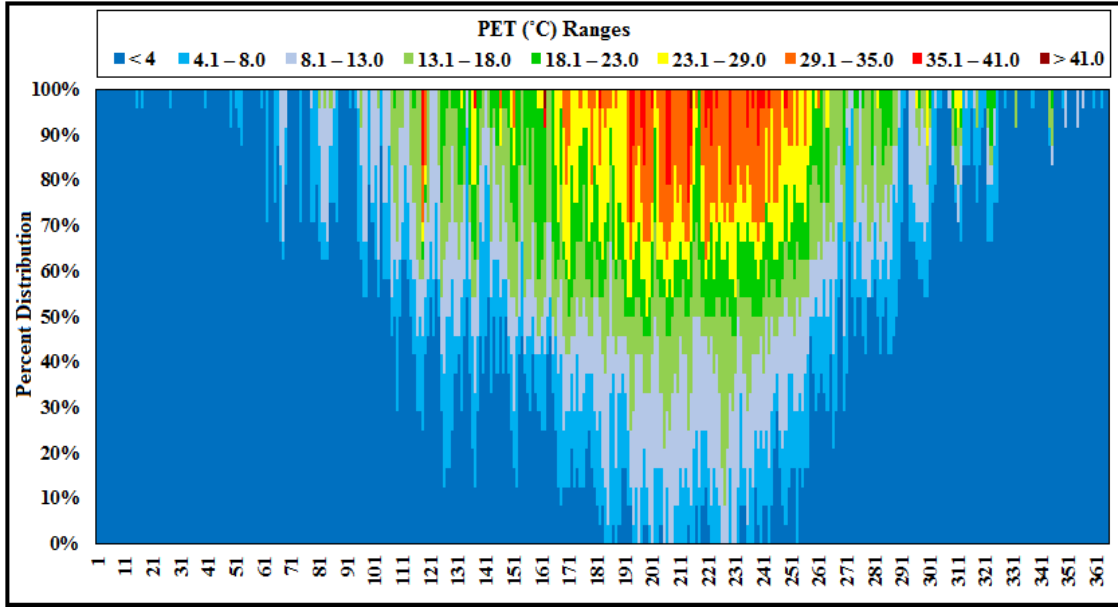
35,1-41,0	Sıcak	Güçlü sıcaklık stresi	64	0,7	158	1,8
>41,0	Çok sıcak	Aşırı sıcaklık stresi	2	0,0	3	0,0
		Ara Toplam		8,4		11,3
		Genel Toplam	8760	100	8760	100
Yaz ayları						
PET (°C)	İnsanın sıcaklık hissi	Termal stres seviyesi	Kır (Saat)	Kır (%)	Kent (saat)	Kent (%)
<4	Çok soğuk	Aşırı soğuk stresi	413	14,1	157	5,4
4,1-8,0	Soğuk	Güçlü soğuk stresi	441	15,1	371	12,7
8,1-13,0	Serin	Orta soğuk stresi	574	19,6	632	21,6
13,1-18,0	Hafif serin	Hafif soğuk stresi	443	15,1	475	16,2
18,1-23,0	Konforlu	Termal stres yok	359	12,3	363	12,4
23,1-29,0	Hafif ılık	Hafif sıcaklık stresi	336	11,5	395	13,5
29,1-35,0	Ilık	Orta sıcaklık stresi	301	10,3	378	12,9
35,1-41,0	Sıcak	Güçlü sıcaklık stresi	59	2,0	154	5,3
>41,0	Çok sıcak	Aşırı sıcaklık stresi	2	0,1	3	0,1

Tablo 4'te verilen değerler incelendiğinde, kentsel ortamın sadece “konforlu” aralık dikkate alındığında hem periyot boyu hem de en sıcak 4 ay ortalamasında daha yüksek konforlu süreye sahip olduğu görülmektedir (%5,2'ye %6,0). Bununla beraber, hem kırsal hem de kentsel alanda soğuk stresinin yoğunlukla baskın olduğu da görülmektedir. “Konforlu” (çok soğuk, soğuk, serin, hafif serin) aralığın altındaki aralıkların tamamının soğuk stresi olarak ele alınması durumunda, kır ve kent için çalışma döneminin çok büyük bir bölümünün (%80 üzeri) soğuk stresi altında geçtiği görülmektedir. Buna karşılık, “konforlu” aralığın üstünü sıcak stresi kabul ederek her ne kadar düşük bir oranda da olsa kırsal alanın sıcaklık stresi konusunda kentsel alandan daha olumlu özellikler gösterdiği belirtilebilir.

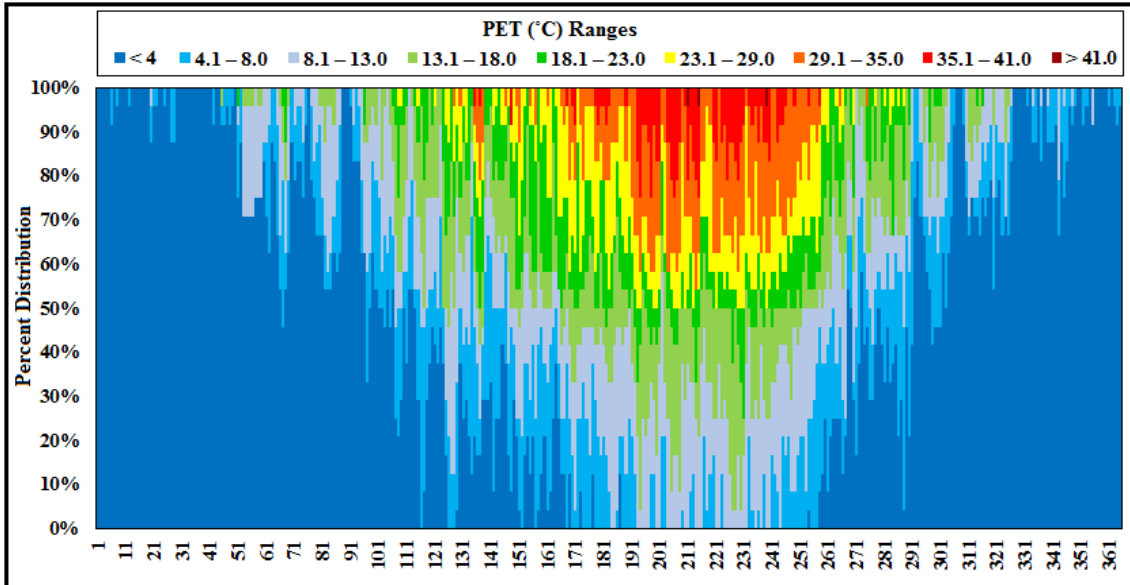
Biyoklimatik konforu sağlamada (konforlu aralıkta) kırsal alana göre kentte %0,8 oranında daha uzun bir periyotla avantaj sağlanırken (kent merkezi daha uzun saatler konforlu) sıcaklık stresine giren aralıklarda kırsal alanda %8,4'lük oran varken kentsel alanda bu oran %11,3'tür. Kırsal alanın çalışma süresinin tamamında sıcaklık stresi açısından %3'lük bir avantaj sağladığı görülmektedir. Kentsel alanın kentsel ısı adası etkisi nedeniyle kırsaldan daha yüksek sıcaklıklara sahip olması soğuk stresinin daha geç başlamasına neden olmaktadır. Bu nedenle konforlu aralıkta geçen süre kentsel ortamda kırsala göre daha yüksek çıkmaktadır. En yüksek ortalama sıcaklığın yaşandığı dört ayın değerlendirildiği dönemde “konforlu” aralıkta geçen dönemin süre uzunluğu her iki alanda da aynıya yakın iken soğuk stresindeki aralıkların hakim olduğu dönem kırsalda (%63,9), sıcak stresine neden olan aralıkların hakim olduğu dönem ise kentte daha uzundur (%31,8'e karşı %23,9).

Kırsal ve kentsel alanlara ait PET değerlerinin konfor aralıklarına göre sınıflan-

dırılmış değerlerinin 10 günlük periyotlara göre zamansal dağılımları yüzdelik değer (%) olarak Şekil 5 ve 6'da verilmiştir. Bu dağılımlar incelendiğinde kırsal alanda en sıcak 4 ay özelinde (en yüksek temmuz ve ağustos olmak üzere) sıcaklık stresinin az bir süre devam ettiği bunun yerini "konforlu" aralığın aldığı görülmektedir (Şekil 5). Kentsel ortamda aynı dönemde sıcaklık stresine neden olan aralıkların yüzde değerlerinin ve sürelerinin daha fazla olduğu kırdan farklı olarak "konforlu" aralığın süre ve yüzdesinin "sıcak" aralık tarafından alındığı görülmektedir (Şekil 6).

Şekil 5. Konfor aralıklarının zamansal dağılımı (Kırsal alan)

Şekil 6. Konfor aralıklarının zamansal dağılımı (Kentsel alan)

4. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada, dünyada tecrübe edilen kentleşme süreçlerinin aynısını yaşayan Türk kentlerinde kentleşmenin biyoklimatik konfor şartlarına etkisi orta büyüklükte sanayileşmemiş bir kent olan Erzurum'da incelenmiştir. Çalışma sonucunda kır kent karşılaştırılmasında; PET ortalamalarına göre kırın kente göre 2,8°C, maksimum ortalamalara göre 2,4°C ve minimum ortalamaya göre ise 4,8°C daha serin olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca kentsel alanın kıra göre tüm yıl boyunca %3,0, yaz döneminde ise %7,9 oranında daha fazla sıcak stresine maruz kaldığı tespit edilmiştir. Kentsel alanın kırsal alana göre olumsuz konfor koşullarına sahip olduğu görülmüştür. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı kent merkezlerinde konfor şartlarının olumsuzlaştığı Dünya genelinde ve Türkiye'de yapılan diğer çalışmalarda da görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Önceki çalışmaların sonuçları ile karşılaştırma

Literatür	Çalışma alanı	Periyot	Kent – kır farkı
Oke, 1973	St. Lawrence Lowland (Canada)	1969-1971	0.27- 1.91 °C
Unger, 1999	Szeged (Hungary)	1978-1980	2,5 °C
Svensson and Eliason (2002)	Gothenburg (Sweden)	1998-1999	4 -8 °C
Lee et al., 2009	Gyeong-In (Korea)	2002	45 W m ⁻²
Çalışkan and Türkoğlu, 2014	Ankara (Turkey)	1975-2013	0.5-2.6 °C
Çağlak, 2017	Samsun (Turkey)	2000-2015	0.3- 1.7 °C
Toy et al., 2019	Eskişehir (Turkey)	2007-2017	~ 2.5 °C
Tonyaloğlu, 2019	Aydın (Turkey)	2005-2015	~ 3.6 °C
Çağlak et al., 2021	Bolu (Turkey)	2010 - 2020	6-11 °C

Çalışmada önceki çalışmaların çoğunda sonuç olarak bulunan kentsel ortamın daha fazla sıcaklık stresi sunduğu ve süre olarak daha uzun dönemde konforsuz aralıkların var olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tuller, 1980). Bu durum yüksek rakımlı ve kış döneminin uzun ve soğuk olduğu bir kentte kentsel ısı adası nedeniyle bazı dönemlerde konforlu süreyi uzatıyor olsa da bunun karşılığında yaz aylarında daha uzun sıcak stresine maruz bırakılmaktadır. Kentsel ortamlar özellikle yazın güneşlenme şiddetinin yüksek olduğu alanlarda oldukça konforsuz alanlar sunmaktadır. Başta iklim

değişikliği ve sonrasında bu değişikliğe hazırlıksız yakalanan ve uyum kapasitesi fiziksel olarak düşük olan Türk kentlerinde biyoklimatik konfor şartlarının gittikçe kötüleştiği ve kentlerin yaşanabilirliklerinin azaldığı gözlemlenen bir durumdur.

Tedbir olarak yapılan mekânsal plan ve tasarımların uygulanması için yerel yönetimlerin çaba göstermesi, geleceğe dönük planların ekolojik ve iklim duyarlı olması, kentlerin sosyo ekonomik gelişimine engel olmadan sürdürülebilir biçimde gelişmesine imkan sağlayacak çevre duyarlılığı yüksek planlama çalışmaları yapılması gerekmektedir. Planlarda yapıli çevre ve yeşil sistem uyumu sağlanmalıdır. Karbon salımını sınırlayacak, hatta karbon negatif hale gelecek kentlerin planlanması çalışmalarına başlanmalıdır. Biyoklimatik konfor koşulları dikkate alınarak yapılacak planlamalar gerek kent insanın sağlığına ve refahına gerekse küresel ısınma kaynaklı iklim değişikliğinin yavaşlatılmasına da katkı sağlayacaktır.

Çalışmada kullanılan değerlendirme metodu kent kır arasındaki konfor aralıklarının saat olarak belirlenmesi ve bu aralıkların yüzde dağılımının karşılaştırılması üzerine kurulu olduğu için net sonuçlar vermiştir. Yıldan yıla değişmesine rağmen uzun yıllara ait veriler kullanılarak da aynı metot kullanılabilir ve sonuçlar daha yüksek sayılarla daha belirgin çıkabilir. Dünyada sayısı ve niteliği her geçen gün artan benzer çalışmaların tüm kentlerin konfor açısından kıyaslanabilir hale gelmesi amacıyla benzer göstergeleri ortaya koyması gerekmektedir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%40-%40-%20
Destek ve Teşekkür Beyanı:	
Sorumlu Yazar:	Aslıhan ESRİNGÜ
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any per-

Author Contributions:	son/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	%40-%40-%20
Corresponding Author:	-
Double-Blind Peer Review:	Aslıhan ESRİNGÜ External-independent

KAYNAKÇA

- Atalay, I. (1983). Erzurum Ovası ve Çevresinin Toprakları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 1 (1), 68-99.
- Basiago, A. D. (1999). Economic, social, and environmental sustainability in development theory and urban planning practice. *The Environmentalist* 19, 145 – 161.
- Blażejczyk, K., Kuchcik, M., Dudek, W., Kręcis, B., Blażejczyk, A., Milewski, P., Szmyd, J., Pałczyński, C. (2016). Urban heat island and bioclimatic comfort in Warsaw. In F. Musco (ed.), *Counteracting Urban Heat Island Effects in a Global Climate Change Scenario* (pp. 305-321). DOI 10.1007/978-3-319-10425-6_11
- Cheung, W.W. L., Pauly, D. (2016) Global-scale responses and vulnerability of marine species and fisheries to climate change, fisheries, climate change, *Global Atlas of Marine Fisheries*. Island Press.
- Demircan, N., Toy S. (2018). Turkish urban climate change literature, *Atlas Journal*, 10, 809-814.
- Çalışkan, O., Türkoğlu, N. (2011). Ankara şehrinin insan biyoklimatolojisi açısından analizi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 978-1001.
- Çalışkan, O., Türkoğlu, N. (2014). Ankara’da termal koşulların eğilimi ve şehirleşmenin termal konfor koşulları üzerine etkisi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 12 (2), 119-132.
- Çağlak, S. (2017). *Samsun’un biyoklimatik konfor şartlarının incelenmesi ve şehirleşmenin biyoklimatik konfor şartlarına etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağlak, S. (2021). *Effects and possible consequences of climate change on bioclimatic comfort conditions* [Unpublished doctoral thesis]. Ondokuz Mayıs University.
- Çağlak, S., Kırık Aydemir, K. P., Kazancı, G. (2021). Effects of urbanization on bioclimatic comfort conditions; Bolu example. *City Health Journal*, 2(2), 47-55.
- Çiftci, Ç., Dursun, Ş., Levend, S., Fatma, K. (2013). Topoğrafik yapı, iklim şartları ve

- kentleşmenin Konya'da hava kirliliğine etkisi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 1(1): 19-24.
- de Freitas, C. R., Grigorieva, E.A. (2015). A Comprehensive catalogue and classification of human thermal climate indices. *International Journal of Biometeorology*, 59, 109–120.
- Durand, J.O. (1967). The modern expansion of world population. *Proceedings of the American Philosophical Society*, June 1967.
- Epstein, Y., Moran, D.S. (2006). Thermal comfort and the heat stress indices. *Industrial Health*, 44: 388–398.
- Erkek, E., Başaran, N., Atun, R., Kalaycı, Ö., Lamba, H., Öner, A., Çabuk, S.N., Uyguçgil, H. ve Ağaçsapan, B. (2020). Biyoklimatik konfor ve arazi kullanımı arasındaki ilişkinin CBS ve UA teknikleri kullanılarak incelenmesi: İzmir ili örneği. *Afyon Kocatepe University Journal of Science and Engineering*, 20, 174-188.
- Fanger, P.O. (1970). *Thermal comfort*. Copenhagen, Danish Technical Press, 244 pp.
- Gonzalez, M. J., De Lazora, M.L., (2011). Urban development and sustainability. *European Journal of Geography*, 1, 1- 12.
- Gulyas, A., Unger, J., Matzarakis, A., (2006). Assessment of the microclimatic and human comfort conditions in a complex urban environment: Modelling and measurements. *Building and Environment*, 41, 1713–1722.
- Haldane, J.S. (1905). The influence of high air temperature. *J Hyg*, 5, 494–513.
- Höppe, P., 1993. Heat balance modelling. *Experientia*, 49, 741-746.
- Höppe, P., 1999. The physiological equivalent temperature—a universal index for the biometeorological assessment of the thermal environment. *Int. J. Biometeorol.* 43, 71-75.
- IPCC (2014). *Climate Change 2014. Synthesis Report*. https://www.ipcc.ch/pdf/assessmentreport/ar5/syr/SYR_AR5_FINAL_full.pdf
- Kestane, Ö. ve Ülgen, K. (2013). İzmir ili için biyoklimatik konfor bölgelerinin belirlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Teknik Bilimler Dergisi*, 5 (3), 18-25.
- Koç, A. (2019). Yalova kent merkezinin biyo-klimatik konfor yönüyle değerlendirilmesi. *4th International Scientific Research Congress* (14 – 17 February 2019 / Yalova) (UBAK).
- Lee, S. H., Song, C. K., Baik, J. J., Park, S. U. (2009). Estimation of anthropogenic heat emission in the Gyeong-in region of Korea. *Theoretical and Applied Climatology*, 96 (4); 291-303.

- Lerner, D. (1964). *The passing of traditional society modernizing The Middle East*. The Free Press.
- Le Treut, H.R., Somerville, U., Cubasch, Y., Ding, C., Mauritzen, A., Mokssit, T., Peterson, M. (2007). Historical overview of climate change. In Solomon vd. (Eds.), *Climate change 2007: The physical science basis. contribution of working group 1 to the fourth assessment report of the IPCC*. Cambridge University Press.
- Matzarakis, A., Mayer, H. (1996). Another kind of environmental stress: Thermal stress. *WHO Newsletters*, 18, 7-10.
- Matzarakis, A., Mayer, H., Iziomon, M. G. (1999). Applications of a universal thermal index: Physiological equivalent temperature. *Int J Biometeorol*, 43, 76–84
- Matzarakis, A.; Rutz, F.; Mayer, H., 2000. Estimation and calculation of the mean radiant temperature within urban structures. in: biometeorology and urban climatology at the turn of the millenium. In R.J. de Dear, J.D. Kalma, T.R. Oke and A. Auliciems (Eds.), *Selected Papers from the Conference ICB-ICUC'99*, Sydney, WCASP-50, WMO/TD No. 1026, 273-278.
- Matzarakis, A., Rutz, F., Mayer, H., 2007. Modelling radiation fluxes in simple and complex environments – application of the Rayman model. *International Journal of Biometeorology*, 51, 323-334.
- Mayer, H. (1993). *Urban bioclimatology*. *Experientia* 49: 957-963.
- NASA (2018). <https://climate.nasa.gov/causes/> .
- Oke, T. R. (1973). City size and the urban heat island. *Atmospheric Environment*, 7 (8): 769-779.
- Parsons, K.C. (2003). *Human thermal environments: the effects of hot, moderate, and cold environments on human health, comfort and performance*. Taylor & Francis, London, New York.
- Raven, J., Stone, B., Mills, G., Towers, J., Katschner, L., Leone, M., Gaborit, P., Georgescu, M., and Hariri, M. (2018). *Urban planning and design*. In Rosenzweig, C., W. Solecki, P. Romero-Lankao, S. Mehrotra, S. Dhakal, and S. Ali Ibrahim (eds.), *Climate change and cities: Second assessment report of the urban climate change research network*. Cambridge University Press. New York. 139–172.
- Rossi, U. 2004. The multiplex city. The process of urban change in the historic centre district of Naples. *European Urban and Regional Studies*, 11 (2) :156-169.
- Rzepa, M. (2009). *The Map of sky view factor in the center of Lodz*. The Seventh international conference on urban climate., 29 June – 3 July 2009, Yokohama, Japan.

- Satterthwaite, D. (2008). Cities' contribution to global warming: Notes on the allocation of greenhouse gas emission. *Environment and Urbanization*, 20 (2), 539-550.
- Svensson M. K., Eliason I. (2002). Diurnal air temperatures in built-up areas in relation to urban planning. *Landscape And Urban Planning*, 61 (1), 37-54.
- Tonyaloğlu, E.,E. (2019). Kentleşmenin kentsel termal çevre üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi, Efeler ve İncirlioiva (Aydın) örneği. *Türkiye Peyzaj Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 1-13.
- Toy S, Yılmaz S, Yılmaz, H. (2007). Determination of bioclimatic comfort in three different land uses in the City of Erzurum, Turkey. *Building environment*, 42(3), 1315–1318.
- Toy, S. (2010). *Biyoklimatik konfor değerleri bakımından Doğu Anadolu bölgesi rekreasyonel alanların incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Toy, S., Kantor, N. (2017). Evaluation of human thermal comfort ranges in urban climate of winter cities on the example of Erzurum city. *Environmental Science and Pollution Research*, 24 (2):1811–1820.
- Tuller, S.E. (1980). Effects of a moderate sized city on human thermal bioclimate during clear winter nights. *International Journal of Biometeorology*, 24, 97–106.
- Türkeş, M. (2012). *Küresel iklim değişikliği ve çölleşme*. İçinde N. Özgen (Ed.) *Günümüz Dünya Sorunları – Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. Eğiten Kitap.
- Türkeş, M. (2013). İklim değişiklikleri: Kambriyen'den pleyistosene, geç holosen'den 21. yüzyıla. *Ege Coğrafya Dergisi*, 22 (1), 1- 25.
- Türkoğlu, N., Çalışkan, O., Çiçek, İ., Yılmaz, E. (2012). Şehirleşmenin biyoklimatik koşullara etkisinin Ankara ölçeğinde incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9 (1): 932-955.
- UNHABITAT (United Nations Human Settlements Programme) (2014). *Urban planning for city leaders* (2nd Edition). Nairobi. <https://unhabitat.org/>
- Unger, J. (1999). Comparisons of urban and rural bioclimatological conditions in the case of a Central-European city. *International Journal of Biometeorology*, 43: 139–44.
- World Bank (2018). <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL>
- Yazar, K.H. (2006). *Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi* [Unpublished Doctoral Thesis]. Ankara University Social Sciences Institute.

Yılmaz, S., Yıldız, N. D., Avdan, U. (2013). Ekolojik kentsel planlamada Rayman modeli ve termal bant kullanılarak biyoklimatik konforun hesaplanması. *SUNUŞ YAZILARI*, 53.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türkiye’de Yaşam Boyu Öğrenme Alanında
Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

Analysis of Postgraduate Theses in the Field of
Lifelong Learning in Turkey

Zafer TANGÜLÜ*
Rabia Kübra DENİZ**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Tangülü, Z. ve Deniz, R. K. (2022). Türkiye’de yaşam boyu öğrenme alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 240-258.

Tangülü, Z. & Deniz, R. K. (2022). Analysis of postgraduate theses in the field of lifelong learning in Turkey. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 240-258.

doi 10.29228/kesit.62693

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 17.05.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 19.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye, zafertangulu@gmail.com

**✉ Öğr. Gör., Gazi Üniversitesi, Türkiye, rkubradeniz@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türkiye’de Yaşam Boyu Öğrenme Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin
İncelenmesi

*Analysis of Postgraduate Theses in the Field of Lifelong Learning in
Turkey*

Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ

Öğr. Gör. Rabia Kübra DENİZ

Öz: Bu çalışmada Türkiye’de yaşam boyu öğrenme alanında yapılan lisansüstü tezlerin çeşitli değişkenler aracılığıyla analiz edilip genel yönelimlerinin saptanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, YÖK – Ulusal Tez Merkezi veri tabanında kayıtlı ve tez başlığında ‘yaşam boyu öğrenme’ ifadesini içeren tüm tezler incelenmiştir. Tez başlığında ‘yaşam boyu öğrenme’ kavramını barındıran 107 yüksek lisans ve 19 doktora tezi olmak üzere toplamda 126 tez çalışmaya dâhil edilmiştir. Arama sonucu çıkan yalnızca 1 tez bitirme tezi olduğu için araştırma dışı bırakılmıştır. Yaşam boyu öğrenme alanında ülkemizde yapılmış olan çalışmaların güncel halini çok sayıda ölçüt aracılığıyla bir bütün halinde sunan bu çalışma, araştırmacılara yürütebilecekleri çalışmalara ilişkin yol göstermesi bakımından önemlidir. Araştırma; nitel araştırmada doküman analizi yöntemi ve betimsel analiz tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından saptanan çeşitli ölçütler yoluyla tezler analiz edilmiş, tablolanmış ve yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerde kadın araştırmacıların sayısı erkeklerden oldukça fazladır. Tezler çoğunlukla doktor öğretim üyesi unvanına sahip danışmanlar tarafından yüksek lisans düzeyinde yönetilmiş ve tez basım yılı dağılımı son yıllarda artmış olmakla birlikte en fazla tez 2019 yılında yapılmıştır. Alanda en fazla çalışma yapılan üniversiteler Bartın Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi’dir. Araştırmacılar daha çok kalabalık çalışma gruplarıyla, nicel araştırma yöntemi kullanılan çalışmalar yapmış olup; grupların odak noktalarına öğrencileri ve öğretmenleri almayı tercih etmişlerdir. Araştırmacıların kullandıkları veri toplama araçları da tercih ettikleri yöntemlerle paralellik göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam boyu öğrenme, hayat boyu öğrenme, yetişkin eğitimi, halk eğitimi, lisansüstü tezler.

Abstract: It is the target of this research to analyze the postgraduate theses made in the field of lifelong learning in Turkey through various variables and to detect their general tendencies. Within this scope, all theses registered in the YÖK - National Thesis Center database that include the phrase 'lifelong learning' in the thesis title were analyzed. A total of 126 theses, 107 master's and 19 doctoral theses, which contain the concept of "lifelong learning" in the thesis title, got involved in the study. Only one thesis that came up as a result of the search was excluded from the research because it was a graduation thesis. This research that presents the current state of the studies carried out in our country in the field of lifelong learning as a whole through many criteria is significant in terms of guiding researchers about the studies they can implement. This study was conducted with the document analysis method and it was carried out with the descriptive analysis technique with regard to the qualitative research method. Aforementioned theses were analyzed, tabulated and interpreted through various criteria determined by the researcher. According to the results obtained; the number of female researchers in theses made in the field of lifelong learning is considerably higher than that of men. Theses were mostly managed at the master's level by advisors holding the title of assistant professor, and although the distribution of thesis publication year has increased in recent years, the highest number of theses was made in 2019. The universities with the most studies in the field are Bartın University and Sakarya University. Researchers mostly conducted studies using quantitative research methods with large study groups and preferred to include students and teachers at the focal points of the groups. The data collection tools used by the researchers also showed parallelism with the methods they preferred.

Keywords: Lifelong learning, adult education, public education, postgraduate theses.

Giriş

Eğitim kavramı; günümüzde yalnızca sosyal, kültürel ve bilimsel anlamda değil aynı zamanda üstlendiği üst düzey iş gücü sağlama, küresel ve ekonomik ilerlemeye yardımcı olma gibi boyutlarda da gündeme gelmektedir. Söz konusu yeni anlayış dâhilinde eğitim, erken bebeklikten yetişkinliğe kadar çok sayıda yöntem ve kaynağa sahip; süreklilik arz eden bir sürece karşılık gelmektedir (Kaya, 2016).

Yaşam boyu öğrenme kavramının kronolojik gelişimine bakıldığında; söz konusu kavram; 1920’li yıllarda ilk kez Eduard Lindeman, Basil Yeaxle ve John Dewey tarafından, eğitimin esasen günlük yaşantıların devamı niteliğinde olduğunu vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Sonrasında ise yaşam boyu öğrenme kavramı popülerlik kazanmaya devam etmiş ve nihayet 1970’lerde dünya genelinde konuşulur hale gelmiştir. Yaşam boyu öğrenme toplum tarafından kolay benimsenmiştir çünkü insanlar örgün eğitimin yeterli olmadığını, hızla gelişen sanayinin ve toplumun ihtiyaçlarına

yeterli katkıyı sağlayamadığını düşünmüşler ya da fark etmişlerdir. Bu sebeple yaşam boyu öğrenme, örgün eğitime bir alternatif olarak görülmemiş; örgün eğitim aracılığıyla tamamlanamayan, eksik kalan öğelerin yeterli düzeye çıkarılması, tamamlanması olarak kabul edilmiştir. (Berberoğlu, 2010) “Learning to Be” ve “Faure” raporları 1970 yılında UNESCO tarafından düzenlenen; yaşam boyu öğrenme kavramına öncülük ettiği düşünülen belgelerdir (Akkuş, 2008). Ancak, 1970-1990 yılları arasında ülkelerin yaşadığı çeşitli kaygılar (ekonomik, sosyal) sebebiyle yaşam boyu öğrenme kavramının yayılım hızı yavaşlamıştır. 1990’ların başından bugüne kadar geçen zaman aralığında ise içinde bulunulan çağın ihtiyaçlarına ayak uydurabilmek amacıyla yeniden ön plana geçmiştir (Dehmell, 2006). Cornford (2002)’un belirttiği üzere; bilim ve teknolojiye ortaya çıkan gelişmeler ile birlikte ülkeler 21. asrın ilk yıllarında eğitim sistemlerini revize etmek, belirli düzenlemeler yapmak ve güncel eğitim yaklaşımlarına uyum sağlamak durumunda kalmışlardır. Bu yaşantılar da yaşam boyu öğrenme kavramının yeniden popüler bir konuma gelmesini sağlamıştır.

Yaşam boyu öğrenme kavramı bilim insanları, araştırmacılar ve çeşitli kurumlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Candy (1994) yaşam boyu öğrenmeyi bir süreç olarak benimsemiş ve bu süreçte insanların elde ettikleri bilgi, değer ve becerileri kendi hayatlarına transfer ederek gerçekleştirdiklerini öne sürmüştür.

Candy (1994) yaşam boyu öğrenmeyi bireylerin hayatlarında edindikleri bilgi, değer ve becerileri kendi yaşamlarına aktararak uygulayabildikleri bir süreç olarak ifade etmiştir. Dunlap ve Grabinger (2003)’e göre ise yaşam boyu öğrenme bir kasıtlı öğrenme etkinliğidir ve bu etkinlik bireylerin hayat standartlarını arttırmak için hayatları boyunca yaptıkları tüm yaşantıları kapsar. Milli Eğitim Bakanlığı (2009) yaşam boyu öğrenmeyi bireylerin hayatları boyunca içinde yer aldıkları tüm öğrenme etkinlikleri olarak tanımlar ve söz konusu etkinliklere kişilerin kendi bilgi, beceri, ilgi ve kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla katıldıklarını ve aynı zamanda katılırken kişisel, toplumsal, sosyal ve çalışmaya ilişkin amaçlar güdebileceklerini belirtir. Ersoy ve Yılmaz (2009)’a göre ise yaşam boyu öğrenme; ister bir hedefe yönelik ister gelişigüzel olarak kişisel ya da sosyal açıdan bilgi ve hâkimiyeti yükseltmek amacıyla aralıksız olarak gerçekleştirilen formal ve informal etkinlikleri içine alan uygulamaların tamamıdır. Bir diğer tanıma göre ise yaşam boyu öğrenme; *“fert bazında, toplumsal, kültürel, finansal ve bilhassa profesyonel hayatla ilgili bir yönelimle kişinin eğilimlerinin belirlenerek, yeti, yetkinlik ve yaklaşımlarının ve tutumlar ile yeterliliklerini ileri taşımak, ömür boyu iştirak ettikleri örgün, yaygın, yaşamın kendisinden öğrenme faaliyetleri ve bu faaliyetler sonucu çıktılarının belgelendirilmesidir”* (Aksoy, 2013, s.36).

Ülkemize gelince ise; literatürde yaygın eğitim, yetişkin eğitimi ve halk eğitimi kavramları sıklıkla kullanılmaktadır. Hayat boyu öğrenme, yaşam boyu öğrenme, sürekli eğitim, yetişkin eğitimi ve halk eğitimi kavramları anlamsal olarak birbirlerine

oldukça benzer olarak düşünülmele birlikte genellikle birbirlerinin yerine de geçebilmektedirler (Ural, 2007, s. 14). Ülkemizde yaşam boyu öğrenme faaliyetlerinin resmi kanaldan yürütülmesi amacıyla 2009 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü hizmete girmiştir. Bunun yanında; Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005 yılları arasında), Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013 yılları arasında), Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018 yılları arasında) ve On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2019-2023 yılları arasında) yaşam boyu öğrenme anlayışının benimsendiği ön plana çıkarılmıştır (Kalkınma Planları, 2021). Ayrıca; 2018 yılı itibariyle güncellenmiş öğretmen yetiştirme programlarında yer alan seçmeli dersler kategorisine Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme dersinin eklenmesi ve eğitim fakülteleri bünyesinde Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dallarının açılması da ülkemizde yaşam boyu öğrenme kavramına verilen önemi açıkça göstermektedir.

Araştırmanın Önemi

Yaşam boyu öğrenme alanında son yıllarda ülkemizde yapılan çalışmalarda; araştırmacıların çeşitli çalışma grupları ve değişkenler üzerinde çalışarak bireylerin yaşam boyu öğrenmeye ilişkin yönelimlerini, algılarını ya da yeterliklerini ölçmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir (Yüksel, Gündoğdu, Akyol ve Akar-Vural, 2016). Bıkmaz, Aksoy, Tatar ve Altınyüzük (2013)’e göre; bir konuda derinlemesine analiz yapabilmek için, güncel yönelimleri ve çalışma alanlarını tanımlamanın ve ne yönde ilerlediklerinin tespit edebilmenin en etkili yolu söz konusu alanda yürütülen araştırmaları incelemektir. Bu çalışma; çeşitli değişkenler kapsamında, belirli bir zaman dilimi içerisinde yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan lisansüstü tezlerin incelenmesini içermektedir. Literatürde bu zamana kadar sınırlı sayıda da olsa benzer nitelikte çalışmalar yapılmıştır. Ancak; en son yapılmış olan çalışmaların Pandemi dönemi başlangıcından önce yapılmış olması ve çalışmanın bulgularında da ifade edileceği üzere Pandemi döneminde yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan çalışmaların kayda değer şekilde artış göstermiş olması bu araştırmayı özgün kılmaktadır. Çalışmanın bu yönüyle, yaşam boyu öğrenme alanında çalışma yapmak isteyen araştırmacılara betimsel analizler yoluyla güncel eğilimleri sunarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; Türkiye’de lisansüstü düzeyde yapılmış olan tezlerin ‘yaşam boyu öğrenme’ konusu kapsamında incelenmesidir. Çalışmada YÖK web sitesi bünyesinde bulunan Ulusal Tez Merkezi veri tabanı temel alınmıştır. Veri tabanında ‘yaşam boyu öğrenme’ konulu tezler araştırılmış ve bir tanesi erişime kapalı olmak üzere toplamda yüz yirmi altı adet teze ulaşılmıştır. Erişime açık olmayan teze de ulaşım sağlanmış ve böylece ‘yaşam boyu öğrenme’ konu alanına sahip veri tabanındaki tüm tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Literatürde yaşam boyu öğrenme ile benzer

anlamalarda kullanılan ‘hayat boyu öğrenme, yetişkin eğitimi gibi konu alanlarına sahip tezlerin analizlere dâhil edilmemesi araştırmamanın bir sınırlılığı olarak görülebilir. Bu tür çalışmalar ile söz konusu alandaki mevcut durum ortaya konulur, eksik noktalar tespit edilir, alan detaylı bir biçimde tanınır ve analiz edilir böylece sonrasında yönelim sağlanacak alanlara ilişkin fikir sahibi olunur (Küçük, Yılmaz, Aydemir, Baydaş ve Göktaş, 2013).

Bu doğrultuda araştırmamanın problemi “2004-2022 yılları arasında yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan lisansüstü tezlerin eğilimleri nasıldır?” şeklinde ifade edilebilir. Bu araştırma problemine ilişkin aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Türkiye’de yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan lisansüstü tezlerin;

- a) Araştırmacı cinsiyetine göre dağılımları nasıldır?
- b) Danışman unvanlarına göre dağılımları nasıldır?
- c) Basım tarihlerine göre dağılımları nasıldır?
- d) Yürütüldükleri enstitülere göre dağılımları nasıldır?
- e) Lisansüstü düzeylerine göre dağılımları nasıldır?
- f) Yazıldıkları üniversitelere göre dağılımları nasıldır?
- g) Yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?
- h) Araştırma desenlerine göre dağılımları nasıldır?
- i) Çalışma gruplarına göre dağılımları nasıldır?
- j) Çalışma grubu büyüklüklerine göre dağılımları nasıldır?
- k) Nicel veri toplama araçlarına göre dağılımları nasıldır?
- l) Nitel veri toplama araçlarına göre dağılımları nasıldır?

YÖNTEM

Bu bölümde sırasıyla araştırmamanın modeli, evren / örneklem, veri toplama ve verilerin analizi süreçlerine yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi kapsamında olan doküman analizi modeli kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgulara ilişkin veriler içeren yazılı kaynakların incelenmesi sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çalışmada doküman analizi modellerinden betimsel analiz tercih edilmiştir çünkü Yıldırım ve Şimşek (2018)’e göre; betimsel analiz çoğunlukla kavramsal çerçevenin önceden net olarak ortaya konduğu araştırmalarda kullanılır. Bu çalışmada da tezlerin analiz edileceği ölçütler belirlenmiş ve o şekilde çalışma sürecine girilmiştir.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın kapsamını YÖK - Ulusal Tez Merkezi veri tabanında ‘yaşam

boyu öğrenme’ ifadesini tez başlığında içeren lisansüstü çalışmalar oluşturmaktadır. Sistemde tez adı parametresi kullanılarak, başka herhangi bir sınırlama yapılmaksızın çıkan tüm lisansüstü tezlere ulaşılmış ve çalışmaya dâhil edilmiştir. Tez başlığı bölümünde ‘yaşam boyu öğrenme’ ifadesi aratıldığında toplamda 2004 yılından başlayarak günümüze kadar 127 adet tez çıkmış olup 1 tanesi bitirme tezi olduğundan çalışma dışı bırakılmıştır. Bu bağlamda çalışma, evrenin tamamına ulaşılarak 126 tez ile yürütülmüştür.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanmasında doküman incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır. YÖK – Ulusal Tez Merkezi web sayfasında tez adı parametresini kullanarak ‘yaşam boyu öğrenme’ kelime grubu taranmış ve ilgili çalışmalara ulaşım sağlanmıştır. Arama sonucunda çıkan tüm çalışmalar sistematik şekilde ayrı ayrı veri dosyalarına kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Veri toplama süreci sonunda elde edilen ve kayıt altına alınan veriler kodlanarak önceden belirlenmiş olan değişkenlere göre yorumlanmış ve tablolar halinde sunulmuştur. Yıldırım ve Şimşek (2018)’e göre, betimsel analizde ulaşılan bulguları düzenleyerek ve yorumlayarak okuyucuya sunmak hedeflenir. Bu doğrultuda, araştırmanın amacı ve yöntemine de uygun olarak veriler analiz edilmiştir. Veri toplama ve analizi sürecinde geçerlik ve güvenilirliği göz önüne alarak sistematik şekilde ilerleyebilmek adına nitel araştırma yönteminde yetkinlik sahibi uzmanların görüşüne başvurulmuştur. Aynı zamanda çalışmanın geçerliği ve güvenilirliği Yıldırım ve Şimşek (2018)’in belirttiği üzere araştırmanın sınırlılıklarını saptayarak ve eş (akran) kontrol yöntemlerine başvurularak yerine getirilmiştir.

Araştırmanın Etik Bildirimi

Bu makale, derleme türünde olduğundan etik kurul kararı gerektirmemektedir.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde yaşam boyu öğrenme kapsamında yapılmış olan tezlerin ‘araştırmacı cinsiyetlerine’, ‘danışman unvanlarına’, ‘enstitülerine’, ‘düzeylerine’, ‘üniversitelerine’, ‘basım tarihlerine’, ‘yöntemlerine’, ‘araştırma desenlerine’, ‘çalışma gruplarına ve büyüklüklerine’, ve ‘nicel-nitel veri toplama araçlarına’ göre dağılımları çalışmanın bütünlüğünü de korumaya özen göstererek tablolar halinde yorumlarıyla birlikte sunulmuştur.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin araştırmacı cinsiyetlerine göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Tezlerin Araştırmacı Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

	Kod	Frekans
Cinsiyet	Kadın	78
	Erkek	48

Tablo 1'e göre yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan 126 lisansüstü tezin 78'i kadın, 48'i erkek araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Bu sonuç, yaşam boyu öğrenme konu alanının daha çok kadın araştırmacılar tarafından çalışıldığını göstermektedir.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin danışman unvanlarına göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı

	Kod	Frekans
Unvan	Dr. Öğr. Üyesi	51
	Doç. Dr.	44
	Prof. Dr.	31

Tablo 2'ye göre, yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan 126 tezin 51 tanesi Doktor Öğretim Üyeleri tarafından, 44 tanesi Doçent Doktor unvanına sahip danışmanlar tarafından ve 31 tanesi de Profesör Doktor danışmanlar tarafından yönetilmiştir.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin basım tarihlerin göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Tezlerin Basım Tarihlerine Göre Dağılımı

	Kod	Frekans
Tarih	2004	1
	2005	-
	2006	-
	2007	2
	2008	2
	2009	2
	2010	1
	2011	2
	2012	2
	2013	-
	2014	4
	2015	5
	2016	9
	2017	17
	2018	10
	2019	39
	2020	17
	2021	11
	2022	2

Tablo 3’e göre, yaşam boyu öğrenme alanında en fazla tez 2019 yılında yazılmıştır. 39 olan 2019’u 17 teze 2017 ve 2021 yılları izlemektedir. 2005, 2006 ve 2013 yıllarında isminde ‘yaşam boyu öğrenme’ ifadesi geçen hiçbir lisansüstü tez çalışması yapılmamıştır.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin yürütüldüğü enstitülere göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Tezlerin Yürütüldüğü Enstitülere Göre Dağılımı

	Kod	Frekans
Enstitü	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	83
	Fen Bilimleri Enstitüsü	2
	İşletme Enstitüsü	1
	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	7
	Sosyal Bilimler Enstitüsü	33

Tablo 4’e göre, yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan 126 tezin, 83’ü Eğitim Bilimleri Enstitüleri bünyesinde yürütüldüğü görülmektedir. Eğitim Bilimleri Enstitülerinin ardından alanda en fazla tez çalışması Sosyal Bilimler Enstitülerinde yapılmış olup, en az (1) tez İşletme Enstitüleri bünyesinde çalışılmıştır.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin lisansüstü düzeylere göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 5’de sunulmuştur.

	Kod	Frekans
Düzye	Yüksek lisans tezi	107
	Doktora tezi	19

Tablo 5. Lisansüstü Düzeylerine Göre Dağılımı

Tablo 5’e göre yaşam boyu öğrenme ifadesini içeren 126 tezdten 107’si yüksek lisans düzeyinde olup, 19 tanesi doktora düzeyindedir.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin çalışıldıkları üniversitelere göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Tezlerin Yazıldığı Üniversiteye Göre Dağılımı

Kod	Frekans
-----	---------

	Afyon Kocatepe Üniversitesi	1
	Amasya Üniversitesi	4
	Ankara Üniversitesi	7
	Anadolu Üniversitesi	1
	Atatürk Üniversitesi	3
	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	2
	Bahçeşehir Üniversitesi	1
	Bartın Üniversitesi	20
	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	4
	Cumhuriyet Üniversitesi	1
	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2
	Çukurova Üniversitesi	1
	Dicle Üniversitesi	4
	Dokuz Eylül Üniversitesi	1
	Ege Üniversitesi	1
	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	5
	Fırat Üniversitesi	2
	Gazi Üniversitesi	4
	Gaziantep Üniversitesi	1
	Gebze Teknik Üniversitesi	1
	Hacettepe Üniversitesi	4
	Haliç Üniversitesi	1
	İnönü Üniversitesi	1
	İstanbul Üniversitesi	2
Üniversite	İstanbul Aydın Üni.-Yıldız Teknik Üni.	5
	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	1
	İstanbul Sabahattin Zaim Üni.-Marmara Üni.	1
	Kafkas Üniversitesi	1
	Karadeniz Teknik Üniversitesi	1
	Kayseri Erciyes Üniversitesi	1
	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1
	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	1
	Kocaeli Üniversitesi	1
	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	2
	Maltepe Üniversitesi	1
	Marmara Üniversitesi	5
	Necmettin Erbakan Üniversitesi	2
	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1
	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1
	Pamukkale Üniversitesi	1
	Sakarya Üniversitesi	18
	Selçuk Üniversitesi	1
	Siirt Üniversitesi	1
	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1
	Yakın Doğu Üniversitesi	3
	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	2

Tablo 6 incelediğinde, yaşam boyu öğrenme alanında en fazla tezin 20 teze Bartın Üniversitesi ve 18 Tezle Sakarya Üniversitesinde yürütüldüğü görülmektedir. Bu

üniversiteleri açık bir farkla da olsa Ankara Üniversitesi ve Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi takip etmektedir.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımı

	Kod	Frekans
Yöntem	Karma	21
	Nicel	90
	Nitel	15

Tablo 7’ye bakıldığında yaşam boyu öğrenme alanında yapılan 126 tezin 90’ının nicel araştırma yöntemi kullanılarak yürütüldüğü dikkati çekmektedir. Nicel yöntemin ardından sırasıyla 21 teze karma yöntem ve 15 teze nitel yöntem gelmektedir.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Tezlerin Araştırma Desenlerine Göre Dağılımı

	Kod	Frekans
Desenler	Açımlayıcı sıralı desen	5
	Çeşitleme desen	1
	Deneysel model	4
	Doküman incelemesi	15
	Durum çalışması	2
	Fenomenoloji	5
	Müdahale deseni	1
	Paralel karma desen	3
	Tanımlayıcı / Kesitsel	1
	Tarama modeli	96
	Tümleşik desen	1
	Yakınsayan (paralel) desen	3

Tablo 8 incelediğinde, tezlerde birden fazla araştırma desenine başvurulduğu görülmüştür. En fazla kullanılan desen 96 tez ile nicel yönetime ait tarama modelidir. Tarama modelinin ardından 15 teze doküman incelemesi ve sonra açımlayıcı desen ile fenomenoloji gelmektedir.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin çalışma gruplarına göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Tezlerin Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

Kod	Frekans
-----	---------

Çalışma Grubu	Çalışan yetişkinler (yöneticiler, hemşireler, turist rehberleri)	14
	İnfaz kurumunda kalan hükümlüler	1
	Orta yaş ve yaşlılık dönemindeki bireyler	2
	Öğrenciler/Kursiyerler/Öğretmen adayları	57
	Öğrencilerin anne-babaları	3
	Öğretmenler/Usta Öğreticiler/Öğretim Elemanları	34
	Sivil toplum kuruluşu üyeleri	1
	Yazılı kaynaklar	12

Tablo 9'a bakıldığında, yaşam boyu öğrenme alanındaki tezler yürütülürken en fazla öğrenciler, kursiyerler ya da öğretmen adaylarıyla çalışıldığı görülmektedir. Bu grubun ardından ise öğretmenler, usta öğreticiler ya da öğretim elemanlar grubu sonrasındaysa çeşitli meslek gruplarında çalışmakta olan yetişkinler gelmektedir.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin çalışma grubu büyüklüklerine göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Tezlerin Çalışma Grubu Büyüklüğüne Göre Dağılımı

	Kod	Frekans
Çalışma Grubu Büyüklüğü	--- (nitel çalışmalar)	12
	0-100	13
	101-200	9
	201-300	19
	301-400	31
	401-500	14
	501-600	7
	601-700	5
	701-800	4
	801-900	2
	901-1000	3
	1000+	5
	2000+	2

Tablo 10 incelediğinde, yapılan 126 tezde en büyük çalışma grubu olan 2000+ gruba sahip 2 tez bulunmaktadır. En küçük nicel grup olarak düşünülen 0-100 bandında ise 13 tez bulunmaktadır. En fazla tez çalışması 301-400 kişilik çalışma gruplarıyla gerçekleşmiş olup, bu grubu 201-300 kişilik grup takip etmektedir.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin nicel veri toplama araçlarına göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Tezlerin Nicel Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

	Kod	Frekans
Nicel Veri Toplama Araçları	Anket	12
	Başarı testi	1
	Envanter	2

Kişisel bilgi formu	58
Ölçek	97

Tablo 11 analiz edildiğinde, yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış tezler için birden fazla nicel veri toplama aracı kullanılmış olabileceği dikkati çekmektedir. En fazla kullanılan nicel veri toplama aracı 97 tezde başvurulan ölçek olmuştur. Ölçeği, 58 tezde kullanılan kişisel bilgi formu ve 12 tezde anket takip etmektedir.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan tezlerin nitel veri toplama araçlarına göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Tezlerin Nitel Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

	Kod	Frekans
Nitel Veri Toplama Araçları	Anket	2
	Ders değerlendirme formu	1
	Doküman inceleme	13
	İçerik analizi	2
	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	20
	Yapılandırılmamış görüşme formu	2
	Yansıtıcı günlük	1

Tablo 12 incelediğinde, yaşam boyu öğrenme alanında nitel yöntem kullanılarak yapılan tezlerde birden fazla nitel veri toplama aracına başvurulabildiği görülmektedir. En fazla kullanılan nitel veri toplama aracı 20 teze yarı yapılandırılmış görüşme formu olmuştur. Söz konusu araçtan sonra en fazla nitel veri toplama aracı ise 13 teze doküman incelemedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Türkiye’deki üniversitelerde lisansüstü boyutta başlığında ‘yaşam boyu öğrenme’ kavramını barındıran tezlerin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu değişkenler yapılan tezlerin araştırmacılarının cinsiyetleri, danışmanlarının unvanları, enstitüleri, düzeyleri, üniversiteleri, basım tarihleri, yöntemleri, araştırma desenleri, çalışma grupları ile büyüklükleri ve nicel-nitel veri toplama araçlarıdır. Ulaşılan bulgulara göre elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlara yönelik tartışmalar şöyledir:

Yaşam boyu öğrenme temasında yapılan tezlerin büyük çoğunluğu kadınlar tarafından yürütülmüştür. Bu durum kadınların yaşam boyu öğrenmeye, sürekli kişisel gelişime daha fazla ilgi duymasıyla açıklanabilir.

Yaşam boyu öğrenme alanında yürütülen tezlerin, danışman unvanlarına göre dağılımları arasında büyük farklar olmamasıyla birlikte sayısal anlamda büyükten küçüğe doğru Doktor Öğretim Üyesi, Doçent Doktor ve Profesör olarak sıralanmaktadır. Ülkemizde görev yapmakta olan öğretim üyelerinin unvan dağılımı ise şu şekildedir: En fazla sayıda Doktor Öğretim Üyesi, sonra sırasıyla Profesör ve Doçent Doktor

gelmektedir. Bu durum nicelik bakımından fazla olduğu için en fazla tezin Doktor Öğretim Üyesi ile yürütülmesini açıklayabilir.

Alanda yapılmış tezlerin basım tarihlerinin dağılımında iniş çıkışlar olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle bazı yıllarda hiç tez çalışması yapılamamış gibi durması, seçilen parametreye (tez adında 'yaşam boyu öğrenme' ifadesi arama) bağlı olabilir. Ancak yıllar konusunda en fazla dikkati çeken nokta, yürütülen tezlerin son 5 yılda ciddi bir artış gösterdiği'dir. Bu durum, zaman geçtikçe farklılaşan ihtiyaçların bir sonucudur. İnsan profili; özerk öğrenme, yeni gördüğü bilgiyi anlayabilme ve takip edebilme, hızla değişen şartlara adapte olabilme gibi becerilere sahip olmalıdır ve bu beceriler de sürekli eğitim ve yaşam boyu öğrenme ile mümkün kılınmaktadır (UNESCO, 2005). Özellikle 2020 sonrasındaki artış Pandemi süreci ile bağdaştırılabilir. Pandemi sebebiyle küresel anlamda geleneksel öğretim yöntemlerine ara verilmiş olunması, araştırmacıları yaşam boyu öğrenme kavramını tanımaya, çalışmaya itmiş olabilir. Ayrıca YÖK'ün eğitim fakültelerinde, eğitim bilimleri enstitüleri bünyesinde son yıllarda açmış olduğu 'hayat boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi ana bilim dalları' da alanda spesifik çalışmaların artışını doğrudan etkileyen bir faktördür.

Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan 126 tezin çok büyük çoğunluğu eğitim bilimleri enstitüleri çatısı altında tamamlanmıştır. Eğitim bilimleri enstitüsüne sahip üniversiteler ve bu enstitülerde yer alan öğretim elemanları ile öğrenciler tarafından yaşam boyu öğrenme konusunun fazlaca çalışılması, küresel anlamda eğitim bilimleri literatüründe popülerlik kazanan bir konu olduğu için normaldir. Yenen ve diğerleri (2016) de bu çalışmanın bulgusuna paralel bir sonuca ulaşmış ve yaşam boyu öğrenmeye ilişkin çalışmaların genellikle eğitim bilimleri enstitüleri bünyesinde (%57,10) gerçekleştiğini belirtmiştir. Ayrıca, az sayıda da olsa sağlık bilimleri ve fen bilimleri enstitülerince de bireylerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin çalışılıyor olması yine söz konusu popüleriteyi destekler niteliktedir.

Lisansüstü düzeylere göre dağılımda ise, yüksek lisans düzeyinde çok büyük bir farkla 107 teze sahip olması; nicelik olarak yüksek lisans ve doktora eğitimi alan öğrenci sayısına paralel olarak düşünülebilir. Karaman ve Bakırcı (2010)'ya göre lisansüstü eğitimde öğrencilerin başa çıkmak zorunluluğunda olduğu ekonomik problemler, yabancı dil sorunu, danışmanlardan kaynaklanabilen sorunlar, nitelikli araç-gereç ya da kaynağa sahip olmama ve düşük motivasyon gibi durumlar söz konusudur. Tüm bu durumlar da öğrencilerin yüksek lisans eğitiminden sonra doktora ile devam etmesini zorlaştırmaktadır.

En fazla yaşam boyu öğrenme temalı tezin Bartın Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Ankara Üniversitesi gibi üniversitelerde yürütülmüş olmasının sebebi söz konusu üniversitelerde mevcut olan Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Ana Bilim Dalları'dır. Alana ilgili akademisyenlerin ya da alan uzmanlarının o üniversitelerde

görev yapıyor olması, alana ilgili öğrencilerin de bu anabilim dallarını tercih etmesiyle birleşince ortaya böyle bir sonucun çıkmış olması normaldir. Söz konusu artış, ülkemin yaşam boyu öğrenme alanına sağlayabileceği katkılar açısından düşünüldüğünde mutluluk vericidir.

Kullanılan araştırma yöntemi noktasında en fazla nicel yöntemin tercih edilmiştir ve nicel yöntem desenlerinden de tarama desenine başvurulmuştur. Bunun sebebi birçok tezde araştırmacılar tarafından Karasar (2017)’in ilişkisel tarama modelinin iki ya da daha fazla değişken arasındaki farklılığı ya da farklılığın derecesini tespit etmek amacıyla kullanıldığı şeklinde belirtilmiştir. Yani söz konusu yöntem birçok çalışma için en uygun yöntem olarak düşünülmüştür; araştırmacılar nispeten yeni olan bu alanda nitel çalışmalar ile derinlemesine çalışmalar yapmaktansa nicel çalışmalar genel resmi görmeyi tercih etmiş olabilirler diye düşünülebilir. Araştırma desenleri bağlamında, tarama modelinden sonra en fazla tercih edilen desenin doküman incelemesi olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi de yaşam boyu öğrenme alanına ilişkin mevcut raporların analizine ve dolayısıyla da alanın tarihi gelişim sürecine yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmasıdır diye düşünülebilir. Araştırmacılar, yaşam boyu öğrenmenin kuramsal anlamda tarihini çalışmak istemiş olabilirler.

Çalışma grupları incelediğinde en fazla tez çalışması sırasıyla öğrenciler ve öğretmenler ile yürütülmüştür. Öğrenci boyutu kursiyer, öğretmen adayı gibi ya da öğretmen boyutu usta öğretici, üniversite düzeyinde öğretim elemanı gibi tezlere göre değişiklik göstermiştir. Bazı araştırmacıların okul dışına çıkarak çeşitli meslek ve yaş gruplarının yaşam boyu öğrenmeye bakış açılarını çalışmak istemeleri de alanın kapsayıcılığıyla açıklanabilir. Yaşam boyu öğrenme kavramı doğası gereği konum, yaş gibi değişkenlere bakmaksızın çok fazla sayıda bireye hitap edebilir. Çalışma gruplarının boyutları ise tezlerin yöntemiyle paralellik göstermektedir. Nicel çalışmaların baskınlığına, örnekleme (genellikle öğrenci ve öğretmen) erişimin de kolaylığı eklenince büyük çalışma grupları ortaya çıkmıştır.

Son olarak, veri toplama araçlarına gelince yine başvurulmuş yöntemlere paralel olarak en fazla nicel veri toplama araçlarından ve bu araçların içerisinde de en fazla ölçek, kişisel bilgi formu ve anketlerden faydalanılmıştır. Bu araçların seçilmiş olmalarının temel sebebi, araştırmaların esas amacı olan genel eğilimleri belirlemeye doğrudan hizmet etmeleri ve uygulama anlamında elverişli olmaları olabilir. Nitel veri toplama araçlarından da yarı yapılandırılmış görüşme formları ve doküman incelemeye başvurulmuştur. Doküman incelemesinin kullanılmasının sebebi araştırmacıların; konunun kavramsal boyutlarını ve tarihini karşılaştırmalı olarak sunmak istemelerinden kaynaklanabilir.

Yukarıda bahsi geçen bulgular ve tartışmalar doğrultusunda araştırmacı tarafından şu öneriler ileri sürülebilir: Yaşam boyu öğrenme alanında yapılmış olan lisan-

süstü tezlerin nicelik olarak fazla olmakla birlikte içerik olarak oldukça fazla benzerliklere sahip oldukları gözlenmiştir. Çalışmaların büyük oranda nicel yöntemle yürütülmesi ve bireylerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerini çeşitli boyutlar açısından analiz etmeleri noktasında genellikle aynı ölçeklerden faydalanılmıştır. Bu anlamda güncel ve farklı ölçeklerin geliştirilmesinin alana büyük katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Yaşam boyu öğrenme kavramı doğası gereği yalnızca formal eğitimin içinde yer alan yönetici, öğretmen ve öğrencileri değil; çocukluktan başlayarak her yaş grubunu ve farklı meslek gruplarını kapsamaktadır. Bu bağlamda araştırmacılar çalışma grubu seçiminde farklı gruplara yönelirlerse daha faydalı olabilir. Ayrıca hâlihazırda yapılmış olan nicel çalışmaların devamı niteliğinde, derinlemesine bilgiye ulaşma amaçlı nitel çalışmalara ağırlık verilebilir. Kullanılan veri toplama araçları hem nitel hem nicel yöntemler için zenginleştirilmeye çalışılabilir. Bu sayede alanın daha önce keşfedilmemiş boyutlarına erişme fırsatı doğabilir.

Alanda yapılmış olan doktora tezlerinin azlığı göz önüne alındığında, yaşam boyu öğrenme çalışma alanının yaygınlaştırılması hem ülkemize hem dünyaya büyük katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın betimsel analizinde kullanılan kategoriler bundan sonraki çalışmalarda geliştirilebilir. Yapılmış olan tezlerin biçimsel analizinden ziyade içerik analizine ağırlık verilebilir. Böylece ülkemizde alana ilişkin yapılan çalışmaların ne yönde gittiğinin ve gidebileceğinin resmi daha net olarak ortaya konmuş olur.

Son olarak bu tür araştırmaların sorunsuz olarak yürütülebilmesi için YÖK- Ulusal Tez Merkezi veri tabanına yüklenen çalışmaların eksik/yanlış bilgi içermemesi önem arz etmektedir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%60-%40
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Zafer TANGÜLÜ
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%60-%40
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Zafer TANGÜLÜ
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Akkuş, N. (2008). *Yaşam Boyu Öğrenme Becerilerinin Göstergesi Olarak 2006 Pisa Sonuçlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akman, P., Demirogları, B., Tuncel, F. ve. Kutlu, M. O. (2020). Hayat boyu öğrenme ve yetişkin eğitime genel bir bakış. *Çukurova Araştırmaları*, 6(2), 305-313.
- Aksoy, M. (2013). Kavram olarak hayat boyu öğrenme ve hayat boyu öğrenmenin Avrupa Birliği serüveni. *Bilig*, 64, 23-48.
- Ayhan, S. (2005). Düünden bugüne yaşam boyu öğrenme. İçinde Sayılan, F. & Yıldız, A. (Ed.), *Yaşamboyu öğrenme: sempozyum bildirileri ve tartışmalar: I. Yaşam boyu öğrenme sempozyumu 9-10 Aralık 2004 Ankara* (ss. 2-14). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Pegem Yayıncılık.
- Berberoğlu, B. (2010). Yaşam Boyu Öğrenme İle Bilgi ve İletişim Teknolojileri Açısında Türkiye’nin Avrupa Birliği’ndeki Konumu. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. V(II). 113-117.
- Bıkmaz, F. H., Aksoy, E., Tatar, Ö. ve Altınyüzük, C. A. (2013). Eğitim programları ve öğretim alanında yapılan doktora tezlerine ait içerik çözümlemesi (1974-2009). *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 287-303.
- Candy, P. C. (1994). *Lifelong learning and information literacy*. Report for U.S. National Commission on Libraries and Information Science and National Forum on Information Literacy.
- Dehmell, A. (2006). Making a European area of lifelong learning a reality? Some critical reflections on the European Union’s lifelong learning policies. *Comparative Education*, 42(1), 49-62. <https://doi.org/10.1080/03050060500515744>
- Dewey, J. (1939). *Türkiye maarifi hakkında rapor*. Devlet Basımevi.

- Diker Coşkun, Y. ve Demirel, M. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(42), 108-120.
- Dunlap, J. C. & Grabinger, S. (2003). Preparing students for lifelong learning: A review of instructional features and teaching methodologies. *Performance Improvement Quarterly*, 16(2), 6-25. <https://doi.org/10.1111/j.1937-8327.2003.tb00276.x>
- Ersoy, A. & Yılmaz, B. (2009). Yaşam boyu öğrenme ve Türkiye’de halk kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 23, 4, 803-834.
- European Commission. (2000, October). Commission staff working paper: A memorandum on lifelong learning. Brussels.
- Faure, E., Herrera, F., Kaddoura, A., Lopes, H., Petrovsky, A., Rahnema, M., & Ward, F. (1972). Learning to be: The world of education today and tomorrow. Paris: UNESCO.
- Field, J. (2001). Lifelong education. *International Journal of Lifelong Education*, 20 (1/2), 3-ss15.
- Gözübüyük-Tamer, M. (2013). Yaşam boyu öğrenme için ulusal yeterlilikler çerçevesi: Avrupa ve Türkiye örneği. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 3(5), 43-54.
- Gündoğdu, K. , Yüksel, S. , Akyol, B. & Akar Vural, R. (2016). Hayat boyu öğrenme konusunda yayımlanan tez ve makalelere ilişkin bir içerik analizi: 2000-2015. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2) , 1491-1513. DOI: 10.17556/jef.88957
- Karaman, S. ve Bakırcı, F. (2010). Türkiye’de lisansüstü eğitim: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 94-114. [.https://dergipark.org.tr/en/pub/gopsbad/issue/48557/616554](https://dergipark.org.tr/en/pub/gopsbad/issue/48557/616554)
- Kalkınma Planları (2021). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari>
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntem: kavramlar ilkeler teknikler*. Nobel.
- Kaya, H.E. (2016). Yaşam boyu yetişkin eğitimi. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kılınç, M. ve Uzun, K. (2020). Türkiye’de yaşam boyu öğrenme temalı 1980-2020 yılları arasında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 701-743.
- Küçük, S., Yılmaz, R. M., Aydemir, M., Baydaş, Ö. ve Göktaş, Y. (2013). Öğretim teknolojileri araştırmalarındaki yöntemsel eğilimler. İçinde K. Çağıltay ve Y. Göktaş (Ed.), *Öğretim teknolojilerinin temelleri: teoriler, araştırmalar, eğilimler* (ss. 261-277)

- içinde. Pegem Akademi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2009). *Türkiye hayat boyu öğrenme strateji belgesi - Yüksek Planlama Kurulu*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Saracoğlu, A. & Dursun, F. (2010). Türkiye’de ki eğitim programları ve öğretimi alanındaki lisansüstü tezlerinin incelenmesi. İçinde *1.Ulusal eğitim programları ve öğretim kongresi* A. Türkoğlu (Başkan). Balıkesir Üniversitesi.
- Toprak, M. ve Erdoğan, A. (2012). Yaşam boyu öğrenme: kavram, politika, araçlar ve uygulama. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(2), 69-91. <http://higheredusci.beun.edu.tr/text.php3?id=1561>
- Tuama, S. Ó. (2020). Learning neighbourhoods: Lifelong learning, community and sustainability in cork learning city. *Andragoška spoznanja/Studies in Adult Education and Learning*, 26(1), 53-65. <http://dx.doi.org/10.4312/as.26.1.53-65>
- UNESCO, (2005). *Perspectives on distance education: Lifelong learning and distance higher education*. McIntosh C. (Ed). Paris: UNESCO Publishing.
- Ural, O. (2007). Türkiye’de yetişkin eğitiminin bugünkü durumu ve geleceği. *Öğrenen Toplum İçin Yetişkin Eğitimi Sempozyumu* (ss.12-42). İstanbul: İSMEK Yayınları.
- Yenen, E. T., Kılınc, H. H. ve Bulut, A. (2016). Yaşam boyu öğrenme ile ilgili lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Researcher Social Sciences Studies*, 4(1), 85-93.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11.Baskı). Seçkin Yayıncılık.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Edgar Allan Poe'nun *Gammaz Yürek* ve *Amontillado Fıçısı* Hikâyeleri ve Sami Paşazade Sezai'nin *Bu Büyük Adam Kimdir?* Hikâyesinin Anlatım Yönünden İncelenmesi

A Narrative Analysis of Edgar Allan Poe's Stories *The Tell-Tale Heart* and *The Cask of Amontillado* and Sami Paşazade Sezai's *Bu Büyük Adam Kimdir?* [Who is this Great Man?]

Erden EL*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

El, E. (2022). Edgar Allan Poe'nun *Gammaz Yürek* ve *Amontillado Fıçısı* hikâyeleri ve Sami Paşazade Sezai'nin *Bu Büyük Adam Kimdir?* hikâyesinin anlatım yönünden incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 259-275.

El, E. (2022). A Narrative Analysis of Edgar Allan Poe's stories *The Tell-Tale Heart* and *The Cask of Amontillado* and Sami Paşazade Sezai's *Bu Büyük Adam Kimdir?* [Who is this Great Man?]. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 259-275.

doi 10.29228/kesit.62533

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 20.05.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 19.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by İntihal.net. Эта статья была проверена ИНТИХАЛ.НЕТ Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye, erdenel@hotmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Edgar Allan Poe'nun *Gammaz Yürek* ve *Amontillado Fıçısı* Hikâyeleri ve Sami Paşazade Sezai'nin *Bu Büyük Adam Kimdir* Hikâyesinin Anlatım Yönünden İncelenmesi

A Narrative Analysis of Edgar Allan Poe's Stories *The Tell-Tale Heart* and *The Cask of Amontillado* and Sami Paşazade Sezai's *Bu Büyük Adam Kimdir?* [Who is this Great Man?]

Dr. Öğr. Üyesi Erden EL

Öz: Bu makale on dokuzuncu yüzyılda önemli kısa hikâyeler üretmiş olan Sami Paşazade Sezai ve Edgar Allan Poe'nun kısa hikâyelerini özellikle anlatım ve anlatıcıya odaklanarak, dil ve karakterizasyon yönünden ve tematik olarak incelemeyi amaçlar. Türk Edebiyatı'nın ilk gerçekçi romanlarından *Sergüzeşt*'in (1888) yazarı olan Sami Paşazade Sezai, aynı zamanda Türk Edebiyatı'nda batılı anlamda ilk kısa hikâye sayılabilecek *Küçük Şeyler* (1892) isimli kitabın da yazarıdır. Bu nedenle bu çalışmada incelenmek üzere Türk Edebiyatı'nda kısa hikâye türünün öncüsü Sami Paşazade Sezai ve Amerikan Edebiyatı'nda kısa hikâye geleneğinde önemli bir mihenk taşı olan Edgar Allan Poe seçilmiştir. Edgar Allan Poe'nun *Gammaz Yürek* (1843) ve *Amontillado Fıçısı* (1846) hikâyelerinin Sami Paşazade Sezai'nin *Bu Büyük Adam Kimdir?* (1892) hikâyesiyle anlatım yönünden incelenmesi bu çalışmanın temel amacı olup, özellikle anlatım ve anlatıcılar üzerinde durulacaktır. Giriş bölümünde iki yazar hakkında bilgi verilecektir. Birinci bölümde Edgar Allan Poe'nun hikâyeleri incelenecek, ikinci bölümde ise Sami Paşazade Sezai'nin hikâyesine yer verilecektir. Sonuç bölümünde ise yazarların hikâyelerinin benzerlik ve farklılıkları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kısa hikâye, Sami Paşazade Sezai, Edgar Allan Poe, Korku hikâyesi, Psikolojik hikâye.

Abstract: This article aims to analyze the short stories of Sami Paşazade Sezai and Edgar Allan Poe, who produced important short stories in the nineteenth century, in terms of language and characterization and theme. Sami Paşazade Sezai, who is the author of *Sergüzeşt* (1888), one of the first realistic novels of Turkish Literature, is also the author of the book *Küçük Şeyler* (1892), which can be considered the first short story in Turkish Literature in the western sense. For this reason, Sami Paşazade Sezai, the pioneer of the

short story genre in Turkish Literature, and Edgar Allan Poe, an important touchstone in the short story tradition in American Literature, have been chosen to be analyzed in this study. The analysis of Edgar Allan Poe's *Tell-tale Heart* (1843) and *The Cask of Amontillado* (1846) with Sami Paşazade Sezai's *Bu Büyük Adam Kimdir? (Who Is This Great Man?)* (1982) in terms of narration is the main purpose of this study, and especially the narrations and narrators will be emphasized. In the first part, Edgar Allan Poe's stories will be examined, and in the second part, the story of Sami Paşazade Sezai will be given. In the conclusion, the similarities and differences of the stories of the authors will be emphasized.

Keywords: Short story, Sami Paşazade Sezai, Edgar Allan Poe, Horror story, Psychological story.

Giriş

1860 yılında İstanbul'da doğan Sami Paşazade Sezai iyi bir eğitim almış, memuriyet, ikinci kâtiplik ve büyükelçilik görevlerinde bulunmuş ve roman, kısa hikâye, tiyatro ve anı türlerinin hepsinde eserler vermiştir¹. Türk Edebiyatı'nın ilk gerçekçi romanlarından biri olan *Sergüzeşt*'in (1888) yazarı olarak tanınan Sami Paşazade Sezai, aynı zamanda batılı anlamda kısa hikâyeyi Türk Edebiyatı'na kazandıran isimlerden biri olmuştur. Her ne kadar Ahmet Mithat Efendi *Letâif-i Rivâyât* serisiyle modern anlamda kısa hikâye türüne yakın bir eser verdiyse de, eserde bulunan meddah öğeleri eserin tam anlamıyla geleneksel anlayıştan çıkıp modern kısa hikâye kategorisine alınmasını güçleştirir (Daşcıoğlu & Koç, 2009, s. 802). Bu nedenle "pek çok edebiyat bilimci [...] modern öyküyü [...] Sami Paşazade'yle başlatırlar" (Yivli, 2016, s. 86). Mehmed Rauf'a göre Türk Edebiyatı'na hikâye türünü kazandıran Halid Ziya'dır (Rauf, 1901: 551). Ancak Sami Paşazade Sezai ile ilgili en kapsamlı çalışmalardan birini gerçekleştirmiş olan Güler Güven bunun mümkün olamayacağını çünkü Halid Ziya'nın eserlerinin hikâye türüne göre fazla uzun olduğunu ifade eder (Güven, 2009: 117). Kısaca Sami Paşazade Sezai'yi Türk Edebiyatı'na hikâye türünü getiren yazarlardan biridir.

Sami Paşazade Sezai'nin 1891 senesinde yayımlanan *Küçük Şeyler* isimli kısa hikâyeler kitabı "Mukaddime" yani başlangıç isimli bölümle başlamaktadır. Başlangıç yani önsözünde Sami Paşazade Sezai edebi anlayışını ortaya koyar. Kendi edebi anlayışını ortaya koyması açısından Edgar Allan Poe ile benzerlik gösterir. Edgar Allan Poe da "Kompozisyon Felsefesi" ("Philosophy of Composition", 1846) isimli makalesinde iyi yazılmış bir eserin nasıl olması gerektiğini tanımlar. Aynı şekilde Sami Paşazade Sezai de "Mukaddime" de aynı şekilde bir eserin önemli bir eser olarak değerlendirilmesi için güzel yazılmış olması gerektiğini vurgular ve güzel yazılmış olmak şartıyla

¹ URL-1

herhangi bir eserin kıymetli olabileceğini ifade eder (Kerman, 1981: 1). Sami Paşazade Sezai edebiyatın önemli önemsiz ayrımı yapmaksızın her varlığı konu almakta serbest olduğunu ve bunu yaparken de yazarın edebi üslubunun önemli olduğunu şöyle dile getirir: “dünyada bir zerre yoktur ki güzel yazılmak şartıyla bir mevzu-i mühim adde dilmesin? Âlem-i şemsin ahvalini tasvir etmekle bir hürde-bînî böceğin kalbini teşrih eylemek edebiyatça müsavidir” (Kerman, 1981: 1). Sami Paşazade Sezai'ye göre güneş sistemini tasvir etmekle mikroskobik bir canlıyı tasvir etmek arasında önem açısından bir fark bulunmamaktadır (Kerman, 1981: 1). Bu yönüyle Sezai'nin üsluba önem verdiği açıktır.

Poe ve Sami Paşazade Sezai'nin benzer özelliklerinden biri de detaylı tasvirleridir. Karakterlerin ruh hallerinin okuyucu tarafından en iyi şekilde anlaşılması için detaylı tasvirler kullanırlar. Mehmet Kaplan Sami Paşazade Sezai'nin tasvirlerindeki detaycılığı şöyle ifade eder:

Türk Edebiyatı'na getirdiği yeniliklerden biri teme ve ruh haline uygun tabiat ve eşya tasvirleridir. Onlar hikâye ve romana, hem içinde yaşanan dünyayı hem de esere resme has plastik veya pitoresk bir karakter verirler. Sami Paşazade Sezai bu nevi tasvirleriyle Servet-i Fünun'u hazırlar. [...] Sezai bizde ilk halis hikâyeci ve romancıdır. (Kaplan, 1953: 31)

Mehmet Kaplan'ın ifade ettiği gibi Sami Paşazade Sezai'nin üslubu son derece detaylıdır. Detaylı betimlemeler sayesinde karakterin ruh hali okuyucu tarafından net bir biçimde anlaşılır. Aynı detaylı anlatım Poe'nun da karakteristik özelliklerinden biridir. Poe'nun hikâyelerinde karakterin ruh hali o kadar detaylı bir biçimde çizilir ki ilk bakışta karmaşık görünen hikâyeler böylece daha kolay anlaşılır bir hal alır.

1809 senesinde Amerika Birleşik Devletleri Boston, Massachusetts'te dünyaya gelen Edgar Alan Poe Amerikan Edebiyatı ve Dünya Edebiyatı'na önemli katkılarda bulunmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve ABD'de eserler vermiş olan Poe, tıpkı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında² Türk Edebiyatı'na eserler kazandırmış Sezai gibi alanında öncü bir rol üstlenmiştir. Poe hem yazdığı kısa hikâyelerle pek çok yazara ilham vermiş ve dedektif hikâyelerinin ve gotik hikâyelerin öncüsü olmuş, hem de “Kompozisyon Felsefesi” [“Philosophy of Composition”] (1846) isimli makalesiyle yazının nasıl olması gerektiği konusunda kuramsal bir çerçeve sunmuştur. Bu yönüyle Poe'nun “Kompozisyon Felsefesi” ile Sami Paşazade Sezai'nin “Mukaddime” isimli sunuşu yazarlara rehberlik etme konusunda benzerlik göstermektedir.

² Sami Paşazade Sezai 1936 senesine kadar yaşamış olup yirminci yüzyılın ilk yarısında da eserler vermiştir. Bu çalışma on dokuzuncu yüzyıl Türk ve Amerikan Edebiyatı'na yönelik olduğu için Sami Paşazade Sezai'nin on dokuzuncu yüzyılın bitimine kadar olan yazarlık kariyerini kapsar.

Sami Paşazade Sezai gibi Poe da detaylı tasvirleriyle okuyucunun zihninde net portreler çizer. Anlatımı o denli etkilidir ki, Poe'nun eserlerinde Sun'un ifadesiyle, "tehlike gerçekte yoktur, ama Poe onları hayal gücü ve müthiş anlatı yeteneği ile gerçeğe dönüştürdü" (Sun, 2015: 94). Bu haliyle Poe'nun okuyucunun hayal gücünün sınırlarını artıran bir yazım stili olduğu söylenebilir.

Edgar Allan Poe ile Sami Paşazade Sezai arasında benzerlikler olduğu gibi farklar da bulunmaktadır. Bu farklardan biri de ürettikleri eserlerin niceliğidir. Sayı olarak Poe çok daha fazla esere imza atmıştır. Kısa hikâyeye, şiir, makale ve eleştirel yazı gibi pek çok türde 350'den fazla eser veren Poe muhtemelen ismi geçmeyen anonim bazı eserlerin de yazarıdır (Sova, 2001: xii). Ancak nitelik olarak bakıldığında iki yazar stil olarak tema ve karakterizasyon bakımından benzerlik gösterirler.

Bu çalışmada karşılaştırmalı edebiyat yöntem olarak benimsenmiştir. Bunu mümkün kılan iki yazar arasındaki benzer ve farklı yönlerin incelenmeye değer olmasıdır. Her ne kadar Sami Paşazade Sezai'in Poe'yu okuyup okumadığı bilinmese de, edebi akımların ve dönemlerin birbirini etkilediğini ve ülkeden ülkeye yayıldığını söylemek yanlış olmaz. Rousseau ve Pichois karşılaştırmalı edebiyatın iki ulusun edebiyatı arasında köprü görevi göreceğini ve bunu yaparken de tek şartın aynı gelenek ve farklı ulus edebiyatı olması gerektiğini şöyle ifade eder:

Karşılaştırmalı edebiyat; analogi, akrabalık ve etkileşim bağlarının araştırılması suretiyle, edebiyatı diğer ifade ve bilgi alanlarına ya da zaman ve mekân içerisinde birbirine uzak veya yakın durumdaki olaylarla edebî metinleri birbirine yaklaştırmayı amaçlayan yöntemsel bir sanattır. Yeter ki bu edebî metinler, birçok dile ya da kültüre ait olsunlar; onları daha iyi tanımlayıp anlamak ve onlardan zevk alabilmek için aynı geleneğe ait bulunsunlar. (Rousseau ve Pichois, 1994: 182)

Karşılaştırmalı edebiyat teriminin farklı farklı tanımları yapılmakla birlikte en çok kabul gören tanımlarından biri iki farklı ulusun aynı türdeki eserlerinin mukayesesidir. Günümüzde karşılaştırmalı edebiyatın uluslararası yönü ağır basmakta olup, René Wellek'in de ifade ettiği gibi "karşılaştırmalı edebiyat, bir milli edebiyatın sınırlarını aşan herhangi bir edebiyatın incelenmesi için tesis edilmiş bir terim olmuştur" (Wellek, 2010: 112). Karşılaştırmalı edebiyatın işlevi hususunda Mehmet Cihangir "farklı ulusların edebî/kültürel eserlerinde [...] içerik ve biçim açısından benzerlik ve farklılıklarının neler olduğunu tespit ve tahlil etmek karşılaştırmalı edebiyatın görev alanı olarak ifade edilebilir" diye ifade eder (Cihangir, 2020: 330). Bu nedenle birbirine yakın tarihlerde eserler vermiş olan Sami Paşazade Sezai ve Edgar Allan Poe'nun eserleri seçilerek bu çalışmada konu alınmıştır. Bu çalışmanın amacı iki yazarın eserlerini inceleyip konu, karakter ve üslup açısından benzerlik ve farklılıklarını saptamaktır.

1. Edgar Allan Poe'nun Hikâyelerinin İncelenmesi

1.1. *Gammaz Yürek* İsimli Eserin İncelenmesi

Gammaz Yürek isimli kısa hikâye Edgar Allan Poe'nun gizemli bir suç hikâyesidir. Bu eserin başında adı okuyucu tarafından bilinmeyen gizemli bir karakter okuyucuyu deli olmadığına ikna etmeye çalışır. İşin tuhaf kısmı ise kendisine böyle bir ithamda bulunan kimsenin olmamasıdır. Sanki okuyucu onu yargılamış gibi savunmaya geçer ve akıl sağlığının yerinde olduğu iddiasında bulunur. Karakterin konuşma şekli monologdur (Sova, 2001: 173). Birinci tekil şahıs güvenilir anlatıcı olarak tabir edilebilecek bu anlatıcı olayları öznel bir şekilde okuyucuya anlatır. Poe'nun bu hikâyesinde öznellik en üst düzeydedir. Anlatıcı akıl sağlığının yerinde olduğunu kanıtlamak için şu şekilde hikâyeye başlar:

Doğru! Sinirliydim ve hâlâ sinirliyim; ama deli olduğumu nereden çıkarıyorsunuz? Hastalık duyularımı keskinleştirmişti, yok etmemişti. En çok da işitme duyum güçlenmişti. Yerdeki ve gökteki her şeyi işittim. Cehennemdekileri de. İşte bu yüzden deli diyemezsiniz bana! Dinleyin! Dinleyin de olup biteni serinkanlılıkla ve akliselim bir tavırla anlatabileceğimi görün. (Poe: 183)

E. Arthur Robinson bu monoloğu “cinayetle suçlanan birinin masumiyetini değil de akıl sağlığının yerinde olduğunu iddia ettiği bir monolog” (Robinson, 1965: 369) olarak tanımlar. Robinson'un ifade ettiği gibi Poe'nun eserindeki anlatıcısında masumiyet iddiası bulunmaz. İlginç olan da genellikle suç işleyen kimselerin masum olduklarını iddia etmeleridir. Burada alışılmış bir suçlu profili bulunmamaktadır. Anlatıcının kendisine yöneltilen bir iddia varmış gibi savunma yapması tuhaftır. Aslında kendisine böyle bir soru yöneltilip yöneltilmediği hikâyede geçmez ve anlatıcı girişi bu şekilde yapar. Poe'nun bu üslubu James W. Gargano'ya göre kasıtlıdır (Gargano, 1963: 179); ve okuyucunun anlatıcının akıl sağlığından şüphe etmesi için olduğu söylenebilir. Gargano'ya göre bu durum okuyucuda ters etki yapar ve “kahramanın kendini akli başında olarak 'kanıtlamakta' aşırı ısrarı yalnızca deli olduğu fikrini yoğunlaştırmaya yarar” (Gargano, 1963: 179). Bu bağlamda Poe'nun okuyucuyu karakterin akıl sağlığından şüphe etmeye teşvik ettiği düşünülebilir.

Hikâyedeki başkarakterin “ihtiyarı severdim [...] beni hiç incitmemişti” (Poe 183) diye okuyucuya tanıttığı kişiye bakıcılık yaptığına dair ipuçları hikâyede bulunmaktadır. Takıntılı ve fobik bir kişiliği olduğu gözlemlenen karakter bu yaşlı adamı öldürme hissine onun akbabaya benzeyen korkunç gözünden dolayı kapıldığını ifade eder (Poe 183). J.R. Hammond Poe'nun *Gammaz Yürek* eserinin anlatıcısından bahsederken: “Burada anlatıcı bir kez daha akliselim olduğunu öne sürmektedir ama dilinin hararetili gerginliğinden ve ortaya koyduğu hikâyenin tamamen mantıksız oluşundan [aslında] dengesiz zihnini ortaya koymaktadır” (Hammond, 1981: 82). Hammond'un da belirttiği gibi anlatıcının akliselim olma iddiaları tam tersi bir anlamda anlaşılacaktır. Bu cinayette şaşırtıcı olan durum ise katilin kurbanı herhangi bir gerekçe olma-

dan ve sadece gözünün görüntüsünden dolayı öldürmesidir.

Anlatıcının bir diğer özelliği ise işleyeceği suçu takıntı haline getirmiş olmasıdır. Bu takıntı o kadar güçlüdür ki adeta o kişiyi esir almıştır (Poe, 183). Bu noktada anlatıcının mantıklı bir karar verme yeteneğinden yoksun olduğu gözlemlenir. Anlatıcının aktardığına göre kurbanı öldürme duygusu, bu eylemin son derece yanlış olduğunu muhtemelen fark etmesine rağmen, zihnini ele geçirmiştir (Poe, 183). Hikâyedeki başkişi için önemli olan bir kişiyi görünce onu nasıl algıladığıdır. Karşısındaki kişiyi görüp onunla ilgili düşünceler edinmeye başlayan karakterin düşünceleri gittikçe benmerkezci ve mantıksız hale bürünür.

Bu düşüncenin beni nasıl esir aldığını bilmiyorum, ama zihnimde belirlediği andan itibaren gece gündüz demeyip beni rahat bırakmadı. İçimde bir hırs, bir gaye belirmemişti. İhtiyarı severdim. Bana karşı adaletsiz bir tutumu olmamıştı. Beni hiç incitmemişti. Serveti zerre kadar ilgimi çekmiyordu. Sanırım tek sebep gözüydü! Ne de olsa gözlerinden biri akbaba gözüne benziyordu. (Poe, 183)

Açıkça görüldüğü gibi karakterin kurbanı öldürme eyleminin altında herhangi bir intikam ya da nefret duygusu bulunmamaktadır. Karakter kendisini esir alan bu duyguyu ifade ettikten sonra cinayeti işlerken ne kadar kurnaz olduğunu ifade eder (Poe, 183). Bu eylemi gerçekleştirirken ne kadar serinkanlı olduğunu ifade eder ve bu durumu sanki akıl hastası olmadığının kanıtı gibi sunar (Poe, 183-184).

Anlatım sürekli bir monolog halindedir. Bu monoloğun amacı ise okuyucuyu akıl sağlığının yerinde olduğuna ikna etmektir. Suçluların akıl sağlıklarının yerinde olmadığını iddia ederek cezadan muaf olmaya çalışmaları olağandır. Bu hikâyede ise anlatıcı bunun tam tersini yapar. Üstelik bu karakterin anlattıklarından akıl sağlığının yerinde olmadığı hissedilir. Bu noktada Poe'nun bu çelişkili durumu yansıtmakla o günlerde gündemde olan "delilik savunması" kavramına atıfta bulunduğu düşünülebilir (Cleman: 1991). Anlatıcı savunmasında hep zekâsından bahsetmektedir ve zeki olması hususunda haklıdır; o "üstün bir zekâyâ, eylemlerini detaylı bir biçimde planlama ve hatırlama yeteneğine sahiptir ancak zekâsı ve enerjisi mantıksız bir şekilde tek bir amaç için sabitlenmiştir" (Cleman, 631: 1991). Takıntılı olduğu konu ise yaşlı adamın akbaba gözüne benzeyen gözüdür.

Anlatıcının kurbanın kendisinden değil de sadece bir gözünden nefret etmesi onun takıntılı bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Nefret ettiği kişinin kendisi değil onun perde inmiş gözüdür. Bu durum da akbabanın çağrıştırdığı fobilerle açıklanabilir. Akbaba bir leşçil kuş olarak korkutucu bir figürdür. Zayıf ve aciz olan hayvanlara saldırmasıyla bilinir. Hikâyeden anlaşıldığı kadarıyla anlatıcı yaşlı adamla aynı evde kalmaktadır. Paranoyak olduğu varsayılacak karakterin aynı evde kaldığı yaşlı adamdan zarar görebileceğini düşünerek cinayet işlediği varsayılabilir. Bu du-

rumda karakterin yaşlı adamın gözünü gördüğünde akbabayı hatırlaması ve bu durumun da onun paranoyasını beslemiş olması muhtemeldir. Anlatıcının davranışları monomani (bir düşünce ya da objeye aşırı saplantı)³ olarak nitelendirilebilir. Burada anlatıcının olayları monomanik bir şekilde değerlendirdiği düşünülebilir. Anlatıcının zihnini meşgul eden ve onu cinayete kadar götüren bu hissin psikopatolojik bir takıntı olduğu söylenebilir. Anlatıcı cinayet eylemini gerçekleştirdikten sonra “kem gözünden kurtulmuştum nihayet” (Poe, 186) diyerek bu saplantısının ne kadar aşırı olduğunu gözler önüne serer.

Anlatıcı hikâyenin devamında bir kez daha okura akliselim olduğunu kanıtlamak için mantık dışı gerekçeler sunar ve “hâlâ deli olduğumu düşünüyorsanız size cesedi saklamak için neler yaptığımı anlatayım da küçük dilinizi yutun” (Poe, 186) der. Cesedi nasıl küçük parçalara ayırıp omdan kurtulduğunu anlatırken (Poe, 186) ruhen hasta bir karakter olduğu daha da açığa çıkar.

Anlatıcı cinayet eylemini gerçekleştirdikten sonra serinkanlı olmasını övgüyle anlatır. Cinayeti soruşturmaya gelen polis memurlarının karşısında takındığı tavrı “rahat rahat kapıyı açmaya gittim. Çekinecek neyim vardı ki?” (Poe:186) diyerek ifade eder. Gerçekleştirdiği eylemin ne derece korkunç olduğundan habersiz olması anlatıcının psikolojik durumunu özetler niteliktedir. Masum bir insanı katlettiği halde çekinecek bir şeyin olmadığını düşünmesi Poe'nun anlatıcıyı akli dengesini yitirmiş bir birey olarak tasvir etmesindedir denebilir.

Edgar Allan Poe'nun stilinde “retorik yalnızca söz sanatlarını ve belagati değil, aynı zamanda ikna edici gücü de içerir” (Zimmerman, 1958: 28). Bu nedenle anlatıcı okuyucuya haklılığını kabul ettirmek için çaba harcar. Anlatıcının ikna edici kişiliği cinayeti aydınlatmak için eve gelen polislerin üzerinde de işe yarar. Evden gelen çığlık seslerini duyan komşuların polisi aramasıyla eve polisler gelir (Poe, 186). Polislerin eve varmasından sonra anlatıcı onlara ikna edici sözler söyler ve katilin kendisi olduğu gerçeğini başarıyla gizler.

Anlatıcının yanılsama duygusu ve saplantılı düşünce yapısı olayın çözülmesine yarar. Olayları kendi benmerkezci ve saplantılı ruh haliyle yorumlayan anlatıcı muhtemelen gerçekleştirdiği eylemden suçluluk duyuyor olması neticesinde sesler duymaya başlar. Duyduğu uğultuları polislerin de duyduğunu varsayan anlatıcı sesi bastırmak için daha yüksek sesle konuşmaya başlar (Poe, 187). Olayları benmerkezci bakış açısıyla yorumlayan anlatıcı polislerin de sesi duyduğunu ve belli etmemek için sohbe devam ettiklerini düşünür (Poe, 187). “Kesinlikle duymuşlardı ve benden şüpheleniyorlardı” (Poe, 187) diyerek anlatıcı başkalarının fikirlerini sürekli kendi bakış açısıy-

³ URL-2

la yorumlayıp çıkarımlar yapmaya devam eder. Anlatıcı kendini en fazla rahatsız eden şeyin polislerin yapmacık gülüşleri olduğunu belirtir (Poe, 187). Bu kez de anlatıcı daha önce kurbanın gözünden rahatsız olduğu gibi polislerin de gülüşünden rahatsız olur. Hikâyenin sonunda anlatıcı polisin de kurbanın kalp seslerini duyduklarını zannederek suçunu itiraf eder ve cesedin kalp seslerinin duyulduğu yerin altında gömülü olduğunu söyler (Poe, 187). Anlatıcı “bu suçun cezasız kalacağını düşünecek kadar naif” (Witherington, 474: 1985) bir karakterdir ancak öyle olmaz ve kendi kendini ele verir. Anlatıcının bu tuhaf tavırları “Poe’nun retorik inceliklerinin araçları olarak işlev görürler” (Dem, 53: 2001) demek yanlış olmayacaktır.

1.2. *Amontillado Fıçısı* İsimli Hikâyenin İncelenmesi

Amontillado Fıçısı isimli eserde de tıpkı *Gammaz Yürek* hikâyesinde olduğu gibi okuyucunun konuya direkt dâhil edildiği bir giriş vardır. Bir önce işlenen eserde olduğu gibi anlatıcı okuyucunun konuyu bildiğini var sayarak hareket eder. Anlatıcı öznel ifadelerde bulur birinci tekil şahıs olarak anlatım yapar. Anlatıcı okuyucunun kendi mizacını bildiğini varsayarak hareket eder (Poe, 131). Montresor isimli bu anlatıcı Fortunato ismindeki arkadaşından niçin onu öldürmeye karar verecek kadar nefret ettiğini şöyle anlatır:

Fortunato’nun binlerce kez beni incitmesine katlanmışım ama işi hakaret boyutuna vardığında intikam almaya yemin ettim. Mizacımla iyi bilen sizler, tehditkâr tek bir kelime sarf etmediğimi tahmin edersiniz. Er ya da geç hesabını görecektim; kararlıydım ve bu kati tutumuma riske atılmamın önüne geçiyordu. Karşımdakini cezalandırmalı ama ben ceza almamalıydım. (Poe, 131)

Montresor’un düşüncesine göre kendisini bu derece rencide eden bir insana zarar vermesi gerekir ancak bundan dolayı ceza görürse tam olarak intikam almış olmaz (Poe, 131). Anlatıcı eğer ceza almadan Fortunato’yu cezalandırabilirse başarılı olduğunu düşünür (Poe, 131).

Montresor da *Gammaz Yürek*’teki isimsiz anlatıcıda olduğu gibi kurbanının kendisinden şüphe duyulmasını sağlayacak her türlü davranıştan kaçınır. Anlatıcı kurbanı duyduğu ölümcül kinini belli etmez ve böylece şüphe çekmez (131). Anlatıcının bu sinsi ve kurnaz tavrı onun kurbanı yaklaşmasına olanak verir. Arkadaşlıklarında yolunda gitmeyen bir durum olduğunu sezemeyen Fortunato Montresor’un ona bir festival esnasında yaklaşip sohbet etmesine izin verir. Poe, “Philosophy of Composition” isimli eserinde belirttiği gibi eserlerinde “matematikselsel bir problemin kesinliği ve katı sonucu ile” (Poe, 166: 1846) çalışmakta ve tesadüfe yer bırakmamaktadır. Bu nedenle anlatıcı Montresor’un Fortunato’yu öldürmek için yaptığı planlarda da bu matematikselsel kesinlik vardır demek yanlış olmayacaktır. Anlatıcının Fortunato’yu tuzağa düşürmek için onun zayıflıklarını kullanması bu matematikselsel planlamaya örnek ola-

rak gösterilebilir.

Anlatıcının bu titiz ve detaycı yapısı özellikle kurbanının güçlü ve zayıf yönlerini analiz ederken kendini gösterir. Anlatıcı bu analizi yaparken son derece rasyonel davranır ve bu onun hedefine ulaşmasını kolaylaştırır. Kurbanının hayatına son verecek kadar ondan nefret etmesine karşın onun iyi yönlerini de görebilmesine yarayan bir nesneliliği vardır. Anlatıcının bakış açısından bakıldığında Fortunato "saygı duyulacak" (Poe, 131) bir kimsedir ancak diğer taraftan da "bir zaafı vardı[r]" (Poe, 131). Fortunato şarap uzmanı olmakla övünmesini çok seven bir karakterdir. Bunu bilen Montresor, Fortunato'nun bu zaafından yararlanacak kadar kurnaz olduğu için onu bu zayıf yönünden yakalar ve bir fıçı Amontillado şarabının olduğunu ve onu Fortunato'nun test etmesini ister (Poe, 133). Hatta Fortunato mahzene gidip şarap tatmak için vakti olmadığını söyleyince Montresor Fortunato'nun zayıf noktasını bildiği için onu kışkırtır. Montresor Fortunato'ya "ah, madem işin var ben de Luchesi'ye gideyim bari. O, şarabın erbabıdır" (Poe, 132) der. Bunun üzerine Fortunato derhal mahzene gideceğini ifade eder (Poe, 132). Montresor'un onu kışkırtması işe yarar. Kendisini şarap uzmanı olarak gören Fortunato, Luchesi ile kıyas edilmekten hoşlanmaz. Buradan anlaşılmaktadır ki Montresor son derece zeki bir karakter olup insanların zaafalarını tespit edip bu zaafaları kullanabilmektedir.

Montresor'un Fortunato'yu öldürmeyi planlarken onu çok iyi analiz ettiği görülmektedir. Bu analitik yeteneği Montresor'u amacına ulaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Montresor'un Fortunato'nun gururlu bir kişi olduğunu bildiği ve zayıf yönlerini insanlara göstermek istemeyen biri olduğunu bildiği bellidir. Fortunato'nun bu zaafı da Montresor tarafından kullanılır. Montresor Fortunato'ya "işin yoksa bile fena soğuk almışsın, mahzen fazlaca rutubetli" (Poe, 133) diyerek gelmemesini söyler ancak bunu söylerken gelmemesini değil tam tersi gelmesini sağlamak istediği açıktır. Zayıflıklarını gizlemeyi seven Fortunato bu davranıştan sonra daha da istekli olur ve "soğuk algınlığı da neymiş [...] Luchesi'yi de boş ver, o Amontillado'yu Sherry'den ayırt etmeyi beceremez" (Poe, 133) der. Bu sahnede de görüldüğü gibi Montresor Fortunato'nun zaafalarını iyi bilmektedir. Bunun iki sebebi olabilir. Hem O'nu uzun süredir tanımaktadır, hem de cinayet planı yaparken O'nu daha da iyi analiz etmiş olmalıdır.

Poe her ne kadar Montresor'un Fortunato'ya duyduğu kinin nedenini gizemli bıraksa da, Montresor eskiden mutlu bir insan olduğunu ve artık olmadığını belirttiği için (Poe, 134) bu durum okuyucuda merak uyandırır. Acaba eskiden mutlu olup artık olmamasında Fortunato'nun bir payı olmuş mudur düşüncesi okuyucunun yorumuna açık bırakılmıştır. Ayrıca Montresor ailesinin simgesel sözünün "nemo me impune

laccessit"⁴ (Poe, 135) olduğunu söyler, bu da önseme (foreshadowing) olarak değerlendirilebilir.

Hikâyenin sonunda Montresor bu olayın yarım yüzyıl önce gerçekleştiğini söyler (Poe, 138). Bundan anlaşılmaktadır ki Montresor planın ustaca yapmış ve yakalanmamayı başarmıştır. Poe'nun karakteri kindar, takıntılı ve bencilce düşünen, olaylara kendi penceresinden bakan biri olarak okurun karşısına çıkmaktadır.

2. Sami Paşazade Sezai'nin *Bu Büyük Adam Kimdir?* İsimli Hikâyesinde Anlatım Özellikleri

Bu Büyük Adam Kimdir? isimli hikâye Sami Paşazade Sezai'nin *Küçük Şeyler* isimli hikâye kitabının açılış hikâyesidir. Hikâyede birinci tekil şahıs anlatıcı bulunmaktadır. Anlatıcı pek çok kişinin ders aldığı bir konağın sahibi olan babasından bahsederek hikâyeyi açar (Sezai, 2018:1). Anlatıcı her gün rastladığı ve her görüşünde kendisine olan hayranlığının arttığı bir adamdan bahseder.

O zaman itiyat etmiştim. Pederimin yüz kişiye ikametgâh olan konağında tertip edilmiş derslerimizi bitirdikten sonra akşamüzeri ekser Taş Kasap'tan Beyazıt'a kadar yayan gidip gelirdim. Bu mukannen olan akşam azimet ve avdetinde, daima bir adama tesadüf ederim ki kayıtsızlıktan uzamış saçları geniş nasiyesinin üzerine dökülerek, tefekkürat-ı amika içinde dalgın dalgın attığı adımlarıyla ikide bir de sendeler ve düşmemek için hemen kendini toplardı. Bir kere kendi kendime "Bu, büyük adam kimdir?" diye sordum. Bu zannım, bu suâlîm sebepsiz değildi. Çünkü bu adamın her hâl ve tavrını o günlerde Fransızca hocamızdan okuduğum "Büyük Adamların Hayatı" unvanlı kitabın tarifat ve tavsifatına tamamıyla mutabık buluyordum. (2018:1)

Anlatıcı, Temizsu'nun belirttiği gibi, "öykünün başkışisi ve aynı zamanda anlatıcısı küçüklük hatıralarına dönen bir adamdır. Küçüklüğünde sokakta dikkatini çeken bir adamın hal ve tavırlarına bakarak onunla ilgili bir takım hayaller kurduğunu belirtir" (Temizsu, 2017: 322). Anlatıcının aktardığı olay gençliğindeki naif bakış açısını gözler önüne serer. Anlatıcı her gün aynı yoldan yürümeyi alışkanlık edinir ve orada her gün rastladığı adamla kendisine hocaları tarafından anlatılan kişiler arasında benzerlik kurmaya başlar (Sezai, 2018:1). Fransızca hocasının okuttuğu "Büyük Adamların Hayatı" isimli kitaptan etkilenecek o kişinin hal ve tavırlarından yola çıkan anlatıcı o kişinin de büyük bir adam olduğu sonucunu çıkarır (Sezai, 2018:1). Bu çağrışımlar o denli abartılı bir hal alır ki anlatıcı o kişinin bilimsel bir buluş yapmış ya da edebi eser kaleme almış bir kişi olduğu kanısına varır (Sezai, 2018:1). Bu abartılı varsayımlardan o gizemli kişinin durumdan haberi yoktur. Bu anlamda, tıpkı Edgar Allan Poe'nun

⁴ Yararlanılan kaynağın çevirmeni Öznur Özkaya bu cümlenin Latince 'den Türkçe 'ye çevirisini "bana saldıran cezasız kalmaz" olarak yapmıştır.

Gammaz Yürek eserinde görüldüğü gibi anlatıcı bir kişiye karşı mantıklı açıklaması olmayan çeşitli duygulara kapılır.

Anlatıcının şekilci olduğu ve kişileri dış görünüşlerine göre değerlendirdiği söylenebilir. Anlatıcı “ilm-i kıyafetin ehemmiyeti inkâr olunamaz” (Sezai, 2018:1-2) derken bu durumu gözler önüne serer. Anlatıcıya göre bir sanatçı ile sıradan bir insanın hal ve tavırları son derece farklıdır (Sezai, 2018:1-2). Daha sonra anlatıcı çocukluğundaki bakış açısının ne denli naif olduğunun farkına vararak “işte çocukluğumda böyle muhakeme ediyordum” (Sezai, 2018:2) diyerek özeleştirir yapar. Bu hikâyedeki anlatıcıyı *Gammaz Yürek*'teki anlatıcıdan ayıran en önemli özelliklerden biri budur. Anlatıcı özeleştirir yapabilmekte, yanlışlarını kabul edebilmektedir. Ancak *Gammaz Yürek* hikâyesinin anlatıcısı bu kabiliyete sahip değildir.

Gammaz Yürek hikâyesinde son derece olumsuz bir biçimde verilmiş olsa da, her iki hikâyede de anlatıcının muhatap olduğu kişinin gözleri anlatıcı için abartılı anlamlar içerir. Anlatıcıya göre bu büyük adam etkileyici gözlere sahip ve gözü yükseklerde olan bir kimsedir (Sezai, 2018:2). Anlatıcının bu kişiyle özdeşleştirdiği hayranlık duygusu öyle abartılı bir hal alır ki anlatıcı bu kişinin ya Victor Hugo ya da Jean-Jacques Rousseau olduğundan emin olur (Sezai, 2018:2). Hatta anlatıcı bir ara o kişinin Jean-Jacques Rousseau olduğu fikrine yoğunlaşır çünkü o insanlardan kaçan bir entelektüel izlenimi vermektedir (Sezai, 2018:3). Bir kişinin hal ve hareketlerinden yola çıkarak yahut herhangi bir nesne ya da öznenen yola çıkarak ona bu denli büyük anlamlar yüklemek salt bir yanılgıdan öte bir durum olarak değerlendirilebilir. Saplantılı düşünce olarak tabir edilebilecek bu durum hem *Gammaz Yürek* hem de *Bu Büyük Adam Kimdir?* isimli hikâyede bulunmaktadır. Ancak Poe'nun hikâyesindeki anlatıcı bu duyguları düşmanca hislerle yaşarken Sami Paşazade Sezai'nin hikâyesindeki anlatıcı karşısındaki kişiyi olduğundan fazla yücelterek yaşar.

Hikâyenin devamında geçmişteki tecrübesiz kişiliğine bugünkü bilgeliğiyle bakmayı başaran anlatıcı Türk Dili'ni ustalıklı kullanarak ünlü düşünürü benzettiği sıradan adamın başından geçen bir olayı anlatır. Kalabalık arasında yürürken kendisine çarpan bir kişi ile münakaşaya giren bu kişinin kavga ettiği kişi onun yakasına sarılır. Halkın durumu yatıştırmasını Sami Paşazade Sezai “ikisinin de arasını bularak marifeti pençe-i cehaletten kurtardılar” (Sezai, 2018:4) diyerek ifade eder. Cehaletin pençesi ifadesi hem mecazi anlamda hem de kelimenin asıl anlamıyla kullanılmıştır.

Amontillado Fıçısı hikâyesiyle *Bu Büyük Adam Kimdir?* hikâyesi arasındaki anlamsal benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Bu benzerlik ve farklılıklar *Gammaz Yürek* ve *Bu Büyük Adam Kimdir?* hikâyelerinde olduğu gibi, anlatıcının benmerkezci düşünce yapısı üzerinde şekillenmektedir. *Amontillado Fıçısı* hikâyesinin anlatıcısı da bir kişiye karşı mantıklı açıklaması güç aşırı hislere kapılır. Bu durum Sami Paşazade Sezai'de de bulunmaktadır. Ancak burada da diğer hikâyede olduğu gibi Paşazade

Sezai aşırı iyimser ve Poe aşırı kötümser bir anlatıcıya sahiptir. Paşazade Sezai'nin eserinde anlatıcı karşısındaki kişiyi gerçekte olduğundan çok daha kusursuz görürken Poe'nun anlatıcısı kişiden hak ettiğinden çok daha fazla nefret eder. Bu nefret o kadar yoğunur ki, hikâye korkunç bir cinayetle son bulur.

Hikâyenin sonu gerçeğin ortaya çıkışı ve anlatıcının aydınlanması olarak yorumlanabilir. Poe'nun hikâyelerinde anlatıcı bu aydınlanmayı yaşamaz. Paşazade Sezai'nin hikâyesindeki anlatıcı bu gizemli kişinin tartışma esnasında yaşadığı sıkıntıyı entelektüel buhran⁵ olarak değerlendirilir. Anlatıcının gözünde bu sıradan bir tartışma olamaz. Bu durumu aşırı önem attığı kişinin sanatsal yönünü besleyen bir buhran olarak görür. Öyle ki, kendine "Viktor Hugo'nun bir eseri, Jan Jak Ruso'nun⁶ Emil'i öyle bir zamanda telif edilmemiş miydi? (Sezai, 2018:5) diye sorar. Zihninde canlandırdığı portre gerçek kişiden son derece uzaktır. Anlatıcıların muhataplarının olduğunu var saydıkları kişilikleriyle gerçek kişilikleri arasındaki uçurum üç hikâyede de aynıdır. Hikâyenin sonunda ise anlatıcı tütüncü ile girdiği sohbette gizemli adamın gerek büyük bir şahsiyet olmadığı gerekse fiziksel olarak da çok heybetli olmadığı gerçeğiyle yüz yüze gelir (Sezai, 2018:5). Anlatıcı her iki yönden de yanılmıştır. Tütüncünün anlatıcıya "O büyük adam değil, orta boylu. Memleketinden aldığı mektupları her zaman bana okutur. Onun okuması yazması yoktur" (Sezai, 2018:5) demesiyle gerçek anlatıcının gözleri önüne serilmektedir ve de Gündoğdu'nun ifade ettiği gibi "anlatıcının büyük adamı sadece karakter olarak değil fiziksel olarak da gözünde büyüttüğü gerçeğiyle karşılaşılır" (Gündoğdu, 2020: 255).

Sonuç

Sami Paşazade Sezai'nin *Bu Büyük Adam Kimdir?* isimli hikâyesinde anlatıcı yazarın kendi yaşamıyla benzerlik taşımakta olup Poe'nun hikâyelerindeki anlatıcılar hayalidir. Bu durum bir farklılık olarak karşımıza çıkmakla beraber, üç hikâyede de anlatıcının benmerkezci düşünen karakterler olması bir benzerliktir. Poe'nun hikâyelerindeki anlatıcıların muhatap oldukları kişilere karşı ölümcül bir nefrete varan antipati geliştirmesi söz konusuysa Sami Paşazade Sezai'nin anlatıcısı tam tersi istikamette müthiş bir hayranlık geliştirmiştir. İki örnekte de hissedilen duygular orantısız ve abartılıdır. Yanılgı ve abartı açısından bakıldığında her iki gruptaki anlatıcı da yanılgı ve abartı ile karşısındaki kişiye yaklaşmışlardır. İki yazarın hikâyelerinin anlatıcılarının tutumları yersiz nefret ve abartılı hayranlık kavramlarına örnek teşkil etmektedir. İki gruptaki anlatıcılar da dolaysız bir biçimde okuyucuya hitap etmektedir. Poe'nun hikâyelerindeki anlatıcılar okuyucuya haklılıklarını kanıtlamaya çalışırken, Sami Paşazade Sezai'nin hikâyesindeki anlatıcı ne kadar taraflı düşündüğünü kabul etmekte ve

⁵ La crise intellectuelle: entelektüellerin tatminsizlik ve mutsuzluk hali.

⁶ Yazar eserde isimleri Türkçe okunuşlarıyla yazmaktadır

özeleştiriyi yapmaktadır. İki yazarın hikâyelerinde de dönemin sorunları yer almaktadır. Sami Paşazade Sezai, dönemin sıkıntılarından biri olan şekilciliği ele almıştır. Poe'nun ise dönemin yaygın korkusu olan diri diri gömülme temasını işlediği görülür. İki yazarın eserleri de zamanın ruhunu yansıtır, iki yazar da kısa hikâyeye türüne öncülük etmişlerdir ve her iki yazar da hikâyelerinde benmerkezci anlatıcılara yer vermiştir. İki yazarın hikâyelerinin incelemesinde aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

-Sami Paşazade Sezai'nin *Bu Büyük Adam Kimdir?* ve Edgar Allan Poe'nun *Gammaz Yürek* hikâyelerinde anlatıcı bir kişiye mantık dışı ve gerçekle bağlantısı olmayan duygular hissedilir.

-Sami Paşazade Sezai'nin *Bu Büyük Adam Kimdir?* Hikâyesindeki anlatıcı özeleştiriyi yapma kabiliyetine sahipken Edgar Allan Poe'nun hikâyelerinde anlatıcı bunu yapamaz.

-Sami Paşazade Sezai'nin *Bu Büyük Adam Kimdir?* ve Edgar Allan Poe'nun *Gammaz Yürek* hikâyelerinde anlatıcı etkileşim halinde olduğu kişileri zihninde canlandırdığı ve gerçekten çok farklı bir noktada konumlandırır. Yani anlatıcıların algıladığı kişiler, gerçek benliklerine yabancılaşmaktadır.

-Bu iki hikâyedeki kişileri olduğundan farklı algılama durumu Sami Paşazade Sezai'de olduğundan iyi, Poe'da ise olduğundan kötü algılamak şeklinde görülür.

-Üç hikâyede de anlatıcı karşısındaki muhatabını gerek olumlu gerekse olumsuz anlamda olduğundan oldukça farklı algılamaktadır.

-İki yazar da ülkelerinde o dönemde bulunan sorunlara dolaylı atıfta bulunmuş, Poe tıbbın günümüzdeki kadar ilerlemiş olmamasından dolayı o dönemde gerçekleşme olasılığı olan ve insanlarda fobi haline gelen diri diri gömülme temasını *Amontillado Fıçısı* hikâyesinde işlemiştir. Sami Paşazade Sezai ise Tanzimat Dönemi toplumunun sorunlarından biri olan şekilcilik temasını işlemiş ve dış görünüşün ne kadar yanıltıcı olduğunu gözler önüne sermiştir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:
Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekme-

Çıkar Çatışması Beyanı:	mektedir. Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Cihangir, M. (2020). Kültürlerarası ve disiplinlerarası boyutuyla karşılaştırmalı edebiyat bilimi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6 (3) , 328-343. DOI: 10.20322/littera.766594
- Cleman, J. (1991). Irresistible impulses: Edgar Allan Poe and the insanity defense. *American Literature* , 63(4), 623-640.
- Daşcıoğlu, Y. ve Koç, O. (2009). Batı tarzı Türk hikâyesinin doğuşu ve tanzimat'tan cumhuriyet'e ana temalar, *Turkish Studies*, 4 (1-I), 799-900. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.567>
- Dern, J. A. (2001). Poe's public speakers: Rhetorical strategies in 'the tell-tale heart' and 'the cask of amontillado'. *The Edgar Allan Poe Review*, 2(2), 53-70.
- Gündoğdu, A. G. (2020). Barthes'ın Sarrasine (S/Z) okuması ile Sâmipaşazâde Sezâi'nin Bu Büyük Adam Kimdir? Hikâyesinde hermenötik kod sorunu. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), 248-261. DOI: 10.29000/rumelide.824562.
- Güven, G. (2009). *Sami Paşazade Sezayi ve eserleri*. Dergah Yayınları.
- Hammond, J.R. (1981). *An Edgar Allan Poe companion: A guide to short stories, romances and essays*. The Macmillan Press Ltd.

- Kaplan, M. (2012). Cenap Şehabettin'in eserlerinde pitoresk. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5 (5) , 15-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17044/177970>
- Kerman, Z. (1981). *Sami Paşazade Sezaî'nin hikâye-hatıra-mektup ve edebî makaleleri*. İstanbul.
- Merriam-Webster. (n.d.). Monomania definition & meaning. Merriam-Webster. (2022, 6 Nisan) <https://www.merriam-webster.com/dictionary/monomania>
- Poe, E. A. (1846). The philosophy of composition. *Graham's American Monthly Magazine of Literature and Art*, 18 (28), 163-167.
- Poe, E. A. (2020). Amontillado fıçısı *Edgar Allan Poe: Bütün hikâyeleri* (Çev.: Öznur Öz-kaya). Lades Kitap.
- Poe, E. A. (2020). "Gammaz yürek", *Edgar Allan Poe: Bütün Hikâyeleri*. (çev. Öznur Öz-kaya). Lades Kitap.
- Rauf, M. (1901). Haristan ve Gülistan. *Servet-i Fünun*, XXII, 551, 1901.
- Robinson, E. A. (1965). Poe's tell-tale heart. *Nineteenth-Century Fiction*, 9 (4), 369-378.
- Rousseau, M. A. ve Pichois, C. (1994). *Karşılaştırmalı edebiyat* (Çev.: Mehmet Yazgan). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sezai, S. P. (2018). Bu büyük adam kimdir? *Küçük şeyler* (Ed. Gökhan Tunç). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sova, Dawn B (2001). *Critical companion to Edgar Allan Poe: A Literary reference to his life and work*. Facts on File
- Sun, C. (2015). Horror from the soul—gothic style in Allan Poe's horror fictions. *English Language Teaching*, 8 (5), 94-99. <http://dx.doi.org/10.5539/elt.v8n5p94>
- Temizsu, M. (2017). Sâmipaşazâde Sezâî'nin öykülerinde anlatıbilimsel bir unsur olarak karakterizasyon. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 8 (11), 318-329.
- Wellek, R. (2010). Karşılaştırmalı edebiyatın krizi (Çev.: Adem Çalışkan). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 109-114.
- Witherington, P. (1985). The accomplice in 'the tell-tale heart. *Studies in Short Fiction* 22, 471-475.
- Yivli, O. (2016). Modern Türk öyküsünde alt türler (1890-1950). *Erdem Dergisi*. 70, 85-103.
- Zimmerman, B. (1958). *Edgar Allan Poe: Rhetoric and style*. McGill-Queen's University Press.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://www.biyografi.info/kisi/samipasazade-sezai>

URL-2, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/monomania>

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Carrickmacross Dantelleri ve İğne Oyalarıyla
Uygulama Örneğinde Tekstil ve Lif Sanatı
Kavramlarına Bir Bakış

An Overview of Textile and Fiber Art Concepts
through an Application Example of
Carrickmacross and Needle Laces

Sedef ACAR*
Gözde AĞCA**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Acar, S. ve Ağca, G. (2022). Carrickmacross dantelleri ve iğne oyalarıyla uygulama örneğinde tekstil ve lif sanatı kavramlarına bir bakış. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 276-299.

Acar, S. & Ağca, G. (2022). An overview of textile and fiber art concepts through an application example of Carrickmacross and needle laces. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 276-299.

10.29228/kesit.54900

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 07.12.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать: 10.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена
Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это
произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, sedef.acar@deu.edu.tr

**✉ Sanata Yeterlik Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, ngozdeyildiz@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Carrickmacross Dantelleri ve İğne Oyalarıyla Uygulama Örneğinde
Tekstil ve Lif Sanatı Kavramlarına Bir Bakış

*An Overview of Textile and Fiber Art Concepts through an Application
Example of Carrickmacross and Needle Laces"*

Prof. Dr. Sedef ACAR

Gözde AĞCA

Öz: Geleneksel el sanatlarının bir dalı olarak dantel, dünya üzerinde ait olduğu coğrafya ile şekillenen, kültürlerin gelenekler ile aktarımında bir araç haline gelen, özenli ve oldukça zahmetli bir el sanatıdır. Bu çalışmalar her ne kadar geleneksel olarak nitelendirilseler de yeni yaklaşımlar ile güncel yorumlar kazandırılarak farklı alanlarda örnekler sunmaktadırlar. Carrickmacross dantelleri, Avrupa dantelleri arasında yer alan, Sanayi Devrimi sonrasında makinede üretimi de sağlanmış olan bir çeşit aplike dantel olarak değerlendirilen İrlanda'ya özgü nakışlı çalışmalardır. Bu çalışma sürecinde makine üretimi sayesinde günümüz tekstil sektöründe yaygın olarak bilinen Carrickmacross danteli ile nispeten daha az tanınan Anadolu kültürünün önemli bir el sanatı olan iğne oyası tekniğiyle özgün bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Makale çalışmasının amacı, ele alınan teknikleri asıl işlevlerinden izole ederek değerlendirmek üzere detaylı şekilde araştırıp, deneyimlemek ve gerçekleştirilen uygulama üzerinden, geleneksel tekstil tekniklerinin yorumlanması sonucu üretilen objeleri plastik ifadelerinin kategorileri açısından yoruma açmaktır. Geleneksel üretim yöntemlerinin zanaattan beslenerek, evrensel bir yaklaşımla yeniden ele alınması çalışmanın bir diğer amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Tekstil Sanatı, Lif Sanatı, Carrickmacross Dantel, İğne Oyası.

Abstract: Lace art, which is a branch of conventional handicrafts, is a detailed and laborious handicraft that is shaped by the geography it belongs to, and has become a tool in the transfer of cultures with customs. Although these craft works have been described as conventional, they can provide examples in different fields by gaining up-to-date interpretations with new approaches. Carrickmacross laces are, as a part of Irish culture, embroidered works that are among the European laces, started to be produced by

machines after the Industrial Revolution and are claimed as a kind of applique lace. In this design process, Carrickmacross lace, which is an accomplishment of machine production and is widely known in the textile industry, and needle lace technique, which is a significant handicraft of the Anatolian culture, were used together, and as a result, a unique work of art was created. The fundamental motivation behind the article is to investigate and experience the techniques in order to evaluate them by isolating them from their main functions, and to open the objects produced by the interpretation of traditional textile techniques to interpretation in terms of the categories of plastic expressions. Another purpose of the article is to feed traditional production methods from the craft and reevaluate them with a universal approach.

Keywords: Art, Textile Art, Fiber Art, Carrickmacross Lace, Turkish Needle Lace.

Giriş

Zaman dizini açısından bakıldığında, çeşitli tekstil malzemeleri ve tekniklerinin sanat çalışmalarında yer alma sürecinde dokuma eyleminin öncülüğü dikkat çekmektedir. Tekstil sanatı ve lif sanatı kavramları modern sanatın doğuşuyla birlikte şekillenmiş ve gelişim göstermiştir. İhtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan, doğadan bulunan malzemeler, geliştirilen araç ve tekniklerle ilerleyen, bu süreçte kültürel etkileşimlerle şekillenen tekstiller üretildikleri toplumların kültür miraslarının önemli bir parçası olmuştur.

“Geleneksel tekstil ürünleri; ait olduğu coğrafyayı, kültürü, iklimi, yerel koşulları yansıtan ve kendi kültür anlayışları ile oluşturulan dokuma, örme, keçeleştirme ve renklendirme çalışmalarını ifade etmektedir” (Arslan, 2018: 88-89). Sözü edilen çalışma teknikleriyle birlikte; dantel, oya gibi tığ işleri, iğne oyası, nakış, kanaviçe, dikiş gibi iğneyle üretilen işler, mekik, firkete gibi özel aparatlarla yapılabilecek tekstiller, düğümleme ile yapılabilecek makrame ve benzeri çalışmalar gibi örneklerle ürün gruplarının çeşitlerini çoğaltmak mümkündür. İşleve yönelik üretim amaçları yanında, estetik değerler eklenerek aşama aşama sanata yaklaşan ilk tekstil grubunun dokumalar olduğu düşünülmektedir. Batı sanatı açısından bakıldığında tekstille elde edilen sanat eserlerinin temeli tapestry dokumalarıdır.

Modern sanatın malzeme ve teknik kısıtlarını ortadan kaldırdığı süreçte plastik sanatlarda, lif sanatı gibi yeni çalışma alanları doğmuştur. “Günümüz lif sanatının temellerinin atılmasında önemli rol oynayan tapestry geleneği, yeni hareketin merkezlerinden birini oluşturur” (Acar, 2013: 52).

Orta Çağ Avrupa’sının, elle dokunan devamsız atkılı ve atkı yüzü dokuma tekniğine sahip, görkemli tarihsel ve resimli duvar dokumaları olan “tapestry”ler (Özay: 1995), modern sanatın kazandırdığı yeni bakış açılarıyla değişen sanat anlayışı

öncesinde, resim sanatının görkemli örneklerini zanaatçıların etkin becerisiyle hayata geçirdiği, yani resmin usta işçilikle dokunduğu ürünlerdir. Modern sanat anlayışıyla birlikte dokuma, malzemesi ve tekniğinin kendine has yapısal etkileriyle eserlerin ifadelerinde belirleyici roller üstlenmeye başlamıştır.

Sürecinin dönüm noktalarından birisi olan Lozan Tapestry Bienali'nin, 1962 yılındaki başlangıcından 10'uncusuna kadar geçen dönemi değerlendirmeye alan Taylor'ın; (1983) "Bu bienaldeki tapestry çalışmalarının, resimlerin kartonlara çizilip zanaatkarlar tarafından dokunduğu işlerden, sanatçıların kendisi tarafından tasarlanıp ürettiği eserlere kaydığı, iki boyutludan başlayarak yapısal kalitesi ve çağdaş sanatın estetik kaygılarını yarıştıran üç boyutlu formlarına kadar uzandı" şeklindeki yorumu, plastik sanatlar alanında tekstil teknikleri ve liflerinin özel bir anlatım dili kazandığının göstergesidir. Tekstil artık sadece tapestry ile değil, tüm üretim teknikleri, lif çeşitliliği ve boyama yöntemleriyle, "aynı genel sanat eğitimi geçmişine sahip, teknolojiye, gelişime kapılarını aralamış, 20. Yüzyılın tüm sanat kavramlarını kucaklayan deneyimlerden, manipülasyonlardan hoşlanan sanatçıların çalışmalarında hayat bulmuştur" (Larsen 1980; akt: Lunin, 1990: 698)

1. Plastik Sanatlar Açısından Tekstil Sanatı ve Lif Sanatı Terimlerine Yaklaşımlar

Janet Koplos'un "When is Fiber Art 'Art'?" (Bkz: Koplos, 1986) başlıklı makalesindeki yaklaşımını dikkate alarak, 20. Yüzyılın başlangıcında tekstilin işlevinin dışında, görsel değer bulduğu süreçteki çalışmaların ne kadarının modern sanat alanında yer edindiği konusuna değinmek önemlidir. Koplos; birçok tekstil tekniği ve malzemelerinin işlevinin dışında değer bulduğu dönüşüm sürecinde çalışmaları, *zanaat ürünleri, dekoratif ve biçimci objeler* ve de *sanat objeleri* olarak kategorize etmiştir. Bu çerçevede, *sanat objeleri* başlığındaki tekstil sanatı ve lif sanatı kavramları arasındaki ayrımları belirgin olmayan çizgiler arasına yerleştirmek olası hale gelmektedir.

20. yüzyılın başında modern sanat hareketine öncülük eden unsurlardan olan "Arts and Crafts Hareketi ile Bauhaus Sanat Okulları'nın ve birçok sanatçının çalışmaları ve girişimleri ile birlikte tekstil sanatı olgusu güçlenmiştir. Tekstil sanatında Anni Albers, Gunta Stözl ve Otto Berger bu sanatın ilk temsilcileri olarak nitelendirilmektedir. Tekstil zanaatleri gündelik ihtiyaçları karşılama yanında bir anlatım dili olarak kullanılmaya başlamıştır. Tekstil malzemesi ve zanaati kullanılarak sanatsal eserler ortaya konulmasının adları zamanla değişiklik göstermiştir" (Büyüksöfuoğlu, 2019: 89). Albers, Stözl ve Berger gibi zanaat becerisine sahip sanatçıların o dönemdeki çalışmalarına bakıldığında, modern sanat anlayışının resimsel öğelerinin dokumayla hayata geçirildiği görülür. Ancak bu eserlerde dokuma henüz tekniği ve malzemelerinin plastik değeriyle, eserlerin ifade gücünün merkezine yerleşmemiştir.

Burada hatırlatmak gerekir ki; Koplos'un dile getirdiği *dekoratif ve biçimci objeler* kategorisinde de çalışmalar zanaat becerisiyle nitelik kazanmış olsa da bu kategori plastik sanatların düşünsel ve kurgusal ifade alanından ayrıdır. Sözü edilen “*zanaat becerisi*”, *Sanat objeleri* kategorisinde ürünler veren tekstil ve lif sanatı alanının belirleyici unsurlarından birisidir. Modern sanat anlayışının geniş deneysel alanında, zanaat uğraşı olan tekstil üretiminin, sanat için anlatım aracına dönüştüğü başlangıç döneminde, “tekstil sanatı” adının gündeme geldiği ve sanat objesinin merkezinde, tekstillerin üretimindeki beceri ve ustalığın rol aldığı söylenebilir.

Tekstil sanatı terimine paralel bir şekilde, “sanat kumaşı” (art fabric) teriminin de; “Larsen ve Constantine tarafından 1920' lerden itibaren, liflerle yapılan işleri tanımlayacak bir terminoloji olmadığı için bir boşluğu doldurmak üzere dile getirildiği” Lunin (1990: 698) tarafından kaydedilmiştir.

Lif sanatı adlandırmasının öne çıkmaya başladığı 20.yüzyılın ikinci yarısında ise, sanatçı-zanaatkarların sanata katkısının yalnızca lifle değil, aynı zamanda çeşitli medyalarda da ciddi olarak kabul edildiği bir dönem gelmiştir. Bu dönemde stüdyo sanatçıları nesnenin yaratıcı konseptinde devrim yaratmış, 1950'lerin sonlarında Amerika Birleşik Devletleri'nden bir dokumacı olan Lenore Tawney, gücü çağrıştıran yapılar ve heykelin mekânsal ilişkilerini ortaya koyan üç boyutlu işler üretmeye başlamıştır (Nordness, 1970: 13).

20. yüzyılın başlarından günümüze, tekstil sanatı ve lif sanatı paralel terimler olarak kullanılmış olsa da aslında 1950'lerde Amerika'da ve 60'lardan itibaren Doğu Avrupa'daki çalışmalarda düşünsel ve duygusal dışavurumun yoğunluğuna paralel ilişkilendirmelerle “lif sanatı” adına bir geçiş olduğu gözlenir. İsimlendirmenin değişmeye başlamasının nedeni, tekstilin “sanat eseri olma” niteliğinin, üretimindeki incelik ve ustalıkla birlikte, resimsel anlatıma katkısından çok, kendi özgün varlığıyla plastik sanatların bir parçası olup olmaması üzerinden değerlendirilmesidir.

Uğraş alanını belirleyip icra eden “sanatçı, bir nesneyi yalnız duyularıyla kavramakla, görmekle kalmaz, aynı zamanda onu yaratıcı hayal gücü ile değiştirir, zenginleştirir ve öyle ifade eder. Bundan ötürü, yaratıcı hayal gücü sanat etkinliğini herhangi bir bilgi olayı olmaktan çıkarır ve onu kendine özgü bir etkinlik haline getirir” (Tunalı, 1990: 14). Her türlü lif malzemesini kullanarak, plastik sanatların etkin bir anlatım diline dönüşen lif sanatı, tekstilin sahip olduğu her çeşit malzeme ve teknikle, gelenekten olduğu kadar teknolojiden de güç alarak, somut varlığıyla ve kavramsal açımlarıyla, tüm sanat disiplinleriyle etkileşim içinde bir tavır sergilemektedir. İzleyici öncelikle objenin üretildiği malzeme ve tekniğe odaklanmaktan çok, onunla düşünsel ve duygusal bağ kurmakta ve de ifade gücünün derinliğiyle ilgilenmektedir.

Bir ifade alanı olarak, “çağdaş sanat akımları içerisinde yer edinen lif sanatı ge-

leneksel anlayışın farklı düşüncelerini bir araya getirerek yeni bir ifade gücüne ulaşan, diğer disiplinlerle olan ilişkileri ve gelişen teknoloji ile sanat yapma olanaklarını geliştirebilen bir sanattır” (Arabalı Koşar, 2017: 2038). Lif sanatı, sanatçısı için özgün bir alan oluşturmaktadır.

Tekstil ve lif sanatı arasındaki terminoloji farklılığını Arslan; (2018: 95) tekstilin “nesnel lif özlü” veya “soyut kavramsal” açıklamalarına dayandırmıştır ve özellikle 60’larda içerik açısından, lifle anlatım diline dönüşen nesnel yapıtlar ve kavramsal lif sanatı yaklaşımlarının izlendiğinden söz etmiştir.

Kapar (2018; 45) ise, lif sanatının Lenore Tawney, Magdalena Abakanovicz, Ewa Hesse, Judy Chicago, Louise Borgeois gibi kimi heykel eğitimi alan, kimisi de heykelle birlikte resim ve enstalasyon gibi alanlarda yetişen sanatçıların, yaratıcı yeteneklerini zanaatın ötesine taşıyıp, plastik sanatların özgür alanında, malzemenin sonsuz dönüşümlerini kullanarak geleneksel materyalleri güncel sanat tekniklerine uyarladığından söz etmiş, bu öncülerin toplumsal cinsiyet ayrımına vurgu yapan feminist sanattan, sosyal ve politik tüm söylemlere kadar geniş kavramsal alanda ürünler vererek plastik sanatlarda bir alan yarattıklarını ifade etmiştir.

2. Malzeme ve Yöntem

Yaratıcı sürece açık, incelikli yapısıyla yetenekli bir usta tarafından el sanatı olarak üretildiği gibi, benzer becerileri edinen bir sanatçının yorumuyla sanatsal ifadeler de olanak sağlayabilen dantel tekniği, tekstilin özgün bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekstil teknikleri ve malzemeleriyle üretilen çalışmaların niteliğinin zanaatla kuvvetli ilişkisi olan tekstil sanatı ya da plastik ifadeyi öncelikli olarak merkeze alan lif sanatı objesi mi olduğu konusu değerlendirilmek, bu kategorileri çerçeveye konulara değinmek ve tartışmaya açmak üzere, araştırma kapsamında Carrickmacross danteli ve iğne oyası teknikleri ile oluşturulan örnek bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Birincil işlevinden uzaklaştırarak görsel değere odaklı yeni bir uygulama oluşturmak üzere dantel tekniklerini kullanmayı amaçlayan çalışma için öncelikle dantel hakkında detaylı araştırmalar yapılmıştır. Çok sayıda türü olan danteli tanımak, sağladığı görsel katkıları belirleyip çalışma için uygun olanlar hakkında karar kılmak önemlidir.

Dantelin zanaat ve sanatta kullanım olanaklarını belirlemek üzere dantel türleriyle ilgili daha önce yapılan örnekler incelenmiş, tarihçe, coğrafik ve teknik sınıflandırmaları da içeren araştırma sürecinden sonra ifade ve görsel açıdan çalışma ile ilgilenmek üzere Dünya’ dan ve Türkiye’ den iki farklı dantel türü seçilmiştir.

Kullanım işlevi olmayan plastik bir değer oluşturmaya odaklanarak yeniden ele

alınan dantellerin, görsel ve yapısal özellikleriyle yeni bir çalışmaya dönüşüm süreci belgelenecek anlatılmıştır.

Gerçekleştirilen tekstil uygulaması için, Koplos'un (1986) tekstil ürünlerini *zanaat ürünü, dekoratif ve biçimci obje veya sanat objesi* olarak kategorizasyonu dikkate alınmış fakat, herhangi bir plastik alana dair kategorizasyon yapılmayarak bu tür objelerin plastik değer bulma kriterleri tartışmaya açılmak istenmiştir.

3. Danteller ve Geleneksel Uygulama Alanları Dışındaki Örnekleri

Genel olarak günümüze ulaşan bilgisi, işçiliği ve örnekleri ile danteller, sahip olduğu doku karakterleri ve estetik değeri ile önemli bir görsel değere sahip olan zahmetli bir el sanatıdır. Bu sanatın Avrupa kıtası üzerindeki seyrinin heterojen bir şekilde gerçekleşmesi dantel sanatı geçmişinin zamandizinsel bir düzende aktarımını zorlaştırırken, kültürlerarası etkileşimin etkisi dantel çeşitlerinin çoğunun kökeninin belirlenmesinde tartışmalara neden olmaktadır. Dayanaksız malzemelerle son derece hassas üretilmeleri ve zengin bir teknik çeşitliliğe sahip olmaları nedeniyle dantel tekniklerini ve ilk üretildiği bölgeleri saptamak da oldukça zordur.

Woman's Institute of Domestic Arts and Sciences'a ait bir çalışmada, dantellerin ilk olarak 16. yüzyılda üretildiği ve ait olduğu coğrafya konusunda İtalya, Fransa, İspanya, Flaman bölgesi ve hatta Uzak Doğu arasında tartışmalar olduğundan söz edilmektedir. Kanıtlar göz önüne alındığında diğer ülkelerden farklı olarak, İtalya'nın 1500'lerden önce dantel sanatı ile uğraştığı bilgisi dikkat çekicidir. Yapılan araştırmalar, aynı zamanlarda Belçika'da Barbara Uttmann tarafından iğne ve bobin danteli yapıldığına da işaret etmektedir (Anonim, 1923: 2). Yine de yazılı kaynakların desteği dantelin kimlere ait olduğunun saptanması konusunda yeterli olamamaktadır. Bu noktada İspanya, İtalya, Belçika, Fransa ve Almanya bu onura sahip olmak için çeşitli kanıtlar sunsa da kesin bir sonuca varmak neredeyse imkansızdır (Beebe, 1880: 1-2).

Dantel sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğünde "Her türlü iplikle örülen veya bir kumaşın kenarına işlenen türlü biçimde ince ve ağ görünümünde örgü, tentene" (TDK, 2018) şeklinde karşılık bulmaktadır. "History of Lace" kitabının yazarı Santina Levey'e (1983) göre; "Dantel, kapsamlı tek bir tanımı olmayan çok yönlü bir kumaştır. En mükemmel formu iğne ve iplik ya da farklı sayıdaki iplik sarılı bobinlerin manipülasyonu ile oluşturulmuştur"(s.1). Makine dantelleri ve nakışları da dantel kategorisi altında değerlendiren başka bir tanım da ise "dantel, ipliklerin el ya da makine yardımıyla şekillendirildiği; desen, süsleme ve kumaşın birlikte üretilebildiği, ajurlu bir süslemedir" (Palmer, 1925: 1) ifadesi yer almaktadır.

Danteller ait olduğu ülke, toplum ve kültürlerden etkilenen; üretildiği teknik ve ham maddelerle şekillenen tekstil ürünleridir. Toplumlar arası etkileşiminin bir sonucu olarak dantelin kapsamına yönelik tanımlarında, kullanım alanlarında, üretim araçla-

rında, malzemelerinde ve üretim tekniklerinde farklılıklar görülebilmektedir.

Danteller farklı bakış açlarına uygun sınıflandırmalarla ele alınabilmektedir. Chrimes, (1931: 20) 1931 yılında yaptığı yayında dantelleri üretiminde kullanılan araçlara göre iki başlıkta değerlendirmiştir. Birincisi tamamen iğne ile yapılan *iğne dantelleri*, ikincisi ise bobin ile bir yastık üzerinde yapılan *bobin dantelleri*dir. Türkiye’de danteller üzerine araştırmaları bulunan Tomris Yalçınkaya’ya göre ise danteller temel olarak *el ile düğümlenerek yapılanlar ve bir araç kullanılarak yapılanlar*¹ olmak üzere iki kategoride sınıflandırılabilir.

Rosemary Shepherd’ın kullanılan araç ve tekniklere göre yaptığı sınıflandırma sistemi ise oldukça kapsamlıdır. Araştırmacı Shepherd (2003) dantelleri; *nakışlı danteller*, *iğne dantelleri*, *bobin dantelleri*, *kroşe danteller*, *düğümlenerek yapılan danteller*, *örülerek yapılan danteller*, *dokuma ile yapılan danteller*, *zemini makine ile yapılan danteller* şeklinde sınıflandırmıştır (s. 1-22). Yayında sıkça geçen dantel isimleri ve teknikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Shepherd’ın Dantel Sınıflandırılması (Shepherd, 2003: 1-22).

ARAÇ	ÜRÜN	TEKNİK	İSİM
NAKIŞLANARAK ÜRETİLEN DANTELLER	DANTEL	KESME İŞİ (CUTWORK)	RETICELLA, HEDEBO, HARDANGER RICHIEU, RUSKIN
	MAKİNE ÜRETİMİ AĞLAR ÜZERİNE NAKIŞLILAR	KUMAŞ İPLİKLERİ ÇEKİLEREK VE NAKIŞLANARAK ÇALIŞILAN İŞLER	FILET, LACIS, BURATTO CARRICKMACROSS COGGESHALL, LIMERICK
İĞNE İLE ÜRETİLEN DANTELLER	DANTEL	İLİK DİKİŞLİ (BUTTONHOLE STİTCH) İĞNE DANTELLERİ	RETICELLA, PUNTO IN ARIA, ALENÇON VENETIAN ROSE POINT, BURANO VENETIAN FLAT POINT, POINT DE FRANCE ARGENTAN, HOLLIE POINT, BRUSSELS YOUGHAL, INISHMACSAINT, KENMARE NEW ROSS, VENETIAN GROS POINT POINT DE GAZE, VENETIAN POINT DE NEGIE
		İĞNE İLE ÖRÜLEN VE DÜĞÜMLENEREK YAPILAN DANTELLER	PUNCETTO, BEBİLLA ARMENIAN İĞNE OYASI, TERERIFFE, NANDUTI
BOBİN İLE ÜRETİLEN DANTELLER	DANTEL	DEVAMLIL YA DA DÜZ BOBİN (CONTINUOUS / STRAIGHT) DANTELLER	GENOESE, MALTESE, LE PUY, CLUNY BEDFORDSHIRE, VALENCIENNES, LILLIE MECHLIN, BUCKS POINT, BLONDE, TÖNDER BINCHE, BAYEUX, POTTEN KANT, TORCHON CHANTILLY
		KESİT / PARÇA DANTELLER	FLEMİSH, MILANESE, BRUSSELS, HONTION ROSALINE PERLE, DUCHESSE, DEVON, POINT D'ANGLETTRE, MILANESE BRABANT
KARIŞIK TEKNİK DANTELLER	DANTEL	BOBİN VE İĞNE DANTELLERİ BOBİN VE MAKİNE DANTELLERİ İĞNE VE MAKİNE DANTELLERİ BOBİN, İĞNE VE MAKİNE DANTELLERİ	BRAMSCOMBE POINT, ROMANIAN POINT PRINCESS DANTELİ, ŞERİT DANTELER, BATTENBURG DANTELİ
DÜĞÜMLENEREK YAPILAN DANTELLER	DANTEL	MEKİK OYASI (TATting) AĞ ÖRGÜSÜ (NETTING) MAKROME	
TIĞ İLE ÜRETİLEN DANTELLER	DANTEL	FILE KROŞE İRLANDA KROŞE (IRISH CROCHET) FİRKETE KROŞE	
ÖRÜLEREK ÜRETİLEN DANTELLER	DANTEL		SHETLAND DANTEL

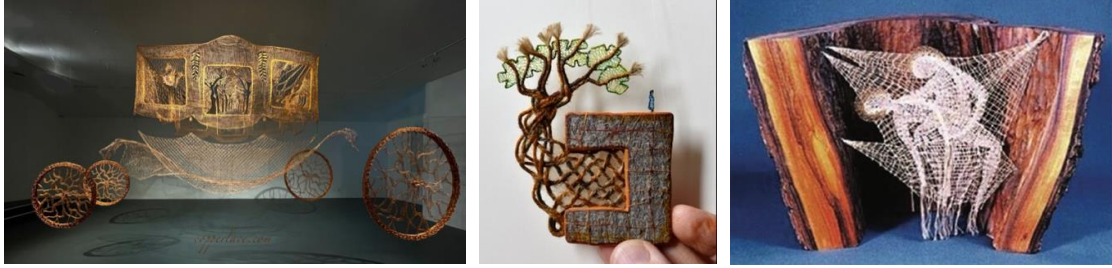
Dantel, üretiminde kullanılan malzemeler, yeni desen ve form arayışlarıyla sı-

¹ URL-1

nırlarını genişletmiş, beraberinde yeni bir estetik dil meydana getirerek geleneksel kullanım alanları ve geleneksel tasarımlarının sınırlarını aşmıştır.

Günümüzde dantel tekniği kendine özgü desen ve biçim özellikleriyle Ágnes Herczeg, Cécile Meraglia, Milča Eremlášová, Lieve Jerger, Pierre Fouché, ve Fiona Harrington gibi isimler tarafından tipik üretim nedenlerinin dışında olan amaçlarla, plastik anlatım ögesi olarak kullanılmaktadır. Çalışmaların bir kısmının ustalık ve beceri düzeyiyle bir kısmının ise görsel ve kavramsal ifadesinin gücüyle nitelik kazandığı görülmektedir.

Lieve Jerger'in *Carriage of lost love* (Görsel 1a) bobin danteli çalışması dantel tekniğinin üç boyutlu enstalasyon çalışmasında kullanımına örnek gösterilebilmektedir. Boyutları yaklaşık 5,02m×2,60m×2,13m boyutlarına ulaşan çalışma pamuklu ve sentetik iplere görece yüksek mukavemetli bakır tellerin kullanımıyla, narin yapıları danteller olağan imgeye karşıt bir durum sergileyerek üç boyutlu ifadelerle dönüşmüştür. Metal tellerin kullanımına farklı sanatçıların çalışmalarında da rastlanmaktadır. Bu sanatçılar arasında *The tree* (Görsel 1b) örneğinde olduğu gibi tasarımlarına renkleri ve kompozisyonlarını çeşitli doğal materyalleri sıklıkla dahil eden Ágnes Herczeg'den söz edilebilmektedir. Herczeg gibi bobin dantel tekniklerini sıklıkla kullanan Milča Eremlášová'da *Pieta* (Görsel 1c) örneğinde olduğu gibi doğal malzemeleri dantel kompozisyonlarına dahil etmiştir.

Görsel 1a: Lieve Jerger, *Carriage of lost love*, 1977-2021²

Görsel 1b: Á. Herczeg, *The tree*, 2019³

Görsel 1c: M. Eremlášová, *Pieta*, 1994⁴

Geleneksel dantel örneklerinden malzeme ve boyut gibi tasarım öğeleri ile uzaklaşmayan fakat temaları ile farklı yorumlar kazandırılan çalışmalar da mevcuttur. Penny Nickels'in farklı dantel tekniklerini bir araya getirdiği *The jersey devil*'i dantelin geleneksel kullanım alanlarına ve görünümüne göndermeler yaptığı gibi, gelenekten bağımsız, modern motifleri ile yeni ifade biçimlerine de dönüştürmüştür (Görsel 2a). Cecile Meraglia'in *Papier mâché brodé* çalışması ise karışık tekniklerle üç boyutlu yaklaşımlara örnek gösterilebilmektedir (Görsel 2b).

² URL-2

³ URL-3

⁴ URL-4

Görsel 2a: Penny Nickels, *The Jersey Devil*, 2016Görsel 2b: Cécile Meraglia, *Papier mâché brodé*, 2017⁵

3.1. İrlanda Carrickmacross Dantelleri ve Geleneksel Uygulama Alanları Dışındaki Örnekleri

İrlanda'da iğne dantelleri özellikle dantel makinelerinin kullanımından önce dünya çapında üne sahipti. Çeşitli kaynaklarda *Carrickmacross*, *Kenmare*, *Youghal*, *Limerick*, *Irish Crochet* ve *Irish Point* dantellerinin, İrlanda dantellerinin en bilinenleri olduğu belirtilmektedir (Levey, 1983: 61; Wright, 1919: 247). 1829-1830 yılları arasında *Limerick* ve *Carrickmacross* İrlanda dantellerinin ticari üretim merkezi olmuştur (Singleton, 1917). Carrickmacross danteli adını üretildiği yer olan *Carickmacross* şehrinde almaktadır; başka şehirlerde de üretilmektedir (Yıldız, 2019: 76). Bu dantel kaynaklarda *İrlanda gipürü* ya da *Carrickmacross* olarak da adlandırılabilir (Goldenberg, 1904: 48; Jackson, 1900: 135).

Dantel konusunda hali hazırda önemli bir üne sahip olan İrlanda, İtalyan dantellerinden esinlenerek applike tekniği ile ürettiği *Carrickmacross* dantelleri ile farklı bir stil kazanmıştır⁶. *Donaghmoyn* papazının eşi *Margaret Grey Porter* 1820'lerde İtalya'dan topladığı dantelleri İrlanda'ya getirerek yaygınlaşmasını sağlamıştır (Levey, 1983: 92). Daha sonra *Porter* ve yardımcısı *Ann Steadman* bu örnekleri kopyalamış ve gelir kazandırabilmek için çiftliklerde çalışan kızlara bu beceriyi öğretmiştir⁷. Bununla birlikte, İrlanda'da yaşanan *Patates Kıtlığı* (1846) döneminde dantel üretimi insanlar için önemli bir gelir kaynağı yaratmıştır. *Bath & Shirley* gibi çeşitli firmaların ve vatanseverlerin desteğiyle okullarda bu sanat halka aktarılmış ve beraberinde bir pazar oluşturulabilmesi için çalışmalar sürdürülmüştür (Levey, 1983: 92; Jackson, 1900: 172).

İrlanda'da önemli bir lonca olan *The Ladies Industrial Society'nin* 1851'de *The Great Exhibition'a* katılımı ile *Carrickmacross* ve *Limerick* dantelleri diğer ülkelere tanıtılmıştır. 19. yüzyılın sonlarında bu danteller dünya çapında bir üne kavuşmuştur⁸ 1890'da St. Lous kız kardeşlerin kurdukları manastır ve burada verilen dantel eğitimi

⁵ URL-5

⁶ URL-6

⁷ URL-6

⁸ URL-7

de bu sanatın öğretilmesi ve geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur⁹. 1914 Birinci Dünya Savaşı, İrlanda dantel sektörünü durma noktasına getirmiştir. İrlanda dantelleri o dönemden günümüze az da olsa üretilmeye devam etmektedir¹⁰

Carrickmacross dantelinin karakteristik motifleri arasında; çiçekler, yapraklar, kalpler, fiyonklar ve Kelt motifleri yer alırken, çalışmalarda çoğunlukla geniş desenlerin çevresinde, puantiye etkisi yaratan küçük daireler de kullanılmaktadır¹¹. Dantellerde çoğunlukla ince pamuklu ve keten kumaşlar tercih edilmiş, ağ üzerine çalışılan örneklerinde hazır makine ağları kullanılmış ve genellikle ana hatlarında ve birleşiminde pamuklu iplikler tercih edilmiştir. Makine üretimi zeminlerin kullanılması ise dantel üretim sürecini hızlandırmış ve daha ekonomik örnekler sunmuştur (Yıldız, 2019: 47). Burada sözü edilen makine üretimi zeminler çözgü örmesi tül yapılarıdır. Motifin gerçekleştiği alanlar ise pamuk veya keten dokuma kumaşlardır.

Carrickmacross çalışmaları esas olarak dokuma kumaş üzerinde konturlu nakışla (ilic veya zincir dikişi) birlikte üretilen ve ajur oluşturan köprülerle birbirine bağlanarak geliştirilen iğne işleri grubundadır ve genellikle mevcut görüntü ağ zeminle desteklenir. Zeminde hazır ağ dokunun olup olmamasına göre; “bu danteller *Aplike Carrickmacross* ve *Gipür Carrickmacross* olmak üzere temel iki çalışma şekline sahiptir. Bazı dantel çalışmalarında Carrickmacross’un bu iki versiyonu birlikte kullanılabilir” (Wright, 1919: 247-249).

Aplike Carrickmacross dantelleri, motif için dokuma kumaşın ve zeminde şeffağ ağ malzemenin katmanlar şeklinde kullanılması ile yapılmaktadır. Üretim aşamasında; istenilen dokuma kumaş motifler, çözgü örme ağ zemin (tül) üzerine ilic dikişi ya da zincir dikişi ile çevrelenerek uygulanır, daha sonrasında fazla kısımları kesilerek ayrılır ve böylece desen net bir şekilde bırakılarak dantel oluşturulur. Ağ gözenekleri iğneyle yapılan düğüm hareketleriyle de doldurulabilmektedir. *Gipür Carrickmacrosslarda* ise ağ zemin kullanılmamaktadır.

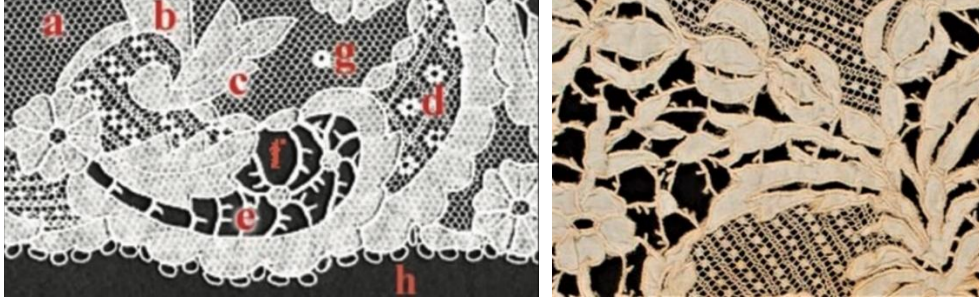
Bazı kaynaklarda ise; her iki tipte de motiflerin ana hatları bir temel kumaş üzerinde makasla oyulduktan sonra iğne ya da tığ ile yapılan ilmeklerle birleştirildiği belirtilmektedir (Anonim, 1923: 20-21; Wright, 1919: 249). Sonuç olarak, “Carrickmacross danteller esasen patiska üzerinde çalışılan bir kesme ve nakışlama işidir” (Moore, 1904: 196). *Aplike* ve *gipür carrickmacross* olmak üzere dantelin bu iki tipi detaylı bakılmadığı durumlarda birbirine çok benzerdir. “*Aplike Carrickmacross* dantelinin bölümleri harfler ile adlandırılmıştır: (a) ağ zemin alanı, (b) muslin kumaş alanı, (c) kenar hatları, (d) nakışlı süslemeler, (e) ince sarma köprüler (f) ağ ve muslinin boşluk alanları, (g) ‘pop’,

⁹ URL-8

¹⁰ URL-9

¹¹ URL-6

(h) iplik kıvrımları işaret edilmektedir”¹²(Görsel 3a). *Gipür Carrickmacross* da benzer görünümlere sahip olmakla birlikte motifler iğne ile sarılıp düğümlenen köprülerle birleştirilmektedir (Görsel 3b).

Görsel 3a: Aplike Carrickmacross dantelinin bölümleri, 2020¹³

Görsel 3b: Gipür Carrickmacross kesiti, 1900-1910, Avustralya Maas Museum¹⁴

Günümüzde *Carrickmacross danteller* plastik ifade gücü olan çalışmalarda tercih edilebilmektedir. Theresa Kelly, Fiona Harrington ve Martha Hughes bu tekniğe kazandırdıkları sanatsal nitelikli yorumlar ile öne çıkmaktadır. Theresa Kelly'nin dantel çalışmalarında Carrickmacross dantel teknikleriyle ve malzemeleriyle daha soyut ve hacimli örnekler yarattığı görülmektedir (Görsel 4a). Kelly, doğal bir malzeme olan ağaç dalları ve kabukları ile dantel çalışmalarını birleştirmiş, malzeme ve sunumda Carrickmacross çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır (Görsel 4b). Kelly'nin dantel çalışmalarını iki boyutlu sunarak, hacim unsurunu ikinci plana attığı çalışmaları da mevcuttur (Görsel 4c).

Görsel 4a: Theresa Kelly, *Entangled*, 2020¹⁵

Görsel 4b: Theresa Kelly, *Embossed*, 2019¹⁶

Görsel 4c: Theresa Kelly, *Moonlight*, 2020¹⁷

Carrickmacross tekniği ile üretim yapan bir diğer isim ise Fiona Harrington'dur. Harrington'ın çalışmalarında yoğun olarak figüratif öğeler ile karşılaşılma-

¹² URL-10

¹³ URL-10

¹⁴ URL-11

¹⁵ URL-12

¹⁶ URL-13

¹⁷ URL-14

tadır. *High Tide* (Görsel 5a) ve *Daisy* (Görsel 5b) çalışmaları, figüratif stile örnek niteliğindedir. Bu çalışmalarda ağ zeminler üzerinde farklı gözeneklere sahip alanlar kullanılarak iğne ile doldurma çalışması yapılmış ve resimsel etkiler elde edilmiştir. Tek renkli Carrickmacross çalışmalarından farklı olarak Harrington, yüzen insan figürlerinin yer aldığı *High Tide* çalışmasında alışlagelmiş Carrickmacross örneklerinin dışına çıkarak, çalışmasını kumaş zeminler aracılığı ile renklendirmiştir.

Görsel 5a: Fiona Harrington, *High Tide*, 2015, My Grandmother's House Collection¹⁸

Görsel 5b: Fiona Harrington *Daisy*, 2015, Farmyard Collection¹⁹

Martha Hughes'ın çalışmaları Carrickmacross dantellerini üç boyutlu uygulamalara taşıyan oldukça renkli örnekler içerir. Çalışmaların kompozisyonlarında farklı bir materyal olarak kurutulmuş bitki dalları mevcuttur. Görsel 6a ve 6b'de bitki ve yaprak formlarıyla Carrickmacross ürünlere alışılmışın dışında bir plastik değer yüklediği görülmektedir.

Görsel 6a: Martha Hughes, 3D Carrickmacross dantel çalışması, 2017²⁰

Görsel 6b: Martha Hughes, 3D Carrickmacross dantel çalışması, 2020²¹

3.2 İğne Oyaları ve Geleneksel Uygulama Alanları Dışındaki Örnekleri

İğne oyası, Anadolu geleneğinde var olan "oya" adı verilen özel bir tekstil tipinin önemli bir üyesidir. Anadolu kadınının süs unsuru olan tüm oya çeşitleri çoğunlukla dar enlidir ve yazma, kefiye gibi örtüler etrafına işlenmektedir. "Türk kadınının

¹⁸ URL-15

¹⁹ URL-16

²⁰ URL-17

²¹ URL-18

giyim-kuşamına ayrı bir güzellik katan oyaların özellikle yemenilerde (yazmalarda) yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir” (Köklü, Özdemir ve Yetim, 2010: 84).

Ülkenin kültürünü ve yaşam biçimini yansıtan oyalar, Anadolu kadınına ait bir el sanatı olarak varlığını sürdürmüştür, Türk kültür tarihinde de önemli bir yere sahiptir (Sönmez, 2020: 107). “Oya sözcüğünün başka dillerde karşılığının bulunmaması, bu sanatın Türklere ve özellikle Türk kadınına özgü bir sanat olduğunu göstermektedir” (Onuk, 1988).

“Avrupa, oya ile 16. yüzyılda tanışmıştır. 1594 yılında dantel olarak Fransız Akademi lügatine girmiş olan oya, batı dillerinde bu isimle anılmaya başlamıştır” (Kahveci ve Bahşıoğlu, 2001: 7). Jackson ve Palliser oyaları, *Oyah* ya da *Point de Turque* olarak adlandırmışlardır (Jackson, 1900: 185), (Palliser, 1875: 543). Oya tanımı; “Türk haremelerinde kadınların renkli ipekler ile çalıştıkları kalın tığ işleri” (Jackson, 1900: 185) şeklindedir. Oya sanatının üretim teknikleriyle kapsamını belirtmediği için, bu tanımın yeterli olmadığı düşünülebilir. Goldenberg’in (1904: 58) açıklamasında ise; oya, tığ ve benzeri araçlarla çalışılan, renkli ipeklerle çoğunlukla çiçek ve yaprak motifleri şeklinde üretilen, kabartmalı örnekleri de bulunan bir çeşit gipür danteli ya da ajurlu çalışma olarak tanımlanmaktadır.

Genel anlamıyla “oya; iğne, mekik, firkete ve tığ gibi araçlarla, ipek, pamuk ve sentetik ipliklerle ve pul, boncuk gibi malzemelerle yapılan ve tekniği örgü olan bir el sanatı çeşididir ve süslenmek amacıyla da kullanılmışlardır” (Gümüş ve Uray, 2018: 356). Onuk’da (1988) oya çalışmalarını benzer bir biçimde tanımlanmış; “Oyacılık, süslenmek ve süslemek, ayrıca taşıdıkları mesajlarla bir iletişim aracı olarak da kullanılan ve tekniği örgü olan bir el sanatıdır” şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Açıklamalardan görüldüğü üzere “oya” ürünlerin üretiminde genel olarak örme tekniğinden söz edilmiş olsa da üretiminde kullanılan araçların bazıları örme dışında tekstil üretme yöntemlerini de içermektedir. Onuk’a (1988) göre; “oyalar, işlendikleri araç-gereç ve işleme tekniklerine göre dokuz türe ayrılmaktadır. Bunlar; *iğne oyaları*, *tığ oyaları*, *mekik oyaları*, *firkete oyaları*, *koza oyaları*, *yün oyaları*, *mum oyaları*, *boncuk oyaları* ve *dokuma oyalarıdır*”. Dokuma kumaşların kesilip dikilmesiyle üretilenler Anadolu’da *çaput oyalı* adıyla da bilinir. İğne ve mekik gibi araçların kullanıldığı örneklerde örme tekniğinin dışında özel düğümleme teknikleri kullanılır.

Uluslararası kaynaklarda *Turkish needle lace* veya *Needle oyah* olarak isimlendirilen *İğne oyaları*, diğer tekniklerle üretilenlerde olduğu gibi, kadınların yazma kenarlarında ve giysilerinin kol, yaka, etek uçlarında kullanılır. Ayrıca Ege bölgesinde efelerin başlıklarına sarılan kefiye veya poşu kumaşlarının uçlarında veya kozunlu başlıklarında çok daha büyük boyutlu “Efe oyaları” yer alır (Acar, Batur, 2006: 712). İzmir Yeşiltepe Arkeoloji ve Etnografya Müzesi’nde kadın ve erkek başlıkları için üretilmiş eski

örnekler bulunmaktadır. (Görsel 7)

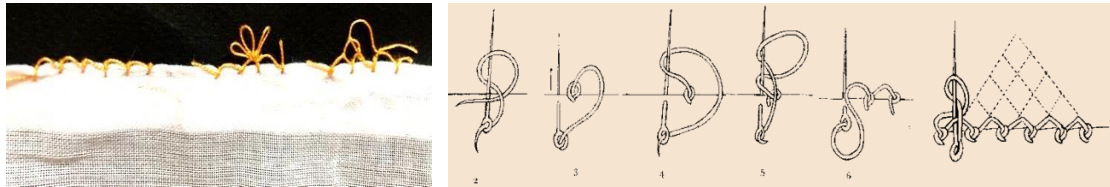

Görsel 7: İzmir Yeşiltepe Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nden kadın ve erkek başlıkları için iğne oyaları (Fotoğraflar: Gülcan Batur, Sedef Acar arşivi, 2005)

İğne oyaları teknik açıdan balık ağı oluşturma tekniğine benzer, yan yana ve üst üste düğümlü ve kare gözenekli yapıdadır. Bu benzerlik iğne oyasının balık ağı üretilen sahil bölgelerinde ortaya çıktığı ve Anadolu'nun iç kesimlerine de buradan yayıldığı düşüncesini akıllara getirmektedir (Acar ve Ercivan, 2005).

İğne oyaları, iğne aracılığıyla ve tek iplik sistemi ile üretilen bir el sanatı ürünüdür. Bu çalışmalar iğne üzerine iplik ile ilmek atarak ve iğneyle ipliği bu ilmek içinden çekerek yapılmaktadır. İğne oyalının küçük hücreli yapısı ise düğümlerin yan yana ve üst üste çalışılması ile meydana gelmektedir. Bu sayede oylar üç boyutlu motifler olarak da çalışılabilmektedir (Acar ve Ercivan, 2005; Acar ve Ercivan, 2006: 711), (Gümüş ve Uray, 2018: 357). *İğne oyaları* renkleri, kompozisyonları, teknikleri ve beraberinde sosyal etkileşimi ve gelişimi ile oldukça zengin çalışmalardır (Atay, 1987: 34).

Zürefalar, iğne oyalının üretiminde önemlidir. Zürefa "İğne oyasının başlangıcında, kumaşla ana örgeyi birleştiren bölümdür ve iğne oyasının temelidir. Zürefanın tekrarlanması ise iğne oyasını oluşturmaktadır (Onuk, 1988). *Zürefalar* üst üste çalışıldığı gibi onun temeli üzerine *pırpır* ve *kuyumcu kafesi* örnekleri oluşturularak da motifler çeşitlendirilebilir (Görsel 8a, 8b).

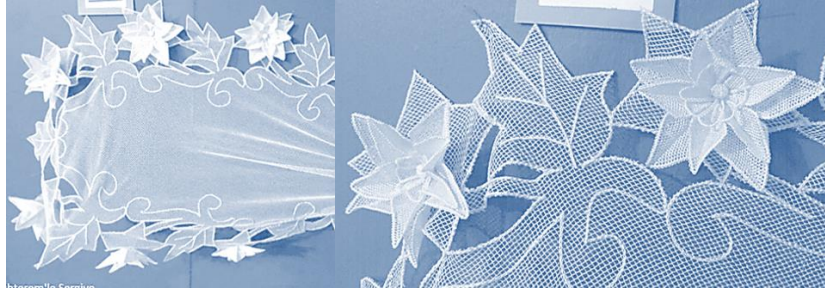

Görsel 8a: Gözde Ağca, İğne oyası zürefa, pırpır ve kuyumcu kafesi düğümleri, 2020
Görsel 8b: İğne oyası temel düğüm tekniği (Onuk, 2000: 18).

İğne oyaları, orijinalinde ipek iplikler ile üretilmektedir. Fakat teknoloji ve kimya alanlarının gelişimi etkisi ile 1960'lardan sonra naylon iplikler de kullanılmaya başlanmış, doğal boyaların yerini sentetik boyalar almıştır. Pamuk ve yün gibi ipliklerle düğüm atmak oldukça zordur, bu nedenle sürtünmesi ve tüylenmesi fazla olan iplikler tercih edilmemektedir. Geleneksel üretimlerinde at yelesi, at kuyruğu, at kılı, gümüş ya da altın tel ve daha sonraları misina, çalışmaları sağlamlaştırmak için kullanılabil-

mektedir (Acar ve Ercivan, 2006: 711; Acar ve Ercivan, 2005).

İğne oyalarının üretimi giderek azalmaktadır. Özgün bir teknik olarak unutulmamasını sağlamak üzere çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin; 1996 yılında kurulan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları'nda (İSMEK), iğne oyası eğitimleri verilmektedir. İSMEK'in yıl sonu sergilerindeki çalışmalar incelendiğinde, geleneksel biçimler yanında kişisel yorumlarla şekillenmiş güncel örneklerin olduğu görülmektedir (Görsel 9). Bu yorumlar arasında geleneksel iğne oyası motiflerini üç boyutlu örneklere dönüştürme eğilimi gösteren çalışmalar da yer almaktadır (Görsel 10). İSMEK'de üretilen çalışmalarda geleneksel tasarımlara ve tekniğe bağlı olarak somut figürler ya da geometrik şekiller üzerinden örnekler üretildiği gözlemlenebilmektedir.

Görsel 9: Leyla Demirtaş, iğne oya detaylı çalışma, 2017, İSMEK Feshane Sergisi²²

Görsel 10: İğne oyası branşı çalışmaları, İSMEK Feshane Sergisi, 2011²³

Aydın'a bağlı Dalama beldesinde iğne oyası üreten ve aynı zamanda öğreticilik yapan Ayşe Kurt, geleneksel formlarda *iğne oyası* üretimleri yanında, güncel yaklaşımlı çalışmalar da gerçekleştirmektedir. Kurt, iğne oyası takı çalışmalarıyla Kültür Bakanlığı'nun düzenlediği el sanatları yarışmalarında ödüller almıştır (Görsel 11).

²² URL-19

²³ URL-20

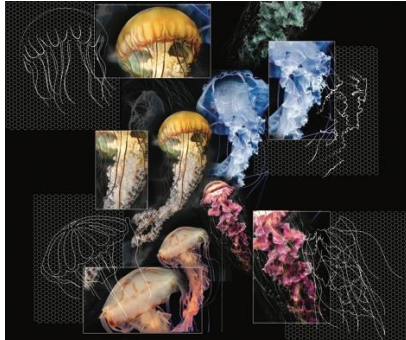

Görsel 11: Ayşe Kurt'un takı çalışmaları, 2005 (Fotoğraflar: Gülcan Batur, Sedef Acar arşivi, 2005)

4. Carrickmacross Dantel ve İğne Oyası Teknikleri İle Örnek Bir Uygulama

Çalışma sürecinde *Carrickmacross* dantellerinin aplike tekniği ile kazandığı katmanlı yapısı ve *İğne oyasının* kıvrımlı yapısı bir arada kullanılmıştır. *Carrickmacross* dantellerinin ve *İğne oyalarnın* alışlagelen bitkisel üslupları, yeni bir form ile farklı bir boyuta taşınmıştır. Her iki tekniğin sınırlarının yeni malzemeler, sunumlar ve temalar ile genişletilmesi amaçlanmış, bu şekilde, süslenme ya da dekorasyon işlevi için üretilen *İğne oyası* ve *Carrickmacross* dantelleri farklı bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın teması, hacimleri, katmanlı ve transparan yapıları, ince detayları ve kendine has dokuları ile çok zengin bir ilham kaynağı olan denizanelerdir. Bu doğrultuda figüratif bir yaklaşımla denizanelerinin formları ve dokularına odaklanarak duygu durumuna yönelik (Görsel 12a) eskiz çalışmaları (Görsel 12b) hazırlanmıştır. *Carrickmacross* dantellerinin ve *iğne oyalarnın* yapıları, katmanlı ve hacimli çalışmaya uygundur.

Görsel 12a: Duygu durum görseli, Gözde Ağca, 2020

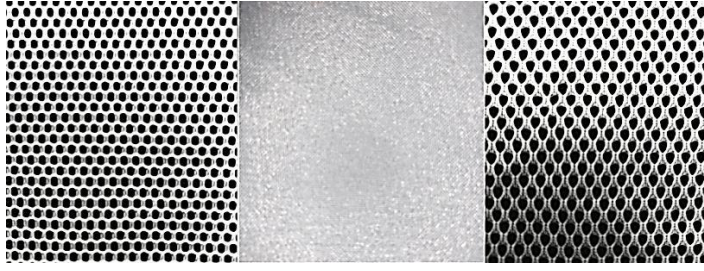

Görsel 12b: Eskiz çalışmalarından örnek, Gözde Ağca, 2020

4.1. Uygulamanın Malzeme ve Teknik Detayları

Transparan ve opak kumaşların üst üste katmanlarla hacim kazanması ve çalışmada çeşitli dokuların geliştirilmesi için kumaşlar seçilmiştir. Katmanların en üst kısımlarında ve zemininde kullanılmak üzere polyester çözgü örme tül kumaş (Görsel 13a), iç katmanlar ve saçak detayları için polyester mat organze dokuma kumaş (Görsel 13b) ve yine iç katmanlarda kullanılmak üzere polyester çözgü örme file kumaş tercih

edilmiştir (Görsel 13c).

Görsel 13a: Tül kumaş, Gözde Ağca, 2020

Görsel 13b: Mat organze dokuma kumaş, Gözde Ağca, 2020

Görsel 13c: File kumaş, Gözde Ağca, 2020

25 cm çapında kasnak üzerinde çalışılan uygulama, iğneyle farklı düğüm ve kordone sarım teknikleri kullanılarak oluşturulan çok sayıda küçük parçanın katmanlar halinde yerleştirilmesi esasına dayanmaktadır.

Öncelikle parçaların kalıpları kağıt üzerinde hazırlanmıştır. Daha sonra seçilen kumaşlar hazırlanan kalıplara göre kesilerek (Görsel 14a) kordone kenar işemeleri ve sarma işlemleri için hazır hale getirilmiştir. (Görsel 14b)

Görsel 14a: Kalıplar ve işlenecek küçük parçalar, Gözde Ağca, 2020

Görsel 14b: İşleme detayları, Gözde Ağca, 2020

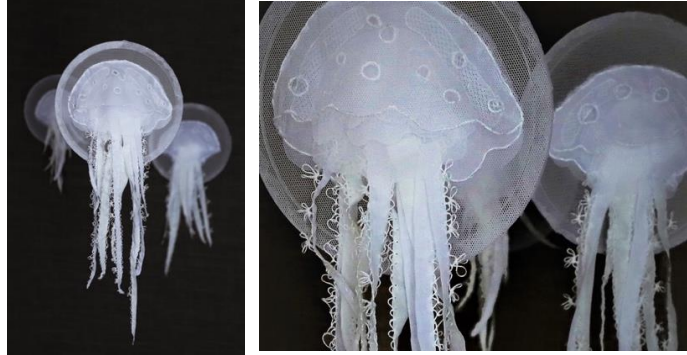
Kordone kenarlar ve belirgin desenler tek katlı 10 Nm pamuk ipliği ile verilmiştir. Kordone ipliği, 30/2 Nm pamuk ipliği ile ilik dikişleri yapılarak katmanlar üzerinde *aplike Carricmacross* yönteminde olduğu gibi sabitlenmiştir. Saçaklarda yer alan *İğne oyası* detaylarında 24/2 Nm pamuk ipliği ile *zürafa pırpır ve kuyumcu kafesi* düğümleri çalışılmıştır (Görsel 15).

Görsel 15: Carricmacross kordone detayları ve iğne oyası işleme aşamaları, Gözde Ağca, 2020

Kordone ve iğne oyası ile detay kazandırılan uygulamalar kasnak üzerinde iş-

lenmiş ve bir araya getirilmiştir. Daha sonra zemin gerginliklerinin bozulmaması için kasağlardan pleksiglas çemberlere misina ipliklerle dikilerek taşınmıştır (Görsel 16a ve 16b).

Görsel 16a. Carrickmacross ve iğne oyası teknikleri ile oluşturulan çalışma, Gözde Ağca, 2020

Görsel 16b. Carrickmacross ve iğne oyası tekniklerinin detayları, Gözde Ağca, 2020

Çalışma sürecinde *Carrickmacross* dantellerinin applike tekniği ile kazandığı katmanlı yapısı ve *İğne oyasının* kıvrımlı yapısı bir arada kullanılmıştır. *Carrickmacross* dantellerinin ve *İğne oyalalarının* alışlagelen bitkisel üslupları, yeni bir biçim ile farklı bir boyuta taşınmıştır. Her iki tekniğin sınırlarının yeni malzemeler, sunumlar ve temalar ile genişletilmesi amaçlanmış, bu şekilde, süslenme ya da dekorasyon işlevi için üretilen *İğne oyası* ve *Carrickmacross* dantelleri ve iğne oyası farklı bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Sonuç

Tekstiller geleneksel bağlamda, ait olduğu coğrafya ve millet ile şekillenen, kültürlerin yansıtılmasında, yayılmasında ve sonraki nesillere taşınmasında bir aracı görevi üstlenen, renkleri, desenleri, aksesuarları ile dönemler ve kültürlerarası aktarımlar sağlayan ürünlerdir. Geleneksel örnekleri ile varlığını sürdürmeye devam etseler de malzemeleri ve kullanım alanları ile yeniden değerlendirilerek, deneysel açılımları olan dekoratif veya sanatsal örneklerin ortaya çıkarılmasına da olanak sunmaktadırlar.

Geleneksel *Carrickmacross* dantelleri *İğne oyalalarında* da olduğu gibi sıklıkla bitkisel formlara ve eğrisel hatlara sahiptir. Bu tür dekoratif özellikleriyle *Carrickmacross* dantelleri güncel çalışmalarda örnekler verilmesiyle birlikte, *İğne oyalalarının* alternatif çalışmalarda yeteri kadar yer almaması bu özel tekstilin farklı uyarlamalara uygun olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu açıdan ele alındığında yapılan çalışma, özgün *İğne oyası* tekniğinin bilinen uygulama örnekleri dışında bir objede kullanılmasına bir örnek olması açısından da önem taşımaktadır.

Çalışma sürecinde, Koplos'un (1986) dile getirdiği kategorilerden *zanaat ürünleri* dışında kalan *dekoratif ve biçimci objeler* veya *sanat objeleri* ve özellikle sanat objeleri üst bağlamında yer alan tekstil ve lif sanatı kategorileri bağlamında ele alınabilecek bir uy-

gulama yapılmakla birlikte, ürün herhangi bir kategoriyle isimlendirilmemiştir. “İnsanlar, Klasik Yunan dönemlerinden beri sanatın ne olduğunu tartışmaktadır ve hiçbir zaman tam bir tanım yapılmamıştır. Bugün sanatı tanımlayan faktörler arasında orijinallik, bir fikri veya duyguyu, bir tür mesajı iletme yeteneği, gerçek olanın üstünlüğü ve bir gizem veya çok değerli olma niteliği mevcuttur. Sanat, yapımcı tarafından bazı kişisel ifadelerin yanı sıra sadece keyfi olmayan, ancak açıklanabilir bir anlamı olan etkileyici seçimler içerir. Sanat sadece somut bir nesne değildir; daha ziyade, somut nesnelere metaforik düzeydeki şeylere atıfta bulunur ve kişisel fikir veya imge, paylaşılacak bir evren imajı önerir. Sanat asla basit veya açık bir ifade değildir; bunun yerine, ilgimizi çeken ve sanat eserinin zaman içinde yeniden yorumlanmasına izin veren bir derinlik her zaman vardır” (Koplos, 1986). Özer; (2004, s.43) bir mimar olarak sanatın sadece *açıklayıp anlatabilme, eğitebilme ve doğru dürüst ürettirebilme* olanakları açısından sınıflandırılabilirdiğinden söz eder ve Rönesans dönemi sonrasında ortaya atılan sanat dallarının çeşitli şekillerde kategorizasyonu görüşünün, günümüz bakış açısıyla sanatın bazı dallara üstünlük, öncelik, ayrıcalık tanınmayacağı ilkesine değinir. Örneğin; çağdaş iki ünlü Fransız sanat düşünürünün de savdukları gibi, Denis Huisman ‘Estetik’ adlı kitabında ‘prensipler olarak bütün sanat türlerine eşitlik sağlamak gerekliliği’ üzerinde durur. Joseph Segond ise ‘Estetiğin El Kitabı’ başlıklı eserinde, Şimdiye kadar estetik dünyayla ilişkileri reddedilemeyen duyuların da, en azından büyük (majör) sanatlar diye adlandırılan sanatların hitap ettikleri duyular arasında estetik iletişim yeteneğine sahip bulduklarını ifade eder. Böylece, iki otoritenin de belgedikleri üzere, uzun bir restorasyon döneminden sonra, bugün yine sanat dallarının ve bunların hitap ettikleri duyuların eşitliğine inanan bir uygarlık düzeyine gelmiş olmaktadır” (Özer, 2004: 43). Bu bağlamda süje ve obje arasındaki düşünsel, duygusal ve görsel etkileşime açılmış olan uygulamayı, sanata bütünsel yaklaşım göstererek nitelik açısından bir kategori ismiyle sınırlamamak ortaya koyulan bir öneri olarak sunulabilir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-

Sorumlu Yazar: Sedef ACAR
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi: Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests: No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support: It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions: %50-%50
Statement of Support and Acknowledgment: -
Corresponding Author: Sedef ACAR
Double-Blind Peer Review: External-independent

KAYNAKÇA

- Acar, S. ve Ercivan, G.B. (2005). Efe iğne oyalalarının günümüz tekstil trendlerindeki yeri. *Vision in Textiles, 13. Uluslararası European Textil Network (ETN) Konferansı*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Acar S. ve Ercivan G.B. (2006). Aydın ili ve çevresinde üretilen iğne oyaları ve günümüzdeki durumu. *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, (ss.711-715).
- Acar, S. (2013). Tapestry geleneğinden lif sanatına geçiş sürecinde Jago Buic ve sanatsal çalışmaları. *Yedi Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, (9), 51-59.
- Anonim (1923). *Sewing materials: textiles, laces, embroideries and findings, shopping hints, mending, household sewing, trade and sewing terms*. Scranton, Pa.: Woman's Institute of Domestic Arts and Sciences.
- Arabalı Koşar, S. T. (2017). Çağdaş sanat disiplinleri arası etkileşimlerde lif sanatı. *İdil Dergisi*, 6 (35), 2035-2059.
- Arslan, C. (2018). Lif sanatına kuramsal bakış. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, Volume: 4, Number: 1, 86-97.
- Atay, Ayten (1987). *Örücülük*. Milli Eğitim Basımevi.
- Beebe, C. D. (1880). *Lace, ancient & modern*. Sharps Publishing Company.
- Büyüksofuoğlu, F. (2019). *Tekstil sanatında zanaatin yeri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi]. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Bölümü.
- Chrimes, L.A. (1931). *Lacis, The Handicrafter*, (3)1, 20.
- Goldenberg, S. L. (1904). *Lace, its origin and history*. Brenano's.
- Gümüş D. ve Uray G. (2018). Oya el sanatı üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*. 11 (55), 355-369.
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20185537207>
- Jackson, F. N. (1900). *A history of hand-made lace*, Charles Scribner's.
- Kahveci, M. ve Bahşioğlu A. (2001). *Türk oyaları kataloğu*. Maddi kültür Dizisi, No: 21, 7. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kapar, S. (2018). Çağdaş sanatta alternatif malzeme olarak tekstil ve zanaatten sanata dönüşümü. *Journal Of Arts*, (1) 2.
- Koplos, J. (1986). When is fiber art "Art"?, *Fiberarts*. Vol. March/April.
- Köklü, H., Özdemir, M., Yetim, F. (2010). Gerede iğne oyaları. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0(20), 83-90.
- Levey, S. (1983). *Lace – a history*. V&A Museum.
- Lunin, L. F. (1990). The descriptive challenge of fiber art, *Library Trends/Spring*. *The Board of Trustees, University of Illinois*, Vol:38, No: 4.
- Moore, H. N. (1904). *The lace book*. Frederick A.Stokes Company Publishers.
- Nordness, L. (1970). *Objects: USA*. Viking Press.
- Onuk, T. (1988). *İğne oyaları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Onuk, T. (2000). *Osmanlıdan günümüze oylar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özay, S. (1995), "Gelenekten geçişler" dokumanın bugünü: lif sanatı. *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 358, 34-35.
- Palliser, B. (1875). *A history of lace*. Sampson Low, Marston Low & Searle.
- Palmer, L. G. (1925). *Labor relations in the lace and lace-curtain industries in the United States*, *Industrial Relations And Labor Conditions Series*, (399). Government Printing Office.
- Shepherd R. (2003). *Lace classification system*. Powerhouse Publishing.
- Singleton E. E. (1917). The mentor lace and lace making. *Antique Collectible Magazine The Mentor*, (6)5, Serial No:130.
- Sönmez, K. (2020). Türk kültüründe Oylar: Gaziantep ili Nizip ilçesi örnekleri. *İdil*, (65), 106-116.

Taylor, D. (1983). *The first through the tenth biennales znternationalesde la tapisserie*. Lausanne, Switzerland. [Unpublished doctoral dissertation], North Texas State University.

Tunalı İ. (1990), *Felsefe*. Altın Kitaplar Yayınevi.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2018). Güncel Türkçe Sözlük.

Wright, T. (1919). *The romance of the lace pillow*. Olney, Bucks: H. H. Armstrong.

Yıldız, G. (2019). *Dantel teknikleri ve tek renkli dantel efektlerinin dijital baskı tekniği ile uygulanması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü.

İnternet Kaynakları

URL-1: Yalçınkaya, T. (2012). Anadolu Kültüründe Dantel. http://turklacemuseum.blogspot.com/2012/02/anadolukulturunde-dantel-n_26.html

URL-2: "Lieve Jerger, Carriage of lost love". <https://lievejerger.com/>

URL-3: "Á. Herczeg, The tree". <https://www.agnesherczeg.com/2019.html>

URL-4: "Eremiášová, Pieta". http://www.gallery.cz/cgi-bin/gallery/hynekol/aps.sh?VSS_SERV=gobraz&galpre=2730&action=next&language=cz&start=0&pausa=0&cont=0&duration=3

URL-5: "Cécile Meraglia, Papier mâché brodé".

URL-6: "Jordan, S. (2018). In Ireland, Making lace for the love of it, The New York Times". <https://www.nytimes.com/2018/12/05/fashion/lace-carrickmacross-ireland.html>

URL-7: "Gillett, M.C. (2020). The Irish Homestead's 'Lace Designs' Series (1900-1902)". <https://laceincontext.com/tag/carrickmacross-lace/>

URL-8: "Guild of Irish Lacemakers, Carrickmacross" http://www.irishlaceguild.com/?page_id=179

URL-9: "O'Cléirigh, N. (1985). Carrickmacross Lace", <http://www.thelacegallery.com/history/carrickmacross-lace/>

URL-10: "Aplike Carrickmacross dantelinin bölümleri". https://en.wikipedia.org/wiki/Carrickmacross_lace#/media/File:Annotated_detail_of_carrickmacross

URL-11: "Gipür Carrickmacross kesiti". <https://collection.maas.museum/object/370631>

URL-12: "Theresa Kelly, Entangled,". <https://instagram.com>

/theresakellylace?igshid=45qoclhyh0tl

URL-13: "Theresa Kelly, Embossed," . <https://instagram.com/theresakellylace?igshid=45qoclhyh0tl>

URL-14: "Theresa Kelly, Moonlight," . <https://instagram.com/theresakellylace?igshid=45qoclhyh0tl>

URL-15: "Fiona Harrington, High Tide" . <http://www.fionaharrington.com/lace>

URL-16: "Fiona Harrington, Daisy" . <http://www.fionaharrington.com/lace>

URL-17: "Martha Hughes, 3D Carrickmacross Dantel Çalışması" .
<https://www.facebook.com/pg/marthahughes3dLace/posts/>

URL-18: "Martha Hughes, 3D Carrickmacross Dantel Çalışması" .
<https://www.facebook.com/marthahughes3dLace/photospcb.3966908976728200/3966908646728233/?type=3&theater>

URL-19: "Leyla Demirtaş, İğne oya detaylı çalışma" .
<http://muhteremlesergiye.blogspot.com/2017/11/igne-oyasi-sergisi.html>

URL-20: "İğne oyası branşı çalışmaları, İSMEK Feshane Sergisi" .
<http://muhteremlegeziye.blogspot.com/2011/07/2011-ismek-feshane-sergisi-igne-oyasi.html?m=1>

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Sanatçı Personasının İnşasına Bir Örnek:
Joseph Beuys

An Example of Construction of Artist Persona:
Joseph Beuys

Gökçen ERGÜR*
Banuhan ULUSOY**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Ergür, G. ve Ulusoy, B. (2022). Sanatçı personasının inşasına bir örnek: Joseph Beuys. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 300-318.

Ergür, G. & Ulusoy, B. (2022). An example of construction of artist Persona: Joseph Beuys. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 300-318.

doi 10.29228/kesit.62265

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 30.04.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 17.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, gokcennergurr@gmail.com

**✉ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, banuhanulusoy@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Sanatçı Personasının İnşasına Bir Örnek: Joseph Beuys

An Example of Construction of Artist Persona: Joseph Beuys

Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ERGÜR

Banuhan ULUSOY

Öz: Joseph Beuys ikinci dünya savaşı sonrası batı sanatı içerisinde yer alan önemli Alman sanatçılardan biridir. 1961 yılında Düsseldorf Sanat Akademisi'nde heykel profesörü olarak çalışmaya başlamasıyla, sanatçılığının yanında sanat eğitime dair kendine has pedagojik yaklaşımın da öne çıktığı görülmektedir. Düşünür Rudolf Steiner'in Beuys üzerindeki etkisi bu yaklaşımın gelişmesinde önemli bir yer tutar. Sanatçının hayatı sanat, eğitim ve sosyal politikalar üzerine düşünmek ve üretmek üzerine kurulmuştur. Beuys'un sanatı incelendiğinde bunların birbirini beslediği görülecektir. Ona göre sanatın yaratıcı, dönüştürücü üretken gücü dünyayı, toplumu daha özgür ve mutlu kılacak yolun anahtarıdır. Sanat eğitimin, düşünce üretmenin ve paylaşmanın en etkili yoludur. Bu yüzden eğitim özgür bir ifade, tartışma ve paylaşım alanı haline getirilmelidir. Böylece bireyin demokratik varlık alanı genişletilebilir, toplum özgürleşerek yaratıcılığını keşfetmeye açılabilir. Beuys'un sanatına bakıldığında bu amaç açıkça görülür. Sanatın tanımı genişletilerek düşünce ve eylem alanı haline gelmiştir. Aksiyolarında ve heykellerinde ana akım estetik beğeni normlarını aşma, duyarlılığın tinsel alanına ulaşma(,) hayal gücünü serbest bırakma iddiasındadır. Beuys bunun için yol gösteren, iyileştiren, öğreten, önderlik eden kimlikleri toplayan bir persona inşa etmiştir. Doğum, ölüm ve yeniden doğuş evrelerini deneyimleyen kişisel mitosunu da bu personayı destekleyecek bir çekim noktası haline getirebilmiştir. Pilot yeleği, keçe şapkası, zaman zaman aksiyonlarında görülen bastonu ve kürk mantosu ile bu kimliğe ait kostümü yaratmıştır. Bu makalede Joseph Beuys'un sanatçı personasının ana hatları incelenerek Jung'un personanın inşası kavramı bağlamında sanatına etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş sanat, Joseph Beuys, arketip, pedagoji, persona.

Abstract: Joseph Beuys is one of the important German artists involved in western art after the second world war. He started to work as a professor of

sculpture at the Düsseldorf Art Academy in 1961, and it is seen that his unique pedagogical approach to art education came to the fore besides his artistry. The influence of the philosopher Rudolf Steiner on Beuys has an important place in the development of this approach. The life of the artist is based on thinking and producing on art, education and social policies. When we pay attention to Beuys' art, it will be seen that they feed each other. For him, the creative and transformative productive power of art was the key to making the world and society more free and happy. Art is the most effective way of education, generating and sharing ideas. Therefore, education should be made a free expression, discussion and sharing domain. Thus, the democratic existence of the individual could be expanded, and the society could be liberated and opened to discovering his creativity. This purpose becomes clear when looking at Beuys' art. The definition of art has been expanded and it has become a field of thought and action. In his actions and sculptures, he claims to go beyond the norms of aesthetic taste, to reach the spiritual realm of the sensibility and to free the imagination. For this, Beuys has built a persona that collects identities that guide, heal, teach and lead. He was able to turn his personal myth of experiencing the stages of birth, death and rebirth into a point of attraction to support this persona. He created the costume belonging to this identity with his pilot vest, felt hat, cane and fur coat seen from time to time in his actions. In this article, the main lines of Joseph Beuys' artist persona will be examined and the effects on Jung's art in the context of the concept of persona construction will be evaluated.

Keywords: Contemporary art, Joseph Beuys, archetype, pedagogy, persona.

Giriş

Antik çağ oyuncularının giydiği, Latince “oyuncu maskesi” anlamına gelen Persona aynı zamanda psikoloji biliminde de kullanılan bir terimdir. Jung’a göre toplumla ilişki kurabilmek için bilinçli ya da bilinçsizce taktığımız bir maske, kişinin dış dünya ile başa çıkabilmesini, kabul görmesini ve uyum sağlamasını kolaylaştıran, bir açıdan egoyu koruyan bir araçtır. Aslında Jung’un da ifade ettiği gibi “İnsanın gerçekte olduğu şey değil, başkalarının ve kendisinin olduğunu düşündüğü şey” yani sahte bir kişilik olduğu söylenebilir (Jung , 2015: 55). Persona’nın doğru işleyebilmesi için zihnin tüm bölümlerinin (bilinç ve bilinçdışının tüm alt bölümlerinin) birbiriyle uyumlu ve dengeli çalışması önemlidir. Kişilikle özdeşleşir ya da ağır basarsa bu nevroza sebep olur. Persona yakın çağımızda ve günümüzde sanatsal bir ifade malzemesi olarak ilk kullanıldığı antik işlevine benzer biçimlerde karşımıza çıkar. 20. Yüzyılın başında tüm sanat algı, tanım ve kurallarının değişmesini tetikleyen Marcel Duchamp’ın büründüğü Rose Sélavy ve popüler kültürde örneğine çok az rastlanacak derecede sanatsal derinliği olan David Bowie’nin Ziggy Stardust karakterleri iyi birer örnektir. Ancak psi-

kolojide ilk olarak Jung'un kullandığı şekli ile kişilikte katmanlaşan zihinsel bir yapının sanatsal üretimde kontrollü ve bilinçli kullanımına yegâne örnek "Beuys"tur. Beuys'un diğerlerinden farkı, Joseph'in personasının kişilikle özdeşleşmesi, ancak bunun sonucunda oluşması beklenen nevrozu dönüştürüp, kontrollü bir ifade malzemesine çevirmesidir. Sanatçılığının yanında sanat hocalığı da kişiliğinin önemli bir parçası aynı zamanda beraberinde gelen sosyal aktivizmi ile de ilişkilidir. Sanat eğitimi adına yaptıkları pedagoji bilimi açısından ilgi çekmektedir. Gert Biesta'nın kitabı *Letting Art Teach-Art Education 'after' Joseph Beuys* (2017) ve Gregory L. Ulmer'in *Applied Grammatology: Post(e)-Pedagogy from Jacques Derrida to Joseph Beuys* (2019) adlı kitabı bu makalede yararlanılan kaynaklar içerisinde sayılabilir. Bu eşsiz personanın inşa sürecini anlamak için, sanatçının kişisel yaşam öyküsü ve bireysel gelişim aşamalarını kavramak gerekir.

Joseph Beuys 1921'de Almanya Krefeld'de doğar. 1941 yılında liseden mezun olana kadar, bitki ve hayvanlarla yakından ilişki kurmasına olanak tanıyan bu kentte yaşar. 1936'da katılımın zorunlu tutulduğu Hitler Gençliğine (Hitler Jugend) katılır. Lise yıllarında hem resim ve heykele hem de edebiyata olan ilgisi artar. Yerel Sanatçı Achilles Moortgat'ın stüdyosunu ziyaret edip Goethe, Schiller, Hölderling, Novalis gibi romantikleri ve Kierkegaard gibi düşünürleri okumaya başlar. Liseden mezun olduktan sonra gönüllü olarak yazıldığı Alman Hava Kuvvetlerinde (Luftwaffe) uçak radyo operatörü olarak askeri eğitimine başlar. Eş zamanlı olarak Posen Üniversitesinde (Reichuniversitat Posen) biyoloji, botanik, coğrafya ve felsefe dersleri alır. Tıpkı Aydınlanmaya karşı çıkan romantik öncülleri gibi o da buradaki tek yönlü pozitivist materyalist yaklaşımdan rahatsız olarak bilimsel eğitimden vazgeçip ileride sanat eğitimi almaya karar verir (Merdaner, 2016: 23-24). Savaşta aktif görev alan Beuys'un JU-87 uçağı 16 Mart 1944'te düşer, pilot Hans Lourinck olay yerinde ölür. Beuys 17 Mart'ta Alman komandoları tarafından bulunup Kruman-Kemektschi'deki 179 numaralı sahra hastanesine yatırılır. Yüzünde derin kesikler ve beyin sarsıntısı teşhisiyle 7 Nisan 1944'e kadar (22 gün) tedavi görür (Gieseke, 1996: 76). İyileştikten sonra 1945'te savaş bitene kadar savaşıma devam eder. Eve döndüğünde önceden aldığı kararı hayata geçirir ve 1947'de Düseldorf Sanat Akademisi'nde Ewald Matare'nin yanında eğitim almaya başlar. Matare sayesinde Rudolf Steiner'in öğretisiyle tanışır¹. 1951'de mezun olup aynı hocanın Yüksek Lisans öğrencisi olur. Hayata bakış açısı ve eser üretimindeki ezoterik etkiler bu dönemde oluşur. 1956'da savaş deneyimlerinin yarattığı huzursuzluk ve kendi sanatına duyduğu güvensizliğin etkisiyle ağır bir ruhsal bunalıma girer. İki yıl boyunca Essen ve Düseldorf psikiyatri kliniklerinde tedavi görür. Sağlığına kavuşan Beuys 1961'de hocası Matare'nin emekliliği ile boşalan profesörlük kadro-

¹ Antropozofi: Rudolf Steiner'in kurduğu, teozofi, Batı ve Doğu ezoterizmi ile Hristiyan mistizminin bir sentezi.

suna atanarak Akademi eğitmenliğine başlar. Aynı okulda kendisi gibi profesör olan Nam June Paik ve arkadaşı George Maciunas'ın etkisiyle Fluxus hareketine katılır. Kendine has ifade biçimini ve keçe fötr şapkası, çizmeleri, balıkçı yeleği ile imgeleşen "Beuys" personasını ilk kez 2-3 Şubat 1963 Düsseldorf Sanat Akademisinde düzenlediği Festum Fluxorum Fluxus etkinliğinde sergiler (Merdaner, 2016: 18-25,26-29). Bir süre sonra Fluxus oluşumu Beuys'un üretimlerinin çok kişisel olduğu gerekçesiyle onu dışlamayı tercih eder.

Simyager Şamanın Ritüelleri

Beuys'un üretimleri gerçekten kişiseldir. Yapıtlarında sürekli kullandığı organik maddeler, metaller, ısı ve elektrik kendine has algısının birer manifestosudur. Töz ve tinin birleşmesi görüşü bir bakıma simyasal bir tepkimeye işaret eder. Simyanın temelindeki Prima Materia (İlk Madde), Nigredo (kararma) aşamasında kararana kadar ısıtılır, Albedo (aklaşma) aşamasında durulaştırılıp aklaştırılır, son aşamada ise amaç rubedo (allaşma) evresi ile Felsefe Taşı'nı elde etmektir (Martin, 2009: 28-30). Ancak simyanın ikincil mistik bir katmanı daha vardır. Tüm bu uygulamalar aslında ruhsal gelişimin ve tekabülün birer alegorisidir. Simyada Prima Materia nasıl kaostan bir takım dönüştürme teknikleriyle Felsefe Taşı'na dönüşüyorsa, insan da bir takım deneyim ve etkinlikler sayesinde dönüşüp ilk ve en arı halini kazanabilir. Rene Génon tanımına göre,

"Gerçek simya aslında kozmoloji alanına ait bir bilimdi, fakat aynı zamanda makrokozmosun mikrokozmosa benzerliği gereğince beşerî alana da uygulanabiliyordu. Ayrıca simya, özellikle saf manevi alana geçişi sağlamak amacıyla kurulmuştu. Bu geçiş simya öğretilerine simgesel bir değer ve üstün bir anlam veriyordu ve onu geleneksel bilimlerin en kapsamlı örneklerinden biri yapıyordu" (Burkhardt, 2017, s. 9).

Basilius Valentinus'un belirttiği gibi "Nerede metal varsa orada kükürt, civa ve tuz... Ruh, nefis ve beden vardır". Tıpkı Beuys'un hemen her çalışmasında Keçe, Yağ ve Bakır'ın olması gibi. Beuys da kendi dönüşüm evresini bazı maddelerle sembolleştirmiş. Bu bağlamda sanatçı çözümlerinde en isabetli saptamalar Jung'a aittir. Ona göre simya uygulamaları gerçektir ancak fiziksel değil psikolojik boyutta çalışır. Kozmik ve tinsel olanın laboratuvar diliyle canlandırılan bir tür temsilidir. Opus Magnum² (Büyük İş) iki amaca birden hizmet eder, insan ruhunun özgürleşmesi ve evrenin huzuru. Maddeler kaplarda kaynatılarak dönüştürülür. Jung'a göre bu kişiliğin yıkım tehdidi altında olduğu kriz dönemlerine işaret eder. Acının bitmesi için kişiliğin mutlak bir yıkım deneyimlemesi gerekir (Martin, 2009: 106). Beuys bu gereksinimini

² Opus Magnum: Fiziksel anlamıyla simyacının Felsefe Taşını yaratması. Ruhsal Anlamıyla simyacının inisiye olması, ermesi.

Jung'un akademik görüşünü bilmeden de olsa neredeyse koştur bir biçimde kendi ağzından açıklamıştır.

“Tabi ki savaşta vuku bulanlar beni çok etkiledi, fakat bu acının artık sona ermesi gerekiyordu. Bu kendimi yapısal olarak bütünüyle yeniden organize etmem gereken çok önemli bir evreydi. Uzun süredir yanımda sürüklediğim bir bedenim vardı... İçimdeki her şey tamamıyla aktarılmalıydı, fiziksel bir değişim yaşamalıydım. Rahatsızlık her zaman, eski tecrübe ve düşüncelerin olumlu bir değişiklik adına terk edildiği krizlerdir” (Adriani, Konnertz ve Thomas, 1979: 56).

Jung'a göre İnsanlığın tecrübeleri genetik kodlarla nesilden nesile aktarılır. Bu her insanda bulunan Kolektif Bilinçdışını oluşturmuştur. Zihnin bu bölümü Arketiplerle kendini ifade eder. Aslı bir imaj, karakter veya model olarak arketip, mitoloji, söylenece ya da rüyalarda beliren benzer imge ve sembollerle özdeşleşir. Simyacı da rüyasal arayışında bilinç katmanında farkında olmadığı ancak kendi nefesine ait içerikleri çeşitli tasvir ve semboller vasıtasıyla açığa vurur. Bu şekilde aslında farkında olmadan yüzeysel Ben'e bağlı (ichgebunden) günlük bilinci ile Kolektif Bilinçdışının henüz şekillenmemiş fakat şekil arayan yüzü arasında bir uzlaşma sağlamış olur (Burkhardt, 2017: 8-14). Görüldüğü üzere Beuys da kendi hikâyesi ile bağıntı semboller vasıtasıyla sanatsal yaratımı ile kişisel iyileşme ve dönüşme faaliyetini eş zamanlı olarak yürütür. Bu anlamda simyanın dönüşüm ilkesiyle şamanik dönüşüm arasında bir koşutluk mevcuttur. Nigredo-Albedo-Rubedo evreleri, Şamanizm'deki Ölüm-Yeniden Doğum-Erme evrelerine tekabül eder.

Şamanizm, kendine has üç katmanlı (üst âlem-orta âlem-alt âlem) kozmolojik yapısı içinde Şaman adı verilen özel insanlar çevresinde şekillenen animist özellikli bir inanç, ifade ve iletişim sistemidir. Perrin'in de ifade ettiği gibi Şamanizm, Şaman olarak adlandırılan özel insanların âlemler arası iletişimi ve dengeyi sağladığını ve her türden sağaltımı gerçekleştirdiğini varsayar. Şaman, birtakım süreçlerden geçerek 'Şaman'lığa yükselir. Kaza ya da hastalık gibi ölümcül bir deneyim sonrasında ruhlar tarafından değişime zorlanır. (Bu ölüme yaklaşma deneyimi bir rastlantı sonucu oluşmaz. Kişi zaten ata ya da doğa ruhları tarafından seçilmiş ve bu deneyime mahkûm edilmiştir). Rüya ve imgeler vasıtasıyla ruhlar tarafından parçalanır ve yeniden birleştirilerek bir 'yeniden doğum' yaşar. Sonrasında usta bir şaman tarafından eğitilerek topluluğunun hizmetine girer. Görüldüğü gibi şaman önce kendi parçalanıp iyileşir sonra sağaltıcı konumuna ulaşır. Bu yolda yardımcıları ata ruhları ve erk hayvanlarıdır³ (Perrin, 2016: 14-47). Aslında burada söz konusu olan Jung'un Yeniden Doğuş bi-

³ Erk Hayvanı: Şamana âlemler arası yolculuklarında ve sağaltım pratiklerinde güç verip eşlik ederek koruma sağlayan doğa ruhları.

çimlerinin dördüncüsü *Sensu Strictiori'* dir. Bireysel yaşam süreci içinde yeniden doğmak, büyüsel bir etkiyle iyileşme, düzelmeyi ifade eder. Yenilenen kişiliğin özü değişmez ancak yeniden doğum vasıtasıyla bir dönüşüm geçirerek iyileşip güçlenir ve yeni bir işlev ve anlam kazanır (Jung, 2015: 48). Joseph Beuys da yaşadığı kaza deneyimini bir yeniden doğuş eşiği olarak kabullenmiş, bilinçdışından çekip çıkardığı Şaman/Simyacı arketipini, sanatsal üretim yoluyla kendini iyileştirip dönüştürme ve "Beuys" personasını inşa etmede bir anahtar olarak kullanmıştır. Yapıtlarında sık sık kullandığı tavşan sanatsal üretiminde kilit bir imge, zihinsel yapısında ise alter ego işlevi görür. Bu sembol şaman pratiğindeki erk hayvanı gibi onun ruhsal/zihinsel yapısı ile rasyonel dünya arasındaki geçiş aracıdır. Onun bakış açısına göre doğanın karşısındaki kültür inşası ve modernite içinde insan doğal dengesini yitirmiş ve bozulup hastalanmıştır. İnsan ve hayvan arasındaki hiyerarşinin yıkılması ve ilksel bir varoluş bütünlüğüne kavuşulması kişinin mutlak sağaltımı için zorunludur. Oluşturduğu bu Persona, Şaman/Simyacı arketipiyle o kadar özdeştir ki, kendi dönüşümü ona yeterli gelmez ve toplumu da sanatıyla sağaltıp dönüştürmeyi bir amaç edinir. Beuys eylemlerinde bizzat izleyiciyle karşı karşıya gelip onların duyu ve duygularını tetiklemeyi amaçlar. Bu Jung'un 'Dönüşüm Sürecine Katılım' olarak adlandırdığı Yeniden Doğuş'un beşinci biçimine işaret eder ve yaşamın aşkınlığı deneyimiyle bağlantılıdır. Burada dönüşüm kişinin bizzat deneyimlediği ölüp dirilme sembolü ile değil, onun dışında gerçekleşen bir dönüşüm sürecine dolaylı katılımı ve tanıklığıyla gerçekleşir. Yani kişi bir dönüşüm ritüeline katılır ve dolaylı bir etkiyle dönüşür (Jung, 2015: 48). Aslında Beuys'un da yaptığı tam olarak budur. Kullandığı ortak semboller ile izleyicilerin kolektif bilinçdışını harekete geçirmek, ilksel arketipleri aktive etmek ve bazen travmatik yüzleşmeler gerçekleştirerek bir sağaltım yaşatmak. Onun, Toplumsal Heykel ve Genişletilmiş Sanat Teorisinin temelinde bu güdü yatmaktadır. Sağaltım, tek tek bireylerde değil toplumun tamamında uygulandığında sonuç getirecektir ve bu ancak sanatsal bir üretim bütünüyle gerçekleştirilebilir. Maalesef, "Her şey sanattır ve herkes sanatçıdır" söylemi yanlış anlaşılmalı ve postmodern üretimde basit bir üretim stratejisine indirgenmiştir. Sanatçı bu yanlış düzeltmek için "Hiçbir zaman herkes şairdir, ressamdır, heykeltıraştır demedim. Herkes sanatçıdır derken toplumsal sanatı kastediyorum. Herkesin katılabileceği değil, katılmak zorunda olduğu bir sanat" açıklamasını yapmıştır (Veivel, 2017). Kuşkusuz ki burada kastettiği, Steiner'in multidisipliner öğretisinin de etkisi ile disiplinlerarası grift, dinamik ve geçişken bir üretim dinamiğidir. Bu anlayış, Campbell'ın "Bildiğim kadarıyla şimdiye dek hiç kimse son yılların karşılaştırmalı simgecilik, din, mitoloji ve felsefe alanlarındaki yeni açılımları toparlayarak tek bir resim oluşturma çabasına girişmedi" serzenişine bir cevap niteliğindedir (Campbell, 2006: 17).

Beuys'un derin depresyon dönemi şeklinde düşünülebilecek 1950-1957 yılları arasındaki dönemde yukarıda bahsi geçen şamanik ruhsal parçalanma sürecini yaşa-

dığı söylenebilir (Ulmer, 2019: 235). Savaşın dönelerde görülen ruhsal çöküş, sanatçının kendini bazen günlerce odasına kapattığı, ailesi ve arkadaşlarından uzaklaştığı yakın çevresi tarafından ifade edilmiştir (Merdaner, 2016: 25). Bu aynı zamanda bir kendini iyileştirme süreci, yeniden doğuş gibi düşünülebilir. Steiner'in teozofik felsefesi, pedagojik düşünceleri üzerine edindiği önceki birikim, bu yoğun kapanma döneminde özümsemiş ve bugün tanınan sanatçı Joseph Beuys personasının temelleri atılmış olmalıdır. Essen ve Düsseldorf 'da psikiyatrik tedaviyle sonuçlanan Ulmer'in aktardığı şekliyle bu kriz dönemi için sanatçı: "Bu kriz benim için çok önemliydi, çünkü her şey, gerçekten her şey sorgulandı. O kriz sırasında, enerjiyle, hayattaki, sanattaki, sanattaki her şeyi araştırmaya karar verdim. Bilim en derin olanıydı. Daha önceki çalışmalarım da buna hazırdım ama bu tamamen farklı bir sanat, bilim, yaşam, demokrasi, sermaye, ekonomi, özgürlük, kültür teorisi olacaktı" (Vadel, 1980: 15; akt.: Ulmer, 2019: 235).

Beuys sık sık dile getirdiği genişletilmiş sanat kavramını da bu zamanlarda biçimlendirmeye başlamıştır denilebilir. Bu dönemde ve bu döneme kadarki desenlerinde oluşmaya başlayan bireysel mitolojisinin görünümünü içeren birçok konuyu görselleştirmiştir (manzaralar, çeşitli hayvan ve insan figürleri vb.). Beuys bu çizimleri şu şekilde nitelendirmiştir:

Benimle birlikte, hayat hakkında, sanat hakkında, bilim hakkında belirli sorular beni ilgilendiriyor ve kâğıt üzerinde bir dil geliştirmeye çalışarak, daha fazla araştırma tartışmasını teşvik edecek bir dil geliştirmeye çalışarak onlara cevap vermede en uzağa gidebileceğimi hissediyorum. Mevcut uygarlığımızın bilimsel yöntem, sanatsal yöntem veya genel olarak düşünce açısından temsil ettiği şey. Bunların ötesine geçmeye çalışıyorum - sorular soruyorum, kâğıda dil formları koyuyorum, ayrıca kâğıt üzerine duyarlılık, niyet ve fikir formları koyuyorum, hepsi düşünceyi teşvik etmek için (Beuys, 1979: 93-94; akt.: Ulmer, 2019: 235)

Sıradışı Eğitimci ve Toplumsal Heykel İdeali

Kendisini iyileştirme dönemi sadece sanatçı olarak personasının inşasıyla sınırlı değildir. Hocalığına dair pedagojik yaklaşımı, politik aktivizmi de sanatçılığının yanında şekillenmiştir.

1961 yılında mezun olduğu Düsseldorf Akademisi'nde hocası Matere'nin emekliye ayrılmasıyla boşalan heykel profesörlüğü kadrosuna atanmıştır. Joseph Beuys'un hocalığını sanatçılığından bağımsız düşünmemiz mümkün değildir. Onun hocalığı ne kadar önemseydiğini ifade eden sözlerini Petra Richter şu şekilde aktarır: 'Öğretmenliğim en büyük eserimdir. Gerisi teferruattır, gösteriştir' (Sharp, 1968: 44; akt.: Richter, 2009: 16). Geliştirmekte olduğu genişletilmiş sanat kavramı pedagojinin özellikle de

Steiner'ci pedagojinin yöntemlerini yapıt-aksiyon bünyesinde eritilmesiyle somut hale getirmiştir. Steiner'in bireyin özgürlüğünü kazanma süreci olarak özetlediği eğitim kavramı düşüncenin özgür ifadesi, paylaşımı ile işleyen sanat dersi modeli ile ifade bulmuştur. Beuys bu yöntemi şu sözlerle ifade eder: "Ben Öğrencilerine sadece düşünmelerini söyleyen bir öğretmen değilim. Ben harekete geç, bir şeyler yap, sonuç istiyorum" derim (Sharp, 1969: 40-47; akt.: Ulmer, 2019: 245). Bu tutum sanatın kendi kapalı otonom yapısını aşmayı gerektirmektedir. Beuys'un genişletilmiş sanat kavramına göre bilindik sanat nesnesinin sınırları düşünceyi, konuşmayı, toplumsal eylemi de plastik kavramının içine alınmıştır (Harlan, 2004: 9; akt.: Merdener 2016: 48). Ona göre sanat yaşamın hiçbir alanından soyutlanamaz kendi başına ele alınamazdı. Ömrünün sonuna kadar savunduğu katılımcı, demokratik haklarını kullanabilen bir toplum yaratma ilkesi bu anlamda derslerinde takındığı bu tutumun arkasındaki başlıca kaynaktır. Kendisi bu ilkeyi bir konuşmasında şu şekilde ifade eder:

'Ben sanat üzerine bir şeyler duymak isteyen öğrencilerime ve insanlarıma da şunu söylüyorum: İnsanın kökleri ve tüm dikkati toplumsal organizma içinde ortaya çıkan ekonomi, hukuk ve demokratik sorular sorunsalı yer almıyorsa hiçbir zaman bir sonuca ulaşamaz insan dünya dışı bir nişte yaşıyorsa, sanatta iyi bir sonuca ulaşmak imkânsızdır.' (Beuys, 1988; Beykal, 1992: 56)

Beuys, sanat eğitiminin herkese açık olması gerektiğini savunur ve buna uygun şekilde Akademide derslerine isteyen herkesi kabul etmiştir. Ortaya attığı ve her fırsatta yinelediği "herkes sanatçıdır" ilkesi aslında isteyen herkesin sanat eğitimi alabilmesi önkoşuluyla ilişkilidir. Danto onun bu düşüncesini " herkes sanatçıdır ancak herhangi biri değil şeklinde yorumlar (Danto, 2010: 226). Diğer birçok akademide uygulandığı gibi önceden belirlenmiş müfredatın uygulanması yerine karşılıklı diyaloga dayalı doğaçlama gelişen bir ders içeriği geliştirmiştir. Çünkü Düsseldorf Sanat Akademisi de sanatı dar bir bakış açısıyla işleyen otonom geleneksel müfredata sahiptir ve bu içerik onun hoca olduğu (1961-1972) yıllarda yalnız öncü sanat ortamında değil sanat öğrencileri arasında da eleştiriliyordu. Bu yüzden bir hoca olarak, geliştirdiği genişletilmiş sanat kavramı fikrine paralel bir tutum takınmıştır.

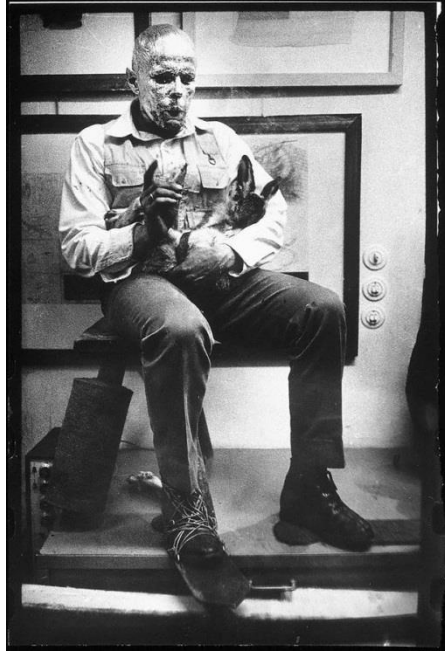
Beuys'un sanatının Fluxus hareketiyle kesişmesi hocalığa başlamasıyla aynı tarihlere rastlamıştır. Akademide profesör olan Nam June Paik, kendisini Fluxus'un kurucusu George Macunias ile tanıştıran kişidir. Eyleme dayalı ve gösteri formuna ağırlık veren Fluxus düşüncesi sanatı prokovatif şekilde izleyiciye sunan, nesneyi, eylemi, mekânı bu amaçla aynı bütünün içerisinde birleştirmektedir. Gregory Ulmer, Fluxus Grubu'nun Beuys'un sanatsal yönünü belirlemede önemli bir rolü olduğunu öne sürmektedir (Ulmer, 2019: 237) Öte yandan grubun uluslararası niteliği de Beuys'un etki alanını genişletmesinde önemli bir unsur olmuştur. Bu durumu bir tür çakışma

şeklinde düşünmek mümkündür. Şubat 1963 Fluxus'un Düsseldorf 'ta gerçekleştirdiği ilk eylem olan "Festum Fluxorum Fluxus" da gerçekleştirdiği "İki Müzisyen için Kompozisyon" ve "Sibirya Senfonisi, 1. Bölüm" adlı kendisinin "Aksiyon" adıyla tanımladığı sanatsal eylemleri, onun sanatsal personasını tarif eden tipik üretim şekillerinin ilk örnekleridir. Personasının önemli simgelerinden fötr şapka ve pilot yeleğini ilk defa bu aksiyonlarında kullanmıştır (Merdaner, 2016: 26).

Beuys, kısa süre içinde grup içerisinde öne çıkmaya başlamış ve bu, Fluxus Hareketi'nden dışlanmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu durum, sanatsal yöneliminde bir değişiklik yaratmamıştır. Bugün bilinen şaman ritüel mizansenisi, geleneksel hale gelmiş ve bugün onunla anılan keçe, yağ gibi malzemeler bu ritüelin enstrümanları olarak biçim bulmaya devam etmiştir. Bu aksiyonlarda başvurduğu provokasyona yönelik tutum derslerinde de benimsenmiştir. Ona göre öğrenciler sanat fikirlerini, amaçlarını dikkate alarak sanatsal problemlerini sözel şekilde ifade etmelidir. Ancak bu şekilde herhangi bir yerleşik sanat kuramı ve yöntemini gözü kapalı benimseyen bir zihin yapısının içine hapsolmaktan uzak durulabilir, özgür düşüncenin ve sanatsal yaratıcılığın yolu açılabilir (Richter 2009: 16). Sanat eğitimi geleneksel dayatmacı akademik kural ve koşullarından arındırarak her konuyu tartışmaya açabilecek bir tartışma ve üretme ortamını benimsemiştir. Derslerdeki tartışma ortamında konumunu öğrencileriyle eşit bir düzeyde görmüştür. Geleneksel okul hiyerarşisi yani hocanın bilen, öğrencinin de öğrenen olarak bir üst ilişkisi içerisinde bulunduğu sınıf modelini reddeder. Öğrencilerin çalışmaları üzerine getirdiği eleştirilerde onların ürettikleri yapıt üzerine düşünmeye ve tartışmaya teşvik etmeyi, sanatsal problemleri dile getirerek rotalarını gözden geçirebilmelerini sağlamayı amaçlamıştır. Akademizm, reddedilmekle beraber sanatsal çalışmalarda ustalaşmanın rolünü ve etütlerin buna katkısını vurgulamaktan da geri durmamıştır. Biçim üzerinde ustalaşmaya kadar durulmalı ve kavranmaya kadar tekrar tekrar çalışılmalıdır (Richter 2009: 18). Derslerinde dikkate aldığı bu görüş sayesinde öğrenci kendi biçimsel dilini keşfetmek konusunda özgürce çalışmakta ve sanatsal problemlerine yoğunlaşarak çözüm geliştirebilmektedir.

Gerek akademide yürüttüğü hocalık görevi gerek sanatçılığı, Beuys personasının birbiriyle alışverişi olan iki temel yönelimidir. Beuys, yapıtlarında (aksiyonlar) izleyiciye asla pasif, edilgen bir rol biçmez. Bu aksiyonlarda izleyiciye hitap şekli onu verili mesajı alan, onu çözmeye çalışan biri olmaktan çıkmaya zorlar. Gert Biesta onun bakış açısını Şaman motifinin yanında yaşama, dünyaya dair sorular sormaya teşvik eden bir öğretmene benzetir. Bunun için Beuys'un 1965 yılında Düsseldorf, Schmela Galerisi'nde gerçekleştirdiği Ölü Bir Tavşana Resimler Nasıl Açıklanır (How to Explain Pictures to Dead Hare) isimli aksiyonundan hareket ederek öğrenme sürecinde hocanın ve öğrencinin ilişkisini yorumlar (Görsel-1). Aksiyonda, sanatçı yaklaşık üç saat boyunca ölü bir dağ tavşanına salonun duvarındaki tabloları zaman zaman patisiyle

dokunarak izletmiş ardından bir tabureye oturtup kulağına fısıldayarak bu resimleri anlatmıştır. İzleyiciler aksiyonu dışarıdan, pencerelerden ya da kapı aralığından izleyerek katılmakta ve açıklamaları duymamaktadır. Beuys başına bal sürmüştü, balın üzerine altın varak ile kaplamıştır. Ulmer bu aksiyona dair sanatçının açıklamasını aktarır:

Görsel-1 Joseph Beuys, “Ölü Bir Tavşana Resimler Nasıl Açıklanır” Schmela Galerisi, Düsseldorf, 1965.⁴

Kafama bal sürerken açıkça düşünmekle ilgili bir şey yapıyorum. İnsan yeteneği bal üretmek değil, düşünmek, fikir üretmektir. Bu şekilde, düşünmenin ölümüne benzeyen karakteri yeniden canlı hale gelir. Çünkü bal şüphesiz yaşayan bir maddedir. İnsan düşüncesi de canlı olabilir. Ama aynı zamanda ölümcül bir dereceye kadar entelektüelleştirilebilir ve ölü kalabilir ve örneğin siyasi veya pedagojik alanlarda son teslimiyetini ifade edebilir. Altın ve bal, başın ve dolayısıyla, doğal ve mantıksal olarak, beynin ve düşünce anlayışımızın, bilincin ve resimleri bir tavşana açıklamak için gerekli diğer tüm seviyelerin dönüşümünü gösterir: keçe ile yalıtılmış sıcak tabure, “radyo”. Tabure altında kemik ve elektrik aksamından ve mıknatıslı demir tabandan yapılmıştır. Tavşanı resimden resme taşırken bu taban üzerinde yürümek zorunda kaldım, bu yüzden sert taş zeminde garip bir topallamayla birlikte demirin şingirtisi geldi. (Beuys, 1970: 105; akt.: Ulmer, 2019: 255).

Bu aksiyon üzerinden Biesta sanatçının pedagojik yaklaşımının yapıtın alışıla-

⁴ URL-1: Görsel 1:

geldik hermeneutik bir çözümlemeden çok 'bu bana ne diyor?', 'bu bana ne anlatıyor?' gibi kendi monoloğumuzu yaratan bir düşünce yapısı önerdiğini ve mantıklı olanı düşünmeye zorlamaktan çok tamamen özgür iradeye açılan yolda dünya ile diyalog başlatmaya çağırdığını söylemektedir (Biesta, 2017: 99). Şamanın rolü burada iyileştirmek gibi görünse de aslında aksiyonlarda kişinin (izleyicinin) yaşadığı dünyayla ve hayatla bağını kurabileceği dolayısıyla kendini iyileştirip özgürleştirebileceği bir yol gösterme işlevini yani öğretmeyi yerine getirmeyi amaçlar. Beuys, kendi kişisel mitolojisini bu yönde organize ederek sanatsal eylemlerini gerçekleştirir. Tavşan, öğrenen özne olarak onun mitsel erk hayvanı ve personasının temsili haline gelir. Bal ve altın, verici ve alıcı arasındaki iletişimin ögesidir. Biesta, burada resmin öğretimin arketipsel nesnesi konumunda bulunduğunu belirtir ve ekler, "Resimler dünyanın basit bir kopyası değil onun yorumlarıdır" (Biesta, 2017: 105). Sanatla öğretmenin güncellenmiş hali olarak düşünülebilecek bu yaklaşımın döneminin tek örneği olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Bu yıllarda Batı'da başka okullarda da avangart çizgiyi temsil eden ve teori üreten sanatçı-hocalar çalışmaktadırlar. Buna karşın, Beuys'un etki alanının dönemindeki ve günümüze kadar gelen gücü dikkat çekici düzeydedir. Bunun başlıca sebebi kendi personasını tasarlayıp sunma konusunda gösterdiği olağanüstü başarıdır.

Yukarıda sözü geçen, derin depresyon ve kendini iyileştirme süreci, şaman motifinin ortaya çıkışı ve akademideki hocalığı sanatçının kişisel biyografisinin içeriğinde önemli konu başlıkları olarak yer almaktadır. Bunlar içinde en çok bilineni ve adeta onun kişisel hikâyesinin en ünlü parçası olan İkinci Dünya Savaşında yaşadığını iddia ettiği ikonolojik hikâyedir. Hakkında yazılan birçok kaynakta ve röportajda Beuys'un Alman Hava Kuvvetlerinde görev yaparken 1943 yılı kışında, Kırım'da uçağının düşürülmesi ve mutlak bir ölümden yerli Kırım Tatarlarının yardımıyla kurtarılıp hayata döndürülmesi anlatılmaktadır. Keçe, yağ gibi malzemelerin onun çalışmalarında oynadığı rol doğrudan bu deneyimle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca Şamanın ruhsal parçalanma veya erginlenme (inisiyasyon) deneyimi şeklinde sunulan bu olay, savaş sonrasında yaşadığı depresyon ve iyileşme sürecinin öncesinde yaşanmıştır. Depresyondan farklı olarak Nazi geçmişi ve bir Alman olarak savaş ile kurduğu ilişki açısından sanatçının diğer tüm travmalarından daha çok ses getiren bu olay aynı zamanda en tartışmalı olanıdır. Özellikle 1979 yılında Amerika'da Gugenheim Müzesi'nde açılan geniş çaplı retrospektif sergisinin ardından gündeme gelen bu hikaye Buchloh, Krauss, Michelson gibi tanınmış eleştirmenlerin katıldığı bir oturumda düzmece olduğu öne sürülerek eleştirilmiş ve Beuys'un ünü gölgelenmeye çalışılmıştır⁵. Konu üzerine yapılmış tüm özgeçmiş açıklamalarını ve bunlardaki dönüşümü inceleyen Peter Nisbet, bu hikâyeye kuşkuyla bakmasına karşın yaşanan deneyimi tekrar kurgulayan sanatçının

⁵ URL-2

biyografisindeki tutarsızlıkların olayın gerçekliğini değiştirmediğini ancak sanrısal bir Şekilde tekrar yorumlandiğını ima eder. Buna göre Beuys uçağının düşürülmesinden bulunmasına askeri hastanede gözlerini açtığı on iki gün içinde hikâyeyi (tatarların kendisini bulup kurtarması) zihninde kurgulayıp tasarladiğını ne sürer (Nisbet, 2001). Bu hikâye kısa sürede Beuys’un Şaman karakterine eklenmiştir.

Kullandiğı malzemelerin düşünsel altyapısına yukarıda değinilmiştir. Bunların yanında aksiyonlarında hoca kimliğinin bir parçası olarak düşünülebilecek karatahta ve anlatımlarında çizdiği Őemaları, simgeleri vb. gibi içerikleri izleyiciye ileten sıklıa kullandiğı araçlardır. Aksiyonlarının ardından gerçekleştirilen forumlarda sadece sanat değil genişletilmiş sanat kavramının kapsamına giren her Şey tartışılmıştır. 1964 yılında Berlin’de yaptiğı ‘Avrasya’ adlı aksiyonunda Beuys karatahtayı kullanmıştır. Londra’da 1977 yılında yaptiğı ‘Toplumdan Sanata Sanattan Topluma’ adlı çalışma 100 kadar karatahtanın kullanıldığı bir çalışmadır. İzleyicilerle salonda yaptiğı tartışmalarda yazıp çizdiği her Şey bu tahtaların üzerindedir. Tahta yazılar ve Şekillerle dolduğunda yere konulmakta izleyiciler tartışmaya katılabilmek için oluşan bu tahta yığını üzerinden atlamak zorundadır. Bu tahtalar daha sonra ‘Yönlendirme Gleri’ adlı yerleştirmede yer almak üzere New York’a taşınmış ve sergilenmiştir. Ulmer sanatçının okulun temel araçları olan bu malzemelerin pedagojik çağrışımlarına dikkat çekmektedir üzerinde Őemaların ve aksiyona dair verilerin işlendiği kara tahtalar, tebeşir ve silgi çoğunlukla işlerinin önemli bir parçasıdır (Ulmer, 2019: 247).

Eğitimin zgr ve herkese açık olmasını savunan Beuys, akademide verdiği eğitimi de giderek herkese açık hale getirmiştir. 1972 yılında akademideki görevine son verilmesiyle sonuçlanan bu çaba onun demokrasi ve özgürlük anlayışının karşılığıdır. Katıldığı pek çok etkinlikte ğrencilerinin arasında onlarla birlikte (Görsel 2). Göreve başladığı yıldan itibaren sadece derslerinde değil, çeşitli okullarda gerçekleştirdiği birçok sanatsal etkinlikte de sanatın politikayla ilişkisini tartışmış ve örgütlü toplum görüşü doğrultusunda, 1967 yılında Düsseldorf Akademisi’nde Alman ğrenci Partisi’ni kurmuştur. Dönem Almanya’sında da sosyal ortam 60’lı yılların sonlarında birçok Batı ülkesindeki gibi politik gençlik hareketine sahne oluyordu. Alan Antliff, 1967 yılında Berlin’de İran Őahunun ziyareti nedeniyle yapılan protestolar sırasında Alman polisinin bir ğrenci protestocuyu vurarak öldürmesinin, Beuys’u çok etkilediğini, işlerinde politik aktivizmin ne çıkmasında bir dönüm noktası olduğunu, parti kurma düşüncesinin de bu dönemde gerçekleştiğini söylemektedir (Antliff, 2014: 66). Partinin kuruluş amaçları içerisinde en göze çarpanı, tüm insanlığı manevi çoğunluğa yükseltmek için eğitmek, materyalizm ve buna bağlı durgunluk etrafında Şekillenen anlayışsız siyaset tehdidi ile mücadele etmektir. Sanatın iyileştirici ve dönüştürücü gücü böylelikle toplumun hizmetine sunulmuş oluyordu. Bu düşünce aynı zamanda Beuys’un ‘Sosyal Heykel’ kavramının da kaynağıdır. Partinin adı birkaç ay sonra ‘Fluxus Zone

West' olarak değişmiştir. Sanatçı partinin hedeflediği dönüştürme hareketine çalıştığı akademiden başlamış, düzenlenen pek çok toplantı öğrencilerin yoğun katılımına sahne olmuştur. Antliff, okulda giderek artan kaotik ortamın diğer hocaların Beuys aleyhine ilan ettikleri bir güvensizlik bildirisi yayınlanmasına sebep olduğunu bunun yanı sıra eğitime zaman zaman ara verilmek zorunda kaldığını belirtmektedir (Antliff, 2014: 67-68).

Görsel 2: Beuys 1970 Frankfurt'ta öğrencilerinin sergisinde.⁶

Beuys bu hareketi daha geniş bir düzleme taşımaya karar vererek 1970 yazında Fluxus Zone West'i 'Referandum Yoluyla Doğrudan Demokrasi Örgütü' (Özgür Halk Girişimi) içine aldı. Örgüt vatandaşların referandum yoluyla sosyal politikayı yönlendiren bir sistem kurarak mevcut düzene hâkim olan hantal ve işlevsiz temsili demokratik sistemi devre dışı bırakmayı amaçlıyordu. İlk eylemleri Düsseldorf'da tenis kulübü genişletmek için ağaç kesimi yapılacak küçük bir koruda gerçekleştirilmiştir. Kesilecek ağaçların işaretlenmesiyle yıkımın boyutunu sergileyerek projenin rafa kalkması sağlandı (Antliff, 2014: 70). Beuys'un politik çizgisi şiddet içeren aşırı görüşlerden arındırılmıştır. O mücadelesini barışçı yoldan sürdürmek, her kesimden sesini duyuramayan insanlara ulaşmak ve bu mücadeleye dâhil etmeyi amaçlıyordu herhangi bir ideolojik kutuplaşmayı reddeder. Sanatı doğrudan katılım alanına dönüştürmeyi amaçlamış, geliştirdiği genişletilmiş sanat tanımı, içeriğinde sosyal heykel kavramını üretmiştir. Sosyal bir varlık olarak birey, özgürleştikçe yaratıcılığını keşfedebilir ve sanatçı konumuna erişebilir. Beuys, 1972 yılında küratörlüğünü Harold Szeeman'ın yaptığı Documenta V sergisine Referandum Yoluyla Doğrudan Demokrasi Örgütü'nün ofisini kurarak katılmıştır. Serginin teması sanat-toplum ilişkisine odaklanmış, 'Gerçekliği Sorgulamak, Bugünün İmge Dünyaları' adıyla açılmıştır. Beuys yedi karatahtanın önünde

⁶ URL-3: Görsel 2:

yer alan masada konuyu zaman zaman fikirlerini çizerek tartıştı. Masada her gün değiştirilen kırmızı bir gül bulunuyordu. Simgesi bir çiçek olarak gül, sosyal heykel yoluyla gerçekleşecek devrimci değişim süreci ile doğadaki evrimsel süreç arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Antliff, 2014: 70). Bu eylemin bir sanat etkinliğinde gerçekleştiriliyor olması Beuys'un sanatsal personasının politik yüzünü göstermek açısından da önem taşımaktadır.

Sanatçının akademideki işine son verilmesi de bu sergi dönüşünde gerçekleşmiştir. Akademiden çıkarılma Beuys için hocalık hayatının sonu olmamıştır. Tam tersine bir yandan hukuk yoluyla mücadelesi vererek görevini geri almaya çalışmış diğer yandan da sanatsal üretimini sürdürmüştür. Bilginin özgürce üretilmesi ve toplumla paylaşılması düşüncesini sürdürmek için 1974 yılında yazar Henrich Böll ile birlikte 'Yaratıcılık ve İnterdisipliner Araştırmalar için Uluslararası Özgür Üniversite'yi kurar (Antliff, 2014: 73; Merdaner, 2016: 28). Bu üniversite fikri kapsamında Documenta VI sergisinde '100 Günlük Yaratıcılık ve Disiplinlerarası Araştırma için Eylem, 100 Gün Serbest Uluslararası Üniversite' adlı çalışmasını yapmıştır. 100 gün süren bu çalışma kapsamında, enerji politikaları ve alternatifler, medya, iş ve işsizlik gibi konuların tartışıldığı dersler yapılmış, atölyeler düzenlenmiştir. Böll ile birlikte kaleme aldıkları okul manifestosunda yaratıcılığın geleneksel sanat biçimlerinden birini uygulayan insanlarla sınırlı olmadığı, özellikle sanatçılar söz konusu olduğunda bile yaratıcılığın sadece sanatlarını icra etmekle sınırlı olmadığı söylenmektedir. Beuys, bu okula ait bir bayrak da üretmiştir (Görsel 3). Her bireyin rekabet gücü ve başarı hırsı tarafından gizlenen yaratıcı bir potansiyeli taşıdığı ve okulun bunu ortaya çıkarmayı görev edindiği belirtilmektedir. Manifesto'da en göze çarpan konulardan biri uzmanın yani hocanın durumudur. Uzmanın düzeyi küçümsenmemekle beraber alanında tek söz sahibi kişi olduğu reddedilir. Okulun işleyiş zihniyeti öğretmen ve öğrencilerin arasında ayırım yapılmadığı, faaliyetlerin halka açık ve paylaşılabilir bir yapı sunmaktadır (Kuoni, 1990: 149). Ayrıca uluslararası olma iddiası da yaratıcılığın kapsamını en daha

Görsel 3: "Uluslararası Özgür Üniversite" Bayrağı, 1985⁷

genişleten bir yaklaşım olarak ön plandadır. Çünkü Beuys'un pedagojik beklentisi bi-

⁷ URL-4: Görsel 3

reysel hayal gücünün gelişmesini engelleyen düşünce yapısını değiştirmek ve yaratıcılığın ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bunun olabilmesi ancak özgürlüğün sağlanmasıyla mümkündür. Beuys'a göre Kapitalist dünyanın bireye biçtiği rol dar, tüketimi yücelten ve yaratıcılığı sınırlayan bir yaşantıyı dayatıyordu. Sosyal hayata ve onun üretken doğasına yönelmek Dünyayı ve üzerindeki yaşamı kavrayacak barışık bir yaşam şeklini üretmek mümkündür.

Beuys'un ismi Arte Povera (Yoksul Sanat), Kavramsal Sanat, Flüksus gibi döneminin avangart denebilecek sanat çevreleri ile birlikte anılmaktadır. Bunun yanında Documenta 7 sergisi için gerçekleştirdiği "7000 Meşe" adlı çalışmasıyla Ekolojik Sanat alanında da adı geçmektedir. Beuys Türkiye'de 80'li yıllarda yukarıda sayılan avangart sanat hareketlerini temsil eden belli bir sanatçı kuşağını etkilemiş bir sanatçıdır. 1986 yılındaki ölümünün ardından İzmir Alman Kültür Merkezi'nde Cengiz Çekil öncülüğünde Beuys anısına açılan "Bir Başka Sanat Toplu Sanat Gösteri" adlı toplu sergi bununun kanıtı olarak sunulabilir. Sergide Necati Abacı, Halil Akdeniz, Ann B. Aksel, Erdağ Aksel, Turgut Aldemir, Hüseyin B. Alptekin, Vahap Avşar, Zafer Aytekin, Canan Beykal, Michael Bishop, Lynn Criswell, Cengiz Çekil, Osman Dinç, Ahmet Elhan, Ayşe Erkmen, Adem Genç, Serhat Kiraz, Ahmet Koman, Füsün Onur, Ahmet Öktem, Mümtaz Sağlam, Fevzi Saydam, Sarkis, Yusuf Taktak katılmışlardır. Sergi, bazıları akademisyen olan bu sanatçılara ait kolaj, resim, fotoğraf, özgün baskı gibi geleneksel sanat biçimlerine ait yapıtların yanında yerleştirme, kavramsal sanat biçimlerini kapsayan ve Türkiye sanat ortamı için yeni, alışılmadık sanat formlarını da içermesi bakımından önemlidir (Kılınçarslan, 2022)⁸. Söz konusu sanatçılar arasında yer alan Cengiz Çekil, Füsün Onur, Ayşe Erkmen, Sarkis, Canan Beykal, Serhat Kiraz, Erdağ Aksel ilerleyen yıllarda bu yeni eğilimleri temsil eden sanatçılar olarak tanınacaklardır. Cengiz Çekil, Beuys'un kendisi üzerindeki etkisini vurgulamanın yanında Türkiye'li sanatçıların -Beuys'un yaklaşımından yola çıkarak- sanat pratikleri açısından gerekli "yöntemleri, araçları ve gereçleri" kendi kültürlerinde, tarihlerinde ve yaşadıkları coğrafyada aramaları zorunda olduğunu belirtmiştir.⁹

Sonuç

Joseph Beuys Sanatı gibi kendi imgesini, personasını da inşa etmiştir, o Joseph Beuys'dan bir "Beuys" yaratmıştır. Üstelik, normalde kişilikle özdeşleşen personanın yol açacağı nevrozu aşarak bir yaratım ve sağaltım mekanizmasına dönüştürmeyi başarmıştır. Bu yaratımın temelinde savaşta edindiği fiziksel ve ruhsal travma yatar. Beuys sanatıyla savaş sonrası dünyanın bilinçsel bir çözünme yaşamasını, insanlığın köklerindeki ritüel deneyimini derinlerden çıkararak aktif izleyici kitleleriyle bir cemaat

⁸ URL-5

⁹ URL-6

etkisini harekete geçirip zihinle ruh ahengine kavuşmasını amaçlamaktadır. Bunu kendine göre bir Magisterium¹⁰ bir Şaman olarak yapmıştır. Onun en büyük mirası Genişletilmiş Sanat Teorisi'dir. Beuys'un yapıtları zaman içinde çürüyecek, çözünecek, değişecek ve gelişecek organik yapılar ya da yeni yaratımlara gark eden serbest dolaşımda düşünce ve fikirlerden oluşur. Politik çizgisi herhangi bir ideolojik kutuplaşmayı reddeder. Toplumu meydana getiren tüm sosyal bileşenlerin kendini ifade edebileceği karşılıklı diyalogu ve uzlaşma ortamını işler tutabilen, çözüm üretmede katılımcı bir düzen peşindedir. Eğer sanat bu amaca hizmet etmiyor ve kendine tanımladığı özerk alanda yaşamdan soyutlanmış durumdaysa işlevi yoktur. Kendi imgesi, malzemeleri ve düşünceleri çözüldükçe, uçtukça, dönüştükçe çevresiyle ve zamanla yeni bağlamlar kurarak yeni anlamlar kazanır ve varlığını devam ettirir. Bu yüzden Joseph Beuys ölmüş olsa da "Beuys" güncelliğini daima korur. Onun dehası, anlam ve etkisi zaman içindeki süreçte anlaşılabilen, akımlar, gruplar ve paradigmlar ötesi ilksel kodun farkına varması ve onu dolaşıma sunmasında yatar.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%60-%40
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Gökçen ERGÜR
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%60-%40
Statement of Support and Acknowledgment:	-

¹⁰ Magisterium: Kelime anlamı ile Üstatlık. Simyada, iyileştiren ve dönüştürmeyi sağlayan madde (katalizör) anlamında kullanılır.

Corresponding Author:

Gökçen ERGÜR

Double-Blind Peer Review:

External-independent

KAYNAKÇA

- Antliff, A. (2014). *Joseph Beuys*. Phaidon Press.
- Adriani, G., Konnertz, W., & Thomas, K. (1979). *Joseph Beuys: life and works* (Çev.: P.Lech). Barron's Educational Series Inc.
- Beuys, J. (1986). *In memoriam, Joseph Beuys: obituaries, essays, speeches*. Inter Nationes.
- Beuys, J., Böll, H., (1990). *Manifesto the foundation of a free International school for creativity and interdisciplinary research*. İçinde Kuoni, C. *Energy Plan For The Westrman Joseph Beuys In America*. For Walls Eight Windows.
- Beykal, C. (1992). *Beuys: 5 kasım 1991 salı, 6 kasım 1991 çarşamba. 7 kasım 1991 perşembe (üç gün)*. Plastik Sanatlar Derneği Yayın Dizisi.
- Biesta, G. (2017). *Letting art teach-art education 'after' Joseph Beuys*. ArtEZPress.
- Burkhardt, T. (2017). *Simya* (Çev.: M. Temelli). Verka Yayınları.
- Campbell, J. (2006). *İlkel mitoloji* (Çev.: K. Emiroğlu). İmge Kitabevi.
- Danto, A. (2010) *Sanatın sonundan sonra* (Çev.: Z. Demirsu). Ayrıntı Yayınları.
- Frank Gieseke, A. M. (1996). *Flieger, filz und vaterland: eine erweiterte Beuys biografie*. Elefanten Press.
- Jung, C. G. (2015). *Dört arketip* (çev.: A. Oysal). Metis Yayınları.
- Martin, S. (2009). *Simya ve simyacılar* (Çev.: E. Ç. Babaoğlu). Kalkedon Yayınları.
- Merdaner, E. (2016). *Joseph Beuys "sanatı ve felsefesine bir bakış"*. Tekhne Yayınları
- Nisbet, P. (2001). *Chrashing course*. İçinde Ray, G. (Ed.). *Joseph Beuys, Mapping The Legacy*, D.A.P. Disturbuted Art Publishers.
- Perrin, M. (2016). *Şamanizm* (Çev.: B. Arıbaş). İletişim Yayınları.
- Richter, P. (2009). *Bir öğretmen olarak Joseph Beuys-kendini keşfetmeye davet*. İçinde Anadol, Ç. (Ed.), *Joseph Beuys ve Öğrencileri Deutsche Bank Koleksiyonundan Seçmeler*. (s.16-23), Aksoy Matbaa.
- Ulmer, G.L. (2019). *Applied grammatology: post(e)-pedagogy from Jacques Derrida to Joseph Beuys*. John Hopkins University Press.
- Veiel, A. (Yöneten). (2017). *Beuys [Sinema Filmi]*. Piffel Medien

İnternet Kaynakları

- URL-1 Görsel 1: “Ölü Bir Tavşana Resimler Nasıl Açıklanır”, 1965. <https://www.artgallery.nsw.gov.au/collection/works/434.1997.9/> (Erişim Tarihi: 12.02.2022)
- URL-2: Buchloh, Krauss, Michelson, (1980). Joseph Beuys at the guggenheim. *MIT Press*. October, Spring. 1980, Vol. 12, pp. 3-21. <https://doi.org/10.2307/778572> (Erişim Tarihi: 09.05.2021)
- URL-3 Görsel: 2: Beuys 1970 Yılında Frankfurt'ta öğrencilerinin sergisinde. <https://www.frieze.com/article/katharina-sieverding-joseph-beuys-2021> (Erişim Tarihi: 12.02.2022)
- URL-4 Görsel: 3: Joseph Beuys, “Uluslararası Özgür Üniversite” Bayrağı, (*F.I.U. Flag*), 1985 MACBA Collection. Government of Catalonia long-term loan. National Collection of Art. The Joseph Beuys Estate, VEGAP, Barcelona, 2022. <https://www.macba.cat/en/art-artists/artists/beuys-joseph/fiu-flag> (Erişim Tarihi: 21.042022)
- URL-5: Kılınçarslan, R.Ö. (2022). Joseph Beuysun anısına: 1980'lerden bir sergi ve izmir çağdaş sanat ortamına etkisi. *Art-Sanat İstanbul Üniversitesi Yayınevi*. 17, 253-273. [10.26650/artsanat.2022.17.984180](https://doi.org/10.26650/artsanat.2022.17.984180) (Erişim Tarihi: 21.05.2022)
- URL-6: Çekil, C., Beuys ve biz. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/47798> (Erişim Tarihi: 10.02.2022)

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Bir Ölüm Sosyolojisi Çalışması: Sosyal Medyada
Ölüme Yüklenen Anlamlar

A Study about Death Sociology: Meanings to
Death in Social Media

Adem SAĞIR*
Mert CANAYAZ**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Sağır, A. ve Canayaz, M. (2022). Bir ölüm sosyolojisi çalışması: Sosyal medyada ölüme yüklenen anlamlar. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 319-349.

Sağır, A. & Canayaz, M. (2022). A Study about death sociology: Meanings to death in social media. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 319-349.

10.29228/kesit.57815

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 28.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 10.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, Türkiye, ademsagir@karabuk.edu.tr

**✉ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Türkiye, canayazmert78@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Bir Ölüm Sosyolojisi Çalışması: Sosyal Medyada Ölümüne Yüklenen Anlamlar¹

A Study about Death Sociology: Meanings to Death in Social Media

Prof. Dr. Adem SAĞIR

Mert CANAYAZ

Öz: İlk insandan günümüze ölüm, insanlığın her daim gündeminde yer alan ve kurtulmasının mümkün olmadığı bir gerçektir. Tarih boyunca ölümün anlamları değişmiştir. İnternet teknolojisinin ortaya çıkması ve gelişmesine bağlı olarak 21. yüzyılda sosyal medya araçları hayatımıza dahil olmaya başlamıştır. Ölüm, Türkiye’de son dönemlerde sosyolojinin araştırma odağında olmakla birlikte sosyal medya araçlarının ölümle ilgili tutum ve anlayışlarda yarattığı değişim üzerine akademik çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu bağlamdan hareketle çalışma, sosyal medya araçlarının ölümün anlam ve algısında yarattığı değişim Covid-19 örneğiyle analiz edilmiştir. Covid-19 gibi pandemisinin sosyal medya araçlarında ölümle ilişkili nasıl sunulduğu üzerine yapılan bu araştırma hem Türkiye’de hem de dünyada bu konuda mevcut olan eksikliğe katkı sunmayı hedeflemiştir. Çalışmanın temel kaygısı Covid-19 salgınını da dahil ederek ölüm paylaşımlarını incelemek ve ölümle ilgili tutumların sosyal medya araçlarıyla nasıl değişip dönüştüğünü ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında Facebook, Instagram ve Twitter’deki “ölümle ilişkili” paylaşımlar incelenmiştir. Araştırmada nitel veri aracı olarak doküman incelemesi ve söylem analizi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında sosyal medya araçlarının ortaya çıkmasından Covid-19 (2021) aşısı uygulamasının başlamasına kadar geçen süreçteki ölüm paylaşımları incelenmiştir. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlara göre sosyal medya araçlarında ölüm paylaşımlarının ölümün anlamlarında değişimlere neden olduğu ve pandemiyle birlikte ölüm paylaşımlarının sayısal olarak artmasının bu değişimi hızlandırdığı görülmüştür.

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Adem SAĞIR danışmanlığında Karabük Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı’nda “Sosyal Medyada Ölümüne Yüklenen Anlam ve Tutumlar: Bir Ölüm Sosyolojisi Çalışması” başlıklı yüksek lisans tezinden geliştirilerek üretilmiştir. This study derived from second author’s master’s thesis under supervising first author.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, ölüm, ölüm sosyolojisi, sosyal medya araçları, covid-19.

Abstract: From the first human to the present, death is a reality that is always on the agenda of humanity and that it is not possible to escape. Throughout history, the meanings of death have changed and transformed. Depending on the emergence and development of internet technology, social media tools have started to be included in our lives in the 21st century. Death, as a sociological reality, has recently been included in the scope of research in our country and the number of academic studies on the change and transformation created by social media tools in the sense of death is very few. Moreover, an epidemic disease like Covid-19 that changes many things in the world and research on death through new media tools, aims to focus on a new point of examination and a deficiency both in our country and in the world. For this reason, the change created by social media tools in the meaning and perception of death has been examined together with the Covid-19 process. Within the scope of the study, both death shares of individuals using Facebook, Instagram and Twitter which are social media tools and their shares due to Covid-19 were examined. The main concerns of the study are to reveal how death has changed and transformed through social media tools by examining the death shares due to the Covid-19 epidemic. In the study, document analysis was used as a qualitative data tool. Within the scope of the study, death shares were used in the process from the emergence of social media tools to the start of the Covid-19 vaccine application in 2021. The results reached within the scope of the study were that the sharing of death in social media tools caused. Serious changes on the meanings of death and that with Covid-19 death shares both increased and accelerated the process of change and transformation.

Keywords: Sociology, death, sociology of death, social media tools, covid-19.

Giriş

Ölüm modernite ile gündelik hayattan uzaklaşmaya/uzaklaştırılmaya başlamıştır. Bu uzaklaşmaya kaynaklık eden tutum, insanların hastalıklarla baş ederek sağlıklı kalabilmeyi ve ölüme direnebilmeyi bir beceri haline dönüştürme çabasıdır. Hastaların ev yerine hastanelere tedavi için taşınması ve bakımların uzmanlara teslim edilmesi, mezarlıkların ve kiliselerin de dahil olduğu ve defin için kullanılan dini yapıların etrafının kalın duvarlarla çevrilmesi “sağlıklı yaşamak” becerisinin görünümleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ariés’in (2020) “evde ölümden hastanede ölüme geçiş”, Sağır’ın (2017, 2021a, 2021b) ölümün “toplumsal kapatılması” olarak adlandırdığı bu süreç ölümün gündelik hayattan uzaklaşmasını temsil etmektedir. Ölümle kurulan ilişki, modernitenin kusursuz sistem öngörüsüyle oldukça uyumludur. Çünkü modernitede beden; mekanik ve kusursuz bir makine olarak kabul görmekte ve ölüm bu kusursuz

makinenin çöküşü olarak düşünülmektedir (Turner, 2017; Canatan, 2011; Turner, 2020; Sennett, 2019; Ertan, 2017). Ölümle girişilen mücadele, insanın geçmişten bugüne taşıdığı ölümsüz olma arzusuyla da ilişkilidir. Ölümsüzlük arzusu, kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel tutumların kurucu unsurudur (Sağır, 2017).

Modern sonrası dönemde ölümle kurulan bağlar, ölümü yeniden gündelik hayata sokmuştur. II. Dünya Savaşı'yla başlayıp Bauman'ın (2016) "modern Avrupa'nın göbeğinde açılan kara delik" olarak betimlediği soykırımlarla devam eden kitlesel ölümler çağı, ölümün yeni görünümünü karşımıza çıkarmıştır. Ölülerin kapatıldığı bir mekân olan hastanelerde uzmanlara ve teknolojiye teslimiyet, insanların ölümle kurmuş oldukları anlamsal sınırları değiştirmiştir. Böylece ölüm, tıp teknolojilerinin tanımladığı ve anlamlandırdığı olgusal bir gerçekliğe dönüşmüştür. Ölmekte olan sevdiklerini hastanede uzmanlara teslim eden insanlar, ölmekte olan hastanın acısını dindirmeyi amaçlamıştır. Hastanede teknolojinin devreye alınmasıyla ölüm hiçleştirilmekte ve yokmuş gibi davranılmaktadır. Tıbbın kullandığı dilin aracılığıyla beyin ölümü, bitkisel hayat, entübe gibi birçok kavramla bahsi geçen söylemin inşa edildiği görülmektedir. Modern insan, başkasının ölümüyle ilişki kurmakta ve hastanenin merkezde yer aldığı gösteri dünyasının aktörüne dönüşmektedir. Ölmekte olan kişinin yakınları, tiyatro sahnesini andıran bu gerçeklik sahnesinde trajedi ve dram görmek istememektedir. Bu tercihi ise kendi ruh sağlığı korumak ve haz duymak için yapmaktadır. Covid-19 sürecinde her gün yayınlanan istatistiklerle anlatılan ölüm, ölenlerin hayat hikayelerini dışarda bıraktığı için insanlara aynı hazzı ve duyguyu yaşatmaktadır (Sağır, 2021b). Böylece postmodern dönemde ölümle ilgili gerçekleşen temel değişim, insanların ölümü de gündelik hayatta gösterinin bir parçası haline dönüştürmesi olmuştur. Kuşkusuz kitle iletişim araçlarının ölümle kurmuş olduğu bağ da ölümle ilgili anlamsal değişimleri hızlandırmıştır (Sağır, 2021a). Kitle iletişim araçlarının ölüme dair yarattığı etki, ölümü gösteri dünyasının bir parçası haline dönüştürmesi olmuştur. Ölümün göz önündeliği, geçmişte kültürel bir pratik olarak ölü bedeninin sergi değerinden uzaklaşmayı temsil etmektedir. Ölü bedeninin sergilenmesi, geçmişten bugüne kabile toplulukları dahil birçok toplumda karşımıza çıkan kültürel bir uygulamadır. Ölü beden, süslenir, arındırılır ve çeşitli şekillerde uygulanan ritüellerinin sergilenmesinde merkezi odak olur (Frazer, 2017; Frazer, 2019; Sağır, 2016; Sağır, 2017).

O günden bugüne ölü bedeninin sergilenmesiyle ilgili kültürel pratikler geride bırakılmıştır. Günümüzde ölümün sergilenmesinde sosyal medyanın temel araç olduğu, bilgi ve bilişim teknolojileri ile kitle iletişim araçlarının sürece devrimci bir katkı sunduğu görülmektedir. Yoğun bakımda ya da evde ölmekte olan insanların görüntüleri sosyal medyada, yakınları tarafından "hikaye"lere ve "fotoğraflar"a dönüştürülmektedir. Ölümün sosyal medya üzerinden sergilenmesi, ölü bedeninin kültürel değerinin metaya dönüşmesi anlamına gelmektedir. Sosyal medyada canlı

yayında intihar etme ya da intihar etmeden önce video çekip paylaşma gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bourdieu'nun narsist ayna olarak ifade ettiği bu durum, aynı zamanda insanların son sürat her yönüyle gösteri dünyasının bir parçası olduğu gerçekliğini suratımıza çarpmaktadır (akt.Sağır, 2017). Sosyal medya ve ölüm ilişkiseliliği bağlamında “dünyevileştirici etki” olarak tanımlayabileceğimiz ve “hatıra” etiketiyle yapılan paylaşımlar da görülmektedir. Bu paylaşımlar, sevilen bir kişinin kaybı üzerine yazılan ve “... hatırasına” başlığıyla yüklenen videolardır. Bu videoların içeriğinin üç biçimde olduğu görülür. İlkinde sadece ölen kişinin fotoğraflarının bir araya getirilmesiyle yapılmış videolar karşımıza çıkar.² İkinci içerik ise ölen kişinin hayatına dair kesitlerin yer aldığı ve yine kişinin kendisinin başrolde olduğu videolardır.³ Kuskusuz, insanın bir gün ölecek olmasın bildiği halde arkasında böyle bir kayıt bırakması, kültürel bellek için önemli bir göstergedir. Üçüncüsü videolarınsa cenaze töreni ve defin görüntülerinden oluşmasıdır.⁴ Sosyal medya, ölümü görselleştirirken, modern dönemin içeriğine uygun bir biçimde ölümü sanallaştırmakta ve ölümü hakkında yorum yapılabilecek bir alan haline getirmektedir. Ayrıca Anadolu’da birçok köyün internet sitesinde ya da bu köylerin Facebook gruplarında mezarlık görüntülerine yer verilmekte ve ölüm haberleri paylaşılmaktadır. Bu seriden farklı ama ölümün sosyal medya sunum biçimi olarak dikkat çeken video içeriklerinden diğeri de özellikle iç çatışmaların yaşandığı bölgelerde “insanları öldürürken, insanların kafalarını keserken, insanları idam ederken” çekilmiş görüntülerdir.⁵ Örneğin Daeş’in sosyal medyada yayınladığı infaz görüntüleriyle dünya gündemini uzun süre ölüm etrafında tutmuştur. Bu örneklerden farklı olarak yeni eğilimlerden birisi intihar görüntülerinin sosyal medya üzerinden yayınlanması olmuştur. Buna göre aktör, Facebook ve Twitter’da intiharını canlı yayınlamakta ya da birisini öldürmeye karar verdikten sonra yapacağı “işle ilgili” paylaşım yapmaktır.⁶ Bu göstergelerin pratikte sert bir örneği olması bakı-

² Örnek video sunumu için bkz. <http://www.youtube.com/watch?v=y2MQIuYSuxY>

³ Örnek video sunumu için bkz. <http://www.youtube.com/watch?v=59kvtiB6epI>

⁴ Bu videolar, genelde ünlü kişilerin cenaze törenlerinden oluşur. Ayrıca bazı videolar, annesi veya babasının cenaze törenini baştan sonra çekip görselleştiren kullanıcılara aittir. Örnek video sunumu için bkz. <http://www.youtube.com/watch?v=mRGTvf9rE8M>

⁵ DAEŞ, sosyal medyada yayınladığı infaz görüntüleriyle uzun bir süre dünyanın gündemini ölüm etrafında tutmuştur. Sözde İslami cihat (!) söylemiyle kendi dünyalarına ait olmayan herkesi infaz eden DAEŞ, çektiği görüntüleri de propaganda aracına dönüştürmüştür. Örnek için bkz. <https://www.dailymotion.com/video/x2n937m>

⁶ Bir kadın , ölümünden bir gün önce kişisel paylaşım sitesi Facebook'a şu notu yazmıştır: “Ben seni Allah’a havale ediyorum. Ama şunu unutma ki, bir gün gelecek sen de deliler gibi birisini seveceksin. Benim seni sevdiğim gibi seveceksin ama benim seni sevdiğim gibi asla sevilmeyeceksin. Seni seven öldü haberin olsun... Seni seven öldü başın sağ olsun.” 17 yaşındaki bir genç kadın, intihar etmeden önce Facebook'ta annesine hitaben şu yazıyı yazmıştır: “Anne, benim yorganım pembeydi, neden beyaz örttün üzerime? Pamuk gibiydi yatağım, neden bugün taştan? Gece lambasını yakmayı unuttuğular... Oysa annem bilirdi, karanlıktan korktuğumu... Yağmur mu yağdı

mından 1 Ocak 2017 tarihinde İstanbul/Ortaköy'deki bir gece kulübünde yaşanan saldırı sonrası sosyal medyada görünür hale gelen ve tartışılan durumlar da benzer noktayı örüntülemektedir (Karaduman ve Akbulutgiller, 2018). Yaşanan tartışmalarla ilgili bir köşe yazısında Talimciler' in (2017) betimlemesi ölümün değişen anlamsal sınırlarına değinmesi bakımından önemlidir.

“...yaşananların ardından attıkları tweetlerle olanlara, ölümlere sevinenlerin... Ölümü kutsamak ve ölümleri istemek başka bir şeydir, ölümlerin ardından nefreti kusmak ve ölenleri aşağılamak ise bambaşka bir şeydir. Ölüyoruz ve ardından birileri çıkıp ‘zaten bunlar, buralara giderek, eğlenerek tüm bu olup biteni hak etmişlerdi’ diyebiliyorlar! Geçmişte ölümlerin ardından insanlar hiç değilse olup biteni sessizlik içerisinde ve ölüme hak ettiği saygıyı göstererek karşılardı...”

Ölüme dair anlamlar toplumdan topluma değişiklik gösterebilir internet teknolojisinin ortaya çıkışı Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal medya araçlarının hayatımıza girmesiyle ölümün metalaşması ve popüler kültür nesnesine dönüşmesi küreselleşmiştir. Bahsi geçen bu durum, ölümle ilişkili algı ve tutumların tek tipleşmesine atıf yapmaktadır. Kitle iletişim araçlarının popüler kültürle olan ilişkisine benzer bağlam, ölüme yönelik anlamlarda zaman içinde yaşanan değişim ve dönüşümde sosyal medya araçlarının üstlendiği rolle aynı paydada buluşmaktadır. Bu sebeple ölüm ve sosyal medya araçları birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Sosyal medya araçlarında kullanıcı sayısının artışı, ölüme yönelik anlam ve algılarda değişim ve dönüşüm sürecini artırıcı bir işleve sokmaktadır. Bu duruma Covid-19'un dahil oluşu ile ölümün hem görünürlüğü artmış hem de ölüm kültüründeki değişim süreci hızlanmıştır. Bu çalışmanın konusu, bir toplumsal gerçeklik olan ölümün sosyal medya araçlarında nasıl paylaşıldığı ve ölüme yönelik anlamların nasıl dönüştüğü ile ilgilidir. Çalışmanın temel kaygısı 2019'da dünyayı etkilemeye başlayan ve halen etkileri devam eden Covid-19 salgınının hızlandırmış olduğu bu değişim sürecinin ölüm ile toplum arasındaki bağları nasıl inşa ettiğine odaklanmaktır. Ayrıca modernite ile ölümden uzaklaşan insanın, günümüzde ölümü nasıl geri çağırdığı sorusuna verilecek yanıt da bu çalışma-

acaba? Etraf toprak kokuyor... Anne yatağıma böcekler girdi, alır mısın? Hafta sonu da değil, neden yıkadılar beni? Üstelik yabancı kişiler! Neden ağlıyorsun Anne. Neden ağlıyorsun anne, yoksa bana küstün mü?” Bursa'da âşık olduğu kızıdan ayrılınca bunalıma giren genç, ölmeden önce sosyal paylaşım sitesinde şunu yazmıştır: “Sen gizem dersin ben ölüm, sen çözememekle ünlüsündür ben ölememekle.” . Adana'da ayrıldığı kız arkadaşına başkasının da âşık olduğunu öğrenen 17 yaşındaki genç adam, sosyal paylaşım sitesi Facebook'ta “Allah canımı almadıkça ben sıkıntıya giriyorum, ama ben öldürüyorum kendimi. Buraya kadarmış” yazdıktan sonra Seyhan Nehri'ne atlayarak intihar etti. Bir başka genç, intihar etmeden önce sosyal paylaşım sitesindeki sayfasında şu notu paylaştı: “Hayatım ne kadar karanlık olsa da kefenim beyaz olacak ya işte bunu bilmek bana yetiyor.”

nın sorunsalı bağlamında önemsenmiştir. Ölümü geri çağırma, insanın ölüm korkusu ve kaygısıyla yeni bir başetme biçimi olarak okunmalıdır. Ölümü sıradanlaştırmakta, yumuşatmakta, teknolojiye entegre etmekte veya sayısallaştırarak hiçleştirilmektedir.

Araştırma Yöntemi

Sosyal medya araçlarının hayatımızdaki yeri her geçen gün daha da artmaktadır. Bireyleri ve toplulukları her açıdan etkileyen ölüm gerçekliğine Covid-19 salgınının eklenmesiyle ölümün daha görünür bir hal aldığını söylemek mümkündür. Bu süreçte özellikle Covid-19 salgını ile dünyanın kapanma sürecine girmesi ve dijital dünyaya daha fazla dahil olması sosyal medya araçlarının önemini ve kullanımını artırmıştır. Eve kapanan birey, sosyal medyayla dünyaya bağlanmıştır. Bu nedenle Facebook, Instagram ve Twitter araştırma kapsamında seçilen üç sosyal medya ağı olmuştur. Bu sosyal medya ağları kullanıcı sayısının diğerlerine göre daha fazla olması, fotoğraf ve yazı paylaşma imkânlarının bulunması, ölüme ve Covid-19'a dair hesapların bulunması ve buna yönelik paylaşımların fazla olması nedeniyle seçilmiştir. Yürütülen çalışmada sosyal medya, Covid-19 ve ölüm ilişkisi üzerinden nitel araştırma tekniklerinden olan "doküman incelemesi" ve "söylem analizi" kullanılmıştır.

Doküman analizi kelimelerin, olayların ve söylemlerin açığa çıkmasını sağlayan bir araç olarak kullanılmaktadır (Corbin ve Strauss, 2008). Yazılı belgelerin kullanıldığı bu araç, kolay ulaşılabilmesi ve argümanlara dayanması nedeniyle tercih edilmektedir. Bilgiyi bir kaynak olarak kullanmayı sağlaması da önemli bir özelliğidir. Doküman analizinde görseller ve ses kayıtları da kullanılmaktadır (Bogdan ve Biklen, 2007; Geray, 2006; Labuschagne, 2003). Nitel araştırma yöntemleriyle birlikte çeşitleme veya üçgenleme yapmak amacıyla kullanılan (Patton, 1990) doküman analizi, veri çeşitlemesi yapmak ve araştırmanın güvenilirliğini artırmak için de kullanılmaktadır (Eisner, 1991). Bu kapsamda yazılar, görseller, ses kayıtları ve videolar incelenmektedir. Doküman analizi yöntemiyle içerikler incelenmekte ve olay ya da konu hakkında derinlemesine bilgiler elde edilmektedir. Söylem analizi; doküman incelemesi yapılırken kullanılabilen ve bireylerin, toplumların ortaya koydukları her türlü rapor, arşiv dosyası, görsel, ses kaydı gibi materyalleri içeren ve detaylı analiz çözümlemesinin yapılmasını sağlayan bir yöntemdir. Öte yandan söylem analizi yapılan paylaşımlar üzerinde derinlemesine inceleme imkânı sunmakta ve incelenen konu ya da olay hakkında başlıca detayları açığa çıkarabilme özelliği bulunmaktadır (Creswell, 2016).

Araştırma kapsamında bu üç sosyal medya ağında yer alan vefat ilanları ve ölüm haberlerini paylaşan kullanıcı hesapları görsel olarak seçilmiştir. Seçim yapılırken amaçlı örneklem tekniği kullanılmış, sosyal medyada en sık paylaşılan görseller kullanılmıştır. Ayrıca bu hesaplar dışında kalan kişisel kullanıcıların paylaştığı ölüm ilanları ve haberleri de benzer kaygıyla incelenmiştir. Facebook'un ölen bireylerin hesaplarına yönelik yaptığı güncellemeler ve ayarlar da hem görsel olarak hem de bilgi

olarak aktarılmıştır. Cenaze törenleri ve defin işlemleri de görsel olarak kullanılmıştır. Böylelikle ölüme ilgili tutumlardaki ve anlam yüklemelerindeki değişim ve dönüşüm, yeni medya araçları üzerinden Covid-19 salgını da dahil edilerek incelenmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Facebook'ta (Bkz. Sağır ve Aktaş, 2019) fotoğraf ve video paylaşımları yapılmakta, arkadaşlıklar kurulmakta, çeşitli gruplara üye olunmakta ve mesaj özelliği ile bire bir iletişim sağlanmaktadır. Bu noktada Facebook şirketince ayrıca Facebook hesabı ile bağlantılı Facebook Messenger uygulaması da oluşturulmuştur. Facebook'a günde ortalama 8 milyar video yüklenmekte ve her gün 500 milyondan fazla kişi video izlemektedir. Kullanımı ücretsiz olan uygulama, reklamlar ve tanıtımlardan gelir kazanmaktadır. Facebook'un elde ettiği kazanç günümüzde birçok ülkenin yıllık gelirinden daha fazladır (Sepetci, 2017). Burbn ismiyle ortaya çıkıp resim ve video kaydedip paylaşma amaçlı kurulan ve zamanla Instagram adını alan uygulamayı, 2012 yılında Facebook satın almıştır. Bu durum dünya genelinde çeşitli tartışmaları ortaya çıkarsa da Facebook ve Instagram birbirine bağlantı imkânı veren ve bir diğerindeki görselin diğer uygulamada da paylaşılıp kullanılmasını sağlayan bir sürece evrilmiştir(Karadon, 2019).

Instagram'ın temelinde fotoğraf ve video paylaşımı bulunmaktadır. Kişiler hayatlarına dair pek çok bilgiyi istedikleri şekilde burada paylaşabilmektedir. Sayfasını blog sayfası olarak kullananların varlığı da artış göstermektedir. Bookstagram adı altında kitap paylaşımları ve tanıtımları yapan hesaplar da bulunmaktadır. Aile, arkadaş gibi çeşitli sosyal çevrelerden insanların takip edildiği Instagram'da takipçi sayısını artırmak ve beğenilmek amacıyla ölüm de bir paylaşım unsuru olmaktadır. Daha çok düşünceleri paylaşma aracı olarak ortaya çıkan ve kullanılan Twitter; çoğu zaman Facebook ve Instagram'a göre daha çok gündemde olan ve gündelik hayatta etkisi daha hissedilir bir sosyal medya aracıdır (Demir ve Ayhan, 2020). Gündelik hayatta sosyal medyanın bilgileri, tutumları ve aktörlerin konumlarını değişime uğratması gibi ölüm gerçekliği de bu değişimden etkilenmiştir. Ölüme dair fikirler sosyal medya araçları üzerinden sosyoloji için önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Bireylerin ve toplumların tutumlarını ve fikirlerini sundukları önemli bir alan olarak sosyal medya araçları, ölüme ilgili değişim ve dönüşüm sürecini de hızlandırmıştır.

Covid-19 ile ölüme dair fikirlerin sorgulandığı ve daha çok göz önünde olmaya başladığı bu süreçte sosyal medya, hem ölüm üzerinden yazıların ve yorumların hem de görüntülerin ve videoların paylaşıldığı bir araca dönüşmüştür. Covid-19 paylaşımları ve buna bağlı gerçekleşen ölümlerin de gündemde yer aldığı sosyal medya, Covid-19 bağlamında ölümün incelenmesini gerekli kılmaktadır (Sepetci, 2017).

Facebook'ta Ölümün İşlenişi ve Covid-19 Salgını Paylaşımları

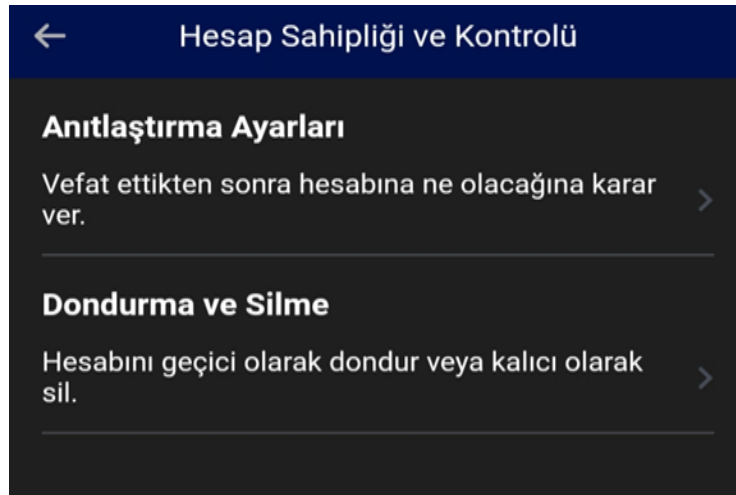
İnsanlık, tarih boyunca doğumundan ölümüne kadar sosyal bir varlık olarak hayatını sürdürmektedir. İnsan olmanın gereklerinden biri de budur. Birey, her ne kadar kendi başına bir kişilik olsa da tek başına gücü sınırlıdır ve mutlaka başkalarına ihtiyaç duymaktadır. İşte bu durum bireyin sosyalleşme ihtiyacını doğurmaktadır. Sosyalleşme dediğimiz kavram, hangi yaşta olursa olsun kişilerin hayatın toplumsal rollerine uyarak topluma uyum sağlama sürecini içermektedir. Sosyalleşme, gündelik hayatın devamı için büyük ehemmiyete sahiptir ve bireyin topluma uyumu da bu şekilde sağlanır. Günümüzde sosyalleşme biçimleri değişmiştir. İlk insanlar, yüz yüze iletişimi tercih etmiştir. Günümüzde bu iletişim varlığını devam ettiriyor olsa da tek iletişim yolu olmaktan çıkmıştır. Hayatımıza daha sonra mektup ve geleneksel medya araçları dediğimiz telgraf, telefon gibi araçlar girmiştir. İletişim şeklini değiştiren ve aynı zamanda kolaylaştıran, teknoloji de içeren bu araçlarla dünya farklı bir dünyaya evrilmeye başlamıştır (Sağır ve Aktaş, 2019). İletişim şekillerinin değişmesi sosyal hayattaki pratikleri değişime uğratmıştır ve bu süreç devam etmektedir. İletişim ve haberleşmede sosyal medya araçlarının artan etkinliği hayatın daha çok sanallaşmasına ve geleneksel iletişim yollarının terk edilmesine neden olmaktadır. Sosyalleşme halinin uğradığı bu değişim süreci ve kültüre yansımaları sosyal hayatın her alanı olduğu gibi ölümü, ölüme bakış açısını, ritüelleri ve ölüm kültürünü de değişikliğe uğratmaktadır (Çambay, 2015).

Sosyal medya araçlarının ortaya çıkışı ve gün geçtikçe bu araç sayısının artışı ile bireyler ve toplumlar diğer toplumların ölüm geleneklerini öğrenmek, kendi ölüm merasimlerini teknolojik gelişmelere uyarlayarak sosyal medya araçları üzerinden gerçekleştirmek, ölüme ve ölene dair keder halini yansıtmak ve bunu kitlelere duyurmak için bir çabaya girişmişlerdir. Teknolojinin ilerlemesi ve sosyal medya araçlarının etkinliğinin artışı ölümün bu araçlar vasıtasıyla önemli bir paylaşım unsuru olmasına neden olmuştur. Çoğu kültürde ölümün kendisine ve ölen bireye saygı esastır. İslamiyet ve Türk kültürü de bu anlayışa sahiptir. Ölenlerle iletişim günümüzde mezarlıklarda devam etmektedir. Fakat artık mezarlıkların dışında sanal dünya da ölümlerin mekanları olmaya başlamıştır. Hatta mezarlık ve taziye ziyaretlerinin yeni mekanları da bu araçlardır. Böylece sanal dünya, bir yas ve keder yaşama yeri olmuştur. Bu süreçte kişinin ölüme kurduğu ilişkinin birçok yönü paylaşılmakta ve sergilenmektedir. Örneğin pandemide en sık karşımıza çıkan paylaşımlardan birisi cenaze törenlerine ait canlı yayınlardı. Özellikle tanınmış insanlar adına yapılan gıyabi cenaze namazlarının sosyal medyada canlı yayınlarla kitlelere ulaştırıldığı görülmektedir.

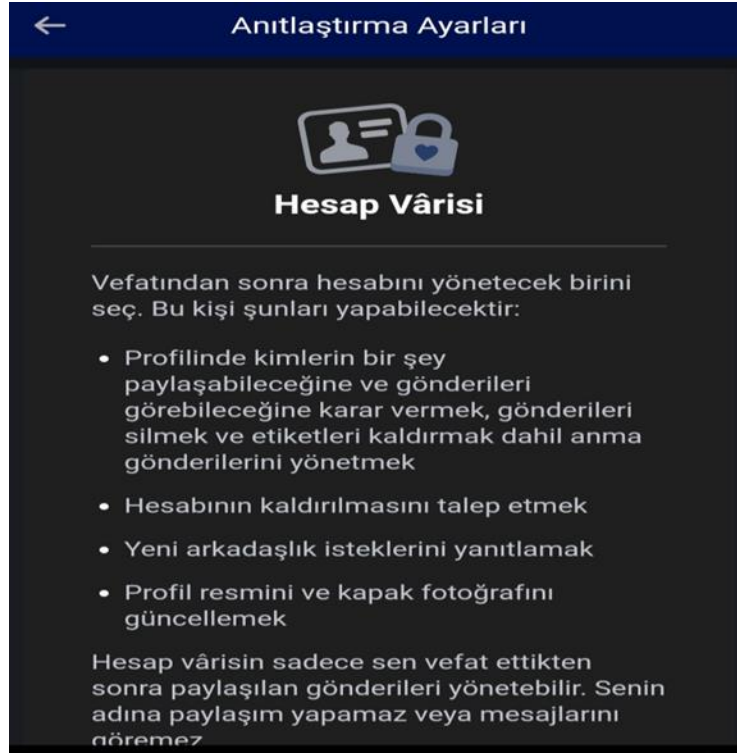

Görsel 1 : Karabük Üniversitesi eski rektörü Prof. Dr. Burhanettin UYSAL'ın cenaze treninden bir paylaşım

Ölen kişilerin Facebook hesapları, bireyler ölse bile vasiyetleri halinde veya yakınlarının isteğine bağlı olarak durmaya devam etmektedir. Böylece hesaplar birer ziyaret alanına dönüşmektedir. Oluşan alanın sanal mezarlık olarak tanımlanmasından ziyade, ölen kişiler adına bırakılan anıtlar şeklinde anlaşılması gerekir.

Görsel 2: Sosyal medyada ölen kişi sonrası hesapların geleceğine dair sözleşme örneğine ait bir görsel

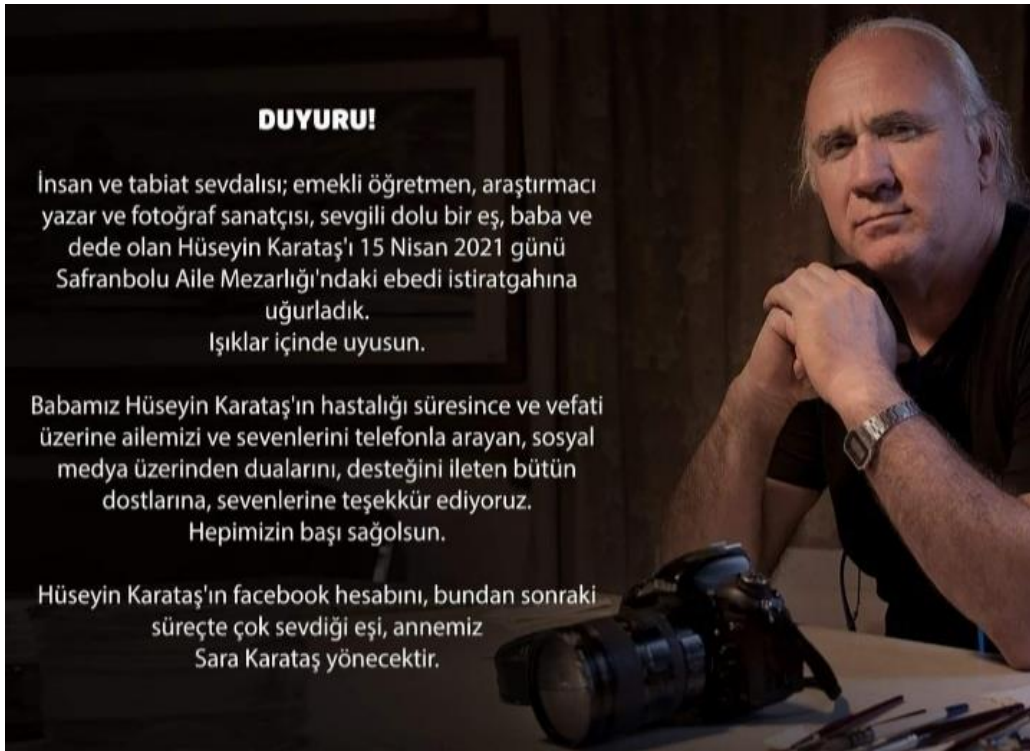

Görsel 3 : Sosyal medyada ölen kişilerin hesapları kime ait sorusuna yanıt verebilecek türden bir açıklama görseli

Günümüz dünyasında bireyler, yakınlarının ölüm haberini sosyal medya araçlarında sıklıkla Facebook üzerinden duymaya ve başkalarına da oradan duyurmaya başlamıştır. Bu paylaşımlarla ilgili sayısız örnek bulmak mümkündür. Bununla birlikte yapılan ilk işlerden biri ya ölüm haberini paylaşan kişi veya üyesi olunan grubun gönderisi altına ölen kişiyle ilgili üzüntü ve yas halini paylaşmak ya da ölen bireyin Facebook hesabına girerek zaman tüneli kısmına yazılar yazmak, zaman tüneline anılar içeren fotoğraflar, ses kayıtları ve videolar bırakmaktır (Bruckaber ve Vertesi, 2010). Ölen kişiyi kitlelere duyurarak kamusal alana taşımak söz konusudur. Facebook, kuruluşundan bu yana ölen kişilerin kullanmış oldukları hesaplarla dolu bir sanal mezarlık adlandırılması da yapılmaktadır (Kılıç ve Özorun, 2018). Mezarlık ölü bedenleri saklayan yer olmaya devam ederken, ölen kişiye ait sosyal medyada yer alan kullanıcı hesapları da ölümlerin anılarını yaşatmaya devam etmektedir. Bazı araştırmalarda 2098 yılında sosyal medyadaki (Facebook) ölümlerin profillerin yaşayanların sayısını aşacağı ve dünyanın en büyük çevrimiçi mezarlığı olacağı öngörülmektedir.⁷ Ancak burada mezarlık kavramsallaştırmasının eğreti durduğuna dikkat çekmek gerekir. Mezarlık, ölümlerin alanıdır, oysa sosyal medya yaşayanların kendisini iyi hissetmek için kullandığı ve ölümü dışarda bıraktığı bir yerdir. Bu bağlamda ölenlerin devam eden hesapla-

⁷ Daha detaylı bilgi için bkz. <https://tr.secnews.gr>, Facebook en büyük sanal mezarlık haline gelebilir, 3 Nisan 2016.

rını sosyal medyanın anıtlaşan alanları olarak görmek gerekir. Böylece sürekli inşa edilen yeni bir yaşam formuyla karşılaştığımızı söylemek mümkündür. Ancak alanın kime ait olduğu sorusuna verilecek yanıt şimdilik belirsiz durmaktadır. Örneğin 15 Nisan 2021 tarihinde Covid-19 nedeniyle hayatını kaybeden emekli öğretmen Hüseyin Karataş'ın sosyal medya hesapları için ailesi tarafından açıklama yapılmıştır. Kuşkusuz bu açıklamada birkaç farklı sahiplik ve aidiyet tartışmasını düşünmek gerekir. Hesapta yapılacak paylaşımlara kimin karar vereceği ya da ne tür paylaşımların yapılacağı ilk kısım tartışmadır. İkinci tartışma alanıysa yaşarken kişinin yaptığı paylaşımların hesapta süresiz şekilde kalıp kalmayacağı meselesiyle ilişkilidir: Ölü bedenler kimin?

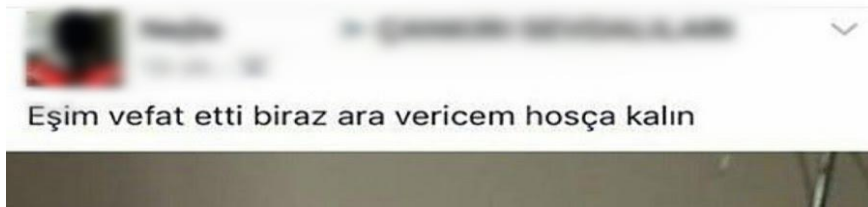

Görsel 4: Safranbolu'dan bir fotoğraf sanatçısı ve doğa sever bir insan geçti. Covid-19 ölümleri insanların yüzleşmek zorunda kaldığı şiddetli bir sancıdır.

Kuşkusuz sosyal medya araçlarından birisi Facebook'ta ölen kişilere dair paylaşım yapan ve dileyen herkesin yazı, ses kaydı, video ve fotoğrafla paylaşım yapabileceği hesaplar bulunmaktadır ve bu hesapların sayısı da günden güne artmaktadır. Sadece cenaze ilanları veya ölüm haberlerini veren grupların sayısı da fazladır. Bu hesaplar üzerinden ölen bireyin fotoğrafları ve videoları paylaşılarak ölen kişi hakkında kişisel bilgiler ve cenaze yerinin bilgisi verilmektedir. Bu hesaplar ve gruplar yoluyla ölen bireyler anılmakta, yası tutulmaktadır. Bu durumun bir adım sonrasını ise ölümün, postmodern dönemin önemli bir özelliği de olan tüketim aracı haline gelmesi oluşturmaktadır. Ölüm denen gerçekliği sürekli olarak yüzümüze çarpan Facebook; ölümün tüketildiği sosyal medya araçlarından biridir. Günümüzde insanlar cenaze törenlerine

Modernizmle sağlık sektöründe yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin gündelik hayata etkisiyle özellikle yaşlı bireylerin ve kronik hastalığı bulunanların hastaneleri tercih ettikleri görülmektedir. Bu tercihleri kimi zaman hastanın kendisi sıklıkla da hasta yakınının kendisi yapmaktadır. Özellikle bugün yaşanan Covid-19 salgını gibi salgın durumlarındaysa insanlar kitlesel olarak hastanelerle daha çok muhatap olmaya başlamıştır. Böylece hastane, pandemide hastalığa yakalanan yaşlıların, kronik hastalığı olanların ölümü bekledikleri “bekleme odaları” haline dönüşmüştür.

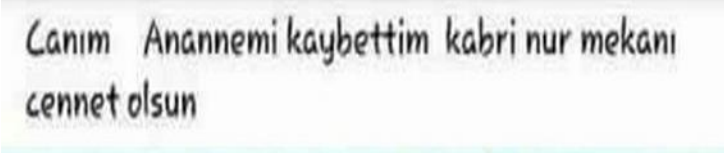
Kuşkusuz Facebook gibi sosyal medya araçlarında yapılan ölümle ilgili paylaşımların bu süreçte etik sorunları da beraberinde getirdiğine dikkat çekmek gerekir. Buradaki ilk tartışma konusu ölmekte olan veya ölen bireyin bedenini paylaşma açmaktır. Mahremiyetin çözüldüğü ve özel hayata saygı kuralının ihlal edilebildiği bu durum, teknolojik araçlar ve sosyal medya araçlarının yaratmış olduğu paylaşma kültürünün ölümüne bakışı nasıl değiştirdiğini göstermektedir. Bir diğer tartışma konusuysa yasın yaşanma biçimleriyle ilgilidir. Ölen kişinin ölüm şekliyle ilgili yapılan yorumlar, rahmet veya iyi temenniler, yas hali vb. gibi tartışmalar burada dikkat çekmektedir. Sosyal medyada beğenilme, popüler hale gelme, takipçi kazanma gibi kaygılarla ölümün sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Pek çok paylaşımında ölmekte olan ya da ölmüş bireyin bedeniyle ilgili görüntülere yer verilmektedir. Kitleselleşen kültür, ölümle ve ölü bedenle ilgili yapılan bu tür paylaşımları meşrulaştırmaktadır. Ölümle ilgili geleneksel tutumlar değişime uğramıştır. Sosyal medya araçlarında ölümle ilişkili paylaşımlarla mahremiyet ihlali, özel hayatın kamusallaştırılması gibi tartışmalar da sürece eşlik etmektedir. Bu durumla ilgili en belirgin örneklerden birisi ölü bedenle ve ölümle karşılaştıklarında aktörlerin akıllı telefonlarıyla durumu sanal mecralara taşımasıdır. Trafik kazası sonrası yerde yatan beden, intihar eden kişinin bedeni veya ölümüne maruz kalan kurban(lar)ın son an(lar)ı telefonlarla gösteri dünyasına taşınmaktadır. Böylece sanal mecrada akışkan hale gelen görseller ve videolarla kaybolmayacak bir alan oluşmaktadır. Kuşkusuz bu durum, kurban ya da ölü yakınları için kalıcı izler bırakmakta ve yasın uzamasına kaynaklık etmektedir.

Görsel 6: Sosyal medyada ölümle ilgili paylaşımlara gündelik detaylar eşlik etmektedir.

Görsel 7 : Sözün yeterli olmadığı durumlarda emoji devreye sokulmaktadır.

Görsel 8: Paylaşımların büyük çoğunluğunu ölüm ilanı paylaşımları oluşturmaktadır.

Teknolojinin sürekli gelişmesi neticesinde ölüme dair değişime uğrayan alanlardan birisi de cenaze hizmetlerinin dijitalleşmesidir ve kamu kurumları da bu sürece dahil olmuştur (Sağır, 2012). Günümüzde belediyeler cenaze ilanlarını anons sistemleri ile değil Facebook hesaplarıyla paylaşmaktadır.⁸ Bireyler ise ölen bireyin cenaze törenine gitmek yerine belediye gibi kurumların paylaşmış olduğu vefat ilanlarının yorum kısmına yazarak toplumsal görevlerini yerine getirdiklerini düşünmektedir. Cenaze hizmetlerinin dijitalleşmesine diğer bir örnek ise dijital mezar taşı gibi hizmetlerin ortaya çıkması ve Facebook üzerinden bu işi yapan firmaların yaptıkları paylaşımlardır (Bkz.Sağır, 2012). İleri düzey yazılım teknolojileri kullanılarak bireylerin ölüm zamanını hesaplayan hatta ölüm nedenini bile söyleyen sitelere benzer şekilde yapay zekâ teknolojisi kullanılarak mezarlar son sistem dijital araçlarla kuşatılmaktadır.

Covid-19 Paylaşımları

2019'un Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde başlayarak dünyayı etkisi altına alan ve devam etmekte olan Covid-19 salgını neticesinde ölüm sayıları sürekli artmaktadır. Dünyada bugüne kadar çok sayıda salgın hastalık yaşansa da Covid-19 salgını diğerlerinden ayıran fark, dijital bir dünyada ortaya çıkması ve salgına dair her haberin anında dünyaya yayılmasıdır.

Salgının artışında ve hızlanmasında etkin bir rol oynayan küresellik, salgına dair önlemlerin hızlıca alınmasını ve yaygınlaşmasını da sağlamıştır. Öte yandan salgın haberlerinin paylaşımında Facebook'un etkisi yadırganamaz. Geleneksel medya araçlarından biri olan TV kanalları da Facebook hesapları ile Covid-19 salgınına dair haberleri buradan sunmaya başlamıştır. Böylelikle daha büyük kitlelere ulaşmakta ve daha hızlı haber sunmaktadırlar. Covid-19 un pandemiye dönüşmesinde küreselleşme ve salgınla ilgili bilgilerin dünyada hızlıca yayılmasında da enformasyon çağında yaşıyor olmamız etkili olmuştur. Çin'in Wuhan kentinde Covid-19 salgınının ilk çıkışı ile

⁸ Belediyelerin vefat edenler sayfaları dikkat çekicidir. Örnek için bkz. <https://www.safranbolu.bel.tr/vefat-edenler>

Facebook'ta Covid-19'a dair bilgi veren grupların ortaya çıktığı ve bu gruplar vasıtasıyla ölüm paylaşımları yapıldığı görülmüştür. Zaman içinde bu grupların sayısında artış yaşanmıştır. Hastalık henüz küresel bir hal almadan Facebook aracılığıyla dünya, salgın hakkında bilgi sahibi olmuş ve devletler önlemler almaya başlamıştır. Devletler de Facebook gibi sosyal medya araçlarını aktif kullanarak Covid-19 salgınının ülkelerindeki son durumu hakkında bilgiler vermiştir. Süreç günümüzde de devam etmektedir.

Görsel 9: Covid-19 salgınında dünyaya yayılan ilk görüntüler olayın ciddiyetinin henüz farkına varılmadığını gösteriyordu.

Covid-19 ile hayatımıza dâhil olan sosyal mesafe kavramının kendini belirginleştirdiği konulardan biri ölümdür ve cenaze törenlerine yönelik de ortaya çıkmıştır. Bu konuda devletlerin ve Dünya Sağlık Örgütü gibi küresel kuruluşların almış oldukları kararlar, Facebook başta olmak üzere sosyal medya üzerinden kitlelere duyurulmaktadır. Dünyanın salgının etkisiyle kapanma sürecine girişi sosyal medya araçlarının kullanım sıklığını artırmış ve Facebook bu noktada ön plana çıkmıştır. Facebook hesapları üzerinden Covid-19 salgınına bağlı ölümler sebebiyle hangi cenaze kurallarının uygulanacağı ve ölüyü defin işleminin nasıl yapılacağı anlatılmıştır. Facebook'un hem dünyanın en çok kullandığı sosyal medya araçlarından biri oluşu hem de her kuşaktan insana hitap eden özelliği burada etkili olmuştur. Baudrillard (2004)'a göre "hepimiz artık birer ekran bağımlısıyız ve gözlerimiz oraya kitlenmektedir. Kişiler artık bu ekranlar vasıtasıyla şekillenmektedir." Sosyal medya araçlarına bağımlı hale gelen dünya, ağlar sistemine daha çok bağlanmıştır. Covid-19 süreci de bu durumu artırmıştır. Dünya, salgına bağlı kapanma süreciyle Facebook gibi sosyal medya araçlarını daha çok kullanmaya başlamıştır. Covid-19'a bağlı ölümler üzerinden paylaşımların da gerçekleştiği Facebook, tartışmaların da her daim hedefinde olmaktadır (Sağır, 2017).

Görsel 10 : Haber sitelerinin sosyal medya araçlarını etkili şekilde kullandığını söylemek mümkün

Görsel 11: Pandemide benzeri paylaşımların sayısı gittikçe yükselmiştir.

Instagram'da Ölümün İşlenişi ve Covid-19 Salgını Paylaşımları

Postmodernizmin önem verdiği konulardan birisi görünümdür. Görünüme verilen önem sosyal medya araçlarının kendisini de belirler haldedir. Instagram, buna bir örnektir. Görüntü paylaşımına dayalı bu sosyal medya aracı ile bireyler sanal bir dünyada yaşamakta ve Baudrillard (2021)'in ifadesiyle simülasyon içinde dolaşmaktadır. Hepimiz bu görüntü dünyasının içinde yaşamaktayız ve hayatlarımızı bu şekillendirmektedir. Castells'e göre ise bu yeni yaşam şekli dünyayı küresel bir köy hâline getirmiştir. Parçalanma sürecinin sürekli yaşanması postmodern dünyanın önemli bir özelliğidir. Postmodern dünyada bireyin gerçeklik algısı sürekli parçalanmakta ve bireydeki kaygılar artmaktadır. İnsanlık bu duruma da alışmıştır. Bu nedenle Enformasyon Çağı devam etmektedir ve bu çağın etkisi her geçen gün büyümektedir (Baudrillard, 2016).

Instagram, görüntüler üzerinden ölümün paylaşıldığı önemli bir sosyal medya aracıdır. Ölüm, Instagram üzerinden kitlelere sunulsa da ölüme dair anlamlar bireysel haldedir. Burada belirleyici olan bireyin ölüme ve ölünün bedenine dair değer anlayışı

olmaktadır. Ölümü ve ölü bedeni Instagram'da paylaşma noktasını da bireyin bu değer anlayışı belirlemektedir. Bireylerin Instagram üzerinden ölüme ve ölü bedene dair videolar, fotoğraflar paylaşmasında toplumsal ve kültürel kodlar belirleyicidir. Facebook'a benzer şekilde Instagram'da da ölüm haberleri paylaşan hesaplar vardır ve bu hesapların takipçi sayıları her geçen gün artmaktadır. 2019 yılında hayatımıza dâhil olan Covid-19 salgını neticesinde bu hesapların sayısı artmıştır. Bu hesaplar üzerinden hemen her gün hayatını kaybedenler siyah beyaz fotoğraf filtreleriyle paylaşmakta ve paylaşım altına ölen kişi hakkında bilgiler verilir dualar edilmektedir. Gönderilerin altına rahmet dileme ve dua içerikli yorumlar yazılmakta, beğenilmekte ve paylaşılmaktadır (Karadon, 2019).

Görsel 12 : Ölüm ilanlarına ait oluşturulan hesaplar, sosyal medyanın önemli paylaşım yeridir.

Görsel 13: Ünlüler, kayıplarıyla yaşadıkları acıyı takipçileriyle paylaşarak yeni bir yasaya biçimleri geliştirmiştir.

insan, yaşadıklarıyla değil yaşattıklarıyla anılır. 2020 yılında hayata veda eden ama yüreğimizde ve dualarımızda hep hayat bulacak sevdiğimizizin mekanları cennet olsun 🙏

30 Aralık 2020

Görsel 14: Anonim edilen dualar, farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Ölüm, ortak bir dayanışma kültürü oluşturmuştur. Soyut bu kültür, sosyal medyada yapılan paylaşımlarla kamusal bir alan yaratmıştır.

Modern hayatla ortaya çıkan teknoloji ve sosyal medya araçları ile paylaşım kültürü de hayatımıza dahil olmuştur. Covid-19 salgınına bağlı ölümlerle ilgili tutum ve duyguları paylaşma sıklığında artış olduğu gözlenmiştir. Covid-19'a bağlı ölümleri duyurma misyonu üstlenen hesaplar; Türkiye'de il il hasta ve ölüm sayısını paylaşan hesaplar; ölümlerle ilgili defin işlemlerini ve cenaze hizmetlerini paylaşan hesapların sayısı artmıştır.

Görsel 15: Sosyal medyanın en sık karşılaşılan hesapları, pandemiyle ilişkili istatistikleri ve haberleri paylaşan hesaplar olmuştur.

Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca, Covid-19 salgınına bağlı olarak Instagram'da takipçi sayısı en çok artan kişi olmuştur. Bakan Fahrettin Koca, Twitter'la her gün Türkiye'deki hasta, ölüm ve iyileşen sayısını takipçileriyle paylaşmakta ve anlık gelişmeleri kitlelere duyurmaktadır. Ayrıca salgına bağlı olarak vefat eden toplum nezdindeki önemli kişilere yönelik paylaşımlarda da bulunmaktadır. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın paylaşımlarını her gün düzenli olarak paylaşan hesapların sayısı da sürekli artmaktadır. Görüldüğü üzere, sosyal medya araçları ölüme dair anlamları belirleyen ve ona yön veren bir haldedir ve bu süreç Covid-19 ile hızlanmıştır. Covid-19'a yönelik olarak hastalık görüntüleri, cenaze işlemleri paylaşan ve tabut satışları yapan hesaplar da bulunmaktadır. Hastalığın ilk çıktığı zamanlar gerek ülkemiz gerekse dünya gene-

linde tabut sıkıntısı yaşanmış ve bu durum sosyal medya araçları üzerinden büyük tartışma unsuru olmuştur. Instagram gibi sosyal medya araçlarında tabut taşıma paylaşımları uzun süre tartışma konusu olmuştur.

Görsel 16: Ölü bedenlerin taşınması için kullanılan araçlar, sosyal medyanın paylaşılan ikonlarına dönüşmüştür.

Görsel 17: Mezara nasıl konulduğuna dair yapılan paylaşımlar, ölümle ilgili toplumsal törenlerin değişimini de göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

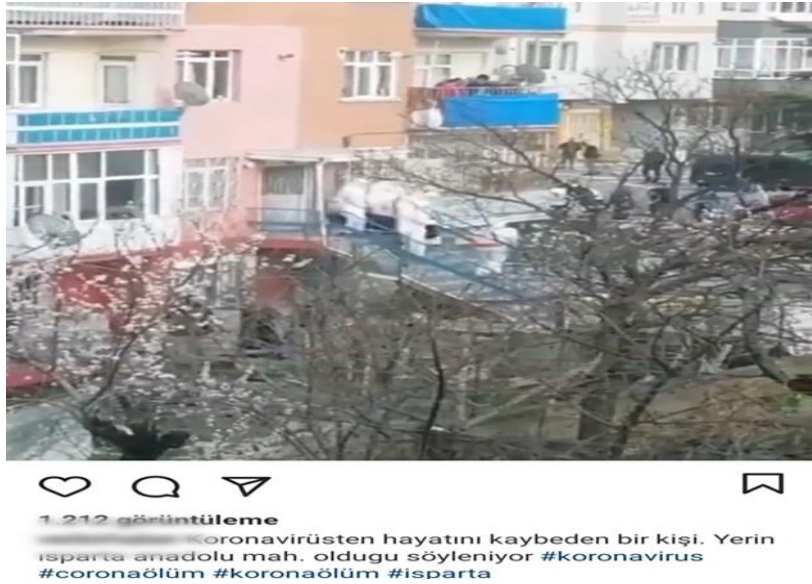
Görsel 18: Törenlere verilen arayı, sosyal medya araçları üzerinden yapılan canlı yayınlar kapatmaya çalışmıştır.

Görüntü ve paylaşım dayalı Instagram'da ölümün sürekli paylaşımı toplumların ölüme yönelik anlayışlarını değiştirmesi yanında ölüme sıradanlaştırarak anlam kaybı da yaşatmaktadır. Paylaşım dayalı kültür ve sosyal medya araçlarının önemli özelliklerinden biri olan özgür hareket etme durumu kendini Instagram'da ölüm paylaşımlarının altına yapılan yorumlar üzerinden de göstermektedir. Enformasyon çağının en önemli özelliklerinden biri olan paylaşım kültürü, kamusal özel ayırımının ortadan kalkmasına ve mahremiyet kavramının değişerek gözetim konusunun tartışmaya

açılmasına neden olmuştur. Bireyler kendilerini paylaşım kültürüne dahil ederek her şeyi paylaşma ihtiyacı içinde hissetmektedir. Bu durum toplumsal normların dışına taşacak hareketlerde bulunmalarına da yol açmaktadır. Ölen bireyle anında foto paylaşmak, hikâye atmak, videolar çekmek bunlara örnektir. Bu durum ölüme yönelik anlamların değişip dönüşmesinde ve ölüğün tartışma unsuru haline gelmesinde önemli rol oynamaktadır. Şeffaf olma adına kamusal özel ayrımı ve mahremiyet dikkat edilmeden yapılan paylaşımlar her geçen gün artmaktadır. Bu durum da sosyoloji açısından önemli bir inceleme alanı özelliği taşımaktadır. Zira kamusal özel ayrımının ve mahremiyet algısının dönüşüme uğradığı en önemli alanlardan biri ölümdür ve bu durum Instagram gibi sosyal medya araçları ile daha da artmıştır (Akalin, 2006).

Görsel 19 : Ölümle ilgili paylaşımlara, takipçilerini ilişkilendirmek yeni eğilimlerden birisine dönüşmüştür.

Görsel 20: Ölümler ve evler

Twitter'da Ölümün İşlenişi ve Covid-19 Salgını Paylaşımları

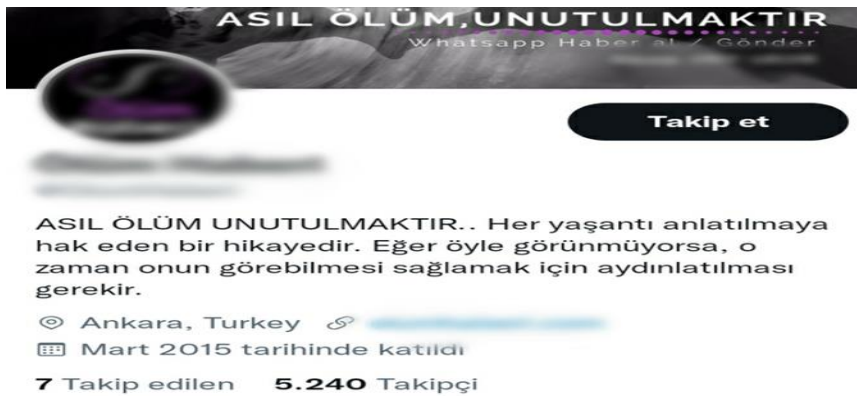
Ölen bireylere yönelik paylaşımlar, atılan tweetler ve bunlara gelen yorumlar Twitter'da da diğer sosyal medya araçlarında olduğu gibi ölümün görünürlüğünü artırmıştır. Covid-19 salgını ile ölümün sosyal medya araçlarında hem kolektifleştiği hem de daha bireysel hale gelerek karmaşıklaştığı görülmektedir. Twitter üzerinden paylaşılan ölüme dair tweetlere beğeni, retweet, alıntılama yapmanın yanında olumsuz yorumlar da gelmektedir. Toplumların bölünme ve ayrışma yönlerini gösterme alanlarından birisi de ölüme yönelik atılan tweetler olmaktadır. Bu durum Covid-19 ile daha belirgin hale gelmiştir. Covid-19 nedeniyle hayatını kaybeden bireyler üzerinden toplumsal ayrışmalar oluşmakta ve şeffaflık adına mahremiyet ihlal edilmektedir. Bu durum toplum nezdinde önemli kişilerin ölümünde daha belirgindir. Her ne kadar Twitter gibi sosyal medya araçları siber zorbalık adını verdiğimiz bu duruma yönelik yasal düzenlemeler yapmaya çalışsa da bu konuda başarılı olduğunu söyleyemeyiz (Baş, 2017).

Ölüme dair her toplumun kendine özgü değerleri bulunmaktadır ve insanlar bu değerlere uyararak saygı göstermeye çalışmaktadır. Ölüm, bir kültür konusudur. Fakat küreselleşme hali bu kültürü tek tip bir kültüre dönüştürmektedir. Sosyal medya araçları bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Tek tipleşen bu kültür, her konuda olduğu gibi ölüm konusunda da değişim ve dönüşümlere yol açmaktadır. Enformasyon çağıının en önemli özelliklerinden birisi linç kültürü yaratmasıdır. 19.yüzyılın sonları ile özellikle ABD'de ortaya çıkan ve küreselleşme neticesinde dünyaya yayılan linç kültürü ilk başlarda ırkçılık ve etnisite üzerinden olmuştur (Demir ve Özcan, 2021; Aloglu, 2018; Nisbet, 2021). Bu durum günümüzde sosyal medya araçları üzerinden devam etmektedir. Lince dair en önemli konulardan birini ölüm oluşturmaktadır. Ölen birey üzerinden paylaşımlarla bir linç yürütülmekte ve hakarete varan paylaşımlar yapılmaktadır. Twitter, bu durumun diğer sosyal medya araçlarına göre daha fazla yaşandığı bir araçtır. Bu durum üzerinde Twitter'ın daha özgür bir ortam sunması etkilidir. Covid-19 salgını ile maske takmadığı için hasta olma, mesafe kuralına dikkat etmediğinden hastalığı yayma ve sonucunda ölmeye yönelik paylaşımlar yapılmaktadır.

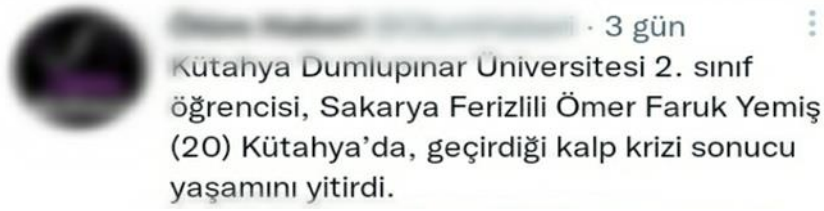

Görsel 21: Pandeminin en çok tartışılan konularından birisi ayrıcalıklı sınıfların cenazelerin tüm pandemi kurallarının askıya alınması olmuştur.

Twitter'da paylaşımında bulunma isteğine yol açan birçok neden bulunmaktadır. Bunlardan birisi bireysel kimliği ön plana çıkararak bireylerin kendilerini bilgili ve kültürlü olarak gösterme çabasıdır. Sosyal medya araçları ile bu durum kendini daha belirgin hale getirmektedir. Bireyler, takipçi sayısını artırmak ve sosyal çevresini genişletmek amacıyla ölümü bir paylaşım noktası haline getirmiştir. Toplum nezdinde önemli kişilerin ölümleri üzerinden yapılan paylaşımlar buna örnektir. Bireyler Twitter'da takipçi sayısını artırmak, beğenilmek, popüler olmak düşüncesiyle ölümü bir paylaşım aracı yapmaktadır. Twitter'da da Facebook ve Instagram'da olduğu gibi ölüm haberlerini paylaşan hesaplar bulunmaktadır. Bireyler bu paylaşımların altına yorumlarla ve alıntı tweetlerle destek vermektedir. Düşüncelerini özgürce paylaşmaktadırlar.

Görsel 22 : Gruplara ya da hesaplara verilen adlar kimi zaman yaşayanlara birer nasihat dönüşmektedir.

Görsel 23 : Türkiye’de herhangi bir yerde yaşayan birey, öldüğü zaman sosyal medyada en çok paylaşılan isme dönüşmektedir.

Bu tarz hesapların sayısı Covid-19 ile artış göstermiştir. Bu hesapların takipçi sayıları da yüksektir ve pandemi boyunca da arttığı gözlenmiştir. Yine Covid-19 süreciyle takipçi sayısı büyük oranda artan kişi Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca olmuştur. Twitter’ı aktif bir şekilde kullanan bakan, diğer sosyal medya araçlarında da Twitter’da paylaştığı tweetlerin görüntülerini paylaşmaktadır. Covid-19’un ülkemizde ortaya çıkışı ile tanınırlığı artan Fahrettin Koca, salgının ilk gününden itibaren günlük Covid-19 verilerini ilk olarak Twitter üzerinden paylaşmayı tercih etmektedir. Geleneksel medya araçlarından olan televizyon kanalları ve radyolar bile bu tweetleri halkla sosyal medya araçları üzerinden paylaşmaktadırlar. Zaman ve mekâna bağlı kalmadan rahat hareket edebilme imkânı sunması Twitter gibi sosyal medya araçlarının önemli bir avantajıdır ve böylelikle daha büyük kitlelere ulaşma imkânı da bulunmaktadır. Covid-19 ile sosyal medya araçları üzerinden hastalık ve ölüme dair paylaşımlar artış göstermiştir (Saka, 2019).

Görsel 24 : Virüsün adıyla açılan hesaplar

Görsel 25: Sosyal medyada en sık muhatap olunan paylaşımlardan birisi

TÜRKİYE COVID-19 HASTA TABLOSU	BUGÜN	BU HAFTA	TOPLAM
	TEST SAYISI	318.869	HASTALARIN ZATİRE ORANI %2,9
VAKA SAYISI	55.149	VAKA DOLULUK ORANI %56,3	VAKA SAYISI 4.323.596
HASTA SAYISI	2.862	ERİŞKİN YOLUN BAKIM DOLULUK ORANI %69,1	VEFAT SAYISI 36.267
VEFAT SAYISI	341	VENTİLASYON DOLULUK ORANI %35,7	AĞIR HASTA SAYISI 3.319
İYİLEŞEN SAYISI	48.947	ORTALAMA TEMASLI TESTİ DÜRÜSÜ 9 SAAT	İYİLEŞEN SAYISI 3.736.537
		FİZYOTERAPİ ORANI %99,9	

Görsel 26: Ölümle ilgili gerçekliği karmaşık hale getirerek hiçleştiren bir paylaşım örneği

Görsel 27 : Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca sosyal medyada en sık takip edilen bir devlet adamına dönüşmüştür.

Covid-19 ile dünya daha dijital bir sürece evrilmiştir. Sosyal medya araçlarından Facebook, Instagram ve Twitter'ın aktif olarak kullanıldığı bu süreçte, gerek Covid-19 gerekse ölüm paylaşımları kitlelere sunulmuştur. Bundan sonraki süreçte de başta Facebook, Instagram ve Twitter olmak üzere sosyal medya araçlarının kullanıcı ve içerik sayısında artış olacağı ve ölüme dair paylaşımların daha fazla olacağı öngörülmektedir.

Sonuç

Teknolojinin sarmaladığı bir dünyada insan olmaya dair anlam ve tavırları sabitlemek gittikçe zorlaşmaktadır. Değer, gelenek, kültür, din ve inançlar başta olmak üzere kimliği tanımlayan pek çok unsur bu durumdan payına düşeni almaktadır. Benzer şekilde toplumsal dünyaya ve insanlararası ilişkilere ait bağımlılık, küresel ısınma, çevre sorunları başta olmak üzere tartıştığımız birçok konunun çerçevesini de teknoloji ve onun gündelik hayattaki uzantıları çizmektedir. Sosyal medya, yarattığı çevrimiçi dünyayla bu teknolojilerin değişimlerde başat aktörlerinden birisine dönüşmüştür. Kuşaklararası farklara bakılmaksızın, her yaş grubundaki bireyin gündelik hayatlarını sosyal medyaya göre konumlandığı ve burada paylaşılan enformasyonu gündelik hayatlarında pratiğe ekledikleri görülmektedir. Bu haliyle düşünüldüğünde sanal

dünya gündelik hayatın katılıklarını parçalamakta, çözmekte ve yeniden birleştirmektedir. Ölüm da bahsi geçen süreçte parçalanan, çözülen ve yeniden birleştirilen bir nesneye dönüşmüştür.

Bu çalışma, uzun süredir sosyal medya ölümle ilgili paylaşımların takibi ve gözlemi sonrası oluşturuldu. Son iki yılın pandemi gündemiyle ölümün gündelik hayatımızda kapladığı yer sosyal medya araçlarıyla daha belirginleştiği görülmektedir. Ölümün sosyal medyada görünümüyle ilişkili iki temel varoluşsal düzlem var. Bunlardan ilki yakınlarını kaybeden insanların yas ve acıyı sosyal medya üzerinden yaşamayı istemeleridir. Böylece kamusal alanda anonimleşen bir acının, gösteri dünyasının da bir parçasına dönüştüğü görülmektedir. Diğer bir varoluşsal durumsa, birey gerçek hayatta biyolojik olarak ölmüş olsa da hatıraları sanal dünyada dolaşmaya devam etmektedir. Ölü bedene ait kimlik, yeniden güncellenmekte ve inşayla yaşamayı sürdürmektedir. Sosyal medyadaki paylaşımlarla bireyler ölen kişileri anmakta, yas tutmakta, dua etmek ve onunla ilgili anılarını paylaşmaktadır. Bu haliyle cenaze törenlerine karşı takınılan toplumsal tavrın da değiştiğini söylemek mümkündür. Artık bireyler cenazeye katılmak veya taziye dileklerinde bulunmak yerine sosyal medya araçlarını kullanmaktadır. Bir sanal mezarlık, anıtlaşan alan ya da taziye evine dönüşen bir çevrimiçi dünyayla karşılaştığımızı söylemek yerindedir. Kuşkusuz bu durumun ölen bireyi birer nesneye, ölümü de tüketim malzemesine dönüştürdüğünü ileri sürmek mümkündür. Sosyal medyanın kamusal tarafını temsil eden alanlarında ölümü sürekli gündemde olması ve paylaşılması bu süreci desteklemektedir. Çalışmada ortaya konulduğu üzere Facebook'un ölen bireyler için geliştirdiği vasiyet ayarlaması, şirket olarak da hesap vasilerini sürece eklemlediğini göstermiştir. Şirketin hesaba dokunulmama seçeneğiyle ölen bireyin hesabına daimî bir anı sayfası niteliği sunması da ölümsüzlüğün yeni bir deneyimi olarak düşünülmesi mümkündür. Instagram ve Twitter için de durum benzerdir. Böylece ölümün tarihiyle paralel insanlığın ölümsüzlük arayışı yeni bir boyuta evrilmiştir ve bu boyutun çerçevesini sosyal medya çizmektedir.

Pandeminin de dahil edildiği gözlem sürecinde dikkat çeken noktalardan birisi bireylerin takipçi sayısını artırmak, beğenilmek ve popülerleşmek amacıyla ölümle ilgili paylaşımlara sıkça yer verdiklerini gözlemlemek olmuştur. Sürecin dikkat çeken eylem biçimleri ölen yakınlarıyla ilgili paylaşımlarda bulunmak, ölen kişilerin hesaplarını ziyaret ederek taziye mesajı yayınlamak, ölüm ilanı yapmak veya taziyeler sonrası teşekkür etmek, ölüm ilanları altına iyi veya kötü dilekler yazmak gibi davranışlarla şekillenmektedir. Örneğin sosyal medya araçlarında vefat ilanı haberleri paylaşan hesaplar da artış yaşandığı ve pandemi de hesaplarının daha aktif hale geldiği gözlenmiştir. Cenaze hizmeti veren kurumlar da reklam ve tanıtımlarını sosyal medya araçlarına yöneltmiştir. Örneğin pandemide sıklıkla haberleşen ve paylaşılan durumlardan

birisi karekodlu mezartaşı uygulamaları olmuştur. Karekodlu mezarlar, pandemide yakınlarına veda edemeyen insanların travmalarını hafifletecek bir araç olarak konumlandırılmıştır.

Sosyal medyada yer alan paylaşımlar, teknolojinin gelişmesine paralel şekilde ölümle ilgili tutum ve anlamların da çeşitlendiğini göstermektedir. Örneğin yapay zekâ teknolojisi bu noktada önemli bir yerde durmaktadır. Bireylerin ne zaman öleceğine yönelik tahminler yapılması, ölen bireyin sesi ve hareketleriyle anısını yaşatmaya yönelik çalışmalar veya ölen kişinin üç boyutlu sanal alanda canlandırılması gibi birçok dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır. Metaverse tartışmaları ise süreci başka bir boyuta taşımıştır. Bu süreçte Hintli bir çiftin düğünü sanal alemde yapması değil, düğüne ölmüş ebeveynlerinin avatarlarını davet etmesi tartışılır durmaktadır. Kuşkusuz gelecek dönemde bu tür çalışmaların sayısının artacağını tahmin etmek zor olmasa gerek. Bu iddianın arkasındaki besleyici damar, insanların tarih boyunca ölümün gizemi çözmeye ve ölüme karşı bir direniş hattı oluşturmaya çalışmalarıdır. Buradan hareketle gelecekte insanın teknolojiyi araçsallaştırarak ölümle ilgili gizemle daha çok yoğunlaşacaklarını söylemek mümkündür.

Bu çalışmada dikkat çekildiği üzere pandemi dünya tarihinde önemli bir dönemeç olmuştur. Ölümle ilgili tutumlardaki değişimse pandemide sosyal medyada sıklıkla paylaşılan gündem konularının başında ölümün yer almasıyla gerçekleşmiştir. Covid-19 salgınına dair Çin başta olmak üzere dünyadan gelen hasta ölümlerine dair görüntüler, sosyal medya araçlarında farklı paylaşımlar dikkat çekmiştir. Süreç boyunca Covid-19 salgınına bağlı hesaplar açıldı ve bu hesaplar büyük kitleler tarafından takip edilmiştir. Çalışmada da vurgulandığı üzere Türkiye’de Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca’nın Twitter hesabını aktif kullanarak günlük vaka tablosunu paylaşması ve takipçi sayısının sürekli artmış olması önemli bir değişkendir. Koca’nın hesapları, takipçi sayısını 2020 yılında Türkiye’de en çok artan hesap olmuştur. Dünyada benzer durumu da Dünya Sağlık Örgütü’ne ait hesaplar yaşamıştır.

21.yüzyılın iletişim ve haberleşme çağı olması, teknolojik araçların sürekli gelişmesi ve hız kavramının önemli hale gelmesine bağlı olarak topluluklar zamana ve mekâna bağlı kalmaksızın yaşamaya başlamıştır. Bu yaşam formunun makro bir boyutu olması bakımından sosyal medya dikkat çekici bir yerde durmaktadır. Kuşkusuz çalışmanın vurguladığı en temel noktalardan birisi sosyal medya araçlarında ölümün paylaşılmasının küresel bir ölüm kültür oluşturduğuna yapılan vurgudur. Bu bağlam, popüler kültürün kendisiyle doğrudan ilişkilidir ancak popüler kültürle ilgili tartışmalar ve ticarileşme çalışmanın merkezi dışında tutulmuştur. Ancak ölümün ticarileşmesi ve popülerleşmesi konusu gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli bir çıkış noktası olacaktır.

Çalışmanın nihai aşamasında birkaç noktayı da vurgulamak yerinde olacaktır. Ölüm, kültürel değişimlerin anlaşılmasında ve topluluk tarihinin analizinde önemli bir yerde durmaktadır. Teknolojinin dönüştürdüğü alanlar, sadece araçların hayatımıza girmesini değil, araçlarla birlikte değerlerin ve tutumların değişmesini de kapsamaktadır. Bu kapsamda ölümün tarihinin de yeniden yazıldığını söylemek yanıltıcı olmasa gerek. Pandemide insanların ani ölümleri, yakınlarına veda edemeyen insanların varlığı ve kuşkusuz süreçte askıya alınan cenaze törenleri dünyayı pastoral bir sessizlikle karşı karşıya bırakmıştır. Sorunsallaştırılması gereken noktaysa dünyanın tarih boyunca ölüm karşısında hiçbir bu kadar sessiz kalmayıp, sosyal medyada ölümün bu kadar sık paylaşılan konular arasında yer alması, kuşkusuz bu sessizlikle alakalıdır. Pastoral toplumlara dönüştük ve ölümü hiçleştirerek ölümsüzlüğe erişebileceğine inanan bir insanlık deneyimiyle karşı karşıya olduğumuzu ileri sürmek mümkündür.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Adem SAĞIR
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Adem SAĞIR
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Akalın, A. E. (2006). *Ölümün ve ölmenin sosyolojisi üzerine kuramsal bir çalışma* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aloğlu, E. (2018). Sosyolojik perspektiften linç ve toplumsal şiddet sarmalı. *Sosyoloji Dergisi*, 38, 219-230.
- Ariés, P. (2020). *Batı'da ölümün tarihi* (Çev. I. Gürbüz). Everest Yayınları.
- Baş, F. C. (2017). *Sosyal medya davranışının oluşumu: çevrimiçi ortamlarda güven, sosyal sermaye ve saygınlık ilişkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baudrillard, J. (2016). Ekonomi, toplum ve ölüm (Çev.: O. Adanır). İçinde J. Baudrillard, *Simgesel değiş tokuş ve ölüm* (ss. 217-227). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Baudrillard, J. (2016). *Tam ekran* (Çev.: B. Gülmez). Yapı Kredi Yayınları.
- Baudrillard, J. (2021). *Simülakrlar ve simülasyon* (Çev.: O. Adanır). Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri* (Çev.: Nurgül Demirdöven). Ayrıntı Yayınları.
- Bogdan, R. C. & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*. Pearson.
- Bottomore, T. (2015). *Toplumbilim* (Çev.: Ü. Oksay). İnkılap Kitabevi.
- Canatan, K. (2011). *Beden sosyolojisi*. Açılım Kitap.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage.
- Creswell, J. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri* (Çev.: S. B. Mesut Bütün) Siyasal Kitabevi.
- Çambay, S. O. (2015). Bir toplumsallaşma aracı olarak yeni medya: Kuramsal bir değerlendirme. *KBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 238-239.
- Demir, S. T. ve Özcan, A. (2021). Sosyal medya ve linç kültürü. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 56, 1-15.
- Eisner, E. W. (1991). *The enlightened eye: Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. Collier Macmillan.
- Ertan, C. (2017). *Dövmeli bedenler bir beden sosyolojisi kitabı*. Phoenix Yayınevi.
- Frazer, J. G. (2017). *Altın dal dinin ve folklorun kökleri* (Çev.: M. H. Doğan). Yapı Kredi Yayınları.

- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş iletişim alanından örneklerle*. Siyasal Kitabevi.
- Işın, E. (2006). *İstanbul'da gündelik hayat*. Yapı Kredi Yayınları.
- Jones, C. (2004). *Huzur içinde yatsın* (Çev.: Mehmet Gürsel). Dharma Yayınları.
- Karadon, D. (2019). *Dijital dünyada anmalar ve yas tutma: Bağlantılar ve etkileşimler için alternatif bir alan olarak facebook* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Karaduman, M. ve Akbulutgiller, B. (2018). İnternet gazeteciliği ve haber söylemi: Reina saldırısı haberlerinin çözümlemesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (3), 12-26.
- Kellehear, A. (2012). *Ölümün toplumsal tarihi* (Çev.: Tuğçe Kılınç), Phoenix Yayınları.
- Kılıç, N. P. ve Özorun, B. A. (2018). Sanal mezarlık'tan mytrustedwill'e ölümün değişen yüzü. *Dönüşen Dünyada İletişimin Rolü Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (15-16 Mart 2018), 51-59.
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative research: Airy fairy or fundamental? *The Qualitative Report*, 8(1), 100-103.
- Merris, B. (2004). *Din üzerine antropolojik bakışlar* (Çev.:Tayfun Atay). İmge Kitabevi.
- Nisbet, L. (2021). Sosyal medyada linç kültürü [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Örnek, S. V. (1979). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury Park: Sage.
- Sağır, A. (2012). Halk kültüründe belirleyici bir öge olarak ölüm: Toplu merasimlerden belediye hizmetlerine kurumsallaşan ölüm bağlamında bir ölüm sosyolojisi denemesi. *Turkish Studies*, 7 (2), 903-925.
- Sağır, A. (2017). *Ölüm sosyolojisi*. Phoenix Kitabevi.
- Sağır, A. ve Aktaş, Z. (2019). Simulakr öznenin inşası: belirsizliklerden belirliliklere post-truth bir kayma. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 1-19.
- Sağır, A. (2021a). Ölüm ve ölme bağlamında sevmenin, duyumsamanın ve bağlanmanın sosyolojisi. İçinde M. B. Bulut (Ed.), *Ezeli bir gizem: Aşkın ve sevginin bilimsel serüveni*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sağır, A. (2021b). Ölüm sosyolojisi bağlamında pandem(ik) kapatılma: Sevgi, duyumsama ve hiçlik. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 41(2), 221-242.

- Saka, D. (2019). *İşanın sosyal medyada intikam ve cealandırma aracı olarak kullanımı: facebook, twitter ve instagram örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sennett, R. (2019). *Ten ve taş batı uygarlığında beden ve şehir* (Çev.: T. Birkan). Metis Yayınları.
- Sepetci, N. (2017). *Sosyal medyada mahremiyet algısının çöküşü: Instagram örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Spranger, E. (2001). *İnsan tipleri bir kişilik psikolojisi*, İz Yayınları.
- Talimciler, A. (2017). "Ölümlere sevinilmez", (Yayın tarihi: 2.01.2017), <http://t24.com.tr/>, Erişim Tarihi:2.1.2017.
- Thomas, L.V. (1991). *Ölüm* (Çev: Işın Gürbüz). İletişim Yayınları.
- Turner, B. S. (2017). *Tıbbi güç ve toplumsal bilgi* (Çev.: Ü. Tatlıcan). Sentez Yayınları.
- Turner, B. S. (2020). *Beden ve toplum* (Çev.: M. B. Bulut). Nobel Akademik Yayıncılık.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türkiye’de İletişim Alanında Bazı Doktora Tezleri
Üzerine Nitel Bir İnceleme (1985-2020)

A Qualitative Analysis of Some Doctoral Theses
in the Field of Communication in Turkey
(1985-2020)

Gökhan İLHAN*
İsmail DALAY**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

İlhan, G. ve Dalay, İ. (2022). Türkiye’de iletişim alanında bazı doktora tezleri üzerine nitel bir inceleme (1985-2020). *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 350-379.

İlhan, G. & Dalay, İ. (2022). A Qualitative analysis of some doctoral theses in the field of communication in turkey (1985-2020). *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 350-379.

10.29228/kesit.57892

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 07.03.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 12.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Dr., Atatürk Üniversitesi, Türkiye, gilhan81@gmail.com

**✉ Prof. Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Türkiye, ismaildalay@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türkiye’de İletişim Alanında Bazı Doktora Tezleri Üzerine Nitel Bir
İnceleme (1985-2020)

*A Qualitative Analysis of Some Doctoral Theses in the Field of
Communication in Turkey (1985-2020)*

Dr. Gökhan İLHAN

Prof. Dr. İsmail DALAY

Öz: Kültürel bir olgu, insanın anlam arama çabası ve anlamları ortak kılma sürecini ifade eden iletişim özellikle 21. yüzyılın son çeyreğinde teknolojinin gelişimine bağlı olarak gelişim göstermiş bilim olarak kabul görmüştür. Çalışmanın genel amacı, iletişim bilimi alanında yapılmış farklı konuları inceleyen (kitle kültürü, kurum imajı, siyasal iletişim, pazarlama halkla ilişkiler, kişilerarası iletişim) 5 doktora tezinin kuramsal ve yöntem bilimsel yaklaşım bağlamında incelenerek kendi alanlarına nasıl bir katkı sağladıklarını akademik yönelimlerini tespit etmek ve araştırmacılara yol göstermektir. Bu bağlamda çalışma alanıyla ilişkin çıkarımlarda bulunmak suretiyle iletişim alanı açısından yorumlanarak öneriler getirilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan tezler Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanı aracılığıyla ulaşılmıştır. Araştırma 1985-2020 yılları arasında bulunan iletişim bilimi alanı ile ilişkili farklı konuları ele alan 5 doktora tezleri ile sınırlı olup ele alınan tezlerin yöntembilim perspektivinden analizi yapılmıştır. Çalışmada, iletişim alanındaki çalışmaların seyri ve incelenen konuların neler olduğu analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, teknolojiye de bağlı olarak iletişim araştırmalarında konuların farklılaşarak gelişim gösterdiği, kültürel ve toplumsal etkileri olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kitle kültürü, kurum imajı, siyasal iletişim, pazarlama halkla ilişkiler, kişilerarası iletişim.

Abstract: Communication, which expresses a cultural phenomenon, the human effort to search for meaning and the process of making meanings common, has been accepted as a science that has developed depending on the development of technology, especially in the last quarter of the 21st century. The general purpose of the study interested in the different topics that were made in the field of Communication Science (mass culture, corporate image, Political Communication, Marketing, Public Relations, inter-

personal communication) 5 of PhD thesis by examining them in the context of the theoretical and methodological approach to academic researchers to identify how they provide a contribution to their fields and their orientation is to show the way. In this context, suggestions have been introduced in terms of the field of communication with the implications related to the field of study. The theses covered in the study were accessed through the National Thesis Center database of the Council of Higher Education. The research was limited to 5 doctoral theses that are related to the different subjects associated with the communication science area between 1985-2020 and the methodology of the methodology of the following theses has been made. In the study, the course of studies in the field of communication and the subjects examined were analyzed. As a result of the research, the findings in communication research in communication research have been developed by differentiation, cultural and social effects has been reached.

Keywords: Mass culture, corporate image, political communication, marketing public relations, interpersonal communication.

1. Giriş

İletişim, insanlık tarihi kadar kökleri derinlere gider. İnsanoğlu kendini ifade ettiği ölçüde kendini mutlu hissedebilir. Bunun için birey başta kendisi olmak üzere hem diğer insanlar ile hem de doğa ile iletişim kurmaktadır. Mağaradan çıkan insan iletişim ile medeniyetler kurmuş önceleri duvarlara çizilen çeşitli simgeler yerine yazının bulunuşu ile bilgileri birbirine aktarmıştır. Çağdaşlaşma yolunda çok önemli etkisi olmuştur.

15.yüzyılda Gutenberg tarafından bulunan matbaa ile insan beynindeki bilgileri yazmak suretiyle kaleme dökmüş bir nevi beynini boşaltma ihtiyacı duymuştur. Matbaa ile yazılar çoğaltılmış basılı eserler birçok kişi tarafından incelenmiştir. Böylece eğitim seviyesi artmış cahilliğe bir darbe indirilmiştir. Tarihsel süreçte aydınlık çağın ortaya çıkışı ve teknolojin gelişmesi ile birlikte çeşitli iletişim araçları üretilmiştir.

Çalışmada öncelikle bilim, bilimsel araştırmalarda paradigmlar, iletişim, iletişim araştırmalarının tarihsel süreci üzerinde literatür araştırması yapılarak açıklanacaktır. Daha sonra araştırma kısmında ise Türkiye’de iletişim alanında 1980’li yıllar, 1990’lı yıllar, 2000’li yıllar, 2010’lu yıllarında farklı konular içeren 5 adet doktora tezi yöntembilim bağlamında ayrı ayrı değerlendirilerek araştırma tamamlanacaktır.

Yapılan bu çalışmada analize konu olan 5 doktora çalışması, internet ortamında YÖK Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) adresinde yapılan tarama neticesinde elde edilmiştir. Çalışmada doküman tarama yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma ile birlikte Türkiye’de iletişim alanındaki literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca iletişim alanında yapılan çalışmaların hangi yönde olduğuna dair fikir sunacak olması da çalışmanın sağlayacağı diğer katkılar arasındadır.

1.1. Bilim

Bilim yavaş fakat sürekli ilerleyen bir bilgi üretme ve çoğaltma sürecidir (Yıldırım, 2016: 17). Özlem (2016: 13) ise bilimi, sonuçlarından teknik olarak yararlandığımız, günlük yaşamımızdan toplumsal biçimlere kadar bulgularına başvurduğumuz bir etkinlik olarak ifade etmektedir. Bilim insanoğlunun evreni anlama çabasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Evrenselliği, olgusallığı, gözlemlenebilir oluşu, bütüncül ve sistemli oluşu, birikimli yığın ile geneli açıklaması, geçici doğrularla en yakın gerçeği yakalama gayreti başlıca özellikleri arasındadır. Her yapılan bilimsel çalışmanın bir amacı vardır ve olmalıdır. Aslında bu amaç ile konunun neden araştırıldığını ortaya koymak hedeflenmektedir. Hayatımızda karşımıza çıkan problemleri neden ve niçin soruları sormak ve bunları cevaplandırmak bilimin başlıca amacını oluşturur. Gerçeği arama peşindeki bilim yolculuğunda oluşturulan savlar bizlerin “hipotezlerini” oluşturur iken bir adım sonrası olan geçerliliği bilimsel yöntemlerle ispatlanmış ancak yasalaşmamış hipotezler ise “kuramları” oluşturmaktadır.

Bilim en genel ifadeyle öğrenme maksadıyla bilgi edinme, doğayı, doğadaki olayları merak ederek bu olayların niçin, nasıl olduğunun araştırılması şeklinde alınır, dolayısıyla bilim tarihi çok eskilere dayanır (Doğan, 2010: 5). Bilgilerin sistematik olarak katlanarak günümüze kadar gelmesinde çeşitli bilimsel yöntemler kullanılmış önceleri Aristo “genelden özele (tümünden gelim)” yaklaşımını kullanır iken sonraları Bacon “özelden genele(tümevarım) yaklaşım davranışında bulunmuştur. İnsanlar önce doğayı keşfetmeye çalışmışlar doğa bilimlerinde ilerlemeler yaşanmış, yasalar ortaya konmuştur. Yerleşik hayata geçiş ve üretim ile birlikte insan ve toplumları inceleyen sosyal bilimler bilim dalı meydana çıkmıştır.

Bilimin uzun tarihsel geçmişine bakıldığında aşağıdaki dönemler ön plana çıkmaktadır.

- i. Mısır ve Mezopotamya’da ampirik yolla bilgi toplama aşaması
- ii. Eski Yunanda evreni anlamaya yönelik akılcı sistemin kurulma evresi
- iii. Ortaçağ skolastik düşüncenin hâkim olduğu dönem karşısında İslam dünyasında yaşanan parlak bilimsel çalışmalar dönemi
- iv. Rönesans dönemi sonrası ortaya çıkan modern dönem bilim dünyası (Yıldırım, 2016: 14).

Sosyal bilimler ele aldığı konuları nitel (neden-nasıl) ve nicel (sayısal veriler) olarak açıklamaya çalışmaktadır.

1.2. Nitel (Tarihselci) ve Nicel (Doğabilimselci) Paradigma Yaklaşımları

Sosyal bilimler alanında metodolojik olarak nitel ve nicel araştırma desenleri

sıklıkla kullanılmaktadır. Araştırmacılar ele aldıkları amaç ve konularına göre paradigma dönüşümler gösterebilmektedir. Bu bağlamda genel olarak nicel araştırmalar pozitivizmi ile nitel araştırmalar ise yorumlayıcı, pozitivist ötesi (tarihsel boyutta) geleneği temsil ettiği söylenebilir. Kuhn paradigmayı “bir uygulamacılar topluluğuna model teoriler ve çözümler temin eden, evrensel olarak tanınmış bilimsel başarılar” olarak ifade etmektedir (akt., Keat ve Urry, 1994: 67). Diğer taraftan paradigma Kuhn (2018)’nin belirttiği gibi, bilim insanları tarafından kabul edilmiş inançlar bütünü veya sorunların nasıl anlaşılabilirliği noktasında ortak fikir sağlanan gelenekler olarak tanımlanır. Daha anlaşılır bir ifadeyle paradigma, belirli bir zamana aralığında gerçeğin belirli teori ve yaklaşımlarla kavranmasını basite indirgeyen değerler dizisi, bakış açısı, yeni bir düşünsel iklim veya entelektüel bir çerçeve olarak da tanımlanabilir.

Veri, işlenmemiş bilgidir. Araştırmacılar veri toplama teknikleri veya yoluyla bilgiler toplarlar, belirli süreçlerden geçirerek analiz edilmesi sonucu bulgulara dönüşürler. Yani istatistiksel süreçten geçirilmemiş bilgiye veri olarak adlandırılır.

Bilimsel bir çalışma veri olmadan yapılamaz. Araştırmacı, araştırma problemini veya sorusunu belirledikten sonra veri toplama yöntemi ve kaynağını belirlemek zorundadır. Bilimsel araştırmada yöntem seçimi çok önemlidir. Yöntem, veri toplama ve analiz için seçilen yöntemin nasıl kullanıldığını anlatır (Türkdoğan ve Gökçe, 2015: 315).

Nitel araştırmalar, gözlem, sözlü veya doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri ile oluşturulan, problem ortaya koymak için fikir sağlayan, insan ve toplum davranışını, deneyimleri, tutumları, görüşlerini, motivasyonları hakkında ayrıntılı fikir sahibi olmak için imkan sunan, gözlem ve yorum odaklı anlamayı ve betimlemeyi amaçlayan, açıklanması daha zor olan kompleks olay ve olguları bütüncül bir şekilde inceleyen keşfedici bir araştırma yöntemidir. Kısaca derinlemesine bir betimleme olduğu söylenebilir. Nitel araştırmalar, olay ve olguları açıklarken “neden, nasıl, niçin, ne şekilde” gibi sorulara cevap bulmak amacı gütmektedir. Bütünsel olup sübjektif ve sorgulayıcı bir yaklaşım süreçlidir. Verilerin sentezlenmesinde akıl yürütme kullanılırken tümevarımsaldır. Araştırma kuram ile sonlanır (Türkdoğan ve Gökçe, 2015). Duyum ve algılar ile bakış açısı çalışmaya dâhil olup öznelliğe kapı aralamaktadır. Belirlenen olgunun açık olarak aydınlanmasını sağlamak için küçük bir örneklem büyüklüğünün seçildiği amaçlı örnekleme dayanmaktadır. Ayrıca daha önce yapılan çalışmalar ile eldeki birikmiş bilgileri yorumlamaya çalışır. Nicel araştırmalarda olay, olgu veya kişilerin miktarı, ortalaması gibi ölçülebilen sayısal yöntemler yerine daha çok anlamaya yönelik detaylı yapılan “niçin, nasıl” gibi soruların araştırılmasına yönelik çalışmalardır (Denzin ve Lincoln, 1998). Gerçek tek ve kesin olmayıp görelî, çeşitli ve değişken yapıda olabilir. Kısaca “madalyonun diğer tarafı” olduğu söylenebilir. Nitel araştırma süreçlerinde bazı desenlerden yararlanılmaktadır. Bunlar; etnografik araş-

tırma, öyküleme, gömülü kuram, görüngübilim, örnek olay, kök analiz, doküman analizi, görsel analiz, söylem analizi, maliyet-yarar analizi, gereksinim saptamadır (Sönmez ve Alacapınar, 2017). Gözlem, açık uçlu anket soruları, odak grupları, uzman görüşü, mülakat, doküman, derinlemesine görüşme, olay inceleme gibi yöntemler verilere ulaşmak için en sıklıkla kullanılan yöntemlerdir (Berg ve Lune, 2015; Yıldırım, 2015).

Nicel araştırmalar ise daha çok doğa bilimlerinde başvurulan deney ve gözleme dayanan sayısal yöntemlerin kullanıldığı bir yöntemdir. Diğer taraftan istatistiksel ve matematiksel teknikler kullanılarak sayısal veriler üretilen bilimsel ve ampirik araştırma yöntemi olarak da ifade edilebilir. Bütünün bir kısmıyla ilgili olduğu için tikeldir. Akıl yürütme ile tümdengelimlidir (Türkdoğan ve Gökçe, 2015). Hedeflenen evreni tahmin etmek için temsil gücü yeterli büyük örneklem seçilerek süreç içerisinde ölçülebilir sayısal veriler toplanır. Nicel araştırmalarda değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisi ele alınarak inceleyerek sonuç odaklı bir araştırma türüdür. Benzer olaylar arasında genellemeler yapılarak tahminler yapılarak nesnellik yakalanmak amaç edinilmektedir. Araştırmada gerçeklik nesnel olup, yöntem önemlidir. Araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki ilişki ve/veya etki ölçümlenebilir. Nicel araştırmalara kuram ve hipotezler öncülük yapar. Comte'nin önderliğindeki pozitivizm akımcıları savunuculuğunu üstlenirler. Yorumlama aşaması ancak elde edilen nicel veriler ışığında yapılır. Duyguların önüne olgular geçer. Veri toplanmasında başlıca deney, anket, ölçek, test, denetim listeleri gibi yapılandırılmış yöntemler kullanılır (Türkdoğan & Gökçe, 2015; Şimşek, 2015). Toplanan veriler sınıflandırılabilir, sıralanabilir veya ölçü birimlerince ölçülebilir. Konunun daha iyi anlaşılması için tablo ve grafikler oluşturulabilir.

İster nicel olsun ister nitel olsun tüm bilimsel araştırmalar sistemli ve planlı evreler aşımında yapılmaktadır. Çünkü toplumlar ve dünya her geçen gün değişmekte bilimsel bilgi üretiminde yöntem ve teknikler gelişmekte ve yenilenmektedir. Söz konusu bu değişim iletişim çalışmaları alanında araştırma sistematığı de yeni yöntem ve tekniklerle zenginleşmekte ve çeşitlenmektedir (Yıldırım, 2015: 81). Günümüzde bilimsel çalışmaların pek çoğunda hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerine başvuru olarak "karma yöntem" şekli tercih edilmektedir.

Çalışmada iletişim alanında yöntem olarak farklı paradigmalarda ele alınan tezler incelenmiştir.

1.3. İletişim Kavramı ve Tarihsel Süreç İçerisinde İletişim Araştırmaları

İletişim kavramının çok çeşitli kavramları olmakla birlikte bu çalışmada genel ifadeler verilmeye çalışılmıştır. Türk Dil Kurumunda (TDK) iletişim "*Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişim*" olarak tanımlanır. İnsanın ve bir araya gelerek oluşturduğu toplumun

duygularını, bilgisini, fikirlerini, yeteneği gibi öğretileri birbirlerine aktararak varoluş ve varlığını devamı ile kendini gerçekleştirmenin bir yoludur. Bireysel iletişim, kitlesel iletişim, siyasal iletişim, toplumsal iletişim, ses ve görüntüye odaklı iletişim, yazılı ve işarete dayalı iletişim, elektronik iletişim vb. alanlarda iletişim ele alınabilir.

İletişim kavramının geçmişi çok eskilere dayandığı bilinmekle birlikte Antik Yunan felsefecilerinin görüşleri iletişimin temelleri sayılır. Bu dönem felsefecileri iletişimi daha çok güzel söz söyleme sanatı anlamına gelen retorik bağlamında ele almışlardır.

Ünlü kitle iletişim araştırmacısı Fiske (2015: 71) iletişimi şöyle tanımlamaktadır:

İletişim, herkesin bildiği ancak çok az kişinin doyurucu biçimde tanımlayabildiği bir insan etkinliğidir. İletişim yüz yüze konuşmadır, televizyondur, enformasyon yaymadır, saç biçimidir, edebi eleştiridir: listeye sonsuz sayıda ekleme yapılabilir.

Kilisenin hüküm sürdüğü karanlık Ortaçağ döneminde skolastik düşünce ile birlikte din ve akıl ayrımı yapılmış her türlü deneyciliğe karşı çıkılarak düşüncelere pranga vurulmuştur. Bu durum Rönesans ve Reformu doğurmuş pozitivizm hayat bulmuş sekülerizm canlanmıştır. Düşünceye vurulan prangalar kırılmıştır. Matbaanın icadı ile birlikte fikirler yazılı hale getirilip çoğaltılmış ve nihayet modern çağ ile birlikte bilim ve teknoloji gelişimi ile özgürlük, demokrasi kavramları önem arz eder hale gelmiştir. Günümüzde modern teknoloji ile birlikte her geçen gün ses getiren yenilikler ortaya çıkmakta çeşitlilik göze çarpmaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde ilk iletişim çalışmaları konuşma, tiyatro, psikoloji, siyasal iletişim ve sosyoloji alanlarında başlamış günümüzde Ulusal İletişim Derneğinin temelleri 1914’de atılmıştır. 20.yüzyılın başlarında üniversitelerde Konuşma İletişimi Bölümleri kurulmuştur. 1923 yılında Almanya’da kurulan Frankfurt Okulu ilk başlarda ekonomik ve politik alanlarda çalışmalar yapsa da sonradan felsefe, kültür, medya alanlarına yönelmiştir. Amacı eleştirel bir teori geliştirmektir. 1925 yılında Herbert Wichelns tarafından kaleme alınan retorik eleştiri konulu makale alanında ilk kuramsal çalışma olarak değerlendirilir. 1. Dünya Savaşı ile iletişim alanındaki çalışmalara ara verilmek zorunda kalınmış savaşın bitimi ile radyo konuşmaları, söylem ve retorik çalışmalara devam edilmiştir. 2. Dünya Savaşı ile iletişim çalışmalarının seyri değişmiş Marshall tarafından İletişim Seminerleri düzenlenmiştir. Lassweel’in Doğrusal Modeli bilinen ilk iletişim kuramıdır. İletişim alanında ilk doktora programı Schramm’ın öncülüğünde Iowa Üniversitesi’nde 1943 yılında açılmıştır. 1950’li ve devam eden yıllarda birçok iletişim kuramları ve modelleri geliştirilmiştir. (Sever ve İspir, 36-43). Bilimsel çalışma anlamında ancak matbaanın icadı ile birlikte 19. ve 20.yüzyıllarda teknolojinin

gelişimine bağlı olarak kabul görmüştür. Doğa bilimlerinden ziyade sosyal bilimlerde kendine yer bulmaktadır. Çeşitli mağara simgeleri, duman, taş tablet, konuşma, alfabeye, Sümerliler tarafından yazının icadı, kağıt ve matbaanın kullanımı, telgraf, telefon, radyo, gazete, televizyon, bilgisayar ve son olarak hayatımızın ayrılmaz parçası olan internet (Web 1.0 ve Web 2.0) iletişimin geçirdiği evrimleşmeyi kısaca özetler niteliktedir. Artık teknolojiye bağlı olarak iletişim araştırmalarının büyük bölümü sosyal medya düzleminde gerçekleşmektedir. Twitter, Facebook, İstagram, Youtube, bunlardan sadece birkaçıdır.

1.4. Türkiye’de İletişim Araştırmaları

Türkiye’de iletişim araştırmaları çok yeni sayılır. Bu alanda 1914 yılında ABD’de Columbia Üniversitesi’ne Ahmet Emin Yalman tarafından sunulan basın tarihi çalışması ilk çalışma olarak değerlendirilmektedir. Çalışma 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti’ndeki basın ile siyasi iktidar ilişkisini konu edinmektedir (Tokgöz, 2014: 115).

Türkiye’de dünya ile aynı zamanda sürecinde sayılabilecek 1920’li yıllarda başlayan yayıncılık devam eden süreçte aynı gelişim performansını gösterememiştir. 1960’lı yıllarda dahi hala kısıtlı radyo şebekeleri mevcuttu. Radyo ile başlayan yayıncılık günümüze kadar değişim ve dönüşüm göstermiştir. 1960’larda TRT’nin kurulması tekel olması ve daha sonra 1990’larda özel kanalların kurulması ile bu durum değişmiştir. Benzer şekilde eğitim ve akademik alandaki gelişmelerin 1960’lı yıllarda yapılmaya başlanması geç kalınmışlığın göstergesi durumundadır (İlaslan, 2015: 209). Televizyon kanallarının artması ile birlikte kitle iletişim araçlarıyla ilgili araştırmalara olan ilgi artmış ayrıca bilimsel anlamda gelişimine olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Akademik olarak da iletişim fakültelerinin ve lisansüstü eğitimlerinin artmasını sağladığı söylenebilir.

Ülkemizde iletişim araştırmalarına yönelik çalışmalar üniversite ortamında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde ilk olarak kendini göstermiştir. 2.Dünya Savaşı ardından çok partili döneme geçilmiş Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılan Demokrat Parti 1946’da kurulmuştur. Devam eden süreçte 1948’de Hürriyet gazetesi kurulmuştur. 1950’de Basın Yasası yürürlüğe girmiş aynı yılda Milliyet gazetesi de kurulmuştur. 1950 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi içerisinde Gazetecilik Enstitüsü kurulmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesi vuku bulmuş, Cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924’den sonra, 1961 Anayasası yürürlüğe girmiştir. Yeni Anayasa ile Devlet Planlama Teşkilatı, Anayasa Mahkemesi, özerk yapısı ile Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumları açılmıştır. 1964 yılında ise Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesinde gazetecilik, halkla ilişkiler, radyo-televizyon programlarını kapsayan Basın Yayın Yüksek Okulu kurulmuştur. Devam eden süreçte iletişim araştırmaları farklılık göstererek ABD’deki model

yaklaşımları çalışmalarda gözlemlenmiştir. Türkiye’deki bu hareketlilik kültürel, siyasal alanlarda önemli derecede etkileyerek siyasal ve kültürel alanlarda önemli değişikliklere neden olmuştur. Böylece iletişim alanında yapılan araştırmaların önemi artmıştır (Tokgöz, 2014: 116-118). Gelişmelere bağlı olarak imkanların artmasıyla birlikte iletişim alanındaki çalışmalara olan ilgi artarak gelişim gösterdiği söylenebilir. Bu çalışmada incelenen doktora tezleri özellikle imkânların ve akademik çalışmaların arttığı dönemlerden başlayarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de iletişim alanında ilk bilimsel araştırmalar Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde kurularak eğitime başlayan Basın Yayın Yüksekokuludur. Alanda yapılan ilk çalışmalara Nermin Abadan’ın (1963) Türkiye’nin üç büyük kenti olan Ankara, İstanbul ve İzmir’de Nermin Abadan’ın (1963) radyo ile ilgili araştırması; Aysel Aziz’in (1968) Ankara’nın bir köyünde yaptığı radyo araştırması ve Oya Tokgöz ’ün (1972) radyo ve televizyon sistemleri ile ilgili araştırmalar ampirik ve kuramsal bağlamdaki ilk çalışmalar olarak ele alınabilir (Aziz, 2006: 19). Devam eden yıllarda ampirik ve kuramsal anlamda iletişim alanındaki çalışmaların arttığı gözlenmiştir. Buradan anlaşılıyor ki özetle bahsettiğimiz gelişmeler sonucu Türkiye’de iletişim alanlarında yapılan alt yapı çalışmaları akademik seviyede 1960’li yıllar ve sonrasında ortaya konan yüksek lisans ve doktora tezleri ile ortaya çıktığı söylenebilir.

Teknoloji alanındaki gelişmeler, internet kullanımına bağlı olarak dijital sosyal ağların artması gibi iletişim araçlarının çeşitliliğinin artması bireysel ve toplumsal etkileri iletişim alanındaki önemli gelişmeler olarak nitelendirilebilir. Bu etkiler alanla ilgili literatürde kendine yer bulmuş, iletişim alanının gelişmesi açısından farklı bileşenleri olan etkiler gösterdiğinden önem arz ettiği ifade edilebilir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel bir araştırma metodoloji kullanılmıştır. Veriler doküman incelemesi tekniğiyle toplanmıştır. 1985-2020 yılları arasında ulusal literatürde iletişim bilimleri ve halkla ilişkiler alanında kitle kültürü, kurum imajı, siyasal iletişim, pazarlama halkla ilişkiler, kişilerarası iletişim konuları üzerinde yapılan 5 doktora tezinin araştırılmasını, yöntembilim bağlamında analizinin incelenerek süreç içerisinde kendi alanlarına nasıl bir katkı sağladıklarını akademik yönelimlerini tespit etmek amaç edinmiştir. Bilindiği gibi sosyal bilimlerde nitel araştırma algıların, olayların, sorunların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül şekilde inceleyerek ortaya konması için gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemlerle bilgilerin toplandığı nitel bir sürecin takip edildiği araştırmadır (Yıldırım, 1999). Doküman analiziyle araştırma sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Diğer taraftan olguların

içinde olan araştırmacının rolü inceleme için bir araçtır (Sönmez ve Alacapınar, 2017: 74).

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmada olasılık temelli olmayan daha önceden belirlenen niteliklere sahip kişi, durum veya olayların belirli ölçütlere göre seçilme durumunu ifade eden amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu ölçüt veya ölçütler önceden araştırmacı tarafından hazırlanacağı gibi önceden hazırlanmış ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen ölçütlerden en önemlisi 1985-2020 yılları arasında kitle kültürü, kurum imajı, siyasal iletişim, pazarlama halkla ilişkiler, kişilerarası iletişim alanında gerçekleştirilen akademik çalışmalarını ele almış olması gerekliliğidir. Diğer ölçütler ise Tablo 1’de (bkz.) belirtilmiştir. Araştırma evrenini 84 doktora tezi oluşturmaktadır. Araştırma amaç, kapsam ve sınırlılıklar dikkate alındığında belirlenen her biri farklı konuları temsil eden 5 doktora tezi incelenmiştir.

2.3. Verilerin Seçimi ve Kriterleri

Bu çalışmada, onaylı ve kapsam dahilinde doktora tezlerinden elde edilen ikincil verilerden faydalanılmıştır. Çalışma kapsamında veri toplama aracı olarak nitel araştırmalarda doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, belli bir süre içerisinde yayınlanan dokümanların araştırma amacına uygun olarak içeriğinin özenle incelenmesi ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Bu amaç doğrultusunda Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr>) kullanılarak arşivden erişime açık (izinli) 1985 ile 2020 yılları arasında yayımlanan doktora tezleri taranmış ve indirilmiştir. Verilerin seçimi ve kriterlerine ait bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Arama Kriteri ve Sonuçlar

Veri Tabanı	• (YÖK) Ulusal Tez Merkezi (https://tez.yok.gov.tr)
Tez konularının belirlenmesinde anahtar kelimeler ve çıkan doktora tezleri	1. Kitle kültürü: 6 adet 2. Kurum imajı: 21 adet 3. Siyasal iletişim: 40 adet 4. Pazarlama halkla ilişkiler: 3 adet 5. Kişiler arası iletişim: 17 adet
Arama Kriterleri (Sınırlılıklar)	• Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü • Tez türü: Doktora • İzin durumu: İzinli • Durumu: Onaylandı • Dil: Türkçe

	<ul style="list-style-type: none"> • Grubu: Sosyal • Yıl: 1985-2020 • Özet ve/veya dizinde anahtar kelime ile arama yapılması • Konu olarak iletişim bilimleri veya halkla ilişkileri kapsamı
Detaylı inceleme sonucu araştırmaya uygun doktora tezi sayısı	<ul style="list-style-type: none"> • 5 adet (Her farklı tez konusunda bir adet)
Çalışmaya konu doktora tezlerinin yöntem bilim bağlamında değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulacak hususlar	<ul style="list-style-type: none"> • Çalışma yılı • Konu başlığı • Üniversite • Enstitü • Danışman • Tez konusu • Sayfa sayısı • Veri toplama tekniği

Tablo 1’de anahtar kelimelerin özet veya dizin kısmında aranması şartı aranmıştır. Taranan tezlerin konu olarak iletişim bilimleri ve halkla ilişkiler alanında yapılmış bir araştırma olup olmamasına göre bir ayrıştırmaya tabi tutulmuştur. Çıkan sonuçlardan da felsefe, gazetecilik, güzel sanatlar, radyo-televizyon, müzik, sosyoloji, reklamcılık, eğitim ve öğretim, Türk Dili ve Edebiyatı, işletme, istatistik, spor, turizm, bankacılık, kamu yönetimi, hukuk, dilbilim, halk sağlığı konularında yapılmış tezler kapsam dışı tutulmuştur. Nitel araştırma kapsamında büyük örneklemelerin yerine, araştırmanın amaçlarını karşılayan, detaylı veri sağlayabilen örneklemelerin belirlenmesi gereklidir (Coyne, 1997). Bu bağlamda belirlenen veri tabanında taranan anahtar kelimeler sonucunda toplamda 87 doktora tezine ulaşılmıştır ve bunların içinden istenilen kriterlere uygunluk gösteren ve her bir farklı konuyu temsil eden birer adet toplamda 5 adet tez incelenerek yöntem bilim bağlamında analizi gerçekleştirilmiştir.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında Tablo 1’de belirtilen arama kriterleri ve belirlenen anahtar kelimelerle tarama yapılmış olup kitaplar, yüksek lisans tezleri, makaleler, online dergiler, kongre bildirimleri gibi çalışmalar kapsam dışında bırakılmıştır. Bu çalışma; YÖK Tezde elektronik ortamda ulaşılan, “Kitle kültürü” ile ilgili (Kalay, 1988); “Kurum imajı” ile ilgili (Güzelcik, 1999); “Siyasal iletişim” ile ilgili (Süllü, 2007); “Pazarlama halkla ilişkiler” ile ilgili (Toros, 2012) ve “Kişiler arası iletişim” ile ilgili (Yazgan, 2017) tarafından hazırlanan doktora tezleri ile sınırlıdır. İncelenen çalışmaların genel olarak çalışmaya konu olan doktora tez konuları bağlamında yoğunlaşması araştırmacıyı söz konusu beş farklı konuyu ele almasına yönlendirmiştir. Araştırmanın farklı konularla

sınırlandırılması konu tekrarından kaçınma, tekdüzelikten sıyrılarak geniş bir perspektif bakış açısı kazandırma adına yapılmıştır. Ayrıca 1980'li yıllardan sonra Türkiye'de iletişim bilimleri ve halkla ilişkiler alanında çalışmalar yapılması tarih aralığının belirlenmesinde rol oynayarak araştırma sınırlarını belirlemiştir.

2.5. Verilerin Analizi ve Örnek Çalışmalar

Çalışmanın bu bölümünde 1985-2020 yılları arasında iletişim bilimi ve halkla ilişkiler alanlarında "kitle kültürü, kurum imajı, siyasal iletişim, pazarlama halkla ilişkiler, kişilerarası iletişim" konularında hazırlanan doktora tezlerinin araştırmacı tarafından çalışma yılı, konu başlığı, üniversite, enstitü, danışman, tez konusu, sayfa sayısı, veri toplama tekniği dikkate alınarak yöntembilim bağlamında analizi ve değerlendirmeleri yapılmıştır.

1. Örnek Doktora Tez Çalışması

Doktora tezi 1988 yılında iletişim bilim alanında "Türkiye'de Video ve Kitle Kültürü İlişkisi" konu başlığı adı altında Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmıştır (Tez No:6363). Çalışmada anabilim dalı ve danışman bilgisi yer almamaktadır. Tez 4 ana bölümden ve 145 sayfadan oluşmaktadır. M. Ayşe KALAY'ın hazırlamış olduğu bu çalışma videonun toplumun kültürel yapısı üzerinde etkisi sayesinde kültür tipi olan kitle kültürü ile ilişkisinin ortaya konması, farklı gözlemleri içermesi ve kitle kültürü alanında yapılacak çalışmalara fikir ve öneriler getirmesi açısından bu alanda bir literatür konumunda olması tezin önemini teşkil etmektedir. Ayrıca yazar kitle kültürü ve kitle iletişim araçları arasındaki ilişkinin varlığı ile videonun kitle iletişim aracı olduğunu kabul ederek bunları tezinin sayılıları olarak varsaymıştır.

Cumhuriyetin ilanından tezin yazıldığı yıla kadar olan kültür, kültürün evrimi, toplumsal değişimler ve sonuçları, kitle kültürü ve video arasındaki ilişki incelenmiş iletişim araçları olan sinema, tiyatro, video, tv. afiş, müzik, kitap, dergi, gazete ile tez sınırlandırılmıştır. Kitle iletişim araçlarının (sinema, TV, video, müzik, tiyatro, dil, afiş vb.) kültürel anlamda zengin mozaiklerden oluşan Türk toplumunun üzerinde çeşitli etkileri olmuştur. Yazar, yaptığı bu çalışmada görsel kitle iletişim aracı olan videonun Türkiye'de kitle kültürü ile olan ilişkisini ele almaktadır.

Doktora tezi anlatıma dayalı kaynak taraması yapılarak çeşitli gözlemlerle yer verilmiş bunların sınanması için grup ortamında tartışılmıştır. Söz konusu gözlemler bireysel özelliktedir. Çalışmada genel tanımların yanı sıra spesifik tanımlamalarda (mass media, lumpen kültür gibi) yapılmıştır. Kültür, kitle kültürü, popüler kültür ile ilgili özellik ve tanımlamalar, kitle kültürü ve kitle iletişim araçları arasındaki ilişkiler, ülkemizdeki kitle kültürü olgusu, 1980 Türk toplumunun sosyolojik yapısı anlatılarak bir kitle iletişim aracı olan videonun toplumda kendisine neden diğer kitle iletişim

araçlarından daha fazla yer bulduğu, nedenleri ve toplum üzerine etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Tüm bunların yanı sıra videonun kullanımı ve teknik anlamda da bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde yazar kitle kültürünün toplumumuzda ortaya çıkışı kitle iletişim araçları içerisinde olan radyonun Türk toplumundaki yeri ve rolünün ortaya konmasını problem olarak ele almakta, videonun konumu belirlenmesini ve üstlendiği rolü ortaya koymayı amaç belirlemiştir. İkinci bölümde doktora tezinin konusu olan kültürün genel ve spesifik tanımlamaları yapılmış alt başlıklara indirgenerek çalışmada kullanılan kaynakların öz olarak tanıtıldığı kaynaklara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise kitle iletişim aracı olan video diğer kitle iletişim araçları ile ilişkilendirilmiş, ülkemizdeki kitle kültürü ile olan bağıny ortaya koymak amacıyla videonun Türk toplumuna girişi ve yayılması detaylandırılmış tüm bunlara zemin hazırlayan atmosfer betimlendirilmiştir. Tezin sonuç kısmı bu ana bölümde ortaya konmuştur. Çalışmanın özet, varılan yargılar ve videonun kullanımının Türk toplumu için nasıl yararlı hale getirilmesi bağlamında önerilere ise dördüncü bölümde yer verilmiştir. Ayrıca bu bölüme İngilizce özet kısmı da eklenmiştir.

Yazar konu ile ilgili literatür olarak özellikle başta Edward Hall’ın “The Silent Language”, editörlüğünü Rosenberg ve White tarafından yapılan “Mass Culture”, Wright Mills’in “İktidar Seçkinleri”, Emre Kongar’ın “Toplumsal Değişim ve Demokrasi ve Kültür”, Aziz Çalışlar’ın “Günümüzde Sanatsal Kültür ve Estetik” gibi pek çok yerli ve yabancı kaynaklı eserlere atıfta bulunarak bundan sonra bu alanda yapılacak bilimsel çalışmalara ışık tutmuştur.

Videonun yazılı eserlere göre daha hızlı erişilebilen ve daha etkili oluşu Türk toplumunda hızla yayılmasına müsaade etmiştir. Bunda elbette çalışmanın yapıldığı yıllara bakılacak olursak günümüz Türkiye’si ile mukayese edildiğinde her ne kadar hala Batı toplumlarındaki çıtayı yakalayamasak da okuma yazma oranının çok düşük olmasına bağlı olarak düşük kültür seviyesine hitap etmesidir. Devlet kontrolünde tekel durumunda olan TRT’ye alternatif olması, evde kullanılması yönüyle sinemaya göre daha hareket alanının daha rahat olması, hükümetin teşvikler, renkli tv. alıcılarının video ile doğrudan ilişkisi, sanayi firmalarının Türkiye’de renkli TV. ve video üretimi yapması, yazılı basınun halka video ihtiyacı algısını yüklemesi, yurt dışında bulunan gurbetçilerin video cihazını Türkiye’ye getirmesi gibi etmenler videonun ülkemizde hızla yayılmasına sebep olarak video olgusunun önem kazanmasında etkili olmuştur. Video ile birlikte bireysel özgürlükler artmış sanatsal boyutta sinemaya ilgi üst seviyeye ulaşarak devam eden süreçte video ile birlikte ticari kaygılar ile sinema videoya yönelik bir yapıya bürünmüştür.

Tüm dünyada olduğu gibi teknolojinin gelişmesine bağlı olarak yeni cihazlar farklı yaşam stillerini ortaya çıkarmış bireyselliğin yanı sıra kitle olarak da hareket

eden insan üzerinde hem görsel hem de işitsel araçların etkileri önemli rol oynamaktadır. Doktora tezinin yazım dönemi göz önüne alındığında ülkemizin ve toplumumuzun ekonomik, siyasi, sosyolojik yapısı düşünüldüğünde çok zor süreçlerden geçtiği su götürmez bir gerçektir.

Böyle bir çerçeveden bakıldığında görsel ve işitsel cazibesi olan televizyondan sonra videonun faydalarının yanında insanları sorgulama düşüncesinden yoksun olarak kolaycılığa yönlendirmesi ile birlikte yazılı kültür evresinden geçmemiş bir toplumun ortaya çıkışı ile birlikte kültürün yozlaşması, arabesk kültürün yayılması, köyden kente göç ile çarpık yapılaşmaya bağlı olarak kendini köy ve kent yaşamı arasında sıkışmış kimlik arayışında olan toplum yapısında kendine kolaylıkla yer bulmuştur.

Sonuç olarak videonun diğer kitle iletişim araçları arasındaki ilişkiler ortaya koyulmuştur. Yazar çalışması ile Türk halkının videoyu daha çok eğlence amacıyla kullandığı ortaya koymuştur. Sadece tek yönlü eğlence amacıyla değil aynı zamanda çift yönlü toplum yararını da gözeterek özellikle eğitim alanında toplumun sorunlarına çözümler getirecek şekilde kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

2. Örnek Doktora Tez Çalışması

Ebru Güzelcik'in hazırlamış olduğu "Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı" başlığı adı altında hazırlamış olduğu doktora tezi 1999 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı çatısı altında Prof. Dr. Taner Karahasanoğlu danışmanlığında kaleme alınmıştır (Tez No:86008). Giriş, 3 ana bölüm ve sonuçtan oluşan çalışma 280 sayfadır.

Yazarın "Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı" başlığı adı altında kaleme aldığı doktora tezi özellikle II.Dünya Savaşından sonra küreselleşmenin ortaya çıkışı, gelişimi ve önemli sonuçları göz önüne alındığında hem ulusal hem de uluslararası işletmeler kendi kurumsal imajlarına daha dikkat eder olmuş rekabetin hat safhada olduğu pazarda kendilerine yer bulmada önemli bir rol üstlendiğinin farkına varmışlar ve kendilerine pozitif imaj yaratarak bu yarışta avantaj elde edebilecek olguları ele alması bakımından önem arz etmektedir. İşletmeler misyon ve vizyonlarından taviz vermeden hedef kitlelerini bilgilendirerek etkilemek suretiyle onların desteğini alarak kurum imajlarını süreklilik gösteren yenileme çalışmalarına önem vermeye başlamışlardır.

Birinci bölümde Güzelcik güç kavramını "şiddet, servet ve bilgi olarak" kısaca tanımlayarak küreselleşme, çeşitli rekabet kavramları, güç ve onu elde etme yolları detaylı olarak tanımlanmaktadır. Ancak yazar bu güç çeşitlerinden artık günümüzde en geçerli ve değerli olanın "bilgiye ulaşabilmek ve elde etmek" olduğu sonucuna varmaktadır. İkinci bölümde; küreselleşmenin doğurduğu etkiler, işletmelerin artan

rekabet ortamında ayakta tutunabilmeleri için yapmaları gerekenler (kurum imajı yaratma gibi) ve değişimleri anlatmaktadır. Üçüncü bölümünde ise; geçmiş ve günümüz anlayışından kurum imajı algısının kıyaslanması, günümüzde kurum imajına yeni eklenen nitelikler ve unsurlar, kurum imajının önemi ve işletmeye kattığı değerler üzerinde durulmaktadır.

Yazar güç kaynağı olarak bilgiye ulaşma ve elde etme çabasının yanı sıra dünyada yaşanan çevresel sorunların (doğal kaynaklarının yetersizliği, iklim değişiklikleri vs.) ortaya çıkışı ile birlikte küreselleşme olgusu işletmelerin dünyaya açılma isteği ve rekabetçi ortamda gerekirse güçlerin birleştirilebileceğini vurgulamak istediği söylenebilir. Tüm bunlara neden olan etkiler arasında küreselleşmenin ekonomik, teknolojik, siyasi boyutlarını sıralayarak görüş belirtilmektedir.

Doktora tezinde yazar kaynakçada belirttiği üzere farklı görüşleri savunan yerli ve yabancı kitaplar, makalelerden yararlanmış ayrıca tebliğler, raporlar da ekleyerek savunduğu fikirleri destekleme yoluna gitmiştir.

“Kurumsal imaj” işletmelerin hedef kitlesinin algısını değiştirmek ve etkilemeyi amaç edinmektedir. Bu açıdan araştırmacı çalışmanın sonunda aşağıdaki çıkarımları ileri sürdüğü söylenebilir:

- Kurumu nerde görülürse tanıtacak grafik tasarımlara (isim, logo, üniforma, form, broşür, renkler vs.) sahip olmalı.
- Kurum kendini hedef kitleye iyi anlatmalı çift yönlü iletişime önem vererek diyalog içinde olmalıdır.
- İşletmenin pazarda yaptığı-yapmadığı her türlü davranış hedef kitlece izlendiği unutulmamalı, topluma sorumlu davranmalıdır.
- İşletmelerdeki yönetim fonksiyonları arasında artık günümüz “kurum imajı” da profesyonel olarak yönetilmeli yönetim stratejileri göz önünde tutularak koordineli çalışmaları sağlanmalıdır.
- Kurum imajının pazarlama karması içinde 5.P olarak yer alması ve pazarlama açısından değerinin artmış olması.
- Artık tüketici kendine gelen mesajların “kaynağının güvenilir olup olmadığına” bakmaktadır.
- Kurum imajı işletme içinde ve dışında değişimi başlatan güç olarak algılanmaktadır.
- Tüketicinin duygularına da hitap eden “soyut imaj” olgusu göz önünde tutularak müşterinin güvenini kazanmak amaç edinilmelidir.

- Sosyal sorumluluk projeleri ile kurum imajına itibar kazandırılmalıdır. (Güzcelik 1999: 249-256).

Çalışmanın küreselleşme ile birlikte yapısı değişen rekabet ortamında adeta “kurtlar sofrasına” dönüşen bir atmosferde işletmelerin birinci önceliği olan varlığını korumak ve sürdürülebilir olabilmeleri için işletmelerin yapısını, yönetim anlayışını, kültürlerini, insan kaynakları yönetim anlayışını değiştirmeleri ve “kurumsal imaj” kavramının önemine dikkat çekerek görsel, sözel, davranışsal, duygusal unsurları içeren “iç imaj, dış imaj ve soyut imaj” gerçekliklerinin toplumda karşılıklarını anlamak ve gereğini yapmak olduğunu ifade ettiği söylenebilir. Doktora tezi bu alanda çalışma yapacaklara fikirde bulunmak ve bu konuya önem veren işletmelere yol göstermesi açısından Güzcelik’in yapmış olduğu doktora tezi önem arz etmektedir.

3. Örnek Doktora Tez Çalışması

2007 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Tanıtım Anabilim Dalında Zübeyde Süllü tarafından Prof. Dr. Naci Bostancı danışmanlığında hazırlanan “Siyasal İletişim Sürecinde Milliyetçi Söylemin Kullanımı” adını taşıyan doktora tezi 243 sayfa uzunluğundadır (Tez No:227905).

Giriş, 3 bölüm ve sonuçtan oluşan çalışmanın son kısmına da Türkçe ve İngilizce özet eklenmiştir. Çalışmanın kaynakça kısmı incelendiğinde yazarın Türk siyasi tarihinde önemli rollerde görev alan devlet büyüklerinin ve siyasi partilerin (MHP, AKP, DYP, CHP) çeşitli yazılı ve sözlü metinleri ile yerli ve yabancı birçok akademisyenin kitaplarını literatür kaynağı olarak incelediği, çeşitli görüşleri değerlendirerek hazırlanmış olduğu söylenebilir.

Çalışmada, “milliyetçilik” söyleminin sosyal hayatımızın hemen hemen her alanında farklı yöntemlerle (niyetler farklı olsa da bunlar kimi “hasbi” olarak, kimi farkındalık yaratmak kimi zaman ise kendine “bir şekilde çıkar” sağlamak güdümü) karşımıza çıktığı dile getirilmiştir. Bu bağlamda Zübeyde Süllü, doktora tezinde siyasal iletişim sürecinde “milliyetçi söylem” in kullanımını inceleme amacı taşıdığı ifade edilebilir. Yazar çalışmasında milliyetçi söylemin siyasal iletişim sürecinde kullanımı konusu üzerinde durmuştur. Elbette konunun alt yapısını oluşturacak teorik bilgiyi geniş içerik araştırmasıyla vermiş daha anlaşılır olması için örneklendirmiştir. Ayrıca siyasal kimliği, ideolojisi, felsefesi ve söylemi “Türk Milliyetçiliği” üzerine kurulu olan Milliyetçi Hareket Partisi birinci öncelikli örnekleme teşkil etmektedir. İkincil olarak milliyetçilik söz konusu olduğunda özellikle parti liderinin toplumun milliyetçi kesimi tarafından kabul gören Doğru Yol Partisi, Türk siyasetinde köklü geçmişi olmamasına rağmen halk tarafından hüsnü kabul gören kendini muhafazakâr sağ parti olarak tanıtarak siyasi yola çıkan söylemi dini motiflerle örülü Adalet ve Kalkınma Partisi çalışmanın örneklemini içerisine girmektedirler. Son olarak ise milliyetçiliği farklı bir para-

digmadan algılayarak sırtını “Atatürk Milliyetçiliğine” dayanan Cumhuriyet Halk Partisi çalışmada farklı söylemlere örnek olması itibariyle çalışmada kendine yer bulmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde siyasal iletişim süreci, yöntemleri anlatılmış ayrıca söylem ve söylem analizi kavramları üzerine çeşitli açıklamalara yer verilmiştir. Diğer bölümlerde ise sırasıyla modernleşme, milliyetçilik ve milliyetçilik söylemler ile Türk milliyetçiliği; siyasal iletişim sürecinde MHP, AKP, DYP, CHP’den oluşan dört partinin milliyetçi söylem kullanım şekilleri, yazılı metinler, konuşmalar ile verdikleri mesajların “ete kemiğe bürünme” şeklindeki üzerinde durulan konulardır.

Yazar, tezin özünü oluşturan “milliyetçi söylemin” kullanım sebeplerini ise “ABD’nin Ortadoğu politikaları, AB’nin yıllarca ülkemizi oyalaması ve dışlaması, etnik milliyetçilik kavramının tırmanarak özellikle Kürt milliyetçilik olgusunun neden olduğu terör olayları, geleceğimizi oluşturacak genç kuşakların umutsuz ve amaçsız olarak milliyetçilik hareketine ilgi duyması, küreselleşme ile birlikte her etnik milliyetin kendini tehdit altında hissederek milli kimliklerine aşırı ölçüde sahip çıkması, milliyetçilik duygusunun bireylere millet üzerinde ölümsüzlük sunması” şeklinde ifade ederek bir sonuca varmıştır. Ayrıca Süllü çalışmasında “milliyetçi söylemin” siyasal iletişim arenasında farklı amaçlar için kullanılsa da “Çalışmada yer alan siyasal partilerin milliyetçi söylemi bütünleştirici amaçlarla kullandığı, etnik milliyetçilikten uzak durarak siyasal milliyetçilik anlayışını” taşımasını en önemli özellik olarak nitelendirmektedir. Süllü’nün çalışmasının sonuç kısmında çalışmasından ise aşağıdaki sonuçları çıkardığı görülmektedir:

- Milliyetçilik söyleminin farklı eleştirilere maruz kalsa da toplumun hem sağ hem de sol kesimi olarak tanıtan kesimler tarafından benimsenmektedir.
- Bu söylem dünyada farklı ideolojik düzlemde (liberal, muhafazakâr, yayılmacı, antiemperyalist) genelleştirilse de ortaya çıktığı coğrafyanın şartlarına (ekonomik, sosyal, siyasi) bağımlı olarak kendini gösterir.
- Osmanlı devletindeki milliyetçilik hareketine karşı Türk milliyetçiliği ortaya çıkmış zaman içerisinde farklı ideolojilerin etkisiyle Türkçü-Turancı Milliyetçilik, Sosyalist Milliyetçilik, İlmli (Liberal-Muhafazakâr) Milliyetçilik, Atatürk Milliyetçiliği ve Ulusalçılık gibi gruplara ayrılmıştır.
- Çalışmada yer alan siyasi partilerin söylem ve yazılı metinleri yer ve zamana göre değişiklikler göstermektedir.
- MHP’nin “milliyetçilik, Türçü-Turancı, liberal milliyetçi”, DYP’nin “muhafazakâr milliyetçilik veya Anadolu milliyetçiliği (Osmanlının mirası)”, CHP’nin “Ulusalçılık, Anadolu milliyetçiliği (Atatürkçü milliyetçilik - modern ve laik)” gibi söylemlerle özdeşleşmektedir. AKP ise milliyetçi söyleme

en az yer veren siyasal parti konumundadır. “Türk milleti” yerine “millet” kavramına daha fazla dillendirmekte bu durum ise muhalefet partilerinin eleştirisi konuları arasında yer almaktadır.

- AKP söylemsel düzeyde milliyetçi söylemlere karşı mesafeli durmakta diğer devletler ile ekonomik ilişkiler göz önünde tutularak herkese karşı daha kucaaklayıcı bir tavır takınmaktadır.
- AKP hükümeti milliyetçi söylemden ziyade Osmanlı Devleti gibi “din birliği” üzerinden birleştirici hareket etmektedir.
- Özellikle AKP, MHP ve DYP’nin söylemleri milleti bir arada tutan İslam felsefesi öğretileri üzerine odaklıdır.
- Yine siyasi partilerin milliyetçilik veya ulusçuluk anlayışları bütünleştirici ve ülkenin ekonomik çıkarları göz önünde tutularak yapılması ortak noktalar dır.

Bu çalışması ile birlikte Zübeyde Süllü ülkemizde özellikle iletişim bilimleri alanında “siyasal iletişim ve söylem analizi” alanında çalışmaların yeterli seviyede olmaması itibariyle tezin yazıldığı yıllar düşünüldüğünde kendi alanında sayılı çalışmalardan olması itibariyle önemlidir.

4. Örnek Doktora Tez Çalışması

2012 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalında Dilara Kantemir Toros tarafından savunulan tez Prof. Dr. Filiz Balta Peltekoğlu danışmanlığında hazırlanmış olup “Pazarlama Halkla İlişkilerinde Sosyal Medya Uygulamaları” başlığını taşımaktadır (Tez No:351708).

Çalışma ilk olarak 2004 yılında ortaya atılan yeni iletişim ortamı Web 2.0 halkla ilişkilerde nasıl kullanıldığını değerlendirmek ile birlikte kurum veya kuruluşların sosyal medya ikliminde kullanacakları pazarlama halkla ilişkilerine yönelik uygulamalara kaynak oluşturmak ve atılacak adımlara katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Giriş, 4 ana başlık ve sonuçtan oluşan doktora tezi 158 sayfa uzunluğundadır. Ayrıca İngilizce özet ve ek kısmına ise çalışmanın anket sonuçları eklenmiştir.

Çalışmada “veri toplama yöntemi olarak saymak, ölçmek ve elde edilen veriyi istatistiksel olarak değerlendirmek ve yorumlamak için tanımsal istatistik tekniğinden” faydalanmıştır. Yazar giriş bölümünde Web 2.0’den önceki geleneksel medya dönemine de değinerek tüketici konumunda olan kullanıcıların davranışlarından ve “sosyal medyanın” etkisi üzerine değerlendirmeler yapmıştır.

Tezin birinci ana başlığı “pazarlama halkla ilişkiler” adını taşımakta ve açıklayıcı olması için konu ile ilgili kavramlara değinilmiştir. Halkla ilişkiler ve pazarlama ara-

sındaki ilişki tarihsel gelişimi ile birlikte ele alınarak açıklanmaktadır. Ayrıca pazarlama halkla ilişkilerin uygulama alanları ve yöntemleri ele alınmış geleneksel medya ve sosyal medya kıyaslanmıştır. İkinci bölüm “pazarlama halkla ilişkileri ve sosyal medya” başlığı ile sosyal medya ele alınarak medya tarihindeki yeri yurt içi ve ülkemizde ki değişimleri üzerinde durulmuş geleneksel medya ile sosyal medyanın farkından bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm “sosyal medyanın pazarlama halkla ilişkilerdeki rolü” adını taşımaktadır. Sosyal medyanın önemi, pazarlama halkla ilişkilerde nasıl kullanıldığına dair bilgiler verilerek Pazarlama 1.0, Pazarlama 2.0, Pazarlama 3.0 evrelerinden bahsedilmektedir. Bu düşüncüleri güçlendirmek bağlamında örnekleme yoluna gidilmiş sosyal medya kullanımında aktif 25 şirketin pazarlama faaliyetleri verilerek düşünce desteklenmiştir. Son bölümde ise “pazarlama halkla ilişkilerinde sosyal medya değerlendirilmesi” başlığı ile ele alınarak yazar sosyal medyanın geleceği hakkında tahminlerde bulunmuştur.

Çalışmanın örneklemini 2011 yılının şubat ayında yayınlanan Cnbc-e Business dergisinin sosyal medyayı kullanan 100 şirket arasından “Sosyal Medyayı En İyi Kullanan 25 Marka” başlıklı çalışmasında Türkiye’de adı geçen 25 firma oluşturmaktadır. Toros çalışmasını, bahse konu firmaların 2011 Ağustos-Aralık dönemini kapsayan pazarlama halkla ilişkilerinde sosyal medyayı nasıl ve hangi araçlar üzerinden kullandıklarını araştırarak sınırlandırmış, sosyal medyanın etkileri ve sonuçları üzerinde durmuş ve adı geçen firmaların pazarlama alanında elde ettikleri başarılarında sosyal medyanın etkisinin olduğu çıkarımında bulunmuştur. Araştırmanın bulgular bölümünde Toros “farklı sektörlerden gelen söz konusu şirketleri sırası ile açıklamış ve sosyal medya çerçevesini oluşturan araçlardan hangilerinin pazarlama halkla ilişkilerine ait kullandıkları uygulama alanları belirlenmeye” yönelik bilgiler verilmiş ayrıca bunlar çeşitli tablolar ile şematige dökülmüştür.

Toros’un tezinin sonuç bölümünde çalışmasından aşağıdaki değerlendirmeleri yaptığı görülmektedir:

- Artık kurum ve/veya kuruluşlar sosyal medyayı bir pazarlama halkla ilişkileri araç ve yöntemi olduğuna inanmışlar ve uygulamalarında yer vermişlerdir.
- Kurum ve/veya kuruluşlar tüketici hedef kitleye yönelik sosyal medyayı pazarlama halkla ilişkiler programlarına dahil etmişlerdir.
- 1990’lı yıllarda internetin doğuşu ve yayılması ile birlikte dijital ortamda iletişim ile kurum veya kuruluşlar hedef kitlelere daha hızlı ve etkin iletişim içinde bulunmaktadır.
- Kurum veya kuruluşlar pazarda iletmek istedikleri mesajları geleneksel medyada doğrudan pazarlama, basın bültenleri, kurumsal videolar, röpor-

tajlar, kurum sözcüleri gibi yöntemlerle yaparken yeni medya ile hedef kitle karakteristiği değişmiş artık genel ve özelleşmemiş mesajlara değer vermez olmuştur.

- Sosyal medya ile insanlar fikir ve düşüncelerini özgürce paylaşarak birbirileri ile iletişim halinde olup anında geri bildirim alma imkanlarına sahip olmuşlardır.
- Sosyal medya, pazarlama halkla ilişkiler alanlarına ulaşılabilirliği 7/24 hale getirmiştir.
- Günümüzde artan ekonomik boyutu ile önemli hale gelen e-ticaret çalışmanın kapsamındaki şirketler açısından değerlendirildiğinde geri planda kaldığı gözlemlenmiştir.
- Kurum veya kuruluşlar ürün ve/veya hizmetlerini geleneksel medya dışında web üzerinden de hedef kitleye servis etmelidir.
- Kurum veya kuruluşların halkla ilişkiler uzmanları toplumsal ve teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek kendilerini sürekli güncel tutmalıdır. Gelecekte bunu standartları sağlayan kurumlar başarılı olabileceklerdir.
- Bu çalışmasıyla Dilara Kantemir Toros, pazarlama halkla ilişkilerin uygulama alanları ile sosyal medyanın ilişkilendirildiği kavramsal çerçeveyi çizerek özetlemeye çalışmıştır. Ayrıca kurum ve/veya kuruluşlar sosyal medyayı halkla ilişkiler uygulama alanlarında kullanımına yönelik Türkiye’de ilk çalışma olması itibariyle önemlidir.

5. Örnek Doktora Tez Çalışması

Küreselleşen dünyada toplumlar, devletler etkileşimli olarak sürekli birbirleri ile iletişim halindedirler. Ancak bu durum çeşitle sebeplerden dolayı (siyasi, ekonomik, dini, kültürel vb.) sekteye uğramakta kaotik bir ortam oluşmaktadır. Hal böyle olunca iletişimin konumu gün geçtikçe önemli hale gelmektedir.

Ayşe Müge Yazgan’ın yapmış olduğu “Kişilerarası İletişimin Aile İçi İlişki Algısına Etkisi: Alan Araştırma Üzerinden Analiz” başlıklı doktora çalışması hem nitel hem de nicel araştırma özelliği taşıyan iletişim araştırması özelliği taşımaktadır.

Çalışma 2017 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Kişilerarası İletişim Bilim Dalında Doç. Dr. Ebru Özgen danışmanlığında doktora tezi olarak savunulmuştur (Tez No:464386). Tezin araştırmasında safhasında veri elde etmede saha çalışması yöntemine de başvurulmuştur. 147 sayfa uzunluğundaki çalışmada, giriş, 3 bölüm, sonuç ve değerlendirme yer almaktadır. Ayrıca ekler kısmına da uygulanan ölçekler ve anket örneği konulmuştur.

Yazgan tezin ilk bölümünde iletişim ve kavramları anlatmaktadır. Bu yönden grup içi iletişim, etkileşim, ortak amaçlar ve iletişim yeterliliği gibi konuları tartışmaya almaktadır. İkinci bölümde Maslow modeli içerisinde kişilerarası iletişimde benlik, kimlik, kişilik ve kültürlerarası iletişim sorunlarının gözlemlenmesini değerlendirmektedir. Üçüncü bölümde ise araştırma bulguları tablolar ile sayılaştırılarak verilmekte ve incelenmektedir.

Konuşan varlık olan insanoğlu için iletişim; kendini ifade etme ve çevresi ile uyum içinde yaşama gereksinimleri için vazgeçilmezdir. Tarih sahnesine bakıldığında duvarlara çizilen resimlerden, ateş yakarak duman aracılığı ile iletişim kurmaya kadar pek çok metodu kendi imkânları ölçüsünde geliştirmiştir. Aslında tüm bunların arka plandaki asıl sebep insanın kendini anlatma ihtiyacıdır. Bu durumu Yazgan, “Birey Maslow’un en temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamadığında mutsuzluğa sürüklenir” düşüncesiyle ifade etmektedir. Yani insanın hayattaki gayesi mutlu olmaktır. Yazar bu noktadan yola çıkarak konuyu biraz daha özele indirgemek suretiyle kişiler arası iletişimde yaşanan sorunların aile içine olan etkisine taşımaktadır.

Örneklem olarak toplumda İstanbul’un Sultanbeyli ve Nişantaşı bölgelerinde yaşayan toplumda evli 60 çift olmak üzere toplumda 120 bireye anket uygulanmış ve sonuçlar derin mülakat ve gözlemlerle incelenmesi sonucu ortaya çıkan yorumlar yazar tarafından değerlendirilmiştir. Çalışma, problem olarak kişilerarası ilişkilerde problem yaşayan bireylerin aile içi ilişkilerine yansımaları olarak ele alırken bu duruma sebep olan nedenin kültürel yapının sosyoekonomik düzeyle ne ölçüde ilişkisi olduğunu ortaya koymayı kendisine amaç edinmiştir.

Yazgan temel kavramlar üzerinde durmuş ve aşağıda belirtilen araştırma soruları ile kişiler arası iletişimdeki meselelere cevap bulmaya çalışmış, kuramsal çerçevede açıklamıştır:

- Kişilerarası iletişimde ve aile bireyleri arasındaki ilişkilerde eğitim faktörü önemli midir?
- Bireylerin birbirleriyle iletişiminde algı etkili midir?
- Güç önemli midir?
- Farklı kültür yapısına sahip bireylerin iletişimini engel olan faktörler nelerdir?
- Cinsiyet etkili midir?
- Kültürel farklılıklar etkili midir?
- Kimlik ve benlik farklılıkları etkili midir?

- Hedonizm (hazcılık) açısından gerçekleşen etkileşimin doğru şekilde ilerlemesi mümkün olabilir mi?
- Bireylerin uyuşma ve uzlaşmadaki rolleri nelerdir?
- İlişkilere önyargılı başlamamızın olumsuz sonuçları nelerdir? (Yazgan, 2017)

Tez çalışmasının teorik kısmı uluslararası literatür ve ilgili doküman taraması yapılarak oluşturulmuştur. Ayrıca internet ortamında ilgili web siteleri ile raporlar da dahil edilmiştir. Çalışma sonunda sonuçlar pek çok kriter yönünden sıralanırken esasında “İlişkilerde doğru olanın çiftlerin her iki tarafın da bardağı birlikte doldurması, ilişkiyi beslemesi gerektiği” kanaatini dile getirerek özetlenmiştir.

Yazar tezin sonucunda dört öneri ileri sürmektedir.

- i. Cinsellik hayatın başındadır. Bu yüzden okul çağından itibaren cinsellik eğitimi verilerek bireyin hayata ve hayatta karşılaşacaklarına hazırlanmalıdır.
- ii. Henüz evlenme arifesinde olan çiftlere 3 ile 6 ay sürecek psikolojik, sosyolojik, ekonomik sorunları içeren sertifikalı eğitim programı sunulmalıdır.
- iii. Özellikle kız çocuklara eğitim alanında fırsat eşitliği sağlanmalıdır.
- iv. Büyük şehirlere göç etmiş veya eden ailelerin şehre adaptasyon olabilmeleri için yerel belediyelerin, aileleri şehir içinde oryantasyona almalıdır.

Çeşitli kültür, eğitim, beyin yapısına sahip olan kişilerin bir araya gelerek oluşturduğu farklı düzeylerdeki aile müessesesi tipleri ele incelenerek günümüzde özellikle toplumun yapı taşı olan aile kurumunda kadının yeri ve etkinliğini belirlemek, yerli ve yabancı literatüre katkı sağlaması açısından önemlidir.

Özellikle kadına yönelik şiddet, kadın cinayetleri haberleri ile sıklıkla karşılaştığımız bu günlerde aile içi iletişim kanallarının sürekli açık olması gerektiği hem erkek hem de kadın için ne kadar önemli olduğu bir kez daha göz önüne serilmektedir. Aile içi iletişim araştırmaları açısından çok önemli hususlara parmak basılan bir çalışma hazırlanmıştır.

3. Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın amacı, iletişim bilimi alanında farklı konuları yapılmış tezleri kavramsal ve yöntem bilimsel yaklaşım bağlamında inceleyerek akademik yönelimlerine ilişkin bilgi edinmektir. Bu araştırmanın sonucunda elde edilen veriler ışığında iletişim çalışmaları alanına ve araştırmacılara katkı sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca bu çalışma ile birlikte bilim, bilimsel araştırmalarda paradigmlar, iletişim araştırmalarının tarihsel süreci hakkında literatür taraması yapılarak kavramsal boyutta genel olarak tanımlamalar yapılmıştır.

Çalışma kapsamında Yüksek Öğretim Kurumu’nun tez merkezinde belirlenen kriterler altında erişime açık /izinli, toplamda 87 doktora tezi taranmıştır. Çalışmamızı oluşturan örnek doktora tezleri 1980’li, 1990’lı, 2000’li, 2010-2015 ve 2015-2020 yıllarında her biri iletişim ve halkla ilişkiler alanında farklı konularda yazılmış 5 doktora tezinin içerik yönünden incelenerek açıklanmasıyla oluşturulmuştur. Tezlerin seçimi konusunda her biri kendi alanının farklı alt konularını içermesine özen gösterilmiştir.

Bu kısımda tezlerin incelenmesinin ardından elde edilen sonuçlar gruplar halinde ayrı değerlendirilmiş, literatürde farklı tezlerde benzer alanlar karşılaştırılarak sonuçlar çıkarılmıştır. Ele alınan araştırmalar değerlendirildiğinde ise aşağıdaki ifadeleri söylemek mümkün olmaktadır.

- i. M.Ayşe Kalay’ın 1988 yılında kaleme aldığı “Video ve Kitle Kültürü” üzerine yapmış olduğu çalışma dönem itibari ile iletişim araçlarından biri olan videonun Türkiye’ye gelişi, gelişimi, doğurduğu sonuçları ve etkilerini göz önüne koyması açısından önem arz etmektedir. Zira toplumumuz diğer batı toplumlarına nazaran diğer iletişim araçları gibi yeni bir iletişim aracı olan video ile geç tanışmıştır. Aydın (2008), video, televizyon başta olmak üzere, yeni teknolojiler, sosyal etkileşim siteleri diğer kitle iletişim araçları ile medyanın birey, olay ve toplum üzerinde kitle kültürünün ön plana çıkan şöhret kültürü olgusunu parlattığını bunun da siyasi, ekonomik veya dini sonuçlar doğurması gibi önemli etkileri olduğunu belirterek iletişim dilini değiştirdiğini saptamıştır. Ayrıca Durusoy (2016), kitle iletişim araçlarının kitle kültürü aracılığıyla insanları ve toplumları belli bir kalıba soktuğunu, düşünce yeteneğini körelttiğini, dışarıdan gelen çeşitli zorlama fikirlere karşı direnç göstermemesini sağlayarak kabul etmelerini, güçsüz kişilikler meydana getirdiği sonucuna varmıştır. Bunun yanı sıra zaman ve mekan sınırlarını kaldırdığını, iki yönlü veya çok yönlü iletişime imkan verdiğini, her türlü düşüncüyü ifade etme, bilgiye ulaşmada çeşitlilik ve kolaylık gibi bir çok faydaları da belirtilmiştir. Bu sonuçlar teknolojinin gelişmesi ile birlikte farklı iletişim araçlarının ortaya çıkması ve meydanın geniş kitlelere ulaşmasıyla bireysel ve toplumsal bağlamda etkileri olduğunu destekler niteliktedir. Buradan hareketle iletişim araçlarının gelişip yaygınlaşması farklı sosyal iletişim platformların ortaya çıkmasına bağlı olarak birey, toplum ve hayatın her alanında olumlu ve olumsuz birçok etkisi olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, kitle kültürünü etkileyen ve tarihsel süreçte teknolojiye bağlı gelişerek hayatımızın her alanına dahil olan iletişim araçlarını, sosyal iletişim ağlarının olumlu yönlerini öne çıkarıp, olumsuz yönlerini minimize etmek için dijital okuryazarlığın önemine dikkat çekerek bilinçlenmek gerekmektedir.

ii. Küreselleşen dünyada rekabet artık hat safhadadır. Bu noktada işletmeler için kurumsal imaj algısı olmazsa olmazlar arasındadır. 1999 yılında Ebru Güzelcik tarafından hazırlanan “Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı” başlıklı tezi kurumsal imajın önemini, fikir almak ve bu konuya önem veren işletmelere yol gösterir nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Bolat (2006) yapmış olduğu çalışmada konaklama işletmelerinde işgörenlerin kurumsal imajı algısı ile halkla ilişkiler arasındaki ilişkisini, kurum imajının hedef kitleyi etkilediğini ve halkla ilişkiler uygulamalarının çalışan kurum imaj algılamalarında önemli role sahip olduğunu ifade etmektedir. Doğan (2018), çalışmasında işletmelerin sponsorluk faaliyetlerinin uzun bir süreçte olumlu kurum imajını sağlayarak rakiplerinden farklılaşarak avantaj elde ettiğini belirtmiştir. Savaş (2020), işletmelerin küreselleşme ile birlikte kurum imajını oluşturma ve sürdürülmesinde nelerin etkili olduğunu belirlemenin zor bir süreç olduğu ancak sponsorluk, reklam vb. uygulamaların dijital medyadaki etkinliklerden daha önemli olduğunu saptamıştır. Bu sonuçlar çalışmamızda kurum imajının işletmeler için vazgeçilmez soyut varlığı olduğunu destekler niteliktedir. Dolayısıyla işletmelerin kendilerini ifade eden kimliğinin paydaşları tarafından nasıl algılandığını düşünerek somut adım atması gerekmektedir. Burada bir diğer nokta ise kurum imajının tanımı bilmek demek gerçekten de kurum imaj algısını etkili bir şekilde oluşturabilmek midir? Yani işletmeler kendilerinin iyi bir kimliğe veya imaja sahip olduğunu iddia etmesi onların pozitif kurumsal imaja sahip olduğunu ifade etmez. Dolayısıyla işletmelerin kurum imajını oluşturma sürecinde kendilerini tanımlamaktan ziyade faaliyetlerinin paydaşlarının algılarıyla ne ölçüde örtüştüğünü ortaya koymak imaj oluşturmada daha gerçekçi ve etkili olması anlamına gelebilir.

iii. Zübeyde Süllü'nün 2007 yılında “Siyasal İletişim Sürecinde Milliyetçi Söylemin Kullanımı” başlıklı siyasal iletişim alanından milliyetçi söylem üzerine yapmış olduğu doktora çalışması ve kendi alanında yapılan ender bir çalışma olması açısından önem arz etmekte, milliyetçiliğin aklımıza ilk gelen anlamlarının yanında çok partili rejimde kendini hem sağ hem de sol kesimdeki partilerin kendi pencerelerinden “milliyetçilik” söylemlerini açıklamıştır. Bir türe özgü olan milliyetçiliğin hem birbiriyle ayrışan ve rekabet halinde olan hem de benzeşen farklı milliyetçilik söylemleri üzerinde durulduğu sonucuna varılmıştır. Ancak şu unutulmamalıdır ki artık milliyetçilik söylemleri tek başına seçmenin oy kullanma iradesini değiştirmeye yetmediği ifade edilebilir. Başarır (2015) çalışmasında, siyasal iletişim faaliyetlerinde lider kişinin ön plana çıktığını bunun sonucunda ise seçmen tercihlerini etkilediğini

saptamıştır. Tozlu (2015) siyasal iletişim anlayışını siyasal halkla ilişkiler anlayışıyla bağdaştırarak doğru orantılı olduğunu sadece seçim dönemlerinde ön plana çıkmaktan ziyade siyasi sürecin her aşamasında var olan bir olgu olduğunu seçmen oy verme davranışını pozitif etkilediği sonucuna varmıştır. Bu sonuçlar çalışmanın siyasal iletişim sürecini etkileyen argümanlarla ilgili sonucunu destekler niteliktedir. Buradan hareketle seçmen davranışlarını anlamak, etkilemek ve yönlendirmek için siyasal iletişim sürecindeki söylem, mesaj stratejileri, üslup, kampanyalar, liderlik, toplumun ihtiyaçlarını anlama ve gerçekçilik gibi faktörlerin derinlemesine anlaşılmasını gerektirmektedir.

iv. 2012 yılında Dilara Kantemir Toros’un “Pazarlama Halkla İlişkilerinde Sosyal Medya Uygulamaları” adlı doktora tezinde pazarlama halkla ilişkilerin uygulama alanları ile sosyal medya ilişkilendirdiği sonucuna varılmıştır. Kurum ve kuruluşlar sosyal medyayı halkla ilişkiler uygulama alanlarında kullanımına yönelik Türkiye’de ilk çalışmadır. Kurum ve kuruluşlar yeni iletişim teknolojileri ile hedef kitlelere daha yakın ve kolay erişme imkânı bulmuştur. Tinik (2014) reklam yasağı olan sektörlerde yapmış olduğu çalışma sonucu Bütünleşik Pazarlama İletişimi (BPI) faaliyetlerinin kurum itibara etkisi olduğunu, bunun sonucunda reklam hariç diğer BPI faaliyetlerinden biri olan; Pazarlama Halkla İlişkilerin; paydaşlarca kurumları nasıl algıladıkları ve sonuç olarak itibar düzeyi ile nasıl bir ilişkiye sahip olduğunu saptamıştır. İlaveten sosyal paylaşım sitelerinin pazarlama aracı olarak önemli derecede rol üstlendiği ve sosyal ağlarda genel olarak tutundurma odaklı faaliyet gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca Çat (2019) pazarlama halkla ilişkileri araçlarının tüketici marka değerine etkisini internet gibi kitle iletişim araçlarının önemli rol üstlendiği sonucuna varmıştır. Bu sonuçlar çalışmanın işletmeler için sosyal medya uygulamalarının Pazarlama Halkla İlişkiler faaliyetlerindeki önemini destekler niteliktedir. Buradan hareketle, işletmeler/kurumlar sektörlerinde fark yaratmak istiyorlarsa pazarlama halkla ilişkiler uygulamalarında sosyal medya uygulamalarına daha çok önem vererek stratejik hareket etmeleri, onları daha etkili ve ayrıcalıklı hale getirebileceği anlamına gelebilir.

v. “Kişilerarası İletişimin Aile İçi İlişki Algısına Etkisi: Alan Araştırması Üzerinden Analiz” başlıklı Ayşe Müge Yazgan tarafından 2017 yılında hazırlanan doktora tezi kişilerarası ilişkiler ve iletişimin hayatımızın her alanında ortaya çıkan bir olgu olduğu sonucuna varmıştır. Çalapkulu (2015), iletişim bilimleri fakültesi öğrencileri ile yapılan çalışma sonucunda, eşlerin iletişim

kurmada iletişimötesi iletişim aktörlerini kullanmalarının romantik doyum ile pozitif bir ilişkisi olduğunu, dolayısıyla mutlu ve sağlık birlikteliğin sağlanabilmesi için eşlerin yeterli iletişim kurması, fikir birliği kurması ve sonucunda elde ettikleri doyumla sağlanabileceğini saptamıştır. Ünlü (2018) tarafından yapılan çalışmada, kişilerarası iletişim sürecinde kişinin sahip olduğu toplumsal cinsiyet kimliğinin kurulan iletişimde önemli etkisi olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Karadoğan (2003) çalışmasında güven ortamı sağlanmadan iknanın başarılı olamayacağını, bunun sonucunda ise kişiler arası iletişimde çocuklukta, ailede ve arkadaşlıkta sağlıklı ve etkili bir iletişimin sağlanması için güven duygusunun sağlanmasının gerekliliği sonucuna varmıştır. Bu sonuçlar çalışmanın kişilerarası iletişim ile ilgili sonucu destekler niteliktedir. Buradan hareketle, kişilerarası iletişim insan hayatının her alanı ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla bireyin inançları, benliği, algısı, tutumları, görüşleri kişilerarası ve aile içi iletişimi büyük oranda etkilediği ve sağlıklı nesiller için sağlıklı, mutlu, uyum halinde olan anne babalar gerekmektedir. Çiftler birbirlerini desteklemeli evlilik yolunda karşılıklarına çıkan sorunlar karşısında aşk, sevgi, saygı, hoşgörü, paylaşımcı, affedici duygularla ağaç kökleri misali birbirlerine sıkıca tutunmaları, karşılıklı bir anlam inşa etme süreci olarak nitelendirilebilir.

Küreselleşmeyle birlikte teknoloji alanındaki gelişmelerin iletişim araçlarında da farklılaşmaya neden olduğunu dolayısıyla toplumda, örgütlerde, insan hayatının siyasal iletişim, pazarlama alanı, kişiler arası iletişim gibi pek çok alanında meydana getirdiği değişikliklere yönelik çalışmalar yapıldığı gözlenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, teknolojiye de bağlı olarak iletişim araştırmalarında konularında yapılan çalışmaların arttığı ve konularında farklılaştığı, kültürel ve toplumsal etkilerinin olduğunu göstermektedir. Mevcut şartlar iletişim biliminin insan hayatının odağında kalarak etkisini arttıracığı dolayısıyla iletişim alanındaki araştırmaların artarak devam edeceğine yönelik beklentiler ile teknolojinin gelişmesiyle iletişimin fonksiyonunun farklılaşması araştırmalardaki dikkat çeken nokta olarak belirlenmiştir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Gökhan İLHAN
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Gökhan İLHAN
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Aziz, A. (2006). Dünyada ve Türkiye’de iletişim araştırmaları. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 9 (1), 9-31.
- Aydın, Ş., O. (2008). *Toplumsal değişim, şöhret kültürü ve medyanın rolü* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başarır, M. (2015). *Siyasal iletişim sürecinde lider üslubunun seçmen davranışındaki rolü üzerine bir araştırma* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Çev. Edt.: H. Aydın). Eğitim Yayınevi.
- Bolat, İ., O.(2006). *Konaklama işletmelerinde işgörenlerden yansıyan kurumsal imajın analizi*

ve bir uygulama [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Coyne, I. T. (1997). Sampling in qualitative research. purposeful and theoretical sampling; merging or clear boundaries?. *Journal of Advanced Nursing*, 26 (3), 623-630. doi:10.1046/j.1365-2648.1997.t01-25-00999.x

Çalapkulu, Ç. (2015). *Kişilerarası iletişim sürecinde romantik eşlerde iletişimötesi iletişim aktörlerinin kullanımı: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi öğrenci örneği* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çat, K., A. (2019). *Pazarlama halkla ilişkileri araçları bağlamında kadın tüketicilerin kozmetik markalara ilişkin değer algılarının incelenmesi* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (1998). *The lanscape of qualitative research: theories and issues*. Thousand Oaks: Sage.

Doğan, M. (2010). *Bilim ve teknoloji tarihi*. Arı Yayıncılık.

Doğan, İ. (2018). *Kurumsal imaj oluşturmada sponsorluk uygulamaları: Vodafone örneği üzerine ampirik bir çalışma* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Durusoy, H. (2016). *Simetrik iletişim açısından sosyal ağların bir kamusal alan olarak değerlendirilmesi* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fiske J. (2015). *İletişim çalışmalarına giriş* (Çev.: S. İrvan). 3.Edisyon, Pharmakon.

Güzelcik, E. (1999). *Küreselleşme ve işletmelerde kurum imajı* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İlaslan, S. (2015). İletişim araştırmaları ve medya tarihi: Türkiye'de yayıncılık tarihi araştırmaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (1), 203-214.

Kalay, M., A. (1988). *Türkiye'de video ve kitle kültürü ilişkisi* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kantemir T., D. (2012). *Pazarlama halkla ilişkilerinde sosyal medya uygulamaları* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karadoğan, E., S. (2003). *Kişiler arası iletişim sürecinde güven unsuru, güven ve ikna ölçeği örneği* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuhn, S. T. (2018). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (Çev.: N. Kuyaş). Kırmızı Yayınları.

Keat, R. ve Urry, J. (1994). *Bilim Olarak Sosyal Teori* (Çev.: N. Çelebi). İmge Yayınevi.

- Müge Y., A. (2017). *Kişilerarası iletişimin aile içi ilişki algısına etkisi: alan araştırma üzerinden analiz* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özlem, D. (2016). *Bilim felsefesi*. Notos Kitap.
- Savaş, S. (2020). *İmaj üretiminde dijital medya'nın rolü: Kurumların oluşturmaya çalıştıkları imajın tüketiciye ne oranda yansıdığına yönelik bir çalışma* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sever, S., N. ve İspir, B.N. (Ed.) *İletişim araştırmaları*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2676, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1642, 36-43, <http://docplayer.biz.tr/2771037-iletisim-arastirmalari.html>
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F.G. (2017). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Süllü, Z. (2007). *Siyasal iletişim sürecinde milliyetçi söylemin kullanımı* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, A. (2015). İletişim araştırmalarında paradigma değişimi. İçinde Yıldırım, B. (Ed.), *İletişim araştırmalarında yöntemler*, (ss.155-196). Literatür Academia
- Tinik, M., H. (2014). *Reklam kısıtı olan sektörlerde bütünleşik pazarlama iletişimi uygulamalarının kurumsal itibar üzerindeki rolü; bağımsız denetim sektörü üzerine bir uygulama* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokgöz, O. (2014). Türkiye'de iletişim araştırmaları içinde 1970'li yıllarda Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesinde yapılan iletişim konusundaki doktora tezlerinin rolü ve konumu, *İlef Dergisi*, 1 (1), 115-142. <https://doi.org/10.24955/ilef.106586>
- Tozlu, E. (2015). *Siyasal halkla ilişkiler uygulamalarının seçmen oy verme davranışı üzerinde etkisi* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkdoğan, O. ve Gökçe, O. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Çizgi Kitabevi.
- Ünlü, G., D. (2018). *Kişilerarası iletişim sürecinde toplumsal cinsiyet kimliğine ilişkin katılımların belirlenmesi* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Papers*. file:///C:/Users/win7/Downloads/PPInBrief13QDA%20(2).pdf
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23 (112), 7-17.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, B. (Ed.) (2015). *İletişim araştırmalarında yöntemler*. Literatür Academia.

Yıldırım, C. (2016). *Bilim tarihi*. Remzi Kitabevi.

İnternet Kaynakları

URL-1: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/78/1959/20505.pdf> (Erişim Tarihi: 15.04.2021)

URL-2: <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 11.10.2021)

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Rükû ve Secdenin Kur'ân'daki Semantiği

The Semantic of Rokû and Progress in the
Qur'ân

Mekki SOLMAZ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Solmaz, M. (2022). Rükû ve secdenin Kur'ân'daki semantiği. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 380-404.

Solmaz, M. (2022). The Semantic of rokû and progress in the Qur'ân. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 380-404.

 10.29228/kesit.62059

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 19.04.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 17.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye, mekkisolmaz70@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Rükû ve Secdenin Kur'ân'daki Semantiği

The Semantic of Rokû and Progress in the Qur'ân

Dr. Mekki SOLMAZ

Öz: Bu araştırma, Mekki ve Medeni surelerde 49 yerde geçen rükû ve secde kelimelerinin tamamının incelenmesini ele almaktadır. Karşılaştırmalı analitik yorumlara ek olarak, filolojik, şer'î ve mecazî anlamları da verilecektir. Bu bağlamda ayetler on üç konu olarak sınıflandırılacaktır. Akabinde her konu kitap, sünnet, eser ve müfessirlerin görüşleri ve yorumları ile incelenecektir. Ayrıca ayetlerin bağlamı hukukî olarak da değerlendirilecektir. Rükû ve secdenin içinde geçtiği ayetlerin garip kelimelerini, zayıf ve güçlü anlamlarını, araştırılması gereken hususların araştırılması ve açığa çıkarılması, aynı zamanda belagat yönünden de incelenmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, rükû, secde, Kur'ân, semantik.

Abstract: This research examines the entire word prostration in 49 places in the Mekki and Madani periods. In addition to comparative analytical interpretations, their philological, evil and metaphorical meanings will also be given. In this context, the verses will be classified as thirteen subjects. Afterwards, each subject will be examined with the opinions and interpretations of books, circumcision, works and manuscripts. In addition, the context of the verses will be considered legally. It is aimed to investigate and reveal the strange words, weak and strong meanings of the verses in which the prostration takes place, and also to examine them in terms of eloquence.

Keywords: Tafsir, rokû, sajda, Qur'ân, semantic.

Giriş

Kur'ân'daki kavramların daha iyi anlaşılabilmesi, Kur'ân sistemindeki kavramlar ağına hakkıyla vakıf olmaya ve bu kavramları Kur'ân bağlamı içerisinde değerlendirmeye ve incelemeye bağlıdır. Semantik kavramı Türkçede; mânâ ilmi, sözlerin manası ilmi ve anlam bilimi (Türkçe Sözlük, 1983: 2/1033) olarak kullanılmaktadır. Kısa- ca semantik, bir dilin anahtar terimleri üzerinde analitik bir çalışmadır. Yani kelimele- rin tarihî seyri içerisinde kazandığı anlamlar bakımından yapılan bir incelemedir. Bu çalışmada semantik ilminin verilerinden istifade ederek, Kur'ân'da rükû ve secdenin

semantiği incelenecektir. Yapılan çalışmada Kur'ân'da sıklıkla kullanılan "rükû" ve "secde" kavramlarının anlam haritası üzerinde durulacak, kavramın kökeni, muhtelif sure ve ayetlerdeki kullanımları incelemeye tabi tutulacaktır.

Kur'ân'ın semantiği üzerine çalışan ilim adamları Kur'ân'da cahiliye döneminde kullanılan Arapça'da mevcut olan birçok kavramın kullanıldığını, onlar üzerinde çeşitli tasarruflarda bulunulduğunu, İslam döneminde kullanılan bazı kelimelere yeni ve farklı anlamları yüklerken, bazılarında da anlam değişimleri ve genişlemeleri sağladığını, bazılarının ise anlamlarını değiştirdiğini/dönüştürdüğünü, Kur'ân'ın nüzul döneminden sonra belli bir tarihi sürecin sonunda İslâmiyet, artık kendine özgü yeni bir din dili ve terminolojisi oluşturduğunu ifade ederler (Izutsu, 1984, 36).

Kur'ân'ın Arapça'ya komşu dil ve lehçelerden Arapça diline geçen ve ileriki zaman içerisinde Arapçalaşan bazı yabancı kelimelerin kullanımında bir sakınca görülmediği, bu kelime ve tümcelere yeni anlamlar ve muhtevalar kazandırıldığı bilinmektedir. İmam Şafii gibi mütekaddim bazı alimler her ne kadar Kur'ân'da Arapça olmayan hiçbir kelime bulunmadığını ileri sürmüşlerse de, İmam Gazzalî gibi son dönem müteahhir alimlerden bazıları ise diğer dillerden Arapça'ya geçmiş ve dolayısıyla Arapçalaşmış bazı kelimelerin kullanımında herhangi bir sakınca görmediklerini ve bu hususun Kur'ân'ın i'cazına hâle getirmediğini ifade ederler (Cerrahoğlu, 1983: 153).

Kur'an'daki kavramları açıklarken, kelimelerin manalarının zaman içinde gösterdiği değişiklikleri gözönünde bulundurmanız gerekir. Çünkü kelimeler zaman içerisinde meydana gelen psikolojik ve sosyal olayların tesiri ve milletlerin kurdukları medeniyetlere etki eden çeşitli faktörlerle nesilden nesile bir takım farklılıklar gösterebilmektedir.

Kaynak değerlendirmesi açısından ise rükû ve secde kavramları ile ilgili olarak "Bir dini tecrübenin ifade simgesi: rükû", "Secde kelimesi ve Türkçeye çeviri sorunu" başlığı altında çalışmalar yapılmışsa da bu çalışmamızda farklı olarak Kur'ân'da bu iki kavramın semantik olarak nasıl kullanıldığını, ayetlerin tahlilleri yapılırken hangi anlamlarda kullanıldığını ayrıntısıyla irdelemiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de rükû ve secde kelimelerinin geçtiği ayetlerin tefsirinde müfessirlerin te'villeri ve yorumlarına bakıldığında bu iki kelimenin değişik anlamlarda kullanıldığı görülecektir. Cenabı Allah'ın İsrailoğullarına hitaben söylediği (وَأَدْخُلُوا الْبَابَ) " Kapısından eğilerek tevazu ile girin." (el-Bakara 2/58) ayetindeki secde ne anlamdadır? Dâvûd (as) için söylenen (وَخَرَّ رَاكِعًا) " eğilerek secdeye kapandı." (Sâd 38/24). ayetindeki rükû gerçek rükû mudur? (وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا) "Hepsi ona (Yûsuf'a) saygı ile eğildiler." (Yusûf 12/100) ayetinde Yûsuf'un anne, babası ve kardeşleri, Yûsuf'a secde etmek için eğilmeleri ve yüzlerini toprağa sürmeleri ne anlamdadır? (وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ رَأَيْنَهُمْ لِي سَاجِدِينَ) "Gördüm ki onlar (güneş ve ay) bana boyun eğiyorlardı." (Yusûf 12/4) ayetinde geçen güne-

şin ve ayın secde etmesi nasıldır? Bütün bu secdeler ve rükûlar hakiki midir yoksa mecazi midir? Tüm bunların araştırılması, incelenmesi ve üzerinde düşünülmesi gerekir. Rükû ve secdenin tarihi bir süreç içerisinde incelenmesinin ve aynı zamanda dinler tarihi açısından da araştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Secde insan cinsinin yaratıldığı ilk gün emredilmiş (el-Bakara 2/34) bu vesileyle insanlık onunla tanışmıştı. Gerek rükû gerekse secde, her ikisi de namazın rükünlerinden ve ubudiyetin en önemli nişanelerindendir (İbn Âşûr, 1984: 1/422).

1. Rükû ve Secdenin Kavramsal Yönden İncelenmesi: Rükû lügatte; tevaazu, boyun eğme, itaat etme, sönme anlamlarına gelir. Aynı zamanda, acizlik ve benzer durumları ifade etmek için boyun eğme manasında da kullanılmaktadır. (Cevherî, 1404: 3/1222; İbn Manzûr, 2010: 8/133) Terim anlamı olarak daha veciz bir ifadeyle, kalben boynun, bedenen ise başın öne eğilmesidir (Halil b. Ahmed, 1408: 1/200; İbn Fâris, 1402: 2/434; Cevherî: 3/1222; İbn Manzûr:8/ 133).

Secde ise lügatte; eğilmek, baş eğmek, itaat etmek, boyun eğmek, saygı göstermek, huzur bulmak, sakinleşmek, kendini küçük ve önemsiz görmek, alnı yere koymaktır. (İsfahânî, 1410: 223; İbn Manzûr: 6/ 175-177) Terim anlamı olarak kısacası “alnı yere koymaktan ibarettir” diye tanımlanmıştır. Hatta bunun ibadet niyetiyle olmasının da şart olmadığı söylenmiştir. Secde rükû ile aynı anlamları da taşımaktadır. Türkçe sözlüklerde ise, namaz kılariken alnı, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek oluşan durum olarak tarif edilmektedir (TDK Sözlüğü; “Secde” <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 27 Nisan 2022)). Alnın yere konulmasından dolayı rükûdan daha faziletlidir. Ondan daha büyük bir huşu, boyun eğme ve itaat yoktur. (Cevherî: 2/483; İbn Fâris: 3/133; İbn Manzûr: 3/204; Zebîdî, 1390: 8/172) Secde şekil itibariyle rükûdan daha fazla boyun eğmedir. (Taberî, 1987: 1/300) Rükû ve secde şer’î olarak, namazın en anlamlı ve en faziletli rükünlerindendir. İbn Mes’ûd’tan mevkuf olarak rivayet edilen bir hadiste şöyle buyrulur: “*Namazın en faziletli rükû ve secde dir.*” (Müslim, Salâtu’l-Mûsafırîn, 275). Rükû, namaz kılanın kıyamdan sonra sırtını düzleyecek bir tarzda başını eğmesidir (Ezherî, 1411:1/311). Ahmed b. Hanbel ise şöyle ifade etmektedir: “Rükûda parmakları ayrı bir şekilde yaparak dizlerin avuçlanması, başın yukarıya kaldırılmadan sırtın da düzlenmesidir.” (İbn Kudâme, 1406: 2/176) Kısaca şer’î anlamda secde, alnın yere konulması (Kurtubî, 1993: 1/293; Zebîdî: 8/172) ve aynı zamanda bütün uzuvların hareketsiz kalmasıdır (İbn Teymiyye, 1404:22/570). İbn Abbas’ın rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurur: “*Ben, yedi aza; aln, burun, eller, dizler ve ayakların uçları üzerine secdeye etmeye ve namaz sırasında saç ile elbisemi toplamamaya emrolundum.*” (Buhârî, Ezan, 133, 134, 137, 138; Ebu Dâvûd, Salât, 150-151, 889, 890; Tirmizî, Salât, 203, 273; Nesâî, İftitâh, 40; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât, 19, 883, 884; Ahmed b. Hanbel, 1/285, 286). Buradaki ifadeler hakikat mi yoksa mecaz mıdır? Konuya girmeden önce hakikat ile mecazın anlamlarına bakmak faydalı olacaktır. Hakikat, konuşmanın yapıldığı durumda gerçek anlamı ifade eden kelimedir

(Alevî, 1400:1/47). Mecaz ise, aralarına bir vesile olması dışında söylenen bir şeydir. Cesaretli ve kahraman birinin aslan olarak isimlendirilmesi buna örnektir (Cürçânî, 1413: 257). Kur'ân'da mecazın varlığı konusunda âlimler arasındaki ihtilaf meşhurdur. Mecazın varlığını kabul etmeyenler onu istiare, hazf ve ta'bir gibi dil üsluplarına hamlederler (Alevî: 1/44; Şinkîfî, 1403: 6/10). Mecazı caiz görenler de dилcilerin görüşlerini baz alarak sadece nassa hamletmektedirler. Zira mecaz aslın zıddına göre gerçekleşir ki o da hakikattir (Alevî: 1/86; Suyûtî, 1410: 1/362).

Zemahşerî, rükû ve secdede mecaz ve hakikat arasındaki ayırımı şöyle izah etmiştir: “Yorgun düştüğünde devenin rükûya gitmesi mecazî anlamı, diz çökmesi ise hakiki anlamını ifade eder. Kişinin başını eğmesi ve yüzünün değişmesi mecazî anlamı, durumunun kötülüğü ve fakirlik hali ise hakiki anlamı ifade eder.” (Zemahşerî, 1406: 1/368) “scd” kelimesinin anlamında ise şöyle bir ayırımdan söz etmektedir: Mecazi anlamda kullanılan “ağaç secde etti” cümlesinin hakiki anlamı meyletti; “gemi rüzgara secde etti” cümlesi “rüzgar alabora etti”; “falan kişi secde etti” cümlesi “zelil oldu”; “kuyu secde etti” cümlesi “suyu tükendi”; “deve secde etti” cümlesi ise “binicisine başını eğdi” anlamındadır.” (Zemahşerî: 1/423). Mecazi olarak ifade edilen cümleler diğer kaynaklar tarafından hakikat olarak değerlendirilmiştir (Cevherî: 3/1222; İbn Fâris: 2/434; İbn Manzûr: 8/ 133). Mecazın hükmü ile ilgili olarak usulcülerin genel kanaati, öncelikle, mümkün olduğu sürece sözün hakiki anlamına yorumlanmasıdır. Hakikatle mecazın çatışması durumunda ise, hakikat anlamının tercih edilmesi evlâdır (Suyûtî, 1410: 1/361).

Rükû ve secde gerek sözlük gerekse de şer'î anlamlarında açıklandığı üzere değişik üsluplarda kullanılmaktadır. Namaz kılan; hem rükûya giden anlamında “رُكْعٌ”, hem de secde eden anlamında “سَاجِدٌ” denilmektedir (İbn Fâris: 2/435; İsfahânî: 224). Aynı zamanda secde edene “رُكْعٌ” rükûya gidene de “سَاجِدٌ” denilmektedir (İbn Arabî, 1408:4/1639; İbn Fâris: 2/435; İsfahânî: 224). Tüm bu yöntemler Kur'ân'da kullanılmıştır.

2. Ayetlerin İncelenmesi:

Kur'ân'da kırk dokuz yerde geçen rükû ve secde kelimeleri aşağıdaki konuları içermektedir. Mahlûkâtın, alemlerin rabbine secdesi, meleklerin secdesi, peygamberlerin secdesi, Hz. İbrahim'in (as) kıssasındaki rükû ve secde emri, Hz. Yûsuf'a (as) anne, baba ve kardeşlerinin secdesi, İsrailoğullarının sihirbazlarının secdesi, İsrailoğullarına şehre giriş şeklindeki secde emri, Hz. Dâvûd'un (as) rükû emri, Hz. Meryem'in rükû ve secdesi, ehli kitap müminlerinin secdesi, Hz. Peygamber'in (sav) ve ümmetinin rükû ve secdesi, kâfirlerin rükû ve secdesi ile Yahudiler'e emredilen secde başlıca Kur'ân'da zikredilen rükû ve secdelerdir. Kısaca ifade edilen bu rükû ve secdeler ayrıntılarıyla zikredilecektir.

2.1. Mahlûkâtın, Âlemlerin Rabbine Secdesi: Allah konu ile ilgili ayetlerde şöyle buyurmaktadır: (وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ) “Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah’a boyun eğer.” (er-Ra’d 13/15); (أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَّقِيهِ بِيَقِينٍ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ ذَاخِرُونَ) “Allah’ın yarattığı şeyleri görmüyorlar mı? Onların gölgeleri Allah’a secde ederek ve tevazu ile boyun eğerek sağa ve sola dönmektedir.” (en-Nahl 16/48); (وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ) (وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ) “Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah’a secde ederler (boyun eğerler).” (en-Nahl 16/49); (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدُّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنَ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ) “Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde etmektedir. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah, kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz Allah, dilediğini yapar.” (el-Hac 22/18); (وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ) “Otlar ve ağaçlar (Allah’a) boyun eğerler.” (er-Rahmân 55/6).

Yukarıda serd edilen ayetlerde geçen bazı kelimelerle ilgili müfessirlerin yorumları konuya açıklık getirecektir. er-Ra’d sûresinde geçen (بِالْغُدُوِّ) kelimesi, günün ilk saatleri, (وَالْأَصَالِ) kelimesi ise, son saatleridir ki ikindiden sonra güneşin batışına kadar ki zamana işaret etmektedir. (Taberî: 13/132; İsfahânî: 358) en-Nahl sûresinde geçen (بِيَقِينٍ) (بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ) “Onların gölgeleri sağa ve sola dönmektedir.” cümlesi ise, (بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ) “sabah-akşam” anlamında olup, (بِيَقِينٍ) kelimesi ise naklolunur, meylolunur anlamındadır. Gölge de bir taraftan diğer tarafa meyleder. Yemin ve Şimal kavramları her ne kadar meâllerde sağ ve sol olarak tercüme edilmişse de bazı alimler farklı anlamlar vermişlerdir. (الْيَمِينِ) kelimesi, günün ilk saatleri, (وَالشَّمَائِلِ) kelimesi ise, son saatleridir (İbn Atiyye, 1422:8/430; Taberî: 14/114). en-Nahl sûresinde geçen (ذَاخِرُونَ) kelimesi, tevazu ile boyun eğerek anlamındadır (Taberî: 14/116). er-Rahman sûresinde geçen (وَالنَّجْمِ) kelimesinin tefsirinde müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Taberî tefsirinde İbn Abbas’tan gelen rivayete dayanarak “nebâtât” anlamını vermiş, (Taberî: 27/116) İbn Kesîr ise Mücâhid’ten gelen rivayete dayanarak “yıldızlar” anlamını vermiştir. (İbn Kesîr, 1403: 7/476) Zeccâc ise iki görüşü cem etmiş ve er-Rahman sûresinde geçen (وَالنَّجْمِ) kelimesinin hem yeryüzünde çıkan “nebâtât” anlamında hem de gökyüzündeki “yıldızlar” anlamında kullanılabileceğini ifade etmiştir (Zeccâc, 1408: 5/96). Zikredilen bu ayetler, mahlûkâtın secdelerinin Allah’a has olduğunu ifade etmektedir. en-Nahl sûresinde geçen (ظِلَالُهُ) kelimesi, “gölge” gibi Allah’ın vahdaniyetine delalet eden açık delillerdendir. Güneş ve ay gibi mahlûkât ise, Allah’tan başka ibadet edilen unsurlardandır (İbn Atiyye: 10/244; İbn Kesîr: 5/398). Yukarıda ayetlerde anlatılan mahlûkât ise şunlardır: er-Ra’d 15 ve el-Hac 18. ayetlerde geçen ve akıllılar için kullanılan (مَنْ) zamiri gereği yeryüzünde ve gökyüzünde yaşayan akıllı mahlûkât, en-Nahl 49. ayette geçen melekler, el-Hac 18. ayette geçen (وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ) tabiriyle ifade edilen müminler, el-Hac 18. ayette (وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ) tabiriyle ifade edilen kâfirler -ki çoğu azabı hakketmesine

rağmen secde ederler (Taberî: 17/130). Kâfirlerin çoğunun secdeyi istemediğini yorumlayan alimler de vardır (Ferra, 1980: 2/219). en-Nahl 48 ve 49. ayetlerde geçen (مَا) zamiri ile ifade edilen akıllı olmayan mahluk, er-Ra'd 15 ve en-Nahl 48. ayetlerde geçen ve (ظلال) kelimesiyle ifade edilen gölge, el-Hac 18. ayette geçen güneş, ay ve yıldızlar, el-Hac 18 ve er-Rahman 6. ayetlerde geçen yıldızlar ve ağaçlar, en-Nahl 48 ve el-Hac 18. ayetlerde geçen hayvanlardır.

Zikredilen bu sınıfların secdeleri ile ilgili olarak alimler ihtilaf etmişlerdir.

1. Görüşe göre, buralardaki secde, ibadet maksatlı yere başın konulduğu normal şer'î secdedir (İbn Atiyye: 8/435; Alusî, 1405: 13/126; Şinkîti:3/99).

2. Görüşe göre, buradaki secdeler lugavî anlamlarına hamledilmektedir ki o da itaat ve huşu manasındadır (İbn Atiyye: 8/435; Alusî: 13/126; Şinkîti:3/99).

Bu iki görüş de tefsir alimleri tarafından muteberdir. Ancak birinci görüşteki gerçek şer'î secde, bazı sınıflar için mümkün görünmemektedir. İkinci görüş ise, usulcülerin genel kanaatine göre sözün şer'î anlamına yorumlanmasıdır. "Şer'î anlam ile lugavî anlamın çatışması durumunda ise, şer'î anlamının tercih edilmesi evlâdır" kaidesine uymamaktadır.

3. Görüşe göre, her şeyin secdesi kendi haline ve durumuna göre değişir ki tercih edilen görüş de budur (es-Sa'dî, 1404: 4/97; İbn Kesîr: 5/398; Şinkîti: 17/226).

Yukarıda zikredilen secdelerin ifa edildiği sınıflar şunlardır:

a. Secdenin sınıflardan biri itaat konusunda şüphe duyulmayan ve gerçek secde eden meleklerdir (Taberî: 13/131; İbn Atiyye: 8/151; Şinkîti: 3/99). Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ben sizin görmediklerinizi görüyor, duymadıklarınızı duyuyorum. Gökyüzü gıcırdayıp inledi ve gıcırdayıp inlemekte de haklı idi. Gökyüzünde, alının Allah'a secde için koymuş bir meleğin bulunmadığı dört parmaklık bile boş yer yoktur." (Tirmizî, Zühd, 9; İbni Mâce, Zühd, 19).

b. Bir tanesi de er-Ra'd 15. Ayetinde geçen (طَوْعًا وَكَرْهًا) cümlesi ile ifade edilen "ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah'a boyun eğen" müminlerdir. Müminlerin secdesi itaat ile olup kerhen değildir. Kerhen secdeye gidenler ise müminlerden asî ve günahkâr olanlar ile itaat ve ibadet konusunda tembel olanları kapsamaktadır.

c. Diğer bir sınıf (وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنْهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ) "Harcamalarının kabul edilmesine, yalnızca, Allah'ı ve Resûlünü inkâr etmeleri, namaza ancak üşene üşene gelmeleri ve ancak gönülsüzce harcamaları engel olmuştur." (et-Tevbe 9/24) ayetinde zikredilen kerhen secdeye varan kâfir ve münafıklardır. Dilcilerin görüşüne göre kâfirin secde etmesi, Allah'ın iradesine ve kudretine boyun eğmelerindedir (Zeccâc, 1403: 5/378). Mücâhid konu ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Kâfirin kerhen yaptığı secdenin gölgesi o secdenin isteyerek olduğunu gös-

terir.” (Taberî: 13/131) Kâfir, kalbiyle, diliyle ve niyetiyle inkar etse bile, secde ettiği zaman bedeni, kemiği, eti, kılı ve canlı olan tüm azaları Allah’a itaat ederek secde eder. Niyeti farklı olsa bile bedeni şeklen secde eder (Zeccâc: 3/202).

d. Bir diğeri câmid unsurlardır. (ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا (طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ *Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, “İsteyerek veya istemeyerek gelin” dedi. İkisi de, “İsteyerek geldik” dediler.*) (Fussilet 41/11) ayetinde belirtildiği üzere yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan her bir hayvan, nebâtât ve câmid unsurlar Allah’a huşu ile tesbih ederek secdeye dururlar. Allah câmid unsurlardan biri olan taşın vasfı ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: (وَإِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَلْبِطُ مِنْ خَشْيَةٍ) *Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer.*” (el-Bakara 2/74) Korku ancak Allah’ın kendisine verdiği ve aynı zamanda korkusunu sınıadığı şey için olabilir ki, o da itaat secdesidir. Biz de Allah’a teslim olmalı, secde ve yardım etme konusunda da soru sormadan indirdiğine iman etmeliyiz. Kitap ve sünnetin nassları ile ifade edilen bitkiler ve diğer benzeri câmid unsurların secdesi, sanatçının sanatının eseri olduğu içindir. Hal böyle iken temmül ve tedebbür ile gafilleri secdeye davet etmek gerekmektedir (Zeccâc: 3/418; Ezherî: 10/572; Beğavî, 1409: 4/22, 5/372; Kurtubî: 9/302).

e. Secdenin zikredilen sınıflarından bir diğeri gölgedir. Onun şahısların secdesinden başka özel bir secde şekli vardır. Bazıları da gölgeden maksadın şahıslar olduğu görüşündedir. Ancak bu görüş diğer ayetlerin zahirine aykırıdır ve müfessirler tarafından da kabul edilmemiştir (Zeccâc: 3/144; Ebu Hayyan, 1403: 5/378). Allah gölgenin secdesini şöyle ifade etmiştir: (أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَّبِعُهُ ظِلَّالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ) *“Allah’ın yarattığı şeyleri görmüyorlar mı? Onların gölgeleri Allah’a secde ederek ve tevazu ile boyun eğerek sağa ve sola dönmektedir.”* (en-Nahl 16/48). Gölgenin secdesi bir yandan diğer yana, bir taraftan diğer tarafa dönmesi ve meyletmesidir. İbn Abbas şöyle demektedir: “ Arı secde etti” sözünde meyletti, döndü; “deve secde etti” sözünde ise binicinin rahat binmesi için kendini eğdi anlamındadır (Taberî: 14/116). Bu Allah’ın emrine amade oluşunu ve O’na itaatini göstermektedir. (أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ) *“Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu durdururdu. Sonra Biz güneşi, ona delil kılıp yavaş yavaş kendimize çekmişizdir.”* (el-Furkân 25/45,46) Allah’ın gölgeye akıl bahşederek onunla huşuya dalmasını ve Allah’ı idrak etmesini sağlaması bizim idrak edemeyeceğimiz hususlardandır (Kurtubî: 9/302; Alusî: 13/126; Şınkî: 3/100).

f. Bir tanesi de güneş, ay ve yıldızlardır. Gökyüzünde Allah’a secde edip sonra ortadan kaybolmayan, tekrar kendilerine izin verilip görevini ifa etmek üzere akışını ve mecrasını devam ettirmeyen güneş, ay ve hiçbir yıldız yoktur (Taberî: 17/130; Beğavî: 5/372; İbn Kesîr: 5/399). Bütün bu secdeler hakiki anlamdaki secdedir (Kurtubî: 12/24; Alusî: 17/130). Ebu Zerr’in şu rivayeti buna delil olarak gösterilebilir: “Bir gün güneş battığı sırada mescide girdim. Hz. Peygamber (sav) oturuyordu. Bana: “Ey Ebu Zerr, şu güneş nereye gidiyor, biliyor musun?” dedi. Ben, “Allah ve Rasülü

bilir." dedim. Şöyle buyurdu: "Secde yapmak için müsaade almaya gidiyor ve kendisine müsaade ediliyor. Sanki bir gün ona "Buradan doğ!" denilecek, o da battığı yerden doğacaktır." (Buhari, Tefsir, Yasin 1, Bed'u'l-Halk, 4, Tevhid, 22, 23; Müslim, İman, 250; Tirmizi, Fiten, 22) Hz. Peygamber (sav) daha sonra (وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ) (الْعَلِيمِ) "Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiri (düzenlemesi)dir." (Yâsîn 36/38) ayetini okudu." Bu günün hangi gün olduğunu biliyor musun diye sordu. Sonra da şu ayeti okudu: هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمِنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ (في إيمانها خيرا قُلْ انتظروا إِنَّا مُنتظرون) "(Ey Muhammed!) Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar? Rabbinin âyetlerinden bazısı geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günkü) imanı fayda vermez. De ki: "Siz bekleyin. Şüphesiz biz de bekliyoruz." (el-En'âm 6/158). Bu, güneşin secdesinin Hz. Peygamber (sav) tarafından belirtildiği gibi inanılması ve tanınması gereken açık bir nastır. Bazı fırkalar güneşin secdesini inkâr ediyor ama bu hem doğrudur hem de mümkündür. (İbn Hacer, 1398: 13/19) Buradaki secdeden maksat, itaat konusunda görevli meleklerin sorumluluğundaki unsurların secdesidir ki güneş, ay ve yıldızlar da bu unsurların başındadır (İbn Hacer: 13/19).

g. Bir diğer sınıf ise dağlar ve ağaçlardır. el-Hac 18. Ayette geçen (وَالْجِبَالِ) (وَالشَّجَرِ) ifadesi dağlar ve ağaçlara, er-Rahmân 6. Ayette geçen (وَالشَّجَرِ) kelimesi ise ağaçlara işaret etmektedir. Allah'ın bu iki unsura anlayış ve idrak bahşettiği, keyfiyetini bilmediğimiz bir secde ile secde ettikleri hususu ayetlerden anlaşılmaktadır (Ezherî: 10/572; İbn Cevzî, 1404: 4/454). Dağların ve ağaçların secdesi, güneşin üzerlerine doğup sonra da battığı andaki gölgesidir. Aynı zamanda gölgesinin döndüğü her şey onun adeta secdesi olur (Taberî: 17/130). En doğrusu dağların, ağaçların ve buna benzer diğer unsurların secdesi onlara has bir secde türüdür. Zira, el-Hac 18 ve er-Rahmân 6. Ayetlerinde geçen secdelerde gölge zikredilmemektedir. İbn Kesîr, "her şeyin secdesinin kendinde olduğunu dağların da secdesinin içinde olduğunu" Mücâhid'ten rivayet etmektedir (İbn Kesîr: 4/494; İbn Atiyye: 14/181).

Abdullah b. Abbas şöyle anlatmıştır: "Hz. Peygamber'in (sav) yanındaydım. Bir adam O'na gelerek dedi ki: "Ben bu gece bir rüya gördüm. Bir ağaca doğru namaz kılıyordum. Secde ayetini okuyunca secde ettim. Ağaç da secde etti. Secde eden ağacın, "Allahım bu secdeyle bir günahımı düşür, bir sevap yaz ve bunu benim için yüce katında azık eyle" dediğini işittim. Bundan sonra Hz. Peygamber'i (sav) secde ayetini okuyup secde ederken gördüm ve O'nun secdede adamın ağaçtan nakletmiş olduğu sözün aynını okurken işittim." (Tirmizi, Salât, 60; İbn Mâce, Salât, 334; Hakîm, Salât, 219; Beğavî: 7/86).

h. Secdenin sınıflarından biri de mümeyyiz olan ve olmayan tüm hayvanların secdesidir. (İsfahânî: 164; İbn Manzûr:1/ 370; İbn Kesîr: 5/399) İtaat ve teslimiyet göstererek secde etmekten daha önemli başka bir şey yoktur. Allah'ın yaratıklarına secde emri onların Allah'ı birlemesine ve itaatine de işaret etmektedir. Bundan dolayıdır ki içerisinde yer ve gökyüzü sakinlerinin secde haberî geçen ilk üç surede secdeye gitmek müstehap görülmüştür (İbn Kudâme, 1404: 2/352).

2.2. Meleklerin Secdesi: Allah Kur'ân'da meleklerin secdesi ile ilgili olarak Allah'a itaat ve ibadet yönlü secde ile Hz. Adem'e (as) yapılması istenilen secde olmak üzere iki ayrı secdeden söz etmektedir.

a. Meleklerin Allah'a Secdesi: Allah konu ile ilgili olarak Kur'ân'da şöyle buyurmaktadır. (إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ) “Şüphesiz Rabbin katındaki (melek)ler O'na ibadet etmekten büyüklenmezler. O'nu tespih ederler ve yalnız O'na secde ederler.” (el-A'râf 7/ 206) Burada zikredilen secde ile ilgili olarak alimlerin değişik görüşleri vardır. Bazıları buradaki secdeyi alnın yere değmesini gerektiren normal şer'î secde olarak yorumlarken, (Ebu Hayyan, 1401: 2/280; İbn Âşûr: 9/244) bazıları namaz, (Taberî: 9/138) bazıları da itaat ve boyun eğme olarak yorumlamaktadır (Kurtubî: 7/356; Şevkânî, 1401: 2/280). En doğrusu sanki ilk görüştür. Zira Hz. Peygamber (sav) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır. “Gök gıcırdadı buna hakkı da vardır, içinde Allah'a secde eden dört parmaklık bir boşluk yoktur ki orada bir melek olmasın.” (Tirmizî, Zühd, 9; İbn Mâce, Zühd, 19) Meleklerin yaradılışları gereği tüm işlerini ibadet odaklı yapmaları nedeniyle burada şer'î secdenin daha uygun olacağı düşünülmektedir (İbn Kesîr: 3/544; İbn Âşûr: 9/244). Cabir b. Abdullah'tan rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “Hz. Peygamber (sav) evinden çıkıp yanımıza geldi ve şöyle buyurdu: “Meleklerin Rableri huzurunda saf bağlayıp durdukları gibi saf bağlasanız ya!” Bunun üzerine biz: “Ey Allah'ın Rasulu, melekler Rablerinin huzurunda nasıl saf bağlayıp dururlar?” diye sorduk. O da şöyle buyurdu: “Onlar öndeki safları tamamlayıp birbirine perçinlenmiş gibi bitişik dururlar.” (Müslim, Salât, 119; Ebû Dâvûd, Salât, 93; Nesâî, İmâmet, 28; İbni Mâce, İkâmet, 50). el-A'râf 206. ayeti alimlerin çoğuna göre Kur'ân'ın tilavet secdesinin ilk geçtiği yerdir. (Kurtubî: 7/357; İbn Kudâme: 2/352) Ayette geçen (وَلَهُ يَسْجُدُونَ) fiilinin muzari kip-te gelmesi, secdenin sürekli oluşuna, mefulun önce zikredilmesi ise, secdenin sadece Allah'a ait olduğuna işaret eder. Allah'tan başka hiç kimseye secde edilmemesi gerektiği ve yapanların ise affedilmeyeceği ayrıca ifade edilmektedir (İbn Âşûr: 9/244).

b. Meleklerin Hz. Adem'e (as) Secdesi: Meleklerin Hz. Adem'e (as) secdesi Kur'ân'da yedi yerde geçmektedir (el-Bakara 2/34; el-A'râf 7/11; el-Hicr 15/28-31; el-İsrâ 17/61; el-Kehf 18/50; Tâhâ 20/116; Sâd 38/71-74). Sözü uzatmamak adına ayetler zikredilmeyecek ancak yeri geldiğinde kısaca değinilecektir. Bu ayetler aynı zamanda Hz. Adem'in (as) faziletine de işaret etmektedir. Zira Allah meleklerini O'na secde ettirmiştir (İbn Kesîr: 1/107). Ancak alimler bu secdenin yapılış şeklinde ihtilafa düşmüş-

lerdir. Bazıları salt itaat olarak yorumlamışlardır ki bu görüş bazı dil bilimcilerin secdeye itaat anlamını vermelerinden kaynaklanmaktadır. Bundan maksat ise Hz. Adem'in (as) faziletini ikrardır (İsfahânî, 1403: 224; Nisaburî, 1418: 1/89; Kurtubî: 1/293). Bazıları ise ima ile itaat olduğunu iddia etmişlerdir. (İbn Atiyye: 1/244; Ebu Hayyan: 1/252) Bir görüşte “değer verme ve yüceltme maksadıyla rükûya benzer bir eğilme” olduğu ifade edilmiştir (Beğavî: 1/861; İbn Arabî: 1/16). Başka bir görüşte ise, bu secdenin namazda alın yere konulduğu secdeye benzer olduğu ifadesidir ki Kurtubî, bu görüşü cumhura dayandırmaktadır (Kurtubî: 1/293). Kanaatimizce doğru olan da budur. Zira İslam hukukuna göre yeryüzünde secdenin Allah'tan başkasına olması caiz değildir. Ancak bu durum Hz. Adem'e (as) özeldir. Yeryüzünde yaşayan diğer insanlara bu uygulanmaz ve mukayese de edilmez (Kurtubî: 1/293; İbn Âşûr: 1/422). Zira insanlara secde etmek İslam'dan önce caizdi. Hz. Yûsuf'un ebeveynin ve kardeşlerinin secdesinde durum izah edilecektir.

Bazı alimler meleklere Hz. Adem'e (as) secdesinin O'na saygı ve hürmet sebebiyle olduğu bilakis ibadet olmadığını ifade ederler. (Ferra: 2/88; Kurtubî: 1/293; İbn Âşûr: 1/422) (أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْت عَلَيَّ) “Benden üstün tuttuğun kişi bu mu, söyler misin?” (el-İsrâ 17/62) ayetinde belirtildiği üzere hem tekebbüren hem de saygı göstermek istememesi nedeniyle şeytan da Hz. Adem'e (as) secde etmemiştir. Burada meleklere yapılması istenilen secde Müslümanların kiblesi olan Kâbe'ye doğru eda edilen secde değildir. Zira (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) kelimesindeki harfi cer olan “li” harf-i ceri, “ila” manasında kullanılmıştır. Takdiri ise (إِلَى آدَمَ) dir. Böylece kişiye secde ibadet odaklı değil de yönelme manasında kullanılmaktadır (Cassas, 1408: 1/32; Şevkânî: 1/66; İbn Âşûr: 1/422).

Sonuç olarak (فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ) “onun için hemen saygı ile eğilin(secde edin)” (el-Hicr 15/29) ayetinde ifade edildiği üzere meleklere ifa ettiği secdenin gerçek secde olduğunu söyleyen alimler çoğunluktadır. Çünkü burada secde için eğilme emri vardır. (İbn Fâris: 6/133; Ebu Hayyan: 5/453; Alusî: 4/54) (وَحَرُّوا لَهُ سُجَّدًا) “Hepsi ona (Yûsuf'a) saygı ile eğildiler.” (Yusûf 12/100) ayetindeki secdenin gerçek secde olduğu cumhurun tercihidir (Taberî: 23/185; Cassas: 1/32).

2.3. Peygamberlerin Secdesi: Peygamberlerin secdesi ile ilgili olarak göze çarpan ilk ayet, (أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ) “İşte bunlar, Âdem'in ve Nûh ile beraber (gemiye) bindirdiklerimizin soyundan, İbrahim'in, Yakub'un ve doğru yola iletip seçtiklerimizin soyundan kendilerine nimet verdiğimiz nebilerdir. Kendilerine Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.” (Meryem 19/58) ayetidir. Ayetteki (حَرُّوا) ifadesi yere düşüşü, (Cevherî: 2/643; Ebu Hayyan: 7/393) (بُكِّيًّا) ifadesi “ب ك ي” fiilinin çoğulu olup “sacid” ile “sücûd” gibi ismi fail veznindedir. (Taberî: 16/98; İbn Mücâhid, 1400: 407; İsfahânî: 58) (حَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِّيًّا) ifadesi ise her bir kelimesi bir manayı ifade edecek şekilde “yere düşüş”, “sücûd” ve “ağlayış” anlamlarını içermektedir. Ancak en açık

ifadesi ise normal sücûda işaret etmesidir. (İbn Teymiyye: 23/143; Alusî: 16/108). Bundan dolayıdır ki alimler Kur'ân tilaveti esnasında ağlamanın müstehap oluşu gibi (Alusî:16/108) peygamberlere tabi olma ve onların uygulamaları üzere yürüme adına secdenin de meşruluğu konusunda icma etmişlerdir. (İbn Kesîr: 5/238) Bazı alimlere göre bu ayetteki secdenin namaz anlamında olduğunu, bazılarına göre ise mutlak huşu ve secde için yere eğilmedir (Râzî, 1409: 16/235). Ancak tercih edilen görüşe göre ise içerisinde huşûyu da barındıran normal secdeye işaret etmesidir. Bundan dolayıdır ki Taberî ayete şöyle bir yorum getirmiştir. "Allah'ın emrine âmade olmak üzere O'na boyun eğerek ve zelil bir şekilde itaatini de ifade edip secde etmesidir." (Taberî: 16/97).

2.4. Hz. İbrahim (as) Kıssasındaki Rükû ve Secde Emri: Hz. İbrahim (as) kıssalarında geçen secde emri ile ilgili olarak bir kaç ayet izah edilecektir. (وَعَهْدْنَا إِلَىٰ) *"İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: "Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun."* (el-Bakara 2/125) Başka bir ayette ise şöyle buyrulur. (وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا) *"Hani biz İbrahim'e, Kâbe'nin yerini, "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; evimi, tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizle" diye belirlemiştik."* (el-Hac 22/26) İlk ayette geçen (وَالرُّكُوعِ السُّجُودِ) ifadesi, yeryüzünde tüm zamanlarda bazı insanların rükûda bazı insanların da secdede olduğunu anlatır. Taberî, buradaki ifadenin namaz kılanlara, namaz kılarken rükû ve secdenin oluşuna ve ehli salâta işaret ettiğini, (Taberî:1/541) bazılarına göre tüm müminlere işaret ettiğini, (Ebu Hayyan:1/382) bazıları ehli İslam'a, (Ferra: 1/77) bazıları da orada namaz kılan tüm müslümanlara işaret ettiğini ifade etmektedir (Ferra: 1/207). Bu ihtilafların çeşitliğinde herhangi bir tezatlık bulunmamaktadır. Bunları kıyam, rükû ve secdenin namazdaki temel rükünlerden olması sebebiyle namaz olarak yorumlamışlardır. (Zemahşerî, 1411: 1/310) Bazıları da İbrahim milletinden olan tüm ehli İslam'a yorumlamıştır. Zira Müslümanlar'dan başka Allah'a gerçek anlamda secde eden hiç bir kesim yoktur. Bununla beraber kıyam, rükû ve secde sadece namazda bulunmaktadır (Alusî: 17/143).

Ayette geçen rükû ve secde lafızları Kâbe'nin genel durumu itibariyle namaz kılındığı bir yer ve Müslümanların kiblesi olması nedeniyle Kâbe ile beraber zikredilmiştir. (İbn Kesîr: 1/248) Bir çok alim Yahudi'lerin namazlarında rükûnun olmadığını beyan etmiştir. (Ebu Hayyan: 2/457) el-Bukâî, "Yahudi'leri takip ettim ama namazlarında rükûnun olmadığını gördüm." Başka bir sözünde de "Yahudi'lerin namazından sordum, İçinde rükûnun olmadığını söylediler." demiştir (el-Bukâî, 1404: 4/379).

(وَالرُّكُوعِ السُّجُودِ) ifadesi aynı zamanda gerek Hz. İbrahim'in (as), gerekse de önceki ümmetlerin namazla emredildikleri, ancak emredildikleri namazın bizim namazımız gibi olmadığına işaret etmektedir (İbn Teymiyye: 22/5; Reşid Rıza, 1414: 1/463). Kanaatimizce rükûun secdeden önce zikredilmesi, kıyamın da daha önce geçmesi rükünlerin yapılış sırasına delalet eder. Fazilet itibariyle değildir. Zira ümmetin ittifakı ile secde

namazın en üstün ve en faziletli rükünüdür. (Alusî: 1/136,143) Rükû ve secde kıyamdan daha faziletli rükünlerdendir (İbn Teymiyye: 23/69,80). İbn Mesud'tan rivayet edilen mevkuf bir hadiste, rükû ve secde namazın en faziletli rükünleridir. (Müslim, Salât, 275) Buradaki rükû ve secdeden maksat namazdır. Yoksa iki ayrı ibadet demek değildir (Ebu Hayyan, 1405: 1/372).

2.5. Hz. Yûsuf'a (as) Yapılan Secde: Hz. Yûsuf'un (as) kıssası Kur'ân'da uzun bir şekilde zikredilmiştir. Sadece konumuzu ilgilendiren kısmı izah edilecektir. Bir ayeti kerimede şöyle buyurulmaktadır. (وَإِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا) “Hani Yûsuf, babasına “Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı” demişti.” (Yûsuf 12/4) Diğer bir ayette ise (وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا) “Ana babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi ona (Yûsuf'a) saygı ile eğildiler. Yûsuf dedi ki: “Babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi.” (Yûsuf 12/100) Burada zikredilen secdeler birinci ayette rüyada görülen, ikinci ayette ise rüyanın vukuudur. Anne babasından ifadesinde kastedilen, babası Yakub ve annesidir, bir rivayette ise teyzesidir. Gerçek şu ki annesi olması daha evlâdır (Taberî: 12/67; İbn Kesîr: 4/325). O'na secde etmek için eğilenler Hz. Yûsuf'un (as) rüyasında gördüğü ve ayette güneş ve ayın secde ediş ifadesinden kaynaklı olarak anne ve babası olduğu, yine ayetteki ifadeye göre onbir yıldızdan maksadın da kardeşleri olduğu kanaatine varmak daha doğrudur. (الْعَرْشُ) ifadesi ise oturduğu koltuğu veya makamıdır. (Zemahşerî: 2/344). Alimler meleklerin Hz. Adem'e (as) secdesi konusunda izah edilen secdenin salt itaat sebebiyle mi, rükû gibi bir şekilde mi, yoksa normal secde tarzında mı olduğu hususlarındaki ihtilaf gibi burada da ihtilaf etmişlerdir (Kurtubî: 9/265; İbn Teymiyye: 22/544; Alusî: 13/58). Bu ihtilafın sebebi ise tüm zamanlarda Allah'tan başkasına secdenin şirk oluşudur. Bundan dolayı secde kelimesinde yorumlar ve görüşler ileri sürülmüştür. Gerçek şu ki bu tür yerlerde zikredilen secdenin ta'zim, hürmet ve itaat olarak algılanmasının daha doğru olduğudur. Bunun da ibadet niyeti ile olmayıp saygı ve hürmet gösterilen diğer hususlardaki gibi caiz olduğudur. Diğer dinlerde farklı tarzlarda mübah olarak görülen bazı secde şekilleri tevhide koruma nedeniyle İslam dininde sadece Allah'a has kılınmış, insanlar da bu konularda eşit hale getirilmiştir (Zemahşerî: 2/344; Kurtubî:1/293; İbn Kesîr: 4/335; İbn Âşûr:13/56). Müfessirler Hz. Yûsuf'un (as) anne, baba ve kardeşlerinin secdelerinin hangi tarzda olursa olsun kendisine olan saygıdan ve hürmetten olduğu, ibadet tarzında olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. (İbn Atiyye: 8/80; Kurtubî: 9/265) Hz. Yûsuf'un (as) rüyasındaki yıldızların, güneş ve ayın secdeleri, -sözün hakikate ve zahire hamledilmesi asıldır, kaidesine- hakikate yorumlanır. Onların kendisine secde ettiğini görmesinde bir sakınca yoktur. Zira akıllılara has bir tabirle ifade edilmiş, “onları secdede gördüm” dememiş, “bana secde ederken gördüm” demiştir (Zemahşerî: 2/344; Râzî: 12/88; Alusî: 12/180; Reşid Rıza, 1414: 12/254).

2.6. İsrailoğullarının Sihirbazlarının Secdesi: Konu ile ilgili olarak zikredilen ayetler şunlardır: (وَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ) “Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.” (el-A’râf 7/120) ; (فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ) “Mûsâ da asasını attı. Bir de ne görsünler, asa onların düzdükleri sihir takımlarını yutuyor. Bunun üzerine sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.” (eş-Şuarâ 26/45,46); (فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَاجِدًا قَالُوا أَمَّا رَبِّي هَارُونَ وَمُوسَى) “(Mûsâ’nın değneği, sihirbazların ipleriyle değneklerini yutunca) sihirbazlar hemen secdeye kapandılar ve, “Hârûn ve Mûsâ’nın Rabbine inandık” dediler.” (Tâhâ 20/70).

Bu ayetlerdeki secde ile kastedilen, sihirbazların Allah’ın büyük kudretini gördükleri için utanç ve pişmanlıklarından dolayı başlarını öne eğmeleri, Hz. Musa’nın (as) mucizelerinin gerçekliğini tasdik ederek Allah’a itaat edip secdeye varmalarındır. (Taberî: 9/22; İsfahânî: 453; İbn Atiyye: 6/39) Buradaki secdeyi sözlük anlamı olan “boyun eğme” manasına hamletmek zorlama bir yorum, mesnetsiz bir görüş, ayetlerin zahirine ve hakikatine aykırıdır (Alusî: 9/26). Zira “Hârûn ve Mûsâ’nın Rabbine inandık” (Tâhâ 20/70) sözünden hemen önce yaptıkları secdenin Hz. Musa’nın (as) sihirbazları yenmeye işaret ettiği yorumları mevcuttur (İbn Âşûr:16/262).

2.7. İsrailoğullarına Şehre Giriş Esnasındaki Secde Emri: İsrailoğullarının şehre girdikleri andaki secdelerini anlatan ayetler şunlardır. (وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا) “Hani, “Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve “hutta!” (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım.” (el-Bakara 2/58); (وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا) “ve onlara, “Tevazu ile kapıdan girin” dedik.” (en-Nisâ 4/154); (وَقُولُوا حِطَّةً وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا) “ve ‘Hutta (Ya Rabbi, bizi affet)’ deyin. Kentin kapısından eğilerek tevazu ile girin.” (el-A’râf 7/161) Buradaki (الْقَرْيَةَ) memleketten maksat, cumhura göre Kudüs’tür. Zira konu başka bir yerde şöyle zikredilmektedir. (يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ) “Ey kavmim! Allah’ın size yazdığı kutsal toprağa girin.” (el-Mâide 5/21) Allah oradan çıktıktan sonra onlara Yuşa bin Nun ile beraber tekrar oraya girişi nasip etti. Orayı fethettikleri zaman onlara şükür ve tevazu mahiyetinde kapısından eğilerek girmeleri ve affedilmelerini istemeleri emredildi. (Zemahşerî: 1/283; İbn Kesîr: 1/325) (الْبَاب) kelimesiyle ifade edilen kapıdan maksat ise Kudüs’ün giriş kapılarından biridir (Taberî: 1/299; İbn Kesîr:1/140) (حِطَّةً) kelimesi ise “Allahım günahlarımızı affeyle” olarak anlamlandırılmıştır (İbn Fâris: 2/13; İsfahânî:122). Bu sözü Kudüs’ün kapısından içeri girdiklerinde secdede iken söylemeleri emredilmiştir. Zira (حِطَّةً) kelimesinin secde halinde söylenmesi yukarıda el-Bakara 2/58 ve el-A’râf 7/161 ayetlerinde zikredilen (سُجَّدًا) kelimesiyle orantılıdır. (El-Ğırnâtî, 1403:1/205) (سُجَّدًا) kelimesini lügavî manaya yorumlayıp itaat ve tevazu anlamını veren alimler olduğu gibi, (Râzî: Ebu Hayyan: 1/221; Alusî:1/265) alnın yere konulduğu normal şer’î secde olarak yorumlayan alimler de vardır (Ebu Hayyan:1/221; Alusî:1/263). İbn Abbas ise tefsirinde bu kelimeye rükû anlamını vermiştir. (Taberî: 1/299; Suyuti, 1403: 1/172) Sahabenin tefsiri diğerlerine tercih edilir (İbn Teymiyye:

1/111; Zerkeşî, 1427: 2/157). Secdenin rükû olarak yorumlanması en doğrusudur. Burada rükûnun secde ile ifade edilmesi, secdenin rükûdan itaat yönünden daha belîğ ve daha faziletli oluşundandır. Rükû ile ifade edilmesi sadece şekil itibarıyla rükûya delâlet edecektir. İtaat ve boyun eğme manası çıkmayacaktır. Bundan dolayıdır ki bazı müfessirler daha belîğ olması için (رُكَّعًا خُضَّعًا) itaatle beraber rükû tabirini kullanmışlardır. (Nisaburî: 1/100).

2.8. Hz. Dâvud'a (as) Rükû Emri: Konu ile ilgili olarak göze çarpan ilk ayet şudur. (وَطَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ) “*Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi.*” (Sâd 38/24) Hz. Dâvud (as) bir olayda imtihana tabi tutuldu, Allah sınamak için iki melek gönderdi, o da gelenlerin melek olduklarını anlayarak tevbe ve istiğfarda bulunup Rabbinden af dileyerek secdeye kapandı. (Taberî: 23/146; İbn Atiyye:12/439; İbn Âşûr:23/237) Ayetin sonunda (فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ) “Rabbine istiğfar etti.” ifadesi, Rabbinin rızasına tevbe ile dönmek istemesidir. (Taberî:23/146) Ayette geçen (رَاكِعًا) ifadesi cumhuri müfessire göre secdedir. İbn Arabî, buradaki rükûnun secde oluşunda hiç bir ihtilaf yoktur çünkü burada ikisi aynı anlamda kullanılmıştır. demiştir (İbn Arabî: 4/1639). Doğrusu konu ihtilafıdır. Her ne kadar tercih edilen görüş secde olsa bile bazılarının göre ise de rükûdur. Tercih sebebi ise;

a. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur. “Hz. Peygamber (sav) es-Sad suresinde secdeye giderdi. Hz. Dâvûd (as) tevbe için, biz ise şükür için secdeye gideriz buyurmuştur.” (Nesaî, Salât, 152) İbn Teymiyye de sünnet ve icma ile sabit olduğu üzere Hz. Peygamber'in (sav) Allah için secdeye gittiğini ifade etmiştir (İbn Teymiyye: 23/145). el-Bukaî de bu hadisin, ayetin tefsiri mesabesinde olduğunu ifade etmiştir (el-Bukâî, 1404:16/363).

b. İbn Abbas, tefsirinde ayette geçen (رَاكِعًا) ifadesini (سَاجِدًا) olarak tefsir etmiştir. (İbn Cevzî:7/122) es-Sad suresindeki bu ayetin alimlerin çoğunluğuna göre tilâvet secdesi yeri olduğu ifade edilmiştir (İbn Kudâme: 2/352; İbn Hacer: 5/252).

c. Ayette geçen (رَاكِعًا) kelimesiyle beraber zikredilen, “yere eğilmek” ve “yere düşmek” manasındaki (خَرَّ) kelimesi, (رَاكِعًا) ifadesini (سَاجِدًا) olarak yorumlamanın daha doğru olduğuna işaret etmektedir (Cevherî: 2/643; Ebu Hayyan:7/393; el-Bukâî:16/363). Tüm bu deliller ayette geçen (رَاكِعًا) ifadesinin (سَاجِدًا) olarak yorumlanmasının daha doğru olacağını göstermektedir. Bazılarına göre ise buradaki (رَاكِعًا) ifadesinin “yere doğru eğilmek” anlamında kullanıldığı da ifade edilmektedir (İbn Atiyye:12/448; Alusî:23/183; İbn Âşûr:23/240). Bazı alimler de görüşleri cem ederek ilkin rükûya gittiğini ardından da secdeye kapandığını, ayrıca (خَرَّ) kelimesinin de “secde etti” anlamında kullanıldığını ifade etmişlerdir (Ebu Hayyan:7/393; İbn Kesîr: 7/52; Alusî: 23/183). Diğer bazı alimler de rükûdan maksadın namaz olması hasebiyle (رَاكِعًا) ifadesini namaz kılan olarak yorumlamışlardır (Zemahşerî: 3/371; Alusî:23/184). Racih

olan görüş ise, ayette geçen (رَاكِعًا) ifadesinin (ساجدا) olarak yorumlanmasının daha doğru olduğunu bilir.

2.9. Hz. Meryem'in Rükû ve Secdesi: (يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ) "Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O'nun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû et" demişlerdir." (Âl-i İmrân 3/43) ayetinde geçen (اقْنُتِي) ifadesi "itaatle beraber boyun eğme" anlamındadır (İsfahânî:413). Bazıları, kıyamın kunut ile uzatılması anlamını vermiştir. (İbn Fâris: 5/31) Cumhur da bu görüşü benimsemiştir. (İbn Atiyye: 3/115) Zira bu görüş ayetteki (وَاسْجُدِي وَارْكَعِي) tabirine daha uygun düşer (Cassas:2/13).

Alimler ayetteki rükû ve secde konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları, namazın mevcut rükûnlerine, bazıları mutlak namaza, bazıları da lügavî anlamları olan boyun eğmeye yorumlamışlardır (Taberî: 3/265; Zemahşerî:1/429; Ebu Hayyan:2/456; Alusî: 3/155). Gerçek şu ki rükû ve secdenin şer'î anlamları olarak aslına yorumlanması daha evlâdır (Nahhas, 1408: 1/399; Ebu Hayyan:2/456). Ancak ayette namazın kılınışının aksine secdenin rükûdan önce zikredilmesi secdenin namazın en faziletli rükûnü olduğundan (İbn Atiyye: 3/115).

Alimlerin bir kısmı da ayetteki (وَارْكَعِي) kelimesini ise lügavî anlamına hamledip "huşu ve boyun eğme" anlamını vermiş, anlamının da, "seni yaratana ve seni seçip üstün kılan şükür olsun diye huşu içerisinde ol ve boyun eğ" olduğunu ifade etmişlerdir. (Taberî: 3/266; Râzî:3/48; Alusî:3/157) Bazıları da (وَاسْجُدِي) kelimesini "namaz kıl", (وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ) ifadesi de "Allah'a şükredenler ile beraber şükret" anlamını vermişlerdir (İbn Fâris: 2/435; Ebu Hayyan: 2/457). Doğrusunu Allah bilir.

2.10. Ehli Kitap Müminlerinin Secdesi: Konu ile ilgili olarak göze çarpan ayetler şunlardır. (مَنْ أَهْلَ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ) "Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır." (Âl-i İmrân 3/113); (إِنَّ الَّذِينَ آؤْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا) "Şüphesiz, daha önce kendilerine ilim verilenler, Kur'ân kendilerine okunduğunda derhal yüzüstü secdeye kapanırlar." (el-İsrâ 17/107) İlk ayette geçen secdenin anlamı için iki yönden yorum getirilebilir. Birincisi, secde namazdan kinayedir. Namaza secde denilmesinin sebebi, huşu, boyun eğme ve saygının kemal noktasına secdede varıldığından dolayıdır (Ferra:1/231; Zeccâc:1/459; Beğavî: 2/93). İkincisi ise, namazda eda edilen secdedir. (Ebu Hayyan:3/35) Zira lafızların şer'î hakikatlere hamledilmesi daha evlâdır. Buradaki namaz bazı alimlerin görüşlerine göre yatsı namazıdır (Taberî: 4/56) (وَهُمْ يَسْجُدُونَ) ve (يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ) ayetlerinde geçen secdelerin salt huşu ve boyun eğmeyi ifade etmektedir sözüne itibar edilmez (Râzî:4/207; Alusî:4/34).

2.11. Hz. Peygamber'in (sav) ve Ümmetinin Rükû ve Secdesi: Hz. Peygamber (sav) ve ümmetini ilgilendiren rükû ve secde konusu mekki, medeni, emir, övme ve şer'î alanlarında 13 yerde geçmektedir. Bu yerler Hz. Peygamber'e (sav) hitaben

gelenler, ümmetinin secdesiyle ilgili olanlar, sadece rükû ile ilgili olanlar ve hem rükû hem de secde ile ilgili olanlar diye 4 kısma ayırarak tasnif edilecektir.

2.11.1. Hz. Peygamber'e (sav) hitaben gelen emirler: (وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ) *Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz. O hâlde, Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol.* (el-Hicr 15/97,98); (وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ الَّذِي يَرَاكَ جِئْنَا بِكَ فِي السَّاجِدِينَ) *Namaza kalktığında, seni ve secde edenler arasında dolaşmanı gören; mutlak güç sahibi, çok merhametli olan Allah'a tevekkül et.* (eş-Suarâ 26/217-219); (فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ) *Namaza kalktığında, seni ve secde edenler arasında dolaşmanı gören; mutlak güç sahibi, çok merhametli olan Allah'a tevekkül et.* (eş-Suarâ 26/217-219); (وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ) *O hâlde onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ederek tespih et. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O'nu tespih et.* (Kâf 50/39,40); (فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آيْمًا أَوْ كُفُورًا وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ) *O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme. Sabah akşam Rabbinin adını an. Gecenin bir kısmında O'na secde et; geceleyin de O'nu uzun uzadıya tespih et.* (el-İnsân 76/24-26); (كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ) *Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş.* (el-Alak 96/19) Zikredilen bu ayetlerin geneli bazı alimler tarafından aksi söylense bile üslupları ve manaları itibariyle çoğunluğun görüşüne göre Mekki dönemde Hz. Peygamber'in (sav) tebliğ noktasında daraldığı anda Allah tarafından teselli amacıyla nazil olduğu düşünülmektedir (Suyûtî, 1417:1/36; İbn Âşûr: 29/370). Bu ayetlerde zikredilen secdelerden maksat namazdır. Zira secdesiz namaz düşünülemez.

el-Hicr 97. ayette geçen (وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ) *“secde edenlerden ol.”* ifadesi cumhura göre “namaz kılanlardan ol” diye yorumlanmıştır (Taberî: 14/73; Nahhas:4/47; İbn Atiyye: 8/361; İbn Arabî: 3/1138; Alusî:14/87; İbn Âşûr:14/91).

eş-Suarâ 217. ayette geçen (وَتَقَلَّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ) ifadesi çoğunluğun görüşüne göre Hz. Peygamber'in (sav) ferdi ve cemaatle kıldığı namazlara işaret etmektedir. (İbn Cevzî:6/148) Bazı alimlere göre ise secde edenlerden maksadın Hz. Peygamber (sav) olduğudur. (Taberî: 19/124) Bazıları da (السَّاجِدِينَ) ifadesinin cemaatle namaza işaret ettiğini söylemektedirler (Alusî:19/137).

Kâf 50. ayette geçen (وَأَدْبَارَ السُّجُودِ) ifadesi farz namazlara işaret etmektedir. (Taberî:26/180) Bir görüşe göre ise akşam namazından sonra kılınan iki rekat namazdır. (Cassas:3/410; Şinkî:3/203) Başka bir görüşe göre farz namazlardan sonra kılınan nafil namazlardır. (Taberî:26/182; İbn Cevzî:8/24) Bir diğer görüşte ise normal secdeye işaret etmektedir (Cassas:3/410).

el-İnsân 26. ayette geçen (فَاسْجُدْ لَهُ) ifadesi mutlak namaz anlamındadır. Bazıları akşam ve yatsı namazına tahsis etmiş ama evlâ olan genele şamil oluşudur. Bunu te'yid edecek bir delil yoktur. Özellikle ayet Mekki olup namazların farz oluşundan önce nazil olmuştur (Taberî: 29/225; Zemahşerî:4/272; İbn Atiyye: 15/251; Râzî: 29/259; Alusî:29/166).

el-Alak 19. ayette geçen (وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ) ifadesini ilim ehli, namaza emir olarak tef-sir etmiş ve te'yid etmek üzere de (عَبْدًا إِذَا صَلَّى أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ) “*Sen, namaz kıldığında kulu (bundan) engelleyeni gördün mü?*” (el-Alak 96/9-10) Ayetini delil olarak göstermişlerdir. Bazı alimler de zahiri anlamını baz alarak normal secdeye hamletmişlerdir (Râzî:30/26; Kurtubî: 9/128; Alusî:30/188). Bu görüş “namaz” yorumuna yakındır. Zira secde namazın bir rüknüdür.

2.11.2. Ümmet-i Muhammed’in Secdeleriyle İlgili Olanlar: Konu ile ilgili ayetler bir hayli fazladır. Ancak sadece yorumlanacak ayetler serd edilecektir. (فَإِذَا سَجَدُوا) *“Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler.”* (en-Nisâ 4/102); (وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا) *“Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir.”* (el-Furkân 25/64); (إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا) *“Bizim âyetlerimize ancak, kendilerine bu âyetlerle öğüt verildiği zaman secdeye kapanan, kibirlenmeksizin Rablerine hamd ederek tespih edenler inanırlar.”* (es-Secde 32/15); (أَمْ مَنْ هُوَ قَانِثٌ أَنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْأَجْرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةً رَبِّهِ) *“Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken, ahiretten çekinen, Rabbinin rahmetini dileyen kimse inkar eden kimse gibi olur mu?”* (ez-Zümer 39/9) İlk ayet korku namazı ile ilgilidir. Ancak diğerleri ise ümmet-i Muhammed’in Allah’a imana, O’na secde etmelerine ve özellikle de gece namazına teşvikle ilgilidir.

en-Nisâ 102. ayette geçen (فَإِذَا سَجَدُوا) ifadesinde korku namazında ilk rek’ati kılanların düşman karşısına gidip diğer ekibin cemaate yetişmeleri istenmektedir. Dolayısıyla namaza işaret etmektedir. (İbn Atiyye: 4/212) Cumhur bunu namazın secdesi olarak te’vil etmiştir (Taberî: 5/258; İbn Kudâme: 3/310; Kurtubî: 5/372; İbn Hacer:5/101; İbn Âşûr: 5/186).

el-Furkân 64. ayette geçen (يَبِيتُونَ) ifadesi namaz kılanlara, (سُجَّدًا) ifadesi normal secdeye işaret etmektedir. Namaz kılarken tertipte secdenin kıyamdan sonra olmasına rağmen (سُجَّدًا) ifadesinin (قِيَامًا) ifadesinden önce zikredilmesi secdenin faziletine binaendir. Secde aynı zamanda rükûya, kıyam da kâdeye (oturuşa) delalet etmektedir (Taberî:19/35; Beğavî:6/294; Ebu Hayyan:6/513; el- Bukâî:13/422; 16/466; İbn Âşûr:19/70).

es-Secde 15. ayette geçen (خَرُّوا سُجَّدًا) ifadesindeki secdenin cumhura göre normal secde olduğunu, aynı zamanda bu secdenin hem namaz secdesine hem de tilavet secdesine işaret ettiği ifade edilmiştir. (Taberî: 21/99; Beğavî:6/303; Kurtubî:14/99; İbn Teymiyye: 23/140) İbn Abbas’tan buradaki secdenin rükû olduğuna dair bir rivayet nakledilmiştir. (İbn Atiyye 11/540) Cumhurun görüşünün daha isabetli olduğu alimlerce zikredilmiştir (Ebu Hayyan:7/202).

ez-Zümer 9. ayette geçen (سَاجِدًا وَقَائِمًا) ifadesindeki secdenin normal secde olduğu ifade edilmiştir. (Taberî: 23/202) el-Furkân 64. Ayette zikredilen hususların burada da zikredilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir (İbn Atiyye: 4/212).

2.11.3. Sadece Rükû ile İlgili Olanlar: (إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُبَيِّنُونَ لَكُمُ الصَّلَاةَ) (وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ) “Sizin dostunuz ancak Allah’tır, Resûlüdür ve Allah’ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü’minlerdir.” (el-Mâide 5/55) Ayette geçen (رَاكِعُونَ) ifadesi için; huşû, namaz ve boyun eğme yorumları yapılmıştır. Ancak huşû olması daha evlâdır. Zira namazı eda ederken ve zekâtı verirken huşû içinde ve sadece Allah’ın emrine boyun eğerek yerine getirirler yorumu yapılmıştır (Zemahşerî:1/624; İbn Cevzî:2/384; Ebu Hayyan:3/514; Alusî:6/167; Reşid Rıza, 1414:6/442; es-Sa’ûdî: 2/310).

2.11.4. Rükû ve Secde ile İlgili Olanlar: Konu ile ilgili ayetler bir hayli fazladır. Ancak sadece yorumlanacak ayetler serd edilecektir. (التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ) “Töve edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû’ ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah’ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü’minleri müjdele.” (et-Tevbe 9/112); (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) “Ey iman edenler, rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.” (el-Hac 22/77); (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي) (وَجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ) “Muhammed, Allah’ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah’tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir.” (el-Fetih 48/29)

et-Tevbe 112. ayette geçen (الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ) ifadesi şer’î anlamdaki rükû ve secdeye işaret etmektedir. Zira namaz onlar olmadan geçerli değildir. (Alusî:11/31; Taberî:11/39; İbn Âşûr: 11/41) Buradaki ifadeyi, bazıları farz namaz olarak, (Taberî: 11/39; Alusî:11/31) bazıları da nafîle namazlar olarak tefsir etmiştir (İbn Atiyye: 7/56).

el-Hac 77. ayette geçen (ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا) ifadesi şer’î ve hakiki anlamdaki rükû ve secdeye işaret etmektedir. (Zeccâc: 3/439; İbn Teymiyye: 23/139; Alusî: 21/208) Bazı insanlar namazı rükûsuz kılıyorlardı. Bunun üzerine secdeden önce rükûya giderek namaz kılmaları emredildi. (Zeccâc: 2/231) Bazı alimler, rükû ve secdesiz namazın olmayacağı kanaatine binaen, buradaki maksadın namaz olduğunu ifade etmektedirler (İbn Cevzî:5/454; Alusî:17/207).

el-Fetih 29. ayette geçen (رُكَّعًا سُجَّدًا) ifadesi rükû ve secdenin tüm sahabenin vasıflarından olduğunu beyan içindir. (İbn Atiyye: 13/474) Bazıları da ifadenin namaza delalet ettiğini söyler. (Beğavî:7/324; Alusî:26/124) (مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ) ifadesinin ise normal secdeye, bazıları da namaza delalet ettiğini söyler (Taberî: 26/110).

2.12. Kâfirlerin Rükû ve Secdesi: Kur’ân-ı Kerim Mekki surelerde 7 ayrı yerde kâfirlerin bu konudaki konumunu beyan etmiştir (Suyûtî, 1417:1/25). Rükû lafzıyla gelen bir yer hariç tümü secde lafzıyla gelmiştir. Bu ayetlerde kâfirlerin halleri beyan edilmiştir. Hatta secde etmek istedikleri halde edemedikleri görülmektedir. Bu 7 yer iki

şekilde izah edilecektir. Bir kısmı tilavet secdeleri ile beraber zikredilirken diğerleri ise müstakil zikredilmiştir.

2.12.1. Tilavet Secdesi ile Beraber Zikredilenler: Bu kısımda beş ayet bulunmaktadır. (وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا) “Onlara, “Rahmân’a secdeye kapanın denildiğinde “Rahmân da nedir? Senin bize emrettiğine mi secde edeceğiz?” derler ve bu onların nefretini artırır.” (el-Furkân 25/60); (وَالَّذِينَ هُمْ يُحْرَجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَاوَاتِ) “Göklerde ve yerde gizli olanı ortaya çıkaran, sizin gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz şeyleri bilen Allah’a secde etmesinler diye (şeytan onları yoldan çıkarmış.) Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. Büyük Arş’ın Rabbidir.” (en-Neml 27/25,26); (وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ) “Göklerde ve yerde gizli olanı ortaya çıkaran, sizin gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz şeyleri bilen Allah’a secde etmesinler diye (şeytan onları yoldan çıkarmış.) Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. Büyük Arş’ın Rabbidir.” (en-Neml 27/25,26); (الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ) “Gece, gündüz, güneş ve ay Allah’ın varlığının delillerindedir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer gerçekten Allah’a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah’a secde edin.” (Fussilet 41/37); (فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا) “Haydi Allah’a secde edin ve O’na kulluk edin.” (en-Necm 53/62); (فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ) “Böyleyken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar? Onlara Kur’ân okunduğu zaman secde etmiyorlar.” (el-İnşikâk 84/20,21). Bu ayetler Allah’tan başkası için secde edenleri kötölemekte, Sadece Allah’a secde etmeyi emretmektedir. el-Furkan ve en-Neml surelerinde zikredilen ayetlerde Allah’a secde etmeleri emredilmesine rağmen secdeye gitmeyenleri Allah zemmetmiştir. (İbn Teymiyye: 23/138) Fussilet suresinde geçen ayette Allah’tan gayrisine (aya ve güneşe) secde nehyi ile sadece Allah’a secde emri açık bir şekilde zikredilmiştir. en-Necm suresindeki ayette secde emri yine açık bir şekilde ifade edilmiştir (İbn Teymiyye: 23/139). el-İnşikâk suresindeki ayette ise secde emri taaccüp edilecek bir şekilde ifade edilmiştir. (Ebu Hayyan:8/448; İbn Teymiyye: 23/139) Bundan ötürüdür ki bu beş yerde tilavet secdesinin yapılması emredilmiştir (İbn Kudâme:2/357).

2.12.2. Tilavet Secdesi Olmadan Zikredilenler: Bu kısımda iki ayet vardır. (يَوْمَ يُكْتَفَتُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ) “Baldırların açılacağı (işlerin zorlaşacağı) ve kâfirlerin secdeye çağrılıp da gözleri düşmüş ve kendilerini zillet kaplamış bir hâlde buna güç yetiremeyecekleri günü (Kıyamet gününü) düşün. Hâlbuki onlar sağlıklarında secde etmeye çağrılıyorlar (ve buna yanaşmıyorlardı).” (el-Kalem 68/42,43); (وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ) “Onlara, “Rükû edin (namaz kılın)” dendiği zaman rükû etmezler.” (el-Mürselât 77/48) el-Mürselât 48. ayetle ilgili İbn Abbas’tan şu rivayet nakledilmiştir. “Kıyamet günü secdeye davet edilirler ama secde edemezler zira dünyada iken Allah için secde etmemişlerdir.” (Taberî: 29/244; İbn Cevzî: 8/452) el-Kalem 42 ve 43. ayetlerde geçen secdeler için üç yorum yapılmıştır. Normal şer’î secdeye yorumlayanlar olduğu gibi, farz namazlara veya tüm ibadetlere yorumlayanlar da olmuştur (İbn Atiyye: 15/51; Kurtubî: 18/251; Ebu Hayyan: 8/317). Şer’î secdenin olması daha evlâdır. Başka anlamlara hamledilse bile secdenin faziletinden dolayı secde olarak yorumlanması daha uygun ve evlâ olacağı düşünülmektedir (Alusî:29/36).

2.13. Yahudilere Secde Emri: (وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ) “*Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.*” (el-Bakara 2/43) Allah İsrailoğullarına namazdan sonra rükûya gitmelerini emretti. Zira namazlarında rükû yoktu. İhtimaldir ki Yahudi ve Hristiyanların namazlarında rükûnun olmaması nedeniyle bu emir verilmiştir. (Ebu Hayyan:2/457) el-Bukâî bir yorumunda Tevrat'ı incelediğini ancak içinde rükûnun olmadığını, (el- Bukâî:4/374) başka bir yerde de Yahudilerin namazlarını sorduğunda içerisinde rükûnun olmadığını haber verdiklerini ifade etmektedir. (el- Bukâî: 4/379) Bu bilgiyi bir çok alim de te'yit etmiştir. (Cassas:1/32; Beğavî:1/88; Ebu Hayyan:1/81; Nisaburî: 1/96; İbn Âşûr: 1/473) Bazı alimler de ayette geçen rükûyu lügavi anlamına hamledip manasının boyun eğme ve itaat olduğunu, Müslümanlarla beraber İslam'a girmelerini ve Allah'ın emirlerine boyun eğmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir (Taberî: 1/257; Zemahşerî: 1/277).

Bütün bu açıklamalardan sonra özetle şöyle bir izahatta bulunulması faydalı olacaktır. Rükû ve secde toplam olarak 49 yerde geçmektedir. Sadece rükûnun geçtiği yerler 8 adettir. Mekki surelerde 35 yerde, Medeni surelerde ise 14 yerde geçmektedir. Rükû kelimesi Mekki surelerden sadece el- Mürselât suresinde geçmektedir. Anlamı itibariyle -çoğunlukla şer'î anlamı- itaat ve namaz anlamında kullanılmıştır. Rükû anlamları ise şer'î anlamı ile namaz anlamında 8 yerde geçmektedir. 14 yerde ise sadece namaz anlamında olup, 32 yerde ise huşu, itaat ve tevazu anlamlarında kullanılmıştır. 14 yerde de tilavet secdesi bulunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, Kur'ân'da geçen rükû ve secde kelimeleri semantik olarak incelenmiş, lügavî ve şer'î anlamlarını içine alacak şekilde sünnette ve tefsirlerde sefelin görüşleri ele alınmış, lafızlar siyak-sibak, Mekki-Medeni ve nasih-mensuh bağlamında 13 bölümde değerlendirilmiştir. Yorumlarda ise zayıf ve kuvvetli yönleriyle beraber âlimlerce tercih edilen görüşler de serd edilmiş, konunun belağat yönü kısmen ele alınmıştır. Sonuç olması sadedinde şu hususlar zikredilebilir:

1. Arapçanın beliğ lafızlarını, belağat yöntemlerini ve kelimelerin hakikatini bilmek, Kur'ân tefsirinin en önemli esasları arasındadır.
2. Mahlûkatın tümü Allah'a secde eder. Ehli sünnete göre tüm mahlûkat keyfiyetini bildiğimiz veya bilmediğimiz bir tarzda lisanı hali ile secdesini Allah'a arz eder.
3. Kâinatta bulunan tüm yaratıkların, cemadatın ve meleklerin secdesinde, insanları Allah'a secde etmeye davet eden unsurlar vardır.
4. Kur'ân'da rükû sadece akıllılar için olup, secde ise tüm mahlûkât içindir.

5. Bizden önceki ümmetlerde de namaz vardı. Ancak vakitleri, erkânı ve şekilleri bizim namazımızdan farklı idi. Yahudi ve Hristiyanların ise rükûmuza benzer rükûları yoktur.
6. Allah'tan başkasına ibadet amacıyla secde etmek hiç bir din ve şeriatta caiz görülmemiştir. Fakat Allah'tan başka birine sevgi ve saygı niyeti ile eğilmek caizdir.
7. İslam hukukunda ibadet amacıyla başkasının önünde eğilmek ve başını eğmek haramdır. Bu yüzden bazı Müslümanlar tarafından yaygın olarak kullanılan bu hareketlerden uzak durulmalıdır.
8. Rükû ve secdenin tarihini bilmek, namazdaki şer'î yönünü idrak etmek ve müfessirlerin konu ile ilgili ihtilaflarına vakıf olmak önem arz etmektedir.
9. Müfessirlerin rükû ve secdeye verdikleri manalardaki farklılık, İslam hukukunda fikhî görüşlere mesned olmuştur.
10. Müfessirlerin Kur'ân'da geçen rükû ve secde kelimelerine verdikleri manalardan en önemlileri namaz ve itaattir.
11. Namazın bazı müfessirlerce rükû ve secde kelimeleri ile yorumlanmasının en önemli nedenlerinden biri, rükû ve secde konusunda ibadet edenlerin etmeyenlerle görünüş itibarıyla aynı olmalarıdır. Ancak ibadet edenlerin Allah'ın nezdinde itibar kazanmaları, O'na saygı ve hürmet göstermeleri, âlemlerin Rabbi olan Allah'a ibadet ve itaat ederken huşu içinde olmalarını gerektirir.
12. Secde namazın en faziletli rüknüdür.
13. Hz. Peygamber'in (sav) secdelerini anlatan, içerisindeki teselli ve göğüs genişliğine vesile olan ayetlerin tümü Mekkîdir.
14. Kâfirlerin rükû, secde ve namaza davet emirleri onların İslam'a daveti olarak algılanmaktadır. Zira bu hasletler İslam'ın şiarındandır.
15. Tilavet secdelerini içeren ayetlerdeki secdeler çoğunlukla şer'î anlamda kullanılmaktadır.
16. Farz namazlar ile öncesi ve sonrasındaki nafilelerin hepsi Kur'ân'da işâreten bile olsa zikredilmiştir.
17. Sünnetin Kur'ân'ı izah ettiği malumdur. Kur'ân'da geçen rükû, secde ve diğer namaz rükünleri de sünnette izah edilmiştir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Ahmet, H. (1333). *el- Müsned*. Müessesetu'r- Risale.
- Alevî, Y. (1400). *et-Tiraz el- mütadammin li esrari'l- belağa*. Mektebetu'l-Mearif.
- Alusî, M. (1405). *Ruhu'l-meânî fi tefsiri'l-kur'âni'l-azim*. Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi.
- Beğavî, H. (1409). *Mealimu't-tenzil*. Daru Taybe.
- Buhârî, M. (2015). *Sahihu'l-Buharî*. Daru'l- Hadara.
- el-Bukâî, B. (1404). *Nazmu'd-durer fi tenasubi'l-ayâti ve's-suver*. Daru'l-Katabi'l-İslami.
- Cassas, A. (1408). *Ahkamu'l-Kur'ân*. Daru'l-Kitabi'l-Arabi.
- Cerrahoğlu, İ. *Tefsir usulü*. TDV Yayınları.
- Cevherî, İ. *es-Sihah*. Daru'l-İlm li'l-Melayiin.
- Ebu Dâvûd, S. (1997). *Sünen*. Daru İbn Hazm.
- Ebu Hayyan, M. (1403). *el-Bahru'l-muhit*. Daru'l-Fikr.
- Ezherî, M. (1411). *Tehzibu'l-luğati*. Daru'l-Misriyyeti.

- Ferra, Y. (1980). *Meâni'l-Kur'ân*. Alemu'l-Kutub.
- Halil, A. (1408). *el-Ayn*. Müessesetü'l-A'lamî.
- el-Ğırnatî, A. (1403). *Melaku't-te'vil*, thk. Said Fellah. Daru'l-Ğarbi'l-İslami.
- Izutsu, T. (1991). *Kur'an'da dînî ve ahlâkî kavramlar*. Pınar Yayınları.
- İbn Arabî, M. (1408). *Ahkamu'l-Kur'ân*. Daru'l-Marife.
- İbn Âşûr, M. (1984). *Tefsiru't-tahrir ve't-tenvir*. Daru't-Tunusiyye.
- İbn Atiyye, A. (1422). *el-Muharrer fi tefsiri'l-kitabi'l-aziz*. (Tefsir İbn Atiyye), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Cevzî, A. (1404). *Zadu'l-mesir fi ilmi't-tefsir*. el-Mektebetu'l-İslami.
- İbn Fâris, A. (1402). *Mu'cemu mekayisi'l-luğati*. Hanci.
- İbn Hacer, A. (1398). *Fethu'l-bari bi şerhi sahihi'l-buharî*. Mektebetu'l-Külliyati'l-Ezheriyye.
- İbn Kesîr, İ. (1403). *Tefsiru'l-kur'âni'l-azim*. Daru's-Şuab.
- İbn Kudâme, A. (1406). *el-Muğnî*. Hecr lit'-Tabaa.
- İbn Kudâme, A. (1404). *Ravdatu'n-nazır*. Mektebetu'l-Maarif.
- İbn Mâce, M. (1996). *Sünen*. Daru'l-Marife.
- İbn Manzûr, M. (2010). *Lisânü'l-'arab*. Darü Sâdır.
- İbn Mücâhid, A. (1400). *es-Seb'a*. Daru'l-Meârif.
- İbn Teymiyye, A. (1404). *Dekaiku't-tefsir*. Müessesetü Ulumu'l-Kur'ân.
- İbn Teymiyye, A. (1404). *Mecmuu'l-fetâva*. Riasetu'l-Amme li Şuunu'l-Haremeyn.
- İsfahânî, R. (1410). *el-Müfredat fi ğaribi'l-Kur'ân*. Daru'l-Marife.
- Kurtubî, M. (1993). *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Dâru'l Kutub'ul-İlmiyye.
- Müslim, H. (1987). *Camii's- sahih*. Daru'r-Reyyan.
- Nahhas, A. (1408). *Meani'l-Kur'âni'l-kerim*. Merkez İhyai't-Turas.
- Nesâî, A. (1981). *Sünen*. Çağrı Yayınları.
- Nisaburî, M. (1418). *İcazu'l-beyan an meâni'l-Kur'ân*. Mektebetu't-Tevbe.
- Râzî, M. (1409). *Mefatihü'l-ğayb*. Daru'l-Fikr.
- Reşid Rıza, M. (1414). *Tefsiru'l-Kur'âni'l-hakîm*. Daru'l-Marife.
- es-Sa'dî, A. (1404). *Teysirü'l-kerimi'r-rahman fi tefsiri kelami'l-menan*. Riyasetu'l-Amme li İdareti'l-Buhusi'l-İlmiyye.

- Suyuti, A. (1403). *ed-Durru'l-mensûr fit'-tefsiri'l-me'sûr*. Daru'l-Fikr.
- Suyûtî, A. (1410). *el- Muzhir fi ulumi'l-luğati*. Daru't-Turas.
- Suyûtî, A. (1417). *el-İtkan fi ulumi'l-Kur'ân*. Mektebetu'l-Baz.
- Şinkî, M. (1403). *Advau'l- beyan fi idahi'l-Kur'âni bi'l- Kur'ân*. Mecmeu'l-Fikhi'l-İslami.
- Şemseddin, S. (2004). *Kamus-i Türki*. Kapı Yayınları.
- Şevkânî, M. (1401). *Fethu'l-kadir*. Daru'l-Fikr.
- Taberî, M. (1987). *Câmi'u'l- beyân an te'vîli'l-Kur'ân*. Daru'l- Hadis.
- Tirmizî, M. (1975). *el- Camiu's-sahih*. Mektebetu Mustafa Elbani.
- TDK, *Türkçe sözlük*. Ankara.
- Yazır, M. (1997). *Alfabetik İslâm hukuku ve fıkıh ıstılâhları kâmusu*. Eser Neşriyat.
- Zebîdî, M. (1390). *Tacu'l-arus*. Matbaatu'l- Hukümet.
- Zeccâc, İ. (1408). *Meâni'l-Kur'ân*. Daru Alem'il-Kutub.
- Zemahşerî, M. (1406). *Esasu'l-belağa*. Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-Ammeti li'l-Kitab.
- Zemahşerî, M. (1411). *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzîl*. Daru'l-Marife.
- Zerkeşî, M. (1427). *el-Burhan fi ulumi'l-Kur'ân*. Daru'l-Hadis.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Ortaokul Öğrencilerinin Medya Okuryazarlık
Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Öğrenci Görüşlerine
Göre İncelenmesi

The Factors of the Affecting the Media Literacy Levels
of Secondary School Students with According to
Students' Opinions

Salih SARIŞIK¹

Mehtap AYDOĞDU BİLGİÇ²

Orhan ATMACA³

Sinan ÇELEN⁴

İlyas KAHYA⁵

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Sarışık, S., Aydoğdu Bilgiç, M., Atmaca, O., Çelen, S. ve Kahya, İ. (2022). Ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlık düzeylerini etkileyen faktörlerin öğrenci görüşlerine göre incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 405-416.

Sarışık, S., Aydoğdu Bilgiç, M., Atmaca, O., Çelen, S., & Kahya, İ. (2022). The Factors of the affecting the media literacy levels of secondary school students with according to students' opinions. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 405-416.

10.29228/kesit.61954

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 13.04.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 20.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

¹ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, slh040@gmail.com

² Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, mhpaydgd@gmail.com

³ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, orhan630@yandex.com

⁴ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, sinancelen54@hotmail.com

⁵ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, ilkahya@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Ortaokul Öğrencilerinin Medya Okuryazarlık Düzeylerini Etkileyen
Faktörlerin Öğrenci Görüşlerine Göre İncelenmesi

*The Factors of the Affecting the Media Literacy Levels of Secondary School
Students with According to Students' Opinions*

Salih SARIŞIK
Mehtap AYDOĞDU BİLGİÇ
Orhan ATMACA
Sinan ÇELEN
İlyas KAHYA

Öz: Bu araştırmanın temel amacı, ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlık düzeylerini etkileyen faktörleri belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu ortaokul 7. sınıf 22 öğrenci ve 8. sınıf 18 öğrenci olmak üzere toplam 40 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde; öğrencilerin en güvendiği medya aracının televizyon olduğu, öğrencilere göre medyanın gerçekleri yansıtmadığı, öğrencilerin medyada günlük 1 ile 5 saat arasında zaman geçirdiği, medya okuryazarlığı dersinin öğrencileri medya hakkında olumlu yönde etkilediği ve öğrencilerin ailelerinin sosyal medyada zaman geçirmelerine olumsuz yönde etki etmediği bulgularına ulaşılmıştır. Öğrenciler, medya okuryazarlığı dersi ile ilgili önerilerde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul, medya, medya okuryazarlığı, sosyal medya.

Abstract: The primary purpose of this research is to determine the factors affecting the media literacy levels of secondary school students. The study group of the research consists of 40 secondary school students, 22 7th grade and 18 8th grade students. The case study design, one of the qualitative research methods was used in the research. In the study, a semi-structured interview form developed by the researchers was used as the data collection tool. In the analysis of the obtained data, the descriptive analysis method was applied. When the data obtained as a result of the research is analyzed; It has been reached that the most trusted media tool by the stu-

dents is television, the media does not reflect the facts according to the students, they spend between 1 and 5 hours a day in the media, the media literacy course affects them positively about the media and does not negatively affect their families spending time on social media. The students made suggestions about the media literacy course.

Keywords: Secondary school, media, media literacy, social media.

Giriş

Medya araçları, dünya üzerinde yaşayan toplumların aydınlanmasında önemli rol oynayan, varlığında insanları rahat ve huzurlu hissettiren, yokluğunda ise eli kolu bağlı çaresiz olduğu düşüncesine kapılan, istedik durumları onun vasıtasıyla hemen gerçekleştirdiklerini düşündükleri güç olarak görülebilir (Görmez,20014). İnsanların hangi konuda nasıl davranması gerektiği, hangi yapısal topluluğa katılması gerektiği medya aracılığı ile belirlenmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde insanların hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Gün geçtikçe önemini daha da arttırmaktadır. Demokrasilerde devletin yönetimini düzenleyen yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin yanında medya da artık dördüncü kuvvet olarak yer almaktadır. Bu kuvvetin sağladığı birçok avantajın yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Buna örnek verecek olursak şiddet veya taciz içeren davranışların medya aracılığı ile topluma sunulması, amaçlarının çocukları olumsuz yönde etkilemek olan reklamlar ile çocukları etki altına almak şeklinde söylenebilir (Görmez,20014). Medyanın çok hızlı bir şekilde yayılan bu dezavantajlı durumlarına maruz kalan en büyük grup çocuklardır. Çocuklar ise yetişkinler ile çevreden gelen etkilerin arasında sıkışmış çok çabuk yönlendirilebilen bir kesimdir. Çocuk kendisi ve çevresi ile ilgili bilgilerin çoğunu 8-15 yaşları arasında öğrenmektedir. Bu bağlamda çocuğun öğrenme ile ilgili etkileşime girdiği ilk kesim ailesidir (Akçalı, 2009). Çocuğun üzerinde ailesinden sonra etki kuran diğer kesim ise medyadır ve medyanın bu önemli etkisi artık kaçınılmazdır (Ertürk, 2011).

Medya çocuklar için fırsatlar ortaya çıkarsa da bununla birlikte riskleri de meydana getirebilir yani medya çocuklar üzerinde iki önemli durumu oluşturmaktadır (Gigli, 2004). Bilgiye ulaşmada dünya üzerindeki tüm çocukların erişmesinde eşitlik fırsatı yaratsa da kültürel yapıların kırılmasına, bazı değerlerin yitirilmesine de neden olmaktadır. İşte bu durumda çocukların içerisinde bulunduğu ikilemden kurtulmak için öğrenmeleri gereken eğitime medya okuryazarlığı eğitimi denilmektedir. Medya okuryazarlığı 21. yüzyıl eğitim anlayışına göre çerçevelenmiş bir eğitim türüdür. Bu çerçevede yazılar, videolar, formlar, reklamlar gibi birçok etkileşimi analiz edebilen, yorumlayan ve değerlendiren bireyler yetiştirilmektedir. Bunun dışında insanlara yaşam boyu öğrenme imkanları sunar ve hayatlarını kolaylaştıracak davranış ve yeteneklerin kazanılmasında yardımcı olur (Martinsson, 2009).

Çocukların medya hakkındaki düşüncelerinin olgunlaşmasında ve gelişmesin-

de medya okuryazarlığı dersinin önemi oldukça fazladır. Dersin kazanımlarının öğrencilere yeterince verilmesi sonucunda birçok davranışların ve yeteneklerinin (eleştirel düşünce, problem çözme vs.) gelişmesinde ve iletişim becerilerinin kazandırılmasında etkili olacaktır. Medya okuryazarlığı dersinin amacı medya ile ilgili yeteri kadar bilgiye sahip olan bireylerin toplumsal ve bireysel konularda bilgi sahibi olma ve fikir yürütmede iyi bir donanıma sahip bireyler yetiştirmektir (Carlsson – Tayie vd., 2008). Bu bağlamda medya okuryazarlığı dersinin önemi her geçen gün artmaktadır. Türkiye’de bu konuda gerekli adımlar atılmış ve okullarda medya okuryazarlığı dersinin okutulması 2004 yılında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından önerilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalar doğrultusunda medya okuryazarlığı dersi 2006 yılında ilköğretim okullarında seçmeli medya okuryazarlığı dersi olarak okutulmaya başlanmıştır.

Medya okuryazarlığı dersinin ortaokullarda okutulmaya başlanması ile birlikte bu konu üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmalar genellikle Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenleri ya da öğretmen adayları ile yapılmıştır. Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlık düzeylerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır;

1. Ortaokul öğrencilerinin en güvendiği medya aracı nedir?
2. Medya gerçek dünyayı yansıtıyor mu?
3. Ortaokul öğrencilerinin sosyal medyada bir günde geçirdiği süre nedir?
4. Medya okuryazarlığı dersi medya hakkındaki düşünceleri etkiliyor mu?
5. Öğrencilerin aileleri medyada geçirilen süre nedeni ile çocukları ile problem yaşıyor mu?

Araştırmanın Amacı

Medya okuryazarlığı, bireylerin radyo, televizyon, gazete, dergi, sosyal medya, çeşitli reklamlar ve internet ortamındaki görsel ve işitsel olarak aldığı mesajların yorumlanarak ve değerlendirilerek anlamlandırılmasıdır (Thoman, 2009). Bir başka ifadeyle, bireyin seçim yapma, ayırt etme, sorgulama, haberdar olma davranışlarını göstererek etrafında olup bitenlere karşı etkili ve aktif olma durumudur. Araştırmanın temel amacı, ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlığı düzeylerini etkileyen faktörlerin neler olduğunu belirlemek ve medya okuryazarlığı dersinin öğrencilerin medyayı kullanmalarında ne derece etkili olduğu ile öğrencilerin ders esnasında öğrenilen kazanımları benimseyip benimsemediklerini tespit etmektir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması tekniği, “Gerçek hayattan örneklerle, öğrenci kitlesine öğretimde bulunan

sistematiik hiyerarşi anlayışını zenginleştirmek amacıyla kullanılan bir tekniktir” (Şahin, 2010). Bu yöntemle, kişilerin bir konu veya bir kavram ile ilgili görüşleri ve yaşadıkları tecrübeler belirlenebilmektedir (Creswell, 2014). Rastgele belirlenen bir alanda kısıtlanmış bir durumu belirleyerek, bu durumun gelişimini sağlayacak alt yapıyı oluşturmak amacıyla yapılan bir araştırma yöntemidir (Subaşı, 2017). Bu yöntemle, detaylı plan yapma özelliği ile alt yapı oluşturulur ve uygulanan plan neticesinde bilgi toplanır ve sonuç olarak bulgulara ulaşım sağlanır.

Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu ortaokul 7. ve 8. sınıfta öğrenim gören 40 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada çalışma grubunun oluşturulmasında 2 farklı seviyeden ve 8 farklı sınıftan öğrencilere ulaşılarak çeşitlilik sağlanmıştır. Çalışma grubuna ilişkin demografik özellikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Görüşme yapılan öğrencilere ait demografik özellikler.

Kişisel Özellik		n	%
Cinsiyet	Kız	28	70
	Erkek	12	30
Yaş	12 yaş	12	30
	13 yaş	28	70
Sınıf seviyesi	7. sınıf	22	55
	8. sınıf	18	45

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin (n=28) % 70 oranında kız, (n=12) % 30 oranında erkek olduğu görülmüştür. Öğrencilerin (n=12) % 30 oranında 12 yaşında, (n=28) % 70 oranında 13 yaşında olduğu ve (n=22) % 55 oranında 7. Sınıfta öğrenim gördüğü, (n=18) % 45 oranında ise 8. sınıfta öğrenim gördüğü görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğrencilerin görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler bireyin algıladığı dünyayı kendi düşünceleriyle ifade etmesini sağlar. Bu dünyaya ulaşmak için soruların çoğunlukla açık uçlu olması gerekmektedir (Merriam, 2013). Araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu, araştırmanın amacına uygun olarak belirlenmiş 5 açık uçlu sorudan oluşturulmuştur. Açık uçlu sorular, araştırma konusuyla ilgili amacına uygun olup olmadığı ve yeterlilik düzeyleri açısından uzman görüşleri (n=2) alınarak hazırlanmıştır. Araştırmada, veri toplama süreci için okul yönetiminden gerekli izin alınmış, araştırma etiği gözetilmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde toplanan veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz; analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Verilerin analizi için araştırmacılar tarafından tematik çerçeve belirlenmiştir. Bu kapsamda veriler araştırmacılar tarafından önce ayrı ayrı kodlanmış-

tır. Daha sonra bir araya getirilen veriler karşılaştırılarak görüş birliği ile ortak temalarda ortak kodlamalar yapılmıştır.

Görüşmeler sonucu oluşan yazılı metinler tekrar tekrar incelenerek, araştırmancının amacına uygun veriler kodlanmış, kodlanan verileri genel düzeyde açıklayan temalar belirlenmiştir. Elde edilen bulgular tablolar halinde düzenlenmiştir. Görüşme yapılan katılımcılar öl'den başlayarak ö40'a kadar kodlanarak belirtilmiştir. Bulguların yorumlanmasında, katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Bulgular

Öğrencilerin en güvendiği medya aracı hangisidir ve nedeni nedir? Sorusuna ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin en güvendiği medya aracı ve nedenleri.

Tema	Kod		n	%
	Televizyon	RTÜK tarafından kontrol ediliyor.	18	45
En güvenilen medya aracı ve nedenleri	İnternet	Kolay ulaşılabilir ve farklı kaynakları var.	14	35
	Gazete ve Dergi	Genelde doğru haberler oluyor.	6	15
	Sosyal Medya	Bana ait bir şifresi var.	2	5

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin en güvendiği medya aracına ilişkin görüşleri en çok (n=18) % 45 oranında televizyon olduğu ve nedeninin RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu) tarafından kontrol edildiği şeklinde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin diğer görüşleri sırasıyla (n=14) % 35 oranında internet, (n=6) % 15 oranında gazete ve dergi son sırada da (n=2) % 5 oranında sosyal medya olduğu görülmüştür. Öğrencilerin görüşlerinden bazıları birebir olacak şekilde aşağıda verilmiştir.

Ö1: " Benim en güvendiğim medya aracı televizyon çünkü RTÜK tarafından kontrol ediliyor, denetleniyor yani."

Ö2: " Ben aslında hiçbir medya aracına güvenmiyorum ama içlerinden internet diğerlerine göre daha güvenli bana göre çünkü birden fazla kaynaktan merak ettiğimiz bir bilgiye hemen ulaşıp sonra o bilgileri karşılaştırabiliyorum."

Ö3: " Benim en güvendiğim medya aracı gazete ve dergi çünkü internette genellikle yalan haberler oluyor yanlış bilgiler oluyor. Bence gazete ve dergi bu sebepten dolayı daha güvenli oluyor."

Ö3: " Bana göre en güvenilir olan medya sosyal medya çünkü bana ait olan bir şifre var kimse benden izinsiz benim bilgilerime ulaşamaz."

Öğrencilerin görüşlerine göre medyanın gerçek dünyayı yansıtmada durumuna ilişkin bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilere göre medyanın gerçek dünyayı yansıtma durumu.

Tema	Kod	n	%
Medyanın gerçek dünyayı yansıtma durumu	Medya gerçekleri yansıtıyor	30	75
	Medya gerçekleri yansıtıyor	10	25

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin medyanın gerçek dünyayı yansıtma durumuna ilişkin görüşleri en çok (n=30) % 75 oranında medya gerçekleri yansıtıyor ve (n=10) % 25 oranında medya gerçekleri yansıtıyor şeklinde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin görüşlerinden bazıları birebir olacak şekilde aşağıda verilmiştir.

Ö7: "Bana göre medya gerçek dünyayı yansıtıyor. Daha doğrusu yansıtıyor diyemem. Çünkü sanal medya adında belli olduğu gibi sanal yani gerçek duyguları yansıtıyor."

Ö14: "Bence medya gerçekleri yansıtıyor, mesela canlı ders yapıyoruz, ders videoları izliyoruz."

Öğrencilerin sosyal medyada bir günde geçirdikleri süre ve geçirmeleri gereken süreye ilişkin bulgular Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin sosyal medyada bir günde geçirdikleri süre ve geçirmeleri gereken süre.

Tema	Kod	n	%	Tema	Kod	n	%
Öğrencilerin sosyal medyada buldukları bir günlük süre	1 saat	14	35	Öğrencilerin sosyal medyada geçirdikleri bir günlük süre kaç saat olmalı	Bir günlük süre 1 saat olmalı	22	55
	3 saat	10	25		Bir günlük süre 2 saat olmalı	14	35
	5 saat	6	15				
	2 saat	6	15				
	6 saat	2	5				
Hiç kullanmıyorum	2	5	Bir günlük süre 5 saat olmalı	4	10		

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin sosyal medyada bir günde geçirdikleri süre ile ilgili görüşleri en çok (n=14) % 35 oranda 1 saat olduğu görülmüştür. Diğer görüşleri sırayla, (n=10) % 25 oranında 3 saat, (n=6) % 15 oranında 5 saat ve 2 saat, (n=2) % 5 oranında 6 saat ve hiç kullanmıyorum şeklinde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sosyal medyada bir günde en fazla ne kadar zaman geçirmeleri ile ilgili görüşleri incelendiğinde en çok (n=22) % 55 oranında 1 saat olmalı şeklinde olduğu görülmüştür. Diğer görüşler sırayla (n=14) % 35 oranında 2 saat olmalı ve (n=4) % 10 oranında 5 saat olmalıdır şeklinde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin görüşlerinden bazıları birebir olacak şekilde aşağıda verilmiştir.

Ö6: " Benim sosyal medyada bir günde geçirdiğim süre sınava hazırlandığım için 1 saat dir. Zaten sınava hazırlanan bir öğrenci en fazla 1 saat zaman geçirmelidir."

Ö34: " Sosyal medyada bir günde en az 3 saat zaman geçiriyorum. Ama yaklaşık 1 saat olması gerektiğini düşünüyorum. Hem derslerim için hem de sağlığım için."

Ö18: “ Benim sosyal medya bir günde en az 5 saatim gidiyor. Okul ile ilgili araştırmalar yapıyorum, gündemi takip ediyorum, sosyalleşmekte gerekli bu yüzden 5 saatin yeterli olduğunu düşünüyorum.”

Ö13: “ Ben bir günde sosyal medyada 6 saatimi harcıyorum ama normalinin 2 saat olması gerektiğini düşünüyorum.”

Ö27: “ Şuan Liselere giriş sınavına hazırlandığım için hiç kullanmıyorum. Ama normal günde en az 1 saat sosyal medyada zaman geçirebilirim, benim için sıkıntı olmaz.”

Öğrencilerin medya okuryazarlığı dersinin medya hakkındaki düşüncelerine etkisine ilişkin görüşleri Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin medya okuryazarlık dersinin medya hakkındaki düşüncelerine ilişkin görüşleri.

Tema	Kod	n	%
Medya okuryazarlığı dersinin medya hakkındaki düşüncelere etkisi	Olumlu yönde etkisi oluyor	28	70
	Etkisi olmuyor	12	30

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin medya okuryazarlığı dersinin medya hakkındaki düşüncelerine etkisine yönelik görüşleri en çok (n=28) % 70 oranda olumlu yönde etkisi oluyor şeklinde olmuştur. % 30 (n=12) oranında ise etkisi olmuyor şeklinde görülmüştür. Öğrencilerin görüşlerinden bazıları birebir olacak şekilde aşağıda verilmiştir.

Ö3: “Özellikle sosyal medya kullanımı ve reklamlar konusunda bizi doğru bilgiler verdiğini düşünüyorum.”

Ö15: “Medya okuryazarlığı dersinin medya hakkındaki düşünceme herhangi bir etkisinin olduğunu düşünmüyorum.”

Öğrencilerin medya ile ilgili düşünceleri ve medya için harcadığı sürenin ailesi ile herhangi bir soruna neden olup olmadığına ilişkin görüşleri Tablo 6’de verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin medya ile ilgili düşünceleri ve medya için harcadığı sürenin ailesi ile herhangi bir soruna neden olup olmadığına ilişkin görüşleri.

Tema	Kod	n	%
Medya hakkındaki düşüncelerin ve medyada geçirilen zamanın aile içinde soruna yol açma durumu	Sorun yaşamıyorum	17	85
	Sorun yaşıyorum	3	15

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin medya hakkındaki düşünceleri ve medyada geçirdikleri zamanın aile içinde sorun olması ile ilgili görüşleri en çok (n=34) % 85 oranda sorun yaşamıyorum şeklinde olmuştur. Diğer görüşün ise (n=6) % 15 oranda sorun yaşıyorum şeklinde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin görüşlerinden bazıları birebir olacak şekilde aşağıda verilmiştir.

Ö7: "Eskiden bu konu ile ilgili sorunlar yaşıyordum çünkü ailem ile birlikte hiç vakit geçirmiyordum. Bu sebeple aile içinde sıkıntılar yaşadığımız oluyordu medya ile ilgili. Ama artık medya da çok az zaman harcadığım ve zamanım çoğunu aileme ayırdığım için herhangi bir sorun yaşamıyoruz."

Ö13: "Sorun yaşıyorum. Özellikle annem telefona harcadığın zamanı derslerine harcı diye sürekli kızıyor. Benim hiçbir şekilde sosyal medyada zaman geçirmemi istemiyor ☹"

Sonuçlar ve Tartışma

Öğrencilerin en güvendiği medya aracı hangisidir ve nedeni nedir? Sorusuna ilişkin bulgular incelendiğinde, öğrencilerin RTÜK tarafından denetim altında olması nedeni ile televizyon ve kolay ulaşılabilir olması nedeni ile internet medyasını tercih ettikleri ve güvendikleri sonucuna ulaşılmıştır. İlhan ve Aydoğdu (2005) medya okuryazarlığı dersi ve yeni medya algısına etkisi ile ilgili araştırmasında öğrencilerin en çok kullandıkları medya aracının % 62 oranda televizyon ve % 36 oranda internet olduğunu belirtmişlerdir. Araştırma sonucu ile örtüşmektedir.

Öğrencilerin görüşlerine göre medyanın gerçek dünyayı yansıtma durumuna ilişkin bulgular incelendiğinde, öğrencilerin çok büyük bir kısmının medyanın gerçek dünyayı yansıtmadığını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. İlhan ve Aydoğdu (2005) medya okuryazarlığı dersi ve yeni medya algısına etkisi ile ilgili çalışmalarında, araştırmaya katılanların yarısından fazlasının medyanın içeriklerinin ve yansıtıklarının kurgu olduğunu yani gerçeği yansıtmadığını belirtmişlerdir. Yine araştırmada öğrenciler medya yer alan haberlerin doğruluğunun sorgulanması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bulgular araştırmanın sonucunu desteklemektedir.

Öğrencilerin sosyal medyada bir günde geçirdikleri süre ve geçirmeleri gereken süreye ilişkin bulgular incelendiğinde, öğrencilerin çoğunun 1-3 saat aralığında medyada zaman geçirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin günlük olarak medyada geçirilmesi gerek süre hakkındaki görüşleri incelendiğinde ise medyada günlük 1 saat zaman geçirmenin yeterli olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Semiz (2013) ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlığı yeterlikleri ve medya okuryazarlığı dersini yürüten öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ile ilgili yaptığı araştırmasında öğrencilerin günlük ortalama televizyon izleme sürelerinin 1,5-2 saat olduğunu ve bilgisayarda geçirdikleri sürelerin ise 1-1,5 saat olduğu yani toplamda yaklaşık 1-3 saat arasında medyada zaman geçirdikleri bulgusuna ulaşmıştır. Bu bulgu projemizin sonucunu desteklemektedir.

Öğrencilerin medya okuryazarlığı dersinin medya hakkındaki düşüncelerine etkisine ilişkin görüşleri incelendiğinde ortaokullarda okutulan medya okuryazarlığı dersinin öğrencileri medya konusunda olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Semiz (2013) ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlığı yeterlikleri ve medya okuryazarlığı dersini yürüten öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ile ilgili yaptığı araştırmasında, medya okuryazarlığı dersini alan öğrencilerin medyaya eleştirel bakış yeterlilikleri medya okuryazarlığı dersi alamayan öğrencilerin yeterliliklerinden istatistiksel olarak daha yüksek bir bulguya ulaşmışlardır. İlhan ve Aydoğdu (2005) medya okuryazarlığı dersi ile ilgili araştırmasında, öğrencilerin medya okuryazarlığı dersi ile ilgili düşüncelerini değerlendirdiğinde çocukların bilinçlenmesi yönünde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine araştırmalarında, öğrencilerin büyük bir kısmı medya

okuryazarlığı dersi sayesinde medyaya karşı aktif bir birey haline geldiklerini belirtmişleri. Araştırmalardan elde edilen bu bulgular projemizin sonucu ile paralellik göstermektedir.

Öğrencilerin medya ile ilgili düşünceleri ve medya için harcadığı sürenin ailesi ile herhangi bir soruna neden olup olmadığına ilişkin görüşleri incelendiğinde öğrencilerin büyük bir kısmın sosyal medyada zaman geçirdikleri için aileleri ile bu konuda sorun yaşamadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Aydın ve Çelik (2019) velilerin gözünden sosyal medyanın ortaokul öğrencileri açısından yarar ve riskleri ile ilgili araştırma yaptıkları çalışmalarında, velilerin sosyal medyanın çocukların hayatında ciddi bir yer edindiğinin farkında oldukları ve sosyal medyaya temkinli yaklaştıkları bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca araştırmada velilerin evde çocuklarına zaman ayırıp, onlarla sohbet ederek çocukların sosyal medyaya bağımlı olmalarının engellenmesi gerektiği önerisinde bulunmuşlardır. Bu bulgular ve öneriler projemizin sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Öneriler

Türkiye’de medya okuryazarlığı dersinin ortaokulda başlaması gerektiği çocukların medya araçları ile geçirdiği zaman göz önüne alındığında oldukça önemli bir konu haline gelmektedir.

Okullarda öğretmenlere medya okuryazarlığı dersi için uygun ortamın ve gerekli teknolojik materyalin sağlanması çok önemli bir adım olacaktır.

Öğrencilere destek olmak amacıyla medya okuryazarlığı konusunda ailelere okullarda bilgilendirici eğitim, konferans veya tanıtımlar yapılabilir.

Ortaokullarda seçmeli ders olarak okutulan medya okuryazarlığı dersinin zorunlu dersler kapsamına alınması oldukça önemlidir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:

Bu çalışma Millî Eğitim Bakanlığı’nun teşvikleriyle TÜBİTAK 22-04 B Ortaokul Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışmalarına katılım amacıyla Sapanca Kaymakamlığı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü’nün uygulama izni çerçevesinde hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek:

Çalışmanın hazırlanma safhasında TÜBİTAK 22-04 B Proje başvurusunda bulunulmuş ancak herhangi bir destek alınmamıştır. Her yazar eşit oranda katkı sunmuştur.

Katkı Oranı Beyanı:

Destek ve Teşekkür Beyanı:

-

Sorumlu Yazar:

Salih SARIŞIK

Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:

Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:

This study has been prepared within the

Declaration of Conflicting Interests:	framework of the application permission of the Sapanca District Governorship District National Education Directorate with the incentives of the Ministry of National Education in order to participate in the TÜBİTAK 22-04 B Secondary School Students Research Projects Competitions.
Financial Support:	No conflicts of interest were reported for this article.
Author Contributions:	During the preparation phase of the study, TÜBİ-TAK 22-04 B Project application was made, but no support was received.
Statement of Support and Acknowledgment:	Each author same.
Corresponding Author:	-
Double-Blind Peer Review:	Salih SARIŞIK External-independent

KAYNAKÇA

- Akçalı, S. (2009). *Tüketim toplumunda çocukluğun yitişi*. Nobel Yayınları.
- Aydın, M. ve Çelik, T. (2019). Velilerin gözünden sosyal medyanın ortaokul öğrencileri açısından yarar ve riskleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 110-135.
- Carlsson, U., Tayie, S. ve Jacquinet-Delaunay, G.(2008). *Empowerment through media education: An intercultural dialogue*. Washinton DC.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.
- Görmez, E. (2014). Ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlığı düzeyleri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(3). 137-157.
- İlhan, E. ve Aydoğdu, E. (2015). Medya okuryazarlığı dersi ve yeni medya algısına etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 4(1), 52-68.
- Ertürk, Y. D. (2011). *Çocukluk çağı gelişim dönemlerine göre medya kullanımı*. Çocuk Vakfı.
- Gigli, S. (2004). *Children, youth and media around the world: An overview of trends issues*. *eSocialSciences Working Papers*.
- Martinson, J. (2009). *The role of media literacy in the governance reform agenda*. The World Bank.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. Ed.: Selahattin Turan). Nobel Yayınları.
- Semiz, L. (2013). *Ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlığı yeterlikleri ve medya okuryazarlığı dersini yürüten öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.

Şahin, S., Atasoy, B. ve Somyürek, S.(2010). Öğretmen eğitiminde örnek olay yöntemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2),227-253.

Thoman, E. (1999). Skills and strategies for media education. *Edutucational Leadership*, 56, 50-54.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (6.Baskı). Seçkin Yayıncılık.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Empati ve Hızın Beyin Fırtınasında Yaratıcılığa
Etkisi

The Influence of Empathy and Velocity on
Creativity in Brainstorming

Yasemin ERTAN KOÇAK*
Hamit COŞKUN**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Ertan Koçak, Y. ve Coşkun, H. (2022). Empati ve hızın beyin fırtınasında yaratıcılığa etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 417-436.

Ertan Koçak, Y. & Coşkun, H. (2022). The Influence of empathy and velocity on creativity in brainstorming. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 417-436.

10.29228/kesit.57654

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 17.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 13.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена
Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это
произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Türkiye, yasemin.ertann@gmail.com

**✉ Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye, hamitcoskun2000@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Empati ve Hızın Beyin Fırtınasında Yaratıcılığa Etkisi¹

The Influence of Empathy and Velocity on Creativity in Brainstorming

Arş. Gör. Yasemin ERTAN KOÇAK

Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Öz: Bu çalışmanın amacı, empati ve hızın beyin fırtınasında yaratıcılığa etkisini incelemektir. Empati, engelli bir bireyin yerine kendisini koyma yönergesiyle manipüle edilmiştir. Yüksek empati koşulunda katılımcılardan, engelli bir bireyin yaşadığı zorluklarla ilgili duygu ve düşüncelerini yazmaları istenmiştir. Düşük empati koşulunda katılımcılar, engelli bir bireyin yaşadığı zorlukları objektif bir şekilde değerlendirmiştir. Katılımcıların yarısına düşüncelerini hızlı bir şekilde yazmaları yönergesi verilmiştir. Kontrol koşulunda katılımcılara böyle bir yönerge verilmemiştir. Araştırmaya araştırma kredisi karşılığında Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nin farklı bölümlerinden olan toplam 218 öğrenci katılmıştır. Katılımcılar yazım hızı ve duygu nötralizasyonu görevinden sonra araştırmanın koşullarına seçkisiz olarak atanmıştır. Manipülasyonlar yapıldıktan sonra katılımcılar engelli bir bireyin yaşamını geliştirme konusunda 12 dakikalık bir beyin fırtınası oturumuna dâhil olmuşlardır. Araştırma sonuçları, yüksek empati koşulunda olanların düşük empati koşulunda olanlara göre daha yaratıcı düşünceler ürettiklerini göstermiştir. Ayrıca hız koşulunda olan katılımcılar, kontrol koşulunda olanlara göre daha derin ve yaratıcı düşünceler üretmişlerdir. Hız koşulu ile yaratıcılık arasındaki ilişkiye derin düşünme kısmi aracılık etmektedir. Ayrıca, bilişsel empati kurma ile yaratıcılık arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkiye esneklik tam bir aracılık etmektedir. Algısal ölçümler de yaratıcılıkta gözlenen etkilerin birçoğunu desteklemektedir. Araştırmanın bulguları ilgili literatür ışığında tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, empati, hız, yaratıcılık, beyin fırtınası.

Abstract: The aim of this study was to examine the influence of empathy and velocity on creativity in brainstorming. Empathy was manipulated by instructing the participants to put themselves in the place of a disabled per-

¹ Bu çalışma, birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. This study is derived from the first author's master's thesis.

son. The participants in the high empathy condition were instructed to write down their cognitions and feelings about the difficulties that a disabled person can face. However, those in the low empathy condition were objectively written down the difficulties of a disabled person. A total of 218 students from various departments at Abant İzzet Baysal University participated in this experiment for an experimental credit. After the typing speed and neutralization task, they were randomly assigned to the experimental conditions. After manipulations all participants were exposed to a brainstorming task that led them to improve the ways for the life conditions of a the ways for the life conditions of a disabled person for twelve minute session. Findings of this experiment showed that the participants in the high empathy condition generated more creative ideas than those in the velocity condition generated more deeper and unique (creative) ideas than those in the control condition. In addition, deep thinking played a mediator role for the relationship between velocity and creativity. Moreover, there was a positive relationship between cognitive empathy and creativity and this relationship was fully mediated by flexibility. Finally, some perception data confirmed the effects of independent variables. These research findings were discussed in the light of literature.

Keywords: Psychology, empathy, velocity, brain storming, creativity.

Giriş

Beyin fırtınası, Alex Osborn (1957) tarafından geliştirilmiş bir yöntemdir. Beyin fırtınası, düşüncelerin eleştirilmemesi, akla gelen her düşüncenin söylenmesi ile düşüncelerin sayısı ve kombinasyonlarını artırmaya dayanan bir yöntemdir. Özellikle üretim, uygulama ve rekabete dayalı ortamlar ve yaratıcı çözümlerin gerekli olduğu alanlarla sıklıkla kullanılan beyin fırtınası birçok avantaj sağlamaktadır. Öte yandan beyin fırtınası, birtakım sorunları da beraberinde taşımaktadır. Örneğin, özellikle gruplarda yapılan beyin fırtınasının performans artışını beklenildiği seviyeye taşımadığı görülmüştür. Bu konuda yapılan çalışmalar, bu durumu çeşitli nedenlerle açıklamaktadır. Gruplardaki performans kaybını etkileyen en temel unsurlardan biri değerlendirilme kaygısıdır (Diehl ve Stroebe, 1987; Camacho ve Paulus, 1995). Sosyal kaytarma (Diehl ve Stroebe, 1987; Karau ve Williams, 1993; Kerr ve Bruun, 1983, Paulus ve Dzindolet, 1993), üretim engellemesi (Diehl ve Stroebe, 1987; Nijstad vd., 2002) ve aşağı doğru performans eşleşmesi (Camacho ve Paulus, 1995; Paulus ve Dzindolet, 1993) de yine gruplarda gözlenen performans kayıplarını nedenlerindedir.

Araştırmacılar performans kayıplarını azaltmak ve beyin fırtınasında performansı etkileyen veya arttıran yeni teknikler üzerinde çalışmaktadır (Paulus ve Yang, 2000). Örneğin, elektronik beyin fırtınası veya beyin yazımı tekniği kullanıldığı durumlarda, gruplarda performans artışı gözlemlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma ile de performans artışı sağlamak için bir teknik olarak empati ve hız kullanılmıştır.

Beyin Fırtınası, Üretim Kayıpları ve Performansı Arttırma

Gruplarda yaratıcı düşüncüyü arttırmak için Alex Osborn (1957) tarafından geliştirilen beyin fırtınası yaygın olarak kullanılmaktadır. Osborn'a göre, yaratıcı düşüncüyü engelleyen en önemli unsur, eleştiridir. Osborn, düşüncelerin ya da fikirlerin önceden eleştirilmesinin yaratıcılığı olumsuz yönde etkilediğini ileri sürmüştür. Düşüncelerin eleştiri olmadan rahat ve serbest bir şekilde açığa çıkacağını düşünen Osborn, bu fikir temelinde adını beyin fırtınası olarak tanımladığı bir teknik geliştirmiştir. Beyin fırtınasında ilk kural, katılımcıların "düşüncelerini eleştirmemesi"dir. İkinci olarak, akla gelen düşüncelerin açık bir şekilde, herhangi bir sansürleme olmadan ve düşüncelerin ilginç ya da tuhaf olması durumu görmezden gelerek, belirtilmesidir. Osborn, hatta düşüncelerin ilginç ve tuhaf olmasının oldukça iyi olduğunu vurgulamaktadır. Osborn'a göre üçüncü beyin fırtınası aşamasında "düşüncelerin kaliteye bakılmaksızın çok sayıda üretilmesi" gerekmektedir. Son aşamada ise "ortaya atılan düşüncelerin birleştirilmesi ve bu düşüncelerin birleşiminden yeni kombinasyonların oluşturulması" beklenmektedir. Osborn beyin fırtınası tekniğiyle fazla sayıda kaliteli düşünce üretildiğini gözlemlemiş ve yeni bir iddia ortaya atmıştır: "bir bireyin performansı, bireyin tek başına çalıştığı duruma göre beyin fırtınası kuralı uygulanan bir grupta iki kat daha fazla olacaktır."

Osborn'un iddiasını Parnes ve Meadow (1959) test etmiştir. Parnes ve Meadow (1959) dört kişilik beyin fırtınası grupları ile yine dört kişiden oluşan ancak birbirleriyle herhangi bir etkileşimde bulunmayan nominal gruplar üzerinde çalışma yapmıştır. Çalışma sonucunda, düşünce ortalamalarının etkileşim gruplarında yer alanlarda 34, tek başına çalışan nominal gruplarda ise 72 olduğunu bulmuştur. Sonraki çalışmalar da bu sonuçları destekler kanıtlar sağlamıştır (Diehl ve Stroebe, 1987). Bu sonuçlar, etkileşim gruplarında gözlenen performans kayıplarının nedenlerini açıklamak için çeşitli yaklaşımların geliştirilmesini sağlamıştır.

Diehl ve Stroebe (1987) ve Camacho ve Paulus (1995), etkileşim gruplarında gözlenen performans kayıplarını düşünceleri saklama eğilimi veya değerlendirilme kaygısı ile açıklamaktadır. Bireyler, etkileşim gruplarında değerlendirilme kaygısı yaşamaktadır. Ancak bireysel çalışma ortamında, herhangi bir değerlendirilme kaygısı yaşamamakta ya da az yaşamaktadır. Değerlendirilme kaygısı bireylerin düşüncelerin sansürlemesine ve grup ortamında düşüncelerin paylaşılmamasına neden olmaktadır. Ayrıca yüksek etkileşim kaygısı bulunan bireylerin, değerlendirilme kaygısını daha fazla hissetmesi ve buna bağlı olarak grupların daha fazla üretim kaybı yaşaması söz konusudur (Camacho ve Paulus, 1995).

Etkileşim gruplarında görülen performans kayıpları sosyal kaytarma ile de ilişkilidir (Diehl ve Stroebe 1987; Karau ve Williams, 1993; Kerr ve Bruun 1983; Paulus ve Dzindolet, 1993). Bir görev verildiğinde bu görevin tamamlanmasıyla ilgili bireyler, başkalarının performansına güvenmekte ve görevi tamamlamak için daha az çaba gös-

termektedir. Bu durum sosyal kaytarma olarak tanımlanmaktadır (Diehl ve Stroebe, 1987).

Üretim kayıplarına diğer nedeni ise üretim engellemesidir (Diehl ve Stroebe, 1991; Nijstad vd., 2002). Bu kavram, düşüncelerin ifade edilememesi veya unutulmasına bağlı olarak ortaya çıkan engellenme durumudur. Etkileşim gruplarında birey konuşurken, diğer bireyleri konuşan bireyi dinlemek ve beklemek durumundadır. Bu bekleme süresi, düşünce akışının bozulmasına ve düşüncelerin unutulmasına neden olmaktadır. Buna ek olarak, etkileşim gruplarında grup üyeleri verilen zamanı paylaşmak durumundadır.

Etkileşim gruplarında görülen bir diğer durum, grup üyelerinden en düşük performans gösteren grup üyesine benzeme eğilimidir. Bu durum da yine üretim kaybının nedenlerindedir ve “aşağı doğru performans eşleşmesi” olarak kavramsallaştırılır. Bu kavram, grup üyelerinde gözlenen performansların, grup içinde en az üretilen düşünce performansına eşleşmesi durumu olarak tanımlanmaktadır (Camacho ve Paulus, 1995; Paulus ve Dzindolet, 1993). Aşağı doğru performans eşleşmesi, gruplarda herhangi bir motivasyonu veya rekabet ortamı olmadığında ortaya çıkmaktadır. Tek başına çalışan nominal gruplarda ise böyle bir durum olmayacağı için performans kayıpları oluşmayabilir.

Performans kayıplarını ortadan kaldırmaya yönelik bazı farklı teknikler geliştirilmiştir. Paulus ve Yang (2000) tarafından geliştirilen “beyin yazımı” tekniği de bu amaçla geliştirilmiştir. Beyin yazımı tekniği, düşüncelerin kâğıt üzerine yazılmasıdır. Grup üyeleri istediği kadar kâğıt düşüncelerini yazmaktadır. Geliştirilen tekniklerden biri de bilgisayarlı beyin fırtınası tekniğidir. Bu teknikte bireyler düşüncelerini yazarken eş zamanlı olarak diğerlerinin ürettiği düşünceleri görebilmektedir (Gallupe vd.,1991). Bu durum, yazılan düşüncelerin sahibinin görülmesine engel oluşturduğu için gözlenebilecek değerlendirilme kaygısı azaltmaktadır. Bu gibi teknikler, performans kayıplarını azalttığı için sıklıkla tercih edilmektedir (Coşkun, 2005). Bu çalışma ile kullanılan empati ve hız tekniğinin de yine üretim kayıplarını engelleyeceği ve performansı arttıracığı düşünülmektedir.

Empati ve Hız

Sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir kavram olan empati, bir kişinin başka bir kişinin yerine kendini koyması ve yerin koyduğu kişinin duygu, istek ve düşüncelerini, anlayabilmesi durumudur (Türk Dil Kurumu, 2017). Empati hem bilişsel hem de duyuşsal bir süreçtir (Filiz, 2009). Bilişsel süreç, bireyin karşısındaki bireyin duygularını veya hislerini anlama ile ilişkilidir (Dökmen, 2008). Bu durumda, karşımızdaki bireyin duygularını yaşamadan anlamak ve analiz etmek gereklidir. Duygusal empatide ise bireyin karşısındaki kişinin duygularını olduğu gibi yaşaması ve o duygulara karşılık vermesidir (Dökmen, 2008; Filiz, 2009). Empatinin bilişsel boyutunda, bireyin karşısındaki bireyin bakış açısını onun bakışıyla görme, onun yerini alabilme gibi süreçler

bulunmaktadır. Duygusal boyutta ise, bireyin karşısındaki bireyin duygusunu anlama, yaşama ve o duyguya uygun karşılık verme durumları söz konusudur.

Empatik davranış, ihtiyaç içinde olduğu hissedilen bireye yardım etmek için önemli bir motivasyonel araçtır (Aderman ve Berkowitz, 1970; Coke Batson ve McDavis, 1978; Harris ve Huang, 1973; Krebs, 1975; Mehrabian ve Epstein, 1972). Araştırmacılar yardım etme motivasyonuna yönelik çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar sonucunda, bazı araştırmacılar (Aron-free, 1970; Batson vd.,1978; Hoffman, 1975; Krebs, 1975) yardım etme motivasyonunun özgecilik ile ilgili olduğu hipotezini öne sürmüşlerdir. Başka bir deyişle, bu durumda yardım etme davranışında bulunan bireyin karşısındaki kişinin sıkıntısını azaltmak amacıyla yardım etmesi söz konusudur. Diğerleri ise yardım etme motivasyonunu egoist/ bencil bir güdü ile açıklamaktadır (Batson vd., 1987). Bu görüşe göre, bireyin ihtiyaç içindeki bir bireye yardım etmesinin motivasyonu, davranışın nihai olarak kendisine fayda sağlayacak olmasıdır.

Empatinin tutum ve davranışlar üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ve olumlu sosyal davranışları (yardım etme) arttırdığı bilinmektedir (Stephan ve Finlay 1999: 729).

Hızın düşünce üretimi üzerindeki etkisine dair net açıklamalar bulunmamaktadır. Alanyazında yaratıcılığa ilişkin kuramlar ve beyin fırtınası çalışmalarına göre, hızlı olmak bilişsel açıdan yaratıcılık süreçlerini olumlu etkileyebilir. Nitekim, Nijstad vd. (2002)'nin Çağrışımsal Bellekte Düşünce Arama Kuramına göre, bellekte kavramların aktivasyonu önemlidir. Bu bağlamda, hızlı olmanın beyin fırtınası gruplarında görülen üretim engellemesi üzerinde etkisi olabileceği düşünülmektedir. Diğer bir ifadeyle, düşüncelerini hızlı bir şekilde üretememe durumunda düşünce akışı bozulmakta ve bu durum düşüncelerin unutulmasına neden olabilmektedir. Hız yönergesinin bu olumsuz durumları azaltması beklenmektedir. Bu konuda yapılan araştırmada sonucunda, hız yönergesinin beyin fırtınasında yaratıcılığa olumlu bir şekilde etkilediği görülmektedir (Coşkun ve Göçmen, 2015; Göçmen vd., 2014).

Yöntem

Araştırmada yürütülen deney, katılımcıların empati ve hız (koşuluna atamaları ile oluşturulmuştur. Araştırma bir deneysel araştırmadır. Deneysel araştırmalarda genel olarak deney ve kontrol grubu olmak üzere, en az iki farklı grup üzerinde çalışmalar yürütülür (Seçer, 2018). Deney ve kontrol gruplarının oluşturulması, bir başka deyişle örneklemin oluşturulması, katılımcıların hangi grupta yer alacaklarının tamamen kura yoluyla ve şans faktörüne bağlı olarak gerçekleştirilmesidir (Seçer, 2018). Katılımcılar empati koşuluna, yüksek empati ve düşük empati; hız koşuluna ise hız var hız yok şeklinde seçkisiz olarak atanmışlardır.

Örnekleme

Araştırma, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde öğrenim gören 218 öğrenci ile yürütülmüştür. Çalışma deneysel bir çalışmadır. Örnekleme seçimi, koşullara göre

rastgele ve seçkisiz olarak yapılmıştır. Katılımcılar, araştırmaya katılmaları karşılığında ders kredisi almıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 23,71 (SS= 3.99)'dir. Araştırmaya katılanların % 55,0 (120 kişi) kadın, % 45,0'i (98 kişi) erkektir. Katılımcılar, dört farklı bölümde eğitim almaktadır. Araştırmaya katılanların 19'u (% 8,7) kendisini "mükemmel"; 78'si (% 35,8) "iyi"; 103'ü(% 47,2) "orta"; 14'ü (% 6,4) "kötü" ve 4'ü de "çok kötü" olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmada kullanılan desen 2 x 2'dir: empati: yüksek empati ve düşük empati; hız: hız koşulu, hız kontrol koşulu. Katılımcıların 111'i yüksek empati koşuluna, 107'si düşük empati koşuluna atanmıştır. Hız koşuluna 121, hız kontrol koşuluna ise 97 kişi atanmıştır. Yüksek empati x hız koşuluna 55, yüksek empati x hız kontrol koşuluna 56; düşük empati x hız koşuluna 66, düşük empati x hız kontrol koşuluna ise 41 katılımcı atanmıştır.

Amaç ve Önem

Bu tür bir araştırmanın alanyazına önemli özgün katkıları olacaktır. İlk olarak, beyin fırtınası yönteminde empatinin performans üzerindeki nasıl bir etki yarattığına dair herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca hız yönergesi alan katılımcıların performanslarına ilişkin bir araştırma oldukça ilginçtir. Üçüncü olarak, performans artışlarına neden olabilecek motivasyonel ve bilişsel süreçlerin ortaya çıkması da bu araştırmanın özgün katkılardandır. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı, empati ve hızın beyin fırtınasında yaratıcılığa etkisini incelemektir.

Hipotezler

Bu araştırmanın amaçları kapsamında oluşturulan hipotezeler şu şekildedir:

- Empatinin esnek düşünceleri ve yaratıcı düşünceleri arttırması beklenmektedir (Hipotez 1).
- Hızın esnek düşünce sayısını arttırması beklenmektedir (Hipotez 2).
- Hız yönergesi derin düşünce sayısını ve yaratıcılığı arttıracaktır (Hipotez 3).
- Empati ile hız koşulunda gözlenen performansın diğer koşullara göre en yüksektir (Hipotez 4).

Veri Toplama Araçları

Deney Öncesi

Temel Empati Ölçeği

Empati ve hızın beyin fırtınasında yaratıcılığa etkisini inceleyen çalışmada Temel Empati Ölçeği kullanılmıştır. Temel Empati Ölçeği, Joliffe ve Farrington (2006) tarafından geliştirilmiş, Baker ve Çapa-Aydın tarafından (2010) geçerlik güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Temel Empati Ölçeği dört temel duyguya (korku, üzüntü, öfke, mutluluk) göre empati düzeyini ölçmektedir. Ölçeğin bilişsel ve duygusal olmak üzere iki alt boyutu vardır. Ölçek, 5'li likert tipidir. Ölçeğin, bilişsel ve duygusal boyut için Cronbach alfa katsayıları .76-.80 aralığındadır.

Nötralizasyon ve Sözcük Sayısı

Nötralizasyon testi, katılımcıların duygudurumlarını nötrlemek ve yazma hızlarını ölçmek için kullanılmıştır. Bu kapsamda katılımcılara bir paragraf verilmiştir. Katılımcılardan, verilen paragrafın aynısını 2 dakika içinde yazmaları istenmiştir. Bu kısım, katılımcıların duygu durumuna ilişkin karıştırıcı etkileri kontrol etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir (Gültepe ve Coşkun, 2014).

Duygudurum Formu

Nötralizasyon görevi tamamlandıktan sonra, katılımcıların duygudurumu ölçülmüştür. Bunun için verilen formda, katılımcılara ilişkin temel sosyo-demografik sorular ve bugün kendilerini nasıl hissettiklerine dair 3'lü likert tipi ölçekte (iyi, orta, kötü) soru sorulmuştur.

Deney

Empati Manipülasyonu

Empati manipülasyonu için oluşturulan koşullar; yüksek empati ve düşük empatidir. Yüksek empati koşuluna seçkisiz olarak atanan katılımcılara ilk aşamada tekerlekli sandalyede oturan bir kişinin bulunduğu resim gösterilmiştir. Katılımcılardan bu resim hakkındaki düşünüp, engelli olmanın kişinin yaşamını nasıl etkileyebileceği üzerine sorular sorulmuştur. Katılımcıların bu durum üzerine düşünmesi istenmiştir. Ardından düşüncelerini yazarken, engelli kişinin sahip olabileceği duygulara odaklanılarak yazılması istenmiştir (Batson vd., 1997: 499). Son aşamada ise engelli kişi ile empati kurularak bu kişinin yaşayabileceği problemler neler olabilirine dair his ve düşüncelerini 2 dakikalık bir sürede yazmaları istenmiştir.

Düşük empati koşulunda ise katılımcılara yine ilk aşamada, oturan bir kişinin bulunduğu resim gösterilmiştir. Katılımcılardan bu resim üzerine düşünüp, engelli olmanın kişinin yaşamını nasıl etkileyebileceği üzerine sorular sorulmuştur. Katılımcıların bu durum üzerine düşünmesi ve düşüncelerini yazarken olabildiğince objektif olmaları istenmiştir. Bu işlem için yine 2 dakikalık bir süre verilmiştir.

Empatik Duyguları Belirleme Aracı

Bu aşamada katılımcılardan engelli kişiye odaklanma derecelerini belirtmeleri ve sonrasında kişiyi belirtilen sıfatlara göre puanlamaları istenmiştir. Bu puanlama 0'dan 10'a bir değerlendirme aracılığıyla yapılmıştır. Sıfatlar; engelli kişiyi sempatik, merhametli, yumuşak kalpli, sıcak, sevecen ve duygulu bulduklarına dair düşünceleri kapsamaktadır. Batson vd. (1997) tarafından geliştirilen araç katılımcıların kişilere yönelik empatik duygularını değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır.

Beyin Fırtınası: Yönerge, Problem ve Hız Manipülasyonu

Hız manipülasyonu için hız koşulu ve hız kontrol koşuluna dair bir deney oluşturulmuştur. Hız koşulunda katılımcılara bir beyin fırtınası problemi verilmiş, sonrasında engelli bir kişinin yaşamını kolaylaştırmak için neler yapılabilir sorusu sorulmuştur. Ardından katılımcıların cevaplarını çok hızlı bir şekilde yazmaları istenmiştir.

Bu işlem için katılımcılara 12 dakikalık süre verilmiştir. Çalışmada beyin fırtınası kuralları katılımcılara yazılı ve sözlü olarak verilmiştir.

Hız kontrol grubundaki katılımcılara da yine engelli bir kişinin yaşamını nasıl kolaylaştırılabilir sorusu yöneltilmiştir. Ardından katılımcıların cevaplarını yazmaları istenmiş ve katılımcılara cevaplama için herhangi bir süre bilgisi verilmemiştir. Yine beyin fırtınası kuralları hem yazılı hem sözlü olarak katılımcılara verilmiştir. Çalışmada beyin fırtınası kuralları katılımcılara yazılı ve sözlü olarak verilmiştir.

Deney Sonrası

Algısal Ölçümler

Deneyin ardından katılımcılardan beyin fırtınası oturumuna ilişkin kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir (0 ile 10 arasında). Katılımcılardan ürettikleri düşünceleri kalite, sayı, problemin ilginçliği, gösterilen çaba ve rahatlık gibi konularda puanlamaları istenmiştir.

İşlem

Araştırma Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 09.12.2015 tarihli ve 2015/145 toplantısında değerlendirilerek etik olarak uygun bulunmuştur. Etik kurulun ardından katılımcılara iki hafta öncesinde araştırmanın yapılacağı zaman ve sınıf bilgisi duyurulmuştur. Katılımcıların öğrenci numaralarının son rakamına göre koşullara ataması sağlanmıştır. Katılımcılara gerekli izinlerin alındığına dair bilgi verilmiş ve katılımcılardan yazılı onam alınmıştır.

Katılımcılardan çalışmada ilk aşamada 20 maddelik empati ölçeğinin doldurulmaları istenmiştir. Ardından sırasıyla yazım hızını değerlendirmeleri ve duygu durumuna düzenlemek için geliştirilen 14 cümlenin yer aldığı bir paragrafı yazmaları ve yazdıktan sonra duygu durumlarını değerlendirildikleri bir form verilmiştir. Katılımcıların atandıkları (2X2) koşullara göre duygu ve düşünceleri yazmaları istenmiştir.

Bulgular

Yazım Hızı

Katılımcıların ortalama yazım hızı 56.74 (SS = 8.94) olarak hesaplanmıştır. Yazım hızının koşullara göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir.

Duygudurum kontrolü

Duygudurum kontrolü 14 cümlelik bir paragraf yazımıyla düzenlenmeye çalışılmıştır. Paragraf yazımının ardından "Bugün kendinizi nasıl hissediyorsunuz?" sorusu sorulmuştur. Çalışmada, empati manipülasyonunun ($F(1, 214) = 0.21$ $p > .05$), hızın ($F(1, 214) = 0.10$ $p > .05$) ve bunların ortak etkilerinin ($F(1, 214) = 1.23$ $p > .05$) yazım hızı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Manipülasyon Sonrası Empatik Duyguların Ölçümü

Empatik duygulardan duygulu bulma durumu, yüksek empati koşulunda olan katılımcılarda (Ort. = 8.68), düşük empati koşulunda olan katılımcılara göre (Ort.= 8.05) daha fazladır ($t(216) = -2.39$ $p \leq .01$). Odaklanma durumu da yine yüksek empati koşu-

lunda olan katılımcılarda (Ort.= 7.88), düşük empati koşulunda olanlara göre (Ort. = 7.23) daha fazladır ($t(216) = 2.49, p \leq .01$).

Özgün Düşünce Sayısı

Bu araştırmanın en kritik değişkeni, benzer olan düşüncelerin elenmesiyle hesaplanan özgün düşünce sayısıdır. Araştırmada empati manipülasyonu ile özgün düşünce sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır ($F(1, 214) = 4.51, p \leq .01$). Yüksek empati ve hız koşulunda olan katılımcılar (Ort. = 16.41), düşük empati ve hız koşulunda olan katılımcılara (Ort. = 14.16) göre daha fazla özgün düşünce üretmiştir. Hızın etkisi de yine anlamlıdır ($F(1, 214) = 24.49, p < .01$). Hız yönergesini alan katılımcıların (Ort. = 15.29), kontrol koşulunda olanlara göre (Ort. = 11.62) daha fazla özgün düşünce ürettikleri görülmüştür. Standart sapmalar parantez içindedir.

Tablo 1: Koşullara Göre Özgün Düşünce Sayılarının Ortalamaları

	Hız	N	Kontrol	N
Düşük empati koşulu	14.16 (5.17)	66	11.17 (5.64)	41
Yüksek empati koşulu	16.41 (5.65)	55	12.07 (5.20)	56

Bilişsel empati ile özgün düşünce arasında .22 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır ($p < .001$) ve bu nedenle KOVARYANS analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, bilişsel empatinin özgün düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(1, 209) = 8.85, p < .01$). Diğer bir deyişle, bilişsel empati puanı yüksek olan katılımcılar daha fazla özgün düşünce üretmişlerdir.

Esnek Düşünce Sayısı

Esnek düşünce sayısı, katılımcıların belirttiği kategori sayısıdır. Araştırmadaki ortaya çıkan kategoriler şu şekildedir: (1) önyargı, (2) yollar ve araçlar, (3) çevre, park bina içi düzenleme, (4) sportif alanlar, (5) okul müfredatı (eğitimi program, işaret dili), (6) sosyal faaliyetler, (7) imkânlar (tekerlekli sandalye, iş güvencesi) ve (8) diğer.

Katılımcıların ürettiği düşünceler bu kategorilere göre sınıflandırılmıştır. Yargıcılar arası güvenirlik katsayısı (Cronbach alfa) 0.99 olarak hesaplanmıştır.

Düşük empati hız koşulundaki katılımcılar (Ort.= 4.65), düşük empati hız kontrol koşulundakilere (Ort.= 4.14) göre daha fazla esnek düşünce üretmiştir. Yüksek empati hız koşulundakiler (Ort.= 4.74) ise yüksek empati hız kontrol koşuluna göre (Ort.= 4.80) daha az esnek düşünce üretmiştir. Hız yönergesi almak, düşük empati koşulunda esnek düşünce üretimini olumlu etkilemiştir.

Tablo 2: Koşullara Göre Esnek Düşünce Sayılarının Ortalamaları

	Hız	N	Kontrol	N
Düşük empati koşulu	4.65(1.33)	66	4.14(1.42)	41
Yüksek empati koşulu	4.74(1.14)	55	4.80(1.53)	56

Standart sapmalar parantez içinde verilmiştir

Empati manipülasyonunun esnek düşünce sayısı üzerinde etkisi de anlamlıdır ($F(1, 214) = 4.04 p \leq .05$).

Tablo 3: Koşullara Göre Esnek Düşünce Sayılarının 2 X 2 ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Sd	F	p	n ²
Empati	(1,214)	4.04*	.05	.02
Hız	(1,214)	1.43	.23	.00
Empati X Hız	(1,214)	2.27	.13	.01

** $p < .001$ * $p < .05$

Standart sapmalar parantez içinde verilmiştir.

Bilişsel empati ile esnek düşünce ile arasında .24 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır ($p < .000$) ve KOVARYANS analizi yapılmıştır. Analize göre, bilişsel empatinin esnek düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(1, 209) = 14.02 p < .01$). Empati ($F(1, 209) = 4.32 p < .05$) ile empati x hız ortak etkisi ($F(1, 209) = 3.73 p \leq .05$). esnek düşünce sayısı üzerindeki etkisi anlamlıdır

Tablo 4: Bilişsel Empatinin Esnek Düşünce Sayısına İlişkin KOVARYANS Analizi

Değişkenler	Sd	F	p	n ²
Bilişsel Empati	(1,209)	14.02**	.000	.06
Empati	(1,209)	4.32*	.04	.02
Hız	(1,209)	0.94	.33	.00
Empati x Hız	(1,209)	3.73*	.05	.18

** $p < .001$ * $p < .05$

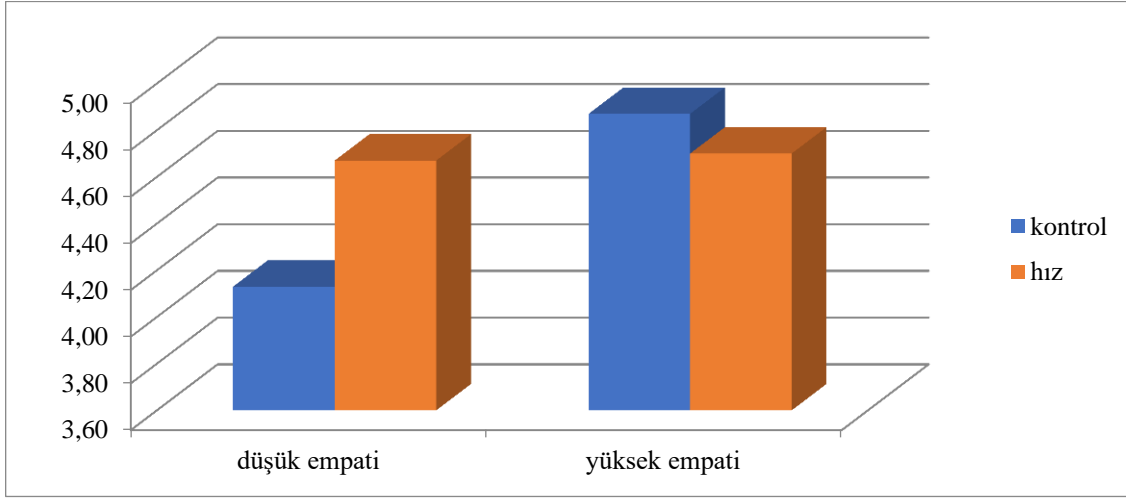
Standart sapmalar parantez içinde verilmiştir.

Tablo 5: Bilişsel Empati Bir Kovariate Olarak Alındığında Koşullara Göre Esnek Düşünce Sayıları

Düşük	Kontrol	4.134 ^a	.208
	Hız	4.670 ^a	.166
Yüksek	Kontrol	4.874 ^a	.180
	Hız	4.696 ^a	.182

Düşük empati hız koşulunda olan katılımcılar, düşük empati ve hız kontrol koşulunda olan katılımcılara göre daha fazla esnek düşünce üretmiştir. Sonuçlar şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1: Bilişsel Empati Bir Ortak Değişken Olarak Ele Alındığında Empati ve Hızın Esneklik Üzerindeki Etkisi

Derin Düşünce Sayısı

Özgün düşünce sayısının özgün kategori sayısına bölünmesi ile derin düşünce sayısı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir katılımcı bir kategoride toplam 9 düşünce üretmiş, diğer bir katılımcı bu kategoride 4 düşünce üretmiştir. İlk katılımcının derin düşünce sayısı daha yüksektir. Düşük empati hız koşulunda olan katılımcılar (Ort.= 3.25) düşük empati hız kontrol koşuluna göre (Ort.= 2.69) daha fazla esnek düşünce üretmiştir. Yüksek empati hız koşulundaki katılımcılar (Ort.= 3.52), yüksek empati hız kontrol koşuluna göre (Ort.= 2.50) daha fazla esnek düşünce üretmiştir.

Tablo 6: Koşullara Göre Derin Düşünce Sayılarının Ortalamaları

	Hız	N	Kontrol	N
Düşük empati koşulu	3.25 (1.47)	66	2.69(.75)	41
Yüksek empati koşulu	3.52(1.02)	55	2.50 (.69)	56

Standart sapmalar parantez içinde verilmiştir.

Hızın derin düşünce üzerindeki etkisi anlamlıdır ($F(1, 214) = 28.63, p < .001$). Hız koşulundaki katılımcıların (Ort. = 3.38), hız kontrol koşulundakilere göre (Ort. = 2.58) daha fazla esnek düşünce ürettiği bulunmuştur.

Tablo 7: Koşullara Göre Derin Düşünce Sayılarının 2 X 2 ANOVA Sonuçları

Değişkenler	sd	F	P	η^2
Empati	(1,214)	.06	.79	.00
Hız	(1,214)	28.63**	.00	.11
Empati X Hız	(1,214)	2.39	.12	.01

** $p < .001$ * $p < .05$

Değişkenler Arası Korelasyonel İlişkiler ve Aracılık Analizi

Bu araştırmada hız ile özgün ve derin düşünce arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bağımlı değişken ile bağımsız değişken, bağımlı değişken ile aracı değişken ve aracı

değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkiler anlamlı olduğu için aracılık testleri yapılmıştır (Baron ve Kenny, 1986). Aracı değişken eşitliğe eklendiğinde bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında ne derece anlamlı bir düşüş olduğu Sobel test ile analiz edilmiştir.

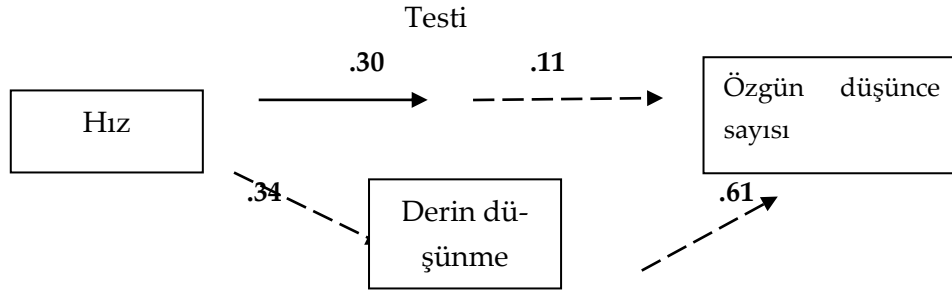
Empati ile özgün, esneklik ve derin düşünce sayıları arasında aracılık analizi yapılamamıştır. Çünkü bu değişkenler arasında Baron ve Kenny'in (1986) kriterlerine göre ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 8: Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

	Empati	Hız
Özgün düşünce	.10	.30**
Esnek düşünce	.11*	.06
Derin düşünce	-.01	.34**

** $p < .001$ * $p < .05$

Şekil 2: Hız ve Özgün Düşünce Sayısı Arasında Derin Düşünmenin Aracılık Testi

Hız ile özgün düşünce sayısı arasında başlangıçta var olan ilişki ($\beta = .30$), derinlik modele eklendiğinde anlamlı olarak $\beta = .11$ 'e düşmektedir. Bu düşme anlamlı bulunmuştur (Sobel $Z = -4.82$, $p = .000$). Bu analize göre; hız ile özgün düşünce sayısı arasındaki ilişkiye derin düşünce kısmi aracılık etmektedir. İlgili sonuçlar tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Derin Düşünmenin Hız ve Özgün Düşünce Arasındaki Aracı Rolü

Model	Standart olmayan katsayılar		Standart katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta	t	P
1 (Sabit)	8.191	1.211		6.762	.000
Hız	3.499	.742	.306	4.716	.000
2 (Sabit)	3.115	1.124		2.770	.006
Hız	1.239	.655	.108	1.892	.060
Derin düşünme	2.840	.284	.572	9.998	.000

Algı Ölçeği Puanları

Bu çalışma ile, empati ile katılımcıların düşünce üretirken kendilerini rahat hissetmeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($F(1, 94) = 7.21$, $p = .01$, $\eta^2 = .06$). Yüksek empati koşulunda olan katılımcılar (Ort. = 7.21) düşük empati koşulunda olanlara göre (ort. = 6.76) göre daha rahat olduğunu ifade etmiştir.

Empatinin algılanan düşünce sayısı üzerindeki etkisi de anlamlıdır ($F(1, 214) = 6.05$

$p < .01$). Yüksek empati koşulunda olanlar (Ort. = 5.82) düşük empati koşulunda olanlara göre (Ort. = 5.04) daha fazla düşünce ürettiklerini ifade etmiştir. Hızın etkisi de anlamlı bulunmuştur ($F(1, 214)=20.83$ $p < .000$). Hız yönergesi alan katılımcılar (Ort. = 6.15) kontrol koşuluna (Ort.= 4.71) göre daha fazla düşünce üretmişlerdir.

Hızın düşüncelerin kalitesi üzerindeki etkisi anlamlıdır ($F(1, 214)=20.91$ $p < .000$). Hız yönergesi alan katılımcılar (Ort. = 6.67) kontrol koşuluna (Ort.= 5.31) göre daha kaliteli düşünce ürettiklerini rapor etmişlerdir. Empati ve hızın ortak etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(1, 214) = 5.09$ $p < .05$). Bu ortak etki düşük empati koşulunda bulunan ve hız yönergesi alan katılımcıların diğer koşullara göre daha fazla kaliteli düşünce ürettiklerini göstermektedir.

Hızın problemden hoşlanma üzerindeki etkisi anlamlıdır ($F(1, 214)= 5.23$ $p < .01$). Hız koşulunda olan katılımcılar (Ort.= 7.70) kontrol koşulunda olan katılımcılara (Ort.= 6.95) göre problemden daha fazla hoşlandıklarını bildirmişlerdir.

Hızın iyi olma üzerindeki etkisi de anlamlı bulunmuştur ($F(1, 214)= 20.35$ $p < .000$). Hız koşulunda olan katılımcılar (Ort.= 6.37) kontrol koşulunda olan katılımcılara (Ort.=5.00) göre problemin daha iyi olduğunu bildirmişlerdir. Empati ve hızın ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur ($F(1, 214)= 9.27$ $p < .001$). Bu ortak etki, düşük empati koşulunda bulunan ve hız yönergesi alan katılımcıların diğer koşullara göre daha fazla kaliteli düşünce ürettiklerini göstermektedir.

Empatinin, hızın ve empati x hızın etkisinin problemi ilginç görme üzerindeki etkileri anlamlı değildir. Sırasıyla ($F(1, 214) = .26$ $p > .05$), ($F(1, 214)=2.09$ $p > .05$), ($F(1, 214)= .71$ $p > .05$).

Empatinin rahat hissetme üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(1, 214)= 5.98$ $p < .05$). Yüksek empati koşulunda olan katılımcılar (Ort.= 7.21) düşük empati koşulunda olan katılımcılara (Ort.= 6.76) göre kendilerini daha rahat hissettiklerini rapor etmişlerdir. Hızın rahat hissetme üzerindeki etkisi de anlamlı bulunmuştur ($F(1, 214)= 20.15$ $p < .000$). Hız koşulunda olan katılımcılar (Ort.= 7.57) kontrol koşulunda olan katılımcılara (Ort.= 6.27) göre kendilerini daha rahat hissettiklerini bildirmişlerdir. Empati ve hızın ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur ($F(1, 214)= 19.04$ $p < .00$). Bu ortak etki, düşük empati koşulunda bulunan ve hız yönergesi alan katılımcıların diğer koşullara göre daha fazla kaliteli düşünce ürettiklerini göstermektedir.

Empatinin kaygılı hissetme üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(1, 214)= 10.75$ $p < .05$). Yüksek empati koşulunda olan katılımcılar (Ort. = 3.75) düşük empati koşulunda olan katılımcılara (Ort.= 4.81) göre kendilerini daha az kaygılı hissettiklerini rapor etmişlerdir. Empati ve hızın ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur ($F(1, 214)= 7.74$ $p < .05$). Bu ortak etki, düşük empati koşulunda bulunan ve hız yönergesi almayan katılımcıların diğer koşullara göre daha fazla kaygılı hissettiklerini göstermektedir.

Tablo 10: Algı Ölçümleri

	Empati		Hız	
	Yüksek Empati	Düşük empati	Hız	Kontrol
Düşünce Sayısı	5.82 (2.38)	5.04 (2.50)	6.15 (2.27)	4.71 (2.47)
Düşünce Kalitesi	6.07(2.21)	5.91 (2.31)	6.67 (2.09)	5.31 (2.26)
Hoşlanma	7.31 (2.45)	7.34 (2.36)	7.70 (1.97)	6.95 (2.80)
İyi bulma	5.74(2.43)	5.76 (2.42)	6.37 (2.40)	5.00 (2.25)
İlginç bulma	6.33 (2.60)	6.19 (2.18)	6.47 (2.49)	6.01 (2.27)
Çaba gösterme	7.08 (2.11)	7.21 (1.87)	7.34 (2.14)	6.89 (1.76)
Rahat hissetme	7.21 (2.33)	6.76 (2.66)	7.57 (2.58)	6.27 (2.59)
Kaygılı hissetme	3.75 (2.85)	4.81 (2.84)	4.04 (3.07)	4.55 (2.64)

Standart sapmalar parantez içinde verilmiştir.

Tablo 11: Bilişsel ve Duygusal Empati Puanlarının Özgün Düşünce, Esnek Düşünce Ve Derin Düşünce Sayısıyla Korelasyonu

	Özgün düşünce sayısı (yaratıcılık)		Esnek düşünce sayısı		Derin düşünce sayısı	
	r	p	r	p	r	p
Bilişsel Empati	.218**	.001	.241**	.000	.029	.67
Duygusal Empati	.049	.47	.134	.06	-.082	.23

Bilişsel empatinin özgün düşünce ve esnek düşünce sayılarıyla korelasyonu anlamlı bulunmuştur. Tablo 11’de ilgili sonuçlar verilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi bilişsel empati ile özgün düşünce ve esnek düşünce arasındaki ilişkiler anlamlı olduğundan dolayı Baron ve Kenny’nin (1986) dört kriterine uygun olarak aracılık testleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucu tablo 12’de verilmiştir.

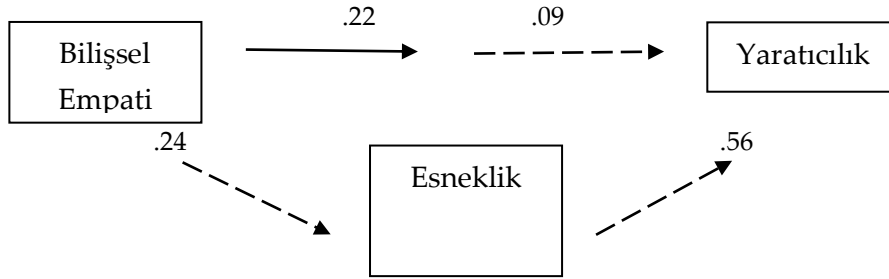
Tablo 12: Empati ile Özgün Düşünce ve Esnek Düşünce Arasındaki İlişkiler

Katsayılar (özgün düşünce sayısı)					
Model	B	Standart olmayan katsayılar		t	p
		Std. Hata	Beta		
1 (Sabit)	6.091	2.340		2.603	.010
Bilişsel empati	.209	.064	.218	3.251	.001
2 (Sabit)	.091	2.063		.044	.965
Bilişsel empati	.082	.056	.086	1.476	.142
Esneklik	2.282	.241	.550	9.483	.000

a. Bağımlı Değişken: Özgün Düşünce Sayısı

Başlangıçta bilişsel empati ile özgün düşünce sayısı (yaratıcılık) arasındaki ilişki .22 iken, esneklik denkleme eklendiğinde bu ilişki .09'a düşmektedir. Yapılan sobel test bu düşüşün anlamlı olduğunu göstermektedir (sobel test $z = 3.50$ $p < .0005$). Bu durum esnekliğin bilişsel empati ile yaratıcılık arasında tam bir aracı değişken olduğuna işaret etmektedir. Sonuçlar şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Bilişsel Empati ve Yaratıcılık Arasında Esnekliğin Aracılık Rolü

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada empati manipülasyonunun esnek düşünce sayısını arttırdığı bulunmuştur. Bu sonuç, araştırmanın en önemli sonuçlarından biridir. Hipotez 1 doğrulanmıştır. Başka bir ifadeyle, engelli bireyle yüksek empati kuran katılımcıların daha fazla esnek düşünce ürettiği görülmüştür. Empatinin derin düşünce üzerindeki etkisi ise anlamlı değildir. Araştırmadaki diğer önemli bulguya göre, bilişsel empati puanı yüksek katılımcıların daha fazla özgün düşünce ürettiği görülmüştür. Bilişsel empati bir ortak değişken olarak analize alındığında empati ile hız esneklik üzerinde ortak etki yaratmaktadır. Yang ve Yang (2016) tarafından yapılan çalışmada da bilişsel empati puanı yüksek olan katılımcıların özgün düşünce (yaratıcılık) sayılarının daha fazla olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, bilişsel empati, esneklik ve özgün düşünce (yaratıcılık) arasındaki ilişkilerin anlamlı olmasından dolayı aracılık analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, esnekliğin bilişsel empati ile yaratıcılık arasındaki ilişkiye tam aracı bir rol yaptığı görülmüştür. Özetle, bilişsel empati, bireylerde esnek düşünmeyi ve esnek düşünme yaratıcılığı arttırmaktadır. Bu araştırma ile ortaya konan, bilişsel empati ile yaratıcılık arasında esnekliğin tam bir aracı rolü olduğu araştırmanın en özgün katkılarından biridir. Yang ve Yang (2016) tarafından yapılan çalışmada da, empatinin yaratıcılığı olumlu etkilediği ancak esnekliği arttırmadığı rapor edilmiştir. Bu çalışmada empati ile yaratıcılık arasında esnekliğin ve kararlılığın aracı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Bu durum, araştırma konusuyla ilişkili olabilir.

Bu araştırmanın önemli diğer bir sonucu da hız manipülasyonunun özgün düşünce sayısı üzerindeki anlamlı etkisidir. Hız manipülasyonu derin düşünce sayısını arttırmaktadır (Hipotez 2 doğrulanmıştır). Hız koşulunun kontrol koşuluna göre performans üzerindeki etkisi %40 daha fazladır. Ancak hız ile esneklik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum, beyin fırtınası problemi ile ilişkili olabilir. Beyin fırtınası problemi ile engelli bireyin yaşamını kolaylaştıracak düşünce üretilmesi istenmiştir. Bu istek, katılımcıların motivasyonunu arttıracak düzeydedir. Algı ölçümleri bu durumu destekler niteliktedir.

Hız koşulundaki katılımcıların problemden daha fazla hoşlandıkları ve daha iyi performans gösterdikleri görülmüştür. Yine hız koşulunda olan katılımcıların, daha fazla derin düşünce ürettiği bulunmuştur (Hipotez 3 doğrulanmıştır). Buna ek olarak derin düşünmenin hız ile yaratıcılık arasında aracı bir rol oynadığı görülmüştür. Bu bulgu, Nijstad vd. (2010) 'nin çift yönlü yaratıcılık modelini destekler niteliktedir. Çift yönlü yaratıcılık modelinde yaratıcılık için derin düşünme önemlidir. Bu durum, bireyin düşünce üretme motivasyonunu arttırmaktadır. Yine problemin doğası da etkili olabilir. Problemden hoşlanma durumu derin düşünme motivasyonunu arttırabilir. Gelecek araştırmalar için farklı problemlerin kullanılması, söz konusu değişkenlerin aracı rollerine ilişkin anlamlılık durumunu arttırabilir veya ortadan kaldırabilir. Coşkun ve Göçmen (2015) tarafında yapılan araştırmada, hız koşulunun esnekliği ve derin düşünceyi bu yolla da yaratıcılığı arttırdığı görülmüştür. Çalışmada üniversiteyi geliştirme beyin fırtınası problemi olarak verilmiştir. Bu problem, içeriğindeki kategoriler (kampüs, sınıf, barınma, sportif faaliyetler, vb.) ve öğrencileri ilgilendiren bir konudur ve bu nedenle yaratıcılığa giden esneklik(bilişsel) ve sebatlılığı (motivasyonel) aktive etmiş olabilir. Diğer açıdan, engelli bir bireyin yaşadığı zorluklar üzerine düşünen katılımcılar, engelli bireylere ilişkin engelleri ortadan kaldırmak için daha fazla motive olmuş olabilir. Bu baskın güdü de esnek düşünmeyi azaltmış olabilir. Ayrıca, engelli bir bireyin karşılaştığı zorluklar ile ilgili ortaya çıkan kategorisi sayısı (sekiz) az iken, üniversite probleminin kategorisi daha fazladır (yirmi tane).

Bu araştırmada değişkenler arasında ortak bir etki bulunamamıştır (Hipotez 4 desteklenmemiştir). Yüksek empati ve hız koşulundaki katılımcıların diğer koşullara göre en yüksek performans göstermesi beklenmiştir. Bu durum empati ve hızın farklı yapıda değişkenler olabileceğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, her iki değişken için yaratıcılık süreçleri farklılık göstermektedir. Hız yönergesi yaratıcılığı derin düşünme yoluyla etkilerken, empati yaratıcılığı doğrudan etkilemektedir. Empati ile yaratıcılık arasında esnek düşünce ve derin düşünme aracı bir rol oynamamaktadır. Ortak etkinin ortaya çıkmamasının bir nedeni de beyin fırtınası görevi olabilir. Daha öncede belirtildiği gibi, engelli bir insanın yaşamını kolaylaştırma beyin fırtınasında üniversite probleminden veya çöp poşeti kullanımından daha farklı bir yapıda bir problemdir. Gelecek araştırmalarda farklı problemler kullanılarak hız ve empati arasındaki ortak etkinin varlığı da incelenebilir.

Bu araştırmanın ilginç sonuçlarından biri de bilişsel empati bir ortak değişken olarak ele alındığında, empati ve hız arasında esneklik açısından ortak etkinin oluşmasıdır. Bu ortak etki, hız yönergesi alanların hız yönergesi almayanlara göre daha esnek olma durumunun, empati düşük iken söz konusu olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan, empati yüksek olduğunda hız yönergesi alan katılımcılar ile almayan katılımcılar arasında bir fark bulunamamıştır. Ayrıca, hız ve empatinin de derin düşünme üzerinde bir ortak etkisi bulunmamaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi bu durum problemin yapısıyla ilişkili olabilir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’nun 09.12.2015 tarih ve 2015/145 sayılı onayı çerçevesinde hazırlanmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%60-%40
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Yasemin ERTAN KOÇAK
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	This study was prepared with the approval of Bolu Abant İzzet Baysal University Human Research Ethics Committee in Social Sciences (09.12.2015-2015/145).
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%60-%40
Statement of Support and Acknowledgment:	
Corresponding Author:	Yasemin ERTAN KOÇAK
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Aderman, D. & Berkowitz, L. (1970). Observational set, empathy, and helping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 14(2), 141-148.
- Batson, C. D., Sager, K., Garst, E., Kang, M., Rubchinsky, K. & Dawson, K. (1997). Is empathy-induced helping due to self-other merging?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(3), 495-509.
- Camacho, L. M. & Paulus, P. B. (1995). The role of social anxiousness in group brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(6), 1071-1080.
- Coke, J. S., Batson, C. D. & McDavis, K. (1978). Empathic mediation of helping: a two-stage model. *Journal of personality and social psychology*, 36(7), 752-766.

- Coşkun, H. ve Göçmen, Ö. (2015). "Individual brainstorming performance as a function of velocity and the provision of high standard". Poster presentation in 14th European Congress of Psychology. Milano: Italy.
- Diehl, M. & Stroebe, W. (1987). Productivity loss in brainstorming groups: Toward the solution of a riddle. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(3), 497-509.
- Dökmen, Ü. (2008). İletişim Çatışmaları ve Empati. Remzi Kitabevi .
- Filiz, A. (2009). Farklı lise türlerindeki öğrencilerin empatik eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gallupe, R. B., Bastianutti, L. M. & Cooper, W. H. (1991). Unblocking brainstorms. *Journal of Applied Psychology*, 76(1), 137-142.
- Göçmen, Ö., Yüksel, M., Coşkun, H. ve Gültepe B. (2014). "Hızlı Olma Yönergesinin-Beyin Fırtınasında Yaratıcılığa Etkisi". 18. Ulusal Psikoloji Kongresi, İtalya: Milano.
- Gültepe, B. ve Coskun, H. (2016). Music and cognitive stimulation influence idea generation. *Psychology of Music*, 44(1), 3-14.
- Harris, M. B. & Huang, L. C. (1973). Helping and the attribution process. *The Journal of Social Psychology*, 90(2), 291-297.
- Karau, S. J. & Williams, K. D. (1993). Social loafing: A meta-analytic review and the oretical integration., *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(4), 681-706.
- Kerr, N. L. & Bruun, S. E. (1983). Dispensability of member effort and group motivation losses: Free-rider effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 78-94.
- Krebs, D. (1975). Empathy and altruism. *Journal of Personality and Social psychology*, 32(6), 1134-1146.
- Mehrabian, A. & Epstein, N. (1972). A measure of emotional empathy. *Journal of Personality*, 40(4), 525-543.
- Nijstad, B. A., De Dreu, C. K., Rietzschel, E. F. & Baas, M. (2010). The dual pathway to creativity model: Creative ideation as a function of flexibility and persistence. *European Review of Social Psychology*, 21(1), 34-77.
- Nijstad, B. A., Stroebe, W. & Lodewijx, H. F. (2002). Cognitive stimulation and interference in groups: Exposure effects in an idea generation task. *Journal of experimental Social Psychology*, 38(6), 535-544.
- Nijstad, B. A., Stroebe, W. & Lodewijx, H. F. (2003). Production blocking and idea

generation: Does blocking interfere with cognitive processes?. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39(6), 531-548.

Osborn, A.F. (1957). *Applied imagination*. Scribner.

Parnes, S. J. & Meadow, A. (1959). Effects of "brainstorming" instructions on creative problem solving by trained and untrained subjects. *Journal of Educational Psychology*, 50(4), 171-176.

Paulus, P. B. & Dzindolet, M. T. (1993). Social influence processes in group brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(4), 575- 586.

Paulus, P. B. & Yang, H. C. (2000). Idea generation in groups: A basis for creativity in organizations. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 82(1), 76-87.

Seçer, İ. (2018). Psikolojide araştırma yöntemleri. İçinde Işık, Ş. (Ed.) *Psikolojiye giriş* içinde (ss .27-46). Pegem Akademi Yayınları.

Stephan, W. G. & Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 55(4), 729-743.

Yang, H. & Yang, S. (2016). Sympathy fuels creativity: The beneficial effects of sympathy on originality. *Thinking Skills and Creativity*, 21, 132-143.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Kur'ân'da Sabır ve Mükâfatı

Patience and its Reward in the Qur'an

Hüseyin ÇELİK*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Çelik, H. (2022). Kur'ân'da sabır ve mükâfatı. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 437-457.

Çelik, H. (2022). Patience and its reward in the Qur'an. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 437-457.

 10.29228/kesit.62363

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 10.05.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 11.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye, huseyin.celik@hbv.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Kur'ân'da Sabır ve Mükâfatı

Patience and its Reward in the Qur'an

Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK

Öz: Sabır kavramı geçmişten günümüze hemen hemen bütün tefsir kitaplarında açıklanmış gerek kelime olarak gerekse de kavram olarak birçok akademik çalışmalara konu olmuş ve hatta tasavvuf geleneğinde konuyla ilgili müstakil eserler yazılmıştır. Ancak son yıllarda neredeyse toplumun her kesiminde meydana gelen sabırsızlık, saldırgan davranışlar, sağduyuyu elden bırakıp şiddete başvurma gibi hususlar nedeniyle sabır kavramını ve bundan önce yapılan hiçbir çalışmada belirtilmeyen sabrın mükafatının neler olduğu hususunu gündeme getirip bu konudaki boşluğu doldurmak amacıyla "Kur'ân'da Sabır ve Mükâfatı" başlığı altında bu çalışmayı hazırlayarak sabrın mükafatının neler olduğuna dikkat çekmek istedik. Biz bu makalemizde, şu veya bu sebepten dolayı toplumda anlam kaymasına uğrayarak yanlış anlaşılan, insanların kendi irade ve yükümlülüklerini bir kenara bırakmalarına neden olan sabır kavramını, sabrın mükafatının neler olduğunu, muhatabında olumlu etki yapabilmesi ve yaşamının merkezine yerleşmesi için Kur'ân âyetleri ışığında aslî amacına uygun olarak sabrın sözlük ve ıstılahı anlamını, çeşitlerini, insanların olumsuzluklar karşısında takınmaları gereken tavırlarını ve özellikle de Allah katındaki mükafatının neler olduğunu açıklamaya gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Sabır, iman, sorumluluk, kurtuluş, sabrın mükâfatı.

Abstract: The conceptual perspective of the 'patience (sabr)' has been explained in almost all of the publications on the exegesis of the Qur'an, has been investigated in linguistics/contextualization researches, even several works/pamphlets that cover only 'patience' in Sufism were written. However, in the recent years in parts of the society, like family, traffic, business life, neighbor relations, even in the street impatience/hastiness or aggression has been seen. People tend to be forceful rather than being steady or acting wisely when something bad happens. Hence, we decided to bring forward the concept of 'patience', which is vital to make modern people realize this term that could save the Muslims on both sides, and its reward that has been understudied for years. In this paper, we cover 'patience', in-

cluding its reward, which is semantically misunderstood, due to several reasons, that make people forget about their willpower and responsibility. We aimed to affect the audience positively, and discuss the word 'patience' by supporting it with Quran verses. Instead of giving the lexical information on the word 'patience,' it's types, people's reaction in fatality or trouble, and especially 'patience' and its rewards in the sight of Allah; we try to explain the concept in detail.

Keywords: Patience, faith, responsibility, salvation, reward of patience.

Giriş

Yüce Allah, kendi zâtına ibadet etmesi için yaratmış olduğu insana (Zâriyat, 51/56) bazı sorumluluklar yüklemiş ve hayatını idame ettiği bu geçici dünya hayatında kendisine sunmuş olduğu sınırsız nimetlerle beraber yaratıcısının emirlerine uyup uymadığını sınamak için de ölümü ve hayatı yaratmıştır (Mülk, 67/2).

Yüce Allah, Kur'an'da insana verilen sorumluluklarını hatırlatarak dünyada yaşaması için kendisine sunulan nimetlerle beraber "korku, açlık, mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiltme ile mutlaka imtihan..." (Bakara, 2/155; Âli-İmrân, 3/186) edileceğini ve dünya hayatının "... sadece bir eğlenceden ve bir oyundan ibaret..." (Ankebût, 29/64) olduğunu belirtmiştir. Bu hatırlatma ve uyarının arkasından Yüce Allah, yukarıda belirtilen hususlar ve benzeri sıkıntı ve meşakkatlerle imtihana tabi tuttuğu insanın bunlara aldırış etmeden sabretmesini, bu konuda örnek olarak geçmiş peygamberlerle beraber (Bakara, 2/124; Mâide, 5/19-25; A'râf, 7/128; Yûnus, 10/98; Yûsuf, 12/ 13-18; 23-34; 83-86; Enbiyâ, 21/83-85; 87-88; Sâd, 38/ 41-44; Sâffât, 37/102-107; 139-144; Kalem, 68/48-49) özellikle Hz. Peygamberin örnek alınmasını (En'âm, 6/34; Ahkâf, 46/33) ve sabrın karşılığını, mükâfatını da yalnızca Allah'tan beklemesini istemiştir (Mü'minûn, 23/111; Âli-İmrân, 3/146).

Kur'an'da sabır konusuyla ilgili pek çok makale kaleme alınmış (Örnek olması bakımından bu konuda yapılan bazı çalışmalar için bkz. Çelik, 2017: 1313-1323; Tutar, 1999: 138-144; Karagöz, 2002: 5-22; Önal, 2008: 51-74) ancak sabrın karşılığı/mükâfatının neler olduğu hakkında görebildiğimiz kadarıyla herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Biz de bu boşluğu doldurmak amacıyla Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'in muhtelif birçok yerinde açıkça belirtmiş olduğu sabrın mükâfatının neler olduğu hususunu "**Kur'an'da Sabır ve Mükâfatı**" başlığı altında bu makaleyi hazırlayarak konuya dikkat çekmek istedik. Ayrıca şunu da ehemmiyetle belirtmek gerekir ki sabrın karşılığını ve mükâfatını elde edebilmek için insanın dünya ve ahirette kurtuluşunun vesilelerinden biri olan sabrı (Asr 103/ 1-3) sadece Allah için olmalıdır. Zira her iki cihanda da başarmanın ve mutlu sona ermenin sırrı sabırdır ve sabrın karşılığını hesapsız verecek olan da şüphesiz yalnızca Allah'tır. "إِنَّمَا يُؤَقِّي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ .../... Sabredenlere mükafatları elbette hesapsız olarak verilir" (Zümer, 39/10).

I. Sabrın Sözlük ve İstılahi Anlamı

Yüce Allah'ın Esmâ'ül- Hüсна/güzel isimlerinden biri olan Sabûr'un kendisinden türetilmiş olduğu sabır kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiş olup, Kur'an-ı Kerim'de yirmi beş farklı âyette geçmektedir. Ayrıca bu kelime Kur'an'ın 100'e yakın yerinde aynı kökten çeşitli isim ve fiil olarak da kullanılmıştır (Abdülbâkî, 1987: 225).¹Bu kelimenin aslının "صَبْرٌ يَصْبِرُ صَبْرًا، فَهُوَ صَابِرٌ وَصَبَّارٌ وَصَبِيرٌ وَصَبُورٌ" kökünden olduğu belirtilmektedir (İbn Manzûr, 1414: 438). Türk Dil Kurumu'nun hazırlamış olduğu Türkçe sözlükte "acı, yoksulluk, haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi... ve olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden beklemek." (Türkçe Sözlük, 1988: 1236) şeklinde açıklanan sabır kavramı Arapça sözlüklerde gerekli durumlarda nefsi "tutmak, engellemek, hapsedmek, dayanmak, güçlü, dirençli ve iradesine hâkim olmak, birisinden öç almak, birisine kefil olmak, cüret ve şecaat/yiğitlik" gibi birçok anlamlara gelmektedir (Taberî, 2000: 253; Cevherî, 1987: 706; Rağib el-İsfahânî, 1961: 474; İbn Manzûr, 1414: 201, 252, 438; Çağrıncı, 2008: 337; Ünal, 1998: 434; Ece, 2010: 570). Sabır kelimesi terim/ıstılahı anlam itibariyle geldiği veya kullanıldığı farklı yerlere göre mana itibariyle farklılık arz etmiş olduğundan dolayı İslam âlimleri sabır kavramına dair farklı tanımlar yapmışlardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Râğib el- İsfahânî (ö. 502/1018) sabrı; "aklin ve şeriatın gerektirdiği durumlarda nefsi hapsedmek veya nefesine hâkim olmaktır" şeklinde tarif etmiştir (Râğib el- İsfahânî, 1961: 274). Ayrıca bu kelimenin umûmî/genel bir anlam ifade ettiğini ve bu lafzın geldiği farklı yerlere göre farklı anlamlar içerdiğini de söylemiştir. Ona göre "kişinin nefsinin bir bela veya musibetten dolayı hapsedmesi/alıkoymasına sabır, bunun tersi/zıddına ise sabırsızlık ve tahammülsüzlük; eğer bu husus savaşta savaşın çeşitli bela, musibet, meşakkat, zorluk ve güçlüklerine karşı kendisini hapsedmesi/alıkoyması ve nefesine hâkim olması şeklinde meydana geliyorsa bu sabra da şecaat/yiğitlik, tersine de korkaklık; yok eğer herhangi bir musibet veya can sıkıcı bir durum karşısında nefsinin hakim olup tepki göstermeden susma veya olup biteni saklama, dilini tutma veyahut konuşmama şeklindeki sabra da sır saklama anlamında kitman veya kitmân-i nefis, tersi/zıddına da zillet" denir (Râğib el- İsfahânî, 1961: 273). Ayrıca Râğib el-İsfahânî sabrın cismanî ve ruhanî olmak üzere iki çeşit olduğunu; bunlardan cismanî sabrın "bedenin güç ve takatının elverdiği ölçüde ağır yükleri kaldırma, hastalıklara göğüs germe gibi mâruz kaldığı meşakkatli işlere ve acılara katlanmak" olduğunu ve ruhanî sabrın ise iki şekilde tezahür ettiğini şöyle ifade etmektedir. Ruhanî sabrın birincisi

¹ Mesela bu kelime Kur'an'da {واستعينوا بالصبر والصلاة} Bakara, 2/45. ayetinde olduğu gibi bazen isim olarak; {يا واصبر على ما أصابك} {إن الله مع الصابرين} Bakara, 2/53'de olduğu gibi bazen cem'î müzekker salim sığasında ve {إن في ذلك لآيات لكل صبار شكور} İbrâhîm, 14/5'de olduğu gibi bazen de mübalağa sığasında geçmektedir.

“insana zevk veren, insanın elde etmesini arzuladığı ve canının çektiği şeylerden yararlanmada aşırılıktan sakınmak suretiyle gösterilen sabırdır” ki buna “İffet” adı verilir. İkincisi ise, “istenmeyen, hoş olmayan, kötü ve çirkin şeylerin başa gelmesi veya hoş giden, arzulanan nimetlerden mahrum kalınması durumunda nefesine hakim olup sabırlı davranmaktır” ki buna da “sabır” adı verilir (Râgib el- İsfahânî, 1992: 326-327).

İbn Manzûr (1233/1311) sabrın aslının “hapsetmek” olduğunu ve “her şey hap-sedilince” ona “sabretti” denildiğini belirtir (İbn Manzûr, 1414: 437). Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210) ise Râgib el- İsfahânî’ye benzer bir tarif yapmış ve sabrı bedenî ve manevî olmak üzere iki kısma ayırarak şöyle açıklamıştır. Eğer sabır, “bedene meşakkatli, ağır, güç, zahmet veren şeyleri yüklemek ve bunlara tahammül edip katlanmak” manasına gelen şekilde gerçekleşiyorsa buna bedenî sabır, yok eğer “nefsi şehvet gereği ihtiyaç duyduğu veya arzu ettiği şeylerden alıkoymak” anlamına gelen şekilde gerçekleşiyorsa buna da nefsanî/manevî sabır denir (Râzî, 1420: 128-129). Ayrıca Râzî bu konuda kendisinden çokça istifade etmiş olduğu İmam Gazzâlî’ye benzer (Bkz. Gazzâlî, 1975: 125-126) açıklamalarda bulunarak **nefsânî**/manevî sabrın, cinsi arzulara karşı koyma şeklinde olursa iffet; bir bela, musibet ve felakete karşı olursa sabır; zenginlik, servet, bolluk ve refah içinde yaşamını sürdürmeye karşı olursa mağrur olma ve hırsın zıddı olan zühd; savaşın sıkıntı, zorluk ve güçlüklerine karşı olursa korkaklığın zıddı olan şecaat/yiğitlik; öfke, hiddet, gazap ve sinirliliği bastırma hususunda olursa sabırsızlık ve telaşın zıddı olan hilm; zamanla insanın başına gelebilecek bela ve musibetlere karşı olursa pişmanlık ve sinirlenmenin zıddı olan **سَبْعَةُ الصَّدْرِ** / si’at-e sadr/hilm ve hoşgörü; sır saklama ve dili tutma konusunda olursa kitman-ı nefis; malın ve servetin kıtlığı ve azlığına karşı olursa kanaat ve zenginlik hususunda olursa da kendine hâkim olmak ve Yüce Allah’ın bunların tamamını sabır olarak isimlendirdiğini belirtmektedir (Râzî, 1420: 128-129).

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878/1942) ise sabrın “kötülüğe katlanmak, her aşağılığa boyun eğmek ve şerre rıza göstermek demek olan tembellik, zillet ve miskinlikten ibaret olan duygusuzluk” olmadığını ve bunun aksine sabrı “acıya katlanmak, onu geçirmek için sebat ve mukavemet etmek” veya “iman ve güzel amel ile hak ve hayır yolunda sebat göstermek” olarak tarif etmiştir (Yazır, 1960: 434). Ayrıca bu hususun “şecaat, sadakat ve mertliğin” şiarı olduğunu ve Allah’ın yardımını celp edecek esbabın birincisi olduğunu ifade etmiştir (Yazır, 1960: 434).

Reşid Rızâ’nın (1865/1935) yapmış olduğu tarife göre sabır “zorluk ve meşakkatlere karşı tahammül göstererek dayanmak, nefesine hakim olup yenmek ve acele davranmamaktır.” Bu tanıma göre sabır, iki ana unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki sabredilecek durumlar karşısında mukavemet gösterip, direnmektir. Diğerisi ise sabredilecek durumlar karşısında direnirken -olumsuz bir durumun meydana gelmemesi için- acele etmemektir. Dolayısıyla bela, musibet ve zorluklar karşısında kişinin gös-

termiş olduğu tavrının sabırlı bir hal olarak nitelendirilebilmesi için bu iki ana unsurun aynı anda bulunması gerekmektedir (Reşîd Rıza, 1990: 2/37).

Toshihiko İzutsu (1914/1993) ise sabrı “Kişinin, içten gelen bir şeyle, ne olursa olsun davasından vazgeçmemesini sağlayan bükülmez bir kararlılık; ruhen belâlar ve acılar karşısında itidali muhafaza edip, her türlü zorluğun orta yerinde kişinin davasının bayraktarlığını yapmakta sebat göstermesi ve bu konuda gerekli güce sahip olması” şeklinde tanımlamaktadır (İzutsu, 1984: 147).

Tasavvufta zahidlerin en önemli meziyetlerinden biri olarak kabul edilen ve aynı zamanda (tasavvufta) bir “makam” ismi olan sabır kavramı genel olarak “elem, acı, sıkıntı, meşakkat, bela ve musibetler karşısında sızlanmayı terk etmenin yanında nefse haz veren şeylerden de uzaklaşmak” veyahut “nefsi telâştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah'tan başkasına şikâyette bulunmama” olarak açıklanmaktadır. Ayrıca tasavvufta biri kulun kendi iradî fiillerinde, diğeri de iradesinin dışındaki fiillerinde bela ve musibetler anında olmak üzere iki çeşit sabrın olduğu belirtilmektedir (Yılmaz, 2013: 170; Çağırıcı, 1989: 337. Ayrıca bk. Erka-ya, 2017: 98). Yukarıdaki genel tanımın dışında mutasavvıfların kendi anlayışlarına göre bu kavramın daha farklı anlamlara geldiği de görülmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir.

Sabredilen şeylere göre sabrın farklı mana ve isimlerinin olduğunu belirten alimlerden Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) sabrı “zorluk ve sıkıntı zamanı geçinceye kadar rızık sıkıntısına Allah için tahammül göstermek, yüzü ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmek” (Kuşeyrî, 1991: 266); İbn Ata (ö. 309/922) “bela ve musibetler içinde iken, en güzel şekilde edebe riayet etmek” (Kara, 1995: 81); İbnü'l-A'râbî (ö. 341/952) “bütün bela ve musibetleri gönül rahatlığıyla karşılamak” (Kara, 1995: 81); Ebû Talib el-Mekkî (ö. 386/996) “sabır, nefsin arzularına karşı, insanın içindeki kötü duygulardan temizlenmesi, edepli ve güzel ahlaklı olması” (Mekkî, 1999: 212); Ebû Ali Dekkâk (ö. 405/1015) “kısmet ve takdire itiraz etmemek” (İbn Mülkin, 2009: 206); İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) “Rahmanî/ dinî duyguların ve şeytanî/nefsanî duyguların karşılaşması anında Rahmanî duyguların nefsanî arzu ve isteklerin baskısına karşı direnç göstermesi” veya “iyi bir iş yapmak veya kötülükten sakınmak için üzüntüye, acıya, zorluklara, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında nefsin direnç göstermesi veyahut nefsin istek ve arzularına, şehvete zorlayan kuvvet karşısında, dinin icablarını/gereklerini yerine getirmede direnç gösterip sebat etmek” (Gazzaâlî, 1975: 120); Süh-reverdî (ö. 632/1234) “Allah'tan yardım beklemek” (Kâşânî, 1992: 240); Cürcânî (ö. 816/1413) “Gerek Allah, gerekse de başkalarından gelen bela ve musibetlerin bir neticesi olarak ortaya çıkan gam, keder ve elemi Allah'tan gayrısına şikâyet etmemek” (Cürcânî, 2003: 206; Serrâc, 1996: 206); Erzurumlu İbrahim Hakkı (1194/1780) “nefsi

sabırsızlık telâşından, arzularından men etmek, zevklerinden alıkoymak ve bu kararında devam ve sebat etmek” (Erzurumlu, trs.: 138) ve Harrâz ise “nefsi aklın ve şârî’in murat ettiği bir şekilde hapsetmek” (Harrâz, 2009: 75) şeklinde tarif etmişlerdir. Ayrıca Erzurumlu İbrahim Hakkı sabrı “itaatte sabır”, “kötülükleri terketmede sabır”, “dünyanın lüzumsuz işlerinde sabır”, “şiddet ve belalara karşı sabır” olmak üzere dört kısma ayırmıştır (Bkz. Erzurumlu, trs.: 395).

Yukarıda yapılan tasavvufî açıklama/tariflerden anlaşıldığı üzere genel olarak sabır; fani hayatta kullardan kimin daha güzel işler yaptığının sınanmasının bir gereği olarak kulun “Allah'tan gelen her şeyi, ondan gelmiş olması bilinci içerisinde, Allah'a teslim olmayı, takdirine rıza göstermeyi ve başa gelenleri hoşnutlukla karşılamak gerekir” şeklinde anlaşılmaktadır.

II. Sabrın Çeşitleri

Genel olarak ibadet ederken veya iyi şeyler yaparken veyahut da kötülüklerden sakınırken üzüntüye, acıya, zorluklara, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında nefsin direnç göstermesi veyahut olumsuzlukları hayra tebdil etmek için gösterilen metanetin sabır olduğunu belirten âlimler anlam itibariyle biri birine yakın birden fazla sabrın çeşitleri olduğunu belirtmişlerdir. Mesela Fahrüddîn er-Râzî bedenî ve manevî, bazı mutasavvıflar ise kulun iradî fiillerinde ve bir de kulun iradesi dışındaki fiillerinde bela ve musibetler anında olmak üzere iki çeşit sabır olduğunu belirtirken, İmam Kuşeyrî kulun kendi iradesiyle kesbettiği şeylere gösterdiği sabır, kendi iradesi dışında meydana gelen şeylere gösterdiği sabır, biri de Allah'ın emirlerini yerine getirmede ve yasaklarından da sakınmada gösterilen sabır olmak üzere üç çeşit sabrın olduğunu ve Erzurumlu İbrahim Hakkı ise Allah'ın emirlerini yerine getirirken ibadet ve taatta sabretmek, yasaklarından sakınma hususunda bunları işlememe üzere sabretmek, dünyanın gereksiz, anlamsız, ehemmiyetsiz olaylarına karşı sabretmek ve dünyanın çeşitli bela, musibet ve afetlerine karşı sabretmek olmak üzere dört çeşit sabrın olduğunu belirtmektedir.

Biz, âlimlerimizin görüşlerini mezcedecek şekilde sabrı Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmede ve yasaklarından sakınmada gösterilen sabır ile Yüce Allah'ın kullarını dünyada imtihana tabi tutmak için çeşitli bela ve musibetlerle sınaması sonucu kulun bunlar karşısında gösterdiği sabır olmak üzere iki kısma ayırdık.

1. Yüce Allah'ın Emirlerini Yerine Getirme ve Yasaklarından Sakınmada Sabır

Yüce Allah insanları tevhid inancına iletmek için görevlendirdiği peygamberleri başta olmak üzere tüm insanlık âlemini kendisine kulluk etmeleri için yaratmış (Zâriyat, 51/ 56; Necm, 53/62) ve peygamberlerine de insanları (ümmetlerini) sadece kendisine kulluk etmeye çağırılmalarını emretmiştir (Meryem 19/36.; Enbiyâ, 21/92). Peygam-

berlerde Yüce Yaratıcının bu emrine icabet ederek ümmetlerini Allah'a kulluk ve O'na ibadet etmeye davet etmişlerdir (A'râf, 7/59, 65, 73,85; A'râf, 7/128; Kehf, 18/69). Ancak özellikle Peygamberler başta olmak üzere müminler Yüce yaratıcının emirlerini yerine getirirken veya yasaklarından insanları sakındırmaya çalışırken bazı sıkıntı ve meşakkatlerle karşılaşmışlardır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Yazır, 1960: 109; Akseki (Aksekili), 2012: 72); Buhârî, 1979: "Menâkıb", 1745 (No: 4435), 2695 (No: 6975), 322 (No: 4343), 448 (No: 6886); Müslim, trh.: "Menâkıb", 447-449 (No: 286, 287, 288), 127 (No: 827), 2695 (No: 6975); Ahmed b. Hanbel, 1995: 518 (No.8716,2096), 153 (No. 2546, 2692), 264 (No: 8264, 8373); Müslim, trh.: 447-449 (No: 286, 287, 288), 127 (No: 827), 2695 (No: 6975); Ahmed b. Hanbel, 1995: 518 (No.:8716,2096), 153 (No: 2546, 2692), 264 (No: 8264, 8373). Bu sıkıntı ve meşakkatler karşısında daima Allah'a yönelmiş, O'ndan yardım dilemiş, O'na tevekkül etmiş ve sabretmişlerdir. Şunu da unutmamak gerekir ki en zorlu sabır imtihanının muhatapları şüphesiz ki daima peygamberler olmuştur.

İyi bir iş yapmak veya kötülüklerden kaçınmak için üzüntüye, kedere, acıya, meşakkate, başa gelen felaket, sıkıntı, musibet ve belâlar karşısında nefsin karşı koyması veyahut şerri/kötülükleri hayra tebdil etmek için gösterilen çaba, gayret ve metanete sabır denildiğine göre mesela Ceddü'l-Enbiya olarak bilinen halim-selim, yumuşak huylu, sabırlı bir mizaca sahip olan (Hûd 11/75) ve Allah'ın kendine halil/dost edindiği (Nisâ 4/125) Hz. İbrahim başta Nemrutla olan inanç mücadelesinde ateşe atılmak suretiyle hayatta kalıp kalmamak konusunda canıyla/nefsiyle sınanarak ateşe atılmış, daha sonra da -herhalde dünyada insanın başına gelebilecek en büyük imtihanlardan biri olsa gerek- göz bebeği olan oğlu Hz. İsmail'in kurban edilmesiyle imtihan olunmuş (Sâffât, 37/102) ve sonuçta insanlık alemine örnek temsil etmesi için emsalsiz bir davranışta (Mümtehine, 60/4) bulunarak başına gelenlerden dolayı Allah'a isyan etmemiş (Nahl 16/120), O'na yönelmiş, tevekkül etmiş (el-Mümtehine, 60/4) ve olanları sabır ve metanetle karşılayarak Alemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olmuştur (Bakara, 2/130). Kur'an, Hz. İbrahim'in Allah'a olan bu engin teslimiyeti sonucunda bütün imtihanları başarıyla geçtiğini ve sonuçta da خليل الله / Allah'ın dostluğuna mazhar olduğunu anlatarak bizlerin de başına gelebilecek olan sıkıntılara karşı Hz. İbrahim ödeneginde olduğu gibi sabretmeli ve Allah'a tevekkül edip teslim olmayı öğütlemektedir.

Hz. Musa, başta kendisi olmak üzere Firavun' un zulmünden kaçıp kendisine iman etmiş olanlara Firavun ve çevresindekilerden korkmamaları gerektiğini ve Allah'tan yardım dileyip sabretmeleri hususunda kavmine şu telkinlerde bulunmuştur. قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ / "Musa kavmine dedi ki: «Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona vâris kılar. Sonuç (Allah'tan korkup günahattan) sakınanlarıdır»" (A'râf, 7/128).

Hz. Yakup, çocuklarının Hz. Yusuf'a karşı planlamış oldukları hile ve desisele-

rine inanmadığı halde onların yaptıkları karşısında bir delil ve kanıtı da bulunmadığından onların yalan iddiaları karşısında üzülmüş, Allah'a sığınarak O'ndan yardım dilemiş ve sabretmiştir. *وَجَاءُ عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبِرْ جَمِيلًا وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ* / "Gömleğinin üstünde sahte bir kan ile geldiler. (Ya'kub) dedi ki: Bilakis nefisleriniz size (kötü) bir işi güzel gösterdi. Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir. Anlattığınız karşısında (bana) yardım edecek olan, ancak Allah'tır" (Yûsuf, 12/18).

Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed (sav) de diğer peygamberler gibi kavmini Allah'ın birliğine inanmaya, O'nun emirlerine uymaya ve yasaklarından sakınmaya davet ederken kavminin birçok eziyet, sıkıntı ve cefalarına maruz kalmış, hatta O'nun gerçek peygamber olmadığını iddia edebilecek küstahça iddialarına dahi maruz kalmıştır. Bütün bunlar karşısında Hz. Peygamber de diğer peygamber gibi Allah'ın emrine icabet ederek O'na yönelmiş, iltica etmiş, O'ndan yardım, medet dilemiş ve O'na tevekkül ederek sabretmiştir. *فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعُرْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَانَتْهُمْ* / "O halde (Resûlum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme, onlar vâdedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helâk edilir mi hiç!" (Ahkâf, 46/35). Hz. Peygamberin maruz kaldığı diğer eziyet ve cefalarla ilgili ayetler için bkz. Nahl 16/127; Meryem, 19/65; Tâhâ, 20/130; Sâd, 38/17; Mü'min, 40/55, 77; Ahkâf, 46/35); Kâf, 50/39; Tûr, 52/48; Kalem, 68/48; Meâric, 70/5; Müzzemmil, 73/10; Müddessir, 74/7; İnsân, 76/24. Ayrıca diğer peygamberlerin kavimlerinin eziyet ve cefalarla ilgili ayetler için bkz. Enbiyâ, 21/85; Sâffât, 37/102), *فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِهَا وَمِنْ لَيْلٍ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ* / " (Resûlüm!) Sen, onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et; gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, hoşnutluğa eresin" (Tâhâ, 20/130. Ayrıca bkz. Nahl, 16/127; Meryem, 19/65; Enbiyâ, 21/85; Sâffât, 37/102; Sâd, 38/17; Mü'min, 40/55, 77; Ahkâf, 46/35; Kâf, 50/39; Tûr, 52/48; Kalem, 68/48; Meâric, 70/5; Müzzemmil, 73/10; Müddessir, 74/7; İnsân, 76/24).

Peygamberlerin ümmetleri de peygamberler kadar olmasa da onlar da Allah'ın emirlerini yerine getirmede ve yasaklarından da sakınmada imtihana tabi tutulup sınanmışlardır. Mesela günümüz Müslümanlarına örnek olması babından sahabe arasında kabilesinin putlarını kırması ve İslam tarihinde ilk defa meydana gelen lian/mülâane meselesinde gündeme gelen ve konu ile ilgili ayetlerin nazil olmasına sebep olan (Nûr, 24/6-9); Bedir ve Uhud Gazverilerine katılmış ve Mekke'nin fethi esnasında kabilesinin sancağını/ bayrağını taşımış olan Hilâl b. Ümeyye (Tevbe, 9/117-118. Ayrıca Hilâl b. Ümeyye kıssası için bkz. Çelik, 2018, s. 209-215) ve Abbâsî Halifesi Me'mûn (ö. 218/833) 'un Mu'tezile mezhebinin etkisinde kalıp zamanın tanınmış bilginlerini *خلق القرآن* / Kur'an'ın mahluk/yaratılmış olduğu fikrini kabul etmeye zorlaması

neticesinde buna karşı çıkan meşhur muhaddis ve fakih Ahmed b. Hanbel (ö.780/855) örneklerinde olduğu gibi Yüce Allah bazen mü'minleri cihad emrine uyup uymayacakları (Âl-i İmrân, 3/142; Muhammed, 47/31), düşmana karşı başarılı olmak için uyanık olmaları (Âl-i İmrân, 3/200), sabır ve metanetlerini sınama hususunda imtihana tabi tutacağını (Muhammed, 47/31), bazen kendisinin ve Hz. Peygamberin emirlerine uyup uymama konusunda (Enfâl, 8/46), bazen de özellikle namaz ibadeti (Bakara, 2/45; 153) başta olmak üzere ibadetler hususunda sınava tabi tutulacaklarını belirlemiştir.

İslam tarihinde ve hatta günümüzde dahi sabır ve Allah'a teslimiyet konusunda birçok örneğini sunabileceğimiz insanoğlu Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmede ve yasaklarından da sakınmada çeşitli imtihanlara tabi tutulabilmektedir. İnsanın yaratılış sebebi olan "kimin daha güzel işler yapacağını belirleneceği" dünya hayatında Yüce Allah imtihana tabi tuttuğu kullarından şunu istemektedir. İnsanların yaratılış gayesine uygun olarak bu sınavlar karşısında metanetini kaybetmeden sabır ipine sarılmalarını, kendisinin sabredenlerle beraber olacağını ve hayırlı akıbetlerin daima sabredenlerin olacağını belirtmiştir. Bundan dolayıdır ki başa gelen bela ve musibetler karşısında kula düşen görev gerek Allah'ın emirlerini yerine getirirken gerekse de yasaklarından sakınırken karşılaşmış olduğu sıkıntı, meşakkat ve zorluklar karşısında Allah'a tevekkül edip sabretmesidir. Zira Allah, daima sabredenlerle beraberdir (Bakara, 2/153, 249; Enfâl, 8/46).

2. Yüce Allah'ın Kullarını Dünyada İmtihana Tabi Tutmak İçin Çeşitli Bela ve Musibetlerle Sınaması Sonucu Kulun Gösterdiği Sabır

Allah tarafından yeryüzünü mamur ve idare etmek (Bakara 2/30) için en güzel şekilde yaratılan (Tîn, 95/4) insan aynı zamanda yaratıcısı tarafından yaptığı işlerinin iyimi, yoksa kötümü olduğunun belirlenmesi için bir imtihana tabi tutulacağı (Bakara, 2/214; Âl-i İmrân, 3/1186; Kehf, 18/7; Enbiyâ, 21/35; Mülk, 67/2; İnsân, 76/2), başıboş bırakılmayıp (Kıyâmet, 75/36) murakabe altında tutulacağı ve dünyada sahip olduğu varlıklar hususunda "biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek" (Bakara, 2/155) sınanacağı belirtilmiştir. Bundan dolayıdır ki insan gerek Allah tarafından sınanmak için başına gelebilecek "ölüm acısı, çoluk-çocuklarıyla imtihan, fakirlik, sel ve deprem gibi yıkıcı tabii afetler" gerekse de insanın kendi elleriyle yapmış oldukları hataları yüzünden başına gelen felaketler (Nisâ, 4/79; Şûrâ, 42/30), bazen de sırf inançlarından dolayı İslam karşıtı kişilerin zulüm, işkence ve kötülüklerine maruz kaldıkları karşısında daima metanetini korumalı, dünyadaki bu sıkıntıların gelip geçici olduğunu ve başına gelen bütün bunların bir imtihan olduğunu bilinci içinde olmalı ve sıkıntılara soğukkanlılıkla mukavemet göstermelidir. Özellikle aklın ve dinin gösterdiği yolda sebat etmeli ve mükâfatını yalnızca Allah'tan bekleyerek sabretmelidir. Zira bütün sıkıntıların dermanı sabırdır. Ayrıca şunu da unutmamak gerekir ki sabır "sabreden, dürüst olan, Allah huzurunda boyun büken, (emanetçisi olduğu malını)

hayra harcayan ve seher vaktinde Allah'tan bağış dileyenler (içindir)" (Âl-i İmrân, 3/17).

Yüce Allah geçmiş peygamberlerin Allah'ın sınanmak için verdikleri bela ve musibetlere karşı verdiklerine sabrettiklerinden dolayı övmüş (Sâd, 38/44) bizlerin de Allah'a ve Resulüne inanan kullar olarak mükâfatını kendisinden beklemek suretiyle sabır ehli olmamızı istemiştir. Zira Allah hiçbir zaman kişinin başına gelen felaket ve eziyetlere karşı sabreden kulunun mükâfatını zayi etmez.

III. Sabrın Mükâfatı

Daha önceden de belirtmiş olduğumuz üzere Kur'an'ı Kerim'in 100'e yakın yerinde aynı kökten çeşitli isim ve fiil olarak geçen sabır, fazileti, önemi ve mevkiinin son derece büyük olduğu belirtilmektedir. Yüce Allah bela ve musibetler karşısında bütün peygamberlerine sabretmelerini emrettiği gibi Kur'an'ın on sekiz yerinde Hz. Peygambere (Yûnus, 10/109; Hûd, 11/49, 115; Nahl, 16/127; Kehf, 18/28; Tâhâ, 20/130; Rûm, 30/60; Sâd, 38/17; Mü'min, 40/55, 77; Ahkâf, 46/35; Kâf, 50/39; Tûr, 52/48; Kalem, 68/48; Meâric, 70/5; Müzemmil, 73/10; İnsân, 76/24; Müdessir, 74/7) ve muhtelif sure ve ayetlerde de mü'minlere başlarına gelebilecek olumsuzluklar karşısında sabretmelerini emretmiş (Bakara, 2/45, 153; Âl-i İmrân, 3/200; Enfâl, 8/46; Ahkâf, 46/35), sabredenlere vermiş olduğu mükâfatını da başka hiç bir şeye vermediğini ve yalnız sabredenlere, mükâfatlarının hesapsız ödeneceğini belirtmiştir (Zümer, 39/10). Yüce Allah'ın gerek emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınan, gerekse de dünyada karşılaştığı çeşitli bela ve musibetler karşısında kulun göstermiş olduğu sabra karşılık olarak vaad etmiş olduğu mükâfatların neler olduğuna gelince, onları şöyle sıralamak mümkündür.

1. Allah Sabredenlerle Beraberdır

İnsanoğlunun yaşamı boyunca Rabbinin kendisine bahsetmiş olduğu nimetlerin tamamına sürekli olarak şükretmek ve özellikle de ihsan mertebesinde bunu yapmak elbette kolay olmayacaktır. Zira insan yaşamını boyunca çeşitli imtihanlarla sınanacak, biri dahili, diğeri harici iki büyük düşmanla mücadele edecektir. Bir taraftan insan nefsinin heva ve hevesi, diğeri taraftan da bin bir türlü dünyanın sıkıntı, meşakkat ve olumsuzluklarına karşı mücadele edecek ve bunlara karşı müdafaa ve mukabele etmek için savaşıacak; bu uğurda çeşitli zahmet ve meşakkatlerle karşı karşıya kalacaktır. Böylesi bir durumda eğer insan ruhen ve bedenen bunlara karşı mücadele etmez, zorluklara göğüs gerip metanetle sabretmezse Yüce Allah'ın yardımı "meuneti ilahîyenin" vesilelerinden birini zayi etmiş olur ve sıkıntılarla baş edemez durumuna düşer. En ufak bir tehlike, dert, tasa ve elem karşısında korkmaya, ürkmeye ve sızlanmaya başlar (Yazır, 1960: 544) ve ümitsizliğe düşer. Halbuki müminin hayatında hiçbir zaman ümitsizliğe yer yoktur (Yûsuf, 12/87; Hicr, 15/55; Zümer, 39/583). Ayrıca Şunu unutmamak gerekir ki hayatta başarmanın ilk ve son şartı sabırdır.

Yüce Allah'ın esmai hüsnasından/güzel isimlerinden biri de "sabur"dur. Her

kim başına gelen sıkıntı ve meşakkatler karşısında sabırlı davranırsa şüphesiz Yüce Allah'ın gücü ve kudretinin varlığını kendisinde hisseder ve kâinata yalnız olmadığı-
nın bilinci içerisinde hayat mücadelesine devam eder. Zira Allah sabırlı müminlerin
dostu ve hamisidir. Dualarına icabet ve yardım etmek için daima onlarla beraberdir.
Çünkü mümin kimse Rabbine iman etmiş, O'nun güven şemsiyesi altına sığınmış, Al-
lah da Hz. Peygambere eğer "Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakı-
nım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm" demiş (Bakara, 2/186) ve
hiçbir zaman kulunu yalnız bırakmayacağını (Bakara, 2/153, 249; Enfâl, 8/46) ve onlara
"şah damarından daha yakın" olduğunu belirtmiştir (Kâf, 50/16; Vâkıa, 56/85). Genel ola-
rak Yüce Allah'ın inanan bütün kullarıyla olan bu beraberliğinin yanı sıra bir de özelle
Allah kendisine iman etmiş, dünya imtihanında çeşitli bela ve musibetlerle sınanmış ve
bütün meşakkatler karşısında Rabbine sığınarak sabretmiş olan kullarının yanında
olduğunu Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde açık ve net bir şekilde belirtmiştir. Bu da
Allah'ın sabırlı olan kullarına bir mükâfatıdır. Kur'an'da Allah'ın sabredenlerle bera-
ber olduğunu belirten ayetlerden bazı örnekler.

a) *إِنَّمَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ* "Ey iman edenler! Sabır ve na-
maz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir" (Bakara,
2/153).

İbn-ı Kesir (ö. 774/1373) Yüce Allah'ın *فَادْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ* "Öyle ise
siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!"
(Bakara, 2/152) ayetinde kendisine şükredilmesini ve nankörlük yapılmamasını kulla-
rına emrettikten sonra bu ayette de Allah'tan kulun başına gelen felaket ve sıkıntılardan
dolayı dua etmelerini ve sabra sarılmalarını emretmektedir. Çünkü kul içinde bu-
lunduğu nimetler karşısında ya Rabbine şükredecek veya başına gelen sıkıntılardan
dolayı sabredecek ve Yaratanına sığınacaktır (İbn Kesîr (1969, s. 1/196). Şunu da unut-
mamak gerekir ki bela ve musibetlere tahammül edebilmenin en güzel yolu da dua ve
sabırla Allah'a sığınmaktır.

b) *قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ* ...
"...Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok
sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler" (Bakara, 2/249).

Yukarıdaki ayette İsrâiloğullarının Amâlikalılar'la yapmış oldukları savaşlarda
yenilgiye uğramalarından dolayı İsrâiloğullarının lideri konumundaki kişiler Hz. Mu-
sa'dan sonra gelecek olan bir peygamberden düşmanı yenmek ve kaybettiklerini geri
almak için ordularının başına bir kral/kumandan seçilmesini isterler. Bunun üzerine
peygamberleri de kumandan olarak onlara Tâlût'u önerir. Ancak onlar ilk önce buna
itiraz ederler ve daha sonra peygamberin İsrâiloğullarının ulularına yaptığı bazı açık-
lamalardan sonra Tâlût'un komutanlığını/krallığını kabul ederler. İsrâiloğulları tara-
fından benimsenen Tâlût bir ordu hazırlayıp Amâlikalılar'la savaşmak için sefere çıkar.
Ancak Tâlût'un komutasındaki askerler Amâlika ordusunun başında bulunan iyi bir

savaşçı ve komutan olan Câlût'u ve komutasındaki güçlü orduyu görünce telaşlanmaya ve korkmaya başladılar ve " ... قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ .../... Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler". Ancak Tâlût'un ordusu içerisinde sayıları az da olsa sağlam imana ve cesarete sahip olan mücahitler de vardı. Bunlar imanları gereği savaş için gereken tedbirleri aldıktan sonra Allah yolunda cihad edenlerin mutlaka O'nun yardım ve inayetine mazhar olacaklarını, tarihte "... Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yendiğini..." (Bakara, 2/249) ve Allah'ın daima "sabredenlerle beraber" olduğu (Bakara, 2/153, 249; Enfâl, 8/46, 66) bilinci içerisinde Allah'tan yardım dileyerek kendilerine sabır, metanet ve sebat vermesi için dua ve niyazda bulundular. Bu sabır, sebat ve niyaz neticesinde Allah'ın izniyle düşmanı yendiler (Diğer örnekler için bkz. Enfâl, 8/45-46; 65-66). Bundan da anlaşılıyor ki Yüce Allah mümin kulu dünya imtihanındaki sınamalara karşı üstüne düşen sorumlulukları yerine getirirken O'na yöneldiğinde, O'ndan yardım isteyip niyazda bulunduğu, O da hiçbir zaman kendisine yönelen kulunu yalnız bırakmadığını, ona şah damarından daha yakın olduğunu ve daima sabredenlerle beraber olduğunu belirtmiştir.

2. Allah Sabredenleri Sever

Müminin bu fani dünyadaki en büyük emeli ve gayesi şüphesiz ki Allah'ın onu sevdiğini ve ondan razı olduğunu bilmesidir. Bunun için de hayatının bütün safhalarında bu gayenin gerçekleşmesi için gayret sarfeder. Başına bir bela veya musibet geldiğinde başa gelene boyun eğmeden, zaafa, gevşeklik ve yılgınlığa düşmeden hemen Allah'a yönelir ve sıkıntılara göğüs gererek sabreder. Zira Allah'ın sabredenleri yalnız bırakmadığını ve sevdiğini yakinen bilir. Bundan dolayı da mümin "Allah'ın sabredenleri sevdiği" (Âl-i İmrân, 3/146) bilincini hayatının merkezine yerleştirerek yaşamını sürdürür.

Müşriklerin Müslümanlar karşısında ağır bir hezimete uğradığı Bedir gazvesinin intikamını almak için 3 bin kişilik bir orduyla başlatmış oldukları Uhud gazvesinde Müslümanlar başta Hz. Hamza, Mus'ab b. Umeyr ve meleklerin yıkadığı "Gasilü'l-Melâike" olarak bilinen Hanzala (Çakın, 1997: 51) ile beraber 70 kadar şehit vermiş ve bu savaşta Hz. Peygamber'in mübarek dişi kırılmış ve yanağından da ağır yaralanmıştı.

Yüce Allah Müslümanların Uhud gazvesinde Peygamberlerinin emirlerini dinlememeleri ve dünya malına meyletmeleri sebebiyle başlarına gelen musibetin kendi kusur ve ihmalkarlıklarından kaynaklandığını (Âl-i İmrân, 3/165), böylesi çetin bir durumda kesinlikle musibetlerle mücadelede kaçınmamalarını, üzüntüye kapılıp gevşeklik göstermemelerini (Âl-i İmrân, 3/139) ve bunu sabırla karşılayıp inançlarında sebat etmeleri gerektiğini (Âl-i İmrân, 3/144), zira sonunda inananların üstün geleceğini (Âl-i İmrân, 3/139) belirttikten sonra kendilerinden önce nice peygamber ve taraftarlarının gelip geçtiği, onun için de Hz. Peygamberin sadece bir peygamber olduğu,

O'nun ölmesi veya öldürülmesi durumunda inançlarından vaz geçmemelerini ve bu durumu sabırla karşılamaları gerektiğini müminlere hatırlattıktan (Âl-i İmrân, 3/144) sonra bu defa savaş alanında paniğe kapılıp mücadeleyi bırakan Müslümanlara şu uyarıyı yapmaktadır: *وَكَايُنْ مِنْ نَبِيِّ قَاتِلٍ مَعَهُ رِيُّونَ كَثِيرًا فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ* “Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever” (Âl-i İmrân, 3/146). Bu âyette Hz. Muhammed’in öldürüldüğü haberi üzerine panik ve telaşa kapılıp savaş meydanını terkedip kaçan müminlere bir uyarı ve sitem vardır. Bir bakıma müminlere: “Geçmiş peygamberlerin ümmetleri sayıca düşmanlarından daha az, savaş araç ve gereçleri bakımından daha zayıf olmalarına rağmen peygamberleriyle birlikte düşmanlarına karşı şiddetle savaştılar, onlar da Allah yolunda yaralandı ve şehit oldular, ama düşman karşısında gevşeklik ve zaaf göstermediler, onlara boyun eğmediler, sabır ve metanetle mücadele ettiler. Bu sebeple Allah’ın rızasını, sevgisini ve zaferi kazandılar. Siz ise yalan haberin yayılmasıyla perişan olup dağıldınız!” denilmektedir (Karaman vd. (2014, s. 1/685-686).

Sonuç olarak Müslüman bela veya musibetler karşısında giriştiği hak yolda mücadelesini sekteye uğratacak her türlü davranışlardan kaçınmalı, yılmınlığa düşmeden sıkıntılara göğüs gererek sabretmeli, işin neticesini Allah’a havale edip mükafatını yalnızca O’ndan beklemelidir. Zira Allah hiçbir mücadeleyi karşılıksız bırakmaz (Âl-i İmrân, 3/115; Nûr, 24/38; Zümer, 39/35; Şûrâ, 42/23), daima sabredenlerle beraberdir (Bakara, 2/253; 249; Enfâl, 8/46/66) ve sabredenleri sever (Âl-i İmrân, 3/146). Bu bilinç ve iman müminin dünya ve ahiret saadetinin kaynağını oluşturur.

3. Allah Sabredenlere Yardım Eder ve Muzaffer Kılar

Sabırlı ve mümin olan kişi aynı zamanda munis insandır. O, İyi ameller işleyen, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin Allah’ın yardımına mazhar olacağını, kurtuluşa ereceklerini (Asr, 103/3) ve zafere ulaşacaklarını bilir. Çünkü o, Allah’ın hiçbir zaman darda kalmış, O’na yönelmiş, çeşitli mihnetlere sabretmiş kulunu yalnız bırakmadığını, onunla beraber olduğunu (Bakara, 2/153; 249; el-Hadîd, 57/4), ona şah damarından daha yakın olduğunu (Kâf, 50/16; Vâkıa, 56/85), ondan yardımını esirgemediğini ve Hz. Musa kıssasında belirtilmiş olduğu üzere “... وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ...” (A’râf, 7/137) Allah’ın sabırlı kullarına vermiş olduğu yardım ve zafer sözünü yerine getiren olduğunu ve onları ne pahasına olursa olsun muzaffer kılacağını bilir (Âl-i İmrân, 3/123; 126; 139; 200; Tevbe, 9/25; 116). Zira bu Allah’ın inanan kullarına bir vaadidir (Rûm, 30/5-6) ve Allah asla vaadinden dönmez (Âl-i İmrân, 3/9). Hz. Peygamber (sav), “şüphesiz her zorluğun yanında bir kolaylığın, her sıkıntının yanında bir kurtuluşun; kişinin hoşlanmadığı şeylere karşı sabretmesinde birçok hayrın olduğunu ve zaferin ise sabır neticesinde geldiğini” (Ahmed b. Hanbel, 1995: 245 (No: 8716)) buyurarak müminin dünyadaki sabrının mükafatına ve faziletine işaret etmiştir. İşte bu

bilinç ve inanç müminin dünyada başına gelebilecek bütün dünyevi sınanmalara karşı gücünü, direncini ve sabrını arttıran bir hususiyettir.

4. Allah Sabredenleri Över

Yüce Allah Kur'an'ın birçok ayetinde dünya imtihanında müminin başına gelen hastalık, sıkıntı, fakirlik, naçarlık ve çeşitli meşakatlere karşı inancının bir gereği olarak sabreden kuluyla beraber olduğunu, onu sevdiğini, onu yalnız bırakmadığını, ona yardım ettiğini ve muzaffer kıldığını belirttiği gibi aynı zamanda bu sıkıntılara göğüs gerip sabretmesinden dolayı da Bakara suresinde *... وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ* ... *Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır!*" (Bakara, 2/177) onu sözüne sadık "Muttaki" sıfatıyla anıp övmüş, Sâd suresinde ise Allah'tan korkan, fakirlere karşı cömert, takva sahibi ve Allah'ın lütfettiği nimetlere karşı daima şükreden bir kul olan Hz. Eyyub'un Şeytanın onu yoldan çıkarmak için gösterdiği çaba neticesinde servetini ve çocukluğunu kaybetmesi (Bkz. Taberî, 1407: 322-325; Sa'lebî, trs.:117-121); 18 yıl süren müzmin bir hastalığa yakalanması (Sa'lebî, trs.: 122; İbn Kesîr, 1986: 223) ve tüm bu olumsuzluklar karşısında Hz. Eyyub'un Rabbine *... أَبِي مَسْنِي الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ* /... *Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin*" (Enbiyâ, 21/83) niyazında bulunup sabretmesini örnek vererek onu şöyle övmüştür. *.../ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ* /... *Gerçekten biz Eyyub'u sabırlı (bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Daima Allah'a yöneldi*" (Sâd, 38/44).

Sonuç olarak Yüce Allah geçmiş peygamberlerin Allah'ın verdiklerine sabrettiklerinden dolayı övmüş, mümin de Allah'ın verdiklerine sabretmesi halinde onu yalnız bırakmayacağını, çekmiş olduğu sıkıntılara karşı göstermiş olduğu sabır ve metanetinden dolayı muttakiler zümresine ilhak edip öveceğini ve kulun sabır ehli olmasını istemiştir.

5. Allah Sabredenleri Cennetin En Yüksek Makamıyla Mükâfatlandırarak ve Onlar Orada Melekler Tarafından Hürmet ve Selamla Karşılanacaklar

Ahret hayatında başka bir ifadeyle Kıyamet gününde insanlar içinde en mutlu ve mükafatı en yüksek insanlar şüphesiz ki dünya hayatında başına gelen sıkıntı ve meşakatlere karşısında Allah'a yönelerek O'dan yardım dileyen sabırlı kimselerdir. Onlar dünyada başlarına gelen sıkıntı ve meşakatlere karşı sabretmelerinin karşılığı olarak ahirette cennetin en yüksek makamıyla mükâfatlandırarak ve onlar orada selam, hürmet ve saygıyla karşılanacaklardır (Furkân, 25/75).

Yüce Allah sabreden kullarını dünyada yalnız bırakmadığı gibi ahirette de onları yalnız bırakmayacak, dünyada sabretmelerinin karşılığını hakıyla verecek, onlara cenneti ve (cenetteki) ipekleri lütfederek (İnsân, 76/12) onlar için *إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا* /... *Bugün ben onlara, sabrettiklerinin karşılığını verdim; onlar, hakikaten muratla-*

rma erenlerdir." (Mü'minûn, 23/111) diyecektir. Onlarda Yüce Allah'ın kendilerine vaad etmiş olduğu cennetine "... babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacak" (Ra'd 13/23), onları orada selam ve hürmetle karşılayıp (Furkân, 25/75) onlara: *سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ* "Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurduunun sonu (cennet) ne güzeldir!" diyeceklerdir (Ra'd, 13/24). İşte dünyada Allah'ın hoşnutluğunu ve rızasını kazanmak için türlü türlü bela ve musibetlere karşı Allah'a boyun eğmenin, sıkıntılara göğüs germenin ve sabretmenin ahiretteki mükafatı budur. Çünkü Allah, "Elbette sabırlı davrananlara yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlandırır" (Nahl, 16/96).

6. Allah Sabredenlerin Mükâfatını En Güzeliyle ve Kat Kat Fazlasıyla Mükâfatlandırarak

Kulun dünyadaki sınanması daha önceden de belirtmiş olduğumuz gibi sadece bela, musibetler yani "açlık, fakirlik; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz veya tamamen azaltma" (Bakara, 2/155) şeklinde olmayıp bazen de Allah'ın kuluna sunmuş olduğu nimetler/zenginlikler (Neml, 27/40) veya Allah'ın emirlerine uyup, yasaklarından kaçınma konusunda da olabilmektedir.

Müminin dünyadaki imtihan ve sınanması ne şekilde olursa olsun, eğer kul bütün sınanmalar karşısında boynunu büküp Allah'a yönelir, Yüce Allah'ın " dilediğini zengin, dilediğini fakir (Bakara 2/245), dilediğini izzet sahibi, dilediğini alçaltıp rezil eden (Âl-i İmrân, 3/26; Ra'd,13/39), dilediğini bağışlayan, dilediğini cezalandıran (Âl-i İmrân, 3/129; el-Mâide, 5/40; Ra'd 13/39), göklerde ve yerde ne varsa hepsinin O'nun olduğu (Âl-i İmrân, 3/129), O'nun mülkünde mutlak tasarruf sahibi olduğu (Mülk, 67/1) ve gücünün her şeye kadir olduğu (Bakara, 2/20; el-Mâide, 5/40; Nûr, 24/45; Mülk, 67/1); kulun yaptığı işlerden dolayı başına gelen bela ve sıkıntıları da Allah'a boyun eğmek, iltica ve dua etmek vasıtasıyla affedeceği" (Ra'd, 13/39) bilinci içinde sabrederse, Allah da onun duasını kabul eder (Bakara, 2/186) ve yalnız bırakmaz (Bakara, 2/45; 153); sabrettiğinden dolayı da onu en güzel şekilde kat kat fazlasıyla mükafatlandırır ve şüphesiz Allah'ın mükafatı daha üstündür (Bakara, 2/261; En'âm, 6/160; Nah,1 16/96; Kasas, 28/54, 80; el-Ahzâb, 33/35; Zümer, 39/10; Mü'min, 40/40). Zira Allah zengindir (Muhammed 47/38) ve insanların yanındaki "(dünya malı) tükenir, Allah katındakiler ise bâkidir. Elbette sabırlı davrananlara yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını verecektir" (Nahl, 16/96).

7. Allah Sabredenleri Bağışlanma, Rahmet ve Hidayetle Müjdelemiştir.

Kur'an- Kerim'de " البشارة /Müjde" kelimesi *إِنَّ الدِّينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ* "Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size vâdolan cennetle *sevimin!* derler" (Fussilet, 41/30), *وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ*

الْبَشْرَاءِ فَبَشِّرْ عِبَادِ / "Tâğut'a kulluk etmekten kaçınıp, Allah'a yönelenlere müjde vardır. (Ey Muhammed!) Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır." (Zümer, 39/17-18) ayetlerinde görüldüğü üzere genel olarak iyi, güzel eylemlerden sonra kullanılan bir ifadedir (Ayrıca bkz. Bakara, 2/25, 97,119, 155, 213, 223; Âl-i İmrân, 3/45, 126, 171; Tevbe, 9/112; Yûnus, 10/2, 87; el-Hac, 22/34, 37; el-Ahzâb, 33/47; es-Saf 61/13). Ancak bu kelime bazen de بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا / "Münafıklara, kendileri için acı bir azap olduğunu müjdele!" (Nisâ, 4/138); إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ "Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adaleti emreden insanları öldürenler (yok mu), onlara acı bir azabı müjdele!" (Âl-i İmrân, 3/21) ve ... وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ... "... (Ey Muhammed)! o kâfirlere elem verici bir azabı müjdele!" (Tevbe, 9/3) ayetlerinde görüldüğü gibi nifak ve küfür ehlinin dert, tasa, sıkıntı ve kötü eylemlerinden sonra onları küçük düşürmek, onlarla alay etmek ve aşağılamak için sınırlı bir şekilde de olsa istihza için kullanıldığına da şahit olmaktayız (Bkz. Râzî, 1420: 246; Şevkânî, 1414:463;| eş-Şe'râvî,1997: 2675).

Yüce Allah "البشارة /Müjde" kelimesini Bakara suresinin 155. ayetinde ehl-i imanın dünya hayatında "biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve fakirlikle" sınındığını ve bu sınıma neticesinde başarılı olan sabır ehlinin ahiret hayatında elde edecekleri mükafatlar için Hz. Peygamberin lisanıyla "Sabredenleri müjdele!" ifadesiyle müjdelenmelerini emretmiş ve yine aynı surenin 157. ayetinde ise bu müjdenin "bağışlanma, rahmet ve hidayet/ doğru yol" olduğunu şöyle açıklamıştır: "أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ / "İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlardır. Ve hidayet/doğru yolu bulanlar da onlardır" müjdesini vermiştir (Bakara, 2/157). Böylece Yüce Allah müminlere yeryüzünde başlarına gelen bela ve musibetlerden ötürü gevşeklik göstermemelerini, üzülmemelerini, sebat gösterip sabretmelerini (Âl-i İmrân, 3/139), bunun bir imtihan olduğunu (Bakara, 2/214; Âl-i İmrân, 3/1186; Kehf, 18/7; Enbiyâ, 21/35; Mülk, 67/2; İnsân, 76/2), dünyadaki her şeyin geçici, ahiret hayatının ise kalıcı ve ebedî olduğunu (Kehf, 18/46; el-A'lâ, 87/16-17); ahirette vaad edilen "bağışlanma, rahmet ve hidayet" mükafatlarına kavuşabilmek için iman, salih amel ve sabır ehli olmanın zaruri olduğunu (Asr, 103/1-3) ve sonuçta bu güzel mükafatlara ancak sabredenlerin kavuşabileceklerini belirtmiştir (Bakara, 2/157. Fussilet, 41/30, 35).

Sonuç

Yüce Allah kendisine ibadet etmesi için yaratmış olduğu insana Sünnetullah'la ilgili bazı sorumluluklar yüklemiş ve dünya hayatında hayatını idame etmesi için bahsetmiş olduğu sınırsız birçok nimetle beraber yaratıcısının emirlerine uyup uymadığını sınamak için de ölümü ve hayatı yaratmıştır. Ayrıca Yüce Allah yaratmış olduğu kullunun yaratılış amacı doğrultusunda birey ve toplum olarak onun vazifelerini ve yükümlülüklerini açıklayan ve onun için bir hidayet rehberi olan Kur'ân-ı Kerim'i indirmiş ve

onun kendisine yüklediği mükellefiyetleri, yükümlülükleri ve vazifeleri ondan çıkarmasını istemiştir (Cora, 2020: 602). Yüce Allah'ın insana yüklemiş olduğu ve Kur'an'ın birçok yerinde belirtmiş olduğu sorumluluklarından bir tanesi de insanın başına gelebilecek olan çeşitli bela ve musibetler karşısında sabretmesidir.

İnsan için hidayet rehberi olan Kur'an'da (Cora, 2020: 602). Yüce Allah, insana verilen sorumluluklarını açıklayarak dünyada yaşaması için kendisine sunulan nimetlerle beraber "korku, açlık, mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiltme ile mutlaka imtihan..." (Bakara, 2/155; Âli-İmrân, 3/186) edileceğini ve dünya hayatının "... sadece bir eğlenceden ve bir oyundan ibaret..." (Ankebût, 29/64) olduğunu belirtmiştir. Bu açıklama, hatırlatma ve uyarının arkasından Yüce Allah, yukarıda belirtilen hususlar ve benzeri sıkıntı ve meşakkatlerle imtihana tabi tuttuğu insanın bunlara aldırış etmeden, şikâyet etmeden, Allah'ın takdirine boyun eğerek sabretmesini, bu konuda örnek olarak geçmiş peygamberlerle beraber özellikle Hz. Peygamberin hayatının örnek alınmasını ve sabrın karşılığını, mükâfatını da yalnızca Allah'tan beklemesini istemiştir.

Sabır, insanın iman ve salih ameli vasıtasıyla kazanmış olduğu güzel bir haslet ve melekedir. Dünyada insanın karşılaştığı nefse ağır gelen ve dayanılması zor olan şeylere katlanmak ve uhrevî kurtuluşa ermek ancak iman, salih amel ve sabırla mümkündür. Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmak, İslam'ı yüceltmek için gayret göstermek, zulme ve zalime karşı koymak, hakkı ve hakikati savunup ayakta tutmak da ancak müminlerin özelliklerinden biri olan sabırla mümkündür. Şunu unutmamak gerekir ki hayatta insanın başına gelebilecek bütün olumsuzlukların üstesinden gelebilmek ancak sabırla mümkündür. Sabır, her müminin bürünmesi gereken vazgeçilmez kalkanı/silahı, kurtuluşunun anahtarı ve dünya ve ahiret saadetinin vazgeçilmez hasletidir.

Müminin dünyada çekmiş olduğu sıkıntı ve meşakkatlere karşı göstermiş olduğu sabrın mükâfatına gelince Yüce Allah, sabrın mükâfatının neler olduğunu Kur'an-ı Kerim'de "Allah'ın sabredenlerle beraber olduğunu, sabredenlere yardım edip onları muzaffer kıldığını, sabredenleri övdüğünü, sabredenleri sevdiğini, sabredenleri cennetin en yüksek makamıyla mükâfatlandıracağını ve onların orada melekler tarafından hürmet ve selamla karşılanacaklarını, sabredenlerin mükâfatını en güzeliyle ve kat kat fazlasıyla mükâfatlandıracağını, sabredenleri bağışlanma, rahmet ve hidayetiyle müjdelediğini" açıkça belirtmiştir. Şunu da ehemmiyetle belirtmek gerekir ki insanın dünya ve ahirette kurtuluşunun vesilelerinden biri olan sabrı Allah için olmalıdır. Zira her iki cihanda da başarmanın ve mutlu sona ermenin sırrı sabırdır ve sabrın karşılığını hesapsız verecek olan da şüphesiz yalnızca Allah'tır. *إِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ* /بغیر حساب / "... Yalnız Sabredenlere, mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir." (Zümer 39/10) Mükâfatları Allah tarafından hesapsız verilen kullar ise "لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا" ... الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ **Onlara, içinde ebedî kalacakları,**

zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş ve kazanç budur” (Mâide, 5/119).

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, M. F (1987). *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Ḳur‘âni’l-Kerîm*. Çağrı Yayınları.
- Ahmed b. Hanbel, A. M. H. (1995), A. M. *el-Müsmed* (Cilt 1-8). Dârü’l-Hadis.
- Akseki (Aksekili), A. H. (2012). *Ve’l-Asr Suresinin Tefsiri / Asr Sûresi Tefsiri*. Ögü Yayıncılık.
- Buhârî, M.İ. (1979). *el-Câmi‘u’s-Sahîh (Sahih-i Buhârî)* (Cilt 1-8). (1. Baskı). el-Mektebetü’l-İslâmî.
- Cevherî, İ. C. (1987), *es-Sihâh Tâcü’l-Luga ve Sihâhu’l-Arabiyye* (Cilt 1-6). (4. Baskı). Dârü’l- ‘İlm li’l-melâyîn.
- Cora, M. (2020). İslâmî Bireyin ve Toplumun Oluşmasında Kur‘ân’ı Anlama/Yaşama Sorunu: Derûnî ve Yüzeysel Okuma, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 602-603.

- Cürcânî, A.M. (2003). *Mü'cem et-Ta'rifât*. Muhammed Abdurrahman.
- Çakın, K. (1997). *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt. 16, ss. 51). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağrıçı, M. (2008). *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt. 35, ss. 337-339), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çelik, H. (2018). *Kur'an'da nifak -münafıkların özellikleri-*. Fecr Yayınları.
- Çelik, H. (2017). Asr suresine göre insanın kurtuluşu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (52), 1313-1322.
- Ece, H. (2010). *İslam'ın temel kavramları* (3. Baskı). Beyan Yayınları.
- Erkaya, M. E. (2017). *Kur'an kaynaklı tasavvuf kavramları*. Otto.
- Erzurumlu, İ. H. Erzurûmî (trh.). *Mârifetname*. (Cilt 1-4) (4. Baskı). Bahar Yayınevi.
- Gazzâlî, H. M. (1975). *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* (Cilt 1-4). Bedir Yayınevi.
- Harrâz, H. C. O. (1428/2007). *Mevsûatu'l-ahlak*. Mektebetü ehlü'l-eser li'n-neşri ve't-tevzî'.
- İbn Kesîr, İ. Ş. Ö. (1969). *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-'azîm* (Cilt 1-4). Dâru'l-ma'rife.
- İbn Kesîr, İ. Ş. Ö. (1986). *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Cilt 1-15). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Manzûr, A. A. (1414 H) *Lisânu'l-Arab* (Cilt 1-15). Beyrut: Dâru Sadr.
- İbn Mülkin, S. Ö. A. (2009). *el-Mu'în 'ale tefehum'il-erbaîn*. el-Fâruku'l-hadîsiyye li't-tibâ' ve'n-neşr.
- İzutsu, T. (1984). *Kur'an'da dinî ve ahlakî kavramlar* (1. Baskı). Pınar Yayınları.
- Kara, M. (1995). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (3. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Karagöz, İ. (2002). Kur'an ve hadislerin ışığında sabır ve insan. *Diyanet İlmi Dergi*, 38(2), 5-22.
- Karaman, H. -Çağrıçı, M. -Dönmez, İ. K.-Gümüş, S. (2014). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Cilt 1-5). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kâşânî, A. (1992). *Mü'cem Istilahâti's-Sûfiyye*. Dâru'l-menâr.
- Kuşeyrî, Z. A. (1991). *el-Risale (Kuşeyrî Risâlesi / Tasavvuf İlmine Dair)*. Dergah Yayınları.
- Mekkî, M. Ali. (1999). *Kûtü'l-kulûb (Kalplerin Azığı)* (Cilt 1-4). İz Yayıncılık.
- Müslim, M. H. (trh.) *el-Câmius'-Sahîh (Sahih-i Müslim)* (Cilt 1-5). (1. Baskı). Dâru İhyâi'l-türâsi'l-Arabî.
- Önal, R. (2008). Kur'an verileri doğrultusunda sabır kavramı. *Diyanet İlmi Dergi*, 44(4),

51-74.

- Rağıb el-İsfahânî, H. M. (1961), *el-Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an (Müfredât fi garîbî'l-Kur'an)* (1. Baskı). Dâru'l-Kalem
- Rağıb el-İsfahânî, H. M. (1992), *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a* (1. Baskı). Dâru'l-Kalem
- Râzî, F. M. (1420 H.). *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)* (3. Baskı). (Cilt 1-32). Dâru İhyâi-et-Turâsî'l-Arabî.
- Reşîd, M. R. (1990) *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*. (Cilt 1-12). Hey'etü'l-Mısriyetü'l-'Ametü li'l-Kitap.
- Sa'lebî, İ. A. M. İ. (trs.). *'Arâ'isü'l-mecâlis (Kasasu'l- enbiyâ)*. Mektebetü'l-Cumhuriyyeti'l-'Arabiyye.
- Serrâc, Nasr. A. (1996). *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*. Altınoluk Yayınları.
- Şe'râvî, M.M. (1997). *Tefsîrû eş-Şe'râvî*. Metâbi' Ahbârü'l-yevm.
- Şevkânî, M. A. (1414). *Fethu'l-Kadîr* (Cilt 1-4). Dâru İbn Kesîr.
- Taberî, M. C. (2000). *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an* (Cilt 1-24). Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye.
- Taberî, M. C. (1407H.). *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (Cilt 1-5). Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye.
- Tutar, A. (1999). Hazret-i Muhammed (s.a.v.) ve sabır". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 138-144.
- Türk Dil Kurumu, (1988). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Baskı Evi.
- Ünal, A. (1998). *Kur'an'da temel kavramlar*. Nil Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (1960). *Hak dini Kur'an dili* (Cilt 1-9). (2. Baskı). Nebioğlu Baskıevi.
- Yılmaz, H. K. (2013.) *Ana hatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar*. Ensar Yayınları.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Sosyal Medya Platformlarının Ceza Yargılaması
Sürecine Etkisi

The Effect of Social Media Platforms over the
Process of Criminal Procedure

Selin Büşra FİDAN*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Fidan, S. B. (2022). Sosyal medya platformlarının ceza yargılaması sürecine etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 458-475.

Fidan, S. B. (2022). The Effect of social media platforms over the process of criminal procedure. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 458-475.

10.29228/kesit.62180

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 25.04.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 17.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Büyükçekmece Cumhuriyet Savcısı, İstanbul Aydın Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, Türkiye,
selintopkara@stu.aydin.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Sosyal Medya Platformlarının Ceza Yargılaması Sürecine Etkisi

The Effect of Social Media Platforms over the Process of Criminal Procedure

Selin Büşra FİDAN

Öz: İnsanlığın tarih boyunca gelişimini ve değişimini sağlayan şey toplumların birbirleriyle iletişimi ve etkileşimi olmuştur. Eski dönemlerde bu iletişimi ve haberleşmeyi sağlayacak araçların yetersiz olması nedeniyle bilgi paylaşımları sınırlı olmakta iken zamanla teknolojik gelişmeler ile birlikte haberleşme ağı gelişmiş ve internet kavramı ortaya çıkmıştır. Bunun akabinde internet kullanımı ile birlikte sosyal medya platformları oluşmaya başlamıştır. Sosyal medya platformları modern dünyada insanlara fikir ve düşüncelerini rahatça paylaşabilecekleri alanlar vermektedir. İnsanlar bu şekilde günlük olayları takip ederek bu olaylara ilişkin anlık tepkilerini paylaşabilmekte ve bir kamuoyu oluşturabilmektedir. Sosyal medya ağının hızlı olması nedeniyle insanlar arasında hızlı bir haberleşme ve etkileşim olmaktadır. Dolayısıyla sosyal medya hayatın birçok alanına temas etmekte ve temas ettiği alanları da etkilemektedir. Sosyal medyanın günümüzde en çok temas ettiği ve etkileşimde olduğu alan ise ceza muhakemesidir. Sosyal medya üzerinden hem kolayca suç işlenebilmekte hem de işlendiği iddia olunan suçlarla ilgili değerlendirmeler yapılabilmektedir. Zaman zaman sınırları aşan bu değerlendirmeler ile oluşturulan kitleler ceza muhakemesi süreçlerine etkide bulunmaktadır. Bu sebeple ceza hukukunun sosyal medyayla ilişkisi oldukça önem arz etmektedir. Söz konusu bu çalışmada insanların sosyal medya ile ceza yargılamalarına ne şekilde müdahil oldukları, neden böyle bir müdahaleye ihtiyaç duydukları, bu eylemlerin olumlu ve olumsuz yönlerinin neler olduğu ve olumsuz yönleri düzeltmek için neler yapılabileceğinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, sosyal medya, ceza muhakemesi, soruşturma, kovuşturma, koruma tedbiri.

Abstract: The communication and interaction of communities with each other has been what has enabled the development and change of humanity throughout history. In the old days, information sharing was limited due to the lack of tools to provide this communication and communication, while

over time, along with technological developments, the communication network has improved and the concept of the Internet has emerged. Following this, social media platforms have started to be formed with the use of the Internet. Social media platforms provide opportunities for people to share their ideas and thoughts. People can form public opinion by following daily news and sharing their instant reactions. There is fast communication and interaction among people due to speed in social media. Therefore, social media is involved in many areas in our lives and has an impact on it. Nowadays, the most effective and interactive area that social media has an influence over is criminal procedure. It is possible both to commit crime and evaluate related crimes through social media. The ideas, which consist of these evaluations, can sometimes cut across and affect the process of criminal procedure. That is why, the relation between social media platforms and criminal procedure is utmost important. This article mentions how people take part in criminal procedure by using social media, the reason why this kind of interference is needed, positive and negative aspects of these situations and how we can fix the negative side of them.

Keywords: Sociology, social media, criminal procedure, investigation, prosecution, protection measure.

Giriş

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte 20. yy'dan itibaren internet kavramı hayatımıza girmiştir. İnsanların oturduğu yerden dünyanın birçok yerindeki bilgiye anında ulaşabilmesine imkân veren bu teknolojik gelişim hızlı bir şekilde benimsenmiştir. Günümüzde iletişim teknolojilerinin herkes için ulaşılabilir olması sebebiyle internet insanlara teknolojik bir demokrasi ortamı sağlamakta ve ayrıca süreklilik sağlayan bir ilerleme ve bilgi saydamlığı, internet kullanıcıları için küresel bir anlam ifade etmektedir(Vural ve Bat, 2010: 3372). Zamanla internet üzerinden sosyal medya platformları oluşturulmuş, insanlar da bu platformlara üye olmaya başlamışlardır.

Bu platformlar önceleri eğlence, fotoğraf ve seyahat paylaşımları yapmak, eski arkadaşları bulmak amaçlı kullanılırken son zamanlarda daha çok haberleşmek, toplumsal olaylara karşı kitleleşmek, gündemleri yakından takip edip tepki göstermek ve hatta gündem yaratmak için kullanılmaya başlanmıştır.

Sosyal medya aleni ve anlık şekilde, gündemde bulunan olaylara karşı verilen bu tepkilerle toplumun birçok alanına etki yapmaya başlamıştır. Özellikle ülkemizde sosyal medya kullanıcıları adli vakalara yakından ilgi göstermekte ve bu vakalara ilişkin olarak başlayan ceza muhakemesi sürecini takip etmekte hatta süreci belirleyici baskılarda bulunmaktadır.

Öncelikle sosyal medya kavramının ne olduğu, bu platformları kullananların

psikolojik durumlarına kısaca değinerek açıklama yapmak gerekmektedir.¹

Ardından sosyal medyada ifade özgürlüğü adı altında yapılan paylaşımların suç unsuru teşkil edip etmediğinden, sosyal medyanın suç işlenmesini kolaylaştırıp kolaylaştırmadığından, adli vakalar hakkında sosyal medyada yapılan yorumların ceza muhakemesini nasıl etkilediğinden bahsedilecektir.

Sosyal Medya Kavramı

Sosyal medya kavramını farklı birçok şekilde tanımlayabiliriz. Sosyal medya platformları oluşmadan önce geleneksel medya; haber alma ve gündemi takip etmemize imkân sağlamaktaydı. Ancak TV, radyo, gazete gibi kişilerin bireysel olarak müdahale edemediği ve anlık tepki veremediği bu geleneksel medyanın interaktif bir hale döndürülmüş olması ile sosyal medya oluşmuş ve insanlar böylece herhangi bir sınırlama olmadan internet üzerinden iletişim kurmaya başlamışlardır. (Aslan, 2020: 55).

Geleneksel kamuoyu belirli aktörlerin aktif olarak rol aldığı ve genellikle tek taraflı, kontrollü bir yapıya sahip iken sosyal medya her kesimin birbiriyle etkileşim halinde olabildiği, çok sesli bir platform oluşturmuştur (Göksu, 2015: 45).

Gazete, TV gibi iletişim araçlarının tersine internet kimsenin tekelinde değildir.² Bu da insanlara izin almadan kendi görüşlerini söyleyebilme özgürlüğünü sağlamaktadır. Hatta bunun yanında sosyal medya paylaşımları basın tarafından da anlık haber paylaşımları için kullanılmaktadır. Günümüz internet haberciliği bir bakıma sosyal medya üzerinden yürütülmektedir.³

*'We Are Social' kuruluşunun yayınlamış olduğu 'Digital 2020: Turkey raporuna göre, 2020 yılında Türkiye'deki aktif sosyal medya kullanıcı sayısının 54 milyon olduğu gözlemlenmektedir. Bu sayı 2019 yılından 2020 yılına kadar raporda 2,2 milyon artış göstermektedir. Bu da yüzde 4,2'lik bir artışa işaret etmektedir. Türkiye İstatistik kurumunun 2019 verilerine baktığımızda ise 2019 yılı içerisinde Türkiye'de internet kullanımının oranı nüfusun yüzde 75,3'ünü kapsamaktadır. Bu araştırmalar sosyal medya kullanımının ne denli fazla olduğunu ve her sene artarak devam ettiğini bizlere göstermektedir.*⁴

Bu interaktif kullanımın hızlı bir şekilde benimsenmesinin en önemli sebeplerinden birisi kişilerin psikolojik durumlarıdır. Dünya üzerinde meydana gelen olaylardan anında haberdar olmak, farkındalık oluşturmak, dikkat çekmek ve çok kısa zamanda çok fazla insana ulaşip sesini duyurabilmek gerçekten çok büyük bir fırsat sağlamaktadır ve buna sahip olmak insana kendini daha güçlü hissettirmektedir.

¹ URL-1

² URL-2

³ URL-2

⁴ URL-3

Sosyal medya, insanlara kendilerini toplum içerisinde gösterebilme ve tek başınalık durumundan uzaklaşıp sosyal bağlarını gerçek hayata nazaran daha kolay şekilde oluşturabilme imkânı tanımaktadır. Ancak bu şekilde sosyal medyayı bilinçli olarak kullanamayan kişiler, bireysellikten çıkıp bir grupta birlikte hareket ederek kitleleşmeleri sonucu kendi kimliklerinden uzaklaşıp, karakterlerinde yozlaşma yaşayabilmektedirler. Örneğin; bir konu hakkında bir kullanıcının sosyal medya üzerinden ileri sürdüğü bir görüş internet ağının hızı ile birden fazla kişiye ulaştıktan sonra, aynı görüşü destekleyen kişilerin sayısı arttığı zaman; “topluluğun ileri sürdüğü görüş her zaman daha doğrudur” düşüncesi ya da karşı bir görüş ileri sürme durumunda “eleştirilme ve dışlanma” korkusu ile çoğu insanda ilgili konuyu irdelemeden ve üzerine sorgulama yapmadan ileri sürülen görüşü kabul etme psikolojisi oluşmaktadır.

Sosyal medya kullanıcıları, bu kitleleşme içerisinde hitabeti güçlü olan kişiler tarafından yönetilmektedirler. İleri sürülen fikre, kitleleri ikna etmek için; sürekli aynı şeyleri tekrarlamak, bunları yaparken abartıya kaçmak ve güçlü imgeler kullanmak yollarına gidilir. Bu şekilde manipüle olan insanlar artık gösterilen hedefe kilitlenerek içgüdüsel olarak hareket etmeye başlarlar.⁵ Bu anonimleşme hali kişinin kendisi için bir tanınmazlık halidir ve tehlike arz etmektedir.⁶

Sosyal medyanın bilinçli kullanılması halinde olumlu etkilerini görmek de mümkündür. Hızlı ve anlık olması sayesinde kamu yararına olan bilgiler anında aktarılabilir. Bunun yanı sıra kamuoyu oluşturularak devletin işleyişinin demokratikliğe uygunluğu da denetlenebilmektedir (Ulukaya, 2019: 1-3). Bu şekilde insanlar; kamusal olaylarla ilgili olarak ifade özgürlüğü ve ahlak sınırları içerisinde, eleştirel bakış açısı ile akla uygun bir şekilde kendi fikirlerini ve çözüm önerilerini rahat bir şekilde ortaya koyabilmektedirler. Böylece bürokratik süreçlerle uğraşmadan doğrudan ilgili kuruma ulaşılabilir.

Sosyal Medyada Suç İşleme ve Suç Haberlerinin Paylaşılması

Yer, zaman, sansür sınırlaması olmadan sahte bir şekilde oluşturulan hesaplar bilgi paylaşımını kolaylaştırdığı kadar sosyal medyada suç işlenmesini de kolaylaştırmaktadır.

Gelişen teknolojiyle birlikte klasik suç tanımı ve delillerin niteliği farklılaşmıştır. İnternetin ve dolayısıyla da sosyal medyanın günümüzde her alanda etkin bir rol alması nedeniyle oluşan özgür ortamda yeni ve farklı suç tipleri doğmakta ve klasik tipteki suçların delillerinin bu mecralarda bulunması söz konusu olabilmektedir.⁷

⁵ URL-1

⁶ URL-1

⁷ URL-4

İfade özgürlüğü adı altında sosyal medyada yapılan bazı paylaşımlar özgürlük sınırlarını aşır suç unsuru içeren söylemlere dönüşebilmektedir. Bu nedenle ifade özgürlüğünün tam olarak ne olduğunu iyice benimsemek gerekmektedir.

Anayasamızın 26. maddesinde belirtilen ifade özgürlüğü; resmi makamların müdahalesi olmadan haber ve fikir alışverişi yapılabilmesini güvence altına almıştır. Fakat özgürlük her aklımıza eseni fütursuzca yapmak anlamına gelmemektedir. Her bireyin kendi özgürlük alanı olduğuna göre başkasının özgürlük alanına girmeden yapılabilecek eylemler gerçek özgürlük demektir. Zira bugün başkasının alanına girerek özgürlük adı altında bir kişinin yaptığı eylem, yarın aynı şekilde kendi özgürlük alanına tecavüz edilmesine sebep olabilmektedir.

T.C Gençlik ve Spor Bakanlığının 2013 yılında yayınladığı Gençlik ve Sosyal Medya Araştırma Raporuna göre gençlere medyada doğru bulmadıkları hususlar sorulduğunda; “Kötü söz, hakaret veya küfür içeren mesajlar yazmak” (%41), “Yalan haberleri kasıtlı olarak paylaşmak” (%38), “Sahte haberler kurgulamak ve paylaşmak”(%36) ve “Tehdit, şantaj içeren mesajlar yazmak” (%36), “Ses kayıtlarını izinsiz paylaşmak” cevapları verilmiştir.⁸

Yukarıda da bahsettiğimiz şekilde sosyal medyadaki bu kimliksizleşme hali ile siber suçlar artsa da aynı zamanda bu suçlara tepki verilirken yapılan paylaşımlarda sınırlar aşılarak hakaret, tehdit, özel hayatın gizliliği, ayrımcılık gibi suçlar da işlenebilmektedir. Bu durumda sosyal medyada yapılan bu paylaşımların ifade özgürlüğü içinde mi kalacağı yoksa suç mu oluşturacağı hususlarının iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sosyal medya ve geleneksel medya, günümüzde gündem belirleme ve kamusal ilgiyi yönlendirme konusunda çok etkili olmaktadır. Bunu yaparken kamunun bilgisine sunulacak olaylarda, kişilerin birebir görgü ve bilgisinin olmadığı durumlar üzerindeki tepkilerini oluştururken onları etki altında bırakacak söylemlerde bulunmaktadır. Özellikle suç işlendiğine ilişkin yapılan haberlerdeki bu tutumlar hem suç işlediği iddia edilen kişileri, hem de suça ilişkin araştırma ve işlem yapacak kurumların izleyecekleri yolları da etkilemektedir. Dolayısıyla sosyal medya ve geleneksel medyada suç olaylarını; olağandışı, dramatik, duygusal ya da basitleştirerek aktarmak toplumda bir ahlaki panik yaratılmasına ve olaylara karşı aşırı reaksiyon gösterilmesine sebep olmaktadır (Ulukaya, 2019:4).

Bir suç olayının haber değeri taşıyıp taşımadığı belirlenirken dikkat edilen bazı kriterler tanımlanmıştır. Bunlar;

- İçerdiği dram ya da riske göre uyarıcı etkisinin olması

⁸ URL-1

- Öngörülebilirlik
- Basitleştirme
- Siyasi ve kültürel bağlamdan kopararak bireye indirgeme
- Potansiyel mağdurlara yönelik risk vurgusu
- Ünlü kişilerle ilgili olması
- Şiddet içermesi
- Cinsel saldırı ögesi içermesi
- Mağdurun çocuk olması
- Suça yönelik cezanın sertleştirilmesi çağrısı taşımasıdır (Ulukaya, 2019: 24).

Görüldüğü üzere bir suç olayının haber değeri taşıdığı kanaatine varıldığında sosyal medyada bu haber paylaşılırken toplumun daha çok reaksiyon göstermesini sağlayacak unsurlara yer verilmektedir. Bu da insanların, suça ilişkin olarak verilen cezaların yetersiz olduğunu, adaletin sağlanmadığını, kurumların başarısız olduğunu düşünmesine sebep olmaktadır. Bunun sonucunda da görevlerini gereği gibi yerine getirmediğini düşündükleri kurumları ifşa etmek ve utandırmak, soruşturmayı etkilemek, sorumlu gördükleri faileri cezasız bırakmamak için sosyal medya üzerinden yargılama yapma yoluna gitmektedirler (Ulukaya, 2019: 32).

Sosyal Medyanın Ceza Muhakemesi ile İlişkisi

Sosyal medyanın, suç işlenmesini kolaylaştırmanın yanında işlendiği iddia edilen suçlara ilişkin olarak yapılacak adli süreci etkileyerek ceza muhakemesine yakından müdahil olma etkisi de vardır.

Sosyal medya ile ceza muhakemesinin ilişkisini daha iyi anlatabilmek için ceza muhakemesinin ne olduğu, sürecin nasıl ilerlediği konusu üzerinde durulması gerekmektedir.

Devletin; refah, huzur ve güveni sağlamak için en başta suç işlenmesini engellemek için gerekli tedbirleri alması gerekir. Fakat alınan tedbirlere rağmen suç işlenirse bu durumda da suçu ve suçluyu tespit ederek gerekli cezalandırmayı sağlamalıdır. Suç işlendiği iddiasından sonra başlayan bu süreç ise ceza muhakemesidir.

Ceza muhakemesinin amacı geçmişte meydana gelen olayla ilgili olarak maddi gerçeği ortaya çıkarmaktır. Bu sebeple iddia olunan suçun işlenip işlenmediği, işlendi ise failin kim olduğu hususları araştırılır. Geçmişte yaşanan olayın tam olarak nasıl meydana geldiği bilinmediği için olayın meydana gelme şeklini tespit edip bir kanaate varmak için delil ve ispata ihtiyaç duyulmaktadır. Elde edilen bu deliller doğrultusunda

da da muhakemeyi yapacak makamlar maddi gerçeğe ulaşmak için bir delil değerlendirmesi yapmaktadır.

Fakat ceza muhakemesinin tek amacı suçluyu cezalandırmak ya da suçsuzluğunu ortaya çıkarıp kişinin beraatını sağlamak değildir. Önem arz eden kısım, hukuk devleti ilkesi çerçevesinde bir yargılama yapabilmektir. Ceza muhakemesinde yapılan soruşturma ve kovuşturma işlemleri sırasında insanların temel haklarına bazı kısıtlamalar getirilebilmektedir. Bu yüzden hukuk devleti ilkesi gereğince bu kısıtlamaların belirlenen usuller içerisinde hukuka uygun olarak yapılması gerekir (Yılmaz, 2013:2). Dolayısıyla ceza muhakemesinin amacı her ne pahasına olursa olsun maddi gerçeğe ulaşmak değildir.

Hukuk devleti ilkesi doğrultusunda hareket edilebilmesi için de ceza muhakemesinde benimsenmiş olan; davanın açılmasına ve davanın yürütülmesine ilişkin, ispat hukukuna ve şekle ilişkin ilkelere dikkat edilmesi gerekir. Bunun yanı sıra ceza muhakemesinin ilkeleri insan hakları yönünden ele alındığında; insan onurunun dokunulmazlığı, adil yargılanma, makul sürede yargılanma, işkence yasağı, bağımsız ve tarafsız hâkim, meram anlatma, şüpheden sanık yararlanır, özel hayatın gizliliği, delillerin doğrudan doğruyalığı, delillerin serbestçe değerlendirilmesi, masumiyet karinesi ilkeleri de göz önünde bulundurulur (Yılmaz, 2013: 11).

Ceza muhakemesinin ilk aşaması Cumhuriyet savcısının yönetiminde olan soruşturma evresidir. Soruşturmaya başlanabilmesi için suç şüphesinin öğrenilmesi gerekmektedir. Bunlar; resen öğrenme, ihbar ve şikâyettir. İhbar ve şikâyetler CMK madde 158 doğrultusunda yetkili makamlara yapılır. Bunun akabinde de CMK madde 160 doğrultusunda başlatılan soruşturma işlemleri sırasında Cumhuriyet savcısı; atılı suçun işlenip işlenmediği, işlendi ise failin kim olduğuna yönelik olarak delil toplayacaktır ve maddi gerçeği araştırmaya başlayacaktır.

Sosyal medya bu noktada ihbar ve şikâyette bulunmak için yeni bir alan olarak kullanılmaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü, sosyal medya hesabı açarak kişilerin sosyal medya üzerinden ihbar ve şikâyetlerini gerçekleştirebilmelerine imkân tanımıştır (Aslan, 2020: 58).

Suç işlendiği ihbarının alınması üzerine cumhuriyet savcısı tarafından başlatılan soruşturmada CMK'daki koruma tedbirleri doğrultusunda ve kolluk ile olan irtibat uyarınca elde edilen deliller bir bütün halinde değerlendirilecek ve suçun sübutuna ilişkin olan tüm deliller elde edildikten sonra isnada maruz kalan şüpheli şahıs tarafından atılı suçun işlendiğine dair yeterli şüpheye ulaşılması durumunda, Cumhuriyet savcısı tarafından CMK madde 170 ve 171'de belirtilen hususlar doğrultusunda iddia-name düzenlenerek yargılama aşamasında geçilmesi için kamu davası açılacaktır.

Cumhuriyet savcısı kamu davası açmak için yeterli şüpheye ulaşmaz ise ya da

iddia olunan suçun unsurlarının oluşmadığını fark eder ya da şikâyete tabi bir suçta şikâyet süresinin geçtiğini, şikâyetten vazgeçildiğini tespit ederse bu durumda kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verecektir. Bu karar ise itiraza tabi olmakla birlikte gerekli itiraz süreleri geçirildikten sonra kesinleşmektedir.

Cumhuriyet savcısı soruşturma sırasında delil elde ederken, elde ettiği delilleri resen değerlendirmeli ve uyuşmazlığa konu olayı ispat edip etmediğine, suç isnat edilen şüpheli ile bu delilin ilişkilendirilip ilişkilendirilmeyeceğine bakmalıdır ve hukuki nitelendirme yapılmalıdır. Eğer bu değerlendirme sonucunda kamu davası açma yoluna gidilirse deliller ile olaylar ilişkilendirilip hangi delilin hangi olayı, ne şekilde ispat ettiğinin kararda gerekçelendirmesi ve kamu davası açmak için yeterli şüpheye nasıl ulaşıldığının açıklanması gerekir.

Açılan kamu davası ile yargılama süreci başlar ve kovuşturma aşamasına geçilir. Bu aşamada yargılama makamı iddianamede belirtilen anlatım ve fail ile sınırlıdır. Ancak bu sınırlama deliller yönünden geçerli değildir. Öncelikle soruşturma aşamasında şüpheli lehine ve aleyhine resen toplanmış deliller hâkim tarafından resen incelenir ve toplanan bütün deliller duruşma sırasında kolektiflik ilkesi çerçevesinde bütün taraflar tarafından değerlendirilir. Nitekim duruşmada tartışılmayan bir delilin hükme esas alınması mümkün değildir.

Tüm bu süreçteki delil toplama, değerlendirme ve olaylarla ilişkilendirilip gerekçelendirmelerin en önemli sebebi ise masumiyet karinesi ve lekelenmeme hakkının korunmasıdır. Masumiyet karinesi Anayasamızın 38. maddesinde “Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.” şeklinde ifade edilmiştir.⁹ Dolayısıyla bir kişi hakkında soruşturma ya da kovuşturma yürütülmesi o kişinin suçlu olduğunu kanıtlamaz. Zira zaten soruşturma ve kovuşturma süreçlerinin mantığı; fail olarak gösterilen kişinin üzerine atılı suçu işleyip işlemediğinin araştırılmasıdır. Bu yüzden failin suçluluğu ispatlanana kadar bu kişiye suçlu gibi davranılmamalıdır.

Lekelenmeme hakkı ise masumiyet karinesinin bir yansıması olup devletin yargı eliyle bireylerin kişisel ve toplumsal anlamda telafisi imkânsız zararlara uğramasını engelleyen bir ilkedir.¹⁰ Bu nedenle adli vaka ile ilgili olarak elde edilen deliller doğrultusunda iddia olunun suçu işlediğine dair şüphe oluşmamış bir kişi hakkında varsayımlar ya da soyut ihbarlarla soruşturma ve kovuşturma yapılması lekelenmeme hakkının ihlali niteliğinde olacaktır.

Ancak sosyal medyada durum böyle değildir. Bir adli vaka ile ilgili yürütülen ceza muhakemesi süreci bu kadar ayrıntılı iken sosyal medyada, ortaya çıkan bir adli vaka hakkında henüz daha soruşturma işlemlerine yeni başlanmışken olayın faili ola-

⁹ URL-5

¹⁰ URL-6

rak gösterilen kişi yönünden yargısız infaz yapılarak masumiyet karinesi ilkesi ve lekelenmeme hakkı zedelenmektedir. Hatta hakarete varacak şekilde yorumlar yapılmakta, yargılama sürecindeki yargı makamlarının kararları ağır bir şekilde eleştirilmekte, yargı mensupları baskı altına alınmaya çalışılmaktadır. Sosyal medyada yaratılan bu etkiyi geleneksel medya da katlayarak yansıtmaya devam etmektedir. Oysaki tarafları, taraflar arasında yaşananları, iddia olunan eylemlerin Türk Ceza Kanunu'nda bir suç unsuru oluşturup oluşturmadığı, oluşturuyor ise bu suçun yaptırımı olan cezai miktarının neler olduğu, soruşturmanın Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre hangi usullerde yürütülmesi gerektiği, koruma tedbirlerinin uygulanıp uygulanamayacağı ya da hangi süreler için uygulanabileceği gibi bilgilerden mahrum şekilde, sadece duygusal olarak, çoğunlukla öfke ile yorum yapmak büyük sıkıntılar oluşturmaktadır. Çünkü bu şekilde yorumlar ile oluşturulan önyargılar yüzünden mağduru suçlu, suçluyu mağdur olarak bile lanse etmek mümkündür.

Yukarıda da bahsedildiği üzere sanal kimliğinin arkasında eleştiri adı altında kolay bir şekilde yapılan bu yorumlar hızlı bir şekilde yayılmakta ve bir kitle oluşturmaktadır. Oluşan bu kitle de çoğunlukla neyi ne için istediğini bilmeden ceza yargılaması sürecinde bulunacak hâkim ve savcılar üzerinde baskı kurmaktadır. Oysaki kanunu uygulayacak olan hâkim ve savcılar; kanunun verdiği yetki ile oluşan vicdani kanaatleri doğrultusunda, hiçbir etki ve baskı altında kalmadan hareket etmeleri gerekirken bu hareket alanları sosyal medyada oluşturulan tepkiler ile kısıtlanmaktadır.

Elbette adli süreçte yargı mensuplarının da hatalı kararları olabilir ancak verilen her kararın bir denetim mekanizması hukuk düzenimizde mevcuttur. Dolayısıyla adli vakaya konu olan uyuşmazlığın tarafları, yanlış bir karar verildiğini düşünüyorsa bunu denetime tabi tutma imkânına sahiptir. Bu yüzden yargı makamlarınca veriler kararlara karşı linç girişimlerinde bulunulması bu sürece faydadan çok zarar vermektedir.

Nitekim CMK madde 157 doğrultusunda soruşturma aşaması gizli yürütülür ve taraflar haricinde dosya ile ilgili kimseye bilgi verilmez. Bunun amacı ise adli vaka-ya ilişkin olarak sıcağı sıcağına delil toplayarak hukuka uygun bir muhakeme süreci yapılmasını sağlamak, masumiyet karinesi ve lekelenmeme hakkını korumaktır. Fakat bir şekilde dosya hakkında edinilen bilgilerin sosyal medya üzerinden paylaşılması soruşturmanın selametine gölge düşürmektedir. Hatta uyuşmazlığın tarafı olan kişiler dahi soruşturma dosyalarının kendi lehlerine sonuçlandırılmasını sağlamak için bu tarz paylaşımları yapabilmektedir. Ancak bu şekilde soruşturmanın gizliliği ihlal edilerek, elde edilmesi beklenen delillerin ya da yakalanması için çalışmalar yapılan şüphelilerin kaybolmasına sebep olunmaktadır.

Sosyal medya kullanıcılarının ceza muhakemesi sürecinde en çok yorum yaptığı hususlardan birisi; bir suç işlendiği ihbarı üzerine başlatılan soruşturmada söz ko-

nusu olay sosyal medyaya yansdıktan sonra tepkilerin çığ gibi büyümesi ile özellikle fail olarak gösterilen şahsın tutuklanması ya da serbest bırakılmasıdır. Çünkü toplumdaki algıya göre şüpheli şahıs tutuklanmış ise üzerine atılı suçu işlediği için cezalandırılmakta, serbest bırakılmış ise herhangi bir cezai yaptırıma tabii tutulmamaktadır.

Öncelikle tutuklama ile mahkûmiyetin, tahliye veya gözaltındaki şahsın serbest bırakılması ile beraatin aynı şeyler olmadığının altının çizilmesi gerekmektedir.

Mahkûmiyet ve beraat birer hükümdür. Hüküm; cumhuriyet savcısı tarafından başlatılan bir soruşturmada şüphelinin üzerine atılı suçu işlediğine dair yeterli şüphenin oluşması durumunda açılan kamu davasının hâkim tarafından kabulü ile başlatılan kovuşturma sonucunda, hâkimin dosyadaki delilleri değerlendirerek dava konusu olay ile ilgili bir karar vermesidir. Bu durumda artık duruşmalar sonlandırılmış olur.

Tutuklama ise bir koruma tedbiridir ve geçicidir, bir cezalandırma değildir. Henüz bir yargılama yapılmadığından, ortada verilmiş bir ceza yoktur. Sadece atılı suçun işlenip işlenmediğine ilişkin olarak daha rahat bir soruşturma yapabilmek adına alınan bir tedbirdir.

Ancak tutuklama tedbiri, henüz kesin bir mahkûmiyet kararı olmadan kişilerin hürriyetlerine müdahalede bulunduğu için bazı sınırlamalar ile bu tedbirlere başvurulabilmektedir. Koruma tedbirlerinin hepsinde bulunması gereken bu özellikler; kanunilik ilkesi, ölçülülük, amaç değil araç olma, geçici olma, görünüşte haklı bir sebebin bulunması, bu tedbire başvurulmasının zorunlu olması ve bir karara dayanmasıdır.

Anayasada; temel hak ve hürriyetlerin ancak kanunla sınırlanabileceği hükümü bulunduğundan bu sınırlamalara kanunda belirtilen şekillerle gidilebilecektir. Her suç yönünden her zaman uygulanamaz. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 100. maddesinde belirtilen şartlar doğrultusunda atılı suçun işlendiğine dair kuvvetli suç şüphesini gösteren somut deliller ve tutuklama nedenleri varsa şüpheli hakkında tutuklama kararı talep edilebilir. Ayrıca bu tedbire başvurulmasına karar vermek kanunun lafzı gereği ilgili yargı mensubunun takdirine bırakılmıştır. Ancak keyfi uygulamaların önüne geçmek amacıyla da bu koruma tedbirine başvurulup başvurulmamasının nedenlerinin gerekçelendirilmesi gerekmektedir.

CMK'da yapılan düzenlemeler ile tutuklama tedbirine başvurulması azaltılıp tutuksuz yargılama arttırılmak istense de 2005 yılındaki 31 bin olan tutuklu sayısı 2010 yılında 67 bine çıkmıştır. Bu süreçteki nüfus artışının da %1,3 olduğu hususu göz önünde bulundurulduğunda 5 yılda tutuklama sayısı %100'den fazla arttığı görülmektedir. Ancak son yıllarda tutuklu oranının azaldığı gözlemlenmektedir (Ünver ve Hakeri, 2021: 366-367).

Mahkûmiyet ise şüpheli hakkında açılan kamu davası ile birlikte şüphelinin artık sanık sıfatını alarak mahkeme karşısında yargılanması sonucu üzerine atılı suçu

işlediğine dair hâkim tarafından vicdani kanaate ulaşılması ile verilen cezalandırmaya yönelik hükümdür. Artık fail tutuklu değil hükümlüdür.

Tahliye ise; tutuklu kişinin yargılamasına tutuksuz devam etmesi anlamına gelir. Bu halde de yapılan bir yargılama sonucunda henüz kesinleşmiş bir mahkeme kararı bulunmamaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz şekilde tutuklama tedbirine başvurmak için belli şartlar arandığından bu şartların ortadan kalkması ile artık tutuklama tedbiri ölçsüz olacağından kişinin tahliyesine karar verilir. CMK madde 100'de belirtilen tutuklama nedenlerinin ortadan kalkması, tutuklu kalma süresinin dolması, atılı suçun vasfının değişmesi, toplanan deliller sonucunda kuvvetli suç şüphesinin ortadan kalkması tahliye sebepleri olarak sayılabilir.

Gözaltına alınmış bir şahsın serbest bırakılması durumunda ise; yine CMK madde 100 uyarınca "İşin önemi, verilmesi beklenen ceza veya güvenlik tedbiri ile ölçülü olmaması halinde ve sadece adli para cezasını gerektiren suçlarda veya vücut dokunulmazlığına karşı kasten işlenenler hariç olmak üzere hapis cezasının üst sınırı iki yıldan fazla olmayan suçlarda tutuklama kararı verilemez."¹¹ hükmü uyarınca tutuklama yasağı bulunan durumlara göre hareket edilmektedir.

Son olarak beraat ise; şüpheli hakkında açılan kamu davası ile birlikte şüphelinin artık sanık sıfatını alarak mahkeme karşısında yargılanması sonucu üzerine atılı suçu işlediğine dair hâkim tarafından net bir vicdani kanaate ulaşılmaması durumunda verilen hükümdür. Suç unsurunun oluşmaması, mahkûmiyete yeterli delil bulunmaması, hukuka uygunluk nedeninin bulunması, suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olması gibi nedenlerle beraat hükmü kurulabilir.

Dolayısıyla adli bir vaka hakkında sosyal medya üzerinden tutuklama ve tahliyelere ilişkin yapılan yorumlarla, linç girişimleri ile hâkim, savcılara yönelik baskı kurulması çok yanlıştır. Tabii ki verilen kararlar yorumlanabilir, eleştirilebilir, yanlış karar verildiği düşünülüyorsa buna dikkat çekmek için kamuoyu oluşturulabilir. Zira yapıcı eleştiriler her zaman mevcut sistemi olduğundan daha iyi bir hale getirmektedir. Ancak yargı makamları, verdikleri kararlar nedeniyle linç edilmemeli veya belli bir karar vermeleri yönünde kitlelerle baskı altına alınmaya çalışılmamalıdır.

Çünkü ceza muhakemesi sürecinde hâkim ve savcılarının bağımsızlığı ve tarafsızlığı çok önemlidir. Bu nedenle etki altında kalmamaları gerekmektedir. Evrensel yargı etiği ilkeleri doğrultusunda yargının sadece tarafsız ve bağımsız olması yeterli değildir, yargının bağımsız ve tarafsız olduğunun kamuoyu tarafından bu şekilde algılanması gerekmektedir (Şen, 2014: 641). Ancak sosyal medyada yapılan paylaşımlar ister istemez hâkim ve savcılarını etki altında bırakmaktadır. Anayasanın 138. maddesinde

¹¹ URL-7

mahkemelerin bağımsızlığı düzenlenerek madde metninde; “Hâkimler görevlerinde bağımsızdırlar, anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz.”¹² hususları yer almaktadır. Ayrıca Anayasanın 140. maddesinde de hâkimlerin ve mahkemelerin bağımsızlığı ile hâkimlik teminatı esasları belirtilmiştir.

Ancak sosyal medyada oluşturulan kampanyalar, açılan hashtagler¹³ (Türkçesi diyez etiketi olan, sosyal medya platformlarında "#" sembolü kelime veya kelime grubunun önüne eklenerek oluşturulan bağlantılar, anlık bilgileri kategorize etmeye ve kitlelere ulaştırmaya yardımcı olur) ile yapılan yorumlar üzerine hâkim ve savcılar bu tarafsız ve bağımsızlığına gölge düşürülmektedir. Verilen kararlar ağır bir şekilde eleştirmekte ve sosyal medya yargılaması yapılmaktadır. Bu noktada sosyal medyada ceza yargılamasının bu şekilde ağır eleştirilmesinin sebeplerinin neler olduğu sorusunun üzerinde düşünmek gereklidir.

Yapılan araştırmalarda toplumda yankı uyandıran olaylara ilişkin olarak sosyal medyada yapılan paylaşımların içeriği incelendiğinde çoğunda “adaletsizliğin ifşası” kavramına yer verilmiştir (Ulukaya, 2019: 52). İnsanlar uzayan yargılama süreçlerinden, verilen cezaları yetersiz bulmalarından, verilen kararları adaletsiz bulmalarından, yaptıkları başvurulardan sonuç alamamalarından, hukuk kurallarında yapılan değişiklikleri yeterli görmemelerinden ya da yapılan değişikliklerin yargı mensuplarınca doğru ve tam şekilde uygulanmadığını düşünmelerinden dolayı adaletle olan güvenlerini yitirmişler ve kendi adaletlerini kendileri sağlamak adına sosyal medyada kitleler ile sosyal medya yargılaması oluşturmaya başlamışlardır. Bu şekilde daha hızlı ve kendi istedikleri yönde kararlar alınmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Özellikle kadına karşı taciz, tecavüz ve cinayet olaylarında kamuoyu oluşturarak yargı mensuplarını baskı altında bırakma ve kararlarını etkileme girişimleri çok daha fazla olmaktadır. (Önder, 2021: 177)

Ancak yapılan bu hareket kendi içinde bir çelişki yaratmaktadır. Nitekim yargı makamları tarafından adli bir olaya ilişkin verilen bir karar, sosyal medyada kitlelerce ağır bir şekilde eleştiriye maruz kaldığında, verilen tepkilerden dolayı tam tersi olarak değiştirilebilmektedir. Bu durumda yargının etki altında kaldığı, baskı ile kararların değiştirilebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da yargıya duyulan güvensizliği daha çok arttırmaktadır. Dolayısıyla sorun olarak görülen bir hususu çözmeye çalışırken aslında sorun katlanarak büyümektedir ve adil yargılanma, savunma hakkı, ma-

¹² URL-5

¹³ URL-8

sumiyet karinesi, unutulma hakkı gibi ilkelerin önüne geçilmektedir.

Bugün sosyal medya üzerinden bir ceza yargılaması ile ilgili düşünmeden, duygusal bir şekilde yorum yapan bir kişi, yarın yorum yaptığı kişi yerinde ceza yargılamasının bir tarafı olduğunda, zamanında kendisinin yaptığı gibi sosyal medyada oluşturulan kitlelerin verdiği tepkilere göre hakkında karar verileceğini düşünüp yargıya güvenmeyecektir. Veyahut işin aslı bilinmeden sosyal medya tarafından fail olarak kabul edilen kişilerin aslında fail olmadığı ortaya çıktığında hakkında tüm konuşulanlar sanal ortamda kalmaya devam edecek ve bunlar günlük hayatında her zaman önüne çıkacaktır. Dolayısıyla toplumda infial yaratan, aşırı şiddet içeren ya da tepki verilmesini gerektiren bir olay yaşandığında bununla ilgili bir ceza yargılaması süreci başlatıldığında bu süreç ile ilgili sosyal medya üzerinden eleştiriler ve yorumlar yapılırken çok dikkatli olunması gerekmektedir. Herhangi bir suç isnadına maruz kalmış kişi hakkında yargı makamlarınca bir hüküm kurulmadan bu kişiden suçluymuş gibi bahsedilmemeli, tutuklama, gözaltı gibi koruma tedbirlerine başvurulması yönünde ısrarlarda bulunulmamalıdır. Gündeme oturmuş olaylar hakkında haberleşmeler yapılmalı, gerekirse olaya ilişkin bilgi ve görgüsü olan ya da herhangi bir şekilde delil elde etmiş olan kişiler bunu sosyal medyalarda paylaşarak yargıya yardımcı olabilirler. Önemli olan bu paylaşımların adli makamlarca takip edilip olumlu bir şekilde değerlendirilmesidir.

Sosyal Medya Yargılamasının Olumsuz Yönlerinin Önüne Geçmek İçin Öneriler

Sosyal medyanın yargı üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için öncelikle sosyal medya yargılamasına sebep olan adalete güvensizlik olgusunu ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bunun için etkin soruşturmalar yürüterek, makul sürede adil yargılanmayı sağlamak lazımdır.

Etkin soruşturma yapılabilmesi için öncelikle yargı üzerindeki iş yükünün azaltılmasını sağlamak ve yargı mensuplarını daha nitelikli yetiştirmek şarttır. Hukuk; toplumun bir parçasıdır, toplum ise sürekli değişim halindedir. O zaman hukuk sisteminin de değişen topluma uyum sağlayarak güncelliğini koruması gerekmektedir. Dolayısıyla günümüzde sosyal medyada ve geleneksel medyada yapılan araştırmalar, paylaşımlar doğrultusunda ihtiyaç duyulan yeniliklerin neler olduğu, bu yeniliklerin hukuk sistemimize nasıl yerleştirileceği, hangi kanun değişikliklerinin yapılacağı hususlarını tespit etmek gereklidir. Ardından kanun uygulayıcıların, yapılan değişiklikler konusunda yeteri kadar bilgilendirilmesi ve uygulamada yapılan hataların düzeltilmesi için yapıcı şekilde denetimler yapılması gerekmektedir. Bu durumda hem vatandaş, taleplerinin karşılandığını görecektir hem de yargı mensupları, üzerlerindeki baskıdan kurtulacaklardır.

Bunun yanı sıra kişilerin hukuki yönden bilinçlendirilmesi önemlidir. Zira bilinçli olmayan kişi; hukuki sistemde neyin eksik olduğunu, neyin talep edilebilir, neyin yapılabilir olduğunu bilemeyeceğinden hiçbir zaman karşılanamayacak talepleri yüzünden sürekli yıkıcı bir eleştiri içerisinde olacaktır. Öncelikle okullarda azami seviyede her öğrenciye haklarının ne olduğu, bu hakları nasıl kullanabilecekleri, koruma tedbirlerinin neler olduğu ve hangi durumlarda uygulanacağı gibi hususlarda pratik bilgiler verilebilir. Adli sürecin; bir suç işlenmesi şüphesi üzerine başlayacağı, suç işleme ihtimalinin olduğu iddialarına yönelik olarak adli işlem başlatılmayacağı, suç işlenmesinin önlenmesinin idari bir süreç olduğu, dolayısıyla her iki durumda başvurulacak mercilerin farklı olduğu insanlara öğretilmelidir. Çoğu zaman insanlar daha kolay olması nedeniyle her türlü sorunların çözümü için savcılıklara müracaat etmekte ancak adli makamların yetkisi ve görevi dâhilinde olmayan konularda istediği cevabı alamadığı için yargı makamlarını suçlamakta, gerekli yerlere süresinde başvurmadığı için de zaman zaman hak kayıpları yaşayabilmektedir. Dolayısıyla devlet eliyle oluşturulacak bir platform ile vatandaşların sorunlarının çözümü için başvurmaları gereken merciler ile ilgili doğru yönlendirmelerde bulunulabilir. Bu durum aynı zamanda yargı üzerindeki iş yükünü de azaltmaya yardımcı olacaktır.

Adliyelerde bir basın sözcüsü bulundurularak merak konusu olan, yorumlara açık olan, sosyal medyanın gündemine oturan olaylarla ilgili kafa karışıklığının ve güvensizliğin önüne geçmek amacıyla uyuşmazlığa konu olay hakkında başlatılan adli süreç ile ilgili bilgiler verilebilir. Böylece insanlar sağlam kaynaktan aldıkları bilgilerle, adli süreçte verilen kararların gerekçelerinin neler olduğunu öğrenip, neden sonuç ilişkisini kurabilecektir. Bunun sonucunda da sosyal medyadaki bilgi kirliliğine kapılmayacaktır.

Ayrıca soruşturmanın gizliliği esasına daha çok önem verilmelidir. Soruşturmanın gizliliğine hanel getirecek davranışlarda bulunanlar belli yaptırımlara tabi tutulmalıdır ve söz konusu yargılama sürecinde, atılı suça ilişkin olarak karar verilene kadar atılı olan suçların bir iddiadan ibaret olduğuna dikkat çekilerek masumiyet karnesi ve lekelenmeme hakkı korunmalıdır.

Sosyal medya platformlarında yapılan yayınların denetlenmesi de bir çözüm yöntemi olabilir. Ancak bu denetim yapılırken ifade özgürlüğüyle diğer haklar arasında bir denge kurulması ve sansür algısı yaratılmaması gerekmektedir. Çünkü insanlar düşüncelerini açıkladıkları için cezalandırılma korkusu yaşamalarının önüne geçilmeli ve kurulacak mekanizma ile ceza hukuku ve sosyal medya ilişkisinde düzenleme yapılarak her hakkın kullanılması güvence altına alınmalıdır.¹⁴

¹⁴ URL-2

Sonuç

Sosyal medya ülkemizde çok geniş bir kesim tarafından ve aktif bir şekilde kullanılmaktadır. İnsanların çoğu sosyal medya ile haberleşmekte, düşüncelerini ifade etmekte ve yaşanan olaylara tepki vermektedir.

Günlük hayatın birçok alanına temas eden sosyal medya, ceza muhakemesi süreçlerini de etkilemektedir. Adli olaylara ilişkin olarak yürütülen soruşturma ve kovuşturmalar hakkında sanal ortamın getirdiği anonimleşme ile birlikte çoğunlukla anlık ve fütursuzca yorumlar yapılmaktadır. Bu durum da sosyal medyaya ilişkin düzenleyici hükümler olması ve sosyal medya kullanıcılarının bilinçlenmesi ihtiyacını doğurmaktadır (Aslan, 2020: 71).

Ceza muhakemesi sürecinde uygulanan koruma tedbirleri sosyal medyanın en çok ilgisini ve tepkisi çeken konudur. Dolayısıyla bu konularda çok fazla yorum yapılması nedeniyle yargı mensupları etki ve baskı altında kalmaktadır. Bu durum, ceza muhakemesi sürecinde hukuka aykırı kararlar verilmesine, insan haklarının ihlal edilmesine ve temel yargılama ilkelerinin görmezden gelinmesine sebep olmaktadır.

Bu durumda insanlar sosyal medyayı kullanarak yargılamaları etkileyebildiklerini fark ederek bu konuda daha çok motive olmakta ve sosyal medyanın gücünü kullanarak yapılan yargılama sonucunda kendi istedikleri gibi kararlar almaya çalışmaktadırlar. Bunu başardıkça da yargıya olan güven iyice azalmaktadır. Bu nedenle yargı mensuplarının açıkça hukuka aykırılık olduğunu bildiği durumlarda sosyal medyanın baskısına karşı direnebilmesi ve yapılması gerekeni yapması gerekmektedir.

Unutulmamalıdır ki; sosyal medya üzerinden duygusal şekilde ve öfke ile yapılan sosyal medya yargılamaları gerçek değildir. Her uyuşmazlığın en az iki tarafı olduğundan yargı mensuplarının tarafsız kalabilmesi için duygusallıktan ve önyargıdan uzak kalması gereklidir. Dolayısıyla gerçek yargılama ancak mahkemeler huzurunda olmaktadır. Önemli olan kanunlar doğrultusunda vicdan ile hareket edip adaleti makul sürede tecelli ettirmek için elden gelenin en iyisinin yapılabilmesidir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek:

Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek almadığı bildirilmiştir.

Destek ve Teşekkür Beyanı:

-

Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Aslan, N. (2020). Ceza muhakemesinde sosyal medyanın etkisi. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 4(1), 53-75.
- Çınar, A. R. (2004). Hukuka aykırı kanıtlar. *TBB Dergisi*, 55, 31-64.
- Göksu, V. (2015). *Sosyal medyanın kamuoyu oluşturma ve siyasal katılma üzerine etkileri: Kuramsal ve ampirik bir analiz* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önder, M.S. (2021). Postfeminizmin ceza mahkemelerine sosyal medya ile müdahalesi. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2, (4), 171-187.
- Şen, M. (2014). Hâkimin tarafsızlığının sosyal medya ortamında korunması. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18 (3-4), 641-667.
- Ulukaya, C. (2019). *Sosyal medya yargılaması: Ayşegül Terzi olayı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü.
- Ünver, Y. ve Hakeri, H. (2021). *Ceza muhakemesi hukuku* (18. Baskı). Adalet Yayınevi.
- Vural, Z. Beril A./ BAT, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 5, (20), 3348-3382
- Yılmaz, Y. (2013). *Ceza muhakemesinde hukuka aykırı delillerin ispat değeri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

- URL-1: Gençlepep, A. A. (2020). *Ceza muhakemesinde sosyal medyanın etkisi*. Academia. https://www.academia.edu/42218494/Ceza_Muhakemesinde_Sosyal_Medyanın_Etkisi (Erişim Tarihi:28.01.2022)

- URL-2: Ergin, E. D. (2022, 25 Ocak). *Sosyal medya ile ceza hukuku arasındaki ilişki nedir ve ne olmalıdır?* <http://www.umut.org.tr/userfiles/files/Engin%20Deniz%20Ergin.pdf> (Erişim Tarihi:28.01.2022)
- URL-3: Hukuk, A. (2021, 26 Ekim). Sosyal meyanın yargılamaya etkisi. [SOSYAL MEDYANIN YARGILAMAYA ETKİSİ - Aydın Hukuk Bürosu \(aydinhukuk.com.tr\)](http://www.aydinhukuk.com.tr) (Erişim Tarihi:01.05.2022)
- URL-4: Tunç Banu, "Ceza Muhakemesinde Sosyal Medyanın Etkisi", <http://www.hukukcukafasi.com/ceza-muhakemesinde-sosyal-medyanin-etkisi/>, Yayın:25/03/2020, erişim tarihi : 21/02/2022
- URL-5: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 29.01.2022).
- URL-6: Apaydın, C. (2022, 28 Ocak). *Lekelenmeme hakkı ve masumiyet karinesi*. Ceza Hukuku Bilinci. <http://www.cezahukukubilinci.org/lekelenmeme-hakki-ve-masumiyet-karinesi/> (Erişim Tarihi:28.01.2022)
- URL-7: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5271&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- URL-8: Hashtag. (2022, 21 Şubat). *Wikipedia*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hashtag>

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

“Zeytin Ağaçlarının Altında” ve “Şehrin Son Sakinleri” Belgesel Filmleri Üzerinden Suriye İç Savaşındaki Göçün Mekânsal İncelemesi

Spatial Research of Migration in Syrian Civil War by the Way of Documentary Movies “Zeytin Ağaçlarının Altında” and “Şehrin Son Sakinleri”

Zeynep Selma SARI*
Onur TAYDAŞ**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Sarı, Z. S. ve Taydaş, O. (2022). “Zeytin Ağaçlarının Altında” ve “Şehrin Son Sakinleri” belgesel filmleri üzerinden Suriye iç savaşındaki göçün mekânsal incelemesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 476-496.

Sarı, Z. S. & Taydaş, O. (2022). Spatial research of migration in Syrian civil war by the way of documentary movies “Zeytin Ağaçlarının Altında” and “Şehrin Son Sakinleri”. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 476-496.

10.29228/kesit.58089

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 23.03.2022

Kabul/ Accepted/ Принимать: 17.06.2022

Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by İntihal.net. Эта статья была проверена ИНТИХАЛ.НЕТ Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye, zeynepselma58@gmail.com

**✉ Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye, onurtaydas@cumhuriyet.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

“Zeytin Ağaçlarının Altında” ve “Şehrin Son Sakinleri” Belgesel Filmleri
Üzerinden Suriye İç Savaşındaki Göçün Mekânsal İncelemesi¹

*Spatial Research of Migration in Syrian Civil War by the Way of
Documentary Movies “Zeytin Ağaçlarının Altında” and “Şehrin Son
Sakinleri”*

Zeynep Selma SARI

Doç. Dr. Onur TAYDAŞ

Öz: Bu çalışma Suriye iç savaşı nedeniyle gerçekleşen göçlerin; insanların yaşamlarına etkisi ve bu etkilerin mekânlara nasıl yansıdığına dair izlenimleri sunmaktadır. Çalışma kapsamında, Aile Olmak belgesel filminin “Zeytin Ağaçlarının Altında” ve “Şehrin Son Sakinleri” adlı iki bölümü incelenmiştir. Suriye iç savaşını anlatan bu iki bölümden, çeşitli sahnelere ait görseller seçilmiştir. Araştırmada göstergebilim ve betimsel analiz yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Göstergebilim ile seçilen görseller, oluşturulan gösterge tablolarıyla gösteren-gösterilen ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Elde edilen bu veriler de betimsel analiz doğrultusunda belirlenen; aile, göç, arkadaşlık ve savaş temaları üzerinden incelenmiştir. Sonuç olarak mekân-birey ilişkisinin önemi ve mekânın bir yansıtma aracı olarak işlev görebileceği sonucuna ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, göç, mekân, göstergebilim, iletişim çalışmaları.

Abstract: This study present impressions about effects of migration because of Syrian civil war and how reflect these effects on places. As part of study, two parts of Aile Olmak movie, “Zeytin Ağaçlarının Altında” and “Şehrin Son Sakinleri”. Various scenes were chosen from these two parts that are related to Syrian civil war. In this study semeiology and descriptive analysis methods were used together. Visuals that are achieved through semeiology were discussed with the chart that are created before in the context of indicative-indicated relationship. These achieved datum were analyzed on family, migration, friendship and war themes that were determined via descriptive analysis. As a result, it has been tried to reach the conclusion the

¹ Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. This study derived from first autho’s master’s thesis.

importance of the place-individual relationship and the place can function as a reflection tool.

Keywords: Syria, migration, place, semiology, communication studies.

Giriş

15 Mart 2011 tarihinde Arap Baharı olaylarıyla halk ayaklanmalarının başladığı Suriye’de, kaos ortamı iç savaşla sonuçlanmıştır. Ülkenin jeopolitik konumu, zengin petrol kaynakları, tarıma elverişli arazileri emperyalist devletleri kendisine doğru çekmiştir. Medeniyetlerin doğuşundan günümüze kadar Suriye, vekâlet savaşlarının merkezi konumunda yer alırken; bu durum yönetici ve yönetilen halk açısından çatışmalı süreçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca semavi dinlerin bu bölgede çıkmış olması da Suriye’nin çok dinli bir yapıya sahip olmasına sebebiyet vermiştir. Suriye iç savaşının vekâlet savaşına doğru yön değiştirmesinde, dış aktörlerin savaşa müdahil olması etkin rol oynamıştır.

Suriye iç savaşını mekân çerçevesinden incelemek, göç etmek zorunda kalan bireylerin mekân deneyimlerini de ortaya çıkarmıştır. Göçe maruz kalan, Chatty’nin (2019:26) deyimiyile “yersizyurtsuzlaşmış” insanların; göç ettikleri yerde mülksüzleştirilmiş durumları ve gelecek kaygıları açısından mekân, hayati öneme sahiptir. Bu durumu Baudrillard (2015: 63) “mekân hakkı” kavramıyla şöyle ifade etmektedir: “İnsanlara ait mekân kalmadığında bunun, bazılarının zararına bazılarının ise ayrıcalığına neden olduğu zaman mekân hakkının varlığından söz etmek mümkündür.” Bu durumda mekân, sahibi olan bir sığınağı ifade ederek sahiplenilmiş mülk olarak düşünülmektedir.

İnsanların yaşamlarını sürdürmek için gerek duyduğu alanın, mekân olduğu gerçeği tartışılmazdır. Mekân burada çok çeşitli yönleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bireylere fiziksel ve ruhsal olarak etkisi olan mekânlar; bireyleri etkilerken aynı zamanda bireyin dokunuşlarıyla değişime de uğramaktadır. Bu çalışma da öncelikle Suriye iç savaşına genel bir çerçeveye bakılmıştır. Mekân kavramına değinildikten sonra mekânın göç ve aile ile olan ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak ise çalışma için seçilen belgesel filmler kullanılan yöntemler doğrultusunda analiz edilerek mekânın; göç, savaş, aile, arkadaşlık gibi temalar üzerinde nasıl yansıtıldığı ve mekân-insan etkileşimlerinin önemi ortaya konulmuştur.

1. Suriye İç Savaşına Genel Bakış

Savaşlar, tarihten bu yana milletlerin güçlerini sergilemesi adına bir gösteri olarak varlığını sürdürmektedir. Çeşitli sebeplerin bir araya gelmesiyle oluşan Suriye iç savaşı da bu gösterinin bir parçası olarak tarihte yerini almaktadır.

Suriye genel çerçevede, iktidar-güç ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde Gramsci’nin hegemonya kavramı ile anlam kazanmaktadır. Gramsci hegemonyayı; iletilmek istenilen bir fikri, zor kullanmadan karşı tarafa rıza ve ikna yoluyla, kabul ettirmek olarak açıklamaktadır. Bir toplumun geneline, o toplumun kültürel ve ideolojik inançlarını yayma ve öğretme işlevinde hegemonya etkin rol oynamaktadır (Fonta-

na, 2013: 272). Savaş öncesi geçerli olan bu kavram ayrıca tarihsel zeminde dış aktörlerin Suriye üzerinde çatışmasız çıkar sağladıkları günleri de kapsamaktadır.

Orta Doğu'da "Bereketli Hilal" olarak bilinen, Suriye'nin de içinde bulunduğu bölge, coğrafi konum itibarıyla yüzyıllardır rekabetin ana merkezi konumunu üstlenmektedir. İnsanların bölge üzerinde yürüttükleri işgaller ve savaşlar, sömürgeci devletlerin ülkedeki topraklara yerleşerek, devletler kurmalarıyla sonuçlanmıştır. Bölgede yaşayan kimi toplulukların oradan ayrılması ise sömürgeci devletlerin işini kolaylaştırarak yerleşme sürecini hızlandırmıştır (Chatty, 2019: 8). Bu durumu Köse'nin (2018: 175-178), şu görüşleri desteklemektedir:

"Sykes Picot antlaşması ile sınırları çizilen Suriye, tıpkı geçmişte olduğu gibi günümüzde de dış aktörlerin üzerine planlar kurarak, yeniden biçimlendirmek istediği bir nitelik taşımaktadır. Uluslararası güçlerin ülkeye müdahaleleri, vekâlet savaşları, jeopolitik denge, etnik ve mezhepsel çatışmalar, terörizm, halk ayaklanmaları gibi etkenler savaşın genişlemesine ve dünya gündemine gelmesine sebebiyet verirken, bu gelişmeler Orta Doğu'nun istikrar ve barışa bir müddet daha uzak kalacağını göstermektedir."

Suriye iç savaşı, yukarıda anlatılan kriterler ekseninde değerlendirildiğinde ortada bir vekâlet savaşının varlığından söz etmek gerekmektedir. Vekâlet savaşını Çona (2018: 41-42):

"Bir ülkenin varlıklarına ortak olduğu inancıyla hareket eden diğer ülkelerce, rakip görülen ülkeye birtakım sorunların çıkarıldığı vekâlet savaşı; halk ayaklanmaları ve kargaşa, terörle tehdit, istenilen politikalara uyma zorunluluğu, ağır hareketler ederek dikkati başka yöne çekme ve bu vasıta ile enerjiyi tüketme, siber saldırılar ve son olarak etnik-mezhebi çatışmalarla ülkeyi güçsüz duruma getirme eylemlerinin kullanıldığı yeni nesil savaşlardır." şeklinde açıklamaktadır.

Bu bağlamda Suriye'de bir iç savaşın patlak vermesine neden olan Arap Baharı olayları Orta Doğu'da halkın ayaklanması biçiminde kendini göstermiştir. Mevcut iktidarı devirmek adına ufak çaplı gösterilerle başlayan bu ayaklanmalar, Orta Doğu siyasetinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. 2010 yılı sonrasında yönetimler; cumhurbaşkanı, ordu, istihbarat, sermaye kaynağı gibi kıstaslarla anılmaktan ziyade farklı bir yapıda vücut bulmuştur. Arap Baharı dönüm noktası olarak değerlendirildiğinde, ulusal aktörlerin ordu içine müdahil olmak istemeleri stratejik önem taşımakla beraber; Suriye'de geleneksel anlamda bir ordunun varlığından söz etme durumu da imkânsız hale gelmiştir. Ayrıca ayaklanmalarla yaşanan toplumsal kaos ortamı uluslararası aktörlere yol açmaktan ziyade, terör gruplarının girişimlerine ve siyaset-ordu ilişkisinde her türlü değişimin yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Kurt, 2018: 240-241).

Suriye iç savaşı nedeniyle insanlar hayatlarını kaybetmiş ve hayatta kalanlar ise ülke içinde veya ülke dışına göç etmek zorunda bırakılmıştır. Göç, bu çalışma kapsamında mekân açısından önemlilik arz etmektedir. Bu nedenle öncelikle mekân kavramını açıklamak yararlı görülmüştür.

2. Mekân Kavramı

Mekân, kelime kökeni bakımından Arapça olmakla birlikte; Türk Dil Kurumu'nun Sözlüğüne göre bulunulan yer, ev-yurt ve Uzay anlamlarına gelmektedir (TDK Sözlükleri <https://sozluk.gov.tr>). Fiziksel bir çevrenin varlığını anlatan mekân esasen yer olmaktan ziyade; psikolojik, kültürel, siyasal, toplumsal ve ekonomik anlamları da içerisinde barındıran bir oluşumdur. Ayrıca mekân kimi zaman kültürel mirasın aktarıldığı alan; kimi zaman da ekonomik, politik ve dinsel süreçlerle bütün toplumun temsil edildiği alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Karakaş, 2019: 17-19). Bahsedilen bu süreçler mekân aracılığıyla şekillenmekte ve bireyin, hatta toplumun aynası olarak işlev görmektedir. Her mekân içinde doğduğu, başka bir deyişle üretildiği toplumun kültür ve inançlarının yansıması ve aktarıcısı olmaktadır (Koyuncu, 2019:107).

Mekânların bir ruha sahip olduğunu aktaran Can (2021: 103-104); “Mekân, insanların ortak mirası ve yaşamsal tecrübelerinin edindikleri yerlerdir. Her mekânın farklı iletişim ve etkileşim ağına sahip olması durumunda ise mekân hem etkileyen hem etkilenen alan olmaktadır. Bu noktada ruha sahip olan mekânlar, yaşayan bireylerin duygu ve düşüncelerine etki ederek bireylerin de mekân alanında değişime gitmesine olanak tanımaktadır.” şeklinde bir mekân tanımı yapmaktadır. Buna göre ruhu mekâna aşılardan insandır; ancak insanın da mekândan bağımsız düşünülmesi olanaksızdır. Çünkü mekân ve insan arasında birbirlerini tamamlayan ve anlam kazanan bir bağ bulunmaktadır. Bu nedenle mekân, coğrafi niteliklerin dışında toplumsal bir boyuta ulaşarak, toplumların geçmişi ve geleceğini kestirmede yeni yöntemlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Uğraş, 2019: 135).

İnsan ve mekânın etkileşim sürecinde, bireyin ve mekânın kategorize edilmesi mümkün olmamaktadır. Bu süreç mekândaki değişim ve dönüşümlerin yanı sıra, bireyin zihinsel yapısıyla düşünüldüğünde tek bir tanımlamaya sığdırılmayı olanaksız kılmaktadır. Çünkü birey için, bir mekân zamansal olarak insanda farklı anlamlandırmaları çağrıştırmaktadır. Bu durumlar ise gündelik hayatın içerisinde, bireyin sosyalleşmesi ve benliğini kazanmasında büyük öneme sahiptir (Karmaz, 2021: 72). Birey bu aşamada, mekân ve kimlik kavramlarını birlikte yapılandırmaktadır. Bir başka deyişle mekân bireye bir kimlik oluştururken, birey de mekânı kendi isteği doğrultusunda inşa ederek biçimlendirmektedir. Böylelikle dönüşümlü olarak kimlik belirleme işlemi devamlılık göstermektedir (Demir, 2019: 209-210). Mekân ve birey açısından yapılan bu değerlendirmeler sonucunda, birey-mekân ilişkisinin anlamlı bir bütün olduğunu ve birbirlerinden bağımsız düşünülmemesi gerektiğini söyleyebiliriz.

3. Göç, Aile ve Mekân İlişkisi

Göç ve aile birbirinden ayrı düşünülemeyen iki kavram olarak karşımıza çıkarırken, mekân da bu kavramlar içinde büyük önem atfeden bir değere sahiptir. Bu başlık altında göç aile ilişkisi ve mekânın bu ilişkideki rolüne değinilmiştir.

Göç; bireylerin belirli sebeplerden kaynaklı yaşadıkları yerden, başka bir şehre veya uzakta bir yere yerleşmesi olarak açıklanmaktadır. Ayrıca coğrafi bir olgu olan göç, insanlık tarihinin sürekli olarak yaşadığı bir tecrübeyi de nitelemektedir. Göç, bi-

rey temelli olabileceği gibi aile bireyleriyle de gerçekleştirilebilmektedir. Aile bağlarının güçlü olduğu ve bireylerin göç sürecinde birbirlerine destek oldukları bu süreç, göç akışının şekillenmesini sağlamaktadır (Bartram, Poros ve Monforte 2019: 13-143). Aile bireylerinin, göç sürecinde ve yeni yerleştikleri yerde yaşadıkları olumlu veya olumsuz deneyimler aileye yükledikleri önemi belirlemektedir. Kuşakların göç deneyimlerini birbirlerine aktarması, gelecek nesillerin duygu ve düşüncelerini biçimlendirmektedir. Ayrımcılıkların yaşandığı olumsuz bir deneyim sürecinde aileye verilen önem artarak, yaşanan olumsuz duygular ailenin verdiği sevgi ve beraberlik duygusuyla örtülmektedir (Gezici Yalçın, 2017: 63-64).

Sosyal bir toplum içerisinde, bireylerin sahip olduğu rol ve statülerin yerine getirilmesi sonucunda oluşan iletişim, aileyi oluşturmaktadır. Anne, baba, çocuklar, abla, ağabey arasındaki iletişim, bir ailenin sosyal ilişkiler ağını meydana getirmektedir. Ayrıca bu iletişim, aile bireyleri arasındaki tutum ve davranışları yönlendirmektedir (Yıldırım ve Yıldırım 2018: 139). Bu ilişki ağında aile üyelerinin ortak yaşam alanı olarak ev, fiziki mekân olarak büyük öneme sahiptir. Mekân olarak ev; bir toplumun kültürünün, aile sevgi ve saygısının, birlik ve beraberlik içerisinde bütün olmanın göstergesini oluşturmaktadır. Ayrıca bireylerin hayata ilk adım attığı, aile içerisinde kendi kimliğini aldığı ilk mekân olarak anılmaktadır (Şen, 2017: 8). Evin fiziki mekân olarak aile açısından değerli olmasını Nacak ve Karaarslan (2019: 113) ise şöyle açıklamaktadır:

“Ev, aile bireylerinin ortak deneyimlerini edindiği, bu deneyimleri edinirken farklılıkların yaşandığı ancak aynı mekânı paylaşarak ortak bir yer inşa ettikleri çıkarımını yapmak yerinde olmaktadır. Sembolik ve fiziki bir yer olmasının yanında evin her alanının özel bir önemi bulunmaktadır. Örneğin, bir mekân olarak aynı sofrada aile bireyleriyle birlikte oturmak sofranın bütünleştirici özelliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca evin diğer bölümleri de hem sembolik hem de fiziki anlamlarıyla, ailenin yaşadığı mekânları çağrıştırmaktadır. Bu mekânlar sembolik ve fiziki olarak aile üyelerini ortak bir noktada buluşturmaktadır.”

Sosyal, siyasi ve ekonomik, savaş, iç çatışmalar ya da iklim değişikliği gibi nedenlerle; insanların yeni bir fiziki mekâna yerleşmesi ve sosyal çevresini değiştirmesi de göçün başka bir tanımını oluşturmaktadır. Bireylerin yeni taşındıkları sosyal ve kültürel alanlar; yaşama bakış açısını, vatan algısını, kendini nasıl tanımladığını ve dinsel davranışlarını yeniden şekillendirmektedir. Ancak zorunlu göçlerde, gönüllü göçlere kıyasla yeni mekâna nasıl uyum sağlanacağı ve toplumla bütünleşme konuları farklılık göstermektedir (Sağır, 2019: 116). Bu durum Suriye özelinde değerlendirildiğinde Suriye'nin “coğrafi mekân” olmasıyla açıklamak gerekmektedir. Suriye, mekân ve göç ilişkisinde şu görüş destekleyici bir nitelik sunmaktadır:

“Herkes tarafından bilinen, değerli görünen yerler insanların ve toplumların her zaman ilgisini üzerinde toplamaktadır. Zengin hayat koşulları, iklimsel etkenler, su kaynaklarının çokluğu, verimli topraklar ve ılıman iklim insanlık tarihinde her zaman önemli bir konumda varlığını sürdürmektedir. Bu yerlere sahip olmak için ise toplumlar arasında büyük çekişmeler ve kaos ortamı kendini göstermiş, savaşlar yapılmış ve bu yerler güçlü kabul edilen tarafın eli-

ne geçmiştir. Bu özellikler mekânın, coğrafi bir alan olarak jeopolitik bir güç olduğunu ortaya koymaktadır.” (Can, 2021: 180).

Suriye iç savaşında zarar gören sivillere dair istatistiksel verilere değinmek, çalışma kapsamı açısından önemlilik arz etmektedir. Bu bağlamda UNHCR'nin paylaştığı olduğu verilere değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün 2018 verilerine göre; “2011 yılından günümüze kadar 5 milyondan fazla kişi güvenli bir yer arayışına girmiş ve Ürdün, Türkiye ve Lübnan gibi ülkelere göç etmiştir. Milyonlarcası ise Suriye içinde yerinden edilmiş ve umutlarını yitirmeye mahkûm bırakılmıştır. 6.6 milyon kişi Suriye içinde yerinden edilmiş, 13,1 milyon kişi Suriye içinde yardıma muhtaç vaziyette ve 2,98 milyon kişi ulaşılması zor ya da kuşatma altında olan bölgelerde yaşamaktadır.” (UNHCR, 2018). Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün 2014 yılı raporuna göre; “2011 yılı Mart ayından itibaren Türkiye'ye sığınanlar hariç, yaklaşık olarak 123.600 Suriyeli Avrupa'ya sığınma talebinde bulunmuş, Suriye'ye komşu ülkelerde ise 2.9 milyondan fazla mültecinin olduğu belirtilmiştir. Suriyeli sığınmacıların yeni başvurularının %56'sı İsveç ve Almanya'ya yapılmış, Avrupa Birliği ülkelerinde yoğunluk gösterdikleri İsveç, Almanya, Bulgaristan, İsviçre ve Hollanda'nın ise başvuruların %70'ini aldığı kaydedilmiştir. 2013 yılına gelindiğinde deniz yoluyla Avrupa'ya ulaşan Suriyelilerin sayısında artış yaşanmış; Bulgaristan, Kıbrıs, Yunanistan, İspanya, Arnavutluk, Karadağ, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Ukrayna gibi ülkelerde ise kara ve deniz sınırlarında zorla geri gönderme olaylarının yaşandığı da ifade edilmiştir.” (UNHCR, 2014).

4. Amaç ve Yöntem

Bu çalışma Suriye iç savaşı nedeniyle göç etmek zorunda kalan insanların hikayelerini belgesel film örnekleriyle açıklamaktadır. Belgesel filmler, dönemi ve sosyal yaşamı belgeleyen en önemli tarihi vesikalardan biri olması nedeniyle çalışma kapsamında özellikle tercih nedeni olmuştur. “Zeytin Ağaçlarının Altında” ve “Şehrin Son Sakinleri” adlı belgesel filmlerde Suriye iç savaşının neden olduğu göçün ailelere olan etkisi ve bunun mekânsal anlamda filmlere yansımalarını analiz etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda belgesel filmlerden çeşitli kareler seçilerek gösteren-gösterilen ilişkisi bağlamında gösterge tabloları oluşturulmuştur. Bu tablolar, filmlerde sıklıkla vurgulanan mekânlardan ve bireylerin mekânla etkileşim halinde olduğu görsellerden seçilmiştir. Daha sonra da belirli temalar çerçevesinde betimsel analiz yöntemi kullanılarak yorumlanmıştır. Betimsel analiz için kullanılan temalar ise aile, savaş, göç ve arkadaşlık kavramları olarak belirlenmiştir. Göstergibilim ve betimsel analiz yöntemini bir arada kullanmanın, araştırmanın içeriğine uyum sağladığı düşünülmektedir. Çünkü belgesel filmlerin odaklandığı temalar, betimsel analiz kapsamında seçilen temalarla örtüşmekte ve göstergibilimle incelenen filmler, betimsel analiz yöntemiyle yorumlanarak desteklenmektedir.

Rifat (2009: 11) göstergibilimi; göstergeleri inceleyen bilim olarak tanımlarken göstergelyi ise kendi anlamı dışında kullanıldığı yeri temsil etme özelliğine sahip olan biçim nesne ve olguların bütününe verilen isim olarak açıklamaktadır. Ayrıca gösterge, gösteren ve gösterilen yani anlatım ve içeriğin beraberliğinden oluşmaktadır. Gösteren

ve gösterilen arasındaki ilişki göstergenin nedensizliğini de ortaya koymaktadır (Rifat, 2013: 97).

Göstergebilimin gelişim sürecinde önemli bir etken olan bu nedensizliği İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure ve bu alanda çalışan diğer öncüler gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin isteğe bağlı olmasından kaynaklandığını savunmaktadırlar. Ayrıca nedensizlikten öte farklı kavramlarda öne sürmüşlerdir. Bunlar; görüntüsel gösterge (ikon), güdüleme ve sınırlama olarak kategorize edilmektedir (Geray, 2014:166). Amerikalı mantıkçı C. S. Peirce ise göstergeleri görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge ve simge olarak gruba ayırarak incelemiştir. Görüntüsel göstergede, gösterge nesneye benzemektedir; bir fotoğraf ya da bir ses bunu net biçimde açıklamaktadır. Belirtisel göstergede, göstergeyle nesne arasında doğal bir bağlantı bulunmaktadır; ateşten çıkan duman belirtisel göstergenin örneğidir. Simgede ise gösterge ve nesne arasında bağ ya da benzerlik bulunmazken; insanların anlaşmış olduğu ortak değerler simgenin yerine kullanılan şeyin anlamlandırılmasına yardımcı olmaktadır. Sözcükler birer simge görevi üstlenmektedir (Fiske, 2014: 131).

Nitel araştırma yöntemine dahil olan betimsel analizi, Dey (1993) veri analiz süreci; betimleme, sınıflandırma ve ilişkilendirme olarak üç bölümde incelemektedir. Nitel analizde bulguların detaylı betimlenmesi bu sürecin eksiksiz tamamlanması için önemlilik arz etmektedir. Betimleme sürecinden sonra ise elde edilen verilerin belirli temalara ayrılarak sınıflandırılması, böylelikle verilerin karşılaştırılması sağlanmaktadır. Karşılaştırılan temalar birbirleriyle ilişkilendirilerek veri setindeki değişkenler arasında farklılık ve ilişkiler incelenmektedir. Son olarak da değişkenler arasında kurulan bağlantılar yorumlanmaktadır (Dey, 1993 akt. Özdemir, 2010: 330). Creswell da (2021: 188) nitel araştırmalarda sınıflamayı; “metin ve nitel bilginin kategorize edilmesiyle, tema ve bilginin boyutlarını irdelemenin amaçlandığını belirtmektedir. Ayrıca Creswell, sınıflandırmanın beş veya yedi temanın tanımıyla işlediğini ve temaların nitel araştırmalarda ortak fikir kurmak amacıyla bir araya getirilmiş kodlardan oluşan birimler” olduğunu da aktarmaktadır.

5. Aile Olmak “Zeytin Ağalarının Altında” ve “Şehrin Son Sakinleri” Belgesel Filmi

2019 yılında TRT Belgesel kanalında yayınlanan Aile Olmak belgeseli, dünyanın çeşitli yerlerinden aile yaşamlarını izleyiciye sunmuştur. 11 bölümden oluşan belgeselin 2. Bölümünü Zeytin Ağalarının Altında, 5. Bölümünü ise Şehrin Son Sakinleri adlı bölümler oluşturmaktadır. Aile Olmak belgeselinin 2. bölümü olan “Zeytin Ağalarının Altında”, Suriye’de çekilmiştir ve şehirlerde kurulan mülteci kamplarına göç etmek zorunda kalan aileleri konu edinmiştir. Bu aileleri temsilen ise Suriye iç savaşında tek bacağı kaybetmiş evlatlarının hasretiyle yaşayan ve umudunu yitirmeyen; aynı zamanda mülteci kampında çocuklara gönüllü öğretmenlik yapan bir annenin hikâyesi üzerinden anlatılmıştır. Suriye’de çekilen bir diğer bölüm olan “Şehrin Son Sakinleri”nde, şehirlerden göç etmeden güvenli yerlere gitmeye çalışan ailelerin hayatı üzerine odaklanılmıştır. Suriye’de bir Pazar yerine düşen bomba sonucu kocasını kaybeden ve ailesini ayakta tutmaya çalışan bir annenin çocuklarıyla olan dramı anlatılmaktadır (TRT Belgesel).

5. 1. 2. Bölümün Künyesi (Zeytin Ağaçlarının Altında)

Yönetmen: Emre Karapınar

Yapımcı: Rumman Grup

Yapım Yılı: 2019

Süre: 24:33

5.2. Filmin Öyküsü

Suriye iç savaşında tek bacağını kaybeden Fida, bu durumdan sonra kocası tarafından terk edilmiş ve çocukları da kocası tarafından Fida’dan ayrılmıştır. Olay örgüsü şu şekilde ilerlemektedir: Fida ve ailesi çadır kentte yaşamaktadır ve çocuklara gönüllü öğretmenlik yapmaktadır. Hayatı genel anlamda okul çadır kent arasında ilerlemektedir. Diğer bir ana karakter ise Reyhan adlı kız çocuğudur. Reyhan okuluna atılan bir bomba sonucu en yakın arkadaşını kaybetmiş ve bu nedenle okula dönmeme kararı almıştır. Fida kendisinde bir sorumluluk hissederek Reyhanla konuşmak istemektedir. Çünkü ona hayatın devam ettiğini, eğitimine geri dönmesi gerektiğini anlatmaya çalışmaktadır.

5. 3. 5. Bölümün Künyesi (Şehrin Son Sakinleri)

Yönetmen: Emre Karapınar

Yapımcı: Rumman Grup

Yapım Yılı: 2019

Süre: 23:02

5. 4. Filmin Öyküsü

Suriye’de Pazar yerinde satış yaparken, Pazar alanına düşen bir bomba sonucu kocasını kaybeden Rücva’nın, çocuklarıyla hayatta karşı verdiği mücadele anlatılmaktadır. Rücva çocuklarına hem annelik hem de babalık yapmaya çalışmaktadır. Evde güvenli bölge oluşturmaya çalışan Rücva kocasından yarım kalan, sığınak yapımına tek başına devam etmek zorunda kalmıştır. Bunu kendinin ve çocuklarının hayatta kalması için yapmaktadır. Kısıtlı şartlarda ders çalışan ve güzel bir gelecek hayal eden çocukların umudu ise hiçbir zaman tükenmemektedir. Rücva’ya zaman zaman kocasının kardeşi ihtiyaç sormak amacıyla gelmekte ve abisinden kalan emanetlere sahip çıkmaya çalışmaktadır. Rücva ayrıca evinin bir odasına kurduğu küçük çaplı dükkânla geçimini sağlamaktadır. Kocasından kalan satılmayan çoraplar ise Rücva’nın zihninde kocasının ölümünü hatırlatan birer nesne olarak kalmıştır.

5.5. Belgesel Filmlerin Mekânsal Analizleri

Göç, sinema için sürekli bir kaynaktır ve hemen hemen her filmde göçün varlığı hissedilmektedir. Genel anlamda kişi öykülerine ve onların aile ilişkilerine tanıklık eden göç sineması, bu kişilerin toplumsal ilişkilerdeki rollerini de kapsamaktadır (Erbaş ve Alioğlu Türker, 2019: 246). Bu görüşün, çalışma kapsamında incelenmiş olan belgesel filmler için de geçerli olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çünkü göç birey

ve aile hikâyesine odaklanırken toplumsal etkileşimlerini göz ardı etmek mümkün olmamaktadır.

Belgesel filmler, görseller ve tablolar aracılığıyla analiz edilirken son aşamada yorumlamalara yer verilmiştir. İlk 12 görsel “Zeytin Ağaçlarının Altında” belgesel filmine, sonraki 12 görsel ise “Şehrin Son Sakinleri” belgesel filmine ait görselleri oluşturmaktadır.

Görsel 1: İnsanlar ve Çarşı (1)

Görsel 2: İnsanlar ve Çarşı (2)

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası
(<https://www.youtube.com/watch?v=JxoubrijHZII>).

Görsel 3: Zeytin Ağaçları (1)

Görsel 4: Zeytin Ağaçları (2)

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası
(<https://www.youtube.com/watch?v=JxoubrijHZII>).

Görsel 5: Çadır Kentler (1)

Görsel 6: Çadır Kentler (2)

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası
(<https://www.youtube.com/watch?v=JxoubrijHZII>).

Tablo 1: Göçe Dair Göstergelerin Tablosu

Gösterge	İnsanlar	Çarşı	Zeytin ağaçları	Çadır kentler
Gösteren	Farklı mekânlarda bulunan insan toplulukları	Çamurlu yollara kurulmuş bir çarşı	Zeytin ağaçlarının bulunduğu arazi	Savaş nedeniyle insanlara sığınak olan çadırlar
Gösterilen	Ağaçların arasında kendilerine oyun oynamak için yer bulan çocuklar, çarşıda ticaret yapan ve alışveriş yapan insanlar	Savaş koşullarına rağmen hayatın devam etmesi ve her koşulda yaşamını sürdürmeye çalışan insanlar	İç savaş öncesinde daha yoğun olan zeytin arazilerinin çadır kentlere doğru yönelimi	Suriye iç savaşında saldırılar nedeniyle evinden edilen insanların çadır kentlerde yeni bir yaşam kurmaları

Görsellerde verilen zeytin ağaçları (Görsel 3 ve Görsel 4), çadır kentler (Görsel 5 ve Görsel 6), insanlar ve çarşı görselleri (Görsel 1 ve Görsel 2), belgeselde savaşın ve göçün net olarak gözlemlendiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanılan bu mekânlar hayatın devam ettiğinin ve yaşamın değerine dair de izler taşımaktadır. Belgesel filmin adını taşıyan zeytin ağaçları Suriye bölgesinde yoğun olarak yetişen bir ağaçtır. Bu nedenden ötürü filmin mekânsal yapısında zeytin ağacı sıklıkla görülmektedir. Bu bağlamda zeytin ağacı gündelik hayatta barış, bereket ve gücün sembolü olarak karşımıza çıkarken; dinsel inançlar noktasında ise günahlardan arınmışlığın sembolüdür (Uçar, 2004: 42). Karşımıza çıkan bir başka mekân olan çadır kentler, Suriye iç savaşında evini kaybeden insanların yerleştiği yeni evleri olarak gözlemlenmektedir. Ayrıca zeytin arazileri üzerine kurulan bu çadır kentler, savaşın yol açtığı tahribatın, göçe ne denli etkisi olduğunu göstermektedir. Buradaki önemli bir nokta ise zeytin ağaçlarının insanlara her koşulda olumlu katkılar sağlamış olduğudur. Görsellerde bulunan çarşılar, belgeselin farklı bir mekânına tanıklık etmektedir. Savaş bölgesinde insanların gerekli ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri adına kurulmuş bu alanların; lüksten uzak, eldeki imkânlar dahilinde hizmet sunduğunu söyleyebiliriz. Göç eden insanların güvenli bölgeleri tercih ettikleri bu zorlayıcı süreçte; bireylerin yeme, içme, barınma ve giyecek gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi için ticaretin devamlılığı ayrıca önem kazanmaktadır. İnsanların görsellerde gözlenen, çeşitli mekânlardaki durumları ise hayatta olmaları ve yaşamlarına devam etmeleri şeklinde yorumlanabilmektedir. Her ne kadar risk altında yaşanan bir bölge olsa da insanoğlunun varlığı, hayatın ve ticaretin devamlılığı açısından önemlidir.

Görsel 7: Fida ve Ailesi (1)**Görsel 8: Fida ve Ailesi (2)**

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası
(<https://www.youtube.com/watch?v=JxoubrijHZII>).

Görsel 9: Eğitim Alan Kız Öğrenciler**Görsel 10: Meslek Eğitiminde Kadınlar**

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası
(<https://www.youtube.com/watch?v=JxoubrijHZII>).

Görsel 11: Fida ve Reyhan Konuşurken**Görsel 12: Kız Çocuğu Reyhan**

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası
(<https://www.youtube.com/watch?v=JxoubrijHZII>).

Tablo 2: Aile, Eğitim ve Arkadaşlık Temalarının Gösterge Tablosu

Gösterge	Aile	Öğrenciler	Kadınlar	Kadın ve Kız çocuğu çocuk	
Gösteren	Filmin ana karakteri Fida ve ailesi	Sınıf içerisinde öğretmeni dinleyen kız öğrenciler	Kampta açılan meslek kursunda çeşitli işlerle uğraşan kadınlar	Reyhan'ın Fida ile sohbet etmesi	Dalgin ve düşünceli bir şekilde oturan kız çocuğu
Gösterilen	Okuldan gelen Fida'nın annesinin yardımıyla çadıra alınması ve ailenin çadırın oturulan alanında gösterilmesi	Savaş ortamında eğitiminin devam ettirilmesi	Savaş nedeniyle zorlaşan geçim koşullarında, meslek edindirme kurslarının açılması ve kadınların ailelerine katkı sağlanması	Sohbet etmek için zeytin ağaçlarının bulunduğu bölgenin seçimi her zaman bir umudun olması gerektiğine dair yapılan çağrısıdır	Reyhan adlı kız çocuğunun arkadaşının ölümü nedeniyle okula gitmemesi isteği ve ona ait olan bir bilezikle arkadaşını düşünmesi

Görsel 7, 8, 9, 10, 11,12 olarak sıralandırılan, farklı mekânlara ait olan görsellerde aile, eğitim, arkadaşlık gibi temaların vurgusu yapılmıştır. Fida ve ailesine ait olan iki görsel de ailenin her koşuldaki önemi ve mekân olarak çadırın oturma alanıyla karşılanmaktadır. Savaşın neden olduğu bu göç, çadırlarda sınırlı şartlar altında yaşamı gerekli kılmıştır. Reyhan'ın evine ait olan görüntüde Reyhan elinde, kaybettiği arkadaşına ait bir bilezikle oynamaktadır. Ders sırasında okula atılan bir bomba nedeniyle en yakın dostunu kaybeden Reyhan o anı belleğinden silmemekte ve bu nedenle okula dönmek istememektedir. Bu durumu Toluyağ'ın (2020: 110) şu görüşleri doğrultusunda açıklamak yerinde olacaktır: “Anıların hatırlanmasında büyük rol oynayan mekânlar, geçmişle bugünü birleştirirken; belleğin, nesne ve mekân yardımıyla somutluk kazanmasına, daha sonrasında ise anıların tazelenmesine sebebiyet vermektedir. Mekâna ait olan her türlü nesne, anlamlarla yüklüdür ve birer hatırlatıcı görevi üstlenmektedirler.” Fida ile Reyhan'ın sohbet ettiği görselde mekân olarak zeytin ağacı altına seçilmesi; umut ve sabrın ağacı olan zeytinin, Reyhan'a Fida öğretmenin verdiği öğütlerden sonra hayata tekrar kaldığı yerden devam edebilmesiyle bir benzerlik göstererek çağrışımında bulunmaktadır. Öğrencilerin bulunduğu mekân olarak sınıf, okulun varlığına ve eğitimin devam etmesi gerekliliği üzerinden aktarılmıştır. Çadır kentte açılan bir meslek edindirme kursu görselinde bulunan kadınların da aile geçimine katkıda bulunmak ve göçün zorlu şartlarında hayatta kalabilmek için çaba gösterdiklerine şahit olunmaktadır. Ayrıca kadınların katılım sağladığı meslek kurslarını da bir çeşit

eğitim olarak ele aldığımızda; kız çocuklarının ve kadınlarının eğitimine verilen önemin, insanların hayatta kalma mücadelesine büyük oranda katkı sağladığına dikkat çekebiliriz. Çünkü bugünün küçük kız çocukları yarın birer anne, bugünün kadınları ise çocukları yetiştiren insanlar olarak geleceği belirleme de etkin rol oynarlar. Bu durum da eğitimin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Görsel 13: Rücva Sığınağ Hazırlığında**Görsel 14: Sığınağa Giden Boş Bir Oda**

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası

(<https://www.youtube.com/watch?v=AC5VygwAw3k>).

Görsel 15: Suriye'de Boş Bir Sokak**Görsel 16: Sokakların Genel Çekim Görüntüsü**

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası

(<https://www.youtube.com/watch?v=AC5VygwAw3k>).

Görsel 17: Yıkılan ve Sağlam Kalan Evler**Görsel 18: Genel Bir Şehir Görüntüsü**

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası

(<https://www.youtube.com/watch?v=AC5VygwAw3k>).

Tablo 3: Savaş'ın İnsan Yaşamına Etkisine Ait Olan Göstergelerin Tablosu

Gösterge	Kadın	Oda	Sokak	Şehir ve yıkıntı
Gösteren	Sığınak yapan bir kadın	Rücvâ ve çocuklarının yaşadığı evin bir odası	Suriye de bulunan bir sokak	Şehirlerin yıkık hâli ve sağlam kalabilen evler
Gösterilen	Patlama anında gerekli olan, acil çıkış yeri olarak da değerlendirilebilecek sığınakların yapımını üstlenen bir kadın	Oda'nın sonunda bulunan demir kapı, sığına için gerekli çilmesi gereken noktayı göstermektedir	Savaştan önce çocuk sesleriyle canlanan sokağın savaş nedeniyle boş kalan görüntüsü	Savaş nedeniyle yıkılan binalar savaşın boyutunu gösterirken saldırılara rağmen sağlam kalabilen evlerde vardır

Görsellerde işlenen mekânlar, Suriye iç savaşının şehirler ve orada yaşayan insanları nasıl etkilediğini göstermektedir. Bir kadının taşlarla uğraştığı görselde Rücvâ adlı kadın kocasının vefatından sonra sığınak yapımına tek başına devam etmektedir. Sığınak, bu bölgede patlama anında insanların hayatlarını kurtarmak için inşa edilen başka bir mekânı oluşturmaktadır. Patlayan bombaların olumsuz etkisini en aza indirmek için insanlar yer altına kazdıkları sığınaklarla hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Rücvâ'nın evinden boş bir odanın bulunduğu görsel ise burada bahsedilen sığına çıkış kapısını göstermektedir. Odanın boş bir şekilde kapı açık görüntüsü, ölümün varlığını sezdirirken, bunun yanı sıra kapıdan açılan farklı bir yaşam alanının varlığı ise hayatın değerine önem atfetmektedir. Rücvâ ve çocuklarının yaşadığı şehirde, boş sokağın ve sokakların genel çekiminin bulunduğu görsel, Suriye iç savaşının olmadığı dönemde çocuk sesleriyle doluyken savaş sonrası riskli bölge olarak, yerini sessizliğe bırakmış bir mekân olarak görülmektedir. Suriye'den bir şehrin gösterildiği Görsel 17 ve Görsel 18'de yapılan saldırılar sonucunda, kimi evler tamamen yıkılmış kimileri ise yıkık dökük bile olsa insanlar yaşamaya devam etmektedir. Geniş çekim alınan görsel ise yıkık ve sağlam evlerin çoğunluğunu içerisinde göstermektedir. Bu şehirde göç sürekli olarak güvenli bölgelere gitmek anlamına gelmekte ve sık sık yer değiştirmeler yaşanmaktadır. Bu yüzden evlerin biraz yaşanılabilir olması insanlar için yeterli kriterdir.

Görsel 19: Göçe Hazırlanan Çocuklar

Görsel 20: Boş Bir Oda

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası
(<https://www.youtube.com/watch?v=AC5VygwAw3k>).

Görsel 21: Adam Satılık Çorap Taşırken

Görsel 22: Rücva'nın Ticaret Yaptığı Görüntü

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası
(<https://www.youtube.com/watch?v=AC5VygwAw3k>).

Görsel 23: Rücva ve Çocukları Evde

Görsel 24: Rücva ve Çocukları Sığınakta

Kaynak: TRT Belgesel You Tube Sayfası
(<https://www.youtube.com/watch?v=AC5VygwAw3k>).

Tablo 4: Savaş Coğrafyasında Hayatın Olağan Akışını Anlatan Göstergelerin Tablosu

Gösterge	Çocuklar	Boş oda	Adam	Kadınlar	Aile
Gösteren	Göç yoluna hazırlanan çocuklar	Rücvanın evine ait boş bir oda	Rücvanın vefat eden kocasının abisi	Rücvanın tek göz odasında sattığı eşyalardan alan kadınlar	Rücvanın çocukları
Gösterilen	Daha iyi yaşam koşullarını elde etmek için göç etmek isteyen ailelerin durumu	Boş oda yokluğun, özellikle savaş bölgesinde her an her olayın yaşanabileceğinin kanıtı sayılabilir	Kardeşinden kalmış, pazarda satılmayan çorapları bir dükkâna getirerek satan; savaşa rağmen direnen ticaret yerlerinin varlığı	Aile geçimini tek başına sırtlanan bir kadının pes etmeden üretkenlikle ayakta durma çabası	Rücvanın çocuklarının bomba patladığı odada birbirlerine sarılmaları ve sığına indikten sonra da birlik beraberlik içinde olmaları

Görsel 19’da göç ve göç etmemek arasında yaşanan çekişmeli hayatlar gözlenmektedir. Kamyonet kasasında bulunan iki çocuk ailesiyle daha iyi şartlar bulabilmek için göç yoluna hazırlanmaktadır. Önden, Rücvanın çocuklarının yürüdüğü bu görsel kalmak ve gitmek ikilemini de izleyiciye sunmaktadır. Yani bir yanda göç eden çocuklar, diğer yanda o şehirde riskle yaşamaya alışmak zorunda kalan çocukların varlığı söz konusudur. Bir adamın olduğu Görsel 21, Rücvanın eşinin abisine aittir. Elinde bulunan beyaz kasada, kardeşinin pazarda hayatını kaybettiği gün satamadığı çoraplar bulunmaktadır. Bunları alarak şehirde bir dükkâna satmaya getirmiştir, bu ticarethanelerin varlığı ise savaş koşullarında alışverişin sürdürülmesi gereken, zorunlu bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların olduğu görsel de mekân Rücvanın evinden bir odadır. Savaş onu evinin bir odasında ticaret yapmaya zorlamış ve buradan gelen gelire geçinmeye mecbur bırakmıştır. Rücvanın çocuklarını yani bir aileyi anlatan Görsel 23 ve Görsel 24’te, patlama olduğu bir anda bütün çocuklarını başına toplayan Rücvanın onları sarılarak korumakta ikinci bir patlama sesiyle sığına doğru inmektedirler. Daha sonra sığınakta da bir arada olan aile üyeleri birbirlerine sıkıca sarılarak kendilerini güvende hissederler. Boş kalan odanın bulunduğu Görsel 20 ise burada ölümü nitelemektedir. Çünkü az önce odada olan insanlar patlama nedeniyle sığınağa inmiş oda ise boş kalmıştır, mekân olarak oda olan bu yer aslında hisleri olan bir şeyleri anlatmaya çalışan bir yere dönüşür. Bu nokta da mekânların; insanların

gündelik hayatlarında, belleklerinde saklı olan çok güçlü anlamlar bulunduğunu ve herkes tarafından kolayca anlaşılabilirdiğini söyleyen Şen, bu mekânların en önemlilerinin ev yani yuva olduğunu ifade etmektedir. Evin içerisinde her bölümün farklı sembolik anlamları olmakla birlikte; paylaşılan alanlar, mahrem alanlar, giriş, beslenme, temizlenme gibi bölümler evin mahremiyet düzenine göre belirlenmektedir (Şen, 2017: 8).

Sonuç

Suriye iç savaşını mekânlarla yansıtan belgesel filmlerde; aile hayatı, arkadaşlık, göç ve savaş gibi ana temaların işlenişi mekân kullanımı açısından büyük önem taşımaktadır. Mekân sığınacak yerin çok ötesindeki anlamları da barındırmaktadır. Bachelard (2014: 37-38) "Mekânın Poetikası" adlı eserinde mekânı ev ekseninde değerlendirerek şunları aktarmaktadır: Ev olmasaydı, insanların hayatları parçalanır ve yok olurdu. İnsanı dışarısının felaketlerinden koruduğu gibi, yaşamdaki felaketler karşısında da dik tutmakla yükümlü olan beden ve ruhun temsilidir. Ayrıca ev, çocukluğun geçirildiği ve anıların sığındığı mekândır." Bu durum mekânın yani evin insan yaşamı açısından önemini ortaya koymaktadır.

Belgesel filmlerde kullanılan mekânlar; insanların yaşadıkları yerler olarak ev (bina, çadır kent), sosyal hayata katıldıkları ve ticarete devam etmek zorunda oldukları çarşılar ile meslek kursları, eğitim yuvası olarak okul, patlama anında kaçış alanı olarak sığınaklar, ölümün simgesi ve anımsatıcısı olarak boş odalar, son olarak umudun meyvesi olan zeytin ağaçlarının görüntülediği sonucuna varılmıştır. Elbette ki kullanılan bu mekânlar savaşı ve göçü yansıtırken aynı zamanda mekân ve insan arasında güçlü bir bağ kurulmaktadır. Kurulan bu bağda, insan mekânı etkilerken mekânda insan üzerinde etkiler bırakmaktadır. Kullanılan görsellerde savaş sonrası yıkık binalar, çadır kentlerin oluşumu, sağlam kalabilen binalar, savaş ortasında yeni çarşıların kurulabilmesi gibi göstergeler insanın mekâna olan etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Reyhan'ın arkadaşını kaybettikten sonra okula gidemiyor olması ise mekânın insana olan etkisinin güzel bir örneğini sunmaktadır. Çünkü insan bir mekânda yaşadıklarını belleğine kaydeder ve yaşadıkları o mekâna girdiğinde yeniden yaşanacakmış hissini vermektedir.

Sonuç olarak kullanılan mekânlar; insanların duygularını yansıtmada ve yaşam şartlarını göstermesinde açıklayıcı içerikler sunmaktadır. Mekânların da kimi zaman insanlar gibi hisleri olan ve belli duyguları açığa çıkarmada yardımcı olan yerler olduğu unutulmamalıdır.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek:

Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar

	tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Zeynep Selma Sarı
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Onur TAYDAŞ
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Bachelard, G. (2014). *Mekânın poetikası* (Çev.: A. Tümertekin). İthaki Yayınları.
- Bartham, D.; Poros, V. M. & Monforte, P. (2019). *Göç meselesinde temel kavramlar* (Çev.: I. Ağabeyoğlu Tuncay). Hece Yayınları.
- Baudrillard, J. (2015). *Tüketim toplumu* (Çev.: A. Şenel). Ayrıntı Yayınları.
- Can, B. (2021). *Zaman içinde mekân*. Hece Yayınları.
- Chatty, D. (2019). *Modern Ortadoğu’da zorunlu göç ve mülksüzleştirme* (Çev.: E. Demirci). Koyusiyah Yayıncılık.
- Creswell W. J. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri* (Çev.: A. Bacanak). Siyasal Kitabevi.
- Çona, Ö. (2018). *Suriye krizinde uluslararası güç mücadelesi: Vekâlet savaşları*. Nobel.
- Demir, R. (2019). Mekân, toplum ve kimlik ilişkisi. İçinde Karakaş, M. (Ed.), *Kent, mekân ve toplum* (ss. 193-213). Tezkire Yayınları.
- Erbaş, H. ve Alioğlu Türker, Ö. (2019). Göç filmleri bağlamında sınıf, yoksulluk ve dayanışma üzerine bir tartışma. İçinde Erbaş, H. (Ed.), *Göç ve göçmenler* (ss. 243-260). Phoenix Yayınevi.
- Fiske, J. (2014). *İletişim çalışmalarına giriş* (Çev.: S. İrvan). Pharmakon Yayınevi.
- Fontana, B. (2013). *Hegemonya ve iktidar* (Çev.: O. Gayretli). Kalkedon Yayınları.
- Geray, H. (2014). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Umuttepe Yayınları.

- Karakaş, M. (2019). Kent, mekân ve toplum: mekân sosyolojisine giriş. İçinde Karakaş, M. (Ed.), *Kent, mekân ve toplum* (ss. 15-43). Tezkire Yayınları.
- Karapınar, E. (Yönetmen). (2019). *Aile Olmak (Belgesel Film)*. Trt Belgesel.
- Karmaz, E. (2021). Mekânın gündelik yaşam içinde kurgulanışı: özne-mekân etkileşim süreci. Beritan, S., Haspolat, E., Sağlam, H. ve Yıldırım, D. (Ed.), *Mekânı düşünmek* (ss. 67-90). Nika Yayınevi.
- Koyuncu, A. A. (2019). İslam'da mekân algısı ve yaşanan değişimler. İçinde Karakaş, M. (Ed.), *Kent, mekân ve toplum* (ss. 89-111). Tezkire Yayınları.
- Köse, T. (2018). Uluslararası sistemin Suriye sorunu. İçinde Yalçın, H. B. ve Duran, B. (Ed.), *Küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye stratejileri* (ss. 175-197). SETA Kitapları.
- Kurt, V. (2018). Ortadoğu'da ordu-siyaset ilişkisinin geleceği. İçinde Kurt, V. (Ed.), *Ortadoğu'da ordu ve siyaset* (ss. 239-243). SETA Kitapları.
- Nacak, İ. ve Karaarslan, F. (2019). Ailenin yapısı: bir sistem olarak aile. İçinde Aydın, M. (Ed.), *Sistemik aile sosyolojisi* (ss. 105-121). Çizgi Kitabevi.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 323-343.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin abc'si*. Say Yayınları.
- Rifat, M. (2013). *Açıklamalı göstergebilim sözlüğü*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sağır, A. (2019). Göç, uyum, tehdit ve çöküş: yeni toplumsallıklar inşası mümkün mü?. İçinde Telatar, G. ve Kedikli, U. (Ed.), *Uluslararası göç ve güvenlik* (ss. 113-137). Nobel Yayın.
- Şen, F. N. (2017). *Sinemasal mekân olarak yuva ve sembolleri*. Gece Kitaplığı.
- Toluyağ, D. (2020). Sanat pratiğinde enstalasyon, mekan, nesne ve sanatçı örnekleri. *akademik sanat*, 5 (11), 101-114. DOI: 10.34189/asd.5.11.007
- Trt Belgesel. (2019). Aile Olmak 2. Bölüm <https://www.trtbelgesel.com.tr/kultur-antropoloji/aile-olmak/aile-olmak-2-bolum-or-zeytin-agaclarinin-altinda-101998> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- Trt Belgesel. (2019). Aile Olmak 5. Bölüm <https://www.trtbelgesel.com.tr/kultur-antropoloji/aile-olmak/aile-olmak-5-bolum-or-sehrin-son-sakinleri-102003> (Erişim Tarihi: 03.03.2022).
- Trt Belgesel. (2019). [https://www.youtube.com/watch?v=\[xoubrijHZII](https://www.youtube.com/watch?v=[xoubrijHZII) (Erişim Tarihi: 05.02.2022).
- Trt Belgesel. (2019). <https://www.youtube.com/watch?v=AC5VygwAw3k> (Erişim Tarihi: 05.02.2022).
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2019). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).

Uçar, T. F. (2004). *Görsel iletişim ve grafik tasarım*. İnkılâp Kitabevi.

Uğraş, Ö. S. (2019). Mekânın toplumsallığı: modernizmden postmodernizme mekân algısının dönüşümü. İçinde Karakaş, M. (Ed.), *Kent, mekân ve toplum* (ss. 133-157). Tezkire Yayınları.

UNHCR (11.07.2014) UNHCR Raporu: “Avrupa’daki Suriyeli Mülteciler: Avrupa, Koruma ve Dayanışmayı Sağlamak İçin Ne Yapabilir”. <https://www.unhcr.org/tr/12818-unhcr-raporu-avrupadaki-suriyeli-multeciler-avrupa-koruma-ve-dayanismayi-saglamak-icin-ne-yapabilir.html> (Erişim Tarihi: 02.03.2022).

UNHCR (2018) Suriye Acil Durumu. <https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu> (Erişim Tarihi: 02.03.2022).

Yalçın, M. (2017). *Göç psikolojisi*. Pharmakon Yayınevi.

Yıldırım, E. ve Yıldırım, E. (2018). Aile içi ilişkiler ve iletişim. İçinde Canatan, K. ve Yıldırım, E. (Ed.), *Aile sosyolojisi* (ss. 139-153). Açılım Kitap.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Farklılaşmanın Göstergesi Olarak Tüketim
Pratiklerinin Sosyolojik Analizi

Sociological Analysis of Consumption Practices
as an Indicator of Social Differentiation

Zuhal ÇİÇEK*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Çiçek, Z. (2022). Farklılaşmanın göstergesi olarak tüketim pratiklerinin sosyolojik analizi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 497-527.

Çiçek, Z. (2022). Sociological analysis of consumption practices as an indicator of social differentiation. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 497-527.

10.29228/kesit.57548

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 08.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 19.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye, cicek.zuhal@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Farklılaşmanın Göstergesi Olarak Tüketim Pratiklerinin Sosyolojik
Analizi

*Sociological Analysis of Consumption Practices as an Indicator of Social
Differentiation*

Dr. Öğr. Üyesi Zuhâl ÇİÇEK

Öz: Günümüz hâkim ekonomik ve kültür politikalarının inşa ettiği gündelik yaşam alanı içerisinde bireyler sınırsız bir tüketme arzusuyla hareket etmektedir. Tüketim, kendine özgü davranış kalıpları ve normlarıyla, bireylerin, sosyal kimliklerini inşa ettikleri ve sosyal ilişkiler geliştirdikleri karmaşık pratikler düzlemidir. Bireyin kendisini sosyal alanda sergilediği ve nasıl sunacağıyla ilgili statüsel ve göstergesel anlamlarla yüklüdür. Tüketim, hem bireyler arasında sınırlar çizen, hem de benzer tüketim pratiklerini gerçekleştirenleri birbirine yaklaştıran ilişkiel sistemin önemli bir aracı haline gelmiştir. Mevcut ekonomik sistemin sürdürülmesinde araçsal işleve sahip olan reklam ve pazarlama şirketleri, bireylerin daha fazla tüketmeleri yönünde sürekli yeni imajlar, söylemler ve mesajlar üretmektedir. Teknolojik gelişmeler, farklı sosyo-ekonomik ve demografik özelliklere sahip bireylerin ihtiyaçlarına cevap verecek ve sürekli artan talebi karşılayacak şekilde mal ve hizmet üretim ve pazarlama alanlarının daha kapsamlı boyutlarda örgütlenmesine zemin hazırlamıştır. Ekonomik büyüme politikaları ekseninde karı arttırmaya dönük reklam ve pazarlama teknikleriyle sürekli arttırılan tüketim, bir yandan şirketlerin daha fazla kazanmasına yol açarken diğer yandan hedonist değerler ekseninde satın alma davranışı gerçekleştiren bireylerde psikolojik sorunlara hatta daha geniş bir alanda ise yaşadığımız çevrede büyük sorunlara yol açmaktadır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada katılımcıların tüketim pratikleri sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel değişkenler üzerinden analiz edilmektedir. Çalışmada ilk olarak tüketim kültürüne yönelik kuramsal çerçeve sunulmakta, daha sonra yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin kategorik başlıklar üzerinden içeriksel analizi gerçekleştirilmektedir. Araştırmanın örneklem grubu üniversite öğrencilerden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, gösterişçi tüketim, farklılaşma, alışveriş bağımlılığı, yaşam tarzı.

Abstract: Individuals act with an unlimited desire to consume in the daily life space built by today's current economic and cultural policies. Consumption, which has its own behavioral patterns and norms that it imposes on individuals, is a complex area of practices in which individuals build their social identity and develop social relations. It is attributed with status and semiotic meaning about how individuals exhibit and present themselves in the social field. Consumption has become an important tool of the relational system that draws boundaries between individuals and brings those who perform similar consumption practices closer together. Advertising and marketing companies, which have an instrumental function in maintaining the current economic system, constantly produce new images, discourses and messages for individuals to consume more. Technological developments have paved the way for the organization of goods and services production and marketing areas in larger and more comprehensive dimensions to meet the needs of individuals with different socio-economic and demographic characteristics and to meet the ever-increasing demand. Consumption, which is constantly increased by advertising and marketing techniques aimed at increasing profits in the axis of economic growth policies, on the one hand causes companies to earn more, on the other hand, it causes psychological problems in individuals who make purchases on the axis of hedonistic values, and even in a wider area, it causes major problems in the environment they live in. In this study, which was carried out using the qualitative research method, the consumption practices of the participants are analyzed through social, economic, psychological and cultural variables. In the study, firstly, the theoretical framework for consumption culture is presented, and then the contextual analysis of the data obtained from the interviews is carried out over categorical heading. The sample group of the research consists of university students.

Keywords: Sociology, conspicuous consumption, differentiation, shopping addiction, life style.

Giriş

Sosyolojide ve kültürel çalışmalarda kimlik, farklılaşma ve tüketim arasında önemli bir ilişki olduğu ileri sürülmüştür. P. Bourdieu'nun (2015) yapmış olduğu analizler bu noktada değerlidir. Bu çalışmalara göre, tüketim malları kişinin kendisini diğerlerine ifade etmesinde, sergilemesinde önemli bir araç haline gelmektedir. Buna göre tüketim sosyal bir eylem, etkinliktir. Bu yönüyle sosyal ayrımlaşmaların ve kimlik formasyonunun temel bir biçimi olmaktadır.

Tüketim üzerine yapılan çalışmalarda, tüketicilerin farklı tüketim biçimleri üzerinden inşa ettikleri sosyal kimlikler ve sınıfsal farklılaşmalar üzerinde durulmuş; tüketim ürünlerinin kültürel anlamlarıyla ilişki kurulmuştur. Sosyal tabakalaşma ve tüketim davranışları arasındaki ilişkiyi anlatan T. Veblen (2015), 19.yy sonu ve 20.yy başlarında kültürel mallara yüklenen anlamların ve bu anlamlaştırmanın diğer gruplarla

olan sosyal sınırları nasıl keskinleştirdiği ile ilgilenmiştir. M. Featherstone'a (2005) göre, yeni mal ve hizmetlerin yaratılması yönünde izlenen ekonomik politikalar, bireylerin narsist duygularını tetikleyerek kimliklerini yeniden oluşturmalarına neden olmuştur. Bireyler, günümüz tüketim toplumunda heyecanlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. J. Baudrillard (1998; 2008), gruplar tarafından paylaşılan tüketim pratikleri aracılığıyla sosyal ayrılaşmaya daha çok vurgu yapılmaktadır. Bireylere sunulan farklı yaşam tarzları, tercihler ve deneyimler önemlidir. A. Giddens (2000; 2004) ise geç modern dönemdeki değişimleri dikkate alarak "self-reflexive" kavramını kullanarak tüketim toplumunda, bireylerin/tüketicilerin kültür endüstri tarafından yaratılan yaşam tarzı ve kimlik formasyonu üzerinden analizler yapmıştır. Bireylerin, kendilerine uygun bir kimlik tercih etmek zorunda kaldıklarını, tükettikleri mallar ve hizmetler aracılığıyla bunlar üzerinden kendilerini diğeriyle kurdukları iletişim ve sosyal ilişkiler sırasında kullanmak zorunda kaldıklarını ileri sürmüştür.

Bireyler, farklı seçenekler arasında yaşam tarzı tercihlerinde bulunmaktadır. Bu dönem, birçok teorisyen tarafından postmodern dönemin karakteristiği olarak ele alınmıştır. Birçok teorisyen, artan ve bireyler açısından sosyal görünürlük aracı haline gelen tüketimin ortaya çıkışını, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden inşa sürecindeki gelişmiş kapitalist ekonomilerin büyümesiyle açıklamıştır. Buna göre, ekonomik büyüme, tüketim hacminde beklenmedik artışa yol açmıştır. Buna paralel şekilde, tüketim biçimi farklılaşmış, özel tüketim anlayışı yaygınlaşmıştır. Buradaki temel vurgu ise hizmet sektörünün gelişmesi ve boş zaman kavramının içerimim bu sektörün büyümesi odağında yeniden doldurulmasıdır. Otomobil, eğlence, seyahat, giyim, yemek, konut gibi farklı kategorilerdeki tüketim artmıştır. Bu değişimler, her zaman olumlu şekilde değerlendirilmemiştir. Değişim, bir yönüyle, teknolojik ilerleme ve tüketim hacmindeki artışın sağlanmasıyla, hem bireysel hem de şirketler açısından belirli kazanımlara yol açması itibariyle özgürlüğün artışı olarak olumlanmıştır. Buna karşıt görüşlerde ise, söz konusu sürecin, özellikle bireyler açısından gerçek bir özgürlük olarak anlaşılamayacağı vurgulanmıştır. Kitle kültüründe, reklam ve pazarlama stratejileri tüketimin artışı, üretimde ve bireyin yaşadığı fiziksel çevrede uzun erimde yol açacağı zararlar bağlamında değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, bireylerin zorunlu ihtiyaçlarının dışında tüketme isteklerinin bireyi değersizleştirdiği vurgulanmıştır. Niceliksel olarak değişen bir tüketimin, bütünsel olarak bakıldığında bireyin hem bireysel hem de sosyal yaşamında her zaman niteliksel değişimlere yol açamayacağı noktası önemlidir. Günümüzde bireyler, tüketerek mutlu olan kitleler haline gelmiştir. Boş zaman etkinlikleri, para harcamalar üzerine düzenlenmiştir. Toplumdaki üretim ve tüketim dengesi arasında bir çelişki söz konudur. İlerleyen süreçte, aşırı tüketimin bireysel ve toplumsal yaşamda ne gibi başka sorunlara ya da krizlere yol açacağı önemli bir tartışma konusudur.

Bu çalışma, toplumun dinamik kesimini oluşturan üniversite öğrencileri ile yapılmış mülakatlardan elde edilen bulguların değerlendirmesini ihtiva etmektedir. Örneklemin üniversite öğrencilerinden seçilmesinin nedeni, kültürel pratiklerin sürdürülmesinde gençlerin önemli bir role sahip olması ve değişen ekonomik, sosyal ve kültürel yapıya uyum sağlama konusundaki potansiyelleridir. Bu çalışmada, hızlı değişen ve dönüşen dünyada mevcut kültürel formasyon içinde gençlerin, tüketim pratiklerinin temel dinamiklerinin, tüketmeye dair görüşlerinin neler olduğunun, tüketim toplumuna dair fikirlerinin neler olduğunun tespiti amaçlanmıştır. Gençler, hem içinde yaşadıkları toplumunda hızlı değişen sürecine uyum sağlama çabası içerisinde hem de tüketim odaklı inşa edilen toplumda ekonomik olarak yaşanan krizlerle, sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yönleriyle, genç kesimin iki yönlü çatışma içerisinde oldukları söylenebilir. Eğitimsel olarak iyi bir konumda olabilmek, iyi yaşam standardı oluşturabilmek, iyi bir mesleğe sahip olup para kazanmak, günümüz Türkiye'sinden önemli bir zorunluluk ve amaçtır. Eşitsizliğin, farklılaşmanın ve ayrışmaların, ekonomik ve kültürel sermaye üzerinden keskinleştiği günümüz toplumunda, gençlerin kendilerini, bu sistemde nasıl konumlandıkları sorunsalı önemlidir bu bağlamda. Dolayısıyla araştırmamız, gençlerin tüketim pratikleri üzerinden, bu toplumsal dinamik içinde kendilerini nasıl algıladıkları, eleştirel olup olmadıkları, kendilerini nasıl yönlendirdikleri üzerinedir. Araştırmada 15 kadın ve erkek katılımcı ile görülmüştür. Bulgular, nitel veri analiz tekniği ile kategorik başlıklar oluşturularak içeriksel olarak yorumlanmıştır.

Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Belli bir toplumsal alanda, kendisinden farklı olanlarla bir arada yaşayan bireyler, kim olduklarını sergileme noktasında farklı ilişki ve etkileşim biçimleri içindedirler. Bireylerin bu istemleri, toplumsal konumlarıyla ya da statülerine yöneliktir ve yine toplumsal bir bağlam içerisinde anlaşılması gerekmektedir. Günümüz toplumsal dinamikleri ekseninde toplumsal konum kavramı, sadece bireyin eğitim, meslek, gelir gibi sosyo-ekonomik ve kültürel sermayeye karşılık gelen hâlihazırda sahip olduğu kişisel yaşamsal deneyimlerine karşılık gelen anlamının dışında tanımlanmaktadır diyebiliriz. Bireyin kendisini toplumsal alanda nasıl konumlandığı sorunsalı merkezinde tartışılan bu durum, bireyin sadece kim olduğuyla değil, kim olmak istediğiyle de ilişkili bir algılama durumuna ve algı etrafında şekillenen ilişki ve etkileşim biçimlerine de işaret etmektedir. Sanat, spor, kültür, gezi, konut, tatil, yeme-içme gibi farklı türlerde gerçekleşen tüketim etkinlikleri, bireylerin kendilerini toplumsal alanda istedikleri gibi sunma olanağı veren alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşamda, sadece sahip olduklarımızla, yaptıklarımızla değil, yapmak istediklerimiz, sahip olmak istediklerimizle de ilişkiler kurup davranışlarımızı yönlendirebiliyoruz. Günümüzde, benzeşme ve farklılaşma eksenindeki sosyal ilişkilerimizi yönlendiren un-

surların değiştiğini söylemek mümkündür. İçinde var olduğumuz ve yaşamımızın her alanına yayılmış stratejileriyle tüketim toplumu, tüketicilere, kendileri dışındakilere göstermenin ve daha fazla görünür olmanın araçlarını sürekli yeniden üretmektedir. Mevcut toplum koşullarına bireylerin öncelikleri farklılaşmıştır ve tüketim ekseninde gerçekleştirilen tüm tercihler ve pratikler, bireyin ait olduğu ya da olmak istediği toplumsal konumuna dair işaretler taşımaktadır. Dolayısıyla günümüz tüketim kültürü, geçmişin dinamiklerinden farklı bağlamda tartışılmalıdır.

Tüketimin göstergesel değer taşıdığına dair görüşler günümüze özgü bir durum değildir. Bu konudaki en kapsamlı analizleri Amerikalı bir ekonomist olan T. Veb- len ilk olarak kavramı 1899 yılında "Aylaklar Sınıfı Teorisi"nde ele almıştır. Tüketimin, insanların kendilerini toplumda var edebilmek için kullanılan bir araç niteliği Veb- len'den bir yüzyıl önce ekonomik temellerine vurgu yaparak T. Hobbes'un söylemiştir. Daha sonra A. Smith, görünüşün, ünün ve saygınlığın tüketim davranışını yönlendiren güdüler olduğu yönündeki vurgusu; K. Marx'ın "kişinin kendi evindeki mutluluğunun ve huzurunun daha büyük bir eve sahip olmakla belirlendiği" yönündeki saptamasıyla yukarıdaki düşünürlerle ortak yorumlar yapmıştır. Bunu devam eden süreçteki çalışmalar Lebeinstein (1950); Hirsch (1976) Congleton (1989), Ireland (1994); Pesendorfer (1995); Cole (1995) Bagwell ve Bernheim (1996), Corneo ve Jeanne (1997), Piccione ve Rubenstein (2004) tarafından yapılmıştır (Paterson ve Hughes, 1999: 597-610; Ireland, 1998: 99-113).

Bu teorisyenlerin analizlerinde, bireyleri gösterişçi tüketime yönlendiren iki temel güdü vardır: 1. Fakir olarak tanımlanmama isteği, 2. Zengin olarak tanımlanma ve kabul görme isteğidir. Eğer sosyal normlar, birinci güdü tipinde çoğunluğu sağlıyorsa bir sürü davranışı ortaya çıkmaktadır. Pazar, gösterişçi tüketim davranışı yönündeki mallara olan talebi arttırmaktadır. Ekonomistler bu fenomeni, tipik olarak pazara bağı stratejiler temelinde açıklamışlardır. Pazarlar, malların nitelikleri birer gösterge niteliğindeki yerlerdir. Fakat malın göstergeye dayalı anlamı, günümüz yaklaşımlarında malın fiyatının malın kendisinden ziyade tüketicinin özelliği hakkında bilgi vermektedir. Bazı koşullar altında bir fiyat, gösterişçi malın göstergeye dayalı değerinin artışını tetiklemektedir. Bu da malın pazardaki değerini arttırmaktadır. İlginç bir şekilde bu durum, saygınlık arama isteğinden ziyade toplumsal olarak dışlanmaktan kaçınma isteğiyle ilgili bir eğilimi ortaya çıkarmaktadır (Corneo and Jeanne, 1998: 37-51).

Para, maddi değerler ve fiyat temelli davranışlar günümüz toplumsal yaşamında önemli, bilişsel, motivasyonel ve davranışsal öğeleri oluşturmaktadır. Sahip olmak merkezi bir öneme sahipken para dışındaki şeylere sahip olmak periferide yer almaktadır. Bu para dünyası, para ve maddi varlıklara dayalı bazı değer yargıların yerleşmesini sağlamaktadır. Çevremizde yaşayan herkesi bu değer yargılarına göre değerlendir-

dirmektedir ve bu yol, iyi bir yaşam için gerekli ve yeterli bir koşuldur (Tatzel,2002:103-126). Konformizm ve snopluk, gelir gruplarına yönelik statü ayırımı yöneten sosyal normlar tarafından belirlenmektedir. Bu tarz normlar, toplulukları büyük ölçüde farklı kıldığı için ekonomik gereklilikler farklı tüketim kalıplarıyla tutarlı olabilmektedir. Sosyal normlar ve tüketim davranışı arasındaki ilişkiyi açıklamak için sınıfsal farklılıkları hesaba katmak gerekmektedir. Gösterişçi tüketim, yüksek bir konumda bulunmak ve aşağı bir konumda yer almaktan kaçınmak duyguları ile açıklanabilmektedir. Sahip olunan yüksek konumu kaybetmemek için maldan sağlanan fayda geçici ve araşsal bir işleve sahip olmaktadır. Tüketicilerin sayısı arttığında tüketici olmayanların statüsü düzenli olarak azalmakta ve gösterişçi malın göstergeye dayalı değeri artmaktadır. Gösterişçi tüketim yönündeki talep, zengin olarak tanımlanmak ve konumlandırılma isteği ile doğru orantılıdır (Ireland, 1998: 99-113). Birer tüketici olarak bireyler, bu güdüyle hareket etmektedirler. Bireyler, kendisi dışında olanı gördükleri şeylerle tanımlamakta, kalıplaştırmaktadır. Bireyler tarafından işaretlenen bu tüketim malları, bireylerin birbirleriyle olan mesafesini belirlemektedir. Bu tüketim kalıplarıyla birey kendisini ve diğerini anlamlandırır ve soyutlar, yeni sınırlar koyar. Örneğin Kooreman ve Haan (2002)'de Hollanda da araba galerilerinde kullanılan abralar üzerine yaptıkları incelemelerde araba sahiplerinin yeni arabalara rağbet ettiklerini ve bunun nedenin de işlevsellikten ziyade görünüş olduğunu ortaya koymuşlardır. Başka bir deyişle bu arabaların kendine özgü değerlerinden ziyade herkesin görebileceği göstergeye dayalı bir anlam taşıdığı üzerine temellendiğini ortaya koymuşlardır (Kooreman ve Haan, 2002'den akt. Tatzel, 2002: 103-126).

Tüketim toplumunda tüketiciler, gelir seviyelerine göre hiyerarşilendirilmişlerdir. Bireyin gelir hiyerarşisindeki konumu önemlidir. Tüketim malları, birçok teoriyden tarafından iki şekilde ele alınmıştır. Birincisi, kamusal olarak görülebilir mallar ki bunlar gösterişçi tüketime gönderme yapmaktadır. İkincisi ise, kamusal olarak görülemeyen mallar. Bu mallar da malların kullanım değerine gönderme yapmaktadır. Gösterişçi tüketim malları özgün yada ayırt edici spesifik özelliklere sahip oldukları kabul edilen ve birden fazla alınmaz olan mallardır. Bireyler, bireysel kimliklerine yönelik tercihlerde bulunmaktadır (Shaughnessy, 2007: 7-16). Gösterişçi tüketimin amacı, gelir dağılımı içinde bireyin yer aldığı aşamaya yönelik bir mesaj göndermektir. Bireyler, kendi mevkileri hakkında diğerleri tarafından ortaya konan sonuçlara bağlı olarak belli faydalar sağlarlar. Bütün bireyler, benzer bilgiden yararlanma hakkında sahiptirler, bireyler birbirlerine gösterişçi tüketime yönelik yaptıkları etkinliklere bağlı olarak saygı gösterirler. Sosyal statüye işaret etmesi yönüyle, gösterişçi tüketim etkinliği istenilen ya da arzu edilen statüye ulaşma isteğiyle yönlendirilen dinamik bir süreci açığa çıkarmaktadır ve esasen gösterişçi tüketim etkinliği ile statü elde etme çabası sıfır toplamı bir oyundur. Gösterişçi tüketim malların üretimi belirsiz bir şekilde sosyal refahı azaltmaktadır (Corneo and Jeanne, 1997: 57-71).

Statünün sahip olunan şeyle birlikte tanımlanması, materyalistik bir bakış açısından kaynaklanmaktadır. Böyle bir bakış açısıyla çerçevesi moral değerlerde, gerçek davranışlarla değil de sahte bayağılıklar aracılığıyla saygınlık kazandırılmaktadır. Tüketme isteği güçlüdür ve yüksek fiyatlar çekicidir. Para harcayarak edinilen mutluluk, saygınlık, nitelik ve güç gibi değerler harcamanın pozitif görünümünü sunmaktadır. Amaç nitelik ise ve yüksek fiyat niteliğin bir göstergesi olduğunda bireyler nitelik için daha düşük ücretler ödemeyi tercih edebilirler. Savurganlık ya da çok para harcamak, tüketim kültürünün bir amblemi olarak görülebilir. Bu kültürde en çok para harcayan ideal bir tüketici olmaktadır. Savurganlık, tüketim kültüründe yanlış olan şeye gönderme yapan bir semptomdur (Tatzel, 2002: 110-126). Buna göre, günümüz tüketim davranışı, kimlik formasyonu ve tüketim yoluyla farklılığın ifade edilmesi yönüyle ilişkilidir. Bu durumu pek çok teorisyen sermayenin toplumdaki eşitsiz dağılımının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Tüketimin sınıfsal kimliğe atfen tanımlanması neden bazı insanların zengin ve bazılarının fakir oldukları tartışmaları üzerinden gerçekleşmiştir. Farklılaşmanın odaklandığı temel nokta eşitsizliktir ve bu eşitsizliğin kökeni ise ekonomik ya da gelir düzeyine göre yaşanan farklılıklardır (Hunt, 2004: 829).

Standart bir formülasyonda bireyin, tüketimden sağlayacağı fayda, diğerlerinden daha düşük düzeyde bir tüketime sahip olmamaya dayanmaktadır. Statü elde etmek üzerine gerçekleşen tüketimde iki ön şart gereklidir: ilki, bireylerin, belirli bir gruptan sayılmak için bazı ortaklık derecelerini paylaşması gerekmektedir. İkincisi ise, ürünlerin tüketimi, toplumsal ve kamusal olarak görülebilir olmalıdır. Sosyal görünürlük bu noktada önemli bir güdüdür (Warde ve Tampubolon, 2002: 156-180). Sosyal görünürlüğü, bazı teorisyenler de tüketimin iki biçimi üzerinden değerlendirmişlerdir. İlki, mala (ürüne) yönelik özellikler ve ikincisi ise bir kişiye ait olan ve kimliklendirilebilecek görünürlüktür. Mala ya da ürüne ait özellik açısından bakıldığında görünürlük, çok az kişi tarafından sahip olunan lüksler şeklinde kategorize edilen ürünlerdir. Görünürlük, burada bir ürünün tüketilmesi ya da kullanılmasıyla ilişkilidir. Ürünler, kamusal olarak kullanılır ve kişinin kendisini diğerlerine ifade etmesi, benlik tanımlaması için bireyin isteklerine gönderme yapmaktadır. Ticari malların sembolik ve estetik değeri büyük ölçüde önemlidir. Malların estetik değerleri ile kullanıcılar (tüketiciler) sosyal bir kimlik kazanırlar. Mallara yönelik sembolleştirme, kimliğin statünün, gücün, saygınlığın birikim araçlarından biri olarak rol oynamaktadır (Williams, 2003: 137-139).

Bir kişinin sosyal sınıfı, gelir, zenginlik, meslek, eğitim seviyesi ve kültürel kapitalleri tarafından tanımlanan (tikel bir sosyal sınıf şeklinde ayırtırmaya neden

olan bireyin her türlü davranış, tutum ve inançlarını içermektedir) ekonomi içindeki konumlarına göre belirlenmektedir. Bireyleri sınıfsal olarak kategorileştirmenin birçok yolu vardır ve bu kategorileri etiketleyen farklı yollar vardır (Fuller, 2004: 8-29; Crompton, 2006: 658-677).

Modern bireyin tüketim davranışları üzerine yapılan bazı araştırmalarda, sosyal görünürlük amacıyla yapılan tüketimde iki değişkenin belirleyiciliği analiz edilmiştir. İlk olarak iyi eğitim almış bireylerin statüye yönelik satın alma davranışlarına yönelmelerinin daha muhtemel olduğu sonucu ortaya konulmuştur. İyi eğitim almış bireyler, iyi eğitilmiş tüketiciler olmaya daha yatkındırlar ve malın özgün niteliğine daha kolay alışabilirler. Bireylerin elde ettikleri sosyal kazançlara ek olarak statüsel tüketimin belli bir gruba ait olma şeklindeki sosyal kazanımı ile buna dayalı olarak güç sahibi olma gibi ekonomik kazançları mallara atfedilen ekonomik kazançlarla ilişkili olabilir. Bireyler, sahip oldukları varlıkları göstermek için para harcayabilirler ve bu şekilde birbirleriyle rekabet edebilirler (Chao ve Schor, 1998: 107-131). Günümüz tüketicileri, kendi yeteneklerine yönelik göz çarpan yönlerine dikkat çekmek için yüksek fiyatlı mallara harcama yapmaktadır. Sahip oldukları özel becerilerini başkalarına sergilemek için onlar üzerinde etki sağlamak için prestiji olan lüks tüketim mallarına yönelmektedirler. Yeme, içme, araba gibi ürünler birçok tüketici ürünlerinde belli şartların önemini ortaya çıkarırlar. Örneğin, bazı lüks tüketim malları, parfümler moda kıyafetler gibi bireylerin belli şekilde etiketlenmesini sağlarlar. Lüks tüketim, özel olmanın bir derecesini ifade eder ve genellikle zorunluluklardan ziyade pahalı ürünlere yöneliktir. Kötu bir harcamanın riski ve lüks ürünlerin hedonistik değeri lüks ürünlerin harcama yapmak gibi karmaşık amaçlara hizmet eder (Piron, 2000: 309-311).

Tüketim, sadece pazarda ticarileştirilmiş malları kapsayacak şekilde düşünmemelidir. Bunun yanı sıra toplumsal olarak sahip olunan unsurları da ve bunlar toplumsal olarak etkileşim halinde olunan çevredeki bireyler tarafından sağlanmaktadır. İş arkadaşlığı ve arkadaşlık, dostluk, spor ve oyun arkadaşlığı ve komşuluklar, saygı göstermek, itibar etmek, sempati duymak, onaylama, kibarlık (nezaket) gibi duyguları benimsemek toplumsal olarak edinilen unsurlara örnektir. Bazı tüketim malları, bu şekilde pazarlar aracılığıyla değil de bir sosyal etkileşim süreci aracılığıyla elde edilebileceği gerçeği, bireylerin bu rekabet ortamında kalmalarına neden olmaktadır (Corneo ve Jeanne, 1998: 38-40).

Son yıllarda yükselen gelir düzeyi, hem gelire hem de fiyatlara etki etmiştir. İlk olarak, yükselen gelir insanların mallara olan taleplerini arttırmıştır ve özellikle daha lüks olan mallara olan talebi arttırmıştır. Bu mallara olan talep, kent yaşamının önemli bir niteliğidir. Bununla birlikte artan gelir ve boş zaman zaman mal ve hizmetlerin fiyatlarının artışına neden olmuştur. Zaman yönlendirici sosyal ve kültürel aktiviteler, belirli mekanlarda zaman geçirmek daha pahalı olmuştur (Glaeser, Kolko and Saiz,

2001: 27-50). Bu şekilde tüketim, belli bir sosyal yaşam alanı içinde sosyalleşme süreci ile içselleştirilmekte ve toplumsal olarak öğrenilmiş davranışın ikincil bir doğası haline gelmiştir (Atkinson, 2000: 131). Kitle iletişim araçları, reklamlar, magazin dergiler vs. gibi araçlar, tüketimin bu yönünü meşrulaştıracak şekilde hareket etmektedir. Genel olarak bakıldığında, bu medya araçlarının üst ve üst orta sınıftan olan kişilere hitap ettiği görülmektedir. Örneğin, kadın ve aileye yönelik söylemleri bu alanda değerlendirilmek mümkündür. Günümüz tüketim kültüründe bu iki unsur reklam ve pazarlama stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Meşrulaştırdıkları yaşam tarzlarıyla geleneksel değerlerin ve kalıpların aşındırıldığı görülmektedir (Keller, 1992: 581-588).

Araştırmanın Metodolojisi

Bireyin kendisi ve yaşadığı sosyal çevre içinde geliştirdiği ilişkilerdeki dinamiklerinin sağlanmasında gündelik hayatın önemli bir parçası haline gelmiş olan tüketim, çeşitli ve karmaşık değişkenlerle açıklanmaktadır. Ekonomik durum, ülkede zenginliğin dağılımı, politik yapılar, ideolojik söylemler, sosyo-psikolojik gereksinimler, teknolojideki değişimlere paralel olarak kitle iletişim araçlarının gelişmesi, psikolojik tüketim pratiğinin içerimini ve niceliğini belirlemektedir. Bu çalışmada, katılımcıların alışveriş pratiklerinden yola çıkarak, satın alma davranışının altında yatan psikolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel nedenlerin analizi gerçekleştirilmektedir. Bu amaç etrafında, katılımcıların alışveriş bağımlılık düzeyleri, alışveriş alışkanlıkları ve alışkanlıkları değiştiren faktörler, sosyal medyanın ve diğer kitle iletişim araçlarının ve reklamcılık stratejilerinin etkisi, otokontrol düzeyi, sosyal benlik, sosyal statü, sosyal, kredi kartı kullanımı, çevresel etkiler gibi farklı bağlamlarda oluşturulan başlıklar üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. Araştırmada 15 kadın ve erkek katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini Denizli’de yaşayan farklı Pamukkale Üniversitesi’nde farklı fakülte ve bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencileridir. Katılımcılar gönüllük esasına dayalı olarak iştirak etmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi ile kategorik olarak ayrılmış başlıklarla değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri

K1, Kadın,23, Sosyoloji Bölümü	K9, Kadın, 21, Sınıf Öğretmenliği Bölümü
K2,Kadın,23, Sosyoloji Bölümü	K10,Kadın,23,Diyaliz Bölümü
K3,Kadın,22, Sosyoloji Bölümü	K11, Kadın,21, İngilizce Öğretmenliği Bölümü
K4,Erkek,22, Sosyoloji Bölümü	K12, Kadın,22, Matematik Öğretmenliği
K5,Erkek,23, Sosyoloji Bölümü	K13,Kadın,22,Sosyoloji Bölümü
K6,Kadın,22,İngilizce Öğretmenliği	K14,Erkek,22,Gazeteçilik Bölümü
K7, Erkek,23, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü	K15, Kadın,22,Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik

	Bölümü
K8,Kadın,23,Fizik Telavi ve Rehabilitasyon Bölümü	

Araştırma Bulgularının Analizi

Alışveriş Yapma Sıklığı

Tüketici profili, özellikle, günümüz hızlı değişen tüketim dünyasında, mal ve hizmetlerin üretimini, pazarlanmasını gerçekleştiren reklam şirketleri için önem arz eden bir konudur. Günümüz iletişim çağı, artan iletişim olanakları, farklı haber alma ve bilgi edinme kaynaklarının yaygınlaşması, geleneksel iletişim araçlarından ziyade sosyal medya araçlarının gündelik yaşamımızdaki hakimiyeti, bireylerin tüketim biçimleri, tercihleri sürekli değişmektedir. Dijital çağda, reklam şirketlerinin sürekli yenilenen potansiyeliyle tüketicileri yönlendiren dijital pazarlama stratejileri, bireylerin hangi ürünü, nasıl, hangi yolla alacaklarına dair çok geniş bir olanaklar ve seçenekler sunmaktadır. Dijital pazarlama dünyası, bu tarz bir işleyişin sürekliliğini sağlamak için psikoloji, sosyoloji gibi bireye ve topluma yönelik alanlarda bilgi sahip olma ve bilgi üretmede önemli disiplinlerden büyük ölçüde yararlanmaktadır. Bu şekilde ürünlerin daha farklı tüketici tarafından ve daha fazla oranda satın alınabilmesi sağlanmaktadır. Farklı demografik özelliklere sahip olan katılımcıların alışveriş yapma davranışına ilişkin alınan cevaplarda alışveriş yapmak, belirli zorunlu ihtiyaçların karşılanmasına dönük gerçekleştirilen bir eylem olarak görülmektedir.

Tüketim ürünlerinin satın alınmasında katılımcıların en çok vurguladıkları değişken, ekonomiktir. Sahip olunan gelire eşdeğer bir tüketim davranışı söz konusudur. Katılımcılardan iki tanesi alışverişini kişisel tatmin ve moda olan şeylerin satın alınmasından duyulan memnuniyet düzleminde değerlendirmektedir. Burada zorunlu, haz odaklı ve plansız olmak üzere farklı tüketici profilleri üzerinden değerlendirecek olursak çoğunluğun zorunlu tüketici profiline karşılıklı geldiğini söylemek mümkündür. Genel tüketici eğilimleri açısından bakıldığında, bireyleri satın almaya yönlendiren nedenler, psikolojik, ekonomik, sosyal çevre, kişisel özellikler ile reklam ve pazarlama stratejileri gibi değişkenler sayılmaktadır. Bu da tek bir tüketici profilinin olmadığına işaret etmektedir. Salt maddi olanakları çerçevesinde alışveriş yapan ve bu eğilimleriyle rasyonel bir tutum sergileyen tüketiciler için gerekli olanların satın alınması üzerinden tüketim pratiği söz konusudur. Bir anlamda reklam ve ürün ve hizmetlere yönelik geliştirilen reklam stratejilerinde hedef kitle daha ziyade, haz ya da tatmin üzerinden hareket eden, bilinçli ya da önceden farklı boyutlarıyla düşünüp tartılmış bir şekilde hareket etmeyen kitlelerin oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Genel tüketim eğilimleri açısından bakıldığında bu iki farklı katılımcı örneği

farklı motivasyonlar üzerinden tüketim etkinliği içinde var olmaktadır. Haz odaklı tüketime yönelen bireylerde genel olarak tüketilen ürünün ya da hizmetin belirli anlamlarla, kodlarla ya da değerlerle bütünleşmiş bir algılama stratejisi söz konusudur. Bu tarz tüketimde, bireylerde kendisini diğerlerine gösterme ihtiyacı ve buradan elde edilen zevk, tatmin, mutluluk duygusu söz konusudur. Dolayısıyla, imaj ya da karşısındaki bir duygu ya da kendisine dair bir fikir oluşturma motivasyonu belirleyici olabilmektedir. Haz odaklı gerçekleşen tüketim, belli ölçüde bireyin sahip olduğu maddi olanakların sınırlarını aşan bir biçime de bürünebilmektedir. Bazen bu tarz bir eğilim, bireyin gelirini aşacak boyutlara ulaştığında oldukça zorlayıcı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Plansız nitelikli tanımlanan tüketici profilinde yaygın olan eğilim, bireyin, moda, ya da alacağı ürüne dair farklı kaynaklardan bilgi sahibi olma gibi, bilinçli bir strateji izlemek değil anlık kararlar üzerinden satın alma davranışını gerçekleştirmek olabilmektedir. Burada bireyin hangi tür eğilim içinde tüketim pratiği içinde olduğunu kestirmek zor olabilmektedir. Katılımcıların alışverişe çıkma sürelerine ve tutumlarına dair soruda katılımcıların yanıtları şu şekildedir:

“Her fırsatta alışveriş yapmaktan hoşlanmam, alışveriş merkezleri çok kalabalık yerler olduğu için sevmiyorum ayrıca astımım olduğu için de çok kalabalık yerler havasız oluyor bunaldırım” (K1).

“Hayır hoşlanmam. Alışverişin vakit kaybı olduğunu düşünüyorum, alışverişe çıkmak yerine kitap okuma daha mantıklı geliyor. En azından para harcamak yerine birkaç bilgi öğrenirim” (K9).

“Hayır, bütçem olsaydı belki hoşlanabilirdim, genelde ablamın kıyafetlerini giyiyorum o kendine çok fazla alışveriş yapar çok para savurur bende almaya gerek duymam” (K13).

“Hayır, hoşlanmam kalabalıkları sevmiyorum söyleyeceklerim bu kadar” (K10).

“Alışveriş yapmaktan hoşlanmam sadece ihtiyacım olduğunda ve param olduğunda alışveriş yaparım” (K5).

“Hoşlanmam ihtiyaç halinde alışveriş yapmaktan hoşlanırım” (K4).

“Her fırsatta alışveriş yapmaktan hoşlanmam çünkü çok sıkılıyorum tek çocuk olduğum için anem hallediyor alışveriş işlerimi” (K14).

“Hayır, hoşlanmam ben genelde alışveriş yerine seyahat etmeyi seviyorum” (K7).

“Evet, alışveriş yapmak kişisel tatmin sağlıyor” (K3).

“Evet, çok hoşlanırım para buldukça alışverişe çıkarım” (K12).

“Param varsa eğer yapmaktan hoşlanırım” (K2).

“Evet, bayılırım her sezon dolap yenilemekten hoşlanıyorum eski kıyafetleri görmeye tahammülüm olmuyor” (K8).

“Evet, maddi imkanlarım el verdiği sürçe her fırsatta alışveriş yaparım” (K11).

“Evet, hoşlanıyorum bursumu yarısı kıyafete yarısı sipariş ettiğim yemeklere gidiyor” (K6).

“Evet, hoşlanırım dedem sık sık para yollar eskiden bu kadar yapmazdım şimdi alışkanlık haline geldi ama annem babamın bu paradan haberi yok aramızda” (K15).

Alışveriş Yapma Alışkanlıklarının Değişme Durumu

Alışveriş alışkanlıklarının değişebilir nitelikte olması, tüketicilerin moda akımlardan, kitle iletişim araçlarından sunulan reklamlardan, çevresel faktörlerden etkilenbilir bir yapıya sahip olduğu ön kabulü üzerine yükselmektedir. Burada ürünlerin ve hizmetlerin tüketicilere sunulmuş biçimleri önemlidir ve bireylerin davranışlarının yönlendirilebilirliği ne kadar çok sağlanırsa o kadar başarılı olduğu anlamına gelmektedir. Katılımcıların genel tüketici eğilimlerine bakıldığında belirli kalıplar içinde gerçekleşen, standart satın alma davranışı sergiledikleri görülmektedir. Moda ve reklam stratejileri konusunda ilgisiz kaldıklarını söylemek mümkündür. Standart alışveriş davranışı, bireyin kendine özgü belirlediği tarzıyla ilişkili olarak gerçekleşmektedir. Belirli mağazalardan alışveriş yapma, moda olan ürünlere karşı ilgisiz kalma, indirimleri takip etmeme eğilimleri, kalıplaşmış ya da standartlaşmış satın alma davranışı içinde olan katılımcılar tarafından en çok vurgulanan eğilimler olarak görülmüştür. Satın alma davranışının sıklıkla değiştiğini belirten katılımcıların, ürün çeşitliliğinin ya da yeniliğin çekiciliği, farklı ürünleri denemekten duyulan haz ya da tatmin duygusunun öne çıktığı dikkat çekmektedir. Katılımcıların görüşleri şöyledir:

“Nadiren, genelde kendi tarzımı korurum ama çok beğendim bir şey olursa nadiren değiştiririm” (K9).

“Değiştiririm modaya ayak uydururum” (K11).

“Hayır, alışkanlıklarım standarttır” (K6).

“Alışveriş konusunda alışkanlıklarım değişebilir. Belli alışveriş günüm ya da belli alışveriş yaptığım yerler yoktur” (K1).

“Hayır, kafama göre alırım. Belli bir alışkanlığım yok” (K7).

“Sık sık olmasa da değişebiliyor. Yeni ve farklı bir ürün geldiğini duyduğumda gitmediğim bir yere gidebilirim” (K3).

“Genelde değiştirmem. Aldığım belli başlı mağazalar vardır ama bir şeyi beğendiysen nereden olsa alırım. Tarzımı da günümüze göre ayarlarım” (K2).

“Hayır değiştirmem. Belli şeyler üzerinde harcama yaparım” (K12).

“Modayı takip etmeyi sevmem. Kalıplaşmış klasik ürünlerden hoşlanırım” (K8).

“Evet, alışkanlığım bütçemle doğru orantılı olarak değişiyor” (K13).

“Alışkanlıklarım sabittir. Marka ya da indirimlerden etkilenip alışkanlıklarımı değiştirmem” (K14).

“Hayır değiştirmem çünkü benim hoşuma giden şeyleri alırım mesela moda takibi gibi bir alışkanlığım yoktur. Beğendiklerimi alırım” (K5).

“Genellikle alışveriş alışkanlıklarımı değiştirmem”(K4).

“Evet alışkanlıklarımı sık sık değiştiririm bu beni mutlu eder”(K15).

“Hayır değiştirmem derslerim yoğun olduğu için alışverişe az vaktim kalıyor o yüzden pek de tarz yapma amacı içinde değilim”(K10).

Satın Alma Davranışında İhtiyaç-İstek Karşılaştırması

Tüketim, karmaşık bir edimdir. Bireyin, sosyal yaşamın değişen koşullarına uyum sağlama potansiyeli, bir anlamda tüketime dönük pratiklerin yönlendirilmesinde önemli bir çıkış noktasıdır. Kişiliğin dışsal faktörlere açık yönü, mal ve hizmetlerin tüketilmesine dönük stratejilerde bireyleri savunmasız kılmaktadır. Bireylerin ihtiyaçları, beklentileri, istekleri her ne kadar belirli bir düzeyde tutarlılık arz etse de reklam stratejilerinden sunulan mesajlar, göstergeler bireyin düşünsel, duygusal ve bilişsel dünyasında farklılıklara yol açabilmektedir. Tüketim kültüründe nesnelere üzerinden üretilen anlamlar, bireyin daha geniş bir sosyal çevre içerisinde bir farklılık yaratma ve imaj oluşturma motivasyonu ile hareket etmesine zemin hazırlamaktadır. Bu noktada farklı tüketici profillerinden bahsetmek mümkün olmaktadır. Katılımcılarda gözlenen genel tüketici eğilimi, ihtiyacı olmayan ürünler üzerinden satın alma davranışı sergilemektir. Gerekli olmadığı halde ürün almak, spontane şekilde alışverişe çıkmak, beğendiği ve gördüğü şeyleri almak, satın almama sonucu oluşan gerginlik ve mutsuzluk duygusunun hakim olması, katılımcıların ihtiyaçlarının dışındaki ürünleri satın alma davranışına yöneldiklerine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu tüketici grubu için istek ve haz önemli bir motivasyondur diyebiliriz. Buna karşı olarak, maddi olanaklar çerçevesinde ürünleri alanlar da rasyonel hareket etme isteği, alışveriş yapmaktan sıkılma duygusu, başkasının baskısı ya da yönlendirmesiyle ve indirimle bağlı olarak alışveriş yapmama eğilimlerinin vurgulandığı görülmektedir. Alışveriş merkezindeki mağazalar başta olmak üzere, farklı türdeki, kalitedeki ürünlerin satıldığı diğer mağazalarda da tüketicileri daha fazla ürün almaya yönlendiren stratejiler uygulanmaktadır. Cazip fiyatlarıyla ve indirimli olarak tüketiciye sunulan kasa arkası ürünler, uzun ödeme kuyruğunda bekleyen müşteriler için dikkat çekici ve çeldirici olabilmektedir. Mağaza içi tasarım, dekoratif ojelelerin kullanımı, ilgi çekici ışıklandırmalar ya da görseller, mağazanın kullanıcı tüketici profiline göre değişen müzikler, kokular bireylerin daha fazla ürün almasına neden olabilmektedir. Mağazaların görsel tasarımları ve düzenlemeleri, pek çok tüketici için oldukça çekici bir faktördür. Satın alma ihtiyacı ya da isteği olmasa bile, bu dışsal özellikler, tüketicilerin ürünleri satın almasına neden olabilmektedir. Bu noktada satış stratejisi olarak mekânsal tasarım önemli bir unsurdur.

Görsel sunumların sürekli yenilenme özellikleriyle öne çıkan mekânlar olarak mağazalar, bireyin duygusal, duygusal ve bilişsel yönlerine hitap etmektedir. Gün-

müzde en fazla öne çıkan özelliklerden bir tanesi ürünlerin, hizmetlerin ve mekânların kişiselleştirilmesidir. Bu yönleriyle mağazalar belirli bir mekânsal kimlik göstergeleridir. Mimari ve tasarım alanları da bireylere dönük bu dilin kullanılmasında farklı yollara başvurmaktadır. Mağazaların dekorasyonu, nasıl tasarlandıkları ve organize edildikleri tüketici grupları arasındaki farklılıklara özgü sınırların çizilmesinde de araçsal bir işleve sahiptir. Bu mekânlar, belli sınıfta var olanları yakınlaştırırken aynı sınıfta olmayanları uzaklaştırabilmektedir. Bu şekilde mekâna yönelik uygulanan bu biçimsel stratejiler, hem tüketicilerin beğeni duygusuna hitap etmekte, hem bir konfor sunmakta hem de rahatlık, dinginlik, aynılık gibi öznel dünyaya hitap eden duygulara karşılık gelmekte ve bireyleri bu yönleriyle tatmin etmektedir. Satış mağazalarının görsel özelliklerinin yanı sıra deneyimli, prezantabl çalışan profili de tüketicilerin ürünleri satın almalarını teşvik etmeleri açısından yönlendirici faktör olarak işlev görmektedir. Katılımcılar görüşleri şu şekilde belirtmiştir:

“Alışverişte bazen hiç ihtiyacım olmayan ya da kullanamayacağım şeyleri alabiliyorum”(K1).

“İhtiyacım olan bir şeyi almak için çıkarım bulursam beğenirsem alırım. İhtiyacım olmayan bir şeyleri almaya çok meyilli bir insanım”(K2).

“Genellikle buna pek uymam. Çoğunlukla almak için çıktığım şeyi almadan farklı şeylerle eve dönüyorum”(K3).

“Genellikle ihtiyacı olan şeyleri alırım. Ama bazen ihtiyacım olmayan şeyleri de alıp geliyorum maalesef”(K4).

“İhtiyacım doğrultusunda alışveriş yaparım ihtiyacım olmayan bir şeyi almam”(K5).

“Hayır, beğendiğim her/çoğu şeyi alırım”(K6).

“Evet, gerekli olanı alırım, kimse bana zorla veya indirimden bir şey aldırılmaz”(K7).

“Alışverişte dikkatliyimdir. Mantıklı davranmayı severim”(K8).

“Bazen evet bazen hayır maddi durumuma göre değişir”(K10).

“Genelde ihtiyacım olanı alırım zaten kıyafetlerim pahalı oluyor mecburen”(K9).

“İhtiyacım olmasa bile alırım. Alışverişe çok düşkünüm”(K11).

“Evet, ihtiyacım olanı alırım israftan kaçınmaya çalışırım”(K12).

“Genellikle evet ihtiyacım olanı alırım. Evdeki eski eşyalarımı bir şekilde değerlendirip kullanırım”(K13).

“Kesinlikle. Zaten alışverişe ihtiyacım olmadıkça çıkmam. Çok sıkılıyorum”(K14).

“Hayır, bunu yapamıyorum. Gördüğüm ürün içimde kaldığı için almadan yapamıyorum rüyalarım giriyor. Bir keresinde istediğim laptopu aldırmaq için okula gitmemiştim”(K15).

Satın Alınan Ürünün Marka-Kalite Açısından Değerlendirilmesi

Tüketici davranışları, heterojen bir yapı arz etmektedir. Tüketiciler, istekleri, ihtiyaçları, beklentileri ve demografik özellikleri çerçevesinde reklam ve pazarlama sektörünü etkilediği gibi, reklam ve pazarlama sektörü de ürüne yönelik stratejileriyle tüketicileri etkilemektedir. Ürün çeşitliliği, mekânsal düzenlemeler, ürüne ilişkin oluşturulan göstergeler ve imajlar, bu karşılıklı ilişkide farklılaşmaktadır. Belli bir tüketici

grubu için bir malı ya da hizmeti satın almaya yönlendiren temel değer, geliri ya da maddi olanaklarının elverdiği çerçevede iyisini, kalitelisini alabilmektir. Tüketicilerin bu yöndeki davranışlarında, ürünlerin ve hizmetlerin özelliklerine bağlı olarak marka değerleri ön plana çıkmaktadır. Marka değeri, özellikle belli bir gelir grubunda ve belli bir tüketim grubunda yer alan tüketiciler için önemli olması itibarıyla ayrıştırıcı bir faktör olarak da değerlendirilebilir.

Katılımcılar açısından, ürünün kalitesiyle markası eşdeğerdir. Marka katılımcılar için güven oluşturan bir ölçüt olarak görülmektedir. Özellikle standardın üstünde maddi değere sahip olan marka ürünlerin, tüketiciye garanti algısı üzerinden sunulması, tüketicilerin tercihini etkilemektedir. Tüketim pazarında, tüketiciler tüketim pratiklerinin içerime göre sınıflandırıldığı gibi ürünler de belli ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Ürünün ya da hizmetin satın alınmasında fiyatı merkeze koyan, spontane davranan, bilgi merkezinde alışveriş yapmayan ya da duygusal davranan, ürünün anlık çekiciliği üzerinden hareket eden tüketici grubunun dışında belli alışkanlıklar merkezinde sadece belirli markalar üzerinden hareket eden tüketiciler söz konusudur. Bu gruplar için markanın fiyat değeri farklılaşsa da ürünün satın alınması davranışında görece olarak değişkenlik arz etmemektedir. Üst, orta-üst sınıf kategorisinde olan tüketiciler genel olarak bu tarz bir eğilimdedirler diyebiliriz.

Marka, tüketicilerin algı dünyasında sadece kaliteyle özdeş bir anlam dünyasına karşılık gelmemekte, aynı zamanda sınıfsal ya da prestije işaret eden bir göstergedir de. Bu bağlamda tüketicilerin hangi ürünleri satın aldıkları, fiyatı ve hangi amaçla kullandıkları konusu, tüketici grupların özelliklerine dair veri sunmaktadır. Belli bir gruba ya da sınıfa aidiyetliğin göstergesi olarak belli markadaki ürünlerin tüketilmesi, günümüzde pek çok tüketici için yaygın şekilde gözlenen eğilimdir. Tüketim kültürünün ekonomi politik stratejileri, pek çok tüketicinin davranışını güdülemektedir. Ne tüketiyorsan o'sundur söyleminin meşrulaştırıldığı günümüz toplumunda bireyler sürekli tüketmekte, bu ürünler ve hizmet üzerinden sohbetler yapmakta, sosyal ilişkiler geliştirmekte, gruplara dahil olmakta ve bu yolla ait olmak istedikleri dünyada kendilerine alan bulmaktadır. Sosyal ilişkiler geliştirmektedir. Dolayısıyla marka, tüketicilerin değerlerinin, tutumlarının, algılamalarının tespiti ve analizi açısından psikolojik ve sosyolojik içerimli bir kavramdır

"Ürünün kalitesine önem veririm marka takımtım yoktur"(K1).

"Ürüne göre değişir. Kaliteli bir ürün ucuzsa alırım. Ama kalitesiz bir ürün ve pahalıysa almam. Ama rahatlık için pahalı ürünler almayı severim"(K2).

"Alışverişe çıktığım arkadaşşıma göre değişiyor. Ona göre hareket ediyorum"(K3).

"Genellikle kalitesine önem veririm marka benim için önemli değildir"(K4).

"Ürün kalitesine önem veririm. Çünkü marka değerini kaliteden alır. Onun için ilk tercihim kalitedir marka değil"(K5).

"Kalitesine güzelliğine bakarım. İlla markalı olmasına gerek yok"(K6).

"Kalitesine önem veririm. Bir kere alıp uzun yıllar kullanma taraftarıyım"(K7).

"Kesinlikle kalite ama marka da çoğu zaman kaliteye çıkıyor"(K8).

"Kalitesi daha önemlidir benim için. Sırf marka diye israftan kaçmırım." (K9)

"Ürünün markası daha önemli bir kere alıp bir daha zarara girmek istemem marka olsun uzun yıllar kullanayım"(K10).

"Kaliteli olması benim için daha önemli"(K11).

"Kaliteden markadan ziyade ben parasına önem veririm kaliteli bir ürünü ya da markalı bir ürünü indirimde yakalayıp almayı daha çok uygun görüyorum. Aynı markada olan şeyleri daha ucuz ve kaliteli olan başka bir yerden alabiliyorum"(K12).

"Kalitesine önem veririm fakat ayakkabı çanta gibi daha uzun süreli kullanacağım ürünlerde zaman zaman markaya önem verdiğimi belirtmek isterim"(K13.)

"Bana göre kalite veya marka doğru orantılıdır. Dolayısıyla ikisine de bakarım"(K14).

"Bana göre markası daha önemlidir. Çünkü markalı ürünler kendi kalitesini dışarıdan bakınca bile belli ediyor"(K15).

Tüketim Sürecinde Başkalarının Görüşlerine Verilen Önem

Günümüzde tüketim, başkalarının beğenileri, fikirleri üzerinden tanımlanır bir düzeydedir. Bu durum, bireyin kendisi dışındaki kişilere nasıl görüldüğü, onaylanıp onaylanmadığı, beğenilmesi, ilgi görmesi duygularına karşılık gelmektedir. Katılımcıların, alışveriş yaparken başkalarının fikirlerine verdikleri öneme dair görüşlerine baktığında, tamamına yakınının birincil karar mekanizmasının kendileri olduğu yönünde yanıtlar verdikleri görülmektedir. Beğenilme ve başkalarının görüşlerinin önemsenmesi duyguları, moda akımlarında dinamik bir yön oluşturmaktadır. Başkalarına nasıl görüldüğü, başkaları üzerinde nasıl bir intiba bıraktığı sorunsalı, günümüz tüketicilerinin davranışlarına yön veren önemli psikolojik ihtiyaç haline gelmiştir. Özellikle giyim, kozmetik ve estetik operasyonlar bağlamında yaygınlaşan sektör, tüketicilerin bu ihtiyaçlarının tatminine hizmet etmekte, farklı pazarlama yollarıyla tüketicilerin ilgisini çekmektedir. Katılımcılar, hem kendileri hem de başkaları açısından dış görünüşün sosyal ilişkilerde önemli bir ölçüt olduğunu vurgulamaktadır. Bunun kapitalist ekonomik sistemin işleyişiyle ilişkili olduğu, pahalı ve gösterişli kıyafetler giymenin, marka ürünleri satın almanın önemli bir prestij kaynağı olarak empoze edildiği ve bu durumun meşrulaştırıldığı yönünde ortak bir görüş söz konusudur. Sosyal medya kullanımının yaygınlaşması, ürünlerin popüler kişiler tarafından pazarlanması, ürünlere bireyin öznel dünyasına atfen anlamlar yüklenmesi şeklindeki pazarlama stratejileri, bireyleri etkileyebilmektedir. Bireylere, gerçekte var olduklarının ötesinde, olmasını istedikleri bir dünya sunulmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların görüşleri şöyledir:

"Hayır, önemli olan benim beğenmem ve rahat etmem" "Gençler dış görüşleri hakkında çevresinin görüşüne önem verir. Sınıf arkadaşları gibi pahalı giyinemeyip. Pahalı telefonları olmadığı için dışlanan, arkadaş olunmak istenmeyen gençler var" "Evet, dış görünüş günümüzde önemli

bir konumdadır. Artık iyi markalı giyinen kişiler saygınlık görmektedir. Ye kürküm ye hesabı”(K1).

“Başkalarının değil benim beğenmem önemli. Beğendiğim şeyi alır kullanırım. Başkalarının beğenip beğenmemesi pek ilgilendirmez” “Evet. Marka giyinen arkadaşlarının onlara göre daha üstün olduğunu düşünürler.

Aynılardan isterler ve böyle mükemmel olduklarını düşünürler” “Evet. Çünkü insanlar ilk olarak dış görünüşe göre karar verirler. İlk beğeni ve ilk görüşe inanırım. Dış görünümüne önem veren insanlar daha temizdir diye düşünüyorum”(K2).

“Önce ben sonra diğerleri olarak karar veriyorum” “Evet, üniversite gençleri çevresinin yorumunu önemsiyor. Özellikle ergenlik döneminde ciddi sorunlara yol açtığımı gördüm” “Kesinlikle evet. İnsanlar birbirine giyimine göre konuşma tarzını bile değiştirebiliyor”(K3).

“Gösteririm ama benim beğenim daha ön plandadır” “Katılıyorum. Çünkü arkadaş çevrelerinde ona göre kabul ve saygı gördüklerine inanırlar” “Bence şu zamanda insanlar genelde dış görünüşe önem vermektedir. Çoğu insan dış görünüşü sayesinde itibar göreceğini zannediyor”(K4).

“Evet. Benim için özel olan bazı insanlardan fikirlerini aldığım oluyor” “Evet, bazı değerli arkadaşlarının da yorumunu sorar. Buna karşılık birey dış görünüşünde arkadaşlarından faydalanır” “Evet, günümüzde insanlar, yapılan aşırı alışverişler de gösteriyor ki insanlar dış görünüşe bu kadar önem verdikleri için fazla alışveriş yapıyorlar”(K5).

“Hayır, ben beğendiysen başkası zaten beğenir. Beğenmezse de umurumda olmaz açıkçası” “Evet, özellikle bu üniversite gençleri arasında çok görülüyor. Hepsi tek tip. Saçları, kıyafetleri, dinledikleri şarkı bile aynı” “Evet, günümüz kapitalizminde bu durum artmıştır”(K6).

“Hayır, kendim beğendiğim şeyi alırım” “Katılıyorum. Her grubun tarzları kendi içinde benzerlik gösteriyor” “Artmaktadır herkes amaçsızca ‘cool’ olmaya çalışıyor”(K7).

“Daha çok kendimin ama ister istemez de dikkat ettiğim doğrudur” “Katılıyorum. Gençler kendisiyle dalga geçmelerini istemedikleri için çevresinin görüşüne önem verir” “Evet artmaktadır. Teknolojiyle birlikte hayatımızı daha çok paylaştığımız için fazlaca önem kazandı”(K8).

“Benim beğenip beğenmemem daha önemlidir. Bu yüzden başkalarının beğenisi beni pek etkilemez” “Evet önemsenir. Arkadaş çevresinden fikir alınabilir ama başkaları ne der fikri oluşmama- lıdır” “Artmaktadır. Hatta insanlar dış görünüşüyle bile yargılanmaktadır”(K9).

“Benim beğendiğim bir ürün de olmalı sadece başkalarının zevkine göre ürün satın almam” “Evet, katılıyorum bende çoğu zaman yakın çevreme danışıyorum aklımdaki soru işaretleri gitmiş oluyor” “Evet artmakta. Bence insanlar git gide dış görünüşe daha fazla önem vermektedir”(K10).

“Ben beğendiysen diğerleri çok önemli değil ama gene de fikir alırım” “Katılıyorum. Yakın çevrenin görüşleri beni her zaman düşündürür” “Evet, insanlar dış görünüşe eskisinden daha fazla önem verirler”(K11).

“Hayır, kendi fikrim daha önemli kendime yakışanı alırım” “Üniversite gençleri çevresinin yorumuna çok fazla önem vermektedir. Tarzlarının bu doğrultuda şekillendiriyorlar” “Evet, arttığını düşünüyorum insanlar bu yüzden oldukça fazla yargılanmaktadır. Özellikle iş hayatlarında”(K12).

“Hayır, kendim tek başına birine danışmadan alışveriş yapmayı tercih ediyorum. Fakat beğenilmesinden de rahatsız olmam” “Genelleme yaparsak evet ama kendim için hayır.” “Evet, kapita-

lizmin burada etkisi görülebiliyor. Pahalı kıyafetler giyme kullanma satın alma, gereksiz harcamaya yapmanın toplumda saygınlık kazandırdığını düşünme gibi bir algı oluşmuş durumda” (K13).

“Hayır, benim için rahat olması ve fiyat uygunluğu önemlidir” “Kesinlikle önemseniyor. Dışlanma korkusu yaşayan gençler o topluluğun içinde kalmak için onların fikirlerine önem verir” “Kesinlikle artmaktadır. İnsanlar bir giysiden çok kendilerine statü kazandıracak şeyler almak için çabalıyor. Bu da doğal olarak dış görünüşü önemli kılıyor” (K14).

“Ben çok fazla önemserim hatta insanları bıktırdığım bile olmuştur” “Gençler elbette yakın çevresinin fikrini alır. Zaten fikirlerini önemsedikleri için üniversiteye ilk geldiği an ve mezun olduğu andaki görünüşü aynı kalmıyor”. “Evet, giderek artmaktadır. Hatta bir keresinde iş görüşmesinde heyetteki insanların ilk öncelik olarak dış görünüşe önem verin dediklerine şahit oldum” (K15).

Moda ve Tarz Programlarının Tüketim Pratiğindeki Yeri

Kitle tüketiminin arttırılmasına yönelik stratejilerde moda programları araçal bir konumdadır. Özellikle popüler kişiler tarafından sunulan bu programlarda, sıradan kişilerin de farklı kıyafet tercihlerinde bulunarak istediği biri olabileceği yönündeki mesajların yanı sıra, kendine özgü giyim alışkanlığı, beğenisi, tercihi olan kişilerin, moda normlarına uygun olmadığı ya da başkalarına nasıl görüldüğü üzerinden eleştirilerin, önerilerin yapıldığı görülmektedir. Moda programları bu anlamda katılımcılara ve izleyicilere, belirli kalıplar sunmaktadır. Bu kalıplar, genel olarak kişinin özgün tarzı olarak vurgulanmaktadır. Moda programlarında kalıplar, adeta bir referans gruba işaret edilerek sunulmaktadır. Dolayısıyla hem bir standartlaştırma hem de kişiselleştirme üzerinden benimsenen çift anlamlı bir strateji söz konusudur. Bu tarz stratejiler, bireylerin tüketim kalıplarını etkilemektedir. Bireyler, neyi, nasıl giyeceklerini, kendilerine en uygun stilin ne olacağını, hangi renklerin kendilerine en çok yakıştığını, hangi topluluğun içine girerken neyi tercih etmeleri gerektiği gibi konularda moda programlarındaki popüler kişiler ve onların söylemleri şeklindeki referans noktaları üzerinden tanımlanmaktadır. Moda programlarının birincil hedef kitlesi, kadın tüketicilerdir ve sürekli değişen yaşam ve giyim tarzı empoze edilmektedir. Katılımcıların genel eğilimleri, moda programlarını takip etmedikleri, hatta bu tarz programlardan hoşlanmadıkları yönündedir. Bu tarz programların içeriksel ve sunum biçimleri üzerinden eleştirildiği dikkat çekmektedir.

“O tarz programları izlemiyorum bile. Ama izleyenleri etkiliyor bence” (K1).

“Hayır, izlemem genelde günlük yaşama uygun olmadığını düşünüyorum. Ama orada yapılan eleştirileri tavsiyeleri insanlar dikkate alıyor” (K2).

“Hayır, ben alışverişe çok çıkan biri olduğum için o insanların beni teşvik edebileceğini bile sanmıyorum” (K3).

“Kesinlikle hayır ben zaten moda ve tarz programlarından nefret ederim izlemem izlettirmem de” (K4).

“Ben o tarz programları izlemem ama bu kadar çok moda programı varsa demek ki etkili-

yor”(K5).

“Hiç izlemedim. Bilmiyorum, bence insanları aşağılamaktan başka bir şey değil”(K6).

“Hayır izlemiyorum. Boş vaktim olursa anca öyle televizyona bakarım yoksa izlemem”(K7).

“Ben izlemekten hoşlanmıyorum fakat belirli ürünler sürekli empoze edildiği için satın alınmasa da akılda belirli kalıplar oluşturabiliyor”(K8).

“Hayır, izlemiyorum bu tarz programları ama izleyene de garip gözle bakarım kendi aklınız yok mu karar verecek yaşta bence üniversitedekiler”(K9).

“O programları çok saçma buluyorum. Ben asla etkilenmem”(K10).

“Beni etkilemiyor açıkçası. O tarz şeyleri yanımda biri izlese bile sinir oluyorum”(K11).

“Ben bu görüşe katılıyorum. Fakat kendim böyle bir davranışta bulunmuyorum”(K12).

“Hayır, ben şahsen hiç hoşlanmıyorum. Rağbet görmesi de şaşırtıcı insanların zekasından şüphe ediyorum”(K13).

“Hayır. İhtiyacım olmadıkça hiçbir şey beni alışverişe itmez”(K14).

“Ben o tarz programları hayatta izlemem ayrıca gündemde olmak için kurgu olduğunu düşünüyorum. Milleti uyutmak için yapılmış programlar. Onun yerine gitsinler belgesel izlesinler”(K15).

Tüketim-Sosyal Medya İlişkisi

Geleneksel medya kanallarına alternatif olarak bireylere farklı özgürlük alanları sunması itibariyle giderek yaygınlaşan sosyal medya araçları, tüketim ürünlerinin ve hizmetlerinin sergilenmesinde önemli alanlardır. Sosyal medya araçlarının bu denli hızlı yaygınlaşmasının en temel nedeni, herkese, anında, aracı kanallar olmadan, kendi tercihi ve isteği çerçevesinde kendisine dair bir şeyler sunabilmesi yönünde sağladığı özgürlüktür diyebiliriz. Bu tarz kanalların farklı demografik özelliklere sahip bireyler için kendilerini başkalarına sergilemenin hatta bunu ticari bir faaliyete dönüştürmenin yolu olarak görüldüğü aşikardır. Bireyler, sosyal medya üzerinden başkalarının yaşam tarzlarına, yaptıkları işlerine, hayata dair görüşlerine, tüketim pratiklerine dair içeriklere ulaşabilmekte, bu şekilde onlar hakkında fikir sahibi olabilmektedir. Günümüz tüketicileri için sosyal medya, ürünlerin ve hizmetlerin pazarlanmasında büyük öneme sahiptir. Eğitim, kültür, siyaset, ekonomik, sanat ve farklı tüketim alanları gibi çeşitlendirilmiş içerikleriyle bireylere sınırsız bilgi içeriği sunulmaktadır. Bu yolla bireylerin düşünceleri ve tutumları biçimlendirilmektedir. Sosyal medya kullandığını söyleyen katılımcıların genel eğilimlerinde dikkat çeken nokta, satın alınan ürünleri sosyal medyada paylaşmadıkları ve paylaşılmasını da doğru bulmadıkları yönündedir. Bu tarz paylaşımların, olanağı olmayanlar üzerinde olumsuz bir etki yaratabileceği, kişisel olarak bu yöndeki davranışların saçma olduğu yönünde görüşler belirtilmiştir.

“Hayır, sosyal medyada paylaşmam saçma buluyorum”(K1).

“Hayır, aldığım şeyleri direkt atmam, ama fotoğraf çekilerek paylaşım yapmayı seviyorum”(K2).

“Hayır, benim için bende olduğunu bilmek yeterli. Geri kalanı gösterişe giriyor”(K3).

“Sosyal medyada aldığım hiçbir ürünü paylaşmaktan mutluluk duymuyorum. Hatta sosyal medyada paylaşım yapmayı çok sevmiyorum”(K4).

"Hayır, benim aldığım ürünleri de alamayacak durumda insanlar olacağı için sosyal medyada paylaşmanın etik olacağını düşünmüyorum"(K5).

"Hayır, bu davranışı sevmiyorum"(K6).

"Hayır, hiç sevmiyorum paylaşılanları da doğru bulmuyorum"(K7).

"Hayır, paylaşmaktan hoşlanmam çünkü bu gösterişe giriyor ve de doğru bir davranış değil"(K8).

"Evet, mutlu olurum ama bu paylaşılan şeye göre de değişir. Her şeyin paylaşılmasını da doğru bulmuyorum"(K9).

"Kesinlikle hayır hiç de öyle saçma bir şey yapmadım"(K10).

"Aldığım bir ürünü sosyal medyada paylaşmanın çok doğru olduğunu düşünmüyorum. Kısacası gösteriştir bu" (K11).

"Hayır, daha çok sinirimi bozuyor alamayanlar var gizli kalmalı"(K12).

"Hayır, herkesin alacak imkanı olmayabilir"(K13).

"Sosyal medya kullanmıyorum. Bu da hoşlanmadığımın kanıtı sanırım"(K14).

"Yerine ve zamanına ya da paylaşılan şeye göre değişir bu durum. Geziye gittiysem o andan bir kare paylaşmayı severim fakat yemek giyim gibi konularda paylaşımında bulunmam bu gösterişe giriyor"(K15).

Tüketim-Kredi Kartı Kullanımı İlişkisi

Tüketicilerin alışveriş pratiklerini kolaylaştırmak günümüz reklam ve pazarlama şirketleri için önemli bir stratejidir. Özellikle uzun çalışma saatleri nedeniyle alışverişe zaman ayıramayanları ya da alışveriş yapmayı fiziksel mekânlar üzerinden gerçekleştirmeyi sevmeyenleri hedef kitlesi olarak belirleyen reklam ve pazarlama şirketleri, alternatif alışveriş olanakları geliştirmektedir. Sanal alışverişler, bu ekseninde, bireylere sunduğu sınırsız seçenekle herkese uygun bir satın alma davranışı geliştirmeyi olanaklı kılmaktadır. Kredi kartı kullanımı, sanal alışverişlerde tercih edilen hatta zorunlu tutulan bir durumdur. Nakit para sistemi üzerinden işleyen bir sisteminin olmaması, bankaların alışverişlerde sunduğu farkı ödeme ve taksit seçenekleri, her türlü alışverişte bireylere cazip gelmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunda kredi kartı bulunmaktadır. Genel eğilim, kredi kartının dikkatli kullanıldığı yönündedir. Kredi kartının, bireyde, kendine ait parayı kullanmıyormuş şeklinde yarattığı hissin daha fazla alışveriş yapma isteğine neden olduğu vurgulanmıştır. K9,K11, K13,K14 kredi kartı kullanımında sorun yaşadığını belirtmiştir.

"Kredi kartım yok. Kredi kartını kendimi kontrol edemeyeceğimi düşündüğüm için kullanmıyorum. Kredi kartıyla alışveriş yaparken sanki giden para bizden gitmiyormuş gibi alışveriş yapıyoruz"(K1).

"Hayır, kontrolsüz kullandığım için annem kapattırdı" (K2).

"Hayır, kredi kartı kullanmıyorum. Kendime kart konusunda güvenmiyorum. Sonrasında bilinçsiz harcamadan dolayı ödeme konusunda güçlük yaşayabilirim"(K3.)

"1 tane kredi kartım var. Onu da kontrollü bir şekilde kullanmaya çalışıyorum" (K4).

"Evet, var kontrollü bir şekilde kullanabiliyorum"(K5).

"Kredi kartım yok ailemden de nakit olarak para alıyorum"(K6).

"2 tane var. Kontrolsüz kullanıyorum, kendime engel olamıyorum"(K7).

"Kredi kartım yok. Sadece para kartım var"(K8).

"Evet, 1 tane var çok kontrollü kullandığımı söyleyemem, hesap kesim günü geldiği zaman güçlük yaşıyorum"(K9).

"1 tane kredi kartım var onu da kontrollü şekilde kullanıyorum daha doğrusu kullanmak zorundayım yoksa ödeyemem"(K10).

"Kredi kartım 1 tane var ve sürekli limitini dolduruyorum. Nakit para bulundurmada güçlük çekiyorum"(K11).

"1 tane var. Sürekli olarak kullanıyorum. Her ay 200 TL borcum vardır"(K12).

"1 tane var kontrol dışına çıkabiliyorum bazen. Çünkü sürekli bir şeylere paramız gittiği için mecburen kredi kartı da kullanıyorum aslında kullanmayı hiç istemiyorum"(K13).

"Evet, 2 tane var. Kontrollü bir şekilde kullanmaya dikkat ediyorum ama fazla harcama yaptığım zamanlar olabiliyor"(K14).

"3 tane kredi kartım var. Zaten 1den fazla olduğu için kontrollü kullanmada güçlük çekiyorum. Kapatılmayı çok düşündüm ama alıştığım için kapatamıyorum"(K15).

Tüketim Pratiğinde Ürün ve Hizmetlerin Pazarlanmasına Yönelik Stratejilerin Etkisi

Alveriş mağazalarının ya da belli hizmetlerin reklamını yapan şirketlerin dönemsel ya da farklı zaman aralıklarıyla izledikleri indirim stratejileri, tüketicilerin daha fazla satın almalarına neden olmaktadır. İndirimler özellikle orta ve alt gelir grubunda yer alan tüketiciler açısından işlevsel olmaktadır. İndirim politikası, bireylere ihtiyaçlarının dışında ürünleri ve hizmetleri satın almaları yönünde etkili bir yöntem olarak değerlendirmek mümkündür. Kozmetik, giyim, otomobil, gıda gibi tüketim kategorilerindeki indirimler, daha fazla satın alma yönündeki eğilimleri tetiklediği için kısa sürede daha fazla kar elde etmeyi sağlamaktadır. Katılımcıların indirimler üzerinden genel eğilimlerine bakıldığında, indirimlerin alışverişte etkili ve sıklıkla başvurdukları yol olduğu, indirimlerden etkilenecek alışveriş yaptıkları görülmektedir. Sanal alışveriş sitelerinin indirimlerinin sürekli takip edilmesi vurgusuna paralel şekilde, ürünlerin sezonda pahalıya satılmasından dolayı duyulan memnuniyetsizlik, ihtiyacın dışında sadece indirimli olduğu için ürün satın alma eğilimi dikkat çeken noktalar olmuştur.

"Evet, indirimleri takip ederim özellikle de sezon sonlarına doğru" (K1).

"Evet, genelde indirim zamanlarında alışveriş yapmaktan daha çok keyif alırım. Çünkü daha çok şey alabilirim" (K2).

"Evet, indirim mesajları gelsin diye genel olarak her yere üye olurum. İndirimden almak daha mantıklı geliyor" (K3).

"Genellikle takip etmiyorum ancak rastladığım zaman ihtiyacım varsa hemen alıyorum"(K4).

"Evet, pahalı olarak almaktansa indirimden almayı tercih ederim" (K5).

"Evet, takip ediyorum, ama indirimden bir sürü ürün alıyorum yine zarara giriyorum" (K6).

"Evet, tam bir indirim canavarıyım"(K7).

“Takip ederim. Çoğu aldığım şey indirimden alınmıştır zaten” (K8).

“Evet, takip ederim. İndirime giren bir mağaza olursa illa bir girip bakırım ne var ne yok diye” (K9).

“Evet, takip ediyorum, daha mantıklı geliyor” (K10)

“Evet takip ediyorum. Bazen indirimler yarı yarıya oluyor o zaman illa bir şey alırım” (K11).

“Evet, indirimleri takip ederim. Kullandığım belli başlı alışveriş siteleri vardır oralardan sürekli kontrol ederim”(K12).

“Genel olarak evet, sezonunda alınan bir ürün kat kat daha pahalı oluyor çünkü” (K13).

“Sadece ihtiyacım olan ürünü alacağım zamanlar bakıyorum” (K14).

“İndirimleri takip ederim çünkü sezonunda olan ürünler çok yüksek fiyata satılıyor. Aynı mağazanın ürünü internette daha ucuz oluyor. Bende o yüzden internetten takip ederim indirimleri”(K15).

Tüketim-Yaşam Tazı İlişkisi

Bireylerin beğenilerini, zevklerini, hayata bakışlarını, kendisinden farklı olanlarla ördüğü sınırlarını, toplumsal konumunu göstermesi ve bireyin kim olduğuna dair bilgi vermesi itibarıyla yaşam tarzı kavramı sosyolojik ve psikolojik çözümlenmelerde sıklıkla başvurulan bir kavramdır. Tüketim pratikleri ekseninde kavramın önemi, hem bireyin öznel dünyasına hem de başkalarıyla kurduğu ilişkilere ve başkalarına kendini nasıl sunduğuna dair göstergeler taşımaktadır. Bireylerin satın alma davranışına yönlendirilmesinde yaşam tarzı kavramı, sıklıkla, açık ya da örtülü görsel, işitsel ya da sembolik iletilerle ve mesajlarla sürekli dönüştürülerek kullanılmaktadır. Tüketim stratejilerinde, bireyin bedeni, giyim tarzı, yeme-içme alışkanlıkları, tatil tercihleri, boş zaman etkinlikleri, bireyin öznel dünyasıyla bütünleşen ve ona dair bilgiler sunan bir formda tanımlanmaktadır. Günümüz kent yaşamı, tüketicilerin farklı yaşam tarzlarıyla öne çıktıkları ve belli kalıptaki yaşam tarzlarının yüceltildiği, birbiriyle sürekli rekabet eden sosyal ilişkiler alanıdır. Bu sosyal yaşam alanı, bireylerin inşa ettikleri yaşam tarzlarına göre, farklılaştırıcı, ayırıştırıcı ya da bütünleştirici olabilmektedir. Belli bir tarza sahip yaşam inşa etmek, bireyselliğin ve kendini gerçekleştirmenin bir yolu olarak görülmektedir. Değişim, yenileme, yenilenme algısı da bireyin özgül yaşam tarzının içerimini nasıl kurgulanacağını yönlendirmektedir. Aynı kalan, alışkanlıklarının dışına çıkmayan bireyden ziyade kendini yenilemeyi, değiştirmeyi merkeze koymuş birey tipolojisi yüceltilmekte, bu sürecin bir öznesi olabilmenin yolu da yine gerek kitle iletişim araçlarından gerek sosyal medya araçlarından sunulan farklı türdeki tüketim biçimlerinden geçtiği savunulmaktadır. Spor yapmak, tatile gitmek, yeni yerler keşfetmek, farklı yemeklerden tatmak, farklı yeme-içme kültürleri hakkında bilgi sahibi olmak, anda kalmak, anı güzelleştirmek, film ve dizi kültürüne sahip olmak gibi sayılabilecek çok farklı türdeki alan, günümüzde bireylerin, “nasıl daha iyi olunur”, “nasıl başarılı olunur” ve “nasıl daha mutlu olunur”un yollarına işaret etmektedir.

Tüketim endüstrisinin yaşam tarzına gönderme yapan reklam stratejilerinde

esas olan, bireylere tatmin edici bir hayatın nasıl kurulacağını göstermektir. İş zamanı dışında kalan boş zamanlar, eğlence ve hizmet sektörünün sunduğu sınırsız olanaklarla yapılandırılmış ve sürekli yeniden yapılandırılmaktadır. Burada sorun bireylerin, kendi öznel dünyalarını yansıtan bir yaşam tarzı inşa etme istemeleri ve bu yöndeki çabalarından ziyade, tümüyle ekonomik parametreler üzerinden bu alanların metalaştırılmasıdır. Örneğin spor yapmak sadece sağlıklı olabilmek ve kalabilmenin pür anlamının ötesinde, spor merkezine gitmek, belli sporları yapmak, belirli türdeki ürünleri tüketmek şeklinde sunulmaktadır. Bireysel alanların bu şekilde kollektif bir sosyal ilişkiler alanına dönüştürüldüğü ve bu alan içinde var olmak için belirli ücretlerin ödemesi gerektiği yönünde algı stratejisi hakimdir. Hizmet sektörü, bireylerin yaşam tarzlarına yönelik yeni örgütlenme yollarına giderek sürekli yeni kazanç alanları yaratmaktadır. Yaşamın sosyal, ekonomik, siyasal sorunlarıyla sıkışmış olan bireyleri de bu tarz stratejilere kayıtsız kalamamaktadır. Referans grupları yaratmak, içerimi farklılaştırılan yaşam tarzı pazarlamacıları için başvurulmuş önemli bir stratejidir. Referans gruplarının imajları üzerinden pazarlanan yaşam tarzları, bireylere olmak istedikleri kişi olabilmesinin yolu olarak görülmektedir. Katılımcıların bu yöndeki genel algılarına bakıldığında, tüketim pratiklerinin bireyin yaşam tarzına işaret ettiği, yaşam tarzının nasıl olduğu ile diğer insanlar üzerinde bırakılan etki arasında ilişki olduğu çünkü yaşam tarzının bireyin toplumdaki konumuna, saygınlığına yönelik önemli ipuçları sunduğu vurguları dikkat çekmektedir.

“Ürünler insanların hayat tarzını yansıtır. İnsan tarzı olan bir ürünü alır zaten”(K1).

“Evet yansıtır. Benim renkli bir kişiliğim olduğu için bunu dış görünüşüme de yansıtırım”(K2).

“Evet. Örneğin bir arkadaşım şunu söylemişti. ‘Giyimine değer vermeyen insan kendine değer vermiyordur’(K3)

“Evet yansıtır. Maddi duruma göre de dış görünüş şekil alır”(K4).

“Evet, pahalı giyine ya da farklı harcama yapanların giyim tarzları genelde farklıdır”(K5).

“Kesinlikle yansıtır, kimin zengin kimin fakir olduğunu anlayabiliyoruz”(K6).

“Tabi ki de yansıtır. İyi giyinen birisi insanların gözünde öndedir”(K7).

“Yansıtır. Maddi durumuna göre insanlar hayat tarzına, tüketimine, giyimine, şekil verir”(K8).

“Yansıtmaktadır. Birisinin dış görünüşünden karakteri ortaya çıkabilir”(K9).

“Evet yansıtmaktadır. Toplumda bu ayrımlar yüzünden insanlar kutuplaşmıştır”(K10).

“Bütçeme göre bir hayat tarzım olduğu için tükettiğim ürünler beni yansıtır”(K11).

“Bazen yansıtır ama her zaman pahalı markalı giyinenlerin yüksek statüye sahip olduğunu düşünmemeliyiz. Artık borçla bile sırf önemli hissetmek için pahalı ürünler alanlar var”(K12).

“Özel hastane, özel okul, her gün pahalı gıdalar tüketmek hayat tarzımızı yansıtmaktadır.”(K13).

“Hayat tarzımızdan çok maddi durumuzu yansıtır. Maddi durum da hayat tarzını belirlediği için evet yansıtır diyebilirim”(K14).

“Bence yansıtıyor, ne kadar paran varsa ona göre hayatını şekillendiriyorsun”(K15).

Tüketme İsteğinin Nedeni

Tüketimin ya da satın alma davranışının en önemli güdüleyicilerin biri, bireylerin psikolojik ihtiyaçlarının giderilmesi yönündeki işlevselliğidir. Mutlu olmak, mutsuz ya da gerginlik oluşturan olaylardan uzaklaşmak, kendini iyi hissetmek, stres atmak gibi ihtiyaçlar, tüketim kültüründe içeriği sürekli değiştirilen temalarla, tatmin edilmektedir. İşle ilgili sorunlar, aile ve çocukla ilgili sorunlar, ekonomik sorunlar, kişisel sorunlar, sosyal ilişkilerdeki sorunlar gibi sayılabilecek bir dizi sorun kaynağı, bireylerin gündelik hayatlarını devam ettiremeyecek düzeyde büyük yıkımlara yol açabilmektedir. Alışveriş yapmak ya da belli hizmetlerden yararlanmak (spor, tatil vb. gibi), geçici bir tatmin duygusu oluşturmakta, sorunların ertelenerek kısa süreli rahatlık, iyi olma hali yaratmaktadır. Katılımcıların tüketim ve gündelik stres arasındaki ilişkiye dair görüşlerine bakıldığında, çoğunluğun, bu tarz bir eğilim içinde olduğunu söylemek mümkündür. Alışveriş yapmak, stres atmanın, mutlu olmanın, kendini iyi hissetmenin yolu olarak görülmektedir. Psikolojik ihtiyaçların giderilmesinden işlevsel olan tüketim, bir süre sonra kontrolün dışında alışveriş yapma eğilimini arttırarak bağımlılığa dönüşebilmektedir.

“Çoğu insanlar tüketimi stres atma aracı olarak görür ama ben öyle görmüyorum.”(K1).

“Benim için öyle. Alışveriş en sevdiğim hobim”(K2).

“Evet, mutlu ediyor, iyi hissettiriyor”(K3).

“Evet, böyle bir işlevi vardır”(K4).

“Bence tüketim stres atma aracı değildir. Gerekli koşullarda yapılmalıdır”(K5).

“Kesinlikle evet sinir stres kalmıyor”(K6).

“Benim için değil ama insanlar için öyledir”(K7).

“Günümüzde bir stres atma eylemi olarak yapıldığını söyleyebiliriz”(K8).

“Bunu israf olarak görüyorum fakat maalesef bize öyle hissettiriyor”(K9).

“Evet, günümüzde daha çok stres atmak için kullanılıyor”(K10).

“Evet, çok istediğim bir şeyi aldığımda mutlu olurum”(K11).

“Evet eğlencelidir. Alışveriş yaptığımda mutlu olurum”(K12).

“Benim için stres atma eylemidir, kendime yeni bir şey alınca mutlu hissediyorum”(K13).

“Benim için stres atma aracı değildir, ama insanlar böyle düşünüyor, günümüzde morali bozulan böyle oluyor”(K14).

“Evet, çoğu insan kendini iyi hissetmek için özellikle giyim konusunda bu aktiviteyi yaparlar”(K15).

Tüketim-Otokontrol İlişkisi

Tüketici profili, alışveriş yapma biçimi, sıklığı, süresi, türü gibi farklı değişkenler üzerinden belirlenmektedir. Ekonomik sistemin sürekli tüketmek üzerine örgütlenildiği, teknolojik gelişmelerin bu amaçla ticari şirketler tarafından kullanıldığı günümüz toplumunda bireyler tüketim pratiklerini kontrol etme noktasında başarılı olamamakta hatta bireysel yaşamın idamesinde sorun yarattığı için tedaviyi gerektiren durumlara

dönüşebilmektedir. Katılımcıların, alışveriş ve kendini kontrol etme güdüsü arasındaki ilişkiye yönelik yanıtlarına bakıldığında çoğunlukla sorunlar yaşadıkları, kendilerini kontrol edemedikleri vurgulanmıştır. Kredi kartı kullanımının bu durumu tetikleyen bir faktör olduğu ve mağazalarda sunulan reklamların tetikleyici olduğu belirtilmiştir. Sınırlı maddi olanaklara rağmen alışveriş yapmaktan uzak durmadıkları vurgulanmıştır.

“Bazen kendimi kontrol edemiyorum”(K1).

“Cebimde param varsa kendimi kontrol edemiyorum”(K2).

“Markalara takıntım var görünce dayanamıyorum”(K3).

“Kredi kartım olduğu için para benden gitmiyor gibi hissediyorum onun için tutumsuz davranışlarım olabiliyor”(K4).

“Kendimi kontrol edebilmek için arkadaşım ile çıkıyorum”(K5).

“Evet kendimi kontrol edebiliyorum, liste yapıp çıkıyorum”(K6).

“Bu konuda maalesef başarılı değilim illa bir şey alırım gittiğim yerden”(K7).

“Yerine göre kontrol edemem durumu oluyor. İndirim varsa birden fazla şey alıyorum gene fazla harcamış oluyorum”(K8).

“Evet kendimi kontrol edebiliyorum”(K9).

“Annem bu yüzden kartını benden geri aldı bir keresinden çok abartmıştım”(K10).

“Sadece ihtiyacım olan şeyi almaya çıkıyorum ama gözüme bir şey çarpınca ve de ucuzsa almaktan edemiyorum maalesef”(K11).

“Bu konuda hiç tutumlu değilim sürekli alışveriş yapasım geliyor”(K12).

“Kredi kartım olduğu zamanlar kontrol edemiyordum ama kapatınca artık yapamıyorum”(K13).

“Ayakkabı takıntım olduğu için paramı tutamıyorum”(K14).

“Çoğu zaman kontrol edebiliyorum kısıtlı param olduğu için. Yani param olsa daha fazla çıkardım alışverişe”(K15).

Katılımcıların Tüketim Kültürüne Yönelik Görüşleri

Çağdaş tüketim kültürü, bireyleri, tekil ve kolektif kalıplar içinde yeniden tanımlayarak ihtiyaçların ötesinde tüketmek üzerine yönlendiren mekanizmalarla işlemektedir. Mutlu olmak, sorunlardan uzaklaşmak gibi bireysel düzlemde tanımlanan taleplerin yanı sıra bir gruba ait olmak üzerinden tanımlanan belli bir kolektif ilişkisi sistemine gönderme yapan talepleri de yüceltmektedir. İdeolojik içerime sahip bu mekanizmalar, bireylerde özgür oldukları hissi yaratmaktadır. Katılımcıların günümüz tüketim kültürüne dair görüşlerine bakıldığında, üretmekten ziyade daha fazla tüketen bir toplum haline geldiği çoğunlukla vurgulanmaktadır.

“Toplum olarak üretimden çok tüketim yapan bir toplumuz. Hammaddesi ülkemizde bulunmasına rağmen dışarıdan alındığımız ürünler var. Biz her yeni çıkan ürünü hemen takip ediyoruz ama iş üretime gelince yerimizde sayıyoruz” (K1).

“Biz tüketmeyi seven bir toplumuz, üretken bir toplum değiliz. Tüketim daha ağır basıyor çünkü

hazırı kullanmak daha çok işimize geliyor" (K2).

"Kişisel olarak baktığımız zaman bile üretimde değil tüketimdeyim. Toplum olarak da bu şekilde yapıp sürekli ithalat yaptığımızı düşünüyorum" (K3).

"Bence yapıyoruz. Çünkü üretim yapılmamış olsa stoklar tükendiğinde talebe cevap verilmezdi"(K4)

"Günümüzde tüketim daha ağırlıklıdır. Üretim hızı tüketimden daha düşüktür"(K5).

"Ne yazık ki toplumca yapamıyoruz. Akıl fikir tüketmekte, üretim düşünen yok"(K6).

"Yapmıyoruz, yapmak istemiyoruz, hazır tüketmek daha kolay geliyor"(K7).

"Tüketim yaptığımız doğrultuda üretim yapmış olsaydık bu durumda olmazdık"(K8).

"Tükettiğimiz kadar üretmiyoruz. Çünkü çok hazırcı bir toplumuz. Üretmek bir şeylere kafa yormak zor geliyor"(K9).

"Maalesef hayır. Tüketim hayatımızda daha çok yer kaplıyor"(K10).

"Basmakalıp düşüncelerden kurtulamadığımız için bir şey üretmek bize zor geliyor"(K11).

"Hayır, hazırcı bir toplum haline dönüştük"(K12).

"Hayır, genel olarak hazır şeyleri tercih ettiğimiz görüşündeyim"(K13).

Tükettiğimiz enerji üretimimizi karşılamıyor. Dışa bağımlıyız"(K14).

"Üreten bir toplum değiliz. Sistem bizi hazır yiyici olmaya alıştırdı bu durumu acilen aşmalıyız"(K15).

Sonuç

1980'li yıllardan itibaren gelir dağılımı ve para kazanma süreçlerinde yaşanan değişimler, post fordist üretim rejiminde, teknolojik ve örgütsel düzenlemeler bağlamında açıklanmıştır. Ekonomik değişimlere paralel şekilde gerçekleşen hızlı kentleşme, demografik değişimler, çalışma biçimlerindeki değişimler, bireylerin yaşam tarzlarının somutlaşan farklılaşmalara yol açmıştır. Yaşam tarzı bağlamındaki tartışmalarda öne çıkan en önemli unsur tüketimin farklı kesimleri ve gelir gruplarını kapsayacak şekilde toplumsal yaşamın temel dinamiğini oluşturmasıdır. Giderek artan tüketim, bireysel ve kolektif hayatın tanımlanmasında öne çıkan bir öge olmuştur. Toplumsal alan, farklı tüketim alışkanlıklarına göre ayrışmaların gözlemlendiği, tercihlerin, ihtiyaçların, yeni tüketim pratiklerinin, her türlü ihtiyaca cevap vermek üzerine inşa edilmiş alışveriş merkezi, süpermarket, kafe, restoran gibi çeşitlendirilebilecek mekanların görünür olduğu bir kolektif ilişkiler alanı haline gelmiştir.

Kitle iletişim araçlarının, internetin, bilgisayarların ekonomik hayattan toplumsal hayatın tüm alanlarına kadar yaygınlaşması, tüketicilerin değerlerini, davranışlarını derinden etkilemiştir. Daha fazla kar elde etmek için sürekli yeni teknolojilere dayalı olarak yeni stratejiler geliştiren ve yeni pazarlar arayan küresel şirketlerin, farklı tüketici gruplarına hitap edecek mal ve hizmet üretiminin artırılması yönündeki hedefleri, tüketimin beklenmedik bir hızla artmasına yol açmıştır. E-ticaret, üretilen mal ve hizmetlerin sadece yerelde değil küresel alanda da tüketicilere ulaştırılmasında önemli bir kaynak olmuş, bireyler için tüketim daha hızlı ve farklı ürünlere ulaşım daha olanaklı

hale gelmiştir. Bireylerin tüketim deneyimleri ve tüketim merkezinde geliştirdikleri ilişki ve etkileşim kalıpları dönüşmüştür. Tüketim kültüründe bireyler sadece tüketim nesnelere satın alan pasif tüketiciler olarak değil, kültür endüstrisi içinde mal ve hizmetlerin ve bu ürünlere yüklenen anlamları yeniden üreten reklam ve pazarlama şirketlerinin hangi ürünleri ve hizmetleri üreteceğini yönlendiren, bir konumda da yer almaktadır. Bu, tüketimin içeriminin, günümüz ekonomik ve kültürel dinamikleri ekseninde değiştiğini göstermektedir. Tüketiciler, kendi tercihleri, beğenileri, estetez edilmiş istekleri doğrultusunda hareket eden kitlelere dönüşmüştür. Günümüz tüketici olarak tanımlanan kitleleri tüketime yönlendiren değer, tüketim nesnelere simgesel anlamları üzerinden kendilerini var etmektedir. Tüketim, nesnelere simgesel değerleri üzerinden bireylerin toplumsal konumlarına –gerçekte var olan ya da olmak istenen– işaret eden ilişki bir içerim kazanmıştır. Bu da bir anlamda tüketimin çift anlamlılığa gönderme yapmaktadır. Bir yandan birbirine benzeyen tüketim pratiklerine sahip kitleden diğer yanda kendi hayatlarını ekonomik ve kültürel sermayelerine bağlı olarak inşa etmiş, birbirine sınırlar koymuş kitleden bahsetmekteyiz. Tüketim, hem benzeştirici hem ayrıştırıcı bir yönelimle gerçekleştirilen etkinlik alanına dönüşmüştür.

Tüketim nesnelere ve hizmetleri üreten ve pazarlayan yerel ve küresel şirketler için sadece niceliksel olarak çok fazla kişiye ürünleri sunmak değil aynı zamanda dar anlamdaki bir kitle tanımının ötesinde, kendi ilgi alanlarına, tercihlerine, beğenilere göre, bu şirketler tarafından sunulan ürünlerin anlamlarını, mesajlarını yorumlayan, değerlendiren, bu anlamların yeniden üretiminde etkin de olabilen bir kitleden söz etmekteyiz. Bireyler, sahip oldukları bilgi seviyesine göre ve kendi yaşam deneyimlerine dayalı olarak tüketim pazarında vardır. Tüketim pazarı, çağdaş yaşam koşullarında ekonomik, kültürel, eğitimsel düzeylerde farklılaşmış kitlelere hitap edecek şekilde örgütlenmiştir. Hatta bu şirketler tarafından görüşlerine başvuru olan kişilerdir. Kaldı ki günümüzde aşırı tüketimin, bireysel ve kolektif yaşam dünyasında yarattığı tahribatta yönelik alternatif söylemler üzerinden bir yaşam stratejisi geliştirmiş bireylerin giderek niceliksel artışı, bu sürecin tek boyutlu şekilde düşünülmemesi gerektiğine; bireyleri birbirinden farklı davranmayan ve pasif alıcılar olarak konumlandırılması durumunun bütünsel bir gerçekliği yansıtmadığına işaret etmektedir.

Günümüz tüketici profiline yönelik yapılan tartışmalarda sıklıkla vurgulanan, bireyin toplumsal, kültürel, bireysel dünyasına ait pek çok unsurun metalaştırılmasının, özgürlükler ve eşitsizlikler düzlemindeki yansımalarıdır. Ekonomik bir değer üzerinden işleyen bu süreç sürekli yeni kodlar, anlamlar üretmektedir. Tüketicilerin ilgisini çekebilmek için sürekli değişen stratejileri piyasaya sunan şirketler için temel amaç, tüketicileri, piyasanın belirlediği kurallar içinde ücret ödeyerek ürünleri ve hizmetleri satın almaları ve metalaşmış ilişki formları içinde kalmalarını sağlamaktır. Bu amacın hareket noktasını oluşturan gerçeklik, değişken talepler zinciri içinde kendisine uygun

olanı seçmeye odaklanmış belirsiz tüketici kitlesini yönlendirerek belirsizliği olabildiğince aza indirgemeye çalışmaktır. Dolayısıyla üreticiler ve tüketiciler arasında, sürekli yenilenen, değiştirilen, dönüştürülen bir karşılıklı ilişki söz konusudur.

Zaman-mekan, belirli sosyal alışkanlık formlarıyla yeniden inşa edilmektedir. Bu yeniden inşa, bireyleri bir anlamda, sabitliklerin ötesinde, kendilerini değişen koşullara hızlı bir uyumlulaştırma sürecidir. Herkes kırılabilir ve değişken tüketim piyasasında kendisini var edecek, kendisine hitap edecek bir ya da birkaç alan bulabilmektedir. Tüketim, sadece hali hazırda sahip olunanlar değil, olmak istenilenlere, yaşanmak istenilen hayata ulaşabilmenin bir yolu olmaktadır. Tüketimin doğası, bir yandan mutluluk, haz, tatmin, hayatın sıkıntılarından uzaklaşma duygularıyla özdeşleşen içerime sahip olmuş diğer yandan gelir dağılımı ve para kazanma biçimlerinin farklılaştığı toplumsal alanda sosyal eşitsizliklerin de görünür olduğu pratikler zincirine dönüşmüştür. Başkalarının hakkımızda ne düşündüğü, tükettiğimiz nesnelere, nesnelere yüklenen anlamlarla ve göstergelerle özdeş kılınmıştır. Tüketim pratiklerine yön veren sadece kendi sınırları içinde çerçevelenmiş mutlu hayat adına yaptığımız tercihler değil aynı zamanda yaptığımız seçimlerle inşa ettiğimiz öznel alanımıza, hayatımıza, sahip olduklarımıza şahitlik edebilecek kişilerle ilişkiler kurmak ya da bu amaçlarımıza uygun olmadığı zamanlarda ilişkilerimizi sonlandırmaktır. Bireyin kendilik algısı, başkaları tarafından gözlenen, yapıp-ettikleri önemsenen ya da önemsenmesi gereken bir anlam dünyası içinde şekillenmektedir. Bireyin içinde bulunduğu sosyo-kültürel kontekt önemlidir. Çünkü kendisine özgü sosyal alanı nasıl inşa ettiğine dair göstergeler sunmaktadır. Sosyal ve kültürel etkinlikler, lüks otomobiller, yeme-içme alışkanlıkları, entelektüel faaliyetler, konut kullanımı, tatil, dekorasyon gibi farklılaşan harcamalara türleri, bireyin sosyal alandaki görünürlüğüne dair işaretler olarak önem kazanmıştır. Bağımlı olunan bir tüketim piyasasında farklılaşan taleplerin karşılanması hizmetler sınıfı tarafından gerçekleştirilmektedir. Sektörün kendisini sürekli yenileyen anlayışı merkezinde metalaştırılan bir hayatta var olan tüketiciler yeni anlam arayışlarına yönelmektedir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:

Bu çalışmanın veri toplama safhası 2020 yılından önce yapıldığı için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek:

Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.

Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Atkinson, M. (2004). Tattooing and civilizing processes body modification of self-control. *Social Sciences and Humanities Researches*, 41,125-146, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1755-618X.2004.tb02173.x>.
- Baudrillard, J. (1998). *Simülakrlar ve simülasyon*, (Çev.: O. Adanır). Dokuz Eylül..
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim toplumu söylenceleri yapıları* (Çev.: H. Deliceçaylı ve F. Keskin). Ayrıntı.
- Bourdieu, P. (2015). *Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi* (Çev.: D.Fırat ve G.Berkkurt). Heretik.
- Chao, A., Schor, J.B. (1998). Empirical test of status consumption: evidence from women's cosmetics. *Journal of Economic Psychology*, 19, 107-131, DOI:10.1080/00220388.2017.1371294
- Corneo, G., Jeanne, O. (1997). Conspicuous consumption, snobbism and conformism. *Journal of Public Economics*, 66,55-71, [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(97\)00016-9](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(97)00016-9)
- Corneo, G., Jeanne, O. (1998). Social organization, status and saving behavior. *Journal of Economics*, 70, 37-51, [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(98\)00059-0](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(98)00059-0)
- Crompton, R. (2006). Class and family. *The Sociological Review*, 54 (4),658-677, <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2006.00665.x>
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve tüketim kültürü* (Çev.: M. Küçük). Ayrıntı.
- Fuller, A.A. (2004). What difference does difference make? woman, race-ethnicity, social class and social change. *Race, Gender and Class*, 11(4),8-29,<https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2008.00458.x>

- Giddens, A. (2000). *Elimizde kaçıp giden dünya* (Çev.: O. Akınhay). Alfa.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin sonuçları* (Çev.: E.Kuşdil). Ayrıntı.
- Glaeser E. L.,Kolko, J.,Saiz, A. (2001). Consumer city. *Journal of Economic Geography*, 1, 27-50, <https://doi.org/10.1093/jeg/1.1.27>
- Hunt, M.O. (2004). Race/ethnicity and beliefs about wealth and poverty. *Social Science Quarterly*, 85(3),821-853, <https://doi.org/10.1111/j.0038-4941.2004.00247.x>.
- Ireland, N.J. (1998). Status-seeking, income taxation and efficiency. *Journal of Public Economics*, 70,99-113, [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(98\)00062-0](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(98)00062-0)
- Keller, K. (1992). Nature and work in the middle class-imagery from women's magazines. *International Journal of Politics, Culture of Society*, 5(4),580-590, <https://www.jstor.org/stable/20007062>
- Paterson, K.,Hughes, B. (1999). Disability studies and phenomenology: the carnal politics of everyday life. *Disability and Society*, 14(5), 597-610, <https://doi.org/10.1080/09687599925966>
- Piron, F. (2000). Consumer's perceptions of the country of origin effect on purchasing intentions of in conspicuous products. *Journal of Consumer Marketing*, 17(4), 308-321.
- Shaughnessy, O. J. (2002). Marketing the consumer society and hedonism. *European Journal of Marketing*, 36(5/6), 524-547. DOI:10.1108/03090560210422871
- Shaughnessy, O. J. (2007). Reply to criticisms of marketing, the consumer society and hedonism. *European Journal of Marketing*, 41(1/2),7-16,DOI 10.1108/03090560710718076
- Tatzel, M. (2002). Money worlds and well-being: an integration of money dispositions, materialism and price-related behaviour. *Journal of Economic Psychology*, 23, 103-126, [https://doi.org/10.1016/S0167-4870\(01\)00069-1](https://doi.org/10.1016/S0167-4870(01)00069-1)
- Veblen, T.B. (2015). *Aylak sınıfın teorisi kurumların iktisadi incelemesi* (Çev.: E.Kırmızıaltın ve H.Bilir). Heretik.
- Warde, A.,Tampubolon, G. (2002). Social capital networks and leisure consumption. *The Sociological Review*, 50(2), 156-180, <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00361>
- Williams, R. (2003). Consumable art the client- consultant relationship. *Managerial Auditing Journal*, 18(2), 134-139, DOI:10.1108/EUM00000000006084

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Mistik Tecrübe ile Benlik Saygısı ve Mutluluk
Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Relationship between
Mystical Experience, Self-Esteem and Happiness

Hatice ÇELİK*
Nurten KİMTER**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Çelik, H. ve Kimter, N. (2022). Mistik tecrübe ile benlik saygısı ve mutluluk arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 528-564.

Çelik, H. & Kimter, N. (2022). A research on the relationship between mystical experience, self-esteem and happiness. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 528-564.

10.29228/kesit.62285

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 04.05.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 16.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye, hatice.celik.47@gmail.com

** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye, nurtenkimter@comu.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Mistik Tecrübe ile Benlik Saygısı ve Mutluluk Arasındaki İlişki Üzerine
Bir Araştırma¹

*A Research on the Relationship between Mystical Experience, Self-Esteem
and Happiness*

Hatice ÇELİK

Doç. Dr. Nurten KIMTER

Öz: Bu çalışmada, mistik tecrübe ile genelde ruh sağlığı, özelde ise benlik saygısı ve mutluluk arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını varsa bunun ne tür bir ilişki olduğunun deneysel olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın evrenini 18 yaş üzeri kişiler, örneklemini ise gönüllülük ilkesi esas alınarak ve tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 413 kadın ve erkek oluşturmaktadır. Korelasyonel türdeki bu çalışmada veri toplama araçları olarak 'Kişisel Bilgi Formu' 'Mistik Tecrübe Ölçeği', 'Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği' ve 'Oxford Mutluluk Ölçeği' kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 25 paket program kullanılmıştır. Verilerin analizinde t-testi, tek yönlü varyans analizi, pearson ve partial korelasyon tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, araştırmanın temel değişkenleri olan mistik tecrübe ile benlik saygısı ve mutluluk arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca sosyodemografik değişkenlerle mistik tecrübe arasında anlamlılık düzeyinde fark ve ilişkiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mistik tecrübe, benlik saygısı, mutluluk, sosyodemografik faktörler.

Abstract: In this study, it is aimed to experimentally examine whether there is any relationship between mystical experience and mental health in general, and self-esteem and happiness in particular, and if so, what kind of relationship it is. The population of the study consists of people over the age of 18, and the sample consists of 413 men and women selected by random sampling method based on the principle of voluntarism. In this correlational study, 'Personal Information Form', 'Mystical Experience Scale', 'Rosen-

¹ Bu çalışma, birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. This study derived from first author's master's thesis.

berg Self-Esteem Scale' and 'Oxford Happiness Scale' were used as data collection tools. SPSS 25 package program was used in the analysis of the data. While analyzing the collected raw data, t-test, one-way analysis of variance, pearson and partial correlation techniques were used. As a result of the research, it has been determined that there is a positive and statistically significant relationship between mystical experience, self-esteem and happiness, which are the main variables of the research. In addition, it has been observed that there are some significant relationships and differences between socio-demographic variables and mystical experience.

Keywords: Mystical experience, self-esteem, happiness, socio-demographic factors.

1. Giriş

Bilindiği üzere mistisizm kavramını, psikolojik olarak ilk inceleyenlerden birisi W. James'tır. Mistiklik öyle soyut bir haldir ki ancak yaşayan kişi onun verdiği hazzı, dinginliği, huzuru ve mutluluğu anlayabilmektedir. Mistisizm; kozmik bir varlık ya da Allah ile iletişim halinde olmak, onu hissetmek, onunla bütünleşmek, zaman ve mekân kavramlarının üstüne çıkarak hakikatin bilgisini keşfetmektir. Böylesine etkileyici bir deneyimi yaşamak, kişinin kendisinde, çevresinde ve dünyaya bakışında bambaşka ufuklar açmaktadır. Bu şekilde bir tecrübe yaşayan bir kimse ilk olarak kendisini daha değerli görme fırsatını elde eder ki bu husus, benlik saygısının yükselmesine katkıda bulunur. İkinci olarak böyle bir kimse, artık hakikatin bilgisine nail olduğu için gerek psikolojik gerekse fiziksel olarak kendisini daha dinç ve daha mutlu hissedebilir.

Ülkemizde din psikolojisi alanında bugüne kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde, mistisizm konusunda yapılan araştırmaların son derece az sayıda olduğu ve genellikle mistisizmin benlik saygısı, kaygı, kişilik ve dindarlıkla ilişkisi bağlamında ele alındığı görülmektedir (Bkz. (Yüzgeç, 2014; Yüksel, 2019; Ulu, 2018; Altıntaş, 2005; Albayrak, 2009; Ceviz, 2009). Hem din psikolojisi literatürüne bir katkı sağlaması hem de mistisizmin mutluluk gibi farklı bir ruh sağlığı değişkeni ile ilişkisinin incelenmesi bakımından araştırmamızın önem taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla ülkemizde daha önce mistik tecrübe ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda bilhassa mutlulukla olan ilişkisi, deneysel olarak ele alınmamış olduğu için bu araştırmanın, din psikolojisi literatürüne önemli katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

2. Temel Kavramlar

2.1. Mistisizm, Mistik Tecrübe ve Özellikleri

Mistisizm kavramı köken olarak, Grek kaynaklıdır. Kelimenin aslı mitolojilere kaynaklık eden ve aynı zamanda "mitoloji" sözcüğünün de kendisinden türetildiği "musterio" sözcüğünden gelir. Sonradan diğer dillere geçerken "mystère" şeklinde bir dönüşüme uğramıştır. Kelime günümüzde halen gizemi tam olarak çözülememiş, bi-

lim ve din tarafından kendisine açıklık getirilemeyen sırlı olgu ve olaylar için kullanılmaktadır (Pazarlı, 1972: 138). Kurumsal dinlerin monoton ve şekilsel formlarından sıyrılıp sezgi ve duygularla iman edenlere geniş bir ufuk çizen mistisizm, birey ve Tanrı arasındaki sınırları ortadan kaldırmaktadır (Kaval, 2015: 5). Mistisizm, mantığın kavrayamayacağı bir üstünlük ve aşkınlığa sahip olmayı gerektiren, doğaüstü veya kutsal olarak adlandırılan bir gerçekliğin bilgisine erişebilmek olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle mistik tecrübenin bireye sıra dışı, yeni, özellikle de dinî içeriklere sahip idrak ve bilgilerin aktarıldığı (anlık) tecrübeler bütünü olduğu söylenebilir. Bu anlamda mistik tecrübe, bir bütünü, çoğu zaman dünyanın gerçek özüyle, Tanrı'nın varlığı ile ilgili bir idraki temsil eder (Holm, 2007: 63). Mistik bilginin kaynağı yaşanan fani dünya değil öte dünyaların gizemli ve esrarlı bilgisidir (Budak, 2003: 509).

Gerçekte mistik tecrübeler tarih boyunca farklı kültürlerde ve farklı şekillerde yaşanılarak gizemini korumuş ve birçok açıdan tanımlanıp anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda mistisizmin, filozoflar, psikologlar ve sûfiler, tarafından farklı şekillerde tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Felsefeci ve filozoflara göre mistisizm; içgüdü ve sezgilerle elde edilen bilginin, mantık ve beş duyu organıyla elde edilen bilgilerden daha önemli olduğunu savunan doktrindir. Psikologlara göre mistisizm ise bireyin ilahi olanla etkileşimde olduğu psişik bir olgudur (Filiz, 1994: 2). Sunar (1966: 10) "*Mistisizmin Ana Hatları*" adlı çalışmasında mistik tecrübeyi; ezelî ve ebedî olanla birleşebilme ve onu tanıyabilme sanatı olarak tanımlarken mistikleri de ezelî ve ebedî olanla birleşip onu tanıyabilme ilmine ve şerefine nail olan kimseler olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla ona göre mistik tecrübenin tam olarak tanımlanabilmesi için çift yönlü bir kavramlaştırmanın kullanılmasına ihtiyaç vardır. Çift yönden kasıt ise mistik tecrübenin hem doğaüstü-ruhsal bir boyuta sahip olması hem de tabiatüstü ile iletişim ve etkileşimden doğan epistemolojik bir kaynak değeri taşımasıdır (Sunar, 1966: 2). Bu anlamda mistik tecrübeler, ruhanî bir yön barındırması sebebiyle kutsal olarak görülürken aynı zamanda evrensel bir bilgi kaynağı olarak da kabul edilmektedirler. Esasında mistik tecrübenin iki anlamı olup ilk olarak mistik tecrübe; akıl ve duygularla algılanamayan aşkın olanın bilgisidir. İkinci olarak ise mistik tecrübe; insanoglunun yaratıcısı ile vasitasız bir şekilde tanışıp birleşmesini ifade etmektedir.

Mistik tecrübe, yapısı itibariyle soyut bir deneyim türü olduğu ve üstünde karar kılınmış kesinkes yargılar olmadığı için araştırmacıların her birisi yaptıkları incelemeler sonucunda mistik tecrübenin özelliklerine ilişkin farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda ilgili literatüre bakıldığında mistik tecrübeye ilişkin öne sürülen başlıca özelliklerin şunlar olduğu görülmektedir:

1)Tanımlanamazlık (tarif edilemezlik/anlatılamazlık): Bu özellik, mistik halin sözcüklerle anlatılmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Mistik hal; doğrudan yaşanan fakat başkalarına anlatılamayan ve açıklanamayan bir olgudur. Bu yönüyle mis-

tik haller zihinsel durumlardan çok duygu durumlarına benzemektedir (James, 1902: 392).

2)Noetik Nitelik (Bilişsellik/ Sezgi/Gerçeklik veya Nesnellik Duyumu): Mistik haller, duygu durumları ile çok benzerlik göstermesine karşın aynı zamanda bilgi durumları olarak görünmektedir. Mistik tecrübeler; aşama aşama ilerleyen zihnin, derinliğini ölçemediği hakikate dair iç görüler, aydınlanmalar ve esinlenmelerdir. Bu tecrübeler, izah edilemez olmakla birlikte anlam ve dalaletle doludurlar (James, 1902: 392). Dolayısıyla söz konusu bilinç halleri, duygulara benziyor olsa bile sırf içsel bir şey olmayıp, öznenin dışında bir gerçekliğe referansı içeren bilişsel bir özelliğe sahiptirler (Tüzer, 2006: 48).

3)Geçicilik (Değişkenlik): Mistik haller; bazı istisnalar dışında, yarım saat ya da en çok bir veya iki saatte sona ererler. Söz konusu hal sona erdiğinde mistik o esnasında olup bitenleri genellikle hatırlayamaz (tasavvufta vecd hali). Fakat bu hal tekrar meydana geldiğinde mistik tarafından tanınır ve her yeniden ortaya çıktığında mistiğin biraz daha gelişmesine vesile olur (James, 1902: 393). Mistik tecrübe, yaşanılan çok kısa bir anın insanda aydınlığa sebep olmasına ve yeni bir benin doğuşuna zemin hazırladığı için bu deneyimi yaşayan bireyler, genellikle ruhsal bir olgunluğa sahip olurlar. Üstelik, bu değişim ve gelişim süreci sürekli devam ettiği için mistik, gökyüzünün öğrencisi konumundadır (Ulu, 2018: 43).

4)Edilgenlik (Pasiflik): Mistik haller, ön hazırlık niteliğindeki iradî işlemlerle kolaylaştırılan bir dikkat yoğunlaşmasıyla, belli bazı bedensel uygulamalarla meydana gelmekle birlikte; mistik hale özgü bilinç durumu bir kez ortaya çıkınca mistik sanki iradesi durmuş ve hatta bazı durumlarda üstün bir güç tarafından ele geçirilmiş gibi hisseder (James, 1902: 393). Edilgenlik durumu yaşanılan tecrübe esnasında görüldüğü gibi tecrübeden önce veya sonra da görülebilir (Hökelekli, 2017: 323). Tecrübe yaşanırken kişinin iradesi en yüksek güç tarafından ele geçirildiği için kişi artık kendisi değildir. O direkt, en yüksek güç, Tanrı ya da kutsalla bir olmuştur. Esasen bu bir vecd/fena halidir. Hallac'a "cübbemin altında yatan Tanrı'dır" sözünü söyleten bu haldir. Mistik, bu haldeyken gaybten haber verebilir ya da olağanüstü olarak tanımlanacak şeyler yapabilir. Aslında bunları o yapmıyordu. Bunlar, ona yüce bir güç tarafından yaptırılıyor (James, 1902).

5)Her Şeyin Bir Olduğunun Farkına Varmak (Birlik/ Saf Bilinç/ Bütünlük): Birlik ya da saf bilinç "teistik tecrübelerin" kabul etmediği bir özelliktir. Tanrı ve birey ayrımı burada yoktur. Süje ve obje birbirine karışıp aradaki farklılık yok olmuştur (Tüzer, 2006: 114). Bu hali yaşayan kişi, söz konusu halin serbestçe geçişine imkân vermektedir. Mistik bu birleşme esnasında irade ve bilincini, evrensel bilincin akışına ve bu birleşmenin verdiği yüce hazza teslim etmiştir (Hökelekli, 2017: 321). Söz konusu birlik ve bütünlüğün tecrübe edilmesi, bireyin yaratıcılığına büyük bir katkı sağlamakla be-

raber, inanan kişinin hayatının mutlak hayat tarafından kaplanması ve kapsanmasıyla sonuçlanır (Sunar, 1966: 85). Tüm kültür ve geleneklerde ait olunan inanç sisteminin izlerini taşıyan evrensel bir "birlik" tecrübesinin olması, bu özelliğe işaret etmektedir.

6)Zamansızlık Hissi (Aşkılık): Mistikler, yaşadıkları tecrübe esnasında farklı bir boyutla özel bir iletişime geçtikleri için zaman algıları yok olur. Mistik yaşamda karşılaşılan olayların bütünü, şu anda gerçekleşen bir yapıya sahiptir. Bu durum, bir nevi zamanın sınırlarını aşmak ve zamansızlığa geçmek olarak tarif edilebilir (Ulu, 2018: 44). Başka bir deyişle mistikler, deneyim esnasında zaman ve mekân kavramlarının dışına çıkarlar. Böylece mistik hal esnasında kişi bu dünya ile bağını kopararak başka bir alemde yaşar, orada yaşadığı şeyler belki yıllar hatta on yıllar sürerken bu hal sonlandığında ise örneğin, mistik kendisini oturma odasında bir kanepede otururken bulur ve aslında aradan sadece 5 dakika geçmiştir.

7)Gerçek Benlik: Mistik anlayışlarda en sık görülen şey, deneyim yaşanırken mistiğin bilindik kişi olmaktan çıkıp kendisinin başka bir yönünü keşfetmesidir. Böyle bir tecrübe esnasında dünyadaki değer ve anlam kümeleri, her şey , herkes önemini yitirir. Artık varlık aleminin dışında olan ve ruhu kendisine çeken nihaî bir gerçeklik vardır. İşte o esnada bu farkındalık mistiğin kendisinde fitrî olan bazı duyguların filizlenmesini sağlar. Böylece mistik gerçek benliğini keşfetmeye başlar. Happold' a göre oluşan bu benlik; unutkanlıklar, günlük telaş ve sıkıntılar, düşünce yapısında meydana gelen ufak aksaklıklar, fiziksel olarak yaşanan birtakım değişiklikler gibi insancıl temelli doğal değişikliklerden etkilenmemektedir (Ulu, 2018: 44).

8)Vasıtasızlık: Mistik tecrübenin vasıtasız bir şekilde meydana geldiğini ifade etmek için vasıtasızlık terimi kullanılmaktadır. Dolayısıyla mistik tecrübe, kendiliğinden ve doğrudan yani vasıtasız bir şekilde meydana gelmektedir (Hökelekli, 2017: 320). Bununla birlikte mistik halin ortaya çıkışı böyle olmakla beraber, mistik tecrübenin tam olarak vasıtasız olduğu söylenemez. Çünkü kişinin zihninde sahip olduğu inanç ve görüşler, yaşayacağı mistik tecrübenin rengini ve şeklini etkilemektedir (Tüzer, 2006: 31).

9)Pozitif Karakterlilik (aktiflik/ mutluluk/ dinginlik/ sevinç/huzur): Mistiklerin biyografileri, geçirdikleri değişim ve dönüşümlere bakıldığında, çoğunluğunda pozitif ve derin bir kişilik yapısı olduğu görülmektedir. Nihâî gerçeklik, kutsal olan, Tanrı ya da Allah olarak ifade edilebilen, her şeyde olan, her şeyin kendisinde olduğu varlığı hissetmek ve derin hakikati keşfetmek bireyde kaygı, sıkıntı, endişe ve korkuların yersiz olduğuna dair farkındalık oluşturmaktadır. Bu yüzden mistikler genelde sessiz, sakin, huzurlu, kendileri ve çevrelerinden memnun, oldukça pozitif ve bilge bir tavra sahiptirler (Stace, 1960: 92; Ulu, 2018: 45).

10)Kutsanmışlık Duygusu: Kutsal kavramı genelde inançla ilgili bir bağlamı ifade

etmek için kullanılmaktadır. Mistik tecrübelerde yaşanan deneyimin duyuyüstü bir formda olması, ilahî olanla irtibatlı olduğunun göstergesi olarak kabul edilir. Yaşanılan bu ayrıcalıklı ve sıra dışı olay, bireyin kendisine kutsiyet atfetmesi ve kendini değerli olarak görmesini sağlamaktadır (Stace, 1960: 79; Ulu, 2018: 45).

11)Paradoksallık ve İrrasyonellik:Mistik tecrübe, kavram ve inançların bilinçten boşaltılmasıyla, bilincin saflaşmasıyla, kısaca aklın devre dışı bırakılması veya aşılmasıyla mümkündür (Tüzer, 2006: 119). Bu özellik, deneyimin nesneliliği ve bilgi kaynağı olup olmayacağı hakkındaki tartışmaları doğurmuştur. James (1902: 28), tecrübenin akıl üstü veya akıl dışı olmasının dolayısıyla deney ve gözlemlerle ispatlanamaz oluşunun tecrübenin güvenilirliğine zarar veremeyeceğini ifade etmektedir. Paradoksallık özelliği ise Stace'ın Eckhart'a dayandırdığı bir özellik olup, Stace mistik tecrübeyi içe dönük ve dışa dönük olarak ikiye ayırdığı için söz konusu iki türün özelliklerini de ayrı ayrı sıralamıştır. Yine o, dışadönük ve içedönük mistik tecrübeye aynı olan özelliklerin tarih boyunca her gelenek ve kültürde görüldüğünü dolayısıyla bu özelliklerin evrensel olduğunu ileri sürmektedir (Stace, 1960:132'den nak. Ulu, 2018: 45).

Ayrıca ilgili literatür incelendiğinde, mistik tecrübenin çeşitleri hakkında farklı sınıflama ve görüşlerin olduğu görülmektedir. Bu görüşleri üç gruba ayırarak sınıflandırmak mümkün görünmektedir. İlk olarak, mistik tecrübeyi iç veya dış kaynaklı olmasından yola çıkarak sınıflandıranlar olmuştur. Birinci grupta; Otto, Stace ve Smart'ın yer aldığını söylemek mümkündür. İkincisi, mistik tecrübenin din veya din dışı kaynaklı olmasından yola çıkılarak yapılan ayırmadır. Bu grup içerisinde W. James ve Hökeleklî'yi zikretmek mümkündür. Üçüncü ve son olarak, mistik tecrübelerin yapısal farklılıklarını esas alarak yapılan sınıflamalardır. Bu grup içerisinde "teistik mistisizm" tezini savunan Zaehner'iyi zikretmek mümkündür. Bu bağlamda yapılan bu ayırım ve sınıflamaların oldukça karmaşık ve soyut olan konunun anlaşılıp incelenmesinde faydalı olduğu söylenebilir.

Bunun yanında dinî tecrübe ile mistik tecrübenin aynı ya da farklı olduğuna dair iki farklı görüş mevcuttur. İkisinin aynı olduğunu savunan ve dinî tecrübeye din-darlığın bir boyutu olarak yaklaşan bilim adamlarına göre dinî tecrübe ile mistik tecrübe aynı olgulardır (Yüzgeç, 2014: 96). Mistik tecrübe kavramının tarihsel gelişimine baktığımızda, bu kanının doğru olduğu söylenebilir. Örneğin; dinî tecrübe ve mistik tecrübeyi bilimsel olarak ele alıp psikolojik açıdan dinin ve dinî tecrübenin araştırılmasının önünü açan W. James *The Varieties of Religion* adlı eserinde mistik tecrübe ve dinî tecrübeyi eş anlamlı olarak kullanmaktadır (James, 1902). Stace, Zaehner, Otto, Underhill ve daha birçok düşünür de mistik tecrübe ve dinî tecrübe arasındaki ayırmadan bahsetmezler. Çünkü onlar mistik tecrübe olarak evrensel "birlik tecrübesini" kabul ederler ve farklı din ve inançlara sahip kişilerin yaşadığı birlik tecrübelerini, mistik tecrübenin eş anlamlısı olan dinî tecrübeler olarak değerlendirirler. Diğer taraftan dinî

tecrübe ile mistik tecrübenin birbirinden farklı olduğunu savunanlar da iki farklı görüşü savunmaktadırlar. Dinî tecrübe ile mistik tecrübenin birbirinden farklı olduğunu iddia edenlerin kabul ettikleri birinci görüşe göre dinî tecrübe daha geniş ve genel bir kategori olarak ele alınmakta ve mistik tecrübe dinî tecrübe sınıfının altına yerleştirilmektedir. İkinci görüşe göre ise, mistik tecrübe genel ve asıl kategori olarak ele alınıp dinî tecrübe mistik tecrübenin bir alt dalı olarak kabul edilmektedir (Tüzer, 2006: 86,98).

Tanrının buyrukları ve bilgisine vahiy gibi doğrudan bir yolla erişmek anlamındaki teistik (dinî) tecrübe ile birlik ve bütünlük deneyiminden meydana gelen mistik tecrübeler, dinî olan deneyimlerin üstünde yer alan bir statüye sahiptirler. Dolayısıyla dinî deneyimler herkeste görülebilen geniş bir alana sahipken; mistik tecrübeler, dinî tecrübenin kapsamı içinde kendine yer bulan üst ve özel bir tecrübe formudur. Sonuç olarak, her dinî tecrübenin mistik olmadığı ve her mistik tecrübenin de dinî olmadığı söylenebilir. Çünkü tanrısız birlik tecrübeleri de gerçekleşebilmektedir (Tüzer, 2006: 104).

2.2. Benlik Saygısı

Benlik, bireyin kendi varoluşsal özellikleri ve sosyal çevresiyle etkileşimi sonucunda edindiği bazı negatif ve pozitif tutumların belirlediği bir kavram olmakla beraber, benliğin değişim ve dönüşüme açık bir yapısı bulunmaktadır (Geçtan, 2000: 234; Cengil, 2009: 79). Tam veya eksik, doğru ya da yanlış, olumlu veya olumsuz kendi öz benliğimize yüklediğimiz anlamlar ve yargılarımız benliğimizi oluşturmaktadır. Kısacası benlik, kendimize dışarıdan bir kişi olarak baktığımızda, görünen yanımızın yansımaları, kendi gözümüzdeki kendimizi ifade etmede kullanılan bir kavramdır (Hökelekli, 2013: 166).

Psikolojide benlik kavramı ile yakından ilişkili bir kavram olan benlik saygısı; kişinin öz sevgisi, öz değeri, kendine duyduğu merhamet ve hayranlığı, kendisine biçtiği rol ile beslenen bir kavramdır. Başka bir deyişle benlik saygısı, bireyin güdü, yetenek ve potansiyellerinin tümüne ilişkin yaptığı bir öz değerlendirmedir (Topuz, 2013: 140). Kişinin yüksek benlik saygısına sahip olması, kendisini sevip sayması ve kendisiyle barışık bir insan olması, mükemmel bir birey olduğu anlamına gelmez. Benlik saygısı, bireyin kendinden hoşnut olması, kendisini eksikleri, hata, kusur ve güçsüzlükleri ile kabul etmesi anlamına gelir (Kimter, 2012: 440). Esasen benlik saygısı; be-densel özellikler, zekâ, yetenek, bireysel onur, beceriler ve saygınlık gibi olguların bireyde pozitif bir etki yaratmasıyla oluşmaktadır (Hökelekli, 2013: 172). Kısacası benlik saygısının yüksek ya da düşük olması, bireyin kendi benliğine karşı sergilediği tutumun yönüyle ilgili olmaktadır. Eğer birey kendisine zulüm ve haksızlık etmeyip olumsuz yönlerine odaklandığı kadar, iyi ve olumlu taraflarına da odaklanıp kendisine pozitif bir pencereden bakabilirse, benlik saygısı yüksek ve özgüvenli bir birey olacaktır.

Tam tersi bir anlayışı benimseyip zayıf ve yetersiz olduğunu düşündüğü taraflarına odaklanırsa, benlik saygısı düşük, kendinden emin olmayan silik bir kişilik tipi ortaya çıkacaktır (Hökelekli, 2013: 173). Benlik saygısının birbiriyle bağlantılı olan “sebebe ve sonuç” olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Bu bağlamda bazen benlik saygısı, yüksek oluşuna bağlı olarak kişilere verdiği güç ve motivasyonla, insanların hayatında meydana gelen güzel şeylerin “sebebi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen de benlik saygısı, sosyal çevreden alınan övgü ve olumlu dönütlerin sebebe olduğu, bireyin güçlü ve yeterli hissetmesini sağlayan bir “sonuç” olarak karşımıza çıkabilmektedir. Karşılaşılan her iki durumda da görülen ortak nokta; benlik saygısının özelde bireyin, genelde ise toplumun hayat kalitesini olumlu anlamda etkilediğidir (Yıldız ve Çapar, 2010: 106). Benlik saygısı; iyilik, sağlık, başarı ve mutlulukla yakından ilişkili bir kavram olarak ruh sağlığı üzerinde fark yaratacak bir etkiye sahiptir (Kımtar, 2011: 39-60).

2.3. Mutluluk

Mutluluk kavramı psikoloji literatüründe “öznel iyi oluş” kavramıyla ifade edilmektedir. Bu kavram İngilizcedeki “happiness” ve “subjective wellbeing” kavramlarının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Öznel iyi oluş, bir insanın hayatının ne kadar değerli ve önemli olduğunun bir değerlendirmesidir (Gencer, 2019: 1425). Mutluluk; bireyin hayatını duyuşsal ve bilişsel olarak iki farklı boyutta değerlendirmesidir. Duyuşsal olan tarafta duygu durumları görülürken bilişsel boyutta ise yaşam doyumu bulunmaktadır (Sarı ve Çakır, 2016: 223). Yaşam doyumu kişinin yaşamı hakkındaki değerlendirmesinden oluşmaktadır (Diener ve Ryan, 2018: 2623). Kısaca öznel iyi oluş; kişinin yaşadığı hayatın verimliliğiyle ilgili değerlendirmelerinin bütünüdür (Eryılmaz, 2011: 44).

Mutluluğu değerlendirirken karşımıza iki farklı yaklaşım çıkmaktadır. Bazı filozof ve psikologlar mutluluğu zevk veya haz duygularının bir sonucu olarak görüp, insan yaşamında acıya, dinginlik ve hüznün gibi duygulara yer vermeyip saf hedonizmi benimsemişlerdir. Bazı filozof ve psikologlar da insanın kendini geliştirerek, ahlaklı ve erdemli bir yaşam sürerek, hayatın anlam ve amacını anlayarak mutluluğa ulaşabileceğini savunmaktadırlar. Bu bağlamda Seligman’a göre, kişiler erdemle mutluluğa ulaşabilirken (Seligman, 2002: 30), benzer şekilde Antik Yunan filozofu Sokrates’e göre gerçek mutluluğun kaynağı, bireyin kendisiyle uyum içinde olmasını sağlayan erdem ve bilgeliğe sahip olmasıdır (Gökberg, 1990: 50). Aristoteles’e göre mutluluk; iyi, güzel ve hoş olanı da beraberinde getirdiği için insanın nihâi hedefi olmaktadır Dolayısıyla ona göre bütün eylem ve çabaların en yüksek amacı olan mutluluk, erdeme yönelik etkinlikte bulunabilmektir (Aristoteles, 1989:24). Platon’a göre de en yüce iyi ve mutluluğa ulaşmak için, yapılan fiillerle Tanrı’ya daha çok benzemek ve ona yaklaşmak gerekir. Çünkü mutlu olmanın yolu erdemli bir insan olmaktan geçmektedir (Weber, 1964: 64).

Büyük İslam filozofu Kindî 'ye göre kişi, mutluluğa giden kapıları keşfetmeli ve üzüntüyü yenmenin çarelerini aramalıdır. Çünkü insanın kendisini üzecek şeylere izin vermesi kendisine yaptığı bir zulümdür (Kaya, 2010: 16). Mutluluk üzerinde ayrıntılı bir şekilde duran ve hatta bu konuda bir eser kaleme alan Farabi'ye göre ise insan mutluluğun ne olduğunu ve ona ulaşmak için neler yapması gerektiğini ancak ameli hikmet sayesinde bilebilir (Farabi, 1987: 48). Farabi, insanın sıradan bir hayat yaşaması sonucunda elde ettiği maddi ve bedensel bir rahatlık ve memnunluktan kaynaklanan başka bir ifadeyle duygusal, kaba bir hazza dayalı mutluluktan ziyade akıl ve akla uygun yaşamaya bağlı olarak düşünce, bilgi ve beceri ile ulaşılabilecek ruhi bir yetkinlik hali şeklindeki mutluluğu benimsemektedir (Özgen, 1997: 100-101). Benzer şekilde İbn Miskeveyh (1983:19)'e göre de mutluluk her varlığın kendisine özgü eylemlerinin tam ve yetkin olarak meydana gelmesidir. Dolayısıyla ona göre iradeli bir şekilde varoluşun amacına yönelmiş olan bir kimse, mutlu insandır. Kısacası, İslam gelenek ve kültüründe nihaî anlam ve amacın keşfedilmesiyle gerçek mutluluğa ulaşılmış olur. Bu keşfi mümkün kılan yegâne iki şey ahlak ve erdemdir (Baynal, 2020: 254).

Bunun yanında mutluluğun büyük oranda ebeveynlerden alınan genlerle de kişilere aktarıldığı, yapılan meta analiz çalışmalarıyla kanıtlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda; yaşam şartlarının (yaş, cinsiyet, medeni durum, yerleşim yeri, eğitim seviyesi, gelir düzeyi) mutluluk üzerinde %10 oranında etkili olduğu, amaçlı yaşam etkinliklerinin ise mutluluğu %40 oranında etkilediği ortaya koyulmuştur. Amaçlı yaşam etkinlikleri kapsamında yaşam amaçlarını belirleme ve bunları gerçekleştirme, sosyal ilişkiler kurma, yardım etme, affedicilik, dinî inancın gereklerini yerine getirme gibi faaliyetler de bulunmaktadır. Bununla birlikte mutluluk üzerindeki en büyük etkinin ise %50 oranında genetik faktörler olduğu ileri sürülmektedir (Doğan, 2013: 57). Ayrıca yapılan çalışmalarda da görüldüğü üzere öznel iyi oluş ya da mutluluğun; sağlık, din, yaşam olayları, öz saygı, iyimserlik, akademik başarı, kişilik özellikleri gibi değişkenlerle ilişki olduğu tespit edilmiştir (Bozkurt & Sönmez, 2019: 236).

2.4. Mistik Tecrübe ile Benlik Saygısı ve Mutluluk Arasındaki İlişki

Mistik tecrübe ile benlik saygısı arasındaki ilişkiye değinmek için öncelikle mistik tecrübe yaşayan bireylerin nasıl bir benlik ve kişilik yapısına sahip olduklarını bilmek gerekir. Bu çerçevede İslam kültürünün yakından tanıdığı tasavvuf erbabı sufilere bakıldığında, amaçlarının gönül terbiyesi olduğu görülmektedir. Gönül terbiyesinden kasıt nefsi, kötü heves ve arzulardan sakındırarak fıtratta olan ilahi öze ulaşmaktır. Tasavvuf geleneğinde gönül ya da kalp, değişim ve dönüşümün merkezidir (Gürses, 2019: 22). Kalp, kişiliğin ana merkezi olan bir metafor olarak kullanılır ve kalbi kötü duygulardan temizlemek için bir takım riyazet ve uygulamalarda bulunulur. Nefsi ıslah etmek için gerçekleştirilen riyazet ve uygulamaların nihaî amacı ahlaklı, edepli ve Allah'a yakın bir birey meydana getirmektir (Sayar, 2011: 5).

Mistik tecrübeler, kişide sonsuz ve ebedi varlıkla bütünleşme ve bir olma tecrübesi oluşturarak bireysel benlerin ayrılığında doğan kıskançlık, narsistlik, kibir, çatışma ve kötü duyguların ortadan kalkmasına katkıda bulunmaları bakımından ve ahlakî açıdan önemlidir (Yüzgeç, 2014: 44). Hökeleli (2017: 343)'ye göre, mistik bazı yönleriyle diğer insanlardan ayrılır. Mistikler, özellikle duygusal kişiler olmakla birlikte, bazı duyguları normal insanlara oranla daha fazla geliştirmiştir. Mistiklerin bu duygusal yönleri, onların daha yumuşak huylu ve huzur dolu olmasını sağlamaktadır. Mistik kişiliğin tabiatında "aşk" yer almaktadır. Onların Allah'a duydukları aşk ve muhabbet içselleşerek sevgi dolu, sosyal çevresi ve evrenle uyumlu, insana değer veren bir benlik yapısı olarak karşımıza çıkar. Benlik saygısının kişinin kendisine yüklediği olumlu duyguların bir sonucu olduğundan daha önce bahsedilmişti. Bu bağlamda mistik tecrübeler yaşayarak İlahi varlıkla bütünleşme duygusu yaşayan bireylerde, yüksek düzeyde bir benlik saygısı görülmesi doğal karşılanabilir. Maddi şeylere önem vermeyip ahlakı, edebi ön plana çıkararak mistiklerin mutluluk ve hayat memnuniyetleri de daha yüksek olmaktadır (Nielsen, 2017: 141-144). Bir dine bağlanmak ve teslim olmakla meydana gelen mistik tecrübelerde, insanın özünün değerli ve Allah'tan bir parça olarak görülmesi, benlik saygısı ve mutluluğu yükseltici bir etken olabilmektedir (Bahadır, 2002: 111-120). İşte bu noktada mistik tecrübe, mutluluk ve benlik saygısı arasında sıkı bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Zira söz konusu üç kavramın özelliklerine baktığımızda, bu kavramlar arasında birbirini destekleyici ve güçlendirici ilişkiler olduğu görülmektedir. Şöyle ki; benlik saygısı yüksek kişilerin genel özelliklerinin "yüksek özgüven, girişimcilik, alınan kararlarda kendinden emin olmak, sorumluluk altına girmeyi kabul etmek, sorumluluktan kaçmamak, yeni fikir, aktivite ve değişikliklere açık olmak, bulunduğu ortamda söz hakkına sahip olmak, lider görüşlü ve çözüm odaklı olmak" olduğu ileri sürülmektedir. Aynı zamanda doğru bildiği yolda ilerleme gücüne ve iradesine sahip olmak, kriz anlarında sakinliklerini koruyarak mantıklı olmak, başkalarının kendileriyle ilgili olumsuz tepki ve görüşlerinden etkilenmemek, çevreleri ve kendileriyle barışık olmak da benlik saygısı yüksek olan kişilerin özellikleri arasında zikredilmektedir (Bilgin, 2003: 283; Altunbaş, 2006: 20; Karahan vd, 2004: 28; Yüzgeç, 2014: 24; Kımtır, 2018: 81; Ceviz, 2009: 30; Özkan, 1994: 4.) Öznel iyi oluş düzeyi yüksek kişilerin özelliklerinin ise "yeni deneyimlere açık olmak, değişikliklerden korkmamak, farklı uğraşlar edinmek, grup aktivitelerine katılmak, belirli hedefler koyup onlara ulaşmak için çabalamak olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca mutluluk düzeyi yüksek olan kişilerin, girişken ve pozitif karakter özelliklerini benimseme, içsel denetim odağı ve öz saygı düzeylerinin yüksek olması, çevreleriyle iletişimlerinin güçlü olması gibi özelliklerinin olduğu görülmektedir (Diener ve Ryan, 2018: 2623; Eryılmaz, 2011: 45). Dolayısıyla önemli ruhsal sağlık kriteri olan bu iki özelliğe sahip olan kişilerin özelliklerinin birbirine benzer olduğu, böylece mutluluk ve benlik saygısının ruh sağlığını destekleyen bir bütünün iki ayrı parçası olduğu söyle-

nebilir.

Mistik tecrübenin genel özellikleri ve alt faktörlerine göz atıldığında, “benlik (ego) niteliğini ölçen maddeler, birleşme niteliğini ölçen maddeler, deruni sübjektif niteliği ölçen maddeler, zaman ve mekân niteliğini ölçen maddeler, noetik (bilgi) niteliğini ölçen maddeler, anlatılamazlık niteliğini ölçen maddeler, pozitif etki (aktiflik) niteliğini ölçen maddeler ve dinî niteliği ölçen maddelerin olduğu görülmektedir (Ünal, 2000: 32). Bu bağlamda benlik saygısının mistik tecrübe ile olan ilişkisi ele alındığında; mistik tecrübenin noetik (bilgi) nitelik, pozitif etki (aktiflik) niteliği ve benlik niteliği alt faktörünün bireyin kendi değerini anlaması, kendisini sevmesi, çevresiyle ilişkilerinde yapıcı roller üstlenmesi, lider görüşlü olması, sorumluluk sahibi olması, girişken olması ve olumlu bir kimlik oluşturarak daha mutlu, amaçlı ve anlamlı bir hayat yaşaması bağlamında birbirleriyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Aynı şekilde “derunî sübjektif nitelik, noetik (bilgi) nitelik, pozitif etki (aktiflik) niteliği ve dinî nitelik” alt faktörlerinin de mutlulukla yakından ilgili kavramlar olduğu söylenebilir. Derunî sübjektif nitelik; dingin, huzurlu, sakin ve sade bir yaşamın ifadesidir. Böyle bir yaşantıda stres, anksiyete ve umutsuzluğa yer yoktur. Mutluluğun sırrı, huzurlu ve umutlu bir yaşamdır. Nitekim tarih boyunca insanlar böylesi bir yaşama kavuşmak için çabalamışlar ve çeşitli yöntemler keşfetmişlerdir. Aktiflik, pozitiflik ve dinî inançlara sınımsız bağlanarak hayatta ulaşılabilecek belirli hedefler koymak, bu yöntemlerin en iyi bilinenleri olarak zikredilebilir.

3. Araştırma ve Yöntem

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusu; mistik tecrübe ile benlik saygısı ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmamızın temel amacı, bireylerin mistik tecrübe (Aşkınla birlik-birleşme) yaşama durumları ile benlik saygısı ve mutluluk düzeyleri arasında anlamlılık derecesinde bir ilişki olup olmadığını ampirik veriler ışığında ortaya koymaktır. Ayrıca katılımcıların; mistik tecrübe düzeyleri ile sosyo-demografik özellikleri arasındaki farkların tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

H1: Mistik tecrübe düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı düzeyde fark vardır. Kadınların mistik tecrübe düzeyi, erkeklere oranla daha yüksektir.

H2: Katılımcıların mistiklik düzeyi ile yaşları arasında anlamlı bir fark vardır. Yaşça daha büyük olanların mistik tecrübe düzeyleri daha yüksektir.

H3: Mistiklik düzeyi ile eğitim seviyesi arasında anlamlı derece de bir fark vardır. Yüksek eğitim seviyesine sahip olanların mistik tecrübe düzeyleri daha düşüktür.

H4: Mistik tecrübe düzeyi ile meslek grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H5: Katılımcıların gelir durumlarına göre mistik tecrübe düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre gelir düzeyi yüksek olanların mistik tecrübe yaşama düzeyleri daha düşüktür.

H6: Mistik tecrübe düzeyi ile deneklerin yaşadığı yerleşim yeri arasında anlamlı bir fark vardır. Kırsal kesimlerde yaşayan katılımcıların mistik tecrübe düzeyleri şehirlerde yaşayan katılımcılara oranla daha yüksektir.

H7: Mistik tecrübe düzeyi ile katılımcıların kendilerini dindar olarak görme eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Öznel dindarlık algısı bakımından kendilerini “dindar” ve “çok dindar” olarak görenlerin mistik tecrübe yaşama düzeyleri daha yüksektir.

H8: Mistik tecrübe düzeyi ile katılımcıların bedensel sağlık durumları arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur.

H9: Mistik tecrübe düzeyi ile katılımcıların psikolojik sağlıkları arasında anlamlı bir fark vardır. Ruhsal-psikolojik sağlık durumları “iyi” ve “çok iyi” düzeyde olan katılımcıların mistik tecrübe yaşama düzeyleri daha yüksektir.

H10: Mistik tecrübe düzeyi ile katılımcıların öznel mutluluk algıları arasında anlamlı bir fark vardır. Buna göre öznel mutluluk algısı yüksek olan kimselerin mistik tecrübe yaşama düzeyleri daha yüksektir.

H11: Mistik tecrübe düzeyi ile katılımcıların dinî (İslami) bilgi düzeyleri arasında anlamlı fark yoktur.

H12: Mistik tecrübe ile benlik saygısı arasında anlamlı ve pozitif bir korelasyon mevcuttur. Başka bir ifadeyle mistik tecrübe yaşayan bireylerin; birlik, bütünlük hissi ve aşkınla iletişimin verdiği iç huzurla doğru orantılı olarak benlik saygıları da daha yüksek olacaktır.

H13: Mistik tecrübe ile mutluluk arasında da pozitif yönde ve anlamlılık derecesinde bir ilişki mevcuttur. Buna göre mistik tecrübeyi deneyimlemekten doğan sakinlik ve dinginlik hali bireylerin sosyal ve bireysel yaşamlarında dengeli bir ruh hali yaratacağından mutluluk düzeyleri de artacaktır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Betimsel ve korelasyonel türden nicel bir araştırma olan bu çalışmada, online anket uygulaması yapılarak veri toplanmıştır. Verilerin toplanılmasında “Kişisel Bilgi Formu”, “Mistik Tecrübe Ölçeği”, “Oxford Mutluluk Ölçeği” ve “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinden” yararlanılmıştır. Daha sonra elde edilen ham veriler SPSS 25 paket programı yardımıyla çözümlenerek değişkenler arasındaki farklar ve ilişkiler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

3.4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan 18 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ise, 18-75 yaş aralığında bulunan ve online anket uygulaması sonucunda ulaştığımız farklı demografik özelliklere ve sosyal çevrelere sahip olan 413 kişilik heterojen bir grup oluşturmaktadır. Örneklem grubu, rastgele örneklem tekniğiyle oluşturulmuştur.

3.5. Verilerin Toplanması ve Analizi

18 yaş ve üzeri bireylerde mistik tecrübe düzeyi ile benlik saygısı ve mutluluk arasındaki ilişkinin ölçülmesi için hazırlanmış olan anket formu; “Kişisel Bilgi Formu”, “Mistik Tecrübe Ölçeği”, “Benlik Saygısı Ölçeği” ve “Oxford Mutluluk Ölçeği”nden oluşmaktadır. Anket formu, ÇOMÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün 01.07.2021 tarih ve 12/02 sayılı kararı ile gerekli etik kurul izinleri alındıktan sonra 2021 yılının Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında Türkiye’nin farklı bölgelerinde yaşayan 18 yaş üzeri bireylere gönüllük esasına dayalı olarak online şeklinde uygulanmıştır. Toplanan verileri analiz etmek için AFA, varyans analizleri, T- testi, Dunnett’s C, Anova Tukey HSD, pearson ve kısmî korelasyon testlerinden yararlanılmıştır.

Araştırmada katılımcıların mistik tecrübe düzeylerini ölçmek için Ralph W. Hood (1975) tarafından geliştirilen Mistik Tecrübe Ölçeği kullanılmıştır. Üç faktörlü (dışadönük mistisizm, içedönük mistisizm ve dinî yorum) Mistik Tecrübe Ölçeği, 5’li likert formatında düzenlenmiştir. Söz konusu ölçeğin Türkçeye ve kültürümüze uyarlanması, ilk kez Ünal (2000) tarafından, daha sonra Albayrak (2009) tarafından yapılmıştır. Ünal (2000)’ın yaptığı çalışmanın aksine Albayrak (2009)’ın yaptığı çalışmada da orijinaline uygun olarak ölçek maddelerinin üç faktör altında toplandığı tespit edilmiş ve bu çalışmada Albayrak (2009)’ın modeli esas alınmıştır. Hood (1993), söz konusu ölçeğin Cronbach Alpha değerini .76, Ünal (2000) .89, Albayrak (2009) .81 ve Ulu (2018) ise .91 olarak tespit etmiştir. Bizim çalışmamızda da söz konusu ölçeğin Cronbach Alpha değeri .92 olarak bulunmuştur.

Araştırmada kullandığımız Benlik Saygısı Ölçeği, Morris Rosenberg’e (1963) aittir. ABD’ de geliştirilen ölçek, birbiriyle dolaylı olarak ilişkili on iki faktörden oluşmaktadır. Benlik saygısı alt faktörü Guttman ölçekleme tekniğiyle hazırlanmış olan ölçek, beş olumlu beş olumsuz ifadenin kullanıldığı on soruluk bir testten oluşmaktadır (Çuhadaroğlu, 1986: 33). Ölçeğin ergenler için olan versiyonunun Türk kültürüne uyarlamasını ilk defa Çuhadaroğlu 1986 yılında gerçekleştirmiştir. Çuhadaroğlu, test-tekrar test tekniğiyle ölçeğin güvenilirlik katsayısını .75 olarak bulmuştur. Ölçeğin yetişkinler için olan versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını ise 1996 yılında Mediha Korkmaz yapmıştır. Korkmaz (1996:48) ise söz konusu ölçeğin güvenilirlik katsayısını .57 olarak tespit etmiştir. Bizim çalışmamızda ise ilgili ölçeğin Cronbach Alpha

güvenirlilik katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

Bu çalışmada kullandığımız Oxford Mutluluk Ölçeği (OMÖ), 2000 yılında Hills ve Argyle tarafından geliştirilmiş olup Türkçeye uyarlanması 2011 yılında Doğan ve Akıncı Çötök (2011:165-172) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada söz konusu ölçeğin 7 maddelik ve 5'li likert tipinde olan kısa formu kullanılmıştır. Akıncı Çötök ve Doğan'ın yaptığı çalışmada ölçeğin güvenirlik değeri .85 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alpha Güvenirlik katsayısı .73 olarak bulunmuştur.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik ve Kültürel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	N	%
Bayan	294	71.2
Erkek	115	27.8
Diğer	3	.7
Cevapsız	1	.2
Toplam	413	100
Yaş	N	%
18-25 yaş	214	51.8
26-35 yaş	117	28.3
36-45 yaş	45	10.9
46-55 yaş	23	5.6
56-65 yaş	10	2.4
66-75 yaş	4	1.0
Toplam	413	100.0
Eğitim Düzeyi	N	%
İlk Okul Mezunu	10	2.4
Orta Okul Mezunu	19	4.6
Lise Mezunu	92	22.3
Üniversite Mezunu	231	55.9
Lisansüstü	61	14.8
Toplam	413	100.0
Meslek	N	%
Öğrenci	169	40.9
İşçi	28	6.8
Çiftçi	7	1.7
Memur	56	13.6
Esnaf	6	1.5

Ev Hanımı	30	7.3
Emekli	7	1.7
Diğer	110	26.6
Toplam	413	100.0
Gelir	N	%
Düşük	31	7.5
Ortanın Altı	53	12.8
Orta	249	60.3
Ortanın Üstü	61	14.8
Yüksek	16	3.9
Çok Yüksek	3	.7
Toplam	413	100.0
Yerleşim yeri	N	%
Köy	84	20,3
Kasaba	28	6.8
Şehir	123	29.8
Büyük Şehir	178	43.1
Toplam	413	100.0

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların %71.2’si (N=294) bayan, %27.8’i (N=115) ise erkeklerden oluşmaktadır. Diğer taraftan (% 0.7) (N=3) katılımcı cinsiyet olarak kendisini bayan ya da erkek olarak değerlendirmediğini belirtirken 1 katılımcı ise cinsiyetiyle ilgili soruya cevap vermemeyi tercih etmiştir.

Araştırmaya katılan kişilerin yaklaşık yarısını (N=214, % 51.8) 18-25 yaş aralığındaki kişilerden oluşmaktadır. Bunları sırasıyla 26-35 yaş aralığındaki (N=117; % 28.3) kişiler, 36-45 yaş aralığındaki (N=45; % 10.9) kişiler, 46-55 yaş aralığındaki (N=23; %5.6) kişiler ve 56-65 yaş aralığındaki (N=10; % 2.4) kişiler takip etmektedir. 413 kişilik denek grubundan araştırmaya katılanların (N=4; %1) sayısı ve oran bakımından en az olanları ise 66-75 yaş grubunda yer almaktadır.

Araştırmaya katılanların yaklaşık % 56’sını (N=231) üniversite mezunları oluşturmaktadır. Diğer taraftan katılımcıların % 22.3’ünü (N=92) lise mezunları oluşturmaktadır. Daha sonra sırasıyla %14’ünü (N= 61) lisansüstü mezunları, yaklaşık % 5’ini (N=19) ortaokul mezunları ve % 2.4’ünü (N=10) ilkokul mezunları teşkil etmektedir.

Örneklem grubunun mesleklere göre dağılımına bakıldığında, katılımcıların yarısına yakını (yaklaşık % 41; N=169) öğrenciler oluşturmaktadır. Bunları sırasıyla diğer seçeneğini işaretleyen katılımcılar (% 26.6; N=110) takip etmektedir. Daha sonra sırasıyla yaklaşık % 13.6’sını (N=56) memurlar, % 7.3’ünü (N=30) ev hanımları, yaklaşık % 7’sini (N=28) işçiler, % 3.4’ünü (N=14) emekli ve çiftçiler oluşturmaktadır. En az

sayıda ve oranda olanların ise % 1.5 oranıyla (N=6) esnaflar olduğu görülmektedir.

Katılımcıların gelir düzeylerine göre dağılımlarına bakıldığında; % 60.3'ünün (N=249) orta gelir düzeyindeki bireylerden yaklaşık %15'inin (N=61) ortanın üstünde gelir düzeyine sahip olan katılımcılardan meydana geldiği tespit edilmiştir. Daha sonra sırasıyla yaklaşık %13'ünü (N=53) ortanın altı gelir düzeyindekiler, %7.5'ini (N=31) düşük, yaklaşık %4'ünü (N=16) yüksek ve % 0.7'sini ise (N=3) çok yüksek gelire sahip kişiler oluşturmaktadır.

Örnekleme grubunun yaşamlarının büyük kısmının geçtiği yerleşim yerlerine göre dağılımına bakıldığında; %43'ünün (N=178) büyük şehirde yaşayan bireyler, %30'unun (N=123) şehirlerde yaşayan bireyler olduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla bunları köy (%20;N=84) ve kasabalarda yaşayan bireyler takip etmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Dindarlık, Bedensel Sağlık, Psikolojik Sorunu Olup Olmama, Öznel Mutluluk ve Dinî Bilgi Düzeylerine İlişkin Bulgular

Dindarlık	N	%
Dindar Değil	94	22.8
Biraz Dindar	140	33.9
Dindar	134	32.4
Oldukça Dindar	34	8.2
Çok Dindar	11	2.7
Toplam	413	100.0
Bedensel Sağlık	N	%
Kötü	9	2.2
İdare Eder	73	17.7
İyi	241	58.4
Çok İyi	90	21.8
Toplam	413	100.0
Psikolojik Sorun	N	%
Evet ciddi bir sorunum oldu	58	14.0
Evet hafif bir sorunum oldu	161	39.0
Hayır hiç sorunum olmadı	192	46.5
Toplam	411	99.5
Cevapsız	2	.5
Öznel Mutluluk Algısı	N	%
Çok mutsuzum	7	1.7
Mutsuzum	33	8.0
Ne mutlu ne mutsuzum	159	38.5
Mutluyum	191	46.2
Çok mutluyum	23	5.6

Toplam	413	100.0
Dini Bilgi Düzeyi	N	%
Çok zayıf	10	2.4
Zayıf	45	10.9
Orta	131	31.7
İyi	177	42.9
Çok iyi	50	12.1
Toplam	413	100.0

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların yaklaşık %34’ü (N=140) kendilerini “biraz dindar” olarak tanımlamaktadırlar. Diğer taraftan %32.4’ü (N=134) kendilerini “dindar”, yaklaşık %23’ü (N=94) “dindar değil”, %8.2’si (N=34) “oldukça dindar” ve yaklaşık %3’ü (N=11) ise kendilerini “çok dindar” olarak tanımlamaktadırlar.

Örneklem grubunun bedensel sağlık durumlarına ilişkin bulgulara bakıldığında; katılımcıların yarısından çoğu (%58; N=241 kişi) fiziksel sağlıklarının “iyi” olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların yaklaşık %22’si (N=90) bedensel sağlıklarının “çok iyi”, %17.7’si (N=73) “idare eder” ve %2.2’si (N=9) ise “kötü” olduğunu ifade etmişlerdir.

Yine tablo 2’de görüleceği üzere araştırmaya katılan kişilerin % 46.5’i (N=192) psikolojik veya psikiyatrik sorunlarının olup olmadığına dair soruya “hayır hiç sorunum olmadı” şeklinde; %39’u (N=161) “evet, fakat hafif bir sorunum oldu” şeklinde cevap vermişlerdir. Diğer taraftan katılımcıların %14’ü ilgili soruya ilişkin (N=58) “evet ciddi bir sorunum oldu”, şeklinde görüş bildirirken 2 kişinin (%.5) ruhsal-psikolojik durumuyla ilgili bilgi vermek istemediği görülmüştür.

Katılımcıların öznel mutluluk algılarına ilişkin bulgulara bakıldığında; 413 kişilik örneklem grubunun yaklaşık yarısının (% 46, N=191) kendisini “mutluyum” şeklinde tanımladığı görülmektedir. Bununla birlikte % 38.5’i (N=159) kendilerinin “ne mutlu ne mutsuz” olduklarını; % 8’i (N=33) kendilerinin “mutsuz” olduklarını belirtmişlerdir. Örneklem grubunun çok az bir kısmı yani % 2’si ise (N=7 kişi) kendilerinin “çok mutsuz” olduğunu ifade etmişlerdir.

Örneklem grubunun dinî bilgi düzeylerine ilişkin bulgulara bakıldığında; yaklaşık % 43’ünün (N=177) dinî bilgi düzeyinin “iyi”, %32’sinin (N=131) “orta düzeyde”, %12.1’isinin (N=50) “çok iyi”, yaklaşık %11’inin (N=45) “zayıf” ve % 2.4’ünün ise (N=10) “çok zayıf” olduğunu ifade ettikleri görülmüştür.

4.2. Mistik Tecrübe Düzeyi ve Sosyo-Demografik Faktörlere İlişkin Bulgular

Tablo 3: Katılımcıların Mistik Tecrübe Düzeylerine İlişkin Bulgular

Değişken	Mean	Median	Mode	Sd.	Min.	Max	Kurtosis	Skewness
Dışadönük mistisizm	3.458	3.571	4.00	.6989	1	5	1.013	-.948
Dini yorum	3.046	3.000	3.00	.7943	1	5	-.366	-.172
İçedönük mistisizm	3.202	3.222	3.00	.6812	1	5	.477	-.252
Toplam mistisizm	3.270	3.281	2.97	.6352	1	5	.882	-.626

Tablo 3'te görüldüğü üzere örneklemin Mistik Tecrübe Ölçeğinin boyutlarından en yüksek puan ortalamasının "dışadönük mistik tecrübe" boyutuna ait olduğu ($\bar{X}=3.46$); en düşük puan ortalamasının ise ilgili ölçeğin "dinî yorum" boyutuna olduğu ($\bar{X}=3.05$) görülmüştür. Katılımcıların Mistik Tecrübe Ölçeği'ndeki toplam puan ortalamalarının ise $\bar{X}=3.27$ olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı üzere katılımcıların mistik tecrübe düzeylerinin orta düzeyde olduğu gözlenmektedir.

Tablo 4: Örneklemin Cinsiyetlerine Göre Mistik Tecrübe Düzeyleri Arasındaki Farklar (t-testi)

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	Sd.	t	df	P
Dışa dönük mistisizm	Kadın	294	3.477	.6839	.507	407	.612
	Erkek	115	3.439	.7165			
Dinî yorum	Kadın	294	2.989^a	.8070	-2.445	407	.015
	Erkek	115	3.201^b	.7319			
İçe dönük mistisizm	Kadın	294	3.179	.6653	-1.347	407	.179
	Erkek	115	3.279	.7092			
Toplam mistisizm	Kadın	294	3.256	.6304	-1.022	407	.307
	Erkek	115	3.327	.6300			

Tablo 4'te görüldüğü üzere araştırmaya katılanların cinsiyetlerine göre Mistik Tecrübe Ölçeği'nden aldıkları puanlara bakıldığında, sadece "dinî yorum" boyutunda erkeklerin lehine anlamlı bir fark olduğu ($\bar{X}=3.20$; $P<.05$) diğer taraftan Mistik Tecrübe Ölçeği'nin diğer boyutlarında ve toplam mistik tecrübe puan ortalamalarında cinsiyete göre anlamlılık düzeyinde herhangi bir fark olmadığı görülmüştür ($p>.05$). Böylece H_1 hipotezi doğrulanmamıştır.

Diğer taraftan araştırmada katılımcıların yaşlarına göre Mistik Tecrübe Ölçeğinde; hem mistik tecrübenin söz konusu üç boyutunda (dışadönük mistisizm, içedö-

nük mistisizm ve dinî yorum) hem de toplam mistisizm düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir ($p > .05$). Buradan hareketle *H2 hipotezinin* doğrulanmadığı söylenebilir.

Benzer şekilde katılımcıların eğitim durumlarına göre Mistik Tecrübe Ölçeği'nin dışadönük mistisizm, içedönük mistisizm, dinî yorum ve toplam mistisizm boyutlarında anlamlılık derecesinde bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p > .05$). Böylece *H3 hipotezi* doğrulanmamıştır.

Yine katılımcıların mesleklerine ve gelir düzeylerine göre Mistik Tecrübe Ölçeği'nden aldıkları puanlara bakıldığında; her üç boyutta (dışadönük mistisizm, içedönük mistisizm, dinî yorum) ve toplam mistisizmde anlamlı bir fark tespit edilememiştir ($p > .05$). Buradan hareketle *H4 hipotezinin* doğrulandığı, *H5 hipotezinin ise* doğrulanmadığı görülmüştür.

Tablo 5: Örneklem Yaşadığı Yerleşim Yerine Göre Mistik Tecrübe Düzeyleri Arasındaki Farklar (Anova Tukey HSD testi)

Değişken	Yerleşim Y.	N	\bar{X}	Sd	F	P	Fark
Dışadönük mistisizm	Köy	84	3.458	.6479	.076	.973	yok
	Kasaba	28	3.424	.6317			
	Şehir	123	3.442	.7887			
	Büyük Şehir	178	3.474	.6707			
	Toplam	413	3.458	.6989			
Dinî yorum	Köy	84	3.189^a	.7044	3.362	.019	a ile b arasında
	Kasaba	28	3.016	.7110			
	Şehir	123	2.869	.8512			
	Büyük Şehir	178	3.107^b	.7901			
	Toplam	413	3.047	.7944			
İçedönük mistisizm	Köy	84	3.258	.6552	.904	.439	yok
	Kasaba	28	3.318	.6008			
	Şehir	123	3.131	.7276			
	Büyük Şehir	178	3.207	.6723			
	Toplam	413	3.202	.6813			
Toplam mistisizm	Köy	84	3.326	.5783	.915	.434	yok
	Kasaba	28	3.279	.5702			
	Şehir	123	3.193	.7009			
	Büyük Şehir	178	3.296	.6228			
	Toplam	413	3.270	.6352			

Tablo 5'te görüldüğü üzere örneklem yaşadığı yerleşim yerine göre Mistik Tecrübe Ölçeği'nin sadece "dinî yorum" boyutunda köyde yaşayanların lehine anlamlı

bir fark olduğu ($\bar{X}=3.18$; $P<.05$); diğer taraftan Mistik Tecrübe Ölçeği'nin diğer boyutlarında ve toplam mistik tecrübe puan ortalamalarında yerleşim yerlerine göre anlamlılık düzeyinde herhangi bir fark olmadığı saptanmıştır ($p>.05$). Buna göre köylerde yaşayan bireylerin mistik tecrübenin “dinî yorum” boyutundaki puan ortalamalarının büyük şehirlerde yaşayanlardan anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu veri ile *H6 hipotezinin* sadece dini yorum boyutunu ilgilendiren kısmının doğrulandığını söyleyebiliriz.

Tablo 6: Örneklemın Öznel Dindarlık Algısına Göre Mistik Tecrübe Düzeyleri Arasındaki Farklar (Anova Tukey HSD testi; Anova Dunnett's C testi)

Değişken	Dindarlık	N	\bar{X}	Sd	F	P	Fark
İçer dönük mistisizm	Dindar değil	94	2.911^a	.7560	6.266	.000	a ile b ve c
	Biraz dindar	140	3.243^b	.6816			
	Dindar	134	3.335^c	.5705			
	Oldukça dindar	34	3.248	.7091			
	Çok dindar	11	3.404	.5050			
	Toplam	413	3.202	.6813			
Dışadönük mistisizm	Dindar değil	94	3.153^a	.8414	7.181	.000	a ile b,c,d ve e
	Biraz dindar	140	3.466^b	.6378			
	Dindar	134	3.591^c	.5868			
	Oldukça dindar	34	3.664^d	.7408			
	Çok dindar	11	3.701^e	.4151			
	Toplam	413	3.458	.6989			
Dinî yorum	Dindar değil	94	3.153^a	.8870	3.417	.009	a ile c
	Biraz dindar	140	3.466	.8063			
	Dindar	134	3.591^c	.6812			
	Oldukça dindar	34	3.664	.8408			
	Çok dindar	11	3.701	.5472			
	Toplam	413	3.458	.7944			
Toplam mistisizm	Dindar değil	94	2.989^a	.7521	6.950	.000	a ile b,c,d ve e
	Biraz dindar	140	3.298^b	.5987			
	Dindar	134	3.397^c	.5181			
	Oldukça dindar	34	3.351^d	.6927			
	Çok dindar	11	3.526^e	.4077			
	Toplam	413	3.271	.6352			

Tablo 6'da görüldüğü üzere örneklemın öznel dindarlık algısına göre içedönük mistisizm boyutundan aldıkları puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu tespit edilmiştir ($P<.05$). Bu çerçevede veriler incelendiğinde “dindar olmayanların” “dindar ve biraz dindarlara” oranla içedönük mistiklik dü-

zeylerinin anlamlılık derecesinde daha düşük olduğu tespit edilmiştir ($\bar{X}=2.91$; $P<.05$). Yine tablo 6'daki bulgulara bakıldığında görüleceği üzere örneklemin öznel dindarlık algısına göre Mistik Tecrübe Ölçeği'nin dışadönük mistisizm ve dinî yorum boyutlarında ayrıca toplam mistisizmde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklar olduğu tespit edilmiştir ($P<.05$). Bu bağlamda "dindar olmayanların" ($\bar{X}=3.15$; $P<.05$); "biraz dindar", "dindar", "oldukça dindar" ve "çok dindar" olanlara oranla dışadönük mistisizm boyutundan anlamlılık derecesinde daha düşük puanlara sahip oldukları saptanmıştır. Dinî yorum boyutunda da "dindar olmayanlar" ($\bar{X}=3.15$; $P<.05$), "dindar olanlara" oranla anlamlılık derecesinde daha düşük puanlara sahip bulunmuştur. Örneklemin toplam mistisizm boyutunda da öznel dindarlık algısına göre "dindar olmayanların" puan ortalamalarının; "biraz dindar", "dindar", "oldukça dindar" ve "çok dindarlara" göre anlamlılık derecesinde daha düşük olduğu tespit edilmiştir ($\bar{X}=2.98$; $P<.05$). Böylece *H7 hipotezinin doğrulandığı* tespit edilmiştir.

Bununla birlikte araştırmada katılımcıların beden ve ruh sağlıklarına göre Mistik Tecrübe Ölçeği'nin; her üç boyutundaki (dışadönük mistisizm, içedönük mistisizm, dinî yorum) puan ortalamalarında ve toplam mistisizm düzeylerinde anlamlı bir fark tespit edilememiştir ($p>.05$). Buradan hareketle *H8 hipotezinin doğrulandığı*, *H9 hipotezinin ise doğrulanmadığı* görülmüştür.

Tablo 7:Örneklemin Öznel Mutluluk Algısına Göre Mistik Tecrübe Düzeyleri Arasındaki Farklar (Anova Dunnett's C testi; Anova Tukey HSD testi)

Değişken	Mutluluk	N	\bar{X}	Sd	F	P	Fark
Dışadönük mistisizm	Çok Mutsuzum	7	3.204	.9815	2.866	.023	c ile d
	Mutsuzum	33	3.275	.8382			
	Ne mutlu ne mutsuzum	159	3.365^c	.7654			
	Mutluyum	191	3.573^d	.5965			
	Çok mutluyum	23	3.491	.5768			
	Toplam	413	3.458	.6989			
İçedönük mistisizm	Çok Mutsuzum	7	2.968	1.0516	3.103	.016	yok
	Mutsuzum	33	2.933	.7375			
	Ne mutlu ne mutsuzum	159	3.134	.7244			
	Mutluyum	191	3.299	.6004			
	Çok mutluyum	23	3.324	.6791			
	Toplam	413	3.202	.6813			
Dini yorum	Çok Mutsuzum	7	3.064	1.1616	.226	.924	yok
	Mutsuzum	33	2.997	.8891			
	Ne mutlu ne mutsuzum	159	3.062	.7991			
	Mutluyum	191	3.026	.7558			
	Çok mutluyum	23	3.174	.8683			

	Toplam	413	3.047	.7944			
Toplam mistisizm	Çok Mutsuzum	7	3.098	.9707	1.749	.138	yok
	Mutsuzum	33	3.100	.7238			
	Ne mutlu ne mutsuzum	159	3.215	.6924			
	Mutluyum	191	3.342	.5549			
	Çok mutluyum	23	3.355	.5545			
	Toplam	413	3.270	.6352			

Tablo 7’de görüleceği üzere araştırmaya katılan bireylerin öznel mutluluk algısına göre “dışadönük mistisizm” boyutundan aldıkları puanlarda istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklar olduğu tespit edilmiştir ($P < .05$). Bu çerçevede veriler incelendiğinde, “ne mutlu ne mutsuz” olan bireylerin dışadönük mistisizm düzeyleri, “mutlu” olanlardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur. Bununla birlikte katılımcıların öznel mutluluk algılarına göre “dinî yorum”, “içedönük mistisizm” ve “toplam mistisizm” boyutlarında anlamlı bir fark tespit edilememiştir ($p > .05$). Elde edilen bu verilerle “dışadönük mistisizm” boyutu dışında *H10 hipotezi* doğrulanmamıştır.

Benzer şekilde araştırmada katılımcıların dinî (İslamî) bilgi seviyesine göre Mistik Tecrübe Ölçeği’nden aldıkları puanlara bakıldığında, söz konusu üç boyut (dışadönük mistisizm, dinî yorum ve içedönük mistisizm) ve “toplam mistisizm” düzeyleri ile katılımcıların dinî bilgi seviyeleri arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir ($p > .05$). Buradan hareketle *H11 hipotezinin* doğrulandığını söyleyebiliriz.

4.3. Değişkenler Arası İlişkiler

Tablo 8: Mistik Tecrübe, Benlik Saygısı ve Mutluluk Arasındaki İlişki

Değişkenler	Korelasyon	Dışadönük mistisizm	Dinî yorum	İçedönük mistisizm	Toplam mistisizm
Benlik saygısı	r	.139**	.058	.134**	.128**
	p	.005	.244	.007	.010
	N	412	412	412	412
Mutluluk	r	.185**	.056	.165**	.159**
	p	.000	.255	.001	.001
	N	413	413	413	413

* $P < .05$

** $P < .01$

Tablo 8’de görüldüğü üzere araştırmanın sonucunda araştırmaya katılanların “dışadönük mistisizm”, “içe dönük mistisizm” ve “toplam mistisizm” düzeyleri ile benlik saygısı ve mutluluk düzeyleri arasında pozitif yönde ve anlamlılık derecesinde

bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte mistik tecrübenin “dinî yorum” boyutu ile benlik saygısı ve mutluluk arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p>.05$). Araştırmanın temel değişkenleri arasındaki bu bulgudan hareketle kişilerin benlik saygısı ve mutluluk düzeylerindeki artışa bağlı olarak dışadönük mistik tecrübe, içe dönük mistik tecrübe ve toplam mistik tecrübe düzeylerindeki puan ortalamalarının da arttığı söylenebilir.

Tablo 9: Mistik tecrübe, benlik saygısı ve mutluluk arasındaki ilişki (Kısmî Korelasyon)

Değişkenler	Korelasyon	Dışadönük mistisizm	Dinî yorum	İçedönük mistisizm	Toplam mistisizm
Benlik saygısı	r	.135	.060	.121	.122
	p	.006	.231	.015	.014
	df	404	404	404	404
Mutluluk	r	.177	.068	.143	.152
	p	.000	.169	.004	.002
	df	405	405	405	405

Ayrıca sosyo-demografik değişkenler sabit tutularak yapılan kısmî korelasyon analizi (Bkz. Tablo 9) sonucunda da araştırmanın temel değişkenleri arasında pozitif yöndeki ilişkinin mevcudiyetini sürdürdüğü görülmüştür.

5. Tartışma ve Yorum

413 kişilik örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilen araştırmada, katılımcıların mistik tecrübe düzeyleri ile ilgili bulgulara bakıldığında; en yüksek puan ortalamasının dış dünyadaki yansımalarından hareketle çoklukta birliği bulmak olarak tanımlanabilen mistisizmin “dışadönük” boyutuna ait ($\bar{X}=3.458$) olduğu görülmüştür. En düşük puan ortalamasının ise ilgili ölçeğin; “dinî yorum” boyutuna ait olduğu ($\bar{X}=3.046$) tespit edilmiştir. Araştırmada “dışadönük mistisizm” boyutundan alınan puanların yüksek olması doğal karşılanmalıdır. Zira ilkel insandan modern insana kadar gelinen süreçte, kutsal sayılan şeyler hep doğa ve evrenle ilgili olmuştur. Doğada insanları düşünmeye ve tefekkür etmeye iten olağanüstü bir gizem vardır. Bu sebepten dolayı, ilk çağlardan beri ay, yıldızlar, güneş, gösterişli dağlar, nehirler ve ağaçlar kutsal sayılmışlardır. Dolayısıyla insanlar, çevrelerindeki çoklukta birliğe ulaşmaya çalışmışlardır. Katılımcıların Mistik Tecrübe Ölçeği’ndeki toplam puan ortalamalarının ise $\bar{X}=3.270$ olduğu tespit edilmiştir. Mistik Tecrübe Ölçeği’nden alınan en yüksek puanın 5 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, katılımcı grubunun mistiklik düzeyinin ortanın üstünde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yapılmış çalışmalar incelendiğinde; bizim araştırma bulgularımıza benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Örneğin; Albayrak’ın (2009) din görevlileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada katılımcıların Mistik Tecrübe

Ölçeği'nin "dışadönüklük" boyutundan aldıkları puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Yine Yüzgeç'in (2014) Kur'an Kursundaki bireylerle gerçekleştirdiği çalışmada da Mistik Tecrübe Ölçeği'nin "dışadönüklük" boyutu daha yüksek çıkmıştır. Bu çalışmalara Ulu (2018) ve Yüksel'in (2019) çalışmalarını da eklemek mümkündür.

Araştırmaya katılan bireylerin sosyo-demografik özelliklerine göre mistik tecrübe düzeylerine ilişkin farklara bakıldığında; örneklemin cinsiyetlerine göre Mistik Tecrübe Ölçeği'nin sadece "dinî yorum" boyutunda erkeklerin lehine anlamlı bir farka rastlanmıştır. Başka bir deyişle erkek katılımcıların mistik tecrübenin "dinî yorum" boyutundaki puan ortalamalarının kadın katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte mistik tecrübenin diğer boyutlarında erkek ve kadınlar arasında anlamlılık düzeyinde herhangi bir farka rastlanmamıştır. Ulu'nun (2018) yaptığı çalışmada cinsiyet ile mistik tecrübe arasında sadece mistik tecrübenin "birleştirme" boyutunda erkekler lehine anlamlı bir farka ulaşılmış, diğer boyutlarda ve "toplam mistisizmde" ise her iki cinsiyet arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Altıntaş'ın (2005) çalışmasında ise tam tersi yönde bulgulara rastlanmıştır. Dolayısıyla söz konusu araştırmada, kadınların mistik tecrübe düzeyleri erkeklerden daha yüksek bulunmuştur. Diğer taraftan cinsiyet değişkeninin mistisizmin üç boyutu ve toplam mistisizm üzerinde anlamlı bir farka sebep olmadığı çalışmalar da mevcuttur (Albayrak, 2009; Ceviz, 2009; Yüksel, 2019; Yüzgeç, 2014).

Mistik tecrübenin yaş ile olan ilişkisine bakılacak olursak, 18-75 yaş aralığındaki kişilerden oluşan örneklemin yaş ile mistik tecrübe düzeyleri arasında anlamlılık düzeyinde bir farklılaşma olmadığı görülmüştür. Yapılan bazı çalışmalardan elde edilen bulgularda da bizim araştırma bulgularımızla paralellik gösteren sonuçlar elde edilmiştir (Albayrak, 2009; Ceviz, 2009; Ulu, 2018). İlgili literatürde mistik tecrübeyi konu edinen araştırmaların hem sayıca az olması hem de belirli bir gelişim ve yaş grubundaki kişileri hedef alması sebebiyle (Ulu'nun araştırmasında, üniversite öğrencileri, Albayrak'ın çalışmasında 30-52 yaş aralığındaki kişilerin, Ceviz'in araştırmasında orta yaş ve yaşlılık evresindeki bireylerin olması vs.) ayrıca genellikle boylamsal araştırma yerine kesitsel türden araştırmaların yapılmış olması, yaş ve mistik tecrübe arasındaki ilişkiye dair net bir şey söylenmesini zorlaştırmaktadır. Bu araştırmada 18-75 gibi geniş bir yaş aralığı seçilmesine rağmen yaş ile mistik tecrübe arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir farklılık tespit edilememiş olması, yaş değişkeninin bu hususta belirleyici olmamasından ya da diğer demografik değişkenlerin mistik tecrübe üstünde etkili olmasından kaynaklanmış olabilir.

Benzer şekilde yapılan Anova ve Tukey HSD testleri sonucunda eğitim durumunun mistik tecrübenin "içedönük" ve "dışadönük" boyutlarında anlamlı bir farka sebep olmadığı görülmüştür. Ayrıca yapılan Dunnett's C testi sonucunda, mistisizmin

“dinî yorum” boyutu ve “toplum mistisizm” düzeyleri ile eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Bu bulgudan hareketle farklı eğitim düzeylerine sahip olan kişilerin mistik tecrübe yaşama durumlarının benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bu konuda yapılmış çalışmalara bakıldığında, bizim araştırma bulgularımıza benzer yönde araştırma sonuçlarının olduğu görülmektedir. Örneğin, Ceviz (2009: 64)’in çalışmasında öğrenim düzeyi düşük olanların mistik tecrübe düzeyleri her ne kadar bir miktar yüksek çıksa da bu farkın anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Yüzgeç (2014: 81)’in yaptığı çalışmada da eğitim düzeyinin mistik tecrübe üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Yüksel (2019: 239)’in yaptığı çalışmada da farklı eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin yani İHL ve diğer liselerde okuyan öğrencilerin mistik tecrübe düzeyleri karşılaştırılmış ve iki değişken ile mistik tecrübe arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Diğer taraftan Ulu (2018: 58)’nin üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, hazırlık ve birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin mistik tecrübe düzeylerinin, üst sınıftakilere oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Söz konusu araştırmada böyle bir bulguya dayanarak eğitim seviyesi yükseldikçe rasyonelitenin artmasına bağlı olarak rasyonellikle açıklanamayan mistik tecrübelerin de yaşanma sıklığının azalacağı ifade edilmiştir.

Araştırmada yapılan analizler sonucunda katılımcıların mesleklerine göre ile mistik tecrübenin “içedönük”, “dışadönük”, “dini yorum” boyutları ve “toplum mistik tecrübe” düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür. Konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ise farklı meslek gruplarına göre mistik tecrübe düzeylerini tespit etmeye yönelik araştırmalara pek rastlanmamıştır. Çünkü söz konusu araştırmaların büyük bir kısmı sadece belli bir kesimi veya meslek grubunu kapsamaktadır. Örneğin Albayrak (2009)’ın çalışması din görevlilerini, Ulu (2018)’nin çalışması üniversite öğrencilerini ve Yüzgeç (2014)’in çalışması da Kuran Kursu öğrencilerini kapsamaktadır. Benzer şekilde Erman (2005)’nin sûfilerle yürüttüğü çalışmada da meslek bilgisi yer almamaktadır. Bu nedenle araştırma bulgularını daha önce yapılmış çalışmaların bulgularıyla kıyaslamak mümkün görünmemektedir.

Araştırmada katılımcıların gelir durumlarına göre mistik tecrübe düzeylerine bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında mistik tecrübenin ruhanî ve manevî bir yön barındırmasının, ekonomik durumun etkisini azaltmada etkili olmuş olabilir. Çünkü insanların manevi yönü, duygu ve fitratlarıyla ilgili bir durumdur. Dolayısıyla çalışmamızda katılımcıların yarısından fazlasının (N=249) gelir durumlarının orta düzeyde olduğu hususu göz önünde bulundurulduğunda, bu hususta maddi anlamda varlıklı olmanın kişiye avantaj kazandırmadığı, hatta düşük ekonomik gelire sahip olmanın daha olumlu yönde katkıda bulunduğu söylenebilir. Nitekim bu görüşümüzü destekleyen araştırma sonuçlarının bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Ceviz (2009:

69)'in çalışmasında ekonomik durumu düşük olan bireylerin mistik tecrübe düzeylerinin daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Böyle bir bulguyu Yüzgeç (2014: 82)'in çalışması da desteklemektedir. Zira Yüzgeç, çalışmasında gelir durumu ile mistik tecrübenin “dışadönük” boyutu arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler tespit etmiştir. Bununla birlikte mistik tecrübe ve dinî tecrübe arasındaki ilişkiden hareketle dindarlık düzeyi ile ekonomik durum arasındaki ilişkiye baktığımızda; bazı çalışmalarda dindarlık düzeyi ile ekonomik durum arasında hiçbir ilişkiye rastlanmazken (Göcen, 2005; İnci, 2021); bazı çalışmalarda ise dindarlık ile ekonomik durum arasında ters yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (Koç, 2010). Literatürde tam tersi yönde bulguların olduğu çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Kımtır (2018)'in çalışmasında dindarlık ile ekonomik durum arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve gelir düzeyi yüksek olan katılımcıların dindarlık oranları da yüksek çıkmıştır. Sonuç olarak; istisnalar olmakla birlikte, çalışmaların çoğunda ekonomik durum ile mistik tecrübe ve dindarlık arasında ters yönde anlamlı ilişkilerin var olduğunu söyleyebiliriz. Gelir düzeyi düşük olan bireylerin, hayat mücadelesi vermek zorunda kalmaları ve zorluklarla başa çıkarken dini inanç ve ibadetlere sıkça başvurmaları, böyle bir sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir. Nitekim tasavvuf büyüklerinin “hamdım piştim, yandım” sözü, cefalar, acı ve ıstıraplar sonucunda dünyevi istek ve arzulardan, mal, mülk, makam, heva ve hevesten arınıp ilahi aşka ulaşılacağını ortaya koymaktadır.

Araştırmada örneklemin yaşadığı yerleşim yerine göre mistik tecrübe ve mistik tecrübenin alt boyutlarından aldıkları puanlara bakıldığında; yaşanan yerleşim yerine göre sadece mistik tecrübenin “dinî yorum” boyutunda anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre, köylerde yaşayan bireyler, mistisizmin “dinî yorum” boyutunda büyük şehirlerde yaşayan bireylere oranla daha yüksek bir puan ortalamasına sahiptirler. Bunun altında yatan birçok sebep olabilir. Her şeyden önce kırsal yerlerdeki yaşamın daha telaşsız, huzur verici, stres ve kaygıdan uzak, doğa ile daha çok iç içe olması bu sebeplerin başında sayılabilir. Bu bağlamda kırsal kesimde yaşayan bireylerin kendi derunî yapılarının farkına varmaları ve çevrelerinde gördükleri doğa ile birebir temasta olmaları, bazı duyguların ve keşf yeteneğinin daha çok gelişmesini sağlayabilir. Bununla birlikte yapılan bazı çalışmalarda ise yaşanan yerleşim yeri ile mistik tecrübe düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir (Bkz. Yüzgeç, 2014; Ceviz, 2009). Dolayısıyla bu konuda daha kesin bir yargıda bulunmak için daha fazla çalışmanın yapılması gerekmektedir.

Katılımcıların öznel dindarlık algıları ile mistik tecrübe düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek için yapılan analizler sonucunda, toplam mistisizm ile mistisizmin “dışadönük” ve “dinî yorum” boyutlarında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklar olduğu görülmüştür ($P < .05$). Bu bağlamda “dindar olmayanların” ($\bar{X}=3.15$; $P < .05$); “biraz dindar”, “dindar”, “oldukça dindar” ve “çok dindar” olanlara oranla

“dışadönük mistisizm” boyutundan anlamlılık derecesinde daha düşük puanlara sahip oldukları saptanmıştır. “Dinî yorum” boyutunda da “dindar olmayanlar” ($\bar{X}=3.15$: $P<.05$), “dindar” olanlara oranla anlamlılık derecesinde daha düşük puanlara sahip bulunmuştur. Örneklemenin öznel dindarlık algısı puanlarına göre “toplam mistisizm” boyutundan aldıkları puan ortalamasına bakıldığında ise “dindar olmayanların”, “biraz dindar”, “dindar”, “oldukça dindar” ve “çok dindarlara” göre anlamlılık derecesinde daha düşük bir mistik tecrübe düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir ($\bar{X}=2.98$: $P<.05$). Yine Anova ve Tukey HSD testi sonucunda da “içedönük mistisizm” boyutunda; “dindar olmayanların”, “dindar” ve “biraz dindarlara” oranla “içedönük mistiklik” düzeylerinin anlamlılık derecesinde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Özetle dindarlık düzeyi ile mistiklik düzeyi arasında pozitif yönde bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Bu verilerden hareketle katılımcıların öznel dindarlık düzeyinin artışına bağlı olarak mistik tecrübe düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Bu anlamda mistik tecrübenin kökeninde din ve gelenekten gelen inançların olduğu ve tarih boyunca iki olgunun birbiriyle birlikte anıldığı, göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdir. Esasen mistik tecrübe ve dinler; birbirine paralel olarak akan ve temelde aynı kaynağa (Tanrı, Sonsuz, Birlik, Kutsal) doğru yol alan iki nehir gibi düşünülebilir.

Bu konuda ilgili literatüre göz atıldığında; Ceviz (2009: 72)’in çalışmasında mistik tecrübe düzeyi ile dindarlığın “inanç” boyutu arasında herhangi bir ilişki tespit edilmezken, “ibadet” ve “etki” boyutları ve genel dindarlık düzeyleri ile mistik tecrübe arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Yine Yüksel (2019: 240)’in yaptığı çalışmada, Tanrı’ya güvenli ve kaçınmacı bağlanma biçimleri ile mistik tecrübe düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yüksel (2019: 241), güvenli bağlanmayı “ilişkisel yordayıcılık” kuramıyla açıklarken, kaçınmacı bağlanmayı da bağlanma kuramının “telafi edici” etkisiyle ilişkilendirmiştir. Ayrıca Albayrak (2009)’ın çalışmasında mistik tecrübe düzeyi doğrudan dindarlık düzeyi ile karşılaştırılmamış olsa da katılımcıların din görevlileri olması, dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu kanaatini uyandırabilir. Çalışmaya bu çerçeveden bakıldığında, katılımcıların mistik tecrübe düzeylerinin yüksek olması, dindarlıkla pozitif yönde bir etkileşimin olduğunu göstermektedir.

Araştırmada katılımcıların çoğunluğu ($N=241$), bedensel sağlıklarının iyi olduğunu belirtmişlerdir. Bedensel yönden sağlıklı olma ile mistik tecrübe yaşama arasında anlamlılık derecesinde bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan analizler sonucunda; bedensel sağlık ile genel olarak mistik tecrübe ve mistik tecrübenin üç boyutu arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Literatürde mistik tecrübenin bedensel sağlıkla olan ilişkisini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı için söz konusu değişkenlerin farklı sonuçlar doğurup doğurmadığını başka bulgularla mukayese ederek değerlendirme imkanı olmamıştır.

Mistik tecrübe düzeyinin ruhsal sağlık durumundan nasıl etkilendiğini anlamak için yapılan analizlerden elde edilen verilere göre; toplam mistik tecrübe düzeyi ve mistisizmin söz konusu üç boyutu ile ruhen sağlıklı olma arasında anlamlılık derecesinde bir farka rastlanmamıştır. Konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalara bakıldığında, bizim bulgularımızı desteklemeyen çalışmalar mevcuttur. Nitekim Horozcu (2011)'nin mistik deneyimleri psikopatolojik olarak incelediği araştırmasında, mistik deneyimlerin ruh sağlığına faydalı olduğu; yaşam amacı, derin bir iç huzur, dinginlik, sakinlik ve sevinç gibi olumlu duyguları uyandırdığı belirtilmiştir. Benzer şekilde Ulu (2018: 33-61)'nin kişilik özellikleri ile mistik tecrübe arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmasında; mistik tecrübenin en çok "sorumluluk" ve "deneyime açıklık" kişilik özellikleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgiyi yorumladığımızda kişiliğin söz konusu iki boyutunun genellikle kendisiyle barışık, benlik saygısı yüksek, psikolojik olarak sağlıklı, güçlü ve zinde bir karaktere işaret ettiğini söyleyebiliriz. Aradaki bağ bu şekilde kurulduğunda, bizim araştırma sonucumuzdan farklı yönde bulgular ortaya çıkmış olsa da ruh sağlığı ile mistik tecrübe düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu varsayılabilir.

Mistik tecrübe ile öznel mutluluk algısı arasındaki ilişkiye baktığımızda, öznel mutluluk algısına göre mistisizmin sadece "dışadönük" boyutunda anlamlı bir farka rastlanmıştır. Bu çerçevede veriler incelendiğinde "ne mutlu ne mutsuz" olan bireylerin "dışadönük mistisizm" düzeyleri, "mutlu" olanlardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur. Konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar olmadığı için bir karşılaştırmada bulunma imkânı elde edilememiştir. Bununla birlikte daha sonra değineceğimiz Oxford Mutluluk Ölçeği'nden elde ettiğimiz verileri de göz önünde bulundurursak, her ne kadar bizim araştırma bulgularımızda öznel mutluluk algısı ile mistik tecrübenin diğer boyutlarında anlamlılık derecesinde farklılık görülmesi de iki değişken arasında olumlu bir ilişkinin var olduğunu söylemek mümkündür. Zira bireyler, öznel mutluluk algıları arttıkça çevresinde oluşan olayları ve evreni daha farklı ve pozitif bir bakış açısıyla görmeye başlamaktadır. Nitekim "dışadönük mistisizm", çoklukta birliği görebilmek olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca öznel mutluluk algısı yüksek olan bireyler, sahip oldukları şeylerden dolayı ve memnun oldukları hayatları için Tanrı'ya veya inandıkları şey her ne ise (evren, doğa, sonsuz) ona şükran duygusu beslerler. Bu duygunun mistik yönlerinin gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir.

Araştırmada örneklemin dinî (İslamî) bilgi düzeyleri ile mistik tecrübe düzeyleri arasındaki ilişkiye baktığımızda; gerek genel mistiklik düzeyi gerekse mistisizmin "dışadönüklük", "dinî yorum" ve "içedönüklük" alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Bu bulguyu "bilme" ile "inanıp amel etme" kavramlarının farklı oluşuna bağlamak mümkündür. Bununla birlikte sahip olunan dinî bilginin yaşanan

mistik tecrübenin oluşmasında ve içselleştirilmesinde büyük rol oynadığını da unutmamak gerekir (Akdemir, 2020: 372).

Temel olarak mistik tecrübe ile benlik saygısı ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemek için gerçekleştirilen araştırmada, mistik tecrübe, mistik tecrübenin “dışadönük”, “içedönük” ve “dinî yorum” boyutları ile benlik saygısı ve mutluluk arasında bir ilişki olup olmadığını, varsa bunun nasıl bir ilişki türü olduğunu tespit etmek için pearson korelasyon ve kısmî korelasyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; araştırmaya katılanların “dışadönük mistik tecrübe”, “içe dönük mistik tecrübe” ve “toplam mistik tecrübe” düzeyleri ile benlik saygısı ve mutluluk düzeyleri arasında pozitif yönde ve anlamlılık derecesinde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte mistik tecrübenin “dinî yorum” boyutu ile benlik saygısı ve mutluluk arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p>.05$). Araştırmanın temel değişkenleri arasındaki bu bulgudan hareketle kişilerin benlik saygısı ve mutluluk düzeylerindeki artışa bağlı olarak “dışadönük mistik tecrübe”, “içedönük mistik tecrübe” ve “toplam mistik tecrübe” düzeylerindeki puan ortalamalarının arttığı görülmüştür. Aynı şekilde diğer değişkenler sabit tutulduğunda, “toplam mistik tecrübe” ve mistik tecrübenin “dışa dönük” ve “içe dönük mistik tecrübe” boyutları ile benlik saygısı ve mutluluk arasında da anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle katılımcıların benlik saygısı ve mutluluk seviyeleri yükseldikçe “toplam mistik tecrübe” ve mistik tecrübenin her iki boyutundaki düzeyleri de yükselmektedir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmaların sonuçlarına bakıldığında ise hem benzer hem de farklı yönde araştırma bulgularının olduğu görülmektedir. Bu bağlamda örneğin; Yüzgeç (2014: 86) 'in İstanbul'daki 272 kişilik bir grupta gerçekleştirdiği çalışmasında mistik tecrübe ile benlik saygısı arasındaki ilişki incelenmiş ve araştırmanın sonucunda “toplam mistik tecrübe”, mistik tecrübenin “dışadönük”, “içe dönük” ve “dinî yorum” boyutları ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Ceviz (2009: 75) 'in orta yaş ve yaşlılarla yaptığı çalışmada ise genel dindarlık ve mistik tecrübe arasında pozitif ilişkilerin varlığı tespit edilirken, mistik tecrübe ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Ulu (2018)'nin mistik tecrübe ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmasında da; mistik tecrübe ile en çok ilişkili olan kişilik özelliklerinin “sorumluluk” ve “deneyime açıklık” olduğu ortaya çıkmış ve kişilik özellikleri geliştikçe mistik tecrübe düzeyinin de artacağı ifade edilmiştir.

Yurtdışında yapılan çalışmalarda ise bizim bulgularımızla paralellik gösteren araştırma bulgularının olduğu görülmektedir. Örneğin Gılpın (1998: 4) 'in yaptığı çalışmada, mistik tecrübe yaşamanın benlik saygısı, kişiler arası ilişkiler, ruhsal gelişim gibi faktörlere olumlu anlamda katkı sağladığı bulunmuştur. Crosby (2000: 3) 'nin yaptığı çalışmada mistik deneyim yaşayan grubun daha yüksek düzeyde kişisel anlam ve

psikolojik iyi oluşa sahip olduğu tespit edilmiştir. Van Der Tempel ve Moodley (2020: 6)'nin araştırmasında da spontane mistik deneyim yaşayan kişilerin daha mutlu oldukları ve mistik tecrübe yaşamayan bireylerin ruh sağlıklarının daha kötü olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte yurtdışında bizim bulgularımızın tam tersi yönünde bulgulara ulaşan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin; Hangen ve Nunley (2005: 8)'in Kansas'ın kırsal kesiminde yaşayan çiftçilerin mistik tecrübe düzeyleri ve benlik saygıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yaptığı çalışmada, mistik tecrübe ve benlik saygısı arasında anlamlı sayılabilecek bir ilişkiye rastlanmamıştır.

6.Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan elde ettiğimiz veriler neticesinde katılımcıların Mistik Tecrübe Ölçeği'nin boyutlarından en yüksek puan ortalamasını "dışadönük mistik tecrübe" boyutundan aldığı ($\bar{X}=3.458$); en düşük puan ortalamasını ise ilgili ölçeğin "dinî yorum" boyutundan aldıkları ($\bar{X}=3.046$) görülmüştür. Ayrıca "toplam mistisizmden" alınan puanların ($\bar{X}=3.270$) ortanın üstünde olmasıyla katılımcıların mistiklik düzeyinin ortanın üstünde olduğu tespit edilmiştir. Benlik saygısı ölçeğinden alınan puanlar da ($\bar{X}=1.89$) katılımcıların yüksek benlik saygısına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Katılımcıların Oxford Mutluluk Ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının da 5 üzerinden $\bar{X}=3.18$ olduğu, yani mutluluk düzeylerinin orta seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Sosyo-demografik faktörlerin mistik tecrübe ile olan ilişkisini ortaya koymak için yapılan analizler sonucunda; katılımcıların bedensel sağlıkları, ruhsal sağlıkları, gelir düzeyleri, meslekleri, yaşları, eğitim durumları ve dinî bilgi seviyeleri ile mistik tecrübe düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek farklılıklar tespit edilememiştir. Örneklemin cinsiyetlerine göre sadece mistik tecrübenin "dinî yorum" boyutunda erkeklerin lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bunun dışında mistik tecrübenin "dinî yorum" boyutunda, köylerde yaşayan bireylerin şehirlerde yaşayan bireylerden daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu bulgu, kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin, mistik tecrübe düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların öznel dindarlık algıları ve mistik tecrübe düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan analizlerde, öznel dindarlık algıları yüksek olan bireylerin mistik tecrübe düzeylerinin de daha yüksek olduğu, dolayısıyla öznel dindarlık algısı ile mistik tecrübe arasında pozitif yönde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Öznel mutluluk algısının mistik tecrübe ile olan ilişkisi incelendiğinde; öznel mutluluk algısı yüksek olan bireylerin "dışadönük mistik tecrübe" düzeyleri de yüksek bulunmuştur.

Araştırmanın sonucunda araştırmaya katılanların "dışadönük mistik tecrübe", "içe dönük mistik tecrübe" ve "toplam mistik tecrübe" düzeyleri ile benlik saygısı ve mutluluk düzeyleri arasında pozitif yönde ve anlamlılık derecesinde bir ilişki olduğu

tespit edilmiştir. Bununla birlikte mistik tecrübenin “dinî yorum” boyutu ile benlik saygısı ve mutluluk arasında anlamlılık derecesinde bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu bulgulara dayanarak bireylerin mistik tecrübe düzeylerindeki artışa bağlı olarak benlik saygısı ve mutluluk düzeylerinin de arttığı söylenebilir.

Konuyu çalışmak isteyen araştırmacılara önerilerimiz bağlamında mistik tecrübe ile ilgili kaynakların sınırlı olması ve konunun çok çalışılmamış olmasının literatürde büyük bir boşluk oluşturduğunu hatırlatmak faydalı olabilir. Bu sebeple konu üzerinde hem teorik hem de ampirik olarak geniş çaplı araştırmalar yapılarak ilgili literatür zenginleştirilebilir. Ayrıca duygu durumları, inanış şekilleri ve değer yargıları zamanla değişebildiği için aynı kişiler üzerinde belirli aralıklarla boylamsal çalışmalar yapılması daha gerçekçi sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Demografik değişkenlerin birbirini etkilediği hususu göz önünde bulundurularak daha geniş ve heterojen gruplarla çalışılmasının faydalı olacağı söylenebilir. Son olarak mistik tecrübe ölçeğinin yanında klinik ortamda nörolojik olarak uygulanabilecek yöntemlerin kullanılması, sonuçları oldukça güçlendirecektir. Örneğin mistik tecrübeler yaşanmadan önce ve yaşandıktan sonra sık sık beyinde oluşan değişim ve dalgalanmaların, beynin yapısının incelenmesi daha objektif sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:

Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Etik Kurulu’nun 01.07.2021 tarih ve 12/02 sayılı izni çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek:

Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı:

%50-%50

Destek ve Teşekkür Beyanı:

-

Sorumlu Yazar:

Nurten KIMTER

Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:

Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:

This study has been prepared with the approval of Çanakkale Onsekiz Mart University Scientific Research Ethics Committee.

Declaration of Conflicting Interests:

No conflicts of interest were reported for this article.

Financial Support:

It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the

Author Contributions:	research and writing phase. %50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Nurten KIMTER
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Akyürek, Z. (2019). *İktisadi bir kavram olarak öznel iyi oluş ve dindarlık* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdemir Süleyman, B. (2020). Mistisizmin bağlamsal okuması II: Mistik tecrübe bağlam ilişkisi. *Artuklu Akademi*, 7 (2), 363-388.
- Albayrak, A. (2009). Din görevlilerinin mistik tecrübe düzeyleri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (4), 153-185.
- Altıntaş, S. (2005). *Mistik deneyim ile kaygı düzeyi arasındaki ilişki üzerine bir inceleme* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aristoteles, (1989). *Nikomakhos'a etik* (Çev.: Ionna Kuçuradi Başkanlığında Komisyon). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Arslantürk, Z. (1998). *Kutsalın dönüşü*. Ayışığı Kitapları.
- Ayten, A. (2005). Kendini gerçekleştirme ve dindarlık: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 185-204.
- Ayten, A. (2013). Din ve sağlık: Bireysel dindarlık, sağlık davranışları ve hayat memnuniyeti ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13 (3), 7-31.
- Baynal, F. (2020). Mutluluk kavramının felsefi, psikolojik ve dini açıdan incelenmesi. *Darulfunun İlahiyat*, 31 (2), 247-274.
- Bozkurt, E. ve Sönmez, H. İ. (2019). İmam hatip ortaokulu öğrencilerinin ergen öznel iyi oluşlarının kişisel ve sosyal özelliklerine göre incelenmesi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (7), 231-248.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat.
- Cengil, M. (2009). Hitit üniversitesi ilahiyat fakültesi I. sınıf öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (15), 77-102.
- Ceviz, F. H. (2009). *Orta yaş ve yaşlılıkta dindarlık, mistik tecrübe ve benlik saygısı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü.

Crosby, M. J. (2000). Title mystical experiences, depression, well-being, and meaning. Degree M.A. , Trinity Western University, National Library of Canada.

Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adölesanlarda benlik saygısı*. [Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı.

Diener, E., & Ryan, K. (2018). Öznel iyi oluş genel bir bakış (Çev. Nevzat Gencer). *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (3), 2621-2638. doi: 10.17218/hititsosbil.457382

Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel İyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (1), 56-64.

Doğan, T. ve Akıncı-Çötök, N. (2011). Oxford mutluluk ölçeği kısa formunun türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (36), 165-172.

Erman, E. (2005). *Mistik dindarlarda benlik kontrolü ve ahlaki güç*, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eryılmaz, A. (2011). Ergen öznel iyi oluşunun öznel iyi oluşu artırma stratejilerini kullanma ile yaşam amaçlarını belirleme açısından incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 24 (1), 44-51.

Farabi, (1987). *Fusulu'l medeni* (Çev.Hanefi Özcan). DEÜ Yayınları.

Filiz, Ş. (1994). Mistisizm ile tasavvuf arasındaki temel farklar-felsefi bir yaklaşım. *Diyanet İlmî Dergi*, XXX (1), 103-124.

Geçtan, E. (2000). *Kişilik ve psikoterapi yazuları*. Alan yayıncılık.

Gencer, N. (2019). Dindarlık öznel iyi oluşu etkiler mi? Hemodiyaliz (HD) hastaları üzerinde kesitsel bir çalışma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23 (3), 1419-1444.

Gilpin, S. V. (1998). *Mystical experience and psychosocial development*. Degree of Doctor of Philosophy, Smith College School for Social Work.

Göcen, G. (2014). *Şükür pozitif psikolojiden din psikolojisine köprü*. DEM Yayınları.

Gökberg, M. (1990). *Felsefe tarihi*. Remzi Yayınları.

Gürses, İ. (2019). *Sufi kişilik psikolojisi*. Hece yayınları.

Hanger, G., & Nunley, A. (2005). Mystical experiences and self-esteem: A study of the correlation between personal mystical experiences and the demonstration of positive levels of self-esteem in an agricultural population over the age of sixty", *SubtleEnergies&Energy Medicine*, 16(2), 65-68.

- Horozcu, Ü. (2011). Manevi ilerleme mi yoksa ruh hastalığı mı? Dini ve mistik deneyimlerin psikopatolojik olarak değerlendirilmesi. *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, 11 (12), 223-240.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikolojiye giriş*. Emin Yayınları.
- Hökelekli, H. (2017). *Din psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Miskeveyh, (1983). *Ahlakî Olgunlaştırma* (Çev. M. Aydın, C. Tunç, A. Şeker). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İnci, B. (2021). *Nankörlük psikolojisi ve dindarlık*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü.
- Kaval, M. (2015). Mistisizmin dili sembolizm. *Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (6), 555-566.
- Kaya, M. (2010). *İslam filozoflarından felsefe metinleri*. Klasik Yayınları.
- Kimter, N. (2011). Üniversiteli gençlerde dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), 39-60.
- Kimter, N. (2012). Ergenlerde benlik saygısı ve öznel dindarlık algısının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (17), 439-468.
- Kimter, N. (2017). *Oruç ve mutluluk*. Emin Yayınları.
- Kimter, N. (2018). *Benlik saygısı ve din*. Akademisyen Kitabevi.
- Kızılgeçit, M. (2011). *Yalnızlık umutsuzluk ve dindarlık ilişkisi*. [Yayınlanmış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, M. (2010). Demografik özellikler ile dindarlık arasındaki ilişki yetişkinler üzerine ampirik bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 217-248.
- Korkmaz, M. (1996). *Yetişkin örneklem için benlik saygısı ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Nielsen, M. E. (2017). Din ve mutluluk (Çev. Mustafa Ulu). *Bilimname*, 33, 141-144. doi: <http://dx.doi.org/10.21646/bilimname.2017.21>
- Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etkenler. *Düşünen Adam Dergisi*, 7 (3), 4-9.
- Pazarlı, O. (1972). *Din psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Sarı, T., & Çakır, G. (2016). Mutluluk korkusu ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5 (Özel Sayı), 222-229.

- Sayar, K. (2011). *Sufi psikolojisi*. Timaş Yayınları.
- Seligman, M. (2002). Gerçek mutluluk (Çev. Semra Kunt Akbaş). HYB Yayınları.
- Şahin, A. (2005). Ergenlerde dindarlık- benlik saygısı ilişkisi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 187-198.
- Tokur, B. (2016). İçsel dini motivasyon ve özsaygı ilişkisi üzerine bir araştırma. *Ekev Akademi Dergisi*, 66, 159-175.
- Topuz, İ. (2013). Dindarlık tipolojileri ile benlik saygısı arasındaki ilişki: Yetişkinler üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 35-50.
- Turan, Y. (2018). Dindarlık benlik saygısı ve sosyal medyada benlik odaklı doyumlar. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 624-650.
- Ulu, M. (2018). Mistik tecrübe ve kişilik ilişkisi üzerine: Erciyes üniversitesi ilahiyat fakültesi öğrencileri örnekleme. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (1), 33-61.
- Ünal, M. S. (2000). *Mistik tecrübe ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. DEÜ SBE.
- Weber, A. (1964). *Felsefe tarihi* (Çev. Vehbi Eralp). Remzi Yayınevi.
- Van Der Tempel, J., & Moodley, R. (2020). Spontaneous mystical experience among atheists: Meaning-making, psychological distress, and wellbeing. *Mental Health, Religion & Culture*, 23(9), 789-805.
- Yaparel, R. (1987). *Yirmi-kırk yaşlar arası kişilerde dinî hayat ile psiko-sosyal uyum arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yapıcı, A., & Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dinin etkisini hissetme düzeyleriyle psiko-sosyal uyumları arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 65-127.
- Yıldırım, G. M. (2020). *8 haftalık meditasyon temelli mutluluk eğitiminin mutluluk, umut, benlik saygısı düzeyine ve beyin aktivitesine etkisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Nörobilim Dalı.
- Yıldız, M. (2006). Üniversite öğrencilerinin benlik tasarımlarının dinsel yönelim biçimleri ve bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3 (Din Psikolojisi Özel Sayısı), 501-510.
- Yıldız, M., & Çapar, B. (2010). Orta öğretim öğrencilerinde benlik saygısı ile dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3),103-131.

- Yılmaz, E. (2018). Kur'an kursları, dindarlık ve benlik saygısı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5 (9), 147-166.
- Yüksel, B. N. (2019). Tanrı'ya bağlanma biçimlerinin mistik tecrübe ile ilişkisi: İlahiyat fakültesi örneği. *Akademik Platform*, 3 (2), 232-244.
- Yüzgeç, S. (2014). *Benlik saygısı ile mistik tecrübe arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Dil ve Toplum: Dillerarası Etkileşim ve İlgili Kavramlar

Language and Society: Language Contact and Related Concepts

İsmail Orkun ATASOY*
Gülsüm Songül ERCAN**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Değerlendirme (Derleme)/ Review/ Обзорная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Atasoy, İ. O. ve Ercan, G. S. (2022). Dil ve toplum: Dillerarası etkileşim ve ilgili kavramlar. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 565-586.

Atasoy, İ. O. & Ercan, G. S. (2022). Language and society: Language contact and related concepts. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 565-586.

10.29228/kesit.62280

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 02.05.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 10.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, melkoretin@gmail.com

**✉ Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, songul.ercan@deu.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Dil ve Toplum: Dillerarası Etkileşim ve İlgili Kavramlar¹

Language and Society: Language Contact and Related Concepts

İsmail Orkun ATASOY

Doç. Dr. Gülsüm Songül ERCAN

Öz: Toplumdilbilim dil ve toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen bir dilbilim alanıdır. İletişimin bağlamı, katılımcıların özellikleri, kültürel normlar gibi çeşitli toplumsal etmenlerin dil kullanımı üzerindeki etkisini inceler. Bir iletişim olayı, aynı ya da farklı dilleri konuşan kişiler arasında gerçekleşebilir. Farklı dilleri konuşan ve çeşitli nedenlere bağlı olarak iletişim kurma gereksinimi duyan bireyler, birbirlerinin dillerini biliyorsa ikidilli konuşucular olarak doğrudan iletişime geçmekte; ya da ortak bir iletişim biçimi geliştirme yoluna gitmektedir. Alanyazında “dillerarası etkileşim” olarak adlandırılan bu durumda dillerden birinin diğer dil üzerinde bir etki meydana getirdiği görülmektedir. Dillerarası etkileşim kısaca farklı dillerin ya da lehçelerin konuşucularının birbiriyle etkileşime geçtiklerinde dilsel özelliklerin diğer dile aktarılması olarak tanımlanabilir. Söz konusu etkileşimin sonucunda diller açısından ortaya çıkan çeşitli olası sonuçlardan söz edilmektedir. Baskın dilin diğer dilin yerini alması, dillerin diğer dillerden ödünçlemeler yapması, yeni dil biçimlerinin ortaya çıkması gibi sonuçlar söz konusu durumlara örnek verilebilir. Bu çalışmada, dillerarası etkileşimlerde ortaya çıkan dil görüngülerinden ikidillilik, düzenek değiştirimi (düzenek karıştırımı ve düzenek kaydırımı), ödünçleme, dil aşınması, dil aktarımı, girişim, karışık dil, karma dil, kırma dil ve aradil kavramları ele alınmaktadır. Türkçe alanyazında dillerarası etkileşim görüngülerini bu biçimde toplu bir biçimde ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmamızın konuya ilişkin alanyazına katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumdilbilim, dillerarası etkileşim, ikidillilik, düzenek değiştirimi, ödünçleme.

Abstract: Sociolinguistics is a field of linguistics that studies the relationship between language and society. It examines the impact of various societal factors on language use, such as the context of communication, charac-

¹ Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. This study derived from first author's master thesis.

teristics of participants, and cultural norms. A communication event can take place between people who speak the same or different languages. Individuals who speak different languages feel the need to communicate with one another for various reasons, can communicate directly as bilingual speakers if they know each other's languages, or they tend to develop a common way of communication. Regarding this particular case, which is referred to as language contact in the relevant literature, it is apparent that one of the languages has an impact on the other language. Language contact can be briefly defined as the transfer of linguistic features to another language when speakers of different languages or dialects interact with each other. As a result of this interaction, various possible outcomes in terms of languages are mentioned, and consequently, various possible implications in terms of the languages emerge. Consequences such as the dominant language replacing the other language, the languages becoming more and more similar to one another, and the emergence of new language forms are possible examples of these situations. In the present study, the concepts of bilingualism, code changing (code-mixing and code-switching), borrowing, language attrition, language transfer, interference, mixed language, pidgin, creole, and interlanguage, which are among the phenomena that emerge from language contacts, were addressed. In the relevant Turkish literature, there is not a study that deals with the language contact phenomena as a whole. Therefore, the purpose of our study is to make a contribution to the relevant literature on the topic.

Keywords: Sociolinguistics, language contact, bilingualism, code-switching, borrowing.

Giriş

Toplumdaki farklı grupların dil kullanımları, başka bir deyişle dil ile toplum arasındaki ilişki, toplumdilbilim alanı kapsamında ele alınmaktadır. Toplumdilbilim geniş oylumlu dilbilimin dallarından biridir ve toplumsal sınıf, eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet ve benzeri toplumsal etmenlerle ilişkili olarak dil olgusunu (Zhang ve Wang, 2016, 830) ve dilin kullanıldığı toplum arasındaki ilişkileri bazı kuram ve modellerle ilişkilendirerek kapsamlı olarak ele alıp araştırır.

Labov'un 1960'larda ortaya koyduğu öncü çalışmaların ardından Amerikalı dilbilimcilerin bir dil topluluğunda kullanılan dil değişkeleri ile toplumsal yapı arasındaki ilişkilerde etkili olan değişkenlikleri betimleme çabaları sonucunda toplumdilbilimin alanı ortaya çıkmıştır (Kıran ve Kıran (Eziler), 2012: 272). Bununla birlikte çok sayıda dilbilimci, 1960'larda toplumdilbilim ayrı bir bilim dalı konumuna gelmeden önce de çalışmalarında dil ve toplum arasındaki ilişkiye değinmiştir (Nazlı, 2016: 41). Günümüzde toplumdilbilim birçok alana temel sağlayan dilbilimin önemli alt alanlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, toplumların ve toplulukların dil kullanımları, dile karşı tutumu, ölçünlü ve ölçünlü olmayan dil biçimleri, dil değişkeleri, kırma dil ve ikidillilik/çokdillilik günümüzde üzerinde durulan konulardan bazılarına örnek-

tir (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2013: 247). Çalışmamızda da farklı dil konuşucularının etkileşimi bağlamında ortaya çıkan dil görüngülerinden ikidillilik, düzenek değişirimi (düzenek karıştırımı ve düzenek kaydırımı), ödünçleme, dil aşınması, dil aktarımı, girişim, karışık dil, karma dil, kırma dil ve aradil kavramlarına ilişkin kapsamlı bilgi sunulmaktadır.

Dillerarası Etkileşim Görüngüleri

Farklı dillerden ve genellikle farklı kültürlerden olan iki ya da daha çok insan grubu birbiriyle dilsel bir iletişim kurmaya çalıştığında *dillerarası etkileşim* ortaya çıkmaktadır (Duranti, 2004: 48). Dillerarası etkileşim; düzenek değişirimi, ödünçleme, kırma dil, kırma anadili, dil aşınması ve bu türden başka ikidilli konuşma davranışlarına gönderimde bulunan bir örtü terimdir (Jdetawy, 2011: 103; Nguyen, 2014: 11). Ticaret, eğitim, din ve göç dillerin etkileşimine neden olan faktörlere örnek olarak verilebilir (Ennin ve Afful, 2015: 427). Dillerarası etkileşim kavramı, "bir dil dizgesi üzerinde başka bir dil dizgesinden kaynaklı olarak meydana gelen etki (Borges, 2014: 4)"ye gönderimde bulunmaktadır. Hem dillerin birbiriyle etkileşim halinde bulunduğu süreçler hem de bir dilin diğeri üzerindeki etkisinin meydana getirdiği sonuçlar dillerarası etkileşim teriminin kapsamındadır (Glovacki-Bernardi ve Jernej, 2004: 201). Bununla birlikte alanyazında dillerarası etkileşim kavramına yönelik çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarda dillerarası etkileşim, aynı toplumsal grup içinde iki ya da daha çok dilin kullanımında olması ve bu dillerin birbiriyle etkileşim içerisinde olması (Weinreich, 1974 akt. Liu ve Ren, 2017: 411); aynı yerde ve aynı zamanda birden çok dilin kullanılması Thomason (2001: 1); farklı diller arasında çeşitli toplumsal etkenler nedeniyle ortaya çıkan etkileşim (İmer vd., 2013) biçimlerinde tanımlanmaktadır.

Dillerin etkileşim içerisinde olması sonucunda ortaya çıkan birçok ayrıntılı ve karmaşık dilsel süreç ve sonuç bulunmaktadır (Thomason, 2001: 60). Örneğin, bazı toplumdilbilim çalışmalarının ortaya koyduğu gibi, diller etkileşim içerisindeyken daha güçlü olan dilin baskın dil olarak diğeri dilin yerini alması durumu ya da iki dilin ikideğişikeli biçimde bir arada kullanılması durumu olasıdır (Fishman, 1989, akt. Dweik ve Al-Obaidi, 2014: 220). Bununla birlikte, dillerin etkileşim halinde olması kimi dilsel değişimlere ve hatta zaman içerisinde diller arasında meydana gelen yapısal bir benzeşmeye bile neden olabilmektedir (Swain, Adams ve Janse, 2002: 168).

Diller arasındaki ve dil konuşucusu topluluklar arasındaki etkileşimler konusu her zaman dilbilimcilerin dikkatini çekmiştir (Walczyński, 2012: 206). Dillerarası etkileşim bağlamında kendisini gösteren görüngüler üzerinde yapılan çalışmalar söz konusu olduğunda 19. yüzyılın sonları gibi erken bir dönemde bile bu türden çok sayıda çalışmanın yapılmış olduğu görülmektedir; ancak sistematikleştirilmiş bir kuramsal çerçeveden söz etmek 1950'lere kadar olası değildir (Muhvić-Dimanovski, 2005: 54).

Düzenek değişirimi, düzenek karıştırımı, sözcük ödünçlemesi, girişim gibi dillerarası etkileşim görüngülerinin ele alınıp çalışılması konusunda Haugen ve Wenire-

ich, 1950'lerin başında konuya ilişkin ilk çalışmaları ortaya koymuştur ve o dönemden beri de bu alanda ilerleme kaydedilmiştir (Al Heetia ve Al Abdely, 2016: 10; Akharawatthanakun, 2004: 57). Weinreich (1953)'in öncü niteliğindeki "Languages in Contact (Etkileşimdeki Diller)" adlı kitabında, konuşucuların ve toplulukların sınırları göz önünde bulundurulduğunda iki ya da daha çok dilin konuşulduğu etkileşim bağlamlarında coğrafi yakınlık ve akrabalık olgularının kendisini iletişimde etkin bir biçimde gösterdiği ele alınmıştır ve bu çalışmanın ardından dillerarası etkileşim konusunda yapılan çalışmalar hız kazanmıştır (akt. Huehnergard vd.: 2013: 209; Aşkın Balcı, 2019: 47). Daha sonra, toplumsal etmenlerin bağlantısına odaklanan Thomason ve Kaufman (1988)'in "Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics (Dil Etkileşimi, Kırmadilleşme ve Genetik Dilbilim)" adlı çalışması dillerarası etkileşim görüngüleri alanına önemli bir katkı sunmuştur (akt. Hasselblatt vd., 2010: 1; Huehnergard vd., 2013: 210).

Günümüzde dillerarası etkileşim tüm dünya dilleri üzerinde etkili olan bir olgudur (Hasselblatt vd., 2010: 1). Dillerarası etkileşime maruz kalan diller zaman içerisinde etkileşimin etkisiyle değişime uğrayabilir (Siemund, 2008: 3; Huehnergard vd., 2013: 209). Dillerarası etkileşim, bunun sonucunda ortaya çıkan dil görüngüleri gibi konular *etkileşimsel dilbilim* (contact linguistics) adı verilen alanın inceleme kapsamındadır. İki ya da daha çok dilin konuşulduğu çokdilli topluluklarda kullanılan diller ya da dil değişkeleri arasındaki etkileşimle ilgilenen bu alan, dillerin bir araya gelmesi durumunun bir sonucu olarak ortaya çıkan dil görüngülerini toplumdilbilim kapsamında ele alıp irdeleyen ve günümüzde hızlı bir gelişim süreci içinde olan bir çalışma alanıdır (Ennin ve Afful, 2015, s. 427; Gilquin, 2015, s. 4); diğer dillerin etkisi altında dillerin nasıl değiştiği, toplumsal etmenlerin bu bağlamda ne gibi bir katkı sunduğu ve bu katkının nasıl sunulduğu (Walczyński, 2012: 205) sorularına yanıt arar. Bu bağlamda önemli bir kavram *ilişki dili* (contact language) kavramıdır.

İlişki dili, farklı dil grupları arasında gerçekleşen bir etkileşim durumu kapsamında biçimlenmeye başlayan dillere gönderimde bulunmaktadır ve *karma dil* (pidgin), *kırma dil* (creole), *karışık dil* (mixed language) gibi türleri bulunmaktadır (Frank, 2007: 4; Thomason, 2001: 157). İlişki dillerini diğer dillerden ayıran en önemli özellik bu gibi dil değişkelerinin önceden var olan bir dilin evrilmiş biçimleri olmamaları, ortaya çıkma zamanları belli olan diller olmalarıdır; yani önceden var olmayan bu diller, farklı dil gruplarının etkileşimi yoluyla sonradan ortaya çıkmış dillerdirler (Frank, 2007: 4). Çalışmamızda ele alınan etkileşimsel dilbilim ve ilişki dilleri bağlamında ortaya çıkan dillerarası etkileşim görüngüleri sonraki başlıklarda kapsamlı olarak ele alınmaktadır.

İkidillilik

Toplumdilbilim kapsamında incelenen ve dil etkileşimleri bağlamında en önemli süreçlerden biri olarak kendisini gösteren *ikidillilik* kavramı yalın bir ifadeyle, "günlük yaşamda iki dili kullanma yetisi" (Messiliti, 2017: 4) olarak tanımlanabilir.

İkidillilik kavramının içeriğine genel bir yaklaşımla bakıldığında, farklı tanımların ve yaklaşımların olduğu görülmektedir. Örneğin, Grosjean (1985: 20)'in ortaya koyduğu ikidillilik tanımı “iki veya daha fazla sayıda dilin düzenli bir biçimde kullanılması” durumudur. Bloomfield (1933)'a göre ise, iki dil üzerindeki denetimi anadili düzeyine yakın bir düzeyde olan kimseler ikidillidirler (akt. Marini, Urgesi ve Fabbro, 2012, s. 740). Kullanım açısından değerlendirildiğinde, alanyazında ikidillilik kavramının ikidilliliği de çokdilliliği de içine alacak biçimde kullanıldığı dikkat çekmektedir (Bican, 2017: 99; Ataş, 2017: 25). Bu bağlamda, ikidillilik ya da çokdillilik “iki ya da daha çok dilin bir iletişim bağlamında yetkin olarak kullanılması” (Ercan, 2021: 329) olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde geçerli olan anlayışa göre, ikidilli olarak adlandırılmak için iki dilde de eşit düzeyde yetkin olmak gerekli değildir ve asıl olan kişinin günlük hayatında her iki dili de kullanabiliyor olmasıdır (Yılmaz, 2014: 1643).

İkidillilik, bireysel ya da toplumsal olabilir. Bireysel ikidillilik, bir birey tarafından iki ya da daha çok dilin kullanımına gönderimde bulunur. Thomason (2001: 1)'e göre anlamlı bir dillerarası etkileşim durumunda farklı dilleri konuşan dil konuşucularının akıcı ikidilli bireyler ya da çokdilli bireyler olması gerekli olmamakla birlikte, bu bireyler arasında iletişimin bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Toplumsal ikidillilik ise, iki farklı dilin etkileşim halinde olmasının bir sonucu olarak herhangi bir etkileşim süreci içinde söz konusu iki dilin kullanılabilirdiği ve ayrıca çok sayıda bireyin ikidilli olduğu dilsel topluluklara gönderimde bulunmaktadır (Hamers ve Blanc, 2000: 6). Bu bağlamda ikidilli olma durumunun altında yatan neden iki ya da daha çok dilin konuşulduğu topluluktaki dillerarası etkileşim olabilmektedir (Giatno, Wisman ve Gafari, 2019, s. 100).

Dünyada ikidilliliğin hâkim olduğu birçok ülke ve toplum bulunmaktadır. Bunlardan biri Kazakçanın ve Rusçanın ülkede yaygın bir biçimde konuşulduğu ikidilli bir ülke olan Kazakistan'dır (Duisembekova ve Özmen, 2020: 56). Kazakistan'da bu dillerden her ikisi de resmi dil statüsündedir (Asanova, 2006: 8). Kanada bir başka ikidilli ülke örneği olup bu ülkede İngilizce ve Fransızca anayasal çerçevede resmi diller olarak tanınmaktadır (Smart-Carvalho, 2018: 479). Konuya ilişkin verilebilecek diğer bir örnek olan Malta'da ise Sami ve Romen dillerinin bir biresimi olarak kendisini gösteren Maltaca ülkenin ulusal diliyken İngilizce de ikinci resmi dil statüsündedir (Borg ve Lauri, 2008: 143).

İkidillilik olgusu ikinci dilin birey tarafından ne zaman edinildiği göz önünde bulundurularak *erken ikidillilik* ve *geç ikidillilik* biçiminde iki türe ayrılmaktadır. Erken ikidillilik, bireyin çocukken anadilini de ikinci bir dil dizgesini de çocukluğun erken dönemlerinde edinmesi sonucunda oluşmaktadır. Öte yandan geç ikidillilik, bir kişinin ikinci bir dil dizgesini anadili ediniminden çok sonraları edinmesi durumunda görülmektedir (Marini ve Fabbro, 2007: 6). Erken ikidillilerde dil edinim süreci bilinçli bir biçimde gerçekleşmez ve bu kişiler anadillerine yakın bir ikinci dil yeterliliğine sahip-

tir. Ancak geç ikidilli bireyler daha resmi bir yolla ve bilinçli bir biçimde çaba gösterecek ikinci bir dili öğrenmektedirler (Kheder, 2019: 75).

İkidilliliğe ilişkin bir başka ayırım toplumsal statüyle ilintili olup *elit ikidilliliği* ve *halk ikidilliliği* biçiminde kendisini göstermektedir (Mahomoudi ve Mahmoudi, 2020: 16). “Elit” sözcüğünün anlamından da anlaşılacağı gibi, elit ikidilliliği toplumdaki “seçkin” kişilerde görülen, bireylerin kişisel seçimleri doğrultusunda kazanılan bir ikidillilik durumudur; bireyin hem sosyo-kültürel hem de eğitim düzeyinin yüksek olmasının bir göstergesidir (Süverdem ve Ertek, 2020: 189). Nitekim okullardaki resmi dil öğrenimi sonucunda ortaya çıkan ikidillilik durumu bu türden bir ikidilliliktir (Mills, 2001’den akt Kostoulas-Makrakis, Karantzola ve Athanassiadis, 2006, s. 19).

Halk ikidilliliğinde ise, elit ikidilliliğinden farklı olarak, bireyler toplumun yapısı içinde çalışma ve onunla bütünleşme amacıyla zorunlu bir biçimde ikidilli olmaktadır (Kostoulas-Makrakis, Karantzola ve Athanassiadis, 2006; s. 19). Nitekim bu ikidillilik türü doğal toplumsal örüntünün bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır (Mahomoudi ve Mahmoudi, 2020: 16). Halk ikidilliliği ve özellikle azınlık dil grupları arasında kendisini göstermektedir. Azınlıklar baskın toplumsal dilin öğrenilmesi konusunda önemli bir toplumsal baskı altında kalarak kendi dillerinin yanında diğer dili öğrenmek zorunda kalmaktadır (Ovu ve Anyanwu, 2019: 15). Bu nedenle, halk ikidilliliği, azınlık dilinin kullanımına karşı olumsuz tutum sergileme ve ayrımcılık yapma gibi tutumlar nedeniyle gerçek ya da dengeli bir ikidilliliğin gelişimini engelleme olasılığını taşıyan birçok sosyokültürel etkenle de bağdaştırılan bir görüngüdür (Diaz, 1983: 33-34).

İkidillilik konusunda dört dil becerisinin etkin kullanılıp kullanılmamasına göre *etken ikidillilik* ve *edilgen ikidillilik* biçiminde (Ercan, 2021: 331) yapılan bir başka ayırımdan da söz etmek mümkündür. Edilgen ikidillilik durumunda birey ikinci dili kullanmak ve o dilde ifadelerde bulunmak konusunda ciddi güçlükler yaşamaktadır (Mrva, 2018: 218). Bu bağlamda bireyin aslında anlayarak dinlemekte ve okumakta olduğu, ancak o dilde konuşmadığı ya da yazmadığı görülmektedir (Baker, 2001: 5). *Alımlayıcı* (receptive) ikidillilik olarak da adlandırılan edilgen ikidillilikte birey kısıtlı ikinci dil bilgisi dolayısıyla daha çok birinci dilin bilgisine güvenmektedir (Mrva, 2018: 218). Etken ikidillilik durumunda ise edilgen ikidillilikten farklı olarak birey ikinci dili anlayabildiği gibi aynı zamanda konuşabilmekte ve yazabilmektedir; diğer bir ifadeyle, dört dil becerisini (okuma, yazma, konuşma, dinleme) de kullanabilmektedir.

Düzenek Değiştirimi: Düzenek Kaydırımı ve Düzenek Karıştırımı

Düzenek kaydırımı ve karıştırımının şemsiye terimi olan düzenek değiştirimi, dillerarası etkileşim durumu sonucunda meydana gelen başlıca ürünlerden biridir (Ennin ve Afful, 2015: 427). İkidillilik ya da çokdillilik durumunun etkisiyle ortaya çıkan düzenek değiştirimi olgusu, ikidilli bireylerin etkileşim süreçlerinde en belirgin biçimde öne çıkan dilsel olgular arasındadır (Asanova ve Al Abdely, 2016, s. 10; Todo-

rova, 2019, s. 122;). Genel bir ifadeyle söylemek gerekirse, düzenek değiştirimi tek bir iletişim süreci boyunca birden çok dilin kullanılmasıdır. Düzenek (code) terimi, iki ya da daha çok kişinin iletişim kurmak amacıyla başvurdukları herhangi bir tür dizgeye gönderimde bulunan bir terimdir (Eldin, 2014: 81). Türkçe alanyazında, düzenek kaydırımı (code-switching) terimi için sözlük ve araştırmalarda *kod/düzenek değiştirme*, *düzenek kaydırma*, *dil kaydırma/değiştirme* ve *dil dizgeleri arasında değişiklik yapma* gibi çeşitli karşılıkların kullanıldığı görülmektedir (Yaman ve Ekmekçi, 2018: 149-150).

Çokdilli topluluklarda görülen en önemli özelliklerden biri olan ve bu bağlamda hakkında pek çok çalışma yapılmış konuşma süreçlerinden biri olarak kendisini gösteren düzenek değiştirimi görüngüsü için yapılmış farklı tanımlar bulunmaktadır. Hymes (1971) düzenek değiştirimini “iki ya da daha çok dilin, dil değişkesinin ya da hatta konuşma biçiminin alternatif biçimde kullanımına yönelik genel bir terim” biçiminde tanımlamaktadır (akt. Mabule, 2015: 340). Grosjean (1982)’ye göre ise düzenek değiştirimi “aynı sözce ya da konuşma kapsamında iki ya da daha çok dilin alternatif biçimde kullanımı”dır (akt. Mohammadi, 2014: 48).

Tipoloji açısından bakıldığında alanyazındaki farklı araştırmacılar tarafından düzenek değiştirimi olgusu için farklı ulamlaştırmaların yapıldığı görülmektedir. Örnek olarak Poplack’ın (1980) yapmış olduğu sınıflandırmada düzenek değiştiriminin üç türünden söz edilmektedir (akt. Al Heetia ve Al Abdely, 2016: 11): Eklenti değiştirimi (tag-switching), tümceiçi düzenek değiştirimi (intra-sentential switching) ve tümcelerarası düzenek değiştirimi (inter-sentential switching). Blom ve Gumperz (1972) ise düzenek değiştirimini durumsal (situational) ve eğretilmeli (metaphorical) olmak üzere iki türe ayırarak irdelemektedir (akt. Eldin, 2014: 82). Bu çalışmada, aynı tümce içerisinde yapılan dil değişimleri *düzenek karıştırımı*, sözceler arasında yapılan değişimler ise *düzenek kaydırımı* olarak adlandırılmaktadır.

1. Düzenek Kaydırımı

Bir dil konuşucusunun herhangi bir dilde konuştuğu sırada başka bir dile geçiş yapması ya da bir dilin farklı lehçeleri ya da ağızları arasında geçiş yapması düzenek kaydırımı olarak adlandırılmaktadır (Yaman ve Ekmekçi, 2018, s. 149). Bu değişimlerin iki ayrı sözce arasında meydana gelmesi mümkün olduğu gibi aynı sözceye ait eşbağımlı iki tümcecik arasında da meydana gelmesi mümkündür (Muysken, 2011, s. 307). Alanyazında kimi zaman *tümcelerarası düzenek değiştirimi* olarak da anıldığı görülen düzenek kaydırımına yönelik olarak farklı araştırmacılar tarafından farklı tanımlar yapılmıştır. Örneğin Demiray (2015, s. 27)’in tanımıyla düzenek kaydırımı, “ikidilli ya da çokdilli bireylerde görülen istemli ya da istem dışı bir şekilde gerçekleşen A dilindeki yapıların dilbilgisi ya da sözcük düzeyinde B diline geçişi sırasında gözlemlenen durumdur”. Düzenek kaydırımı olgusu için “tümceler ya da tümcecik sınırları boyunca olan farklı deşikeler ya da kodlar arasındaki geçiş görüngüsü” biçiminde bir tanım

da vardır (Meyerhoff, 2006, s. 116). Üzerinde çok sayıda çalışma yapılmış konuşma süreçlerinden biri olan düzenek kaydırımı çokdilli toplulukların en önemli özelliklerinden biri olarak kendisini göstermektedir (Brezjanovic-Shogren, 2011, s. 21).

(1)

Itula. Mama dah agak dah. Adiknidemamni. Pity you. Your voice also different already.

(Bu yüzden. Biliyordum. Ateşin var. Yazık sana. Şimdiden sesin farklı geliyor.)

(Stapa ve Khan, 2016'dan akt. Al Heetia ve Al Abdely, 2016, s. 11-12)

(2)

Kelvin was at the party. Sugbon mi o ri i rara.

(Kelvin partideydi. Ama onu hiç görmedim.)

Only God knows where he sat. Se ko je e lowo sa?

(Yalnızca Tanrı biliyor nerede oturduğunu. Umarım ki sana borcu yoktu.)

(Babalola ve Taiwo, 2009, s. 3)

Örnek (1)'de Malayca ve İngilizce dilleri kullanılarak tümceler arasında düzenek kaydırımı yapıldığı görülmektedir (Al Heetia ve Al Abdely, 2016, s. 11). Örnek (2)'de yer alan tümcelerde ise benzer biçimde bu kez İngilizce ve Yoruba dilleri kullanılarak düzenek kaydırımı yapılmıştır.

2. Düzenek Karışırımı

Etkileşim durumunda olan dillerden gelen öğelerin bir arada bulunması durumuyla ilintili bir başka dilsel olgu olan "düzenek karışırımı" (code-mixing), alanyazında çoğu yerde düzenek kaydırımı ile beraber irdelenen ve düzenek kaydırımıyla arasındaki bağlantı açısından üzerinde durulan bir kavramdır. Genel olarak alanyazında düzenek kaydırımı ve düzenek karışırımının birbirinin yerine geçer nitelikte kavramlar olarak kullanıldığı görülmektedir (Brezjanovic-Shogren, 2011, s. 21; Atsız Gökdağ, 2011, s. 113). Bunun yanı sıra birçok araştırmacının da düzenek karışırımını düzenek kaydırımı kapsamında bir olgu olarak ele aldığı da görülmektedir (Demiray, 2015, s. 28). Nitekim düzenek kaydırımının düzenek karışırımını da içine alacak bir "örtü terim" biçiminde kullanıldığı durumların sayısı hiç de az değildir (Meyerhoff, 2006, s. 116). Bu bağlamda alanyazındaki kimi araştırmacıların "düzenek karışırımı" kavramını "tümceiçi düzenek kaydırımı" ile özdeş olarak ele alıp irdelediği görülmektedir.

Sözü geçen durumlardan farklı olarak araştırmacıların bazıları, düzenek kaydırımı ve karışırımı olguları arasındaki farkın bu olguları iki ayrı kavram altında ele almaya yetecek derecede belirgin olduğu düşüncesindedirler. Bu bağlamda düzenek karışırımı, genellikle bir *tümcecik* ya da *öbek* kapsamında meydana gelen değişke ya da düzenekler arası değişirimler için kullanılan bir kavram olarak kendisini göstermektedir (Meyerhoff, 2006, s. 120). Nitekim Poplack'a göre tek bir tümcenin, bileşenin ya

da sözcüğün sınırları içinde meydana gelen düzenek değişimleri düzenek karışımlarıdır (2001, s. 2062). Yönü sözcenin dilbilgisel çerçevesini meydana getiren temel dilden (matrix language) ikinci bir dile ya da dil değişkesine doğru olan bu değişimlerde iki dilden de gelen sözcüklerin ya da öbeklerin bir tümce içinde gömülü olarak bulunması söz konusudur ve bu ögeler dâhil edildikleri tümcenin diline ait yerleştirme kurallarına da uymaktadırlar (Brice ve Anderson, 1999, s. 17; Sridhar ve Sridhar, 1980'den akt. Duran, 1994, s. 5; Nerghes, 2011, s. 12). Bu dil ise içe yerleşik dil (embedded language) olarak adlandırılmaktadır (Holmes, 2013, s. 45).

(3)

Awon boys yen lo de maa n disturb awon girls to wa ni area wa every time ti awon girls yen ba ti n koja.

(Kızlar geçerken her seferinde bölgemizdeki kızları rahatsız edip duran çocuklar şunlar.)

Babalola ve Taiwo, 2009, s. 3)

Örnek (3)'teki tümce düzenek karışımına örnek oluşturmaktadır. Burada dilbilgisel çerçevenin kurulduğu temel dil Yoruba dilidir; İngilizce ise içe yerleşik dil işlevindedir.

Ödünçleme

Ödünçleme (borrowing), düzenek değişiminden farklı bir olgu olan ve dillerarası etkileşimler açısından önemli bir yere sahip olan bir dil görüngüsüdür (Poplack, 2001, s. 2063). Gerçekleştirilme nedenleri açısından ele alındığında, düzenek değişiminde de ödünçlemede de konuşucunun anlatımsal ihtiyaçlarını karşılaması gereğiyle bir dilin söz varlığındaki mevcut bazı ögelerin diğer bir dilin dilbilgisel çerçevesi içine yerleştirilmesi söz konusudur (Myers-Scotton, 1998, s. 156). Ancak iki dil arasında sıkça ortaya çıkan bir etkileşim söz konusu olduğunda genellikle dillerden birinin diğer dilin bazı sözlüksel birimlerini ödünçlemesi ve onları kendi sözcük varlığının parçası haline getirmesi söz konusu olmaktadır (Otsuka, 2005, s. 9). Ödünçlenmiş olan dilsel birimler, bir dilden düzenek değişimi yoluyla tek bir sözcük birim biçiminde alınmış birimlerle ciddi bir benzerlik göstermektedir ve değişimlerin çoğu da tek bir sözcük üzerinden yapıldığından düzenek değişimi ve ödünçlemeyi her zaman çok kolay bir biçimde ayırt etmek mümkün olmamaktadır (Muysken, 2011, s. 302; Myers-Scotton, 1998, s. 156-157;). Bununla birlikte bir dile dışarıdan alınıp yerleşmiş olan sözcükler eğer ödünçleme ise bunlar dâhil oldukları dilin *biçimbilimsel*, *sözdizimsel* ve çoğu zaman da *sesbilimsel* özelliklerini üzerlerine almaktadırlar. Bunun tersi olarak düzenek değişimi ile alınan sözcükler için bu türden bir özümseme söz konusu olmamaktadır (Poplack, 2001, s. 2063).

(4)

“Give me un bipeo.”

(Cañas, 2001, s. 212)

Örnek (4)'teki tümcede bir ödünçleme örneği kendisini göstermektedir. Örnekteki "bipeo" sözcüğü İngilizce "beep" (bip sesi) sözcüğünden gelmektedir; ancak İspanyolcalılaştırılarak İspanyolca bir sözcük haline getirilmiştir (Cañas, 2001, s. 212).

Türkçede de çeşitli dillerden ödünçlenerek Türkçeleştirilmiş çok sayıda sözcük bulunmaktadır. Söz gelimi, Fransızcadan ödünçlenen rasyonel (rationnel), akademi (académie), müzisyen (musicien) söz konusu ödünçlemelerden bazılarıdır.

Dil Aşınması

Dil aşınması ya da dil eksilmesi (language attrition), ikidilli bir kişinin dillerden birindeki yeterliliğinin zayıflaması şeklinde kendisini gösteren ve ikidilli bireylerden bazılarının konuşmalarında ortaya çıkan bir dillerarası etkileşim görüngüsüdür. Dil aşınması durumunda birey, dillerin birinde ya da her ikisinde dilbilgisel çerçeve veya sözcükbirim üretimi konusundaki tutarlılığını zaman içerisinde yitirmektedir (Myers-Scotton, 1998, s. 154). Nitekim Köpke ve Schmid (2004), dil aşınması için "bir birey tarafından önceden edinilmiş bir dildeki yeterliliğin patolojik olmayan gerilemesi" biçiminde bir tanım sunmaktadır (akt. Park, 2018, s. 1). Köpke, ve Genevska-Hanke (2018), dil aşınmasının aslında dil baskınlığındaki değişimden kaynaklandığını savunmaktadır. Araştırmacılara göre, ana dil aşınmasının nedeni konuşucunun ikinci dilin konuşulduğu bir çevrede sürekli olarak bu dile maruz kalması ve böylece ikinci dilin ana dil üzerinde artan etkisinin olmasıdır. Böylece ana dilden ikinci dile bir *baskınlık kayması* ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, söz konusu kişi ana dilinin konuşulduğu çevreye geri döndüğünde, bu kez ikinci dilden ana diline doğru bir baskınlık kayması söz konusu olur (Köpke, ve Genevska-Hanke, 2018, s. 2). Böylece konuşulan çevreye göre ana dilde ya da ikinci dilde dil aşınması durumu oluşur.

Myers-Scotton (1998), ikidilli bir konuşma bağlamında gözlenen dil aşınmasının düzenek değiştirimi ile benzerlik gösterdiğini savunmaktadır. Örneğin, konuşucu başlangıçta iki dilde de iyi yapılandırılmış sözcükler üretecek düzeyde bir yeterliğe sahiptir ve bu yolla da tek dille kurulu ya da iki dilin karışık bulunduğu bileşenleri meydana getirebilmektedir. Ancak zaman içerisinde bu dillerden birinin aşınma sürecine girmesi sonucunda kişi dilbilgisel yapıları oluştururken aşınmaya uğrayan dil yerine yetkin olduğu dili kullanmaya başlar (Myers-Scotton, 1998, s. 154). Bu açıdan düzenek değişiminden farklıdır.

Dil Aktarımı (Language Transfer)

Dil aktarımı, uygulamalı dilbilim ve ikinci dil edinimi alanlarının temel kavramları arasındadır (Selinker ve Mascia, 2001, s. 20). Dil aktarımını Selinker (1992) "kişinin çoğu durumda ana diliyle ilgili olarak sahip olduğu bilgilerinin etkisiyle ilişkili davranış, süreç ve kısıtların tamamını" olarak açıklamaktadır (akt. Selinker ve Mascia, 2001, s. 37). Düzenek değiştiriminde iki ayrı dilin dilbilgileri bir arada görülürken dil aktarımında tek bir dilbilgisi söz konusudur (Poplack ve Meechan, 1998 akt. Demiray, 2015, s. 27).

(5)

Öğrencinin Yazdığı, s. Çağdaş *dünyasında* rolleri değişse bile...Doğru Yazılışı: Çağdaş *dünyada* rolleri değişse bile...

Rusça Kullanımı: в современном мире: Çağdaş dünyada

(Dağ Pestil ve Kana, 2017, s. 430)

Örnek (5)'teki tümce yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Belaruslu öğrencilerin yaptığı dil aktarımlarına ilişkin bir örnektir ve burada aktarımın nedeni öğrencinin ad öbeği ve sıfat öbeğini karıştırması, öbek başı olan sözcüğe iyelik durum ekini getirmesidir (Dağ Pestil ve Kana, 2017, s. 430).

Girişim (Interference)

Dillerarası etkileşim görüngüleri kapsamında ele alınması gereken bir başka kavram da *girişim* (interference) kavramıdır. "Bir dilin diğeri üzerindeki istemsiz etkisi" (Grosjean, 1988, akt. Demiray, 2015, s. 28); "yabancı dil öğretiminde konuşucunun kendi diliyle ilişkide bulunduğu, öğrendiği dilin ayrımları nedeniyle ortaya çıkan görünüm" (İmer vd., 2013) olarak tanımlanmaktadır. En kısa tanımıyla da ikidilli kişilerde ya da ikinci dili öğrenen kişilerde görülen, bir dilin (genellikle ana dilinin) diğeri dil üzerindeki etkisidir.

(6)

Orijinal ...*sugadintus banknotus bankai žmonėms pakeičia naujais.*Çevirisi ...*are usually exchanged to good new banknotes.*Doğru biçimi ...*are usually replaced by good new banknotes.*

(Dailidėnaitė ve Volyneć, 2013, s. 43)

Örnek (6)'da orijinali Litvanca bir sözcenin İngilizce çevirisinde Litvancanın girişimi ve doğru çevirinin nasıl olması gerektiği gösterilmektedir. Bağlamın "para" olduğu ve bankaların yıpranan banknotları yenileriyle değiştirmesini konu alan bu örnekte, Litvancanın girişiminin etkisiyle, sözcenin çevirisinde "exchanged" (değiştirilmiş) sözcüğü kullanılmış; bu seçim sözcenin anlamında bir değişime neden olmuştur. Oysa burada eski bir şeyin yenisiyle değişimi söz konusu olduğundan "to replace" (*yenisiyle değiştirmek*) eyleminin kullanılması gerekmektedir (Dailidėnaitė ve Volyneć, 2013, s. 43).

Karışık Dil

Karışık dil (mixed language), iki farklı dilin ikidillilik durumu çerçevesinde kaynaşması sonucunda ortaya çıkan bir ilişki dili türüdür (Meakins ve Stewart, 2022, s. 1); bir dilin dilbilgisinin diğersinin sözlüğüyle birleştirildiği iç içe geçme sürecinin bir sonucudur. İki farklı dil dizgesi birbirinden ayıramayacak biçimde iç içe geçerek karışık dili oluşturur; böylece bu iki dilden tek bir tanesine dayandırılmayan bir dil ortaya çıkar (van Gijn, 2009, s. 93). Karışık dillerde ebeveyn konumundaki dillerde kendisini göstermeyen yeni yapıların ortaya çıktığı da görülmektedir (Meakins ve Stewart, 2022, s. 2).

Önemli toplumsal değişimlerin meydana geldiği dönemlerde ortaya çıktığı görülen karışık diller bu bağlamda ya yeni bir kimliği ifade etme ya da eski bir kimliği sürdürülme işlevini taşımaktadır (Meakins ve Stewart, 2022, s. 1). *Angloromani, Baranquenho, Callahuaya, Chindo, Gurindji Kriol, Jenisch, Lekouesch, Ma'á, Media Lengua, Mednyj Aleut, Michif, Shelta* ve *Wutun* dilleri karışık dil olarak tanımlanmış olan dillerden bazılarıdır (Meakins, 2013, s. 161-164).

Karışık dillerin ulamlandırılması bağlamında Bican (2015)'in ortaya koyduğu üçlü ulamlandırmadan söz etmek mümkündür ve buna göre karışık diller bir dilden dilbilgisinin diğer dildense bol miktarda sözcüğün alındığı *sözdağarcığı-dilbilgisi karışık dilleri* (lexicon-grammar mixed languages), her iki dilden de bol miktarda dilbilgisel ve sözcüksel ögenin alındığı *yapısal karışımlar* (structural mixes) ve bir dilin sözdağarcığı korunurken bu dilin diğer dille yapısal bir yöneşmeye uğradığı *dönüşük diller* (converted languages) olmak üzere kabaca üç ulama ayrılmaktadır (akt. Meakins ve Stewart, 2022, s. 2).

Karışık diller, Thomason ve Kaufman (1988)'in çalışmasına kadar ayrı bir oluştum olarak değerlendirilmemiş, ancak bu çalışmayla etkileşimsel dilbilim bağlamında bir ilişki dili biçimi olarak araştırılmaya başlanmıştır (Meakins, 2013, s. 159). Karışık dillerin ortaya çıkması için gerekli olan süre çoğu kez doğal dillerin tarihsel süreçte gelişim gösterdikleri süreler kadar uzun olabilir ve ortaya çıkması için ikidillilik gerekli bir koşul değildir (Muysken, 2011, s. 304).

Karışık diller ile *kırma dil* ve *karma dil* arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Söz gelimi, ebeveyn konumundaki tek bir dilin olmaması, toplumların etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaları ortak özellikleridir. Ancak karışık dil iki dilin etkileşimiyle meydana gelmesi özelliğiyle bu dillerden ayrılmaktadır. Karma dille karşılaştırıldığında kişisel ve kişilerarası değişkenlik daha az olduğundan karışık dil daha tutarlı bir görünüm sergilemektedir (van Gijn, 2009, s. 108).

(7)

Media Lengua: *Yotaka kirinimi nievekunaka cayichun.*

İspanyolca : *Me gusta que caiga la nieve.*

Keçua : *Ñukaka munanimi rasukunaka urmachun.*

(Stewart, 2018, s. 178)

Örnek (7)'de Ekvador Keçuasının dilbilgisiyle Ekvador İspanyolcasının sözlüğünü birleştiren Media Lengua (ortayol/orta dil) karışık dilinden (van Gijn, 2009, s. 93) bir örnek tümce (Türkçe çevirisi "Karın yağması hoşuma gidiyor") ve sırasıyla onun İspanyolca ve Keçuadaki karşılıkları görülmektedir. Sözcüklerinin yaklaşık %90'ının İspanyolca kökenli olduğu bu dilden alınan tümcede İspanyolca kökenli dilsel birimler italik olarak gösterilmektedir (Stewart, 2018, s. 178).

Karma Dil

Karma dil (Pidgin), bir bölgedeki yerel halkla sürekli ilişkileri olan gezginlerin,

balıkçıların veya tacirlerin bu halklarla ilişkilerinden kaynaklı olarak ortaya çıkan dillerdir (Kıran ve Kıran (Eziler), 2012, s. 276). İletişim kurma çabası ve yönemsiz dil öğrenmenin sonucunda meydana gelen bu dillerin temelinde yatan bir doğal dil mutlaka vardır ve söz konusu doğal dil karma dil oluşurken söz dağarcığı, dilbilgisi ve karmaşık/düzensiz özellikler açısından daha sade bir hal almaktadır (İmer vd., 2013, s. 176-177). Sonuç olarak karma diller çoğunlukla basit biçimbilimsel ve sözdizimsel özellikleri olan ve söz dağarcığı iki farklı dilden gelen karışık nitelikteki dillerdir (Kıran ve Kıran (Eziler), 2012, s. 276).

Mutlaka bir kimsenin ikinci dili konumunda olması gereken karma dillerin anadili statüsünde olmaları mümkün değildir (İmer vd., 2013, s. 176). Nitekim karma dillerin ömrü en fazla on beş yıl kadar olmaktadır (Kıran ve Kıran (Eziler), 2012, s. 276). Tok Pisin, karma dil ve kırma dil alanında belgelemesi iyi yapılmış olan dillerden bir tanesidir (Zimmermann, 2011, s. 1). Yedi yüzden çok dilin konuşulduğu Papua Yeni Gine’de bu karma dil *geçer dili* statüsünde olan başlıca dildir (Mühlhäusler, 1982, s. 105).

(8)

Dis rod *no long rich* da ada wan.

‘This road is not as long as the other one.’

(Mesthrie, 2008, s. 447)

Örnek (8)’de Afrika’daki karma dillerden biri olan Kamerun Karma dil İngilizcesi (Cameroonian Pidgin English) ile kurulu bir tümce ve onun İngilizce karşılığı görülmektedir. Türkçe çevirisi “Bu yol diğeri kadar uzun değil” olan bu tümcede basit dilbilgisel yapı ve sesletim özellikleri görülmektedir.

Kırma Dil (Creole)

Kırma dillerin varlığı, yerli dilleri ile Avrupa dilleri arasında bazı ilişkilerin meydana geldiği sömürgecilik dönemine dayanmaktadır. Bu dönemde Afrika’dan getirilen yerli toplulukları içinde biçimlenmiş olan, biçimbilimsel ve sözdizimsel özellikleri kendi yerel dillerinden gelen, ancak söz dağarcığı İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Portekizce gibi bağlı oldukları Avrupalıların dillerinden gelen, basit yapı ve gündelik iletişime yönelik dillerdir (Kıran ve Kıran (Eziler), 2012, s. 276).

Yaygınlaşan bir karma dilin anadili konuşucusu kazanmaya başlayarak kırma dil statüsüne gelmesi mümkündür (Muysken ve Smith, 1994, s. 3). Karma diller uzun süre kullanıldıklarında yapısal bir dönüşüm geçirip daha karmaşık dillere haline gelir ve bu dillerin konuşulduğu bölgelerde doğan çocuklar söz konusu bu dilleri anadili olarak edindiklerinde karma dil artık bir kırma dil haline gelir (Polome, 1971; akt. Özürçün, 2014, s. 116). *Tok Pisin, Nijerya İlişki İngilizcesi* (Nigerian Pidgin English) ve *Sango* gibi diller, kırma dil konumuna gelmiş karma dillere örnektir (Muysken ve Smith, 1994, s. 3).

(9)

Em i bin pait-im ol pik 'She hit the pigs'

(Siegel, 1997, s. 89)

Örnek (9)'da Tok Pisin kırma dilinde meydana getirilmiş bir tümce ve onun İngilizce karşılığı görülmektedir. Tümcenin Türkçe anlamı "O domuzlara vurdu" biçimindedir. Tok Pisin dilinde yapılan tümcenin öğeleri İngilizce kökenli olmakla birlikte pek çoğu türedikleri İngilizce sözcüklerden farklı anlam ya da işlevlere sahiptirler (Siegel, 1997, s. 89).

Aradil

Aradil (interlanguage) terimi ilk kez Selinker (1972) tarafından ortaya atılmıştır (akt. Wu, 2017, s. 166). İkinci dil edinimi olgusuyla yakından ilişkili olan aradil kavramı, bir yabancı dil öğrencisinin öğrenim sürecinde meydana gelen karma bir dil dizgesidir. Nitekim aradil terimi, yapısal açıdan anadili ile öğrenilen hedef dil arasında bir konuma sahip olacak şekilde ikinci dil öğrenimini sürdüren birey tarafından ortaya konan ve bireye özgü olan bağımsız bir dil dizgesine gönderimde bulunmaktadır (Wu, 2017, s. 166). Düzenek değiştirimi yalnızca iki ya da daha çok dilden gelen biçimbirimlerle ilgili bir kavram olarak değil de aynı zamanda bu dillerden gelen dilbilgisel örüntülerle de ilişkili bir kavram olarak değerlendirildiğinde, ikinci dil edinimi ve bunun yanı sıra kırma dil, kırma anadili gibi kavramların düzenek değiştirimine yakınlıkları daha belirgin bir biçimde kendisini göstermektedir (Myers-Scotton, 1998, s. 155).

Sonuç

Günümüz dünyası özellikle ülkelerarasında dolaşımın artması, göç, internetin geliştirilmesi gibi olayların etkisiyle farklı kültür ve toplumlardan olan kişilerin etkileşime geçme olanaklarını artırmıştır. Bu durumun sonucunda, farklı dilleri konuşan kişiler ortak bir iletişim biçimi geliştirme yoluna gitmiş ve dillerarası etkileşim olayı ortaya çıkmıştır. Çalışmamızda toplumdilbilimin inceleme alanında yer alan ve dillerarası etkileşimler sonucunda ortaya çıkan *dillerarası etkileşim görüngülerinden ikidillilik, düzenek değiştirimi (düzenek kaydırımı ve düzenek karıştırımı), ödünçleme, dil aşınması, dil aktarımı, girişim, karışık dil, karma dil, kırma dil ve aradil* terimleri ilgili alanyazın çerçevesinde çeşitli yönleriyle irdelenerek ayrı başlıklar altında açıklanmış ve bu kapsamda söz konusu görüngülerle ilgili olarak açıklamalara, ulamlaştırmalara ve örneklerine yer verilmiştir.

Dillerarası etkileşim görüngüleri konusunun aydınlatılması bağlamında çalışmada ilk olarak makro dilbilimin alanlarından olup *toplumsal sınıf, eğitim düzeyi, yaş ve cinsiyet* gibi faktörler çerçevesinde dil olgusunu ele alan *toplumdilbilim* konusuna değinilmiştir. Ardından birtakım toplumsal etkenler sonucunda farklı dillerin birbiriyle etkileşimde bulunduğu süreçler, bu etkileşim bağlamında bir dilin öteki dil üzerinde meydana getirdiği etki ve bu etkinin sonuçlarını kapsayan *dillerarası etkileşim* konusuna açıklık getirmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda söz konusu etkileşimlerin ortaya çıkardığı sonuçlar, bu sonuçlardan biri olarak nitelendirebileceğimiz *dillerarası etkileşim görüngü-*

leri ve ilgili kavramlar ve tanımları üzerinde durulmuştur.

Dillerarası etkileşim sonucu ortaya çıkan dil olaylarına ilişkin bir derleme çalışması olan bu makalede, söz konusu dil olaylarını tanıtilerek günümüzde kültürlerarası ve toplumlararası etkileşimin dilsel boyutu ortaya konmuştur. Bu çerçevede, ilgili konuda araştırma yapmak isteyenlere bir toplu bir kaynak sunmak hedeflenmiştir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Gülsüm Songül ERCAN
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Gülsüm Songül ERCAN
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Akharawatthanakun, P. (2004). Tonal variation and change in dialects in contact: a case study of Lao. *MANUSYA: Journal of Humanities*, 7(1), 56-95. <http://dx.doi.org/10.1163/26659077-00701003>
- Al Heetia, N. H., & Al Abdely, A. A. (2016). Types and functions of code-switching in the English language used by Iraqi doctors in formal setting. *International Journal of Advanced Research and Review*, 1(8), 10-18.
- Asanova, J. (2006). The impact of the Asian Development Bank on educational policy formation in Kazakhstan. *Central Eurasian Studies Review*, 5(1), 7-10.
- Aşkın Balcı, H. (2019). Etkileşim dilbilimi ve toplumdilbilim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(68), 45-55. doi: 10.17719/jisr.2019.3804
- Ataş, Ş. (2017). *Mardin'de çok dillilik ve ana dili Arapça olan çok dillilerde kod değişimleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baker, C. (2001). *Foundations of bilingual education and bilingualism* (3. Baskı). Multilingual Matters.
- Bakker, P. (2015). Typology of mixed languages. Aikhenvald A. Y., & Dixon R. M. W. (Eds.), *The Cambridge Handbook of linguistic typology*, (ss. 217-253). Cambridge University Press.
- Bican, G. (2017). İki dilliliğin tanımlanması: Kuramsal tartışmalar ve güncel dilbilimsel yaklaşımlar. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 353-366. <http://dx.doi.org/10.16916/aded.298779>
- Blom, J. P., & Gumperz, J. J. (1972). Social meaning in linguistic structure: Code-switching in Northern Norway. J. J. Gumperz & D. Hymes (Eds.) *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication* (ss. 407-434). Holt, Rinehart, and Winston.
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. Holt.
- Borg, J., & Lauri, M. A. (2008). DTV in Malta. van den Broeck, W., & Pierson, J. (Eds.), *Digital television in Europe*, (ss. 143-152). VUB Press.
- Borges, R. D. (2014). *The life of language: Dynamics of language contact in Suriname* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Utrecht University.
- Brezjanovic-Shogren, J. (2011). *Analysis of code-switching and code-mixing among bilingual children: Two case studies of Serbian-English language interaction* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Wichita State University.
- Brice, A., & Anderson, R. (1999). Code mixing in a young bilingual child. *Communication Disorders Quarterly*, 21(1), 17-22. <http://dx.doi.org/10.1177/152574019902100103>
- Cañas, A. (2001). Spanglish: The third way. *Bulletin of Hokuriku University*, 25, 209-218.
- Dağ Pestil, A. ve Kana, F. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Belaruslu öğrencilerde görülen dil aktarımları. *International Journal of Language Academy*, 21, 426-435. <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3839>

- Dailidénaité, A., & Volyneç, J. (2013). Source language interference with target language in conference interpreting. *Vertimo Studijos*, 6, 34-49.
<http://dx.doi.org/10.15388/VertStud.2013.6.10543>
- Demiray, F. (2015). İkidillilik bağlamında düzenek değiştirme olgusu temel dil çerçeve modeline göre incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 26-39.
http://dx.doi.org/10.1501/sbeder_0000000100
- Diaz, R. M. (1983). Thought and two languages: The impact of bilingualism on cognitive development. *Review of Research in Education*, 10, 23-54.
- Duisembekova, Z., & Özmen, K. S. (2020). Analyzing language learning beliefs of English student teachers: A cross-cultural study across Turkic republics. *Bilig*, (94), 51-73.
<https://doi.org/10.12995/bilig.9403>
- Duran, L. (1994). Toward a better understanding of code switching and interlanguage in bilinguality: Implications for bilingual instruction. *The Journal of Educational Issues of Language Minority Students*, 14, 69-88.
- Duranti, A. (Ed.). (2004). *A companion to linguistic anthropology*. Blackwell.
- Dweik, B. S., & Al-Obaidi, T. A. (2014). Language contact, use and attitudes among the Chaldo-Assyrians of Baghdad, Iraq: A sociolinguistic study. *Journal of Advances in Linguistics*, 3(3), 219-232. <https://doi.org/10.24297/jal.v3i3.5212>
- Eldin, A. A. T. S. (2014). Socio-linguistic study of code switching of the Arabic language speakers on social networking. *International Journal of English Linguistics*, 4(6), 78-86.
<https://doi.org/10.5539/ijel.v4n6p78>
- Ennin, T., & Afful, I. (2015). Stylistic significance of code switching and code mixing in three African novels. *The English Literature Journal*, 2(4), 426-434.
- Ercan, G. S. (2021). Dil gelişimi. Siyez, D. M (Ed.) *Çocuk ve Ergen Gelişimi: Çok Boyutlu Bir Bakış*, (ss. 306-335). Pegem Akademi.
- Fishman, J. (1989). *Language and ethnicity in minority sociolinguistic perspective*. Multilingual Matters.
- Frank, D. B. (2007). We don't speak a real language: Creoles as misunderstood and endangered languages. *Paper presented at the Symposium on Endangered Languages sponsored by the National Museum of Language*, March 25, 2007.
- Giatno, G., Wisman, H., & Gafari, M. O. F. (2019). Morphological interference in the form of Malay language affixation Panai Dialect in the use of writing language (Narrative Text) in 5th grade of primary school No. 112202 in Middle Panai District. *Budapest International Research and Critics in Linguistics and Education (BirLE) Journal*, 2(2), 100-114.
<https://doi.org/10.33258/birle.v2i2.279>

- Gilquin, G. (2015). At the interface of contact linguistics and second language acquisition research: New Englishes and learner Englishes compared. *English World-Wide*, 36(1), 91-124. <https://doi.org/10.1075/eww.36.1.05gil>
- Glovacki-Bernardi, Z., & Jernej, M. (2004). On German-Croatian and Italian-Croatian language contact. *Collegium Antropologicum*, 28(1), 201-205.
- Gökdağ, B. A. (2011). Doğu Karadeniz’de konuşulan diller ve Türkçe ile etkileşimleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 31(31), 111-134.
- Grosjean, F. (1982). *Life with two languages*. Cambridge University Press.
- Grosjean, F. (1985). The bilingual as a competent but specific speaker-hearer. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 6(6), 467-477.
- Grosjean, F. (1988). Exploring the recognition of guest words in bilingual speech. *Language and Cognitive Progress*, 3(3), 233-274. <https://doi.org/10.1080/01690968808402089>
- Hamers, J. F., & Blanc, M. H. A. (2000). *Bilinguality and bilingualism*. Cambridge University Press.
- Hasselblatt, C., de Jonge, B., & Norde, M. (2010). *Language contact: New perspectives*. John Benjamins.
- Holmes, J. (2013). *An Introduction to Sociolinguistics, Fourth Edition*. Routledge.
- Hymes D. (1971). *On communicative competence*. University of Pennsylvania Press.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2013). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Jdetawy, L. F. A. (2011). Arabic-English code-switching among Arab students at UUM, Malaysia. *Language in India*, 11(5), 102-117.
- Kheder, R. M. (2019). The pros and cons of bringing children up bilingually. *Journal of University of Human Development*, 5(3), 73-78. <https://doi.org/10.21928/juhd.v5n3y2019.pp73-78>
- Kıran, Z. ve Kıran (Eziler), A. (2012). *Dilbilime giriş*. Seçkin Yayıncılık.
- Kostoulas-Makrakis, N., Karantzola, E., & Athanassiadis, E. (2006). Attitudes towards bilingualism: The case of two Greek islands. *Mediterranean Journal of Educational Studies*, 11(2), 17-34.
- Köpke, B., & Genevska-Hanke, D. (2018). First Language Attrition and Dominance: Same or Different? *Frontiers in Psychology*, 9, ss. 1-16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01963>
- Liu, H., & Ren, Q. (2017). The language contact status of Kanbun Kundoku in East Asian languages. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 142, 411-413. <https://doi.org/10.2991/icelaic-17.2017.91>
- Mabule, D. R. (2015). What is this? Is it code switching, code mixing or language alternating?. *Journal of Educational and Social Research*, 5(1), 339-349.

<https://doi.org/10.5901/jesr.2015.v5n1p339>

- Mahomoudi, F. ve Mahmoudi, A. (2020). İki dillilik: Dil ve biliş. *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 14-19. <https://doi.org/10.51242/SAKA-TJER.2020.3>
- Marini, A., & Fabbro, F. (2007). Psycholinguistic models of speech production in bilingualism and multilingualism. A. Ardila ve E. Ramos (Eds.), *Speech and language disorders in bilinguals* (ss. 47-67). Nova Science.
- Marini, A., Urgesi, C., & Fabbro, F. (2012). Clinical neurolinguistics of bilingualism. M. Faust (Ed.), *The handbook of the neuropsychology of language*, (ss. 738-759). Blackwell.
- Meakins, F. (2013). Mixed languages. Bakker, P., & Matras, Y. (Eds.), *Contact languages: A comprehensive guide*, (ss. 159-228). De Gruyter Mouton.
- Meakins, F. & Stewart, J. (2022). Mixed languages. Mufwene, S., & Escobar, A. M. (Eds.), *The Cambridge Handbook of language contact*. Cambridge University Press. (Yayın aşamasında).
- Messiliti, H. (2017). *The study of code-switching/mixing in Algerian universities* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. The University of Abdelhamid Ibn Badis Mostaganem.
- Mesthrie, R. (Ed.). (2008). *Varieties of English 4: Africa, South and Southeast Asia*. Walter de Gruyter.
- Meyerhoff, M. (2006). *Introducing sociolinguistics*. Routledge.
- Mills, J. (2001). Being bilingual: Perspectives of third generation Asian children on language, culture and identity. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 4(6), 383-402. <https://doi.org/10.1080/13670050108667739>
- Mohammadi, S. M. (2014). Code switching as a robust catalyst; a useful way to become a more strategic language user. *International Journal of Language and Linguistics*, 2(5-1), 47-55. <https://doi.org/10.11648/j.ijll.s.2014020501.17>
- Mrva, J. (2018). Passive bilingualism within the Iberian Peninsula. *Revista Colombiana de Educación*, (75), 215-242.
- Muhvić-Dimanovski, V. (2005). Languages in contact. A. Sujoldžić (Ed.), *Linguistic anthropology* (ss. 52-62). EOLSS Publishers.
- Muysken, P. (2011). Code-switching R. Mesthrie (Ed.), *The Cambridge handbook of sociolinguistics*, (ss. 301-314). Cambridge University Press.
- Muysken, P. C. & Smith, N. (1994). Introduction. J. Arends, P. Muysken, & N. Smith (Eds.), *Pidgins and creoles: An introduction*, (ss. 3-14). Benjamins.
- Mühlhäusler, P. (1982). Language and communication efficiency: The case of Tok Pisin. *Language and Communication*, 2(2), 105-121. [https://doi.org/10.1016/0271-5309\(82\)90001-5](https://doi.org/10.1016/0271-5309(82)90001-5)
- Myers-Scotton, C. (1998). Code-switching. F. Coulmas (Ed.), *The handbook of sociolinguistics*, (ss. 149-160). Blackwell.
- Nazlı, E. H. (2016). Toplumdilbilime genel bir bakış. *SBArD Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (28), 37-66.

- Nerghes, A. (2011). *The impact of code-switching on persuasion: An elaboration likelihood perspective* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Wageningen University & Research.
- Nguyen, T. (2014). *Code switching: A sociolinguistic perspective*. Anchor Academy Publishing.
- Otsuka, Y. (2005). History of Polynesian languages. *Linguistics*, 345, 267-296.
- Ovu, B., F. & Anyanwu, Q. E. (2019). Bilingualism problems in Nigeria: Implications for ESL pedagogy. *Journal of Languages, Linguistics and Literary Studies (JOLLS)*, 8, 13-21.
- Özüorçun, F. (2014). Language varieties: Pidgins and creoles. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 114-123.
- Park, E. S. (2018). Language attrition. J. I. Lontos (Ed.), *The TESOL Encyclopedia of English language teaching*, (ss. 1-12). John Wiley and Sons.
- Polome, E. (1971). *Pidginization and creolization of languages*. Cambridge University Press.
- Poplack, S. (1980). Sometimes I'll start a sentence in English Y TERMINO EN ESPAÑOL: toward a typology of code-switching. *Linguistics*, 18(7-8), 581-618. <https://doi.org/10.1515/ling.1980.18.7-8.581>
- Poplack, S. (2001). Code-switching (Linguistic). N. Smelser, & P. Baltes (Eds.), *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*, (ss. 2062-2065). Elsevier Science.
- Poplack, S., & Meechan, M. (Eds.). (1998). *Instant loans, easy conditions: The productivity of bilingual borrowing; Special issue of the international journal of bilingualism*. Kingston Press.
- Selinker, L. (1972). Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 10(3), 209-231.
- Selinker, L., & Mascia, R. (2001). Interlanguage speech recognition by computer: Implications for SLA and computational machines. *Apples-Journal of Applied Language Studies*, 1(1), 19-55. <https://doi.org/10.1515/iral.1972.10.1-4.209>
- Siegel, J. (1997). Using a pidgin language in formal education: Help or hindrance?. *Applied Linguistics*, 18(1), 86-100. <https://doi.org/10.1017/S004740450001842X>
- Siemund, P. (2008). Language contact: Constraints and common paths of contact induced language change. P. Siemund, & N. Kintana (Eds.), *Language Contact and Contact Languages*, (ss. 3-11). Benjamins.
- Smart-Carvalho, C. (2018). The enactment of Bill 5, The Francophone community enhancement and support act: A proud moment for Manitoba. *Manitoba Law Journal*, 41(1), 479-510.
- Stewart, J. (2018). Vowel perception by native Media Lengua, Quichua, and Spanish speakers. *Journal of Phonetics*, 71, 177-193. <https://doi.org/10.1016/j.wocn.2018.08.005>
- Süverdem, F. B. ve Ertek, B. (2020). İki dillilik ve iki kültürlülük: göç, kimlik ve aidiyet. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 6(2), 183-207. <https://doi.org/10.34137/jilses.826142>
- Swain, S., Adams, J. N., & Janse, M. (2002). *Bilingualism in ancient society: Language contact*

- and the written text.* Oxford University Press.
- Thomason, S. G. (2001). *Language contact.* Edinburgh University Press.
- Todorova, B. B. (2019). Bulgarian-English code-switching in Internet forum communication: The BG-mamma case. *Open Linguistics*, 5(1), 121-135. <https://doi.org/10.1515/opli-2019-0008>
- Van Gijn, R. (2009). The phonology of mixed languages. *Journal of Pidgin and Creole languages*, 24(1), 93-119. <https://doi.org/10.1075/jpcl.24.1.04gij>
- Walczyński, M. (2012). The study of pidgins and creoles and society- and culture-related fields of linguistics. İçinde Bryll, A., Sikora, I. & Walczyński, M. (Eds.) *Philological inquiries: Festschrift for Professor Julian Maliszewski honouring his 40 years of scholarly activity and his 60th birthday*, ss. 194-213. Nysa: Oficyna Wydawnicza PWSZ w Nysie.
- Wu, X. J. (2017). Error analysis of interlanguage in English writing. *DEStech Transactions on Social Science, Education and Human Science*, (mess). <https://doi.org/10.12783/dtssehs/mess2017/12107>
- Yaman, İ. ve Ekmekçi, E. (2018). İngiliz dili eğitimi alanında yaygın bir şekilde kullanılan bazı terimlerin Türkçe'ye aktarımı sorunu. *Diyalektolog Sosyal Araştırmalar Hakemli Dergisi*, (18), 143-167. <https://doi.org/10.22464/diyalektolog.212>
- Yılmaz, M. Y. (2014). İki dillilik olgusu ve Almanya'daki Türklerin iki dilli eğitim sorunu. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(3), 1641-1651. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6216>
- Zhang, H., & Wang, N. (2016). Sociolinguistics and English teaching in China. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(4), 830-834. <https://doi.org/10.17507/tpls.0604.21>
- Zimmermann, J. L. (2011). *The increasing Anglicisation of Tok Pisin: An analysis of the Wankor Corpus* [Yayımlanmamış Doktora tezi]. The University of Regensburg.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Uyku Sorunlarının Kişilik Bozuklukları ve Tedavi
Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi

The Evaluation of Sleep Disorders and
Treatments in terms of Personality Disorders

Bahar ATBAKAN İKİZLER*
Haydeh FARAJI**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Değerlendirme (Derleme)/ Review/ Обзорная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Atbakan İkizler, B. ve Faraji, H. (2022). Uyku sorunlarının kişilik bozuklukları ve tedavi yöntemleri açısından değerlendirilmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 587-621.

Atbakan İkizler, B. & Faraji, H. (2022). The Evaluation of sleep disorders and treatments in terms of personality disorders. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 587-621.

10.29228/kesit.57770

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 25.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 14.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена
Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это
произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*✉ Uzm. Psk., Türkiye, bahar.atbakan@gmail.com

**✉ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye, haydehfaraji@aydin.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Uyku Sorunlarının Kişilik Bozuklukları ve Tedavi Yöntemleri Açısından
Değerlendirilmesi

*The Evaluation of Sleep Disorders and Treatments in terms of Personality
Disorders*

Uzm. Psk. Bahar ATBAKAN İKİZLER

Dr. Öğr. Üyesi Haydeh FARAJİ

Öz: Uyku sorunları, psikiyatrik bozukluklar içerisinde karşılaşılan sorunlardan biridir. Uyku sorunlarına çeşitli kişilik bozuklukları durumlarının da eşlik edebileceği bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı uyku sorunlarının kişilik bozuklukları ile olan ilişkisini ortaya koymak ve tedavi yöntemlerine yönelik bir değerlendirme sağlamaktır. Çalışmanın, uyku sorunlarının ağırlıklı olarak hangi kişilik bozuklukları ile bir arada görüldüğüne yönelik bir çerçeve sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada, uyku bozuklukları ve kişilik bozukluklarının güncel tanı kriterlerine yönelik bir açıklama sunulmuş, ayrıca uyku bozukluklarının tedavi yöntemlerine yer verilerek betimsel nitelikte bir tarama yöntemi izlenmiştir. Çalışmada özellikle borderline ve antisosyal kişilik bozukluğuna sahip olan hastaların daha fazla uyku sorunu deneyimledikleri, bu uyku sorunları içerisinde insomninin daha sık ortaya çıktığı ve bu hastaların uyku sorunlarına yönelik tedavi seçeneklerini değerlendirirken farmakolojik müdahalelerin yanı sıra psikoterapötik yöntemlere de başvurulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klinik psikoloji, uyku bozuklukları, kişilik bozuklukları, borderline kişilik bozukluğu, antisosyal kişilik bozukluğu.

Abstract: Sleep problems are one of the problems encountered in psychiatric disorders. It is known that various personality disorders may accompany sleep problems. The aim of this study is to reveal the relationship between sleep problems and personality disorders and to provide an evaluation of treatment methods. It is thought that the study is important in terms of providing a framework for which personality disorders are predominantly seen together with sleep problems. In the study, an explanation of the current diagnostic criteria of sleep disorders and personality disorders was presented, and a descriptive screening method was followed by in-

cluding the treatment methods of sleep disorders. In the study, it was concluded that especially patients with borderline and antisocial personality disorder experience more sleep problems, insomnia occurs more frequently among these sleep problems, and psychotherapeutic methods should be applied in addition to pharmacological interventions when evaluating treatment options for sleep problems in these patients.

Keywords: Clinical psychology, sleep disorders, personality disorders, borderline personality disorder, antisocial personality disorder.

Giriş

Uyku, düzenli bir gereksinim biçiminde ortaya çıkan, istemli kasların kullanım dışı hale geçmesi ile tanımlanan ve kendi içerisinde belirli bir düzenliliği olan bir deneyim olarak nitelendirilmektedir (Selçuk, 2005: 785). Uyku, psikolojik ve fizyolojik olarak dengeleyici ve dinlendirici bir niteliğe sahip olup canlılığın devamlılığını sağlamada, merkezi bir rol üstlenmektedir. Uyku sorunları, canlılığın devamlılığını sekteye uğratarken, aynı zamanda fiziksel ve ruhsal nitelikte olumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır (Tuncer vd., 2020: 90).

Kişilik, yalnızca biyolojik ve çevresel değişim ile tanımlanamayacak biçimde, kişilerin süreklilik gösteren eğilimleri ve nitelikleri olarak açıklanmaktadır (Berens ve Nardi, 1999: 1). Kişiliğe dair sorunlar ise bireyin süreklilik gösteren niteliklerinin sosyal ve ilişkisel dinamiklerle uyumsuzluk göstermesi ile ilişkilendirilmektedir. Sosyal ve ilişkisel uyumda yaşanan bozuklukların devamlılık göstermesi ise kişilik bozukluğu olarak ele alınmaktadır (Öztürk ve Uluşahin, 2018: 423). Kişilik bozukluğunun söz konusu olması durumunda bireyin kendine özgü hissetme, algılama, düşünme ve ilişki kurma biçimi sorunlu ve işlevsiz hatta kimi durumda zararlı ve yıkıcı bir hal almaktadır (Faraji ve Çaresiz, 2022: 271).

Yatan psikiyatrik hastaların yarısından fazlasında, ayaktan izlenenlerin de %30-40'ında tek başına ya da başka bir ruhsal hastalığa binişik bir kişilik bozukluğu olduğu tahmin edilmektedir. Batı toplumlarında genel popülasyonun en az %5-20'inde kişilik bozukluğu olduğu söylenmekte olup ülkemize özgü epidemiyolojik çalışmalar henüz kısıtlı olsa da benzer bir oranın ülkemizde de geçerli olduğu düşünülmektedir. Yatan psikiyatrik hastaların yarısından fazlasında, ayaktan izlenenlerin de %30-40'ında tek başına ya da başka bir ruhsal hastalığa eşlik eden bir kişilik bozukluğu olduğu tahmin edilmektedir. (Özçetin, Maraş, Ataoğlu ve İçmeli, 2008). Kişilik bozukluğu, ruhsal olarak birden çok semptomatik durum ile görülmekte olup kişilik bozukluğunun varlığı bireyi diğer ruhsal bozukluklara yatkın hale getiren bir faktördür (Kaplan ve Sadock, 2004: 361).

Kişilik bozuklukları ile ilişkilendirilen belirtilerden biri de uyku sorunlarıdır (Örsal, Eren ve Duru, 2019: 56). Kişilik bozukluğu varlığının uykuyu etkileyebildiği

gibi yenilenme ve dinlenmeye hizmet eden uykudaki bozulmaların da kişilik bozukluğunun prognozunu kötüleştirebileceği düşünülmektedir. Uyku sorunlarının; beraberrinde, kişinin fiziksel ve ruhsal olarak yaşayabileceği birtakım olumsuzlukları da getirmesi, işlevsellikte hali hazırda bozulmaların var olduğu kişilik bozukluklarında uyku sorunları ve olası tedavi yöntemleri üzerine düşünmeyi oldukça önemli hale getirmektedir. Bu nedenle kişilik bozukluğu ile uyku bozukluklarının birlikteliğinin anlaşılması uyku ve kişilik bozukluğu kliniği için değerli bulunmaktadır. Ayrıca uyku sorunlarına yönelik tercih edilecek olan tedavi yöntemi, sorun olarak nitelendirilen semptomların nedenlerine ve niteliğine göre değişiklik gösterdiği gibi (Thorpy, 2012: 687) benzer bir durum kişilik bozuklukları için de söz konusu olabilmektedir (Kaplan ve Sadock, 2004: 305).

Uyku sorunlarıyla kişilik bozuklukları arasındaki ilişkiyi incelemek ve tedavi yöntemleri üzerine bir değerlendirme yapmak bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Uyku bozuklukları ile hangi kişilik bozukluklarının daha sık bir arada görüldüğüne odaklanılması açısından da çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Uyku sorunları kişilik bozuklukları açısından ele alınırken tedavi yöntemleri, farmakolojik ve psikolojik müdahaleler olarak iki boyutta incelenmektedir. Bu araştırmada, uyku bozuklukları ve tedavileri ile kişilik bozuklukları sistematik olarak derlenmiş, uyku ve uyku sorunlarına yönelik teorik bir çerçeve sunulurken, uyku sorunları ve kişilik bozuklukları arasındaki ilişkiye odaklanılmış ve uyku sorunlarına yönelik olarak gerçekleştirilen tedavi yöntemleri değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi için etik izne ihtiyaç bulunmamaktadır.

Uyku ve Uyku Bozuklukları

Uyku, ilkel canlılarda, uyanıklık haliyle birlikte döngüsel olarak ilerleyen; gelişmiş canlılarda; içerisinde belirli epizotları olan düzenli bir yapılanma gösteren bir süreç olarak görülmektedir. Tıpkı ilkel canlılarda olduğu gibi yaşamımızın ilkel dönemi olan anne karnındaki bebeklik döneminde de uyku, birbirini izleyen dönemsel uyku ve uyanıklık hali olarak yapılanmakta, yetişkinlikte ise diğer gelişmiş canlılarla benzer bir nitelik göstermektedir (Aydın, 2013: 22).

Uyku, düzenli bir gereksinim biçiminde ortaya çıkan, istemli kasların kullanım dışı hale geçmesi ile tanımlanan ve kendi içerisinde de belirli bir düzenliliği olan bir deneyim olarak nitelendirilmektedir (Selçuk, 2005: 785). Bu açıdan uyku, yaşamın devamlılığını sağlamada en belirleyici ihtiyaçlardan birine dönüşmektedir. Fiziksel, psikolojik ve sosyal olmak üzere birden fazla boyutu olan uyku, sağlığın ve yaşam kalitesinin en önemli unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Çetinel ve Özvurmaz, 2018: 81).

Uyanıklık süreci, gerçekleştirilen elektroensefalografi çalışmaları içerisinde alfa dalgaları ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu dalgalar, gözler açık durumda değilken ve sakin, durağan durumda iken ortaya çıkan, gözler açık olduğunda ise sonlanan dalgalar olarak nitelendirilmektedir. Uyanıklık süreci içerisinde kas gerginliği artmış durumdadır ve aynı zamanda bu süreçte kısa süreler halinde ortaya çıkan ve düzenli olmayan hızlı göz hareketleri ortaya çıkabilmektedir (Aydın, 2013: 23-24). Uyanıklık sürecinin devamlılığını sağlayan fizyolojik işleyişin bastırılması sonucunda kişi uykuya geçmekte; benzer bir biçimde uyku sürecini mümkün kılan fizyolojik işleyişin bastırılması sonucunda ise kişinin uyanıklık durumu ortaya çıkmaktadır (Bilici ve Özbay, 2021: 34)

NREM periyodu, yavaş veya sessiz uyku olarak adlandırılmaktadır. Uykuya ilişkin olarak gerçekleştirilen elektroensefalografi çalışmaları, NREM periyodunun 4 evre olarak yapılandığını göstermektedir. Bunlardan ilki olan 1. evre, uyanıklıktan uykuya yönelik bir geçiş evresi olarak değerlendirilmektedir. Bu evre 0.5-7 dakika arasında süreklilik göstermektedir. Birinci evrede, solunumun düzenli ve yavaş olduğu, kalp ritminin yavaşladığı, gözlerin yavaş dönme hareketleri gösterdiği, dış uyaranlara karşı hassasiyetin azaldığı ve kısa düşünce ve rüyaların ortaya çıktığı bilinmektedir (Espie, 2020: 22-24). 2. evrede düşünce organizasyonu bozulmaya başlamakta, beden aktivitesi giderek yavaşlamakta ve göz hareketleri ortadan kalkmaktadır. 2. evre NREM, gece uykusunun %40-50'sini oluşturmaktadır. 3. ve 4. evre, delta uykusu, yavaş dalga uykusu veya derin uyku olarak adlandırılmaktadır. 4. evre, en derin uyku evresidir. Bu evrede uyanma eşiği yüksek olmakla birlikte, herhangi bir uyandırılma durumu kişide hareketsizlik, uyuşukluk ve konfüzyon benzeri durumlar yaratmaktadır (Bora ve Bican, 2007: 2).

Yüzeysel ve derin uyku epizodlarının ardından ortaya çıkan REM dönemi, uyanıklık durumundan uyku sürecine geçişin başlangıcından yaklaşık 90-120 dakika sonra ortaya çıkmakta ve uyku boyunca 90-120 dakikalık aralıklarla birlikte 4-5 defa olacak biçimde deneyimlenmektedir. Uyku sürecinin ilk saatlerinde ortaya çıkan REM dönemi, 5-10 dakikalık bir süreç olarak belirirken; son saatlerinde ise 20-40 dakika kadar sürmektedir (Öztürk ve Uluşahin, 2018: 477). REM dönemi ilk defa 1952 yılında Nathaniel Kleitman ve Eugene Aserinsky tarafından tanımlanmıştır. 1956 yılında William C. Dement tarafından gerçekleştirilen çalışma ile birlikte ise REM dönemine ilişkin önemli bir bilimsel perspektif ortaya konmuştur. Yapılan çalışmada REM ve nREM dönemlerinde uyandırılan kişilere deneyimleri sorulmuş ve rüyaların %80'inin REM döneminde ortaya çıktığı bulgulanmıştır (akt. Aydın, 2021: 2).

DSM-5 içerisinde uyku bozuklukları; narkolepsi, insomni, hipersomni, sirkadiyen ritim uyku uyanıklık bozuklukları, solunumla ilişkili uyku bozuklukları, parasomniler, madde/ilacın yol açtığı uyku bozukluğu, huzursuz bacaklar sendromu ve

tanımlanmış diğer ve tanımlanmamış uyku bozukluğu olarak kategorize edilmiştir (APA, 2014: 185-204).

Uykusuzluk Bozukluğu

Uykusuzluk, uykuya geçiş yapmakta zorluk yaşama, uygun zamana ve olanağa sahip olma durumuna rağmen uyku sürecinin verimi ve süresi ile ilgili yetersizlikler ve bunların gündelik yaşamdaki işlevselliğe olumsuz etkide bulunması ile ilişkili olarak tanımlanmaktadır (Yetkin, 2021: 67). Literatürde insomnia olarak tanımlanan uykusuzluk bozukluğu, psikiyatri ve nöroloji klinikleri içerisinde en çok karşılaşılan bozukluklardan biri olarak ele alınmaktadır (Gamsızkan, 2017: 48).

Uykuya geçişte ve uykuyu devam ettirmede yaşanan güçlük, deneyimlenen uykunun dinlendirici olmaması, erken uyanma gibi semptomlarla ilişkili olarak ele alınan insomnia durumunu tanımlamak için kullanılan kriterler içerisinde aynı zamanda kişinin gündelik işlevselliğinde de çeşitli bozulmaların ortaya çıkması önemli bir semptom olarak ele alınmaktadır. Bu noktada insomnia durumunu deneyimleyen kişilerin uykuya yönelik tutum ve inançlarının da yaşanan uykusuzluk halinin daha kronik hale gelmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Morin, Vallieres ve Ivers, 2007:1547). ICSD-3'e (International Classification of Sleep Disorders-Third Edition) göre çocuklar ve genç erişkinlerde uykuya dalmak ve gece herhangi bir uyanma durumu sonrasında yeniden uykuya dalmak için 20 dakikadan fazla süreye ihtiyaç duymak, uyku bozukluğu ile ilişkili olarak anlamlı bir belirti olarak değerlendirilmektedir. Sabah uykusuzluğu olarak adlandırılan durumda ise kişi, ihtiyaç duyduğu uyku süresinden 30 dakika kadar önce uyanması ile karakterize olan bir bozukluk olarak ele alınmaktadır (Oral, 2021: 47-48). Orta ve ileri yaştaki yetişkinler söz konusu olduğunda ise bu süre 30 dakika olarak görülmektedir. Uykusuzluk semptomlarına sahip olan kişilerin genel nüfus içerisindeki görülme oranı yaklaşık %30-50 civarında olmakla birlikte insomnia tanısı almış olan kişilerin genel nüfus içerisindeki görülme sıklığı ise %6-10 arasındadır (Ohayon, 2002: 101).

Aşırı Uykululuk Bozukluğu

Literatürde gündüz aşırı uykululuğu veya hipersomni olarak da tanımlanan aşırı uykululuk bozukluğu, gün içerisinde uyanık kalmayı sürdürmekte ve uyanmakta güçlük çekmekle ilişkili olarak ele alınmaktadır. Hipersomninin toplum içerisindeki görülme oranının oldukça fazla olduğu, artan gündüz uykululuk halinin kişilerin gündelik yaşamlarında önemli güçlükler neden olduğu belirtilmektedir (Koç , Akçay ve Yetkin, 2019: 16). Gündüz aşırı uykululuğunun birden çok bozuklukla ilişkili olarak ele alınabilmesi nedeniyle ayırıcı tanının sağlanması noktasında zorluk yaşanabildiği ifade edilmektedir. Bu noktada hipersomniye dair gecikmiş uyku fazı sendromu önemli bir ayırıcı semptom olarak değerlendirilebilmektedir. Gecikmiş uyku fazı sendromu, kişi-

nin gece geç bir saatte uyuyup yine geç bir saatte uyanması üzerine kurulu bir uyku rutininin olmasına işaret etmektedir (Trotti, 2017: 333).

Yaşanan uyku sorunları ile ilgili olarak bu sorunu yaşayan kişilerin çoğunlukla kaygı yaşadıkları bilinmektedir. Bu kaygı gün süresince devam etmekle birlikte akşam saatlerinde artış göstermektedir. Uyku süreçlerinde deneyimlenen performans endişesi uyku sürecine daha fazla olumsuz etkide bulunmaktadır. Bu noktada hastalar, uykuya geçemeyeceklerine dair bir endişe yaşayabilmektedir. Bu endişe, kişinin fiziksel ve zihinsel olarak uyarılmasına yol açabilmektedir. Bunun sonucunda hastalar uyuyup uyuyamadığını kontrol etmeye başlayarak uykuya geçememe halini bir başarısızlık olarak değerlendirebilmektedirler. Uykusuz geçen bir gecenin ardından yaşadıkları olumsuzlukları gece uyuyamama durumuna bağlı bir endişeye dönüştürebilmektedirler (Aslan, 2021: 265). Bazı kişiler ise, yatak odası veya yatak gibi çeşitli etkenlere karşı koşullu bir uyarılma hali göstermektedirler. Bu kişiler, uykusunun geldiğini hissetmelerine rağmen, bedensel ve zihinsel bir uyarılmışlık yaşarlar. Bu durum uyku sürecini sekteye uğratmakla birlikte aynı zamanda kişinin uyuyabilmek için bilinçli olarak bir uğraş göstermesine neden olur. Uykuya geçişin sağlanabilmesi için ise kişinin fizyolojik ve psikolojik nitelikte bir sakinlik sağlaması gerekmektedir. Yatak odaları veya yatakları hakkında deneyimledikleri koşullu uyarılmışlık hali ortaya çıkmadığı için, bu kişiler evlerinin dışında olan bir yerde kaldıklarında daha rahat bir uyku deneyimleyebilmektedirler (Yetkin, 2021: 71).

Narkolepsi

Narkolepsi, gündüz deneyimlenen aşırı uykululuk, durdurulamayan uyku atakları ve bunlara eşlik eden çeşitli semptomları ifade eden kronik bir rahatsızlık olarak ele alınmaktadır (Dauvilliers, Siegel, Lopez, Torontalı ve Peever, 2014: 386). Narkolepsi durumu ilk defa 1877 yılında Westphal tarafından ortaya konmuş ancak narkolepsi kavramı olarak ilk ele alınışı 1880 yılında Gelineau tarafından gerçekleştirilmiştir. Birden fazla kez olacak biçimde özellikle yemek sonrasında ve dinlenme süreçlerinde ortaya çıkan ve durdurulamayan uyku isteği ile ilişkili olarak ele alınan narkolepsi durumunda kişinin gün içerisinde deneyimlediği uyku süreleri en fazla 10-20 dakika olacak biçimde birkaç dakika sürmektedir. Kişi, özellikle herhangi bir hareket ortaya koymadığında gelen uyku ataklarına karşı koyamamakta ve uyumak durumunda kalmaktadır (Yavuz ve Aşıröz, 2001: 44). Ayrıca, gündüz deneyimlenen aşırı uykululuğun yanı sıra, katapleksi, uyku felci ve hipnogojik halüsinasyonlar, bu rahatsızlığın en temel semptomları arasında görülmektedir (Dauvilliers vd., 2014: 386).

Solunumla İlişkili Uyku Bozuklukları

Solunumla ilişkili uyku bozuklukları, uyku sürecinde solunumda azalma veya durma, kardiyovasküler sorunlar, gündüz uykululuğu, inme gibi birçok farklı durum-

la ilişkili olarak değerlendirilen bozukluklardır. Çok sayıda kişi tarafından deneyimlenmesi ve yaşam için risk oluşturması açısından oldukça önemli bozukluklar olarak değerlendirilmektedir. Çoğunlukla gece uykularında deneyimlenmesi ve semptomların deneyimleyen kişi tarafından dikkate değer olarak değerlendirilmemesi nedeniyle, bu bozuklukları tanılama sürecinde de birtakım gecikmeler ortaya çıkabilmektedir. Santral uyku apnesi sendromu, uykuda üst solunum yolu direnci sendromu, obstrüktif uyku apnesi sendromu ve uyku ile ilişkili hipoventilasyon sendromu bu bozukluklar içerisinde bulunmaktadır (Keskin ve Tamam, 2018: 246). Solunumla ilişkili uyku bozukluklarının tespitinde, sorunu yaşayan hastanın veya aile üyelerinin geri bildirimleri oldukça önemlidir. Nefes alma-vermenin durması ve horlama gibi şikayetlerin görülmesi durumunda uyku verimliliğinin ve işleyişinin değerlendirilmesi için polisomnografiye başvurulmalıdır. Ayrıca bu bozuklukta, ağız, yutak, çene gibi şikayetlere özgü anatomik bölgelere yönelik değerlendirme yapmak da önemlidir (Oral, 2021: 60).

Sirkadiyen Düzenle İlgili Uyku-Uyanıklık Bozuklukları

Sirkadiyen düzen, uyku-uyanıklık düzeninin uyumuna işaret etmek için kullanılan bir kavramdır. Uykunun yanı sıra vücut ısısı gibi farklı beden fonksiyonları da belirli bir sirkadiyen düzeni takip etmektedir (Espie, 2020: 35). Sirkadiyen düzenle ilgili uyku-uyanıklık bozuklukları uyku-uyanıklık ritminin bozulma gösterdiği durumlara işaret etmekte kullanılmaktadır. Oluşan sirkadiyen uyku bozulmalarıyla kişide aşırı uykululuk, uykusuzluk veya her iki durum bir arada ortaya çıkmaktadır. Bu noktada; kişinin sosyal, akademik veya mesleki yaşamında da birtakım fonksiyon kayıpları ortaya çıkabilmekte ve kişinin gündelik performansı olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Akıncı ve Orhan, 2016: 180). Sirkadiyen düzenle ilgili uyku-uyanıklık bozuklukları DSM-5 içerisinde gecikmeli uyku evresi türü, öne kaymış uyku evresi türü, düzensiz uyku-uyanıklık türü, yirmi dört saatlik olmayan uyku-uyanıklık türü, vardiyalı iş türü ve tanımlanmamış tür olarak kategorize edilmektedir (APA, 2014: 193). Gecikmiş uyku fazı bozukluğu, sirkadiyen düzenle ilgili uyku-uyanıklık bozuklukları içerisinde en fazla görülen bozukluktur. Ayrıca cinsiyetin sirkadiyen düzenle ilgili uyku-uyanıklık bozuklukları için etkili bir değişken olmadığı bildirilmektedir (Özdemir ve Özgen, 2021: 13). Jet lag durumu, sirkadiyen düzenle ilgili uyku-uyanıklık bozuklukları ile ilişkili olarak ele alınabilecek tipik durumlardan biridir. Kişinin yaşamı süresince hali hazırda devam ettirdiği uyku-uyanıklık düzeninin, bulunduğu farklı yerdeki gece-gündüz düzenine uyum gösterememesi nedeniyle ortaya çıkan bu bozukluk, aynı zamanda vardiyalı çalışan kişilerde de görülebilmektedir (Aydın, 2013: 135).

Parasomniler

Parasomniler, DSM-5 içerisinde, hızlı göz devinimleri uykusu dışında uykudan uyanma bozuklukları, karabasan bozukluğu, hızlı göz devinimleri (REM) uykusunda davranış bozukluğu, huzursuz bacaklar sendromu ve maddenin/ilacın yol açtığı uyku

bozukluğu olarak sınıflandırılmaktadır (APA, 2014: 194-198). Hızlı göz devinimleri uykusu dışında uykudan uyanma bozuklukları içerisinde bulunan konfüzyonel uyanma, uyku terörü ve uyurgezerlik, 35 yaş altında bulunan kişilerde ve çocukluk döneminde görülen parasomniler olarak bildirilmektedir. Ayrıca hızlı göz devinimleri uykusu dışında uykudan uyanma bozuklukları içerisinde bulunan bozuklukların bir arada bulunabildiği; uykuda yürüme, uyku terörü, uykuda konuşma ve gece kabusları arasında önemli bir ilişki olduğu ifade edilmektedir (Özdemir ve Özgen, 2021: 14). Parasomnilerle ilgili risk etkenlerine bakıldığında; vücut ısısında aşırı artış, uyku mekânında değişiklik, premenstrüel dönem, beklenmedik yaşam olayları, alkol alımı, uyku apnesi, lityum ve zolpidem gibi ilaçların kullanımı, merkezi sinir sistemine ait rahatsızlıklar görülmektedir (Özdemir ve Özgen, 2021: 14).

Kişilik Bozuklukları

Kişilik bozukluğu, literatürde, kişinin, dahil olduğu kültürel sistemin beklentilerinden dikkate değer bir biçimde uzaklaşma göstermesi, her türden ilişkisi ve profesyonel yaşamında ciddi nitelikte zorluklar yaşaması ile ilişkilendirilmektedir. Kişilik bozukluğunun ergenlik veya genç yetişkinlik sürecinde başladığı ve kişilik bozukluğuna sahip olan hastalarda duygu, düşünce, dürtüsel kontrol ve ilişki kurma gibi temel alanlarda çeşitli bozulmalar ortaya çıktığı, bu kişilerin bu bozulmalara ilişkin farkındalıklarının sınırlı olduğu bilinmektedir (Eren, 2010: 34). Kişilikle ilişkili ortaya çıkan bozulmanın kişilik bozukluğu olarak ele alınabilmesi için, ortaya çıkan bozuklukların dirençli bir biçimde ortaya çıkıyor, kişinin topluma uyumunu olumsuz yönde etkiliyor ve gündelik işlevselliğini sekteye uğrattığı olması gerekmektedir. Ortaya çıkan bozulmanın görülmesi gereken alanlar, kişinin kendiliğini, ötekileri ve olayları değerlendirme biçimi, emosyonel dışavurumların yoğunluğu, ortaya çıkma aralığı, uygunluğu ve değişkenliği, sosyal etkileşimlerin niteliği ve kişinin dürtüsellikini yönetme biçimidir (Özen, 2021: 37). Kişilik bozukluklarına sahip olan kişiler, Batı toplumlarında toplumun en az %5-20'sini oluşturmakta, bir psikiyatrik bozukluğa sahip olan ve tedavi süreci ayakta devam eden hastaların %30-40'ında; yine bir psikiyatrik bozukluğa sahip olan ve tedavi süreci yatarak devam eden hastaların ise %50'sinden fazlasında farklı bir psikiyatrik bozuklukla komorbidite olan bir kişilik bozukluğu tablosu ortaya çıkmaktadır. Kişilik bozukluklarının erkeklerdeki görülme sıklığının, kadınlarla karşılaştırıldığında 4-5 kat daha fazla olduğu bilinmektedir (Özçetin vd, 2008: 9). Kişilik bozukluklarına ilişkin tanı koyabilmek için her durumda ilgili kişinin kişisel veya toplumsal işlevselliğinde bütüncül bir bozulmadan da söz etmek mümkün olmamaktadır. Kişinin yalnızca işlevselliğinde birtakım bozulmaların ortaya çıkabildiği kişilik bozuklukları da mevcuttur (Özen, 2021: 44).

Kişilik Bozukluklarının Sınıflandırılması

Kişilik bozukluklarına ilişkin kategoriler DSM tarafından yayınlanan ölçütler çerçevesinde giderek detaylı hale gelmiştir. DSM-5 ile birlikte kişilik bozuklukları A kümesi (Paranoid, şizoid, şizotipal), B kümesi (Antisosyal, borderline, histrionik, narsistik) ve C kümesi (Çekingen, bağımlı, obsesif-kompulsif) olmak üzere 3 farklı küme altında değerlendirilmeye başlanmıştır (APA, 2014: 328-336). A ve B kümeleri içerisinde değerlendirilebilecek kişilerin çoğunlukla sınır örgütlenme gösterdikleri, C kümesi içerisinde değerlendirilebilecek kişilerin ise nevroitik örgütlenme gösterdikleri ifade edilmektedir. (Özen, 2021: 41).

ICD-10 içerisinde yapılan kişilik bozukluğu sınıflandırması ise 9 kategori olarak yapılmıştır. Bunlar; dissosiyatif, histrionik, bağımlı, paranoid, sınır, çekingen, obsesif-kompulsif kişilik bozuklukları ve narsistik, pasif-agresif ve psödonerotik olarak kategorize edilen başka özgül kişilik bozuklukları ve belirlenmemiş ve karışık tip kişilik bozuklukları olarak kategorize edilmektedir (WHO, 1996: 158-162)

A Kümesi Kişilik Bozuklukları

Paranoid kişilik bozukluğu, A kümesi kişilik bozuklukları içerisinde yer alan kişilik bozukluklarından biridir. Tanı ölçütleri içerisinde diğer insanlara yönelik duyulan kuşku, sosyal izolasyon, diğer kişilerden gelebilecek olası kötü muamelelere karşı hassasiyet ve bu türden muamelelerin olası ipuçlarını bulmaya çalışma, buna eşlik eden düşmanlık hissiyatı ve öfke, diğer kişileri suçlamaya yönelik eğilim, kıskançlık ve şüphelilik bulunmaktadır (Davison ve Neale, 2011: 349). Paranoid kişilik bozukluğuna sahip olan kişilerin özellikle cinsel ve ilişkisel konularda olağandışı bir hassasiyet, kuşku ve alınganlık gösterdikleri bilinmektedir. Bu kişilerin kendilerini diğer insanlarla karşılaştırıldığında daha üstün nitelendirdikleri, kendi hatalarını, diğer kişilerin haklılığını sorgulayarak rasyonalize etmeye çalıştıkları görülmektedir (Öztürk ve Uluşahin, 2018: 428). Grover ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada istismar geçmişi olan kişilerin yetişkinlik yaşamlarında paranoid kişilik bozukluğunu da içerecek biçimde kişilik bozukluğu geliştirme olasılıklarının, istismar deneyimi olmayan kişilerin kişilik bozukluğu geliştirme olasılıkları ile karşılaştırıldığında daha fazla olduğu bulgulanmıştır (Grover vd., 2007: 445). DSM-IV tanı ölçütleri kullanılarak gerçekleştirilen bir çalışmada, paranoid kişilik bozukluğunun Türkiye popülasyonu içerisindeki görülme sıklığının %11,7 olduğu bildirilmiştir (Dereboy vd., 2013: 143).

Şizoid kişilik bozukluğu, A kümesi kişilik bozuklukları içerisinde yer alan bir başka kişilik bozukluğudur. Yakın nitelikte ilişki kurmayı tercih etmeme ve bundan rahatsızlık duyma, cinsel yakınlığa ilişkin nadiren ilgi duyma, birinci derece yakınlar dışında herhangi bir arkadaşlık ilişkisine sahip olmama, sınırlı etkinlikten keyif alma, diğer kişilerin yönelttiği övgü veya yergilere yönelik umursamazlık ve duygusal an-

lamda soğuk olma veya durağan bir duygulanıma sahip olma ile ilişkili olarak değerlendirilen şizoid kişilik bozukluğuna sahip olan kişilerin toplumsal katılımlarının sınırlı olduğu, başkaları ile ilişki kurmaktan ve kendileri ile ilişki kurulmasından rahatsızlık duydukları bilinmektedir (Çakır ve Bilge, 2020: 114). Ayrıca bu kişilerin emosyonel deneyimlerinin sınırlı olduğu, diğer insanların yanında yoğun bir ciddiyet gösterebildikleri veya diğer insanlardan korku duyabildikleri veya umursamaz bir tutumu tercih edebildikleri belirtilmektedir. Şizoid kişilik bozukluğuna sahip olan kişilerin cansız bir nesnelere etkileyici bulabildikleri, felsefe, matematik veya astronomiye yönelik bir ilgi gösterebildikleri ifade edilmektedir. Şizoid kişilik bozukluğunun çoğunlukla genç yetişkinlik döneminde başladığı bilinmektedir (Köroğlu, 2019: 21). Literatürde yapılan çalışmaların, şizoid kişilik bozukluğunun şizofreni ile ilişkili olduğunu gösterdiği, bir şizofreni spektrum bozukluğu olarak da değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ile ilgili olarak daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Ergin vd., 2000: 192).

Şizotipal kişilik bozukluğu, şizofreni içerisinde yer alan ve A kümesi kişilik bozuklukları içerisinde değerlendirilen kişilik bozuklukları altında ele alınmaktadır. Yakın nitelikte ilişki kurma ile ilgili yetilerin sınırlanması ve yakın nitelikte ilişki kurmaya dair rahatsızlık deneyimlemeyle birlikte, gerçek dışı düşünceler ve inançlar, olağandışı algısal deneyimler, referans düşünceleri gibi algısal ve bilişsel düzeyde bozulmaların ortaya çıktığı bir kişilik bozukluğu olarak değerlendirilmektedir (Mısır ve Alptekin, 2020: 368). Ayrıca bu kişilerin kendi duygulanımlarına ilişkin farkındalıklarının sınırlı olduğu ve diğer insanların olumsuz emosyonel deneyimlerine karşı yoğun bir duyarlılık gösterebildikleri bilinmektedir. Bu kişilerin toplumsal etkileşimin uzağında kalmayı tercih ettikleri, yoğun bir stres deneyimi içerisinde psikotik nitelikte semptomlar ortaya koyabildikleri ifade edilmektedir (Köroğlu, 2019: 31). Yapılan çalışmalar, şizotipal kişilik bozukluğunun toplumda görülme oranının %3 olduğunu, birinci derece yakını şizofreni tanısı almış olan kişilerdeki görülme oranının ise %15 olduğuna işaret etmektedir (Tsuang, Stone ve Faraone, 1999: 190). Şizotipal kişilik bozukluğunun diğer kişilik bozuklukları ile karşılaştırıldığında temelinde psikotik bir örgütlenmenin bulunduğu bir kişilik organizasyonu mu olduğu yoksa psikozun temellendirdiği kronik nitelik gösteren psikotik bir örgütlenme olarak mı ele alınabileceği konusu tartışılmaya devam etmektedir. Aile faktörünün oluşumunda önemli olduğunun bulgulanması ile birlikteyse, şizotipal kişilik bozukluğunun şizofreni spektrum bozukluğu olarak ele alınabileceği görüşü destek bulmaya başlamıştır (Mısır ve Alptekin, 2020: 369).

B Kümesi Kişilik Bozuklukları

Antisosyal kişilik bozukluğu, kişinin diğer insanların haklarına yönelik hassasiyetinin ortadan kalktığı, onları yok saymaya dair çeşitli davranışlar ortaya koyduğu kişilik bozukluğu olarak tanımlanmaktadır. Antisosyal kişilik bozukluğuna sahip olan

kişilerin planlı davranış sergilemedikleri ve dürtüsel kontrollerini sağlamakta zorlandıkları, başkalarının duygu ve düşüncelerine yönelik duyarlılıklarının bulunmadığı, şiddete eğilimli olabildikleri, davranışları ile ilgili olarak herhangi bir suçluluk yaşamadıkları bilinmektedir. DSM-5'e göre antisosyal kişilik bozukluğuna ilişkin bir tanı koyabilmek için, bu bozukluğa ilişkin belirtiler gösteren kişinin en az 18 yaşında olması gerektiği ifade edilmekte, kişilerin 15 yaşından önce de çeşitli davranış bozuklukları gösterdiği de belirtilmektedir. Antisosyal kişilik bozukluğu gösteren kişilerin diğer kişilik bozukluklarına ait belirtileri gösteren kişilerden daha fazla suç öyküsü olduğu ve toplumsal açıdan daha riskli davranışlara yöneldiği bilinmektedir ancak tüm antisosyal kişilik bozukluğu gösteren kişilerin suç davranışları ortaya koyduğu söylene-memektedir (Özen, 2021: 44). Antisosyal kişilik bozukluğunun kadın ve erkeklerdeki görülme sıklığına bakıldığında; erkeklerde %3-7, kadınlarda ise %1 oranında ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca literatürde, DEHB ve davranım bozukluğunun, antisosyal kişilik bozukluğuna yönelik yatkınlığı arttırdığı ifade edilmektedir (APA, 2010: 43). Antisosyal kişilik bozukluğu, birçok ülkede ortaya çıkabilen, başlangıcını çocukluk döneminde gösteren ancak yetişkinlik döneminde de devamlılık gösteren gelişimsel bir bozukluk olarak nitelendirilmektedir. Antisosyal kişilik bozukluğunun 24-44 yaşları arasında tepe noktasına ulaştığı, sonrasında ise etkisinin azaldığı bilinmektedir. Yapılan çalışmalar, antisosyal kişilik bozukluğunun ortaya çıkması ile ilgili olarak genetik faktörlerin daha fazla etkide bulunduğunu göstermektedir. Bu kişilerin birinci dereceden akrabalarının sosyopatik eğilimler gösterdiği ve alkol bağımlılığına yatkın oldukları bilinmektedir. (Özen, 2021: 45-47).

B kümesi kişilik bozuklukları içerisinde bulunan borderline kişilik bozukluğuna yönelik ölçütler detaylı bir biçimde tanımlanmış olsa da ilgili ölçütlerin bozukluğu tam anlamıyla karşılayabileceği düşünülmemektedir (Aydemir, Demet, Danacı, Devenci, Taşkın, Mızrak ve İçelli 2006: 7). Borderline kişilik bozukluğu benlikte, duygulanım, düşünce ve davranış ile kişiler arası ilişkilerde düzensizliklerin hakim olduğu bir bozukluktur. Hastalar yoğun boşluk duygusu nedeniyle reddedilmeye ve yalnız kalmaya dair yoğun bir hassasiyet göstermektedirler. Borderline kişilik bozukluğunda ortaya çıkan önemli dinamiklerden biri de bu kişilerin diğer insanlarla kurduğu etkileşimlerde ortaya çıkan öfke ataklarıdır. Bu öfke atakları, terk edilmeye dair taşıdıkları yoğun endişe sebebiyle ilişkilerinde karşılaştıkları terk edilme durumlarında ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu bozukluğa sahip olan kişilerin, deneyimledikleri dürtüsel yoğunlukla bağlantılı olarak madde kullanımı, yasadışı bahis oynama, aşırı yemek yeme, riskli cinsel deneyimlere eğilim gösterme gibi eylemlere daha yakın oldukları bilinmektedir (Faraji, 2021). İntihar, borderline kişilik bozukluğuna sahip olan kişiler açısından üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Bu kişilerin intihar eğiliminin yanı sıra intiharla ilişkilendirilemeyecek nitelikte kendilerine yönelik birtakım zarar verme dav-

ranışları ve kendini sabote edici davranışlar gösterebilmektedir (Farajî ve Güler, 2021: 17683).

Histrionik kişilik bozukluğu, yoğun duygusallık, diğer insanların dikkatini çekmek için fiziksel görünümün kullanımına yönelik eğilim, uygunsuz ve sedüktif nitelikte davranışlar, hızlıca değişen duygu durum, odak noktası olmaya dair kompulsif nitelikte bir yönelim, abartılı ve tiyatral duygusal ifadeler ve diğer insanlar veya durumlardan hızlıca etkilenme ile karakterize olan bir bozukluk olarak değerlendirilmektedir (Şimşek ve Kaya, 2020: 6). Bu bozukluğa sahip olan kişilerin diğer kişiler tarafından ilgi ve övülmeye yönelik yoğun bir eğilimlerinin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu kişilerin ilgi ve övünme talepleri uygunsuz zamanlarda ortaya çıkabilmekte ve abartılı bir nitelik gösterebilmektedir. Bu çerçevede kişi, henüz tanıştığı birine yönelik olarak beklenenden daha fazla ilgi gösterebilir, karşısındaki kişilerin olumsuz nitelikteki deneyimlerine yönelik olarak yoğun bir duygulanım ve tepki ortaya koyabilir, ayrıca karşısındaki kişi üzerinde olumlu bir imaj ortaya koyabilmek için yakınlık gösteren sözcükler seçebilmektedir. Ayrıca bu kişilerin kendilerine yönelik diğer insanların ilgisinin azaldığını düşündüğü anlarda kaygı deneyimleyebildikleri bilinmektedir (Özen, 2021: 78-79).

Narsisistik kişilik bozukluğu, literatürde kişinin onay ve takdir almaya yönelik yoğun ilgi göstermesi, yoğun bir büyülenmecilik, diğer insanlara yönelik empati sınırlılığı ve ilgisizlik, her türden eylemin ortaya konması sürecinde mükemmelliğe yönelik bir eğilim göstermekle ilişkili bir kişilik bozukluğu olarak ele alınmaktadır. Narsisistik kişilik bozukluğuna sahip olan kişilerin, büyülenmeciliklerinin ardında yoğun bir boşluk hissiyatı ve başkalarına yönelik olarak yoğun kıskançlık ve öfke duygusu deneyimledikleri ifade edilmektedir (Masterson, 2014: 19). Psikanalitik kuramın özellikle otuz yıldır en fazla çalışma ortaya koyduğu ruhsal yapılanmalardan biri narsisistik kişilik bozukluğudur. Kendilik psikolojisi ve nesne ilişkileri kuramcıları narsisistik kişilik bozukluğunun oluşumu ve sağaltımına yönelik birçok katkıda bulunmuşlardır. Narsisistik kişilik bozukluğu, diğer kişilik bozuklukları ile birlikte tanı ölçütlerine yönelik DSM-III içerisinde yapılan detaylı açıklamalarla çok daha sistematik bir biçimde ele alınmaya başlanmıştır (APA, 1980). İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gereksinim duydukları ruhsal enerjiyi kendi narsizmlerinden aldıkları, bu nedenle narsisizmin yaşamın devamlılığı noktasında gerekli olduğu ancak deneyimlenen narsizmin yoğunluğunun da kişinin ruhsal dengesini koruması noktasında bir risk unsuruna dönüşebileceği ifade edilmektedir (Cihangiroğlu, Teke, Uzuntarla ve Uğrak, 2015: 175).

C Kümesi Kişilik Bozuklukları

Çekingen kişilik bozukluğu, öncelikli olarak Millon tarafından 1969 yılında tanımlanmış ve ardından DSM-III'te yer bulmuş olan bir kişilik bozukluğudur (APA,

1980). Yoğun biçimde deneyimlenen utanç ve yetersizlik duygusu ve herhangi bir eleştiriyeye tabi olma, reddedilme veya onaylanmama olasılığına dair yoğun bir korku ile karakterize bir bozukluk olarak ele alınan çekingen kişilik bozukluğunun, beraberinde ilişki birtakım zorlukları da getirdiği ifade edilmektedir. İlişkilerinde de birtakım kaçınma ve ketlenme eğilimleri gösteren bu kişilerin ilişki kurma ve devam ettirme süreçlerinde zorluk yaşadıkları bilinmektedir (Okay ve Çınarbaş, 2021: 205). Literatürde çekingen kişilik bozukluğuyla birlikte ele alınan kavramlardan biri sosyal fobidir. Literatürde çekingen kişilik bozukluğu ve sosyal fobi arasındaki ortaklıklarla ilgili olarak kişinin sosyal ilişki gerektiren durumlara dair çekingenlik yaşaması, utanç duyabileceği durumlara ilişkin korku duyması ve korku ve çekingenliğin eşlik ettiği sosyal veya mesleki dinamiklerde ortaya çıkan bozulmalara işaret edilmektedir (Sevinçok, Dereboy ve Dereboy, 1998: 23). Yaygın sosyal fobi tanısı almış olan kişilerin %61'inde aynı zamanda çekingen kişilik bozukluğu bulunduğu, çekingen kişilik bozukluğu tanısı alan kişilerin diğer sosyal fobi tanısı almış olan kişilere göre daha fazla anksiyete deneyimledikleri belirtilmektedir (Herbert, Hope ve Bellack, 1992: 334).

C kümesi kişilik bozuklukları içerisinde bulunan bağımlı kişilik bozukluğu, yoğun ilgi ihtiyacı, bu ihtiyacın eşlik ettiği boyun eğici davranışlar ve diğer insanların kendilerine yönelik ilgilerini devam ettirebilmeleri için kendi ihtiyaçlarından vazgeçme eğilimi ile ilişkili olarak ele alınan bir kişilik bozukluğudur. Bağımlı kişilik bozukluğuna sahip olan kişilerin, diğer insanların yönlendirmeleri olmadan gündelik yaşamları için karar almakta zorluk yaşadıkları belirtilmektedir (Akın vd., 2016: 84). Bornstein (2011:125), bağımlı nitelikte ilişki kurma eğiliminin, ebeveyn-çocuk ilişkisi ile ilgili olarak ele alınabileceğine işaret etmektedir. Buna göre; aşırı katı ve otoriterliğin de eşlik ettiği koruyucu bir ebeveynlik biçimi, bu eğilime sahip olan ebeveynleri olan kişilerin bağımlılık düzeylerini arttırmaktadır. Çocuğun özerklik eğilimlerinin ebeveynleri tarafından sınırlandırıldığı durumlar, onun öz yeterlilik geliştirmesini engellemekte, bunun sonucunda da çocuğun bağımlılık ihtiyacının artış göstermesine neden olmaktadır.

C kümesi kişilik bozuklukları içerisinde yer alan bir başka kişilik bozukluğu olan obsesif kompulsif kişilik bozukluğu, çeşitli detaylar ve kurallara yönelik olarak ortaya konan yoğun özen, yaşamı programlamaya yönelik yoğun bir ilgi, tekrara yönelik eğilim, olası hatalara yönelik olarak tekrarlı bir biçimde ortaya çıkan kontrol ihtiyacı gibi dinamiklerle ilişkili olarak ele alınan bir kişilik bozukluğudur. Bu bozukluğa sahip olan kişilerin kendilik imgelerinin aşırı mükemmeliyetçi olmasından ötürü, gündelik işlevselliklerinde ortaya çıkan birtakım bozulmaların da bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca; bu kişilerin kendilerine keyif veren herhangi bir etkinliğe yönelik ilgilerinin sınırlı olduğu ve bu etkinlikleri zamanlarını planlayamamalarından ötürü gerçekleştiremedikleri belirtilmektedir (Ünal, 2019: 3). Obsesif kompulsif kişilik bozukluğunda obsesyonların, kişilerin geçmişlerinde deneyimledikleri travmatize edici herhangi

bir deneyim ve o deneyime eşlik eden çeşitli durum veya nesnelerin temsilleri olduğu; kompulsiyonların ise travmatize edici nitelikteki deneyimlerin ortaya çıkardığı dürtü ile baş etmek için ortaya konan tekrarlı davranış örüntüleri olduğu belirtilmektedir (Kocakula ve Altunoğlu, 2018: 117).

Kişilik Bozukluklarında Uyku ve Uyku Bozuklukları

Uyku bozuklukları ile ilgili yapılan çalışmalar devam eden uykusuzluk probleminin beraberinde bir psikiyatrik bozukluk gelişme olasılığını arttırdığını göstermektedir. Psikiyatrik bozukluklara neden olan bir etmen veya psikiyatrik bozukluklarla birlikte ortaya çıkan bir sonuç olup olmadığının tartışmalı olduğu belirtilen ve uyku bozuklukları içerisinde en sık görülen bozukluk olarak değerlendirilen insomninin psikiyatrik bozukluklarla dikkate değer bir biçimde ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Ford, 1989: 1479). 21-30 yaş aralığındaki kişilerde gerçekleştirilen boylamsal bir çalışmada uykusuzluk şikayetleri olan bu kişilerin üç buçuk yıl sonra dört kat daha fazla olarak majör depresyon belirtileri gösterdikleri tespit edilmiştir (Breslau vd., 1996: 413). Elli yaş ve üzerinde bulunan kişilerle bir yıl süre ile gerçekleştirilen bir başka çalışmada, uykusuzluk şikayetlerinin devam eden bir yıl içerisinde majör depresyon ile komorbidite hale gelmesinin yaklaşık 8 kat kadar artış gösterdiği bulgulanmıştır (Robert vd., 2000: 83).

Ruiter ve diğerleri (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışma uyku sorunları ve belirli kişilik bozuklukları arasındaki ilişkiyi ortaya koymasından önemlidir. Çalışmada, özellikle çekingen, obsesif-kompulsif, bağımlı, şizotipal ve şizoid kişilik bozukluğu tanısı alan hastaların, insomniye ait gündelik işlevsellikte bozulma ve gündüz yorgunluğu belirtilerini daha fazla gösterdikleri tespit edilmiştir (Ruiter vd., 2012: 1125). Uyku kalitesi ve kişilik bozukluklarına ilişkin yürütülen bir başka çalışmada, paranoid, şizoid, antisosyal, histrionik, obsesif-kompulsif ve bağımlı kişilik bozukluğuna sahip olan hastaların, uykuya dalmakta, erken uyanmakta güçlük çektikleri ve uyku deneyimlerini huzursuz olarak tanımladıkları bulgulanmıştır (Zhang ve Lu, 2013: 315).

Literatürde kişilik bozuklukları ve uyku bozuklukları arasındaki ilişkiye yönelik olarak yürütülen çalışmalar ise sınırlı olmakla birlikte bu konuda yapılan araştırmalar giderek artış göstermektedir. Gerçekleştirilen çalışmaların çoğunlukla borderline kişilik bozukluğu ve sınırlı olarak antisosyal kişilik bozukluğu ile uyku bozuklukları arasındaki ilişkiye odaklandığı görülmekte ve her iki kişilik bozukluğu durumunda da uyku ile ilişkili, kişinin yaşamsal faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen birçok güçlüğün ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Borderline kişilik bozukluğuna ilişkin tanı ölçütlerine bakıldığında; ruhsal olarak çökkün hissetme, çaresizlik, ilgisizlik, intihar düşünceleri gibi belirtilerin yanı sıra uyku ve iştah ile ilgili birtakım bedensel semptomların da ortaya çıktığı belirtilmektedir (Sercan ve Saydam, 1991: 18). Hem antisosyal hem de

borderline kişilik bozukluğu tanısı almış olan kişilerin, sağlıklı grupla karşılaştırıldığında daha düşük uyku kalitesine sahip oldukları ve daha fazla uyku problemi yaşadıkları belirtilmektedir (Taherifard, 2015: 110).

Borderline kişilik bozukluğuna sahip olan hastaların uyku yaşantılarına bakıldığında; bu hastaların herhangi bir psikiyatrik tanısı olmayan kişilerle karşılaştırıldığında daha fazla uyku sorunu yaşadıkları ifade edilmektedir (Semiz vd., 2008: 48). Herhangi bir psikiyatrik tanı almış olan bireyler üzerinde gerçekleştirilen bir başka araştırmada, diğer psikiyatrik bozukluklarla karşılaştırıldığında herhangi bir kişilik bozukluğuna sahip olan katılımcıların anlamlı bir biçimde daha fazla gecikmiş uyku fazı sendromu yaşadıkları bulgulanmıştır. Ayrıca çalışmada, gecikmiş uyku fazı sendromu yaşayan hastaların tamamının, borderline kişilik bozukluğu, bipolar bozukluk ve şizoaffektif bozukluğun temel tanı kriterleri içerisinde bulunan emosyonel labilite gösterdikleri tespit edilmiştir (Dagan vd.,1998: 18). Borderline kişilik bozukluğu tanısı alan katılımcıların, majör depresyon tanısı alan katılımcıların ve sağlıklı kontrol grubunun karşılaştırıldığı bir diğer çalışma, diğer çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlara benzer bir biçimde borderline kişilik bozukluğu tanısı alan ve majör depresyon tanısı alan hastaların sağlıklı kontrol grubu ile karşılaştırıldığında toplam uyku sürelerinin daha az olduğu, uykuya ve geçiş sürelerinin ise daha uzun olduğu sonucuna ulaşmıştır (De La Fuente vd., 2001: 91). Borderline kişilik bozukluğu ve sağlıklı kontrol grubunun karşılaştırıldığı bir başka çalışma da benzer bir biçimde borderline kişilik bozukluğu tanısı alan hastaların uykuya geçiş sürelerinin daha fazla olduğu, toplam uyku sürelerinin ve uyku verimlerinin daha düşük olduğu sonucunu ortaya koymuştur (Philipsen vd., 2005: 493)

Uyku sorunları ile antisosyal kişilik bozukluğu arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalardan biri Van Veen ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Uyku sorunlarının kişilik bozuklukları ile olan ilişkisine dair antisosyal ve borderline kişilik bozukluğu tanısı almış olan 112 adli psikiyatrik hasta üzerinde gerçekleştirilen araştırma, düşük uyku kalitesine sahip olan katılımcıların dürtüsel nitelikteki eğilimlerinin daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada katılımcıların %50'sinden fazlasının uyku deneyimlerinden memnun olmadıkları, %22,3'ünün ise kronik insomninin öncelikli belirtileri arasında bulunan uykuya geçiş için daha fazla zamana ihtiyaç duyma ve ihtiyaç duyulandan daha kısa uyumaya yönelik eğilim gösterdikleri tespit edilmiştir. Çalışmada, düşük uyku kalitesi ile insomni belirtilerinin daha fazla dürtüsellikle ilişkili olduğu sonucuna da varılmıştır (Van Veen, Karsten ve Lancel, 2017:222). Uyku kalitesi ile antisosyal kişilik bozukluğu arasındaki ilişkiye dair gerçekleştirilen araştırmada, antisosyal kişilik bozukluğu tanısı alan katılımcıların, bu tanıyı almayan katılımcılarla karşılaştırıldığında uykuya geçiş sürelerinin daha uzun olduğu ve toplam uyku sürelerinin daha kısa olduğu, uyku verimlerinin daha düşük olduğu, daha

fazla uyku ilacı kullandıkları ve gündelik işlevselliklerinde daha fazla bozulma yaşadıkları bulgulanmıştır. Ayrıca çalışmada, daha fazla uyku sorunu yaşayan katılımcıların agresyon düzeylerinin daha fazla olduğu ve yaşanan uyku sorunlarının çeşitliliği ile bağlantılı olarak katılımcıların agresyon düzeylerinin yükseldiği bulgulanmıştır (Semiz vd., 2008: 377-378). Çalışma, uyku sorunlarının antisosyal kişilik bozukluğu ile olan ilişkisine dair Türkiye popülasyonuna ilişkin veri ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Atalay tarafından Türkiye’de gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise, insomni belirtileri ile kişilik bozukluğu türleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, insomni belirtileri gösteren katılımcıların kaygı deneyimlerinin yüksek olduğu ve bu katılımcıların A ve C kümesi kişilik bozuklukları içerisinde bulunan kişilik bozukluklarına yönelik belirtiler gösterdikleri belirlenmiştir (Atalay, 2011: 58).

Kişilik bozuklukları depresif bozuklukların ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. Benzer biçimde, depresif bozukluklara sahip olan kişilerin kişilik bozukluğu tanısı almaları da mümkün hale gelmektedir (Hirschfeld, 1999: 142). Depresyon ve uyku arasındaki ilişkinin ise karşılıklılık gösterdiği; depresyon ile birlikte ortaya çıkan birtakım uyku sorunlarından söz edilebileceği gibi, çeşitli uyku sorunlarının etkisinde depresyon da ortaya çıkabilmektedir (Keskin ve Tamam, 2018: 28). Kişilik bozukluğu ve depresyon üzerine yürütülen çalışmalara bakıldığında; depresyonun çeşitli kişilik bozuklukları ile eş zamanlı olarak ortaya çıkabildiği görülmektedir. Benzer bir biçimde yaygın sosyal fobi tanısı alan hastalarla yürütülen bir çalışmada, yaygın sosyal fobi tanısına ek olarak çekingen kişilik bozukluğu tanısı alan hastaların depresyon düzeylerinin, çekingen kişilik bozukluğu tanısı almayan hastalarla karşılaştırıldığında daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Sayar, Solmaz, Öztürk Özer ve Arıkan, 2000: 167).

Çekingen kişilik bozukluğunun tanı ölçütlerine bakıldığında; yetersizlik duygusu, eleştiri ve reddedilme ya da onaylanmamaya dair duyulan korku veya sosyal ilişkiler kurmadaki yetersizlik hislerinin depresyon bozukluğuna yol açabileceği düşünülmektedir. Antisosyal kişilik bozukluğu tanısı alan hastalarla yürütülen bir araştırmada, depresyonun antisosyal kişilik bozukluğu açısından anlamlı bir ek tanı olarak bulgalandığını ortaya koymaktadır. Antisosyal kişilik bozukluğu tanısı alan hastalarla yürütülen çalışmada katılımcıların %27’sinin depresyon belirtileri gösterdiği tespit edilmiştir (Türkçapar vd., 2004: 122). Obsesif kompulsif kişilik bozukluğu tanısı alan hastalarla yürütülen bir başka çalışmada, geçmiş ve güncel depresyonun OKKB durumuna eşlik eden önemli bir ek tanı olarak ortaya çıkmaktadır (Türksoy, Tükel ve Özdemir, 2000: 96). Obsesif kompulsif kişilik bozukluğuna sahip olan hastaların kendilerine keyif veren etkinliklere zaman ayırmıyor oluşları duygu durumlarını dengeleme noktasında yetersiz kalmalarına sebep olduğu düşünülebilir. Bu kişilik bozukluğuna

sahip hastaların depresyona yatkınlık göstermeleri beklenebilir. Narsisistik kişilik bozukluğu tanısı alan hastaların depresyon düzeylerinin ele alındığı araştırmada, hastaların narsisistik kişilik bozukluğu ve majör depresyon arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç olduğu görülmüştür (Halisçelik, 2021: 40). Bu sonuçlar depresyonun kişilik bozuklukları bağlamında önemli bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır.

Depresyonun uyku bozuklukları ile olan ilişkisine yönelik olarak yürütülen çalışmalar da bulunmaktadır. Depresyonun kişinin gündelik hayatını olumsuz yönde etkiliyor olması ve kişinin günlük rutinine devam etmesinde yaşadığı zorluk uyku bozukluklarını ortaya çıkaran sebepler arasında değerlendirilebilir. Sigara bağımlıları üzerinde yürütülen bir çalışmada; katılımcıların depresyon ve anksiyete düzeylerindeki artışın uyku kalitelerini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür (Rujnan, Çaykara, Sağlam ve Pençe, 2019: 614). Depresyon tanısı almış olan hastaların bedenselleştirme ve uyku kalitesi düzeylerine yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmada, hastaların depresyon düzeyleri arttıkça uyku kalitesi düzeylerinin de düşüş gösterdiği görülmüştür. Çalışmada, ayrıca, hastaların özellikle uyku kalitesi bileşenlerinden olan gündüz işlevselliklerinin olumsuz yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Aydın, Selvi ve Özdemir,, 2013: 68). Depresyon tanısı almış bireylerin uykusuzluk belirtilerinin almış oldukları depresyon tanısına yönelik olarak yürütülen tedavi süreci sonrasında azaldığı bulgulanmıştır (Önal ve Hisar, 2018: 129). Farklı araştırmalarda ulaşılan ortak sonuç, depresyonla birlikte kişilerin uyku kalitesinde azalma olacağı yönündedir. Uyku kalitelerinde yaşanan azalma ile birlikte bu kişilerde çeşitli uyku bozukluklarının ortaya çıkması beklenebilir.

Fibromiyalji tanısı almış olan hastaların depresyon ve uyku kalitesi düzeyleri araştırıldığında; katılımcıların %88,75'inde çeşitli düzeylerde depresyon tanısı bulunduğu, ayrıca bu hastaların, kontrol grubu ile karşılaştırıldığında çok daha fazla uyku sorunu yaşadıkları ifade edilmektedir (Sivas, Başkan, Aktekin, Çınar, Yurdakul ve Özorcan, 2009: 11). Bir başka çalışma, Karpal Tünel Sendromuna sahip olan hastaların bu sendroma sahip olmayan sağlıklı gönüllüler ile karşılaştırıldığında depresyon düzeylerinin daha yüksek, uyku kalitesi düzeylerinin ise daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Tekeoğlu, Gülcü, Sayın, Beşiroğlu ve Yazmalar, 2008: 105). Bu açıdan depresyonun uyku sorunları ile birlikte ortaya çıkan önemli bir değişken olduğu görülmektedir. Bu sonuçların, depresyon ve uyku sorunları arasındaki ilişki bağlamında anlamlı olduğu düşünülmektedir. Fiziksel aktivite, depresyon ve uyku kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışma, daha yüksek depresyon düzeylerinin uyku kalitesinin düşüşünü de beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır (Işık, Özarslan ve Bekler, 2015: 71). Bu çalışmalar, kişilik bozuklukları ve uyku sorunları bağlamında depresyonu önemli bir değişken haline getirmektedir. Herhangi bir kişilik bozukluğu

durumu ile birlikte ortaya çıkan bir depresif yapılanmanın beraberinde uyku sorunlarını da getirebileceği düşünülmektedir.

Güncel araştırmalar, kişilik bozukluklarının anksiyete ile olan ilişkisini açıklamaya yönelik birçok bulgu ortaya koymaktadır (Shi, 2021: 831). Anksiyete ve kişilik bozuklukları arasındaki ilişkiye odaklanan bir çalışmada; anksiyete bozukluğu tanısı almış olan katılımcıların %42'sinde kişilik bozukluğu tablosu da olduğu ortaya çıkmıştır (Arkar, 2008: 118). Literatürde farklı tanı grupları içerisinde bulunan katılımcılarla gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, çeşitli kişilik bozukluklarının anksiyete tanısına eşlik ettiğini bulgulayan araştırmalar olduğu görülmektedir. Kronik ürtiker tanısı alan hastalar üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada, katılımcıların anksiyete ve kişilik bozukluğu düzeylerinin kontrol grubu ile karşılaştırıldığında anlamlı bir biçimde yüksek olduğu belirlenmiştir (Topal, Altunay ve Mercan, 2004: 208). Bu sonuçlar, anksiyeteyi kişilik bozuklukları ile eştanı göstermesi açısından önemli bir unsur olarak öne çıkarmaktadır. Anksiyete bozukluklarının özellikle C kümesi kişilik bozuklukları ile ilişkili olarak ele alınması gerektiği ifade edilmektedir (Evren, 2004: 115). C kümesi kişilik bozuklukları içerisinde bulunan çekingen, obsesif kompulsif ve bağımlı kişilik bozukluğuna sahip olan kişilerin kendilerini sakinleştirebilme kapasitelerinin düşük olması ihtimali sebebiyle anksiyetenin ortaya çıkması beklenebilir. Travma sonrası stres bozukluğu ve kişilik bozuklukları arasındaki ilişkiye yönelik yürütülen bir çalışmada, depresyon sonrasında anksiyete belirtileri gösteren katılımcıların %56,5'inde bir kişilik bozukluğu tanısı bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca; araştırmanın sonuçlarına göre; travma sonrası stres bozukluğu ile ilişkilendirilebilecek olan kişilik bozuklukları içerisinde C kümesi kişilik bozukluklarının anlamlı bir biçimde öne çıktığı bildirilmiştir (Özçetin vd, 2008: 14).

Borderline kişilik bozukluğu, anksiyete deneyimleri ile ilişkili olarak ele alınan bir diğer kişilik bozukluğudur. Borderline kişilik bozukluğu tanısı alan hastalar üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada, katılımcıların, depresyon öncelikli olacak biçimde, depresyon ve anksiyetenin borderline kişilik bozukluğu bağlamında önemli eş tanı unsurları olduğu ifade edilmektedir (Morsünbül, 2020: 400). Borderline kişilik bozukluğunda ortaya çıkan terk edilmeye dair yoğun korkunun anksiyeteye dönüşme ihtimali söz konusu olabilir. Tüm bu sonuçlar, anksiyete deneyimlerinin kişilik bozuklukları bağlamında öne çıkan değişkenler arasında bulunduğu işaret etmektedir. Literatürde, uyku sorunlarının yaygın kaygı bozukluğu tanısına eşlik eden durumlardan biri olduğu ifade edilmektedir (Şahin, 2019: 129). Ayrıca anksiyete bozukluklarında özellikle uykuya geçiş ve uykunun devamlılığını sağlama ile ilişkili olarak ortaya çıkan uyku sorunlarının görüldüğü, depresyon ve uyku sorunları arasındaki ilişkiye benzer bir biçimde çeşitli uyku sorunlarının beraberinde anksiyete deneyimlerini getirebileceği gibi, anksiyete deneyimlerinin de uyku sorunlarını da ortaya çıkarabileceği paylaşı-

maktadır (Keskin ve Tamam, 2018: 32). Ayrıca; depresyon ve anksiyete deneyimleri olan kişilerin uyku sürekliliklerinin de olumsuz yönde etkilendiği bildirilmektedir (Andrews ve Oei, 2004: 1032). Uyku sürekliliğinin olumsuz etkilenmesi durumu ve uykuya geçişte gerekli olan sakinliği sağlayamamanın anksiyete ile birleştiğinde çeşitli uyku bozukluklarını getirebileceği düşünülmektedir. Kaygı ve anksiyete deneyimlerinin uyku sorunları ile ilişkisi üzerine yürütülen çalışmalara bakıldığında; lise son sınıf öğrencilerinde yürütülen bir çalışmada, öğrencilerin sınavlara ilişkin kaygı düzeyleri arttıkça uyku kalitelerinin olumsuz yönde etkilendiği bulgulanmıştır (Köse, Yılmaz ve Göktaş, 2018: 110). Sınav kaygısı deneyimi yaşayan öğrencilerle yürütülen araştırmada, katılımcıların %50'sinden fazlasında uykusuzluk belirtileri olduğu, ayrıca üçte birinin uyku deneyimlerini "kötü" olarak tanımladığı bulgulanmıştır (Ağargün vd., 1995: 38). Uyku sorunları yaşayan çocuklarla gerçekleştirilen bir başka çalışmada, katılımcıların kaygı düzeylerinin uyku sorunu deneyimlemeyen çocuklarla karşılaştırıldığında daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Fiş vd., 2010: 158). Anksiyetenin çocuk ve ergenlerde bir stres faktörü olarak ortaya çıkması açısından olası uyku bozukluklarına yol açabileceği düşünülmektedir. Literatürde gerçekleştirilen çalışmalar açısından; kişilik bozuklukları ve uyku sorunları bağlamında ele alınması gereken unsurlardan bir diğerrinin anksiyete olduğu ve anksiyetenin birtakım uyku sorunlarını ortaya çıkarabileceği görünmektedir.

Uyku Bozukluklarında Tedavi Yöntemleri

Uykusuzlukla ilişkili tedavi yöntemlerine bakıldığında spesifik bir tedavi yönteminin olmadığı ifade edilmektedir. Bunun yerine tedavinin hastanın şikayetlerine ve deneyimlerine göre biçimlendirilmesi esastır. Tedavi, öncelikli olarak uykusuzluk sorununu ortaya çıkaran veya ona eşlik eden etkenlerin sağaltımı, uyku süreci hakkında formel bilgi sağlama, uyku ve uyanıklık döngüsünün düzenli hale getirilmesi ve uyku hijyenine yönelik eğitimi kapsamaktadır. Bununla birlikte ihtiyaç durumunda uykusuzluk sorununun ortaya çıkardığı kaygı deneyimini azaltmak ve uykuya geçiş ve uykunun devamlılığını sağlamak amacıyla dönemsel ilaç desteği sağlanabilir. Ancak, uykusuzluğa ilişkin tedavi yaklaşımında yalnızca semptomlara yönelik bir tedavi yaklaşımı sınırlı kalmaktadır. Bunun yanı sıra polisomnografi ölçümleri yapılmalı ve uykusuzluk sorununa ilişkin nedenlerin ortadan kaldırılması için gerekli müdahaleler ortaya konmalıdır (Yetkin, 2021: 78).

Uyku hijyenine yönelik formel bilgilendirme ve eğitim, uyku bozukluklarından hangisi ile karşılaşıldığına bakılmaksızın öncelikli müdahale olmalıdır. Bu müdahalenin iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki; çevresel faktörlerle ilişkili olarak kişinin farkındalığını yükseltmek, ikincisi ise, kişinin daha işlevsel uyku hijyeni davranışları kazanmasını sağlamaktır. Çevresel faktörlerle ilişkili olarak kişilere, ışık, ısı, gürültü gibi etmenler, beslenme düzeni, fiziksel aktivite gibi kişinin yaşam biçimine

dair etkenler ve bunların uykuya etkisine dair bilgilendirme yapılır (Stepanski ve Wyatt, 2003: 222). Uyku hijyeni ile eksiklikler uyku sorunu ile ilişkili olarak nadiren tek etken olarak değerlendirilmektedir ancak devam eden uykusuzluk durumunda yeterli olmayan uyku hijyeni, uygulanan tedavi yaklaşımının niteliğinden bağımsız olarak, onun işlevselliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle uyku hijyenine yönelik formel bilgilendirme daha basit tablolarda etkili olabilirken, daha komplike tablolarda daha farklı yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır (Yetkin, 2021: 80).

Uyku Bozukluklarında Farmakolojik Tedaviler

Uyku bozukluklarına ilişkin ortaya konan farmakolojik tedavilerdeki amaç, gece uykusu sürecinde deneyimlenen sorunları ve bunların kişinin gündelik yaşamına olan etkilerini ortadan kaldırmaktır. Farmakolojik tedavi öncesinde, değerlendirme yapan uzmanın ikincil nedenlere dair bir sorgulama da yapıyor olması ve bu nedenlere yönelik tedavilere ilişkin müdahale planları oluşturması önemlidir. Ayrıca, bu türden bir tedavi sürecinde farmakolojik olmayan tedavi yaklaşımlarına da yer vermek gerekmektedir (Yetkin, 2021: 84).

Uyku bozukluklarına yönelik olarak ortaya konacak olan farmakolojik tedavide hasta tarafından deneyimlenen spesifik şikayetler ve uyku bozukluğuna yönelik değerlendirmeyi gerçekleştiren uzmanın objektif nitelikteki değerlendirmesi özellikle önemlidir. Uyku bozukluğuna ilişkin olarak tercih edilecek olan ilacın uykuda yürüme ve olağandışı rüya ve deneyimleri ortadan kaldırması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca uyanma sürecinde kişinin herhangi bir uyku felci veya konfüzyon hali deneyimlememesi önemli diğer ölçütlerdir. Buna ek olarak işlevselliğine yönelik değerlendirme yapılırken ilacın, düşük maliyette ve yasal yollardan elde ediliyor olması, düşme ve beraberinde yaralanma gibi çeşitli kazalara neden olmaması, kullanılmadığında yoksunluğa yol açmaması, farklı ilaçlar ile etkileşime girmemesinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Sutton, 2015: 6035).

Uyku bozuklukları ile ilişkili olarak ortaya konan farmakolojik tedavilerden ilki hipnotiklerdir. Bu tedavi metodunda kullanılan ilaçlar benzodiazepinler ve benzodiazepin olmayan Z grup ilaçlardır (Demet ve Akıncı, 2021: 233). Klasik benzodiazepinler, düşme gibi fiziksel kazalara neden olabilmesi, tolerans ve yoksunluk şikayetleri, bağımlılık potansiyeli gibi etkileri ortaya çıkarabilmesine rağmen uyku bozuklukları ile ilişkili olarak tercih edilen farmakolojik yöntemler arasında önemli bir önceliğe sahiptir. Bunun nedeni bu türden ilaçların hızlı etki ortaya koymasıdır (Dell'Osso vd., 2015: 1891-1892). Bu ilaçlar, uykuda geçirilen sürenin artış göstermesini sağlamakla birlikte aynı zamanda kişinin uykuya geçmek için ihtiyaç duyduğu süreyi de azaltmaktadır (Demet ve Akıncı, 2021: 235).

Benzodiazepin olmayan Z grup ilaçlar, hipnotik etkisi olan ilaçlar içerisinde bulunan bir diğer ilaç grubudur. Vücuttan atılmasının görece hızlı olması, etkinliğinin gece boyu devam etmesi ve hızlı emilmesi bu ilaçların özellikleri arasında bulunmaktadır. Bu noktada vücuttan atılmasının görece hızlı olması, kişinin yaşayabileceği olası yorgunluk, konfüzyon, gündüz deneyimlenen uyku hali gibi şikayetleri ortadan kaldırmaktadır (Nutt ve Stahl, 2009: 1606). Uyku sürecinin zamanını ve verimini artırması, solunum sürecine etkide bulunmaması nedeniyle solunum şikayetleri olan kişilerde de kullanılabilmesi, bağımlılık riskinin az olması nedeniyle benzodiazepin olmayan Z grup ilaçlar, benzodiazepinlere göre daha fazla kullanılmaktadır (Wagner ve Wagner, 2000: 553-554). Melatonerjik ilaçlar, uyku bozukluklarına ilişkin olarak tercih edilen farmakolojik yöntemler arasında bulunan bir diğer ilaç grubudur. Melatonin, tüm memeli canlılarda birden çok bedensel işlevde etkili olduğu bilinen bir hormondur (Dubocovich ve Markowska, 2005: 101). Bu nedenle uyku bozuklukları ile ilişkili olarak melatonin hormonunu içeren ilaçlar önemli bir farmakolojik tedavi alternatifi olarak değerlendirilmektedir. Etkililiğinin görece kısa olması nedeniyle ihtiyaç duyulan tedaviyi ortaya koymada melatonerjik ilaçlar sınırlı etki göstermektedir. Bu nedenle yavaş salınım gösteren biçimleri üretilmiştir. Neden olduğu olası bağımlılık riski ve yan etkileri sebebiyle melatonerjik ilaçlar, benzodiazepinlere göre daha fazla tercih edilebilir görünmektedir ancak farklı uyku bozukluklarına yönelik etkinliğinin hipnotiklere göre daha az olduğu paylaşılmaktadır (Demet ve Akıncı, 2021: 236).

Antihistaminikler, farmakolojik tedaviler içerisinde tercih edilen ilaçlar arasında bulunan bir diğer ilaç grubudur. Özellikle insomni ile ilişkili olarak tercih edilen öncelikli tedavi yaklaşımları arasındadır. Histamin, uyanıklık durumunu ortaya çıkaran temel hormonlardan biridir. Antihistaminikler de bu türden bir uyanıklık durumunu dengelemek için kullanılmaktadır. Bu grup ilaçların görülen en temel yan etkilerinden birisi gündüz deneyimlenen uyku halidir. Difenhidramin ve hidroksizin sedatif etkileri sebebiyle uyku bozukluklarında sıklıkla tercih edilen antihistaminikler arasındadır. Difenhidramin ayrıca, hareket bozukluklarının ortadan kaldırılması sürecinde de tercih edilmektedir (Demir, 2002: 120). Bitkisel ilaçlar, hipnotik özellikli farmakolojik tedaviler arasında bulunan bir diğer ilaç grubudur. Bu türden ilaçlar, uyku bozuklukları ile ilişkili olarak tamamlayıcı nitelikte veya alternatif tedavi yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bileşimi çoğunlukla, mor salkım, şerbetçi otu, limon otu, Alman papatyası ve kedi otu gibi bitkilerden oluşan bu ilaçlar, uykuya geçiş sürecini hızlandırarak, uykunun devamlılığını sağlama noktasında işlev göstermektedir (Demet ve Akıncı, 2021: 238).

Uyku bozuklukları ile ilgili tedavi sürecinde hipnotikler dışında kullanılan diğer farmakolojik tedaviler; antidepresan, antipsikotik ve antikonvülzanlardır. Çoğunlukla insomni şikayetlerine yönelik olarak ortaya konan bu yöntemlerin tercih edilme

sebebi, farklı bir ilacın ortaya çıkardığı uyku şikayetlerinin tedavisinde rol oynaması, psikiyatrik ve diğer tıbbi şikayetlerin eşlik ettiği uyku sorunlarında tek başına etkin olması ve bağımlılık riski ve çeşitli yan etkileri bulunan hipnotiklere alternatif olmasıdır (McCall ve McCall, 2012: 494).

Uyku Bozukluklarında Terapötik Yaklaşımlar

Uyku bozukluklarına ilişkin terapötik yaklaşımların ortaya konmasının sebebi, uykusuzluğun devamlı ve şiddetli hale gelmesine neden olan zihinsel, psikolojik ve davranışsal etmenlerin iyileştirilmesi ve sağlıklı nitelikte bir uyku uyanıklık döngüsünü mümkün kılmaktır. Yapılan çalışmalar, uykusuzluk sorununun tedavisi sürecinde terapötik yaklaşımların farmakolojik tedavilere göre daha etkili bir sonuç çıkardığını ortaya koymaktadır (Yetkin, 2021: 79).

Uyku bozukluklarına yönelik olarak ortaya konan terapötik yaklaşımlar çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan biri olan uyaran kontrol tedavisi, uykuya geçiş yapma ve onun devamlılığını sağlama noktasında zorluk yaşayan hastalarla çalışırken kullanılmaktadır. Çoğunlukla tercih edilen ve uygulama süreci görece kolay olan bir tedavi yöntemidir. Tedavinin etkinliğini gözlemlemek açısından birkaç haftalık sürece ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tedavi yaklaşımı, yatma sürecinde karşılaşılan uyaranlar, uyku süreci ile uyum göstermeyen davranışlar ve yatak odası ile yatak gibi çevresel uyaranların düzenlenmesini hedeflemektedir. Uyku sorunu yaşayan kişilerin uykuları olmadığı halde, uyku sürecine geçiş yapabilmek için yataklarında televizyon izleme gibi davranışlar gösterdiği bilinmektedir. Buna karşın bu türden davranışların hastaların uyarılmışlık düzeyini artırıcı etkide bulunduğu bilinmektedir. Bu sebepten ötürü, bu kişilere, yorgun hissettiklerinde değil uykularının geldiğini hissettiklerinde yataklarına geçmeleri gerektiği yönünde bilgi verilmelidir. Ayrıca; uykularının geldiğini hissetmelerine rağmen 15 dakikalık süre içerisinde uyuymadıklarını gören hastalara, farklı bir odaya geçerek uyarıcı nitelikte olmayan müzik dinleme, kitap okuma gibi sakinleştirici etkide bulunan etkinlikleri tercih etmeleri ancak bu etkinlikleri yerine getirdikten sonra koltuk gibi yatakları dışındaki farklı bir alanda uyumamaları, kendi yataklarına geçmeleri tavsiye edilmelidir. Ayrıca bu kişilere her gün aynı saatte uyanacak biçimde düzenli bir uyku rutini geliştirmelerinin gerektiği ve bunun onların sirkadiyen düzenlerini dengelemeleri noktasında olumlu bir etkide bulunduğu, uyanma saatleri ile ilgili değişkenliğin gece uykularının süresini ve verimini de etkilediği yönünde bilgi verilmelidir. Buna ek olarak; bu kişilere yatak odasının yalnızca uyumak ve cinsel aktivitede bulunmakla ilişkili bir oda olduğu yönünde hatırlatma yapılmalıdır. Uyaran kontrol tedavisindeki önemli bir diğer müdahale de gündüz uykularını engellemektir (Yetkin, 2021: 80-81).

Uyku bozukluklarına ilişkin terapötik yöntemlerden bir diğeri uyku kısıtlama tedavisidir. Bu yaklaşım, kişinin yatak içerisinde geçirdiği zamanı daha kısıtlı hale ge-

tirdikten sonra kişinin devamında olağan uyku sürecini deneyimleyebilmesi için uyku süresinin aşamalı bir biçimde artırılmasına dayanır. Örneğin; kişinin hedefi günde 8 saat uyumak ise, uyku kısıtlama tedavisine 5 saat uyku ile başlanır. Böylelikle kişinin uyku miktarının yeterliliğine dair algısını değiştirmesi mümkün olabilir. Kişinin gündüz deneyimlediği uyku halini ortadan kaldırmak için gece uykusu süresinin beş saatten az olmaması gerektiği bildirilmektedir. Ayrıca bu yöntemde, kişinin uyku süresi her hafta yaklaşık yirmi dakikalık sürelerle artırmakta ve uyanıklık süreci de böylelikle giderek azaltılmaktadır. Tercih edilen uyku süresine ulaşıncaya kadar uygulama sürdürülür. Bu yöntemle çalışırken belirli kişilere yönelik yaklaşım noktasında dikkatli olunması gerektiği ifade edilmektedir. Örneğin; mesleki olarak sürücülük yapan kişilerin gündüz vakitlerindeki uykululuk düzeyleri daha fazla olabileceği için, başlangıçta önerilen uyku süreleri dikkatli hesaplanmalıdır. Bu yöntemde birlikte çalışılan hastalara gerçekleştirilen uygulamanın devamlılık gösterecek bir uygulama olmadığı, bir haftalık süreler halinde devam edecek olan geçici nitelikte bir uygulama olduğu yönünde bilgi verilmelidir. Yöntemle birlikte ortaya konan uyku yoksunluğu deneyimi ile hastaların uykuya geçiş süreci daha hızlı hale gelmekte ve uykunun bütünlüğü de olumlu yönde etkilenmektedir. Ayrıca bu sayede üçüncü evre nREM uykusunun da artış gösterdiği ifade edilmektedir (Yetkin, 2021: 82).

Gevşeme yöntemleri, uyku bozuklukları ile ilişkili olarak uygulanan bir diğer yöntemdir. Bu yöntemde hedef, kişinin yatma sürecine başlayacağı anda veya gece ortaya çıkan uyanıklık durumunda oluşan uyarılma hali ve performans kaygısını daha dengeli hale getirmektir. Kişi, gevşeme yöntemlerini yaklaşık 1 haftalık süre içerisinde nasıl uygulayacağını öğrenir. Bu yöntemi öğrendikten sonra uyku öncesinde uygulamaya başlar. Gevşeme yöntemleri hedefleri açısından zihinsel uyarılmışlığa yönelik olabileceği gibi bedensel uyarılmışlığa yönelik de olabilir. Uygulanan yöntemin etkinliğini arttırmak için hasta ile elektromiyogram (EMG) ve elektroensafalogram (EEG) gibi birtakım bedensel parametrelerin de paylaşılabilirdiği ifade edilmektedir. Bu yöntemlerin etkililiği bazı hastalarla çalışırken sınırlanabilmektedir. Özellikle mükemmeliyetçi nitelikte eğilimleri olan hastalar, ortaya konmaya çalışılan yöntemin detaylarına yönelik yoğun bir hassasiyet gösterebilmekte ve sonucunda performans kaygısı yaşayabilmektedirler (Yetkin, 2021: 82-83).

Uyku bozuklukları ile ilgili izlenen yöntemlerden bir diğeri bilişsel terapilerdir. Literatürde psikoterapötik müdahalelerin en fazla verim sağladığı uyku bozukluklarının uykusuzluk olduğu belirtilmektedir. Uykusuzluk deneyiminin yanı sıra hipersomni, uyku fazı gecikmesi, narkolepsi ve erken uyku fazı sorunu gibi şikayetler de davranışsal yöntemlerle sonlandırılabilir. Bilişsel müdahaleler özellikle insomni durumunda oldukça etkili olabilmektedir. Bu müdahaleler hipersomni deneyiminde ise gündüz deneyimlenen uyku atakları ve uyanma sürecinde zorlanma gibi durum-

larda sınırlı bir etkinlik göstermektedir. Öğlen saatlerinde düzenli bir biçimde gerçekleştirilen otuz dakikalık bir uyuma rutini ile narkolepsi ile bağlantılı olarak ortaya çıkan yoğun uyku eğiliminin sınırlı bir biçimde ortaya çıkması sağlanabilmektedir. Hipersomni ve uyku fazı gecikmesi durumunda öncelikli şikayet olarak öne çıkan uyanamama ve mesleki sorumlulukları yerine getirememeye deneyiminde ise sabah saatlerinde yürüyüş yapma ve günün ilk saatlerinde doğal ışığa maruz kalma gibi müdahalelerin etkili olduğu ifade edilmektedir. Uyku bozukluklarına yönelik bilişsel müdahale planları oluşturulurken nesnel verilerin ortaya konması önemlidir. Bu nedenle, uykusuzluk şiddeti indeksi veya uyku günlüğü gibi yöntemlerle birlikte hastaların uyku deneyimlerini kaydetmeleri sağlanmaktadır. Bu doğrultuda; yaşanan uyku problemine ilişkin olarak daha objektif değerlendirme yapmak mümkün hale gelmektedir (Aslan, 2021: 253-254).

Bilişsel davranışçı yöntemi izleyen terapötik müdahalelere bakıldığında bunların; gevşeme eğitimi, bilişsel terapi, uyaran kontrol terapisi, genel uyku hijyeni ve uyku kısıtlama terapisi olarak gruplandığı görülmektedir. Ayrıca insomni durumunda tercih edilen yöntemlerden biri de uyku fizyolojisine yönelik olarak sunulan psikoeğitimidir (Tang, 2009: 453).

Uyku bozukluklarına yönelik bilişsel yöntemlerin yanı sıra davranışçı yöntemler de önemli bir tedavi metodudur. Uykuya geçiş sürecinde kaygı verici nitelikteki düşünceleri ortadan kaldırma, yatak ve yatak odasını uyku ile ilişkilendirme, rahat uyuma ve gevşeme yollarına yönelik müdahaleler, davranışçı yöntemler arasındadır. Kişinin yatak ve yatak odasında cinsellik ve uyku dışında herhangi bir etkinlik gerçekleştirilmesi yasaklanır. Bilişsel davranışçı müdahaleler, değerlendirme süreci ile başlamakta, bu süreçte hasta ile birlikte kişinin yaşamsal öyküsü, duyguları, düşünceleri, davranışları ve sonuçlarına ilişkin değerlendirme yapılmakta ve uykusuzluk şikayeti- nin nasıl ortaya çıktığı, terapi sürecinin ne türden amaçları olacağı ve ilgili tedavi metodlarının neler olacağı değerlendirilmektedir. İlk oturumda uyku problemi yaşayan kişinin uyku günlüğü verileri değerlendirilmekte, ayrıca ilerleyen oturumlarda gündüz uykuları, uykuya geçiş zamanı, uyanma zamanı, uykuya geçiş süresi ve bu süreçte kişinin düşündükleri gibi detaylar da ele alınmaktadır. Bu doğrultuda hastaya uykusuzluk şikayeti- nin nasıl geliştiğine yönelik olarak bir formülasyon sunulmaktadır. Son oturumda ise uyku probleminin yeniden ortaya çıkması durumunda kişinin durumu nasıl ele alabileceğine dair eğitsel nitelikte bilgilendirmeler yapılmaktadır (Aslan, 2021: 258).

Sonuç ve Öneriler

Uyku bozuklukları ve kişilik bozuklukları arasındaki ilişkiye yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, çalışmaların kişilik bozukluklarının tamamına yönelik bir açıklama getirmediği görülmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar, çeşitli

kişilik bozukluğu tanısı alan hastaların yaşadıkları uyku sorunlarına yönelik olarak da ayırt edici bir uyku bozukluğu tanısı sunmamaktadır. Bununla birlikte özellikle borderline kişilik bozukluğu ve sınırlı bir veri sağlamakla birlikte antisosyal kişilik bozukluğuna sahip olan hastaların uyku deneyimleri ile ilişkili olarak yaşadıkları sorunlara bakıldığında bu sorunların çoğunlukla uyku verimlerinin düşük olması, toplam uyku sürelerinin kısa olması ve uykuya geçiş sürelerinin daha uzun olması ile ilişkili olduğu görülmektedir. Literatürde insomniye yönelik olarak ortaya konan ayırt edici tanılara bakıldığında; bunların da uykuya geçiş yapmakta zorluk, uyku sürecinin verimi ve süresi ile ilgili yetersizliklerle ilişkili olduğu görülmektedir (Yetkin, 2021: 67). Bu açıdan; insomninin kişilik bozuklukları söz konusu olduğunda önemli bir uyku bozukluğu olarak ele alınabileceği söylenebilir. Borderline kişilik bozukluğuna ve sınırlı olarak antisosyal kişilik bozukluğuna yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalar olmakla birlikte, gelecekte, insomni ile ilişkilendirilebilecek uyku deneyimlerinin hangi türden kişilik bozuklukları ile ilişkili olarak ele alınabileceğine dair yürütülecek olan çalışmaların uyku bozuklukları ve kişilik bozuklukları arasındaki ilişkiye yönelik olarak daha fazla bilgi sağlayabileceği görülmektedir. Kişilik bozuklukları bağlamında üzerinde durulması gereken unsurlar arasında depresyon ve anksiyetenin de bulunduğu görülmektedir. Depresyon ve anksiyete deneyimleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkan uyku sorunlarının varlığı göz önünde bulundurulduğunda; depresyonun özellikle çekingen, obsesif kompulsif, narsistik ve antisosyal kişilik bozuklukları bağlamında uyku sorunlarına olan yatkınlığı arttırdığı; kaygı ve anksiyete deneyimlerinin ise C kümesi kişilik bozuklukları içerisinde bulunan çekingen, bağımlı, obsesif kompulsif kişilik bozukluklarının yanı sıra borderline kişilik bozuklukları bağlamında uyku sorunlarına olan yatkınlığı arttırdığı görülmektedir.

Literatürde uyku deneyimleriyle ilgili çeşitli şikayetleri olan kişilerin uyku sorunlarına eşlik eden bir veya birden fazla psikiyatrik bozukluk da deneyimledikleri ifade edilmektedir. Özellikle uyku bozuklukları içerisinde en sık karşılaşılan bozukluklardan biri olan insomninin, çeşitli psikiyatrik bozukluklarla olan ilişkisinin istatistiksel olarak çok daha anlamlı olduğu ifade edilmektedir (Ford, 1989: 1479). Bu noktada, insomninin çoğunlukla depresyon ve yaygın anksiyete bozukluğu sorunları ile komorbidite olduğu, insomninin tedavisine yönelik olarak gerçekleştirilecek çalışmaların, depresyon ve yaygın anksiyete bozukluğu deneyimlerine yönelik olarak da olumlu etkide bulunduğu ifade edilmektedir (Aslan, 2021: 270). Nitekim, çeşitli duygu durum bozuklukları deneyimleyen hastaların uyku deneyimlerine yönelik olarak gerçekleştirilen bir çalışmada, insomniye yönelik olarak gerçekleştirilen psikoterapötik müdahalelerin, hastaların depresyon ve kaygı gibi deneyimlerine de olumlu yönde etkide bulunduğu bulgulanmıştır (Mitchell, 2012: 9). İnsomni şikayetlerinin yanı sıra çeşitli hezeyanları ve paranoid deneyimleri olan hastaların insomni sorunlarına yönelik olarak gerçekleştirilen bilişsel davranışçı müdahalelerin etkisinin incelendiği bir başka çalış-

mada, ortaya konan terapötik müdahalelerin hastaların paranoid deneyimlerinin ve hezeyanlarının sıklığını da azalttığını ortaya koymaktadır (Myers, Startup ve Freeman, 2011: 335). Bu sonuçlar, uyku sorunlarının tedavisine ilişkin psikoterapötik müdahaleleri, çeşitli psikiyatrik hastalıkların klinik olarak sağaltımı oldukça önemli hale getirmektedir. Bu noktada; uyku sorunlarına yönelik farmakolojik tedavi seçeneklerine ilişkin tedavi planlamasının ise hassasiyetle gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Doğru planlanmayan bir farmakolojik tedavi sürecinin, uyku sorunlarının çok daha kronik hale gelmesinin yanı sıra birtakım psikiyatrik bozuklukların ortaya çıkmasını da beraberinde getirdiği ifade edilmektedir (Aydın, 2013: 218).

Yapılan çalışmalar uyku sorunlarının tedavisine yönelik müdahalelerin ilişkide olduğu psikiyatrik sorunların tedavi sürecine de katkıda bulunduğuna işaret etmektedir. Uyku sorunlarının kişilik bozuklukları ile olan ilişkisi düşünüldüğünde de uyku sorunlarına yönelik farmakolojik veya psikoterapötik müdahalelerin çeşitli kişilik bozukluğu durumlarının tedavi sürecindeki etkisi çok daha anlamlı hale gelmektedir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Haydeh FARAJİ
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Haydeh FARAJİ
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Ağargün, M. Y., Kara, H., Bilgin, H. ve Kınırcı, F. (1995). Öss'ye girecek olan lise öğrencilerinde uyku problemleri ve kaygı düzeyleriyle ilişkisi, *Düşünen Adam The Journal Of Psychiatry And Neurological Sciences*, 8, 35-39.
- Akın, A., Raba, S., Rada, S., Yılmaz, S. ve Demirbacak, H.Ş. (2016). Kişiler arası bağımlılık ölçeği'nin 6 maddelik formunun Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *V. Sakarya'da Eğitim Araştırmaları Kongresi*, 85-89.
- Akıncı, E. ve Orhan, F.Ö. (2016). Sirkadiyen ritim uyku bozuklukları, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(2), 178-189.
- American Psychiatric Association (1980) *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Third Edition, American Psychiatric Association, Washington, DC.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*, 5. Baskı (Dsm-5). Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı'ndan, Çev. Köroğlu, E.. Hekimler Yayın Birliği.
- Andrews, J. G., ve Oei, T. P. S. (2004). The roles of depression and anxiety in the understanding and treatment of obstructive sleep apnea syndrome. *Clinical Psychology Review*, 24(8), 1031-1049.
- Arkar, H. (2008). Cloninger'in mizaç ve karakter boyutları ile kişilik bozuklukları arasındaki ilişki, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11, 115-124.
- Aslan, S. (2021). Uyku bozukluklarında bilişsel davranışçı yaklaşım. İçinde E. Akıncı, F. Ö. Orhan ve M. M. Demet (Ed.), *Uyku bozuklukları tanı ve tedavi kitabı*. Psikiyatri Derneği Yayınları, 253-272.
- Atalay, H. (2011). Comorbidity of insomnia detected by the pittsburgh sleep quality index with anxiety, Depression And Personality Disorders, *Israel Journal Of Psychiatry And Related Sciences*, 48(1), 54-59.
- Aydemir, Ö., Demet, M., Danacı, E.A., Deveci, A., Taşkın, E.O., Mızrak, S. ... İçelli, İ. (2006). Borderline kişilik envanterinin Türkçeye uyarlanması, güvenilirlik ve geçerliliği, *Psychiatry İn Turkey*, 8(1), 6-10.
- Aydın, A., Selvi, Y. ve Özdemir, P. G. (2013). Depresyon hastalarında aleksitiminin bedenselleştirme ve uyku kalitesi üzerine etkisi, *Nöropsikiyatri Arşivi*, 50, 65-69.
- Aydın, H. (2013). *Uykusuzluk*. Bağlam Yayıncılık.
- Battaglia, M., Ferrini-Strambi, L., Smirne, S., Bernardeschi, L. ve Bellodi, L. (1993). Ambulatory polysomnography of never-depressed borderline subjects: a high-risk approach to rapid eye movement latency. *Biological Psychiatry*, 33(5), 326-334.

- Berens, Linda V. ve Nardı, D. (1999). *Sixteen personality types: Descriptions for self-discovery*, California: Telos Publications.
- Bilici, M. ve Özbay, S.Y. (2021). Uykunun nörobiyolojisi. İçinde E. Akıncı, F. Ö. Orhan ve M. M. Demet (Ed.), *Uyku bozuklukları tanı ve tedavi kitabı*. Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 33-43.
- Bora, İ. ve Bican, A. (2007). Uyku fizyolojisi, Türkiye Klinikleri, *J Surg Med Sci*, 3(23), 1-6.
- Bornstein, R.F. (2011). An interactionist perspective on interpersonal dependency, *Current Directions in Psychological Science*, 20(2), 124-128.
- Breslau, N., Roth, T., Rosenthal, L. ve Andreski, P. (1996). Sleep disturbance and psychiatric disorders: A longitudinal epidemiological study of young adults. *Biological Psychiatry*, 39(6), 411-418.
- Budak S. (2005). *Psikoloji sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cihangiroğlu, N., Teke, A., Uzuntarla, Y. ve Uğrak, U. (2014). Narsistik kişilik özellikleri kurumsal bağlılığı etkiler mi?, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 173-185.
- Çakır, İ., Bilge, Y. (2020). Şizoid kişilik bozukluğu etiyolojisi üzerine bir derleme, İ. Sanberk (Ed.), *Güncel Psikoloji Araştırmaları İçinde* (113-127 Ss.). Akademisyen Kitabevi, 113-127.
- Çetinol T., Özvurmaz, S. (2018). Hemşirelerde uyku kalitesi ve ilişkili faktörler, *Medical Science*, 13(4), 80-89.
- Dagan, Y., Stein, D., Steinbock, M., Yovel, I., ve Hallıs, D. (1998). Frequency of delayed sleep phase syndrome among hospitalized adolescent psychiatric patients. *Journal of Psychosomatic Research*, 45(1), 15-20.
- Davison, G.C., Neale, J.M. (2011). *Anormal psikolojisi*, (Çev. İ. Dağ). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Dauvilliers, Y., Siegel, J. M., Lopez, R., Tonontalı, Z. A., ve Peever, J. H. (2014). Cataplexy—clinical aspects, pathophysiology and management strategy. *Nature Reviews Neurology*, 10(7), 386-395.
- De La Fuente, J. M., Bobes, J., Vizuete, C., ve Mendlewicz, J. (2001). Sleep-Eeg in borderline patients without concomitant major depression: A comparison with major depressives and normal control subjects. *Psychiatry Research*, 105(1-2), 87-95.
- Dell'osso, B., Albert, U., Attı, A.R., Carmassi, C., Carra, G., Cosci, F. ... Fiorillo, A. (2015). Bridging the gap between education and appropriate use of benzodiazep-

- piners in psychiatric clinical practice, *Neuropsychiatric Disease And Treatment*, 30(11), 1885-1909.
- Demet, M. M. ve Akıncı, E. (2021). Uyku bozukluklarının tedavisinde kullanılan ilaçlar, E. Akıncı, F. Ö. Orhan ve M. M. Demet (Ed.), *Uyku Bozuklukları Tanı ve Tedavi Kitabı* İçinde. Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 231-252.
- Demir, B. (2002). Uyku bozuklukları, *Türkiye Tıp Dergisi*, 9(3), 117-127.
- Dereboy, C., Güzel, H. S., Dereboy, F., Okyay, P., ve Eskin, M. (2013). Personality disorders in a community sample in Turkey: Prevalence, associated risk factors, Temperament And Character Dimensions. *International Journal Of Social Psychiatry*, 60(2), 139-147.
- Dubocovich, M. L., ve Markowska, M. (2005). Functional Mt1 and Mt2 melatonin receptors in mammals. *Endocrine*, 27(2), 101-110.
- Eren, N. (2010). Kişilik bozuklukları ve hemşirelik girişimleri-I, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 33-38.
- Ergin, A., Hariri, A., Özer, G.U., Ceylan, M.E, Ceylan, N. ve Önal, O. (2000). Şizofrenili hastaların birinci derece yakınlarında kişilik bozuklukları, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 10, 189-193.
- Espie, C.A. (2020). *Uyku ve uykusuzluk sorunları*, (Çev. N. Yener). Kuraldışı Yayıncılık.
- Evren, C. (2004). Alkol/madde kullanım bozukluğunda kişilik bozukluğu ek tanısı: Bir gözden geçirme, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7, 111-119.
- Faraji, H. (2021). Borderline kişilik bozukluğunun ergenlik döneminde belirlenmesine dair bir değerlendirme, *OPUS Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(43): 7141-7166.
- Faraji, H., Çaresiz, D. (2022). Covid-19 Pandemi Döneminin Kişilik Bozukluğu Olan Bireylerdeki Olası Etkilerine Dair Bir Değerlendirme, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 264-284.
- Faraji, H. ve Güler, K. (2021). Borderline Personality Traits and Self Handicapping. *International Journal of Current Research*, 13(6): 17683-17689.
- Fiş, N. P., Arman, A., Ay, P., Topuzoğlu, A., Güler, A. S., İmren, S. G., ... , Berkem, M. (2010). Çocuk uyku alışkanlıkları anketinin Türkçe geçerliliği ve güvenilirliği, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 151-160.
- Ford, D. E. (1989). Epidemiologic study of sleep disturbances and psychiatric disorders. *Jama*, 262(11), 1479-1484.
- Gamsızkan, Z. (2017). İnsomnia; tanımı, sınıflaması ve birinci basamakta insomnia yönetimi, *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*, 19(2), 48-50.

- Grover, K. E., Carpenter, L. L., Price, L. H., Gagne, G. G., Mello, A. F., Mello, ... Tyrka, A. R. (2007). The relationship between childhood abuse and adult personality disorder symptoms. *Journal Of Personality Disorders*, 21(4), 442-447.
- Halisçelik, M. (2021). *Majör depresyon ile narsistik kişilik bozukluğu arasındaki ilişkinin araştırılması*, (663456) [Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi,]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Herbert, J.D., Hope, D.A., Bellack, A.S. (1992). Validity of the distinction between generalized social phobia and avoidant personality disorder, *Journal Of Abnormal Psychology*, 101(2), 332-339.
- Hirschfeld, R. M. A. (1999). Personality disorders and depression: comorbidity, *Depression And Anxiety*, 10(4), 142-146.
- Işık, Ö., Özarslan, A. ve Bekler, F. (2015). Üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite, uyku kalitesi ve depresyon ilişkisi, *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9, 65-73.
- Kaplan H.I., Sadock B.J., (2004). *Klinik psikiyatri*. Çeviri Editörü: Prof. Dr. Ercan Abay, Nobel Tıp Kitapevleri.
- Keskin, N. ve Tamam, L. (2018). Uyku bozuklukları: sınıflama ve tedavi, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 27(2), 241-260.
- Kocakula, Ö., Altunoğlu, A.E. (2018). Obsesif kompulsif kişilik bozukluğunun karar süreçlerine etkisi, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2), 114-131.
- Koç, G., Akçay, B.D. ve Yetkin, S. (2019). Amlodipin ile ilişkili ikincil hipersomni olgusu, *Türk Uyku Tıbbı Dergisi*, 6, 16-18.
- Köroğlu, E. (2019). *Kişilik bozuklukları*, Hyb Basım Yayın.
- Köse, S., Yılmaz, Ş. K. ve Göktaş, S. (2018). Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri ile uyku kalitesi arasındaki ilişki, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9(2), 105-111.
- Masterson, J.F. (2014). *Narsistik ve borderline kişilik bozuklukları*, Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları
- Mccall, C. ve Mccall, W. V. (2012). What is the role of sedating antidepressants, antipsychotics, and anticonvulsants in the management of insomnia?, *Current Psychiatry Reports*, 14(5), 494-502.
- Mısır, E., Alptekin, K. (2020). Şizotipi Kavramı Ve Şizotipal Kişilik Bozukluğu, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 364-374.

- Mitchell, M. D., Gehrman, P., Perlis, M. ve Umscheid, C. A. (2012). Comparative effectiveness of cognitive behavioral therapy for insomnia: A systematic review. *Bmc Family Practice*, 13(1), 1-11.
- Morin, C.M., Vallieres, A. ve Ivers, H. (2007). Dysfunctional beliefs and attitudes about sleep (Dbas): Validation of a brief version (Dbas-16), *Sleep*, 30(11), 1547-1554.
- Morsünbül, Ü. (2020). Sınır kişilik bozukluğu özellikleri ile ilişkili değişkenler: üniversite öğrencileri üzerinden inceleme, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 394-403.
- Myers, E., Startup, H. ve Freeman, D. (2011). Cognitive behavioural treatment of insomnia in individuals with persistent persecutory delusions: A pilot trial, *Journal Of Behavior Therapy And Experimental Psychiatry*, 42(3), 330-336.
- Nutt, D. J. ve Stahl, S. M. (2009). Searching for perfect sleep: The continuing evolution of gabaa receptor modulators as hypnotics. *Journal Of Psychopharmacology*, 24(11), 1601-1612.
- Ohayon, M. M. (2002). Epidemiology of insomnia: What we know and what we still need to learn. *Sleep Medicine Reviews*, 6(2), 97-111.
- Okay, D. ve Çınarbaş, D.C. (2021). Kendilik psikolojisi yaklaşımı üzerinden bir çekingen kişilik olgusunun incelenmesi, *Nesne Dergisi*, 9(19), 204-220.
- Oral, E. (2021). Uyku bozukluklarında temel belirtiler ve değerlendirme, E. Akıncı, F. Ö. Orhan ve M. M. Demet (Ed.), *Uyku Bozuklukları Tanı ve Tedavi Kitabı* İçinde. Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 45-66.
- Önal, G. Ş. ve Hisar, K. M. (2018). Bir üniversitedeki öğrencilerde uykusuzluğun sıklığı ve depresyon semptomları ile ilişkili faktörler, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 125-130.
- Örsal, Ö., Eren, H. ve Duru, P. (2019). Psikiyatri hastalarının uyku kalitesini etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(1), 55-64.
- Özçetin, A., Maraş, A., Ataoğlu, A. ve İçmeli, C. (2008). Deprem sonucu gelişen travma sonrası stres bozukluğu ile kişilik bozuklukları arasında ilişki, *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*, 2, 8-18.
- Özdemir, P.G., Aydın, A. ve Selvi, Y. (2013). Farklı klinik semptomlarla ortaya çıkan narkolepsi olguları, *Klinik Psikiyatri*, 16, 244-248.
- Özdemir, E. ve Özgen, F. (2021). Uyku bozukluklarının sınıflandırılması ve epidemiyolojisi, E. Akıncı, F. Ö. Orhan ve M. M. Demet (Ed.), *Uyku Bozuklukları Tanı ve Tedavi Kitabı* İçinde. Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 7-18.

- Özen, S. (2021). *Antisosyal, histrionik, narsistik ve borderline kişilik bozuklukları*, Siyah Beyaz Yayınları.
- Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2018). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*, Nobel Tıp Kitabevleri.
- Philipsen, A., Feige, B., Alshajlawi, A., Schmahl, C., Bohus, M., Richter, H., ... Riemann, D. (2005). Increased delta power and discrepancies in objective and subjective sleep measurements in borderline personality disorder. *Journal Of Psychiatric Research*, 39(5), 489–498.
- Roberts, R. E., Shema, S. J., Kaplan, G. A. ve Strawbridge, W. J. (2000). Sleep complaints and depression in an aging cohort: A prospective perspective. *American Journal Of Psychiatry*, 157(1), 81–88.
- Ruiter, M. E., Lichstein, K. L., Nau, S. D., ve Geyer, J. D. (2012). Personality disorder features and insomnia status amongst hypnotic-dependent adults. *Sleep Medicine*, 13(9), 1122–1129.
- Rujnan, T., Çaykara, B., Sağlam, Z. ve Pençe, H. H. (2019). Sigara bağımlılarında depresyon, anksiyete, uykululuk ve uyku kalitesi düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi, *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(4), 609-615.
- Sayar, K., Solmaz, M., Öztürk, M., Özer, Ö. A. ve Arıkan, M. (2000). Yaygın sosyal fobi hastalarında çekingen kişilik bozukluğu ve psikopatolojiye etkileri, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3, 163-169.
- Semiz, Ü.B., Algül, A., Başoğlu, C., Ateş, M.A., Ebrinç, S., Çetin M., ..., Günay, H. (2008). The relationship between subjective sleep quality and aggression in male subjects with antisocial personality disorder, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(4), 373-381.
- Semiz, U. B., Başoğlu, C., Ebrinç, S., ve Çetin, M. (2008). Nightmare disorder, dream anxiety and subjective sleep quality in patients with borderline personality disorder. *Psychiatry And Clinical Neurosciences*, 62(1), 48–55.
- Sercan, M. ve Saydam, M.B. (1991). Borderline kişilik bozukluğunda psikofarmakolojik yaklaşım, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 1(3), 16-19.
- Sevinçok, L., Dereboy, F., Dereboy, Ç. (1998). Çekingen kişilik bozukluğunun klinik özellikleri ve tedavisi, *Klinik Psikiyatri*, 1, 22-26.
- Shi, Z. (2021). A review of stressors as inducer for personality disorders and anxiety disorders, advances in social science, *Education And Humanities Research*, 615, 831-835.

- Sivas, F. A., Başkan, B. M., Aktekin, L. A., Çınar, N. K., Yurdakul, F. G. ve Özorun, K. (2009). Fibromiyalji hastalarında depresyon, uyku bozukluğu ve yaşam kalitesinin değerlendirilmesi, *Türk Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 55, 8-12.
- Stepanski, E. J., ve Wyatt, J. K. (2003). Use of sleep hygiene in the treatment of insomnia. *Sleep Medicine Reviews*, 7(3), 215-225.
- Sutton, E. (2015). Profile of suvorexant in the management of insomnia. drug design, *Development and Therapy*, 9, 6035-6042.
- Şahin, M. (2019). Korku, kaygı ve kaygı (anksiyete) bozuklukları, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 117-135.
- Şimşek, A. ve Kaya, Y. (2020). Histeriden histrionik kişilik bozukluğuna, *Social Science Development Journal*, 5(20), 1-12.
- Taherifard, M., Abolghasemi, A. ve Hajloo, N. (2015). Positive and negative urgency and sleep quality among patients with borderline and antisocial personality disorders, *Archives of Psychiatry And Psychotherapy*, 4, 105-112.
- Tang, N. K. Y. (2009). Cognitive-behavioral therapy for sleep abnormalities of chronic pain patients. *Current Rheumatology Reports*, 11(6), 451-460.
- Taymur, İ., Türkçapar, H. (2012). Kişilik: Tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2) 154-177.
- Tekeoğlu, İ., Gülcü, E., Sayın, R., Beşiroğlu, L. ve Yazmalar, L. (2008). Karpal tünel sendromunda uyku kalitesi ile depresyon ve anksiyete bulguları, *Türk Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 54, 102-106.
- Thorpy, M. J. (2012). Classification of sleep disorders. *Neurotherapeutics*, 9(4), 687-701.
- Topal, İ. O., Altunay, İ. K. ve Mercan, S. (2004). Kronik ürtikerli hastalarda kişilik bozuklukları, anksiyete ve depresyon, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7, 199-209.
- Trotti, L.M. (2017). Idiopathic hypersomnia, *Sleep Medicine Clinics*, 12(3), 331-344.
- Tsuang, M. T., Stone, W. S. ve Faraone, S. V. (1999). Schizophrenia: a review of genetic studies. *Harvard Review of Psychiatry*, 7(4), 185-207.
- Tuncer, A., Enzin, F., İri, S.G.F., Dinler, E., Pelin, Z., Bayramlar K. (2020). Uyku bozukluklarında egzersiz tedavisinin önemi, *Zeugma Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 2(2):89-97.
- Türkçapar, H., Güriz, O., Özel, A., Işık B. ve Örsel, S. D. (2004). Antisozyal kişilik bozukluğu olan hastalarda öfke ve depresyonun ilişkisi, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(2), 119-124.

- Türksoy, N., Tükel, R. ve Özdemir, Ö. (2000). Obsesif kompulsif kişilik bozukluğu olan ve olmayan obsesif kompulsif bozukluk hastalarında klinik özelliklerin karşılaştırılması, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3, 92-98.
- Ünal, Ç. (2019). Kurallarla geçen bir yaşam: obsesif kompulsif kişilik bozukluğu, *Pivoka*, 9(32), 2-4.
- Van Veen, M M., Karsten, J. ve Lancel, M. (2017). Impulsivity in patients with antisocial or borderline personality disorders. *Behavioral Medicine*, 43(3), 218-226.
- Wagner, J. ve Wagner, M. L. (2000). Non-benzodiazepines for the treatment of insomnia. *Sleep Medicine Reviews*, 4(6), 551-581.
- World Health Organization (1996). *Icd-10: International statistical classification of diseases and related health problems*. <https://www.who.int/classifications/icd/en/bluebook.pdf>, Erişim tarihi: 23.02.2022
- Yavuz, S.M., Aşirdizer, M. (2001). Boşanma davasına konu olan bir narkolepsi olgusu, *Klinik Adli Tıp Dergisi*, 1(1), 43-48.
- Yetkin, S. (2021). Uykusuzluk (İnsomni), E. Akıncı, F. Ö. Orhan ve M. M. Demet (Ed.), *Uyku Bozuklukları Tanı ve Tedavi Kitabı* İçinde. Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 67-86.
- Yılmaz, H. (2021). Uykuda fizyoloji ve uykunun işlevi, E. Akıncı, F. Ö. Orhan ve M. M. Demet (Ed.), *Uyku Bozuklukları Tanı ve Tedavi Kitabı* İçinde. Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 19-31.
- Zhang, J., ve Lu, N. (2013). The relationship between personality disorder and sleep quality in university students in china. *Sleep Medicine*, 14, 239-317.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Sosyalist Estetiğin Hegemonyası

The Hegemony of Socialist Aesthetics

Veysel KOÇ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Değerlendirme (Derleme)/ Review/ Обзорная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Koç, V. (2022). Sosyalist estetiğin hegemonyası. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 622-635.

Koç, V. (2022). The Hegemony of socialist aesthetics. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 622-635.

 10.29228/kesit.54956

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 13.12.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать: 07.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye, kocveysel363@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Sosyalist Estetiğin Hegemonyası¹

The Hegemony of Socialist Aesthetics

Veysel KOÇ

Öz: Sanat, geçmişten günümüze kadar siyaset ile iç içe olmuştur. Siyasette amaç bireyi, toplumu ve en nihayetinde devleti yönetmektir. Siyasiler yönetme görevini yerine getirirken birtakım propaganda unsurlarına ihtiyaç duymuştur. Bu unsurları kullanarak topluma hâkim ideolojiyi benimsetme ve topluma yön verme amacı gütmüşlerdir. Sanat ise sanatçının duygu ve düşüncesinin dışı vurumudur yani sanatçının estetik görüşünün ürünüdür. Fakat sanat her ne kadar estetik bir kaygı gütsün dahi belli dönemler de siyasette bir propaganda aracı haline gelmekten kaçamamıştır. Sanatın araç olarak kullanılmasına faşist, sosyalist veya muhafazakâr birçok ideolojide şahit oluruz. Sanatın kullanılmasının en önemli nedeni ise sanatın toplumsal manada güçlü olması, insanların duygu, düşünce ve bilinçaltılarında etkisinin diğer propaganda unsurlarına oranla daha etkili olmasıdır. Fakat bu durumun en popüler örneklerinden birisi hiç şüphesiz Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin, Çarlık rejiminin yıkılışından sonra Bolşevik ideolojisini halka aktarmak için sanatı kullanmasıdır. Sovyet ideolojisi topluma aktarılırken görsel sanatların ön plana çıktığını görmekteyiz. Resim, heykel, tablo gibi eserler ön plana çıkmıştır. Bu eserlerde devrim liderlerinin, devrim destekçilerin yüceltildiği devrime karşı olanların ise engellendiğini görmekteyiz. Eserlerde öne çıkan temalar ise Sovyet ideolojisinin ütopyası üzerinden şekillenmiştir. Sovyet ideolojisinin nasıl bir kadın, lider, köylü ve şehir tahayyülü varsa bunlar siyasetin de baskıcı tutumu ile sanat eserleri tarafından halka aktarılmıştır. Eserlerde sosyal gerçeklikten ziyade tahayyüllerin yer alması, bu tahayyüllerin devrim liderlerinin istediği şekilde olması sanatın estetik veya toplumsal kaygısının hiçe sayıldığı ve siyaset için bir araç olduğunu en iyi şekilde anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Sanat, Sosyalizm, Sosyalist Realizm, Propaganda.

Abstract: Art has been interlocked with politics from past to present. The

¹ Bu çalışma, IV. USVES'te sözlü olarak sunulmuştur. This study presented orally in IV. USVES.

aim in politics is to govern the individual, society and eventually the state. Politicians needed some propaganda elements while discharging their assignment of governing. By using these elements, they pursued a goal to adopt the dominant ideology and give direction to the society. Art, on the other hand, is the expression of the artist's feelings and thoughts, that is, the product of the artist's aesthetic view. However, although art has an aesthetic concern, it could not escape from becoming a propaganda tool in politics in certain periods. We witness the use of art as a tool in many fascist, socialist or conservative ideologies. The most important reason for the use of art is that art is strong in the social sense and its effect on people's feelings, thoughts and subconscious is more effective than other propaganda elements. But one of the most popular examples of this situation is undoubtedly the use of art by the Union of Soviet Socialist Republics to convey the Bolshevik ideology to the people after the collapse of the Tsarist regime. We see that the visual arts come to the fore, while the Soviet ideology is being transferred to the society. Works such as paintings, sculptures and paintings came to the fore. In these works, we see that the leaders of the revolution and the supporters of the revolution are glorified, while those who are against the revolution are blocked. The prominent themes in the works were shaped by the utopia of the Soviet ideology. Just like the Soviet ideology's imagination of a woman, leader, peasant and city, these were conveyed to the public by the oppressive attitude of politics. The inclusion of imaginations rather than social reality in the works, and the fact that these imaginations are as desired by the leaders of the revolution, best explains that art is a tool for politics, disregarding aesthetic or social concerns. **Keywords:** Political Science, Union of Soviet Socialist Republics, Art, Socialism, Socialist Realism, Propaganda.

Giriş

19. yüzyıldan itibaren Avrupa kaynaklı sosyalist düşünceler, ihtilalci örgütlerin propagandaları (Liebman, 2017: 47) ile birlikte İmparatorluk Rusyası'nda büyük karşılıklar bulmuştur. Sonrasında ise, birbiri ardı gelen askerî yenilgiler, savaşın baskısı ile çöken ekonomi, Çarlığın tarım sorununu bir türlü çözemeyişi, şehirlerde ve fabrikalarda sömürülen işçi sınıfının birikmesi ve ne yapmak istediğini net bir şekilde belirlemiş bir lider önderliğindeki hareket, etkin propaganda faaliyetleri ile birlikte Çarlık yönetimine son vererek Bolşevikleri iktidara taşımıştır (Carr, 2006: 110-111). Sürgün yıllarına dayanan propaganda geçmişinden dolayı Sovyet yönetimi propagandayı, kapitalist sistemin körelttiği insanlığı özgürleştirebilmek için kullanabileceği siyasal bir eğitim vasıtası olarak görmüştür (Barghoorn, 1964: 13-15). Bu manada, Sovyet yönetimi altında propaganda komünizmin nesnel ve bilimsel eğitim mekanizmalarından biri olarak tanımlanmıştır. Vladimir İlyiç Ulyanov Lenin'e göre de propaganda "ister bireyler isterse geniş yığınlar tarafından anlaşılır bir şekilde toplum düzeninin devrimci açıdan açıklanması" şeklinde ifade edilmiştir (Lenin 2003: 69). Devrimin ilk günlerinden itiba-

ren yeni rejim mümkün olan her kitle iletişim aracı ile dışarıda kapitalizme karşı, içeride ise ideolojiyi ifade etmeye odaklı propaganda çalışmalarına başlamıştır ki, köhne Çarlık aristokrasisi karşısında Bolşevikleri iktidara taşıyan da bu modern dinamizm olmuştur (İnceoğlu, 2013: 27). Yazılı basın yoluyla propaganda faaliyetleri okuryazar oranının azlığından geniş kitlelere ulaşamıyor, sınırlı bir etki yaratıyordu. Dinî ikonalar vasıtası ile Rus halkının sahip olduğu görsel duyarlılık, afişlerin propaganda faaliyetlerinde oldukça etkili bir araç olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır (Taylor, 2003: 200).

Sovyetler, propagandayı önemli bir siyasî araç olarak düşünceleri-eylemleri bir hedefe yönlendirmek ve yeni sosyalist insanı geliştirebilmek amacı ile toplumun her kademesinde etkin bir şekilde kullanmışlardır. Kitle iletişimi üzerinde tam bir kontrole sahip olan siyasî iktidar sinema, radyo, tiyatro, müzik, görsel malzeme, afiş ve çok daha fazla aracı amaca yönelik propaganda için kullanmıştır. Lenin, her zaman ideolojilerin gerisinde ve hizmetinde kalan propaganda faaliyetlerine ayrı bir önem yükleyerek modern dünyanın araçlar üzerinde kurulu olduğunu ve amaçlara yönelik bütün araçların insanlığın emrinde kullanılmasını belirtmiştir (Ellul, 1973: 195). Lenin'in asıl amacı, komünist ideolojiyi genişletmek veya güçlendirmek değil, komünist semboller ve Marksist sloganlar ile devletin güçlenmesi sağlamak idi. Devrimi gerçekleştiren insanlar ideolojilerini yaymak, örgütlenebilmek ve devrimi gerçekleştirebilmek için broşürler ve gazeteleri etkin bir şekilde kullanmış idiler. Ancak Ekim Devrimi'nden sonra komünist ideolojinin tüm topluma anlatılması, yayılması ve geniş kitlelerin organize edilmesi gerekmektedir. Rus halkı arasında okur-yazar oranının oldukça düşük olması; Marks ve Lenin'in ideolojik eserlerinin geniş kitleler tarafından kolayca anlaşılabilmesi önceden kullanılan bu basın yayın organlarının istenilen seviyede olmasını güçleştirmekteydi. İşte propaganda afişlerinin buradaki rolü geleneksel Rus Ortodoks ikonalarına benzer örneklerle sembollerle basit ve kolaylıkla geniş kitleleri etkilemenin yolunu sunması ve okuma-yazma bilmeyen vatandaşların dahi kolayca anlayabileceği etkili bir propaganda yöntemi olmasındandır (Kenez, 1985: 112).

Çarlık Rejiminin yıkılmasının ardından SSCB için bir dönüşüm süreci başlamıştır. Bu dönüşümün temelinde yeni ideolojinin halka benimsetilmesi olmuştur. Bu süreçte SSCB'de yapılan ilk iş Çarlık Rejimine ait izleri silmek olmuştur. Lenin, 1918 senesinde bir propaganda planı yayınlamış ve dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu planın temel amacı ülkede Çarlık Rejimine ait ne kadar sanat eseri, heykel, tablo varsa bunları kaldırmaktır. Lenin işsiz insanları seçerek bu görevi onlara vermiştir. Lenin'in eski eserlerin kaldırılmasına önem vermesinin en büyük nedeni ise yeni bir Sovyet sanatı yaratarak, Sovyet ideolojisinin benimsenmesini sağlamaktır. Sovyet yönetimi, sanat ve propagandaya kitlelere Sovyet ideolojisini benimsetebilecek bir araç misyonu yüklemiştir. Bu duruma ilaveten sanat ve propaganda, bir eğitici rolü üstlenerek, Sovyet

doktrinini kitlelere aktarmaktadır. Bu çerçevede Sovyet yönetimi ve Sovyet güdümlü diğer ülkelerde propagandanın sınırlarını belirlemenin oldukça güç olduğunu belirtmek gerekmektedir. Sovyet yönetiminde propaganda, temel eğitimden, üretime; sanat, gündelik yaşama kadar geniş yelpazeyi kapsayan çok yönlü bir süreçtir (Domenach, 1951: 272).

Sovyet rejimi ile birlikte 1930'larda devletin resmi sanat biçimi olan sosyalist realizm akımı bu dönem için büyük önem arz etmektedir. Sosyalist realizm akımının ilkeleri içinde en çok dikkatimizi çeken ilke parti çıkarlarına bağlılık ilkesidir. Bu ilke bize sosyalist realizm akımının neden SSCB'nin resmi sanatsal ifade biçimi olduğu hakkında önemli sinyaller vermektedir. Yeni bir rejim kurulmuş ve bu rejim ideolojisi ni halka bazı yöntemlerle benimsetmeli ve bu benimsetme aşaması olabildiğince sancısız olmalıdır. Bu aşamanın sancısız olabilmesi için sanat hazine değerinde bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sanat diğer propaganda unsurlarına göre daha yumuşak ve insanların duygularına hem görsel hem işitsel olarak hitap ettiği için daha etkilidir. Bununla birlikte bilinçaltına işlenmesi de daha kolaydır. Sovyet liderleri ve sosyalist realizm akımı doğrultusunda verilen eserlerin temalarına baktığımız zaman olan değil olması gereken yani sosyalist bir ütopya karşımıza çıkmaktadır. Bu eserlerin bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Sovyet heykeltıraş Vera Mukhina, 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'nin 10. yılına özel olarak gerçekleştirilecek kutlama törenleri sergisi için bir sanat eseri yapmakla görevlendirilir (Jungen, 2009: 35). Mukhina bu istek doğrultusunda 1927 yılında Köylü Kadın isimli heykeli yapmıştır. Bir metre doksan santimetre (190 cm) uzunluğu olan heykel, bir sütunun üzerinde elleri bağlı olarak duran köylü bir kadını temsil etmektedir. Sovyet yönetiminin resmî ideolojiden izler taşıyan heykel, güçlü, gururlu ve sağlıklı olan köylü sınıfının somut bir temsili niteliği taşımaktadır. Köylü Kadın heykeli ayrıca, yan anlam düzleminde Sovyet kadınının kazandığı yeni özgüveni temsil etmekle beraber bedenini ve ruhunu vatanına feda etme istekliliğini de yansıtmaktadır. (Jungen, 2009: 40). Köylü Kadın heykeline dair yapılan yorumlar genellikle heykelin fiziksel gücü, anıtsallığı ve kahramanlığı üzerine yapılmaktadır (Jungen, 2009: 40). Gösterge olarak heykel, düz anlam katmanında etnik kıyafet içerisinde temsil edilen, güçlü bir köylü kadını somutlaştırmaktadır. Heykele dair yapılan adlandırma (Köylü Kadın), her ne kadar heykelin anlamını inşa ediyor olsa da, kadının giymiş olduğu geleneksel etek, dönemin köy yaşamına ait bir gösterge niteliği taşımaktadır. Ayrıca heykelin başörtüsü, o dönemlerde fabrikalarda çalışan kadın işçilerin başörtülerini bağlama şekliyle örtüşmektedir (Jungen, 2009: 41).

Görsel 1: Peasant Woman Heykeli (Mukhina, 1917)²

Shadr'ın önde gelen heykellerinden birisi olan *The Cobblestone is the Weapon of the Proletariat* (Kaldırım taşı Proletaryanın Silahıdır) heykeli, tıpkı Vera'nın Köylü Kadın heykeli gibi Ekim Devrimi'nin 10.yılı için özel olarak tasarlanmıştır. 22 Ocak 1905 yılında meydana gelen ayaklanmalar sırasında Çarlık yönetimine bağlı askeri güçler tarafından vurulan işçilerden ilhamını alan Shadr, bir işçinin kaldırım taşı sökerek, sınıf düşmanlarına attığı bir anı betimlemiştir (Russia Beyond, 2017). Shadr'ın heykelinde işçinin taş ile direndiği görülmektedir. Çarlık yönetimine karşı direnişin bir sembolü olarak tasarlanan heykel, pek çok yan anlamı bünyesinde barındırmaktadır. Shadr, heykel özelinde işçi sınıfının kararlılığını, sabrını ve devrimci enerjisini somutlaştırmaktadır (Khrapchenko, 1972: 256).

Ivan Shadr'ın en önemli heykellerinden birisi de Kürekli Kız heykelidir. 1935 yılında yapımı tamamlan 11 metrelik Kürekli Kız heykeli, anıtsal propaganda planı dahilinde yapılmış bir heykeldir. Moskova'da bulunan Gorki Parkı'na dikilen heykel, çıplak bir genç kadını elinde kürekle betimlemektedir. Heykelin yan anlam düzleminde ölümsüzlüğü ve ebedi gençliği sembolize ettiği söylenebilir (Brodsky, 1987: 84).

² URL-1

Görsel 2: The Cobblestone is the Weapon of the Proletariat (Shadr, 1927)³

Sağlıklı, sportif ve genç bir kadın bedeninin temsil edildiği heykel, yan anlam düzleminde sağlıklı ve sportif bir bedeni idealize ederek, beden politikası üzerine kitlelere bir prototip sunmaktadır. Bu çerçevede Kürekli Kız heykeli özelinde Sovyet yönetiminin beden politikasının da somutlaştığı söylenebilir. Beden politikalarının yönetim nazarında önemi ve bedenin temsili üzerinden yürütülen propaganda faaliyetleri, yönetimin beden politikalarıyla olan ilgisini göstermektedir (Starks, 2008).

Görsel 3: Girl With An Oar (Shadr, 1935)⁴

Kolektif Çiftlik Festivali ismini taşıyan iki başyapıt, Arkadi Plastov ve Sergey Gerasimov tarafından 1937 yılında resmedilmiştir. Her iki resimde de Sosyalist Realizmin temel ögesi iyimserlik karşımıza çıkar. Arkadi Plastov, Stalin döneminin en önemli sanatçılarından biri olup, yılın büyük bir kısmını kırsal kesimde geçirmekteydi.

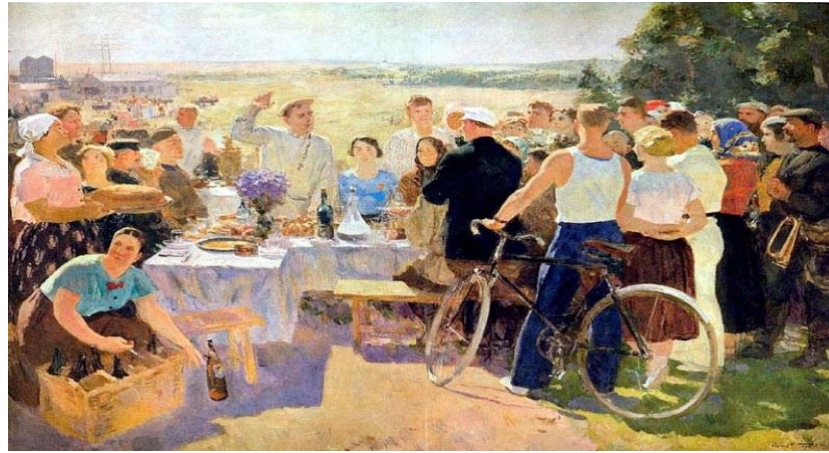
³ URL-2

⁴ URL-3

Plastov'un yapıtı güneşli bir günde, sınıfsız toplumun mutlu üyeleri bolluk içinde geçen şenliklerinin tadını çıkarırlar. Bütün bu unsurlar umut dolu Komünist geleceği işaret eder. Arka planda yer alan Stalin portresinin hemen altında kırmızı bir flama üzerine Stalin döneminin meşhur sloganı 'yaşam iyileşti yaşam daha şenlendi' asılmıştır (Bown, 1998: 156). Fakat Stalin'in beş yıllık kalkınma planı döneminde ağır sanayiye önem verdiğini ve köylülerin hasatlarına el koyduğunu göz önüne aldığımız zaman sanat eserlerine aktarılan köylüler ile o dönem yaşayan köylülerin durumlarının örtüşmediğini görürüz. Bu durum SSCB'de sanatın ne denli tahakküm altında olduğunu gözler önüne sermektedir. Eserlere aktarılan sosyalist bir ütopya olmasına rağmen gerçeğin bundan çok farklı olması sanatın, liderlerin elinde nasıl bir araç olduğunun çok iyi bir örneğidir.

Görsel 4: Kolektif Çiftlik Festivali (Plastov, 1937)⁵

Görsel 5: Kolektif Çiftlik Festivali (Gerasimov, 1937)⁶

⁵ URL-4

⁶ URL-5

Görsel 6: Tribünde Lenin (Gerasimov, 1927)⁷Görsel 7: Smolny'de Lenin (Brodski, 1930)⁸

O dönem verilen Lenin eserlerine baktığımız zaman karşımıza çıkan temalar Lenin'in Stalin'e yakınlığı, halkın her kesimi ile iç içe oluşu ve Lenin'in çalışırken resmedildiği birçok eser karşımıza çıkmaktadır. Bu eserler ile yapılmak istenen devrim liderlerini halka yakın ve onlarla ilgilenen, çalışkan ve alçak gönüllü resmederek lideri ve bununla birlikte devrimi yüceltme işi yapılmaktadır. Lenin'in halka seslenirken halka olan saygısını belirtmek için şapkasını eline aldığı görülmektedir. Bazı eserlerde ise Lenin'in farklı kesimden birçok insan ile beraberken halka kulak verdiğini görmekteyiz. Bu temaların öne çıkmasının sebebi devrim ile beraber devrim liderleri önderliğinde Sovyet halkını bekleyen mükemmel gelecek ütopyasını sanat yolu ile halka aşılama çalışmasıdır.

⁷ URL-6

⁸ URL-7

Görsel 8: Lider, Öğretmen ve Arkadaş (G.Şegal, 1937)⁹

SSCB’de halka komünist ideolojiyi benimsetmek için kullanılan araçlardan bir tanesi de radyodur. Radyonun önem kazandığı yıllarda radyo da Sovyet rejimi için önemli bir propaganda aracı haline gelmiştir. Sovyetler Birliği’nde doğrudan işçi sınıfının denetiminde propaganda amaçlı kullanılan radyo (Kocabaşoğlu, 1980: 8), birliğin kurulduğu ilk yıllarda ülke genelinde sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Buna karşılık zaman içerisinde Sovyetler Birliği yönetimi, dünyanın en geniş sınırlara sahip ülkesinde kitlelere aynı anda ulaşabilmek için radyonun önemli bir rol üstleneceğinin farkına varmış ve radyonun ülke genelinde yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütmüştür. Sovyetler Birliği, radyo yoluyla geniş kitlelere ulaşmayı, böylelikle merkezi otoritenin gücünü arttırmayı planlamıştır. Aynı zamanda radyo yoluyla Sovyetler Birliği yönetiminin lehine propaganda yürütülmesi ve komünizm ideolojisinin kitleler nezdinde yüceltilmesi amaçlanmıştır. Özellikle 1928 yılından itibaren beş yıllık kalkınma planları gerçekleştiren (Erol, 2020) ve ilerleyen dönemlerde de bu planları sürdüren Sovyetler Birliği (Erol, 2020) kalkınma planlarını, radyo kanalıyla kitlelere duyurmuş ve kendisini kitlelere çağdaş, modern ve hızla sanayileşmekte olan bir ülke olarak sunmuştur.

Vladimir Lenin’in ölümünden sonra Sovyetler Birliği’nin liderliğine gelen Joseph Stalin döneminde de radyodan ülke genelinde propaganda aracı olarak etkili bir şekilde yararlanılmaya devam edilmiştir. Stalin, Sovyetler Birliği içerisinde kendisine yönelen tüm muhalefeti etkisiz hale getirmiş, ülkedeki kitle iletişim araçları üzerinde denetim kurmuş ve kendisini efsanevi kişilik olarak Sovyet halkına sunmuştur. Zaman

⁹ URL-8

içerisinde Sovyetler Birliği'nde efsanevi bir kişilik haline getirilen Stalin (LaPorte ve Morgan, 2008: 125), radyodan ülke genelinde liderlik imajının gelişmesinde propagan- da aracı olarak yararlanmıştır. Bu süreçte radyoda Stalin'in konuşmalarına yer verilmiş, ülkede sosyal ve ekonomik alanda elde edilen tüm başarılar doğrudan Stalin ile özdeşleştirilmiştir.

Sinemanın halk tarafından kolayca anlaşılabilmesi, görsel olarak güçlü olması sinemayı da Sovyet rejimi için propaganda aracı haline getirmiştir. Lenin, filmleri emekçi kitlelerin sosyalist eğitimi için kullanmak ister. Sinemanın izleyiciyi siyasal yaşamdan ve güncel sorunlardan uzaklaştıran “burjuva zevki” filmlerden arındırılması gerektiğini söyler. Böylece sinema, Komünist Parti'nin programında işçilerin ve köylülerin eğitilmesi ve geliştirilmesi için kullanılacak olan araçlardan -kütüphaneler, okullar, üniversiteler, konferanslar vb.- biri olarak gösterilir. Sinema, propaganda amacıyla kullanıldığından dolayı belli kurallar çerçevesinde kullanılır; çünkü propagandanın ters amaçlar için kullanılmasının önüne geçilmek istenir. Bu nedenle Lenin, sinemanın deneyimli Marksistlerin ve edebiyatçıların yer aldığı bir denetleme mekanizmasına tabi olması gerektiğini söyler (Karaganov, 2009, 82-85).

1922 yılının başlarında Lenin, gişe gelirlerini arttırmak ve Sovyet film endüstri-sini gelecek dönemde finanse edebilmek amacıyla çok sayıda yabancı film ithal etmeye karar verir. Böylece eğlenceli, müstehcen ya da karşı devrimci olmayan, popüler ve ticari yabancı filmler gösterilir; fakat bu gösterimler sırasında bir tane kısa eğitim ya da propaganda filmi gösterilme şartı konur. Lenin, kitleleri sinemaya çekecek olan şeyin sinema olduğunu; fakat akılda kalacak olanın ise eğitim filmleri olacağını düşündüğü için yabancı film gösterimlerine çok aldırış etmez (Reeves, 1999, 62). Stalin ise 1930'lu yılların sonundan öldüğü tarih olan 1953'e kadar baş sansürcü olarak üretilen bütün filmleri izler, film isimlerine müdahale eder, senaryoları inceler, gözde yönetmen ve oyuncularını destekler. Sinemayı tamamen kontrolü altına alır. Yönetmen, Stalin'e göre senaryodaki talimatları uygulayan bir teknisyendir. Bu dar bakış açısı nedeniyle dönemin pek çok sinemacısı sinemadan uzaklaşır (Kenez, 1996, 392-393). Lenin'in ve Stalin'in sinemayı kontrol altına almaya çalışıp rejimin propaganda aracı olarak kullanmaları Sovyet rejimin halka dikte edilmeye çalışılmasının sonuçlarıdır.

Sonuç

Sovyet dönemine güdülen politika ve verilen eserler bağlamında sanat-politika ilişkisi içerisinde baktığımız zaman bu dönemi ütopyalar dönemi olarak adlandırmak yerinde olacaktır. Sovyet rejiminin ütopyası sanat yolu ile topluma aktarılmak istenmiştir. Eserlerin hangi temaları işleyeceği, nasıl olması gerektiğini belirleyenler sanatçılar değil liderler olmuşlardır. İşlenen konulara da baktığımız zaman devrim ile beraber kadının özgürleşeceği, köylünün yüzünün güleceği, sınıfsız ve herkesin eşit olduğu bir toplum yaratılacağı üzerinde durulmaktadır. Bu konular daha çok görsel sanatlar üze-

rinden işlenmiştir. Görsellerin basit ve anlaşılır olması dikkat çekmektedir. Bunun sebebi her kesimden insanın bu görselleri anlayıp verilmek istenen mesajı alabilmesidir. Sinema ve radyonun artarak kullanılır hale gelmesi de Sovyet liderlerinin elini güçlendirmektedir. Tıpkı kullanılan propaganda görsellerinde olduğu gibi radyo ve sinemanın da halkın her kitlesi tarafından rahat bir şekilde anlaşılabilmesi sinema ve radyoyu da Sovyet liderleri için biçilmiş bir kaftan haline getirmiştir ve en nihayetinde topluma görseller, sinema ve radyo gibi farklı propaganda araçları ile hâkim ideolojinin siyasi liderler tarafından aktarılacak istenmesi sanatı tahakküm altına almış ve sanatı estetik alanının dışına taşıyarak bir propaganda aracı haline getirmiştir

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Barghoorn, F. C. (1964), *Soviet foreign propaganda*. Princeton University
- Bown, M. C. (1998), *Socialist realist painting*. Yale University Press.
- Brodsky, B. (1987). The Psychology of urban design in the 1920s and 1930s. *The Journal of Decorative and Propaganda Arts*. 5, 76-89.
- Carr, E. H. (2006). *Tarih nedir*. İletişim
- Domenach, J. M. (1951). Leninist propaganda. *The Public Opinion Quarterly*, 15(1), 265-273.
- Ellul, J. (1973), *Propaganda: The formation of men's attitudes*. Vintage Books
- Erol, E. (2020), *Sovyetler Birliği'nde radyo yayıncılığının afişler üzerinden sunumu*. TRT Akademi.
- İnceoğlu, Ç. (2013) *Sovyet propaganda animasyonlarında batı ve batı imgesi*. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 23-40.
- Jungen, B. (2009). Vera Mukhina: *Art between modernism and socialist realism*. *Third Text*, 23(1), 35-43
- Karaganov, A. S. (2009). *Edebiyat ve sinemada yaşayan Lenin*. Sel Yayıncılık.
- Kenez, P. (1985), *The Birth of the propaganda state: Soviet methods of mass mobilization, 1917-1929*. Cambridge University.
- Kenez, P. (1996). Soviet film under Stalin. Nowell-Smith, G. (Ed.), *The Oxford history of world cinema*. Oxford University Press.
- Khrapchenko, M. (1927). Semiotics and artistic creativity. *Soviet studies in literature*. 8(3), 211-275.
- Liebman, Marcel. (2017), *Rus devrimi: Bolşevik zaferinin kökenleri, aşamaları ve anlamı*. Ayrintı
- Reeves, N. (1999). *The power of film propaganda: myth or reality London*. Continuum.
- Kocabaşoğlu, U. (1980). *Şirket telsizinden devlet radyosuna*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Laporte, N. & Morgan, K. (2008). *Kings among their subjects' Ernst Thälmann, Harry Pollitt and the leadership cult as Stalinization*. Macmillan.
- Starks, T. (2008). *The body soviet: Propaganda, hygiene, and the revolutionary state*. The University of Wisconsin.
- Taylor, Philip M. (2003) *Munitions of the mind: A history of propaganda from the ancient world to the present day*. Manchester University.

İnternet Kaynakları

- URL-1: "Peasant Woman Heykeli". <http://www.alisetifentale.net/article-archive/2016/11/5/the-peasant-woman-leads-the-dance/> (Erişim Tarihi: 03.04.2018).

- URL-2: "The Cobblestone is the Weapon of the Proletariat" [Hot on the heels of Russia's Revolutionary sculptor, Ivan Shadr - Russia Beyond \(rbth.com\)](#)/ (Erişim Tarihi: 04.04.2018).
- URL-3: "Girl With An Oar". [Hot on the heels of Russia's Revolutionary sculptor, Ivan Shadr - Russia Beyond \(rbth.com\)](#)/ (Erişim Tarihi: 04.04.2018).
- URL-4: "Kolektif Çiftlik Festivali". [Dosya:Collective Farm Holiday, 1937.jpg - Wikipedia \(wikipedia.org\)](#)/ (Erişim Tarihi: 27.04.2018)
- URL-5: "Kolektif Çiftlik Festivali". [Sergei Gerasimov \(Russian artist\) of the Soviet realism art style; 'A Collective-Farm Festival' 1937 Stock Photo - Alamy](#)/ (Erişim Tarihi: 23.08.2014)
- URL-6: "Tribünde Lenin". [Soviet Art, USSR culture \(soviet-art.ru\)](#)/ (Erişim Tarihi: 07.12.2021)
- URL-7: "Smolny'de Lenin". [V.I. Lenin v Smol'nom \(Lenin in Smolny\) | Yale University Art Gallery](#)/ (Erişim Tarihi: 03.12.2021)
- URL-8: "Lider, Öğretmen ve Arkadaş". [Leader, Teacher and Friend \(Joseph Stalin at the Presidium of the Second Congress of Collective Farm Shock Workers in February 1935\) 1936–1937 by SHEGAL Mikhailovich \(Russian Revolution 1917 - 1945 \) Lenin Stalin Russian propaganda - publicity Russia USSR Stock Photo - Alamy](#)/ (Erişim Tarihi: 01.02.2019)

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Çocuklarla Felsefe Çalışmalarında
Kullanılabilecek Bazı Matematiksel ve Mantıksal
Paradoks Örnekleri

Some Examples of Mathematical and Logical
Paradoxes that can be used in Philosophy
Studies with Children

Habip TAŞ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Değerlendirme (Derleme)/ Review/ Обзорная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Taş, H. (2022). Çocuklarla felsefe çalışmalarında kullanılabilecek bazı matematiksel ve mantıksal paradoks örnekleri. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 636-651.

Taş, H. (2022). Some examples of mathematical and logical paradoxes that can be used in philosophy studies with children. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 636-651.

 10.29228/kesit.58024

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 18.03.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 10.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, lineer.23@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Çocuklarla Felsefe Çalışmalarında Kullanılabilecek Bazı Matematiksel ve Mantıksal Paradoks Örnekleri ¹

Some Examples of Mathematical and Logical Paradoxes that can be used in Philosophy Studies with Children

Dr. Habip TAŞ

Öz: Geçmişten günümüze kadar öğretim faaliyetlerinin amaçlarına bakıldığında bireylerin düşünme becerilerinin gelişimine yönelik arayışların önemi rahatlıkla görülebilir. Çocuklarla felsefe çalışmaları bu arayışın sonuçlarından biri olarak yirminci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bireylerin düşünme, aklını kullanma ve nitelikli tartışma gibi becerilerini geliştirmeye yönelik olan çocuklarla felsefe çalışmalarında kullanılacak içerik oldukça önemlidir. Bazı paradokslar bu becerilerin kazandırılması için elverişli uyarıcılar olabilir. Çünkü paradoksların doğasındaki özellikler, çocuklarla felsefe etkinliklerinin amaçlarıyla büyük oranda örtüşmektedir. Bu çalışmada soyut düşünme becerisini kazanmış 11 yaş sonrası çocuklarla felsefe uygulamalarında kullanılabilecek bazı paradoks örnekleri sunulmuştur. Bu nedenle çalışmada paradoks örnekleri içeren birçok doküman analiz edildiği için nitel araştırma tekniklerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. İnceleme sonunda kullanışlı olabilecek dokuz tane paradoks örneği bulunmuştur. Ayrıca çalışmada bu paradoksların öğrenme ortamında nasıl kullanılacağına ilişkin yedi aşamadan oluşan öneri sunulmuştur. Bu aşamalara uygun bir şekilde iyi seçilmiş paradoks örnekleriyle gerçekleştirilen çocuklarla felsefe çalışmalarında olumlu sonuçlar elde edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Çocuklarla felsefe, paradoks, düşünme, uygulama aşamaları.

Abstract: Looking at the aims of teaching activities from the past to the present, the importance of searches for the development of individuals' thinking skills can easily be seen. Philosophy studies with children emerged in the twentieth century as one of the results of this search. The content to be used in philosophy studies with children, which aims to develop individu-

¹ Bu çalışma, USVES-2022'de sözlü olarak sunulmuştur. This study presented orally in USVES-2022.

als' skills such as thinking, using their mind and qualified discussion, is very important. Some paradoxes can be favorable stimuli for the acquisition of these skills. Because the features in the nature of paradoxes largely overlap with the aims of philosophy activities with children. In this study, some examples of paradoxes that can be used in philosophy practices with children after the age of 11 who have acquired the ability to think abstractly are presented. For this reason, since many documents containing paradox examples were analyzed in the study, document analysis, which is one of the qualitative research techniques, was used. At the end of the review, nine examples of paradox were found that could be useful. In addition, in the study, a proposal consisting of seven stages was presented on how to use these paradoxes in the learning environment. Positive results can be obtained in philosophy studies with children, which are carried out with well-chosen paradox examples in accordance with these stages.

Keywords: Philosophy with children, paradox, thinking, application stages.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca eğitim - öğretim sürecinin genel seyrine bakıldığında düşünen bireylerin yetiştirilmesine yönelik amaçlar ön plana çıkmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda modern dönemde öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirmeye ilişkin farklı model arayışları gerçekleşmektedir. Çocuklarla felsefe uygulamaları bu arayışın sonuçlarından biridir. Alanyazına göre bu uygulamalara ilişkin ilk kavramsallaştırma 1953 yılında Karl Jaspers tarafından kullanılmıştır. Almanca "Kinderphilosophie" veya "Philosophie für Kinder", İng. "Philosophy for Children" olarak geçen terim; "çocuk" ve "felsefe" kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu tanımlama Türkçe'ye "çocuk felsefesi" veya "çocuklar için felsefe" olarak çevrilebilmektedir (Karakaya, 2006). Peki, çocuk felsefesi veya çocuklar için felsefe uygun bir isimlendirme midir? "Çocuk felsefesi" ifadesinde bir belirsizlik vardır: çocukların ilgileneceği felsefe mi, çocukların yaptığı felsefe mi, çocuklar için yapılmış felsefe mi, çocukluk üzerine yapılmış felsefe mi? "Çocuklar için felsefe", isimlendirmesi ise daha çok büyüklerin çocuklar için kurmaya çalıştığı felsefeyi çağrıştırmaktadır. Bu nedenle belki de "çocuklarla felsefe" daha uygun bir tanımlama olabilir (Tepe, 2013: 78). Bu çalışmada tercih edilen tanımlama "Çocuklarla felsefe" dir.

Çocuklarla felsefe hareketinin eğitim ve öğretim sürecine taşınması Matthew Lipman sayesinde olmuştur. Bir felsefeci ve mantık bilimci olan M. Lipman, üniversitede öğrencileriyle konuşurken onların düşünce geliştirme yeteneklerinin zayıf olduğunu görmüştür. Bu eksiklik ve zayıflığın sebebinin öğrencilerin çocukluk döneminde aranmasına yönelik bir fikir oluşturmuştur. Buradan hareketle bireylere çocukluk döneminde birçok düşünsel yeteneğin kazandırılmasının bir gereklilik olduğunu savunmaya başlamıştır. Savunduğu bu düşünce doğrultusunda çocuklara erken dönemde

akli delil getirmeye, düşünce üretmeye dayanan felsefi düşünmenin kazandırılıp kazandırılmayacağını araştırmıştır (Martens, 1999: 74'den akt. Karakaya, 2006). Bu anlamda bu hareketin öncülerinde çocuklarda felsefe yardımıyla bazı düşünme becerilerini geliştirme eğilimi vardır. Bu beceriler; derin düşünme (collaborative thinking) , özenli düşünme (caring thinking), yaratıcı düşünme (creative thinking, eleştirel düşünme (critical thinking) şeklindedir. M. Lipman bu becerileri çocuklar için yapılacak felsefeye yardımıyla geliştirilecek temel düşünme biçimleri olarak görmektedir (Lipman, 1998). Bu beceriler doğrultusunda literatüre bakıldığında çocuklarla felsefenin başlıca amaçları şu şekilde sıralanabilir;

- Mantıksal düşünme ve akıl yürütme becerisini geliştirmek,
- Delillerle nitelikli tartışma ve diyalog yeteneği kazandırmak,
- Felsefi bir tutum ve duruş kazandırmak,
- Eleştirel düşünme becerisi kazandırmak,
- Yaratıcı düşünme becerisini geliştirmek

Bu becerilerle donatılmış bireylerin yetişmesi çağdaş dünyada bilgi toplumunun inşası için oldukça önemlidir (Lipman, 1998; Gregory, 2011; Tunç, 2017; Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2016: 5-6; Dirican, 2017; Boyacı, Karadağ ve Gülenç, 2018).

Çocuklarla felsefe hareketinin belirtilen amaçları gerçekleştirebilmesi için dikkate alınması gereken dinamiklerden biri de kullanılacak olan içeriğin hassasiyetle belirlenmesidir. Bu nedenle öğrencileri düşünsel anlamda şok edebilecek onları felsefi bir tavır almaya teşvik edecek özelliklere sahip içeriklerin belirlenmesi oldukça önemlidir (Lipman, 1976). Bu özelliklere sahip olan filmler, kitaplar, problemler ya da başka materyaller felsefi etkinliklerde rahatlıkla kullanılabilir. Kullanılacak içeriklerin, öğrencilerin zihinsel ve entelektüel düzeylerine uygun olması yeterlidir (Taşdelen, 2014). Alanyazına bakıldığında çocuklarla felsefe çalışmalarında kullanılacak içerikler, bazı özelliklere bağlı kalmak koşuluyla esnek tutulmasına rağmen genellikle edebî eserler olmuştur. Yani çocuklarla felsefe etkinliklerinde ortama uyarıcı olarak verilen materyaller genellikle edebi karaktere sahiptir. Bu materyaller çoğunlukla şiir, hikâye ve roman şeklindedir (Muris, 2000; Johanson, 2011; Akkocaoğlu Çayır, 2015; Tozduman Yaralı, 2020).

Zengin bir içeriğin oluşması için çocuklarla felsefeye yönelik çalışmalarda geçmişten günümüze kadar gelen felsefi, matematiksel ve mantıksal paradoks örnekleri kullanılabilir. Paradokslar, Antik Yunan düşüncesinden çağdaş döneme kadar felsefenin, matematiğin ve mantığın kesiştiği önemli uğrak noktalarından biridir. Paradokslar, iki tane doğru gibi görünen akıl yürütme biçiminin bireyi karşıtlığa veya çelişkiye götüren problem durumları olarak tanımlanabilir (Cevizci, 2000; 68). Bu nedenle paradokslar aynı anda hem doğru hem de yanlış gibi görünebilirler. “Yunanca para ve doksa kelimelerinden oluşan paradokslar ortak soruya veya probleme ilişkin iki farklı

görüşü ifade etmektedir. Ama bu görüşler birbirine göre hem çelişkili hem de ayrı ayrı olarak geçerli gibi görünen görüşlerdir.”(Timuçin, 2007; 107; Cevizci, 2010; 1247). Örneğin M.Ö. yaklaşık olarak beşinci yüzyılda yaşamış olan Yunanlı filozof Zenon dört temel paradoks inşa etmiştir. Günümüzde dahi, Zenon paradokslarına ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Gün geçtikçe filozofların bu konudaki düşünsel üretimleri artmaktadır. Alfred North Whitehead, Henri Bergson, Bertrand Russell, gibi filozoflar Zenon’un paradokslarını tartışmış çağdaş filozoflardan sadece birkaçıdır (Nesin, 2019). Zenon’un ilginç paradokslarından biri olan “Aşil’le Kaplumbağa” şu şekildedir:

“Zenon, kendi hocasıyla alay eden rakiplerini susturmak için geliştirdiği paradokslarından birinde, bir kaplumbağa ile dönemin efsanevi savaşçısı olan Aşil’i yarıştırmak ister. Yarışma adaletli olsun diye kaplumbağanın Aşil’in önünden yarışa başlaması gerektiğini düşünür. Bu şekilde başlayacak olan bir yarışta Zenon’a göre Aşil kaplumbağayı asla yakalayamaz. Bu düşüncesini şöyle ispatlamaya çalışır: Yarışmaya geride başlayan Aşil’in kaplumbağayı yakalayabilmesi için, önce kaplumbağanın yarışa başladığı ilk noktaya erişmesi gerekmektedir. Aşil bu noktaya vardığında bu defa kaplumbağa biraz daha yol alıp daha da ilerleyecektir. Bu defa Aşil, kaplumbağanın vardığı bu yeni noktaya yetişmelidir. Aşil, kaplumbağanın bulunduğu bu yeni noktaya yetiştiğinde, harekete devam etmekte olan kaplumbağa biraz daha ileri gidip yine önde olmaya devam edecektir. Çünkü Aşil hareket ederken kaplumbağa da durmadan yoluna devam etmektedir. Bu durum bu şekilde sürüp gider. Bu nedenle Aşil kaplumbağaya hiçbir zaman yetişemez.” Bu paradoksa bakıldığında doğru bir düşünme biçiminin olduğu görülebilir. Oysa bunun gerçek hayatta böyle olmadığı bellidir. Bu şekilde ilk çağlarda zihinsel spekülasyon maksadı ile öne sürülen bazen bir düşünceyi savunmak veya reddetmek amacıyla ortaya atılan paradokslar, zamanla bir mantık problemi veya bir dil problemi olarak görünürlük kazanmıştır (Durhan, 2019).

Zaman içerisinde paradoksların oluşumu ile birlikte bunlara ilişkin çözüm arayışları da beraberinde ortaya çıkmıştır. Çözüm arayışları için harcanan zihinsel efor felsefe, matematik ve mantık dünyasını yeniden hareketlendirmiştir. Bu zihinsel hareketlilik sayesinde bazı düşünürler paradoksta yapılan akıl yürütme biçiminin doğruluğunu sorgulayarak çözüme ulaşmışlardır. Bazıları da paradoksta bulunan kavramların kullanılma biçimlerini sorgulamışlardır. Bunlardan farklı olarak bazı düşünürler ise paradokslarda inşa edilen dilin yapısına dikkat çekerek onları anlamaya ve çözümlenmeye yönelmişlerdir (Hacinebioğlu, 2006). Özellikle paradokslarda kurgulanan dilin hangi evrene ait olduğunun bilinmesi onu anlamaya ve çözmeye yardımcı olabilir. Yani kullanılan dilin nesne dili ya da üst (meta) dil olduğunun bilinmesi çözümlemeye önemli bir rol oynayabilir. Bu yöntemle modern mantığın önemli düşünürleri olan Gottlob Frege, Bernard Russell ve Rudolf Carnap sayesinde birçok paradoks aydınlığa kavuşmuştur (Zimmer, 2018; 86). Kullanılan dilin sorgulanmasıyla örneğin Girit’li filo-

zof Epimenides'in paradoksu rahatlıkla şu şekilde çözülebilir:

"Kendisi de Giritli olan ünlü filozof Epimenides deyişlerinden birinde "Tüm Girit'liler yalancıdır." demiştir. "Yalancı Paradoksu" olarak da bilinen bu paradoksa önermeler mantığıyla yaklaşmak yerine kullanılan dilin yapısını anlayarak çözüm getirilebilir. Şöyle ki, Epimenides burada tüm Giritliler derken nesnel bir gerçeklikten öte öznel bir görüşe vurgu yapıp aslında kendi kanaatini belirtmektedir. Bu şekilde okunup anlaşıldığında paradoksun çelişkisi ortadan kalkabilir" (Pierce, 2014; Zimmer, 2018; 86). Benzer şekilde tarihte "Menon paradoksu" olarak bilinen paradoksa Aristoteles ve Farabînin çözüm getirme denemeleri olmuştur. Bu denemeler birçok tartışmayı, ispatı ve polemiği beraberinde getirmiştir. (Kadıç, 2019).

Matematiksel, mantıksal ve felsefi paradoksların geçmişten günümüze kadar genel seyrine bakıldığında bazı davranış biçimlerinin ön plana çıktığı rahatlıkla görülebilir. Öncelikle paradoksların derin düşünmenin sonucunda elde edilen ürünler olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte birçok düşünce insanı paradokslarla karşılaştığında entelektüel anlamda şok yaşadktan sonra onu anlama ve çözüme gayreti içerisine girebilir. Bu çözüm girişimleri konuya ilgili başka insanlar tarafından çoğu yerde yeniden eleştirilmektedir. Paradoksların tarihsel seyri bu şekilde tartışma ve polemik havasında devam etmektedir. Bu süreç içerisinde merak etme, akli kullanma, argüman üretme, itiraz etme ve dili etkin kullanma gibi üst düzey düşünme becerileri sürekli olarak aktif haldedir (Durhan, 2019). Doğasında bu becerileri barındıran paradokslar, günümüzde sinemaya dahi konu oluyorken çocuklarla felsefe çalışmalarında da rahatlıkla kullanılabilir (Kanat, 2020). Çünkü bu beceriler, çocuklarla felsefe etkinliklerinin amaç ve hedefleriyle büyük oranda örtüşmektedir. Ayrıca paradoksların kullanılmasyla oluşturulacak felsefe etkinlikleri öğrenciler için ontolojiye ve epistemolojiye ilişkin kapıları aralayabilir. Bu anlamda paradoksların çocuklarla felsefede kullanımı sayesinde dünyanın birçok yerinde bireylerin düşünme becerilerinin geliştirilmesine ilişkin arayışlar kısmen karşılanabilir (Güneş, 2012). Bu çalışmada çocuklarla felsefeye çalışmalarında kullanılacak paradoks örneklerinin literatür içerisinde araştırılması bir problem durumu olarak ele alınmıştır. Problem kapsamında ayrıca ulaşılan paradoks örneklerinin çocuklarla felsefe etkinliklerinde kullanılma biçimine yönelik aşamalara da yer verilmiştir. Bu çalışmada problem kapsamında aşağıdaki sorular araştırılmıştır:

1. Çocuklarla felsefe etkinliklerinde içerik olarak kullanılacak paradoks örnekleri nelerdir?
2. Çocuklarla felsefe etkinliklerinde paradoks kullanımına ilişkin aşamalar nasıl gerçekleştirilebilir?

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesinde, araştırılması düşünülen olgu veya olgulara ilişkin bilgi içeren birçok yazılı materyal incelenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011; 187). Bu kapsamda paradokslara ilişkin çeşitli bilimsel çalışmalar ve kitaplar incelenmiştir. Ayrıca nitel araştırmalarda internet sitelerinden yararlanılacağı bilinmektedir (Merriam, 2018; 135). Bu doğrultuda araştırma sürecinde özellikle tarihten günümüze üretilmiş paradokslarla ilgili web sitelerinin geniş bir bilgi havuzu oluşturduğu görülmüştür. Özellikle matematik, mantık, felsefe ve zihinsel gelişim becerilerine yönelik birçok internet sitesi taranmıştır. Bu kapsamda yaklaşık 15 adet internet sitesine ulaşılmıştır. Tarama sırasında farklı sitelerde aynı paradoksun bazen kısmi farklılıklarla anlatıldığı görülmüştür. Bu durumda kullanılan dil ve anlam açısından anlaşılabilirliği yüksek olan siteden alıntı yapılmıştır. Ayrıca incelenen bütün dokümanlarda öğrencilerin bilişsel düzeyine uygun olan ve felsefe etkinliklerine kullanılabilecek bazı paradoks örnekleri seçilmiştir. Bu anlamda çalışmada paradoksların soyut düşünmeye uygun yapısından hareketle soyut işlem döneminde olan 11 yaş ve üzeri öğrenciler hedeflenmiştir. Seçilen paradoksların, araştırmanın ikinci sorusu kapsamında çocuklarla felsefe çalışmalarında nasıl kullanılacağına ilişkin önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler, literatürdeki çocuklarla felsefe tekniklerinin nitel anlamda yorumlanmasıyla oluşmuştur (Creswell, 2020; 44).

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın birinci ve ikinci sorusuna ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci sorusuna ilişkin bulgular

Araştırmanın birinci sorusu “Çocuklarla felsefe etkinliklerinde içerik olarak kullanılabilecek paradoks örnekleri nelerdir?” şeklindedir. Bu soruya ilişkin olarak incelenen bütün verilerde birçok paradoks örneğine ulaşılmıştır. Bunlardan araştırmanın ruhuna uygun olarak çocuklarla felsefede kullanılabilecek 9 tane paradoks tanıtılmaya çalışılmıştır. Araştırmada kullanılan paradoksların soyut işlem dönemine girmiş ve soyutlama yeteneğini kısmen kazanmış çocukların zihinsel seviyesine uygunluğuna dikkat edilmiştir.

İkiye Bölünme

Ünlü filozof Zenon’a ait bu paradoks şu şekildedir: Zenon, Yunan mitolojisinde ünlü bir savaşçı olan Aşil’in bulunduğu herhangi bir noktadan başka bir farklı noktaya asla gidemeyeceğini iddia etmektedir. Zenon bu iddiasını ise şöyle temellendirmeye çalışmaktadır: Örneğin, Aşil bir A noktasındadır ve B noktasına gitmek istemektedir. Asil bulunduğu A’noktasından B’ye gitmek için önce yolun yarısını gitmek zorunda-

dır. Bu şekilde yolun yarısını gittikten sonra geriye kalan öteki yarısını gitmelidir. Daha sonra ise yeniden geriye kalan yolun yarısını gitmelidir. Bu eylem bu şekilde sonsuza kadar sürüp gitmektedir. Bu durum matematiksel bir dil ile şöyle ifade edilebilir: Örneğin A'yla B noktası arasındaki uzaklık 1 metre olsun. Ünlü savaşçı Aşil önce bu yolun 1/2 metrelik kısmını gitmelidir. Bu yolu gittiğini varsayalım. Geriye yolun 1/2 metresi yani yarısı kalmaktadır. Sonra Aşil, kalan bu 1/2 metrelik yolun yarısını gitmelidir, yani 1/4 metre daha gitmelidir. Bu defa geriye 1/4 metre daha yol kalmaktadır. Aşil bu kalan 1/4 metrelik yolun yarısını, yani 1/8 metresini daha gitmelidir. Bu durum aynı mantıkla devam ettirildiğinde bu defa 1/16 metre daha gitmelidir. Burada sürekli olarak Aşil'in yürümesi gereken yol bulunmaktadır. Aşil'in sürekli olarak gitmesi gereken bir yolu kalacağı için B noktasına asla varamaz (Nesin, 2019). Bu paradoksa matematikten bağımsız olarak bakıldığında bir çelişki gibi görünmektedir.

Kel Adam Paradoksu

Bu paradoks, Eukleides'in öğrencisi Eubulides'e atfedilmektedir. Samson adındaki bir erkeğin çok gür saçları vardır. Samson'un kız arkadaşı olan Delila, kendisine ilerde saçları döküleceği için kel olacağını söylemiştir. Bunun üzerine Samson Delila'ya şunu söylemiştir: Benim ne kadar saçım dökülürse dökülsün asla kel olmam. Bu iddiayı şu paradoks ile ispat etmeye çalışmıştır: Samson, Delila'ya "10.000 saç teli olan bir adam kel midir?" diye sormuştur. Delila, "hayır." diye yanıt vermiştir. Bunun üzerine Samson, "bu adamın saçından bir tek tel koparırsam kel olur mu?" diye sorar. Delila yine "hayır" cevabını vermiştir. Samson, "o zaman 9999 saç teli olan adam kel değildir, öyle değil mi?" diye sorar. Delila, "değildir" der. Ya 9998 tel saç teli olan birisi?", Delila yine "hayır" cevabını verince, Samson birer tel eksilterek soruları uzatır. Sonunda saç tellerini sıfıra kadar indirir. Bu şekilde hiç saç olmayan adamın dahi kel olamayacağına yönelik düşünceye varmıştır. Bu durumda günün birinde hiç saç olmasa dahi kimsenin kendisine kel diyemeyeceğini kız arkadaşına ispatlamıştır. Buradaki akıl yürütmenin öğeleri şöyledir:

Temel öncül: 10.000 saç teli olan bir kişinin kel olmadığıdır.

İddia: Herhangi sayıdaki saç teline sahip kel olmayan birinden bir tel eksiltmenin onu kel etmeyeceğidir.

Çıkarılma: Hiç saç teli olmayanın birinin dahi kel olmayacağıdır (Durhan, 2019).

Hilbert'in Sonsuzluk Oteli

Bu paradoks yirminci yüzyılda yaşamış olan ünlü matematikçi David Hilbert'e aittir. Paradoks şu şekildedir: Her katında bir oda olmak üzere sonsuz kattan oluşan bir otel vardır. Bu otelde sonsuz sayıda müşteri kalmaktadır. Yani otelin her odası doludur. Bu otele yeni bir müşterinin gelmiş olduğunu düşünelim. Acaba, yeni gelen

bu müşteriye bir yer bulunabilir mi? İlk bakışta imkansız gibi görünen bu durum Cantor'a göre biraz matematiksel mantık kullanılarak mümkün hale gelebilir, çünkü $N_0+1 = N_0$ dır. Bunun nasıl mümkün olduğu da kolay bir şekilde ispat edilebilir. Bu otelde kalan her müşteri bir üst kata aktarılır. Bu otel sonsuz katlı olduğu için en üst katı yoktur. Bir en üst kat olmadığından müşterilerin düzenli olarak üst kata aktarılması işleminde bir sorun çıkmaz. Bu şekilde otele gelen yeni müşteri de boşalan ilk kata yerleştirilir. Otele gelen sonlu sayıda her müşteri için bu işlem tekrar tekrar yapılabileceğinden $N_0 + k = N_0$ ifadesinin ne şekilde mümkün olabileceği kolaylıkla görülebilir. O halde şimdi de insanın aklına şöyle bir soru gelmektedir: Acaba yeni gelenlerin sayısı sonlu değil de sonsuz olursa tekrar yer bulunabilir mi? Cantor'a göre bu durumda da yer bulunur. İlk akla gelebilecek yollardan biri şudur: "Oteldeki her müşteri çift sayılı katlara kaydırılır, yeni gelenler de tek sayılı katlara yerleştirilir. Bu işlem her yeni gelen sonsuz müşteri kafesi için tekrarlanabilir. Diğer bir deyişle, $N_0 \cdot k = N_0$ dır," (Akbulut ve Akgün, 2005).

Russell ve Berber Paradoksu

Ünlü mantıkçı ve matematikçi Bernard Russell'a atfedilen paradoks şöyledir: Bir köyde bir berber yaşamış. Bu berber, o köyde kendini tıraş etmeyen herkesi tıraş edermiş, kendini tıraş edenleriyse doğal olarak tıraş etmezmiş. Bu kabule göre şöyle bir soru akla gelmektedir: Acaba bu berber kendisini tıraş eder mi, etmez mi? Kendisini tıraş etmezse, kendini tıraş etmeyen herkesi tıraş ettiğinden, kendisini tıraş etmek zorundadır. Ama kendisini tıraş ederse, bu defa da kendini tıraş edenleri tıraş etmediğinden, kendini tıraş etmemesi gerekir (Şengür, 2015).

Kayıp Para Paradoksu

Günümüzde birçok matematik öğretmeni ve eğitimcinin sınıfta öğrencileri biraz şaşırtmak biraz da düşündürmek için değişik versiyonlarla kullandığı paradoks şöyledir: Üç genç bir lokanta gidip birlikte yemek yemişlerdir. Borçları 30 TL tutmuştur. Gençlerin her biri eşit olacak şekilde 10 TL verip kasadan uzaklaşmıştır. Lokantanın sahibi daha sonra yapması gereken indirimi hatırlamıştır. Bu nedenle gerçek fiyatın 30 TL değil 25 TL olduğunu hesaplamıştır. Bunun üzerine gençleri yanına çağırarak 5 TL geri vermek istemiştir, ancak bu 5 TL'nin nasıl 3'e bölebileceğini bilmediğinden 2 TL'yi cebine koyup geriye kalan 3 TL parayı ise her bir gence 1 TL verecek şekilde dağıtmıştır. Hesap edildiğinde gençlerin her biri 10 TL yerine bu sefer 9 TL vermiş oluyor. Böylece üç genç toplamda 27 TL vermiş olur. Lokanta sahibinin cebinde de 2 TL bulunmaktadır, buna göre toplamda 29 TL bulunur. Oysa toplam paranın 30 TL olması gerekir. Peki, görünmeyen 1 TL nereye kaybolmuştur? (Şengür, 2015; Altun, 2010; 78).

Theseus'un Gemisi

Theseus adındaki ünlü komutan, kendi emrindeki gemi ile birçok savaşa katıl-

mıştır. Bu savaşların tamamından çok büyük zafer elde etmiştir. Theseus, çok büyük bir komutan olduğu için savaşlarda kullandığı gemi de çok kıymetli bir gemidir. Bu nedenle o dönemin insanları sembolik değeri olan bu gemiyi korumak istemişlerdir. Atina halkı tarafından Demetrius Phalereas dönemine kadar bu gemi gözetim altında tutulmuştur. Bu süreçte koruma altındaki geminin çürüyen eski kalasları ya da yıpranan bütün parçaları kaldırılmıştır, bunların yerine sağlam yeni parçalar konularak değiştirilmiştir. Kaldırılan ve değiştirilen eski parçalardan da yeni başka bir gemi daha tasarlanmıştır. Bu şekilde iki gemi ortaya çıkmıştır. Peki, büyük zaferlerin kazanıldığı gemi hangisidir? Bu soru filozoflar arasında uzun zaman tartışılmıştır. Bu tartışma bir süre sonra nesnelerin kimliğine yönelik mantıksal problemin dinamik bir örneği hâline gelecektir: Tartışmanın bir tarafında olanlar geminin aynı kaldığını iddia etmiştir. Diğer taraf ise ortada artık aynı gemi olmadığını iddia etmiştir (Yıldırım, 2021).

Kum Yığını Paradoksu

Antik Yunan döneminin ünlü filozoflarından biri olan Euplides asla bir kum yığınının oluşturulamayacağını iddia etmiştir. Ona göre bir adet kum tanesi doğal olarak yığın sayılamaz. Bu kum tanesi yığın olmadığı için yanına bir tane daha gelirse yine yığın olmaz. Yığın olmayan iki tanenin yanına üçüncü kum tanesi gelirse yine yığın sayılmaz. Çünkü yığın olmayanların yanına yine yığın olmayan bir kum tanesi koyarsak yığın elde edemeyiz. Bu durum sonsuza kadar devam edebilir. Sonsuza kadar asla yığın oluşturulamaz. Oysa gerçek hayatta bir süre sonra biriken kum tanelerinin yığın oluşturduğu herkes tarafından bilinmektedir. Bu durum nasıl anlaşılıp çözülmelidir? (Yardımcı, 2018).

Sokrates Paradoksu

Felsefe tarihinin en büyük filozoflarından biri olan Sokrates'e ait paradoks çok sade ve açıktır. Bir sohbetinde Sokrates şunu söylemiştir: "Bildiğim tek bir şey vardır. O da hiçbir şey bilmediğimdir." Sokrates hiçbir şey bilmiyorsa nasıl bir şey biliyordur. Ya da bir şey biliyorsa niye hiçbir şey bilmiyorum demiştir? (Arslan, 2016; 61).

Yamyam Paradoksu

Bu paradoks, alanyazında daha çok anonim olarak bulunmaktadır. Bir mantık bilimci yamyamların eline esir olarak düşmüştür. Yamyamlar esire bir şey söylerler: Bizler yakaladığımız bütün yabancıları yeriz. Bazılarını haşlayarak bazılarını ise kızartarak yeriz. Önce esir aldığımız yabancıya bir soru sorarız. Esir soruyu doğru yanıtlarsa onu haşlarız, yanlış yanıtlarsa kızartırız. Yamyamlar dedikleri gibi de yaparak bu esire bir soru sormuşlar. Mantık bilimci olan esir bir süre düşündükten sonra cevap vermiştir. Cevabı duyan yamyamlar ne yapacaklarını şaşırılmışlar. Cevap öyle akıllıca bir cevaptır ki yamyamlar esire hiçbir şey yapamamıştır. Acaba bu yamyamlar esire nasıl bir soru sormuşlardır? Bununla birlikte mantıkçı nasıl bir cevap vermiştir? Yam-

yamlar şöyle bir soru sormuşlardır:

– Söyle bakalım! Seni haşlayarak mı yoksa kızartarak mı yiyeceğiz?

Mantıkçı şu şekilde cevap vermiştir:

– Kızartacaksınız!

Böyle bir soru ve verilecek böyle bir yanıt sayesinde, esir olan mantıkçı hem haşlanmaktan hem de kızartılmaktan kurtulmuş olur. Önce esirin kızartılacağını varsayalım. Bu durumda mantıkçının cevabı doğru olur. Ama cevap doğru olduğu için yamyamların kendi belirledikleri kurallara göre mantıkçının haşlanması gerekir. Demek ki mantıkçı kızartılamaz. Şimdi de diğer ihtimalin varlığını düşünelim. Yani esir olan mantıkçının haşlanacağını farz edelim. O zaman da mantıkçının yanıtı yanlış olacaktır. Cevap yanlış olduğu için ise kızartılması gerekmektedir. O zaman bu mantıkçı haşlanamaz (Yıldırım, 2021).

Araştırmanın ikinci sorusuna ilişkin bulgular

Çalışmanın ikinci sorusuna ilişkin yapılan bilimsel araştırmalarda çocuklarla felsefenin uygulanma biçimine ilişkin dört temel metodun ön plana çıktığı görülmüştür. Bunlar; Matthew Lipman Metodu, Sokratik Yönteme Dayalı Metot, Gareth B. Matthews Metodu ve Thomas E. Jackson Metodu şeklindedir. Bu metotların bir sınıf ortamında veya toplulukta uygulanmasına ilişkin detaylı adımlar şu şekildedir:

- Çocukları gevşetebilecek bir paylaşım ve diyalog kurallarının belirlenmesi
- Ortama uygun uyarıcı materyalin sunulması
- Düşünmek için çocukların duraklaması
- Öğrencilerin uyarıcı materyale ilişkin sorularını belirlemesi
- Sorular arasında bağlantıların kurulması
- Asıl sorgulama için ideal sorunun seçilmesi
- Uygulayıcının çocukların sorgulamaları arasında hassas dengeyi yakalama süreci
- Kayıt altına alınması gereken kısımların kaydedilmesi
- Değerlendirme ve özetleme

(Jackson, 1989; Matthews, 1995; Lipman, 2003; Boyacı, Karadağ ve Gülenç, 2018) Bu metotların özellikleri ile paradoksların doğası çocuklarla felsefenin amaçları doğrultusunda birleştirildiğinde alternatif bazı farklı uygulamalar da gerçekleştirilebilir. Önerilen uygulama şu aşamalardan oluşabilir;

1.Aşama: Bu aşamaya “Epistomoiye Alıştırma” denilebilir. Bu aşamada Öncelikle öğrencilere herhangi bir bilginin, problemin veya durumun aynı anda hem doğru hem de yanlış olup olmayacağı sorularak felsefe etkinlikleri başlatılabilir. Bu şekilde kısa süreli değerlendirmelerle öğrencilere epistemik merakın ve sorgulamanın kapıları

açılabilir.

2. Aşama: Bu aşamaya “Entelektüel Şok” aşaması denilebilir. Bu aşamada ortama uyarıcı olarak öğrencilerin seviyesine uygun bir paradoks örneği verilebilir. Paradoksların hem doğru hem de yanlış gibi görünen çelişkili yapılarını gören öğrencilerde bir şaşkınlık hali oluşturulmaya çalışılır.

3. Aşama: Bu aşamada ortama uyarıcı olarak verilen paradoks üzerine öğrencilerin düşünmeleri sağlanır. Düşünmeyle birlikte paradoksu, dilsel ve mantıksal açıdan anlamalarına yardımcı olunmalıdır.

4. Aşama: “Felsefi Sorgulama” olarak değerlendirilecek bu aşamada öğrencilerin sorgulama becerileri ön plana çıkarılmaya çalışılır. Öğrencilerle birlikte paradokstaki kusurlar, eksiklikler, mantık hataları ve dil hataları bulunmaya çalışılır. Bu aşamanın sonunda öğrencilerin paradoksu çözmeye ilişkin çözüm önerileri alınır. En sonunda ilgili öneriler bir yere not edilir.

5. Aşama: “Polemik Yapma” olarak değerlendirilecek bu aşamada önceki aşamada paradoksa yönelik not edilen çözüm önerileri öğrenciler tarafından değerlendirilmeye ve eleştiriye açılır. Değerlendirme sayesinde öğrencilerin eleştirel düşünmeye, itiraz etmeye ve argüman üretmeye yönelik becerileri geliştirilmeye çalışılır.

6. Aşama: Paradoksa ilişkin ünlü filozofların, matematikçilerin ve mantıkçıların önceden yapmış oldukları çözüm denemeleri öğrencilere gösterilir. Bu şekilde ilginç ve farklı birçok akıl yürütme biçimi öğrencilere gösterilmeye çalışılır.

7. Aşama: “Yaratıcı Düşünme” Bu aşamada öğrencilerden benzer paradoks inşa etmeleri istenir. Bu sayede öğrencilerde yaratıcı düşünme ve mantıksal düşünme becerileri geliştirilmeye çalışılır.

Bu aşamalar doğrultusunda çocuklarla felsefe derslerinde kullanılan paradokslar ile öğrencilerin düşünme yeteneği belli oranda geliştirilebilir. Bunun için paradoks seçimi ve seçilen paradoksların öğrencilerin zihinsel ve bilişsel düzeylerine uyarlanma süreçleri hassasiyetle gerçekleştirilmelidir.

Sonuç Tartışma ve Öneriler

Düşünme becerilerini geliştirme arayışı olarak çocuklarla felsefe hareketinin amaçlarına uygun bir şekilde işleyebilmesi için dinamik bir içeriğin varlığı önemlidir. Dinamik bir içerik için felsefe ve bilim tarihi içerisinde üretilmiş olan çeşitli mantıksal ve matematiksel paradokslardan yararlanılabilir. Çünkü düşünmenin sınırlarını zorlayan yapılarıyla paradokslar ve bunlara ilişkin çözüm önerileri entelektüel hareketliliği sağlayarak aktif bir tartışma ortamının oluşmasına zemin hazırlarlar (Hacınebioğlu, 2006). Paradoksların ürettiği zihinsel hareketlilik ve tartışma ortamı ise bireylerde birçok düşünsel beceriyi geliştirebilir. Bu beceriler çocuklarla felsefenin temel bileşenleri

olan derin düşünme, eleştirel düşünme, özenli düşünme ve yaratıcı düşünme gibi soyut yetenekleri güçlendirebilir. Çünkü paradokslar durup düşünme ve sorgulamaya neden olan tuhaf durumlardır (Lipman, 1998; Çağlar, 2019). Bazen sorgulama becerilerini de aşan paradoks örnekleri, matematik ve mantık alanlarında düşünce geliştirmeye imkân sağlamakla birlikte mantık sınırlarını aşarak soyut düşünceyi beslemektedir (Kanat, 2020). Paradoksların doğası ile çocuklarla felsefenin amaçları arasındaki bu uyum felsefe etkinliklerde eğitimcileri paradoks kullanımına ilişkin sonuçlara götürmelidir.

Felsefe, mantık ve matematik tarihine bakıldığında kısmen birbirine benzeyen birçok paradoks ile karşılaşmaktadır. Çalışmada bu paradoksların içinden öğrencilerin zihinsel ve bilişsel seviyelerine uygun olabilecek dokuz paradoks örneği seçilmiştir. Çünkü öğrencinin seviyesine uygun içerikler felsefi çalışmaların önemli ilkelerinden biridir (Taşdelen, 2014). Seçilen paradokslar kendi doğasına uygun aşamalarla öğrenme ortamlarına taşınabilir. Öğrenme ortamlarına taşınan paradokslar bazı aşamalara dikkat edilerek öğretim materyaline dönüştürülebilir. Bu aşamalara dikkat edilerek gerçekleştirilen öğrenme ortamları öğrencilere düşünmeyi öğretmek onları ilkel davranmaya teşvik edebilir (Kant, 2006; 39). Paradoks örnekleriyle ve alternatif bazı adımlarla inşa edilmiş felsefe çalışmalarının, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerine etkilerinin çeşitli nicel ve nitel çalışmalarda detaylı olarak incelenmesi alana önemli bazı zenginlikler getirebilir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any per-

Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Akbulut, K. ve Akgün, L. (2005). Matematik ve sonsuzluk. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 549-559. <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/31447>
- Akkocaoğlu Çayır, N. (2015). *Çocuklar için felsefe eğitimi üzerine nitel bir araştırma*[Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Eğitim bilimleri Enstitüsü.
- Altun, M. (2010). *Matematik öğretimi* (7.Baskı). Alfa Aktüel.
- Arslan, A. (2016). *Felsefeye Giriş* (22.Baskı). Vadi.
- Boyacı, N.P., Karadağ, F. ve Gülenç, K. (2018). Çocuklar için felsefe / çocuklarla felsefe: felsefi metotlar, uygulamalar ve amaçlar. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 31, 145-173. <http://10.20981/kaygi.474657>
- Cevizci, A. (2000). *Paradigma felsefe terimleri sözlüğü* (1. Baskı). Paradigma.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* İçinde Aydın, M. ve Hacıömeroğlu, G. (Ed.), *Beş nitel araştırma yaklaşımı*.(ss. 71-130). Siyasal Kitabevi.
- Çağlar, S. (2021, Mayıs 25). *Aklınızı kurcalayacak ilginç paradoks örnekleri*. <https://www.matematikselsel.org/zihin-egzersizi-icin-10-ilginc-paradoks/>
- Dirican, R., ve Deniz, Ü. (2020). Felsefe etkinliklerinin okul öncesi dönem çocukların felsefi tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi. *Kastamonu Education Journal*, 28(1), 421-430. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3625>
- Durhan, G. (2019). Bir mantık problemi olarak paradoks, *Mantık Araştırmaları Dergisi* (2), 21-37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mader/issue/52241/572943>
- Gregory, M. (2011). Philosophy for children and its critics: A mendham dialogue. *Journal of Philosophy of Education*, 45(2). 199-2019. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9752.2011.00795.x>
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*,(32), 127-146. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/157123>
- Hacnebioğlu, İ. L. (2006). Bir düşünce ve mantık problemi olarak paradoks. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 7, 105-

- 120.http://193.140.245.211/bitstream/11452/16697/1/2006_7_10.pdf
- Johanson, V. (2011). Truffula Tohumlarının yükümlülüğü": Çocuk edebiyatı, rasyonalite ve felsefede çocuk sesi (çev. V. Taşdelen). *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2(4), 143-166. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cm/issue/57210/807870>
- Kadığ, C. (2019). *Menon paradoksu: Aristoteles ve Farabi'nin çözümü*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kant, I (2006). *Eğitim Üzerine*. (Çev.: A. Aydoğan). İz.
- Karakaya, Z. (2006). Çocuk felsefesi ve çocuk eğitimi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6 (1), 23-37. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/52507>
- Lipman, M.(1976). Philosophy for Children. *Metaphilosophy*, 7 (1). <https://pesa.org.au/images/papers/2012-papers-English/E15.pdf>
- Lipman, M. (1998) Teaching students to think reasonably: some findings of the philosophy for children program, the clearing house. *A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 71(5), 277-280. <https://doi.org/10.1080/00098659809602723>
- MEB, (2016). *Düşünme eğitimi dersi (7 ve 8.sınıflar) öğretim programı*. MEB.
- Merriam, S. (2018). Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber. İçinde Koçak Canbaz, F., & Öz, M. (Ed.), *Nitel araştırma türleri* (ss. 21-38). Nobel.
- Nesin, A. (2019). *Matematik ve doğa*. Nesin Köyü Yayınları.
- Şengür, A. (2015, 22 Mayıs). *Sizi dipsiz beyin fırtınalarına sürükleyecek 13 kafa yakan paradoks*. <https://onedio.com/haber/sizi-dipsiz-beyin-firtinalarina-surukleyecek-13-kafa-yakan-paradoks-512452>
- Taşdelen, V. (2014). Felsefenin gülümseyen yüzü: çocuklarla felsefe. *Türk Dili Dergisi*, 7, 562-568. <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/562.pdf>
- Tepe, H. (2013). UNESCO Verileri ışığında dünyada çocuklar için felsefe, çocuklar için felsefe eğitimi (Çev.: B. Çotuksöken ve H. Tepe). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe sözlüğü*, Bulut Yayınları.
- Tozduman Yaralı, K. (2020). Çocuklarla felsefe çalışmalarında çocuk edebiyatının kullanılması: leo lionni'nin kitapları. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 67-83. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/961011>
- Tunç, A. İ. (2017). Çocuklarla felsefe. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2017 (2), 71-89. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1335717>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8.Baskı).

Seçkin.

Yıldırım, Ö. (2021, 22 Haziran). *Aklımızı bileyecek 11 felsefi paradoks*.
<https://www.felsefe.gen.tr/aklinizi-bileyecek-11-felsefi-paradoks/>

Zimmer, R. (2018). *Felsefi akıl oyunları* (Çev.: S. Özgün). Profil Kitap.

Yardımcı, İ. A. (2018, 4 Şubat). *Mantık, matematik ve paradoks ilişkileri*.
<https://prezi.com/p/9-yithkd22qp/mantk-matematik-ve-paradoks-iliskisi/>

Kanat, E. B. (2020, 3 Şubat). *Başarılı paradoks örnekleri*.
<https://www.iienstitu.com/blog/basarili-paradoks-ornekleri>

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Hayrettin Günay, Kültür Hazinemiz Kemeçemin Üstüne -Kemeç, Türkü, Horan Yazıları-, İstanbul 2022, Arı Sanat Yayınları

İlkyaz YILDIZ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Kitap Kritiği/ Book Review/ Обзор Книги

Atıf / Citation / Цитата

Yıldız, İ. (2022). Hayrettin Günay, Kültür Hazinemiz Kemeçemin Üstüne -Kemeç, Türkü, Horan Yazıları-, İstanbul 2022, Arı Sanat Yayınları. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 652-657.

 10.29228/kesit.58227

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 02.04.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 12.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by İntihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Türkiye, ilkyazz.28@hotmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Hayrettin Günay, Kültür Hazinesimiz Kemeçemin Üstüne -Kemeç, Türkü, Horan Yazıları-, İstanbul 2022, Arı Sanat Yayınları

İlkyaz YILDIZ

Halk bilimine gönül vermiş derlemecilerinin yaptığı çalışmalar, halk bilimi sahasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ancak geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevi üstlenen bu çalışmalar, kaynak kişilerin ve gönüllü araştırmacıların yitilmesiyle, hızlanan şehirleşmeyle, gelenekselin yerine modern olanın konulmasıyla yok olmaktadır. Bu sebepten, araştırmacıların ve onların ortaya çıkardığı ürünlerin ivedilikle kayıt altına alınması, bu kapsamda çalışmalar yapılarak kültürel devamlılığın ve aktarımın sağlanması gerekmektedir.

Giresun ili Görele ilçesinde 1954 yılında doğan Hayrettin Günay, emekli edebiyat öğretmeni, şair, halk oyunları eğitmeni aynı zamanda köşe yazarıdır. Onun halk bilimi, dil, edebiyat, sanat, spor, tarih, kitap tanıtımı, eleştiri, gezi yazısı, anı, inceleme yazıları uzun yıllar boyunca başta Yeşilgiresun gazetesi olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. Bu yazıların büyük çoğunluğu Türk halk bilimi merkezli olup kemeç, horan ve türkü konuları etrafında şekillenmiştir. Sözü edilen araştırmaların bir kısmının ele aldığı konular bakımından alanda ilk yazılar ve farklı düşüncelerdir. Bu durum, Hayrettin Günay'ın halk bilimi yazılarının bir kaynağa toplanarak incelenmesini gerekli kılmıştır.

Bu ihtiyacın karşılanması amacıyla oluşturulan "Kültür Hazinesimiz Kemeçemin Üstüne" isimli çalışma çoğunluğu Yeşilgiresun gazetesinde yayımlanmış yetmiş dört yazıdan oluşmakla birlikte araştırmalar kemeç ve kemeçcilik geleneği, horan ve türkü konuları etrafında şekillenmiştir. Özellikle Tuzcuoğlu, Karaman, Durkaya (Kemal İpşir), Picoğlu (Osman Gökçe), Hacı (Hacı Ali Özdemir), Kam Ali (Ali Kam), Mehmet Civelek, Sırrı Öztürk, Kâtip Şadi, Hüseyin Özdemir, Hüseyin Çınar, Sami Günay, Mehmet Karadeniz, Burhan Caba, Mehmet Maksutoğlu, Ömer Akpınar gibi Giresun yöresinin önemli kemeç, davul ve zurna sanatçıları üzerine yazılmış müstakil çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bunun dışında Trabzon, Rize ve Ordu illerinin kemeç sanatçıları hakkında da detaylı bilgiler verilmiştir.

Çalışmada yer alan araştırmaların yoğunlaştığı bir diğer konu ise Görele yöresi halk müziğidir. Bu noktada Giresunlu şair Ahmet Kaçar'ın "Kümbet" türküsü ve "Bayrağım Ayla Yıldız" türküsü; "Avaremu", "Gel Çıkalım Çarşıya", "Timiye", "Keten", "Kerem", "Tömbelek", "Hartama", "Saru Gız", "Karadeniz Sahildir", "Ağasar'ın Balını", "Karaçomak" türküleri ile Görele Şırıp havası, Görele Cezayir ezgisi, imeci havaları, kına havaları, yol havaları, uzun havalar, kolbastı havaları gibi ezgiler üzerinde durulmuştur. Halk müziği içerisinde değerlendirilen halk çalgıları da Hayrettin Günay'ın ele aldığı bir başka konudur. Özellikle "Kemeçemenin Üstüne" başlıklı yazıda; "kemeç" kelimesinin etimolojisi, çalgının kökeni ve coğrafi yayılışı, kemeçenin çeşitleri, şekil özellikleri, üretimi, kemeçenin icra şekilleri ve icra ortamları, Görele kemeçesinin diğer kemeçelerden farkları, yöredeki önemli kemeçeciler hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Yine bu yazıda, kemeç ile ilgili 56 mâniye yer verilmiş olması kemeç ve kemeçecilik geleneğinin çok yönlü olarak incelendiğini göstermektedir. "Giresun Müziğinde Etkileşim" başlıklı yazı ise eserin başat konularındandır. Bu çalışmada, Giresun halk müziği "Giresun, Görele, Şebinkarahisar-Alucra" olmak üzere üç bölge şeklinde ele alınarak bu yörelerin halk müziği bağlamında birbirleri ile olan ilişkisi incelenmiştir. "Mican" ve "Çatak Altında" türkülerinde Ege yöresinin "zeybek" biçiminin, "Dere Boyu Kavaklar" türküsünde Trabzon yöresinin "kolbastı" biçiminin, "Avaremu" şarkılarında Hindistan yöresinin, Cezayir ezgilerinde Cezayir yöresinin, "Cemo" türküsünde Erzincan-Gümüşhane yörelerinin etkisi olduğu belirtilmiş detaylı açıklamalar yapılmıştır.

"Toplumsal Yaşamda Kemeçenin Yeri" başlıklı yazısında geçmişten günümüze kemeçenin günlük yaşamda, toplumsal törenlerde ve özel günlerde yeri üzerinde durulmuştur. "Kemeçede Kuşak, Biçem Üstüne" isimli yazıda ise 1700'lü yıllardan itibaren Giresun yöresinde kemeçecilik geleneğinin önemli temsilcileri ve bu temsilcilerin oluşturduğu kuşaklar hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Bu kısımda, 1700'lü yıllarda birinci kuşağın temsilcisi olarak Kam Al (Ali Kam); 1800'lü yıllarda ikinci kuşağın temsilcisi olarak Tuzcuoğlu, Kuyucuoğlu; üçüncü kuşağın temsilcisi olarak Karaman; 1900'lü yıllarda dördüncü kuşağın temsilcisi olarak Piçoğlu Osman, Durkaya, Hacıali Özdemir; 1930'lü yıllarda beşinci kuşağın temsilcisi olarak Ahmet Caba, Ahmet Ala, Sırrı Öztürk, Kâtip Şadi, Sami Günay, Şenel Dandin, Kemal Yılmaz, Nazmi Özdemir, Sabri Özdemir, İsmet Şadi, Erol Dandin; 1950 sonrası altıncı kuşağın temsilcisi olarak Hüseyin Özdemir, Burhan Caba, Mehmet Karadeniz, Mehmet Maksutoğlu, İbrahim Kavraz, Hüseyin Çınar, Mustafa Naci Keskin, İbrahim Gülpınar; 1980 sonrası yedinci kuşağın temsilcisi olarak Haşim Torun, Mehmet Gündoğdu, Uğur Keskin, Özden Özdemir, Mustafa Özdemir, Canay Günay, Rıza Can Özel gibi isimler sıralanmıştır.

Çalışmanın isminden de anlaşılacağı üzere ele alınan bir diğer konu ise halk

danslarıdır. Özellikle “Görelle Oyunları” başlıklı yazıda horan, ince oyun (Görelle çiftellisi), kolbastı, tarlalar salkım saçak, Konyalı, avaremu, Cemo gibi halk dansları ele alınırken; “Darıdan Horana” ve “Görelle’de Kemeç Horan” başlıklı yazılarda horan merkezli incelemelerde bulunulmuştur. Burada Hayrettin Günay’ın “horan” kelimesinin kökeniyle ilgili görüşleri son derece dikkat çekicidir. Horan-horan tartışmalarına yönelik açıklamalarda bulunan Günay, “horan” kullanımının daha doğru olduğunu ifade etmektedir. Kelimenin etimolojisine dair yapılan yanlış değerlendirmeleri açıkladıktan sonra “darı” ve “horan” arasında bağlantı kurmuştur. Görelle yöresinde toprağa sıkıca tutunmuş, en görkemli halindeki darıya (mısıra) “doran” denilmesinden yola çıkarak tor/dor kökünden doran/toran > horan şeklinden ilerleyen bir türetim olduğunu vurgulamaktadır. Günay’a göre, horanın kökenini Yunanistan’da da, ölmüş mısır yığınları içerisinde de aramak manasızdır. Çünkü horan kadar devinimli, canlı, görkemli bir dansın kökenleri ancak yaprakları tıpkı yukarı doğru kalkmış kolları andıran, rüzgârda sağa sola sallanan canlı ve ergin bir mısırda aranabilir.

Hayrettin Günay’ın kemeç, türkü ve horan konulu çalışmaları ağırlıklı olarak kendi derlemeleri, örnek metinler, kaynaklardan yapılan detaylı araştırmalardan oluşmaktadır. Ancak bunların yanı sıra “Görelle Kemeç Horan Sempozyumu”, “Görelle Kemeç ve Horan Günleri”, “8. Görelle Kemeç ve Horan Günleri”, “Doğu Karadeniz Bölgesi Geleneksel Müzik ve Dans Günleri”, “Belgesel Notları” gibi yazılarında bu bağlamda düzenlenen sempozyumlar ve törenler hakkında detaylı bilgi verdiği de görülmektedir.

Çalışmada kemeç, horan ve türkü haricinde tömbelekçilik, kına ve düğün adetleri, imeci geleneği, türkü söyleme geleneği, sevinmelik (bahşiş) gibi gelenekler hakkında da bilgi verilmiştir. Bu yazılarda Hayrettin Günay’ın kişisel tecrübelerinden bahsetmesinin, derlediği malzemeleri okuyucuya sunmasının araştırmaların niteliğini artırdığı su götürmez bir gerçektir. Ayrıca eserde yer alan “İmecî Dili” başlıklı yazıda sözcük çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Giresun ağzı üzerine son derece önemli bilgiler içeren bu çalışmada ekin-üretim bağlamında oluşmuş “ekine inek girmek, el demeni, eşün ağızlu gene, fırın garuşdurmak, güdüne, gilig, mayası gelmemiş, ot imecisi, dişemeg” gibi pek çok deyim ve sözcüğün açıklaması yapılmıştır. “Türkü mü Parça mı” başlıklı yazıda ise halk müziği terimleri yerine bilinçsiz bir şekilde “parça” kavramının kullanılması eleştirilmiş, “türkü” kavramının bütüncüllüğü ve doğruluğu vurgulanmıştır. Bu araştırmalar, Hayrettin Günay’ın salt kemeç, türkü ve horan değil aynı zamanda geleneksel inanış ve uygulamalar, sosyal pratikler, halk dili gibi hususları da ele aldığını göstermektedir.

Büyük bir kısmı hâlâ çözüme kavuşturulamamış güncel sorunlara açıklamalar getiren, bunu yaparken temel kaynaklardan yararlanan, farklı araştırmacıların görüşlerini yan yana getirerek bunların eksik kısımlarını açıkça ifade eden Hayrettin Günay’ın

çalışmaları, özelde Giresun yöresi, genelde ise Türk halk bilimi için önemli boşlukları dolduracak araştırmalardır. Ayrıca gazete yazılarının ve bazı sempozyum bildirilerinin bir araya getirilmesinden oluşan çalışmanın dili son derece yalın, akıcı ve anlaşılırdır. Bu çalışma, Hayrettin Günay'ın türkü, horan ve kemeç konulu yazılarının toparlanarak bir bütün halinde okuyucuya sunulması bakımından birçok araştırmaya kaynaklık edecek ve yol gösterecektir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek almadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

“Hz. Peygamber Döneminde Ulûhiyyet”
Adlı Eser Üzerine

About of the “Divinity in the Time of the
Prophet (Muhammad)” Named Book

Hüsnü AYDENİZ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Kitap Kritiği/ Book Review/ Обзор Книги

Atıf / Citation / Цитата

Aydeniz, H. (2022). “Hz. Peygamber Döneminde Ulûhiyyet” adlı eser üzerine. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 658-665.

Aydeniz, H. (2022). About of the “Divinity in the Time of the Prophet (Muhammad)” named book. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (31), 658-665.

 10.29228/kesit.63000

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 05.06.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 20.06.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.06.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Türkiye, husnuaydeniz@atauni.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

“Hz. Peygamber Döneminde Ulûhiyyet” Adlı Eser Üzerine¹

About of the “Divinity in the Time of the Prophet (Muhammad)” Named Book

Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ

İnsanın anlam arayışında dinlerin merkezi bir konumda buldukları yadsınamaz bir gerçektir. Bu açıdan dinin bütün boyutlarıyla ve etraflı bir şekilde incelenmesi büyük bir önem arz eder. Çağdaş dönem araştırmacıları bu boyutları ortaya koyarken metafizik, epistemolojik ve aksiyolojik unsurlara ağırlık verirler. Kuşkusuz bunların içinde metafizik problemler, dinin ve yansımalarının tespitinde ontolojik bir temellendirme yapmak için elzemdir. Tanrı'nın varlığı, sıfatları, Tanrı-âlem ilişkisi vb. konular metafizik tartışmalarda öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımın, şu ya da bu şekilde bütün inançları kapsayacak şekilde genişletilmesi mümkün olsa da, teistik inançlar açısından daha büyük bir anlam içerdiği görülür. Bu noktada İslam “tevhid”e yaptığı vurguyla diğer inançlardan belirgin bir şekilde ayrılmaktadır.

Ana hatlarıyla bir tasnif yapıldığında İslam'ın “iman, ibadet ve ahlak” boyutları karşımıza çıkar. İbadet ve ahlaka yönelik değerlendirmeler yapılırken dile getirilecek bütün hususlarda “iman”a taalluk eden bir yöne atıfta bulunmak zorunluluktur. Örneğin, her ibadette nihai gaye olarak “Allah'ın rızasının” zikredilmesi; ibadetlerin pratik sonuçlarının “ahlak” alanına yapacağı etki; yine “Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak” şeklindeki söylemin iman-ahlak ilişkisinde taşıdığı değer bu alanlar arasındaki hiyerarşik ve diyalektik yapıyı göz önüne sermektedir. Bu nedenle ibadetin sıhhati ve ahlaki eylemlerin geçerliliği doğru bir inanca dayanmaktadır. Bu nedenle, doğru inancın temelini oluşturan Allah inancı hem kelamın hem de felsefenin başat konusu haline gelmiştir. Bütün teologlar ve felsefeciler temel eserlerinde, sonraki aşamalarda dile getirecekleri bütün meseleleri Allah inancının temellendirilmesini esas alarak kurgulamaya çalışmışlardır. Eş'arî'nin (v. 935) Makâlâtü'l-İslâmiyyîn'de İslam düşünce geleceğinde ortaya çıkan fırkaları değerlendirirken mütemadiyen Allah inancına atıfta bulunması; Mâtürîdî'nin (v. 944) Kitâbü't-Tevhîd'e kısa bir epistemolojik giriş yaptık-

¹ Çakmak, F. (2017). Hz. Peygamber Döneminde Ulûhiyyet. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Baskı, 296 s., ISBN: 9786258005660

tan sonra “Allah’ın varlığı ve sıfatları” konusuna odaklanması; Gazzâlî’nin (v. 1111) el-İktisâd fi’l-İtikâd adlı eserinde kısaca kelam ilminin önemini aktardıktan sonra Allah’ın zata, sıfatları ve fiillerine yönelmesi bunun göstergelerindedir. Benzer bir tavır filozoflarda da görülür. Fârâbî’nin (v. 950) Medînetü’l-Fâzıla’nın ilk iki konusunu “İlk Neden Bir’dir ve Akıldır” ve “Bütün Varlıkların Kaynağı Olarak İlk Neden” başlıklarına ayırması; İbn Sînâ’nın (v. 1037) İlâhiyât adlı eserinde metafiziğin önemini dile getirdikten sonra “Zorunlu Varlık” üzerine eğilmesi bu düşüncenin bir yansımasıdır.

Bu çalışmalar irdelendiğinde, tarihsel süreç içinde birbirinden farklı Tanrı tasavvurlarının ortaya çıktığı görülür. Aslında bu, metafizik olguların beşerî sınırlar çerçevesinde ele alınması nedeniyle doğal bir durumdur. Her bir düşünür yahut akım, kendi epistemolojik ilkeleri ışığında bir yönelimi benimsemiş, Kur’an’dan veya Hadislerden iktibas ettikleri öncüllerle tavırlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Dolayısıyla, dinin asli kaynaklarına bağlı kalmak temel bir ilke haline gelmiştir. Gelişen dünya ve dönüşen insan profilinin kendi kuramsal çerçevesi bağlamında bir Tanrı tasavvurunu inşa etmesi noktasında, dinin asli kaynaklarına bakma zorunluluğu daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle Hz. Peygamber dönemindeki uluhiyet algısı belirleyici bir kriter olarak temayüz eder.

Bu bağlamda, Dr. Fikrullah ÇAKMAK tarafından kaleme alınan Hz. Peygamber Döneminde Ulûhiyyet adlı eser vahiy tarafından şekillendirilen inancın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, onun ilk muhataplarının vahyi kavrama şekillerinin bilinmesinin gerekliliğine işaret etmekte, bunun da ilk olarak o dönemin genel inanç yapılarının bilinmesinden geçtiği iddiasını taşımaktadır. Özellikle cahiliye toplumunun inançları ile İslam’ın ortaya koyduğu inanç ilkeleri arasındaki benzer ve farklı yönler, konunun daha iyi anlaşılması için önemli veriler barındırmaktadır. Yazarın bir diğer iddiası, sonraki dönemlerde irade, kudret ve yaratma gibi ilahi sıfatlar eksenindeki tartışmaların “Allah-kâinat-insan” arasındaki ilişkinin boyutlarının kimi zaman göz ardı edilmesine neden olduğu, insanın adeta yok sayıldığı ve ahlaki yönün ötelendiği; bu nedenle Allah’ın yetersiz tanıtımının Allah-insan ilişkisinin sağlıklı bir düzeyde gerçekleşmesini engellediği şeklindedir.

Tanıtımını yapacağımız kitap “İslam Öncesi Arap Toplumunun Dinî Yapısı ve İnanç Grupları”nı ele alan giriş; “Allah İnancı ve Tevhid” ile “Allah İnsan İlişkisi” başlıklarını taşıyan iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Yazar kitabın “Giriş” kısmında tarih boyunca ortaya çıkmış olan inançların muhatabı olan kitlelere yeni bir vizyon çizdiklerini; ancak bunun eskiyi bütünüyle ortadan kaldıran bir anlayış olmadığını, insan hayatının sürekliliği dikkate alındığında bunun zaten mümkün olamayacağını belirtir ve İslam’ın bazı dönüşümler gerçekleştirmekle birlikte, bulunduğu toplumun İslam’ın ana ilkelerine uygun olanlarının devamına imkan verdiğini belirtmektedir. Bu nedenle, İslam’ın doğduğu iklimdeki anla-

yırların çözümlemesinin, onun daha iyi anlaşılmasında sunacağı katkıların farkında olmanın gerekliliğini dile getirir. Bu düşünceden hareketle “Giriş”te cahiliye toplumunun temel nitelikleri ve bu dönemde az veya çok etkin olan dini gruplar ele alınır. Bu gruplar arasında “Hanifler, Yahudiler, Hıristiyanlar, Sâbiîler, Dehrîler, Ruhçular ve Puta Tapanlar” yer almaktadır. Yahudiler ve Hıristiyanlar ele alınırken Kur’an’ın bu inanç gruplarına yönelik eleştirilerine; yine, “Şirk ve Putperestlik” başlığında “Putperestliğin Bölgeye Gelişi” ve “Cahiliye’de Putlar” konularına değinilir. Giriş’in oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınması ve zengin bir literatürden istifade edilmesi, sonraki bölümlere zemin hazırlaması bakımından kıymete değer görünmektedir. Ayrıca, dönemin değerlendirmesi yapılırken kullanılan kaynakların sınırlılığının vurgulanması, bazı kaynakların İslam sonrası döneme ait olduklarının belirtilmesi ve bu açıdan objektif değerlendirmeler yapma konusundaki yetersizliklere dikkat çekmesi yerinde bir tespittir. Bununla birlikte, Yahudiler ve Hıristiyanlar ele alınırken, bunlara yöneltilecek eleştirilerin ağırlıklı olarak betimleyici bir tarzda sunulması, Yahudi ve Hıristiyan kaynakların muhtemel cevaplarına yönelik analizlerin bulunmaması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın birinci bölümü “Allah İnancı ve Tevhid” adını taşımaktadır. Bu başlık “İslam’da Allah İnancı”, “Şirkin İmhası” ve “Tevhidin İnşası” şeklindeki üç alt başlıktan oluşmaktadır. İslam’da Allah inancının ana hatları zat, sıfat ve fiil kavramları çerçevesinde irdelenmektedir. Allah’ın zatı bağlamında yapılan değerlendirmelerde cahiliye dönemindeki Tanrı tasavvurlarının çerçevesi ana hatlarıyla çizilerek, bunların “antropomorfik”⁹ bir karakter arz ettiği belirtilmiştir. Bunun delili olarak müşriklerin putlara ilahlık atfetmeleri ve meleklerin Allah’ın kızları olduğu vb. iddialar zikredilmiştir. Buna mukabil Kur’an’ın kimi zaman teşbihî ve tenzihî ifadeler kullanmakla birlikte, somuttan soyuta doğru giden bir Allah tasavvurunu zihinlere naksetmeye çalıştığı dile getirilir. Bu yapılırken, öncelikle şirk dayalı inançların nefyedildiği, ardından Allah’ın bunlardan daha fazlasına sahip olduğu; ancak nihai söylemin negatif teoloji üzerinden inşa edildiği belirtilmiştir.

Birinci bölümün ikinci ve üçüncü aşamalarında Allah’ın sıfatları ve fiilleri konusu ele alınmıştır. İslam öncesi Arap toplumunda Allah lafzının ve O’na atfedilen sıfatların genellikle bilindiği ve Kur’an’ın bunu dikkate aldığı iddia edilmektedir. Bununla birlikte, ağırlıklı olarak Allah’ın teklifi, eşsizliği ve eksik niteliklerden beri olduğunun öne çıkarıldığı görülür. Allah’a atfedilen pozitif nitelemelerin ise hayalî ve zihnî bir tasavvurun ötesine geçmek amacıyla kullanıldığı savunulmaktadır. Bunun yanında Allah’ın diğer varlıklarla ilişkisinin ifadesi için, O’nun varlık planında kesintiye uğramayan müdahilliğinin tasvirinin ilahi fiiller üzerinden yapıldığı ve Allah’ın fiillerinin bilinmesinin tevhit inancının en açık ve doğru şekilde anlaşılmasına imkan verdiği belirtilir.

Bu başlık altında kelam ve felsefe alanlarında karşılaşılan isim ve sıfatların bazı sayısal değerlerle sınırlandırılması, sıfatların tasnifindeki farklılıklar, zat-sıfat ilişkisi bağlamında yapılan tartışmalar vb. söylemler kısmen eleştirilmekte ve bunların ortaya çıktığı dönemler bağlamında ele alınmaları gerektiği iddia edilmektedir. Yazarın dikkat çekmek istediği husus “Kur’an’daki bağlamın tabii olarak farklı olduğunu görmek ve bu bağlamı ihmal etmemektir.” Ancak bu iddianın devamındaki “Aksi halde kelam ve felsefedeki tartışma ve teorilerle şekillenmiş bir akılla Kur’an’a bakıldığında söz konusu bağlam kaçırılacak ve Kur’an’a teolojik bir metin olarak bakılacaktır.” cümlesi üzerinde ciddi tartışmaların yapılabileceği bir cümledir. Çünkü hem kelamcılar hem de felsefeciler dinî bir metni ele alırken herhangi bir karmaşaya mahal vermemek adına birtakım yöntemler geliştirmişler ve bunu metne uygulamışlardır. Zira böyle bir metodolojinin ihdas edilmemesi neyin, hangi yolla anlaşılacağını belirsiz bir noktaya sürükleyecek bir potansiyele sahiptir. Örneğin, Gazzâlî’nin “Mantık bilmeyenin ilmine güven duyulmaz” söyleminin benzer bir kaygıdan kaynaklandığı söylenebilir.

Bu bölümde ele alınan “Şirkin İmhası” başlığı altında, İslam’ın geldiği dönemdeki insanların çoğunlukla Allah’ın varlığı konusunda şüphe duymayan, bununla birlikte O’nun birliği hakkında sorunlu inançlara sahip olan insanlardan oluştuğu ve Kur’an’ın ana hedefinin bu inancı ortadan kaldırmak olduğu ifade edilmekte; Kur’an’ın bunu yaparken, şirki iptal etmek için kullandığı deliller aktarılmaktadır. Bunun yanında, şirkin neden olduğu bazı sorunlara değinilmektedir. Ardından “Tevhidin İnşası” için “Tevhidin Temellendirilmesi” bağlamında Kur’an’da yer alan hususlar üzerinde durulmaktadır. Bu başlıkta “Allah’ın ilahlık vasfını başka varlıklarla bölüşmemesi” anlamına gelen Ulûhiyyet Tevhidi; “Allah’ın kâinattaki tek etkin güç olduğunu ve bu gücü bir başkasıyla paylaşmadığını” belirten Rububiyet Tevhidi ve “İnsanın sevgisini ve ibadetlerini sadece Allah’a has kılmayı” içeren Ubûdiyyet Tevhidi şeklindeki tasnif üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. Bölüm, şirk ve tevhidin insan ve toplum üzerindeki etkilerini ele alan “Tevhidin Psikolojik ve Sosyal Boyutu” başlığıyla tamamlanmaktadır. Ancak, bu başlıkta şirkin sebep olacağı ihtilafların fazlalığı üzerinden tevhidin geçerliliğinin temellendirilmeye çalışılması, bir takım itirazlara maruz kalabilecek duygusal değerlendirmeler ekseninde yapılmıştır. Örneğin, şu tarz bir eleştiri yapılabilir: “İslam tarihi incelendiğinde, başta mihne dönemleri olmak üzere, pek çok zaman diliminde yazarın üzerinde durduğu tevhid inancının derin sorunların üstesinden geldiği nasıl söylenebilir? Burada karşımıza iki ihtimal çıkmaktadır: Ya Müslümanların büyük çoğunluğu bu tevhidi anlamamış ve eylemlerine yansıtamamıştır ya da sözü edilen tevhid fiile dökülmesi mümkün olmayan sadece inanç düzeyinde değerlendirilebilecek bir kavramdır.”

Kitabın ikinci bölümü “Allah İnsan İlişkisi” ana başlığı altında “Yetkin İlah Anlayışı”nı, “Sorumlu İnsan ve Yaşam Bilinci”ni ve Ölüm ve Ahiret Bilincini” ele alan

“Ontolojik İlişki”; “Müminlerle İlişki” ve “İnkarcılarla İlişki” konularını inceleyen “Ahlaki İlişki” ve “Bilişsel İlişki” şeklindeki üç alt başlıktan oluşmaktadır.

“Ontolojik İlişki”nin içeriği Allah’ın insanı yaratma süreci çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılır. Bu çerçeve, insanın anne karnında geçirdiği evrelerdeki yaratıcı yön, insana dünyada hazırlanan yaşam ortamı, doğum sonrası süreçteki değişimler, cinsiyet ve ırkların belirlenmesi ve hayatın sonlandırılması hususları ekseninde çizilmiştir. Bu nedenle, ontolojik ilişki “Yetkin İlah” anlayışının ortaya konulmasıyla temellendirilmeye çalışılmıştır. Devamında, yetkin bir ilah anlayışının hikmete dayalı yaratımının sorumlu bir insan anlayışını gerektirmesinden dolayı, yazar, Allah-insan ilişkisinin bu boyutlarına yönelmiştir. Sorumluluğun getirdiği diyalojik ilişkide insana diğer varlıklardan farklı bir statü verildiği fikrine ulaşılması, bu hayatın anlamlı olduğunun tespiti sadedinde ölüm ve sonrasındaki hayat üzerinde düşünmeyi de zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan Allah-insan ilişkisinin eskatolojik çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

Sorumluluk fikrine dayalı anlamlı bir hayat iddiası, dünyevi planda pratik sonuçları olması gereken bir iddiadır. Bu nedenle, yazar Allah-insan ilişkisinin ahlaki boyutunu ikinci başlıkta ele almaya çalışmıştır. Ancak bu aşamada metafizik tartışmaların açık sonuçlar üretmediği ve bazı teolojik sorunlar ortaya çıkaracağı düşüncesinden hareketle, ilahi fiillerin ahlakiliğinin tartışılmadığı, “Allah’ın insana yönelik fiillerinin insanlar açısından değerlendirileceği” dile getirilmiştir. Bu değerlendirmeler yapılırken müminlerle kurulan ahlaki ilişki “imtihan, hidayet, sevgi/rıza, merhamet, dostluk ve dua” kavramları; inkarcılarla kurulan ilişki ise “imtihan, merhamet, lanet, öfke, intikam, helak/ceza ve dalalet” kavramları ekseninde irdelenmiştir.

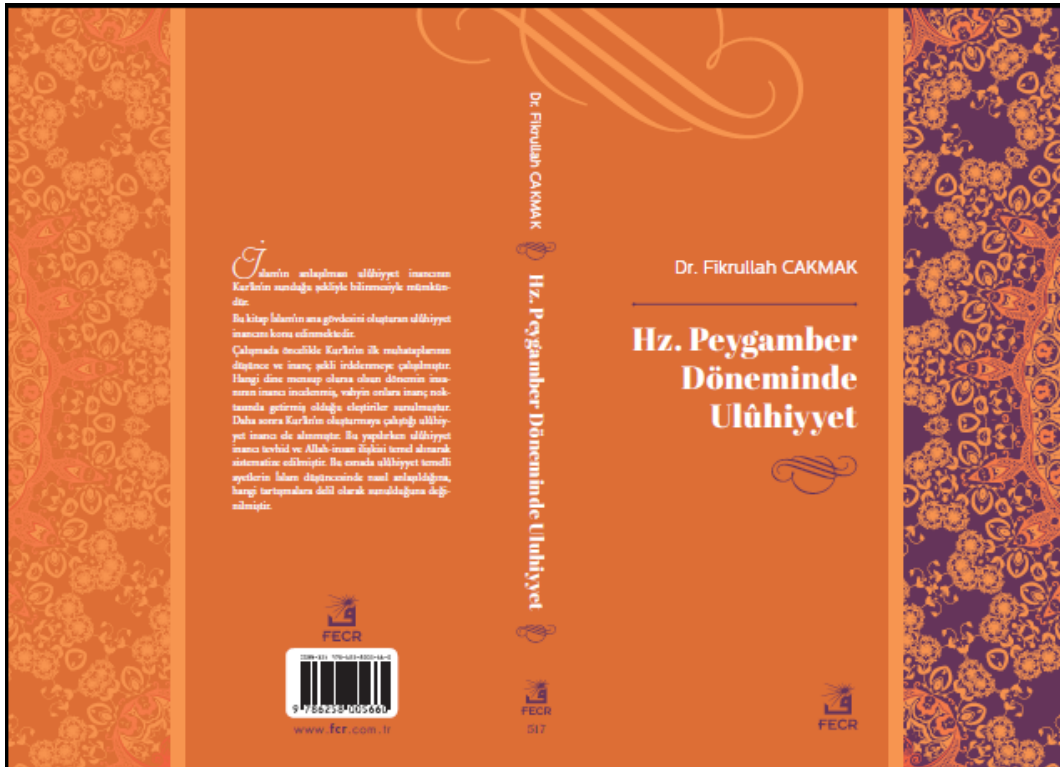
İkinci bölümün son kısmında ise “Bilişsel İlişki” konusu ele alınmıştır. Ancak, yazar bu başlıkta daha çok bu ilişkinin ilahi bilgi boyutu üzerine eğilmiştir. Bu çerçevede Allah’ın mutlak bilgisi ve insanın bu bilgiden haberdar olarak davranmasının sonuçlarından söz edilmiştir. Böyle bir bilginin inananların zihinlerinde bir bilinç inşasını hedeflediğinin; müşriklere yapılan hitaplarda tehdit ve korkutmanın, müminlerdeki hitaplarda ise korkutmanın yanında övgü içeren beyanların bulunduğu belirtilmesi oldukça dikkat çekicidir. Bununla birlikte, diyalojik bir ilişkiden söz edilebilecek olan bu meselede insanın etkin rolünün daha derinlikli bir incelemesinin yapılması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Yazarın, kitabın önsözünde dile getirdiği, akabindeki bölümlerde zaman zaman savunduğu ve gelenek içerisinde yer alan bazı sorunlu Allah tasavvurlarına işaret etmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu değerlendirmeler bir dereceye kadar kabul edilebilir görünmekle birlikte, kelami anlayışların nasları bağlamalarının dışına çıkardıkları ve her ekolün ilk dönemin şartlarını yeterince dikkate almadıklarını ima eden düşünceleri eleştiriye açık bir görünüm taşımaktadır. Zira bu tür ifadeler, her görüşün adeta gayri İslami olduğu gibi bir iddiaya kapı aralamaktadır. Bu ise yazarın eser içeri-

sinde dile getirdiği iddialar için de söz konusudur. Yani, inancın epistemolojik boyutuna yönelik dile getirilen bu ve benzeri hususların “aşırı bir göreceliğe” neden olacağı riski göz ardı edilmemelidir. Bu aşırı iddiayla birlikte, yazar müktesebatın bütünüyle inkârı gibi bir öneride bulunmamakta; Kur’an’ın bazı ilimlerin sınırlı metodolojik çerçevesine hapsedilmesinin yahut metnin bir kelam, fıkıh yahut tasavvuf eseri gibi görülmesinin yaratacağı sorunların da hesaba katılması gerektiğini dile getirmektedir.

Bunun yanında eserin önsözünde yer alan “Vahiy, evvelinden ahirine kadar muhatap olduğu toplumun fikri altyapısı ile şekillenmektedir.” cümlesinin izaha muhtaç olduğu değerlendirilebilir. Bundan kastedilen, vahyin tarihsel boyutlarına işaret etmek olsa bile, Kur’an’ın evrenselliği düşüncesinin hangi bağlama yerleştirileceği sorunu akla gelmektedir. Eğer bu tür genel ifadeler kullanılacaksa, vahyin günümüze hitap eden boyutları nasıl tespit edilecektir?

Sonuç olarak, incelemesi yapılan eserin, geleneksel düşünceye yönelik yaklaşımları ve böylesine önemli bir konunun mütemadiyen ve farklı perspektiflerden ele alınmasının gerekliliğini ortaya koyması bakımından oldukça dikkat çekici ve ileride yapılacak olan çalışmalar için fayda sağlayacak bir nitelikte olduğu görülmektedir. Sistematikteki başarısı, kullanılan literatürün kapsamlılığı, özellikle cahiliye dönemine ilişkin verilerin yansıtılması ve ulaştığı sonuçları açık bir şekilde ortaya koyması da eserle ilgili ayrıca belirtilmesi gereken bir özellik olarak değerlendirilebilir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek almadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

